SUTTAPITAKE
KHUDDAKANIKĀYE
ROMAN

15TH INTERNATIONAL TIPITAKA
CHANTING CEREMONY
BODHGAYA, INDIA

Dhammagiri Pāli Ganthamālā

Khuddakanikāye

Roman

Sections:
Mahāniddesapāḷi
Cūḷaniddesapāḷi
Paṭisambhidāmaggapāḷi
Nettippakaranapāli

Dhammagiri Pāli Ganthamālā
Suttapitake Khuddakanikāya
The Pali Text of Chatta Sangayana in Roman Script

Copyright (c) 2019 Dharma Publishing
Text copyright (c) 1995 Vipassana Research Institute
Artwork & Design (c) Light of Buddhadharma Foundation International

ISBN 0-89800-420-9; 978-0-89800-420-5
First Edition: 2016
Any reproductions of these volumes must be preceded by prior
In collaboration with the Vipassana Research Institute, Dharma Publishing is printing the Pali text of the Chatta Sangayana in Roman, Khmer, Devangari, Bengali Script. Any reproductions of these volumes must be preceded by prior permission from both Dharma Publishing and Vipassana Research Institute.

Editor & Co-publisher
Vipassana Research Institute
Dhamma Giri, Igatpuri 422 403, India
Tel: (91) 2553-244076, 244086. Fax: 244176
www.vri.dhamma.org, www.dhamma.org

Reprinted and donated by:
The Corporate Body of the Buddha Education Foundation,
11th Floor, 55 Hang Chow S. Road, Sec. 1
Taipei, Taiwan R.O.C.
Printed in Taiwan (This book is not for sale)

For Free Distribution

Printed in Taiwan

DEDICATION

Homage to the Buddha, Dharma, and Sangha!

Here under the sacred Bodhi Tree, where Bhagavan Buddha Shakyamuni brought the blessings of Enlightenment into our world, the Mahasangha from eleven countries has assembled once again to recite the Tipitaka. The teachings we commemorate here were spoken to the Sangha at various places in India. They were affirmed by five hundred Arhats who assembled at the Satipattana cave in Rajgir a year after the Blessed One passed into Parinirvana. Led by Mahakassapa, Ananda, and Upali, the noble Arhats, empowered with full recall of all they had heard, recited the teachings and confirmed them as the true words of the Tathagata.

Since this first great council, the Sangha has kept alive the memory of the Buddha's presence and faithfully transmitted the Four Noble Truths and the Eightfold Path in all directions. From their dedication, four major traditions took form and gave rise to eighteen schools. While they emphasized different aspects of the teachings, all relied on the Three Jewels

as the only refuge from the ever-present miseries of Sarvam Dukkam.

Transcending discrimination based on caste and culture, the teachings won the support of the Chakravartin King Ashoka, who recognized the importance of the Dharma and sponsored its transmission throughout his vast empire and beyond, to Sri Lanka and Myanmar, to Kashmir, to lands beyond the Indus, and to Kashgar and Khotan. Through acts of faith and through edicts and inscriptions, Ashoka encouraged people of all regions to awaken faith in the Buddha, cultivate virtue, and practice the Eightfold Path.

For centuries, even as empires flourished and passed away, the Dharma continued to unfold its blessings in land after land. In China, Tibet, and Mongolia; in Korea and Japan, and in all parts of Southeast Asia, the grace and balance inspired by virtuous action manifested in the shapes of temples and stupas, in images of the Enlightened Ones, and in depictions of the Buddha's great actions in this and previous lives. Through the devotion and dedication of countless great beings that transmitted the Dharma across the earth, this Aryadesha is renowned as the spiritual heart of our world. To this day, the pulse of enlightenment still beats within this sacred ground.

We are fortunate that of all the early Dharma traditions, the living lineages of two schools remain: Sarvastivadin, within the Vinaya of the Mahayana traditions, and Theravadin, vital today in the Sanghas of Bangladesh, Cambodia, Indonesia, India, Laos PDR, Myanmar, Nepal, Sri Lanka, Thailand and Vietnam. It has long been my dream that these streams of Sangha would return to Bodh Gaya after an absence of seven hundred years, to bear witness to the Buddha's message of harmony and peace.

Since 2006, the Light of Buddhadharma Foundation International has acted as the primary sponsor of this gathering of the Theravadin Sanghas. Now, in our 15th anniversary, we congratulate all the great Venerable masters and their lay devotees for their exemplary commitment to spreading the Dharma teachings to many parts of the world. We would also like to congratulate the International Mahasangha for organising this ceremony along with the International Tipitaka Chanting Council. We are also grateful to the Bodhgaya Temple Management Committee and the Government of Bihar for their gracious assistance in facilitating this auspicious gathering. These ceremonies are a great symbol of World Peace and help to free us from the bondage of karma and klesha. We have 24 more years to complete the entire 84000 teachings in Pali under the Sacred Bodhi Tree.

We are also grateful to the Corporate Body of the Buddha Education Foundation in Taiwan for printing this volume as a free gift to all lay devotees. Such noble actions are indeed a great cause for all of us to rejoice especially in recognizing their generosity to share the teachings for the benefit of all.

In this chaotic, materialistic world, ruled by self-interest and greed, people everywhere can benefit from prayers that wish all beings freedom from suffering and freedom from thoughts and actions that lead to suffering for self and others. Joined together in this most sacred place, the voices of many cultures can resound as one, reciting Lord Buddha's words that support health and tranquility, easing the force of desire and aggression and promoting harmony and balance in these stressful times of rapid change. Everywhere, people who become disheartened or disillusioned can look for inspiration to the Bodhi Tree and the Mahabodhi Temple, our shining stars that illuminate the way to peace and harmony. It is our great good fortune that we, as humble laypersons, have been granted the honor of supporting these historic assemblies. They manifest the blessings of the Dharma and fill us with hope that the merit generated here will encourage the awakening of more enlightened beings for the benefit of the earth, the

environment, and people everywhere. In these turbulent times, they remind us that there is no need to continue wandering, lost in this samsaric realm. Help is close at hand; the teachings that can awaken us are still here, and we who understand their value must not let them pass away. It is our duty to support the Sangha and keep these teachings alive through our practice and devotion. We pray that we may continue to support these ceremonies as they carry significant blessings for the world.

I am grateful to the leaders of the Sangha for allowing me this opportunity to commemorate the Lord Buddha and honor the beauty of his heritage. I thank my daughter Kunzang Wangmo, who has coordinated these assemblies over the last fourteen years. May the offering of this year's printed volume of the Khuddakanikāya be received with the great wish that these precious teachings continue to be recited by the Mahasangha for the benefit of all beings. May the sound of the Buddavaccana be loud and heard throughout all realms!

Sarvam Mangalam

Tarthang-pa Kunga Gellek Yeshe Dorje

Tarthang Rinpoche

Founder of the Bodh Gaya Monlam Chenmo,

World Peace Ceremony

Founder, Light of Buddhadharma Foundation International

June 2019

www.lbdfi.org

Note on Pronunciation of Pāli

Pāli was a spoken language of northern India in the time of Gotama the Buddha. It was written in the Brāhmi script in India in the time of Emperor Asoka and has been preserved in the scripts of the various countries where the language has been maintained. In Roman script, the following set of diacritical marks is used to indicate the proper pronunciation.

The alphabet consists of forty-one characters: eight vowels, thirty-two consonants and one nasal sound (niggahita).

Vowels: a, ā, i, ī, u, ū, e, o

Consonants:

Velar: k, kh, g, gh, ṅ

Palatal: c, ch, j, jh, ñ

Retroflex: ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, ṇ

Dental: t, th, d, dh, n

Labial: p, ph, b, bh, m

Miscellaneous: y, r, l, v, s, h, ḷ

Nasal sound (niggahita): ṃ

The vowels a, i, u are short; ā, ī, ū are long; e and o are pronounced short before double consonants: mettā, khetta, koṭṭha, sotthi; and long before single consonants: deva, senā, loka, odana.

a is pronounced like ‘a’ in ‘about’;
ā like ‘a’ in ‘father’;
i is pronounced like ‘i’ in ‘mint’;
ī like ‘ee’ in ‘see’;
u is pronounced like ‘u’ in ‘put’;
ū like ‘oo’ in ‘cool’

Consonants are pronounced mostly as in English. The consonant c is pronounced as ‘ch’ in ‘church’. All the aspirated consonants are pronounced with an audible expulsion of breath following the normal unaspirated sound. Therefore th is not as in ‘three’ but more like the sound in ‘Thailand’, and ph is not as in ‘photo’ but rather is pronounced ‘p’ accompanied by an expulsion of breath.

The retroflex consonants, ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, ṇ are pronounced with the tip of the tongue turned back; whereas in the dental consonants, t, th, d, dh, n it touches the upper front teeth.

The palatal nasal, ñ, is the same as the Spanish ‘ñ’, as in ‘señor’. The velar nasal, ṅ, is pronounced like ‘ng’ in ‘singer’ but occurs only with the other consonants in its group: ṅk, ṅkh, ṅg, ṅgh. The pronunciation of ṃ is similar to ṅ but occurs most commonly as a terminal nasalization: ‘evaṃ me sutaṃ’. The Pāli v is a soft ‘v’ or ‘w’ and ḷ produced with the tongue retroflexed, is almost a combined ‘rl’ sound.

Double consonants are very frequent in Pāli and must be strictly pronounced as long consonants, thus nn is like the English ‘nn’ in ‘unnecessary’.

Contents

Mahāniddesapāḷi 4

1. Kāmasuttaniddeso 4

2. Guhaṭṭhakasuttaniddeso 18

3. Duṭṭhaṭṭhakasuttaniddeso 44

4. Suddhaṭṭhakasuttaniddeso 59

5. Paramaṭṭhakasuttaniddeso 71

6. Jarāsuttaniddeso 81

7. Tissametteyyasuttaniddeso 97

8. Pasūrasuttaniddeso 112

9. Māgaṇḍiyasuttaniddeso 126

10. Purābhedasuttaniddeso 145

11. Kalahavivādasuttaniddeso 176

12. Cūḷaviyūhasuttaniddeso 197

13. Mahāviyūhasuttaniddeso 212

14. Tuvaṭṭakasuttaniddeso 237

15. Attadaṇḍasuttaniddeso 281

16. Sāriputtasuttaniddeso 315

Cūḷaniddesapāḷi 367

Pārāyanavagganiddeso 396

Khaggavisāṇasutto 577

Paṭisambhidāmaggapāḷi 643

1. Mahāvaggo 643
2. Yuganaddhavaggo..... 883
3. Paññāvaggo 957
Nettippakaraṇapāḷi 1002
1. Saṅgahavāro 1002
2. Uddesavāro..... 1002
3. Niddesavāro..... 1004
4. Paṭiniddesavāro 1008
Nayasamuṭṭhānaṃ 1083
Sāsanapaṭṭhānaṃ..... 1096

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Mahāniddesapāḷi

1. Aṭṭhakavaggo

1. Kāmasuttaniddeso

1.

Kāmaṃ kāmayamānassa, tassa ce taṃ samijjhati;

Addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchati.

Kāmaṃ kāmayamānassāti **kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Katame **vatthukāmā?** Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā; attharaṇā pāvuraṇā dāsidāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, yaṃ kiñci rajanīyaṃ vatthu – vatthukāmā.

Api ca atītā kāmā anāgatā kāmā paccuppannā kāmā; ajjhattā kāmā bahiddhā kāmā ajjhattabahiddhā kāmā; hīnā kāmā majjhimā kāmā paṇītā kāmā; āpāyikā kāmā mānusikā kāmā dibbā kāmā paccupaṭṭhitā kāmā; nimmitā kāmā animmitā kāmā paranimmitā kāmā; pariggahitā kāmā, apariggahitā kāmā, mamāyitā kāmā, amamāyitā kāmā; sabbepi kāmāvacarā dhammā, sabbepi rūpāvacarā dhammā, sabbepi arūpāvacarā dhammā, taṇhāvatthukā taṇhārammaṇā kāmanīyaṭṭhena rajanīyaṭṭhena madanīyaṭṭhena kāmā – ime vuccanti vatthukāmā.

Katame **kilesakāmā?** Chando kāmo rāgo kāmo chandarāgo kāmo; saṅkappo kāmo rāgo kāmo saṅkapparāgo kāmo; yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ.

"Addasaṃ kāma te mūlaṃ, saṅkappā kāma jāyasi;

Na taṃ saṅkappayissāmi, evaṃ kāma na hohisī"ti . –

Ime vuccanti kilesakāmā. **Kāmayamānassā**ti kāmayamānassa icchamānassa sādiyamānassa patthayamānassa pihayamānassa abhijappamānassāti – kāmaṃ kāmayamānassa.

Tassa ce taṃ samijjhatīti. **Tassa ce**ti tassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vā. **Ta**nti vatthukāmā vuccanti – manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā. **Samijjhatī**ti ijjhati samijjhati labhati paṭilabhati adhigacchati vindatīti – tassa ce taṃ samijjhati.

Addhā pītimano hotīti. **Addhā**ti ekaṃsavacanaṃ nissaṃsayavacanaṃ nikkaṅkhāvacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḷhakavacanaṃ niyogavacanaṃ apaṇṇakavacanaṃ avatthāpanavacanametaṃ – addhāti. **Pītī**ti yā pañcakāmaguṇapaṭisaññuttā pīti pāmujjaṃ āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti tuṭṭhi odagyaṃ attamanatā abhipharaṇatā cittassa. **Mano**ti yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu, ayaṃ vuccati mano. Ayaṃ mano imāya pītiyā sahagato hoti sahajāto saṃsaṭṭho sampayutto ekuppādo ekanirodho ekavatthuko ekārammaṇo. **Pītimano hotī**ti pītimano hoti tuṭṭhamano haṭṭhamano pahaṭṭhamano attamano udaggamano muditamano pamoditamano hotīti – addhā pītimano hoti.

Laddhā macco yadicchatīti. **Laddhā**ti labhitvā paṭilabhitvā adhigantvā vinditvā. **Macco**ti satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Yadicchatī**ti yaṃ icchati yaṃ sādiyati yaṃ pattheti yaṃ piheti yaṃ abhijappati, rūpaṃ vā saddaṃ vā gandhaṃ vā rasaṃ vā phoṭṭhabbaṃ vāti, laddhā macco yadicchati.

Tenāha bhagavā –

"Kāmaṃ kāmayamānassa, tassa ce taṃ samijjhati;

Addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchatī"ti.

2.

Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno;

Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppati.

Tassa ce kāmayānassāti. **Tassa ce**ti tassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vā. **Kāmayānassā**ti kāme icchamānassa sādiyamānassa patthayamānassa pihayamānassa abhijappamānassa. Atha vā kāmataṇhāya yāyati niyyati vuyhati saṃharīyati. Yathā hatthiyānena vā assayānena vā goyānena vā ajayānena vā meṇḍayānena vā oṭṭhayānena vā kharayānena vā yāyati niyyati vuyhati saṃharīyati; evamevaṃ kāmataṇhāya yāyati niyyati vuyhati saṃharīyatīti – tassa ce kāmayānassa.

Chandajātassa jantunoti. **Chando**ti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃkāmoghokāmayogokāmupādānaṃkāmacchandanīvaraṇaṃ, tassa so kāmacchando jāto hoti sañjāto nibbatto abhinibbatto pātubhūto. **Jantuno**ti sattassa narassa mānavassa posassa puggalassa jīvassa jāgussa jantussa indagussa manujassāti – chandajātassa jantuno.

Te kāmā parihāyantīti – te vā kāmā parihāyanti, so vā kāmehi parihāyati. Kathaṃ te kāmā parihāyanti? Tassa tiṭṭhantasseva te bhoge rājāno vā haranti, corā vā haranti, aggi vā dahati, udakaṃ vā vahati, appiyā vā dāyādā haranti, nihitaṃ vā nādhigacchati, duppayuttā vā kammantā bhijjanti, kule vā kulaṅgāro uppajjati, yo te bhoge vikirati vidhamati viddhaṃseti aniccatāyeva aṭṭhamī. Evaṃ te kāmā hāyanti parihāyanti paridhaṃsenti paripatanti antaradhāyanti vippalujjanti. Kathaṃ so kāmehi parihāyati? Tiṭṭhanteva te bhoge so cavati marati vippalujjati. Evaṃ so kāmehi hāyati parihāyati paridhaṃseti paripatati antaradhāyati vippalujjati.

Corā haranti rājāno, aggi dahati nassati;

Atha antena jahati , sarīraṃ sapariggahaṃ;

Etadaññāya medhāvī, bhuñjetha ca dadetha ca.

Datvā ca bhutvā ca yathānubhāvaṃ, anindito saggamupeti ṭhānanti, te kāmā parihāyanti.

Sallaviddhova ruppatīti. Yathā ayomayena vā sallena viddho, aṭṭhimayena vā sallena dantamayena vā sallena visāṇamayena vā sallena kaṭṭhamayena vā sallena viddho ruppati kuppati ghaṭṭīyati pīḷīyati, byādhito domanassito hoti, evameva vatthukāmānaṃ vipariṇāmaññathābhāvā uppajjanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā. So kāmasallena ca sokasallena ca viddho, ruppati kuppati ghaṭṭīyati pīḷīyati byādhito domanassito hotīti – sallaviddhova ruppati.

Tenāha bhagavā –

"Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno;

Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppatī"ti.

3.

Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattati.

Yo kāme parivajjetīti. **Yo**ti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃṭhānappatto yaṃdhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā. **Kāme parivajjetī**ti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Kāme parivajjetī**ti dvīhi kāraṇehi kāme parivajjeti – vikkhambhanato vā samucchedato vā. Kathaṃ vikkhambhanato kāme parivajjeti? "Aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā appassādaṭṭhenā"ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, "maṃsapesūpamā kāmā bahusādhāraṇaṭṭhenā"ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, "tiṇukkūpamā kāmā anudahanaṭṭhenā"ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, "aṅgārakāsūpamā kāmā mahāpariḷāhaṭṭhenā"ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, "supinakūpamā kāmā ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhenā"ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, "yācitakūpamā kāmā tāvakālikaṭṭhenā"ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, "rukkhaphalūpamā kāmā sambhañjanaparibhañjanaṭṭhenā"ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, "asisūnūpamā kāmā adhikuṭṭanaṭṭhenā"ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, "sattisūlūpamā kāmā vinivijjhanaṭṭhenā"ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, "sappasirūpamā kāmā sappaṭibhayaṭṭhenā"ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, "aggikkhandhūpamā kāmā

mahābhitāpanaṭṭhenā’’ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti.

Buddhānussatiṃ bhāventopi vikkhambhanato kāme parivajjeti, dhammānussatiṃ bhāventopi…pe… saṅghānussatiṃ bhāventopi… sīlānussatiṃ bhāventopi… cāgānussatiṃ bhāventopi… devatānussatiṃ bhāventopi… ānāpānassatiṃ bhāventopi… maraṇassatiṃ bhāventopi… kāyagatāsatiṃ bhāventopi… upasamānussatiṃ bhāventopi vikkhambhanato kāme parivajjeti.

Paṭhamaṃ jhānaṃ bhāventopi vikkhambhanato kāme parivajjeti, dutiyaṃ jhānaṃ bhāventopi…pe… tatiyaṃ jhānaṃ bhāventopi… catutthaṃ jhānaṃ bhāventopi… ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ bhāventopi… viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ bhāventopi… ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ bhāventopi … nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ bhāventopi vikkhambhanato kāme parivajjeti. Evaṃ vikkhambhanato kāme parivajjeti.

Kathaṃ samucchedato kāme parivajjeti? Sotāpattimaggaṃ bhāventopi apāyagamanīye kāme samucchedato parivajjeti, sakadāgāmimaggaṃ bhāventopi oḷārike kāme samucchedato parivajjeti, anāgāmimaggaṃ bhāventopi anusahagate kāme samucchedato parivajjeti, arahattamaggaṃ bhāventopi sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ samucchedato kāme parivajjeti. Evaṃ samucchedato kāme parivajjetīti – yo kāme parivajjeti.

Sappasseva padā siroti. **Sappo** vuccati ahi. Kenaṭṭhena sappo? Saṃsappanto gacchatīti sappo; bhujanto gacchatīti bhujago; urena gacchatīti urago; pannasiro gacchatīti pannago; sirena supatīti sarīsapo ; bile sayatīti bilāsayo; guhāyaṃ sayatīti guhāsayo; dāṭhā tassa āvudhoti dāṭhāvudho; visaṃ tassa ghoranti ghoraviso; jivhā tassa duvidhāti dvijivho; dvīhi jivhāhi rasaṃ sāyatīti dvirasaññū. Yathā puriso jīvitukāmo amaritukāmo sukhakāmo dukkhapaṭikkūlo pādena sappasiraṃ vajjeyya vivajjeyya parivajjeyya abhinivajjeyya; evameva sukhakāmo dukkhapaṭikkūlo kāme vajjeyya vivajjeyya parivajjeyya abhinivajjeyyāti – sappasseva padā siro.

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatīti. **So**ti yo kāme parivajjeti. Visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo, cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānaṃ gedho paligedho saṅgo paṅko, ejā māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā, suttaṃ visatā āyūhinī dutiyā paṇidhi bhavanetti, vanaṃ vanatho sandhavo sneho apekkhā paṭibandhu, āsā āsīsanā āsīsitattaṃ, rūpāsā saddāsā gandhāsā

rasāsā phoṭṭhabbāsā, lābhāsā janāsā puttāsā jīvitāsā, jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattaṃ loluppaṃ loluppāyanā loluppāyitattaṃ pucchañjikatā sādhukamyatā, adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā, kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā, rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhataṇhā, rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā, ogho yogo gantho upādānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ chadanaṃ bandhanaṃ, upakkileso anusayo pariyuṭṭhānaṃ latā vevicchaṃ, dukkhamūlaṃ dukkhanidānaṃ dukkhappabhavo mārapāso mārabaḷisaṃ māravisayo, taṇhānadī taṇhājālaṃ taṇhāgaddulaṃ taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlaṃ.

Visattikāti. Kenaṭṭhena visattikā? Visatāti visattikā; visālāti visattikā; visaṭāti visattikā; visakkatīti visattikā; visaṃharatīti visattikā; visaṃvādikāti visattikā; visamūlāti visattikā; visaphalāti visattikā; visaparibhogoti visattikā; visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe, kule gaṇe āvāse lābhe yase, pasaṃsāya sukhe cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre, kāmadhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā, kāmabhave rūpabhave arūpabhave, saññābhave asaññābhave nevasaññānāsaññābhave, ekavokārabhave catuvokārabhave pañcavokārabhave, atīte anāgate paccuppanne, diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visaṭā vitthatāti visattikā.

Loketi apāyaloke manussaloke devaloke, khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu…pe… citte… dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – asatiparivajjanāya sato, satikaraṇīyānaṃ dhammānaṃ katattā sato, satiparibandhānaṃ dhammānaṃ hatattā sato, satinimittānaṃ dhammānaṃ asammuṭṭhattā sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, satiyā vasitattā sato, satiyā pāguññatāya sato, satiyā apaccorohaṇatāya sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – sattattā sato, santattā sato, samitattā sato, santadhammasamannāgatattā sato. Buddhānussatiyā sato, dhammānussatiyā sato, saṅghānussatiyā sato, sīlānussatiyā sato, cāgānussatiyā sato, devatānussatiyā sato, ānāpānassatiyā sato, maraṇassatiyā sato, kāyagatāsatiyā sato, upasamānussatiyā sato. Yā sati anussati paṭissati sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammussanatā sati satindriyaṃ

satibalaṃ sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo, ayaṃ vuccati sati. Imāya satiyā upeto hoti samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati sato.

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatīti. Loke vā sā visattikā, loke vā taṃ visattikaṃ sato tarati uttarati patarati samatikkamati vītivattatīti – somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattati.

Tenāha bhagavā –

"Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatī"ti.

4.

Khettaṃ vatthuṃ hiraññaṃ vā, gavāssaṃ dāsaporisaṃ;

Thiyo bandhū puthu kāme, yo naro anugijjhati.

Khettaṃ vatthuṃ hiraññaṃ vāti. **Khetta**nti sālikkhettaṃ vīhikkhettaṃ muggakkhettaṃ māsakkhettaṃ yavakkhettaṃ godhumakkhettaṃ tilakkhettaṃ. **Vatthu**nti gharavatthuṃ koṭṭhakavatthuṃ purevatthuṃ pacchāvatthuṃ ārāmavatthuṃ vihāravatthuṃ. **Hirañña**nti hiraññaṃ vuccati kahāpaṇoti – khettaṃ vatthuṃ hiraññaṃ vā.

Gavāssaṃ dāsaporisanti. **Gava**nti gavā vuccanti. **Assā**ti pasukādayo vuccanti. **Dāsā**ti cattāro dāsā – antojātako dāso, dhanakkītako dāso, sāmaṃ vā dāsabyaṃ upeti, akāmako vā dāsavisayaṃ upeti.

"Āmāya dāsāpi bhavanti heke, dhanena kītāpi bhavanti dāsā;

Sāmañca eke upayanti dāsyaṃ, bhayāpanuṇṇāpi bhavanti dāsā"ti.

Purisāti tayo purisā – bhatakā, kammakarā, upajīvinoti – gavāssaṃ dāsaporisaṃ.

Thiyo bandhū puthu kāmeti. **Thiyo**ti itthipariggaho vuccati. **Bandhū**ti cattāro bandhū – ñātibandhavāpi bandhu, gottabandhavāpi bandhu, mantabandhavāpi bandhu, sippabandhavāpi bandhu. **Puthu kāme**ti bahū kāme. Ete puthu kāmā manāpikā rūpā…pe… manāpikā phoṭṭhabbāti –

thiyo bandhū puthu kāme.

Yo naro anugijjhatīti. **Yo**ti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃṭhānappatto yaṃdhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito pvā devo vā manusso vā. **Naro**ti satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Anugijjhatī**ti kilesakāmena vatthukāmesu gijjhati anugijjhati paligijjhati palibajjhatīti – yo naro anugijjhati.

Tenāha bhagavā –

"Khettaṃ vatthuṃ hiraññaṃ vā, gavāssaṃ dāsaporisaṃ;

Thiyo bandhū puthu kāme, yo naro anugijjhatī"ti.

5.

Abalā naṃ balīyanti, maddante naṃ parissayā;

Tato naṃ dukkhamanveti, nāvaṃ bhinnamivodakaṃ.

Abalā naṃ balīyantīti. **Abalā**ti abalā kilesā dubbalā appabalā appathāmakā hīnā nihīnā ( ) omakā lāmakā chatukkā parittā. Te kilesā taṃ puggalaṃ sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddantīti, evampi abalā naṃ balīyanti. Atha vā, abalaṃ puggalaṃ dubbalaṃ appabalaṃ appathāmakaṃ hīnaṃ nihīnaṃ omakaṃ lāmakaṃ chatukkaṃ parittaṃ, yassa natthi saddhābalaṃ vīriyabalaṃ satibalaṃ samādhibalaṃ paññābalaṃ hiribalaṃ ottappabalaṃ. Te kilesā taṃ puggalaṃ sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddantīti – evampi abalā naṃ balīyantīti.

Maddante naṃ parissayāti. Dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame **pākaṭaparissayā**? Sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahiṃsā hatthī ahivicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo, kāso sāso pināso ḍāho jaro, kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā, kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro, daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitapittaṃ, madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā, opakkamikā

ābādhā kammavipākajā ābādhā, sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassā iti vā – ime vuccanti pākaṭaparissayā.

Katame **paṭicchannaparissayā**? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ, kāmacchandanīvaraṇaṃ byāpādanīvaraṇaṃ thinamiddhanīvaraṇaṃ uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ vicikicchānīvaraṇaṃ, rāgo doso moho kodho upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṃ, māyā sāṭheyyaṃ thambho sārambho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā – ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenaṭṭhena parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya saṃvattantīti parissayā, tatrāsayāti parissayā. Kathaṃ parisahantīti parissayā? Te parissayā taṃ puggalaṃ sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddanti. Evaṃ parisahantīti parissayā. Kathaṃ parihānāya saṃvattantīti parissayā? Te parissayā kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Katamesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkapaṭipadāya aviruddhapaṭipadāya anvatthapaṭipadāya dhammānudhammapaṭipadāya, sīlesu paripūrikāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya, jāgariyānuyogassa satisampajaññassa, catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyogassa catunnaṃ sammappadhānānaṃ bhāvanānuyogassa catunnaṃ iddhipādānaṃ bhāvanānuyogassa, pañcannaṃ indriyānaṃ bhāvanānuyogassa pañcannaṃ balānaṃ bhāvanānuyogassa, sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ bhāvanānuyogassa ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Evaṃ parihānāya saṃvattantīti – parissayā.

Kathaṃ tatrāsayāti parissayā? Tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Yathā bile bilāsayā pāṇā sayanti, dake dakāsayā pāṇā sayanti, vane vanāsayā pāṇā sayanti, rukkhe rukkhāsayā pāṇā sayanti, evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

‘‘Sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati. Kathañca, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhuno cakkhunā rūpaṃ disvā

uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāsavanti pāpakā akusalā dhammāti – tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te naṃ samudācaranti. Samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti – tasmā sācariyakoti vuccati.

"Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddaṃ sutvā, ghānena gandhaṃ ghāyitvā, jivhāya rasaṃ sāyitvā, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā, manasā dhammaṃ viññāya uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāsavanti pāpakā akusalā dhammāti – tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te naṃ samudācaranti. Samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti – tasmā sācariyakoti vuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharatī"ti. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

"Tayome, bhikkhave, antarāmalā – antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalaṃ antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko. Doso…pe… moho, bhikkhave, antarāmalaṃ antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko. Ime kho, bhikkhave, tayo antarāmalā – antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā.

"Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

"Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ.

"Anatthajanano doso, doso cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

"Kuddho atthaṃ na jānāti, kuddho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ doso sahate naraṃ.

"Anatthajanano moho, moho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

‘‘Mūḷho atthaṃ na jānāti, mūḷho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ moho sahate nara’’nti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttampi hetaṃ bhagavatā – ‘‘tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti, ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati, ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Doso kho, mahārāja… pe… moho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati, ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti, ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya.

‘‘Lobho doso ca moho ca, purisaṃ pāpacetasaṃ;

Hiṃsanti attasambhūtā, tacasāraṃva samphala’’nti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttampi cetaṃ bhagavatā –

‘‘Rāgo ca doso ca itonidānā, arati rati lomahaṃso itojā;

Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajantī’’ti .

Evampi tatrāsayāti – parissayā. **Maddante naṃ parissayā**ti. Te parissayā taṃ puggalaṃ sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddantīti – maddante naṃ parissayā.

Tato naṃ dukkhamanvetīti. **Tato**ti tato tato parissayato taṃ puggalaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, jātidukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, jarādukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, byādhidukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, maraṇadukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, nerayikaṃ dukkhaṃ, tiracchānayonikaṃ dukkhaṃ, pettivisayikaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, mānusikaṃ dukkhaṃ… gabbhokkantimūlakaṃ dukkhaṃ… gabbhe ṭhitimūlakaṃ dukkhaṃ… gabbhā vuṭṭhānamūlakaṃ dukkhaṃ… jātassūpanibandhakaṃ

dukkhaṃ… jātassa parādheyyakaṃ dukkhaṃ… attūpakkamaṃ dukkhaṃ… parūpakkamaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, dukkhadukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, saṅkhāradukkhaṃ… vipariṇāmadukkhaṃ … cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo, kāso sāso pināso ḍāho jaro, kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā, kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro, daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitapittaṃ, madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā, opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā, sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassadukkhaṃ… mātumaraṇaṃ dukkhaṃ… pitumaraṇaṃ dukkhaṃ… bhātumaraṇaṃ dukkhaṃ… bhaginimaraṇaṃ dukkhaṃ… puttamaraṇaṃ dukkhaṃ… dhītumaraṇaṃ dukkhaṃ … ñātibyasanaṃ dukkhaṃ… bhogabyasanaṃ dukkhaṃ… rogabyasanaṃ dukkhaṃ… sīlabyasanaṃ dukkhaṃ… diṭṭhibyasanaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hotīti – tato naṃ dukkhamanveti.

Nāvaṃ bhinnamivodakanti. Yathā bhinnaṃ nāvaṃ dakamesiṃ tato tato udakaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, puratopi udakaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, pacchatopi… heṭṭhatopi… passatopi udakaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti; evameva tato tato parissayato taṃ puggalaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, jātidukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti…pe… diṭṭhibyasanaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hotīti – nāvaṃ bhinnamivodakaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Abalā naṃ balīyanti, maddante naṃ parissayā;

Tato naṃ dukkhamanveti, nāvaṃ bhinnamivodaka”nti.

6.

Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye;

Te pahāya tare oghaṃ, nāvaṃ sitvāva pāragū.

Tasmā jantu sadā satoti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā etaṃ ādīnavaṃ sampassamāno kāmesūti – tasmā. **Jantū**ti satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo.

Sadāti sadā sabbadā sabbakālaṃ niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmikajātaṃ avīci santati sahitaṃ phassitaṃ , purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchimayāmaṃ, kāḷe juṇhe vasse hemante gimhe, purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu… citte… dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato. Aparehi catūhi kāraṇehi sato…pe… so vuccati satoti – tasmā jantu sadā sato.

Kāmāni parivajjayeti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Kāmāni parivajjaye**ti dvīhi kāraṇehi kāme parivajjeyya – vikkhambhanato vā samucchedato vā. Kathaṃ vikkhambhanato kāme parivajjeyya? ‘‘Aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā appassādaṭṭhenā’’ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeyya, ‘‘maṃsapesūpamā kāmā bahusādhāraṇaṭṭhenā’’ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeyya, ‘‘tiṇukkūpamā kāmā anudahanaṭṭhenā’’ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeyya…pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ bhāvento vikkhambhanato kāme parivajjeyya. Evaṃ vikkhambhanato kāme parivajjeyya…pe… evaṃ samucchedato kāme parivajjeyyāti – kāmāni parivajjaye.

Te pahāya tare oghanti. **Te**ti vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gamitvā; kāmacchandanīvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gamitvā; byāpādanīvaraṇaṃ…pe… thinamiddhanīvaraṇaṃ… uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ… vicikicchānīvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gamitvā kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – te pahāya tare oghaṃ.

Nāvaṃ sitvāva pāragūti. Yathā garukaṃ nāvaṃ bhārikaṃ udakaṃ sitvā osiñcitvā chaḍḍetvā lahukāya nāvāya khippaṃ lahuṃ appakasireneva pāraṃ gaccheyya; evameva vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gamitvā; kāmacchandanīvaraṇaṃ… byāpādanīvaraṇaṃ… thinamiddhanīvaraṇaṃ… uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ… vicikicchānīvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gamitvā khippaṃ lahuṃ appakasireneva pāraṃ gaccheyya. Pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo

nirodho nibbānaṃ. **Pāraṃ gaccheyyā**ti – pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ phuseyya, pāraṃ sacchikareyya. **Pāragū**ti yopi pāraṃ gantukāmo sopi pāragū; yopi pāraṃ gacchati sopi pāragū; yopi pāraṃ gato, sopi pāragū.

Vuttampi hetaṃ bhagavatā –

Tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇoti. Brāhmaṇoti kho, bhikkhave, arahato etaṃ adhivacanaṃ. So abhiññāpāragū pariññāpāragū pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragū. Abhiññāpāragū sabbadhammānaṃ, pariññāpāragū sabbadukkhānaṃ, pahānapāragū sabbakilesānaṃ, bhāvanāpāragū catunnaṃ ariyamaggānaṃ, sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattīnaṃ. So vasippatto pāramippatto ariyasmiṃ sīlasmiṃ, vasippatto pāramippatto ariyasmiṃ samādhismiṃ, vasippatto pāramippatto ariyāya paññāya, vasippatto pāramippatto ariyāya vimuttiyā. So pāraṃ gato pārappatto antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo gataddho gatadiso gatakoṭiko pālitabrahmacariyo uttamadiṭṭhippatto bhāvitamaggo pahīnakileso paṭividdhākuppo sacchikatanirodho, dukkhaṃ tassa pariññātaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, pariññeyyaṃ pariññātaṃ, pahātabbaṃ pahīnaṃ, bhāvetabbaṃ bhāvitaṃ, sacchikātabbaṃ sacchikataṃ.

So ukkhittapaligho saṃkiṇṇaparikkho abbuḷhesiko niraggaḷo ariyo pannaddhajo pannabhāro visaññutto pañcaṅgavippahīno chaḷaṅgasamannāgato ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco samavayasaṭṭhesano anāvilasaṅkappo passaddhakāyasaṅkhāro suvimuttacitto suvimuttapañño kevalī vusitavā uttamapuriso paramapuriso paramapattippatto. So nevācinati nāpacinati, apacinitvā ṭhito. Neva pajahati na upādiyati, pajahitvā ṭhito. Neva saṃsibbati na ussineti, visinitvā ṭhito. Neva vidhūpeti na sandhūpeti, vidhūpetvā ṭhito. Asekkhena sīlakkhandhena samannāgatattā ṭhito. Asekkhena samādhikkhandhena… asekkhena paññākkhandhena… asekkhena vimuttikkhandhena… asekkhena vimuttiñāṇadassanakkhandhena samannāgatattā ṭhito. Saccaṃ sampaṭipādiyitvā ṭhito. Ejaṃ samatikkamitvā ṭhito. Kilesaggiṃ pariyādiyitvā ṭhito, aparigamanatāya ṭhito, kaṭaṃ samādāya ṭhito, muttipaṭisevanatāya ṭhito, mettāya pārisuddhiyā ṭhito, karuṇāya… muditāya… upekkhāya pārisuddhiyā ṭhito, accantapārisuddhiyā ṭhito, akammayatāya

pārisuddhiyā ṭhito, vimuttattā ṭhito, santussitattā ṭhito, khandhapariyante ṭhito, dhātupariyante ṭhito, āyatanapariyante ṭhito, gatipariyante ṭhito, upapattipariyante ṭhito, paṭisandhipariyante ṭhito, (bhavapariyante ṭhito, saṃsārapariyante ṭhito vaṭṭapariyante ṭhito, antime bhave ṭhito,) antime samussaye ṭhito, antimadehadharo arahā.

"Tassāyaṃ pacchimako bhavo, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavo"ti.

Nāvaṃ sitvāva pāragūti. Tenāha bhagavā –

"Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye;

Te pahāya tare oghaṃ, nāvaṃ sitvāva pāragū"ti.

Kāmasuttaniddeso paṭhamo.

2. Guhaṭṭhakasuttaniddeso

Atha guhaṭṭhakasuttaniddesaṃ vakkhati –

7.

Satto guhāyaṃ bahunābhichanno, tiṭṭhaṃ naro mohanasmiṃ pagāḷho;

Dūre vivekā hi tathāvidho so, kāmā hi loke na hi suppahāyā.

Satto guhāyaṃ bahunābhichannoti. Sattoti hi kho vuttaṃ, api ca guhā tāva vattabbā. **Guhā** vuccati kāyo. Kāyoti vā guhāti vā dehoti vā sandehoti vā nāvāti vā rathoti vā dhajoti vā vammikoti vā nagaranti vā niḍḍanti vā kuṭīti vā gaṇḍoti vā kumbhoti vā nāgoti vā kāyassetaṃ adhivacanaṃ. **Satto guhāya**nti guhāyaṃ satto visatto āsatto laggo laggito palibuddho. Yathā bhittikhile vā nāgadante vā gaṇḍaṃ sattaṃ visattaṃ āsattaṃ laggaṃ laggitaṃ palibuddhaṃ; evameva guhāyaṃ satto visatto āsatto laggo laggito palibuddho. Vuttañhetaṃ bhagavatā –

"Rūpe kho, rādha, yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upayūpādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā, tatra satto tatra visatto; tasmā sattoti vuccati. Vedanāya kho, rādha…pe… saññāya kho, rādha… saṅkhāresu

kho, rādha… viññāṇe kho, rādha, yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upayūpādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā, tatra satto tatra visatto; tasmā sattoti vuccati. Sattoti lagganādhivacana''nti – satto guhāyaṃ. **Bahunābhichanno**ti bahukehi kilesehi channo, rāgena channo dosena channo mohena channo kodhena channo upanāhena channo makkhena channo paḷāsena channo issāya channo macchariyena channo māyāya channo sāṭheyyena channo thambhena channo sārambhena channo mānena channo atimānena channo madena channo pamādena channo. Sabbakilesehi sabbaduccaritehi sabbadarathehi sabbapariḷāhehi sabbasantāpehi sabbākusalābhisaṅkhārehi channo vichanno ucchanno āvuto nivuto ovuto pihito paṭicchanno paṭikujjitoti – satto guhāyaṃ bahunābhichanno.

Tiṭṭhaṃ naro mohanasmiṃ pagāḷhoti tiṭṭhanto naro ratto rāgavasena tiṭṭhati, duṭṭho dosavasena tiṭṭhati, mūḷho mohavasena tiṭṭhati, vinibaddho mānavasena tiṭṭhati, parāmaṭṭho diṭṭhivasena tiṭṭhati, vikkhepagato uddhaccavasena tiṭṭhati, aniṭṭhaṅgato vicikicchāvasena tiṭṭhati, thāmagato anusayavasena tiṭṭhati. Evampi tiṭṭhaṃ naro.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ''santi, bhikkhave, cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā, tañce bhikkhu abhinandati abhivadati ajjhosāya tiṭṭhati. Santi, bhikkhave, sotaviññeyyā saddā…pe… ghānaviññeyyā gandhā… jivhāviññeyyā rasā… kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā… manoviññeyyā dhammā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā, tañce bhikkhu abhinandati abhivadati ajjhosāya tiṭṭhatī''ti. Evampi tiṭṭhaṃ naro.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ''rūpūpayaṃ vā, bhikkhave, viññāṇaṃ tiṭṭhamānaṃ tiṭṭhati, rūpārammaṇaṃ rūpapatiṭṭhaṃ nandūpasecanaṃ vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjati. Vedanūpayaṃ vā, bhikkhave…pe… saññūpayaṃ… saṅkhārūpayaṃ vā, bhikkhave, viññāṇaṃ tiṭṭhamānaṃ tiṭṭhati, saṅkhārārammaṇaṃ saṅkhārapatiṭṭhaṃ nandūpasecanaṃ vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjatī''ti. Evampi tiṭṭhaṃ naro.

Vuttampi hetaṃ bhagavatā – ''kabaḷīkāre ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo atthi nandī atthi taṇhā, patiṭṭhitaṃ tattha viññāṇaṃ virūḷhaṃ. Yattha patiṭṭhitaṃ viññāṇaṃ virūḷhaṃ, atthi tattha nāmarūpassāvakkanti. Yattha atthi nāmarūpassāvakkanti, atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi. Yattha atthi saṅkhārānaṃ vuddhi, atthi tattha āyatiṃ punabbhavābhinibbatti. Yattha atthi āyatiṃ punabbhavābhinibbatti, atthi tattha āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ. Yattha atthi āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ, sasokaṃ taṃ, bhikkhave, sarajaṃ

saupāyāsanti vadāmī''ti. Evampi tiṭṭhaṃ naro.

''Phasse ce, bhikkhave, āhāre…pe… manosañcetanāya ce, bhikkhave, āhāre… viññāṇe ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo atthi nandī atthi taṇhā, patiṭṭhitaṃ tattha viññāṇaṃ virūḷhaṃ. Yattha patiṭṭhitaṃ viññāṇaṃ virūḷhaṃ, atthi tattha nāmarūpassāvakkanti. Yattha atthi nāmarūpassāvakkanti, atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi. Yattha atthi saṅkhārānaṃ vuddhi, atthi tattha āyatiṃ punabbhavābhinibbatti. Yattha atthi āyatiṃ punabbhavābhinibbatti, atthi tattha āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ. Yattha atthi āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ, sasokaṃ taṃ, bhikkhave, sarajaṃ saupāyāsanti vadāmī''ti. Evampi tiṭṭhaṃ naro.

Mohanasmiṃ pagāḷhoti. Mohanā vuccanti pañca kāmaguṇā. Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā; sotaviññeyyā saddā… ghānaviññeyyā gandhā… jivhāviññeyyā rasā… kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā. Kiṃ kāraṇā mohanā vuccanti pañca kāmaguṇā? Yebhuyyena devamanussā pañcasu kāmaguṇesu muyhanti sammuyhanti sampamuyhanti, mūḷhā sammūḷhā sampamūḷhā avijjāya andhīkatā āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitā, taṃ kāraṇā mohanā vuccanti pañca kāmaguṇā. **Mohanasmiṃ pagāḷho**ti mohanasmiṃ pagāḷho ogāḷho ajjhogāḷho nimuggoti – tiṭṭhaṃ naro mohanasmiṃ pagāḷho.

Dūre vivekā hi tathāvidho soti. **Vivekā**ti tayo vivekā – kāyaviveko, cittaviveko, upadhiviveko. Katamo kāyaviveko? Idha bhikkhu vivittaṃ senāsanaṃ bhajati arañña rukkhamūlaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjaṃ. Kāyena vivitto viharati. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti. Ayaṃ kāyaviveko.

Katamo cittaviveko? Paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannassa nīvaraṇehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicārehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Tatiyaṃ jhānaṃ samāpannassa pītiyā cittaṃ vivittaṃ hoti. Catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa sukhadukkhehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Ākāsānañcāyatanaṃ samāpannassa rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti. Viññāṇañcāyatanaṃ samāpannassa ākāsānañcāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti. Ākiñcaññāyatanaṃ samāpannassa viññāṇañcāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti.

Nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpannassa ākiñcaññāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti. Sotāpannassa sakkāyadiṭṭhiyā vicikicchāya sīlabbataparāmāsā diṭṭhānusayā vicikicchānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Sakadāgāmissa oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Anāgāmissa anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Arahato rūpārūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi bahiddhā ca sabbanimittehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Ayaṃ cittaviveko.

Katamo upadhiviveko? Upadhi vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. Upadhiviveko vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Ayaṃ upadhiviveko. Kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiratānaṃ, cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ, upadhiviveko ca nirūpadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ.

Dūre vivekā hīti. Yo so evaṃ guhāyaṃ satto, evaṃ bahukehi kilesehi channo, evaṃ mohanasmiṃ pagāḷho, so kāyavivekāpi dūre, cittavivekāpi dūre, upadhivivekāpi dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā anāsanne vivekaṭṭhe . **Tathāvidho**ti tādiso tassaṇṭhito tappakāro tappaṭibhāgo yo so mohanasmiṃ pagāḷhoti – dūre vivekā hi tathāvidho so.

Kāmā hi loke na hi suppahāyāti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Katame vatthukāmā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā dāsidāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā, khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ, gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, yaṃ kiñci rajanīyaṃ vatthu – vatthukāmā. Api ca atītā kāmā anāgatā kāmā paccuppannā kāmā, ajjhattā kāmā bahiddhā kāmā ajjhattabahiddhā kāmā, hīnā kāmā majjhimā kāmā paṇītā kāmā, āpāyikā kāmā mānusikā kāmā dibbā kāmā paccupaṭṭhitā kāmā, nimmitā kāmā animmitā kāmā paranimmitā kāmā, pariggahitā kāmā apariggahitā kāmā, mamāyitā kāmā amamāyitā kāmā, sabbepi kāmāvacarā dhammā, sabbepi rūpāvacarā dhammā, sabbepi arūpāvacarā dhammā, taṇhāvatthukā taṇhārammaṇā kāmanīyaṭṭhena rajanīyaṭṭhena madanīyaṭṭhena kāmā. Ime vuccanti vatthukāmā.

Katame kilesakāmā? Chando kāmo rāgo kāmo chandarāgo kāmo, saṅkappo kāmo rāgo kāmo saṅkapparāgo kāmo, yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ.

"Addasaṃ kāma te mūlaṃ, saṅkappā kāma jāyasi;

Na taṃ saṅkappayissāmi, evaṃ kāma na hohisī"ti. –

Ime vuccanti kilesakāmā. **Loke**ti apāyaloke manussaloke devaloke, khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Kāmā hi loke na hi suppahāyā**ti. Kāmā hi loke duppahāyā duccajjā duppariccajjā dunnimmadayā dunniveṭhayā dubbiniveṭhayā duttarā duppatarā dussamatikkamā dubbinivattāti – kāmā hi loke na hi suppahāyā.

Tenāha bhagavā –

"Satto guhāyaṃ bahunābhichanno, tiṭṭhaṃ naro mohanasmiṃ pagāḷho;

Dūre vivekā hi tathāvidho so, kāmā hi loke na hi suppahāyā"ti.

8.

Icchānidānā bhavasātabaddhā, te duppamuñcā na hi aññamokkhā;

Pacchā pure vāpi apekkhamānā, ime va kāme purime va jappaṃ.

Icchānidānā bhavasātabaddhāti. Icchā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo, cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānaṃ gedho paligedho saṅgo paṅko, ejā māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā, suttaṃ visaṭā āyūhinī dutiyā paṇidhi bhavanetti, vanaṃ vanatho sandhavo sneho apekkhā paṭibandhu, āsā āsīsanā āsīsitattaṃ, rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭṭhabbāsā, lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvitāsā, jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattaṃ loluppaṃ loluppāyanā loluppāyitattaṃ pucchañchikatā sādhukamyatā, adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā, kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā, rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhataṇhā, rūpataṇhā saddataṇhā

gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā, ogho yogo gantho upādānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ chadanaṃ bandhanaṃ, upakkileso anusayo pariyuṭṭhānaṃ latā vevicchaṃ, dukkhamūlaṃ dukkhanidānaṃ dukkhappabhavo mārapāso mārabaḷisaṃ māravisayo, taṇhānadī taṇhājālaṃ taṇhāgaddulaṃ taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Icchānidānā**ti icchānidānakā icchāhetukā icchāpaccayā icchākāraṇā icchāpabhavāti – icchānidānā.

Bhavasātabaddhāti. Ekaṃ bhavasātaṃ – sukhā vedanā. Dve bhavasātāni – sukhā ca vedanā iṭṭhañca vatthu. Tīṇi bhavasātāni – yobbaññaṃ, ārogyaṃ, jīvitaṃ. Cattāri bhavasātāni – lābho, yaso, pasaṃsā, sukhaṃ. Pañca bhavasātāni – manāpikā rūpā, manāpikā saddā, manāpikā gandhā, manāpikā rasā, manāpikā phoṭṭhabbā. Cha bhavasātāni – cakkhusampadā, sotasampadā, ghānasampadā, jivhāsampadā, kāyasampadā, manosampadā. Bhavasātabaddhā, sukhāya vedanāya sātabaddhā, iṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ baddhā, yobbaññe baddhā, ārogye baddhā, jīvite baddhā, lābhe baddhā, yase baddhā, pasaṃsāyaṃ baddhā, sukhe baddhā, manāpikesu rūpesu baddhā, saddesu… gandhesu… rasesu… manāpikesu phoṭṭhabbesu baddhā, cakkhusampadāya baddhā, sotaghānajivhākāyamanosampadāya baddhā, vibaddhā ābaddhā laggā laggitā palibaddhāti – icchānidānā bhavasātabaddhā.

Te duppamuñcā na hi aññamokkhāti te vā bhavasātavatthū duppamuñcā, sattā vā etto dummocayā. Kathaṃ te bhavasātavatthū duppamuñcā? Sukhā vedanā duppamuñcā, iṭṭhaṃ vatthu duppamuñcaṃ, yobbaññaṃ duppamuñcaṃ, ārogyaṃ duppamuñcaṃ, jīvitaṃ duppamuñcaṃ, lābho duppamuñco, yaso duppamuñco, pasaṃsā duppamuñcā, sukhaṃ duppamuñcaṃ, manāpikā rūpā duppamuñcā, manāpikā saddā… gandhā… rasā… phoṭṭhabbā duppamuñcā, cakkhusampadā duppamuñcā, sotaghānajivhākāyamanosampadā duppamuñcā dummocayā duppamocayā dunniveṭhayā dubbiniveṭhayā, duttarā duppatarā dussamatikkamā dubbinivattā. Evaṃ te bhavasātavatthū duppamuñcā.

Kathaṃ sattā etto dummocayā? Sukhāya vedanāya sattā dummocayā, iṭṭhasmā vatthusmā dummocayā, yobbaññā dummocayā, ārogyā dummocayā, jīvitā dummocayā, lābhā dummocayā, yasā dummocayā, pasaṃsāya dummocayā, sukhā dummocayā, manāpikehi rūpehi dummocayā, manāpikehi saddehi… gandhehi… rasehi… phoṭṭhabbehi dummocayā, cakkhusampadāya dummocayā, sotaghānajivhākāyamanosampadāya dummocayā duruddharā , dussamuddharā dubbuṭṭhāpayā dussamuṭṭhāpayā

dunniveṭhayā dubbiniveṭhayā duttarā duppatarā dussamatikkamā dubbinivattā. Evaṃ sattā etto dummocayāti – te duppamuñcā.

Na hi aññamokkhāti te attanā palipapalipannā na sakkonti paraṃ palipapalipannaṃ uddharituṃ. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘so vata, cunda, attanā palipapalipanno paraṃ palipapalipannaṃ uddharissatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. So vata, cunda, attanā adanto avinīto aparinibbuto paraṃ damessati vinessati parinibbāpessatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjatī’’ti. Evampi na hi aññamokkhā.

Atha vā natthaññō koci mocetā. Te yadi muñceyyuṃ, sakena thāmena sakena balena sakena vīriyena sakena parakkamena sakena purisathāmena sakena purisabalena sakena purisavīriyena sakena purisaparakkamena attanā sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjamānā muñceyyunti. Evampi na hi aññamokkhā.

Vuttampi hetaṃ bhagavatā –

> ‘‘Nāhaṃ sahissāmi pamocanāya, kathaṃkathiṃ dhotaka kiñci loke;
>
> Dhammañca seṭṭhaṃ abhijānamāno, evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresī’’ti.

Evampi na hi aññamokkhā.

Vuttampi hetaṃ bhagavatā –

> ‘‘Attanāva kataṃ pāpaṃ, attanā saṃkilissati;
>
> Attanā akataṃ pāpaṃ, attanāva visujjhati;
>
> Suddhī asuddhi paccattaṃ, nāñño aññaṃ visodhaye’’ti.

Evampi na hi aññamokkhā.

Vuttampi hetaṃ bhagavatā – ‘‘evameva kho, brāhmaṇa, tiṭṭhateva nibbānaṃ, tiṭṭhati nibbānagāmimaggo, tiṭṭhāmahaṃ samādapetā. Atha ca pana mama sāvakā mayā evaṃ ovadiyamānā evaṃ anusāsiyamānā appekacce accantaniṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādhenti, ekacce nārādhenti. Ettha

kyāhaṃ, brāhmaṇa, karomi? Maggakkhāyī, brāhmaṇa, tathāgato. Maggaṃ buddho ācikkhati. Attanā paṭipajjamānā muñceyyu''nti. Evampi na hi aññamokkhāti – te duppamuñcā na hi aññamokkhā.

Pacchā pure vāpi apekkhamānāti. Pacchā vuccati anāgataṃ, pure vuccati atītaṃ. Api ca atītaṃ upādāya anāgatañca paccuppannañca pacchā, anāgataṃ upādāya atītañca paccuppannañca pure. Kathaṃ pure apekkhaṃ karoti? ''Evaṃrūpo ahosiṃ atītamaddhāna''nti tattha nandiṃ samannāneti. ''Evaṃvedano ahosiṃ… evaṃsañño ahosiṃ… evaṃsaṅkhāro ahosiṃ… evaṃviññāṇo ahosiṃ atītamaddhāna''nti tattha nandiṃ samannāneti. Evampi pure apekkhaṃ karoti.

Atha vā ''iti me cakkhu ahosi atītamaddhānaṃ, iti rūpā''ti – tattha chandarāgapaṭibaddhaṃ hoti viññāṇaṃ. Chandarāgapaṭibaddhattā viññāṇassa tadabhinandati. Tadabhinandanto evampi pure apekkhaṃ karoti. ''Iti me sotaṃ ahosi atītamaddhānaṃ, iti saddā''ti…pe… ''iti me ghānaṃ ahosi atītamaddhānaṃ, iti gandhā''ti… ''iti me jivhā ahosi atītamaddhānaṃ, iti rasā''ti… ''iti me kāyo ahosi atītamaddhānaṃ, iti phoṭṭhabbā''ti… ''iti me mano ahosi atītamaddhānaṃ, iti dhammā''ti – tattha chandarāgapaṭibaddhaṃ hoti viññāṇaṃ. Chandarāgapaṭibaddhattā viññāṇassa tadabhinandati. Tadabhinandanto evampi pure apekkhaṃ karoti.

Atha vā yānissa tāni pubbe mātugāmena saddhiṃ hasitalapitakīḷitāni tadassādeti taṃ nikāmeti, tena ca vittiṃ āpajjati. Evampi pure apekkhaṃ karoti.

Kathaṃ pacchā apekkhaṃ karoti? ''Evaṃrūpo siyaṃ anāgatamaddhāna''nti tattha nandiṃ samannāneti. ''Evaṃvedano siyaṃ… evaṃsañño siyaṃ… evaṃsaṅkhāro siyaṃ… evaṃviññāṇo siyaṃ anāgatamaddhāna''nti tattha nandiṃ samannāneti. Evampi pacchā apekkhaṃ karoti.

Atha vā ''iti me cakkhu siyā anāgatamaddhānaṃ, iti rūpā''ti – appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ paṇidahati. Cetaso paṇidhānapaccayā tadabhinandati. Tadabhinandanto evampi pacchā apekkhaṃ karoti. ''Iti me sotaṃ siyā anāgatamaddhānaṃ, iti saddā''ti… ''iti me ghānaṃ siyā anāgatamaddhānaṃ, iti gandhā''ti… ''iti me jivhā siyā anāgatamaddhānaṃ, iti rasā''ti… ''iti me kāyo siyā anāgatamaddhānaṃ, iti phoṭṭhabbā''ti… ''iti me mano siyā anāgatamaddhānaṃ, iti dhammā''ti – appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ paṇidahati. Cetaso paṇidhānapaccayā tadabhinandati.

Tadabhinandanto evampi pacchā apekkhaṃ karoti.

Atha vā ‘‘imināhaṃ sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā devo vā bhavissāmi devaññataro vā’’ti – appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ paṇidahati. Cetaso paṇidhānapaccayā tadabhinandati. Tadabhinandanto evampi pacchā apekkhaṃ karotīti – pacchā pure vāpi apekkhamānā.

Ime va kāme purime va jappanti. **Ime va kāme**ti paccuppanne pañca kāmaguṇe icchantā sādiyantā patthayantā pihayantā abhijappantā. Purime va jappanti atīte pañca kāmaguṇe jappantā pajappantā abhijappantāti – ime va kāme purime va jappaṃ.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Icchānidānā bhavasātabaddhā, te duppamuñcā na hi aññamokkhā;
>
> Pacchā pure vāpi apekkhamānā, ime va kāme purime va jappa’’nti.

9.

> **Kāmesu giddhā pasutā pamūḷhā, avadāniyā te visame niviṭṭhā;**
>
> **Dukkhūpanītā paridevayanti, kiṃsū bhavissāma ito cutāse.**

Kāmesu giddhā pasutā pamūḷhāti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Kilesakāmena vatthukāmesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti – kāmesu giddhā.

Pasutāti yepi kāme esanti gavesanti pariyesanti, taccaritā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi taṇhāvasena rūpe esanti gavesanti pariyesanti… sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe…pe… pariyesanti taccaritā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi taṇhāvasena rūpe paṭilabhanti… sadde… gandhe … rase… phoṭṭhabbe paṭilabhanti taccaritā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi taṇhāvasena rūpe paribhuñjanti … sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe

paribhuñjanti taccaritā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yathā kalahakārako kalahapasuto, kammakārako kammapasuto, gocare caranto gocarapasuto, jhāyī jhānapasuto; evameva yepi kāme esanti gavesati pariyesanti, taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi taṇhāvasena rūpe esanti gavesanti pariyesanti… sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe…pe… pariyesanti taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi taṇhāvasena rūpe paṭilabhanti… sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe paṭilabhanti taccaritā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi taṇhāvasena rūpe paribhuñjanti… sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe paribhuñjanti taccaritā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā.

Pamūḷhāti yebhuyyena devamanussā pañcasu kāmaguṇesu muyhanti sammuyhanti sampamuyhanti mūḷhā sammūḷhā sampamūḷhā avijjāya andhīkatā āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti – kāmesu giddhā pasutā pamūḷhā.

Avadāniyā te visame niviṭṭhāti. **Avadāniyā**ti avagacchantīitipi avadāniyā, maccharinopi vuccanti avadāniyā, buddhānaṃ sāvakānaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusiṭṭhiṃ nādiyantīti – avadāniyā. Kathaṃ avagacchantīti avadāniyā? Nirayaṃ gacchanti, tiracchānayoniṃ gacchanti, pettivisayaṃ gacchantīti, evaṃ āgacchantīti – avadāniyā. Kathaṃ maccharino vuccanti avadāniyā? Pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammamacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ macchariyaṃ maccharāyanā maccharāyitattaṃ vevicchaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa, idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca, khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ gāho. Idaṃ vuccati macchariyaṃ. Iminā macchariyena avadaññutāya samannāgatā janā pamattā. Evaṃ maccharino vuccanti avadāniyā. Kathaṃ buddhānaṃ sāvakānaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusiṭṭhiṃ nādiyantīti – avadāniyā? Buddhānaṃ sāvakānaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusiṭṭhiṃ na ādiyanti na sussusanti, na sotaṃ odahanti, na aññā cittaṃ upaṭṭhapenti, anassavā avacanakarā paṭilomavuttino, aññeneva mukhaṃ karonti. Evaṃ buddhānaṃ sāvakānaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusiṭṭhiṃ nādiyantīti avadāniyāti – avadāniyā.

Te visame niviṭṭhāti visame kāyakamme niviṭṭhā, visame vacīkamme niviṭṭhā, visame manokamme niviṭṭhā, visame pāṇātipāte niviṭṭhā, visame adinnādāne niviṭṭhā, visame kāmesumicchācāre niviṭṭhā, visame musāvāde niviṭṭhā, visamāya pisuṇāya vācāya niviṭṭhā, visamāya pharusāya vācāya… visame samphappalāpe… visamāya abhijjhāya niviṭṭhā, visame byāpāde… visamāya micchādiṭṭhiyā niviṭṭhā, visamesu saṅkhāresu niviṭṭhā, visamesu pañcasu kāmaguṇesu niviṭṭhā, visamesu pañcasu nīvaraṇesu niviṭṭhā viniviṭṭhā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā laggā laggitā palibuddhāti – avadāniyā te visame niviṭṭhā.

Dukkhūpanītā paridevayantīti. **Dukkhūpanītā**ti dukkhappattā dukkhasampattā dukkhūpagatā, mārappattā mārasampattā mārūpagatā, maraṇappattā maraṇasampattā maraṇūpagatā. **Paridevayantī**ti lapanti lālapanti , socanti kilamanti paridevanti urattāḷiṃ kandanti sammohaṃ āpajjantīti – dukkhūpanītā paridevayanti.

Kiṃsū bhavissāma ito cutāseti ito cutā kiṃ bhavissāma? Nerayikā bhavissāma, tiracchānayonikā bhavissāma, pettivisayikā bhavissāma, manussā bhavissāma, devā bhavissāma, rūpī bhavissāma, arūpī bhavissāma, saññī bhavissāma, asaññī bhavissāma, nevasaññīnāsaññī bhavissāma, ‘‘bhavissāma nu kho mayaṃ anāgatamaddhānaṃ, nanu kho bhavissāma anāgatamaddhānaṃ, kiṃ nu kho bhavissāma anāgatamaddhānaṃ, kathaṃ nu kho bhavissāma anāgatamaddhānaṃ, kiṃ hutvā kiṃ bhavissāma nu kho mayaṃ anāgatamaddhāna’’nti saṃsayapakkhandā vimatipakkhandā dveḷhakajātā lapanti lālapanti, socanti kilamanti paridevanti urattāḷiṃ kandanti sammohaṃ āpajjantīti – kiṃsū bhavissāma ito cutāse.

Tenāha bhagavā –

‘‘Kāmesu giddhā pasutā pamūḷhā, avadāniyā te visame niviṭṭhā;

Dukkhūpanītā paridevayanti, kiṃsū bhavissāma ito cutāse’’ti.

10.

Tasmā hi sikkhetha idheva jantu, yaṃ kiñci jaññā visamanti loke;

Na tassa hetū visamaṃ careyya, appañhidaṃ jīvitamāhu dhīrā.

Tasmā hi sikkhetha idheva jantūti. **Tasmā**ti taṃkāraṇā taṃhetu

tappaccayā tannidānā, etamādīnavaṃ sampassamāno kāmesūti – tasmā. **Sikkhethā**ti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā.

Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Khuddako sīlakkhandho, mahanto sīlakkhandho, sīlaṃ patiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mokkhaṃ pāmokkhaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā – ayaṃ adhisīlasikkhā.

Katamā adhicittasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhattaṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijaṃ pītisukhaṃ dutiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati sato ca sampajāno sukhañca kāyena paṭisaṃvedeti, yaṃ taṃ ariyā ācikkhanti – 'upekkhako satimā sukhavihārī'ti tatiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsatipārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati – ayaṃ adhicittasikkhā.

Katamā adhipaññāsikkhā? Idha bhikkhu paññavā hoti udayatthagāminiyā paññāya samannāgato, ariyāya nibbedhikāya sammādukkhakkhayagāminiyā. So ''idaṃ dukkha''nti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ayaṃ dukkhasamudayo''ti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ayaṃ dukkhanirodho''ti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā''ti yathābhūtaṃ pajānāti. ''Ime āsavā''ti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ayaṃ āsavasamudayo''ti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ayaṃ āsavanirodho''ti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā''ti yathābhūtaṃ pajānāti – ayaṃ adhipaññāsikkhā.

Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkheyya, satiṃ upaṭṭhapento sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkheyya, pariññeyyaṃ parijānanto sikkheyya, pahātabbaṃ pajahanto sikkheyya, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkheyya, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyya.

Idhāti imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṃ ādāye imasmiṃ dhamme imasmiṃ vinaye imasmiṃ dhammavinaye imasmiṃ pāvacane imasmiṃ brahmacariye imasmiṃ satthusāsane imasmiṃ attabhāve imasmiṃ manussaloke – tena vuccati idhāti. **Jantū**ti satto naro… pe… manujoti – tasmā hi sikkhetha idheva jantu.

Yaṃ kiñci jaññā visamanti loketi. **Yaṃ kiñcī**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – yaṃ kiñcīti. **Visamanti jaññā**ti visamaṃ kāyakammaṃ visamanti jāneyya, visamaṃ vacīkammaṃ visamanti jāneyya, visamaṃ manokammaṃ visamanti jāneyya, visamaṃ pāṇātipātaṃ visamoti jāneyya, visamaṃ adinnādānaṃ visamanti jāneyya, visamaṃ kāmesumicchācāraṃ visamoti jāneyya, visamaṃ musāvādaṃ visamoti jāneyya, visamaṃ pisuṇaṃ vācaṃ visamāti jāneyya, visamaṃ pharusaṃ vācaṃ visamāti jāneyya, visamaṃ samphappalāpaṃ visamoti jāneyya, visamaṃ abhijjhaṃ visamāti jāneyya, visamaṃ byāpādaṃ visamoti jāneyya, visamaṃ micchādiṭṭhiṃ visamāti jāneyya, visame saṅkhāre visamāti jāneyya, visame pañca kāmaguṇe visamāti jāneyya, visame pañca nīvaraṇe visamāti jāneyya ājāneyya vijāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyya. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – yaṃ kiñci jaññā visamanti loke.

Na tassa hetū visamaṃ careyyāti. Visamassa kāyakammassa hetu visamaṃ na careyya, visamassa vacīkammassa hetu visamaṃ na careyya, visamassa manokammassa hetu visamaṃ na careyya, visamassa pāṇātipātassa hetu visamaṃ na careyya, visamassa adinnādānassa hetu visamaṃ na careyya, visamassa kāmesumicchācārassa hetu visamaṃ na careyya, visamassa musāvādassa hetu visamaṃ na careyya, visamāya pisuṇāya vācāya hetu visamaṃ na careyya, visamāya pharusāya vācāya hetu visamaṃ na careyya, visamassa samphappalāpassa hetu visamaṃ na careyya, visamāya abhijjhāya hetu visamaṃ na careyya, visamassa byāpādassa hetu visamaṃ na careyya, visamāya micchādiṭṭhiyā hetu visamaṃ na careyya, visamānaṃ saṅkhārānaṃ hetu visamaṃ na careyya, visamānaṃ pañcannaṃ kāmaguṇānaṃ hetu visamaṃ na careyya, visamānaṃ pañcannaṃ nīvaraṇānaṃ hetu visamaṃ na careyya, visamāya cetanāya hetu visamaṃ na careyya, visamāya patthanāya hetu visamaṃ na careyya, visamāya paṇidhiyā hetu visamaṃ na careyya na ācareyya na samācareyya na samādāya vatteyyāti – na tassa hetū visamaṃ careyya.

Appañhidaṃ jīvitamāhu dhīrāti. **Jīvita**nti āyu ṭhiti yapanā yāpanā iriyanā vattanā pālanā jīvitaṃ jīvitindriyaṃ. Api ca, dvīhi kāraṇehi appakaṃ

jīvitaṃ – ṭhitiparittatāya vā appakaṃ jīvitaṃ, sarasaparittatāya vā appakaṃ jīvitaṃ. Kathaṃ ṭhitiparittatāya appakaṃ jīvitaṃ? Atīte cittakkhaṇe jīvittha, na jīvati na jīvissati; anāgate cittakkhaṇe jīvissati, na jīvati na jīvittha; paccuppanne cittakkhaṇe jīvati, na jīvittha na jīvissati.

"Jīvitaṃ attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;

Ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo.

"Cullāsītisahassāni, kappā tiṭṭhanti ye marū;

Natveva tepi jīvanti, dvīhi cittehi saṃyutā.

"Ye niruddhā marantassa, tiṭṭhamānassa vā idha;

Sabbepi sadisā khandhā, gatā appaṭisandhikā.

"Anantarā ca ye bhaggā , ye ca bhaggā anāgatā;

Tadantare niruddhānaṃ, vesamaṃ natthi lakkhaṇe.

"Anibbattena na jāto, paccuppannena jīvati;

Cittabhaggā mato loko, paññatti paramatthiyā.

"Yathā ninnā pavattanti, chandena pariṇāmitā;

Acchinnadhārā vattanti, saḷāyatanapaccayā.

"Anidhānagatā bhaggā, puñjo natthi anāgate;

Nibbattā ye ca tiṭṭhanti, āragge sāsapūpamā.

"Nibbattānañca dhammānaṃ, bhaṅgo nesaṃ purakkhato;

Palokadhammā tiṭṭhanti, purāṇehi amissitā.

"Adassanato āyanti, bhaṅgā gacchanti dassanaṃ;

Vijjuppādova ākāse, uppajjanti vayanti cā"ti.

Evaṃ ṭhitiparittatāya appakaṃ jīvitaṃ.

Kathaṃ sarasaparittatāya appakaṃ jīvitaṃ? Assāsūpanibandhaṃ jīvitaṃ, passāsūpanibandhaṃ jīvitaṃ, assāsapassāsūpanibandhaṃ jīvitaṃ, mahābhūtūpanibandhaṃ jīvitaṃ, kabaḷīkārāhārūpanibandhaṃ jīvitaṃ, usmūpanibandhaṃ jīvitaṃ, viññāṇūpanibandhaṃ jīvitaṃ. Mūlampi imesaṃ dubbalaṃ, pubbahetūpi imesaṃ dubbalā. Ye paccayā tepi dubbalā, yepi pabhāvikā tepi dubbalā. Sahabhūmi imesaṃ dubbalā, sampayogāpi imesaṃ dubbalā, sahajāpi imesaṃ dubbalā, yāpi payojikā sāpi dubbalā, aññamaññaṃ ime niccadubbalā, aññamaññaṃ anavaṭṭhitā ime. Aññamaññaṃ paripātayanti ime, aññamaññassa hi natthi tāyitā, na cāpi ṭhapenti aññamaññaṃ ime. Yopi nibbattako so na vijjati.

"Na ca kenaci koci hāyati, gandhabbā ca ime hi sabbaso;

Purimehi pabhāvikā ime, yepi pabhāvikā te pure matā;

Purimāpi ca pacchimāpi ca, aññamaññaṃ na kadāci maddasaṃsū"ti.

Evaṃ sarasaparittatāya appakaṃ jīvitaṃ.

Api ca cātumahārājikānaṃ devānaṃ jīvitaṃ upādāya manussānaṃ appakaṃ jīvitaṃ parittakaṃ jīvitaṃ thokaṃ jīvitaṃ khaṇikaṃ jīvitaṃ lahukaṃ jīvitaṃ ittaraṃ jīvitaṃ anaddhanīyaṃ jīvitaṃ naciraṭṭhitikaṃ jīvitaṃ. Tāvatiṃsānaṃ devānaṃ…pe… yāmānaṃ devānaṃ… tusitānaṃ devānaṃ… nimmānaratīnaṃ devānaṃ… paranimmitavasavattīnaṃ devānaṃ… brahmakāyikānaṃ devānaṃ jīvitaṃ upādāya manussānaṃ appakaṃ jīvitaṃ parittakaṃ jīvitaṃ thokaṃ jīvitaṃ khaṇikaṃ jīvitaṃ lahukaṃ jīvitaṃ ittaraṃ jīvitaṃ anaddhanīyaṃ jīvitaṃ naciraṭṭhitikaṃ jīvitaṃ.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

"Appamidaṃ, bhikkhave, manussānaṃ āyu. Gamaniyo samparāyo mantāya boddhabbaṃ, kattabbaṃ kusalaṃ, caritabbaṃ brahmacariyaṃ, natthi jātassa amaraṇaṃ. Yo, bhikkhave, ciraṃ jīvati so vassasataṃ appaṃ vā bhiyyo".

"Appamāyu manussānaṃ, hīḷeyya naṃ suporiso;

Careyyādittasīsova natthi maccussanāgamo.

“Accayanti ahorattā, jīvitaṃ uparujjhati;

Āyu khiyyati maccānaṃ, kunnadīnaṃva odaka’’nti.

Appañhidaṃ jīvitamāhu dhīrāti. Dhīrāti dhīrā, dhitimāti dhīrā, dhitisampannāti dhīrā, dhīkatapāpāti dhīrā. Dhī vuccati paññā. Yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūri medhā pariṇāyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsatthaṃ paññāpāsādo paññāāloko paññāobhāso paññāpajjoto paññāratanaṃ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, tāya paññāya samannāgatattā dhīrā. Api ca khandhadhīrā dhātudhīrā āyatanadhīrā, paṭiccasamuppādadhīrā satipaṭṭhānadhīrā sammappadhānadhīrā iddhipādadhīrā, indriyadhīrā baladhīrā bojjhaṅgadhīrā maggadhīrā phaladhīrā nibbānadhīrā. Te dhīrā evamāhaṃsu – ‘‘manussānaṃ appakaṃ jīvitaṃ, parittakaṃ jīvitaṃ, thokaṃ jīvitaṃ, khaṇikaṃ jīvitaṃ, lahukaṃ jīvitaṃ, ittaraṃ jīvitaṃ, anaddhanīyaṃ jīvitaṃ, naciraṭṭhitikaṃ jīvita’’nti. Evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – appañhidaṃ jīvitamāhu dhīrā.

Tenāha bhagavā –

‘‘Tasmā hi sikkhetha idheva jantu, yaṃ kiñci jaññā visamanti loke;

Na tassa hetū visamaṃ careyya, appañhidaṃ jīvitamāhu dhīrā’’ti.

11.

Passāmi loke pariphandamānaṃ, pajaṃ imaṃ taṇhagataṃ bhavesu;

Hīnā narā maccumukhe lapanti, avītataṇhāse bhavābhavesu.

Passāmi loke pariphandamānanti. **Passāmī**ti maṃsacakkhunāpi passāmi, dibbacakkhunāpi passāmi, paññācakkhunāpi passāmi, buddhacakkhunāpi passāmi, samantacakkhunāpi passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmi. **Loke**ti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke.

Pariphandamānanti taṇhāphandanāya phandamānaṃ,

diṭṭhiphandanāya phandamānaṃ, kilesaphandanāya phandamānaṃ, payogaphandanāya phandamānaṃ, vipākaphandanāya phandamānaṃ, duccaritaphandanāya phandamānaṃ, rattaṃ rāgena phandamānaṃ, duṭṭhaṃ dosena phandamānaṃ, mūḷhaṃ mohena phandamānaṃ, vinibaddhaṃ mānena phandamānaṃ, parāmaṭṭhaṃ diṭṭhiyā phandamānaṃ, vikkhepagataṃ uddhaccena phandamānaṃ, aniṭṭhaṅgataṃ vicikicchāya phandamānaṃ, thāmagataṃ anusayehi phandamānaṃ, lābhena phandamānaṃ, alābhena phandamānaṃ, yasena phandamānaṃ, ayasena phandamānaṃ, pasaṃsāya phandamānaṃ, nindāya phandamānaṃ, sukhena phandamānaṃ, dukkhena phandamānaṃ, jātiyā phandamānaṃ, jarāya phandamānaṃ, byādhinā phandamānaṃ, maraṇena phandamānaṃ, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi phandamānaṃ, nerayikena dukkhena phandamānaṃ, tiracchānayonikena dukkhena phandamānaṃ, pettivisayikena dukkhena phandamānaṃ, mānusikena dukkhena phandamānaṃ, gabbhokkantimūlakena dukkhena phandamānaṃ, gabbhe ṭhitimūlakena dukkhena phandamānaṃ, gabbhā vuṭṭhānamūlakena dukkhena phandamānaṃ, jātassūpanibandhakena dukkhena phandamānaṃ, jātassa parādheyyakena dukkhena phandamānaṃ, attūpakkamena dukkhena phandamānaṃ, parūpakkamena dukkhena phandamānaṃ, dukkhadukkhena phandamānaṃ, saṅkhāradukkhena phandamānaṃ, vipariṇāmadukkhena phandamānaṃ, cakkhurogena dukkhena phandamānaṃ, sotarogena dukkhena phandamānaṃ, ghānarogena dukkhena…pe… jivhārogena… kāyarogena… sīsarogena… kaṇṇarogena… mukharogena… dantarogena… kāsena… sāsena… pināsena… dāhena… jarena… kucchirogena… mucchāya… pakkhandikāya… sūlāya … visucikāya… kuṭṭhena… gaṇḍena… kilāsena… sosena… apamārena… dadduyā… kaṇḍuyā… kacchuyā… rakhasāya… vitacchikāya… lohitena… pittena… madhumehena… aṃsāya… piḷakāya… bhagandalena … pittasamuṭṭhānena ābādhena… semhasamuṭṭhānena ābādhena… vātasamuṭṭhānena ābādhena… sannipātikena ābādhena… utupariṇāmajena ābādhena… visamaparihārajena ābādhena… opakkamikena ābādhena … kammavipākajena ābādhena… sītena… uṇhena… jighacchāya… pipāsāya … uccārena… passāvena… ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassena dukkhena… mātumaraṇena dukkhena… pitumaraṇena dukkhena… bhātumaraṇena dukkhena… bhaginimaraṇena dukkhena… puttamaraṇena dukkhena… dhītumaraṇena dukkhena… ñātibyasanena… bhogabyasanena… rogabyasanena… sīlabyasanena… diṭṭhibyasanena dukkhena phandamānaṃ samphandamānaṃ vipphandamānaṃ vedhamānaṃ pavedhamānaṃ sampavedhamānaṃ passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmīti – passāmi loke pariphandamānaṃ.

Pajaṃ imaṃ taṇhagataṃ bhavesūti. **Pajā**ti sattādhivacanaṃ. **Taṇhā**ti rūpataṇhā, saddataṇhā, gandhataṇhā, rasataṇhā, phoṭṭhabbataṇhā, dhammataṇhā. **Taṇhagata**nti taṇhāgataṃ taṇhānugataṃ taṇhāyānusaṭaṃ taṇhāyāsannaṃ taṇhāya pātitaṃ abhibhūtaṃ pariyādinnacittaṃ. **Bhavesū**ti kāmabhave rūpabhave arūpabhaveti – pajaṃ imaṃ taṇhagataṃ bhavesu.

Hīnā narā maccumukhe lapantīti. **Hīnā narā**ti hīnā narā hīnena kāyakammena samannāgatāti hīnā narā, hīnena vacīkammena samannāgatāti hīnā narā, hīnena manokammena samannāgatāti hīnā narā, hīnena pāṇātipātena samannāgatāti hīnā narā, hīnena adinnādānena…pe… hīnena kāmesumicchācārena… hīnena musāvādena… hīnāya pisuṇāya vācāya… hīnāya pharusāya vācāya… hīnena samphappalāpena… hīnāya abhijjhāya… hīnena byāpādena… hīnāya micchādiṭṭhiyā… hīnehi saṅkhārehi… hīnehi pañcahi kāmaguṇehi nīvaraṇehi… hīnāya cetanāya… hīnāya patthanāya… hīnāya paṇidhiyā samannāgatāti hīnā narā hīnā nihīnā ohīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti – hīnā narā. **Maccumukhe lapantī**ti. **Maccumukhe**ti māramukhe maraṇamukhe, maccuppattā maccusampattā maccūpāgatā, mārappattā mārasampattā mārūpāgatā, maraṇappattā maraṇasampattā maraṇūpāgatā lapanti lālapanti socanti kilamanti paridevanti urattāḷiṃ kandanti sammohaṃ āpajjantīti – hīnā narā maccumukhe lapanti.

Avītataṇhāse bhavābhavesūti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. **Bhavābhavesū**ti bhavābhave kammabhave punabbhave kāmabhave, kammabhave kāmabhave punabbhave rūpabhave, kammabhave rūpabhave punabbhave arūpabhave, kammabhave arūpabhave punabbhave punappunabbhave, punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhinibbattiyā, avītataṇhā avigatataṇhā acattataṇhā avantataṇhā. Amuttataṇhā appahīnataṇhā appaṭinissaṭṭhataṇhāti – avītataṇhāse bhavābhavesu.

Tenāha bhagavā –

> "Passāmi loke pariphandamānaṃ, pajaṃ imaṃ taṇhagataṃ bhavesu;
>
> Hīnā narā maccumukhe lapanti, avītataṇhāse bhavābhavesū"ti.

12.

> **Mamāyite passatha phandamāne, maccheva appodake khīṇasote;**

Etampi disvā amamo careyya, bhavesu āsattimakubbamāno.

Mamāyite passatha phandamāneti. **Mamattā**ti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca. Katamaṃ taṇhāmamattaṃ? Yāvatā taṇhāsaṅkhātena sīmakataṃ mariyādikataṃ odhikataṃ pariyantakataṃ pariggahitaṃ mamāyitaṃ. Idaṃ mamaṃ, etaṃ mamaṃ, ettakaṃ mamaṃ, ettāvatā mamaṃ, mama rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā dāsidāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati. Yāvatā aṭṭhasataṃ taṇhāvicaritaṃ, idaṃ taṇhāmamattaṃ.

Katamaṃ diṭṭhimamattaṃ? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikā diṭṭhi; yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphandikaṃ diṭṭhisaññojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanaṃ vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ‘‘ayāthāvakasmiṃ yāthāvaka’’nti gāho. Yāvatā dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni, idaṃ diṭṭhimamattaṃ. **Mamāyite passatha phandamāne**ti mamāyitaṃ vatthuṃ acchedasaṃkinopi phandanti, acchindantepi phandanti, acchinnepi phandanti, mamāyitaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṃkinopi phandanti, vipariṇāmantepi phandanti, vipariṇatepi phandanti paphandanti samphandanti vipphandanti vedhanti pavedhanti sampavedhanti. Evaṃ phandamāne paphandamāne samphandamāne vipphandamāne vedhamāne pavedhamāne sampavedhamāne passatha dakkhatha oloketha nijjhāyatha upaparikkhathāti – mamāyite passatha phandamāne.

Maccheva appodake khīṇasoteti. Yathā macchā appodake parittodake udakapariyādāne kākehi vā kulalehi vā balākāhi vā paripātiyamānā ukkhipiyamānā khajjamānā phandanti paphandanti samphandanti vipphandanti vedhanti pavedhanti sampavedhanti; evameva pajā mamāyitaṃ vatthuṃ acchedasaṃkinopi phandanti, acchindantepi phandanti, acchinnepi phandanti, mamāyitaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṃkinopi phandanti, vipariṇāmantepi phandanti, vipariṇatepi phandanti paphandanti samphandanti vipphandanti vedhanti pavedhanti sampavedhantīti – maccheva appodake khīṇasote.

Etampi disvā amamo careyyāti. Etaṃ ādīnavaṃ disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā mamattesūti – etampi

disvā. **Amamo careyyā**ti **mamattā**ti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca…pe…idaṃtaṇhāmamattaṃ…pe…idaṃdiṭṭhimamattaṃ. Taṇhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṭinissajjitvā cakkhuṃ amamāyanto sotaṃ amamāyanto ghānaṃ amamāyanto jivhaṃ amamāyanto kāyaṃ amamāyanto manaṃ amamāyanto rūpe… sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… dhamme… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ… lābhaṃ… yasaṃ… pasaṃsaṃ… sukhaṃ… cīvaraṃ… piṇḍapātaṃ… senāsanaṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ… kāmadhātuṃ… rūpadhātuṃ… arūpadhātuṃ… kāmabhavaṃ… rūpabhavaṃ… arūpabhavaṃ… saññābhavaṃ… asaññābhavaṃ… nevasaññānāsaññābhavaṃ… ekavokārabhavaṃ… catuvokārabhavaṃ… pañcavokārabhavaṃ… atītaṃ… anāgataṃ… paccuppannaṃ… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme amamāyanto agaṇhanto aparāmasanto anabhinivisanto careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – etampi disvā amamo careyya.

Bhavesu āsattimakubbamānoti. **Bhavesū**ti kāmabhave rūpabhave arūpabhave. **Āsatti** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Bhavesu āsattimakubbamāno**ti. Bhavesu āsattiṃ akubbamāno, chandaṃ pemaṃ rāgaṃ khantiṃ akubbamāno ajanayamāno asañjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamānoti – bhavesu āsattimakubbamāno.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Mamāyite passatha phandamāne, maccheva appodake khīṇasote;
>
> Etampi disvā amamo careyya, bhavesu āsattimakubbamāno’’ti.

13.

> **Ubhosu antesu vineyya chandaṃ, phassaṃ pariññāya anānugiddho;**
>
> Yadattagarahī tadakubbamāno, na limpatī diṭṭhasutesu dhīro.

Ubhosu antesu vineyya chandanti. **Antā**ti phasso eko anto phassasamudayo dutiyo anto, atīto eko anto anāgato dutiyo anto, sukhā vedanā eko anto dukkhā vedanā dutiyo anto, nāmaṃ eko anto rūpaṃ dutiyo anto, cha ajjhattikāni āyatanāni eko anto cha bāhirāni āyatanāni dutiyo anto, sakkāyo eko anto sakkāyasamudayo dutiyo anto. **Chando**ti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho kāmapariḷāho

kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ. **Ubhosu antesu vineyya chanda**nti ubhosu antesu chandaṃ vineyya paṭivineyya pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – ubhosu antesu vineyya chandaṃ.

Phassaṃ pariññāya anānugiddhoti. **Phasso**ti cakkhusamphasso sotasamphasso ghānasamphasso jivhāsamphasso kāyasamphasso manosamphasso, adhivacanasamphasso, paṭighasamphasso, sukhavedanīyo samphasso dukkhavedanīyo samphasso adukkhamasukhavedanīyo samphasso, kusalo phasso akusalo phasso abyākato phasso, kāmāvacaro phasso rūpāvacaro phasso arūpāvacaro phasso, suññato phasso animitto phasso appaṇihito phasso, lokiyo phasso lokuttaro phasso, atīto phasso anāgato phasso paccuppanno phasso, yo evarūpo phasso phusanā samphusanā samphusitattaṃ – ayaṃ vuccati phasso.

Phassaṃ pariññāyāti phassaṃ tīhi pariññāhi parijānitvā – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya , pahānapariññāya. Katamā ñātapariññā? Phassaṃ jānāti – ayaṃ cakkhusamphasso, ayaṃ sotasamphasso, ayaṃ ghānasamphasso, ayaṃ jivhāsamphasso, ayaṃ kāyasamphasso, ayaṃ manosamphasso, ayaṃ adhivacanasamphasso, ayaṃ paṭighasamphasso, ayaṃ sukhavedanīyo phasso, ayaṃ dukkhavedanīyo phasso, ayaṃ adukkhamasukhavedanīyo phasso, ayaṃ kusalo phasso, ayaṃ akusalo phasso, ayaṃ abyākato phasso, ayaṃ kāmāvacaro phasso, ayaṃ rūpāvacaro phasso, ayaṃ arūpāvacaro phasso, ayaṃ suññato phasso, ayaṃ animitto phasso, ayaṃ appaṇihito phasso, ayaṃ lokiyo phasso, ayaṃ lokuttaro phasso, ayaṃ atīto phasso, ayaṃ anāgato phasso, ayaṃ paccuppanno phassoti jānāti passati – ayaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā phassaṃ tīreti. Aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato ītito upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto adhuvato atāṇato aleṇato asaraṇato rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariṇāmadhammato asārakato aghamūlato vadhakato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātijarābyādhimaraṇadhammato sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato saṃkilesadhammato samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā phasse chandarāgaṃ pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti. Vuttañhetaṃ bhagavatā –

‘‘yo, bhikkhave, phassesu chandarāgo taṃ pajahatha. Evaṃ so phasso pahīno bhavissati ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṃ kato āyatiṃ anuppādadhammo’’ti – ayaṃ pahānapariññā. **Phassaṃ pariññāyā**ti. Phassaṃ imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. **Anānugiddho**ti. **Gedhā**e vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yasseso gedho pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati agiddho. So rūpe agiddho sadde agiddho gandhe agiddho rase agiddho phoṭṭhabbe agiddho kule… gaṇe… āvāse… lābhe… yase… pasaṃsāya… sukhe… cīvare… piṇḍapāte… senāsane… gilānapaccayabhesajjaparikkhāre agiddho kāmadhātuyā… rūpadhātuyā… arūpadhātuyā… kāmabhave… rūpabhave… arūpabhave… saññābhave… asaññābhave… nevasaññānāsaññābhave… ekavokārabhave… catuvokārabhave… pañcavokārabhave… atīte… anāgate… paccuppanne… diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu agiddho agadhito amucchito anajjhāpanno vītagedho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissaṭṭhagedho vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhapaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – phassaṃ pariññāya anānugiddho.

Yadattagarahī tadakubbamānoti. **Yada**nti yaṃ. **Attagarahī**ti dvīhi kāraṇehi attānaṃ garahati – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati? Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucaritanti – attānaṃ garahati. Kataṃ me vacīduccaritaṃ, akataṃ me vacīsucaritanti – attānaṃ garahati. Kataṃ me manoduccaritaṃ, akataṃ me manosucaritanti – attānaṃ garahati. Kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipātā veramaṇīti – attānaṃ garahati. Kataṃ me adinnādānaṃ, akatā me adinnādānā veramaṇīti – attānaṃ garahati. Kato me kāmesumicchācāro, akatā me kāmesumicchācārā veramaṇīti – attānaṃ garahati. Kato me musāvādo, akatā me musāvādā veramaṇīti – attānaṃ garahati. Katā me pisuṇā vācā, akatā me pisuṇāya vācāya veramaṇīti – attānaṃ garahati. Katā me pharusā vācā, akatā me pharusāya vācāya veramaṇīti – attānaṃ garahati. Kato me samphappalāpo, akatā me samphappalāpā veramaṇīti – attānaṃ garahati. Katā me abhijjhā, akatā me anabhijjhāti – attānaṃ garahati. Kato me byāpādo, akato me abyāpādoti – attānaṃ garahati. Katā me micchādiṭṭhi, akatā me sammādiṭṭhīti – attānaṃ garahati. Evaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati. Atha vā, sīlesumhi na paripūrakārīti – attānaṃ garahati. Indriyesumhi aguttadvāroti – attānaṃ garahati. Bhojanemhi amattaññūti – attānaṃ garahati. Jāgariyaṃ ananuyuttoti – attānaṃ garahati. Satisampajaññena asamannāgatoti – attānaṃ garahati. Abhāvitā me cattāro

satipaṭṭhānāti – attānaṃ garahati. Abhāvitā me cattāro sammappadhānāti – attānaṃ garahati. Abhāvitā me cattāro iddhipādāti – attānaṃ garahati. Abhāvitāni me pañcindriyānīti – attānaṃ garahati. Abhāvitāni me pañca balānīti – attānaṃ garahati. Abhāvitā me satta bojjhaṅgāti – attānaṃ garahati. Abhāvito me ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti – attānaṃ garahati. Dukkhaṃ me apariññātanti – attānaṃ garahati. Samudayo me appahīnoti – attānaṃ garahati. Maggo me abhāvitoti – attānaṃ garahati. Nirodho me asacchikatoti – attānaṃ garahati. Evaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati. Evaṃ attagarahitaṃ kammaṃ akubbamāno ajanayamāno asañjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamānoti – yadattagarahī tadakubbamāno. **Na limpatī diṭṭhasutesu dhīro**ti. **Lepo**ti dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca…pe… ayaṃ taṇhālepo…pe… ayaṃ diṭṭhilepo. **Dhīro**ti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. Dhīro taṇhālepaṃ pahāya diṭṭhilepaṃ paṭinissajjitvā diṭṭhe na limpati, sute na limpati, mute na limpati, viññāte na limpati, na palimpati , na upalimpati. Alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – na limpatī diṭṭhasutesu dhīroti.

Tenāha bhagavā –

> "Ubhosu antesu vineyya chandaṃ, phassaṃ pariññāya anānugiddho;
>
> Yadattagarahī tadakubbamāno, na limpatī diṭṭhasutesu dhīro"ti.

14.

> **Saññaṃ pariññā vitareyya oghaṃ, pariggahesu muni nopalitto;**
>
> **Abbūḷhasallo caramappamatto, nāsīsatī lokamimaṃ parañca.**

Saññaṃ pariññā vitareyya oghanti. **Saññā**ti kāmasaññā byāpādasaññā vihiṃsāsaññā nekkhammasaññā abyāpādasaññā avihiṃsāsaññā rūpasaññā saddasaññā gandhasaññā rasasaññā phoṭṭhabbasaññā dhammasaññā – yā evarūpā saññā sañjānanā sañjānitattaṃ – ayaṃ vuccati saññā. **Saññaṃ pariññā**ti saññaṃ tīhi pariññāhi parijānitvā – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya, pahānapariññāya.

Katamā ñātapariññā? Saññaṃ jānāti – ayaṃ kāmasaññā, ayaṃ byāpādasaññā, ayaṃ vihiṃsāsaññā, ayaṃ nekkhammasaññā, ayaṃ

abyāpādasaññā, ayaṃ avihiṃsāsaññā, ayaṃ rūpasaññā, ayaṃ saddasaññā, ayaṃ gandhasaññā, ayaṃ rasasaññā, ayaṃ phoṭṭhabbasaññā, ayaṃ dhammasaññāti jānāti passati – ayaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā saññaṃ tīreti. Aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato ītito upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto…pe… samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā saññāya chandarāgaṃ pajahati vinodeti anabhāvaṃ gameti. Vuttampi hetaṃ bhagavatā – ‘‘yo, bhikkhave, saññāya chandarāgo, taṃ pajahatha. Evaṃ sā saññā pahīnā bhavissati ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃ katā āyatiṃ anuppādadhammā’’ti – ayaṃ pahānapariññā. **Saññaṃ pariññā**ti saññaṃ imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. **Vitareyya ogha**nti kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – saññaṃ pariññā vitareyya oghaṃ.

Pariggahesu muni nopalittoti. **Pariggahā**ti dve pariggahā – taṇhāpariggaho ca diṭṭhipariggaho ca…pe… ayaṃ taṇhāpariggaho…pe… ayaṃ diṭṭhipariggaho. **Munī**ti. Monaṃ vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, tena ñāṇena samannāgato muni monappattoti. Tīṇi moneyyāni – kāyamoneyyaṃ, vacīmoneyyaṃ, manomoneyyaṃ.

Katamaṃ kāyamoneyyaṃ? Tividhakāyaduccaritānaṃ pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, tividhaṃ kāyasucaritaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyārammaṇe ñāṇaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyapariññā kāyamoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ, kāye chandarāgassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyasaṅkhāranirodho catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ – idaṃ kāyamoneyyaṃ.

Katamaṃ vacīmoneyyaṃ? Catubbidhavacīduccaritānaṃ pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ vacīmoneyyaṃ, vācārammaṇe ñāṇaṃ vacīmoneyyaṃ, vācāpariññā vacīmoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo vacīmoneyyaṃ, vācāya chandarāgassa pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, vacīsaṅkhāranirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyaṃ – idaṃ vacīmoneyyaṃ.

Katamaṃ manomoneyyaṃ? Tividhamanoduccaritānaṃ pahānaṃ

manomoneyyaṃ, tividhaṃ manosucaritaṃ manomoneyyaṃ, cittārammaṇe ñāṇaṃ manomoneyyaṃ, cittapariññā manomoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo manomoneyyaṃ, citte chandarāgassa pahānaṃ manomoneyyaṃ, cittasaṅkhāranirodho saññāvedayitanirodhaṃ manomoneyyaṃ – idaṃ manomoneyyaṃ.

"Kāyamuniṃ vācāmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu sabbappahāyinaṃ.

"Kāyamuniṃ vācāmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu ninhātapāpaka"nti .

Imehi tīhi moneyyehi dhammehi samannāgatā cha munino – agāramunino, anagāramunino, sekhamunino, asekhamunino, paccekamunino, munimuninoti. Katame agāramunino? Ye te agārikā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime agāramunino. Katame anagāramunino? Ye te pabbajitā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime anagāramunino. Satta sekhā sekhamunino. Arahanto asekhamunino. Paccekabuddhā paccekamunino. Munimunino vuccanti tathāgatā arahanto sammāsambuddhā.

"Na monena muni hoti, mūḷharūpo aviddasu;

Yo ca tulaṃva paggayha, varamādāya paṇḍito.

"Pāpāni parivajjeti, sa muni tena so muni;

Yo munāti ubho loke, muni tena pavuccati.

"Asatañca satañca ñatvā dhammaṃ, ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;

Devamanussehi pūjito yo, saṅgajālamaticca so munī"ti.

Lepāti dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca…pe… ayaṃ taṇhālepo… pe… ayaṃ diṭṭhilepo. Muni taṇhālepaṃ pahāya diṭṭhilepaṃ paṭinissajjitvā pariggahesu na limpati na palimpati na upalimpati. Alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – pariggahesu muni nopalitto.

Abbūḷhasallo caramappamattoti. **Salla**nti satta sallāni – rāgasallaṃ,

dosasallaṃ, mohasallaṃ, mānasallaṃ, diṭṭhisallaṃ, sokasallaṃ, kathaṃkathāsallaṃ . Yassete sallā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati abbūḷhasallo abbahitasallo uddhatasallo samuddhatasallo uppāṭitasallo samuppāṭitasallo cattasallo vantasallo muttasallo pahīnasallo paṭinissaṭṭhasallo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhapaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – abbūḷhasallo.

Caranti caranto viharanto iriyanto vattanto pālento yapento yāpento. **Appamatto**ti sakkaccakārī sātaccakārī aṭṭhitakārī anolīnavuttiko anikkhittacchando anikkhittadhuro kusalesu dhammesu. ‘‘Kathāhaṃ aparipūraṃ vā sīlakkhandhaṃ paripūreyyaṃ, paripūraṃ vā sīlakkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya’’nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussoḷhī ca appaṭivāni ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamādo kusalesu dhammesu. ‘‘Kathāhaṃ aparipūraṃ vā samādhikkhandhaṃ paripūreyyaṃ, paripūraṃ vā samādhikkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya’’nti… pe… kusalesu dhammesu. ‘‘Kathāhaṃ aparipūraṃ vā paññākkhandhaṃ paripūreyyaṃ… vimuttikkhandhaṃ… vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūreyyaṃ, paripūraṃ vā vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya’’nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussoḷhī ca appaṭivāni ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamādo kusalesu dhammesu. ‘‘Kathāhaṃ apariññātaṃ vā dukkhaṃ parijāneyyaṃ, appahīne vā kilese pajaheyyaṃ, abhāvitaṃ vā maggaṃ bhāveyyaṃ, asacchikataṃ vā nirodhaṃ sacchikareyya’’nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussoḷhī ca appaṭivāni ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamādo kusalesu dhammesūti – abbūḷhasallo caramappamatto.

Nāsīsatī lokamimaṃ parañcāti imaṃ lokaṃ nāsīsati sakattabhāvaṃ, paralokaṃ nāsīsati parattabhāvaṃ; imaṃ lokaṃ nāsīsati sakarūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇaṃ, paraṃ lokaṃ nāsīsati pararūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇaṃ; imaṃ lokaṃ nāsīsati cha ajjhattikāni āyatanāni, paraṃ lokaṃ nāsīsati cha bāhirāni āyatanāni; imaṃ lokaṃ nāsīsati manussalokaṃ, paraṃ lokaṃ nāsīsati devalokaṃ. Imaṃ lokaṃ nāsīsati kāmadhātuṃ, paraṃ lokaṃ nāsīsati rūpadhātuṃ arūpadhātuṃ; imaṃ lokaṃ nāsīsati kāmadhātuṃ rūpadhātuṃ, paraṃ lokaṃ nāsīsati arūpadhātuṃ. Puna gatiṃ vā upapattiṃ vā paṭisandhiṃ vā bhavaṃ vā saṃsāraṃ vā vaṭṭaṃ vā nāsīsati na icchati na sādiyati na pattheti na piheti nātijappatīti – nāsīsatī lokamimaṃ parañcāti.

Tenāha bhagavā –

"Saññaṃ pariññā vitareyya oghaṃ, pariggahesu muni nopalitto;

Abbūḷhasallo caramappamatto, nāsīsatī lokamimaṃ parañcā"ti.

Guhaṭṭhakasuttaniddeso dutiyo.

3. Duṭṭhaṭṭhakasuttaniddeso

Atha duṭṭhaṭṭhakasuttaniddesaṃ vakkhati –

15.

Vadanti ve duṭṭhamanāpi eke, athopi ve saccamanā vadanti;

Vādañca jātaṃ muni no upeti, tasmā munī natthi khilo kuhiñci.

Vadanti ve duṭṭhamanāpi eketi te titthiyā duṭṭhamanā viruddhamanā paṭiviruddhamanā āhatamanā paccāhatamanā āghātitamanā paccāghātitamanā vadanti upavadanti bhagavantañca bhikkhusaṅghañca abhūtenāti – vadanti ve duṭṭhamanāpi eke.

Athopi ve saccamanā vadantīti ye tesaṃ titthiyānaṃ saddahantā okappentā adhimuccantā saccamanā saccasaññino bhūtamanā bhūtasaññino tathamanā tathasaññino yāthāvamanā yāthāvasaññino aviparītamanā aviparītasaññino vadanti upavadanti bhagavantañca bhikkhusaṅghañca abhūtenāti – athopi ve saccamanā vadanti.

Vādañca jātaṃ muni no upetīti. So vādo jāto hoti sañjāto nibbatto abhinibbatto pātubhūto paratoghoso akkoso upavādo bhagavato ca bhikkhusaṅghassa ca abhūtenāti – vādañca jātaṃ. **Muni no upetī**ti. **Munī**ti. Monaṃ vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, tena ñāṇena samannāgato muni monappatto…pe… saṅgajālamaticca so muni. Yo vādaṃ upeti so dvīhi kāraṇehi vādaṃ upeti – kārako kārakatāya vādaṃ upeti, atha vā vuccamāno upavadiyamāno kuppati byāpajjati patiṭṭhiyati kopañca dosañca appaccayañca pātukaroti. Akārakomhīti yo vādaṃ upeti so imehi dvīhi kāraṇehi vādaṃ upeti. Muni dvīhi kāraṇehi vādaṃ na upeti – akārako muni akārakatāya vādaṃ na upeti,

atha vā vuccamāno upavadiyamāno na kuppati na byāpajjati na patiṭṭhiyati na kopañca dosañca appaccayañca pātukaroti. Akārakomhīti muni imehi dvīhi kāraṇehi vādaṃ na upeti na upagacchati na gaṇhāti na parāmasati na abhinivisatīti – vādañca jātaṃ muni no upeti.

Tasmā munī natthi khilo kuhiñcīti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānaṃ munino āhatacittatā khilajātatāpi natthi. Pañcapi cetokhilā natthi, tayopi khilā natthi. Rāgakhilo dosakhilo mohakhilo natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho. **Kuhiñcī**ti kuhiñci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – tasmā munī natthi khilo kuhiñcīti.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Vadanti ve duṭṭhamanāpi eke, athopi ve saccamanā vadanti;
>
> Vādañca jātaṃ muni no upeti, tasmā munī natthi khilo kuhiñcī’’ti.

16.

> **Sakañhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyya, chandānunīto ruciyā niviṭṭho;**
>
> **Sayaṃ samattāni pakubbamāno, yathā hi jāneyya tathā vadeyya.**

Sakañhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyyāti. Yaṃ te titthiyā sundariparibbājikaṃ hantvā samaṇānaṃ sakyaputtiyānaṃ avaṇṇaṃ pakāsayitvā ‘‘evaṃetaṃlābhaṃyasasakkāraṃsammānaṃpaccāharissāmā’’ti te evaṃdiṭṭhikā evaṃkhantikā evaṃrucikā evaṃladdhikā evaṃajjhāsayā evaṃadhippāyā, te nāsakkhiṃsu sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ atikkamituṃ; atha kho sveva ayaso te paccāgatoti, evampi – sakañhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyya. Atha vā ‘‘sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti yo so evaṃvādo, so sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ kathaṃ accayeyya atikkameyya samatikkameyya vītivatteyya? Taṃ kissa hetu? Tassa sā diṭṭhi tathā samattā samādinnā gahitā parāmaṭṭhā abhiniviṭṭhā ajjhositā adhimuttāti. Evampi – sakañhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyya? ‘‘Asassato loko…pe… antavā loko… anantavā loko… taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ… aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ…

hoti tathāgato paraṃ maraṇā… na hoti tathāgato paraṃ maraṇā… hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña''nti yo so evaṃ vādo, so sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ kathaṃ accayeyya atikkameyya samatikkameyya vītivatteyya? Taṃ kissa hetu? Tassa sā diṭṭhi tathā samattā samādinnā gahitā parāmaṭṭhā abhiniviṭṭhā ajjhositā adhimuttāti. Evampi – sakañhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyya.

Chandānunīto ruciyā niviṭṭhoti. **Chandānunīto**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā yāyati niyyati vuyhati saṃharīyati. Yathā hatthiyānena vā assayānena vā rathayānena vā goyānena vā ajayānena vā meṇḍayānena vā oṭṭhayānena vā kharayānena vā yāyati niyyati vuyhati saṃharīyati, evameva sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā yāyati niyyati vuyhati saṃharīyatīti – chandānunīto. **Ruciyā niviṭṭho**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā niviṭṭho patiṭṭhito allīno upagato ajjhosito adhimuttoti – chandānunīto ruciyā niviṭṭho.

Sayaṃ samattāni pakubbamānoti. Sayaṃ samattaṃ karoti paripuṇṇaṃ karoti anomaṃ karoti aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ karoti. ''Ayaṃ satthā sabbaññū''ti sayaṃ samattaṃ karoti paripuṇṇaṃ karoti anomaṃ karoti aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ karoti. ''Ayaṃ dhammo svākkhāto…pe… ayaṃ gaṇo suppaṭipanno… ayaṃ diṭṭhi bhaddikā… ayaṃ paṭipadā supaññattā… ayaṃ maggo niyyāniko''ti sayaṃ samattaṃ karoti paripuṇṇaṃ karoti anomaṃ karoti aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ karoti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetīti – sayaṃ samattāni pakubbamāno.

Yathā hi jāneyya tathā vadeyyāti yathā jāneyya, tathā vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyya. ''Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña''nti yathā jāneyya, tathā vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyya. ''Asassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña''nti yathā jāneyya, tathā vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyyāti – yathā hi jāneyya tathā vadeyya.

Tenāha bhagavā –

''Sakañhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyya, chandānunīto ruciyā

niviṭṭho;

Sayaṃ samattāni pakubbamāno, yathā hi jāneyya tathā vadeyyā''ti.

17.

Yo attano sīlavatāni jantu, anānupuṭṭhova paresa pāva pāvā (sī. syā.) **;**

Anariyadhammaṃ kusalā tamāhu, yo ātumānaṃ sayameva pāva .

Yo attano sīlavatāni jantūti. **Yo**ti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃṭhānappatto yaṃdhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā. **Sīlavatānī**ti atthi sīlañceva vatañca , atthi vataṃ na sīlaṃ. Katamaṃ sīlañceva vatañca? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Yo tattha saṃyamo saṃvaro avītikkamo, idaṃ sīlaṃ. Yaṃ samādānaṃ taṃ vataṃ. Saṃvaraṭṭhena sīlaṃ; samādānaṭṭhena vataṃ – idaṃ vuccati sīlañceva vatañca. Katamaṃ vataṃ, na sīlaṃ? Aṭṭha dhutaṅgāni – āraññikaṅgaṃ, piṇḍapātikaṅgaṃ, paṃsukūlikaṅgaṃ, tecīvarikaṅgaṃ, sapadānacārikaṅgaṃ, khalupacchābhattikaṅgaṃ, nesajjikaṅgaṃ, yathāsanthatikaṅgaṃ – idaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. Vīriyasamādānampi vuccati vataṃ, na sīlaṃ. ''Kāmaṃ taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu , sarīre upassussatu maṃsalohitaṃ. Yaṃ taṃ purisathāmena purisabalena purisavīriyena purisaparakkamena pattabbaṃ, na taṃ apāpuṇitvā vīriyassa saṇṭhānaṃ bhavissatī''ti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpaṃ vīriyasamādānaṃ – idaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ.

''Nāsissaṃ na pivissāmi, vihārato na nikkhame;

Napi passaṃ nipātessaṃ, taṇhāsalle anūhate''ti.

Cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. ''Na tāvāhaṃ imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī''ti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. ''Na tāvāhaṃ imamhā āsanā vuṭṭhahissāmi, caṅkamā orohissāmi, vihārā nikkhamissāmi, aḍḍhayogā nikkhamissāmi, pāsādā nikkhamissāmi, hammiyā nikkhamissāmi, guhāya nikkhamissāmi, leṇā nikkhamissāmi,

kuṭiyā nikkhamissāmi, kūṭāgārā nikkhamissāmi, aṭṭā nikkhamissāmi, māḷā nikkhamissāmi, uddaṇḍā nikkhamissāmi upaṭṭhānasālāya nikkhamissāmi maṇḍapā nikkhamissāmi, rukkhamūlā nikkhamissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī''ti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. ''Imasmiññeva pubbaṇhasamayaṃ ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmī''ti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. ''Imasmiññeva majjhanhikasamayaṃ, sāyanhasamayaṃ, purebhattaṃ, pacchābhattaṃ, purimaṃ yāmaṃ, majjhimaṃ yāmaṃ, pacchimaṃ yāmaṃ, kāḷe, juṇhe, vasse, hemante, gimhe, purime vayokhandhe, majjhime vayokhandhe, pacchime vayokhandhe ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmī''ti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. **Jantū**ti satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujoti – yo attano sīlavatāni jantu.

Anānupuṭṭhova paresa pāvāti. **Paresa**nti paresaṃ khattiyānaṃ brāhmaṇānaṃ vessānaṃ suddānaṃ gahaṭṭhānaṃ pabbajitānaṃ devānaṃ manussānaṃ. **Anānupuṭṭho**ti apuṭṭho apucchito ayācito anajjhesito apasādito. **Pāvā**ti attano sīlaṃ vā vataṃ vā sīlabbataṃ vā pāvadati. Ahamasmi sīlasampannoti vā, vatasampannoti vā, sīlabbatasampannoti vā jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā, uccā kulā pabbajitoti vā, mahākulā pabbajitoti vā, mahābhogakulā pabbajitoti vā, uḷārabhogakulā pabbajitoti vā, ñāto yasassī sagahaṭṭhapabbajitānanti vā, lābhimhi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna''nti vā, suttantikoti vā, vinayadharoti vā, dhammakathikoti vā, āraññikoti vā, piṇḍapātikoti vā, paṃsukūlikoti vā, tecīvarikoti vā, sapadānacārikoti vā, khalupacchābhattikoti vā, nesajjikoti vā, yathāsanthatikoti vā, paṭhamassa jhānassa lābhīti vā, dutiyassa jhānassa lābhīti vā, tatiyassa jhānassa lābhīti vā, catutthassa jhānassa lābhīti vā, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā pāvadati katheti bhaṇati dīpayati voharatīti – anānupuṭṭhova paresaṃ pāva.

Anariyadhammaṃ kusalā tamāhūti. **Kusalā**ti ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā

bojjhaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā, te kusalā evamāhaṃsu – ‘‘anariyānaṃ eso dhammo, neso dhammo ariyānaṃ; bālānaṃ eso dhammo, neso dhammo paṇḍitānaṃ; asappurisānaṃ eso dhammo, neso dhammo sappurisāna’’nti. Evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – anariyadhammaṃ kusalā tamāhu.

Yo ātumānaṃ sayameva pāvāti. **Ātumā** vuccati attā. **Sayameva pāvā**ti sayameva attānaṃ pāvadati – ‘‘ahamasmi sīlasampannoti vā, vatasampannoti vā, sīlabbatasampannoti vā, jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā, uccā kulā pabbajitoti vā, mahākulā pabbajitoti vā, mahābhogakulā pabbajitoti vā, uḷārabhogakulā pabbajitoti vā, ñāto yasassī sagahaṭṭhapabbajitānanti vā, lābhimhi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti vā, suttantikoti vā, vinayadharoti vā, dhammakathikoti vā, āraññikoti vā, piṇḍapātikoti vā, paṃsukūlikoti vā, tecīvarikoti vā, sapadānacārikoti vā, khalupacchābhattikoti vā, nesajjikoti vā, yathāsanthatikoti vā, paṭhamassa jhānassa lābhīti vā, dutiyassa jhānassa lābhīti vā, tatiyassa jhānassa lābhīti vā, catutthassa jhānassa lābhīti vā, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā,

> Vibhavañca bhavañca vippahāya, vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhū’’ti.

Ākiñcaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, nevasaññānāsaññāyatanas amāpattiyā lābhīti vā’’ pāvadati katheti bhaṇati dīpayati voharatīti – yo ātumānaṃ sayameva pāvāti.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Yo attano sīlavatāni jantu, anānupuṭṭhova paresa pāva;
>
> Anariyadhammaṃ kusalā tamāhu, yo ātumānaṃ sayameva pāvā’’ti.

18.

> **Santo ca bhikkhu abhinibbutatto, itihanti sīlesu akatthamāno;**
>
> **Tamariyadhammaṃ kusalā vadanti, yassussadā natthi**

kuhiñci loke.

Santo ca bhikkhu abhinibbutattoti. **Santo**ti rāgassa samitattā santo, dosassa samitattā santo, mohassa samitattā santo, kodhassa…pe… upanāhassa… makkhassa… paḷāsassa … issāya… macchariyassa… māyāya… sāṭheyyassa… thambhassa… sārambhassa… mānassa… atimānassa… madassa… pamādassa… sabbakilesānaṃ… sabbaduccaritānaṃ… sabbadarathānaṃ… sabbapariḷāhānaṃ… sabbasantāpānaṃ… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti – santo. **Bhikkhū**ti sattannaṃ dhammānaṃ bhinnattā bhikkhu – sakkāyadiṭṭhi bhinnā hoti, vicikicchā bhinnā hoti, sīlabbataparāmāso bhinno hoti, rāgo bhinno hoti, doso bhinno hoti, moho bhinno hoti, māno bhinno hoti. Bhinnāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

"Pajjena katena attanā, [sabhiyāti bhagavā]

Parinibbānagato vitiṇṇakaṅkho;

Vibhavañca bhavañca vippahāya,

Vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhū"ti.

Santo ca bhikkhu abhinibbutattoti rāgassa nibbāpitattā abhinibbutatto, dosassa nibbāpitattā abhinibbutatto, mohassa nibbāpitattā abhinibbutatto, kodhassa…pe… upanāhassa… makkhassa… paḷāsassa… issāya… macchariyassa… māyāya… sāṭheyyassa… thambhassa… sārambhassa… mānassa… atimānassa… madassa… pamādassa… sabbakilesānaṃ… sabbaduccaritānaṃ… sabbadarathānaṃ… sabbapariḷāhānaṃ… sabbasantāpānaṃ… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ nibbāpitattā abhinibbutattoti – santo ca bhikkhu abhinibbutatto.

Itihanti sīlesu akatthamānoti. **Itiha**nti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – itihanti. **Sīlesu akatthamāno**ti. Idhekacco katthī hoti vikatthī. So katthati vikatthati. Ahamasmi sīlasampannoti vā, vatasampannoti vā, sīlabbatasampannoti vā, jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā…pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā katthati vikatthati. Evaṃ na katthati na vikatthati. Katthanā ārato virato

paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – itihanti sīlesu akatthamāno.

Tamariyadhammaṃ kusalā vadantīti. **Kusalā**ti ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjhaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā, te kusalā evaṃ vadanti – ‘‘ariyānaṃ eso dhammo, neso dhammo anariyānaṃ; paṇḍitānaṃ eso dhammo, neso dhammo bālānaṃ; sappurisānaṃ eso dhammo, neso dhammo asappurisāna’’nti. Evaṃ vadanti, ariyānaṃ evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – tamariyadhammaṃ kusalā vadanti.

Yassussadā natthi kuhiñci loketi. **Yassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Ussadā**ti sattussadā – rāgussado, dosussado, mohussado, mānussado, diṭṭhussado, kilesussado, kammussado. Yassime ussadā natthi na santi na vijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā. **Kuhiñcī**ti kuhiñci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vā. **Loke**ti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – yassussadā natthi kuhiñci loke.

Tenāha bhagavā –

‘‘Santo ca bhikkhu abhinibbutatto, itihanti sīlesu akatthamāno;

Tamariyadhammaṃ kusalā vadanti, yassussadā natthi kuhiñci loke’’ti.

19.

Pakappitā saṅkhatā yassa dhammā, purakkhatā santi avīvadātā;

Yadattani passati ānisaṃsaṃ, taṃ nissito kuppapaṭiccasantiṃ.

Pakappitā saṅkhatā yassa dhammāti. **Pakappanā**ti dve pakappanā – taṇhāpakappanā ca diṭṭhipakappanā ca…pe… ayaṃ taṇhāpakappanā…pe… ayaṃ diṭṭhipakappanā. **Saṅkhatā**ti saṅkhatā abhisaṅkhatā saṇṭhapitātipi – saṅkhatā. Atha vā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammātipi – saṅkhatā. **Yassā**ti

diṭṭhigatikassa. **Dhammā** vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatānīti – pakappitā saṅkhatā yassa dhammā.

Purakkhatā santi avīvadātāti. **Purakkhatā**ti dve purekkhārā – taṇhāpurekkhāro ca diṭṭhipurekkhāro ca…pe… ayaṃ taṇhāpurekkhāro… pe… ayaṃ diṭṭhipurekkhāro. Tassa taṇhāpurekkhāro appahīno, diṭṭhipurekkhāro appaṭinissaṭṭho. Tassa taṇhāpurekkhārassa appahīnattā, diṭṭhipurekkhārassa appaṭinissaṭṭhattā so taṇhaṃ vā diṭṭhiṃ vā purato katvā carati taṇhādhajo taṇhāketu taṇhādhipateyyo, diṭṭhidhajo diṭṭhiketu diṭṭhādhipateyyo, taṇhāya vā diṭṭhiyā vā parivārito caratīti – purakkhatā. **Santī**ti santi saṃvijjanti atthi upalabbhanti. **Avīvadātā**ti avevadātā avodātā aparisuddhā saṃkiliṭṭhā saṃkilesikāti – purakkhatā santi avīvadātā.

Yadattani passati ānisaṃsanti. **Yadattanī**ti yaṃ attani. **Attā** vuccati diṭṭhigataṃ. Attano diṭṭhiyā dve ānisaṃse passati – diṭṭhadhammikañca ānisaṃsaṃ, samparāyikañca ānisaṃsaṃ. Katamo diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso? Yaṃdiṭṭhiko satthā hoti, taṃdiṭṭhikā sāvakā honti. Taṃdiṭṭhikaṃ satthāraṃ sāvakā sakkaronti garuṃ karonti mānenti pūjenti apacitiṃ karonti. Labhati ca tatonidānaṃ cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccaya bhesajjaparikkhāraṃ – ayaṃ diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso. Katamo diṭṭhiyā samparāyiko ānisaṃso? Ayaṃ diṭṭhi alaṃ nāgattāya vā supaṇṇattāya vā yakkhattāya vā asurattāya vā gandhabbattāya vā mahārājattāya vā indattāya vā brahmattāya vā devattāya vā. Ayaṃ diṭṭhi suddhiyā visuddhiyā parisuddhiyā, muttiyā vimuttiyā parimuttiyā. Imāya diṭṭhiyā sujjhanti visujjhanti parisujjhanti muccanti vimuccanti parimuccanti. Imāya diṭṭhiyā sujjhissāmi visujjhissāmi parisujjhissāmi, muccissāmi vimuccissāmi parimuccissāmīti āyatiṃ phalapāṭikaṅkhī hoti – ayaṃ diṭṭhiyā samparāyiko ānisaṃso. Attano diṭṭhiyā ime dve ānisaṃse passati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti – yadattani passati ānisaṃsaṃ.

Taṃ nissito kuppapaṭiccasantinti. Tisso santiyo – accantasanti, tadaṅgasanti, sammutisanti. Katamā **accantasanti**? Accantasanti vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Ayaṃ accantasanti. Katamā **tadaṅgasanti**? Paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannassa nīvaraṇā santā honti; dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicārā santā honti; tatiyaṃ jhānaṃ samāpannassa pīti santā hoti; catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa sukhadukkhā santā honti; ākāsānañcāyatanaṃ samāpannassa rūpasaññā paṭighasaññā nānattasaññā santā hoti; viññāṇañcāyatanaṃ samāpannassa ākāsānañcāyatanasaññā santā hoti; ākiñcaññāyatanaṃ samāpannassa

viññāṇañcāyatanasaññā santā hoti; nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpannassa ākiñcaññāyatanasaññā santā hoti. Ayaṃ tadaṅgasanti. Katamā **sammutisanti**? Sammutisantiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni diṭṭhisantiyo. Api ca sammutisanti imasmiṃ atthe adhippetā santīti. **Taṃ nissito kuppapaṭiccasanti**nti. Kuppasantiṃ pakuppasantiṃ eritasantiṃ sameritasantiṃ calitasantiṃ ghaṭṭitasantiṃ kappitasantiṃ pakappitasantiṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammaṃ, santiṃ nissito asito allīno upagato ajjhosito adhimuttoti – taṃ nissito kuppapaṭiccasantiṃ.

Tenāha bhagavā –

‘‘Pakappitā saṅkhatā yassa dhammā, purakkhatā santi avīvadātā;

Yadattani passati ānisaṃsaṃ, taṃ nissito kuppapaṭiccasanti’’nti.

20.

Diṭṭhīnivesā na hi svātivattā, dhammesu niccheyya samuggahītaṃ;

Tasmā naro tesu nivesanesu, nirassatī ādiyatī ca dhammaṃ.

Diṭṭhīnivesā na hi svātivattāti. **Diṭṭhīnivesā**ti ‘‘sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti abhinivesaparāmāso diṭṭhinivesanaṃ. ‘‘Asassato loko…pe… antavā loko… anantavā loko … taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ… aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ… hoti tathāgato paraṃ maraṇā… na hoti tathāgato paraṃ maraṇā… hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti abhinivesaparāmāso diṭṭhinivesananti. **Diṭṭhīnivesā na hi svātivattā**ti diṭṭhinivesā na hi svātivattā durativattā duttarā duppatarā dussamatikkamā dubbinivattāti – diṭṭhīnivesā na hi svātivattā.

Dhammesu niccheyya samuggahītanti. **Dhammesū**ti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatesu. **Niccheyyā**ti nicchinitvā vinicchinitvā vicinitvā pavicinitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Samuggahīta**nti nivesanesu odhiggāho bilaggāho varaggāho koṭṭhāsaggāho uccayaggāho samuccayaggāho. Idaṃ saccaṃ tacchaṃ tathaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparītaṃ gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttanti – dhammesu niccheyya samuggahītaṃ.

Tasmā naro tesu nivesanesūti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānaṃ. **Naro**ti satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Tesu nivesanesū**ti tesu diṭṭhinivesanesūti – tasmā naro tesu nivesanesu.

Nirassatī ādiyatī ca dhammanti. **Nirassatī**ti dvīhi kāraṇehi nirassati – paravicchindanāya vā nirassati, anabhisambhuṇanto vā nirassati. Kathaṃ paravicchindanāya nirassati? Paro vicchindeti – so satthā na sabbaññū, dhammo na svākkhāto, gaṇo na suppaṭipanno, diṭṭhi na bhaddikā, paṭipadā na supaññattā, maggo na niyyāniko, natthettha suddhi vā visuddhi vā parisuddhi vā mutti vā vimutti vā parimutti vā, natthettha sujjhanti vā visujjhanti vā parisujjhanti vā muccanti vā vimuccanti vā parimuccanti vā, hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti – evaṃ paro vicchindeti. Evaṃ vicchindiyamāno satthāraṃ nirassati, dhammakkhānaṃ nirassati, gaṇaṃ nirassati, diṭṭhiṃ nirassati, paṭipadaṃ nirassati, maggaṃ nirassati. Evaṃ paravicchindanāya nirassati. Kathaṃ anabhisambhuṇanto nirassati? Sīlaṃ anabhisambhuṇanto sīlaṃ nirassati, vataṃ anabhisambhuṇanto vataṃ nirassati, sīlabbataṃ anabhisambhuṇanto sīlabbataṃ nirassati. Evaṃ anabhisambhuṇanto nirassati. **Ādiyatī ca dhamma**nti. Satthāraṃ gaṇhāti, dhammakkhānaṃ gaṇhāti, gaṇaṃ gaṇhāti, diṭṭhiṃ gaṇhāti, paṭipadaṃ gaṇhāti, maggaṃ gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti – nirassatī ādiyatī ca dhammaṃ.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Diṭṭhīnivesā na hi svātivattā, dhammesu niccheyya samuggahītaṃ;
>
> Tasmā naro tesu nivesanesu, nirassatī ādiyatī ca dhamma’’nti.

21.

> **Dhonassa hi natthi kuhiñci loke, pakappitā diṭṭhi bhavābhavesu;**
>
> **Māyañca mānañca pahāya dhono, sa kena gaccheyya anūpayo so.**

Dhonassa hi natthi kuhiñci loke pakappitā diṭṭhi bhavābhavesūti. **Dhono**ti. Dhonā vuccati paññā – yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ

kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūri medhā pariṇāyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsatthaṃ paññāpāsādo paññāāloko paññāobhāso paññāpajjoto paññāratanaṃ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Kiṃkāraṇā dhonā vuccati paññā? Tāya paññāya kāyaduccaritaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca; vacīduccaritaṃ… manoduccaritaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca; rāgo dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; doso…pe… moho… kodho… upanāho… makkho… paḷāso dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; issā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca; macchariyaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca; māyā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca; sāṭheyyaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca; thambho dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; sārambho… māno… atimāno… mado… pamādo dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; sabbe kilesā, sabbe duccaritā, sabbe darathā, sabbe pariḷāhā, sabbe santāpā, sabbākusalābhisaṅkhārā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Taṃkāraṇā dhonā vuccati paññā.

Atha vā sammādiṭṭhiyā micchādiṭṭhi dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca; sammāsaṅkappena micchāsaṅkappo dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; sammāvācāya micchāvācā dhutā ca dhotā ca… pe… sammākammantena micchākammanto dhuto ca… sammāājīvena micchāājīvo dhuto ca… sammāvāyāmena micchāvāyāmo dhuto ca… sammāsatiyā micchāsati dhutā ca… sammāsamādhinā micchāsamādhi dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; sammāñāṇena micchāñāṇaṃ dhutaṃ ca… sammāvimuttiyā micchāvimutti dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca.

Atha vā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena sabbe kilesā, sabbe duccaritā, sabbe darathā, sabbe pariḷāhā, sabbe santāpā, sabbākusalābhisaṅkhārā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Arahā imehi dhoneyyehi dhammehi upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato; tasmā arahā dhono. So dhutarāgo dhutapāpo dhutakileso dhutapariḷāhoti – dhono. **Kuhiñcī**ti kuhiñci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vā. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloke.

Pakappitāti dve pakappanā – taṇhāpakappanā ca diṭṭhipakappanā ca… pe… ayaṃ taṇhāpakappanā…pe… ayaṃ diṭṭhipakappanā. **Bhavābhavesū**ti bhavābhave kammabhave punabbhave kāmabhave, kammabhave kāmabhave punabbhave rūpabhave, kammabhave rūpabhave punabbhave arūpabhave, kammabhave arūpabhave punabbhave punappunabhave

punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhinibbattiyā. **Dhonassa hi natthi kuhiñci loke pakappitā diṭṭhi bhavābhavesū**ti dhonassa kuhiñci loke bhavābhavesu ca kappitā pakappitā abhisaṅkhatā saṇṭhapitā diṭṭhi natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – dhonassa hi natthi kuhiñci loke pakappitā diṭṭhi bhavābhavesu.

Māyañca mānañca pahāya dhonoti. **Māyā** vuccati vañcanikā cariyā. Idhekacco kāyena duccaritaṃ caritvā, vācāya duccaritaṃ caritvā, manasā duccaritaṃ caritvā tassa paṭicchādanahetu pāpikaṃ icchaṃ paṇidahati – ‘‘mā maṃ jaññā’’ti icchati, ‘‘mā maṃ jaññā’’ti saṅkappeti, ‘‘mā maṃ jaññā’’ti vācaṃ bhāsati, ‘‘mā maṃ jaññā’’ti kāyena parakkamati. Yā evarūpā māyā māyāvitā accasarā vañcanā nikati nikiraṇā pariharaṇā gūhanā parigūhanā chādanā paricchādanā anuttānikammaṃ anāvikammaṃ vocchādanā pāpakiriyā, ayaṃ vuccati māyā.

Mānoti ekavidhena māno – yā cittassa unnati . Duvidhena māno – attukkaṃsanamāno, paravambhanamāno. Tividhena māno – ‘‘seyyohamasmī’’ti māno, ‘‘sadisohamasmī’’ti māno, ‘‘hīnohamasmī’’ti māno. Catubbidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, pasaṃsāya mānaṃ janeti, sukhena mānaṃ janeti. Pañcavidhena māno – ‘‘lābhimhi manāpikānaṃ rūpāna’’nti mānaṃ janeti, ‘‘lābhimhi manāpikānaṃ saddānaṃ…pe… gandhānaṃ… rasānaṃ… phoṭṭhabbāna’’nti mānaṃ janeti. Chabbidhena māno – cakkhusampadāya mānaṃ janeti, sotasampadāya… ghānasampadāya… jivhāsampadāya… kāyasampadāya… manosampadāya mānaṃ janeti. Sattavidhena māno – māno, atimāno, mānātimāno, omāno, adhimāno, asmimāno, micchāmāno. Aṭṭhavidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, alābhena omānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, ayasena omānaṃ janeti, pasaṃsāya mānaṃ janeti, nindāya omānaṃ janeti, sukhena mānaṃ janeti, dukkhena omānaṃ janeti. Navavidhena māno – seyyassa seyyohamasmīti māno, seyyassa sadisohamasmīti māno, seyyassa hīnohamasmīti māno, sadisassa seyyohamasmīti māno, sadisassa sadisohamasmīti māno, sadisassa hīnohamasmīti māno, hīnassa seyyohamasmīti māno, hīnassa sadisohamasmīti māno, hīnassa hīnohamasmīti māno. Dasavidhena māno – idhekacco mānaṃ janeti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnāmo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa –

ayaṃ vuccati māno. **Māyañca mānañca pahāya dhono**ti. Dhono māyañca mānañca pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – māyañca mānañca pahāya dhono.

Sa kena gaccheyya anūpayo soti. **Upayā**ti dve upayā – taṇhūpayo ca diṭṭhūpayo ca…pe… ayaṃ taṇhūpayo…pe… ayaṃ diṭṭhūpayo. Tassa taṇhūpayo pahīno, diṭṭhūpayo paṭinissaṭṭho. Taṇhūpayassa pahīnattā, diṭṭhūpayassa paṭinissaṭṭhattā anūpayo puggalo kena rāgena gaccheyya, kena dosena gaccheyya, kena mohena gaccheyya, kena mānena gaccheyya, kāya diṭṭhiyā gaccheyya, kena uddhaccena gaccheyya, kāya vicikicchāya gaccheyya, kehi anusayehi gaccheyya – rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisaṅkhārā pahīnā. Abhisaṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyo kena gaccheyya – nerayikoti vā tiracchānayonikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi, yena gaccheyyāti – sa kena gaccheyya anūpayo so.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Dhonassa hi natthi kuhiñci loke, pakappitā diṭṭhi bhavābhavesu;
>
> Māyañca mānañca pahāya dhono, sa kena gaccheyya anūpayo so’’ti.

22.

> **Upayo hi dhammesu upeti vādaṃ, anūpayaṃ kena kathaṃ vadeyya;**
>
> **Attā nirattā na hi tassa atthi, adhosi so diṭṭhimidheva sabbaṃ.**

Upayo hi dhammesu upeti vādanti. **Upayā**ti dve upayā – taṇhūpayo ca diṭṭhūpayo ca…pe… ayaṃ taṇhūpayo…pe… ayaṃ diṭṭhūpayo. Tassa taṇhūpayo appahīno, diṭṭhūpayo appaṭinissaṭṭho. Taṇhūpayassa appahīnattā, diṭṭhūpayassa appaṭinissaṭṭhattā dhammesu vādaṃ upeti – rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisaṅkhārā appahīnā. Abhisaṅkhārānaṃ appahīnattā gatiyā vādaṃ upeti. Nerayikoti vā tiracchānayonikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā vādaṃ upeti

upagacchati gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti – upayo hi dhammesu upeti vādaṃ.

Anūpayaṃ kena kathaṃ vadeyyāti. **Upayā**ti dve upayā – taṇhūpayo ca diṭṭhūpayo ca…pe… ayaṃ taṇhūpayo…pe… ayaṃ diṭṭhūpayo. Tassa taṇhūpayo pahīno, diṭṭhūpayo paṭinissaṭṭho. Taṇhūpayassa pahīnattā, diṭṭhūpayassa paṭinissaṭṭhattā anūpayaṃ puggalaṃ kena rāgena vadeyya, kena dosena vadeyya, kena mohena vadeyya, kena mānena vadeyya, kāya diṭṭhiyā vadeyya, kena uddhaccena vadeyya, kāya vicikicchāya vadeyya, kehi anusayehi vadeyya – rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisaṅkhārā pahīnā. Abhisaṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyo kena vadeyya – nerayikoti vā…pe… nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi, paccayo natthi, kāraṇaṃ natthi, yena vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyyāti – anūpayaṃ kena kathaṃ vadeyya.

Attā nirattā na hi tassa atthīti. **Attā**ti attānudiṭṭhi natthi. **Nirattā**ti ucchedadiṭṭhi natthi. **Attā**ti gahitaṃ natthi. **Nirattā**ti muñcitabbaṃ natthi. Yassatthi gahitaṃ, tassatthi muñcitabbaṃ; yassatthi muñcitabbaṃ, tassatthi gahitaṃ. Gahaṇaṃ muñcanā samatikkanto arahā buddhiparihānivītivatto. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo gataddho gatadiso jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – attā nirattā na hi tassa atthi.

Adhosi so diṭṭhimidheva sabbanti tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. So sabbadiṭṭhigataṃ idheva adhosi dhuni sandhuni niddhuni pajahi vinodesi byantiṃ akāsi anabhāvaṃ gamesīti – adhosi so diṭṭhimidheva sabbaṃ.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Upayo hi dhammesu upeti vādaṃ, anūpayaṃ kena kathaṃ vadeyya;
>
> Attā nirattā na hi tassa atthi, adhosi so diṭṭhimidheva sabba’’nti.

Duṭṭhaṭṭhakasuttaniddeso tatiyo.

4. Suddhaṭṭhakasuttaniddeso

Atha suddhaṭṭhakasuttaniddesaṃ vakkhati –

23.

Passāmi suddhaṃ paramaṃ arogaṃ, diṭṭhena saṃsuddhi narassa hoti;

Evābhijānaṃ paramanti ñatvā, suddhānupassīti pacceti ñāṇaṃ.

Passāmi suddhaṃ paramaṃ aroganti. **Passāmi suddha**nti passāmi suddhaṃ, dakkhāmi suddhaṃ, olokemi suddhaṃ, nijjhāyāmi suddhaṃ, upaparikkhāmi suddhaṃ. **Paramaṃ aroga**nti paramaṃ ārogyappattaṃ tāṇappattaṃ leṇappattaṃ saraṇappattaṃ abhayappattaṃ accutappattaṃ amatappattaṃ nibbānappattanti – passāmi suddhaṃ paramaṃ arogaṃ.

Diṭṭhena saṃsuddhi narassa hotīti. Cakkhuviññāṇaṃ rūpadassanena narassa suddhi visuddhi parisuddhi, mutti vimutti parimutti hoti, naro sujjhati visujjhati parisujjhati, muccati vimuccati parimuccatīti – diṭṭhena saṃsuddhi narassa hoti.

Evābhijānaṃ paramanti ñatvāti. Evaṃ abhijānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. ‘‘Idaṃ paramaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavara’’nti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – evābhijānaṃ paramanti ñatvā.

Suddhānupassīti pacceti ñāṇanti. Yo suddhaṃ passati, so suddhānupassī, **pacceti ñāṇa**nti cakkhuviññāṇaṃ rūpadassanena ñāṇanti pacceti, maggoti pacceti, pathoti pacceti, niyyānanti paccetīti – suddhānupassī pacceti ñāṇaṃ.

Tenāha bhagavā –

‘‘Passāmi suddhaṃ paramaṃ arogaṃ, diṭṭhena saṃsuddhi narassa hoti;

Evābhijānaṃ paramanti ñatvā, suddhānupassīti pacceti ñāṇa’’nti.

24.

Diṭṭhena ce suddhi narassa hoti, ñāṇena vā so pajahāti dukkhaṃ;

Aññena so sujjhati sopadhīko, diṭṭhī hi naṃ pāva tathā vadānaṃ.

Diṭṭhena ce suddhi narassa hotīti. Cakkhuviññāṇaṃ rūpadassanena ce narassa suddhi visuddhi parisuddhi, mutti vimutti parimutti hoti, naro sujjhati visujjhati parisujjhati, muccati vimuccati parimuccatīti – diṭṭhena ce suddhi narassa hoti.

Ñāṇena vā so pajahāti dukkhanti cakkhuviññāṇaṃ rūpadassanena ce naro jātidukkhaṃ pajahati, jarādukkhaṃ pajahati, byādhidukkhaṃ pajahati, maraṇadukkhaṃ pajahati, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ pajahatīti – ñāṇena vā so pajahāti dukkhaṃ.

Aññena so sujjhati sopadhīkoti. Aññena asuddhimaggena micchāpaṭipadāya aniyyānikapathena aññatra satipaṭṭhānehi aññatra sammappadhānehi aññatra iddhipādehi aññatra indriyehi aññatra balehi aññatra bojjhaṅgehi aññatra ariyā aṭṭhaṅgikā maggā naro sujjhati visujjhati parisujjhati, muccati vimuccati parimuccati. **Sopadhīko**ti sarāgo sadoso samoho samāno sataṇho sadiṭṭhi sakileso saupādānoti – aññena so sujjhati sopadhīko.

Diṭṭhī hi naṃ pāva tathā vadānanti. Sāva diṭṭhi taṃ puggalaṃ pāvadati – iti vāyaṃ puggalo micchādiṭṭhiko viparītadassano. **Tathā vadāna**nti tathā vadantaṃ kathentaṃ bhaṇantaṃ dīpayantaṃ voharantaṃ. ‘‘Sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti tathā vadantaṃ kathentaṃ bhaṇantaṃ dīpayantaṃ voharantaṃ. ‘‘Asassato loko…pe… antavā loko… anantavā loko… taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ… aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ… hoti tathāgato paraṃ maraṇā… na hoti tathāgato paraṃ maraṇā… hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti tathā vadantaṃ kathentaṃ bhaṇantaṃ dīpayantaṃ voharantanti – diṭṭhī hi naṃ pāva tathā vadānaṃ.

Tenāha bhagavā –

‘‘Diṭṭhena ce suddhi narassa hoti, ñāṇena vā so pajahāti dukkhaṃ;

Aññena so sujjhati sopadhīko, diṭṭhī hi naṃ pāva tathā vadāna''nti.

25.

Na brāhmaṇo aññato suddhimāha, diṭṭhe sute sīlavate mute vā;

Puññe ca pāpe ca anūpalitto, attañjaho nayidha pakubbamāno.

Na brāhmaṇo aññato suddhimāha diṭṭhe sute sīlavate mute vāti. **Nā**ti paṭikkhepo. **Brāhmaṇo**ti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti, vicikicchā bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti, rāgo bāhito hoti, doso bāhito hoti, moho bāhito hoti, māno bāhito hoti. Bāhitāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

Bāhitvā sabbapāpakāni, [sabhiyāti bhagavā]

Vimalo sādhusamāhito ṭhitatto;

Saṃsāramaticca kevalī so, asito tādi pavuccate sa brahmā.

Na brāhmaṇo aññato suddhimāhāti. Brāhmaṇo aññena asuddhimaggena micchāpaṭipadāya aniyyānikapathena aññatra satipaṭṭhānehi aññatra sammappadhānehi aññatra iddhipādehi aññatra indriyehi aññatra balehi aññatra bojjhaṅgehi aññatra ariyena aṭṭhaṅgikena maggena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ, nāha na katheti na bhaṇati na dīpayati na voharatīti – na brāhmaṇo aññato suddhimāha.

Diṭṭhe sute sīlavate mute vāti. Santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhisuddhikā. Te ekaccānaṃ rūpānaṃ dassanaṃ maṅgalaṃ paccenti, ekaccānaṃ rūpānaṃ dassanaṃ amaṅgalaṃ paccenti. Katamesaṃ rūpānaṃ dassanaṃ maṅgalaṃ paccenti? Te kālato vuṭṭhahitvā abhimaṅgalagatāni rūpāni passanti – cāṭakasakuṇaṃ passanti, phussaveḷuvalaṭṭhiṃ passanti, gabbhinitthiṃ passanti, kumārakaṃ khandhe āropetvā gacchantaṃ passanti, puṇṇaghaṭaṃ passanti, rohitamacchaṃ passanti, ājaññaṃ passanti, ājaññarathaṃ passanti, usabhaṃ passanti, gokapilaṃ passanti. Evarūpānaṃ rūpānaṃ dassanaṃ maṅgalaṃ paccenti. Katamesaṃ rūpānaṃ dassanaṃ amaṅgalaṃ paccenti? Palālapuñjaṃ passanti, takkaghaṭaṃ passanti, rittaghaṭaṃ passanti, naṭaṃ passanti, naggasamaṇakaṃ passanti, kharaṃ

passanti, kharayānaṃ passanti, ekayuttayānaṃ passanti, kāṇaṃ passanti, kuṇiṃ passanti, khañjaṃ passanti, pakkhahataṃ passanti, jiṇṇakaṃ passanti, byādhikaṃ passanti. Evarūpānaṃ rūpānaṃ dassanaṃ amaṅgalaṃ paccenti. Ime te samaṇabrāhmaṇā diṭṭhisuddhikā. Te diṭṭhena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti.

Santeke samaṇabrāhmaṇā sutasuddhikā. Te ekaccānaṃ saddānaṃ savanaṃ maṅgalaṃ paccenti, ekaccānaṃ saddānaṃ savanaṃ amaṅgalaṃ paccenti. Katamesaṃ saddānaṃ savanaṃ maṅgalaṃ paccenti? Te kālato vuṭṭhahitvā abhimaṅgalagatāni saddāni suṇanti – vaḍḍhāti vā vaḍḍhamānāti vā puṇṇāti vā phussāti vā asokāti vā sumanāti vā sunakkhattāti vā sumaṅgalāti vā sirīti vā sirīvaḍḍhāti vā. Evarūpānaṃ saddānaṃ savanaṃ maṅgalaṃ paccenti. Katamesaṃ saddānaṃ savanaṃ amaṅgalaṃ paccenti? Kāṇoti vā kuṇīti vā khañjoti vā pakkhahatoti vā jiṇṇakoti vā byādhikoti vā matoti vā chindanti vā bhindanti vā daḍḍhanti vā naṭṭhanti vā natthīti vā. Evarūpānaṃ saddānaṃ savanaṃ amaṅgalaṃ paccenti. Ime te samaṇabrāhmaṇā sutasuddhikā. Te sutena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti.

Santeke samaṇabrāhmaṇā sīlasuddhikā. Te sīlamattena saṃyamamattena saṃvaramattena avītikkamamattena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti. Samaṇomuṇḍikāputto evamāha – "catūhi kho ahaṃ, gahapati , dhammehi samannāgataṃ purisapuggalaṃ paññāpemi sampannakusalaṃ paramakusalaṃ uttamapattippattaṃ samaṇaṃ ayojjaṃ. Katamehi catūhi? Idha, gahapati, na kāyena pāpakaṃ kammaṃ karoti, na pāpakaṃ vācaṃ bhāsati, na pāpakaṃ saṅkappaṃ saṅkappati, na pāpakaṃ ājīvaṃ ājīvati. Imehi kho ahaṃ, gahapati, catūhi dhammehi samannāgataṃ purisapuggalaṃ paññāpemi sampannakusalaṃ paramakusalaṃ uttamapattippattaṃ samaṇaṃ ayojjaṃ". Evameva santeke samaṇabrāhmaṇā sīlasuddhikā, te sīlamattena saṃyamamattena saṃvaramattena avītikkamamattena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti.

Santeke samaṇabrāhmaṇā vatasuddhikā. Te hatthivatikā vā honti, assavatikā vā honti, govatikā vā honti, kukkuravatikā vā honti, kākavatikā vā honti, vāsudevavatikā vā honti, baladevavatikā vā honti, puṇṇabhaddavatikā vā honti, maṇibhaddavatikā vā honti, aggivatikā vā honti, nāgavatikā vā honti, supaṇṇavatikā vā honti, yakkhavatikā vā honti, asuravatikā vā honti, gandhabbavatikā vā honti, mahārājavatikā vā honti, candavatikā vā honti, sūriyavatikā vā honti, indavatikā vā honti, brahmavatikā vā honti, devavatikā

vā honti, disāvatikā vā honti. Ime te samaṇabrāhmaṇā vatasuddhikā. Te vatena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti.

Santeke samaṇabrāhmaṇā mutasuddhikā. Te kālato uṭṭhahitvā pathaviṃ āmasanti, haritaṃ āmasanti, gomayaṃ āmasanti, kacchapaṃ āmasanti, phālaṃ akkamanti, tilavāhaṃ āmasanti, phussatilaṃ khādanti, phussatelaṃ makkhenti, phussadantakaṭṭhaṃ khādanti, phussamattikāya nhāyanti, phussasāṭakaṃ nivāsenti, phussaveṭhanaṃ veṭhenti. Ime te samaṇabrāhmaṇā mutasuddhikā. Te mutena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti. Na brāhmaṇo aññato suddhimāha.

Diṭṭhe sute sīlavate mute vāti. Brāhmaṇo diṭṭhasuddhiyāpi suddhiṃ nāha, sutasuddhiyāpi suddhiṃ nāha, sīlasuddhiyāpi suddhiṃ nāha, vatasuddhiyāpi suddhiṃ nāha, mutasuddhiyāpi suddhiṃ nāha na katheti na bhaṇati na dīpayati na voharatīti – na brāhmaṇo aññato suddhimāha diṭṭhe sute sīlavate mute vā.

Puññe ca pāpe ca anūpalittoti. **Puññaṃ** vuccati yaṃ kiñci tedhātukaṃ kusalābhisaṅkhāraṃ, **apuññaṃ** vuccati sabbaṃ akusalaṃ. Yato puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca āneñjābhisaṅkhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā; ettāvatā puññe ca pāpe ca na limpati na palimpati na upalimpati alitto apalitto anūpalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – puññe ca pāpe ca anūpalitto.

Attañjaho nayidha pakubbamānoti. **Attañjaho**ti attadiṭṭhijaho. **Attañjaho**ti gāhaṃ jaho . **Attañjaho**ti taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ, sabbaṃ taṃ cattaṃ hoti vantaṃ muttaṃ pahīnaṃ paṭinissaṭṭhaṃ. **Nayidha pakubbamāno**ti puññābhisaṅkhāraṃ vā apuññābhisaṅkhāraṃ vā āneñjābhisaṅkhāraṃ vā apakubbamāno ajanayamāno asañjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamānoti – attañjaho nayidha pakubbamāno.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Na brāhmaṇo aññato suddhimāha, diṭṭhe sute sīlavate mute vā;
>
> Puññe ca pāpe ca anūpalitto, attañjaho nayidha pakubbamāno’’ti.

26.

Purimaṃ pahāya aparaṃ sitāse, ejānugā te na taranti saṅgaṃ;

Te uggahāyanti nirassajanti, kapīva sākhaṃ pamuñcaṃ gahāya.

Purimaṃ pahāya aparaṃ sitāseti. Purimaṃ satthāraṃ pahāya paraṃ satthāraṃ nissitā; purimaṃ dhammakkhānaṃ pahāya aparaṃ dhammakkhānaṃ nissitā; purimaṃ gaṇaṃ pahāya aparaṃ gaṇaṃ nissitā; purimaṃ diṭṭhiṃ pahāya aparaṃ diṭṭhiṃ nissitā; purimaṃ paṭipadaṃ pahāya aparaṃ paṭipadaṃ nissitā; purimaṃ maggaṃ pahāya aparaṃ maggaṃ nissitā sannissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – purimaṃ pahāya aparaṃ sitāse.

Ejānugā te na taranti saṅganti. **Ejā** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Ejānugā**ti ejānugā ejānugatā ejānusaṭā ejāya pannā patitā abhibhūtā pariyādinnacittā. **Te na taranti saṅga**nti rāgasaṅgaṃ dosasaṅgaṃ mohasaṅgaṃ mānasaṅgaṃ diṭṭhisaṅgaṃ kilesasaṅgaṃ duccaritasaṅgaṃ na taranti na uttaranti na pataranti na samatikkamanti na vītivattantīti – ejānugā te na taranti saṅgaṃ.

Te uggahāyanti nirassajantīti satthāraṃ gaṇhanti, taṃ muñcitvā aññaṃ satthāraṃ gaṇhanti; dhammakkhānaṃ gaṇhanti, taṃ muñcitvā aññaṃ dhammakkhānaṃ gaṇhanti; gaṇaṃ gaṇhanti, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇaṃ gaṇhanti; diṭṭhiṃ gaṇhanti, taṃ muñcitvā aññaṃ diṭṭhiṃ gaṇhanti; paṭipadaṃ gaṇhanti, taṃ muñcitvā aññaṃ paṭipadaṃ gaṇhanti; maggaṃ gaṇhanti, taṃ muñcitvā aññaṃ maggaṃ gaṇhanti; gaṇhanti ca muñcanti ca ādiyanti ca nirassajanti cāti – te uggahāyanti nirassajanti.

Kapīva sākhaṃ pamuñcaṃ gahāyāti. Yathā makkaṭo araññe pavane caramāno sākhaṃ gaṇhāti, taṃ muñcitvā aññaṃ sākhaṃ gaṇhāti. Evameva puthusamaṇabrāhmaṇā puthudiṭṭhigatāni gaṇhanti ca muñcanti ca ādiyanti ca nirassajanti cāti – kapīva sākhaṃ pamuñcaṃ gahāya.

Tenāha bhagavā –

‘‘Purimaṃ pahāya aparaṃ sitāse, ejānugā te na taranti saṅgaṃ;

Te uggahāyanti nirassajanti, kapīva sākhaṃ pamuñcaṃ gahāyā’’ti.

27.

Sayaṃ samādāya vatāni jantu, uccāvacaṃ gacchati saññasatto;

Vidvā ca vedehi samecca dhammaṃ, na uccāvacaṃ gacchati bhūripañño.

Sayaṃ samādāya vatāni jantūti. **Sayaṃ samādāyā**ti sāmaṃ samādāya. **Vatānī**ti hatthivataṃ vā assavataṃ vā govataṃ vā kukkūravataṃ vā kākavataṃ vā vāsudevavataṃ vā baladevavataṃ vā puṇṇabhaddavataṃ vā maṇibhaddavataṃ vā aggivataṃ vā nāgavataṃ vā supaṇṇavataṃ vā yakkhavataṃ vā asuravataṃ vā…pe… disāvataṃ vā ādāya samādāya ādiyitvā samādiyitvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā. **Jantū**ti satto naro …pe… manujoti – sayaṃ samādāya vatāni jantu.

Uccāvacaṃ gacchati saññasattoti satthārato satthāraṃ gacchati; dhammakkhānato dhammakkhānaṃ gacchati; gaṇato gaṇaṃ gacchati; diṭṭhiyā diṭṭhiṃ gacchati; paṭipadāya paṭipadaṃ gacchati; maggato maggaṃ gacchati. **Saññasatto**ti kāmasaññāya byāpādasaññāya vihiṃsāsaññāya diṭṭhisaññāya satto visatto āsatto laggo laggito palibuddho. Yathā bhittikhile vā nāgadante vā bhaṇḍaṃ sattaṃ visattaṃ āsattaṃ laggaṃ laggitaṃ palibuddhaṃ, evameva kāmasaññāya byāpādasaññāya vihiṃsāsaññāya diṭṭhisaññāya satto visatto āsatto laggo laggito palibuddhoti – uccāvacaṃ gacchati saññasatto.

Vidvā ca vedehi samecca dhammanti. **Vidvā**ti vidvā vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Vedehī**ti **vedā** vuccanti catūsu maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Tehi vedehi jātijarāmaraṇassa antagato antappatto, koṭigato koṭippatto, pariyantagato pariyantappatto, vosānagato vosānappatto, tāṇagato tāṇappatto, leṇagato leṇappatto, saraṇagato saraṇappatto, abhayagato abhayappatto, accutagato accutappatto, amatagato amatappatto, nibbānagato nibbānappatto. Vedānaṃ vā antagatoti **vedagū**, vedehi vā antagatoti vedagū, sattannaṃ vā dhammānaṃ viditattā vedagū. Sakkāyadiṭṭhi viditā hoti, vicikicchā viditā hoti, sīlabbataparāmāso vidito hoti, rāgo vidito hoti, doso vidito hoti, moho vidito hoti, māno vidito hoti, viditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhiyāti bhagavā]

Samaṇānaṃ yānīdhatthi brāhmaṇānaṃ;

Sabbavedanāsu vītarāgo, sabbaṃ vedamaticca vedagū soti.

Vidvā ca vedehi samecca dhammanti. Samecca abhisamecca dhammaṃ. Sabbe saṅkhārā aniccāti samecca abhisamecca dhammaṃ; sabbe saṅkhārā dukkhāti samecca abhisamecca dhammaṃ; sabbe dhammā anattāti samecca abhisamecca dhammaṃ; avijjāpaccayā saṅkhārāti samecca abhisamecca dhammaṃ; saṅkhārapaccayā viññāṇanti samecca abhisamecca dhammaṃ; viññāṇapaccayā nāmarūpanti… pe… nāmarūpapaccayā saḷāyatananti… saḷāyatanapaccayā phassoti… phassapaccayā vedanāti… vedanāpaccayā taṇhāti… taṇhāpaccayā upādānanti… upādānapaccayā bhavoti… bhavapaccayā jātīti… jātipaccayā jarāmaraṇanti samecca abhisamecca dhammaṃ; avijjānirodhā saṅkhāranirodhoti samecca abhisamecca dhammaṃ; saṅkhāranirodhā viññāṇanirodhoti samecca abhisamecca dhammaṃ; viññāṇanirodhā nāmarūpanirodhoti… nāmarūpanirodhā saḷāyatananirodhoti… saḷāyatananirodhā phassanirodhoti… phassanirodhā vedanānirodhoti… vedanānirodhā taṇhānirodhoti… taṇhānirodhā upādānanirodhoti… upādānanirodhā bhavanirodhoti… bhavanirodhā jātinirodhoti… jātinirodhā jarāmaraṇanirodhoti samecca abhisamecca dhammaṃ; idaṃ dukkhanti samecca abhisamecca dhammaṃ; ayaṃ dukkhasamudayoti… ayaṃ dukkhanirodhoti… ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti samecca abhisamecca dhammaṃ; ime āsavāti samecca abhisamecca dhammaṃ; ayaṃ āsavasamudayoti… ayaṃ āsavanirodhoti… ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadāti samecca abhisamecca dhammaṃ; ime dhammā abhiññeyyāti samecca abhisamecca dhammaṃ; ime dhammā pariññeyyāti… ime dhammā pahātabbāti… ime dhammā bhāvetabbāti … ime dhammā sacchikātabbāti samecca abhisamecca dhammaṃ. Channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca samecca abhisamecca dhammaṃ. Pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca samecca abhisamecca dhammaṃ. Catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca samecca abhisamecca dhammaṃ. Yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammanti samecca abhisamecca dhammanti – vidvā ca vedehi samecca dhammaṃ.

Na uccāvacaṃ gacchati bhūripaññoti na satthārato satthāraṃ gacchati, na dhammakkhānato dhammakkhānaṃ gacchati, na gaṇato gaṇaṃ gacchati, na diṭṭhiyā diṭṭhiṃ gacchati, na paṭipadāya paṭipadaṃ gacchati,

na maggato maggaṃ gacchati. **Bhūripaññoti** bhūripaññoti mahāpaññoti puthupaññoti hāsapaññoti javanapaññoti tikkhapaññoti nibbedhikapaññoti. **Bhūri** vuccati pathavī. Tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgatoti – na uccāvacaṃ gacchati bhūripaññoti.

Tenāha bhagavā –

"Sayaṃ samādāya vatāni jantu, uccāvacaṃ gacchati saññasatto;

Vidvā ca vedehi samecca dhammaṃ, na uccāvacaṃ gacchati bhūripaññoti.

28.

Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā;

Tameva dassiṃ vivaṭaṃ carantaṃ, kenīdha lokasmi vikappayeyya.

Sa sabbadhammesu visenibhūto yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vāti. **Senā** vuccati mārasenā. Kāyaduccaritaṃ mārasenā, vacīduccaritaṃ mārasenā, manoduccaritaṃ mārasenā, rāgo mārasenā, doso mārasenā, moho mārasenā, kodho mārasenā, upanāho…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā mārasenā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

"Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati;

Tatiyā khuppipāsā te, catutthī taṇhā vuccati.

"Pañcamī thinamiddhaṃ te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati;

Sattamī vicikicchā te, makkho thambho te aṭṭhamo.

"Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso;

Yo cattānaṃ samukkaṃse, pare ca avajānati.

"Esā namuci te senā, kaṇhassābhippahārinī;

Na naṃ asuro jināti, jetvāva labhate sukha’’nti.

Yato catūhi ariyamaggehi sabbā ca mārasenā sabbe ca paṭisenikarā kilesā jitā ca parājitā ca bhaggā vippaluggā parammukhā, so vuccati visenibhūto. So diṭṭhe visenibhūto, sute visenibhūto, mute visenibhūto, viññāte visenibhūtoti – sa sabbadhammesu visenibhūto yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā.

Tameva dassiṃ vivaṭaṃ carantanti. Tameva suddhadassiṃ visuddhadassiṃ parisuddhadassiṃ vodātadassiṃ pariyodātadassiṃ. Atha vā, suddhadassanaṃ visuddhadassanaṃ parisuddhadassanaṃ vodātadassanaṃ pariyodātadassanaṃ. **Vivaṭa**nti taṇhāchadanaṃ diṭṭhichadanaṃ kilesachadanaṃ duccaritachadanaṃ avijjāchadanaṃ. Tāni chadanāni vivaṭāni honti viddhaṃsitāni ugghāṭitāni samugghāṭitāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. **Caranta**nti carantaṃ vicarantaṃ viharantaṃ iriyantaṃ vattentaṃ pālentaṃ yapentaṃ yāpentanti – tameva dassiṃ vivaṭaṃ carantaṃ.

Kenīdha lokasmi vikappayeyyāti. **Kappā**ti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca…pe… ayaṃ taṇhākappo…pe… ayaṃ diṭṭhikappo. Tassa taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho. Taṇhākappassa pahīnattā diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā kena rāgena kappeyya, kena dosena kappeyya, kena mohena kappeyya, kena mānena kappeyya, kāya diṭṭhiyā kappeyya, kena uddhaccena kappeyya, kāya vicikicchāya kappeyya, kehi anusayehi kappeyya – rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisaṅkhārā pahīnā. Abhisaṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyo kena kappeyya – nerayikoti vā tiracchānayonikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi, paccayo natthi, kāraṇaṃ natthi, yena kappeyya vikappeyya vikappaṃ āpajjeyya. **Lokasmi**nti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – kenīdha lokasmiṃ vikappayeyya.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā;
>
> Tameva dassiṃ vivaṭaṃ carantaṃ, kenīdha lokasmi vikappayeyyā’’ti.

29.

Na kappayanti na purekkharonti, accantasuddhīti na te vadanti;

Ādānaganthaṃ gathitaṃ visajja, āsaṃ na kubbanti kuhiñci loke.

Na kappayanti na purekkharontīti. **Kappā**ti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca…pe… ayaṃ taṇhākappo…pe… ayaṃ diṭṭhikappo. Tesaṃ taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho. Taṇhākappassa pahīnattā, diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā na kappenti na janenti na sañjanenti na nibbattenti nābhinibbattentīti – na kappayanti. **Na purekkharontī**ti. **Purekkhārā**ti dve purekkhārā – taṇhāpurekkhāro ca diṭṭhipurekkhāro ca…pe… ayaṃ taṇhāpurekkhāro…pe… ayaṃ diṭṭhipurekkhāro. Tesaṃ taṇhāpurekkhāro pahīno, diṭṭhipurekkhāro paṭinissaṭṭho. Taṇhāpurekkhārassa pahīnattā, diṭṭhipurekkhārassa paṭinissaṭṭhattā na taṇhaṃ vā na diṭṭhiṃ vā purato katvā caranti, na taṇhādhajā na taṇhāketū na taṇhādhipateyyā, na diṭṭhidhajā na diṭṭhiketū na diṭṭhādhipateyyā, na taṇhāya vā na diṭṭhiyā vā parivāritā carantīti – na kappayanti na purekkharonti.

Accantasuddhīti na te vadantīti accantasuddhiṃ saṃsārasuddhiṃ akiriyadiṭṭhiṃ sassatavādaṃ na vadanti na kathenti na bhaṇanti na dīpayanti na voharantīti – accantasuddhīti na te vadanti.

Ādānaganthaṃ gathitaṃ visajjāti. **Ganthā**ti cattāro ganthā – abhijjhā kāyagantho, byāpādo kāyagantho, sīlabbataparāmāso kāyagantho, idaṃsaccābhiniveso kāyagantho. Attano diṭṭhiyā rāgo abhijjhā kāyagantho; paravādesu āghāto appaccayo byāpādo kāyagantho; attano sīlaṃ vā vataṃ vā sīlavataṃ vā parāmasantīti sīlabbataparāmāso kāyagantho, attano diṭṭhi idaṃsaccābhiniveso kāyagantho. Kiṃkāraṇā vuccati ādānagantho? Tehi ganthehi rūpaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti; vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… gatiṃ … upapattiṃ… paṭisandhiṃ… bhavaṃ… saṃsāravaṭṭaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. Taṃkāraṇā vuccati ādānagantho. **Visajjā**ti ganthe vosajjitvā vā – visajja. Atha vā ganthe gadhite ganthite bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane poṭayitvā – visajja. Yathā vayhaṃ vā rathaṃ vā sakaṭaṃ vā sandamānikaṃ vā sajjaṃ visajjaṃ karonti vikopenti; evameva ganthe vosajjitvā – visajja. Atha vā ganthe gadhite ganthite bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe

bandhane poṭayitvā visajjāti – ādānaganthaṃ gathitaṃ visajja.

Āsaṃ na kubbanti kuhiñci loketi. **Āsā** vuccati taṇhā yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Āsaṃ na kubbantī**ti āsaṃ na kubbanti na janenti na sañjanenti na nibbattenti na abhinibbattenti. **Kuhiñcī**ti kuhiñci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vā. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – āsaṃ na kubbanti kuhiñci loke.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Na kappayanti na purekkharonti, accantasuddhīti na te vadanti;
>
> Ādānaganthaṃ gathitaṃ visajja, āsaṃ na kubbanti kuhiñci loke’’ti.

30.

> **Sīmātigo brāhmaṇo tassa natthi, ñatvā ca disvā ca samuggahītaṃ;**
>
> **Na rāgarāgī na virāgaratto, tassīdha natthi paramuggahītaṃ.**

Sīmātigo brāhmaṇo tassa natthi, ñatvā ca disvā ca samuggahītanti. **Sīmā**ti catasso sīmāyo – sakkāyadiṭṭhi, vicikicchā, sīlabbataparāmāso, diṭṭhānusayo, vicikicchānusayo, tadekaṭṭhā ca kilesā – ayaṃ paṭhamā sīmā. Oḷārikaṃ kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ, oḷāriko kāmarāgānusayo, paṭighānusayo, tadekaṭṭhā ca kilesā – ayaṃ dutiyā sīmā. Anusahagataṃ kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ, anusahagato kāmarāgānusayo, paṭighānusayo, tadekaṭṭhā ca kilesā – ayaṃ tatiyā sīmā. Rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṃ avijjā, mānānusayo bhavarāgānusayo avijjānusayo, tadekaṭṭhā ca kilesā – ayaṃ catutthā sīmā. Yato ca catūhi ariyamaggehi imā catasso sīmāyo atikkanto hoti samatikkanto vītivatto, so vuccati sīmātigo. **Brāhmaṇo**ti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti, vicikicchā bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti…pe… asito tādi pavuccate sa brahmā. **Tassā**ti arahato khīṇāsavassa.

Ñatvāti paracittañāṇena vā ñatvā pubbenivāsānussatiñāṇena vā ñatvā. **Disvā**ti maṃsacakkhunā vā disvā dibbacakkhunā vā disvā. **Sīmātigo brāhmaṇo tassa natthi, ñatvā ca disvā ca samuggahīta**nti. Tassa idaṃ paramaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaranti gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ natthi na

santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – sīmātigo brāhmaṇo tassa natthi ñatvā ca disvā ca samuggahītaṃ.

Na rāgarāgī na virāgarattoti. **Rāgarattā** vuccanti ye pañcasu kāmaguṇesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Virāgarattā vuccanti ye rūpāvacaraarūpāvacarasamāpattīsu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. **Na rāgarāgī na virāgaratto**ti yato kāmarāgo ca rūparāgo ca arūparāgo ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Ettāvatā na rāgarāgī na virāgaratto.

Tassīdha natthi paramuggahītanti. **Tassā**ti arahato khīṇāsavassa. Tassa idaṃ paramaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaranti gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – tassīdha natthi paramuggahītaṃ.

Tenāha bhagavā –

"Sīmātigo brāhmaṇo tassa natthi, ñatvā ca disvā ca samuggahītaṃ;

Na rāgarāgī na virāgaratto, tassīdha natthi paramuggahīta"nti.

Suddhaṭṭhakasuttaniddeso catuttho.

5. Paramaṭṭhakasuttaniddeso

Atha paramaṭṭhakasuttaniddesaṃ vakkhati –

31.

Paramanti diṭṭhīsu paribbasāno, yaduttariṃ kurute jantu loke;

Hīnāti aññe tato sabbamāha, tasmā vivādāni avītivatto.

Paramanti diṭṭhīsu paribbasānoti. Santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā. Te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ

‘‘idaṃ paramaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavara’’nti gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti pavasanti āvasanti parivasanti. Yathā āgārikā vā gharesu vasanti, sāpattikā vā āpattīsu vasanti, sakilesā vā kilesesu vasanti; evameva santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā. Te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ ‘‘idaṃ paramaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavara’’nti gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti pavasanti āvasanti parivasantīti – paramanti diṭṭhīsu paribbasāno.

Yaduttariṃ kurute jantu loketi. **Yada**nti yaṃ. **Uttariṃ kurute**ti uttariṃ karoti, aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ karoti ‘‘ayaṃ satthā sabbaññū’’ti uttariṃ karoti, aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ karoti. ‘‘Ayaṃ dhammo svākkhāto…, ayaṃ gaṇo suppaṭipanno…, ayaṃ diṭṭhi bhaddikā…, ayaṃ paṭipadā supaññattā…, ayaṃ maggo niyyāniko’’ti uttariṃ karoti, aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ karoti nibbatteti abhinibbatteti. **Jantū**ti satto naro…pe… manujo. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – yaduttariṃ kurute jantu loke.

Hīnāti aññe tato sabbamāhāti attano satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ ṭhapetvā sabbe parappavāde khipati ukkhipati parikkhipati. ‘‘So satthā na sabbaññū, dhammo na svākkhāto, gaṇo na suppaṭipanno, diṭṭhi na bhaddikā, paṭipadā na supaññattā, maggo na niyyāniko, natthettha suddhi vā visuddhi vā parisuddhi vā mutti vā vimutti vā parimutti vā, natthettha sujjhanti vā visujjhanti vā parisujjhanti vā muccanti vā vimuccanti vā parimuccanti vā, hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittā’’ti evamāha evaṃ katheti evaṃ bhaṇati evaṃ dīpayati evaṃ voharatīti – hīnāti aññe tato sabbamāha.

Tasmā vivādāni avītivattoti. **Tasmā**ti taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā. **Vivādānī**ti diṭṭhikalahāni diṭṭhibhaṇḍanāni diṭṭhiviggahāni diṭṭhivivādāni diṭṭhimedhagāni ca. **Avītivatto**ti anatikkanto asamatikkanto avītivattoti – tasmā vivādāni avītivatto.

Tenāha bhagavā –

‘‘Paramanti diṭṭhīsu paribbasāno, yaduttariṃ kurute jantu loke;

Hīnāti aññe tato sabbamāha, tasmā vivādāni avītivatto’’ti.

32.

Yadattanī passati ānisaṃsaṃ, diṭṭhe sute sīlavate mute vā;

Tadeva so tattha samuggahāya, nihīnato passati sabbamaññaṃ.

Yadattanī passati ānisaṃsaṃ, diṭṭhe sute sīlavate mute vāti. **Yadattanī**ti yaṃ attani. **Attā** vuccati diṭṭhigataṃ. Attano diṭṭhiyā dve ānisaṃse passati – diṭṭhadhammikañca ānisaṃsaṃ, samparāyikañca ānisaṃsaṃ. Katamo diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso? Yaṃdiṭṭhiko satthā hoti, taṃdiṭṭhikā sāvakā honti. Taṃdiṭṭhikaṃ satthāraṃ sāvakā sakkaronti garuṃ karonti mānenti pūjenti, labhati ca tatonidānaṃ cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ. Ayaṃ diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso. Katamo diṭṭhiyā samparāyiko ānisaṃso? Ayaṃ diṭṭhi alaṃ nāgattāya vā supaṇṇattāya vā yakkhattāya vā asurattāya vā gandhabbattāya vā mahārājattāya vā indattāya vā brahmattāya vā devattāya vā; ayaṃ diṭṭhi alaṃ suddhiyā visuddhiyā parisuddhiyā muttiyā vimuttiyā parimuttiyā; imāya diṭṭhiyā sujjhanti visujjhanti parisujjhanti muccanti vimuccanti parimuccanti; imāya diṭṭhiyā sujjhissāmi visujjhissāmi parisujjhissāmi muccissāmi vimuccissāmi parimuccissāmi āyatiṃ phalapāṭikaṅkhī hoti. Ayaṃ diṭṭhiyā samparāyiko ānisaṃso. Attano diṭṭhiyā ime dve ānisaṃse passati, diṭṭhasuddhiyāpi dve ānisaṃse passati, sutasuddhiyāpi dve ānisaṃse passati, sīlasuddhiyāpi dve ānisaṃse passati, vatasuddhiyāpi dve ānisaṃse passati, mutasuddhiyāpi dve ānisaṃse passati – diṭṭhadhammikañca ānisaṃsaṃ samparāyikañca ānisaṃsaṃ. Katamo mutasuddhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso? Yaṃdiṭṭhiko satthā hoti taṃdiṭṭhikā sāvakā honti…pe… ayaṃ mutasuddhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso. Katamo mutasuddhiyā samparāyiko ānisaṃso? Ayaṃ diṭṭhi alaṃ nāgattāya vā…pe… ayaṃ mutasuddhiyā samparāyiko ānisaṃso. Mutasuddhiyāpi ime dve ānisaṃse passati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti – yadattanī passati ānisaṃsaṃ diṭṭhe sute sīlavate mute vā.

Tadeva so tattha samuggahāyāti. **Tadevā**ti taṃ diṭṭhigataṃ. **Tatthā**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Samuggahāyā**ti idaṃ paramaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaranti gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvāti – tadeva so tattha samuggahāya.

Nihīnato passati sabbamaññānti. Aññaṃ satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ hīnato nihīnato omakato lāmakato

chatukkato parittato dissati passati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti – nihīnato passati sabbamaññaṃ.

Tenāha bhagavā –

''Yadattanī passati ānisaṃsaṃ, diṭṭhe sute sīlavate mute vā;

Tadeva so tattha samuggahāya, nihīnato passati sabbamaññā''nti.

33.

Taṃ vāpi ganthaṃ kusalā vadanti, yaṃ nissito passati hīnamaññaṃ;

Tasmā hi diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ bhikkhu na nissayeyya.

Taṃ vāpi ganthaṃ kusalā vadantīti. **Kusalā**ti ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjhaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā, te kusalā evaṃ vadanti – ''gantho eso, lagganaṃ etaṃ, bandhanaṃ etaṃ, palibodho eso''ti. Evaṃ vadanti evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – taṃ vāpi ganthaṃ kusalā vadanti.

Yaṃ nissito passati hīnamaññanti. **Yaṃ nissito**ti yaṃ satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ nissito sannissito allīno upagato ajjhosito adhimutto. **Passati hīnamañña**nti aññaṃ satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato dissati passati dakkhati oloketi nijjhāyati upanijjhāyati upaparikkhatīti – yaṃ nissito passati hīnamaññaṃ.

Tasmā hi diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ bhikkhu na nissayeyyāti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā diṭṭhaṃ vā diṭṭhasuddhiṃ vā sutaṃ vā sutasuddhiṃ vā mutaṃ vā mutasuddhiṃ vā sīlaṃ vā sīlasuddhiṃ vā vataṃ vā vatasuddhiṃ vā na nissayeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniveseyyāti – tasmā hi diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā sīlabbataṃ bhikkhu na nissayeyya.

Tenāha bhagavā –

“Taṃ vāpi ganthaṃ kusalā vadanti, yaṃ nissito passati hīnamaññaṃ;

Tasmā hi diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ bhikkhu na nissayeyyā”ti.

34.

Diṭṭhimpi lokasmiṃ na kappayeyya, ñāṇena vā sīlavatena vāpi;

Samoti attānamanūpaneyya, hīno na maññetha visesi vāpi.

Diṭṭhimpi lokasmiṃ na kappayeyya, ñāṇena vā sīlavatena vāpīti. Aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāñāṇena vā micchāñāṇena vā, sīlena vā vatena vā sīlabbatena vā, diṭṭhiṃ na kappayeyya na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya na abhinibbatteyya. **Lokasmi**nti apāyaloke… pe… āyatanaloketi – diṭṭhimpi lokasmiṃ na kappayeyya ñāṇena vā sīlavatena vāpi.

Samoti attānamanūpaneyyāti. Sadisohamasmīti attānaṃ na upaneyya jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññatarañña tarena vā vatthunāti – samoti attānamanūpaneyya.

Hīno na maññetha visesi vāpīti. Hīnohamasmīti attānaṃ na upaneyya jātiyā vā gottena vā…pe… aññatarañña tarena vā vatthunā. Seyyohamasmīti attānaṃ na upaneyya jātiyā vā gottena vā…pe… aññatarañña tarena vā vatthunāti – hīno na maññetha visesi vāpi.

Tenāha bhagavā –

“Diṭṭhimpi lokasmiṃ na kappayeyya, ñāṇena vā sīlavatena vāpi;

Samoti attānamanūpaneyya, hīno na maññetha visesi vāpī”ti.

35.

Attaṃ pahāya anupādiyāno, ñāṇenapi so nissayaṃ no karoti;

Sa ve viyattesu na vaggasārī, diṭṭhimpi so na pacceti kiñci.

Attaṃ pahāya anupādiyānoti. **Attaṃ pahāyā**ti attadiṭṭhiṃ pahāya. **Attaṃ pahāyā**ti gāhaṃ pahāya. **Attaṃ pahāyā**ti taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – attaṃ pahāya. **Anupādiyāno**ti catūhi upādānehi anupādiyamāno agaṇhamāno aparāmāsamāno anabhinivisamānoti – attaṃ pahāya anupādiyāno.

Ñāṇenapi so nissayaṃ no karotīti aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāñāṇena vā micchāñāṇena vā taṇhānissayaṃ vā diṭṭhinissayaṃ vā na karoti na janeti na sañjaneti na nibbatteti na abhinibbattetīti – ñāṇenapi so nissayaṃ no karoti.

Sa ve viyattesu na vaggasārīti sa ve viyattesu bhinnesu dvejjhāpannesu dveḷhakajātesu nānādiṭṭhikesu nānākhantikesu nānārucikesu nānāladdhikesu nānādiṭṭhinissayaṃ nissitesu chandāgatiṃ gacchantesu dosāgatiṃ gacchantesu mohāgatiṃ gacchantesu bhayāgatiṃ gacchantesu na chandāgatiṃ gacchati na dosāgatiṃ gacchati na mohāgatiṃ gacchati na bhayāgatiṃ gacchati na rāgavasena gacchati na dosavasena gacchati na mohavasena gacchati na mānavasena gacchati na diṭṭhivasena gacchati na uddhaccavasena gacchati na vicikicchāvasena gacchati na anusayavasena gacchati na vaggehi dhammehi yāyati niyyati vuyhati saṃharīyatīti – sa ve viyattesu na vaggasārī.

Diṭṭhimpi so na pacceti kiñcīti. Tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. So kiñci diṭṭhigataṃ na pacceti na paccāgacchatīti – diṭṭhimpi so na pacceti kiñci.

Tenāha bhagavā –

> “Attaṃ pahāya anupādiyāno, ñāṇenapi so nissayaṃ no karoti;
>
> Sa ve viyattesu na vaggasārī, diṭṭhimpi so na pacceti kiñcī”ti.

36.

> **Yassūbhayante paṇidhīdha natthi, bhavābhavāya idha vā huraṃ vā;**
>
> **Nivesanā tassa na santi keci, dhammesu niccheyya samuggahītaṃ.**

Yassūbhayante paṇidhīdha natthi, bhavābhavāya idha vā huraṃ vāti **yassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Anto**ti phasso eko anto, phassasamudayo dutiyo anto; atīto eko anto, anāgato dutiyo anto; sukhā vedanā eko anto, dukkhā vedanā dutiyo anto; nāmaṃ eko anto, rūpaṃ dutiyo anto; cha ajjhattikāni āyatanāni eko anto, cha bāhirāni āyatanāni dutiyo anto; sakkāyo eko anto, sakkāyasamudayo dutiyo anto. **Paṇidhi** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ.

Bhavābhavāyāti bhavābhavāya kammabhavāya punabbhavāya kāmabhavāya, kammabhavāya kāmabhavāya punabbhavāya rūpabhavāya, kammabhavāya rūpabhavāya punabbhavāya arūpabhavāya, kammabhavāya arūpabhavāya punabbhavāya punappunabhavāya punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhinibbattiyā. **Idhā**ti sakattabhāvo, **hurā**ti parattabhāvo; **idhā**ti sakarūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇaṃ, **hurā**ti pararūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇaṃ; **idhā**ti cha ajjhattikāni āyatanāni, **hurā**ti cha bāhirāni āyatanāni; **idhā**ti manussaloko, **hurā**ti devaloko; **idhā**ti kāmadhātu, **hurā**ti rūpadhātu arūpadhātu; **idhā**ti kāmadhātu rūpadhātu. **Hurā**ti arūpadhātu. **Yassūbhayante paṇidhīdha natthi bhavābhavāya idha vā huraṃ vā**ti. Yassa ubho ante ca bhavābhavāya ca idha hurañca paṇidhi taṇhā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – yassūbhayante paṇidhīdha natthi bhavābhavāya idha vā huraṃ vā.

Nivesanā tassa na santi kecīti. **Nivesanā**ti dve nivesanā – taṇhānivesanā ca diṭṭhinivesanā ca…pe… ayaṃ taṇhānivesanā…pe… ayaṃ diṭṭhinivesanā. **Tassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Nivesanā tassa na santi kecī**ti nivesanā tassa na santi keci natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – nivesanā tassa na santi keci.

Dhammesu niccheyya samuggahītanti. **Dhammesū**ti dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu. **Niccheyyā**ti nicchinitvā vinicchinitvā vicinitvā pavicinitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Samuggahīta**nti odhiggāho bilaggāho varaggāho koṭṭhāsaggāho uccayaggāho samuccayaggāho, ‘‘idaṃ saccaṃ tacchaṃ tathaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparīta’’nti gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – dhammesu niccheyya samuggahītaṃ.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Yassūbhayante paṇidhīdha natthi, bhavābhavāya idha vā huraṃ vā;
>
> Nivesanā tassa na santi keci, dhammesu niccheyya samuggahīta’’nti.

37.

> **Tassīdha diṭṭhe va sute mute vā, pakappitā natthi aṇūpi saññā;**
>
> **Taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyānaṃ, kenīdha lokasmiṃ vikappayeyya.**

Tassīdha diṭṭhe va sute mute vā, pakappitā natthi aṇūpi saññāti. **Tassā**ti arahato khīṇāsavassa. Tassa diṭṭhe vā diṭṭhasuddhiyā vā sute vā sutasuddhiyā vā mute vā mutasuddhiyā vā saññāpubbaṅgamatā saññāvikappayeyyatā saññāviggahena saññāya uṭṭhapitā samuṭṭhapitā kappitā pakappitā saṅkhatā abhisaṅkhatā saṇṭhapitā, diṭṭhi natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – tassīdha diṭṭhe va sute mute vā pakappitā natthi aṇūpi saññā.

Taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyānanti. Brāhmaṇoti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti…pe… asito tādi pavuccate sa brahmā. Taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyānanti. Taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyantaṃ agaṇhantaṃ aparāmasantaṃ anabhinivesantanti – taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyānaṃ.

Kenīdha lokasmiṃ vikappayeyyāti. **Kappā**ti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca…pe… ayaṃ taṇhākappo…pe… ayaṃ diṭṭhikappo. Tassa taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho. Taṇhākappassa pahīnattā, diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā kena rāgena kappeyya kena dosena kappeyya kena mohena kappeyya kena mānena kappeyya kāya diṭṭhiyā kappeyya kena uddhaccena kappeyya kāya vicikicchāya kappeyya kehi anusayehi kappeyya – rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisaṅkhārā pahīnā. Abhisaṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyo kena kappeyya – nerayikoti vā tiracchānayonikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti

vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi, yena kappeyya vikappeyya vikappaṃ āpajjeyya. **Lokasmi**nti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – kenīdha lokasmiṃ vikappayeyya.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Tassīdha diṭṭhe va sute mute vā, pakappitā natthi aṇūpi saññā;
>
> Taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyānaṃ, kenīdha lokasmiṃ vikappayeyyā’’ti.

38.

> **Na kappayanti na purekkharonti, dhammāpi tesaṃ na paṭicchitāse;**
>
> **Na brāhmaṇo sīlavatena neyyo, pāraṅgato na pacceti tādī.**

Na kappayanti na purekkharontīti. **Kappā**ti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca. Katamo taṇhākappo? Yāvatā taṇhāsaṅkhātena sīmakataṃ mariyādikataṃ odhikataṃ pariyantakataṃ pariggahitaṃ mamāyitaṃ – ‘‘idaṃ mamaṃ, etaṃ mamaṃ, ettakaṃ mamaṃ, ettāvatā mamaṃ, mama rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā dāsidāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati, yāvatā aṭṭhasatataṇhāvicaritaṃ – ayaṃ taṇhākappo. Katamo diṭṭhikappo? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikādiṭṭhi, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāraṃ diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisaññojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanaṃ vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho, ayāthāvakasmiṃ yāthāvakanti gāho, yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – ayaṃ diṭṭhikappo. Tesaṃ taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho. Taṇhākappassa pahīnattā, diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā na kappenti na janenti na sañjanenti na nibbattenti na abhinibbattentīti – na kappayanti.

Na purekkharontīti. **Purekkhārā**ti dve purekkhārā – taṇhāpurekkhāro ca diṭṭhipurekkhāro ca…pe… ayaṃ taṇhāpurekkhāro…pe… ayaṃ

diṭṭhipurekkhāro. Tesaṃ taṇhāpurekkhāro pahīno, diṭṭhipurekkhāro paṭinissaṭṭho. Taṇhāpurekkhārassa pahīnattā, diṭṭhipurekkhārassa paṭinissaṭṭhattā na taṇhaṃ vā na diṭṭhiṃ vā purato katvā caranti na taṇhādhajā na taṇhāketū na taṇhādhipateyyā na diṭṭhidhajā na diṭṭhiketū na diṭṭhādhipateyyā. Na taṇhāya vā na diṭṭhiyā vā parivāretvā carantīti – na kappayanti na purekkharonti.

Dhammāpi tesaṃ na paṭicchitāseti. **Dhammā** vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. **Tesa**nti tesaṃ arahantānaṃ khīṇāsavānaṃ. **Na paṭicchitāse**ti ‘‘sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña’’nti na paṭicchitāse. ‘‘Asassato loko… antavā loko… anantavā loko… taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ… aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ… hoti tathāgato paraṃ maraṇā… na hoti tathāgato paraṃ maraṇā… hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña’’nti na paṭicchitāseti – dhammāpi tesaṃ na paṭicchitāse.

Na brāhmaṇo sīlavatena neyyoti. **Nā**ti paṭikkhepo. **Brāhmaṇo**ti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti… pe… asito tādi vuccate sa brahmā. **Na brāhmaṇo sīlavatena neyyo**ti. Brāhmaṇo sīlena vā vatena vā sīlabbatena vā na yāyati na niyyati na vuyhati na saṃharīyatīti – na brāhmaṇo sīlavatena neyyo.

Pāraṅgato na pacceti tādīti. Pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. So pāraṅgato pārappatto antagato antappatto koṭigato koṭippatto [vitthāro] jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – pāraṅgato. **Na paccetī**ti sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Sakadāgāmimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Anāgāmimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Arahattamaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti – pāraṅgato na pacceti. **Tādī**ti arahā pañcahākārehi tādī – iṭṭhāniṭṭhe tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, muttāvīti tādī, taṃniddesā tādī.

Kathaṃ arahā iṭṭhāniṭṭhe tādī? Arahā lābhepi tādī, alābhepi tādī, yasepi tādī, ayasepi tādī, pasaṃsāyapi tādī, nindāyapi tādī, sukhepi tādī, dukkhepi tādī. Ekacce bāhaṃ gandhena limpeyyuṃ, ekacce bāhaṃ vāsiyā taccheyyuṃ – amusmiṃ natthi rāgo, amusmiṃ natthi paṭighaṃ, anunayapaṭighavippahīno ugghātinighātivītivatto anurodhavirodhasamatikkanto. Evaṃ arahā iṭṭhāniṭṭhe tādī.

Kathaṃ arahā cattāvīti tādī? Arahato rāgo catto vanto mutto pahīno paṭinissaṭṭho. Doso…pe… moho… kodho… upanāho… makkho… paḷāso… issā… macchariyaṃ… māyā… sāṭheyyaṃ… thambho… sārambho… māno… atimāno… mado… pamādo… sabbe kilesā… sabbe duccaritā… sabbe darathā… sabbe pariḷāhā… sabbe santāpā… sabbākusalābhisaṅkhārā cattā vantā muttā pahīnā paṭinissaṭṭhā. Evaṃ arahā cattāvīti tādī.

Kathaṃ arahā tiṇṇāvīti tādī? Arahā kāmoghaṃ tiṇṇo bhavoghaṃ tiṇṇo diṭṭhoghaṃ tiṇṇo avijjoghaṃ tiṇṇo sabbaṃ saṃsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nittiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti. Evaṃ arahā tiṇṇāvīti tādī.

Kathaṃ arahā muttāvīti tādī? Arahato rāgā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, dosā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, mohā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, kodhā…pe… upanāhā… makkhā… paḷāsā… issāya… macchariyā… māyāya… sāṭheyyā… thambhā… sārambhā… mānā… atimānā… madā… pamādā… sabbakilesehi… sabbaduccaritehi… sabbadarathehi… sabbapariḷāhehi… sabbasantāpehi… sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ. Evaṃ arahā muttāvīti tādī.

Kathaṃ arahā taṃniddesā tādī? Arahā sīle sati sīlavāti taṃniddesā tādī; saddhāya sati saddhoti taṃniddesā tādī; vīriye sati vīriyavāti taṃniddesā tādī; satiyā sati satimāti taṃniddesā tādī; samādhimhi sati samāhitoti taṃniddesā tādī; paññāya sati paññavāti taṃniddesā tādī; vijjāya sati tevijjoti taṃniddesā tādī; abhiññāya sati chaḷabhiññoti taṃniddesā tādī. Evaṃ arahā taṃniddesā tādīti – pāraṅgato na pacceti tādī.

Tenāha bhagavā –

> “Na kappayanti na purekkharonti, dhammāpi tesaṃ na paṭicchitāse;
>
> Na brāhmaṇo sīlavatena neyyo, pāraṅgato na pacceti tādī”ti.

Paramaṭṭhakasuttaniddeso pañcamo.

6. Jarāsuttaniddeso

Atha jarāsuttaniddesaṃ vakkhati –

39.

Appaṃ vata jīvitaṃ idaṃ, oraṃ vassasatāpi miyyati ;

Yo cepi aticca jīvati, atha kho so jarasāpi miyyati.

Appaṃ vata jīvitaṃ idanti. **Jīvita**nti āyu ṭhiti yapanā yāpanā iriyanā vattanā pālanā jīvitaṃ jīvitindriyaṃ. Api ca, dvīhi kāraṇehi appakaṃ jīvitaṃ thokaṃ jīvitaṃ – ṭhitiparittatāya vā appakaṃ jīvitaṃ, sarasaparittatāya vā appakaṃ jīvitaṃ. Kathaṃ ṭhitiparittatāya vā appakaṃ jīvitaṃ? Atīte cittakkhaṇe jīvittha, na jīvati na jīvissati; anāgate cittakkhaṇe jīvissati, na jīvati na jīvittha; paccuppanne cittakkhaṇe jīvati, na jīvittha na jīvissati.

"Jīvitaṃ attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;

Ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo.

"Cullāsītisahassāni, kappā tiṭṭhanti ye marū;

Na tveva tepi jīvanti, dvīhi cittehi saṃyutā .

"Ye niruddhā marantassa, tiṭṭhamānassa vā idha;

Sabbepi sadisā khandhā, gatā appaṭisandhikā.

"Anantarā ca ye bhaggā, ye ca bhaggā anāgatā;

Tadantare niruddhānaṃ, vesamaṃ natthi lakkhaṇe.

"Anibbattena na jāto, paccuppannena jīvati;

Cittabhaggā mato loko, paññatti paramatthiyā.

"Yathā ninnā pavattanti, chandena pariṇāmitā;

Acchinnadhārā vattanti, saḷāyatanapaccayā.

"Anidhānagatā bhaggā, puñjo natthi anāgate;

Nibbattā ye ca tiṭṭhanti, āragge sāsapūpamā.

"Nibbattānañca dhammānaṃ, bhaṅgo nesaṃ purakkhato;

Palokadhammā tiṭṭhanti, purāṇehi amissitā.

“Adassanato āyanti, bhaṅgā gacchanti dassanaṃ;

Vijjuppādova ākāse, uppajjanti vayanti cā’’ti.

Evaṃ ṭhitiparittatāya appakaṃ jīvitaṃ.

Kathaṃ sarasaparittatāya appakaṃ jīvitaṃ? Assāsūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, passāsūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, assāsapassāsūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, mahābhūtūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, kabaḷīkārāhārūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, usmūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, viññāṇūpanibaddhaṃ jīvitaṃ. Mūlampi imesaṃ dubbalaṃ, pubbahetūpi imesaṃ dubbalā, ye paccayā tepi dubbalā, yepi pabhāvikā tepi dubbalā, sahabhūpi imesaṃ dubbalā, sampayogāpi imesaṃ dubbalā, sahajāpi imesaṃ dubbalā, yāpi payojikā sāpi dubbalā. Aññamaññaṃ ime niccadubbalā, aññamaññaṃ anavaṭṭhitā ime. Aññamaññaṃ paripātayanti ime, aññamaññassa hi natthi tāyitā, na cāpi ṭhapenti aññamaññaṃ ime. Yopi nibbattako so na vijjati.

“Na ca kenaci koci hāyati, gandhabbā ca ime hi sabbaso;

Purimehi pabhāvikā ime, yepi pabhāvikā te pure matā;

Purimāpi ca pacchimāpi ca, aññamaññaṃ na kadāci maddasaṃsū’’ti.

Evaṃ sarasaparittatāya appakaṃ jīvitaṃ.

Api ca, cātumahārājikānaṃ devānaṃ jīvitaṃ upādāya manussānaṃ appakaṃ jīvitaṃ parittaṃ jīvitaṃ thokaṃ jīvitaṃ khaṇikaṃ jīvitaṃ lahukaṃ jīvitaṃ ittaraṃ jīvitaṃ anaddhanīyaṃ jīvitaṃ naciraṭṭhitikaṃ jīvitaṃ. Tāvatiṃsānaṃ devānaṃ…pe… yāmānaṃ devānaṃ… tusitānaṃ devānaṃ… nimmānaratīnaṃ devānaṃ… paranimmitavasavattīnaṃ devānaṃ… brahmakāyikānaṃ devānaṃ jīvitaṃ upādāya manussānaṃ appakaṃ jīvitaṃ parittaṃ jīvitaṃ thokaṃ jīvitaṃ khaṇikaṃ jīvitaṃ lahukaṃ jīvitaṃ ittaraṃ jīvitaṃ anaddhanīyaṃ jīvitaṃ naciraṭṭhitikaṃ jīvitaṃ. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘appamidaṃ, bhikkhave, manussānaṃ āyu, gamaniyo samparāyo, mantāya boddhabbaṃ, kattabbaṃ kusalaṃ, caritabbaṃ brahmacariyaṃ, natthi jātassa amaraṇaṃ. Yo, bhikkhave, ciraṃ jīvati, so vassasataṃ appaṃ vā bhiyyo.

“Appamāyu manussānaṃ, hīḷeyya naṃ suporiso;

Careyyādittasīsova natthi maccussanāgamo.

“Accayanti ahorattā, jīvitaṃ uparujjhati;

Āyu khiyyati maccānaṃ, kunnadīnaṃva odaka’’nti.

Appaṃ vata jīvitaṃ idaṃ.

Oraṃ vassasatāpi miyyatīti. Kalalakālepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, abbudakālepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, pesikālepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, ghanakālepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, pasākhakālepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, jātamattopi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, sūtigharepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, addhamāsikopi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, māsikopi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, dvemāsikopi…pe… temāsikopi… catumāsikopi… pañcamāsikopi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, chamāsikopi… sattamāsikopi… aṭṭhamāsikopi… navamāsikopi… dasamāsikopi… saṃvaccharikopi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, dvevassikopi… tivassikopi… catuvassikopi… pañcavassikopi … chavassikopi… sattavassikopi… aṭṭhavassikopi… navavassikopi… dasavassikopi… vīsativassikopi… tiṃsavassikopi… cattārīsavassikopi… paññāsavassikopi… saṭṭhivassikopi… sattativassikopi… asītivassikopi… navutivassikopi cavati marati antaradhāyati vippalujjatīti – oraṃ vassasatāpi miyyati.

Yo cepi aticca jīvatīti. Yo vassasataṃ atikkamitvā jīvati so ekaṃ vā vassaṃ jīvati, dve vā vassāni jīvati, tīṇi vā vassāni jīvati, cattāri vā vassāni jīvati, pañca vā vassāni jīvati…pe… dasa vā vassāni jīvati, vīsati vā vassāni jīvati, tiṃsaṃ vā vassāni jīvati, cattārīsaṃ vā vassāni jīvatīti – yo cepi aticca jīvati. **Atha kho so jarasāpi miyyatī**ti. Yadā jiṇṇo hoti vuddho mahallako addhagato vayoanuppatto khaṇḍadanto palitakeso vilūnaṃ khalitasiro valinaṃ tilakāhatagatto vaṅko bhoggo daṇḍaparāyano, so jarāyapi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, natthi maraṇamhā mokkho.

“Phalānamiva pakkānaṃ, pāto patanato bhayaṃ;

Evaṃ jātāna maccānaṃ, niccaṃ maraṇato bhayaṃ.

“Yathāpi kumbhakārassa, katā mattikabhājanā;

Sabbe bhedanapariyantā, evaṃ maccāna jīvitaṃ.

"Daharā ca mahantā ca, ye bālā ye ca paṇḍitā;

Sabbe maccuvasaṃ yanti, sabbe maccuparāyanā.

"Tesaṃ maccuparetānaṃ, gacchataṃ paralokato;

Na pitā tāyate puttaṃ, ñātī vā pana ñātake.

"Pekkhataññeva ñātīnaṃ, passa lālappataṃ puthu;

Ekamekova maccānaṃ, govajjho viya niyyati;

Evamabbhāhato loko, maccunā ca jarāya cā"ti.

Atha kho so jarasāpi miyyati.

Tenāha bhagavā –

"Appaṃ vata jīvitaṃ idaṃ, oraṃ vassasatāpi miyyati;

Yo cepi aticca jīvati, atha kho so jarasāpi miyyatī"ti.

40.

Socanti janā mamāyite, na hi santi niccā pariggahā;

Vinābhāvaṃ santamevidaṃ, iti disvā nāgāramāvase.

Socanti janā mamāyiteti. **Janā**ti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Mamattā**ti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca…pe… idaṃ taṇhāmamattaṃ… pe… idaṃ diṭṭhimamattaṃ. Mamāyitaṃ vatthuṃ acchedasaṅkinopi socanti, acchijjantepi socanti, acchinnepi socanti. Mamāyitaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṅkinopi socanti, vipariṇāmantepi socanti, vipariṇatepi socanti kilamanti paridevanti urattāḷiṃ kandanti sammohaṃ āpajjantīti – socanti janā mamāyite.

Na hi santi niccā pariggahāti. Dve pariggahā – taṇhāpariggaho ca diṭṭhipariggahoca…pe…ayaṃtaṇhāpariggaho…pe…ayaṃdiṭṭhipariggaho. Taṇhāpariggaho anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo

vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammo vipariṇāmadhammo. Diṭṭhipariggahopi anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammo vipariṇāmadhammo. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘passatha no tumhe, bhikkhave, taṃ pariggahaṃ yvāyaṃ pariggaho nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo sassatisamaṃ tatheva ṭhassatī’’ti? ‘‘No hetaṃ, bhante’’. ‘‘Sādhu, bhikkhave! Ahampi kho etaṃ, bhikkhave, pariggahaṃ na samanupassāmi, yvāyaṃ pariggaho nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo sassatisamaṃ tatheva ṭhassatī’’ti. Pariggahā niccā dhuvā sassatā avipariṇāmadhammā natthi na santi na saṃvijjanti na labbhantīti – na hi santi niccā pariggahā.

Vinābhāvaṃ santamevidanti. Nānābhāve vinābhāve aññathābhāve sante saṃvijjamāne upalabbhiyamāne. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘alaṃ, ānanda! Mā soci mā paridevi. Nanu etaṃ, ānanda, mayā paṭikacceva akkhātaṃ – ‘sabbeheva piyehi manāpehi nānābhāvo vinābhāvo aññathābhāvo. Taṃ kutettha, ānanda, labbhā – yaṃ taṃ jātaṃ bhūtaṃ saṅkhataṃ palokadhammaṃ taṃ vata mā palujjī’ti! Netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Purimānaṃ purimānaṃ khandhānaṃ dhātūnaṃ āyatanānaṃ vipariṇāmaññathābhāvā pacchimā pacchimā khandhā ca dhātuyo ca āyatanāni ca pavattantī’’ti – vinābhāvaṃ santamevidaṃ.

Iti disvā nāgāramāvaseti. **Itī**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ. **Itī**ti iti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā mamattesūti – iti disvā. **Nāgāramāvase**ti sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā sannidhipalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – iti disvā nāgāramāvase.

Tenāha bhagavā –

‘‘Socanti janā mamāyite, na hi santi niccā pariggahā;

Vinābhāvaṃ santamevidaṃ, iti disvā nāgāramāvase’’ti.

41.

Maraṇenapi taṃ pahīyati yaṃ puriso mamidanti maññati;

Etampi viditvāna paṇḍito, na mamattāya nametha māmako.

Maraṇenapi taṃ pahīyatīti. **Maraṇa**nti yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ tamhā tamhā sattanikāyā cuti cavanatā bhedo antaradhānaṃ maccumaraṇaṃ kālaṃkiriyā khandhānaṃ bhedo kaḷevarassa nikkhepo jīvitindriyassupacchedo. **Ta**nti rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagataṃ. **Pahīyatī**ti pahīyati jahīyati vijahīyati antaradhāyati vippalujjati. Bhāsitampi hetaṃ –

> ‘‘Pubbeva maccaṃ vijahanti bhogā, maccova ne pubbataraṃ jahāti;
>
> Asassatā bhogino kāmakāmī, tasmā na socāmahaṃ sokakāle.
>
> ‘‘Udeti āpūrati veti cando, attaṃ gametvāna paleti sūriyo;
>
> Viditā mayā sattuka lokadhammā, tasmā na socāmahaṃ sokakāle’’ti.

Maraṇenapi taṃ pahīyati. **Yaṃ puriso mamidanti maññatī**ti. **Ya**nti rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagataṃ. **Puriso**ti saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpo. **Mamidanti maññatī**ti taṇhāmaññanāya maññati, diṭṭhimaññanāya maññati, mānamaññanāya maññati, kilesamaññanāya maññati, duccaritamaññanāya maññati, payogamaññanāya maññati, vipākamaññanāya maññatīti – yaṃ puriso mamidanti maññati.

Etampi viditvāna paṇḍitoti. Etaṃ ādīnavaṃ ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā mamattesūti, etampi viditvā paṇḍito dhīro paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti – etampi viditvāna paṇḍito.

Na mamattāya nametha māmakoti. **Mamattā**ti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca…pe… idaṃ taṇhāmamattaṃ… pe… idaṃ diṭṭhimamattaṃ. **Māmako**ti buddhamāmako dhammamāmako saṅghamāmako. So bhagavantaṃ mamāyati, bhagavā taṃ puggalaṃ pariggaṇhāti. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘ye te, bhikkhave, bhikkhū kuhā thaddhā lapā siṅgī unnaḷā asamāhitā, na me te, bhikkhave, bhikkhū māmakā; apagatā ca te, bhikkhave, bhikkhū imasmā dhammavinayā. Na ca te imasmiṃ dhammavinaye vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti. Ye ca

kho te, bhikkhave, bhikkhū nikkuhā nillapā dhīrā atthaddhā susamāhitā, te kho me, bhikkhave, bhikkhū māmakā; anapagatā ca te, bhikkhave, bhikkhū imasmā dhammavinayā. Te ca imasmiṃ dhammavinaye vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti''.

''Kuhā thaddhā lapā siṅgī, unnaḷā asamāhitā;

Na te dhamme virūhanti, sammāsambuddhadesite.

''Nikkuhā nillapā dhīrā, atthaddhā susamāhitā;

Te ve dhamme virūhanti, sammāsambuddhadesite''.

Na mamattāya nametha māmakoti. Māmako taṇhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṭinissajjitvā mamattāya na nameyya na onameyya, na taṃninno assa na tappoṇo na tappabbhāro na tadadhimutto na tadadhipateyyoti – na mamattāya nametha māmako.

Tenāha bhagavā –

''Maraṇenapi taṃ pahīyati, yaṃ puriso mamidanti maññati;

Etampi viditvāna paṇḍito, na mamattāya nametha māmako''ti.

42.

Supinena yathāpi saṅgataṃ, paṭibuddho puriso na passati;

Evampi piyāyitaṃ janaṃ, petaṃ kālaṅkataṃ na passati.

Supinena yathāpi saṅgatanti. Saṅgataṃ samāgataṃ samāhitaṃ sannipatitanti – supinena yathāpi saṅgataṃ. **Paṭibuddho puriso na passatī**ti yathā puriso supinagato candaṃ passati, sūriyaṃ passati, mahāsamuddaṃ passati, sineruṃ pabbatarājānaṃ passati, hatthiṃ passati, assaṃ passati, rathaṃ passati, pattiṃ passati, senābyūhaṃ passati, ārāmarāmaṇeyyakaṃ passati, vanarāmaṇeyyakaṃ…pe… bhūmirāmaṇeyyakaṃ… pokkharaṇīrāmaṇeyyakaṃ passati; paṭibuddho na kiñci passatīti – paṭibuddho puriso na passati.

Evampi piyāyitaṃ jananti. **Eva**nti opammasampaṭipādanaṃ. **Piyāyitaṃ jana**nti mamāyitaṃ janaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā bhātaraṃ vā bhaginiṃ vā puttaṃ vā dhītaraṃ vā mittaṃ vā amaccaṃ vā ñātiṃ vā

sālohitaṃ vāti – evampi piyāyitaṃ janaṃ.

Petaṃ kālaṅkataṃ na passatīti. **Peto** vuccati mato. Kālaṅkataṃ na passati na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhatīti – petaṃ kālaṅkataṃ na passati.

Tenāha bhagavā –

"Supinena yathāpi saṅgataṃ, paṭibuddho puriso na passati;

Evampi piyāyitaṃ janaṃ, petaṃ kālaṅkataṃ na passatī"ti.

43.

Diṭṭhāpi sutāpi te janā, yesaṃ nāmamidaṃ pavuccati;

Nāmaṃyevāvasissati, **akkheyyaṃ petassa jantuno.**

Diṭṭhāpi sutāpi te janāti. **Diṭṭhā**ti ye cakkhuviññāṇābhisambhūtā. **Sutā**ti ye sotaviññāṇābhisambhūtā. **Te janā**ti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā cāti – diṭṭhāpi sutāpi te janā.

Yesaṃ nāmamidaṃ pavuccatīti. **Yesa**nti yesaṃ khattiyānaṃ brāhmaṇānaṃ vessānaṃ suddānaṃ gahaṭṭhānaṃ pabbajitānaṃ devānaṃ manussānaṃ. **Nāma**nti saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpo. **Pavuccatī**ti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyatīti – yesaṃ nāmamidaṃ pavuccati.

Nāmaṃyevāvasissati akkheyyanti. Rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagataṃ pahīyati jahīyati vijahīyati antaradhāyati vippalujjati, nāmaṃyevāvasissati. **Akkheyya**nti. Akkhātuṃ kathetuṃ bhaṇituṃ dīpayituṃ voharitunti – nāmaṃ evāvasissati akkheyyaṃ. **Petassa jantuno**ti. **Petassā**ti matassa kālaṅkatassa. **Jantuno**ti sattassa narassa mānavassa posassa puggalassa jīvassa jāgussa jantussa indagussa manujassāti – petassa jantuno.

Tenāha bhagavā –

"Diṭṭhāpi sutāpi te janā, yesaṃ nāmamidaṃ pavuccati;

Nāmaṃyevāvasissati, akkheyyaṃ petassa jantuno’’ti.

44.

Sokapparidevamaccharaṃ, **na pajahanti giddhā mamāyite;**

Tasmā munayo pariggahaṃ, hitvā acariṃsu khemadassino.

Sokapparidevamaccharaṃ na pajahanti giddhā mamāyiteti. **Soko**ti ñātibyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyasanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa soko socanā socitattaṃ antosoko antoparisoko antodāho antoparidāho cetaso parijjhāyanā domanassaṃ sokasallaṃ. **Paridevo**ti ñātibyasanena vā phuṭṭhassa… pe… diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa ādevo paridevo ādevanā paridevanā ādevitattaṃ paridevitattaṃ vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappāyanā lālappāyitattaṃ. **Macchariya**nti pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammamacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ macchariyaṃ maccharāyanā maccharāyitattaṃ vevicchaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ gāho – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Mamattā**ti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca …pe… idaṃ taṇhāmamattaṃ…pe… idaṃ diṭṭhimamattaṃ. Mamāyitaṃ vatthuṃ acchedasaṅkinopi socanti, acchijjantepi socanti, acchinnepi socanti, mamāyitaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṅkinopi socanti, vipariṇāmantepi socanti, vipariṇatepi socanti, mamāyitaṃ vatthuṃ acchedasaṅkinopi paridevanti, acchijjantepi paridevanti, acchinnepi paridevanti. Mamāyitaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṅkinopi paridevanti, vipariṇāmantepi paridevanti, vipariṇatepi paridevanti. Mamāyitaṃ vatthuṃ rakkhanti gopenti pariggaṇhanti mamāyanti maccharāyanti; mamāyitasmiṃ vatthusmiṃ sokaṃ na jahanti, paridevaṃ na jahanti, macchariyaṃ na jahanti, gedhaṃ na jahanti nappajahanti na vinodenti na byantiṃ karonti na anabhāvaṃ gamentīti – sokapparidevamaccharaṃ nappajahanti giddhā mamāyite.

Tasmā munayo pariggahaṃ, hitvā acariṃsu khemadassinoti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā etaṃ ādīnavaṃ

sampassamānā mamattesūti – tasmā. **Munayo**ti **monaṃ** vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Tena ñāṇena samannāgatā munayo monappattā. Tīṇi moneyyāni – kāyamoneyyaṃ, vacīmoneyyaṃ, manomoneyyaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Pariggaho**ti dve pariggahā – taṇhāpariggaho ca diṭṭhipariggaho ca… pe… ayaṃ taṇhāpariggaho…pe… ayaṃ diṭṭhipariggaho. Munayo taṇhāpariggahaṃ pariccajitvā diṭṭhipariggahaṃ paṭinissajjitvā cajitvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā acariṃsu vihariṃsu iriyiṃsu vattiṃsu pāliṃsu yapiṃsu yāpiṃsu. **Khemadassino**ti **khemaṃ** vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Khemadassino**ti khemadassino tāṇadassino leṇadassino saraṇadassino abhayadassino accutadassino amatadassino nibbānadassinoti – tasmā munayo pariggahaṃ hitvā acariṃsu khemadassino.

Tenāha bhagavā –

"Sokapparidevamaccharaṃ, na jahanti giddhā mamāyite;

Tasmā munayo pariggahaṃ, hitvā acariṃsu khemadassino"ti.

45.

Patilīnacarassa bhikkhuno, bhajamānassa vivittamāsanaṃ;

Sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānaṃ bhavane na dassaye.

Patilīnacarassa bhikkhunoti. Patilīnacarā vuccanti satta sekkhā . Arahā patilīno. Kiṃkāraṇā patilīnacarā vuccanti satta sekkhā? Te tato tato cittaṃ patilīnentā patikuṭentā pativaṭṭentā sanniruddhantā sanniggaṇhantā sannivārentā rakkhantā gopentā caranti vicaranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpenti, cakkhudvāre cittaṃ patilīnentā patikuṭentā pativaṭṭentā sanniruddhantā sanniggaṇhantā sannivārentā rakkhantā gopentā caranti vicaranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpenti, sotadvāre cittaṃ…pe… ghānadvāre cittaṃ… jivhādvāre cittaṃ… kāyadvāre cittaṃ… manodvāre cittaṃ patilīnentā patikuṭentā pativaṭṭentā sanniruddhantā sanniggaṇhantā sannivārentā rakkhantā gopentā caranti vicaranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpenti. Yathā kukkuṭapattaṃ vā nhārudaddulaṃ vā aggimhi pakkhittaṃ patilīyati patikuṭati pativaṭṭati na sampasāriyati; evameva tato tato cittaṃ patilīnentā patikuṭentā pativaṭṭentā sanniruddhantā sanniggaṇhantā sannivārentā rakkhantā gopentā caranti

vicaranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpenti, cakkhudvāre cittaṃ…pe… sotadvāre cittaṃ… ghānadvāre cittaṃ… jivhādvāre cittaṃ… kāyadvāre cittaṃ… manodvāre cittaṃ patilīnentā patikuṭentā pativaṭṭentā sanniruddhantā sanniggaṇhantā sannivārentā rakkhantā gopentā caranti vicaranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpenti. Taṃkāraṇā patilīnacarā vuccanti satta sekkhā. **Bhikkhuno**ti puthujjanakalyāṇakassa vā bhikkhuno sekkhassa vā bhikkhunoti – patilīnacarassa bhikkhuno.

Bhajamānassa vivittamāsananti **āsanaṃ** vuccati yattha nisīdanti – mañco pīṭhaṃ bhisi taṭṭikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro palālasanthāro. Taṃ āsanaṃ asappāyarūpadassanena rittaṃ vivittaṃ pavivittaṃ, asappāyasaddassavanena rittaṃ vivittaṃ pavivittaṃ, asappāyagandhaghāyanena… asappāyarasasāyanena… asappāyaphoṭṭhabbaphusanena… asappāyehi pañcahi kāmaguṇehi rittaṃ vivittaṃ pavivittaṃ. Taṃ vivittaṃ āsanaṃ bhajato sambhajato sevato nisevato saṃsevato paṭisevatoti – bhajamānassa vivittamāsanaṃ.

Sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānaṃ bhavane na dassayeti. **Sāmaggiyo**ti tisso sāmaggiyo – gaṇasāmaggī, dhammasāmaggī, anabhinibbattisāmaggī. Katamā gaṇasāmaggī? Bahu cepi bhikkhū samaggā sammodamānā avivadamānā khīrodakībhūtā aññamaññaṃ piyacakkhūhi sampassantā viharanti – ayaṃ gaṇasāmaggī. Katamā dhammasāmaggī? Cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Te ekato pakkhandanti pasīdanti sampatiṭṭhanti vimuccanti; na tesaṃ dhammānaṃ vivādo pavivādo atthi – ayaṃ dhammasāmaggī. Katamā anabhinibbattisāmaggī? Bahu cepi bhikkhū anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyanti; na tesaṃ nibbānadhātuyā ūnattaṃ vā puṇṇattaṃ vā paññāyati – ayaṃ anabhinibbattisāmaggī. **Bhavane**ti nerayikānaṃ nirayo bhavanaṃ, tiracchānayonikānaṃ tiracchānayoni bhavanaṃ, pettivisayikānaṃ pettivisayo bhavanaṃ, manussānaṃ manussaloko bhavanaṃ, devānaṃ devaloko bhavananti. **Sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānaṃ bhavane na dassaye**ti. Tassesā sāmaggī etaṃ channaṃ etaṃ patirūpaṃ etaṃ anucchavikaṃ etaṃ anulomaṃ, yo evaṃ paṭicchanne niraye attānaṃ na dasseyya, tiracchānayoniyaṃ attānaṃ na dasseyya, pettivisaye attānaṃ na dasseyya, manussaloke attānaṃ na dasseyya, devaloke attānaṃ na dasseyyāti evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānaṃ bhavane na dassaye.

Tenāha bhagavā –

“Patilīnacarassa bhikkhuno, bhajamānassa vivittamāsanaṃ;

Sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānaṃ bhavane na dassaye”ti.

46.

Sabbattha munī anissito, na piyaṃ kubbati nopi appiyaṃ;

Tasmiṃ paridevamaccharaṃ, paṇṇe vāri yathā na limpati.

Sabbattha munī anissitoti. Sabbaṃ vuccati dvādasāyatanāni – cakkhuñceva rūpā ca, sotañca saddā ca, ghānañca gandhā ca, jivhā ca rasā ca, kāyo ca phoṭṭhabbā ca, mano ca dhammā ca. **Munī**ti. Monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Anissito**ti. Dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca…pe… ayaṃ taṇhānissayo… pe… ayaṃ diṭṭhinissayo. Muni taṇhānissayaṃ pahāya diṭṭhinissayaṃ paṭinissajjitvā cakkhuṃ anissito sotaṃ anissito ghānaṃ anissito jivhaṃ anissito kāyaṃ anissito manaṃ anissito rūpe… sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… dhamme… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ… lābhaṃ… yasaṃ… pasaṃsaṃ… sukhaṃ… cīvaraṃ… piṇḍapātaṃ… senāsanaṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ… kāmadhātuṃ… rūpadhātuṃ… arūpadhātuṃ… kāmabhavaṃ… rūpabhavaṃ… arūpabhavaṃ… saññābhavaṃ… asaññābhavaṃ … nevasaññānāsaññābhavaṃ… ekavokārabhavaṃ… catuvokārabhavaṃ… pañcavokārabhavaṃ… atītaṃ… anāgataṃ… paccuppannaṃ… diṭṭhaṃ… sutaṃ… mutaṃ… viññātaṃ… sabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhosito anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – sabbattha muni anissito.

Na piyaṃ kubbati nopi appiyanti. **Piyā**ti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā puttā vā dhītarā vā mittā vā amaccā vā ñātī vā sālohitā vā – ime sattā piyā. Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā – ime saṅkhārā piyā. **Appiyā**ti dve appiyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā appiyā? Idha yassa te honti anatthakāmā ahitakāmā aphāsukāmā ayogakkhemakāmā jīvitā voropetukāmā – ime sattā appiyā. Katame saṅkhārā appiyā? Amanāpikā rūpā amanāpikā saddā amanāpikā gandhā amanāpikā rasā amanāpikā phoṭṭhabbā – ime saṅkhārā appiyā. **Na piyaṃ kubbati nopi appiya**nti. “Ayaṃ me satto piyo, ime ca saṅkhārā manāpā”ti rāgavasena piyaṃ na karoti; “ayaṃ me satto appiyo,

ime ca saṅkhārā amanāpā''ti paṭighavasena appiyaṃ na karoti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhinibbattetīti – na piyaṃ kubbati nopi appiyaṃ.

Tasmiṃ paridevamaccharaṃ paṇṇe vāri yathā na limpatīti. **Tasmi**nti tasmiṃ puggale arahante khīṇāsave. **Paridevo**ti ñātibyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyasanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññatarañña tarena byasanena samannāgatassa aññatarañña tarena dukkhadhammena phuṭṭhassa ādevo paridevo ādevanā paridevanā ādevitattaṃ paridevitattaṃ vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappāyanā lālappāyitattaṃ. **Macchariya**nti pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammamacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ macchariyaṃ maccharāyanā maccharāyitattaṃ vevicchaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ gāho – idaṃ vuccati macchariyaṃ.

Paṇṇe vāri yathā na limpatīti. **Paṇṇa**ṃ vuccati padumapattaṃ. **Vāri** vuccati udakaṃ. Yathā vāri padumapattaṃ na limpati na palimpati na upalimpati alittaṃ apalittaṃ anupalittaṃ, evameva tasmiṃ puggale arahante khīṇāsave paridevo macchariyañca na limpati na palimpati na upalimpati alittā apalittā anupalittā. So ca puggalo arahanto tehi kilesehi na limpati na palimpati na upalimpati alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – tasmiṃ paridevamaccharaṃ paṇṇe vāri yathā na limpati.

Tenāha bhagavā –

''Sabbattha munī anissito, na piyaṃ kubbati nopi appiyaṃ;

Tasmiṃ paridevamaccharaṃ, paṇṇe vāri yathā na limpatī''ti.

47.

Udabindu yathāpi pokkhare, padume vāri yathā na limpati;

Evaṃ muni nopalimpati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā.

Udabindu yathāpi pokkhareti. Udabindu vuccati udakathevo. Pokkharaṃ vuccati padumapattaṃ. Yathā udabindu padumapatte na limpati na palimpati na upalimpati alittaṃ apalittaṃ anupalittanti – udabindu

yathāpi pokkhare. **Padume vāri yathā na limpatī**ti. Padumaṃ vuccati padumapupphaṃ. Vāri vuccati udakaṃ. Yathā vāri padumapupphaṃ na limpati na palimpati na upalimpati alittaṃ apalittaṃ anupalittanti – padume vāri yathā na limpati.

Evaṃ muni nopalimpati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vāti. **Eva**nti opammasampaṭipādanaṃ. **Munī**ti. **Monaṃ** vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Lepā**ti dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca… pe… ayaṃ taṇhālepo…pe… ayaṃ diṭṭhilepo. Muni taṇhālepaṃ pahāya diṭṭhilepaṃ paṭinissajjitvā diṭṭhe na limpati, sute na limpati, mute na limpati, viññāte na limpati na palimpati na upalimpati alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – evaṃ muni nopalimpati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā.

Tenāha bhagavā –

''Udabindu yathāpi pokkhare, padume vāri yathā na limpati;

Evaṃ muni nopalimpati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā''ti.

48.

Dhono na hi tena maññati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā;

Nāññena visuddhimicchati, na hi so rajjati no virajjati.

Dhono na hi tena maññati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vāti. **Dhono**ti **dhonā** vuccati paññā. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Kiṃkāraṇā dhonā vuccati paññā? Tāya paññāya kāyaduccaritaṃ dhutañca dhota ca sandhotañca niddhotañca, vacīduccaritaṃ…pe… manoduccaritaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca, rāgo dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca, doso… moho… kodho… upanāho… makkho… paḷāso… issā… macchariyaṃ… māyā… sāṭheyyaṃ… thambho… sārambho… māno… atimāno… mado… pamādo… sabbe kilesā… sabbe duccaritā… sabbe darathā… sabbe pariḷāhā… sabbe santāpā… sabbākusalābhisaṅkhārā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Taṃkāraṇā dhonā vuccati paññā.

Atha vā sammādiṭṭhiyā micchādiṭṭhi dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca, sammāsaṅkappena micchāsaṅkappo dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca, sammāvācāya micchāvācā dhutā ca… sammākammantena

micchākammanto dhuto ca… sammāājīvena micchāājīvo dhuto ca… sammāvāyāmena micchāvāyāmo dhuto ca… sammāsatiyā micchāsati dhutā ca… sammāsamādhinā micchāsamādhi dhuto ca… sammāñāṇena micchāñāṇaṃ dhutañca… sammāvimuttiyā micchāvimutti dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca.

Atha vā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena sabbe kilesā… sabbe duccaritā… sabbe darathā… sabbe pariḷāhā… sabbe santāpā… sabbākusalābhisaṅkhārā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Arahā imehi dhonehi dhammehi upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā arahā dhono. So dhutarāgo dhutapāpo dhutakileso dhutapariḷāhoti – dhono.

Dhono na hi tena maññati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vāti. Dhono diṭṭhaṃ na maññati, diṭṭhasmiṃ na maññati, diṭṭhato na maññati, diṭṭhā meti na maññati; sutaṃ na maññati, sutasmiṃ na maññati, sutato na maññati, sutaṃ meti na maññati; mutaṃ na maññati, mutasmiṃ na maññati, mutato na maññati, mutaṃ meti na maññati; viññātaṃ na maññati, viññātasmiṃ na maññati, viññātato na maññati, viññātaṃ meti na maññati. Vuttampi hetaṃ bhagavatā – ‘‘asmīti, bhikkhave, maññitametaṃ, ayamahamasmīti maññitametaṃ, bhavissanti maññitametaṃ, na bhavissanti maññitametaṃ, rūpī bhavissanti maññitametaṃ, arūpī bhavissanti maññitametaṃ, saññī bhavissanti maññitametaṃ, asaññī bhavissanti maññitametaṃ, nevasaññīnāsaññī bhavissanti maññitametaṃ. Maññitaṃ , bhikkhave, rogo, maññitaṃ gaṇḍo, maññitaṃ sallaṃ, maññitaṃ upaddavo. Tasmātiha, bhikkhave, amaññamānena cetasā viharissāmāti, evañhi vo, bhikkhave, sikkhitabba’’nti – dhono na hi tena maññati yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā.

Nāññena visuddhimicchatīti. Dhono aññena asuddhimaggena micchāpaṭipadāya aniyyānikapathena aññatra satipaṭṭhānehi aññatra sammappadhānehi aññatra iddhipādehi aññatra indriyehi aññatra balehi aññatra bojjhaṅgehi aññatra ariyā aṭṭhaṅgikā maggā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ na icchati na sādiyati na pattheti na piheti nābhijappatīti – nāññena visuddhimicchati.

Na hi so rajjati no virajjatīti. Sabbe bālaputhujjanā rajjanti, puthujjanakalyāṇakaṃ upādāya satta sekkhā virajjanti; arahā neva rajjati no virajjati. Viratto so khayā rāgassa vītarāgattā, khayā dosassa vītadosattā, khayā mohassa vītamohattā. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo… pe… jātijarāmaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – na hi so rajjati no

virajjati.

Tenāha bhagavā –

"Dhono na hi tena maññati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā;

Nāññena visuddhimicchati, na hi so rajjati no virajjatī"ti.

Jarāsuttaniddeso chaṭṭho.

7. Tissametteyyasuttaniddeso

Atha tissametteyyasuttaniddesaṃ vakkhati –

49.

Methunamanuyuttassa, **[iccāyasmā tisso metteyyo]**

Vighātaṃ brūhi mārisa;

Sutvāna tava sāsanaṃ, viveke sikkhissāmase.

Methunamanuyuttassāti. **Methunadhammo** nāma yo so asaddhammo gāmadhammo vasaladhammo duṭṭhullo odakantiko rahasso dvayaṃdvayasamāpatti. Kiṃkāraṇā vuccati methunadhammo? Ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnacittānaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti – taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. Yathā ubho kalahakārakā methunakāti vuccanti, ubho bhaṇḍanakārakā methunakāti vuccanti, ubho bhassakārakā methunakāti vuccanti, ubho vivādakārakā methunakāti vuccanti, ubho adhikaraṇakārakā methunakāti vuccanti, ubho vādino methunakāti vuccanti, ubho sallāpakā methunakāti vuccanti; evamevaṃ ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnacittānaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti – taṃkāraṇā vuccati methunadhammo.

Methunamanuyuttassāti. Methunadhamme yuttassa payuttassa āyuttassa samāyuttassa taccaritassa tabbahulassa taggarukassa tanninnassa tapponassa tappabbhārassa tadadhimuttassa tadadhipateyyassāti – methunamanuyuttassa.

Iccāyasmā tisso metteyyoti. **Iccā**ti padasandhi padasaṃsaggo

padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – iccāti. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravavacanaṃ sappatissavacanametaṃ – āyasmāti. **Tisso**ti tassa therassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpo. **Metteyyo**ti tassa therassa gottaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāroti – iccāyasmā tisso metteyyo.

Vighātaṃ brūhi mārisāti. **Vighāta**nti vighātaṃ upaghātaṃ pīḷanaṃ ghaṭṭanaṃ upaddavaṃ upasaggaṃ brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehi. **Mārisā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravavacanaṃ sappatissavacanametaṃ mārisāti – vighātaṃ brūhi mārisa.

Sutvāna tava sāsananti. Tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhiṃ sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – sutvāna tava sāsanaṃ.

Viveke sikkhissāmaseti. **Viveko**ti tayo vivekā – kāyaviveko, cittaviveko, upadhiviveko. Katamo kāyaviveko? Idha bhikkhu vivittaṃ senāsanaṃ bhajati araññaṃ rukkhamūlaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ palāsapuñjaṃ, kāyena vivitto viharati. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati, eko viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti – ayaṃ kāyaviveko.

Katamo cittaviveko? Paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannassa nīvaraṇehi cittaṃ vivittaṃ hoti, dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicārehi cittaṃ vivittaṃ hoti, tatiyaṃ jhānaṃ samāpannassa pītiyā cittaṃ vivittaṃ hoti, catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa sukhadukkhehi cittaṃ vivittaṃ hoti, ākāsānañcāyatanaṃ samāpannassa rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti, viññāṇañcāyatanaṃ samāpannassa ākāsānañcāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti, ākiñcaññāyatanaṃ samāpannassa viññāṇañcāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti, nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpannassa ākiñcaññāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti, sotāpannassa sakkāyadiṭṭhiyā vicikicchāya sīlabbataparāmāsā diṭṭhānusayā vicikicchānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti, sakadāgāmissa oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti, anāgāmissa anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā

anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti, arahato rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi bahiddhā ca sabbanimittehi cittaṃ vivittaṃ hoti – ayaṃ cittaviveko.

Katamo upadhiviveko? **Upadhi** vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. Upadhiviveko vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ – ayaṃ upadhiviveko. Kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiratānaṃ; cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānapattānaṃ; upadhiviveko ca nirūpadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ. **Viveke sikkhissāmase**ti. So thero pakatiyā sikkhitasikkho. Api ca dhammadesanaṃ upādāya dhammadesanaṃ sāvento evamāha – viveke sikkhissāmaseti.

Tenāha thero tissametteyyo –

‘‘Methunamanuyuttassa, [iccāyasmā tisso metteyyo]

Vighātaṃ brūhi mārisa;

Sutvāna tava sāsanaṃ, viveke sikkhissāmase’’ti.

50.

Methunamanuyuttassa, **[metteyyāti bhagavā]**

Mussate vāpi sāsanaṃ;

Micchā ca paṭipajjati, etaṃ tasmiṃ anāriyaṃ.

Methunamanuyuttassāti. Methunadhammo nāma yo so asaddhammo gāmadhammo vasaladhammo duṭṭhullo odakantiko rahasso dvayaṃdvayasamāpatti. Kiṃkāraṇā vuccati methunadhammo? Ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnacittānaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti – taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. Yathā ubho kalahakārakā methunakāti vuccanti, ubho bhaṇḍanakārakā methunakāti vuccanti, ubho bhassakārakā methunakāti vuccanti, ubho vivādakārakā methunakāti vuccanti, ubho adhikaraṇakārakā methunakāti vuccanti, ubho vādino methunakāti vuccanti, ubho sallāpakā methunakāti vuccanti; evamevaṃ ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnacittānaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti –

taṃkāraṇā vuccati methunadhammo.

Methunamanuyuttassāti. Methunadhamme yuttassa payuttassa āyuttassa samāyuttassa taccaritassa tabbahulassa taggarukassa tanninnassa tapponassa tappabbhārassa tadadhimuttassa tadadhipateyyassāti – methunamanuyuttassa.

Metteyyāti bhagavā taṃ theraṃ gottena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggakaṇḍakoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā, bhaji vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppānīti bhagavā, bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavihārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ dasannaṃ kasiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjānaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā. Bhagavāti netaṃ nāmaṃ mātarā kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātarā kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutaññāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – metteyyāti bhagavā.

Mussate vāpi sāsananti. Dvīhi kāraṇehi sāsanaṃ mussati – pariyattisāsanampi mussati, paṭipattisāsanampi mussati. Katamaṃ pariyattisāsanaṃ? Yaṃ tassa pariyāpuṭaṃ – suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthā udānaṃ itivuttakaṃ jātakaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ – idaṃ pariyattisāsanaṃ. Tampi mussati sammussati pamussati sampamussati paribāhiro hotīti – evampi mussate vāpi sāsanaṃ.

Katamaṃ paṭipattisāsanaṃ? Sammāpaṭipadā anulomapaṭipadā apaccanīkapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññaṃ cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – idaṃ paṭipattisāsanaṃ. Tampi mussati sammussati pamussati sampamussati paribāhiro hotīti. Evampi mussate vāpi sāsanaṃ.

Micchā ca paṭipajjatīti. Pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpi chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇatīti – micchā ca paṭipajjati.

Etaṃ tasmiṃ anāriyanti. Etaṃ tasmiṃ puggale anariyadhammo bāladhammo mūḷhadhammo aññāṇadhammo amarāvikkhepadhammo, yadidaṃ micchāpaṭipadāti – etaṃ tasmiṃ anāriyaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Methunamanuyuttassa, [metteyyāti bhagavā]

Mussate vāpi sāsanaṃ;

Micchā ca paṭipajjati, etaṃ tasmiṃ anāriya”nti.

51.

Eko pubbe caritvāna, methunaṃ yo nisevati;

Yānaṃ bhantaṃva taṃ loke, hīnamāhu puthujjanaṃ.

Eko pubbe caritvānāti. Dvīhi kāraṇehi eko pubbe caritvāna – pabbajjāsaṅkhātena vā gaṇāvavassaggaṭṭhena vā. Kathaṃ pabbajjāsaṅkhātena eko pubbe caritvāna? Sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā sannidhipalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ pabbajjāsaṅkhātena eko pubbe caritvāna.

Kathaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena eko pubbe caritvāna? So evaṃ pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni

appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena eko pubbe caritvāna.

Methunaṃ yo nisevatīti. **Methunadhammo** nāma yo so asaddhammo…pe… taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. **Methunaṃ yo nisevatī**ti. Yo aparena samayena buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattitvā methunaṃ dhammaṃ sevati nisevati saṃsevati paṭisevatīti – methunaṃ yo nisevati.

Yānaṃ bhantaṃva taṃ loketi. **Yāna**nti hatthiyānaṃ assayānaṃ goyānaṃ ajayānaṃ meṇḍayānaṃ oṭṭhayānaṃ kharayānaṃ bhantaṃ adantaṃ akāritaṃ avinītaṃ uppathaṃ gaṇhāti, visamaṃ khāṇumpi pāsāṇampi abhiruhati, yānampi ārohanakampi bhañjati, papātepi papatati. Yathā taṃ bhantaṃ yānaṃ adantaṃ akāritaṃ avinītaṃ uppathaṃ gaṇhāti; evamevaṃ so vibbhantako bhantayānapaṭibhāgo uppathaṃ gaṇhāti, micchādiṭṭhiṃ gaṇhāti…pe… micchāsamādhiṃ gaṇhāti. Yathā taṃ bhantaṃ yānaṃ adantaṃ akāritaṃ avinītaṃ visamaṃ khāṇumpi pāsāṇampi abhiruhati; evamevaṃ so vibbhantako bhantayānapaṭibhāgo visamaṃ kāyakammaṃ abhiruhati, visamaṃ vacīkammaṃ abhiruhati, visamaṃ manokammaṃ abhiruhati, visamaṃ pāṇātipātaṃ abhiruhati, visamaṃ adinnādānaṃ abhiruhati, visamaṃ kāmesumicchācāraṃ abhiruhati, visamaṃ musāvādaṃ abhiruhati, visamaṃ pisuṇavācaṃ abhiruhati, visamaṃ pharusavācaṃ abhiruhati, visamaṃ samphappalāpaṃ abhiruhati, visamaṃ abhijjhaṃ abhiruhati, visamaṃ byāpādaṃ abhiruhati, visamaṃ micchādiṭṭhiṃ abhiruhati, visame saṅkhāre abhiruhati, visame pañca kāmaguṇe abhiruhati, visame nīvaraṇe abhiruhati. Yathā taṃ bhantaṃ yānaṃ adantaṃ akāritaṃ avinītaṃ yānampi ārohanakampi bhañjati; evamevaṃ so vibbhantako bhantayānapaṭibhāgo niraye attānaṃ bhañjati, tiracchānayoniyaṃ attānaṃ bhañjati, pettivisaye attānaṃ bhañjati, manussaloke attānaṃ bhañjati, devaloke attānaṃ bhañjati. Yathā taṃ bhantaṃ yānaṃ adantaṃ akāritaṃ avinītaṃ papāte papatati; evamevaṃ so vibbhantako bhantayānapaṭibhāgo jātipapātampi papatati, jarāpapātampi papatati, byādhipapātampi papatati, maraṇapapātampi papatati, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsapapātampi papatati. **Loke**ti apāyaloke manussaloketi – yānaṃ bhantaṃva taṃ loke.

Hīnamāhu puthujjananti. **Puthujjanā**ti kenaṭṭhena puthujjanā? Puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti puthujjanā,

puthu satthārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānāoghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santapantīti puthujjanā, puthu nānāpariḷāhehi paridayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmaguṇesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanā. **Hīnamāhu puthujjana**nti. Puthujjanaṃ hīnaṃ nihīnaṃ omakaṃ lāmakaṃ chatukkaṃ parittanti evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – hīnamāhu puthujjanaṃ.

Tenāha bhagavā –

"Eko pubbe caritvāna, methunaṃ yo nisevati;

Yānaṃ bhantaṃva taṃ loke, hīnamāhu puthujjana"nti.

52.

Yaso kitti ca yā pubbe, hāyate vāpi tassa sā;

Etampi disvā sikkhetha, methunaṃ vippahātave.

Yaso kitti ca yā pubbe, hāyate vāpi tassa sāti. Katamo yaso? Idhekacco pubbe samaṇabhāve sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ – ayaṃ yaso. Katamā kitti? Idhekacco pubbe samaṇabhāve kittivaṇṇagato hoti paṇḍito viyatto medhāvī bahussuto cittakathī kalyāṇapaṭibhāno – suttantikoti vā vinayadharoti vā dhammakathikoti vā āraññikoti vā piṇḍapātikoti vā paṃsukūlikoti vā tecīvarikoti vā sapadānacārikoti vā khalupacchābhattikoti vā nesajjikoti vā yathāsanthatikoti vā paṭhamassa jhānassa lābhīti vā dutiyassa jhānassa lābhīti vā tatiyassa jhānassa lābhīti vā catutthassa jhānassa lābhīti vā ākāsānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā viññāṇañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā ākiñcaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, ayaṃ kittīti – yaso kitti ca yā pubbe.

Hāyate vāpi tassa sāti. Tassa aparena samayena buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattassa so ca yaso sā ca kitti hāyati parihāyati paridhaṃsati paripatati antaradhāyati vippalujjatīti – yaso kitti ca yā pubbe hāyate vāpi tassa sā.

Etampi disvā sikkhetha methunaṃ vippahātaveti. **Eta**nti pubbe samaṇabhāve yaso kitti ca, aparabhāge buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattassa ayaso ca akitti ca; etaṃ sampattiṃ vipattiṃ. **Disvā**ti passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – etampi disvā. **Sikkhethā**ti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā. Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Khuddako sīlakkhandho, mahanto sīlakkhandho. Sīlaṃ patiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mukhaṃ pamukhaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā – ayaṃ adhisīlasikkhā.

Katamā adhicittasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati…pe… dutiyaṃ jhānaṃ… tatiyaṃ jhānaṃ… catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati – ayaṃ adhicittasikkhā.

Katamā adhipaññāsikkhā? Idha bhikkhu paññavā hoti udayatthagāminiyā paññāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammā dukkhakkhayagāminiyā. So idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, ime āsavāti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavasamudayoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavanirodhoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti – ayaṃ adhipaññāsikkhā. **Methunadhammo** nāma yo so asaddhammo…pe… taṃkāraṇā vuccati methunadhammo.

Etampi disvā sikkhetha, methunaṃ vippahātaveti. Methunadhammassa pahānāya vūpasamāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya, adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkheyya, satiṃ upaṭṭhapento sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkheyya, pariññeyyaṃ parijānanto sikkheyya, pahātabbaṃ pajahanto sikkheyya, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkheyya, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – etampi disvā sikkhetha, methunaṃ vippahātave.

Tenāha bhagavā –

"Yaso kitti ca yā pubbe, hāyate vāpi tassa sā;

Etampi disvā sikkhetha, methunaṃ vippahātave"ti.

53.

Saṅkappehi pareto so, kapaṇo viya jhāyati;

Sutvā paresaṃ nigghosaṃ, maṅku hoti tathāvidho.

Saṅkappehi pareto so, kapaṇo viya jhāyatīti. Kāmasaṅkappena byāpādasaṅkappena vihiṃsāsaṅkappena diṭṭhisaṅkappena phuṭṭho pareto samohito samannāgato pihito kapaṇo viya mando viya momūho viya jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyati . Yathā ulūko rukkhasākhāyaṃ mūsikaṃ magayamāno jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyati, yathā kotthu nadītīre macche magayamāno jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyati, yathā biḷāro sandhisamalasaṅkaṭire mūsikaṃ magayamāno jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyati, yathā gadrabho vahacchinno sandhisamalasaṅkaṭire jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyati; evamevaṃ so vibbhantako kāmasaṅkappena byāpādasaṅkappena vihiṃsāsaṅkappena diṭṭhisaṅkappena phuṭṭho pareto samohito samannāgato pihito kapaṇo viya mando viya momūho viya jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyatīti – saṅkappehi pareto so kapaṇo viya jhāyati.

Sutvā paresaṃ nigghosaṃ, maṅku hoti tathāvidhoti. **Paresa**nti upajjhāyā vā ācariyā vā samānupajjhāyakā vā samānācariyakā vā mittā vā sandiṭṭhā vā sambhattā vā sahāyā vā codenti – "tassa te, āvuso, alābhā, tassa te dulladdhaṃ, yaṃ tvaṃ evarūpaṃ uḷāraṃ satthāraṃ labhitvā evaṃ svākkhāte dhammavinaye pabbajitvā evarūpaṃ ariyagaṇaṃ labhitvā hīnassa methunadhammassa kāraṇā buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattosi. Saddhāpi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu, hirīpi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu, ottappampi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu, vīriyampi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu, satipi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu, paññāpi nāma te nāhosi kusalesu dhammesū"ti. Tesaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhiṃ sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvā maṅku hoti, pīḷito ghaṭṭito byādhito domanassito hoti. **Tathāvidho**ti tathāvidho tādiso tassaṇṭhito tappakāro tappaṭibhāgo. Yo so vibbhantakoti – sutvā paresaṃ nigghosaṃ maṅku hoti tathāvidho.

Tenāha bhagavā –

‘‘Saṅkappehi pareto so, kapaṇo viya jhāyati;

Sutvā paresaṃ nigghosaṃ, maṅku hoti tathāvidho’’ti.

54.

Atha satthāni kurute, paravādehi codito;

Esa khvassa mahāgedho, mosavajjaṃ pagāhati .

Atha satthāni kurute, paravādehi coditoti. **Athā**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – athāti. **Satthānī**ti tīṇi satthāni – kāyasatthaṃ, vacīsatthaṃ, manosatthaṃ. Tividhaṃ kāyaduccaritaṃ kāyasatthaṃ, catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ vacīsatthaṃ, tividhaṃ manoduccaritaṃ manosatthaṃ. **Paravādehi codito**ti. Upajjhāyehi vā ācariyehi vā samānupajjhāyakehi vā samānācariyakehi vā mittehi vā sandiṭṭhehi vā sambhattehi vā sahāyehi vā codito sampajānamusā bhāsati. ‘‘Abhirato ahaṃ, bhante, ahosiṃ pabbajjāya. Mātā me posetabbā, tenamhi vibbhanto’’ti bhaṇati. ‘‘Pitā me posetabbo, tenamhi vibbhanto’’ti bhaṇati. ‘‘Bhātā me posetabbo… bhaginī me posetabbā… putto me posetabbo… dhītā me posetabbā… mittā me posetabbā… amaccā me posetabbā… ñātakā me posetabbā… sālohitā me posetabbā, tenamhi vibbhanto’’ti bhaṇati. Vacīsatthaṃ karoti saṅkaroti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetīti – atha satthāni kurute, paravādehi codito.

Esa khvassa mahāgedhoti. Eso tassa mahāgedho mahāvanaṃ mahāgahanaṃmahākantāromahāvisamomahākuṭilomahāpaṅkomahāpalipo mahāpalibodho mahābandhanaṃ, yadidaṃ sampajānamusāvādoti – esa khvassa mahāgedho.

Mosavajjaṃ pagāhatīti. Mosavajjaṃ vuccati musāvādo. Idhekacco sabhaggato vā parisaggato vā ñātimajjhagato vā pūgamajjhagato vā rājakulamajjhagato vā abhinīto sakkhipuṭṭho – ‘‘ehambho purisa, yaṃ jānāsi taṃ vadehī’’ti, so ajānaṃ vā āha – ‘‘jānāmī’’ti, ‘‘jānaṃ’’ vā āha – ‘‘na jānāmī’’ti, apassaṃ vā āha – ‘‘passāmī’’ti, passaṃ vā āha – ‘‘na passāmī’’ti. Iti attahetu vā parahetu vā āmisakiñcikkhahetu vā sampajānamusā bhāsati – idaṃ vuccati mosavajjaṃ.

Api ca tīhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – ‘‘musā bhaṇissa’’nti, bhaṇantassa hoti – ‘‘musā bhaṇāmī’’ti, bhaṇitassa hoti – ‘‘musā mayā

bhaṇita’’nti. Imehi tīhākārehi musāvādo hoti. Api ca catūhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – ‘‘musā bhaṇissa’’nti, bhaṇantassa hoti – ‘‘musā bhaṇāmī’’ti, bhaṇitassa hoti – ‘‘musā mayā bhaṇita’’nti, vinidhāya diṭṭhiṃ. Imehi catūhākārehi musāvādo hoti. Api ca pañcahākārehi… chahākārehi… sattahākārehi… aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – ‘‘musā bhaṇissa’’nti, bhaṇantassa hoti – ‘‘musā bhaṇāmī’’ti, bhaṇitassa hoti – ‘‘musā mayā bhaṇita’’nti, vinidhāya diṭṭhiṃ, vinidhāya khantiṃ, vinidhāya ruciṃ, vinidhāya saññaṃ, vinidhāya bhāvaṃ. Imehi aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. **Mosavajjaṃ pagāhatī**ti. Mosavajjaṃ pagāhati ogāhati ajjhogāhati pavisatīti – mosavajjaṃ pagāhati.

Tenāha bhagavā –

“Atha satthāni kurute, paravādehi codito;

Esa khvassa mahāgedho, mosavajjaṃ pagāhatī’’ti.

55.

Paṇḍitoti samaññāto, ekaccariyaṃ adhiṭṭhito;

Sa cāpi methune yutto, mandova parikissati.

Paṇḍitoti samaññātoti. Idhekacco pubbe samaṇabhāve kitti vaṇṇagato hoti – ‘‘paṇḍito viyatto medhāvī bahussuto cittakathī kalyāṇapaṭibhāno suttantikoti vā vinayadharoti vā dhammakathikoti vā… pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhī’’ti vā. Evaṃ ñāto hoti paññāto samaññāto hotīti – paṇḍitoti samaññāto.

Ekaccariyaṃ adhiṭṭhitoti. Dvīhi kāraṇehi ekaccariyaṃ adhiṭṭhito – pabbajjāsaṅkhātena vā gaṇāvavassaggaṭṭhena vā. Kathaṃ pabbajjāsaṅkhātena ekaccariyaṃ adhiṭṭhito? Sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā…pe… evaṃ pabbajjāsaṅkhātena ekaccariyaṃ adhiṭṭhito. Kathaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena ekaccariyaṃ adhiṭṭhito? So evaṃ pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni…pe… evaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena ekaccariyaṃ adhiṭṭhitoti – ekaccariyaṃ adhiṭṭhito.

Sa cāpi methune yuttoti. **Methunadhammo** nāma yo so asaddhammo gāmadhammo…pe… taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. **Sa cāpi methune yutto**ti. So aparena samayena buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattitvā methunadhamme yutto payutto āyutto

samāyuttoti – sa cāpi methune yutto.

Mandova parikissatīti. Kapaṇo viya mando viya momūho viya kissati parikissati parikilissati. Pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpi chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati. Evampi kissati parikissati parikilissati. Tamenaṃ rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārenti – kasāhipi tāḷenti, vettehipi tāḷenti, addhadaṇḍakehipi tāḷenti, hatthampi chindanti, pādampi chindanti, hatthapādampi chindanti, kaṇṇampi chindanti, nāsampi chindanti, kaṇṇanāsampi chindanti, bilaṅgathālikampi karonti, saṅkhamuṇḍikampi karonti, rāhumukhampi karonti, jotimālikampi karonti, hatthapajjotikampi karonti, erakavattikampi karonti, cirakavāsikampi karonti, eṇeyyakampi karonti, baḷisamaṃsikampi karonti, kahāpaṇikampi karonti, khārāpatacchikampi karonti, palighaparivattikampi karonti, palālapīṭhakampi karonti, tattenapi telena osiñcanti, sunakhehipi khādāpenti, jīvantampi sūle uttāsenti, asināpi sīsaṃ chindanti. Evampi kissati parikissati parikilissati.

Atha vā kāmataṇhāya abhibhūto pariyādinnacitto bhoge pariyesanto nāvāya mahāsamuddaṃ pakkhandati, sītassa purakkhato uṇhassa purakkhato ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi pīḷiyamāno khuppipāsāya miyyamāno tigumbaṃ gacchati, takkolaṃ gacchati, takkasīlaṃ gacchati, kālamukhaṃ gacchati, purapūraṃ gacchati, vesuṅgaṃ gacchati, verāpathaṃ gacchati, javaṃ gacchati, tāmaliṃ gacchati, vaṅgaṃ gacchati, eḷabandhanaṃ gacchati, suvaṇṇakūṭaṃ gacchati, suvaṇṇabhūmiṃ gacchati, tambapāṇiṃ gacchati, suppādakaṃ gacchati, bhārukacchaṃ gacchati, suraṭṭhaṃ gacchati, bhaṅgalokaṃ gacchati, bhaṅgaṇaṃ gacchati, saramataṃ gaṇaṃ gacchati, yonaṃ gacchati, paramayonaṃ gacchati, vinakaṃ gacchati, mūlapadaṃ gacchati, marukantāraṃ gacchati, jaṇṇupathaṃ gacchati, ajapathaṃ gacchati, meṇḍapathaṃ gacchati, saṅkupathaṃ gacchati, chattapathaṃ gacchati, vaṃsapathaṃ gacchati, sakuṇapathaṃ gacchati, mūsikapathaṃ gacchati, daripathaṃ gacchati, vettācāraṃ gacchati. Evampi kissati parikissati parikilissati.

Gavesanto na vindati, alābhamūlakampi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Evampi kissati parikissati parikilissati.

Gavesanto vindati, laddhāpi ārakkhamūlakampi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti – ‘‘kinti me bhoge neva rājāno hareyyuṃ, na corā hareyyuṃ, na aggī daheyyuṃ, na udakaṃ vaheyya, na apiyā dāyādā hareyyu’’nti. Tassa

evaṃ ārakkhato gopayato te bhogā vippalujjanti. So vippayogamūlakampi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Evampi kissati parikissati parikilissatīti – sa cāpi methune yutto, mandova parikissati.

Tenāha bhagavā –

"Paṇḍitoti samaññāto, ekaccariyaṃ adhiṭṭhito;

Sa cāpi methune yutto, mandova parikissatī"ti.

56.

Etamādīnavaṃ ñatvā, muniṃ pubbāpare idha;

Ekaccariyaṃ daḷhaṃ kayirā, na nisevetha methunaṃ.

Etamādīnavaṃ ñatvā, muni pubbāpare idhāti. **Eta**nti pubbe samaṇabhāve yaso ca kitti ca, aparabhāge buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattassa ayaso ca akitti ca; etaṃ sampattiṃ vipattiñca. **Ñatvā**ti jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Muni**ti. **Monaṃ** vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Idhā**ti imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṃ ādāye imasmiṃ dhamme imasmiṃ vinaye imasmiṃ dhammavinaye imasmiṃ pāvacane imasmiṃ brahmacariye imasmiṃ satthusāsane imasmiṃ attabhāve imasmiṃ manussaloketi – etamādīnavaṃ ñatvā muni pubbāpare idha.

Ekaccariyaṃ daḷhaṃ kayirāti. Dvīhi kāraṇehi ekaccariyaṃ daḷahaṃ kareyya – pabbajjāsaṅkhātena vā gaṇāvavassaggaṭṭhena vā. Kathaṃ pabbajjāsaṅkhātena ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyya? Sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā sannidhipalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyya. Evaṃ pabbajjāsaṅkhātena ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyya.

Kathaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyya? So evaṃ pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭiseveyya appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gaccheyya, eko tiṭṭheyya, eko nisīdeyya, eko

seyyaṃ kappeyya, eko gāmaṃ piṇḍāya paviseyya, eko paṭikkameyya, eko raho nisīdeyya, eko caṅkamaṃ adhiṭṭheyya, eko careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyya. Evaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyyāti – ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyya, thiraṃ kareyya, daḷhaṃ samādāno assa, avaṭṭhitasamādāno assa kusalesu dhammesūti – ekaccariyaṃ daḷhaṃ kayirā.

Na nisevetha methunanti. **Methunadhammo** nāma yo so asaddhammo gāmadhammo…pe… taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. Methunadhammaṃ na seveyya na niseveyya na saṃseveyya na paṭiseveyya na careyya na samācareyya na samādāya vatteyyāti – na nisevetha methunaṃ.

Tenāha bhagavā –

"Etamādīnavaṃ ñatvā, muni pubbāpare idha;

Ekaccariyaṃ daḷhaṃ kayirā, na nisevetha methuna"nti.

57.

Vivekaññeva sikkhetha, etaṃ ariyānamuttamaṃ;

Na tena seṭṭho maññetha, sa ve nibbānasantike.

Vivekaññeva sikkhethāti. **Viveko**ti tayo vivekā – kāyaviveko, cittaviveko, upadhiviveko. Katamo kāyaviveko…pe… ayaṃ upadhiviveko. Kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiratānaṃ. Cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ. Upadhiviveko ca nirūpadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ. **Sikkhā**ti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā…pe… ayaṃ adhipaññāsikkhā. **Vivekaññeva sikkhethā**ti vivekaññeva sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – vivekaññeva sikkhetha.

Etaṃ ariyānamuttamanti. **Ariyā** vuccanti buddhā ca buddhasāvakā ca paccekabuddhā ca. Ariyānaṃ etaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ yadidaṃ vivekacariyāti – etaṃ ariyānamuttamaṃ.

Na tena seṭṭho maññethāti. Kāyavivekacariyāya unnatiṃ na kareyya, unnamaṃ na kareyya, mānaṃ na kareyya, thāmaṃ na kareyya, thambhaṃ na kareyya, na tena mānaṃ janeyya, na tena thaddho assa patthaddho paggahitasiroti – tena seṭṭho na maññetha.

Sa ve nibbānasantiketi. So nibbānassa santike sāmantā āsanne avidūre upakaṭṭheti – sa ve nibbānasantike.

Tenāha bhagavā –

"Vivekaññeva sikkhetha, etaṃ ariyānamuttamaṃ;

Na tena seṭṭho maññetha, sa ve nibbānasantike"ti.

58.

Rittassa munino carato, kāmesu anapekkhino;

Oghatiṇṇassa pihayanti, kāmesu gadhitā pajā.

Rittassa munino caratoti. Rittassa vivittassa pavivittassa, kāyaduccaritena rittassa vivittassa pavivittassa. Vacīduccaritena…pe… manoduccaritena… rāgena… dosena… mohena… kodhena… upanāhena… makkhena… paḷāsena… issāya… macchariyena… māyāya… sāṭheyyena… thambhena… sārambhena… mānena… atimānena… madena… pamādena… sabbakilesehi… sabbaduccaritehi… sabbadarathehi… sabbapariḷāhehi… sabbasantāpehi… sabbākusalābhisaṅkhārehi rittassa vivittassa pavivittassa. **Munino**ti. **Mona**ṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Carato**ti carato viharato iriyato vattato pālayato yapayato yāpayatoti – rittassa munino carato.

Kāmesu anapekkhinoti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. Vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā kāmesu anapekkhamāno cattakāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṭinissaṭṭhakāmo, vītarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – kāmesu anapekkhino.

Oghatiṇṇassa pihayanti, kāmesu gadhitā pajāti. **Pajā**ti sattādhivacanaṃ pajā kāmesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Te kāmoghaṃ tiṇṇassa bhavoghaṃ tiṇṇassa diṭṭhoghaṃ tiṇṇassa avijjoghaṃ tiṇṇassa sabbasaṅkhārapathaṃ tiṇṇassa uttiṇṇassa nittiṇṇassa atikkantassa samatikkantassa vītivattassa pāraṃ gatassa pāraṃ pattassa antaṃ gatassa antaṃ pattassa koṭiṃ gatassa koṭiṃ pattassa pariyantaṃ gatassa pariyantaṃ pattassa vosānaṃ gatassa vosānaṃ

pattassa tāṇaṃ gatassa tāṇaṃ pattassa leṇaṃ gatassa leṇaṃ pattassa saraṇaṃ gatassa saraṇaṃ pattassa abhayaṃ gatassa abhayaṃ pattassa accutaṃ gatassa accutaṃ pattassa amataṃ gatassa amataṃ pattassa nibbānaṃ gatassa nibbānaṃ pattassa icchanti sādiyanti patthayanti pihayanti abhijappanti. Yathā iṇāyikā ānaṇyaṃ patthenti pihayanti, yathā ābādhikā ārogyaṃ patthenti pihayanti, yathā bandhanabaddhā bandhanamokkhaṃ patthenti pihayanti, yathā dāsā bhujissaṃ patthenti pihayanti, yathā kantāraddhānapakkhandā khemantabhūmiṃ patthenti pihayanti; evamevaṃ pajā kāmesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā te kāmoghaṃ tiṇṇassa bhavoghaṃ tiṇṇassa…pe… nibbānaṃ gatassa nibbānaṃ pattassa icchanti sādiyanti patthayanti pihayanti abhijappantīti – oghatiṇṇassa pihayanti, kāmesu gadhitā pajā.

Tenāha bhagavā –

"Rittassa munino carato, kāmesu anapekkhino;

Oghatiṇṇassa pihayanti, kāmesu gadhitā pajā"ti.

Tissametteyyasuttaniddeso sattamo.

8. Pasūrasuttaniddeso

Atha pasūrasuttaniddesaṃ vakkhati –

59.

Idheva suddhiṃ iti vādayanti, nāññesu dhammesu visuddhimāhu;

Yaṃ nissitā tattha subhaṃ vadānā, paccekasaccesu puthū niviṭṭhā.

Idheva suddhiṃ iti vādayantīti. Idheva suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. "Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña"nti suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. "Asassato loko … antavā loko… anantavā loko… taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ… aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ… hoti tathāgato paraṃ maraṇā… na hoti tathāgato paraṃ maraṇā… hoti ca

na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña''nti suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – idheva suddhiṃ iti vādayanti.

Nāññesu dhammesu visuddhimāhūti. Attano satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ ṭhapetvā sabbe paravāde khipanti ukkhipanti parikkhipanti. ''So satthā na sabbaññū, dhammo na svākkhāto, gaṇo na suppaṭipanno, diṭṭhi na bhaddikā, paṭipadā na supaññattā, maggo na niyyāniko, natthettha suddhi vā visuddhi vā parisuddhi vā mutti vā vimutti vā parimutti vā, na tattha sujjhanti vā visujjhanti vā parisujjhanti vā muccanti vā vimuccanti vā parimuccanti vā, hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittā''ti – evamāhaṃsu evaṃ vadanti evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – nāññesu dhammesu visuddhimāhu.

Yaṃ nissitā tattha subhaṃ vadānāti. **Yaṃ nissitā**ti yaṃ satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ nissitā ānissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. **Tatthā**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Subhaṃ vadānā**ti subhavādā sobhanavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – yaṃ nissitā tattha subhaṃ vadānā.

Paccekasaccesu puthū niviṭṭhāti. Puthū samaṇabrāhmaṇā puthū paccekasaccesu niviṭṭhā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. ''Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña''nti niviṭṭhā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. ''Asassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña''nti niviṭṭhā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – paccekasaccesu puthū niviṭṭhā.

Tenāha bhagavā –

> ''Idheva suddhiṃ iti vādayanti, nāññesu dhammesu visuddhimāhu;
>
> Yaṃ nissitā tattha subhaṃ vadānā, paccekasaccesu puthū niviṭṭhā''ti.

60.

> **Te vādakāmā parisaṃ vigayha, bālaṃ dahantī mithu**

aññamaññaṃ;

Vadanti te aññasitā kathojjaṃ, pasaṃsakāmā kusalāvadānā.

Te vādakāmā parisaṃ vigayhāti. **Te vādakāmā**ti te vādakāmā vādatthikā vādādhippāyā vādapurekkhārā vādapariyesanaṃ carantā. **Parisaṃ vigayhā**ti khattiyaparisaṃ brāhmaṇaparisaṃ gahapatiparisaṃ samaṇaparisaṃ vigayha ogayha ajjhogāhetvā pavisitvāti – te vādakāmā parisaṃ vigayha.

Bālaṃ dahantī mithu aññamaññānti. **Mithū**ti dve janā dve kalahakārakā dve bhaṇḍanakārakā dve bhassakārakā dve vivādakārakā dve adhikaraṇakārakā dve vādino dve sallāpakā; te aññamaññaṃ bālato hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato dahanti passanti dakkhanti olokenti nijjhāyanti upaparikkhantīti – bālaṃ dahantī mithu aññamaññaṃ.

Vadanti te aññasitā kathojjanti. Aññaṃ satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ nissitā ānissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. **Kathojjaṃ** vuccati kalaho bhaṇḍanaṃ viggaho vivādo medhagaṃ. Atha vā **kathojja**nti anojavantī nisākathā kathojjaṃ vadanti, kalahaṃ vadanti, bhaṇḍanaṃ vadanti, viggahaṃ vadanti, vivādaṃ vadanti, medhagaṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – vadanti te aññasitā kathojjaṃ.

Pasaṃsakāmā kusalāvadānāti. **Pasaṃsakāmā**ti pasaṃsakāmā pasaṃsatthikā pasaṃsādhippāyā pasaṃsapurekkhārā pasaṃsapariyesanaṃ carantā. **Kusalāvadānā**ti kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – pasaṃsakāmā kusalāvadānā.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Te vādakāmā parisaṃ vigayha, bālaṃ dahantī mithu aññamaññaṃ;
>
> Vadanti te aññasitā kathojjaṃ, pasaṃsakāmā kusalāvadānā’’ti.

61.

Yutto kathāyaṃ parisāya majjhe, pasaṃsamicchaṃ vinighāti hoti;

Apāhatasmiṃ pana maṅku hoti, nindāya so kuppati randhamesī.

Yutto kathāyaṃ parisāya majjheti. Khattiyaparisāya vā brāhmaṇaparisāya vā gahapatiparisāya vā samaṇaparisāya vā majjhe attano kathāyaṃ yutto payutto āyutto samāyutto sampayutto kathetunti – yutto kathāyaṃ parisāya majjhe.

Pasaṃsamicchaṃ vinighāti hotīti. **Pasaṃsamiccha**nti pasaṃsaṃ thomanaṃ kittiṃ vaṇṇahāriyaṃ icchanto sādiyanto patthayanto pihayanto abhijappanto. **Vinighāti hotī**ti pubbeva sallāpā kathaṃkathī vinighātī hoti. ‘‘Jayo nu kho me bhavissati, parājayo nu kho me bhavissati, kathaṃ niggahaṃ karissāmi, kathaṃ paṭikammaṃ karissāmi, kathaṃ visesaṃ karissāmi, kathaṃ paṭivisesaṃ karissāmi, kathaṃ āveṭhiyaṃ karissāmi, kathaṃ nibbeṭhiyaṃ karissāmi, kathaṃ chedaṃ karissāmi, kathaṃ maṇḍalaṃ karissāmī’’ti, evaṃ pubbeva sallāpā kathaṃkathī vinighāti hotīti – pasaṃsamicchaṃ vinighāti hoti.

Apāhatasmiṃ pana maṅku hotīti. Ye te pañhavīmaṃsakā parisā pārisajjā pāsārikā , te apaharanti. ‘‘Atthāpagataṃ bhaṇita’’nti atthato apaharanti, ‘‘byañjanāpagataṃ bhaṇita’’nti byañjanato apaharanti, ‘‘atthabyañjanāpagataṃ bhaṇita’’nti atthabyañjanato apaharanti, ‘‘attho te dunnīto, byañjanaṃ te duropitaṃ, atthabyañjanaṃ te dunnītaṃ duropitaṃ, niggaho te akato, paṭikammaṃ te dukkaṭaṃ, viseso te akato, paṭiviseso te dukkaṭo, āveṭhiyā te akatā, nibbeṭhiyā te dukkaṭā, chedo te akato, maṇḍalaṃ te dukkaṭaṃ visamakathaṃ dukkathitaṃ dubbhaṇitaṃ dullapitaṃ duruttaṃ dubbhāsita’’nti apaharanti. **Apāhatasmiṃ pana maṅku hotī**ti. Apāhatasmiṃ maṅku hoti pīḷito ghaṭṭito byādhito domanassito hotīti – apāhatasmiṃ pana maṅku hoti.

Nindāya so kuppati randhamesīti. Nindāya garahāya akittiyā avaṇṇahārikāya kuppati byāpajjati patiṭṭhīyati, kopañca dosañca appaccayañca pātukarotīti – nindāya so kuppati. **Randhamesī**ti virandhamesī aparaddhamesī khalitamesī galitamesī vivaramesīti – nindāya so kuppati randhamesī.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Yutto kathāyaṃ parisāya majjhe, pasaṃsamicchaṃ vinighāti hoti;

Apāhatasmiṃ pana maṅku hoti, nindāya so kuppati randhamesī''ti.

62.

Yamassa vādaṃ parihīnamāhu, apāhataṃ pañhavimaṃsakāse ;

Paridevati socati hīnavādo, upaccagā manti anutthunāti.

Yamassa vādaṃ parihīnamāhūti yaṃ tassa vādaṃ hīnaṃ nihīnaṃ parihīnaṃ parihāpitaṃ na paripūritaṃ, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – yamassa vādaṃ parihīnamāhu.

Apāhataṃ pañhavimaṃsakāseti. Ye te pañhavīmaṃsakā parisā pārisajjā pāsārikā, te apaharanti. ''Atthāpagataṃ bhaṇita''nti atthato apaharanti, ''byañjanāpagataṃ bhaṇita''nti byañjanato apaharanti, ''atthabyañjanāpagataṃ bhaṇita''nti atthabyañjanato apaharanti, ''attho te dunnīto, byañjanaṃ te duropitaṃ, atthabyañjanaṃ te dunnītaṃ duropitaṃ, niggaho te akato, paṭikammaṃ te dukkaṭaṃ, viseso te akato, paṭiviseso te dukkaṭo, āveṭhiyā te akatā, nibbeṭhiyā te dukkaṭā, chedo te akato, maṇḍalaṃ te dukkaṭaṃ visamakathaṃ dukkathitaṃ dubbhaṇitaṃ dullapitaṃ duruttaṃ dubbhāsita''nti, apaharantīti – apāhataṃ pañhavimaṃsakāse.

Paridevati socati hīnavādoti. **Paridevatī**ti ''aññaṃ mayā āvajjitaṃ aññaṃ cintitaṃ aññaṃ upadhāritaṃ, aññaṃ upalakkhitaṃ so mahāpakkho mahāpariso mahāparivāro; parisā cāyaṃ vaggā, na samaggā; samaggāya parisāya hetu kathāsallāpo puna bhañjissāmī''ti, yā evarūpā vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappāyanā lālappāyitattanti – paridevati. **Socatī**ti ''tassa jayo''ti socati ''mayhaṃ parājayo''ti socati, ''tassa lābho''ti socati, ''mayhaṃ alābho''ti socati, ''tassa yaso''ti socati, ''mayhaṃ ayaso''ti socati, ''tassa pasaṃsā''ti socati, ''mayhaṃ nindā''ti socati, ''tassa sukha''nti socati, ''mayhaṃ dukkha''nti socati, ''so sakkato garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ, ahamasmi asakkato agarukato amānito apūjito anapacito na lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna''nti socati kilamati paridevati urattāḷiṃ kandati sammohaṃ āpajjatīti – paridevati socati. **Hīnavādo**ti hīnavādo nihīnavādo parihīnavādo parihāpitavādo na paripūravādoti – paridevati socati hīnavādo.

Upaccagā manti anutthunātīti. So maṃ vādena vādaṃ accagā upaccagā atikkanto samatikkanto vītivattoti. Evampi upaccagā manti. Atha

vā maṃ vādena vādaṃ abhibhavitvā ajjhottharitvā pariyādiyitvā maddayitvā carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti. Evampi upaccagā manti. Anutthunā vuccati vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappāyanā lālappāyitattanti – upaccagā manti anutthunāti.

Tenāha bhagavā –

"Yamassa vādaṃ parihīnamāhu, apāhataṃ pañhavimaṃsakāse;

Paridevati socati hīnavādo, upaccagā manti anutthunātī"ti.

63.

Ete vivādā samaṇesu jātā, etesu ugghātinighāti hoti;

Etampi disvā virame kathojjaṃ, na haññadatthatthi pasaṃsalābhā.

Ete vivādā samaṇesu jātāti. **Samaṇā**ti ye keci ito bahiddhā paribbajūpagatā paribbajasamāpannā. Ete diṭṭhikalahā diṭṭhibhaṇḍanā diṭṭhiviggahā diṭṭhivivādā diṭṭhimedhagā samaṇesu jātā sañjātā nibbattā abhinibbattā pātubhūtāti – ete vivādā samaṇesu jātā.

Etesu ugghātinighāti hotīti. Jayaparājayo hoti, lābhālābho hoti, yasāyaso hoti, nindāpasaṃsā hoti, sukhadukkhaṃ hoti, somanassadomanassaṃ hoti, iṭṭhāniṭṭhaṃ hoti, anunayapaṭighaṃ hoti, ugghātitanigghātitaṃ hoti, anurodhavirodho hoti, jayena cittaṃ ugghātitaṃ hoti parājayena cittaṃ nigghātitaṃ hoti, lābhena cittaṃ ugghātitaṃ hoti alābhena cittaṃ nigghātitaṃ hoti, yasena cittaṃ ugghātitaṃ hoti ayasena cittaṃ nigghātitaṃ hoti, pasaṃsāya cittaṃ ugghātitaṃ hoti nindāya cittaṃ nigghātitaṃ hoti, sukhena cittaṃ ugghātitaṃ hoti dukkhena cittaṃ nigghātitaṃ hoti, somanassena cittaṃ ugghātitaṃ hoti domanassena cittaṃ nigghātitaṃ hoti, unnatiyā cittaṃ ugghātitaṃ hoti onatiyā cittaṃ nigghātitaṃ hotīti – etesu ugghātinighāti hoti.

Etampi disvā virame kathojjanti. **Etampi disvā**ti etaṃ ādīnavaṃ disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā diṭṭhikalahesu diṭṭhibhaṇḍanesu diṭṭhiviggahesu diṭṭhivivādesu diṭṭhimedhagesūti – **etampi disvā virame kathojja**nti. **Kathojja**ṃ vuccati kalaho bhaṇḍanaṃ viggaho vivādo medhagaṃ. Atha vā **kathojja**nti anojavantī nisākathā kathojjaṃ na kareyya, kalahaṃ na kareyya, bhaṇḍanaṃ na kareyya,

viggahaṃ na kareyya, vivādaṃ na kareyya, medhagaṃ na kareyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippayutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – etampi disvā virame kathojjaṃ.

Na haññadatthatthi pasaṃsalābhāti. Pasaṃsalābhā añño attho natthi attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho, samparāyiko vā attho, uttāno vā attho, gambhīro vā attho, gūḷho vā attho, paṭicchanno vā attho, neyyo vā attho, nīto vā attho, anavajjo vā attho, nikkileso vā attho, vodāno vā attho, paramattho vā attho natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhantīti – na haññadatthatthi pasaṃsalābhā.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Ete vivādā samaṇesu jātā, etesu ugghātinighāti hoti;
>
> Etampi disvā virame kathojjaṃ, na haññadatthatthi pasaṃsalābhā’’ti.

64.

> **Pasaṃsito vā pana tattha hoti, akkhāya vādaṃ parisāya majjhe;**
>
> **So hassatī unnamatī ca tena, pappuyya tamatthaṃ yathā mano ahu.**

Pasaṃsito vā pana tattha hotīti. **Tatthā**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā pasaṃsito thomito kittito vaṇṇito hotīti – pasaṃsito vā pana tattha hoti.

Akkhāya vādaṃ parisāya majjheti. Khattiyaparisāya vā brāhmaṇaparisāya vā gahapatiparisāya vā samaṇaparisāya vā majjhe attano vādaṃ akkhāya ācikkhitvā anuvādaṃ akkhāya ācikkhitvā thambhayitvā brūhayitvā dīpayitvā jotayitvā voharitvā pariggaṇhitvāti – akkhāya vādaṃ parisāya majjhe.

So hassatī unnamatī ca tenāti. So tena jayatthena tuṭṭho hoti haṭṭho pahaṭṭho attamano paripuṇṇasaṅkappo. Atha vā dantavidaṃsakaṃ hasamāno. **So hassatī unnamatī ca tenā**ti so tena jayatthena unnato hoti

unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassāti – so hassatī unnamatī ca tena.

Pappuyya tamatthaṃ yathā mano ahūti. Taṃ jayatthaṃ pappuyya pāpuṇitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā. **Yathā mano ahū**ti yathā mano ahu, yathā citto ahu, yathā saṅkappo ahu, yathā viññāṇo ahūti – pappuyya tamatthaṃ yathā mano ahu.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Pasaṃsito vā pana tattha hoti, akkhāya vādaṃ parisāya majjhe;
>
> So hassatī unnamatī ca tena, pappuyya tamatthaṃ yathā mano ahū’’ti.

65.

> **Yā unnatī sāssa vighātabhūmi, mānātimānaṃ vadate paneso;**
>
> **Etampi disvā na vivādayetha, na hi tena suddhiṃ kusalā vadanti.**

Yā unnatī sāssa vighātabhūmīti. Yā unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassāti – yā unnati. **Sāssa vighātabhūmī**ti sā tassa vighātabhūmi upaghātabhūmi pīḷanabhūmi ghaṭṭanabhūmi upaddavabhūmi upasaggabhūmīti – yā unnatī sāssa vighātabhūmi.

Mānātimānaṃ vadate panesoti. So puggalo mānañca vadati atimānañca vadatīti – mānātimānaṃ vadate paneso.

Etampi disvā na vivādayethāti. Etaṃ ādīnavaṃ disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā diṭṭhikalahesu diṭṭhibhaṇḍanesu diṭṭhiviggahesu diṭṭhivivādesu diṭṭhimedhagesūti – etampi disvā. **Na vivādayethā**ti na kalahaṃ kareyya na bhaṇḍanaṃ kareyya na viggahaṃ kareyya na vivādaṃ kareyya, na medhagaṃ kareyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippayutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – etampi disvā na vivādayetha.

Na hi tena suddhiṃ kusalā vadantīti. **Kusalā**ti ye te khandhakusalā

dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjhaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā, te kusalā diṭṭhikalahena diṭṭhibhaṇḍanena diṭṭhiviggahena diṭṭhivivādena diṭṭhimedhagena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ na vadanti na kathenti na bhaṇanti na dīpayanti na voharantīti – na hi tena suddhiṃ kusalā vadanti.

Tenāha bhagavā –

"Yā unnatī sāssa vighātabhūmi, mānātimānaṃ vadate paneso;

Etampi disvā na vivādayetha, na hi tena suddhiṃ kusalā vadantī"ti.

66.

Sūro yathā rājakhādāya puṭṭho, abhigajjameti paṭisūramicchaṃ;

Yeneva so tena palehi sūra, pubbeva natthi yadidaṃ yudhāya.

Sūro yathā rājakhādāya puṭṭhoti. **Sūro**ti sūro vīro vikkanto abhīrū achambhī anutrāsī apalāyī. **Rājakhādāya puṭṭho**ti rājakhādanīyena rājabhojanīyena puṭṭho posito apādito vaḍḍhitoti – sūro yathā rājakhādāya puṭṭho.

Abhigajjameti paṭisūramicchanti. So gajjanto uggajjanto abhigajjanto eti upeti upagacchati paṭisūraṃ paṭipurisaṃ paṭisattuṃ paṭimallaṃ icchanto sādiyanto patthayanto pihayanto abhijappantoti – abhigajjameti paṭisūramicchaṃ.

Yeneva so tena palehi sūrāti. Yeneva so diṭṭhigatiko tena palehi, tena vaja, tena gaccha, tena atikkama, so tuyhaṃ paṭisūro paṭipuriso paṭisattu paṭimalloti – yeneva so tena palehi sūra.

Pubbeva natthi yadidaṃ yudhāyāti. Pubbeva bodhiyā mūle ye paṭisenikarā kilesā paṭilomakarā paṭikaṇḍakakarā paṭipakkhakarā te natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā. **Yadidaṃ yudhāyā**ti yadidaṃ yuddhatthāya kalahatthāya bhaṇḍanatthāya viggahatthāya vivādatthāya medhagatthāyāti – pubbeva natthi yadidaṃ yudhāya.

Tenāha bhagavā –

“Sūro yathā rājakhādāya puṭṭho, abhigajjameti paṭisūramicchaṃ;

Yeneva so tena palehi sūra, pubbeva natthi yadidaṃ yudhāyā”ti.

67.

Ye diṭṭhimuggayha vivādayanti, idameva saccanti ca vādayanti;

Te tvaṃ vadassū na hi tedha atthi, vādamhi jāte paṭisenikattā.

Ye diṭṭhimuggayha vivādayantīti ye dvāsaṭṭhidiṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ gahetvā gaṇhitvā uggaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vivādayanti kalahaṃ karonti bhaṇḍanaṃ karonti ‘viggahaṃ karonti vivādaṃ karonti, medhagaṃ karonti – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi, ahaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāmi, kiṃ tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānissasi, micchāpaṭipanno tvamasi, ahamasmi sammāpaṭipanno, sahitaṃ me, asahitaṃ te, pure vacanīyaṃ pacchā avaca, pacchā vacanīyaṃ pure avaca, adhiciṇṇaṃ te viparāvattaṃ, āropito te vādo, niggahito tvamasi, cara vādappamokkhāya, nibbeṭhehi vā sace pahosī”ti – ye diṭṭhimuggayha vivādayanti.

Idameva saccanti ca vādayantīti. “Sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā”nti vādayanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. “Asassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā”nti vādayanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – idameva saccanti ca vādayanti.

Te tvaṃ vadassū na hi tedha atthi, vādamhi jāte paṭisenikattāti. Te tvaṃ diṭṭhigatike vadassu vādena vādaṃ, niggahena niggahaṃ, paṭikammena paṭikammaṃ, visesena visesaṃ, paṭivisesena paṭivisesaṃ, āveṭhiyāya āveṭhiyaṃ, nibbeṭhiyāya nibbeṭhiyaṃ, chedena chedaṃ, maṇḍalena maṇḍalaṃ, te tuyhaṃ paṭisūrā paṭipurisā paṭisattū paṭimallāti – te tvaṃ vadassū na hi tedha atthi. **Vādamhi jāte paṭisenikattā**ti. Vāde jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūteyeva paṭisenikattā paṭilomakattā paṭibhaṇḍakattā paṭipakkhakattā kalahaṃ kareyyuṃ bhaṇḍanaṃ kareyyuṃ viggahaṃ kareyyuṃ vivādaṃ kareyyuṃ medhagaṃ kareyyuṃ, te natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā…pe… ñāṇagginā daḍḍhāti – te tvaṃ vadassū na hi tedha atthi vādamhi jāte paṭisenikattā.

Tenāha bhagavā –

"Ye diṭṭhimuggayha vivādayanti, idameva saccanti ca vādayanti;

Te tvaṃ vadassū na hi tedha atthi, vādamhi jāte paṭisenikattā"ti.

68.

Visenikatvā pana ye caranti, diṭṭhīhi diṭṭhiṃ avirujjhamānā;

Tesu tvaṃ kiṃ labhetha pasūra, yesīdha natthi paramuggahītaṃ.

Visenikatvā pana ye carantīti. Senā vuccati mārasenā. Kāyaduccaritaṃ mārasenā, vacīduccaritaṃ mārasenā, manoduccaritaṃ mārasenā, lobho mārasenā, doso mārasenā, moho mārasenā, kodho… upanāho… makkho… paḷāso… issā… macchariyaṃ… māyā… sāṭheyyaṃ… thambho… sārambho… māno… atimāno… mado… pamādo… sabbe kilesā… sabbe duccaritā… sabbe darathā… sabbe pariḷāhā… sabbe santāpā… sabbākusalābhisaṅkhārā mārasenā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

"Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati…pe…;

Na naṃ asuro jināti, jetvāva labhate sukha"nti.

Yato catūhi ariyamaggehi sabbā ca mārasenā sabbe ca paṭisenikarā kilesā jitā ca parājitā ca bhaggā vippaluggā parammukhā, tena vuccati visenikatvāti. **Ye**ti arahanto khīṇāsavā. **Carantī**ti caranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpentīti – visenikatvā pana ye caranti.

Diṭṭhīhi diṭṭhiṃ avirujjhamānāti. Yesaṃ dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni, te diṭṭhīhi diṭṭhiṃ avirujjhamānā appaṭivirujjhamānā appahīyamānā appaṭihaññamānā appaṭihatamānāti – diṭṭhīhi diṭṭhiṃ avirujjhamānā.

Tesu tvaṃ kiṃ labhetha pasūrāti. Tesu arahantesu khīṇāsavesu kiṃ labhetha paṭisūraṃ paṭipurisaṃ paṭisattuṃ paṭimallanti – tesu tvaṃ kiṃ labhetha pasūra.

Yesīdha natthi paramuggahītanti. Yesaṃ arahantānaṃ khīṇāsavānaṃ ‘‘idaṃ paramaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavara’’nti gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ, natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – yesīdha natthi paramuggahītaṃ.

Tenāha bhagavā –

‘‘Visenikatvā pana ye caranti, diṭṭhīhi diṭṭhiṃ avirujjhamānā;

Tesu tvaṃ kiṃ labhetha pasūra, yesīdha natthi paramuggahīta’’nti.

69.

Atha tvaṃ pavitakkamāgamā, manasā diṭṭhigatāni cintayanto;

Dhonena yugaṃ samāgamā, na hi tvaṃ sakkhasi sampayātave.

Atha tvaṃ pavitakkamāgamāti. **Athā**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – athāti. **Pavitakkamāgamā**ti takkento vitakkento saṅkappento ‘‘jayo nu kho me bhavissati, parājayo nu kho me bhavissati, kathaṃ niggahaṃ karissāmi, kathaṃ paṭikammaṃ karissāmi, kathaṃ visesaṃ karissāmi, kathaṃ paṭivisesaṃ karissāmi, kathaṃ āveṭhiyaṃ karissāmi, kathaṃ nibbeṭhiyaṃ karissāmi, kathaṃ chedaṃ karissāmi, kathaṃ maṇḍalaṃ karissāmi’’ evaṃ takkento vitakkento saṅkappento āgatosi upagatosi sampattosi mayā saddhiṃ samāgatosīti – atha tvaṃ pavitakkamāgamā.

Manasā diṭṭhigatāni cintayantoti. **Mano**ti yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ, mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. Cittena diṭṭhiṃ cintento vicintento ‘‘sassato loko’’ti vā, ‘‘asassato loko’’ti vā…pe… ‘‘neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti vāti – manasā diṭṭhigatāni cintayanto.

Dhonena yugaṃ samāgamā, na hi tvaṃ sakkhasi sampayātaveti. **Dhonā** vuccati paññā. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Kiṃkāraṇā dhonā vuccati paññā? Tāya paññāya kāyaduccaritaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca, vacīduccaritaṃ…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Atha vā

sammādiṭṭhiyā micchādiṭṭhi… sammāsaṅkappena micchāsaṅkappo…pe… sammāvimuttiyā micchāvimutti dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Atha vā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena sabbe kilesā… sabbe duccaritā… sabbe darathā… sabbe pariḷāhā… sabbe santāpā… sabbākusalābhisaṅkhārā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Bhagavā imehi dhoneyyehi dhammehi upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā bhagavā dhono. So dhutarāgo dhutapāpo dhutakileso dhutapariḷāhoti – dhonoti.

Dhonena yugaṃ samāgamā, na hi tvaṃ sakkhasi sampayātaveti. Pasūro paribbājako na paṭibalo dhonena buddhena bhagavatā saddhiṃ yugaṃ samāgamaṃ samāgantvā yugaggāhaṃ gaṇhitvā sākacchetuṃ sallapituṃ sākacchaṃ samāpajjituṃ. Taṃ kissa hetu? Pasūro paribbājako hīno nihīno omako lāmako chatukko paritto. So hi bhagavā aggo ca seṭṭho ca visiṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca. Yathā saso na paṭibalo mattena mātaṅgena saddhiṃ yugaṃ samāgamaṃ samāgantvā yugaggāhaṃ gaṇhituṃ; yathā kotthuko na paṭibalo sīhena migarañña saddhiṃ yugaṃ samāgamaṃ samāgantvā yugaggāhaṃ gaṇhituṃ; yathā vacchako taruṇako dhenupako na paṭibalo usabhena calakakunā saddhiṃ yugaṃ samāgamaṃ samāgantvā yugaggāhaṃ gaṇhituṃ; yathā dhaṅko na paṭibalo garuḷena venateyyena saddhiṃ yugaṃ samāgamaṃ samāgantvā yugaggāhaṃ gaṇhituṃ; yathā caṇḍālo na paṭibalo rañña cakkavattinā saddhiṃ yugaṃ samāgamaṃ samāgantvā yugaggāhaṃ gaṇhituṃ; yathā paṃsupisācako na paṭibalo indena devarañña saddhiṃ yugaṃ samāgamaṃ samāgantvā yugaggāhaṃ gaṇhituṃ; evameva pasūro paribbājako na paṭibalo dhonena buddhena bhagavatā saddhiṃ yugaṃ samāgamaṃ samāgantvā yugaggāhaṃ gaṇhitvā sākacchetuṃ sallapituṃ sākacchaṃ samāpajjituṃ. Taṃ kissa hetu? Pasūro paribbājako hīnapaññō nihīnapaññō omakapaññō lāmakapaññō chatukkapaññō parittapaññō. So hi bhagavā mahāpaññō puthupaññō hāsapaññō javanapaññō tikkhapaññō nibbedhikapaññō, paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo adhigatapaṭisambhido, catuvesārajjappatto dasabaladhārī, purisāsabho purisasīho purisanāgo purisājañño purisadhorayho, anantañāṇo anantatejo anantayaso aḍḍho mahaddhano dhanavā, netā vinetā anunetā, paññāpetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugā ca panassa etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānaṃ jānāti passaṃ passati, cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto, vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā

dhammassāmī tathāgato; natthi tassa bhagavato aññātaṃ adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphassitaṃ paññāya. Atītaṃ anāgataṃ paccuppannaṃ upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchanti. Yaṃ kiñci neyyaṃ nāma atthi dhammaṃ jānitabbaṃ. Attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho, samparāyiko vā attho, uttāno vā attho, gambhīro vā attho, gūḷho vā attho, paṭicchanno vā attho, neyyo vā attho, nīto vā attho, anavajjo vā attho, nikkileso vā attho, vodāno vā attho, paramattho vā attho, sabbaṃ taṃ antobuddhañāṇe parivattati.

Sabbaṃ kāyakammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti, sabbaṃ vacīkammaṃ ñāṇānuparivatti, sabbaṃ manokammaṃ ñāṇānuparivatti. Atīte buddhassa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ, anāgate appaṭihataṃ ñāṇaṃ, paccuppanne appaṭihataṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ, neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ, neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnaṃ samuggapaṭalānaṃ sammā phusitānaṃ heṭṭhimaṃ samuggapaṭalaṃ uparimaṃ nātivattati, uparimaṃ samuggapaṭalaṃ heṭṭhimaṃ nātivattati aññamaññapariyantaṭṭhāyino; evameva buddhassa bhagavato neyyañca ñāṇañca aññamaññapariyantaṭṭhāyino; yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ, neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ, neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati.

Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākaṅkhapaṭibaddhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapaṭibaddhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati, sabbesañca sattānaṃ bhagavā āsayaṃ jānāti anusayaṃ jānāti caritaṃ jānāti adhimuttiṃ jānāti. Apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbābhabbe satte pajānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati.

Yathā ye keci macchakacchapā antamaso timitimiṅgalaṃ upādāya antomahāsamudde parivattanti; evameva sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci pakkhī antamaso garuḷaṃ venateyyaṃ upādāya

ākāsassa padese parivattanti; evameva yepi te sāriputtasamā paññāya tepi buddhañāṇassa padese parivattanti. Buddhañāṇaṃ devamanussānaṃ paññaṃ pharitvā abhibhavitvā tiṭṭhatiyeva.

Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā vālavedhirūpā. Vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni. Te pañhe abhisaṅkharitvā abhisaṅkharitvā tathāgate upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni ca. Kathitā visajjitāva te pañhā bhagavatā honti niddiṭṭhakāraṇā upakkhittakā ca. Te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavāva tattha atirocati yadidaṃ paññāyāti – dhonena yugaṃ samāgamā, na hi tvaṃ sakkhasi sampayātave.

Tenāha bhagavā –

"Atha tvaṃ pavitakkamāgamā, manasā diṭṭhigatāni cintayanto;

Dhonena yugaṃ samāgamā, na hi tvaṃ sakkhasi sampayātave"ti.

Pasūrasuttaniddeso aṭṭhamo.

9. Māgaṇḍiyasuttaniddeso

Atha māgaṇḍiyasuttaniddesaṃ vakkhati –

70.

Disvāna taṇhaṃ aratiṃ ragañca, nāhosi chando api methunasmiṃ;

Kimevidaṃ muttakarīsapuṇṇaṃ, pādāpi naṃ samphusituṃ na icche.

Disvāna taṇhaṃ aratiṃ ragañca, nāhosi chando api methunasminti. Taṇhañca aratiñca ragañca māradhītaro disvā passitvā methunadhamme chando vā rāgo vā pemaṃ vā nāhosīti – disvāna taṇhaṃ aratiṃ ragañca nāhosi chando api methunasmiṃ.

Kimevidaṃ muttakarīsapuṇṇaṃ, pādāpi naṃ samphusituṃ na iccheti. Kimevidaṃ sarīraṃ muttapuṇṇaṃ karīsapuṇṇaṃ semhapuṇṇaṃ ruhirapuṇṇaṃ aṭṭhisaṅghātanhārusambandhaṃ rudhiramaṃsāvalepanaṃ

cammavinaddhaṃ chaviyā paṭicchannaṃ chiddāvachiddaṃ uggharantaṃ paggharantaṃ kimisaṅghanisevitaṃ nānākalimalaparipūraṃ pādena akkamituṃ na iccheyya, kuto pana saṃvāso vā samāgamo vāti – kimevidaṃ muttakarīsapuṇṇaṃ, pādāpi naṃ samphusituṃ na icche. Anacchariyañcetaṃ manusso dibbe kāme patthayanto mānusake kāme na iccheyya, mānusake vā kāme patthayanto dibbe kāme na iccheyya. Yaṃ tvaṃ ubhopi na icchasi na sādiyasi na patthesi na pihesi nābhijappasi, kiṃ te dassanaṃ, katamāya tvaṃ diṭṭhiyā samannāgatoti pucchatīti.

Tenāha bhagavā –

"Disvāna taṇhaṃ aratiṃ ragañca, nāhosi chando api methunasmiṃ;

Kimevidaṃ muttakarīsapuṇṇaṃ, pādāpi naṃ samphusituṃ na icche"ti.

71.

Etādisaṃ ce ratanaṃ na icchasi, nāriṃ narindehi bahūhi patthitaṃ;

Diṭṭhigataṃ sīlavataṃ nu jīvitaṃ, bhavūpapattiñca vadesi kīdisaṃ.

72.

Idaṃ vadāmīti na tassa hoti, [māgaṇḍiyāti bhagavā]

Dhammesu niccheyya samuggahītaṃ;

Passañca diṭṭhīsu anuggahāya, ajjhattasantiṃ pacinaṃ adassaṃ.

Idaṃ vadāmīti na tassa hotīti. **Idaṃ vadāmī**ti idaṃ vadāmi, etaṃ vadāmi, ettakaṃ vadāmi, ettāvatā vadāmi, idaṃ diṭṭhigataṃ vadāmi – "sassato loko"ti vā…pe… "neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā"ti vā. **Na tassa hotī**ti na mayhaṃ hoti, "ettāvatā vadāmī"ti na tassa hotīti – idaṃ vadāmīti na tassa hoti.

Māgaṇḍiyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ…pe… sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – māgaṇḍiyāti bhagavā.

Dhammesu niccheyya samuggahītanti. **Dhammesū**ti dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu. **Niccheyyā**ti nicchinitvā vinicchinitvā vicinitvā pavicinitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, odhiggāho bilaggāho varaggāho koṭṭhāsaggāho uccayaggāho samuccayaggāho, ‘‘idaṃ saccaṃ tacchaṃ tathaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparīta’’nti gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ, natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – dhammesu niccheyya samuggahītaṃ.

Passañca diṭṭhīsu anuggahāyāti. Diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passañca diṭṭhīsu anuggahāya.

Atha vā ‘‘sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña’’nti diṭṭhigatametaṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisaññojanaṃ, sadukkhaṃ savighātaṃ saupāyāsaṃ sapariḷāhaṃ, na nibbidāya na virāgāya na nirodhāya na upasamāya na abhiññāya na sambodhāya na nibbānāya saṃvattatīti. Diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passañca diṭṭhīsu anuggahāya.

Atha vā ‘‘asassato loko, antavā loko, anantavā loko, taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ, hoti tathāgato paraṃ maraṇā, na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā, neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña’’nti diṭṭhigatametaṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisaññojanaṃ, sadukkhaṃ savighātaṃ saupāyāsaṃ sapariḷāhaṃ na nibbidāya na virāgāya na nirodhāya na upasamāya na abhiññāya na sambodhāya na nibbānāya saṃvattatīti. Diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passañca diṭṭhīsu anuggahāya.

Atha vā imā diṭṭhiyo evaṃgahitā evaṃparāmaṭṭhā evaṃgatikā bhavissanti evaṃabhisamparāyāti. Diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passañca diṭṭhīsu anuggahāya.

Atha vā imā diṭṭhiyo nirayasaṃvattanikā tiracchānayonisaṃvattanikā pettivisayasaṃvattanikāti. Diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passañca diṭṭhīsu anuggahāya.

Atha vā imā diṭṭhiyo aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammāti. Diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passañca diṭṭhīsu anuggahāya.

Ajjhattasantiṃ pacinaṃ adassanti. Ajjhattasantiṃ ajjhattaṃ rāgassa santiṃ, dosassa santiṃ, mohassa santiṃ, kodhassa… upanāhassa… makkhassa … paḷāsassa… issāya… macchariyassa … māyāya… sāṭheyyassa… thambhassa… sārambhassa… mānassa… atimānassa… madassa… pamādassa… sabbakilesānaṃ… sabbaduccaritānaṃ… sabbadarathānaṃ… sabbapariḷāhānaṃ… sabbasantāpānaṃ… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santiṃ upasantiṃ vūpasantiṃ nibbutiṃ paṭipassaddhiṃ santiṃ. **Pacina**nti pacinanto vicinanto pavicinanto tulayanto tīrayanto vibhāvayanto vibhūtaṃ karonto, ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti pacinanto vicinanto pavicinanto tulayanto tīrayanto vibhāvayanto vibhūtaṃ karonto, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti pacinanto vicinanto pavicinanto… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti pacinanto vicinanto pavicinanto tulayanto tīrayanto vibhāvayanto vibhūtaṃ karonto. **Adassa**nti adassaṃ adakkhiṃ apassiṃ paṭivijjhinti – ajjhattasantiṃ pacinaṃ adassaṃ.

Tenāha bhagavā –

‘‘Idaṃ vadāmīti na tassa hoti, [māgaṇḍiyāti bhagavā]

Dhammesu niccheyya samuggahītaṃ;

Passañca diṭṭhīsu anuggahāya;

Ajjhattasantiṃ pacinaṃ adassa’’nti.

73.

Vinicchayā yāni pakappitāni, [iti māgaṇḍiyo]

Te ve munī brūsi anuggahāya;

Ajjhattasantīti yametamatthaṃ, kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ taṃ.

Vinicchayā yāni pakappitānīti. Vinicchayā vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni diṭṭhivinicchayā. **Pakappitānī**ti kappitā pakappitā abhisaṅkhatā saṇṭhapitātipi pakappitā. Atha vā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā vipariṇāmadhammātipi pakappitāti – vinicchayā yāni pakappitāni.

Iti māgaṇḍiyoti. **Itī**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – itīti. **Māgaṇḍiyo**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro – iti māgaṇḍiyoti.

Te ve munī brūsi anuggahāya, ajjhattasantīti yametamatthanti. **Te ve**ti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. **Munī**ti. **Monaṃ** vuccati ñāṇaṃ… pe… saṅgajālamaticca so munīti. **Anuggahāyā**ti diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmīti ca bhaṇasi, ajjhattasantīti ca bhaṇasi. **Yametamattha**nti yaṃ paramatthanti – te ve munī brūsi anuggahāya, ajjhattasantīti yametamatthaṃ.

Kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ tanti. **Kathaṃ nū**ti padaṃ saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhakapucchā anekaṃsapucchā, evaṃ nu kho nanu kho kiṃ nu kho kathaṃ nu khoti – kathaṃ nu. **Dhīrehī**ti dhīrehi paṇḍitehi paññavantehi buddhimantehi ñāṇīhi vibhāvīhi medhāvīhi. **Paveditaṃ**ti veditaṃ paveditaṃ ācikkhitaṃ desitaṃ paññāpitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaṭaṃ vibhattaṃ uttānīkataṃ pakāsitanti – kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ taṃ.

Tenāha so brāhmaṇo –

> ‘‘Vinicchayā yāni pakappitāni, [iti māgaṇḍiyo]
>
> Te ve munī brūsi anuggahāya;
>
> Ajjhattasantīti yametamatthaṃ, kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ ta’’nti.

74.

> **Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, [māgaṇḍiyāti bhagavā]**

Sīlabbatenāpi na suddhimāha;

Adiṭṭhiyā assutiyā aññāṇā, asīlatā abbatā nopi tena;

Ete ca nissajja anuggahāya, santo anissāya bhavaṃ na jappe.

Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇenāti. Diṭṭhenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; sutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; diṭṭhasutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; ñāṇenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasīti – na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena.

Māgaṇḍiyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ…pe… sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – māgaṇḍiyāti bhagavā.

Sīlabbatenāpi na suddhimāhāti. Sīlenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; vatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasīti – sīlabbatenāpi na suddhimāha.

Adiṭṭhiyā assutiyā aññāṇā, asīlatā abbatā nopi tenāti. Diṭṭhipi icchitabbā. Dasavatthukā sammādiṭṭhi – atthi dinnaṃ, atthi yiṭṭhaṃ, atthi hutaṃ, atthi sukatadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, atthi ayaṃ loko, atthi paro loko, atthi mātā, atthi pitā, atthi sattā opapātikā, atthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā ye imañca lokaṃ parañca lokaṃ sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedentīti; savanampi icchitabbaṃ – parato ghoso, suttaṃ, geyyaṃ, veyyākaraṇaṃ, gāthā, udānaṃ, itivuttakaṃ, jātakaṃ, abbhutadhammaṃ, vedallaṃ; ñāṇampi icchitabbaṃ – kammassakatañāṇaṃ, saccānulomikañāṇaṃ , abhiññāñāṇaṃ, samāpattiñāṇaṃ; sīlampi icchitabbaṃ – pātimokkhasaṃvaro; vatampi icchitabbaṃ – aṭṭha dhutaṅgāni – āraññikaṅgaṃ, piṇḍapātikaṅgaṃ, paṃsukūlikaṅgaṃ, tecīvarikaṅga, sapadānacārikaṅgaṃ, khalupacchābhattikaṅgaṃ, nesajjikaṅgaṃ, yathāsanthatikaṅganti.

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tenāti. Nāpi sammādiṭṭhimattena, nāpi savanamattena, nāpi ñāṇamattena, nāpi sīlamattena, nāpi vatamattena ajjhattasantiṃ patto hoti, nāpi vinā etehi dhammehi ajjhattasantiṃ pāpuṇāti. Api ca sambhārā ime dhammā honti ajjhattasantiṃ pāpuṇituṃ adhigantuṃ phassituṃ sacchikātunti – adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā asīlatā abbatā nopi tena.

Ete ca nissajja anuggahāyāti. **Ete**ti kaṇhapakkhikānaṃ dhammānaṃ samugghātato pahānaṃ icchitabbaṃ, tedhātukesu kusalesu dhammesu atammayatā icchitabbā, yato kaṇhapakkhiyā dhammā samugghātapahānena pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā, tedhātukesu ca kusalesu dhammesu atammayatā hoti, ettāvatāpi na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisati. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi ete ca nissajja anuggahāya. Yato taṇhā ca diṭṭhi ca māno ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammāti, ettāvatāpi na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti. Evampi ete ca nissajja anuggahāya.

Yato puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca āneñjābhisaṅkhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammāti, ettāvatāpi na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti. Evampi ete ca nissajja anuggahāya.

Santo anissāya bhavaṃ na jappeti. **Santo**ti rāgassa samitattā santo, dosassa samitattā santo, mohassa samitattā santo, kodhassa… upanāhassa… makkhassa… paḷāsassa… issāya… macchariyassa… māyāya… sāṭheyyassa… thambhassa… sārambhassa… mānassa… atimānassa… madassa… pamādassa… sabbakilesānaṃ… sabbaduccaritānaṃ… sabbadarathānaṃ… sabbapariḷāhānaṃ… sabbasantāpānaṃ… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti – santo.

Anissāyāti dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca…pe… ayaṃ taṇhānissayo…pe… ayaṃ diṭṭhinissayo. Taṇhānissayaṃ pahāya diṭṭhinissayaṃ paṭinissajjitvā cakkhuṃ anissāya, sotaṃ anissāya, ghānaṃ anissāya, jivhaṃ anissāya, kāyaṃ anissāya, manaṃ anissāya, rūpe… sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ… lābhaṃ… yasaṃ… pasaṃsaṃ… sukhaṃ… cīvaraṃ… piṇḍapātaṃ… senāsanaṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ… kāmadhātuṃ… rūpadhātuṃ…

arūpadhātuṃ… kāmabhavaṃ… rūpabhavaṃ… arūpabhavaṃ… saññābhavaṃ… asaññābhavaṃ… nevasaññānāsaññābhavaṃ… ekavokārabhavaṃ… catuvokārabhavaṃ… pañcavokārabhavaṃ… atītaṃ… anāgataṃ… paccuppannaṃ… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme anissāya aggaṇhitvā aparāmasitvā anabhinivisitvāti – santo anissāya. **Bhavaṃ na jappe**ti kāmabhavaṃ na jappeyya, rūpabhavaṃ na jappeyya, arūpabhavaṃ na jappeyya nappajappeyya na abhijappeyyāti – santo anissāya bhavaṃ na jappe.

Tenāha bhagavā –

"Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, [māgaṇḍiyāti bhagavā]

Sīlabbatenāpi na suddhimāha;

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tena;

Ete ca nissajja anuggahāya, santo anissāya bhavaṃ na jappe"ti.

75.

No ce kira diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, [iti māgaṇḍiyo]

Sīlabbatenāpi na suddhimāha;

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tena;

Maññāmahaṃ momuhameva dhammaṃ, diṭṭhiyā eke paccenti suddhiṃ.

No ce kira diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇenāti. Diṭṭhiyāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; sutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ… diṭṭhasutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ… ñāṇenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasīti – no ce kira diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena.

Iti māgaṇḍiyoti **itī**ti padasandhi…pe…. **Māgaṇḍiyo**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… iti māgaṇḍiyo.

Sīlabbatenāpi na suddhimāhāti. Sīlenāpi suddhiṃ visuddhiṃ

parisuddhiṃ…pe… vatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ…pe… sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasīti – sīlabbatenāpi na suddhimāha.

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tenāti. Diṭṭhipi icchitabbāti evaṃ bhaṇasi, savanampi icchitabbanti evaṃ bhaṇasi, ñāṇampi icchitabbanti evaṃ bhaṇasi, na sakkosi ekaṃsena anujānituṃ, napi sakkosi ekaṃsena paṭikkhipitunti – adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tena.

Maññāmahaṃ momuhameva dhammanti. Momūhadhammo ayaṃ tuyhaṃ bāladhammo mūḷhadhammo aññāṇadhammo amarāvikkhepadhammoti evaṃ maññāmi evaṃ jānāmi evaṃ ājānāmi evaṃ vijānāmi evaṃ paṭivijānāmi evaṃ paṭivijjhāmīti – maññāmahaṃ momuhameva dhammaṃ.

Diṭṭhiyā eke paccenti suddhinti. Suddhidiṭṭhiyā eke samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti; ‘‘sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña’’nti diṭṭhiyā eke samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti; ‘‘asassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña’’nti diṭṭhiyā eke samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccentīti – diṭṭhiyā eke paccenti suddhiṃ.

Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘No ce kira diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, [iti māgaṇḍiyo]

Sīlabbatenāpi na suddhimāha;

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tena;

Maññāmahaṃ momuhameva dhammaṃ, diṭṭhiyā eke paccenti suddhi’’nti.

76.

Diṭṭhiñca nissāyanupucchamāno, [māgaṇḍiyāti bhagavā]

Samuggahītesu pamohamāgā ;

Ito ca nāddakkhi aṇumpi saññaṃ, tasmā tuvaṃ momuhato dahāsi.

Diṭṭhiñca nissāyanupucchamānoti. Māgaṇḍiyo brāhmaṇo diṭṭhiṃ nissāya diṭṭhiṃ pucchati, lagganaṃ nissāya lagganaṃ pucchati, bandhanaṃ nissāya bandhanaṃ pucchati, palibodhaṃ nissāya palibodhaṃ pucchati. **Anupucchamāno**ti punappunaṃ pucchatīti – diṭṭhiñca nissāyanupucchamāno.

Māgaṇḍiyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ…pe… sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – māgaṇḍiyāti bhagavā.

Samuggahītesu pamohamāgāti. Yā sā diṭṭhi tayā gahitā parāmaṭṭhā abhiniviṭṭhā ajjhositā adhimuttā, tāyeva tvaṃ diṭṭhiyā mūḷhosi pamūḷhosi sammūḷhosi mohaṃ āgatosi pamohaṃ āgatosi sammohaṃ āgatosi andhakāraṃ pakkhandosīti – samuggahītesu pamohamāgā.

Ito ca nāddakkhi aṇumpi saññānti. Ito ajjhattasantito vā paṭipadāto vā dhammadesanāto vā, yuttasaññaṃ pattasaññaṃ lakkhaṇasaññaṃ kāraṇasaññaṃ ṭhānasaññaṃ na paṭilabhati, kuto ñāṇanti. Evampi ito ca nāddakkhi aṇumpi saññaṃ. Atha vā aniccaṃ vā aniccasaññānulomaṃ vā, dukkhaṃ vā dukkhasaññānulomaṃ vā, anattaṃ vā anattasaññānulomaṃ vā, saññuppādamattaṃ vā sañjānitamattaṃ vā na paṭilabhati, kuto ñāṇanti. Evampi ito ca nāddakkhi aṇumpi saññaṃ.

Tasmā tuvaṃ momuhato dahāsīti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā momūhadhammato bāladhammato mūḷhadhammato aññāṇadhammato amarāvikkhepadhammato dahāsi passasi dakkhasi olokesi nijjhāyasi upaparikkhasīti – tasmā tuvaṃ momuhato dahāsi.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Diṭṭhiñca nissāyanupucchamāno, [māgaṇḍiyāti bhagavā]
>
> Samuggahītesu pamohamāgā;
>
> Ito ca nāddakkhi aṇumpi saññaṃ, tasmā tuvaṃ momuhato dahāsī’’ti.

77.

Samo visesī uda vā nihīno, yo maññati so vivadetha tena;

Tīsu vidhāsu avikampamāno, samo visesīti na tassa hoti.

Samo visesī uda vā nihīno, yo maññati so vivadetha tenāti. Sadisohamasmīti vā seyyohamasmīti vā hīnohamasmīti vā yo maññati, so tena mānena tāya diṭṭhiyā tena vā puggalena kalahaṃ kareyya bhaṇḍanaṃ kareyya viggahaṃ kareyya vivādaṃ kareyya medhagaṃ kareyya – ‘‘na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi, ahaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāmi, kiṃ tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānissasi, micchāpaṭipanno tvamasi, ahamasmi sammāpaṭipanno, sahitaṃ me, asahitaṃ te, pure vacanīyaṃ pacchā avaca, pacchā vacanīyaṃ pure avaca, adhiciṇṇaṃ te viparāvattaṃ, āropito te vādo, niggahito tvamasi, cara vādappamokkhāya, nibbeṭhehi vā sace pahosī’’ti – samo visesī uda vā nihīno yo maññati so vivadetha tena.

Tīsu vidhāsu avikampamāno, samo visesīti na tassa hotīti. Yassetā tisso vidhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so tīsu vidhāsu na kampati na vikampati, avikampamānassa puggalassa sadisohamasmīti vā seyyohamasmīti vā hīnohamasmīti vā. **Na tassa hotī**ti. Na mayhaṃ hotīti tīsu vidhāsu avikampamāno, samo visesīti – na tassa hoti.

Tenāha bhagavā –

‘‘Samo visesī uda vā nihīno, yo maññati so vivadetha tena;

Tīsu vidhāsu avikampamāno, samo visesīti na tassa hotī’’ti.

78.

Saccanti so brāhmaṇo kiṃ vadeyya, musāti vā so vivadetha kena;

Yasmiṃ samaṃ visamaṃ vāpi natthi, sa kena vādaṃ paṭisaṃyujeyya.

Saccanti so brāhmaṇo kiṃ vadeyyāti. **Brāhmaṇo**ti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo…pe… asito tādi pavuccate sa brahmā. **Saccanti so brāhmaṇo kiṃ vadeyyā**ti. ‘‘Sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti brāhmaṇo kiṃ vadeyya kiṃ katheyya kiṃ bhaṇeyya kiṃ dīpayeyya kiṃ vohareyya; ‘‘asassato loko…pe… neva hoti na na hoti

tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā''nti brāhmaṇo kiṃ vadeyya kiṃ katheyya kiṃ bhaṇeyya kiṃ dīpayeyya kiṃ vohareyyāti – saccanti so brāhmaṇo kiṃ vadeyya.

Musāti vā so vivadetha kenāti. Brāhmaṇo mayhaṃva saccaṃ, tuyhaṃ musāti kena mānena, kāya diṭṭhiyā, kena vā puggalena kalahaṃ kareyya bhaṇḍanaṃ kareyya viggahaṃ kareyya vivādaṃ kareyya medhagaṃ kareyya – ''na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi…pe… nibbeṭhehi vā sace pahosī''ti – musāti vā so vivadetha kena.

Yasmiṃ samaṃ visamaṃ vāpi natthīti. **Yasmi**nti yasmiṃ puggale arahante khīṇāsave sadisohamasmīti māno natthi, seyyohamasmīti māno natthi, hīnohamasmīti omāno natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – yasmiṃ samaṃ visamaṃ vāpi natthi.

Sa kena vādaṃ paṭisaṃyujeyyāti. So kena mānena, kāya diṭṭhiyā, kena vā puggalena vādaṃ paṭisañño jeyya paṭibaleyya kalahaṃ kareyya bhaṇḍanaṃ kareyya viggahaṃ kareyya vivādaṃ kareyya medhagaṃ kareyya – ''na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi…pe… nibbeṭhehi vā sace pahosī''ti – sa kena vādaṃ paṭisaṃyujeyya.

Tenāha bhagavā –

> ''Saccanti so brāhmaṇo kiṃ vadeyya, musāti vā so vivadetha kena;
>
> Yasmiṃ samaṃ visamaṃ vāpi natthi, sa kena vādaṃ paṭisaṃyujeyyā''ti.

79.

> **Okaṃ pahāya aniketasārī, gāme akubbaṃ muni santhavāni ;**
>
> **Kāmehi ritto apurekkharāno, kathaṃ na viggayha janena kayirā.**

Atha kho hāliddakāni gahapati yenāyasmā mahākaccāno tenupasaṅkami; upasaṅkamitvā āyasmantaṃ mahākaccānaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho hāliddakāni gahapati āyasmantaṃ mahākaccānaṃ etadavoca – ''vuttamidaṃ bhante, kaccāna,

bhagavatā aṭṭhakavaggike māgaṇḍiyapañhe –

“Okaṃ pahāya aniketasārī, gāme akubbaṃ muni santhavāni;

Kāmehi ritto apurekkharāno, kathaṃ na viggayha janena kayirā”ti.

“Imassa nu kho bhante, kaccāna, bhagavatā saṅkhittena bhāsitassa kathaṃ vitthārena attho daṭṭhabbo”ti?

“Rūpadhātu kho, gahapati, viññāṇassa oko rūpadhātu rāgavinibandhañca pana viññāṇaṃ okasārīti vuccati. Vedanādhātu kho, gahapati… saññādhātu kho, gahapati… saṅkhāradhātu kho, gahapati, viññāṇassa oko saṅkhāradhātu rāgavinibandhañca pana viññāṇaṃ okasārīti vuccati. Evaṃ kho, gahapati, okasārī hoti.

“Kathañca, gahapati, anokasārī hoti? Rūpadhātuyā kho, gahapati, yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upāyupādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā te tathāgatassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā; tasmā tathāgato anokasārīti vuccati. Vedanādhātuyā kho, gahapati… saññādhātuyā kho, gahapati… saṅkhāradhātuyā kho, gahapati… viññāṇadhātuyā kho, gahapati, yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upāyupādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā te tathāgatassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā; tasmā tathāgato anokasārīti vuccati. Evaṃ kho, gahapati, anokasārī hoti.

“Kathañca, gahapati, niketasārī hoti? Rūpanimittaniketavisāravinibandhā kho, gahapati, niketasārīti vuccati. Saddanimitta… gandhanimitta… rasanimitta… phoṭṭhabbanimitta… dhammanimittaniketavisāravinibandhā kho, gahapati, niketasārīti vuccati. Evaṃ kho, gahapati, niketasārī hoti.

“Kathañca, gahapati, aniketasārī hoti? Rūpanimittaniketavisāravinibandhā kho, gahapati, tathāgatassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā; tasmā tathāgato aniketasārīti vuccati. Saddanimitta… gandhanimitta… rasanimitta… phoṭṭhabbanimitta… dhammanimittaniketavisāravinibandhā kho, gahapati, tathāgatassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā; tasmā tathāgato aniketasārīti vuccati. Evaṃ kho, gahapati, aniketasārī hoti.

“Kathañca, gahapati, gāme santhavajāto hoti? Idha, gahapati, ekacco bhikkhu gihīhi saṃsaṭṭho viharati sahanandī sahasokī, sukhitesu sukhito, dukkhitesu dukkhito, uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā voyogaṃ āpajjati. Evaṃ kho, gahapati, gāme santhavajāto hoti.

“Kathañca, gahapati, gāme na santhavajāto hoti? Idha, gahapati, ekacco bhikkhu gihīhi asaṃsaṭṭho viharati na sahanandī na sahasokī, na sukhitesu sukhito, na dukkhitesu dukkhito, uppannesu kiccakaraṇīyesu na attanā voyogaṃ āpajjati. Evaṃ kho, gahapati, gāme na santhavajāto hoti.

“Kathañca, gahapati, kāmehi aritto hoti? Idha, gahapati, ekacco bhikkhu kāmesu avītarāgo hoti avigatacchando avigatapemo avigatapipāso avigatapariḷāho avigatataṇho. Evaṃ kho, gahapati, kāmehi aritto hoti.

“Kathañca, gahapati, kāmehi ritto hoti? Idha, gahapati, ekacco bhikkhu kāmesu vītarāgo hoti vigatacchando vigatapemo vigatapipāso vigatapariḷāho vigatataṇho. Evaṃ kho, gahapati, kāmehi ritto hoti.

“Kathañca, gahapati, purekkharāno hoti? Idha, gahapati, ekaccassa bhikkhuno evaṃ hoti – ‘evaṃrūpo siyaṃ anāgatamaddhāna’nti tattha nandiṃ samannāneti, ‘evaṃvedano siyaṃ… evaṃsañño siyaṃ… evaṃsaṅkhāro siyaṃ… evaṃviññāṇo siyaṃ anāgatamaddhāna’nti tattha nandiṃ samannāneti. Evaṃ kho, gahapati, purekkharāno hoti.

“Kathañca, gahapati, apurekkharāno hoti? Idha, gahapati, ekaccassa bhikkhuno evaṃ hoti – ‘evaṃrūpo siyaṃ anāgatamaddhāna’nti na tattha nandiṃ samannāneti, ‘evaṃvedano siyaṃ… evaṃsañño siyaṃ… evaṃsaṅkhāro siyaṃ… evaṃviññāṇo siyaṃ anāgatamaddhāna’nti na tattha nandiṃ samannāneti. Evaṃ kho, gahapati, apurekkharāno hoti.

“Kathañca, gahapati, kathaṃ viggayha janena kattā hoti? Idha, gahapati, ekacco evarūpiṃ kathaṃ kattā hoti – ‘na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi, ahaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāmi, kiṃ tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānissasi, micchāpaṭipanno tvamasi, ahamasmi sammāpaṭipanno, sahitaṃ me, asahitaṃ te, pure vacanīyaṃ pacchā avaca, pacchā vacanīyaṃ pure avaca, adhiciṇṇaṃ te viparāvattaṃ, āropito te vādo, niggahito tvamasi, cara vādappamokkhāya, nibbeṭhehi vā sace pahosī’ti. Evaṃ kho, gahapati, kathaṃ viggayha janena kattā hoti.

“Kathañca, gahapati, kathaṃ viggayha janena na kattā hoti?

Idha, gahapati, ekacco na evarūpiṃ kathaṃ kattā hoti – ‘na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi…pe… nibbeṭhehi vā sace pahosī’ti. Evaṃ kho, gahapati, viggayha janena na kattā hoti. Iti kho, gahapati, yaṃ taṃ vuttaṃ bhagavatā aṭṭhakavaggike māgaṇḍiyapañhe –

“Okaṃ pahāya aniketasārī, gāme akubbaṃ muni santhavāni;

Kāmehi ritto apurekkharāno, kathaṃ na viggayha janena kayirā”ti.

“Imassa kho, gahapati, bhagavatā saṅkhittena bhāsitassa evaṃ vitthārena attho daṭṭhabbo”ti.

Tenāha bhagavā –

“Okaṃ pahāya aniketasārī, gāme akubbaṃ muni santhavāni;

Kāmehi ritto apurekkharāno, kathaṃ na viggayha janena kayirā”ti.

80.

Yehi vivitto vicareyya loke, na tāni uggayha vadeyya nāgo;

Elambujaṃ kaṇḍakavārijaṃ yathā, jalena paṅkena canūpalittaṃ;

Evaṃ munī santivādo agiddho, kāme ca loke ca anūpalitto.

Yehi vivitto vicareyya loketi. **Yehī**ti yehi diṭṭhigatehi. **Vivitto**ti kāyaduccaritenaritto vivitto pavivitto, vacīduccaritena…manoduccaritena…rāgena…pe… sabbākusalābhisaṅkhārehi ritto vivitto pavivitto. **Vicareyyā**ti vicareyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyya. **Loke**ti manussaloketi – yehi vivitto vicareyya loke.

Na tāni uggayha vadeyya nāgoti. **Nāgo**ti āguṃ na karotīti – nāgo, na gacchatīti – nāgo, nāgacchatīti – nāgo. Kathaṃ āguṃ na karotīti – nāgo? Āgū vuccanti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

Āguṃ na karoti kiñci loke, [sabhiyāti bhagavā]

Sabbasaññoge visajja bandhanāni;

Sabbattha na sajjati vimutto, nāgo tādī pavuccate tathattā.

Evaṃ āguṃ na karotīti – nāgo.

Kathaṃ na gacchatīti – nāgo? Na chandāgatiṃ gacchati, na dosāgatiṃ gacchati, na mohāgatiṃ gacchati, na bhayāgatiṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, nānusayavasena gacchati, na vaggehi dhammehi yāyati nīyati vuyhati saṃharīyati. Evaṃ na gacchatīti – nāgo.

Kathaṃ nāgacchatīti – nāgo? Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Sakadāgāmimaggena… anāgāmimaggena… arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Evaṃ nāgacchatīti – nāgo.

Na tāni uggayha vadeyya nāgoti. Nāgo na tāni diṭṭhigatāni gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyya; ‘‘sassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyyāti – na tāni uggayha vadeyya nāgo.

Elambujaṃ kaṇḍakavārijaṃ yathā, jalena paṅkena canūpalittanti. Elaṃ vuccati udakaṃ, ambujaṃ vuccati padumaṃ, kaṇḍako vuccati kharadaṇḍo, vāri vuccati udakaṃ, vārijaṃ vuccati padumaṃ vārisambhavaṃ, jalaṃ vuccati udakaṃ, paṅko vuccati kaddamo. Yathā padumaṃ vārijaṃ vārisambhavaṃ jalena ca paṅkena ca na limpati na palimpati na upalimpati, alittaṃ asaṃlittaṃ anupalittanti – elambujaṃ kaṇḍakavārijaṃ yathā jalena paṅkena canūpalittaṃ.

Evaṃ munī santivādo agiddho, kāme ca loke ca anūpalittoti. **Eva**nti opammasaṃpaṭipādanaṃ. **Munī**ti. Monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Santivādo**ti santivādo muni tāṇavādo leṇavādo saraṇavādo abhayavādo accutavādo amatavādo nibbānavādoti – evaṃ muni santivādo. **Agiddho**ti. Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yasseso gedho pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho so vuccati agiddho. So rūpe agiddho, sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… kule… gaṇe… āvāse… lābhe… yase… pasaṃsāya… sukhe… cīvare… piṇḍapāte … senāsane… gilānapaccayabhesajjaparikkhāre… kāmadhātuyā … rūpadhātuyā…

arūpadhātuyā… kāmabhave… rūpabhave… arūpabhave… saññābhave… asaññābhave… nevasaññānāsaññābhave… ekavokārabhave… catuvokārabhave… pañcavokārabhave… atīte… anāgate… paccuppanne… diṭṭha-suta-muta-viññātabbesu dhammesu agiddho agadhito amucchito anajjhosanno , vītagedho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissaṭṭhagedho, vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo, nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – evaṃ muni santivādo agiddho.

Kāme ca loke ca anūpalittoti. **Kāmā**ti udānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Loke**ti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Lepā**ti dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca… pe… ayaṃ taṇhālepo…pe… ayaṃ diṭṭhilepo. Muni taṇhālepaṃ pahāya diṭṭhilepaṃ paṭinissajjitvā kāme ca loke ca na limpati na palimpati na upalimpati, alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – evaṃ munī santivādo agiddho, kāme ca loke ca anūpalitto.

Tenāha bhagavā –

"Yehi vivitto vicareyya loke, na tāni uggayha vadeyya nāgo;

Elambujaṃ kaṇḍakavārijaṃ yathā, jalena paṅkena canūpalittaṃ;

Evaṃ munī santivādo agiddho, kāme ca loke ca anūpalitto"ti.

81.

Na vedagū diṭṭhiyā na mutiyā, sa mānameti na hi tammayo so;

Na kammunā nopi sutena neyyo, anūpanīto sa nivesanesu.

Na vedagū diṭṭhiyā na mutiyā, sa mānametīti. **Nā**ti paṭikkhepo. **Vedagū**ti. Vedo vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ, paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Tehi vedehi jātijarāmaraṇassa antagato antappatto, koṭigato koṭippatto, pariyantagato pariyantappatto, vosānagato vosānappatto, tāṇagato tāṇappatto, leṇagato leṇappatto, saraṇagato saraṇappatto, abhayagato

abhayappatto, accutagato accutappatto, amatagato amatappatto, nibbānagato nibbānappatto, vedānaṃ vā antaṃ gatoti vedagū, vedehi vā antaṃ gatoti vedagū, sattannaṃ vā dhammānaṃ viditattā vedagū, sakkāyadiṭṭhi viditā hoti, vicikicchā viditā hoti, sīlabbataparāmāso vidito hoti, rāgo vidito hoti, doso vidito hoti, moho vidito hoti, māno vidito hoti, viditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhiyāti bhagavā]

Samaṇānaṃ yānīdhatthi brāhmaṇānaṃ;

Sabbavedanāsu vītarāgo, sabbaṃ vedamaticca vedagū soti.

Na diṭṭhiyāti tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. So diṭṭhiyā na yāyati na nīyati na vuyhati na saṃharīyati, napi taṃ diṭṭhigataṃ sārato pacceti na paccāgacchatīti – na vedagū diṭṭhiyā. **Na mutiyā**ti mutarūpena vā parato ghosena vā mahājanasammutiyā vā mānaṃ neti na upeti na upagacchati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – na vedagū diṭṭhiyā na mutiyā sa mānameti.

Na hi tammayo soti na taṇhāvasena diṭṭhivasena tammayo hoti tapparamo tapparāyano. Yato taṇhā ca diṭṭhi ca māno cassa pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā ettāvatā na tammayo hoti na tapparamo na tapparāyanoti – sa mānameti na hi tammayo so.

Nakammunānopisutenaneyyoti.**Nakammunā**tipuññābhisaṅkhārena vā apuññābhisaṅkhārena vā āneñjābhisaṅkhārena vā na yāyati na nīyati na vuyhati na saṃharīyatīti – na kammunā. **Nopi sutena neyyo**ti sutasuddhiyā vā parato ghosena vā mahājanasammutiyā vā na yāyati na nīyati na vuyhati na saṃharīyatīti – na kammunā nopi sutena neyyo.

Anūpanīto sa nivesanesūti. **Upayā**ti dve upayā – taṇhūpayo ca diṭṭhūpayo ca…pe… ayaṃ taṇhūpayo…pe… ayaṃ diṭṭhūpayo. Tassa taṇhūpayo pahīno, diṭṭhūpayo paṭinissaṭṭho. Taṇhūpayassa pahīnattā, diṭṭhūpayassa paṭinissaṭṭhattā so nivesanesu anūpanīto anupalitto anupagato anajjhosito anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – anūpanīto sa nivesanesu.

Tenāha bhagavā –

‘‘Na vedagū diṭṭhiyā na mutiyā, sa mānameti na hi tammayo so;

Na kammunā nopi sutena neyyo, anūpanīto sa nivesanesū’’ti.

82.

Saññāvirattassa na santi ganthā, paññāvimuttassa na santi mohā;

Saññañca diṭṭhiñca ye aggahesuṃ, te ghaṭṭamānā vicaranti loke.

Saññāvirattassa na santi ganthāti. Yo samathapubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti tassa ādito upādāya ganthā vikkhambhitā honti, arahatte patte arahato ganthā ca mohā ca nīvaraṇā ca kāmasaññā byāpādasaññā vihiṃsāsaññā diṭṭhisaññā ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammāti – saññāvirattassa na santi ganthā.

Paññāvimuttassa na santi mohāti. Yo vipassanāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti, tassa ādito upādāya mohā vikkhambhitā honti, arahatte patte arahato mohā ca ganthā ca nīvaraṇā ca kāmasaññā byāpādasaññā vihiṃsāsaññā diṭṭhisaññā ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammāti – paññāvimuttassa na santi mohā.

Saññañca diṭṭhiñca ye aggahesuṃ, te ghaṭṭamānā vicaranti loketi. Ye saññaṃ gaṇhanti kāmasaññaṃ byāpādasaññaṃ vihiṃsāsaññaṃ te saññāvasena ghaṭṭenti saṅghaṭṭenti. Rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyāpi khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttena vivadati, puttopi mātarā vivadati, pitāpi puttena vivadati, puttopi pitarā vivadati, bhātāpi bhātarā vivadati, bhaginīpi bhaginiyā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginīpi bhātarā vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati. Te tattha kalahaviggahavivādamāpannā aññamaññaṃ pāṇīhipi upakkamanti, leḍḍūhipi upakkamanti, daṇḍehipi upakkamanti, satthehipi upakkamanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ye diṭṭhiṃ gaṇhanti ‘‘sassato loko’’ti vā… pe… ‘‘neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti vā te diṭṭhivasena ghaṭṭenti saṅghaṭṭenti, satthārato satthāraṃ ghaṭṭenti, dhammakkhānato

dhammakkhānaṃ ghaṭṭenti, gaṇato gaṇaṃ ghaṭṭenti, diṭṭhiyā diṭṭhiṃ ghaṭṭenti, paṭipadāya paṭipadaṃ ghaṭṭenti, maggato maggaṃ ghaṭṭenti.

Atha vā te vivadanti, kalahaṃ karonti, bhaṇḍanaṃ karonti, viggahaṃ karonti, vivādaṃ karonti, medhagaṃ karonti – ‘‘na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi…pe… nibbeṭhehi vā sace pahosī’’ti. Tesaṃ abhisaṅkhārā appahīnā; abhisaṅkhārānaṃ appahīnattā gatiyā ghaṭṭenti, niraye ghaṭṭenti, tiracchānayoniyā ghaṭṭenti, pettivisaye ghaṭṭenti, manussaloke ghaṭṭenti, devaloke ghaṭṭenti, gatiyā gatiṃ… upapattiyā upapattiṃ… paṭisandhiyā paṭisandhiṃ… bhavena bhavaṃ… saṃsārena saṃsāraṃ… vaṭṭena vaṭṭaṃ ghaṭṭenti saṅghaṭṭenti vadanti vicaranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpenti. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – saññañca diṭṭhiñca ye aggahesuṃ te ghaṭṭamānā vicaranti loke.

Tenāha bhagavā –

‘‘Saññāvirattassa na santi ganthā, paññāvimuttassa na santi mohā;

Saññañca diṭṭhiñca ye aggahesuṃ, te ghaṭṭamānā vicaranti loke’’ti.

Māgaṇḍiyasuttaniddeso navamo.

10. Purābhedasuttaniddeso

Atha purābhedasuttaniddesaṃ vakkhati –

83.

Kathaṃdassī kathaṃsīlo, upasantoti vuccati;

Taṃ me gotama pabrūhi, pucchito uttamaṃ naraṃ.

Kathaṃdassī kathaṃsīlo, upasantoti vuccatīti. **Kathaṃdassī**ti kīdisena dassanena samannāgato, kiṃsaṇṭhitena, kiṃpakārena, kiṃpaṭibhāgenāti – kathaṃdassī. **Kathaṃsīlo**ti kīdisena sīlena samannāgato, kiṃsaṇṭhitena, kiṃpakārena, kiṃpaṭibhāgenāti – kathaṃdassī kathaṃsīlo. **Upasantoti vuccatī**ti santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyati. Kathaṃdassīti

adhipaññaṃ pucchati, kathaṃsīloti adhisīlaṃ pucchati, upasantoti adhicittaṃ pucchatīti – kathaṃdassī kathaṃsīlo upasantoti vuccati.

Taṃ me gotama pabrūhīti. **Ta**nti yaṃ pucchāmi, yaṃ yācāmi, yaṃ ajjhesāmi, yaṃ pasādemi. **Gotamā**ti so nimmito buddhaṃ bhagavantaṃ gottena ālapati. **Pabrūhī**ti brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehīti – taṃ me gotama pabrūhi.

Pucchito uttamaṃ naranti. **Pucchito**ti puṭṭho pucchito yācito ajjhesito pasādito. **Uttamaṃ nara**nti aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ naranti – pucchito uttamaṃ naraṃ.

Tenāha so nimmito –

"Kathaṃdassī kathaṃsīlo, upasantoti vuccati;

Taṃ me gotama pabrūhi, pucchito uttamaṃ nara"nti.

84.

Vītataṇho purābhedā, [iti bhagavā]

Pubbamantamanissito;

Vemajjhe nupasaṅkheyyo,

Tassa natthi purakkhataṃ.

Vītataṇho purābhedāti. Purā kāyassa bhedā, purā attabhāvassa bhedā, purā kaḷevarassa nikkhepā, purā jīvitindriyassa upacchedā vītataṇho vigatataṇho cattataṇho vantataṇho muttataṇho pahīnataṇho paṭinissaṭṭhataṇho, vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo, nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharati.

Bhagavāti gāravādhivacanaṃ. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggataṇhoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā, bhaji vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppānīti bhagavā, bhāgī

vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavihārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ paññābhāvanānaṃ dasannaṃ kasiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjānaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā. Bhagavāti netaṃ nāmaṃ mātarā kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātarā kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na ñātisālohitehi kataṃ, na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ; vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutaññāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – vītataṇho purābhedāti bhagavā.

Pubbamantamanissitoti pubbanto vuccati atīto addhā. Atītaṃ addhānaṃ ārabbha taṇhā pahīnā, diṭṭhi paṭinissaṭṭhā taṇhāya pahīnattā, diṭṭhiyā paṭinissaṭṭhattā. Evampi pubbamantamanissito. Atha vā ‘‘evaṃrūpo ahosiṃ atītamaddhāna’’nti tattha nandiṃ na samannāneti, ‘‘evaṃvedano ahosiṃ… evaṃsañño ahosiṃ… evaṃsaṅkhāro ahosiṃ… evaṃviññāṇo ahosiṃ atītamaddhāna’’nti tattha nandiṃ na samannāneti. Evampi pubbamantamanissito. Atha vā ‘‘iti me cakkhu ahosi atītamaddhānaṃ – iti rūpā’’ti tattha na chandarāgapaṭibaddhaṃ hoti viññāṇaṃ, na chandarāgapaṭibaddhattā viññāṇassa na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi pubbamantamanissito. ‘‘Iti me sotaṃ ahosi atītamaddhānaṃ – iti saddā’’ti, ‘‘iti me ghānaṃ ahosi atītamaddhānaṃ – iti gandhā’’ti, ‘‘iti me jivhā ahosi atītamaddhānaṃ – iti rasā’’ti, ‘‘iti me kāyo ahosi atītamaddhānaṃ – iti phoṭṭhabbā’’ti, ‘‘iti me mano ahosi atītamaddhānaṃ – iti dhammā’’ti tattha na chandarāgapaṭibaddhaṃ hoti viññāṇaṃ, na chandarāgapaṭibaddhattā viññāṇassa na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi pubbamantamanissito. Atha vā yāni tāni pubbe mātugāmena saddhiṃ hasitalapitakīḷitāni na tadassādeti, na taṃ nikāmeti, na ca tena vittiṃ āpajjati. Evampi pubbamantamanissito.

Vemajjhe nupasaṅkheyyoti. Vemajjhaṃ vuccati paccuppanno addhā. Paccuppannaṃ addhānaṃ ārabbha taṇhā pahīnā, diṭṭhi paṭinissaṭṭhā.

Taṇhāya pahīnattā, diṭṭhiyā paṭinissaṭṭhattā rattoti nupasaṅkheyyo, duṭṭhoti nupasaṅkheyyo, mūḷhoti nupasaṅkheyyo, vinibaddhoti nupasaṅkheyyo, parāmaṭṭhoti nupasaṅkheyyo, vikkhepagatoti nupasaṅkheyyo, aniṭṭhaṅgatoti nupasaṅkheyyo, thāmagatoti nupasaṅkheyyo; te abhisaṅkhārā pahīnā; abhisaṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyā nupasaṅkheyyo, nerayikoti vā tiracchānayonikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena saṅkhaṃ gaccheyyāti – vemajjhe nupasaṅkheyyo.

Tassa natthi purakkhatanti. **Tassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Purekkhārā**ti dve purekkhārā – taṇhāpurekkhāro ca diṭṭhipurekkhāro ca…pe… ayaṃ taṇhāpurekkhāro…pe… ayaṃ diṭṭhipurekkhāro. Tassa taṇhāpurekkhāro pahīno, diṭṭhipurekkhāro paṭinissaṭṭho. Taṇhāpurekkhārassa pahīnattā, diṭṭhipurekkhārassa paṭinissaṭṭhattā na taṇhaṃ vā diṭṭhiṃ vā purato katvā carati, na taṇhādhajo na taṇhāketu na taṇhādhipateyyo, na diṭṭhidhajo na diṭṭhiketu na diṭṭhādhipateyyo, na taṇhāya vā diṭṭhiyā vā parivārito carati. Evampi tassa natthi purakkhataṃ. Atha vā ‘‘evaṃrūpo siyaṃ anāgatamaddhāna’’nti tattha nandiṃ na samannāneti, ‘‘evaṃvedano siyaṃ… evaṃsañño siyaṃ… evaṃsaṅkhāro siyaṃ… evaṃviññāṇo siyaṃ anāgatamaddhāna’’nti tattha nandiṃ na samannāneti. Evampi tassa natthi purakkhataṃ. Atha vā ‘‘iti me cakkhu siyā anāgatamaddhānaṃ – iti rūpā’’ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi tassa natthi purakkhataṃ. ‘‘Iti me sotaṃ siyā anāgatamaddhānaṃ – iti saddā’’ti, ‘‘iti me ghānaṃ siyā anāgatamaddhānaṃ – iti gandhā’’ti, ‘‘iti me jivhā siyā anāgatamaddhānaṃ – iti rasā’’ti, ‘‘iti me kāyo siyā anāgatamaddhānaṃ – iti phoṭṭhabbā’’ti, ‘‘iti me mano siyā anāgatamaddhānaṃ – iti dhammā’’ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi tassa natthi purakkhataṃ. Atha vā ‘‘imināhaṃ sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā devo vā bhavissāmi devaññataro’’ti vā appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandato. Evampi tassa natthi purakkhataṃ.

Tenāha bhagavā –

‘‘Vītataṇho purābhedā, [iti bhagavā]

Pubbamantamanissito;

Vemajjhe nupasaṅkheyyo,

Tassa natthi purakkhata’’nti.

85.

Akkodhano asantāsī, avikatthī akukkuco;

Mantabhāṇī anuddhato, sa ve vācāyato muni.

Akkodhano asantāsīti. **Akkodhano**ti yañhi kho vuttaṃ. Api ca kodho tāva vattabbo. Dasahākārehi kodho jāyati – ‘‘anatthaṃ me acarī’’ti kodho jāyati, ‘‘anatthaṃ me caratī’’ti kodho jāyati, ‘‘anatthaṃ me carissatī’’ti kodho jāyati, ‘‘piyassa me manāpassa anatthaṃ acari… anatthaṃ carati… anatthaṃ carissatī’’ti kodho jāyati, ‘‘appiyassa me amanāpassa atthaṃ acari… atthaṃ carati… atthaṃ carissatī’’ti kodho jāyati, aṭṭhāne vā pana kodho jāyati. Yo evarūpo cittassa āghāto paṭighāto, paṭighaṃ paṭivirodho, kopo pakopo sampakopo, doso padoso sampadoso, cittassa byāpatti manopadoso, kodho kujjhanā kujjhitattaṃ, doso dussanā dussitattaṃ, byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ, virodho paṭivirodho caṇḍikkaṃ, asuropo anattamanatā cittassa – ayaṃ vuccati kodho.

Api ca kodhassa adhimattaparittatā veditabbā. Atthi kañci kālaṃ kodho cittāvilakaraṇamatto hoti, na ca tāva mukhakulānavikulāno hoti; atthi kañci kālaṃ kodho mukhakulānavikulānamatto hoti, na ca tāva hanusañcopano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho hanusañcopanamatto hoti, na ca tāva pharusavācaṃ nicchāraṇo hoti; atthi kañci kālaṃ kodho pharusavācaṃ nicchāraṇamatto hoti, na ca tāva disāvidisānuvilokano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho disāvidisānuvilokanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaparāmasano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaparāmasanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabbhukkiraṇo hoti; atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaabbhukkiraṇamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabhinipātano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaabhinipātamatto hoti, na ca tāva chinnavicchinnakaraṇo hoti; atthi kañci kālaṃ kodho chinnavicchinnakaraṇamatto hoti, na ca tāva sambhañjanapalibhañjano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho sambhañjanapalibhañjanamatto hoti, na ca tāva aṅgamaṅgaapakaḍḍhano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho aṅgamaṅgaapakaḍḍhanamatto hoti, na ca tāva jīvitāvoropano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho jīvitāvoropanamatto hoti, na ca tāva sabbacāgapariccāgāya

saṇṭhito hoti. Yato kodho parapuggalaṃ ghāṭetvā attānaṃ ghāṭeti, ettāvatā kodho paramussadagato paramavepullappatto hoti. Yassa so kodho pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati akkodhano. Kodhassa pahīnattā akkodhano, kodhavatthussa pariññātattā akkodhano, kodhahetussa upacchinnattā akkodhanoti – akkodhano.

Asantāsīti idhekacco tāsī hoti uttāsī parittāsī, so tasati na uttasati parittasati bhāyati santāsaṃ āpajjati. Kulaṃ vā na labhāmi, gaṇaṃ vā na labhāmi, āvāsaṃ vā na labhāmi, lābhaṃ vā na labhāmi, yasaṃ vā na labhāmi, pasaṃsaṃ vā na labhāmi, sukhaṃ vā na labhāmi, cīvaraṃ vā na labhāmi, piṇḍapātaṃ vā na labhāmi, senāsanaṃ vā na labhāmi, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ vā na labhāmi, gilānupaṭṭhākaṃ vā na labhāmi, appaññātomhīti tasati uttasati parittasati bhāyati santāsaṃ āpajjati.

Idha bhikkhu asantāsī hoti anuttāsī aparittāsī; so na tasati na uttasati na parittasati na bhāyati na santāsaṃ āpajjati. Kulaṃ vā na labhāmi, gaṇaṃ vā na labhāmi, āvāsaṃ vā na labhāmi, lābhaṃ vā na labhāmi, yasaṃ vā na labhāmi, pasaṃsaṃ vā na labhāmi, sukhaṃ vā na labhāmi, cīvaraṃ vā na labhāmi, piṇḍapātaṃ vā na labhāmi, senāsanaṃ vā na labhāmi, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ vā na labhāmi, gilānupaṭṭhākaṃ vā na labhāmi, appaññātomhīti na tasati na uttasati na parittasati na bhāyati na santāsaṃ āpajjatīti – akkodhano asantāsī.

Avikatthīakukkucoti. Idhekaccokatthīhotivikatthī,sokatthativikatthati – ahamasmi sīlasampannoti vā vatasampannoti vā sīlabbatasampannoti vā jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā. Uccā kulā pabbajitoti vā mahākulā pabbajitoti vā, mahābhogakulā pabbajitoti vā uḷārabhogakulā pabbajitoti vā, ñāto yasassī gahaṭṭhapabbajitānanti vā, lābhimhi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti vā, suttantikoti vā vinayadharoti vā dhammakathikoti vā, āraññikoti vā piṇḍapātikoti vā paṃsukūlikoti vā tecīvarikoti vā, sapadānacārikoti vā khalupacchābhattikoti vā nesajjikoti vā yathāsanthatikoti vā, paṭhamassa jhānassa lābhīti vā dutiyassa jhānassa lābhīti vā tatiyassa jhānassa lābhīti vā catutthassa jhānassa lābhīti vā, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā… viññāṇañcāyatanasamāpattiyā… ākiñcaññāyatanasamāpattiyā… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā katthati vikatthati. Evaṃ na katthati na vikatthati, katthanā vikatthanā ārato virato paṭivirato nikkhanto

nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – avikatthī.

Akukkucoti. **Kukkucca**nti hatthakukkuccampi kukkuccaṃ, pādakukkuccampi kukkuccaṃ, hatthapādakukkuccampi kukkuccaṃ, akappiye kappiyasaññitā kappiye akappiyasaññitā, vikāle kālasaññitā kāle vikālasaññitā, avajje vajjasaññitā vajje avajjasaññitā; yaṃ evarūpaṃ kukkuccaṃ kukkuccāyanā kukkuccāyitattaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho – idaṃ vuccati kukkuccaṃ.

Api ca dvīhi kāraṇehi uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho? ‘‘Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita’’ntiuppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; ‘‘kataṃ me vacīduccaritaṃ, akataṃ me vacīsucaritaṃ… kataṃ me manoduccaritaṃ, akataṃ me manosucarita’’nti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; ‘‘kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipātā veramaṇī’’ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; ‘‘kataṃ me adinnādānaṃ, akatā me adinnādānā veramaṇī’’ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; ‘‘kato me kāmesumicchācāro, akatā me kāmesumicchācārā veramaṇī’’ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; ‘‘kato me musāvādo, akatā me musāvādā veramaṇī’’ti… ‘‘katā me pisuṇā vācā, akatā me pisuṇāya vācāya veramaṇī’’ti… ‘‘katā me pharusā vācā, akatā me pharusāya vācāya veramaṇī’’ti… ‘‘kato me samphappalāpo, akatā me samphappalāpā veramaṇī’’ti… ‘‘katā me abhijjhā, akatā me anabhijjhā’’ti… ‘‘kato me byāpādo, akato me abyāpādo’’ti… ‘‘katā me micchādiṭṭhi, akatā me sammādiṭṭhī’’ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. Evaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho.

Atha vā ‘‘sīlesumhi na paripūrakārī’’ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; ‘‘indriyesumhi aguttadvāro’’ti… ‘‘bhojane amattaññumhī’’ti… ‘‘jāgariyaṃ ananuyuttomhī’’ti… ‘‘na satisampajaññena samannāgatomhī’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro satipaṭṭhānā’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro sammappadhānā’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro iddhipādā’’ti… ‘‘abhāvitāni me pañcindriyānī’’ti… ‘‘abhāvitāni me pañca balānī’’ti… ‘‘abhāvitā me satta bojjhaṅgā’’ti… ‘‘abhāvito me ariyo aṭṭhaṅgiko maggo’’ti… ‘‘dukkhaṃ me apariññāta’’nti… ‘‘samudayo me appahīno’’ti… ‘‘maggo me abhāvito’’ti… ‘‘nirodho me asacchikato’’ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. Yassetaṃ kukkuccaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā

daḍḍhaṃ, so vuccati akukkuccoti – avikatthī akukkuco.

Mantabhāṇī anuddhatoti. Mantā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā… pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Mantāya pariggahetvā pariggahetvā vācaṃ bhāsati bahumpi kathento bahumpi bhaṇanto bahumpi dīpayanto bahumpi voharanto. Dukkathitaṃ dubbhaṇitaṃ dullapitaṃ duruttaṃ dubbhāsitaṃ vācaṃ na bhāsatīti – mantabhāṇī. **Anuddhato**ti. Tattha katamaṃ uddhaccaṃ? Yaṃ cittassa uddhaccaṃ avūpasamo cetaso vikkhepo bhantattaṃ cittassa – idaṃ vuccati uddhaccaṃ. Yassetaṃ uddhaccaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhaṃ, so vuccati anuddhatoti – mantabhāṇī anuddhato.

Sa ve vācāyato munīti. Idha bhikkhu musāvādaṃ pahāya musāvādā paṭivirato hoti saccavādī saccasandho theto paccayiko avisaṃvādako lokassa. Pisuṇaṃ vācaṃ pahāya pisuṇāya vācāya paṭivirato hoti – ito sutvā na amutra akkhātā imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā na imesaṃ akkhātā amūsaṃ bhedāya. Iti bhinnānaṃ vā sandhātā, sahitānaṃ vā anuppadātā, samaggārāmo samaggarato samagganandī samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsitā hoti. Pharusaṃ vācaṃ pahāya pharusāya vācāya paṭivirato hoti – yā sā vācā nelā kaṇṇasukhā pemanīyā hadayaṅgamā porī bahujanakantā bahujanamanāpā tathārūpiṃ vācaṃ bhāsitā hoti. Samphappalāpaṃ pahāya samphappalāpā paṭivirato hoti – kālavādī bhūtavādī atthavādī dhammavādī vinayavādī nidhānavatiṃ vācaṃ bhāsitā hoti kālena sāpadesaṃ pariyantavatiṃ atthasaṃhitaṃ. Catūhi vacīsucaritehi samannāgato catuddosāpagataṃ vācaṃ bhāsati, bāttiṃsāya tiracchānakathāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati.

Dasa kathāvatthūni kathesi, seyyathidaṃ – appicchakathaṃ katheti, santuṭṭhīkathaṃ katheti, pavivekakathaṃ… asaṃsaggakathaṃ… vīriyārambhakathaṃ… sīlakathaṃ… samādhikathaṃ… paññākathaṃ… vimuttikathaṃ … vimuttiñāṇadassanakathaṃ… satipaṭṭhānakathaṃ… sammappadhānakathaṃ… iddhipādakathaṃ… indriyakathaṃ… balakathaṃ… bojjhaṅgakathaṃ… maggakathaṃ… phalakathaṃ… nibbānakathaṃ katheti. **Vācāyato**ti yatto pariyatto gutto gopito rakkhito vūpasanto. **Munī**ti. **Mona**ṃ vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi…pe… saṅgajālamaticca so munīti – sa ve vācāyato muni.

Tenāha bhagavā –

“Akkodhano asantāsī, avikatthī akukkuco;

Mantabhāṇī anuddhato, sa ve vācāyato munī”ti.

86.

Nirāsatti anāgate, atītaṃ nānusocati;

Vivekadassī phassesu, diṭṭhīsu ca na nīyati.

Nirāsatti anāgateti. **Āsatti** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā āsatti taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti. Evampi nirāsatti anāgate. Atha vā “evaṃrūpo siyaṃ anāgatamaddhāna”nti tattha nandiṃ na samannāneti, “evaṃvedano siyaṃ… evaṃsañño siyaṃ… evaṃsaṅkhāro siyaṃ… evaṃviññāṇo siyaṃ anāgatamaddhāna”nti tattha nandiṃ na samannāneti. Evampi nirāsatti anāgate. Atha vā “iti me cakkhu siyā anāgatamaddhānaṃ – iti rūpā”ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi nirāsatti anāgate. “Iti me sotaṃ siyā anāgatamaddhānaṃ – iti saddā”ti…pe… “iti me mano siyā anāgatamaddhānaṃ – iti dhammā”ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi nirāsatti anāgate. Atha vā “imināhaṃ sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā devo vā bhavissāmi devaññataro vā”ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi nirāsatti anāgate.

Atītaṃ nānusocatīti. Vipariṇataṃ vā vatthuṃ na socati, vipariṇatasmiṃ vā vatthusmiṃ na socati, “cakkhu me vipariṇata”nti na socati, “sotaṃ me… ghānaṃ me… jivhā me… kāyo me… rūpā me… saddā me… gandhā me… rasā me… phoṭṭhabbā me… kulaṃ me… gaṇo me… āvāso me… lābho me… yaso me… pasaṃsā me… sukhaṃ me… cīvaraṃ me… piṇḍapāto me… senāsanaṃ me… gilānapaccayabhesajjaparikkhāro me… mātā me… pitā me… bhātā me… bhaginī me… putto me… dhītā me… mittā me… amaccā me… ñātakā me… sālohitā me vipariṇatā”ti na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti – atītaṃ nānusocati.

Vivekadassī phassesūti. Cakkhusamphasso sotasamphasso ghānasamphasso jivhāsamphasso kāyasamphasso manosamphasso,

adhivacanasamphasso paṭighasamphasso, sukhavedanīyo phasso dukkhavedanīyo phasso adukkhamasukhavedanīyo phasso, kusalo phasso akusalo phasso abyākato phasso, kāmāvacaro phasso rūpāvacaro phasso arūpāvacaro phasso, suññato phasso animitto phasso appaṇihito phasso, lokiyo phasso lokuttaro phasso, atīto phasso anāgato phasso paccuppanno phasso; yo evarūpo phasso phusanā samphusanā samphusitattaṃ – ayaṃ vuccati phasso.

Vivekadassī phassesūti. Cakkhusamphassaṃ vivittaṃ passati attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā, sotasamphassaṃ vivittaṃ passati… ghānasamphassaṃ vivittaṃ passati… jivhāsamphassaṃ vivittaṃ passati… kāyasamphassaṃ vivittaṃ passati… manosamphassaṃ vivittaṃ passati… adhivacanasamphassaṃ vivittaṃ passati… paṭighasamphassaṃ vivittaṃ passati… sukhavedanīyaṃ phassaṃ… dukkhavedanīyaṃ phassaṃ… adukkhamasukhavedanīyaṃ phassaṃ… kusalaṃ phassaṃ… akusalaṃ phassaṃ… abyākataṃ phassaṃ… kāmāvacaraṃ phassaṃ… rūpāvacaraṃ phassaṃ… arūpāvacaraṃ phassaṃ… lokiyaṃ phassaṃ vivittaṃ passati attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā.

Atha vā atītaṃ phassaṃ anāgatehi ca paccuppannehi ca phassehi vivittaṃ passati, anāgataṃ phassaṃ atītehi ca paccuppannehi ca phassehi vivittaṃ passati, paccuppannaṃ phassaṃ atītehi ca anāgatehi ca phassehi vivittaṃ passati. Atha vā ye te phassā ariyā anāsavā lokuttarā suññatapaṭisaññuttā, te phasse vivitte passati rāgena dosena mohena kodhena upanāhena makkhena paḷāsena issāya macchariyena māyāya sāṭheyyena thambhena sārambhena mānena atimānena madena pamādena sabbakilesehi sabbaduccaritehi sabbadarathehi sabbapariḷāhehi sabbasantāpehi sabbākusalābhisaṅkhārehi vivitte passatīti – vivekadassī phassesu.

Diṭṭhīsu ca na nīyatīti. Tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. So diṭṭhiyā na yāyati na nīyati na vuyhati na saṃharīyati; napi taṃ diṭṭhigataṃ sārato pacceti na paccāgacchatīti – diṭṭhīsu ca na nīyati.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Nirāsatti anāgate, atītaṃ nānusocati;
>
> Vivekadassī phassesu, diṭṭhīsu ca na nīyatī’’ti.

87.

Patilīno akuhako, apihālu amaccharī;

Appagabbho ajeguccho, pesuṇeyye ca no yuto.

Patilīno akuhakoti. **Patilīno**ti rāgassa pahīnattā patilīno, dosassa pahīnattā patilīno, mohassa pahīnattā patilīno, kodhassa… upanāhassa … makkhassa… paḷāsassa… issāya… macchariyassa…pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ pahīnattā patilīno. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘kathañca, bhikkhave, bhikkhu patilīno hoti? Imassa, bhikkhave, bhikkhuno asmimāno pahīno hoti ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṃkato āyatiṃ anuppādadhammo. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu patilīno hotī’’ti – patilīno.

Akuhakoti tīṇi kuhanavatthūni – paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu, iriyāpathasaṅkhātaṃ kuhanavatthu, sāmantajappanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu? Idha gahapatikā bhikkhuṃ nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So pāpiccho icchāpakato atthiko cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ bhiyyokamyataṃ upādāya cīvaraṃ paccakkhāti, piṇḍapātaṃ paccakkhāti, senāsanaṃ paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paccakkhāti. So evamāha – ‘‘kiṃ samaṇassa mahagghena cīvarena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ samaṇo susānā vā saṅkārakūṭā vā pāpaṇikā vā nantakāni uccinitvā saṅghāṭiṃ katvā dhāreyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvikaṃ kappeyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena senāsanena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ samaṇo rukkhamūliko vā assa sosāniko vā abbhokāsiko vā. Kiṃ samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ samaṇo pūtimuttena vā haritakīkhaṇḍena vā osadhaṃ kareyyā’’ti. Tadupādāya lūkhaṃ cīvaraṃ dhāreti, lūkhaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjati, lūkhaṃ senāsanaṃ paṭisevati, lūkhaṃ gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭisevati. Tamenaṃ gahapatikā evaṃ jānanti – ‘‘ayaṃ samaṇo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āraddhavīriyo dhutavādo’’ti bhiyyo bhiyyo nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So evamāha – ‘‘tiṇṇaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati. Saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ

puññaṃ pasavati, deyyadhammassa sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, dakkhiṇeyyānaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati. ‘Tumhākañcevāyaṃ saddhā atthi, deyyadhammo ca saṃvijjati, ahañca paṭiggāhako. Sacehaṃ na paṭiggahessāmi, evaṃ tumhe puññena paribāhirā bhavissanti. Na mayhaṃ iminā attho. Api ca tumhākaṃyeva anukampāya paṭiggaṇhāmī’’ti. Tadupādāya bahumpi cīvaraṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭiggaṇhāti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ iriyāpathasaṅkhātaṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo, ‘‘evaṃ maṃ jano sambhāvessatī’’ti, gamanaṃ saṇṭhapeti ṭhānaṃ saṇṭhapeti nisajjaṃ saṇṭhapeti sayanaṃ saṇṭhapeti, paṇidhāya gacchati paṇidhāya tiṭṭhati paṇidhāya nisīdati paṇidhāya seyyaṃ kappeti, samāhito viya gacchati samāhito viya tiṭṭhati samāhito viya nisīdati samāhito viya seyyaṃ kappeti, āpāthakajjhāyīva hoti. Yā evarūpā iriyāpathassa ṭhapanā āṭhapanā saṇṭhapanā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ iriyāpathasaṅkhātaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ sāmantajappanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo, ‘‘evaṃ maṃ jano sambhāvessatī’’ti, ariyadhammasannissitaṃ vācaṃ bhāsati. ‘‘Yo evarūpaṃ cīvaraṃ dhāreti so samaṇo mahesakkho’’ti bhaṇati; ‘‘yo evarūpaṃ pattaṃ dhāreti… lohathālakaṃ dhāreti… dhammakaraṇaṃ dhāreti… parisāvanaṃ dhāreti… kuñcikaṃ dhāreti… upāhanaṃ dhāreti… kāyabandhanaṃ dhāreti… āyogaṃ dhāreti so samaṇo mahesakkho’’ti bhaṇati; ‘‘yassa evarūpo upajjhāyo so samaṇo mahesakkho’’ti bhaṇati; ‘‘yassa evarūpo ācariyo… evarūpā samānupajjhāyakā… samānācariyakā… mittā… sandiṭṭhā… sambhattā… sahāyā so samaṇo mahesakkho’’ti bhaṇati; ‘‘yo evarūpe vihāre vasati so samaṇo mahesakkho’’ti bhaṇati; ‘‘yo evarūpe aḍḍhayoge vasati… pāsāde vasati… hammiye vasati… guhāyaṃ vasati… leṇe vasati… kuṭiyā vasati… kūṭāgāre vasati… aṭṭe vasati … māḷe vasati… uddaṇḍe vasati… upaṭṭhānasālāyaṃ vasati… maṇḍape vasati… rukkhamūle vasati, so samaṇo mahesakkho’’ti bhaṇati.

Atha vā korajikakorajiko bhākuṭikabhākuṭiko kuhakakuhako lapakalapako mukhasambhāviko, ‘‘ayaṃ samaṇo imāsaṃ evarūpānaṃ santānaṃ vihārasamāpattīnaṃ lābhī’’ti tādisaṃ gambhīraṃ gūḷhaṃ

nipuṇaṃ paṭicchannaṃ lokuttaraṃ suññatāpaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ kathesi. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ sāmantajappanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu. Yassimāni tīṇi kuhanavatthūni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni, so vuccati akuhakoti – patilīno akuhako.

Apihālu amaccharīti. Pihā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā pihā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati apihālu. So rūpe na piheti, sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ… lābhaṃ… yasaṃ… pasaṃsaṃ… sukhaṃ… cīvaraṃ… piṇḍapātaṃ… senāsanaṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ… kāmadhātuṃ… rūpadhātuṃ… arūpadhātuṃ… kāmabhavaṃ… rūpabhavaṃ… arūpabhavaṃ… saññābhavaṃ… asaññābhavaṃ … nevasaññānāsaññābhavaṃ… ekavokārabhavaṃ… catuvokārabhavaṃ… pañcavokārabhavaṃ… atītaṃ… anāgataṃ… paccuppannaṃ… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme na piheti na icchati na sādiyati na pattheti nābhijappatīti – apihālu. **Amaccharī**ti pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammamacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ maccharaṃ maccharāyanā maccharāyitattaṃ vevicchaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ gāho – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Yassetaṃ macchariyaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhaṃ, so vuccati amaccharīti – apihālu amaccharī.

Appagabbho ajegucchoti. Pāgabbhiyanti tīṇi pāgabbhiyāni – kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ, vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ, cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ. Katamaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ? Idhekacco saṅghagatopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, gaṇagatopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, bhojanasālāyampi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, jantāgharepi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, udakatitthepi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ pavisantopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ paviṭṭhopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ saṅghagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco saṅghagato acittīkārakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ

pārupitvāpi nisīdati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ saṅghagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ gaṇagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco gaṇagato acittīkārakato therānaṃ bhikkhūnaṃ anupāhanānaṃ caṅkamantānaṃ saupāhano caṅkamati, nīce caṅkame caṅkamantānaṃ ucce caṅkame caṅkamati, chamāya caṅkamantānaṃ caṅkame caṅkamati, ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ pārupitvā nisīdati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ gaṇagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ bhojanasālāyaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco bhojanasālāyaṃ acittīkārakato there bhikkhū anupakhajja nisīdati, navepi bhikkhū āsanena paṭibāhati, ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ pārupitvāpi nisīdati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ bhojanasālāyaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ jantāghare kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco jantāghare acittīkārakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, anāpucchampi anajjhiṭṭhopi kaṭṭhaṃ pakkhipati, dvārampi pidahati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ jantāghare kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ udakatitthe kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco udakatitthe acittīkārakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi otarati, puratopi otarati, ghaṭṭayantopi nhāyati , puratopi nhāyati, uparitopi nhāyati, ghaṭṭayantopi uttarati, puratopi uttarati, uparitopi uttarati. Evaṃ udakatitthe kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ pavisanto kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ pavisanto acittīkārakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi gacchati, puratopi gacchati, vokkammāpi therānaṃ bhikkhūnaṃ purato purato gacchati. Evaṃ antaragharaṃ pavisanto kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ paviṭṭho kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ paviṭṭho, ‘‘na pavisa , bhante’’ti vuccamāno pavisati, ‘‘na tiṭṭha, bhante’’ti vuccamāno tiṭṭhati, ‘‘na nisīda, bhante’’ti vuccamāno nisīdati, anokāsampi pavisati, anokāsepi tiṭṭhati, anokāsepi nisīdati, yānipi

tāni honti kulānaṃ ovarakāni gūḷhāni ca paṭicchannāni ca. Yattha kulitthiyo kuladhītaro kulasuṇhāyo kulakumāriyo nisīdanti, tatthapi sahasā pavisati kumārakassapi siraṃ parāmasati. Evaṃ antaragharaṃ paviṭṭho kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti – idaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Katamaṃ vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco saṅghagatopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, gaṇagatopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ paviṭṭhopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ saṅghagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco saṅghagato acittīkārakato there bhikkhū anāpucchaṃ vā anajjhiṭṭho vā ārāmagatānaṃ bhikkhūnaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, pātimokkhaṃ uddisati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ saṅghagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ gaṇagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco gaṇagato acittīkārakato there bhikkhū anāpucchaṃ vā anajjhiṭṭho vā ārāmagatānaṃ bhikkhūnaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Ārāmagatānaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ gaṇagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ paviṭṭho vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ paviṭṭho itthiṃ vā kumāriṃ vā evamāha – ‘‘itthaṃnāme itthaṃgotte kiṃ atthi? Yāgu atthi, bhattaṃ atthi, khādanīyaṃ atthi. Kiṃ pivissāma, kiṃ bhuñjissāma, kiṃ khādissāma? Kiṃ vā atthi, kiṃ vā me dassathā’’ti vippalapati, yā evarūpā vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappanā lālappitattaṃ. Evaṃ antaragharaṃ paviṭṭho vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti – idaṃ vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ.

Katamaṃ cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ? Idhekacco na uccā kulā pabbajito samāno uccā kulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittena, na mahākulā pabbajito samāno mahākulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittena, na mahābhogakulā pabbajito samāno mahābhogakulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittena, na uḷārabhogakulā pabbajito samāno… na suttantiko samāno suttantikena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittena, na vinayadharo samāno… na dhammakathiko samāno… na āraññiko samāno… na piṇḍapātiko samāno… na paṃsukūliko samāno… na tecīvariko samāno… na sapadānacāriko samāno… na khalupacchābhattiko samāno… na nesajjiko

samāno… na yathāsanthatiko samāno… na paṭhamassa jhānassa lābhī samāno paṭhamassa jhānassa lābhinā saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittena…pe… na nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhī samāno nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhinā saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittena – idaṃ cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ. Yassimāni tīṇi pāgabbhiyāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni, so vuccati appagabbhoti – appagabbho.

Ajegucchoti. Atthi puggalo jeguccho, atthi ajeguccho. Katamo ca puggalo jeguccho? Idhekacco puggalo dussīlo hoti pāpadhammo asucisaṅkassarasamācāro paṭicchannakammanto assamaṇo samaṇapaṭiñño abrahmacārī brahmacāripaṭiñño antopūti avassuto kasambujāto – ayaṃ vuccati puggalo jeguccho. Atha vā kodhano hoti upāyāsabahulo, appampi vutto samāno abhisajjati kuppati byāpajjati patiṭṭhīyati, kopañca dosañca appaccayañca pātukaroti – ayaṃ vuccati puggalo jeguccho. Atha vā kodhano hoti upanāhī, makkhī hoti paḷāsī, issukī hoti maccharī, saṭho hoti māyāvī, thaddho hoti atimānī, pāpiccho hoti micchādiṭṭhi , sandiṭṭhiparāmāsī hoti ādānaggāhī duppaṭinissaggī – ayaṃ vuccati puggalo jeguccho.

Katamo ca puggalo ajeguccho? Idha bhikkhu sīlavā hoti pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu – ayaṃ vuccati puggalo ajeguccho. Atha vā akkodhano hoti anupāyāsabahulo, bahumpi vutto samāno na abhisajjati na kuppati na byāpajjati na patiṭṭhīyati, na kopañca dosañca appaccayañca pātukaroti – ayaṃ vuccati puggalo ajeguccho. Atha vā akkodhano hoti anupanāhī, amakkhī hoti apaḷāsī, anissukī hoti amaccharī, asaṭho hoti amāyāvī, athaddho hoti anatimānī, na pāpiccho hoti na micchādiṭṭhi, asandiṭṭhiparāmāsī hoti anādānaggāhī suppaṭinissaggī – ayaṃ vuccati puggalo ajeguccho. Sabbe bālaputhujjanā jegucchā, puthujjanakalyāṇakaṃ upādāya aṭṭha ariyapuggalā ajegucchāti – appagabbho ajeguccho.

Pesuṇeyye ca no yutoti. Pesuññanti idhekacco pisuṇavāco hoti, ito sutvā amutra akkhātā imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā imesaṃ akkhātā amūsaṃ bhedāya. Iti samaggānaṃ vā bhettā , bhinnānaṃ vā anuppadātā, vaggārāmo, vaggarato, vagganandī, vaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsitā hoti – idaṃ vuccati pesuññaṃ.

Api ca dvīhi kāraṇehi pesuññaṃ upasaṃharati – piyakamyatāya vā, bhedādhippāyena vā. Kathaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharati?

Imassa piyo bhavissāmi, manāpo bhavissāmi, vissāsiko bhavissāmi, abbhantariko bhavissāmi, suhadayo bhavissāmīti. Evaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharati. Kathaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharati? ‘‘Kathaṃ ime nānā assu vinā assu vaggā assu dvedhā assu dvejjhā assu dve pakkhā assu bhijjeyyuṃ na samāgaccheyyuṃ dukkhaṃ na phāsu vihareyyu’’nti. Evaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharati. Yassetaṃ pesuññaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhaṃ, so pesuññe no yuto na yutto na payutto na sammāyuttoti – pesuṇeyye ca no yuto.

Tenāha bhagavā –

‘‘Patilīno akuhako, apihālu amaccharī;

Appagabbho ajeguccho, pesuṇeyye ca no yuto’’ti.

88.

Sātiyesu anassāvī, atimāne ca no yuto;

Saṇho ca paṭibhānavā, na saddho na virajjati.

Sātiyesu anassāvīti. **Sātiyā** vuccanti pañca kāmaguṇā. Kiṃkāraṇā sātiyā vuccanti pañca kāmaguṇā? Yebhuyyena devamanussā pañca kāmaguṇe icchanti sātiyanti patthayanti pihayanti abhijappanti, taṃkāraṇā sātiyā vuccanti pañca kāmaguṇā. Yesaṃ esā sātiyā taṇhā appahīnā tesaṃ cakkhuto rūpataṇhā savati āsavati sandati pavattati, sotato saddataṇhā… ghānato gandhataṇhā… jivhāto rasataṇhā… kāyato phoṭṭhabbataṇhā… manato dhammataṇhā savati āsavati sandati pavattati. Yesaṃ esā sātiyā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā tesaṃ cakkhuto rūpataṇhā na savati nāsavati na sandati na pavattati, sotato saddataṇhā…pe… manato dhammataṇhā na savati nāsavati na sandati na pavattatīti – sātiyesu anassāvī.

Atimāne ca no yutoti. Katamo atimāno? Idhekacco paraṃ atimaññati jātiyā vā gottena vā…pe… aññataraññatarena vā vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – ayaṃ vuccati atimāno. Yasseso atimāno pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so atimāne ca no yuto na yutto nappayutto na sammāyuttoti – atimāne ca no yuto.

Saṇho ca paṭibhānavāti. **Saṇho**ti saṇhena kāyakammena samannāgatoti saṇho, saṇhena vacīkammena… saṇhena manokammena samannāgatoti saṇho, saṇhehi satipaṭṭhānehi samannāgatoti saṇho, saṇhehi sammappadhānehi… saṇhehi iddhipādehi… saṇhehi indriyehi… saṇhehi balehi… saṇhehi bojjhaṅgehi samannāgatoti saṇho, saṇhena ariyena aṭṭhaṅgikena maggena samannāgatoti – saṇho.

Paṭibhānavāti tayo paṭibhānavanto – pariyattipaṭibhānavā, paripucchāpaṭibhānavā, adhigamapaṭibhānavā. Katamo pariyattipaṭibhānavā? Idhekaccassa pakatiyā pariyāpuṭaṃ hoti – suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthā udānaṃ itivuttakaṃ jātakaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, tassa pariyattiṃ nissāya paṭibhāyati – ayaṃ pariyattipaṭibhānavā. Katamo paripucchāpaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitā hoti attatthe ca ñāyatthe ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭhāne ca, tassa taṃ paripucchaṃ nissāya paṭibhāyati – ayaṃ paripucchāpaṭibhānavā. Katamo adhigamapaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo cattāro ariyamaggā cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo, tassa attho ñāto dhammo ñāto nirutti ñātā, atthe ñāte attho paṭibhāyati, dhamme ñāte dhammo paṭibhāyati, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāyati; imesu tīsu ñāṇesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. Imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato so vuccati paṭibhānavā. Yassa pariyatti natthi, paripucchā natthi, adhigamo natthi, kiṃ tassa paṭibhāyissatīti – saṇho ca paṭibhānavā.

Na saddho na virajjatīti. **Na saddho**ti sāmaṃ sayaṃ abhiññātaṃ attapaccakkhaṃ dhammaṃ na kassaci saddahati aññassa samaṇassa vā brāhmaṇassa vā devassa vā mārassa vā brahmuno vā. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti sāmaṃ sayaṃ abhiññātaṃ…pe… ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti… ‘‘avijjāpaccayā saṅkhārā’’ti… pe… ‘‘jātipaccayā jarāmaraṇa’’nti… ‘‘avijjānirodhā saṅkhāranirodho’’ti… pe… ‘‘jātinirodhā jarāmaraṇanirodho’’ti… ‘‘idaṃ dukkha’’nti…pe… ‘‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’’ti… ‘‘ime āsavā’’ti…pe… ‘‘ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā’’ti… ‘‘ime dhammā abhiññeyyā’’ti…pe… ‘‘ime dhammā sacchikātabbā’’ti sāmaṃ sayaṃ abhiññātaṃ…pe… channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayañca…pe… catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca sāmaṃ sayaṃ abhiññātaṃ…pe… ‘‘yaṃ kiñci

samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti sāmaṃ sayaṃ abhiññātaṃ attapaccakkhaṃ dhammaṃ na kassaci saddahati aññassa samaṇassa vā brāhmaṇassa vā devassa vā mārassa vā brahmuno vā .

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘saddahasi tvaṃ, sāriputta, saddhindriyaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhaṃ hoti amataparāyanaṃ amatapariyosānaṃ; vīriyindriyaṃ… satindriyaṃ… samādhindriyaṃ… paññindriyaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhaṃ hoti amataparāyanaṃ amatapariyosāna’’nti?

‘‘Na khvāhaṃ ettha, bhante, bhagavato saddhāya gacchāmi saddhindriyaṃ… vīriyindriyaṃ… satindriyaṃ… samādhindriyaṃ… paññindriyaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhaṃ hoti amataparāyanaṃ amatapariyosānaṃ. Yesaṃ nūnetaṃ, bhante, aññātaṃ assa adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphassitaṃ paññāya, te tattha paresaṃ saddhāya gaccheyyuṃ saddhindriyaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhaṃ hoti amataparāyanaṃ amatapariyosānaṃ. Vīriyindriyaṃ… satindriyaṃ… samādhindriyaṃ … paññindriyaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhaṃ hoti amataparāyanaṃ amatapariyosānaṃ. Yesañca kho etaṃ, bhante, ñātaṃ diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya, nikkaṅkhā te tattha nibbicikicchā. Saddhindriyaṃ… vīriyindriyaṃ… satindriyaṃ… samādhindriyaṃ… paññindriyaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhaṃ hoti amataparāyanaṃ amatapariyosānaṃ. Mayhañca kho, etaṃ bhante, ñātaṃ diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya, nikkaṅkhohaṃ tattha nibbicikiccho. Saddhindriyaṃ… vīriyindriyaṃ… satindriyaṃ… samādhindriyaṃ… paññindriyaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhaṃ hoti amataparāyanaṃ amatapariyosāna’’nti.

‘‘Sādhu sādhu, sāriputta! Yesañhetaṃ, sāriputta, aññātaṃ assa adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphassitaṃ paññāya, te tattha paresaṃ saddhāya gaccheyyuṃ saddhindriyaṃ…pe… paññindriyaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhaṃ hoti amataparāyanaṃ amatapariyosānanti.

‘‘Assaddho akataññū ca, sandhicchedo ca yo naro;

Hatāvakāso vantāso, sa ve uttamaporiso’’ti.

Na saddho na virajjatīti. Sabbe bālaputhujjanā rajjanti, puthujjanakalyāṇakaṃ upādāya satta sekkhā virajjanti. Arahā neva rajjati no virajjati, viratto so khayā rāgassa vītarāgattā khayā dosassa

vītadosattā, khayā mohassa vītamohattā. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo…pe… jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – na saddho na virajjati.

Tenāha bhagavā –

"Sātiyesu anassāvī, atimāne ca no yuto;

Saṇho ca paṭibhānavā, na saddho na virajjatī"ti.

89.

Lābhakamyā na sikkhati, alābhe ca na kuppati;

Aviruddho ca taṇhāya, rasesu nānugijjhati.

Lābhakamyā na sikkhati, alābhe ca na kuppatīti. Kathaṃ lābhakamyā sikkhati? Idha, bhikkhave, bhikkhu bhikkhuṃ passati lābhiṃ cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ. Tassa evaṃ hoti – "kena nu kho ayamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna"nti? Tassa evaṃ hoti – "ayaṃ kho āyasmā suttantiko, tenāyamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna"nti. So lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā lābhābhinibbattiyā lābhaṃ paripācento suttantaṃ pariyāpuṇāti. Evampi lābhakamyā sikkhati.

Atha vā bhikkhu bhikkhuṃ passati lābhiṃ cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ. Tassa evaṃ hoti – "kena nu kho ayamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna"nti? Tassa evaṃ hoti – "ayaṃ kho āyasmā vinayadharo…pe… dhammakathiko… ābhidhammiko, tenāyamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna"nti. So lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā lābhābhinibbattiyā lābhaṃ paripācento abhidhammaṃ pariyāpuṇāti. Evampi lābhakamyā sikkhati.

Atha vā bhikkhu bhikkhuṃ passati lābhiṃ cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ. Tassa evaṃ hoti – "kena nu kho ayamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna"nti? Tassa evaṃ hoti – "ayaṃ kho āyasmā āraññiko… piṇḍapātiko… paṃsukūliko… tecīvariko… sapadānacāriko… khalupacchābhattiko…

nesajjiko… yathāsanthatiko, tenāyamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna''nti. So lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā lābhābhinibbattiyā lābhaṃ paripācento āraññiko hoti…pe… yathāsanthatiko hoti. Evampi lābhakamyā sikkhati.

Kathaṃ na lābhakamyā sikkhati? Idha bhikkhu na lābhahetu, na lābhapaccayā, na lābhakāraṇā, na lābhābhinibbattiyā, na lābhaṃ paripācento, yāvadeva attadamatthāya attasamatthāya attaparinibbāpanatthāya suttantaṃ pariyāpuṇāti, vinayaṃ pariyāpuṇāti, abhidhammaṃ pariyāpuṇāti. Evampi na lābhakamyā sikkhati.

Atha vā bhikkhu na lābhahetu, na lābhapaccayā, na lābhakāraṇā, na lābhābhinibbattiyā, na lābhaṃ paripācento, yāvadeva appicchaññeva nissāya santuṭṭhiññeva nissāya sallekhaññeva nissāya pavivekaññeva nissāya idamatthitaññeva nissāya āraññiko hoti, piṇḍapātiko hoti, paṃsukūliko hoti, tecīvariko hoti, sapadānacāriko hoti, khalupacchābhattiko hoti, nesajjiko hoti, yathāsanthatiko hoti. Evampi na lābhakamyā sikkhatīti – lābhakamyā na sikkhati.

Alābhe ca na kuppatīti. Kathaṃ alābhe kuppati? Idhekacco ''kulaṃ vā na labhāmi, gaṇaṃ vā na labhāmi, āvāsaṃ vā na labhāmi, lābhaṃ vā na labhāmi, yasaṃ vā na labhāmi, pasaṃsaṃ vā na labhāmi, sukhaṃ vā na labhāmi, cīvaraṃ vā na labhāmi, piṇḍapātaṃ vā na labhāmi, senāsanaṃ vā na labhāmi, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ vā na labhāmi, gilānupaṭṭhākaṃ vā na labhāmi, appaññātomhī''ti kuppati byāpajjati patiṭṭhīyati, kopañca dosañca appaccayañca pātukaroti. Evaṃ alābhe kuppati.

Kathaṃ alābhe na kuppati? Idha bhikkhu ''kulaṃ vā na labhāmi gaṇaṃ vā na labhāmi…pe… appaññātomhī''ti na kuppati na byāpajjati na patiṭṭhīyati, na kopañca dosañca appaccayañca pātukaroti. Evaṃ alābhe na kuppatīti – lābhakamyā na sikkhati alābhe ca na kuppati.

Aviruddho ca taṇhāya, rasesu nānugijjhatīti. **Viruddho**ti yo cittassa āghāto paṭighāto, paṭighaṃ paṭivirodho, kopo pakopo sampakopo, doso padoso sampadoso, cittassa byāpatti manopadoso, kodho kujjhanā kujjhitattaṃ, doso dussanā dussitattaṃ, byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ virodho paṭivirodho, caṇḍikkaṃ, asuropo, anattamanatā cittassa – ayaṃ vuccati virodho. Yasseso virodho pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati aviruddho.

Taṇhāti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Raso**ti mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso, ambilaṃ madhuraṃ tittakaṃ kaṭukaṃ loṇikaṃ khārikaṃ lambikaṃ kasāvo sādu asādu sītaṃ uṇhaṃ. Santeke samaṇabrāhmaṇā rasagiddhā. Te jivhaggena rasaggāni pariyesantā āhiṇḍanti, te ambilaṃ labhitvā anambilaṃ pariyesanti, anambilaṃ labhitvā ambilaṃ pariyesanti; madhuraṃ labhitvā amadhuraṃ pariyesanti, amadhuraṃ labhitvā madhuraṃ pariyesanti; tittakaṃ labhitvā atittakaṃ pariyesanti, atittakaṃ labhitvā tittakaṃ pariyesanti; kaṭukaṃ labhitvā akaṭukaṃ pariyesanti, akaṭukaṃ labhitvā kaṭukaṃ pariyesanti; loṇikaṃ labhitvā aloṇikaṃ pariyesanti, aloṇikaṃ labhitvā loṇikaṃ pariyesanti; khārikaṃ labhitvā akhārikaṃ pariyesanti, akhārikaṃ labhitvā khārikaṃ pariyesanti; lambikaṃ labhitvā kasāvaṃ pariyesanti, kasāvaṃ labhitvā lambikaṃ pariyesanti; sāduṃ labhitvā asāduṃ pariyesanti, asāduṃ labhitvā sāduṃ pariyesanti; sītaṃ labhitvā uṇhaṃ pariyesanti, uṇhaṃ labhitvā sītaṃ pariyesanti. Te yaṃ yaṃ labhitvā tena tena na santussanti aparāparaṃ pariyesanti, manāpikesu rasesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Yassesā rasataṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti – ‘‘neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇañca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi, navañca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā’’ti.

Yathā vanaṃ ālimpeyya yāvadeva ropanatthāya, yathā vā pana akkhaṃ abbhañjeyya yāvadeva bhārassa nittharaṇatthāya, yathā vā pana puttamaṃsaṃ āhāraṃ āhareyya yāvadeva kantārassa nittharaṇatthāya; evameva bhikkhu paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti – ‘‘neva davāya…pe… phāsuvihāro cā’’ti. Rasataṇhaṃ pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti, rasataṇhāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – aviruddho ca taṇhāya rasesu nānugijjhati.

Tenāha bhagavā –

‘‘Lābhakamyā na sikkhati, alābhe ca na kuppati;

Aviruddho ca taṇhāya, rasesu nānugijjhatī’’ti.

90.

Upekkhako sadā sato, na loke maññate samaṃ;

Na visesī na nīceyyo, tassa no santi ussadā.

Upekkhako sadā satoti. **Upekkhako**ti chaḷaṅgupekkhāya samannāgato. Cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṃ sutvā…pe… manasā dhammaṃ viññāya neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Cakkhunā rūpaṃ disvā manāpaṃ nābhigijjhati nābhihaṃsati na rāgaṃ janeti, tassa ṭhitova kāyo hoti, ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ. Cakkhunā kho paneva rūpaṃ disvā amanāpaṃ na maṅku hoti appatiṭṭhitacitto alīnamanaso abyāpannacetaso, tassa ṭhitova kāyo hoti, ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ. Sotena saddaṃ sutvā… ghānena gandhaṃ ghāyitvā… jivhāya rasaṃ sāyitvā… kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā… manasā dhammaṃ viññāya manāpaṃ nābhigijjhati nābhihaṃsati na rāgaṃ janeti, tassa ṭhitova kāyo hoti, ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ. Manasā kho paneva dhammaṃ viññāya amanāpaṃ na maṅku hoti appatiṭṭhitacitto alīnamanaso abyāpannacetaso, tassa ṭhitova kāyo hoti, ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ.

Cakkhunā rūpaṃ disvā manāpāmanāpesu rūpesu tassa ṭhitova kāyo hoti, ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ. Sotena saddaṃ sutvā…pe… manasā dhammaṃ viññāya manāpāmanāpesu dhammesu tassa ṭhitova kāyo hoti, ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ.

Cakkhunā rūpaṃ disvā rajanīye na rajjati, dussanīye na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppati, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati. Sotena saddaṃ sutvā…pe… manasā dhammaṃ viññāya rajanīye na rajjati dussanīye na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppati, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati. Diṭṭhe diṭṭhamatto, sute sutamatto, mute mutamatto, viññāte viññātamatto. Diṭṭhe na limpati, sute na limpati, mute na limpati, viññāte na limpati. Diṭṭhe anūpayo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati. Sute… mute… viññāte anūpayo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati.

Saṃvijjati arahato cakkhu, passati arahā cakkhunā rūpaṃ. Chandarāgo arahato natthi, suvimuttacitto arahā. Saṃvijjati arahato sotaṃ, suṇāti arahā sotena saddaṃ. Chandarāgo arahato natthi, suvimuttacitto arahā. Saṃvijjati arahato ghānaṃ, ghāyati arahā ghānena gandhaṃ. Chandarāgo arahato

natthi, suvimuttacitto arahā. Saṃvijjati arahato jivhā, sāyati arahā jivhāya rasaṃ…pe… saṃvijjati arahato kāyo, phusati arahā kāyena phoṭṭhabbaṃ… pe… saṃvijjati arahato mano, vijānāti arahā manasā dhammaṃ. Chandarāgo arahato natthi suvimuttacitto arahā.

Cakkhu rūpārāmaṃ rūpārataṃ rūpasammuditaṃ, taṃ arahato dantaṃ guttaṃ rakkhitaṃ saṃvutaṃ, tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti. Sotaṃ saddārāmaṃ…pe… ghānaṃ gandhārāmaṃ… jivhā rasārāmā rasaratā rasasammuditā, sā arahato dantā guttā rakkhitā saṃvutā, tassā ca saṃvarāya dhammaṃ deseti. Kāyo phoṭṭhabbārāmo…pe… mano dhammārāmo dhammarato dhammasammudito, so arahato danto gutto rakkhito saṃvuto, tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti.

"Dantaṃ nayanti samitiṃ, dantaṃ rājābhirūhati;

Danto seṭṭho manussesu, yotivākyaṃ titikkhati.

"Varamassatarā dantā, ājānīyā ca sindhavā;

Kuñjarā ca mahānāgā, attadanto tato varaṃ.

"Na hi etehi yānehi, gaccheyya agataṃ disaṃ;

Yathāttanā sudantena, danto dantena gacchati.

"Vidhāsu na vikampanti, vippamuttā punabbhavā;

Dantabhūmimanuppattā, te loke vijitāvino.

"Yassindriyāni bhāvitāni , ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;

Nibbijjha imaṃ parañca lokaṃ, kālaṃ kaṅkhati bhāvito sa danto"ti.

Upekkhako sadāti. Sadā sabbadā sabbakālaṃ niccakālaṃ dhuvakālaṃ…pe… pacchime vayokhandhe. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu… citte… dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato…pe… so vuccati satoti – upekkhako sadā sato.

Na loke maññate samanti. "Sadisohamasmī"ti mānaṃ na janeti jātiyā vā gottena vā…pe… aññataraññatarena vā vatthunāti – na loke maññate

samaṃ.

Na visesī na nīceyyoti. ‘‘Seyyohamasmī’’ti atimānaṃ na janeti jātiyā vā gottena vā…pe… aññataraññatarena vā vatthunā. ‘‘Hīnohamasmī’’ti omānaṃ na janeti jātiyā vā gottena vā…pe… aññataraññatarena vā vatthunāti – na visesī na nīceyyo.

Tassa no santi ussadāti. **Tassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Ussadā**ti sattussadā – rāgussado dosussado mohussado mānussado diṭṭhussado kilesussado kammussado. Tassime ussadā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – tassa no santi ussadā.

Tenāha bhagavā –

‘‘Upekkhako sadā sato, na loke maññate samaṃ;

Na visesī na nīceyyo, tassa no santi ussadā’’ti.

91.

Yassa nissayatā natthi, ñatvā dhammaṃ anissito;

Bhavāya vibhavāya vā, taṇhā yassa na vijjati.

Yassa nissayatā natthīti. **Yassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Nissayā**ti dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca…pe… ayaṃ taṇhānissayo…pe… ayaṃ diṭṭhinissayo. Tassa taṇhānissayo pahīno, diṭṭhinissayo paṭinissaṭṭho; taṇhānissayassa pahīnattā diṭṭhinissayassa paṭinissaṭṭhattā nissayatā yassa natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – yassa nissayatā natthi.

Ñatvā dhammaṃ anissitoti. **Ñatvā**ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’ntntti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Anissito**ti dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca…pe… ayaṃ taṇhānissayo…pe… ayaṃ diṭṭhinissayo. Taṇhānissayaṃ pahāya diṭṭhinissayaṃ paṭinissajjitvā cakkhuṃ anissito, sotaṃ anissito, ghānaṃ anissito, jivhaṃ anissito, kāyaṃ anissito, manaṃ anissito, rūpe…

sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ…pe… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhosito anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – ñatvā dhammaṃ anissito.

Bhavāya vibhavāya vā, taṇhā yassa na vijjatīti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Yassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Bhavāyā**ti bhavadiṭṭhiyā, **vibhavāyā**ti vibhavadiṭṭhiyā; **bhavāyā**ti sassatadiṭṭhiyā, **vibhavāyā**ti ucchedadiṭṭhiyā; **bhavāyā**ti punappunabhavāya punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhinibbattiyā. Taṇhā yassa natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – bhavāya vibhavāya vā taṇhā yassa na vijjati.

Tenāha bhagavā –

"Yassa nissayatā natthi, ñatvā dhammaṃ anissito;

Bhavāya vibhavāya vā, taṇhā yassa na vijjatī"ti.

92.

Taṃ brūmi upasantoti, kāmesu anapekkhinaṃ;

Ganthā tassa na vijjanti, atarī so visattikaṃ.

Taṃ brūmi upasantoti. Upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti. Taṃ brūmi taṃ kathemi taṃ bhaṇāmi taṃ dīpayāmi taṃ voharāmīti – taṃ brūmi upasantoti.

Kāmesu anapekkhinanti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. Vatthukāme parijānitvā, kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā kāmesu anapekkhino vītakāmo cattakāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṭinissaṭṭhakāmo, kāmesu vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – kāmesu anapekkhinaṃ.

Ganthā tassa na vijjantīti. **Ganthā**ti cattāro ganthā – abhijjhā

kāyagantho, byāpādo kāyagantho, sīlabbataparāmāso kāyagantho, idaṃsaccābhiniveso kāyagantho. Attano diṭṭhiyā rāgo abhijjhā kāyagantho, paravādesu āghāto appaccayo byāpādo kāyagantho, attano sīlaṃ vā vataṃ vā sīlabbataṃ vā parāmāso sīlabbataparāmāso kāyagantho, attano diṭṭhi idaṃsaccābhiniveso kāyagantho. **Tassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Ganthā tassa na vijjantī**ti. Ganthā tassa natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – ganthā tassa na vijjanti.

Atarī so visattikanti. **Visattikā** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenaṭṭhena visattikā? Visatāti visattikā, visālāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visaṃharatīti visattikā, visaṃvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe… sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… kule… gaṇe… āvāse…pe… diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visataṃ vitthatāti visattikā. **Atarī so visattika**nti. So imaṃ visattikaṃ taṇhaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattīti – atarī so visattikaṃ.

Tenāha bhagavā –

‘‘Taṃ brūmi upasantoti, kāmesu anapekkhinaṃ;

Ganthā tassa na vijjanti, atarī so visattika’’nti.

93.

Na tassa puttā pasavo, khettaṃ vatthuñca vijjati;

Attā vāpi nirattā vā, na tasmiṃ upalabbhati.

Na tassa puttā pasavo, khettaṃ vatthuñca vijjatīti. **Nā**ti paṭikkhepo. **Tassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Puttā**ti cattāro puttā – attajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. **Pasavo**ti. Ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigāvāssavaḷavā. **Khetta**nti sālikhettaṃ vīhikhettaṃ muggakhettaṃ māsakhettaṃ yavakhettaṃ godhumakhettaṃ tilakhettaṃ. **Vatthu**nti gharavatthuṃ koṭṭhavatthuṃ purevatthuṃ pacchāvatthuṃ ārāmavatthuṃ vihāravatthuṃ. **Na tassa puttā pasavo, khettaṃ vatthuñca vijjatī**ti. Tassa puttapariggaho vā pasupariggaho vā khettapariggaho vā vatthupariggaho vā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – na tassa puttā pasavo,

khettaṃ vatthuñca vijjati.

Attā vāpi nirattā vā, na tasmiṃ upalabbhatīti. **Attā**ti attadiṭṭhi, **nirattā**ti ucchedadiṭṭhi; **attā**ti gahitaṃ natthi, **nirattā**ti muñcitabbaṃ natthi. Yassa natthi gahitaṃ tassa natthi muñcitabbaṃ. Yassa natthi muñcitabbaṃ tassa natthi gahitaṃ. Gāhamuñcanasamatikkanto arahā vuddhiparihānivīṭivatto. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo…pe… jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – attā vāpi nirattā vā, na tasmiṃ upalabbhati.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Na tassa puttā pasavo, khettaṃ vatthuñca vijjati;
>
> Attā vāpi nirattā vā, na tasmiṃ upalabbhatī’’ti.

94.

> **Yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇā;**
>
> **Taṃ tassa apurakkhataṃ, tasmā vādesu nejati.**

Yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇāti. **Puthujjanā**ti puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti puthujjanā, puthu satthārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānāoghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santappentīti puthujjanā, puthu nānāpariḷāhehi pariḍayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmaguṇesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti – puthujjanā. **Samaṇā**ti ye keci ito bahiddhā paribbajūpagatā paribbajasamāpannā. **Brāhmaṇā**ti ye keci bhovādikā. **Yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇā**ti. Puthujjanā yena taṃ rāgena vadeyyuṃ, yena dosena vadeyyuṃ, yena mohena vadeyyuṃ, yena mānena vadeyyuṃ, yāya diṭṭhiyā vadeyyuṃ, yena uddhaccena vadeyyuṃ, yāya vicikicchāya vadeyyuṃ, yehi anusayehi vadeyyuṃ, rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā te abhisaṅkhārā pahīnā; abhisaṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyā yena taṃ vadeyyuṃ – nerayikoti vā tiracchānayonikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena

naṃ vadeyyuṃ katheyyuṃ bhaṇeyyuṃ dīpayeyyuṃ vohareyyunti – yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇā.

Taṃ tassa apurakkhatanti. **Tassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Purekkhārā**ti dve purekkhārā – taṇhāpurekkhāro ca diṭṭhipurekkhāro ca…pe… ayaṃ taṇhāpurekkhāro…pe… ayaṃ diṭṭhipurekkhāro. Tassa taṇhāpurekkhāro pahīno, diṭṭhipurekkhāro paṭinissaṭṭho; taṇhāpurekkhārassa pahīnattā, diṭṭhipurekkhārassa paṭinissaṭṭhattā na taṇhaṃ vā diṭṭhiṃ vā purato katvā carati, na taṇhādhajo na taṇhāketu na taṇhādhipateyyo, na diṭṭhidhajo na diṭṭhiketu na diṭṭhādhipateyyo, na taṇhāya vā na diṭṭhiyā vā parivārito caratīti – taṃ tassa apurakkhataṃ.

Tasmā vādesu nejatīti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā vādesu upavādesu nindāya garahāya akittiyā avaṇṇahārikāya nejati na iñjati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti – tasmā vādesu nejati.

Tenāha bhagavā –

"Yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇā;

Taṃ tassa apurakkhataṃ, tasmā vādesu nejatī"ti.

95.

Vītagedho amaccharī, na ussesu vadate muni;

Na samesu na omesu, kappaṃ neti akappiyo.

Vītagedho amaccharīti. **Gedho** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yasseso gedho pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati vītagedho. So rūpe agiddho…pe… diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu agiddho agadhito amucchito anajjhosito, vītagedho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissaṭṭhagedho nicchāto…pe… brahmabhūtena attanā viharatīti – vītagedho. **Amaccharī**ti **macchariyanti** pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammamacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ…pe… gāho – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Yassetaṃ macchariyaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhaṃ, so vuccati amaccharīti – vītagedho amaccharī.

Na ussesu vadate muni, na samesu na omesūti. **Munī**ti. **Monaṃ** vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. ‘‘Seyyohamasmī’’ti vā, ‘‘sadisohamasmī’’ti vā, ‘‘hīnohamasmī’’ti vā na vadati na katheti na bhaṇati na dīpayati na voharatīti – na ussesu vadate muni, na samesu na omesu.

Kappaṃ neti akappiyoti. **Kappā**ti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca…pe… ayaṃ taṇhākappo…pe… ayaṃ diṭṭhikappo. Tassa taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho; taṇhākappassa pahīnattā, diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā neti na upeti na upagacchati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – kappaṃ neti. **Akappiyo**ti. Kappāti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca…pe… ayaṃ taṇhākappo…pe… ayaṃ diṭṭhikappo. Tassa taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho; tassa taṇhākappassa pahīnattā, diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā na kappeti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhinibbattetīti – kappaṃ neti akappiyo.

Tenāha bhagavā –

‘‘Vītagedho amaccharī, na ussesu vadate muni;

Na samesu na omesu, kappaṃ neti akappiyo’’ti.

96.

Yassa loke sakaṃ natthi, asatā ca na socati;

Dhammesu ca na gacchati, sa ve santoti vuccati.

Yassa loke sakaṃ natthīti. **Yassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Loke sakaṃ natthī**ti. Tassa mayhaṃ vā idaṃ paresaṃ vā idanti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagataṃ, gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ, natthi na santi…pe… ñāṇagginā daḍḍhanti – yassa loke sakaṃ natthi. **Asatā ca na socatī**ti. Vipariṇataṃ vā vatthuṃ na socati, vipariṇatasmiṃ vā vatthusmiṃ na socati. Cakkhu me vipariṇatanti na socati. Sotaṃ me… ghānaṃ me… jivhā me… kāyo me… mano me… rūpā me… saddā me… gandhā me… rasā me… phoṭṭhabbā me… kulaṃ me… gaṇo me… āvāso me… lābho me… yaso me… pasaṃsā me… sukhaṃ me… cīvaraṃ me… piṇḍapāto me… senāsanaṃ me… gilānapaccayabhesajjaparikkhāro me… mātā me… pitā me… bhātā me… bhaginī me… putto me… dhītā me… mittā me… amaccā me… ñātakā me… sālohitā me vipariṇatāti na socati na kilamati na

paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti. Evampi, asatā ca na socati.

Atha vā asantāya dukkhāya vedanāya phuṭṭho pareto samohito samannāgato na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati. Cakkhurogena phuṭṭho pareto samohito samannāgato na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati, sotarogena… ghānarogena… jivhārogena… kāyarogena… sīsarogena… kaṇṇarogena… mukharogena… dantarogena… kāsena… sāsena… pināsena… ḍāhena… jarena… kucchirogena… mucchāya… pakkhandikāya… sūlena… visūcikāya… kuṭṭhena… gaṇḍena… kilāsena… sosena… apamārena… dadduyā… kaṇḍuyā… kacchuyā… rakhasāya … vitacchikāya… lohitena… pittena… madhumehena… aṃsāya… piḷakāya… bhagandalena … pittasamuṭṭhānena ābādhena… semhasamuṭṭhānena ābādhena… vātasamuṭṭhānena ābādhena… sannipātikena ābādhena… utupariṇāmajena ābādhena… visamaparihārajena ābādhena… opakkamikena ābādhena… kammavipākajena ābādhena… sītena… uṇhena… jighacchāya… pipāsāya… ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasam phassehi phuṭṭho pareto samohito samannāgato na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti. Evampi, asatā ca na socati.

Atha vā asante asaṃvijjamāne anupalabbhamāne – ‘‘aho vata me taṃ natthi, siyā vata me taṃ, taṃ vatāhaṃ na ca labhāmī’’ti na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti. Evampi asatā ca na socati. **Dhammesu ca na gacchatī**ti na chandāgatiṃ gacchati, na dosāgatiṃ gacchati, na mohāgatiṃ gacchati, na bhayāgatiṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati na ca vaggehi dhammehi yāyati nīyati vuyhati saṃharīyatīti – dhammesu ca na gacchati.

Sa ve santoti vuccatīti. So santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyatīti – sa ve santoti vuccati.

Tenāha bhagavā –

‘‘Yassa loke sakaṃ natthi, asatā ca na socati;

Dhammesu ca na gacchati, sa ve santoti vuccatī''ti.

Purābhedasuttaniddeso dasamo.

11. Kalahavivādasuttaniddeso

Atha kalahavivādasuttaniddesaṃ vakkhati –

97.

Kutopahūtā kalahā vivādā, paridevasokā sahamaccharā ca;

Mānātimānā sahapesuṇā ca, kutopahūtā te tadiṅgha brūhi.

Kutopahūtā kalahā vivādāti. **Kalaho**ti ekena ākārena kalaho; vivādotipi taññeva. Yo kalaho so vivādo, yo vivādo so kalaho. Atha vā aparena ākārena vivādo vuccati kalahassa pubbabhāgo vivādo. Rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyāpi khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttena vivadati, puttopi mātarā vivadati, pitāpi puttena vivadati, puttopi pitarā vivadati, bhātāpi bhātarā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginīpi bhātarā vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati – ayaṃ vivādo. Katamo kalaho? Āgārikā daṇḍapasutā kāyena vācāya kalahaṃ karonti, pabbajitā āpattiṃ āpajjantā kāyena vācāya kalahaṃ karonti – ayaṃ kalaho.

Kutopahūtā kalahā vivādāti. Kalahā ca vivādā ca kutopahūtā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti kalahassa ca vivādassa ca mūlaṃ pucchati, hetuṃ pucchati, nidānaṃ pucchati, sambhavaṃ pucchati, pabhavaṃ pucchati, samuṭṭhānaṃ pucchati, āhāraṃ pucchati, ārammaṇaṃ pucchati, paccayaṃ pucchati, samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – kutopahūtā kalahā vivādā.

Paridevasokā sahamaccharā cāti. **Paridevo**ti ñātibyasanena vā phuṭṭhassa, bhogabyasanena vā phuṭṭhassa, rogabyasanena vā phuṭṭhassa, sīlabyasanena vā phuṭṭhassa, diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa, aññataraññatarena vā byasanena samannāgatassa, aññataraññatarena vā dukkhadhammena phuṭṭhassa, ādevo paridevo, ādevanā paridevanā, ādevitattaṃ paridevitattaṃ, vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappāyanā lālappāyitattaṃ. **Soko**ti ñātibyasanena vā phuṭṭhassa, bhogarogasīladiṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa,

aññatarañña tarena vā byasanena samannāgatassa, aññatarañña tarena vā dukkhadhammena phuṭṭhassa, soko socanā socitattaṃ, anto soko anto parisoko, antoḍāho anto pariḍāho, cetaso parijjhāyanā domanassaṃ sokasallaṃ. **Maccharanti** pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammamacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ macchariyaṃ maccharāyanaṃ maccharāyitattaṃ vevicchaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca, khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ gāho. Idaṃ vuccati macchariyanti – paridevasokā sahamaccharā ca.

Mānātimānā sahapesuṇā cāti. **Māno**ti idhekacco mānaṃ janeti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññatarañña tarena vā vatthunā. **Atimāno**ti idhekacco paraṃ atimaññati jātiyā vā gottena vā…pe… aññatarañña tarena vā vatthunā. **Pesuñña**nti idhekacco pisuṇavāco hoti – ito sutvā amutra akkhātā imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā imesaṃ akkhātā amūsaṃ bhedāya. Iti samaggānaṃ vā bhettā, bhinnānaṃ vā anuppadātā, vaggārāmo vaggarato vagganandī vaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsitā hoti – idaṃ vuccati pesuñña ṃ. Api ca dvīhi kāraṇehi pesuñña ṃ upasaṃharati – piyakamyatāya vā bhedādhippāyena vā. Kathaṃ piyakamyatāya pesuñña ṃ upasaṃharati? Imassa piyo bhavissāmi, manāpo bhavissāmi, vissāsiko bhavissāmi, abbhantariko bhavissāmi, suhadayo bhavissāmīti – evaṃ piyakamyatāya pesuñña ṃ upasaṃharati. Kathaṃ bhedādhippāyena pesuñña ṃ upasaṃharati? Kathaṃ ime nānā assu, vinā assu, vaggā assu, dvidhā assu, dvejjhā assu, dve pakkhā assu, bhijjeyyuṃ na samāgaccheyyuṃ, dukkhaṃ na phāsu vihareyyunti – evaṃ bhedādhippāyena pesuñña ṃ upasaṃharatīti – mānātimānā sahapesuṇā ca.

Kutopahūtā te tadiṅgha brūhīti. Kalaho ca vivādo ca paridevo ca soko ca macchariyañca māno ca atimāno ca pesuñña ñcāti – ime aṭṭha kilesā kutopahūtā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti. Imesaṃ aṭṭhannaṃ kilesānaṃ mūlaṃ pucchati, hetuṃ pucchati, nidānaṃ pucchati, sambhavaṃ pucchati, pabhavaṃ pucchati, samuṭṭhānaṃ pucchati, āhāraṃ pucchati, ārammaṇaṃ pucchati, paccayaṃ pucchati, samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – kutopahūtā te tadiṅghaṃ brūhīti. Iṅgha brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehīti – kutopahūtā te tadiṅgha brūhi.

Tenāha so nimmito –

"Kutopahūtā kalahā vivādā, paridevasokā sahamaccharā ca;

Mānātimānā sahapesuṇā ca, kutopahūtā te tadiṅgha brūhī"ti.

98.

Piyappahūtā kalahā vivādā, paridevasokā sahamaccharā ca;

Mānātimānā sahapesuṇā ca, maccherayuttā kalahā vivādā;

Vivādajātesu ca pesuṇāni.

Piyappahūtā kalahā vivādā, paridevasokā sahamaccharā cāti. **Piyā**ti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā putto vā dhītā vā mittā vā amaccā vā ñātī vā sālohitā vā – ime sattā piyā. Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā – ime saṅkhārā piyā.

Piyaṃ vatthuṃ acchedasaṅkinopi kalahaṃ karonti, acchijjantepi kalahaṃ karonti, acchinnepi kalahaṃ karonti. Piyaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṅkinopi kalahaṃ karonti, vipariṇāmantepi kalahaṃ karonti, vipariṇatepi kalahaṃ karonti. Piyaṃ vatthuṃ acchedasaṅkinopi vivadanti, acchijjantepi vivadanti, acchinnepi vivadanti. Piyaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṅkinopi vivadanti, vipariṇāmantepi vivadanti, vipariṇatepi vivadanti. Piyaṃ vatthuṃ acchedasaṅkinopi paridevanti, acchijjantepi paridevanti, acchinnepi paridevanti. Piyaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṅkinopi paridevanti, vipariṇāmantepi paridevanti, vipariṇatepi paridevanti. Piyaṃ vatthuṃ acchedasaṅkinopi socanti, acchijjantepi socanti, acchinnepi socanti. Piyaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṅkinopi socanti, vipariṇāmantepi socanti, vipariṇatepi socanti. Piyaṃ vatthuṃ rakkhanti gopenti parigganhanti mamāyanti maccharāyanti.

Mānātimānā sahapesuṇā cāti. Piyaṃ vatthuṃ nissāya mānaṃ janenti, piyaṃ vatthuṃ nissāya atimānaṃ janenti. Kathaṃ piyaṃ vatthuṃ nissāya mānaṃ janenti? Mayaṃ lābhino manāpikānaṃ rūpānaṃ saddānaṃ gandhānaṃ rasānaṃ phoṭṭhabbānanti. Evaṃ piyaṃ vatthuṃ nissāya mānaṃ janenti. Kathaṃ piyaṃ vatthuṃ nissāya atimānaṃ janenti? Mayaṃ lābhino manāpikānaṃ rūpānaṃ saddānaṃ gandhānaṃ rasānaṃ phoṭṭhabbānaṃ,

ime panaññe na lābhino manāpikānaṃ rūpānaṃ saddānaṃ gandhānaṃ rasānaṃ phoṭṭhabbānanti. Evaṃ piyaṃ vatthuṃ nissāya atimānaṃ janenti. **Pesuññā**nti idhekacco pisuṇavāco hoti, ito sutvā amutra akkhātā imesaṃ bhedāya…pe… evaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharatīti…pe… mānātimānā sahapesuṇā ca.

Maccherayuttā kalahā vivādāti. Kalaho ca vivādo ca paridevo ca soko ca māno ca atimāno ca pesuññañcāti – ime satta kilesā macchariye yuttā payuttā āyuttā samāyuttāti – maccherayuttā kalahā vivādā.

Vivādajātesu ca pesuṇānīti. Vivāde jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūte pesuññaṃ upasaṃharanti; ito sutvā amutra akkhāyanti imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā imesaṃ akkhāyanti amūsaṃ bhedāya. Iti samaggānaṃ vā bhettāro, bhinnānaṃ vā anuppadātāro, vaggārāmā vaggaratā vagganandī vaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsitāro honti – idaṃ vuccati pesuññaṃ. Api ca dvīhi kāraṇehi pesuññaṃ upasaṃharanti – piyakamyatāya vā bhedādhippāyena vā. Kathaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharanti? Imassa piyā bhavissāma, manāpā bhavissāma, vissāsikā bhavissāma, abbhantarikā bhavissāma, suhadayā bhavissāmāti. Evaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharanti. Kathaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharanti? ‘‘Kathaṃ ime nānā assu, vinā assu, vaggā assu, dvedhā assu, dvejjhā assu, dve pakkhā assu, bhijjeyyuṃ na samāgaccheyyuṃ, dukkhaṃ na phāsu vihareyyu’’nti – evaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharantīti – vivādajātesu ca pesuṇāni.

Tenāha bhagavā –

‘‘Piyappahūtā kalahā vivādā, paridevasokā sahamaccharā ca;

Mānātimānā sahapesuṇā ca, maccherayuttā kalahā vivādā;

Vivādajātesu ca pesuṇānī’’ti.

99.

Piyā su lokasmiṃ kutonidānā, ye cāpi lobhā vicaranti loke;

Āsā ca niṭṭhā ca kutonidānā, ye samparāyāya narassa honti.

Piyā su lokasmiṃ kutonidānāti. Piyā kutonidānā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā

kiṃjātikā kiṃpabhavāti piyānaṃ mūlaṃ pucchati…pe… samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – piyā su lokasmiṃ kutonidānā.

Ye cāpi lobhā vicaranti loketi. **Ye cāpī**ti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Lobhā**ti yo lobho lubbhanā lubbhitattaṃ sārāgo sārajjanā sārajjitattaṃ abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Vicarantī**ti vicaranti viharanti iriyanti vattanti pālenti yapenti yāpenti. **Loke**ti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – ye cāpi lobhā vicaranti loke.

Āsā ca niṭṭhā ca kutonidānāti. Āsā ca niṭṭhā ca kutonidānā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti āsāya ca niṭṭhāya ca mūlaṃ pucchati…pe… samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – āsā ca niṭṭhā ca kutonidānā. **Ye samparāyāya narassa hontī**ti. Ye narassa parāyanā honti dīpā honti tāṇā honti leṇā honti saraṇā honti niṭṭhā parāyanā hontīti – ye samparāyāya narassa honti.

Tenāha so nimmito –

“Piyā su lokasmiṃ kutonidānā, ye cāpi lobhā vicaranti loke;

Āsā ca niṭṭhā ca kutonidānā, ye samparāyāya narassa hontī”ti.

100.

Chandānidānāni piyāni loke, ye cāpi lobhā vicaranti loke;

Āsā ca niṭṭhā ca itonidānā, ye samparāyāya narassa honti.

Chandānidānāni piyāni loketi. **Chando**ti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ. Api ca pañca chandā – pariyesanacchando, paṭilābhacchando, paribhogacchando, sannidhicchando, visajjanacchando. Katamo pariyesanacchando? Idhekacco ajjhositoyeva atthiko chandajāto rūpe pariyesati, sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe pariyesati – ayaṃ pariyesanacchando. Katamo paṭilābhacchando? Idhekacco ajjhositoyeva atthiko chandajāto rūpe paṭilabhati, sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe paṭilabhati – ayaṃ paṭilābhacchando. Katamo paribhogacchando?

Idhekacco ajjhositoyeva atthiko chandajāto rūpe paribhuñjati, sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe paribhuñjati – ayaṃ paribhogacchando. Katamo sannidhicchando? Idhekacco ajjhositoyeva atthiko chandajāto dhanasannicayaṃ karoti ‘‘āpadāsu bhavissatī’’ti – ayaṃ sannidhicchando. Katamo visajjanacchando? Idhekacco ajjhositoyeva atthiko chandajāto dhanaṃ visajjeti hatthārohānaṃ assārohānaṃ rathikānaṃ dhanuggahānaṃ pattikānaṃ ‘‘ime maṃ rakkhissanti gopissanti samparivārissantī’’ti – ayaṃ visajjanacchando. **Piyānī**ti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā…pe… ime sattā piyā…pe… ime saṅkhārā piyā. **Chandānidānāni piyāni loke**ti. Piyā chandanidānā chandasamudayā chandajātikā chandapabhavāti – chandānidānāni piyāni loke.

Ye cāpi lobhā vicaranti loketi. **Ye cāpī**ti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Lobhā**ti yo lobho lubbhanā lubbhitattaṃ sārāgo sārajjanā sārajjitattaṃ abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Vicarantī**ti vicaranti viharanti iriyanti vattanti pālenti yapenti yāpenti. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – ye cāpi lobhā vicaranti loke.

Āsā ca niṭṭhā ca itonidānāti. Āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Niṭṭhā**ti idhekacco rūpe pariyesanto rūpaṃ paṭilabhati, rūpaniṭṭho hoti, sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ… lābhaṃ… yasaṃ… pasaṃsaṃ… sukhaṃ… cīvaraṃ… piṇḍapātaṃ… senāsanaṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ … suttantaṃ… vinayaṃ… abhidhammaṃ… āraññikaṅgaṃ… piṇḍapātikaṅgaṃ… paṃsukūlikaṅgaṃ… tecīvarikaṅgaṃ… sapadānacārikaṅgaṃ… khalupacchābhattikaṅgaṃ… nesajjikaṅgaṃ… yathāsanthatikaṅgaṃ… paṭhamaṃ jhānaṃ… dutiyaṃ jhānaṃ… tatiyaṃ jhānaṃ… catutthaṃ jhānaṃ… ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ… viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ… ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ … nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ pariyesanto nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ paṭilabhati, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiniṭṭho hoti.

‘‘Āsāya kasate khettaṃ, bījaṃ āsāya vappati;

Āsāya vāṇijā yanti, samuddaṃ dhanahārakā;

Yāya āsāya tiṭṭhāmi, sā me āsā samijjhatī’’ti.

Āsāya samiddhi vuccate niṭṭhā. **Āsā ca niṭṭhā ca itonidānā**ti. Āsā ca

niṭṭhā ca ito chandanidānā chandasamudayā chandajātikā chandapabhavāti – āsā ca niṭṭhā ca itonidānā.

Ye samparāyāya narassa hontīti. Ye narassa parāyanā honti dīpā honti tāṇā honti leṇā honti saraṇā honti niṭṭhā parāyanā hontīti – ye samparāyāya narassa honti.

Tenāha bhagavā –

"Chandānidānāni piyāni loke, ye cāpi lobhā vicaranti loke;

Āsā ca niṭṭhā ca itonidānā, ye samparāyāya narassa hontī"ti.

101.

Chando nu lokasmiṃ kutonidāno, vinicchayā cāpi kutopahūtā;

Kodho mosavajjañca kathaṃkathā ca, ye cāpi dhammā samaṇena vuttā.

Chando nu lokasmiṃ kutonidānoti. Chando kutonidāno kutojāto kutosañjāto kutonibbatto kutoabhinibbatto kutopātubhūto, kiṃnidāno kiṃsamudayo kiṃjātiko kiṃpabhavoti chandassa mūlaṃ pucchati…pe… samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – chando nu lokasmiṃ kutonidāno.

Vinicchayā cāpi kutopahūtāti. Vinicchayā kutopahūtā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti vinicchayānaṃ mūlaṃ pucchati… pe… samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – vinicchayā cāpi kutopahūtā.

Kodho mosavajjañca kathaṃkathā cāti. **Kodho**ti yo evarūpo cittassa āghāto paṭighāto, paṭighaṃ paṭivirodho, kopo pakopo sampakopo, doso padoso sampadoso, cittassa byāpatti manopadoso, kodho kujjhanā kujjhitattaṃ, doso dussanā dussitattaṃ, byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ, virodho paṭivirodho, caṇḍikkaṃ asuropo anattamanatā cittassa. Mosavajjaṃ vuccati musāvādo. Kathaṃkathā vuccati vicikicchāti – kodho mosavajjañca kathaṃkathā ca.

Ye cāpi dhammā samaṇena vuttāti. **Ye cāpī**ti ye kodhena ca mosavajjena ca kathaṃkathāya ca sahagatā sahajātā saṃsaṭṭhā sampayuttā, ekuppādā ekanirodhā ekavatthukā ekārammaṇā – ime vuccanti ye cāpi dhammā. Atha vā ye te kilesā aññajātikā aññavihitakā – ime vuccanti ye cāpi dhammā. **Samaṇena vuttā**ti samaṇena samitapāpena brāhmaṇena bāhitapāpadhammena bhikkhunā bhinnakilesamūlena sabbākusalamūlabandhanā pamuttena vuttā pavuttā ācikkhitā desitā paññapitā paṭṭhapitā vivaṭā vibhattā uttānīkatā pakāsitāti – ye cāpi dhammā samaṇena vuttā.

Tenāha so nimmito –

> "Chando nu lokasmiṃ kutonidāno, vinicchatā cāpi kutopahūtā;
>
> Kodho mosavajjañca kathaṃkathā ca, ye cāpi dhammā samaṇena vuttā"ti.

102.

> **Sātaṃ asātanti yamāhu loke, tamūpanissāya pahoti chando;**
>
> **Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavañca, vinicchayaṃ kubbati jantu loke.**

Sātaṃ asātanti yamāhu loketi. **Sāta**nti sukhā ca vedanā, iṭṭhañca vatthu . **Asāta**nti dukkhā ca vedanā, aniṭṭhañca vatthu. **Yamāhu loke**ti yaṃ āhaṃsu yaṃ kathenti yaṃ bhaṇanti yaṃ dīpenti yaṃ voharantīti – sātaṃ asātanti yamāhu loke.

Tamūpanissāya pahoti chandoti. Sātāsātaṃ nissāya, sukhadukkhaṃ nissāya, somanassadomanassaṃ nissāya, iṭṭhāniṭṭhaṃ nissāya, anunayapaṭighaṃ nissāya chando pahoti pabhavati jāyati sañjāyati nibbattati abhinibbattatīti – tamūpanissāya pahoti chando.

Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavañcāti. **Rūpesū**ti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. Katamo rūpānaṃ bhavo? Yo rūpānaṃ bhavo jāti sañjāti nibbatti abhinibbatti pātubhāvo – ayaṃ rūpānaṃ bhavo. Katamo rūpānaṃ vibhavo? Yo rūpānaṃ khayo vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhānaṃ – ayaṃ rūpānaṃ vibhavo. **Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavañcā**ti rūpesu bhavañca vibhavañca disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – rūpesu disvā vibhavaṃ bhavañca.

Vinicchayaṃ kubbati jantu loketi. **Vinicchayā**ti dve vinicchayā – taṇhāvinicchayo ca, diṭṭhivinicchayo ca. Kathaṃ taṇhāvinicchayaṃ karoti? Idhekaccassa anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchanti. Tassa evaṃ hoti – ''kena nu kho me upāyena anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchantī''ti. Tassa pana evaṃ hoti ''surāmerayamajjappamādaṭṭhānānuyogaṃ anuyuttassa me anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchanti; vikālavisikhācariyānuyogaṃ anuyuttassa me anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchanti; samajjābhicaraṇaṃ anuyuttassa me… jutappamādaṭṭhānānuyogaṃ anuyuttassa me… pāpamittānuyogaṃ anuyuttassa me anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchanti; ālasyānuyogaṃ anuyuttassa me anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchantī''ti evaṃ ñāṇaṃ katvā cha bhogānaṃ apāyamukhāni na sevati, cha bhogānaṃ āyamukhāni sevati. Evampi taṇhāvinicchayaṃ karoti.

Atha vā kasiyā vā vaṇijjāya vā gorakkhena vā issatthena vā rājaporisena vā sippaññatarena vā paṭipajjati. Evampi taṇhāvinicchayaṃ karoti. Kathaṃ diṭṭhivinicchayaṃ karoti? Cakkhusmiṃ uppanne jānāti – ''attā me uppanno''ti, cakkhusmiṃ antarahite jānāti – ''attā me antarahito vigato me attā''ti. Evampi diṭṭhivinicchayaṃ karoti. Sotasmiṃ… ghānasmiṃ… jivhāya… kāyasmiṃ… rūpasmiṃ… saddasmiṃ… gandhasmiṃ… rasasmiṃ… phoṭṭhabbasmiṃ uppanne jānāti – ''attā me uppanno''ti, phoṭṭhabbasmiṃ antarahite jānāti – ''attā me antarahito vigato me attā''ti. Evampi diṭṭhivinicchayaṃ karoti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbatteti. **Jantū**ti satto naro mānavo…pe… manujo. **Loke**ti apāyaloke …pe… āyatanaloketi – vinicchayaṃ kubbati jantu loke.

Tenāha bhagavā –

> ''Sātaṃ asātanti yamāhu loke, tamūpanissāya pahoti chando;
>
> Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavañca, vinicchayaṃ kubbati jantu loke''ti.

103.

> **Kodho mosavajjañca kathaṃkathā ca, etepi dhammā dvayameva sante;**

Kathaṃkathī ñāṇapathāya sikkhe, ñatvā pavuttā samaṇena dhammā.

Kodho mosavajjañca kathaṃkathā cāti. **Kodho**ti yo evarūpo cittassa āghāto paṭighāto…pe… mosavajjaṃ vuccati musāvādo. Kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Iṭṭhaṃ vatthuṃ nissāyapi kodho jāyati, aniṭṭhaṃ vatthuṃ nissāyapi kodho jāyati. Iṭṭhaṃ vatthuṃ nissāyapi musāvādo uppajjati, aniṭṭhaṃ vatthuṃ nissāyapi musāvādo uppajjati. Iṭṭhaṃ vatthuṃ nissāyapi kathaṃkathā uppajjati, aniṭṭhaṃ vatthuṃ nissāyapi kathaṃkathā uppajjati.

Kathaṃ aniṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya kodho jāyati? Pakatiyā aniṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya kodho jāyati. Anatthaṃ me acarīti kodho jāyati, anatthaṃ me caratīti kodho jāyati, anatthaṃ me carissatīti kodho jāyati; piyassa me manāpassa anatthaṃ acari … anatthaṃ carati… anatthaṃ carissatīti kodho jāyati; appiyassa me amanāpassa atthaṃ acari… atthaṃ carati… atthaṃ carissatīti kodho jāyati. Evaṃ aniṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya kodho jāyati.

Kathaṃ iṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya kodho jāyati? Iṭṭhaṃ vatthuṃ acchedasaṅkinopi kodho jāyati, acchijjantepi kodho jāyati, acchinnepi kodho jāyati. Iṭṭhaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṅkinopi kodho jāyati, vipariṇāmantepi kodho jāyati, vipariṇatepi kodho jāyati. Evaṃ iṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya kodho jāyati.

Kathaṃ aniṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya musāvādo uppajjati? Idhekacco andubandhanena vā baddho; tassa bandhanassa mokkhatthāya sampajānamusā bhāsati… rajjubandhanena vā baddho… saṅkhalikabandhanena vā baddho… vettabandhanena vā baddho… latābandhanena vā baddho… pakkhepabandhanena vā baddho… parikkhepabandhanena vā baddho… gāmanigamanagararaṭṭhabandhanena vā baddho… janapadabandhanena vā baddho; tassa bandhanassa mokkhatthāya sampajānamusā bhāsati. Evaṃ aniṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya musāvādo uppajjatīti.

Kathaṃ iṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya musāvādo uppajjati? Idhekacco manāpikānaṃ rūpānaṃ hetu sampajānamusā bhāsati… manāpikānaṃ saddānaṃ… gandhānaṃ… rasānaṃ… phoṭṭhabbānaṃ hetu… cīvarahetu… piṇḍapātahetu… senāsanahetu… gilānapaccayabhesajjaparikkhārahetu sampajānamusā bhāsati. Evaṃ iṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya musāvādo uppajjati.

Kathaṃ aniṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya kathaṃkathā uppajjati? "Muccissāmi nu kho cakkhurogato, na nu kho muccissāmi cakkhurogato. Muccissāmi nu

kho sotarogato… ghānarogato… jivhārogato… kāyarogato… sīsarogato… kaṇṇarogato… mukharogato… muccissāmi nu kho dantarogato, na nu kho muccissāmi dantarogato''ti. Evaṃ aniṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya kathaṃkathā uppajjati.

Kathaṃ iṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya kathaṃkathā uppajjati? ''Labhissāmi nu kho manāpike rūpe, na nu kho labhissāmi manāpike rūpe. Labhissāmi nu kho manāpike sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ… lābhaṃ… yasaṃ… pasaṃsaṃ… sukhaṃ… cīvaraṃ… piṇḍapātaṃ… senāsanaṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhāra''nti. Evaṃ iṭṭhaṃ vatthuṃ nissāya kathaṃkathā uppajjatīti – kodho mosavajjañca kathaṃkathā ca.

Etepi dhammā dvayameva santeti. Sātāsāte sante, sukhadukkhe sante, somanassadomanasse sante, iṭṭhāniṭṭhe sante, anunayapaṭighe sante saṃvijjamāne atthi upalabbhamāneti – etepi dhammā dvayameva sante.

Kathaṃkathī ñāṇapathāya sikkheti. Ñāṇampi ñāṇapatho, ñāṇassa ārammaṇampi ñāṇapatho, ñāṇasahabhunopi dhammā ñāṇapatho. Yathā ariyamaggo ariyapatho, devamaggo devapatho, brahmamaggo brahmapatho; evameva ñāṇampi ñāṇapatho, ñāṇassa ārammaṇampi ñāṇapatho, ñāṇasahabhunopi dhammā ñāṇapatho.

Sikkhetitissosikkhā–adhisīlasikkhā,adhicittasikkhā,adhipaññāsikkhā. Katamāadhisīlasikkhā?Idhabhikkhusīlavāhoti,pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu, khuddako sīlakkhandho… mahanto sīlakkhandho… sīlaṃ patiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mukhaṃ pamukhaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā – ayaṃ adhisīlasikkhā. Katamā adhicittasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi…pe… catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati – ayaṃ adhicittasikkhā. Katamā adhipaññāsikkhā? Idha bhikkhu paññavā hoti, udayatthagāminiyā paññāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammādukkhakkhayagāminiyā. So ''idaṃ dukkha''nti yathābhūtaṃ pajānāti…pe… ''ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā''ti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ime āsavā''ti yathābhūtaṃ pajānāti… pe… ''ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā''ti yathābhūtaṃ pajānāti – ayaṃ adhipaññāsikkhā.

Kathaṃkathī ñāṇapathāya sikkheti. Kathaṃkathī puggalo sakaṅkho savilekho sadveḷhako savicikiccho, ñāṇādhigamāya ñāṇaphusanāya

ñāṇasacchikiriyāya adhisīlampi sikkheyya, adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya; imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkheyya, satiṃ upaṭṭhahanto sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkheyya, pariññeyyaṃ parijānanto sikkheyya, pahātabbaṃ pajahanto sikkheyya, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkheyya, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – kathaṃkathī ñāṇapathāya sikkhe.

Ñatvā pavuttā samaṇena dhammāti. **Ñatvā**ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā vuttā pavuttā ācikkhitā desitā paññapitā paṭṭhapitā vivaṭā vibhattā uttānīkatā pakāsitā. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā vuttā pavuttā ācikkhitā desitā paññapitā paṭṭhapitā vivaṭā vibhattā uttānīkatā pakāsitā, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti… ‘‘avijjāpaccayā saṅkhārā’’ti…pe… ‘‘jātipaccayā jarāmaraṇa’’nti… ‘‘avijjānirodhā saṅkhāranirodho’’ti…pe… ‘‘jātinirodhā jarāmaraṇanirodho’’ti… ‘‘idaṃ dukkha’’nti…pe… ‘‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’’ti… ‘‘ime āsavā’’ti…pe… ‘‘ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā’’ti… ‘‘ime dhammā abhiññeyyā’’ti… ‘‘ime dhammā pariññeyyā’’ti… ‘‘ime dhammā pahātabbā’’ti… ‘‘ime dhammā bhāvetabbā’’ti… ‘‘ime dhammā sacchikātabbā’’ti…channaṃphassāyatanānaṃsamudayañcaatthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca… pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ… catunnaṃ mahābhūtānaṃ… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’ntntti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā vuttā pavuttā ācikkhitā desitā paññapitā paṭṭhapitā vivaṭā vibhattā uttānīkatā pakāsitā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘abhiññāyāhaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desemi, no anabhiññāya. Sanidānāhaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desemi, no anidānaṃ. Sappāṭihāriyāhaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desemi, no appāṭihāriyaṃ. Tassa mayhaṃ, bhikkhave, abhiññāya dhammaṃ desayato, no anabhiññāya, sanidānaṃ dhammaṃ desayato, no anidānaṃ, sappāṭihāriyaṃ dhammaṃ desayato, no appāṭihāriyaṃ, karaṇīyo ovādo, karaṇīyā anusāsanī. Alañca pana, bhikkhave, vo tuṭṭhiyā alaṃ pāmojjāya alaṃ somanassāya sammāsambuddho bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅghoti. Imasmiñca pana veyyākaraṇasmiṃ bhaññamāne dasasahassī lokadhātu akampitthā’’ti – ñatvā pavuttā samaṇena dhammā.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Kodho mosavajjañca kathaṃkathā ca, etepi dhammā dvayameva sante;
>
> Kathaṃkathī ñāṇapathāya sikkhe, ñatvā pavuttā samaṇena dhammā’’ti.

104.

> **Sātaṃ asātañca kutonidānā, kismiṃ asante na bhavanti hete;**
>
> **Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ, etaṃ me pabrūhi yatonidānaṃ.**

Sātaṃ asātañca kutonidānāti. Sātā asātā kutonidānā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti sātāsātānaṃ mūlaṃ pucchati…pe… samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – sātaṃ asātañca kutonidānā.

Kismiṃ asante na bhavanti heteti. Kismiṃ asante asaṃvijjamāne natthi anupalabbhamāne sātāsātā na bhavanti nappabhavanti na jāyanti na sañjāyanti na nibbattanti na abhinibbattantīti – kismiṃ asante na bhavanti hete.

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthanti. Katamo sātāsātānaṃ bhavo? Yo sātāsātānaṃ bhavo pabhavo jāti sañjāti nibbatti abhinibbatti pātubhāvo – ayaṃ sātāsātānaṃ bhavo. Katamo sātāsātānaṃ vibhavo? Yo sātāsātānaṃ khayo vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhānaṃ – ayaṃ sātāsātānaṃ vibhavo. **Yametamattha**nti yaṃ paramatthanti – vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ.

Etaṃ me pabrūhi yatonidānanti. **Eta**nti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemi. **Pabrūhī**ti brūhi vadehi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehīti – etaṃ me pabrūhi. **Yatonidāna**nti yaṃnidānaṃ yaṃsamudayaṃ yaṃjātikaṃ yaṃpabhavanti – etaṃ me pabrūhi yatonidānaṃ.

Tenāha so nimmito –

"Sātaṃ asātañca kutonidānā, kismiṃ asante na bhavanti hete;

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ, etaṃ me pabrūhi yatonidāna"nti.

105.

Phassanidānaṃ sātaṃ asātaṃ, phasse asante na bhavanti hete;

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ, etaṃ te pabrūmi itonidānaṃ.

Phassanidānaṃ sātaṃ asātanti. Sukhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppajjati sukhā vedanā. Yā tasseva sukhavedanīyassa phassassa nirodhā, yaṃ tajjaṃ vedayitaṃ sukhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppannā sukhā vedanā sā nirujjhati, sā vūpasammati. Dukkhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppajjati dukkhā vedanā. Yā tasseva dukkhavedanīyassa phassassa nirodhā, yaṃ tajjaṃ vedayitaṃ dukkhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppannā dukkhā vedanā sā nirujjhati, sā vūpasammati. Adukkhamasukhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppajjati adukkhamasukhā vedanā. Yā tasseva adukkhamasukhavedanīyassa phassassa nirodhā, yaṃ tajjaṃ vedayitaṃ adukkhamasukhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppannā adukkhamasukhā vedanā sā nirujjhati, vūpasammati. **Phassanidānaṃ sātaṃ asāta**nti. Sātāsātā phassanidānā phassasamudayā phassajātikā phassappabhavāti – phassanidānaṃ sātaṃ asātaṃ.

Phasse asante na bhavanti heteti. Phasse asante asaṃvijjamāne natthi anupalabbhamāne sātāsātā na bhavanti nappabhavanti na jāyanti na sañjāyanti na nibbattanti nābhinibbattanti na pātubhavantīti – phasse asante na bhavanti hete.

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthanti. Bhavadiṭṭhipi phassanidānā, vibhavadiṭṭhipi phassanidānā. **Yametamattha**nti yaṃ paramatthanti – vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ.

Etaṃ te pabrūmi itonidānanti. **Eta**nti yaṃ pucchasi yaṃ yācasi yaṃ ajjhesasi yaṃ pasādesi. **Pabrūmī**ti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – etaṃ te pabrūmi. **Itonidāna**nti ito phassanidānaṃ phassasamudayaṃ phassajātikaṃ phassappabhavanti – etaṃ te pabrūmi itonidānaṃ.

Tenāha bhagavā –

''Phassanidānaṃ sātaṃ asātaṃ, phasse asante na bhavanti hete;

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ, etaṃ te pabrūmi itonidāna''nti.

106.

Phasso nu lokasmiṃ kutonidāno, pariggahā cāpi kutopahūtā;

Kismiṃ asante na mamattamatthi, kismiṃ vibhūte na phusanti phassā.

Phasso nu lokasmiṃ kutonidānoti. Phasso kutonidāno kutojāto kutosañjāto kutonibbatto kutoabhinibbatto kutopātubhūto, kiṃnidāno kiṃsamudayo kiṃjātiko kiṃpabhavoti phassassa mūlaṃ pucchati hetuṃ pucchati…pe… samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – phasso nu lokasmiṃ kutonidāno.

Pariggahā cāpi kutopahūtāti pariggahā kutopahūtā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti pariggahānaṃ mūlaṃ pucchati hetuṃ pucchati…pe… samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – pariggahā cāpi kutopahūtā.

Kismiṃ asante na mamattamatthīti. Kismiṃ asante asaṃvijjamāne natthi anupalabbhamāne mamattā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – kismiṃ asante na mamattamatthi.

Kismiṃ vibhūte na phusanti phassāti. Kismiṃ vibhūte vibhavite atikkante samatikkante vītivatte phassā na phusantīti – kismiṃ vibhūte na phusanti phassā.

Tenāha so nimmito –

''Phasso nu lokasmiṃ kutonidāno, pariggahā cāpi kutopahūtā;

Kismiṃ asante na mamattamatthi, kismiṃ vibhūte na phusanti phassā''ti.

107.

Nāmañca rūpañca paṭicca phasso, icchānidānāni pariggahāni;

Icchāyasantyā na mamattamatthi, rūpe vibhūte na phusanti phassā.

Nāmañca rūpañca paṭicca phassoti. Cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Cakkhu ca rūpā ca rūpasmiṃ cakkhusamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso. Sotañca paṭicca sadde ca uppajjati sotaviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Sotañca saddā ca rūpasmiṃ sotasamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso. Ghānañca paṭicca gandhe ca uppajjati ghānaviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Ghānañca gandhā ca rūpasmiṃ ghānasamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso. Jivhañca paṭicca rase ca uppajjati jivhāviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Jivhā ca rasā ca rūpasmiṃ jivhāsamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso. Kāyañca paṭicca phoṭṭhabbe ca uppajjati kāyaviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Kāyo ca phoṭṭhabbā ca rūpasmiṃ kāyasamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso. Manañca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Vatthu rūpaṃ rūpasmiṃ, dhammā rūpino rūpasmiṃ manosamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso.

Icchānidānāni pariggahānīti. Icchā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Pariggahā**ti dve pariggahā – taṇhāpariggaho ca diṭṭhipariggaho ca…pe… ayaṃ taṇhāpariggaho… pe… ayaṃ diṭṭhipariggaho. **Icchānidānāni pariggahānī**ti. Pariggahā icchānidānā icchāhetukā icchāpaccayā icchākāraṇā icchāpabhavāti – icchānidānāni pariggahāni.

Icchāyasantyā na mamattamatthīti. Icchā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Mamattā**ti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca …pe… idaṃ taṇhāmamattaṃ … pe… idaṃ diṭṭhimamattaṃ. **Icchāyasantyā na mamattamatthī**ti. Icchāya asantyā asaṃvijjamānāya natthi anupalabbhamānāya mamattā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – icchāyasantyā na mamattamatthi.

Rūpe vibhūte na phusanti phassāti. **Rūpe**ti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. **Rūpe vibhūte**ti catūhākārehi rūpaṃ vibhūtaṃ hoti – ñātavibhūtena , tīraṇavibhūtena, pahānavibhūtena, samatikkamavibhūtena. Kathaṃ ñātavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti? Rūpaṃ jānāti – ‘‘yaṃ kiñci rūpaṃ sabbaṃ rūpaṃ cattāri ca mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpa’’nti jānāti passati. Evaṃ ñātavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti.

Kathaṃ tīraṇavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti? Evaṃ ñātaṃ katvā rūpaṃ tīreti, aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato ītito upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto adhuvato atāṇato aleṇato asaraṇato rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariṇāmadhammato asārakato aghamūlato vadhakato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato saṃkilesikadhammato samudayato atthaṅgamato, assādato ādīnavato nissaraṇato tīreti. Evaṃ tīraṇavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti.

Kathaṃ pahānavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti? Evaṃ tīrayitvā rūpe chandarāgaṃ pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘yo, bhikkhave, rūpe chandarāgo taṃ pajahatha. Evaṃ taṃ rūpaṃ pahīnaṃ bhavissati ucchinnamūlaṃ tālāvatthukataṃ anabhāvaṃkataṃ āyatiṃ anuppādadhamma’’nti. Evaṃ pahānavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti.

Kathaṃ samatikkamavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti. Catasso arūpasamāpattiyo paṭiladdhassa rūpā vibhūtā honti vibhāvitā atikkantā samatikkantā vītivattā. Evaṃ samatikkamavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti. Imehi catūhi kāraṇehi rūpaṃ vibhūtaṃ hoti.

Rūpe vibhūte na phusanti phassāti. Rūpe vibhūte vibhāvite atikkante samatikkante vītivatte pañca phassā na phusanti – cakkhusamphasso, sotasamphasso, ghānasamphasso, jivhāsamphasso, kāyasamphassoti – rūpe vibhūte na phusanti phassā.

Tenāha bhagavā –

‘‘Nāmañca rūpañca paṭicca phasso, icchānidānāni pariggahāni;

Icchāyasantyā na mamattamatthi, rūpe vibhūte na phusanti

phassā’’ti.

108.

Kathaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ, sukhaṃ dukhañcāpi kathaṃ vibhoti;

Etaṃ me pabrūhi yathā vibhoti, taṃ jāniyāmāti me mano ahu.

Kathaṃ sametassa vibhoti rūpanti. **Kathaṃ sametassā**ti kathaṃ sametassa kathaṃ paṭipannassa kathaṃ iriyantassa kathaṃ vattentassa kathaṃ pālentassa kathaṃ yapentassa kathaṃ yāpentassa rūpaṃ vibhoti vibhāvīyati atikkamīyati samatikkamīyati vītivattīyatīti – kathaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ.

Sukhaṃ dukhañcāpi kathaṃ vibhotīti sukhañca dukkhañca kathaṃ vibhoti vibhāvīyati atikkamīyati samatikkamīyati vītivattīyatīti – sukhaṃ dukhañcāpi kathaṃ vibhoti.

Etaṃ me pabrūhi yathā vibhotīti. **Eta**nti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemīti – etaṃ. **Me pabrūhī**ti me pabrūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehīti – etaṃ me pabrūhi. **Yathā vibhotī**ti yathā vibhoti vibhāvīyati atikkamīyati samatikkamīyati vītivattīyatīti – etaṃ me pabrūhi yathā vibhoti.

Taṃ jāniyāmāti me mano ahūti. **Taṃ jāniyāmā**ti taṃ jāneyyāma ājāneyyāma vijāneyyāma paṭivijāneyyāma paṭivijjheyyāmāti – taṃ jāniyāma. **Iti me mano ahū**ti iti me mano ahu, iti me cittaṃ ahu, iti me saṅkappo ahu, iti me viññāṇaṃ ahūti – taṃ jāniyāma iti me mano ahu.

Tenāha so nimmito –

“Kathaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ, sukhaṃ dukhañcāpi kathaṃ vibhoti;

Etaṃ me pabrūhi yathā vibhoti, taṃ jāniyāmāti me mano ahū’’ti.

109.

Na saññasaññī na visaññasaññī, nopi asaññī na vibhūtasaññī;

Evaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ, saññānidānā hi papañcasaṅkhā.

Na saññasaññī na visaññasaññīti. Saññasaññino vuccanti ye pakatisaññāya ṭhitā, napi so pakatisaññāya ṭhito. Visaññasaññino vuccanti ummattakā ye ca khittacittā , napi so ummattako, nopi khittacittoti – na saññasaññī na visaññasaññī.

Nopi asaññī na vibhūtasaññīti. Asaññino vuccanti nirodhasamāpannā ye ca asaññasattā, napi so nirodhasamāpanno, napi asaññasatto. Vibhūtasaññino vuccanti ye catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ lābhino, napi so catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ lābhīti – nopi asaññī na vibhūtasaññī.

Evaṃ sametassa vibhoti rūpanti. Idha bhikkhu sukhassa ca pahānā… pe… catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. So evaṃ samāhite citte parisuddhe pariyodāte anaṅgaṇe vigatūpakkilese mudubhūte kammaniye ṭhite āneñjappatte ākāsānañcāyatanasamāpattipaṭilābhatthāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti āruppamaggasamaṅgīti. Evaṃ sametassa evaṃ paṭipannassa evaṃ iriyantassa evaṃ vattentassa evaṃ pālentassa evaṃ yapentassa evaṃ yāpentassa rūpaṃ vibhoti vibhāvīyati atikkamīyati samatikkamīyati vītivattīyatīti – evaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ.

Saññānidānā hi papañcasaṅkhāti. Papañcāyeva papañcasaṅkhā taṇhāpapañcasaṅkhā, diṭṭhipapañcasaṅkhā, mānapapañcasaṅkhā saññānidānā saññāsamudayā saññājātikā saññāpabhavāti – saññānidānā hi papañcasaṅkhā.

Tenāha bhagavā –

“Na saññasaññī na visaññasaññī, nopi asaññī na vibhūtasaññī;

Evaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ, saññānidānā hi papañcasaṅkhā”ti.

110.

Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;

Ettāvataggaṃ nu vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse;

Udāhu aññampi vadanti etto.

Yaṃ taṃ apucchimha akittayī noti. Yaṃ taṃ apucchimha ayācimha ajjhesimha pasādayimha. **Akittayī no**ti kittitaṃ pakittitaṃ ācikkhitaṃ desitaṃ paññapitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaṭaṃ vibhattaṃ uttānīkataṃ pakāsitanti – yaṃ taṃ apucchimha akittayī no.

Aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhīti. Aññaṃ taṃ pucchāma, aññaṃ taṃ yācāma, aññaṃ taṃ ajjhesāma, aññaṃ taṃ pasādema, uttariṃ taṃ pucchāma. **Tadiṅgha brūhī**ti iṅgha brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehīti – aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi.

Ettāvataggaṃ nu vadanti heke yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāseti. Eke samaṇabrāhmaṇā etā arūpasamāpattiyo aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Yakkhassā**ti sattassa narassa mānavassa posassa puggalassa jīvassa jāgussa jantussa indagussa manujassa. **Suddhi**nti suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ. **Idha paṇḍitāse**ti idha paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – ettāvataggaṃ nu vadanti heke yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse.

Udāhu aññampi vadanti ettoti. Udāhu eke samaṇabrāhmaṇā etā arūpasamāpattiyo atikkamitvā samatikkamitvā vītivattetvā etto arūpasamāpattito aññaṃ uttariṃ yakkhassa suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – udāhu aññampi vadanti etto.

Tenāha so nimmito –

> "Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;
>
> Ettāvataggaṃ nu vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse;
>
> Udāhu aññampi vadanti etto"ti.

111.

> **Ettāvataggampi vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse;**

Tesaṃ paneke samayaṃ vadanti, anupādisese kusalāvadānā.

Ettāvataggampi vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāseti. Santeke samaṇabrāhmaṇā sassatavādā, etā arūpasamāpattiyo aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Yakkhassā**ti sattassa narassa mānavassa posassa puggalassa jīvassa jāgussa jantussa indagussa manujassa. **Suddhi**nti suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ. **Idha paṇḍitāse**ti idha paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – ettāvataggampi vadanti heke yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse.

Tesaṃ paneke samayaṃ vadanti, anupādisese kusalāvadānāti tesaṃyeva samaṇabrāhmaṇānaṃ eke samaṇabrāhmaṇā ucchedavādā bhavatajjitā vibhavaṃ abhinandanti, te sattassa samaṃ upasamaṃ vūpasamaṃ nirodhaṃ paṭipassaddhinti vadanti, yato kiṃ, bho, ayaṃ attā kāyassa bhedā ucchijjati vinassati na hoti paraṃ maraṇā, ettāvatā anupādisesoti. **Kusalāvadānā**ti kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – tesaṃ paneke samayaṃ vadanti anupādisese kusalāvadānā.

Tenāha bhagavā –

> "Ettāvataggampi vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse;
>
> Tesaṃ paneke samayaṃ vadanti, anupādisese kusalāvadānā"ti.

112.

> **Ete ca ñatvā upanissitāti, ñatvā munī nissaye so vīmaṃsī;**
>
> **Ñatvā vimutto na vivādameti, bhavābhavāya na sameti dhīro.**

Ete ca ñatvā upanissitāti. **Ete**ti diṭṭhigatike. **Upanissitā**ti sassatadiṭṭhinissitāti ñatvā, ucchedadiṭṭhinissitāti ñatvā, sassatucchedadiṭṭhinissitāti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – ete ca ñatvā upanissitāti.

Ñatvā munī nissaye so vīmaṃsīti. **Munī**ti. Monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. Muni sassatadiṭṭhinissitāti

ñatvā, ucchedadiṭṭhinissitāti ñatvā, sassatucchedadiṭṭhinissitāti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **So vīmaṃsī**ti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti ñatvā muni nissaye so vīmaṃsī. **Ñatvā vimutto na vivādametī**ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Vimutto**ti mutto vimutto parimutto suvimutto accantaanupādāvimokkhena. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā mutto vimutto parimutto suvimutto accantaanupādāvimokkhena. ‘‘Sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā mutto vimutto parimutto suvimutto accantaanupādāvimokkhenāti – ñatvā vimutto. **Na vivādametī**ti na kalahaṃ karoti, na bhaṇḍanaṃ karoti, na viggahaṃ karoti, na vivādaṃ karoti, na medhagaṃ karoti. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘evaṃ vimuttacitto kho, aggivessana, bhikkhu na kenaci saṃvadati, na kenaci vivadati, yañca loke vuttaṃ tena ca voharati aparāmasa’’nti – ñatvā vimutto na vivādameti.

Bhavābhavāya na sameti dhīroti. **Bhavābhavāyā**ti bhavāya kammabhavāya punabbhavāya kāmabhavāya, kammabhavāya kāmabhavāya punabbhavāya rūpabhavāya, kammabhavāya rūpabhavāya punabbhavāya arūpabhavāya, kammabhavāya arūpabhavāya punabbhavāya punappunabbhavāya punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvāya punappunābhinibbattiyā na sameti na samāgacchati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisati. **Dhīro**ti dhīro paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti – bhavābhavāya na sameti dhīro.

Tenāha bhagavā –

‘‘Ete ca ñatvā upanissitāti, ñatvā munī nissaye so vīmaṃsī;

Ñatvā vimutto na vivādameti, bhavābhavāya na sameti dhīro’’ti.

Kalahavivādasuttaniddeso ekādasamo.

12. Cūḷaviyūhasuttaniddeso

Atha cūḷaviyūhasuttaniddesaṃ vakkhati –

113.

Sakaṃ sakaṃ diṭṭhiparibbasānā, viggayha nānā kusalā vadanti;

Yo evaṃ jānāti sa vedi dhammaṃ, idaṃ paṭikkosamakevalī so.

Sakaṃ sakaṃ diṭṭhiparibbasānāti. Santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā; te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti saṃvasanti āvasanti parivasanti. Yathā agārikā gharesu vasanti, sāpattikā vā āpattīsu vasanti, sakilesā vā kilesesu vasanti; evameva santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā, te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti saṃvasanti āvasanti parivasantīti – sakaṃ sakaṃ diṭṭhiparibbasānā.

Viggayha nānā kusalā vadantīti. **Viggayhā**ti gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā nānā vadanti vividhaṃ vadanti aññoññaṃ vadanti puthu vadanti, na ekaṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Kusalā**ti kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – viggayha nānā kusalā vadanti.

Yo evaṃ jānāti sa vedi dhammanti. Yo imaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ jānāti so dhammaṃ vedi aññāsi apassi paṭivijjhīti – yo evaṃ jānāti sa vedi dhammaṃ.

Idaṃ paṭikkosamakevalī soti. Yo imaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ paṭikkosati, akevalī so asamatto so aparipuṇṇo so hīno nihīno omako lāmako chatukko parittoti – idaṃ paṭikkosamakevalī so.

Tenāha so nimmito –

"Sakaṃ sakaṃ diṭṭhiparibbasānā, viggayha nānā kusalā vadanti;

Yo evaṃ jānāti sa vedi dhammaṃ, idaṃ paṭikkosamakevalī so"ti.

114.

Evampi viggayha vivādayanti, bālo paro akkusaloti cāhu;

Sacco nu vādo katamo imesaṃ, sabbeva hīme kusalāvadānā.

Evampi viggayha vivādayantīti. Evaṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vivādayanti, kalahaṃ karonti, bhaṇḍanaṃ karonti, viggahaṃ karonti, vivādaṃ karonti, medhagaṃ karonti – ‘‘na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi…pe… nibbeṭhehi vā sace pahosī’’ti – evampi viggayha vivādayanti.

Bālo paro akkusaloti cāhūti. Paro bālo hīno nihīno omako lāmako chatukko paritto akusalo avidvā avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppaññoti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – bālo paro akkusaloti cāhu.

Sacco nu vādo katamo imesanti. Imesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ vādo katamo sacco taccho tatho bhūto yāthāvo aviparītoti – sacco nu vādo katamo imesaṃ.

Sabbeva hīme kusalāvadānāti. Sabbevime samaṇabrāhmaṇā kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – sabbeva hīme kusalāvadānā.

Tenāha so nimmito –

‘‘Evampi viggayha vivādayanti, bālo paro akkusaloti cāhu;

Sacco nu vādo katamo imesaṃ, sabbeva hīme kusalāvadānā’’ti.

115.

Parassa ce dhammamanānujānaṃ, bālomako hoti nihīnapañño;

Sabbeva bālā sunihīnapaññā, sabbevime diṭṭhiparibbasānā.

Parassa ce dhammamanānujānanti. Parassa dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ anānujānanto anānupassanto anānumananto anānumaññanto anānumodantoti – parassa ce dhammamanānujānaṃ.

Bālomako hoti nihīnapaññoti. Paro bālo hoti hīno nihīno omako lāmako chatukko paritto, hīnapañño nihīnapañño omakapañño lāmakapañño chatukkapañño parittapañño ti – bālomako hoti nihīnapañño.

Sabbeva bālā sunihīnapaññāti. Sabbevime samaṇabrāhmaṇā bālā hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittā, sabbeva hīnapaññā nihīnapaññā omakapaññā lāmakapaññā chatukkapaññā parittapaññāti – sabbeva bālā sunihīnapaññā.

Sabbevime diṭṭhiparibbasānāti. Sabbevime samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā; te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññatarañña taraṃ diṭṭhigataṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti saṃvasanti āvasanti parivasanti. Yathā agārikā vā gharesu vasanti, sāpattikā vā āpattīsu vasanti, sakilesā vā kilesesu vasanti; evameva sabbevime samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā…pe… parivasantīti – sabbevime diṭṭhiparibbasānā.

Tenāha bhagavā –

"Parassa ce dhammamanānujānaṃ, bālomako hoti nihīnapaññō;

Sabbeva bālā sunihīnapaññā, sabbevime diṭṭhiparibbasānā"ti.

116.

Sandiṭṭhiyā ceva navīvadātā, saṃsuddhapaññā kusalā mutīmā;

Na tesaṃ koci parihīnapaññō, diṭṭhī hi tesampi tathā samattā.

Sandiṭṭhiyā ceva navīvadātāti. Sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā anavīvadātā avodātā apariyodātā saṃkiliṭṭhā saṃkilesikāti – sandiṭṭhiyā ceva navīvadātā.

Saṃsuddhapaññā kusalā mutīmāti. Suddhapaññā visuddhapaññā parisuddhapaññā vodātapaññā pariyodātapaññā. Atha vā suddhadassanā visuddhadassanā parisuddhadassanā vodātadassanā pariyodātadassanāti – saṃsuddhapaññā. **Kusalā**ti kusalā paṇḍitā paññavanto iddhimanto ñāṇino vibhāvino medhāvinoti – saṃsuddhapaññā kusalā. **Mutīmā**ti mutimā paṇḍitā paññavanto iddhimanto ñāṇino vibhāvino medhāvinoti – saṃsuddhapaññā kusalā mutīmā.

Tesaṃ na koci parihīnapaññōti. Tesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ na koci hīnapaññō nihīnapaññō omakapaññō lāmakapaññō chatukkapaññō parittapaññō atthi. Sabbeva seṭṭhapaññā visiṭṭhapaññā pāmokkhapaññā

uttamapaññā pavarapaññāti – tesaṃ na koci parihīnapaññho.

Diṭṭhī hi tesampi tathā samattāti. Tesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ diṭṭhi tathā samattā samādinnā gahitā parāmaṭṭhā abhiniviṭṭhā ajjhositā adhimuttāti – diṭṭhī hi tesampi tathā samattā.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Sandiṭṭhiyā ceva navīvadātā, saṃsuddhapaññā kusalā mutīmā;
>
> Tesaṃ na koci parihīnapaññho, diṭṭhī hi tesampi tathā samattā’’ti.

117.

> **Na vāhametaṃ tathiyanti brūmi, yamāhu bālā mithu aññamaññaṃ;**
>
> **Sakaṃ sakaṃ diṭṭhimakaṃsu saccaṃ, tasmā hi bāloti paraṃ dahanti.**

Na vāhametaṃ tathiyanti brūmīti. **Nā**ti paṭikkhepo. **Eta**nti ‘‘dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni nāhaṃ etaṃ tacchaṃ tathaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparīta’’nti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – na vāhametaṃ tathiyanti brūmi.

Yamāhu bālā mithu aññamaññānti. **Mithū**ti dve janā, dve kalahakārakā, dve bhaṇḍanakārakā, dve bhassakārakā, dve vivādakārakā, dve adhikaraṇakārakā, dve vādino, dve sallapakā; te aññamaññaṃ bālo hīno nihīno omako lāmako chatukko parittoti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – yamāhu bālā mithu aññamaññaṃ.

Sakaṃ sakaṃ diṭṭhimakaṃsu saccanti. ‘‘Sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti – sakaṃ sakaṃ diṭṭhimakaṃsu saccaṃ. ‘‘Asassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti…pe… ‘‘neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti – sakaṃ sakaṃ diṭṭhimakaṃsu saccaṃ.

Tasmā hi bāloti paraṃ dahantīti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā paraṃ bālo hīno nihīno omako lāmako chatukko parittoti dahanti passanti dakkhanti olokenti nijjhāyanti upaparikkhantīti –

tasmā hi bāloti paraṃ dahanti.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Na vāhametaṃ tathiyanti brūmi, yamāhu bālā mithu aññamaññaṃ;
>
> Sakaṃ sakaṃ diṭṭhimakaṃsu saccaṃ, tasmā hi bāloti paraṃ dahantī’’ti.

118.

> **Yamāhu saccaṃ tathiyanti eke, tamāhu aññepi tucchaṃ musāti;**
>
> **Evampi viggayha vivādayanti, kasmā na ekaṃ samaṇā vadanti.**

Yamāhu saccaṃ tathiyanti eketi. Yaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā ‘‘idaṃ saccaṃ tacchaṃ tathaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparīta’’nti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – yamāhu saccaṃ tathiyanti eke.

Tamāhu aññepi tucchaṃ musātīti. Tameva dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā ‘‘tucchaṃ etaṃ, musā etaṃ, abhūtaṃ etaṃ, alikaṃ etaṃ, ayāthāvaṃ eta’’nti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – tamāhu aññepi tucchaṃ musāti.

Evampi viggayha vivādayantīti. Evaṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vivādayanti, kalahaṃ karonti, bhaṇḍanaṃ karonti, viggahaṃ karonti, vivādaṃ karonti, medhagaṃ karonti – ‘‘na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi…pe… nibbeṭhehi vā sace pahosī’’ti – evampi viggayha vivādayanti.

Kasmā na ekaṃ samaṇā vadantīti. **Kasmā**ti kasmā kiṃkāraṇā kiṃhetu kiṃpaccayā kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavā na ekaṃ vadanti nānā vadanti vividhaṃ vadanti aññoññaṃ vadanti puthu vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – kasmā na ekaṃ samaṇā vadanti.

Tenāha so nimmito –

‘‘Yamāhu saccaṃ tathiyanti eke, tamāhu aññepi tucchaṃ musāti;

Evampi viggayha vivādayanti, kasmā na ekaṃ samaṇā vadantī’’ti.

119.

Ekañhi saccaṃ na dutīyamatthi, yasmiṃ pajā no vivade pajānaṃ;

Nānā te saccāni sayaṃ thunanti, tasmā na ekaṃ samaṇā vadanti.

Ekañhisaccaṃnadutīyamatthīti. Ekaṃsaccaṃvuccatidukkhanirodho nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Atha vā ekaṃ saccaṃ vuccati – maggasaccaṃ, niyyānasaccaṃ, dukkhanirodhagāminī paṭipadā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsamādhīti – ekañhi saccaṃ na dutīyamatthi.

Yasmiṃ pajā no vivade pajānanti. **Yasmi**nti yasmiṃ sacce. **Pajā**ti sattādhivacanaṃ. **Pajāna**nti yaṃ saccaṃ pajānantā ājānantā vijānantā paṭivijānantā paṭivijjhantā na kalahaṃ kareyyuṃ, na bhaṇḍanaṃ kareyyuṃ, na viggahaṃ kareyyuṃ, na vivādaṃ kareyyuṃ, na medhagaṃ kareyyuṃ, kalahaṃ bhaṇḍanaṃ viggahaṃ vivādaṃ medhagaṃ pajaheyyuṃ, vinodeyyuṃ, byantiṃ kareyyuṃ , anabhāvaṃ gameyyunti – yasmiṃ pajā no vivade pajānaṃ.

Nānā te saccāni sayaṃ thunantīti. Nānā te saccāni sayaṃ thunanti vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. ‘‘Sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti sayaṃ thunanti vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. ‘‘Asassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti sayaṃ thunanti vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – nānā te saccāni sayaṃ thunanti.

Tasmā na ekaṃ samaṇā vadantīti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā na ekaṃ vadanti nānā vadanti vividhaṃ vadanti aññoññaṃ vadanti puthu vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – tasmā na ekaṃ samaṇā vadanti.

Tenāha bhagavā –

‘‘Ekañhi saccaṃ na dutīyamatthi, yasmiṃ pajā no vivade pajānaṃ;

Nānā te saccāni sayaṃ thunanti, tasmā na ekaṃ samaṇā vadantī’’ti.

120.

Kasmā nu saccāni vadanti nānā, pavādiyāse kusalāvadānā;

Saccāni sutāni bahūni nānā, udāhu te takkamanussaranti.

Kasmā nu saccāni vadanti nānāti. **Kasmā**ti kasmā kiṃkāraṇā kiṃhetu kiṃpaccayā kiṃnidānā saccāni nānā vadanti, vividhāni vadanti, aññoññāni vadanti, puthūni vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – kasmā nu saccāni vadanti nānā.

Pavādiyāse kusalāvadānāti. **Pavādiyāse**ti vippavadantītipi pavādiyāse. Atha vā sakaṃ sakaṃ diṭṭhigataṃ pavadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. ‘‘Sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti pavadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. ‘‘Asassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti pavadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Kusalāvadānā**ti kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – pavādiyāse kusalāvadānā.

Saccāni sutāni bahūni nānāti saccāni sutāni bahukāni nānāni vividhāni aññoññāni puthūnīti – saccāni sutāni bahūni nānā.

Udāhu te takkamanussarantīti udāhu takkena saṅkappena yāyanti nīyanti vuyhanti saṃharīyantīti. Evampi udāhu te takkamanussaranti. Atha vā takkapariyāhataṃ vīmaṃsānucaritaṃ sayaṃ paṭibhānaṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti. Evampi udāhu te takkamanussaranti.

Tenāha so nimmito –

‘‘Kasmā nu saccāni vadanti nānā, pavādiyāse kusalāvadānā;

Saccāni sutāni bahūni nānā, udāhu te takkamanussarantī’’ti.

121.

Na heva saccāni bahūni nānā, aññatra saññāya niccāni loke;

Takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā, saccaṃ musāti dvayadhammamāhu.

Na heva saccāni bahūni nānāti na heva saccāni bahukāni nānāni vividhāni aññoññāni puthūnīti – na heva saccāni bahūni nānā.

Aññatra saññāya niccāni loketi aññatra saññāya niccaggāhā ekaññeva saccaṃ loke kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyati – dukkhanirodho nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Atha vā ekaṃ saccaṃ vuccati maggasaccaṃ, niyyānasaccaṃ, dukkhanirodhagāminī paṭipadā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi …pe… sammāsamādhīti – aññatra saññāya niccāni loke.

Takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā, saccaṃ musāti dvayadhammamāhūti. Takkaṃ vitakkaṃ saṅkappaṃ takkayitvā vitakkayitvā saṅkappayitvā diṭṭhigatāni janenti sañjanenti nibbattenti abhinibbattenti. Diṭṭhigatāni janetvā sañjanetvā nibbattetvā abhinibbattetvā ‘‘mayhaṃ saccaṃ tuyhaṃ musā’’ti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā saccaṃ musāti dvayadhammamāhu.

Tenāha bhagavā –

‘‘Na heva saccāni bahūni nānā, aññatra saññāya niccāni loke;

Takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā, saccaṃ musāti dvayadhammamāhū’’ti.

122.

Diṭṭhe sute sīlavate mute vā, ete ca nissāya vimānadassī;

Vinicchaye ṭhatvā pahassamāno, bālo paro akkusaloti cāha.

Diṭṭhe sute sīlavate mute vā, ete ca nissāya vimānadassīti. Diṭṭhaṃ vā diṭṭhasuddhiṃ vā, sutaṃ vā sutasuddhiṃ vā, sīlaṃ vā sīlasuddhiṃ vā, vataṃ vā vatasuddhiṃ vā, mutaṃ vā mutasuddhiṃ vā nissāya upanissāya gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvāti – diṭṭhe sute sīlavate mute vā. **Ete**

ca nissāya vimānadassīti. Na sammānetītipi vimānadassī. Atha vā domanassaṃ janetītipi vimānadassīti – diṭṭhe sute sīlavate mute vā ete ca nissāya vimānadassī.

Vinicchaye ṭhatvā pahassamānoti. Vinicchayā vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Diṭṭhivinicchaye vinicchayadiṭṭhiyā ṭhatvā patiṭṭhahitvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvāti – vinicchaye ṭhatvā. **Pahassamāno**ti tuṭṭho hoti haṭṭho pahaṭṭho attamano paripuṇṇasaṅkappo. Atha vā dantavidaṃsakaṃ pahassamānoti – vinicchaye ṭhatvā pahassamāno.

Bālo paro akkusaloti cāhāti. Paro bālo hīno nihīno omako lāmako chatukko paritto akusalo avidvā avijjāgato aññāṇī avibhāvī amedhāvī duppaññoti, evamāha evaṃ katheti evaṃ bhaṇati evaṃ dīpayati evaṃ voharatīti – bālo paro akkusaloti cāha.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Diṭṭhe sute sīlavate mute vā, ete ca nissāya vimānadassī;
>
> Vinicchaye ṭhatvā pahassamāno, bālo paro akkusaloti cāhā’’ti.

123.

> **Yeneva bāloti paraṃ dahāti, tenātumānaṃ kusaloti cāha;**
>
> **Sayamattanā so kusalāvadāno, aññaṃ vimāneti tadeva pāva.**

Yeneva bāloti paraṃ dahātīti. Yeneva hetunā yena paccayena yena kāraṇena yena pabhavena paraṃ bālato hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato dahati passati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti – yeneva bāloti paraṃ dahāti.

Tenātumānaṃ kusaloti cāhāti. **Ātumāno** vuccati attā. Sopi teneva hetunā tena paccayena tena kāraṇena tena pabhavena attānaṃ ahamasmi kusalo paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti – tenātumānaṃ kusaloti cāha.

Sayamattanā so kusalāvadānoti. Sayameva attānaṃ kusalavādo paṇḍitavādo thiravādo ñāyavādo hetuvādo lakkhaṇavādo kāraṇavādo ṭhānavādo sakāya laddhiyāti – sayamattanā so kusalāvadāno.

Aññaṃ vimāneti tadeva pāvāti. Na sammānetītipi aññaṃ vimāneti. Atha vā domanassaṃ janetītipi aññaṃ vimāneti. **Tadeva pāvā**ti tadeva taṃ diṭṭhigataṃ pāvadati ‘‘itipāyaṃ puggalo micchādiṭṭhiko viparītadassano’’ti – aññaṃ vimāneti tadeva pāvada.

Tenāha bhagavā –

‘‘Yeneva bāloti paraṃ dahāti, tenātumānaṃ kusaloti cāha;

Sayamattanā so kusalāvadāno, aññaṃ vimāneti tadeva pāvā’’ti.

124.

Atisāradiṭṭhiyā so samatto, mānena matto paripuṇṇamānī;

Sayameva sāmaṃ manasābhisitto, diṭṭhī hi sā tassa tathā samattā.

Atisāradiṭṭhiyā so samattoti. Atisāradiṭṭhiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Kiṃkāraṇā atisāradiṭṭhiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni? Sabbā tā diṭṭhiyo kāraṇātikkantā lakkhaṇātikkantā ṭhānātikkantā, taṃkāraṇā atisāradiṭṭhiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Sabbāpi diṭṭhiyo atisāradiṭṭhiyo . Kiṃkāraṇā sabbāpi diṭṭhiyo vuccanti atisāradiṭṭhiyo? Te aññamaññaṃ atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā diṭṭhigatāni janenti sañjanenti nibbattenti abhinibbattenti, taṃkāraṇā sabbāpi diṭṭhiyo vuccanti atisāradiṭṭhiyo. **Atisāradiṭṭhiyā so samatto**ti. Atisāradiṭṭhiyā samatto paripuṇṇo anomoti – atisāradiṭṭhiyā so samatto.

Mānena matto paripuṇṇamānīti. Sakāya diṭṭhiyā diṭṭhimānena matto pamatto ummatto atimattoti – mānena matto. **Paripuṇṇamānī**ti paripuṇṇamānī samattamānī anomamānīti – mānena matto paripuṇṇamānī.

Sayameva sāmaṃ manasābhisittoti. Sayameva attānaṃ cittena abhisiñcati ‘‘ahamasmi kusalo paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī’’ti – sayameva sāmaṃ manasābhisitto.

Diṭṭhī hi sā tassa tathā samattāti. Tassa sā diṭṭhi tathā samattā samādinnā gahitā parāmaṭṭhā abhiniviṭṭhā ajjhositā adhimuttāti – diṭṭhī hi sā tassa tathā samattā.

Tenāha bhagavā –

“Atisāradiṭṭhiyā so samatto, mānena matto paripuṇṇamānī;

Sayameva sāmaṃ manasābhisitto, diṭṭhī hi sā tassa tathā samattā”ti.

125.

Parassa ce hi vacasā nihīno, tumo sahā hoti nihīnapañño;

Atha ce sayaṃ vedagū hoti dhīro, na koci bālo samaṇesu atthi.

Parassa ce hi vacasā nihīnoti parassa ce vācāya vacanena ninditakāraṇā garahitakāraṇā upavaditakāraṇā paro bālo hoti hīno nihīno omako lāmako chatukko parittoti – parassa ce hi vacasā nihīno. **Tumo sahā hoti nihīnapañño**ti. Sopi teneva sahā hoti hīnapañño nihīnapañño omakapañño lāmakapañño chatukkapañño parittapaññoti – tumo sahā hoti nihīnapañño.

Atha ce sayaṃ vedagū hoti dhīroti atha ce sayaṃ vedagū hoti dhīro paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti – atha ce sayaṃ vedagū hoti dhīro.

Na koci bālo samaṇesu atthīti. Samaṇesu na koci bālo hīno nihīno omako lāmako chatukko paritto atthi, sabbeva seṭṭhapaññā visiṭṭhapaññā pāmokkhapaññā uttamapaññā pavarapaññāti – na koci bālo samaṇesu atthi.

Tenāha bhagavā –

“Parassa ce hi vacasā nihīno, tumo sahā hoti nihīnapañño;

Atha ce sayaṃ vedagū hoti dhīro, na koci bālo samaṇesu atthī”ti.

126.

Aññaṃ ito yābhivadanti dhammaṃ, aparaddhā suddhimakevalī te;

Evampi titthyā puthuso vadanti, sandiṭṭhirāgena hi tebhirattā.

Aññaṃ ito yābhivadanti dhammaṃ, aparaddhā suddhimakevalī teti. Ito aññaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ ye abhivadanti, te suddhimaggaṃ visuddhimaggaṃ parisuddhimaggaṃ vodātamaggaṃ

pariyodātamaggaṃ viraddhā aparaddhā khalitā galitā aññāya aparaddhā akevalī te, asamattā te, aparipuṇṇā te, hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti – aññaṃ ito yābhivadanti dhammaṃ, aparaddhā suddhimakevalī te.

Evampi titthyā puthuso vadantīti. Titthaṃ vuccati diṭṭhigataṃ. Titthiyā vuccanti diṭṭhigatikā. Puthudiṭṭhiyā puthudiṭṭhigatāni vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – evampi titthyā puthuso vadanti.

Sandiṭṭhirāgena hi tebhirattāti. Sakāya diṭṭhiyā diṭṭhirāgena rattā abhirattāti – sandiṭṭhirāgena hi tebhirattā.

Tenāha bhagavā –

> "Aññaṃ ito yābhivadanti dhammaṃ, aparaddhā suddhimakevalī te;
>
> Evampi titthyā puthuso vadanti, sandiṭṭhirāgena hi tebhirattā"ti.

127.

> **Idheva suddhiṃ iti vādayanti, nāññesu dhammesu visuddhimāhu;**
>
> **Evampi titthyā puthuso niviṭṭhā, sakāyane tattha daḷhaṃ vadānā.**

Idheva suddhiṃ iti vādayantīti. Idha suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. "Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña"nti idha suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. "Asassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña"nti idha suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – idheva suddhiṃ iti vādayanti.

Nāññesu dhammesu visuddhimāhūti. Attano satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ ṭhapetvā sabbe paravāde khipanti ukkhipanti parikkhipanti. "So satthā na sabbaññū, dhammo na svākkhāto, gaṇo na suppaṭipanno, diṭṭhi na bhaddikā, paṭipadā na supaññattā, maggo na niyyāniko, natthettha suddhi vā visuddhi vā parisuddhi vā, mutti vā vimutti vā parimutti vā, natthettha sujjhanti vā

visujjhanti vā parisujjhanti vā, muccanti vā vimuccanti vā parimuccanti vā hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittā''ti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – nāññesu dhammesu visuddhimāhu.

Evampi titthyā puthuso niviṭṭhāti. Titthaṃ vuccati diṭṭhigataṃ. Titthiyā vuccanti diṭṭhigatikā. Puthudiṭṭhiyā puthudiṭṭhigatesu niviṭṭhā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – evampi titthyā puthuso niviṭṭhā.

Sakāyane tattha daḷhaṃ vadānāti. Dhammo sakāyanaṃ, diṭṭhi sakāyanaṃ, paṭipadā sakāyanaṃ, maggo sakāyanaṃ, sakāyane daḷhavādā thiravādā balikavādā avaṭṭhitavādāti – sakāyane tattha daḷhaṃ vadānā.

Tenāha bhagavā –

> ''Idheva suddhiṃ iti vādayanti, nāññesu dhammesu visuddhimāhu;
>
> Evampi titthyā puthuso niviṭṭhā, sakāyane tattha daḷhaṃ vadānā''ti.

128.

> **Sakāyane vāpi daḷhaṃ vadāno, kamettha bāloti paraṃ daheyya;**
>
> **Sayaṃva so medhagamāvaheyya, paraṃ vadaṃ bālamasuddhidhammaṃ.**

Sakāyane vāpi daḷhaṃ vadānoti. Dhammo sakāyanaṃ, diṭṭhi sakāyanaṃ, paṭipadā sakāyanaṃ, maggo sakāyanaṃ, sakāyane daḷhavādo thiravādo balikavādo avaṭṭhitavādoti – sakāyane vāpi daḷhaṃ vadāno.

Kamettha bāloti paraṃ daheyyāti. **Etthā**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā paraṃ bālato hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato kaṃ daheyya kaṃ passeyya kaṃ dakkheyya kaṃ olokeyya kaṃ nijjhāyeyya kaṃ upaparikkheyyāti – kamettha bāloti paraṃ daheyya.

Sayaṃva so medhagamāvaheyya, paraṃ vadaṃ bālamasuddhidhammanti. Paro bālo hīno nihīno omako lāmako

chatukko paritto asuddhidhammo avisuddhidhammo aparisuddhidhammo avodātadhammoti – evaṃ vadanto evaṃ kathento evaṃ bhaṇanto evaṃ dīpayanto evaṃ voharanto sayameva kalahaṃ bhaṇḍanaṃ viggahaṃ vivādaṃ medhagaṃ āvaheyya samāvaheyya āhareyya samāhareyya ākaḍḍheyya samākaḍḍheyya gaṇheyya parāmaseyya abhiniviseyyāti – sayaṃva so medhagamāvaheyya paraṃ vadaṃ bālamasuddhidhammaṃ.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Sakāyane vāpi daḷhaṃ vadāno, kamettha bāloti paraṃ daheyya;
>
> Sayaṃva so medhagamāvaheyya, paraṃ vadaṃ bālamasuddhidhamma’’nti.

129.

> **Vinicchaye ṭhatvā sayaṃ pamāya, uddhaṃsa lokasmiṃ vivādameti;**
>
> **Hitvāna sabbāni vinicchayāni, na medhagaṃ kubbati jantu loke.**

Vinicchaye ṭhatvā sayaṃ pamāyāti. Vinicchayā vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Vinicchayadiṭṭhiyā ṭhatvā patiṭṭhahitvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vinicchaye ṭhatvā. **Sayaṃ pamāyā**ti sayaṃ pamāya paminitvā. ‘‘Ayaṃ satthā sabbaññū’’ti sayaṃ pamāya paminitvā, ‘‘ayaṃ dhammo svākkhāto… ayaṃ gaṇo suppaṭipanno… ayaṃ diṭṭhi bhaddikā… ayaṃ paṭipadā supaññattā… ayaṃ maggo niyyāniko’’ti sayaṃ pamāya paminitvāti – vinicchaye ṭhatvā sayaṃ pamāya.

Uddhaṃsa lokasmiṃ vivādametīti. Uddhaṃso vuccati anāgataṃ. Attano vādaṃ uddhaṃ ṭhapetvā sayameva kalahaṃ bhaṇḍanaṃ viggahaṃ vivādaṃ medhagaṃ eti upeti upagacchati gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti. Evampi uddhaṃsa lokasmiṃ vivādameti. Atha vā aññena uddhaṃ vādena saddhiṃ kalahaṃ karoti bhaṇḍanaṃ karoti viggahaṃ karoti vivādaṃ karoti medhagaṃ karoti – ‘‘na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi…pe… nibbeṭhehi vā sace pahosī’’ti. Evampi uddhaṃsa lokasmiṃ vivādameti.

Hitvāna sabbāni vinicchayānīti. Vinicchayā vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Diṭṭhivinicchayā sabbe vinicchaye hitvā cajitvā pariccajitvā jahitvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – hitvāna

sabbāni vinicchayāni.

Na medhagaṃ kubbati jantu loketi. Na kalahaṃ karoti, na bhaṇḍanaṃ karoti, na viggahaṃ karoti, na vivādaṃ karoti, na medhagaṃ karoti. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘evaṃ vimuttacitto kho, aggivessana, bhikkhu na kenaci saṃvadati, na kenaci vivadati, yañca loke vuttaṃ tena ca voharati aparāmasa’’nti. **Jantū**ti satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – na medhagaṃ kubbati jantu loketi.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Vinicchaye ṭhatvā sayaṃ pamāya, uddhaṃsa lokasmiṃ vivādameti;
>
> Hitvāna sabbāni vinicchayāni, na medhagaṃ kubbati jantu loke’’ti.

Cūḷaviyūhasuttaniddeso dvādasamo.

13. Mahāviyūhasuttaniddeso

Atha mahāviyūhasuttaniddesaṃ vakkhati –

130.

> **Ye kecime diṭṭhiparibbasānā, idameva saccanti ca vādayanti ;**
>
> **Sabbeva te nindamanvānayanti, atho pasaṃsampi labhanti tattha.**

Ye kecime diṭṭhiparibbasānāti. **Ye kecī**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – ye kecīti. **Diṭṭhiparibbasānā**ti. Santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā; te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti saṃvasanti āvasanti parivasanti. Yathā agārikā vā gharesu vasanti, sāpattikā vā āpattīsu vasanti, sakilesā vā kilesesu vasanti; evameva santeke…pe… parivasantīti – ye kecime diṭṭhiparibbasānā.

Idameva saccanti ca vādayantīti. ‘‘Sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. ‘‘Asassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – idameva saccanti ca vādayanti.

Sabbeva te nindamanvānayantīti. Sabbeva te samaṇabrāhmaṇā nindameva anventi, garahameva anventi, akittimeva anventi; sabbe ninditāyeva honti, garahitāyeva honti, akittitāyeva hontīti – sabbeva te nindamanvānayanti.

Atho pasaṃsampi labhanti tatthāti. Tattha sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā pasaṃsaṃ thomanaṃ kittiṃ vaṇṇahārikaṃ labhanti paṭilabhanti upagacchanti vindantīti – atho pasaṃsampi labhanti tattha.

Tenāha so nimmito –

> ‘‘Ye kecime diṭṭhiparibbasānā, idameva saccanti ca vādayanti;
>
> Sabbeva te nindamanvānayanti, atho pasaṃsampi labhanti tatthā’’ti.

131.

> **Appañhi etaṃ na alaṃ samāya, duve vivādassa phalāni brūmi;**
>
> **Etampi disvā na vivādayetha, khemābhipassaṃ avivādabhūmiṃ.**

Appañhi etaṃ na alaṃ samāyāti. **Appañhi eta**nti appakaṃ etaṃ, omakaṃ etaṃ, thokakaṃ etaṃ, lāmakaṃ etaṃ, chatukkaṃ etaṃ, parittakaṃ etanti – appañhi etaṃ. **Na alaṃ samāyā**ti nālaṃ rāgassa samāya, dosassa samāya, mohassa samāya, kodhassa… upanāhassa… makkhassa… paḷāsassa… issāya… macchariyassa… māyāya… sāṭheyyassa… thambhassa… sārambhassa… mānassa… atimānassa… madassa… pamādassa… sabbakilesānaṃ… sabbaduccaritānaṃ… sabbadarathānaṃ … sabbapariḷāhānaṃ… sabbasantāpānaṃ… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ samāya upasamāya vūpasamāya nibbānāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyāti – appañhi etaṃ na alaṃ samāya.

Duve vivādassa phalāni brūmīti. Diṭṭhikalahassa diṭṭhibhaṇḍanassa diṭṭhiviggahassa diṭṭhivivādassa diṭṭhimedhagassa dve phalāni honti – jayaparājayo hoti, lābhālābho hoti, yasāyaso hoti, nindāpasaṃso hoti, sukhadukkhaṃ hoti, somanassadomanassaṃ hoti, iṭṭhāniṭṭhaṃ hoti, anunayapaṭighaṃ hoti, ugghātinigghāti hoti, anurodhavirodho hoti. Atha vā taṃ kammaṃ nirayasaṃvattanikaṃ, tiracchānayonisaṃvattanikaṃ, pettivisayasaṃvattanikanti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – duve vivādassa phalāni brūmi.

Etampi disvā na vivādayethāti. **Etampi disvā**ti etaṃ ādīnavaṃ disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā diṭṭhikalahesu diṭṭhibhaṇḍanesu diṭṭhiviggahesu diṭṭhivivādesu diṭṭhimedhagesūti – etampi disvā. **Na vivādayethā**ti na kalahaṃ kareyya, na bhaṇḍanaṃ kareyya, na viggahaṃ kareyya, na vivādaṃ kareyya, na medhagaṃ kareyya, kalahaṃ bhaṇḍanaṃ viggahaṃ vivādaṃ medhagaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, kalahā bhaṇḍanā viggahā vivādā medhagā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – etampi disvā na vivādayetha.

Khemābhipassaṃ avivādabhūminti. Avivādabhūmiṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Etaṃ avivādabhūmiṃ khemato tāṇato leṇato saraṇato abhayato accutato amatato nibbānato passanto dakkhanto olokento nijjhāyanto upaparikkhantoti – khemābhipassaṃ avivādabhūmiṃ.

Tenāha bhagavā –

“Appañhi etaṃ na alaṃ samāya, duve vivādassa phalāni brūmi;

Etampi disvā na vivādayetha, khemābhipassaṃ avivādabhūmi”nti.

132.

Yā kācimā sammutiyo puthujjā, sabbāva etā na upeti vidvā;

Anūpayosoupayaṃkimeyya,diṭṭhesutekhantimakubbamāno.

Yā kācimā sammutiyo puthujjāti. **Yā kācī**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – yā kācīti.

Sammutiyoti. Sammutiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni diṭṭhisammutiyo. **Puthujjā**ti puthujjanehi janitā sammutiyoti puthujjā, puthu nānājanehi janitā vā sammutiyoti puthujjāti – yā kācimā sammutiyo puthujjā.

Sabbāva etā na upeti vidvāti. Vidvā vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. Sabbāva etā diṭṭhisammutiyo neti na upeti na upagacchati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – sabbāva etā na upeti vidvā.

Anūpayo so upayaṃ kimeyyāti. **Upayo**ti dve upayā – taṇhūpayo ca diṭṭhūpayo ca…pe… ayaṃ taṇhūpayo…pe… ayaṃ diṭṭhūpayo. Tassa taṇhūpayo pahīno, diṭṭhūpayo paṭinissaṭṭho; taṇhūpayassa pahīnattā, diṭṭhūpayassa paṭinissaṭṭhattā anūpayo puggalo kiṃ rūpaṃ upeyya upagaccheyya gaṇheyya parāmaseyya abhiniviseyya attā meti. Kiṃ vedanaṃ… kiṃ saññaṃ… kiṃ saṅkhāre… kiṃ viññāṇaṃ… kiṃ gatiṃ… kiṃ upapattiṃ… kiṃ paṭisandhiṃ… kiṃ bhavaṃ … kiṃ saṃsāraṃ… kiṃ vaṭṭaṃ upeyya upagaccheyya gaṇheyya parāmaseyya abhiniveseyyāti – anūpayo so upayaṃ kimeyya.

Diṭṭhe sute khantimakubbamānoti. Diṭṭhe vā diṭṭhasuddhiyā vā sute vā sutasuddhiyā vā mute vā mutasuddhiyā vā khantiṃ akubbamāno chandaṃ akubbamāno pemaṃ akubbamāno rāgaṃ akubbamāno ajanayamāno asañjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamānoti – diṭṭhe sute khantimakubbamāno.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Yā kācimā sammutiyo puthujjā, sabbāva etā na upeti vidvā;
>
> Anūpayo so upayaṃ kimeyya, diṭṭhe sute khantimakubbamāno’’ti.

133.

> **Sīluttamā saññamenāhu suddhiṃ, vataṃ samādāya upaṭṭhitāse;**
>
> **Idheva sikkhema athassa suddhiṃ, bhavūpanītā kusalāvadānā.**

Sīluttamā saññamenāhu suddhinti. Santeke samaṇabrāhmaṇā sīluttamavādā; te sīlamattena saññamamattena saṃvaramattena avītikkamamattena suddhiṃ visuddhiṃ parivisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ

parivimuttiṃ āhu vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti.

Samaṇamuṇḍikāputto evamāha – ‘‘catūhi kho ahaṃ, gahapati, dhammehi samannāgataṃ purisapuggalaṃ paññapemi sampannakusalaṃ paramakusalaṃ uttamapattipattaṃ samaṇaṃ ayojjhaṃ. Katamehi catūhi? Idha, gahapati, na kāyena pāpakammaṃ karoti, na pāpikaṃ vācaṃ bhāsati, na pāpakaṃ saṅkappaṃ saṅkappeti, na pāpakaṃ ājīvaṃ ājīvati. Imehi kho ahaṃ, gahapati, catūhi dhammehi samannāgataṃ purisapuggalaṃ paññapemi sampannakusalaṃ paramakusalaṃ uttamapattipattaṃ samaṇaṃ ayojjhaṃ; evameva santeke samaṇabrāhmaṇā sīluttamavādā; te sīlamattena saññamamattena saṃvaramattena avītikkamamattena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ āhu vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantī’’ti – sīluttamā saññamenāhu suddhiṃ.

Vataṃ samādāya upaṭṭhitāseti. **Vata**nti hatthivataṃ vā assavataṃ vā govataṃ vā kukkuravataṃ vā kākavataṃ vā vāsudevavataṃ vā baladevavataṃ vā puṇṇabhaddavataṃ vā maṇibhaddavataṃ vā aggivataṃ vā nāgavataṃ vā supaṇṇavataṃ vā yakkhavataṃ vā asuravataṃ vā gandhabbavataṃ vā mahārājavataṃ vā candavataṃ vā sūriyavataṃ vā indavataṃ vā brahmavataṃ vā devavataṃ vā disāvataṃ vā ādāya samādāya ādiyitvā samādiyitvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā upaṭṭhitā paccupaṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – vataṃ samādāya upaṭṭhitāse.

Idheva sikkhema athassa suddhinti. **Idhā**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Sikkhemā**ti sikkhema ācarema samācarema samādāya vattemāti – idheva sikkhema. **Athassa suddhi**nti athassa suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttinti – idheva sikkhema athassa suddhiṃ.

Bhavūpanītā kusalāvadānāti. **Bhavūpanītā**ti bhavūpanītā bhavūpagatā bhavajjhositā bhavādhimuttāti – bhavūpanītā. **Kusalāvadānā**ti kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – bhavūpanītā kusalāvadānā.

Tenāha bhagavā –

‘‘Sīluttamā saññamenāhu suddhiṃ, vataṃ samādāya upaṭṭhitāse;

Idheva sikkhema athassa suddhiṃ, bhavūpanītā kusalāvadānā’’ti.

134.

Sace cuto sīlavatato hoti, pavedhatī kammavirādhayitvā;

Pajappatī patthayatī ca suddhiṃ, satthāva hīno pavasaṃ gharamhā.

Sace cuto sīlavatato hotīti. Dvīhi kāraṇehi sīlavatato cavati – paravicchindanāya vā cavati, anabhisambhuṇanto vā cavati. Kathaṃ paravicchindanāya cavati? Paro vicchindati so satthā na sabbaññū, dhammo na svākkhāto, gaṇo na suppaṭipanno, diṭṭhi na bhaddikā, paṭipadā na supaññattā, maggo na niyyāniko, natthettha suddhi vā visuddhi vā parisuddhi vā, mutti vā vimutti vā parimutti vā, natthettha sujjhanti vā visujjhanti vā parisujjhanti vā, muccanti vā vimuccanti vā, parimuccanti vā, hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti. Evaṃ paro vicchindati. Evaṃ vicchindiyamāno satthārā cavati, dhammakkhānā cavati, gaṇā cavati, diṭṭhiyā cavati, paṭipadāya cavati, maggato cavati. Evaṃ parivicchindanāya cavati. Kathaṃ anabhisambhuṇanto cavati? Sīlaṃ anabhisambhuṇanto sīlato cavati, vataṃ anabhisambhuṇanto vatato cavati, sīlabbataṃ anabhisambhuṇanto sīlabbatato cavati. Evaṃ anabhisambhuṇanto cavatīti – sace cuto sīlavatato hoti.

Pavedhati kammavirādhayitvāti. **Pavedhatī**ti sīlaṃ vā vataṃ vā sīlabbataṃ vā ‘‘viraddhaṃ mayā, aparaddhaṃ mayā, khalitaṃ mayā, galitaṃ mayā, aññāya aparaddho aha’’nti vedhati pavedhati sampavedhatīti – pavedhati. **Kammavirādhayitvā**ti puññābhisaṅkhāraṃ vā apuññābhisaṅkhāraṃ vā āneñjābhisaṅkhāraṃ vā ‘‘viraddhaṃ mayā, aparaddhaṃ mayā, khalitaṃ mayā, galitaṃ mayā, aññāya aparaddho aha’’nti vedhati pavedhati sampavedhatīti – pavedhati kammavirādhayitvā.

Pajappatī patthayatī ca suddhinti. **Pajappatī**ti sīlaṃ vā jappati, vataṃ vā jappati, sīlabbataṃ vā jappati pajappati abhijappatīti – pajappati. **Patthayatī ca suddhi**nti sīlasuddhiṃ vā pattheti, vatasuddhiṃ vā pattheti, sīlabbatasuddhiṃ vā pattheti piheti abhijappatīti – pajappatī patthayatī ca suddhiṃ.

Satthāva hīno pavasaṃ gharamhāti. Yathā puriso gharato nikkhanto satthena pavasaṃ vasanto satthā ohīno, taṃ vā satthaṃ anubandhati sakaṃ vā gharaṃ paccāgacchati; evameva so diṭṭhigatiko taṃ vā satthāraṃ gaṇhāti aññaṃ vā satthāraṃ gaṇhāti, taṃ vā dhammakkhānaṃ gaṇhāti aññaṃ vā dhammakkhānaṃ gaṇhāti, taṃ vā gaṇaṃ gaṇhāti aññaṃ vā gaṇaṃ gaṇhāti,

taṃ vā diṭṭhiṃ gaṇhāti aññaṃ vā diṭṭhiṃ gaṇhāti, taṃ vā paṭipadaṃ gaṇhāti aññaṃ vā paṭipadaṃ gaṇhāti, taṃ vā maggaṃ gaṇhāti aññaṃ vā maggaṃ gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti – satthāva hīno pavasaṃ gharamhā.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Sace cuto sīlavatato hoti, pavedhatī kammavirādhayitvā;
>
> Pajappatī patthayatī ca suddhiṃ, satthāva hīno pavasaṃ gharamhā’’ti.

135.

> **Sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ, kammañca sāvajjanavajjametaṃ;**
>
> **Suddhiṃ asuddhinti apatthayāno, virato care santimanuggahāya.**

Sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbanti. Sabbā sīlasuddhiyo pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā, sabbā vatasuddhiyo pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā, sabbā sīlabbatasuddhiyo pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ.

Kammañca sāvajjanavajjametanti. Sāvajjakammaṃ vuccati – kaṇhaṃ kaṇhavipākaṃ. Anavajjakammaṃ vuccati – sukkaṃ sukkavipākaṃ. Sāvajjañca kammaṃ anavajjañca kammaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – kammañca sāvajjanavajjametaṃ.

Suddhiṃ asuddhinti apatthayānoti. **Asuddhi**nti asuddhiṃ patthenti, akusale dhamme patthenti. **Suddhi**nti suddhiṃ patthenti, pañca kāmaguṇe patthenti; asuddhiṃ patthenti, akusale dhamme patthenti, pañca kāmaguṇe patthenti; suddhiṃ patthenti, dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni patthenti, asuddhiṃ patthenti, akusale dhamme patthenti, pañca kāmaguṇe patthenti, dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni patthenti; suddhiṃ patthenti, tedhātuke kusale dhamme patthenti, asuddhiṃ patthenti, akusale dhamme patthenti, pañca kāmaguṇe patthenti, dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni patthenti, tedhātuke kusale dhamme patthenti; suddhiṃ patthenti, puthujjanakalyāṇakā niyāmāvakkantiṃ patthenti. Sekkhā aggadhammaṃ arahattaṃ patthenti. Arahatte patte arahā neva akusale dhamme pattheti, napi pañca kāmaguṇe pattheti, napi

dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pattheti, napi tedhātuke kusale dhamme pattheti, napi niyāmāvakkantiṃ pattheti, napi aggadhammaṃ arahattaṃ pattheti. Patthanā samatikkanto arahā vuddhipārihānivītivatto . So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo… pe… jātijarāmaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – suddhiṃ asuddhinti apatthayāno.

Virato care santimanuggahāyāti. **Virato**ti suddhiasuddhiyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto, vimariyādikatena cetasā viharatīti – virato. **Care**ti careyya vicareyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – virato care. **Santimanuggahāyā**ti santiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni diṭṭhisantiyo agaṇhanto aparāmasanto anabhinivisantoti – virato care santimanuggahāya.

Tenāha bhagavā –

"Sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ, kammañca sāvajjanavajjametaṃ;

Suddhiṃ asuddhinti apatthayāno, virato care santimanuggahāyā"ti.

136.

Tamūpanissāya jigucchitaṃ vā, atha vāpi diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā;

Uddhaṃsarā suddhimanutthunanti, avītataṇhāse bhavābhavesu.

Tamūpanissāya jigucchitaṃ vāti. Santeke samaṇabrāhmaṇā tapojigucchavādā tapojigucchasārā tapojigucchanissitā ānissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – tamūpanissāya jigucchitaṃ vā.

Atha vāpi diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vāti. Diṭṭhaṃ vā diṭṭhasuddhiṃ vā sutaṃ vā sutasuddhiṃ vā mutaṃ vā mutasuddhiṃ vā nissāya upanissāya gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvāti – atha vāpi diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā.

Uddhaṃsarā suddhimanutthunantīti. Santeke samaṇabrāhmaṇā uddhaṃsarāvādā. Katame te samaṇabrāhmaṇā uddhaṃsarāvādā? Ye te samaṇabrāhmaṇā accantasuddhikā, saṃsārasuddhikā, akiriyadiṭṭhikā, sassatavādā – ime te samaṇabrāhmaṇā uddhaṃsarāvādā. Te saṃsāre suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ thunanti vadanti

kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – uddhaṃsarā suddhimanutthunanti.

Avītataṇhāse bhavābhavesūti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Bhavābhavesū**ti bhavābhave kammabhave punabbhave kāmabhave, kammabhave kāmabhave punabbhave rūpabhave, kammabhave rūpabhave punabbhave arūpabhave, kammabhave arūpabhave punabbhave punappunabbhave punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhinibbattiyā avītataṇhā avigatataṇhā acattataṇhā avantataṇhā amuttataṇhā appahīnataṇhā appaṭinissaṭṭhataṇhāti – avītataṇhāse bhavābhavesu.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Tamūpanissāya jigucchitaṃ vā, atha vāpi diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā;
>
> Uddhaṃsarā suddhimanutthunanti, avītataṇhāse bhavābhavesū’’ti.

137.

> **Patthayamānassa hi jappitāni, pavedhitaṃ vāpi pakappitesu;**
>
> **Cutūpapāto idha yassa natthi, sa kena vedheyya kuhiṃ va jappe.**

Patthayamānassa hi jappitānīti. Patthanā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Patthayamānassā**ti patthayamānassa icchamānassa sādiyamānassa pihayamānassa abhijappayamānassāti – patthayamānassa hi. **Jappitānī**ti. **Jappanā** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlanti – patthayamānassa hi jappitāni.

Pavedhitaṃ vāpi pakappitesūti. **Pakappanā**ti dve pakappanā – taṇhāpakappanā ca diṭṭhipakappanā ca…pe… ayaṃ taṇhāpakappanā…pe… ayaṃ diṭṭhipakappanā. **Pavedhitaṃ vāpi pakappitesū**ti. Pakappitaṃ vatthuṃ acchedasaṅkinopi vedhenti, acchijjantepi vedhenti, acchinnepi vedhenti; pakappitaṃ vatthuṃ vipariṇāmasaṅkinopi vedhenti, vipariṇamantepi vedhenti, vipariṇatepi vedhenti pavedhenti sampavedhentīti – pavedhitaṃ vāpi pakappitesu.

Cutūpapāto idha yassa natthīti. **Yassā**ti arahato khīṇāsavassa. Yassa gamanaṃ āgamanaṃ gamanāgamanaṃ kālaṃgati bhavābhavo cuti ca upapatti ca nibbatti ca bhedo ca jāti ca jarāmaraṇañca natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – cutūpapāto idha yassa natthi.

Sa kena vedheyya kuhiṃ va jappeti. So kena rāgena vedheyya, kena dosena vedheyya, kena mohena vedheyya, kena mānena vedheyya, kāya diṭṭhiyā vedheyya, kena uddhaccena vedheyya, kāya vicikicchāya vedheyya, kehi anusayehi vedheyya – rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisaṅkhārā pahīnā; abhisaṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyā kena vedheyya – nerayikoti vā tiracchānayonikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā, so hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena vedheyya pavedheyya sampavedheyyāti – sa kena vedheyya. **Kuhiṃva jappe**ti kuhiṃ vā jappeyya kimhi jappeyya, kattha jappeyya pajappeyya abhijappeyyāti – sa kena vedheyya kuhiṃ va jappe.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Patthayamānassa hi jappitāni, pavedhitaṃ vāpi pakappitesu;
>
> Cutūpapāto idha yassa natthi, sa kena vedheyya kuhiṃ va jappe’’ti.

138.

> **Yamāhu dhammaṃ paramanti eke, tameva hīnanti panāhu aññe;**
>
> **Sacco nu vādo katamo imesaṃ, sabbeva hīme kusalāvadānā.**

Yamāhu dhammaṃ paramanti eketi. Yaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā ‘‘idaṃ paramaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavara’’nti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – yamāhu dhammaṃ paramanti eke.

Tameva hīnanti panāhu aññeti tameva dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā ‘‘hīnaṃ etaṃ, nihīnaṃ etaṃ, omakaṃ etaṃ, lāmakaṃ etaṃ, chatukkaṃ etaṃ, parittakaṃ eta’’nti, evamāhaṃsu evaṃ

kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – tameva hīnanti panāhu aññe.

Sacco nu vādo katamo imesanti. Imesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ vādo katamo sacco taccho tatho bhūto yāthāvo aviparītoti – sacco nu vādo katamo imesaṃ.

Sabbeva hīme kusalāvadānāti. Sabbevime samaṇabrāhmaṇā kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – sabbeva hīme kusalāvadānā.

Tenāha so nimmito –

> ‘‘Yamāhu dhammaṃ paramanti eke, tameva hīnanti panāhu aññe;
>
> Sacco nu vādo katamo imesaṃ, sabbeva hīme kusalāvadānā’’ti.

139.

> **Sakañhi dhammaṃ paripuṇṇamāhu, aññassa dhammaṃ pana hīnamāhu;**
>
> **Evampi viggayha vivādayanti, sakaṃ sakaṃ sammutimāhu saccaṃ.**

Sakañhi dhammaṃ paripuṇṇamāhūti sakaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā ‘‘idaṃ samattaṃ paripuṇṇaṃ anoma’’nti, evamāhaṃsu…pe… evaṃ voharantīti – sakañhi dhammaṃ paripuṇṇamāhu.

Aññassa dhammaṃ pana hīnamāhūti. Aññassa dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā ‘‘hīnaṃ etaṃ, nihīnaṃ etaṃ, omakaṃ etaṃ, lāmakaṃ etaṃ, chatukkaṃ etaṃ, parittakaṃ eta’’nti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – aññassa dhammaṃ pana hīnamāhu.

Evampi viggayha vivādayantīti evaṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vivādayanti, kalahaṃ karonti, bhaṇḍanaṃ karonti, viggahaṃ karonti, vivādaṃ karonti, medhagaṃ karonti – ‘‘na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi…pe… nibbeṭhehi vā sace pahosī’’ti – evampi viggayha vivādayanti.

Sakaṃ sakaṃ sammutimāhu saccanti. ‘‘Sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti – sakaṃ sakaṃ sammutimāhu saccaṃ. ‘‘Asassato loko …pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti – sakaṃ sakaṃ sammutimāhu saccaṃ.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Sakañhi dhammaṃ paripuṇṇamāhu, aññassa dhammaṃ pana hīnamāhu;
>
> Evampi viggayha vivādayanti, sakaṃ sakaṃ sammutimāhu sacca’’nti.

140.

> **Parassa ce vambhayitena hīno, na koci dhammesu visesi assa;**
>
> **Puthū hi aññassa vadanti dhammaṃ, nihīnato samhi daḷhaṃ vadānā.**

Parassa ce vambhayitena hīnoti parassa ce vambhayitakāraṇā ninditakāraṇā garahitakāraṇā upavaditakāraṇā paro bālo hoti hīno nihīno omako lāmako chatukko parittoti – parassa ce vambhayitena hīno.

Na koci dhammesu visesi assāti. Dhammesu na koci aggo seṭṭho visiṭṭho pāmokkho uttamo pavaro assāti – na koci dhammesu visesi assa.

Puthū hi aññassa vadanti dhammaṃ, nihīnatoti. Bahukāpi bahūnaṃ dhammaṃ vadanti upavadanti nindanti garahanti hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato, bahukāpi ekassa dhammaṃ vadanti upavadanti nindanti garahanti hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato, ekopi bahūnaṃ dhammaṃ vadati upavadati nindati garahati hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato, ekopi ekassa dhammaṃ vadati upavadati nindati garahati hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittatoti – puthū hi aññassa vadanti dhammaṃ.

Nihīnato samhi daḷhaṃ vadānāti. Dhammo sakāyanaṃ, diṭṭhi sakāyanaṃ, paṭipadā sakāyanaṃ, maggo sakāyanaṃ, sakāyane daḷhavādā thiravādā balikavādā aṭṭhitavādāti – nihīnato samhi daḷhaṃ vadānā.

Tenāha bhagavā –

“Parassa ce vambhayitena hīno, na koci dhammesu visesi assa;

Puthū hi aññassa vadanti dhammaṃ, nihīnato samhi daḷhaṃ vadānā’’ti.

141.

Saddhammapūjāpi panā tatheva, yathā pasaṃsanti sakāyanāni;

Sabbeva vādā tathiyā bhaveyyuṃ, suddhī hi nesaṃ paccattameva.

Saddhammapūjāpi panā tathevāti. Katamā saddhammapūjā? Sakaṃ satthāraṃ sakkaroti garuṃ karoti māneti pūjeti “ayaṃ satthā sabbaññū’’ti – ayaṃ saddhammapūjā. Sakaṃ dhammakkhānaṃ sakaṃ gaṇaṃ sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ paṭipadaṃ sakaṃ maggaṃ sakkaroti garuṃ karoti māneti pūjeti “ayaṃ maggo niyyāniko’’ti – ayaṃ saddhammapūjā. **Saddhammapūjāpi panā tathevā**ti saddhammapūjā tathā tacchā bhūtā yāthāvā aviparītāti – saddhammapūjāpi panā tatheva.

Yathā pasaṃsanti sakāyanānīti. Dhammo sakāyanaṃ diṭṭhi sakāyanaṃ paṭipadā sakāyanaṃ maggo sakāyanaṃ, sakāyanāni pasaṃsanti thomenti kittenti vaṇṇentīti – yathā pasaṃsanti sakāyanāni.

Sabbeva vādā tathiyā bhaveyyunti sabbeva vādā tathā tacchā bhūtā yāthāvā aviparītā bhaveyyunti – sabbeva vādā tathiyā bhaveyyuṃ.

Suddhī hi nesaṃ paccattamevāti. Paccattameva tesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ suddhi visuddhi parisuddhi, mutti vimutti parimuttīti – suddhī hi nesaṃ paccattameva.

Tenāha bhagavā –

“Saddhammapūjāpi panā tatheva, yathā pasaṃsanti sakāyanāni;

Sabbeva vādā tathiyā bhaveyyuṃ, suddhī hi nesaṃ paccattamevā’’ti.

142.

Na brāhmaṇassa paraneyyamatthi, dhammesu niccheyya

samuggahītaṃ;

Tasmā vivādāni upātivatto, na hi seṭṭhato passati dhammamaññaṃ.

Na brāhmaṇassa paraneyyamatthīti. **Nā**ti paṭikkhepo. **Brāhmaṇo**ti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo…pe… asito tādi pavuccate sa brahmā. **Na brāhmaṇassa paraneyyamatthī**ti brāhmaṇassa paraneyyatā natthi, brāhmaṇo na paraneyyo, na parapattiyo, na parapaccayo, na parapaṭibaddhagū jānāti passati asammūḷho sampajāno paṭissato. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti brāhmaṇassa paraneyyatā natthi, brāhmaṇo na paraneyyo, na parapattiyo, na parapaccayo, na parapaṭibaddhagū jānāti passati asammūḷho sampajāno paṭissato. ‘‘Sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti… pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’ntntti brāhmaṇassa paraneyyatā natthi, brāhmaṇo na paraneyyo, na parapattiyo, na parapaccayo, na parapaṭibaddhagū jānāti passati asammūḷho sampajāno paṭissatoti – na brāhmaṇassa paraneyyamatthi.

Dhammesu niccheyya samuggahītanti. **Dhammesū**ti dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu. **Niccheyyā**ti nicchinitvā vinicchinitvā vicinitvā pavicinitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. Odhiggāho bilaggāho varaggāho koṭṭhāsaggāho uccayaggāho samuccayaggāho ‘‘idaṃ saccaṃ tathaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparīta’’nti gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – dhammesu niccheyya samuggahītaṃ.

Tasmā vivādāni upātivattoti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā diṭṭhikalahāni diṭṭhibhaṇḍanāni diṭṭhiviggahāni diṭṭhivivādāni diṭṭhimedhagāni upātivatto atikkanto samatikkanto vītivattoti – tasmā vivādāni upātivatto.

Na hi seṭṭhato passati dhammamaññānti. Aññaṃ satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ aññatra satipaṭṭhānehi, aññatra sammappadhānehi, aññatra iddhipādehi, aññatra indriyehi, aññatra balehi, aññatra bojjhaṅgehi, aññatra ariyā aṭṭhaṅgikā maggā, aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ dhammaṃ na passati na dakkhati na oloketi na nijjhāyati na upaparikkhatīti – na hi seṭṭhato passati dhammamaññaṃ.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Na brāhmaṇassa paraneyyamatthi, dhammesu niccheyya samuggahītaṃ;
>
> Tasmā vivādāni upātivatto, na hi seṭṭhato passati dhammamaññā’’nti.

143.

> **Jānāmi passāmi tatheva etaṃ, diṭṭhiyā eke paccenti suddhiṃ;**
>
> **Adakkhi ce kiñhi tumassa tena, atisitvā aññena vadanti suddhiṃ.**

Jānāmi passāmi tatheva etanti. **Jānāmī**ti paracittañāṇena vā jānāmi, pubbenivāsānussatiñāṇena vā jānāmi. **Passāmī**ti maṃsacakkhunā vā passāmi, dibbena cakkhunā vā passāmi. **Tatheva eta**nti etaṃ tathaṃ tacchaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparītanti – jānāmi passāmi tatheva etaṃ.

Diṭṭhiyā eke paccenti suddhinti. Diṭṭhiyā eke samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti. ‘‘Sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti diṭṭhiyā eke samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti. ‘‘Asassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti diṭṭhiyā eke samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccentīti – diṭṭhiyā eke paccenti suddhiṃ.

Adakkhi ce kiñhi tumassa tenāti. **Adakkhī**ti paracittañāṇena vā adakkhi, pubbenivāsānussatiñāṇena vā adakkhi, maṃsacakkhunā vā adakkhi, dibbena cakkhunā vā adakkhīti – adakkhi ce. **Kiñhi tumassa tenā**ti. Tassa tena dassanena kiṃ kataṃ? Na dukkhapariññā atthi, na samudayassa pahānaṃ atthi, na maggabhāvanā atthi, na phalasacchikiriyā atthi, na rāgassa samucchedapahānaṃ atthi, na dosassa samucchedapahānaṃ atthi, na mohassa samucchedapahānaṃ atthi, na kilesānaṃ samucchedapahānaṃ atthi, na saṃsāravaṭṭassa upacchedo atthīti – adakkhi ce kiñhi tumassa tena.

Atisitvā aññena vadanti suddhinti te titthiyā suddhimaggaṃ visuddhimaggaṃ parisuddhimaggaṃ vodātamaggaṃ parivodātamaggaṃ atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā aññatra satipaṭṭhānehi, aññatra

sammappadhānehi, aññatra iddhipādehi, aññatra indriyehi, aññatra balehi aññatra bojjhaṅgehi, aññatra ariyā aṭṭhaṅgikā maggā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti. Evampi atisitvā aññena vadanti suddhiṃ.

Atha vā buddhā ca buddhasāvakā ca paccekabuddhā ca tesaṃ titthiyānaṃ asuddhimaggaṃ avisuddhimaggaṃ aparisuddhimaggaṃ avodātamaggaṃ aparivodātamaggaṃ atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā catūhi satipaṭṭhānehi catūhi sammappadhānehi catūhi iddhipādehi pañcahi indriyehi pañcahi balehi sattahi bojjhaṅgehi ariyena aṭṭhaṅgikena maggena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – evampi atisitvā aññena vadanti suddhiṃ.

Tenāha bhagavā –

"Jānāmi passāmi tatheva etaṃ, diṭṭhiyā eke paccenti suddhiṃ;

Adakkhi ce kiñhi tumassa tena, atisitvā aññena vadanti suddhi"nti.

144.

Passaṃ naro dakkhati nāmarūpaṃ, disvāna vā ñāyati tānimeva;

Kāmaṃ bahuṃ passatu appakaṃ vā, na hi tena suddhiṃ kusalā vadanti.

Passaṃ naro dakkhati nāmarūpanti passaṃ naro dakkhati paracittañāṇena vā passanto, pubbenivāsānussatiñāṇena vā passanto, maṃsacakkhunā vā passanto, dibbena cakkhunā vā passanto nāmarūpaṃyeva dakkhati niccato sukhato attato, na tesaṃ dhammānaṃ samudayaṃ vā atthaṅgamaṃ vā assādaṃ vā ādīnavaṃ vā nissaraṇaṃ vā dakkhatīti – passaṃ naro dakkhati nāmarūpaṃ.

Disvāna vā ñāyati tānimevāti. **Disvā**ti paracittañāṇena vā disvā, pubbenivāsānussatiñāṇena vā disvā, maṃsacakkhunā vā disvā, dibbena cakkhunā vā disvā, nāmarūpaṃyeva disvā ñāyati niccato sukhato attato, na tesaṃ dhammānaṃ samudayaṃ vā atthaṅgamaṃ vā assādaṃ vā ādīnavaṃ vā nissaraṇaṃ vā ñāyatīti – disvāna vā ñāyati tānimeva.

Kāmaṃ bahuṃ passatu appakaṃ vāti. Kāmaṃ bahukaṃ vā passanto nāmarūpaṃ appakaṃ vā niccato sukhato attatoti – kāmaṃ bahuṃ passatu appakaṃ vā.

Na hi tena suddhiṃ kusalā vadantīti. **Kusalā**ti ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjhaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā, te kusalā paracittañāṇena vā pubbenivāsānussatiñāṇena vā maṃsacakkhunā vā dibbena cakkhunā vā nāmarūpadassanena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ na vadanti na kathenti na bhaṇanti na dīpayanti na voharantīti – na hi tena suddhiṃ kusalā vadanti.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Passaṃ naro dakkhati nāmarūpaṃ, disvāna vā ñāyati tānimeva;
>
> Kāmaṃ bahuṃ passatu appakaṃ vā, na hi tena suddhiṃ kusalā vadantī’’ti.

145.

> **Nivissavādī na hi subbināyo, pakappitā diṭṭhipurekkharāno;**
>
> **Yaṃ nissito tattha subhaṃ vadāno, suddhiṃ vado tattha tathaddasā so.**

Nivissavādī na hi subbināyoti. ‘‘Sassato loko, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti nivissavādī, ‘‘asassato loko…pe… neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamaññā’’nti – nivissavādī. **Na hi subbināyo**ti. Nivissavādī dubbinayo duppaññāpayo dunnijjhāpayo duppekkhāpayo duppasādayoti – nivissavādī na hi subbināyo.

Pakappitā diṭṭhipurekkharānoti. Kappitā pakappitā abhisaṅkhatā saṇṭhapitā diṭṭhiṃ purekkhato katvā carati. Diṭṭhidhajo diṭṭhiketu diṭṭhādhipateyyo diṭṭhiyā parivārito caratīti – pakappitā diṭṭhipurekkharāno.

Yaṃ nissito tattha subhaṃ vadānoti. **Yaṃ nissito**ti yaṃ satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ nissito ānissito allīno upagato ajjhosito adhimuttoti – yaṃ nissito. **Tatthā**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Subhaṃ vadāno**ti subhavādo

sobhanavādo paṇḍitavādo thiravādo ñāyavādo hetuvādo lakkhaṇavādo kāraṇavādo ṭhānavādo sakāya laddhiyāti – yaṃ nissito tattha subhaṃ vadāno.

Suddhiṃ vado tattha tathaddasā soti. Suddhivādo visuddhivādo parisuddhivādo vodātavādo parivodātavādo. Atha vā suddhidassano visuddhidassano parisuddhidassano vodātadassano parivodātadassanoti – suddhiṃ vādo. **Tatthā**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā tathaṃ tacchaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparītanti addassa adakkhi apassi paṭivijjhīti – suddhiṃ vādo tattha tathaddasā so.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Nivissavādī na hi subbināyo, pakappitā diṭṭhipurekkharāno;
>
> Yaṃ nissito tattha subhaṃ vadāno, suddhiṃ vado tattha tathaddasā so’’ti.

146.

> **Na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhā, na diṭṭhisārī napi ñāṇabandhu;**
>
> **Ñatvā ca so sammutiyo puthujjā, upekkhatī uggahaṇanti mañña.**

Na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhāti. **Nā**ti paṭikkhepo. **Brāhmaṇo**ti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo…pe… asito tādi pavuccate sa brahmā. **Kappā**ti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca…pe… ayaṃ taṇhākappo…pe… ayaṃ diṭṭhikappo. Saṅkhā vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhā**ti. Brāhmaṇo saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā… sabbe saṅkhārā dukkhā…pe… yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’ntntti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā neti na upeti na upagacchati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhā.

Na diṭṭhisārī napi ñāṇabandhūti. Tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. So diṭṭhiyā na yāyati na nīyati na vuyhati na saṃharīyati

napi taṃ diṭṭhigataṃ sārato pacceti na paccāgacchatīti – na diṭṭhisārī. **Napi ñāṇabandhū**ti aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāñāṇena vā taṇhābandhuṃ vā diṭṭhibandhuṃ vā na karoti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhinibbattetīti – na diṭṭhisārī napi ñāṇabandhu.

Ñatvā ca so sammutiyo puthujjāti. **Ñatvā**ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – ñatvā ca so. **Sammutiyo** vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni diṭṭhisammutiyo. **Puthujjā**ti puthujjanehi janitā vā tā sammutiyoti – puthujjā. Puthu nānājanehi janitā vā sammutiyoti puthujjāti – ñatvā ca so sammutiyo puthujjā.

Upekkhatī uggahaṇanti maññeti. Aññe taṇhāvasena diṭṭhivasena gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. Arahā upekkhati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – upekkhatī uggahaṇanti maññe.

Tenāha bhagavā –

‘‘Na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhā, na diṭṭhisārī napi ñāṇabandhu;

Ñatvā ca so sammutiyo puthujjā, upekkhatī uggahaṇanti maññe’’ti.

147.

Vissajja ganthāni munīdha loke, vivādajātesu na vaggasārī;

Santo asantesu upekkhako so, anuggaho uggahaṇanti maññe.

Vissajja ganthāni munīdha loketi. **Ganthā**ti cattāro ganthā – abhijjhā kāyagantho, byāpādo kāyagantho, sīlabbataparāmāso kāyagantho, idaṃsaccābhiniveso kāyagantho. Attano diṭṭhiyā rāgo abhijjhā kāyagantho, paravādesu āghāto appaccayo byāpādo kāyagantho, attano sīlaṃ vā vataṃ vā sīlabbataṃ vā parāmasati sīlabbataparāmāso kāyagantho, attano diṭṭhiṃ abhiniveso kāyagantho idaṃsaccābhiniveso kāyagantho. **Vissajjā**ti ganthe vossajjitvā vissajja. Atha vā ganthe gadhite ganthite bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane phoṭayitvā vissajja. Yathā vayhaṃ vā rathaṃ vā sakaṭaṃ vā sandamānikaṃ vā sajjaṃ vissajjaṃ karonti vikopenti; evameva ganthe vossajjitvā vissajja. Atha vā ganthe gathite gaṇṭhite bandhe

vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane phoṭayitvā vissajja. **Munī**ti. **Monaṃ** vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Idhā**ti imissā diṭṭhiyā…pe… imasmiṃ manussaloketi – vissajja ganthāni munīdha loke.

Vivādajātesu na vaggasārīti. Vivādajātesu sañjātesu nibbattesu abhinibbattesu pātubhūtesu chandāgatiṃ gacchantesu dosāgatiṃ gacchantesu bhayāgatiṃ gacchantesu mohāgatiṃ gacchantesu na chandāgatiṃ gacchati, na dosāgatiṃ gacchati, na bhayāgatiṃ gacchati, na mohāgatiṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi dhammehi yāyati nīyati vuyhati saṃharīyatīti – vivādajātesu na vaggasārī.

Santo asantesu upekkhako soti. **Santo**ti rāgassa santattā santo, dosassa santattā santo, mohassa santattā santo…pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti – santo. **Asantesū**ti asantesu anupasantesu avūpasantesu anibbutesu appaṭipassaddhesūti – santo asantesu. **Upekkhako so**ti arahā chaḷaṅgupekkhāya samannāgato cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṃ sutvā… pe… kālaṃ kaṅkhati bhāvito santoti – santo asantesu upekkhako so.

Anuggaho uggahaṇanti maññeti. Aññe taṇhāvasena diṭṭhivasena gaṇhante parāmasante abhinivisante. Arahā upekkhati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – anuggaho uggahaṇanti maññe.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Vissajja ganthāni munīdha loke, vivādajātesu na vaggasārī;
>
> Santo asantesu upekkhako so, anuggaho uggahaṇanti maññe’’ti.

148.

> **Pubbāsave hitvā nave akubbaṃ, na chandagū nopi nivissavādī;**
>
> **Sa vippamutto diṭṭhigatehi dhīro, na limpati loke anattagarahī.**

Pubbāsave hitvā nave akubbanti. **Pubbāsavā** vuccanti atītā rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇā. Atīte saṅkhāre ārabbha ye kilesā uppajjeyyuṃ te kilese hitvā cajitvā pariccajitvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – pubbāsave hitvā. **Nave akubba**nti navā vuccanti paccuppannā rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇā. Paccuppanne saṅkhāre ārabbha chandaṃ akubbamāno pemaṃ akubbamāno rāgaṃ akubbamāno ajanayamāno asañjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamānoti – pubbāsave hitvā nave akubbaṃ.

Na chandagū nopi nivissavādīti. Na chandāgatiṃ gacchati, na dosāgatiṃ gacchati, na mohāgatiṃ gacchati, na bhayāgatiṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi dhammehi yāyati nīyati vuyhati na saṃharīyatīti – na chandagū. **Nopi nivissavādī**ti ‘‘sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña’’nti na nivissavādī…pe… ‘‘neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña’’nti na nivissavādīti – na chandagū nopi nivissavādī.

Sa vippamutto diṭṭhigatehi dhīroti tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. So diṭṭhigatehi vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati. **Dhīro**ti dhīro paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti – sa vippamutto diṭṭhigatehi dhīro.

Na limpati loke anattagarahīti. **Lepā**ti dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca…pe… ayaṃ taṇhālepo …pe… ayaṃ diṭṭhilepo. Tassa taṇhālepo pahīno, diṭṭhilepo paṭinissaṭṭho; tassa taṇhālepassa pahīnattā, diṭṭhilepassa paṭinissaṭṭhattā apāyaloke na limpati, manussaloke na limpati, devaloke na limpati, khandhaloke na limpati, dhātuloke na limpati, āyatanaloke na limpati na palimpati na upalimpati, alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – na limpati loke.

Anattagarahīti dvīhi kāraṇehi attānaṃ garahati – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati? ‘‘Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita’’nti attānaṃ garahati. ‘‘Kataṃ me vacīduccaritaṃ…pe… kataṃ me manoduccaritaṃ … kato me pāṇātipāto… pe… katā me micchādiṭṭhi, akatā me sammādiṭṭhī’’ti attānaṃ garahati. Evaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati.

Atha vā ‘‘sīlesumhi na paripūrakārī’’ti attānaṃ garahati. ‘‘Indriyesumhi aguttadvāro’’ti… ‘‘bhojanemhi amattaññū’’ti… ‘‘jāgariyamhi ananuyutto’’ti… ‘‘na satisampajaññenāmhi samannāgato’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro satipaṭṭhānā’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro sammappadhānā’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro iddhipādā’’ti… ‘‘abhāvitāni me pañcindriyānī’’ti… ‘‘abhāvitāni me pañca balānī’’ti… ‘‘abhāvitā me satta bojjhaṅgā’’ti… ‘‘abhāvito me ariyo aṭṭhaṅgiko maggo’’ti… ‘‘dukkhaṃ me apariññāta’’nti… ‘‘dukkhasamudayo me appahīno’’ti… ‘‘maggo me abhāvito’’ti… ‘‘nirodho me asacchikato’’ti attānaṃ garahati. Evaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati. Evaṃ attagarahī. Tayidaṃ kammaṃ akubbamāno ajanayamāno asañjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamāno anattagarahīti – na limpati loke anattagarahī.

Tenāha bhagavā –

‘‘Pubbāsave hitvā nave akubbaṃ, na chandagū nopi nivissavādī;

Sa vippamutto diṭṭhigatehi dhīro, na limpati loke anattagarahī’’ti.

149.

Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā;

Sa pannabhāro muni vippamutto, na kappiyo nūparato na patthiyo.[iti bhagavā]

Sa sabbadhammesu visenibhūto yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vāti. **Senā** vuccati mārasenā. Kāyaduccaritaṃ mārasenā, vacīduccaritaṃ mārasenā, manoduccaritaṃ mārasenā, rāgo… doso… moho… kodho… upanāho… makkho… paḷāso… issā… macchariyaṃ… māyā… sāṭheyyaṃ… thambho… sārambho… māno… atimāno… mado… pamādo… sabbe kilesā… sabbe duccaritā… sabbe darathā… sabbe pariḷāhā… sabbe santāpā… sabbākusalābhisaṅkhārā mārasenā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

‘‘Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati…pe…;

Na naṃ asuro jināti, jetvāva labhate sukha’’nti.

Yato catūhi ariyamaggehi sabbā ca mārasenā sabbe ca paṭisenikarā kilesā jitā ca parājitā ca bhaggā vippaluggā parammukhā – so vuccati visenibhūto. So diṭṭhe visenibhūto, sute… mute … viññāte visenibhūtoti – sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā.

Sa pannabhāro muni vippamuttoti. **Bhārā**ti tayo bhārā – khandhabhāro, kilesabhāro, abhisaṅkhārabhāro. Katamo khandhabhāro? Paṭisandhiyā rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ – ayaṃ khandhabhāro. Katamo kilesabhāro? Rāgo doso moho…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā – ayaṃ kilesabhāro. Katamo abhisaṅkhārabhāro? Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro – ayaṃ abhisaṅkhārabhāro. Yato khandhabhāro ca kilesabhāro ca abhisaṅkhārabhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā, so vuccati pannabhāro patitabhāro oropitabhāro samoropitabhāro nikkhittabhāro paṭipassaddhabhāro.

Munīti monaṃ vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā, paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūri medhā parināyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsatthaṃ paññāpāsādo paññāāloko paññāobhāso paññāpajjoto paññāratanaṃ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Tena ñāṇena samannāgato muni monappatto.

Tīṇi moneyyāni – kāyamoneyyaṃ, vacīmoneyyaṃ, manomoneyyaṃ. Katamaṃ kāyamoneyyaṃ? Tividhānaṃ kāyaduccaritānaṃ pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, tividhaṃ kāyasucaritaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyārammaṇe ñāṇaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyapariññā kāyamoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ, kāye chandarāgassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyasaṅkhāranirodho catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ – idaṃ kāyamoneyyaṃ.

Katamaṃ vacīmoneyyaṃ? Catubbidhānaṃ vacīduccaritānaṃ pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ vacīmoneyyaṃ, vācārammaṇe ñāṇaṃ vacīmoneyyaṃ, vācāpariññā vacīmoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo vacīmoneyyaṃ, vācāya chandarāgassa pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, vacīsaṅkhāranirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyaṃ – idaṃ vacīmoneyyaṃ.

Katamaṃ manomoneyyaṃ? Tividhānaṃ manoduccaritānaṃ pahānaṃ

manomoneyyaṃ, tividhaṃ manosucaritaṃ manomoneyyaṃ, cittārammaṇe ñāṇaṃ manomoneyyaṃ, cittapariññā manomoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo manomoneyyaṃ, citte chandarāgassa pahānaṃ manomoneyyaṃ, cittasaṅkhāranirodho saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyaṃ – idaṃ manomoneyyaṃ.

"Kāyamuniṃ vācāmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu sabbappahāyinaṃ.

"Kāyamuniṃ vācāmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu ninhātapāpaka"nti .

Imehi tīhi moneyyehi dhammehi samannāgatā cha munino – agāramunino, anagāramunino, sekhamunino, asekhamunino, paccekamunino, munimuninoti . Katame agāramunino? Ye te agārikā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime agāramunino. Katame anagāramunino? Ye te pabbajitā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime anagāramunino. Satta sekhā sekhamunino, arahanto asekhamunino. Paccekabuddhā paccekamunino. Munimunino vuccanti tathāgatā arahanto sammāsambuddhā.

"Na monena muni hoti, mūḷharūpo aviddasu;

Yo ca tulaṃva paggayha, varamādāya paṇḍito.

"Pāpāni parivajjeti, sa muni tena so muni;

Yo munāti ubho loke, muni tena pavuccati.

"Asatañca satañca ñatvā dhammaṃ, ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;

Devamanussehi pūjito yo, saṅgajālamaticca so muni".

Vippamuttoti munino rāgā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ; dosā cittaṃ… mohā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ…pe… sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttanti – sa pannabhāro muni vippamutto.

Na kappiyo nūparato na patthiyoti bhagavāti. **Kappā**ti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca…pe… ayaṃ taṇhākappo…pe…

ayaṃ diṭṭhikappo. Tassa taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho; taṇhākappassa pahīnattā diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā na kappeti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhinibbattetīti – na kappiyo. **Nūparato**ti. Sabbe bālaputhujjanā rajjanti, puthujjanakalyāṇakaṃ upādāya satta sekhā appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya āramanti viramanti paṭiviramanti, arahā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – na kappiyo nūparato. **Na patthiyo**ti. **Patthanā** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā patthanā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati na patthiyo.

Bhagavāti gāravādhivacanaṃ. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggakaṇḍakoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā; bhāgī vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppānīti bhagavā, bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavihārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ dasannaṃ kasiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjānaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā, bhagavāti netaṃ nāmaṃ mātarā kataṃ na pitarā kataṃ na bhātarā kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmaccehi kataṃ na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ; vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutaññāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – na kappiyo nūparato na patthiyo iti bhagavā.

Tenāha bhagavā –

"Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā;

Sa pannabhāro muni vippamutto, na kappiyo nūparato na patthiyo".[iti bhagavāti]

Mahāviyūhasuttaniddeso terasamo.

14. Tuvaṭṭakasuttaniddeso

Atha tuvaṭṭakasuttaniddesaṃ vakkhati –

150.

Pucchāmi taṃ ādiccabandhu, vivekaṃ santipadañca mahesi ;

Kathaṃ disvā nibbāti bhikkhu, anupādiyāno lokasmiṃ kiñci.

Pucchāmi taṃ ādiccabandhūti. **Pucchā**ti tisso pucchā – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā. Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ, tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhāvanāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ adiṭṭhajotanā pucchā. Katamā diṭṭhasaṃsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ, aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ diṭṭhasaṃsandanā pucchā. Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dveḷhakajāto, "evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho"ti so vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ vimaticchedanā pucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – manussapucchā, amanussapucchā, nimmitapucchā. Katamā manussapucchā? Manussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti, bhikkhū pucchanti, bhikkhuniyo pucchanti, upāsakā pucchanti, upāsikāyo pucchanti, rājāno pucchanti, khattiyā pucchanti, brāhmaṇā pucchanti, vessā pucchanti, suddā pucchanti, gahaṭṭhā pucchanti, pabbajitā pucchanti – ayaṃ manussapucchā. Katamā amanussapucchā? Amanussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti, nāgā pucchanti, supaṇṇā pucchanti, yakkhā pucchanti, asurā

pucchanti, gandhabbā pucchanti, mahārājāno pucchanti, indā pucchanti, brahmāno pucchanti, devatāyo pucchanti – ayaṃ amanussapucchā. Katamā nimmitapucchā? Yaṃ bhagavā rūpaṃ abhinimmināti manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgaṃ ahīnindriyaṃ taṃ so nimmito buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchati, bhagavā tassa visajjeti – ayaṃ nimmitapucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – attatthapucchā, paratthapucchā, ubhayatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – diṭṭhadhammikatthapucchā, samparāyikatthapucchā, paramatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – anavajjatthapucchā, nikkilesatthapucchā , vodānatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – atītapucchā, anāgatapucchā, paccuppannapucchā. Aparāpi tisso pucchā – ajjhattapucchā, bahiddhāpucchā, ajjhattabahiddhāpucchā. Aparāpi tisso pucchā – kusalapucchā, akusalapucchā, abyākatapucchā. Aparāpi tisso pucchā – khandhapucchā, dhātupucchā, āyatanapucchā. Aparāpi tisso pucchā – satipaṭṭhānapucchā, sammappadhānapucchā, iddhipādapucchā. Aparāpi tisso pucchā – indriyapucchā, balapucchā, bojjhaṅgapucchā. Aparāpi tisso pucchā – maggapucchā, phalapucchā, nibbānapucchā.

Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ, ‘‘kathayassu me’’ti – pucchāmi taṃ. **Ādiccabandhū**ti. Ādicco vuccati sūriyo . Sūriyo gotamo gottena, bhagavāpi gotamo gottena, bhagavā sūriyassa gottañātako gottabandhu; tasmā buddho ādiccabandhūti – pucchāmi taṃ ādiccabandhu.

Vivekaṃ santipadañca mahesīti. **Vivekā**ti tayo vivekā – kāyaviveko, cittaviveko, upadhiviveko. Katamo kāyaviveko? Idha bhikkhu vivittaṃ senāsanaṃ bhajati araññaṃ rukkhamūlaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjaṃ kāyena vivittena viharati. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti – ayaṃ kāyaviveko.

Katamo cittaviveko? Paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannassa nīvaraṇehi cittaṃ vivittaṃ hoti, dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicārehi cittaṃ vivittaṃ hoti, tatiyaṃ jhānaṃ samāpannassa pītiyā cittaṃ vivittaṃ hoti, catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa sukhadukkhehi cittaṃ vivittaṃ hoti, ākāsānañcāyatanaṃ samāpannassa rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti, viññāṇañcāyatanaṃ samāpannassa

ākāsānañcāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti, ākiñcaññāyatanaṃ samāpannassa viññāṇañcāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti, nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpannassa ākiñcaññāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti. Sotāpannassa sakkāyadiṭṭhiyā vicikicchāya sīlabbataparāmāsā diṭṭhānusayā vicikicchānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Sakadāgāmissa oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Anāgāmissa anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Arahato rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi bahiddhā ca sabbanimittehi cittaṃ vivittaṃ hoti – ayaṃ cittaviveko.

Katamoupadhiviveko?**Upadhi**vuccatikilesācakhandhācaabhisaṅkhārā ca. Upadhiviveko vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ – ayaṃ upadhiviveko. Kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiratānaṃ, cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānapattānaṃ, upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ. **Santī**ti ekena ākārena santipi santipadampi taṃyeva amataṃ nibbānaṃ, yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘santametaṃ padaṃ, paṇītametaṃ padaṃ, yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbāna’’nti. Atha aparena ākārena ye dhammā santādhigamāya santiphusanāya santisacchikiriyāya saṃvattanti, seyyathidaṃ – cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ime vuccanti santipadaṃ tāṇapadaṃ leṇapadaṃ saraṇapadaṃ abhayapadaṃ accutapadaṃ amatapadaṃ nibbānapadaṃ.

Mahesīti mahesi bhagavā. Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahantaṃ samādhikkhandhaṃ…pe… mahantaṃ paññākkhandhaṃ… mahantaṃ vimuttikkhandhaṃ… mahantaṃ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi; mahato tamokāyassa padālanaṃ, mahato vipallāsassa bhedanaṃ, mahato taṇhāsallassa abbahanaṃ , mahato diṭṭhisaṅghātassa viniveṭhanaṃ, mahato mānadhajassa papātanaṃ , mahato abhisaṅkhārassa vūpasamaṃ, mahato oghassa nittharaṇaṃ, mahato bhārassa nikkhepanaṃ, mahato saṃsāravaṭṭassa upacchedaṃ, mahato santāpassa nibbāpanaṃ, mahato pariḷāhassa paṭipassaddhiṃ, mahato dhammadhajassa ussāpanaṃ esī gavesī

pariyesīti mahesi, mahante satipaṭṭhāne mahante sammappadhāne mahante iddhipāde mahantāni indriyāni mahantāni balāni mahante bojjhaṅge mahantaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ mahantaṃ paramatthaṃ amataṃ nibbānaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi; mahesakkhehi vā sattehi esito gavesito pariyesito kahaṃ buddho kahaṃ bhagavā kahaṃ devadevo kahaṃ narāsabhoti mahesīti – vivekaṃ santipadañca mahesi.

Kathaṃ disvā nibbāti bhikkhūti. Kathaṃ disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā attano rāgaṃ nibbāpeti, dosaṃ nibbāpeti, mohaṃ nibbāpeti, kodhaṃ…pe… upanāhaṃ… makkhaṃ… paḷāsaṃ… issaṃ… macchariyaṃ… māyaṃ… sāṭheyyaṃ… thambhaṃ… sārambhaṃ… mānaṃ… atimānaṃ… madaṃ… pamādaṃ… sabbe kilese… sabbe duccarite… sabbe darathe… sabbe pariḷāhe… sabbe santāpe … sabbākusalābhisaṅkhāre nibbāpeti sameti upasameti vūpasameti paṭipassambheti. **Bhikkhū**ti puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu sekho vā bhikkhūti – kathaṃ disvā nibbāti bhikkhu.

Anupādiyāno lokasmiṃ kiñcīti. Catūhi upādānehi anupādiyamāno agaṇhayamāno aparāmasamāno anabhinivisamāno. **Lokasmi**nti apāyaloke manussaloke devaloke, khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Kiñcī**ti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagatanti – anupādiyāno lokasmiṃ kiñci.

Tenāha so nimmito –

"Pucchāmi taṃ ādiccabandhu, vivekaṃ santipadañca mahesi;

Kathaṃ disvā nibbāti bhikkhu, anupādiyāno lokasmiṃ kiñcī"ti.

151.

Mūlaṃ papañcasaṅkhāya, [iti bhagavā]

Mantā asmīti sabbamuparundhe ;

Yā kāci taṇhā ajjhattaṃ, tāsaṃ vinayā sadā sato sikkhe.

Mūlaṃ papañcasaṅkhāya, [iti bhagavā] mantā asmīti sabbamuparundheti. Papañcāyeva papañcasaṅkhā. Taṇhāpapañcasaṅkhā diṭṭhipapañcasaṅkhā. Katamaṃ taṇhāpapañcassa mūlaṃ? Avijjāmūlaṃ, ayonisomanasikāro mūlaṃ, asmimāno mūlaṃ, ahirikaṃ mūlaṃ, anottappaṃ

mūlaṃ, uddhaccaṃ mūlaṃ – idaṃ taṇhāpapañcassa mūlaṃ. Katamaṃ diṭṭhipapañcassa mūlaṃ? Avijjāmūlaṃ, ayonisomanasikāro mūlaṃ, asmimāno mūlaṃ, ahirikaṃ mūlaṃ, anottappaṃ mūlaṃ, uddhaccaṃ mūlaṃ – idaṃ diṭṭhipapañcassa mūlaṃ.

Bhagavāti gāravādhivacanaṃ. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggakaṇḍakoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā; bhāgī vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppānīti bhagavā, bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavihārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ dasannaṃ kasiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjānaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā, bhagavāti netaṃ nāmaṃ mātarā kataṃ na pitarā kataṃ na bhātarā kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmaccehi kataṃ na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ; vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – mūlaṃ papañcasaṅkhāya iti bhagavā.

Mantā asmīti sabbamuparundheti. **Mantā** vuccati paññā. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Asmī**ti rūpe asmīti māno asmīti chando asmīti anusayo; vedanāya… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe asmīti māno asmīti chando asmīti anusayoti. Mūlaṃ papañcasaṅkhāya iti bhagavā. **Mantā asmīti sabbamuparundhe**ti. Papañcasaṅkhāya mūlañca asmimānañca mantāya sabbaṃ rundheyya uparundheyya nirodheyya vūpasameyya atthaṅgameyya paṭipassambheyyāti – mūlaṃ papañcasaṅkhāya iti bhagavā, mantā asmīti sabbamuparundhe.

Yā kāci taṇhā ajjhattanti. **Yā kācī**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – yā kācīti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. **Ajjhatta**nti ajjhattasamuṭṭhānā vā sā taṇhāti – ajjhattaṃ. Atha vā **ajjhattikaṃ** vuccati cittaṃ. Yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. Cittena sā taṇhā sahagatā sahajātā saṃsaṭṭhā sampayuttā ekuppādā ekanirodhā ekavatthukā ekārammaṇātipi ajjhattanti – yā kāci taṇhā ajjhattaṃ.

Tāsaṃ vinayā sadā sato sikkheti. **Sadā**ti sadā sabbadā sabbakālaṃ niccakālaṃ dhuvakālaṃ, satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmigajātaṃ avīcisantatisahitaṃ phusitaṃ, purebhattaṃ pacchābhattaṃ, purimaṃ yāmaṃ majjhimaṃ yāmaṃ pacchimaṃ yāmaṃ, kāḷe juṇhe, vasse hemante gimhe, purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu…pe… citte…pe… dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato. Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – asati parivajjanāya sato, satikaraṇīyānaṃ dhammānaṃ katattā sato, satipaṭipakkhānaṃ dhammānaṃ hatattā sato, satinimittānaṃ asammuṭṭhattā sato. Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, satiyā vasitattā sato, satiyā pāguññatāya sato, satiyā apaccorohanatāya sato. Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – sattattā sato, santattā sato, samitattā sato, santadhammasamannāgatattā sato. Buddhānussatiyā sato, dhammānussatiyā sato, saṅghānussatiyā sato, sīlānussatiyā sato, cāgānussatiyā sato, devatānussatiyā sato, ānāpānassatiyā sato, maraṇassatiyā sato, kāyagatāsatiyā sato, upasamānussatiyā sato. Yā sati anussati paṭissati, sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammussanatā, sati satindriyaṃ satibalaṃ sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo – ayaṃ vuccati sati. Imāya satiyā upeto samupeto, upagato samupagato, upapanno samupapanno, samannāgato so vuccati sato.

Sikkheti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā. Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu, khuddako sīlakkhandho… mahanto sīlakkhandho, sīlaṃ patiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mukhaṃ pamukhaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā – ayaṃ adhisīlasikkhā.

Katamā adhicittasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca

akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhattaṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijaṃ pītisukhaṃ dutiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati sato ca sampajāno sukhañca kāyena paṭisaṃvedeti, yaṃ taṃ ariyā ācikkhanti ‘‘upekkhako satimā sukhavihārī’’ti tatiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā **adukkhamasukhaṃ** upekkhāsatipārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati – ayaṃ adhicittasikkhā.

Katamā adhipaññāsikkhā? Idha bhikkhu paññavā hoti, udayatthagāminiyā paññāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammādukkhakkhayagāminiyā. So idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, ime āsavāti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavasamudayoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavanirodhoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti – ayaṃ adhipaññāsikkhā.

Tāsaṃ vinayā sadā sato sikkheti. Tāsaṃ taṇhānaṃ vinayāya paṭivinayāya pahānāya vūpasamāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya, adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya; imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, pajānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkheyya, satiṃ upaṭṭhapento sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkheyya, pariññeyyaṃ parijānanto sikkheyya, pahātabbaṃ pajahanto sikkheyya, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkheyya, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – tāsaṃ vinayā sadā sato sikkhe.

Tenāha bhagavā –

‘‘Mūlaṃ papañcasaṅkhāya, [iti bhagavā]

Mantā asmīti sabbamuparundhe;

Yā kāci taṇhā ajjhattaṃ, tāsaṃ vinayā sadā sato sikkhe’’ti.

152.

Yaṃ kiñci dhammamabhijaññā, ajjhattaṃ atha vāpi bahiddhā;

Na tena thāmaṃ kubbetha, na hi sā nibbuti sataṃ vuttā.

Yaṃ kiñci dhammamabhijaññā ajjhattanti. Yaṃ kiñci attano guṇaṃ jāneyya kusale vā dhamme abyākate vā dhamme. Katame attano guṇā? Uccā kulā pabbajito vā assaṃ, mahābhogakulā pabbajito vā assaṃ, uḷārabhogakulā pabbajito vā assaṃ, ñāto yasassī sagahaṭṭhapabbajitānanti vā assaṃ, lābhimhi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti vā assaṃ, suttantiko vā assaṃ, vinayadharo vā assaṃ, dhammakathiko vā assaṃ, āraññiko vā assaṃ, piṇḍapātiko vā assaṃ, paṃsukūliko vā assaṃ, tecīvariko vā assaṃ, sapadānacāriko vā assaṃ, khalupacchābhattiko vā assaṃ, nesajjiko vā assaṃ, yathāsanthatiko vā assaṃ, paṭhamassa jhānassa lābhīti vā assaṃ, dutiyassa jhānassa lābhīti vā assaṃ, tatiyassa jhānassa lābhīti vā assaṃ, catutthassa jhānassa lābhīti vā assaṃ, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā assaṃ, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā… ākiñcaññāyatanasamāpattiyā… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā assaṃ – ime vuccanti attano guṇā. Yaṃ kiñci attano guṇaṃ jāneyya ājāneyya vijāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyyāti – yaṃ kiñci dhammamabhijaññā ajjhattaṃ. **Atha vāpi bahiddhā**ti. Upajjhāyassa vā ācariyassa vā te guṇā assūti – atha vāpi bahiddhā.

Na tena thāmaṃ kubbethāti. Attano vā guṇena paresaṃ vā guṇena thāmaṃ na kareyya, thambhaṃ na kareyya, mānaṃ na kareyya, unnatiṃ na kareyya, unnamaṃ na kareyya, na tena mānaṃ janeyya, na tena thaddho assa patthaddho paggahitasiroti – na tena thāmaṃ kubbetha.

Na hi sā nibbuti sataṃ vuttāti. Satānaṃ santānaṃ sappurisānaṃ buddhānaṃ buddhasāvakānaṃ paccekabuddhānaṃ sā nibbutīti na vuttā na pavuttā na ācikkhitā na desitā na paññapitā na paṭṭhapitā na vivaṭā na vibhattā na uttānīkatā nappakāsitāti – na hi sā nibbuti sataṃ vuttā.

Tenāha bhagavā –

"Yaṃ kiñci dhammamabhijaññā, ajjhattaṃ atha vāpi bahiddhā;

Na tena thāmaṃ kubbetha, na hi sā nibbuti sataṃ vuttā"ti.

153.

Seyyo na tena maññeyya, nīceyyo atha vāpi sarikkho;

Phuṭṭho anekarūpehi, nātumānaṃ vikappayaṃ tiṭṭhe.

Seyyo na tena maññeyyāti. ‘‘Seyyohamasmī’’ti atimānaṃ na janeyya jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunāti – seyyo na tena maññeyya.

Nīceyyo atha vāpi sarikkhoti. ‘‘Hīnohamasmī’’ti omānaṃ na janeyya jātiyā vā gottena vā…pe… aññataraññatarena vā vatthunā. ‘‘Sadisohamasmī’’ti mānaṃ na janeyya jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunāti – nīceyyo atha vāpi sarikkho.

Phuṭṭho anekarūpehīti. Anekavidhehi ākārehi phuṭṭho pareto samohito samannāgatoti – phuṭṭho anekarūpehi.

Nātumānaṃ vikappayaṃ tiṭṭheti. **Ātumā** vuccati attā. Attānaṃ kappento vikappento vikappaṃ āpajjanto na tiṭṭheyyāti – nātumānaṃ vikappayaṃ tiṭṭhe.

Tenāha bhagavā –

‘‘Seyyo na tena maññeyya, nīceyyo atha vāpi sarikkho;

Phuṭṭho anekarūpehi, nātumānaṃ vikappayaṃ tiṭṭhe’’ti.

154.

Ajjhattamevupasame, na aññato bhikkhu santimeseyya;

Ajjhattaṃ upasantassa, natthi attā kuto nirattā vā.

Ajjhattamevupasameti. Ajjhattaṃ rāgaṃ sameyya, dosaṃ sameyya, mohaṃ sameyya, kodhaṃ…pe… upanāhaṃ… makkhaṃ… paḷāsaṃ… issaṃ… macchariyaṃ… māyaṃ… sāṭheyyaṃ… thambhaṃ… sārambhaṃ … mānaṃ… atimānaṃ… madaṃ… pamādaṃ… sabbe kilese… sabbe duccarite… sabbe darathe… sabbe pariḷāhe… sabbe santāpe…

sabbākusalābhisaṅkhāre sameyya upasameyya vūpasameyya nibbāpeyya paṭipassambheyyāti – ajjhattamevupasame.

Na aññato bhikkhu santimeseyyāti. Aññato asuddhimaggena, micchāpaṭipadāya, aniyyānapatena, aññatra satipaṭṭhānehi, aññatra sammappadhānehi, aññatra iddhipādehi, aññatra indriyehi, aññatra balehi, aññatra bojjhaṅgehi, aññatra ariyā aṭṭhaṅgikā maggā santiṃ upasantiṃ vūpasantiṃ nibbutiṃ paṭipassaddhiṃ na eseyya na gaveseyya na pariyeseyyāti – na aññato bhikkhu santimeseyya.

Ajjhattaṃ upasantassāti. Ajjhattaṃ rāgaṃ santassa, dosaṃ santassa, mohaṃ santassa…pe… sabbākusalābhisaṅkhāre santassa upasantassa vūpasantassa nibbutassa paṭipassaddhiyāti – ajjhattaṃ upasantassa.

Natthi attā kuto nirattā vāti. **Natthī**ti paṭikkhepo. **Attā**ti attadiṭṭhi natthi; **nirattā**ti ucchedadiṭṭhi natthi. **Attā**ti gahitaṃ natthi; **nirattā**ti muñcitabbaṃ natthi. Yassatthi gahitaṃ, tassatthi muñcitabbaṃ. Tassa gahitaṃ gāhaṃ muñcanaṃ samatikkanto arahā vuddhipārihānivītivatto. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo…pe… jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – natthi attā kuto nirattā vā.

Tenāha bhagavā –

> “Ajjhattamevupasame, na aññato bhikkhu santimeseyya;
>
> Ajjhattaṃ upasantassa, natthi attā kuto nirattā vā”ti.

155.

> **Majjhe yathā samuddassa, ūmi no jāyatī ṭhito hoti;**
>
> **Evaṃ ṭhito anejassa, ussadaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci.**

Majjhe yathā samuddassa, ūmi no jāyatī ṭhito hotīti. Samuddo caturāsītiyojanasahassāni ubbedhena gambhīro. Heṭṭhā cattārīsayojanasahassāni udakaṃ macchakacchapehi kampati. Upari cattārīsayojanasahassāni udakaṃ vātehi kampati. Majjhe cattārīsayojanasahassāni udakaṃ na kampati na vikampati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhati. Anerito aghaṭṭito acalito aluḷito abhanto vūpasanto tatra ūmi no jāyati, ṭhito hoti samuddoti. Evampi majjhe yathā samuddassa ūmi no jāyatī ṭhito hoti.

Atha vā sattannaṃ pabbatānaṃ antarikāsu sattasīdantarā mahāsamuddā. Tatra udakaṃ na kampati na vikampati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhati. Anerito aghaṭṭito acalito aluḷito abhanto vūpasanto tatra ūmi no jāyati, ṭhito hoti samuddoti. Evampi majjhe yathā samuddassa ūmi no jāyatī ṭhito hoti.

Evaṃ ṭhito anejassāti. **Eva**nti opammasampaṭipādanaṃ. **Ṭhito**ti lābhepi na kampati, alābhepi na kampati, yasepi na kampati, ayasepi na kampati, pasaṃsāyapi na kampati, nindāyapi na kampati, sukhepi na kampati, dukkhepi na kampati na vikampati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti – evaṃ ṭhito. **Anejassā**ti ejā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā ejā taṇhā pahīnā ucchinnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anejo. Ejāya pahīnattā anejo; so lābhepi na iñjati, alābhepi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasaṃsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati, na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti – evaṃ ṭhito anejassa.

Ussadaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñcīti. **Ussadā**ti sattussadā – rāgussadaṃ , dosussadaṃ, mohussadaṃ, mānussadaṃ, diṭṭhussadaṃ, kilesussadaṃ, kammussadaṃ na kareyya na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya. **Kuhiñcī**ti kuhiñci kismiñci katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – ussadaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Majjhe yathā samuddassa, ūmi no jāyatī ṭhito hoti;
>
> Evaṃ ṭhito anejassa, ussadaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñcī’’ti.

156.

> **Akittayī vivaṭacakkhu, sakkhidhammaṃ parissayavinayaṃ;**
>
> **Paṭipadaṃ vadehi bhaddante, pātimokkhaṃ atha vāpi samādhiṃ.**

Akittayī vivaṭacakkhūti. **Akittayī**ti kittitaṃ ācikkhitaṃ desitaṃ paññapitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaṭaṃ vibhattaṃ uttānīkataṃ pakāsitanti – akittayi . **Vivaṭacakkhū**ti bhagavā pañcahi cakkhūhi vivaṭacakkhu – maṃsacakkhunāpi vivaṭacakkhu, dibbena cakkhunāpi vivaṭacakkhu,

paññācakkhunāpi vivaṭacakkhu, buddhacakkhunāpi vivaṭacakkhu, samantacakkhunāpi vivaṭacakkhu.

Kathaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi vivaṭacakkhu? Maṃsacakkhumhipi bhagavato pañca vaṇṇā saṃvijjanti – nīlo ca vaṇṇo, pītako ca vaṇṇo, lohitako ca vaṇṇo, kaṇho ca vaṇṇo, odāto ca vaṇṇo. Akkhilomāni ca bhagavato yattha ca akkhilomāni patiṭṭhitāni taṃ nīlaṃ hoti sunīlaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ umāpupphasamānaṃ . Tassa parato pītakaṃ hoti supītakaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ kaṇikārapupphasamānaṃ. Ubhayato ca akkhikūṭāni bhagavato lohitakāni honti sulohitakāni pāsādikāni dassaneyyāni indagopakasamānāni. Majjhe kaṇhaṃ hoti sukaṇhaṃ alūkhaṃ siniddhaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ addāriṭṭhakasamānaṃ . Tassa parato odātaṃ hoti suodātaṃ setaṃ paṇḍaraṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ osadhitārakasamānaṃ. Tena bhagavā pākatikena maṃsacakkhunā attabhāvapariyāpannena purimasucaritakammābhinibbattena samantā yojanaṃ passati divā ceva rattiñca. Yadā hipi caturaṅgasamannāgato andhakāro hoti. Sūriyo vā atthaṅgato hoti. Kāḷapakkho ca uposatho hoti. Tibbo ca vanasaṇḍo hoti. Mahā ca kāḷamegho abbhuṭṭhito hoti. Evarūpepi caturaṅgasamannāgate andhakāre samantā yojanaṃ passati. Natthi so kuṭṭo vā kavāṭaṃ vā pākāro vā pabbato vā gaccho vā latā vā āvaraṇaṃ rūpānaṃ dassanāya. Ekañce tilaphalaṃ nimittaṃ katvā tilavāhe pakkhipeyya. Taññeva tilaphalaṃ uddhareyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato pākatikaṃ maṃsacakkhu. Evaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi vivaṭacakkhu.

Kathaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi vivaṭacakkhu? Bhagavā dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate. Yathākammūpage satte pajānāti – ‘‘ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā vacīduccaritena samannāgatā manoduccaritena samannāgatā ariyānaṃ upavādakā micchādiṭṭhikā micchādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapannā. Ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā vacīsucaritena samannāgatā manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavādakā sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapannā’’ti. Iti dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate; yathākammūpage satte pajānāti. Ākaṅkhamāno ca bhagavā ekampi lokadhātuṃ passeyya, dvepi lokadhātuyo passeyya, tissopi lokadhātuyo passeyya, catassopi lokadhātuyo passeyya, pañcapi lokadhātuyo passeyya, dasapi lokadhātuyo

passeyya, vīsampi lokadhātuyo passeyya, tiṃsampi lokadhātuyo passeyya, cattālīsampi lokadhātuyo passeyya, paññāsampi lokadhātuyo passeyya, satampi lokadhātuyo passeyya, sahassimpi cūḷanikaṃ lokadhātuṃ passeyya, dvisahassimpi majjhimikaṃ lokadhātuṃ passeyya, tisahassimpi lokadhātuṃ passeyya, mahāsahassimpi lokadhātuṃ passeyya. Yāvatakaṃ vā pana ākaṅkheyya tāvatakaṃ passeyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato dibbacakkhu. Evaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi vivaṭacakkhu.

Kathaṃ bhagavā paññācakkhunāpi vivaṭacakkhu? Bhagavā mahāpañño puthupañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo adhigatapaṭisambhido catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabho purisasīho purisanāgo purisājañño purisadhorayho anantañāṇo anantatejo anantayaso aḍḍho mahaddhano dhanavā netā vinetā anunetā paññāpetā anijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānaṃ jānāti passaṃ passati, cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī tathāgato. Natthi tassa bhagavato aññātaṃ adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphassitaṃ paññāya. Atītaṃ anāgataṃ paccuppannaṃ upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchanti. Yaṃ kiñci neyyaṃ nāma atthi jānitabbaṃ attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho gūḷho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavajjo vā attho nikkileso vā attho vodāno vā attho paramattho vā attho, sabbaṃ taṃ antobuddhañāṇe parivattati.

Sabbaṃ kāyakammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti sabbaṃ vacīkammaṃ… sabbaṃ manokammaṃ… atīte buddhassa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ, anāgate paccuppanne appaṭihataṃ ñāṇaṃ. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ; neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ, neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnaṃ samuggapaṭalānaṃ sammāphusitānaṃ heṭṭhimaṃ samuggapaṭalaṃ uparimaṃ nātivattati, uparimaṃ samuggapaṭalaṃ heṭṭhimaṃ nātivattati, aññamaññapariyantaṭṭhāyino; evameva buddhassa bhagavato neyyañca

ñāṇañca aññamaññapariyantaṭṭhāyino. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ; neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ. Neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā.

Sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākaṅkhapaṭibaddhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapaṭibaddhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbesaṃ sattānaṃ bhagavā āsayaṃ jānāti, anusayaṃ jānāti, caritaṃ jānāti, adhimuttiṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbābhabbe satte pajānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati .

Yathā ye keci macchakacchapā antamaso timitimiṅgalaṃ upādāya antomahāsamudde parivattanti; evameva sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati . Yathā ye keci pakkhī antamaso garuḷaṃ venateyyaṃ upādāya ākāsassa padese parivattanti; evameva yepi te sāriputtasamā paññāya tepi buddhañāṇassa padese parivattanti; buddhañāṇaṃ devamanussānaṃ paññaṃ pharitvā abhibhavitvā tiṭṭhati. Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā vālavedhirūpā vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhaṃ abhisaṅkharitvā abhisaṅkharitvā tathāgataṃ upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni ca. Kathitā visajjitā ca te pañhā bhagavatā honti niddiṭṭhakāraṇā. Upakkhittakā ca te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavā tattha atirocati yadidaṃ paññāyāti. Evaṃ bhagavā paññācakkhunāpi vivaṭacakkhu.

Kathaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi vivaṭacakkhu? Bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante, appekacce na paralokavajjabhayadassāvino viharante. Seyyathāpi nāma uppaliniyaṃ vā paduminiyaṃ vā puṇḍarīkiniyaṃ vā appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakā anuggatāni antonimuggaposīni, appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni samodakaṃ ṭhitāni, appekaccāni

uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakā accuggamma tiṭṭhanti anupalittāni udakena; evameva bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante, appekacce na paralokavajjabhayadassāvino viharante. Jānāti bhagavā – ‘‘ayaṃ puggalo rāgacarito, ayaṃ dosacarito, ayaṃ mohacarito, ayaṃ vitakkacarito, ayaṃ saddhācarito, ayaṃ ñāṇacarito’’ti. Rāgacaritassa bhagavā puggalassa asubhakathaṃ katheti; dosacaritassa bhagavā puggalassa mettābhāvanaṃ ācikkhati; mohacaritassa bhagavā puggalassa uddese paripucchāya kālena dhammassavane kālena dhammasākacchāya garusaṃvāse niveseti; vitakkacaritassa bhagavā puggalassa ānāpānassatiṃ ācikkhati; saddhācaritassa bhagavā puggalassa pasādanīyaṃ nimittaṃ ācikkhati buddhasubodhiṃ dhammasudhammataṃ saṅghasuppaṭipattiṃ sīlāni ca; attano ñāṇacaritassa bhagavā puggalassa ācikkhati vipassanānimittaṃ aniccākāraṃ dukkhākāraṃ anattākāraṃ.

> ‘‘Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito, yathāpi passe janataṃ samantato;
>
> Tathūpamaṃ dhammamayaṃ sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhu;
>
> Sokāvatiṇṇaṃjanatamapetasoko,avekkhassujātijarābhibhūta’’nti.

Evaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi vivaṭacakkhu.

Kathaṃ bhagavā samantacakkhunāpi vivaṭacakkhu? **Samantacakkhu** vuccati sabbaññutañāṇaṃ. Bhagavā sabbaññutañāṇena upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato.

> ‘‘Na tassa adiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;
>
> Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhū’’ti.

Evaṃ bhagavā samantacakkhunāpi vivaṭacakkhūti – akittayi vivaṭacakkhu.

Sakkhidhammaṃ parissayavinayanti. **Sakkhidhamma**nti na itihitihaṃ, na itikirāya, na paramparāya, na piṭakasampadāya, na takkahetu,

na nayahetu, na ākāraparivitakkena, na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhaṃ dhammanti – sakkhidhammaṃ. **Parissayavinaya**nti. **Parissayā**ti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame pākaṭaparissayā? Sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahiṃsā hatthī ahi vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso ḍāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitapittaṃ madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā, sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassā iti vā – ime vuccanti pākaṭaparissayā.

Katame paṭicchannaparissayā? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ byāpādanīvaraṇaṃ thinamiddhanīvaraṇaṃ uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ vicikicchānīvaraṇaṃ rāgo doso moho kodho upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṃ māyā sāṭheyyaṃ thambho sārambho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā – ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenaṭṭhena parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya saṃvattantīti parissayā, tatrāsayāti parissayā. Kathaṃ parisahantīti parissayā? Te parissayā taṃ puggalaṃ sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddanti. Evaṃ parisahantīti – parissayā.

Kathaṃ parihānāya saṃvattantīti parissayā? Te parissayā kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Katamesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkapaṭipadāya aviruddhapaṭipadāya anvatthapaṭipadāya dhammānudhammapaṭipadāya sīlesu paripūrakāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyogassa satisampajaññassa catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyogassa catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Evampi parihānāya saṃvattantīti – parissayā.

Kathaṃ tatrāsayāti parissayā? Tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Yathā bile bilāsayā pāṇā sayanti, dake dakāsayā pāṇā sayanti, vane vanāsayā pāṇā sayanti, rukkhe rukkhāsayā pāṇā sayanti; evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayāti. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati. Kathañca, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhuno cakkhunā rūpaṃ disvā uppajjanti pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te naṃ samudācaranti, samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati.

‘‘Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddaṃ sutvā…pe… ghānena gandhaṃ ghāyitvā… jivhāya rasaṃ sāyitvā… kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā … manasā dhammaṃ viññāya uppajjanti pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te naṃ samudācaranti, samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharatī’’ti. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘tayome, bhikkhave, antarāmalā antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalo antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko; doso, bhikkhave…pe… moho, bhikkhave, antarāmalo antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko. Ime kho, bhikkhave, tayo antarāmalā antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā’’ti.

‘‘Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

‘‘Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ.

‘‘Anatthajanano doso, doso cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

“Kuddho atthaṃ na jānāti, kuddho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ doso sahate naraṃ.

“Anatthajanano moho, moho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

“Mūḷho atthaṃ na jānāti, mūḷho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ moho sahate nara”nti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – “tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya; doso kho, mahārāja…pe… moho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya.

“Lobho doso ca moho ca, purisaṃ pāpacetasaṃ;

Hiṃsanti attasambhūtā, tacasāraṃva samphala”nti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

“Rāgo ca doso ca ito nidānā, aratī ratī lomahaṃso itojā;

Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajantī”ti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Parissayavinayanti parissayavinayaṃ parissayappahānaṃ parissayavūpasamaṃ parissayapaṭinissaggaṃ parissayapaṭipassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – sakkhidhammaṃ parissayavinayaṃ.

Paṭipadaṃ vadehi bhaddanteti. Paṭipadaṃ vadehi – sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ aviruddhapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ sīlesu paripūrakāritaṃ indriyesu guttadvārataṃ bhojane mattaññutaṃ jāgariyānuyogaṃ satisampajaññaṃ cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ vadehi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehīti – paṭipadaṃ vadehi. **Bhaddante**ti so nimmito buddhaṃ bhagavantaṃ ālapati. Atha vā yaṃ tvaṃ dhammaṃ ācikkhasi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesi sabbaṃ taṃ sundaraṃ bhaddakaṃ kalyāṇaṃ anavajjaṃ sevitabbanti – paṭipadaṃ vadehi bhaddante.

Pātimokkhaṃ atha vāpi samādhinti. **Pātimokkha**nti sīlaṃ patiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mukhaṃ pamukhaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā. **Atha vāpi samādhi**nti yā cittassa ṭhiti saṇṭhiti avaṭṭhiti avisāhāro avikkhepo avisāhatamānasatā samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhīti – pātimokkhaṃ atha vāpi samādhiṃ.

Tenāha so nimmito –

"Akittayī vivaṭacakkhu, sakkhidhammaṃ parissayavinayaṃ;

Paṭipadaṃ vadehi bhaddante, pātimokkhaṃ atha vāpi samādhi''nti.

157.

Cakkhūhi neva lolassa, gāmakathāya āvaraye sotaṃ;

Rase ca nānugijjheyya, na ca mamāyetha kiñci lokasmiṃ.

Cakkhūhi neva lolassāti. Kathaṃ cakkhuloloti? Idhekacco cakkhuloliyena samannāgato hoti – ''aditṭhaṃ dakkhitabbaṃ, diṭṭhaṃ samatikkamitabba''nti ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto ca hoti rūpassa dassanāya. Evampi cakkhulolo hoti.

Atha vā bhikkhu antaragharaṃ paviṭṭho vīthiṃ paṭipanno asaṃvuto gacchati hatthiṃ olokento, assaṃ olokento, rathaṃ olokento, pattiṃ olokento, itthiyo olokento, purise olokento, kumārake olokento, kumārikāyo

olokento, antarāpaṇaṃ olokento, gharamukhāni olokento, uddhaṃ olokento, adho olokento, disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi cakkhulolo hoti.

Atha vā bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya na paṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye na saṃvaraṃ āpajjati. Evampi cakkhulolo hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditaṃ pekkhaṃ akkhānaṃ pāṇissaraṃ vetāḷaṃ kumbhathūṇaṃ sobhanakaṃ caṇḍālaṃ vaṃsaṃ dhovanaṃ hatthiyuddhaṃ assayuddhaṃ mahiṃsayuddhaṃ usabhayuddhaṃ ajayuddhaṃ meṇḍayuddhaṃ kukkuṭayuddhaṃ vaṭṭakayuddhaṃ daṇḍayuddhaṃ muṭṭhiyuddhaṃ nibbuddhaṃ uyyodhikaṃ balaggaṃ senābyūhaṃ anīkadassanaṃ iti vā. Evampi cakkhulolo hoti.

Kathaṃ na cakkhulolo hoti? Idha bhikkhu antaragharaṃ paviṭṭho vīthiṃ paṭipanno saṃvuto gacchati na hatthiṃ olokento, na assaṃ olokento, na rathaṃ olokento, na pattiṃ olokento, na itthiyo olokento, na purise olokento, na kumārake olokento, na kumārikāyo olokento, na antarāpaṇaṃ olokento, na gharamukhāni olokento, na uddhaṃ olokento, na adho olokento, na disāvidisāvipekkhamāno gacchati. Evampi na cakkhulolo hoti.

Atha vā bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati. Evampi na cakkhulolo hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ ananuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditaṃ pekkhaṃ akkhānaṃ…pe… anīkadassanaṃ iti vā. Evarūpā visūkadassanā paṭivirato hoti. Evampi na cakkhulolo hoti.

Cakkhūhi neva lolassāti. Cakkhuloliyaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, cakkhuloliyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā

vihareyyāti – cakkhūhi neva lolassa.

Gāmakathāya āvaraye sotanti. Gāmakathā vuccati bāttiṃsa tiracchānakathā, seyyathidaṃ – rājakathā corakathā mahāmattakathā senākathā bhayakathā yuddhakathā annakathā pānakathā vatthakathā yānakathā sayanakathā mālākathā gandhakathā ñātikathā gāmakathā nigamakathā nagarakathā janapadakathā itthikathā sūrakathā visikhākathā kumbhaṭṭhānakathā pubbapetakathā nānattakathā lokakkhāyikā samuddakkhāyikā itibhavābhavakathā iti vā. **Gāmakathāya āvaraye sota**nti. Gāmakathāya sotaṃ āvareyya nivāreyya saṃvareyya rakkheyya gopeyya pidaheyya pacchindeyyāti – gāmakathāya āvaraye sotaṃ.

Rase ca nānugijjheyyāti. **Rase cā**ti mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso ambilaṃ madhuraṃ tittakaṃ kaṭukaṃ loṇikaṃ khārikaṃ lambikaṃ kasāvo sādu asādu sītaṃ uṇhaṃ. Santeke samaṇabrāhmaṇā rasagiddhā; te jivhaggena rasaggāni pariyesantā āhiṇḍanti, te ambilaṃ labhitvā anambilaṃ pariyesanti, anambilaṃ labhitvā ambilaṃ pariyesanti…pe… sītaṃ labhitvā uṇhaṃ pariyesanti, uṇhaṃ labhitvā sītaṃ pariyesanti. Te yaṃ yaṃ labhitvā tena tena na tussanti, aparāparaṃ pariyesanti, manāpikesu rasesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Yassesā rasataṇhā pahīnā samucchinnā…pe… ñāṇagginā daḍḍhā, so paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti neva davāya… pe… anavajjatā ca phāsuvihāro cāti.

Yathā vaṇaṃ ālimpeyya yāvadeva āruhaṇatthāya , yathā vā pana akkhaṃ abbhañjeyya yāvadeva bhārassa nittharaṇatthāya, yathā vā puttamaṃsaṃ āhāraṃ āhāreyya yāvadeva kantārassa nittharaṇatthāya; evamevaṃ bhikkhu paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti neva davāya…pe… anavajjatā ca phāsuvihāro cāti rasataṇhaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, rasataṇhāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – rase ca nānugijjheyya.

Na ca mamāyetha kiñci lokasminti. **Mamattā**ti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca …pe… idaṃ taṇhāmamattaṃ… pe… idaṃ diṭṭhimamattaṃ. Taṇhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṭinissajjitvā cakkhuṃ na mamāyeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniviseyya; sotaṃ… ghānaṃ… jivhaṃ… kāyaṃ… rūpe… sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ… lābhaṃ… yasaṃ… pasaṃsaṃ… sukhaṃ… cīvaraṃ… piṇḍapātaṃ… senāsanaṃ…

gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ… kāmadhātuṃ… rūpadhātuṃ… arūpadhātuṃ… kāmabhavaṃ… rūpabhavaṃ… arūpabhavaṃ… saññābhavaṃ… asaññābhavaṃ… nevasaññānāsaññābhavaṃ … ekavokārabhavaṃ… catuvokārabhavaṃ… pañcavokārabhavaṃ … atītaṃ… anāgataṃ… paccuppannaṃ… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme na mamāyeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniviseyya. **Kiñcī**ti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagataṃ. **Lokasmi**nti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – na ca mamāyetha kiñci lokasmiṃ.

Tenāha bhagavā –

"Cakkhūhi neva lolassa, gāmakathāya āvaraye sotaṃ;

Rase ca nānugijjheyya, na ca mamāyetha kiñci lokasmi"nti.

158.

Phassena yadā phuṭṭhassa, paridevaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci;

Bhavañca nābhijappeyya, bheravesu ca na sampavedheyya.

Phassena yadā phuṭṭhassāti. **Phasso**ti rogaphasso. Rogaphassena phuṭṭho pareto samohito samannāgato assa; cakkhurogena phuṭṭho pareto samohito samannāgato assa, sotarogena…pe… ghānarogena… jivhārogena… kāyarogena… sīsarogena… kaṇṇarogena… mukharogena… dantarogena… kāsena… sāsena… pināsena… ḍāhena… jarena… kucchirogena… mucchāya… pakkhandikāya… sūlāya… visūcikāya… kuṭṭhena… gaṇḍena… kilāsena… sosena… apamārena… dadduyā… kaṇḍuyā … kacchuyā… rakhasāya… vitacchikāya… lohitena… pittena… madhumehena… aṃsāya… piḷakāya… bhagandalena… pittasamuṭṭhānena ābādhena… semhasamuṭṭhānena ābādhena… vātasamuṭṭhānena ābādhena… sannipātikena ābādhena… utupariṇāmajena ābādhena… visamaparihārajena ābādhena… opakkamikena ābādhena… kammavipākajena ābādhena… sītena… uṇhena… jighacchāya… pipāsāya… uccārena… passāvena… ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi phuṭṭho pareto samohito samannāgato assāti – phassena yadā phuṭṭhassa.

Paridevaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñcīti. Ādevaṃ paridevaṃ ādevanaṃ paridevanaṃ ādevitattaṃ paridevitattaṃ vācā palāpaṃ

vippalāpaṃ lālappaṃ lālappāyanaṃ lālappāyitattaṃ na kareyya na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya. **Kuhiñcī**ti kuhiñci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – paridevaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci.

Bhavañca nābhijappeyyāti. Kāmabhavaṃ na jappeyya, rūpabhavaṃ na jappeyya, arūpabhavaṃ na jappeyya na pajappeyya nābhijappeyyāti – bhavañca nābhijappeyya.

Bheravesu ca na sampavedheyyāti. **Bheravā**ti ekenākārena bhayampi bheravampi taññeva. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘etaṃ nūna taṃ bhayaṃ bheravaṃ na jahe āgacchatī’’ti. Bahiddhārammaṇaṃ vuttaṃ sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahiṃsā assā hatthī ahi vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā. Athāparena ākārena bhayaṃ vuccati ajjhattikaṃ cittasamuṭṭhānaṃ bhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso ubbego utrāso, jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhibhayaṃ maraṇabhayaṃ rājabhayaṃ corabhayaṃ aggibhayaṃ udakabhayaṃ attānuvādabhayaṃ parānuvādabhayaṃ daṇḍabhayaṃ duggatibhayaṃ ūmibhayaṃ kumbhīlabhayaṃ āvaṭṭabhayaṃ susukābhayaṃ ājīvikabhayaṃ asilokabhayaṃ parisāya sārajjabhayaṃ madanabhayaṃ duggatibhayaṃ bhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso ubbego utrāso. **Bheravesu ca na sampavedheyyā**ti bherave passitvā vā suṇitvā vā na vedheyya na pavedheyya na sampavedheyya na taseyya na uttaseyya na paritaseyya na bhāyeyya na santāsaṃ āpajjeyya, abhīrū assa achambhī anutrāsī apalāyī, pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso vihareyyāti – bheravesu ca na sampavedheyya.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Phassena yadā phuṭṭhassa, paridevaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci;
>
> Bhavañca nābhijappeyya, bheravesu ca na sampavedheyyā’’ti.

159.

> **Annānamatho pānānaṃ, khādanīyānamathopi vatthānaṃ;**
>
> **Laddhā na sannidhiṃ kayirā, na ca parittase tāni alabhamāno.**

Annānamatho pānānaṃ, khādanīyānamathopi vatthānanti.

Annānanti odano kummāso sattu maccho maṃsaṃ. **Pānāna**nti aṭṭha pānāni – ambapānaṃ, jambupānaṃ, cocapānaṃ, mocapānaṃ, madhupānaṃ, muddikapānaṃ, sālukapānaṃ, phārusakapānaṃ. Aparānipi aṭṭha pānāni – kosambapānaṃ, kolapānaṃ, badarapānaṃ, ghatapānaṃ, telapānaṃ, payopānaṃ, yāgupānaṃ, rasapānaṃ. **Khādanīyāna**nti piṭṭhakhajjakaṃ, pūvakhajjakaṃ, mūlakhajjakaṃ, tacakhajjakaṃ, pattakhajjakaṃ, pupphakhajjakaṃ, phalakhajjakaṃ. **Vatthāna**nti cha cīvarāni – khomaṃ, kappāsikaṃ, koseyyaṃ, kambalaṃ, sāṇaṃ, bhaṅganti – annānamatho pānānaṃ khādanīyānamathopi vatthānaṃ.

Laddhā na sannidhiṃ kayirāti. **Laddhā**ti laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā na kuhanāya, na lapanāya, na nemittikatāya, na nippesikatāya, na lābhena lābhaṃ nijigīsanatāya , na kaṭṭhadānena, na veḷudānena, na pattadānena, na pupphadānena, na phaladānena, na sinānadānena, na cuṇṇadānena, na mattikādānena, na dantakaṭṭhadānena, na mukhodakadānena, na cāṭukamyatāya, na muggasūpyatāya , na pāribhaṭayayatāya, na pīṭhamaddikatāya , na vatthuvijjāya, na tiracchānavijjāya, na aṅgavijjāya, na nakkhattavijjāya, na dūtagamanena, na pahiṇagamanena, na jaṅghapesaniyena, na vejjakammena, na navakammena, na piṇḍapaṭipiṇḍakena, na dānānuppadānena dhammena samena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvāti – laddhā. **Na sannidhiṃ kayirā**ti annasannidhiṃ pānasannidhiṃ vatthasannidhiṃ yānasannidhiṃ sayanasannidhiṃ gandhasannidhiṃ āmisasannidhiṃ na kareyya na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyyāti – laddhā na sannidhiṃ kayirā.

Na ca parittase tāni alabhamānoti. Annaṃ vā na labhāmi, pānaṃ vā na labhāmi, vatthaṃ vā na labhāmi, kulaṃ vā na labhāmi, gaṇaṃ vā na labhāmi, āvāsaṃ vā na labhāmi, lābhaṃ vā na labhāmi, yasaṃ vā na labhāmi, pasaṃsaṃ vā na labhāmi, sukhaṃ vā na labhāmi, cīvaraṃ vā na labhāmi, piṇḍapātaṃ vā na labhāmi, senāsanaṃ vā na labhāmi, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ vā na labhāmi, gilānupaṭṭhākaṃ vā na labhāmi, ‘‘appaññātomhī’’ti na taseyya na uttaseyya na parittaseyya na bhāyeyya na santāsaṃ āpajjeyya, abhīrū assa achambhī anutrāsī apalāyī, pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso vihareyyāti – na ca parittase tāni alabhamāno.

Tenāha bhagavā –

‘‘Annānamatho pānānaṃ, khādanīyānamathopi vatthānaṃ;

Laddhā na sannidhiṃ kayirā, na ca parittase tāni alabhamāno’’ti.

160.

Jhāyī na pādalolassa, virame kukkuccā nappamajjeyya;

Athāsanesu sayanesu, appasaddesu bhikkhu vihareyya.

Jhāyī na pādalolassāti. **Jhāyī**ti paṭhamenapi jhānena jhāyī, dutiyenapi jhānena jhāyī, tatiyenapi jhānena jhāyī, catutthenapi jhānena jhāyī, savitakkasavicārenapi jhānena jhāyī, avitakkavicāramattenapi jhānena jhāyī, avitakkaavicārenapi jhānena jhāyī, sappītikenapi jhānena jhāyī, nippītikenapi jhānena jhāyī, pītisahagatenapi jhānena jhāyī, sātasahagatenapi jhānena jhāyī, sukhasahagatenapi jhānena jhāyī, upekkhāsahagatenapi jhānena jhāyī, suññatenapi jhānena jhāyī, animittenapi jhānena jhāyī, appaṇihitenapi jhānena jhāyī, lokiyenapi jhānena jhāyī, lokuttarenapi jhānena jhāyī, jhānarato ekattamanuyutto paramatthagarukoti – jhāyī.

Na pādalolassāti. Kathaṃ pādalolo hoti? Idhekacco pādaloliyena samannāgato hoti ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto viharati. Evampi pādalolo hoti.

Atha vā bhikkhu antopisaṅghārāme pādaloliyena samannāgato hoti. Na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto pariveṇato pariveṇaṃ gacchati vihārato vihāraṃ gacchati aḍḍhayogato aḍḍhayogaṃ gacchati pāsādato pāsādaṃ gacchati hammiyato hammiyaṃ gacchati guhāya guhaṃ gacchati leṇato leṇaṃ gacchati kuṭito kuṭiṃ gacchati kūṭāgārato kūṭāgāraṃ gacchati aṭṭato aṭṭaṃ gacchati māḷato māḷaṃ gacchati uddaṇḍato uddaṇḍaṃ gacchati upaṭṭhānasālato upaṭṭhānasālaṃ gacchati maṇḍalamāḷato maṇḍalamāḷaṃ gacchati rukkhamūlato rukkhamūlaṃ gacchati. Yattha vā pana bhikkhū nisīdanti tahiṃ gacchati, tattha ekassa vā dutiyo hoti, dvinnaṃ vā tatiyo hoti, tiṇṇaṃ vā catuttho hoti. Tattha bahuṃ samphappalāpaṃ palapati, seyyathidaṃ – rājakathaṃ corakathaṃ mahāmattakathaṃ senākathaṃ bhayakathaṃ yuddhakathaṃ annakathaṃ pānakathaṃ vatthakathaṃ yānakathaṃ sayanakathaṃ mālākathaṃ gandhakathaṃ ñātikathaṃ gāmakathaṃ nigamakathaṃ nagarakathaṃ janapadakathaṃ itthikathaṃ sūrakathaṃ visikhākathaṃ kumbhaṭṭhānakathaṃ pubbapetakathaṃ nānattakathaṃ lokakkhāyikaṃ samuddakkhāyikaṃ iti bhavābhavakathaṃ iti vā. Evampi pādalolo hoti.

Na pādalolassāti. Pādaloliyaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, pādaloliyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyya careyya vicareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyya, paṭisallānārāmo assa paṭisallānarato ajjhattaṃ cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno vipassanā samannāgato brūhetā suññāgārānaṃ jhāyī jhānarato ekattamanuyutto paramatthagarukoti – jhāyī na pādalolassa.

Virame kukkuccā nappamajjeyyāti. **Kukkucca**nti hatthakukkuccampi kukkuccaṃ, pādakukkuccampi kukkuccaṃ, hatthapādakukkuccampi kukkuccaṃ, akappiye kappiyasaññitā, kappiye akappiyasaññitā, avajje vajjasaññitā, vajje avajjasaññitā, yaṃ evarūpaṃ kukkuccaṃ kukkuccāyanā kukkuccāyitattaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho – idaṃ vuccati kukkuccaṃ.

Api ca dvīhi kāraṇehi uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho? ‘‘Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita’’nti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho, ‘‘kataṃ me vacīduccaritaṃ, akataṃ me vacīsucarita’’nti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho, ‘‘kataṃ me manoduccaritaṃ, akataṃ me manosucaritanti…pe… ‘‘kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipātā veramaṇī’’ti uppajjati kukkuccaṃ…pe… manovilekho, ‘‘kataṃ me adinnādānaṃ… kato me kāmesumicchācāro… kato me musāvādo… katā me pisuṇavācā… katā me pharusavācā… kato me samphappalāpo… katā me abhijjhā… kato me byāpādo… katā me micchādiṭṭhi, akatā me sammādiṭṭhī’’ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. Evaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho.

Atha vā ‘‘sīlesumhi na paripūrakārī’’ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho, ‘‘indriyesumhi aguttadvāro’’ti…pe… ‘‘bhojane amattaññumhī’’ti… ‘‘jāgariyaṃ ananuyuttomhī’’ti… ‘‘na satisampajaññena samannāgatomhī’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro satipaṭṭhānā’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro sammappadhānā’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro iddhipādā’’ti… ‘‘abhāvitāni me pañcindriyānī’’ti… ‘‘abhāvitāni me pañca balānī’’ti… ‘‘abhāvitā me satta bojjhaṅgā’’ti… ‘‘abhāvito me ariyo aṭṭhaṅgiko maggo’’ti… ‘‘dukkhaṃ me apariññāta’’nti… ‘‘samudayo me appahīno’’ti… ‘‘maggo me abhāvito’’ti… ‘‘nirodho me asacchikato’’ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. **Virame kukkuccā**ti kukkuccā ārameyya

virameyya paṭivirameyya kukkuccaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya. Kukkuccā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – virame kukkuccā.

Nappamajjeyyāti sakkaccakārī assa sātaccakārī aṭṭhitakārī anolīnavuttiko anikkhittacchando anikkhittadhuro appamādo kusalesu dhammesu. ‘‘Kadāhaṃ aparipūraṃ vā sīlakkhandhaṃ paripūreyyaṃ, paripūraṃ vā sīlakkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya’’nti? Yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussoḷhī ca thāmo ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamādo kusalesu dhammesu. ‘‘Kadāhaṃ aparipūraṃ vā samādhikkhandhaṃ…pe… paññākkhandhaṃ… vimuttikkhandhaṃ… vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ… kadāhaṃ apariññātaṃ vā dukkhaṃ parijāneyyaṃ, appahīne vā kilese pajaheyyaṃ, abhāvitaṃ vā maggaṃ bhāveyyaṃ, asacchikataṃ vā nirodhaṃ sacchikareyya’’nti? Yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussoḷhī ca thāmo ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamādo kusalesu dhammesūti – virame kukkuccā nappamajjeyya.

Athāsanesu sayanesu, appasaddesu bhikkhu vihareyyāti. **Athā**ti padasandhi…pe… āsanaṃ vuccati yattha nisīdati – mañco pīṭhaṃ bhisi taṭṭikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro palālasanthāro. Sayanaṃ vuccati senāsanaṃ vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhāti – athāsanesu sayanesu.

Appasaddesu bhikkhu vihareyyāti. Appasaddesu appanigghosesu vijanavātesu manussarāhasseyyakesu paṭisallānasāruppesu senāsanesu careyya vicareyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – athāsanesu sayanesu appasaddesu bhikkhu vihareyya.

Tenāha bhagavā –

‘‘Jhāyī na pādalolassa, virame kukkuccā nappamajjeyya;

Athāsanesu sayanesu, appasaddesu bhikkhu vihareyyā’’ti.

161.

Niddaṃ na bahulīkareyya, jāgariyaṃ bhajeyya ātāpī;

Tandiṃ māyaṃ hassaṃ khiḍḍaṃ, methunaṃ vippajahe savibhūsaṃ.

Niddaṃ na bahulīkareyyāti. Rattindivaṃ chakoṭṭhāsaṃ kāretvā pañcakoṭṭhāsaṃ paṭipajjeyya ekakoṭṭhāsaṃ nippajjeyyāti – niddaṃ na bahulīkareyya.

Jāgariyaṃ bhajeyya ātāpīti. Idha bhikkhu divasaṃ caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheyya, rattiyā paṭhamaṃ yāmaṃ caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheyya, rattiyā majjhimaṃ yāmaṃ dakkhiṇena passena sīhaseyyaṃ kappeyya pādepādaṃ accādhāya sato sampajāno uṭṭhānasaññaṃ manasikaritvā, rattiyā pacchimaṃ yāmaṃ paccuṭṭhāya caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheyya.

Jāgariyaṃ bhajeyyāti jāgariyaṃ bhajeyya sambhajeyya seveyya niseveyya saṃseveyya paṭiseveyyāti – jāgariyaṃ bhajeyya.

Ātāpīti. Ātappaṃ vuccati vīriyaṃ . Yo cetasiko vīriyārambho nikkamo parakkamo uyyāmo vāyāmo ussāho ussoḷhī thāmo ṭhiti asithilaparakkamatā anikkhittacchandatā anikkhittadhuratā dhurasampaggaho vīriyaṃ vīriyindriyaṃ vīriyabalaṃ sammāvāyāmo. Iminā ātāpena upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato so vuccati ātāpīti – jāgariyaṃ bhajeyya ātāpī.

Tandiṃ māyaṃ hassaṃ khiḍḍaṃ, methunaṃ vippajahe savibhūsanti. **Tandī**ti tandī tandiyanā tandiyitattaṃ tandimanakatā ālasyaṃ ālasyāyanā ālasyāyitattaṃ. Māyā vuccati vañcanikā cariyā. Idhekacco kāyena duccaritaṃ caritvā…pe… vācāya manasā duccaritaṃ caritvā tassa paṭicchādanahetu pāpikaṃ icchaṃ paṇidahati. Mā maṃ jaññāti icchati, mā maṃ jaññāti saṅkappeti, mā maṃ jaññāti vācaṃ bhāsati, mā maṃ jaññāti kāyena parakkamati. Yā evarūpā māyāvitā accasarā vañcanā nikati nikiraṇā pariharaṇā gūhanā parigūhanā chādanā paricchādanā anuttānīkammaṃ anāvikammaṃ vocchādanā pāpakiriyā – ayaṃ vuccati māyā. **Hassa**nti idhekacco ativelaṃ dantavidaṃsakaṃ hasati. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘kumārakamidaṃ, bhikkhave, ariyassa vinaye yadidaṃ ativelaṃ dantavidaṃsakaṃ hasita’’nti.

Khiḍḍāti dve khiḍḍā – kāyikā ca khiḍḍā vācasikā ca khiḍḍā. Katamā kāyikā khiḍḍā? Hatthīhipi kīḷanti, assehipi kīḷanti, rathehipi kīḷanti,

dhanūhipi kīḷanti, aṭṭhapadehipi kīḷanti, dasapadehipi kīḷanti, ākāsepi kīḷanti, parihārapathepi kīḷanti, santikāyapi kīḷanti, khalikāyapi kīḷanti, ghaṭikāyapi kīḷanti, salākahatthenapi kīḷanti, akkhenapi kīḷanti, paṅkacīrenapi kīḷanti, vaṅkakenapi kīḷanti, mokkhacikāyapi kīḷanti, ciṅgulakenapi kīḷanti, pattāḷhakenapi kīḷanti, rathakenapi kīḷanti, dhanukenapi kīḷanti, akkharikāyapi kīḷanti, manesikāyapi kīḷanti, yathāvajjenapi kīḷanti – ayaṃ kāyikā khiḍḍā. Katamā vācasikā khiḍḍā? Mukhabherikaṃ mukhālambaraṃ mukhaḍiṇḍimakaṃ mukhavalimakaṃ mukhabheruḷakaṃ mukhadaddarikaṃ nāṭakaṃ lāpaṃ gītaṃ davakammaṃ – ayaṃ vācasikā khiḍḍā.

Methunadhammo nāma yo so asaddhammo gāmadhammo vasaladhammo duṭṭhullo odakantiko rahasso dvayaṃdvayasamāpatti. Kiṃkāraṇā vuccati methunadhammo? Ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnacittānaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti, taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. Yathā ubho kalahakārakā methunakāti vuccanti, ubho bhaṇḍanakārakā…pe… ubho bhassakārakā… ubho adhikaraṇakārakā… ubho vivādakārakā… ubho vādino… ubho sallāpakā methunakāti vuccanti; evameva ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnacittānaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti, taṃkāraṇā vuccati methunadhammo.

Vibhūsāti dve vibhūsā – atthi agāriyassa vibhūsā, atthi pabbajitassa vibhūsā. Katamā agāriyassa vibhūsā? Kesā ca massu ca mālā ca gandhā ca vilepanā ca ābharaṇā ca pilandhanā ca vatthañca sayanāsanañca veṭhanañca ucchādanaṃ parimaddanaṃ nhāpanaṃ sambāhanaṃ ādāsaṃ añjanaṃ mālāvilepanaṃ mukhacuṇṇakaṃ mukhalepaṃ hatthabandhaṃ sikhābandhaṃ daṇḍanāḷiyaṃ khaggaṃ chattaṃ citrā upāhanā uṇhīsaṃ maṇiṃ vāḷabījaniṃ odātāni vatthāni dīghadasāni iti vā – ayaṃ agāriyassa vibhūsā. Katamā pabbajitassa vibhūsā? Cīvaramaṇḍanā pattamaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa bāhirānaṃ vā parikkhārānaṃ maṇḍanā vibhūsanā keḷanā parikeḷanā gedhitatā gedhitattaṃ capalatā cāpalyaṃ – ayaṃ pabbajitassa vibhūsā.

Tandiṃ māyaṃ hassaṃ khiḍḍaṃ, methunaṃ vippajahe savibhūsanti. Tandiñca māyañca hassañca khiḍḍañca methunadhammañca savibhūsaṃ saparivāraṃ saparibhaṇḍaṃ saparikkhāraṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – tandiṃ māyaṃ hassaṃ khiḍḍaṃ, methunaṃ vippajahe savibhūsaṃ.

Tenāha bhagavā –

''Niddaṃ na bahulīkareyya, jāgariyaṃ bhajeyya ātāpī;

Tandiṃ māyaṃ hassaṃ khiḍḍaṃ, methunaṃ vippajahe savibhūsa''nti.

162.

Āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ, no vidahe athopi nakkhattaṃ;

Virutañca gabbhakaraṇaṃ, tikicchaṃ māmako na seveyya.

Āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ, no vidahe athopi nakkhattanti. Āthabbaṇikā āthabbaṇaṃ payojenti, nagare vā ruddhe saṅgāme vā paccupaṭṭhite parasenapaccatthikesu paccāmittesu ītiṃ uppādenti, upaddavaṃ uppādenti, rogaṃ uppādenti, pajjarakaṃ karonti, sūlaṃ karonti, visūcikaṃ karonti, pakkhandikaṃ karonti. Evaṃ āthabbaṇikā āthabbaṇaṃ payojenti.

Supinapāṭhakā supinaṃ ādisanti, yo pubbaṇhasamayaṃ supinaṃ passati, evaṃ vipāko hoti. Yo majjhanhikasamayaṃ supinaṃ passati, evaṃ vipāko hoti. Yo sāyanhasamayaṃ supinaṃ passati, evaṃ vipāko hoti. Yo purime yāme…pe… yo majjhime yāme… yo pacchime yāme… yo dakkhiṇena passena nipanno… yo vāmena passena nipanno… yo uttānaṃ nipanno… yo avakujja nipanno… yo candaṃ passati… yo sūriyaṃ passati… yo mahāsamuddaṃ passati… yo sineruṃ pabbatarājānaṃ passati… yo hatthiṃ passati… yo assaṃ passati… yo rathaṃ passati… yo pattiṃ passati… yo senābyūhaṃ passati… yo ārāmarāmaṇeyyakaṃ passati… yo vanarāmaṇeyyakaṃ passati… yo bhūmirāmaṇeyyakaṃ passati… yo pokkharaṇīrāmaṇeyyakaṃ passati, evaṃ vipāko hotīti. Evaṃ supinapāṭhakā supinaṃ ādisanti.

Lakkhaṇapāṭhakā lakkhaṇaṃ ādisanti – maṇilakkhaṇaṃ daṇḍalakkhaṇaṃ vatthalakkhaṇaṃ asilakkhaṇaṃ usulakkhaṇaṃ dhanulakkhaṇaṃ āvudhalakkhaṇaṃ itthilakkhaṇaṃ purisalakkhaṇaṃ kumārikālakkhaṇaṃ kumāralakkhaṇaṃ dāsilakkhaṇaṃ dāsalakkhaṇaṃ hatthilakkhaṇaṃ assalakkhaṇaṃ mahiṃsalakkhaṇaṃ usabhalakkhaṇaṃ goṇalakkhaṇaṃ ajalakkhaṇaṃ meṇḍalakkhaṇaṃ kukkuṭalakkhaṇaṃ vaṭṭalakkhaṇaṃ godhālakkhaṇaṃ kaṇṇikālakkhaṇaṃ kacchapalakkhaṇaṃ

migalakkhaṇaṃ iti vāti. Evaṃ lakkhaṇapāṭhakā lakkhaṇaṃ ādisanti.

Nakkhattapāṭhakā nakkhattaṃ ādisanti. Aṭṭhavīsati nakkhattāni. Iminā nakkhattena gharappaveso kattabbo, iminā nakkhattena makuṭaṃ bandhitabbaṃ, iminā nakkhattena vāreyyaṃ kāretabbaṃ, iminā nakkhattena bījanīhāro kattabbo, iminā nakkhattena saṃvāso gantabboti. Evaṃ nakkhattapāṭhakā nakkhattaṃ ādisanti.

Āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ, no vidahe athopi nakkhattanti. Āthabbaṇañca supinañca lakkhaṇañca nakkhattañca no vidaheyya na careyya na samācareyya na samādāya vatteyya. Atha vā na gaṇheyya na uggaṇheyya na dhāreyya na upadhāreyya na upalakkheyya nappayojeyyāti – āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ, no vidahe athopi nakkhattaṃ.

Virutañca gabbhakaraṇaṃ, tikicchaṃ māmako na seveyyāti. Virutaṃ vuccati migavākkaṃ. Migavākkapāṭhakā migavākkaṃ ādisanti – sakuntānaṃ vā catuppadānaṃ vā rutaṃ vassitaṃ jānantīti. Evaṃ migavākkapāṭhakā migavākkaṃ ādisanti. Gabbhakaraṇīyā gabbhaṃ saṇṭhāpenti. Dvīhi kāraṇehi gabbho na saṇṭhāti – pāṇakehi vā vātakuppehi vā. Pāṇakānaṃ vā vātakuppānaṃ vā paṭighātāya osadhaṃ dentīti. Evaṃ gabbhakaraṇīyā gabbhaṃ saṇṭhāpenti. **Tikicchā**ti pañca tikicchā – sālākiyaṃ, sallakattiyaṃ, kāyatikicchaṃ, bhūtiyaṃ, komārabhaccaṃ. **Māmako**ti buddhamāmako dhammamāmako saṅghamāmako, so vā bhagavantaṃ mamāyati bhagavā vā taṃ puggalaṃ pariggaṇhāti. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘ye te, bhikkhave, bhikkhū kuhā thaddhā lapā siṅgī unnaḷā asamāhitā na me te, bhikkhave, bhikkhū māmakā, apagatā ca te, bhikkhave, bhikkhū imasmā dhammavinayā, na ca te bhikkhū imasmiṃ dhammavinaye vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti. Ye ca kho, bhikkhave, bhikkhū nikkuhā nillapā dhīrā atthaddhā susamāhitā te kho me, bhikkhave, bhikkhū māmakā na ca apagatā te, bhikkhave, bhikkhū imasmā dhammavinayā, te ca bhikkhū imasmiṃ dhammavinaye vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti’’.

‘‘Kuhā thaddhā lapā siṅgī, unnaḷā asamāhitā;

Na te dhamme virūhanti, sammāsambuddhadesite.

‘‘Nikkuhā nillapā dhīrā, atthaddhā susamāhitā;

Te ve dhamme virūhanti, sammāsambuddhadesite’’.

Virutañca gabbhakaraṇaṃ, tikicchaṃ māmako na seveyyāti.

Virutañca gabbhakaraṇañca tikicchañca māmako na seveyya na niseveyya na saṃseveyya nappaṭiseveyya na careyya na samācareyya na samādāya vatteyya. Atha vā na gaṇheyya na uggaṇheyya na dhāreyya na upadhāreyya na upalakkheyya nappayojeyyāti – virutañca gabbhakaraṇaṃ tikicchaṃ māmako na seveyya.

Tenāha bhagavā –

"Āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ, no vidahe athopi nakkhattaṃ;

Virutañca gabbhakaraṇaṃ, tikicchaṃ māmako na seveyyā"ti.

163.

Nindāya nappavedheyya, na unnameyya pasaṃsito bhikkhu;

Lobhaṃ saha macchariyena, kodhaṃ pesuṇiyañca panudeyya.

Nindāya nappavedheyyāti. Idhekacce bhikkhū nindanti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā nindanti garahanti upavadanti, nindito garahito upavadito nindāya garahāya upavādena akittiyā avaṇṇahārikāya na vedheyya nappavedheyya na sampavedheyya na taseyya na uttaseyya na paritaseyya na bhāyeyya na santāsaṃ āpajjeyya, abhīrū assa achambhī anutrāsī apalāyī, pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso vihareyyāti – nindāya nappavedheyya.

Na unnameyya pasaṃsito bhikkhūti. Idhekacce bhikkhū pasaṃsanti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā pasaṃsanti thomenti kittenti vaṇṇenti, pasaṃsito thomito kittito vaṇṇito pasaṃsāya thomanena kittiyā vaṇṇahārikāya unnatiṃ na kareyya unnamaṃ na kareyya mānaṃ na kareyya thambhaṃ na kareyya, na tena mānaṃ janeyya na tena thaddho assa patthaddho paggahitasiroti – na unnameyya pasaṃsito bhikkhu.

Lobhaṃ saha macchariyena, kodhaṃ pesuṇiyañca panudeyyāti. **Lobho**ti yo lobho lubbhanā lubbhitattaṃ sārāgo sārajjanā sārajjitattaṃ abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Macchariya**nti pañca macchariyāni –

āvāsamacchariyaṃ…pe… gāho vuccati macchariyaṃ. **Kodho**ti yo cittassa āghāto paṭighāto paṭighaṃ paṭivirodho, kopo pakopo sampakopo, doso padoso sampadoso, cittassa byāpatti manopadoso, kodho kujjhanā kujjhitattaṃ, doso dussanā dussitattaṃ, byāpattiṃ byāpajjanā byāpajjitattaṃ, virodho paṭivirodho caṇḍikkaṃ asuropo anattamanatā cittassa. **Pesuñña**nti idhekacco pisuṇavāco hoti ito sutvā amutra akkhātā imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā imesaṃ akkhātā amūsaṃ bhedāya. Iti samaggānaṃ vā bhettā bhinnānaṃ vā anuppadātā, vaggārāmo vaggarato vagganandī vaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsitā hoti – idaṃ vuccati pesuññaṃ.

Api ca dvīhi kāraṇehi pesuññaṃ upasaṃharati – piyakamyatāya vā bhedādhippāyena vā. Kathaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharati? Imassa piyo bhavissāmi manāpo bhavissāmi vissāsiko bhavissāmi abbhantariko bhavissāmi suhadayo bhavissāmīti. Evaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharati. Kathaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharati? Kathaṃ ime nānā assu vinā assu vaggā assu dvedhā assu dvejjhā assu dve pakkhā assu bhijjheyyuṃ na samāgaccheyyuṃ dukkhaṃ na phāsu vihareyyunti. Evaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharati. **Lobhaṃ saha macchariyena, kodhaṃ pesuṇiyañca panudeyyā**ti. Lobhañca macchariyañca kodhañca pesuññañca nudeyya panudeyya pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – lobhaṃ saha macchariyena, kodhaṃ pesuṇiyañca panudeyya.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Nindāya nappavedheyya, na unnameyya pasaṃsito bhikkhu;
>
> Lobhaṃ saha macchariyena, kodhaṃ pesuṇiyañca panudeyyā’’ti.

164.

> **Kayavikkaye na tiṭṭheyya, upavādaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci;**
>
> **Gāme ca nābhisajjeyya, lābhakamyā janaṃ na lapayeyya.**

Kayavikkaye na tiṭṭheyyāti. Ye kayavikkayā vinaye paṭikkhittā na te imasmiṃ atthe adhippetā. Kathaṃ kayavikkaye tiṭṭhati? Pañcannaṃ saddhiṃ pattaṃ vā cīvaraṃ vā aññaṃ vā kiñci parikkhāraṃ vañcaniyaṃ vā karonto udayaṃ vā patthayanto parivatteti. Evaṃ kayavikkaye tiṭṭhati. Kathaṃ kayavikkaye na tiṭṭhati? Pañcannaṃ saddhiṃ pattaṃ vā cīvaraṃ

vā aññaṃ vā kiñci parikkhāraṃ na vañcaniyaṃ vā karonto na udayaṃ vā patthayanto parivatteti. Evaṃ kayavikkaye na tiṭṭhati. **Kayavikkaye na tiṭṭheyyā**ti. Kayavikkaye na tiṭṭheyya na santiṭṭheyya, kayavikkayaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, kayavikkayā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – kayavikkaye na tiṭṭheyya.

Upavādaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñcīti. Katame upavādakarāti kilesā? Santeke samaṇabrāhmaṇā iddhimanto dibbacakkhukā paracittaviduno, te dūratopi passanti āsannāpi na dissanti cetasāpi cittaṃ pajānanti, devatāpi kho santi iddhimantiniyo dibbacakkhukā paracittaviduniyo, tā dūratopi passanti, āsannāpi na dissanti cetasāpi cittaṃ pajānanti. Te oḷārikehi vā kilesehi majjhimehi vā kilesehi sukhumehi vā kilesehi upavadeyyuṃ. Katame oḷārikā kilesā? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ – ime vuccanti oḷārikā kilesā. Katame majjhimā kilesā? Kāmavitakko byāpādavitakko vihiṃsāvitakko – ime vuccanti majjhimā kilesā. Katame sukhumā kilesā? Ñātivitakko, janapadavitakko, aparavitakko, parānudayatā paṭisaññutto vitakko, lābhasakkārasilokapaṭisaññutto vitakko, anavaññattipaṭisaññutto vitakko – ime vuccanti sukhumā kilesā. Te oḷārikehi vā kilesehi majjhimehi vā kilesehi sukhumehi vā kilesehi na upavadeyya upavādaṃ na kareyya upavādakare kilese na kareyya na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya, upavādakare kilese pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, upavādakarehi kilesehi ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyya. **Kuhiñcī**ti kuhiñci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – upavādaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci.

Gāme ca nābhisajjeyyāti. Kathaṃ gāme sajjati? Idha bhikkhu gāme gihīhi saṃsaṭṭho viharati sahanandī sahasokī sukhitesu sukhito dukkhitesu dukkhito, uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā voyogaṃ āpajjati. Evampi gāme sajjati.

Atha vā bhikkhu pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati arakkhiteneva kāyena arakkhitāya vācāya arakkhitena cittena anupaṭṭhitāya satiyā asaṃvutehi indriyehi. So tatra tatra sajjati tatra tatra gaṇhāti tatra tatra bajjhati tatra tatra anayabyasanaṃ āpajjati. Evampi gāme sajjati.

Kathaṃ gāme na sajjati? Idha bhikkhu gāme gihīhi asaṃsaṭṭho viharati na sahanandī na sahasokī na sukhitesu sukhito na dukkhitesu dukkhito,

uppannesu kiccakaraṇīyesu na attanā voyogaṃ āpajjati. Evampi gāme na sajjati.

Atha vā bhikkhu pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati rakkhiteneva kāyena rakkhitāya vācāya rakkhitena cittena upaṭṭhitāya satiyā saṃvutehi indriyehi. So tatra tatra na sajjati tatra tatra na gaṇhāti tatra tatra na bajjhati tatra tatra na anayabyasanaṃ āpajjati. Evampi gāme na sajjati. **Gāme ca nābhisajjeyyā**ti gāme na sajjeyya na gaṇheyya na bajjheyya na palibajjheyya, agiddho assa agadhito amucchito anajjhosanno vītagedho vigatagedho cattagedho…pe… brahmabhūtena attanā vihareyyāti – gāme ca nābhisajjeyya.

Lābhakamyā janaṃ na lapayeyyāti. Katamā lapanā? Lābhasakkārasilokasannissitassa pāpicchassa icchāpakatassa āmisacakkhukassa lokadhammagarukassa yā paresaṃ ālapanā lapanā sallapanā ullapanā samullapanā unnahanā samunnahanā ukkācanā samukkācanā anupiyabhāṇitā cātukamyatā muggasūpyatā pāribhaṭayatā parapiṭṭhimaṃsikatā , yā tattha saṇhavācatā sakhilavācatā sithilavācatā apharusavācatā – ayaṃ vuccati lapanā.

Api ca dvīhi kāraṇehi janaṃ lapati – attānaṃ vā nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento janaṃ lapati, attānaṃ vā uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento janaṃ lapati. Kathaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento janaṃ lapati? ‘‘Tumhe me bahūpakārā, ahaṃ tumhe nissāya labhāmi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ, yepi me aññe dātuṃ vā kātuṃ vā maññanti, tumhe nissāya tumhe sampassantā yampi me purāṇaṃ mātāpettikaṃ nāmadheyyaṃ tampi me antarahitaṃ. Tumhehi ahaṃ ñāyāmi asukassa kulūpako asukāya kulūpako’’ti. Evaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento janaṃ lapati.

Kathaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento janaṃ lapati? “Ahaṃ tumhākaṃ bahūpakāro, tumhe maṃ āgamma buddhaṃ saraṇaṃ gatā, dhammaṃ saraṇaṃ gatā, saṅghaṃ saraṇaṃ gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjappamādaṭṭhānā paṭiviratā. Ahaṃ tumhākaṃ uddesaṃ demi, paripucchaṃ demi, uposathaṃ ācikkhāmi, navakammaṃ adhiṭṭhāmi. Atha pana tumhe maṃ ujjhitvā aññe sakkarotha garuṃ karotha mānetha pūjethā’’ti. Evaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento janaṃ lapati.

Lābhakamyā janaṃ na lapayeyyāti. Lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā lābhābhinibbattiyā lābhaṃ paripācento janaṃ na lapayeyya, lapanaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, lapanā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – lābhakamyā janaṃ na lapayeyya.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Kayavikkaye na tiṭṭheyya, upavādaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci;
>
> Gāme ca nābhisajjeyya, lābhakamyā janaṃ na lapayeyyā’’ti.

165.

> **Na ca katthiko siyā bhikkhu, na ca vācaṃ payuttaṃ bhāseyya;**
>
> **Pāgabbhiyaṃ na sikkheyya, kathaṃ viggāhikaṃ na kathayeyya.**

Na ca katthiko siyā bhikkhūti. Idhekacco katthī hoti vikatthī. So katthati vikatthati ahamasmi sīlasampannoti vā vatasampannoti vā sīlabbatasampannoti vā jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññatarañña tarena vā vatthunā. Uccā kulā pabbajitoti vā mahābhogakulā pabbajitoti vā uḷārabhogakulā pabbajitoti vā suttantikoti vā vinayadharoti vā dhammakathikoti vā āraññikoti vā…pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā katthati vikatthati. Evaṃ na kattheyya na vikattheyya, katthaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, katthanā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – na ca katthiko siyā bhikkhu.

Na ca vācaṃ payuttaṃ bhāseyyāti. Katamā payuttavācā? Idhekacco cīvarapayuttaṃ vācaṃ bhāsati, piṇḍapātapayuttaṃ vācaṃ bhāsati, senāsanapayuttaṃ vācaṃ bhāsati, gilānapaccayabhesajjaparikkhārapayuttaṃ vācaṃ bhāsati – ayampi vuccati payuttavācā.

Atha vā cīvarahetu piṇḍapātahetu senāsanahetu gilānapaccayabhesajjaparikkhārahetu saccampi bhaṇati musāpi bhaṇati,

pisuṇampi bhaṇati apisuṇampi bhaṇati, pharusampi bhaṇati apharusampi bhaṇati, samphappalāpampi bhaṇati asamphappalāpampi bhaṇati, mantāpi vācaṃ bhāsati – ayampi vuccati payuttavācā. Atha vā pasannacitto paresaṃ dhammaṃ deseti – ‘‘aho vata me dhammaṃ suṇeyyuṃ, sutvāva dhammaṃ pasīdeyyuṃ, pasannā ca me pasannākāraṃ kareyyu’’nti – ayaṃ vuccati payuttavācā. **Na ca vācaṃ payuttaṃ bhāseyyā**ti. Antamaso dhammadesanaṃ vācaṃ upādāya payuttavācaṃ na bhāseyya na katheyya na bhaṇeyya na dīpeyya na vohareyya, payuttaṃ vācaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, payuttavācāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – na ca vācaṃ payuttaṃ bhāseyya.

Pāgabbhiyaṃ na sikkheyyāti. **Pāgabbhiya**nti tīṇi pāgabbhiyāni – kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ, vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ, cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ. Katamaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ? Idhekacco saṅghagatopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, gaṇagatopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, bhojanasālāyapi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, jantāgharepi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, udakatitthepi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ pavisantopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ paviṭṭhopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ saṅghagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco saṅghagato acittīkārakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ pārupitvā nisīdati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ saṅghagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ gaṇagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco gaṇagato acittīkārakato therānaṃ bhikkhūnaṃ anupāhanānaṃ caṅkamantānaṃ saupāhano caṅkamati, nīce caṅkame caṅkamantānaṃ ucce caṅkame caṅkamati, chamāya caṅkamantānaṃ caṅkame caṅkamati, ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ pārupitvāpi nisīdati, ṭhitopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ gaṇagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ bhojanasālāya kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco bhojanasālāya acittīkārakato there bhikkhū anupakhajja nisīdati, navepi bhikkhū āsanena paṭibāhati, ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ pārupitvā nisīdati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ bhojanasālāya

kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ jantāghare kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco jantāghare acittīkārakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, anāpucchāpi kaṭṭhaṃ pakkhipati, anāpucchāpi dvāraṃ pidahati. Evaṃ jantāghare kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ udakatitthe kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco udakatitthe acittīkārakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi otarati, puratopi otarati, ghaṭṭayantopi nhāyati, puratopi nhāyati, uparitopi nhāyati, ghaṭṭayantopi uttarati, puratopi uttarati. Evaṃ udakatitthe kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ pavisanto kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ pavisanto acittīkārakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi gacchati, puratopi gacchati, vokkammapi therānaṃ bhikkhūnaṃ purato gacchati. Evaṃ antaragharaṃ pavisanto kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ paviṭṭho kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ paviṭṭho ‘‘na pavisa, bhante’’ti vuccamāno pavisati, ‘‘na tiṭṭha, bhante’’ti vuccamāno tiṭṭhati, ‘‘na nisīda, bhante’’ti vuccamāno nisīdati, anokāsampi pavisati, anokāsepi tiṭṭhati, anokāsepi nisīdati, yānipi tāni honti kulānaṃ ovarakāni gūḷhāni ca paṭicchannāni ca, yattha kulitthiyo kuladhītaro kulasuṇhāyo kulakumāriyo nisīdanti tatthapi sahasā pavisati, kumārakassa sīsampi parāmasati. Evaṃ antaragharaṃ paviṭṭho kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti – idaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ.

Katamaṃ vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ? Idhekacco saṅghagatopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, gaṇagatopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ paviṭṭhopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti. Kathaṃ saṅghagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco saṅghagato acittīkārakato there bhikkhū anāpucchaṃ vā anajjhiṭṭho vā ārāmagatānaṃ bhikkhūnaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, pātimokkhaṃ uddisati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ saṅghagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ gaṇagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco gaṇagato acittīkārakato there bhikkhū anāpucchaṃ vā anajjhiṭṭho vā ārāmagatānaṃ bhikkhūnaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, ṭhitakopi bhaṇati,

bāhāvikkhepakopi bhaṇati; ārāmagatānaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ gaṇagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ paviṭṭho vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ paviṭṭho itthiṃ vā kumāriṃ vā evamāha – ‘‘itthannāme itthaṃgotte kiṃ atthi? Yāgu atthi, bhattaṃ atthi, khādanīyaṃ atthi? Kiṃ pivissāma, kiṃ bhuñjissāma, kiṃ khādissāma, kiṃ vā atthi, kiṃ vā me dassathā’’ti vippalapati. Evaṃ antaragharaṃ paviṭṭho vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti – idaṃ vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ.

Katamaṃ cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ? Idhekacco na uccā kulā pabbajito samāno uccā kulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na mahābhogakulā pabbajito samāno mahābhogakulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na uḷārabhogakulā pabbajito samāno uḷārabhogakulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na suttantiko samāno suttantikena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na vinayadharo samāno vinayadharena… na dhammakathiko samāno dhammakathikena… na āraññiko samāno āraññakena… na piṇḍapātiko samāno piṇḍapātikena… na paṃsukūliko samāno paṃsukūlikena… na tecīvariko samāno tecīvarakena… na sapadānacāriko samāno sapadānacārikena… na khalupacchābhattiko samāno khalupacchābhattikena… na nesajjiko samāno nesaññikena… na yathāsanthatiko samāno yathāsanthatikena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na paṭhamassa jhānassa lābhī samāno paṭhamassa jhānassa lābhinā saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na dutiyassa jhānassa lābhī samāno dutiyassa… na tatiyassa jhānassa lābhī samāno tatiyassa… na catutthassa jhānassa lābhī samāno lābhī samāno catutthassa… na ākāsānañcāyatanasamāpattiyā lābhī samāno ākāsanañcāyatanasamāpattiyā… na viññāṇañcāyatanasamāpattiyā lābhī samāno viññāṇañcāyatana samāpattiyā… na ākiñcaññāyatanasamāpattiyā lābhī samāno ākiñcaññāyatana samāpattiyā… na nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhī samāno nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhinā saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena – idaṃ cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ. **Na sikkheyyā**ti pāgabbhiyaṃ na sikkheyya na careyya na ācareyya na samācareyya na samādāya vatteyya, pāgabbhiyaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, pāgabbhiyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – pāgabbhiyaṃ na sikkheyya.

Kathaṃ viggāhikaṃ na kathayeyyāti. Katamā viggāhikā kathā? Idhekacco evarūpiṃ kathaṃ kattā hoti – ‘‘na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi…pe… nibbeṭhehi vā sace pahosī’’ti. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘viggāhikāya kho, moggallāna, kathāya sati kathābāhullaṃ pāṭikaṅkhaṃ, kathābāhulle sati uddhaccaṃ, uddhatassa asaṃvaro, asaṃvutassa ārā cittaṃ samādhimhā’’ti. **Kathaṃ viggāhikaṃ na kathayeyyā**ti. Viggāhikaṃ kathaṃ na katheyya na bhaṇeyya na dīpeyya na vohareyya, viggāhikaṃ kathaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, viggāhikakathāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – kathaṃ viggāhikaṃ na kathayeyya.

Tenāha bhagavā –

‘‘Na ca katthiko siyā bhikkhu, na ca vācaṃ payuttaṃ bhāseyya;

Pāgabbhiyaṃ na sikkheyya, kathaṃ viggāhikaṃ na kathayeyyā’’ti.

166.

Mosavajje na niyyetha, sampajāno saṭhāni na kayirā;

Atha jīvitena paññāya, sīlabbatena nāññamatimaññe.

Mosavajje na niyyethāti. Mosavajjaṃ vuccati musāvādo. Idhekacco sabhaggato vā parisaggato vā…pe… āmisakiñcikkhahetu vā sampajānamusā bhāsitā hoti – idaṃ vuccati mosavajjaṃ. Api ca tīhākārehi musāvādo hoti – pubbevassa hoti ‘‘musā bhaṇissa’’nti, bhaṇantassa hoti ‘‘musā bhaṇāmī’’ti, bhaṇitassa hoti ‘‘musā mayā bhaṇita’’nti, imehi tīhākārehi musāvādo hoti. Api ca catūhākārehi… pañcahākārehi… chahākārehi… sattahākārehi… aṭṭhahākārehi… musāvādo hoti – pubbevassa hoti ‘‘musā bhaṇissa’’nti, bhaṇantassa hoti ‘‘musā bhaṇāmī’’ti, bhaṇitassa hoti ‘‘musā mayā bhaṇita’’nti vinidhāya diṭṭhiṃ vinidhāya khantiṃ vinidhāya ruciṃ vinidhāya saññaṃ vinidhāya bhāvaṃ – imehi aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. **Mosavajje na niyyethā**ti. Mosavajje na yāyeyya na niyyāyeyya na vaheyya na saṃhareyya, mosavajjaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, mosavajjā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – mosavajje na niyyetha.

Sampajāno saṭhāni na kayirāti. Katamaṃ sāṭheyyaṃ? Idhekacco

saṭho hoti parisaṭho, yaṃ tattha saṭhaṃ saṭhatā sāṭheyyaṃ kakkaratā kakkariyaṃ parikkhattatā pārikkhattiyaṃ – idaṃ vuccati sāṭheyyaṃ. **Sampajāno saṭhāni na kayirā**ti. Sampajāno hutvā sāṭheyyaṃ na kareyya na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya, sāṭheyyaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, sāṭheyyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – sampajāno saṭhāni na kayirā.

Atha jīvitena paññāya, sīlabbatena nāññamatimaññeti. **Athā**ti padasandhi…pe… padānupubbatāpetaṃ – athāti. Idhekacco lūkhajīvitaṃ jīvanto paraṃ paṇītajīvitaṃ jīvantaṃ atimaññati – ‘‘kiṃ panāyaṃ bahulājīvo sabbaṃ saṃbhakkheti, seyyathidaṃ – mūlabījaṃ khandhabījaṃ phaḷubījaṃ aggabījaṃ bījabījameva pañcamaṃ asanivicakkadantakūṭasamaṇappadhānenā’’ti . So tāya lūkhajīvitāya paraṃ paṇītajīvitaṃ jīvantaṃ atimaññati.

Idhekacco paṇītajīvitaṃ jīvanto paraṃ lūkhajīvitaṃ jīvantaṃ atimaññati – ‘‘kiṃ panāyaṃ appapuñño appesakkho na lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna’’nti. So tāya paṇītajīvitāya paraṃ lūkhajīvitaṃ jīvantaṃ atimaññati. Idhekacco paññāsampanno hoti. So puṭṭho pañhaṃ visajjeti. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ahamasmi paññāsampanno, ime panaññe na paññāsampannā’’ti. So tāya paññāsampadāya paraṃ atimaññati. Idhekacco sīlasampanno hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ahamasmi sīlasampanno, ime panaññe bhikkhū dussīlā pāpadhammā’’ti. So tāya sīlasampadāya paraṃ atimaññati. Idhekacco vatasampanno hoti āraññiko vā piṇḍapātiko vā paṃsukūliko vā tecīvariko vā sapadānacāriko vā khalupacchābhattiko vā nesajjiko vā yathāsanthatiko vā. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ahamasmi vata sampanno, ime panaññe na vatasampannā’’ti. So tāya vatasampadāya paraṃ atimaññati. **Atha jīvitena paññāya, sīlabbatena nāññamatimaññe**ti. Lūkhajīvitāya vā paṇītajīvitāya vā paññāsampadāya vā sīlasampadāya vā vatasampadāya vā paraṃ nātimaññeyya, nāvajāneyya, na tena mānaṃ janeyya, na tena thaddho assa, patthaddho paggahitasiroti – atha jīvitena paññāya sīlabbatena nāññamatimaññe.

Tenāha bhagavā –

‘‘Mosavajje na niyyetha, sampajāno saṭhāni na kayirā;

Atha jīvitena paññāya, sīlabbatena nāññamatimaññe’’ti.

167.

Sutvā rusito bahuṃ vācaṃ, samaṇānaṃ vā puthujanānaṃ ;

Pharusena ne na paṭivajjā, na hi santo paṭiseniṃ karonti .

Sutvā rusito bahuṃ vācaṃ, samaṇānaṃ puthujanānanti. **Rusito**ti dūsito khuṃsito ghaṭṭito vambhito garahito upavadito. **Samaṇāna**nti ye keci ito bahiddhā paribbajūpagatā paribbajasamāpannā. **Puthujanāna**nti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca, te bahukāhi vācāhi aniṭṭhāhi akantāhi amanāpāhi akkoseyyuṃ paribhāseyyuṃ roseyyuṃ viroseyyuṃ hiṃseyyuṃ vihiṃseyyuṃ heṭheyyuṃ viheṭheyyuṃ ghāteyyuṃ upaghāteyyuṃ upaghātaṃ kareyyuṃ tesaṃ bahuṃ vācaṃ aniṭṭhaṃ akantaṃ amanāpaṃ sutvā suṇitvā uggahitvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – sutvā rusito bahuṃ vācaṃ, samaṇānaṃ vā puthujanānaṃ.

Pharusena ne na paṭivajjāti. **Pharusenā**ti pharusena kakkhaḷena na paṭivajjā nappaṭibhaṇeyya, akkosantaṃ na paccakkoseyya, rosantaṃ nappaṭiroseyya, bhaṇḍanaṃ nappaṭibhaṇḍeyya na kalahaṃ kareyya na bhaṇḍanaṃ kareyya na viggahaṃ kareyya na vivādaṃ kareyya na medhagaṃ kareyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – pharusena ne na paṭivajjā.

Na hi santo paṭiseniṃ karontīti. **Santo**ti rāgassa santattā santo, dosassa… mohassa… kodhassa… upanāhassa…pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti – santo. **Na hi santo paṭiseniṃ karontī**ti. Santo paṭiseniṃ paṭimallaṃ paṭikaṇṭakaṃ paṭipakkhaṃ na karonti na janenti na sañjanenti na nibbattenti nābhinibbattentīti – na hi santo paṭiseniṃ karonti.

Tenāha bhagavā –

‘‘Sutvā rusito bahuṃ vācaṃ, samaṇānaṃ vā puthujanānaṃ;

Pharusena ne na paṭivajjā, na hi santo paṭiseniṃ karontī''ti.

168.

Etañca dhammamaññāya, vicinaṃ bhikkhu sadā sato sikkhe;

Santīti nibbutiṃ ñatvā, sāsane gotamassa nappamajjeyya.

Etañca dhammamaññāyāti. **Eta**nti ācikkhitaṃ desitaṃ paññapitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaṭaṃ vibhattaṃ uttānīkataṃ pakāsitaṃ dhammaṃ aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti. Evampi etañca dhammamaññāya. Atha vā samañca visamañca pathañca vipathañca sāvajjañca anavajjañca hīnañca paṇītañca kaṇhañca sukkañca viññūgarahitañca viññūpasatthañca dhammaṃ aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti. Evampi etañca dhammamaññāya. Atha vā sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ aviruddhapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ sīlesu paripūrakāritaṃ indriyesu guttadvārataṃ bhojane mattaññutaṃ jāgariyānuyogaṃ satisampajaññaṃ, cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ dhammaṃ aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti. Evampi tañca dhammamaññāya.

Vicinaṃ bhikkhu sadā sato sikkheti. **Vicina**nti vicinanto pavicinanto tulayanto tīrayanto vibhāvayanto vibhūtaṃ karonto. ''Sabbe saṅkhārā aniccā''ti…pe… ''yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma''nti vicinanto pavicinanto tulayanto tīrayanto vibhāvayanto vibhūtaṃ karontoti – vicinaṃ bhikkhu. **Sadā**ti sadā sabbadā sabbakālaṃ… pe… pacchime vayokhandhe. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato…pe… so vuccati sato. **Sikkhe**ti tisso sikkhāyo – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā…pe… ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya…pe… sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – vicinaṃ bhikkhu sadā sato sikkhe.

Santīti nibbutiṃ ñatvāti. Rāgassa nibbutiṃ santīti ñatvā, dosassa… mohassa…pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ nibbutiṃ santīti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – santīti nibbutiṃ ñatvā.

Sāsane gotamassa nappamajjeyyāti. Gotamassa sāsane buddhasāsane

jinasāsane tathāgatasāsane devasāsane arahantasāsane. **Nappamajjeyyā**ti sakkaccakārī assa sātaccakārī aṭṭhitakārī anolīnavuttiko anikkhittacchando anikkhittadhuro kusalesu dhammesu. ‘‘Kadāhaṃ aparipūraṃ vā sīlakkhandhaṃ paripūreyyaṃ…pe… aparipūraṃ vā samādhikkhandhaṃ… paññākkhandhaṃ… vimuttikkhandhaṃ… vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ? Kadāhaṃ apariññātaṃ vā dukkhaṃ parijāneyyaṃ, appahīne vā kilese pajaheyyaṃ, abhāvitaṃ vā maggaṃ bhāveyyaṃ, asacchikataṃ vā nirodhaṃ sacchikareyya’’nti? Yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussoḷhī ca thāmo ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamādo kusalesu dhammesūti – sāsane gotamassa nappamajjeyya.

Tenāha bhagavā –

‘‘Etañca dhammamaññāya, vicinaṃ bhikkhu sadā sato sikkhe;

Santīti nibbutiṃ ñatvā, sāsane gotamassa nappamajjeyyā’’ti.

169.

Abhibhū hi so anabhibhūto, sakkhidhammamanītihamaddasi;

Tasmā hi tassa bhagavato sāsane, appamatto sadā namassamanusikkhe.[iti bhagavā]

Abhibhū hi so anabhibhūtoti. **Abhibhū**ti rūpābhibhū saddābhibhū gandhābhibhū rasābhibhū phoṭṭhabbābhibhū dhammābhibhū, anabhibhūto kehici kilesehi, abhibhosi ne pāpake akusale dhamme saṃkilesike ponobhavike sadare dukkhavipāke āyatiṃ jātijarāmaraṇiyeti – abhibhū hi so anabhibhūto.

Sakkhidhammamanītihamaddasīti. **Sakkhidhamma**nti na itihitihaṃ na itikiriyāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhadhammaṃ addasi addakkhi apassi paṭivijjhīti – sakkhidhammamanītihamaddasi.

Tasmā hi tassa bhagavato sāsaneti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā. **Tassa bhagavato sāsane**ti. Tassa bhagavato sāsane gotamasāsane buddhasāsane jinasāsane tathāgatasāsane devasāsane arahantasāsaneti – tasmā tassa bhagavato sāsane.

Appamatto sadā namassamanusikkhe (iti bhagavā)ti. **Appamatto**ti sakkaccakārī…pe… appamādo kusalesu dhammesu. **Sadā**ti sadā sabbakālaṃ…pe… pacchime vayokhandhe. **Namassa**nti kāyena vā namassamāno vācāya vā namassamāno cittena vā namassamāno anvatthapaṭipattiyā vā namassamāno dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassamāno sakkurumāno garukurumāno mānayamāno pūjayamāno apacayamāno. **Anusikkhe**ti tisso sikkhāyo – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā…pe… ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya careyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyya. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ…pe… sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – appamatto sadā namassamanusikkhe. (Iti bhagavā).

Tenāha bhagavā –

> "Abhibhū hi so anabhibhūto, sakkhidhammamanītihamaddasi;
>
> Tasmā hi tassa bhagavato sāsane, appamatto sadā namassamanusikkhe". [iti bhagavāti]

Tuvaṭṭakasuttaniddeso cuddasamo.

15. Attadaṇḍasuttaniddeso

Atha attadaṇḍasuttaniddesaṃ vakkhati –

170.

> **Attadaṇḍā bhayaṃ jātaṃ, janaṃ passatha medhagaṃ;**
>
> **Saṃvegaṃ kittayissāmi, yathā saṃvijitaṃ mayā.**

Attadaṇḍā bhayaṃ jātanti. **Daṇḍā**ti tayo daṇḍā – kāyadaṇḍo, vacīdaṇḍo, manodaṇḍo. Tividhaṃ kāyaduccaritaṃ kāyadaṇḍo, catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ vacīdaṇḍo, tividhaṃ manoduccaritaṃ manodaṇḍo. **Bhaya**nti dve bhayāni – diṭṭhadhammikañca bhayaṃ samparāyikañca bhayaṃ. Katamaṃ diṭṭhadhammikaṃ bhayaṃ? Idhekacco kāyena duccaritaṃ carati, vācāya duccaritaṃ carati, manasā duccaritaṃ carati, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpi chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati. Tamenaṃ

gahetvā rañño dassenti – ‘‘ayaṃ, deva, coro āgucārī. Imassa yaṃ icchasi taṃ daṇḍaṃ paṇehī’’ti. Tamenaṃ rājā paribhāsati. So paribhāsapaccayā bhayampi uppādeti, dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenaṃ rājā bandhāpeti andubandhanena vā rajjubandhanena vā saṅkhalikabandhanena vā vettabandhanena vā latābandhanena vā pakkhepabandhanena vā parikkhepabandhanena vā gāmabandhanena vā nigamabandhanena vā nagarabandhanena vā raṭṭhabandhanena vā janapadabandhanena vā antamaso savacanīyampi karoti – ‘‘na te labbhā ito pakkamitu’’nti. So bandhanapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Rājā tassa dhanaṃ āharāpeti – sataṃ vā sahassaṃ vā satasahassaṃ vā. So dhanajānipaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenaṃ rājā vividhā kammakāraṇā kārāpeti – kasāhipi tāḷeti, vettehipi tāḷeti, aḍḍhadaṇḍakehipi tāḷeti, hatthampi chindati, pādampi chindati, hatthapādampi chindati, kaṇṇampi chindati, nāsampi chindati, kaṇṇanāsampi chindati, bilaṅgathālikampi karoti, saṅkhamuṇḍikampi karoti, rāhumukhampi karoti, jotimālikampi karoti, hatthapajjotikampi karoti, erakapattikampi karoti, cīrakavāsikampi karoti, eṇeyyakampi karoti, baḷisamaṃsikampi karoti, kahāpaṇikampi karoti, khārāpatacchikampi karoti, palighaparivattakampi karoti, palālapīṭhakampi karoti, tattenapi telena osiñcati, sunakhehipi khādāpeti, jīvantampi sūle uttāseti, asināpi sīsaṃ chindati. So kammakāraṇapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ. Rājā imesaṃ catunnaṃ daṇḍānaṃ issaro.

So sakena kammena kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjati. Tamenaṃ nirayapālā pañcavidhabandhanaṃ nāma kammakāraṇaṃ kārenti – tattaṃ ayokhilaṃ hatthe gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ dutiye hatthe gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ pāde gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ dutiye pāde gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ majjhe urasmiṃ gamenti. So tattha dukkhā tibbā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālaṃkaroti yāva

na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ.

Tamenaṃ nirayapālā saṃvesetvā kuṭhārīhi tacchenti. So tattha dukkhā tibbā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālaṃkaroti yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Tamenaṃ nirayapālā uddhaṃpādaṃ adhosiraṃ gahetvā vāsīhi tacchenti. Tamenaṃ nirayapālā rathe yojetvā āditтāya pathaviyā sampajjalitāya sajotibhūtāya sārentipi paccāsārentipi …pe… tamenaṃ nirayapālā mahantaṃ aṅgārapabbataṃ āditтaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ āropentipi oropentipi…pe… tamenaṃ nirayapālā uddhaṃpādaṃ adhosiraṃ gahetvā tattāya lohakumbhiyā pakkhipanti āditтāya sampajjalitāya sajotibhūtāya. So tattha pheṇuddehakaṃ paccati. So tattha pheṇuddehakaṃ paccamāno sakimpi uddhaṃ gacchati, sakimpi adho gacchati, sakimpi tiriyaṃ gacchati. So tattha dukkhā tibbā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālaṃkaroti yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ. Tamenaṃ nirayapālā mahāniraye pakkhipanti. So kho pana mahānirayo –

“Catukkaṇṇo catudvāro, vibhatto bhāgaso mito;

Ayopākārapariyanto , ayasā paṭikujjito.

“Tassa ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā;

Samantā yojanasataṃ, pharitvā tiṭṭhati sabbadā.

“Kadariyātapanā ghorā, accimanto durāsadā;

Lomahaṃsanarūpā ca, bhismā paṭibhayā dukhā.

“Puratthimāya bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Dahanto pāpakammante, pacchimāya paṭihaññati.

“Pacchimāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Dahanto pāpakammante, puratthimāya paṭihaññati.

“Uttarāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Dahanto pāpakammante, dakkhiṇāya paṭihaññati.

“Dakkhiṇāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Dahanto pāpakammante, uttarāya paṭihaññati.

“Heṭṭhato ca samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;

Dahanto pāpakammante, chadanasmiṃ paṭihaññati.

“Chadanamhā samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;

Dahanto pāpakammante, bhūmiyaṃ paṭihaññati.

“Ayokapālamādittaṃ, santattaṃ jalitaṃ yathā;

Evaṃ avīcinirayo, heṭṭhā upari passato.

“Tattha sattā mahāluddā, mahākibbisakārino;

Accantapāpakammantā, paccanti na ca miyyare .

“Jātavedasamo kāyo, tesaṃ nirayavāsinaṃ;

Passa kammānaṃ daḷhattaṃ, na bhasmā hoti napī masi.

“Puratthimenapi dhāvanti, tato dhāvanti pacchimaṃ;

Uttarenapi dhāvanti, tato dhāvanti dakkhiṇaṃ.

“Yaṃ yaṃ disaṃ padhāvanti , taṃ taṃ dvāraṃ pidhīyati ;

Abhinikkhamitāsā te, sattā mokkhagavesino.

“Na te tato nikkhamituṃ, labhanti kammapaccayā;

Tesañca pāpakammantaṃ, avipakkaṃ kataṃ bahu”nti.

Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ. Yāni ca nerayikāni dukkhāni yāni ca tiracchānayonikāni dukkhāni yāni ca pettivisayikāni dukkhāni yāni ca mānusikāni dukkhāni; tāni kuto jātāni kuto sañjātāni kuto nibbattāni kuto abhinibbattāni kuto pātubhūtāni? Attadaṇḍato jātāni sañjātāni nibbattāni abhinibbattāni pātubhūtānīti – attadaṇḍā bhayaṃ jātaṃ.

Janaṃ passatha medhaganti. **Jana**nti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca medhagaṃ janaṃ kalahaṃ janaṃ viruddhaṃ janaṃ paṭiviruddhaṃ janaṃ āhataṃ janaṃ paccāhataṃ janaṃ āghātitaṃ janaṃ paccāghātitaṃ janaṃ passatha dakkhatha oloketha nijjhāyetha upaparikkhathāti – janaṃ passatha medhagaṃ.

Saṃvegaṃ kittayissāmīti. Saṃvegaṃ ubbegaṃ utrāsaṃ bhayaṃ pīḷanaṃ ghaṭṭanaṃ upaddavaṃ upasaggaṃ. **Kittayissāmī**ti pakittayissāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmīti – saṃvegaṃ kittayissāmi.

Yathā saṃvijitaṃ mayāti. Yathā mayā attanāyeva attānaṃ saṃvejito ubbejito saṃvegamāpāditoti – yathā saṃvijitaṃ mayā.

Tenāha bhagavā –

"Attadaṇḍā bhayaṃ jātaṃ, janaṃ passatha medhagaṃ;

Saṃvegaṃ kittayissāmi, yathā saṃvijitaṃ mayā"ti.

171.

Phandamānaṃ pajaṃ disvā, macche appodake yathā;

Aññamaññehi byāruddhe, disvā maṃ bhayamāvisi.

Phandamānaṃ pajaṃ disvāti. **Pajā**ti sattādhivacanaṃ. Pajaṃ taṇhāphandanāya phandamānaṃ diṭṭhiphandanāya phandamānaṃ kilesaphandanāya phandamānaṃ duccaritaphandanāya phandamānaṃ payogaphandanāya phandamānaṃ vipākaphandanāya phandamānaṃ rattaṃ rāgena phandamānaṃ duṭṭhaṃ dosena phandamānaṃ mūḷhaṃ mohena phandamānaṃ vinibaddhaṃ mānena phandamānaṃ parāmaṭṭhaṃ diṭṭhiyā phandamānaṃ vikkhepagataṃ uddhaccena phandamānaṃ aniṭṭhaṅgataṃ vicikicchāya phandamānaṃ thāmagataṃ anusayehi phandamānaṃ lābhena phandamānaṃ alābhena phandamānaṃ yasena phandamānaṃ ayasena phandamānaṃ pasaṃsāya phandamānaṃ nindāya phandamānaṃ sukhena phandamānaṃ dukkhena phandamānaṃ jātiyā phandamānaṃ jarāya phandamānaṃ byādhinā phandamānaṃ maraṇena phandamānaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi phandamānaṃ nerayikena dukkhena phandamānaṃ tiracchānayonikena dukkhena phandamānaṃ

pettivisayikena dukkhena phandamānaṃ mānusikena dukkhena phandamānaṃ gabbhokkantimūlakena dukkhena… gabbhaṭṭhitimūlakena dukkhena… gabbhāvuṭṭhānamūlakena dukkhena… jātassūpanibandhakena dukkhena…jātassaparādheyyakenadukkhena…attūpakkamenadukkhena… parūpakkamena dukkhena… dukkhadukkhena… saṅkhāradukkhena… vipariṇāmadukkhena… cakkhurogena dukkhena… sotarogena … ghānarogena… jivhārogena … kāyarogena… sīsarogena … kaṇṇarogena… mukharogena… dantarogena… kāsena… sāsena… pināsena… ḍāhena… jarena… kucchirogena… mucchāya… pakkhandikāya… sūlāya… visūcikāya… kuṭṭhena… gaṇḍena… kilāsena… sosena… apamārena… dadduyā… kaṇḍuyā… kacchuyā… rakhasāya… vitacchikāya… lohitena… pittena… madhumehena… aṃsāya… pīḷakāya… bhagandalena… pittasamuṭṭhānena ābādhena… semhasamuṭṭhānena ābādhena… vātasamuṭṭhānena ābādhena… sannipātikena ābādhena… utupariṇāmajena ābādhena… visamaparihārajena ābādhena … opakkamikena ābādhena… kammavipākajena ābādhena… sītena… uṇhena… jighacchāya… pipāsāya… uccārena… passāvena… ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassena dukkhena… mātumaraṇena dukkhena… pitumaraṇena dukkhena… bhātumaraṇena dukkhena… bhaginimaraṇena dukkhena… puttamaraṇena dukkhena… dhītumaraṇena dukkhena… ñātimaraṇena dukkhena… bhogabyasanena dukkhena… rogabyasanena dukkhena… sīlabyasanena dukkhena… diṭṭhibyasanena dukkhena phandamānaṃ samphandamānaṃ vipphandamānaṃ vedhamānaṃ pavedhamānaṃ sampavedhamānaṃ. **Disvā**ti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – phandamānaṃ pajaṃ disvā.

Macche appodake yathāti yathā macchā appodake udakapariyādāne kākehi vā kulalehi vā balākāhi vā paripātiyamānā ukkhipiyamānā khajjamānā phandanti samphandanti vipphandanti vedhanti pavedhanti sampavedhanti; evameva pajā taṇhāphandanāya phandanti…pe… diṭṭhibyasanena dukkhena phandanti samphandanti vipphandanti vedhanti pavedhanti sampavedhantīti – macche appodake yathā.

Aññamaññehi byāruddheti aññamaññaṃ sattā viruddhā paṭiviruddhā āhatā paccāhatā āghātitā paccāghātitā. Rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyāpi khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttena vivadati, puttopi mātarā vivadati, pitāpi puttena vivadati, puttopi pitarā vivadati, bhātāpi bhātarā vivadati, bhaginīpi bhaginiyā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginipi bhātarā vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati; te tattha kalahaviggahavivādāpannā

aññamaññaṃ pāṇīhipi upakkamanti, leḍḍūhipi upakkamanti, daṇḍehipi upakkamanti, satthehipi upakkamanti, te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhanti – aññamaññehi byāruddhe.

Disvā maṃ bhayamāvisīti. **Disvā**ti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā bhayaṃ pīḷanaṃ ghaṭṭanaṃ upaddavo upasaggo āvisīti – disvā maṃ bhayamāvisi.

Tenāha bhagavā –

‘‘Phandamānaṃ pajaṃ disvā, macche appodake yathā;

Aññamaññehi byāruddhe, disvā maṃ bhayamāvisī’’ti.

172.

Samantamasāro loko, disā sabbā sameritā;

Icchaṃ bhavanamattano, nāddasāsiṃ anositaṃ.

Samantamasāro lokoti. **Loko**ti nirayaloko tiracchānayoniloko pettivisayaloko manussaloko devaloko, khandhaloko dhātuloko āyatanaloko, ayaṃ loko paro loko, brahmaloko devaloko – ayaṃ vuccati loko. Nirayaloko asāro nissāro sārāpagato niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Tiracchānayoniloko…pe… pettivisayaloko… manussaloko… devaloko… khandhaloko… dhātuloko… āyatanaloko… ayaṃ loko… paro loko… brahmaloko… devaloko asāro nissāro sārāpagato niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā.

Yathā pana naḷo asāro nissāro sārāpagato, yathā eraṇḍo asāro nissāro sārāpagato, yathā udumbaro asāro nissāro sārāpagato, yathā setakaccho asāro nissāro sārāpagato, yathā pāribhaddako asāro nissāro sārāpagato, yathā pheṇapiṇḍo asāro nissāro sārāpagato, yathā udakapubbuḷaṃ asāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ, yathā marīci asārā nissārā sārāpagatā, yathā kadalikkhandho asāro nissāro sārāpagato, yathā māyā asārā nissārā sārāpagatā; evameva nirayaloko asāro nissāro sārāpagato niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā.

Tiracchānayoniloko… pettivisayaloko… manussaloko… devaloko asāro nissāro sārāpagato niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Khandhaloko… dhātuloko… āyatanaloko… ayaṃ loko… paro loko… brahmaloko… devaloko asāro nissāro sārāpagato niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vāti – samantamasāro loko.

Disā sabbā sameritāti. Ye puratthimāya disāya saṅkhārā, tepi eritā sameritā calitā ghaṭṭitā aniccatāya jātiyā anugatā jarāya anusaṭā byādhinā abhibhūtā maraṇena abbhāhatā dukkhe patiṭṭhitā atāṇā aleṇā asaraṇā asaraṇībhūtā. Ye pacchimāya disāya saṅkhārā…pe… ye uttarāya disāya saṅkhārā… ye dakkhiṇāya disāya saṅkhārā… ye puratthimāya anudisāya saṅkhārā… ye pacchimāya anudisāya saṅkhārā… ye uttarāya anudisāya saṅkhārā… ye dakkhiṇāya anudisāya saṅkhārā… ye heṭṭhimāya disāya saṅkhārā… ye uparimāya disāya saṅkhārā… ye dasasu disāsu saṅkhārā, tepi eritā sameritā calitā ghaṭṭitā aniccatāya jātiyā anugatā jarāya anusaṭā byādhinā abhibhūtā maraṇena abbhāhatā dukkhe patiṭṭhitā atāṇā aleṇā asaraṇā asaraṇībhūtā. Bhāsitampi cetaṃ –

> ‘‘Kiñcāpi cetaṃ jalatī vimānaṃ, obhāsayaṃ uttariyaṃ disāya;
>
> Rūpe raṇaṃ disvā sadā pavedhitaṃ, tasmā na rūpe ramatī sumedho.
>
> ‘‘Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito;
>
> Taṇhāsallena otiṇṇo, icchādhūmāyito sadā.
>
> ‘‘Sabbo ādīpito loko, sabbo loko padhūpito;
>
> Sabbo pajjalito loko, sabbo loko pakampito’’ti.

Disā sabbā sameritā.

Icchaṃ bhavanamattanoti. Attano bhavanaṃ tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatiṃ parāyanaṃ icchanto sādiyanto patthayanto pihayanto abhijappantoti – icchaṃ bhavanamattano. **Nāddasāsiṃ anosita**nti. Ajjhositaṃyeva addasaṃ, anajjhositaṃ nāddasaṃ, sabbaṃ yobbaññaṃ jarāya ositaṃ, sabbaṃ ārogyaṃ byādhinā ositaṃ, sabbaṃ jīvitaṃ maraṇena ositaṃ, sabbaṃ lābhaṃ alābhena ositaṃ, sabbaṃ yasaṃ ayasena ositaṃ, sabbaṃ

pasaṃsaṃ nindāya ositaṃ, sabbaṃ sukhaṃ dukkhena ositaṃ.

"Lābho alābho yaso ayaso ca, nindā pasaṃsā ca sukhaṃ dukhañca;

Ete aniccā manujesu dhammā, asassatā vipariṇāmadhammā"ti.

Nāddasāsiṃ anositaṃ.

Tenāha bhagavā –

"Samantamasāro loko, disā sabbā sameritā;

Icchaṃ bhavanamattano, nāddasāsiṃ anosita"nti.

173.

Osāne tveva byāruddhe, disvā me aratī ahu;

Athettha sallamaddakkhiṃ, duddasaṃ hadayassitaṃ.

Osāne tveva byāruddheti. **Osāne tvevā**ti sabbaṃ yobbaññaṃ jarā osāpeti, sabbaṃ ārogyaṃ byādhi osāpeti, sabbaṃ jīvitaṃ maraṇaṃ osāpeti, sabbaṃ lābhaṃ alābho osāpeti, sabbaṃ yasaṃ ayaso osāpeti, sabbaṃ pasaṃsaṃ nindā osāpeti, sabbaṃ sukhaṃ dukkhaṃ osāpetīti – osāne tveva. **Byāruddhe**ti yobbaññakāmā sattā jarāya paṭiviruddhā, ārogyakāmā sattā byādhinā paṭiviruddhā, jīvitukāmā sattā maraṇena paṭiviruddhā, lābhakāmā sattā alābhena paṭiviruddhā, yasakāmā sattā ayasena paṭiviruddhā, pasaṃsakāmā sattā nindāya paṭiviruddhā, sukhakāmā sattā dukkhena paṭiviruddhā āhatā paccāhatā āghātitā paccāghātitāti – osāne tveva byāruddhe.

Disvā me aratī ahūti. **Disvā**ti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – disvā. **Me aratī**ti yā arati yā anabhirati yā anabhiramanā yā ukkaṇṭhitā yā paritasitā ahūti – disvā me aratī ahu.

Athettha sallamaddakkhinti. **Athā**ti padasandhi…pe… padānupubbatāpetaṃ – athāti. **Etthā**ti sattesu. **Salla**nti satta sallāni – rāgasallaṃ, dosasallaṃ, mohasallaṃ, mānasallaṃ, diṭṭhisallaṃ, sokasallaṃ, kathaṃkathāsallaṃ. **Addakkhi**nti addasaṃ adakkhiṃ apassiṃ paṭivijjhinti – athettha sallamaddakkhiṃ.

Duddasaṃ hadayassitanti. **Duddasa**nti duddasaṃ duddakkhaṃ duppassaṃ dubbujjhaṃ duranubujjhaṃ duppaṭivijjhanti – duddasaṃ. **Hadayassita**nti hadayaṃ vuccati cittaṃ. Yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. **Hadayassita**nti hadayanissitaṃ cittasitaṃ cittanissitaṃ cittena sahagataṃ sahajātaṃ saṃsaṭṭhaṃ sampayuttaṃ ekuppādaṃ ekanirodhaṃ ekavatthukaṃ ekārammaṇanti – duddasaṃ hadayassitaṃ.

Tenāha bhagavā –

"Osāne tveva byāruddhe, disvā me aratī ahu;

Athettha sallamaddakkhiṃ, duddasaṃ hadayassita"nti.

174.

Yena sallena otiṇṇo, disā sabbā vidhāvati;

Tameva sallamabbuyha, na dhāvati na sīdati.

Yena sallena otiṇṇo, disā sabbā vidhāvatīti. **Salla**nti. Satta sallāni – rāgasallaṃ, dosasallaṃ, mohasallaṃ, mānasallaṃ, diṭṭhisallaṃ, sokasallaṃ, kathaṃkathāsallaṃ. Katamaṃ rāgasallaṃ? Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandirāgo cittassa sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ – idaṃ rāgasallaṃ.

Katamaṃ dosasallaṃ? "Anatthaṃ me acarī"ti āghāto jāyati "anatthaṃ me caratī"ti āghāto jāyati, "anatthaṃ me carissatī"ti āghāto jāyati…pe… caṇḍikkaṃ asuropo anattamanatā cittassa – idaṃ dosasallaṃ.

Katamaṃ mohasallaṃ? Dukkhe aññāṇaṃ…pe… dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññāṇaṃ, pubbante aññāṇaṃ, aparante aññāṇaṃ, pubbantāparante aññāṇaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇaṃ. Yaṃ evarūpaṃ adassanaṃ anabhisamayo ananubodho asambodho appaṭivedho asaṅgāhaṇā apariyogāhaṇā asamapekkhanā apaccavekkhanā apaccakkhakammaṃ dummejjhaṃ bālyaṃ moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ – idaṃ mohasallaṃ.

Katamaṃ mānasallaṃ? "Seyyohamasmī"ti māno, "sadisohamasmī"ti

māno, ‘‘hīnohamasmī’’ti māno. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – idaṃ mānasallaṃ.

Katamaṃ diṭṭhisallaṃ? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikā diṭṭhi. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisaññojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanaṃ vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakasmiṃ ‘‘yāthāvaka’’nti gāho yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – idaṃ diṭṭhisallaṃ.

Katamaṃ sokasallaṃ? Ñātibyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyasanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa soko socanā socitattaṃ antosoko antoparisoko antoḍāho antopariḍāho cetaso parijjhāyanā domanassaṃ – idaṃ sokasallaṃ.

Katamaṃ kathaṃkathāsallaṃ? Dukkhe kaṅkhā, dukkhasamudaye kaṅkhā, dukkhanirodhe kaṅkhā, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya kaṅkhā, pubbante kaṅkhā, aparante kaṅkhā, pubbantāparante kaṅkhā, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhā. Yā evarūpā kaṅkhā kaṅkhāyanā kaṅkhāyitattaṃ vimati vicikicchā dveḷhakaṃ dvedhāpatho saṃsayo anekaṃsaggāho āsappanā parisappanā apariyogāhaṇā chambhitattaṃ cittassa manovilekho – idaṃ kathaṃkathāsallaṃ.

Yena sallena otiṇṇo, disā sabbā vidhāvatīti. Rāgasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato kāyena duccaritaṃ carati, vācāya duccaritaṃ carati, manasā duccaritaṃ carati, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpi chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati; evampi rāgasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati. Atha vā rāgasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato bhoge pariyesanto nāvāya mahāsamuddaṃ pakkhandati. Sītassa purakkhato uṇhassa purakkhato ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi pīḷiyamāno khuppipāsāya miyyamāno tigumbaṃ gacchati, takkolaṃ gacchati, takkasīlaṃ gacchati, kāḷamukhaṃ gacchati, purapūraṃ gacchati, vesuṅgaṃ gacchati, verāpathaṃ gacchati, javaṃ gacchati, tāmaliṃ gacchati, vaṅkaṃ gacchati, eḷabandhanaṃ gacchati, suvaṇṇakūṭaṃ gacchati, suvaṇṇabhūmiṃ gacchati, tambapaṇṇiṃ

gacchati, suppādakaṃ gacchati, bhārukacchaṃ gacchati, suraṭṭhaṃ gacchati, bhaṅgalokaṃ gacchati, bhaṅgaṇaṃ gacchati, paramabhaṅgaṇaṃ gacchati, yonaṃ gacchati, paramayonaṃ gacchati, vinakaṃ gacchati, mūlapadaṃ gacchati, marukantāraṃ gacchati, jaṇṇupathaṃ gacchati, ajapathaṃ gacchati, meṇḍapathaṃ gacchati, saṅkupathaṃ gacchati, chattapathaṃ gacchati, vaṃsapathaṃ gacchati, sakuṇapathaṃ gacchati, mūsikapathaṃ gacchati, daripathaṃ gacchati, vettācāraṃ gacchati; pariyesanto na labhati, alābhamūlakampi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti, pariyesanto labhati, laddhā ārakkhamūlakampi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti ‘‘kinti me bhoge neva rājāno hareyyuṃ na corā hareyyuṃ na aggi daheyya na udakaṃ vaheyya na appiyā dāyādā hareyyu’’nti. Tassa evaṃ ārakkhato gopayato te bhogā vippalujjanti, so vippayogamūlakampi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Evampi rāgasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Dosasallena…pe… mohasallena… mānasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato kāyena duccaritaṃ carati, vācāya duccaritaṃ carati, manasā duccaritaṃ carati, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpi chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati. Evaṃ mānasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Diṭṭhisallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato acelako hoti muttācāro hatthāpalekhano , na ehibhadantiko, na tiṭṭhabhadantiko; nābhihaṭaṃ, na uddissakataṃ, na nimantanaṃ sādiyati, so na kumbhimukhā paṭiggaṇhāti, na kaḷopimukhā paṭiggaṇhāti, na eḷakamantaraṃ, na daṇḍamantaraṃ, na musalamantaraṃ, na dvinnaṃ bhuñjamānānaṃ, na gabbhiniyā, na pāyamānāya, na purisantaragatāya, na saṃkittīsu, na yattha sā upaṭṭhito hoti, na yattha makkhikā saṇḍasaṇḍacārinī. Na macchaṃ na maṃsaṃ na suraṃ na merayaṃ na thusodakaṃ pivati. So ekāgāriko vā hoti ekālopiko, dvāgāriko vā hoti dvālopiko…pe… sattāgāriko vā hoti sattālopiko. Ekissāpi bhattiyā yāpeti, dvīhipi bhattīhi yāpeti…pe… sattahipi bhattīhi yāpeti. Ekāhikampi āhāraṃ āhāreti, dvīhikampi āhāraṃ āhāreti…pe… sattāhikampi āhāraṃ āhāreti. Iti evarūpaṃ aḍḍhamāsikampi pariyāyabhattabhojanānuyogamanuyutto viharati. Evampi diṭṭhisallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Atha vā diṭṭhisallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito

samannāgato so sākabhakkho vā hoti, sāmākabhakkho vā hoti, nīvārabhakkho vā hoti, daddulabhakkho vā hoti, haṭabhakkho vā hoti, kaṇabhakkho vā hoti, ācāmabhakkho vā hoti, piññākabhakkho vā hoti, tilabhakkho vā hoti, tiṇabhakkho vā hoti, gomayabhakkho vā hoti, vanamūlaphalāhāro yāpeti pavattaphalabhojano. So sāṇānipi dhāreti, masāṇānipi dhāreti, chavadussānipi dhāreti, paṃsukūlānipi dhāreti, tirīṭānipi dhāreti, ajinānipi dhāreti, ajinakkhipampi dhāreti, kusacīrampi dhāreti, vākacīrampi dhāreti, phalakacīrampi dhāreti, kesakambalampi dhāreti, ulūkapakkhampi dhāreti, kesamassulocakopi hoti, kesamassulocanānuyogamanuyutto viharati. Ubbhaṭṭhakopi hoti āsanapaṭikkhitto, ukkuṭikopi hoti ukkuṭikappadhānamanuyutto, kaṇṭakāpassayiko hoti, kaṇṭakāpassaye seyyaṃ kappeti, phalakaseyyampi kappeti, thaṇḍilaseyyampi kappeti, ekāpassayiko hoti rajojalladharo, abbhokāsikopi hoti yathāsanthatiko, vekaṭikopi hoti vikaṭabhojanānuyogamanuyutto, apānakopi hoti apānakattamanuyutto, sāyatatiyakampi udakorohanānuyogamanuyutto viharati. Iti evarūpaṃ anekavihitaṃ kāyassa ātāpanaparitāpanānuyogamanuyutto viharati. Evampi diṭṭhisallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Sokasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato socati kilamati paridevati urattāḷiṃ kandati sammohaṃ āpajjati. Vuttañhetaṃ bhagavatā –

"Bhūtapubbaṃ, brāhmaṇa, imissāyeva sāvatthiyā aññatarissā itthiyā mātā kālamakāsi. Sā tassā kālaṃ kiriyāya ummattikā khittacittā rathiyāya rathiyaṃ, siṅghāṭakena siṅghāṭakaṃ upasaṅkamitvā evamāha – 'api me mātaraṃ addassatha, api me mātaraṃ addassathā'ti.

"Bhūtapubbaṃ, brāhmaṇa, imissāyeva sāvatthiyā aññatarissā itthiyā pitā kālamakāsi… bhātā kālamakāsi… bhaginī kālamakāsi… putto kālamakāsi… dhītā kālamakāsi… sāmiko kālamakāsi. Sā tassa kālaṃ kiriyāya ummattikā khittacittā rathiyāya rathiyaṃ, siṅghāṭakena siṅghāṭakaṃ upasaṅkamitvā evamāha – 'api me sāmikaṃ addassatha, api me sāmikaṃ addassathā'ti.

"Bhūtapubbaṃ, brāhmaṇa, imissāyeva sāvatthiyā aññatarassa purisassa mātā kālamakāsi. So tassā kālaṃ kiriyāya ummattako khittacitto rathiyāya rathiyaṃ, siṅghāṭakena siṅghāṭakaṃ upasaṅkamitvā evamāha – 'api me mātaraṃ addassatha, api me mātaraṃ addassathā'ti.

“Bhūtapubbaṃ, brāhmaṇa, imissāyeva sāvatthiyā aññatarassa purisassa pitā kālamakāsi… bhātā kālamakāsi… bhaginī kālamakāsi… putto kālamakāsi… dhītā kālamakāsi… pajāpati kālamakāsi. So tassā kālaṃ kiriyāya ummattako khittacitto rathiyāya rathiyaṃ, siṅghāṭakena siṅghāṭakaṃ upasaṅkamitvā evamāha – ‘api me pajāpatiṃ addassatha, api me pajāpatiṃ addassathā’ti.

“Bhūtapubbaṃ, brāhmaṇa, imissāyeva sāvatthiyā aññatarā itthī ñātikulaṃ agamāsi. Tassā te ñātakā sāmikaṃ acchinditvā aññassa dātukāmā, sā ca naṃ na icchati. Atha kho sā itthī sāmikaṃ etadavoca – ‘ime, ayyaputta, ñātakā tava acchinditvā aññassa dātukāmā, ubho mayaṃ marissāmā’ti. Atha kho so puriso taṃ itthiṃ dvidhā chetvā attānaṃ opāteti – ‘ubho pecca bhavissāmā’”ti. Evaṃ sokasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Kathaṃkathāsallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dveḷhakajāto – “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ, nanu kho ahosiṃ atītamaddhānaṃ, kiṃ nu kho ahosiṃ atītamaddhānaṃ, kathaṃ nu kho ahosiṃ atītamaddhānaṃ, kiṃ hutvā kiṃ ahosiṃ nu kho atītamaddhānaṃ, bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgatamaddhānaṃ, nanu kho bhavissāmi anāgatamaddhānaṃ, kiṃ nu kho bhavissāmi anāgatamaddhānaṃ, kathaṃ nu kho bhavissāmi anāgatamaddhānaṃ, kiṃ hutvā kiṃ bhavissāmi nu kho anāgatamaddhānaṃ, etarahi vā paccuppannaṃ addhānaṃ ajjhattaṃ kathaṃkathī hoti, ahaṃ nu khosmi, no nu khosmi, kiṃ nu khosmi kathaṃ nu khosmi, ayaṃ nu kho satto kuto āgato, so kuhiṃ gāmī bhavissatī”ti. Evaṃ kathaṃkathāsallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Te salle abhisaṅkharoti; te salle abhisaṅkharonto sallābhisaṅkhāravasena puratthimaṃ disaṃ dhāvati, pacchimaṃ disaṃ dhāvati, uttaraṃ disaṃ dhāvati, dakkhiṇaṃ disaṃ dhāvati. Te sallābhisaṅkhārā appahīnā; sallābhisaṅkhārānaṃ appahīnattā gatiyā dhāvati, niraye dhāvati, tiracchānayoniyā dhāvati, pettivisaye dhāvati, manussaloke dhāvati, devaloke dhāvati, gatiyā gatiṃ, upapattiyā upapattiṃ, paṭisandhiyā paṭisandhiṃ, bhavena bhavaṃ, saṃsārena saṃsāraṃ, vaṭṭena vaṭṭaṃ dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsaratīti – yena sallena otiṇṇo disā sabbā vidhāvati.

Tameva sallamabbuyha, na dhāvati na sīdatīti. Tameva rāgasallaṃ dosasallaṃ mohasallaṃ mānasallaṃ diṭṭhisallaṃ sokasallaṃ

kathaṃkathāsallaṃ abbuyha abbuhitvā uddharitvā samuddharitvā uppāṭayitvā samuppāṭayitvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā neva puratthimaṃ disaṃ dhāvati na pacchimaṃ disaṃ dhāvati na uttaraṃ disaṃ dhāvati na dakkhiṇaṃ disaṃ dhāvati. Te sallābhisaṅkhārā pahīnā; sallābhisaṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyā na dhāvati, niraye na dhāvati, tiracchānayoniyā na dhāvati, pettivisaye na dhāvati, manussaloke na dhāvati, devaloke na dhāvati, na gatiyā gatiṃ, na upapattiyā upapattiṃ, na paṭisandhiyā paṭisandhiṃ, na bhavena bhavaṃ, na saṃsārena saṃsāraṃ, na vaṭṭena vaṭṭaṃ dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsaratīti – tameva sallamabbuyha na dhāvati. **Na sīdatī**ti kāmoghe na sīdati, bhavoghe na sīdati, diṭṭhoghe na sīdati, avijjoghe na sīdati, na saṃsīdati na osīdati na avasīdati na gacchati na avagacchatīti – tameva sallamabbuyha, na dhāvati na sīdati.

Tenāha bhagavā –

"Yena sallena otiṇṇo, disā sabbā vidhāvati;

Tameva sallamabbuyha, na dhāvati na sīdatī"ti.

175.

Tattha sikkhānugīyanti, yāni loke gadhitāni;

Na tesu pasuto siyā, nibbijjha sabbaso kāme;

Sikkhe nibbānamattano.

Tattha sikkhānugīyanti, yāni loke gadhitānīti. **Sikkhā**ti hatthisikkhā assasikkhā rathasikkhā dhanusikkhā sālākiyaṃ sallakattiyaṃ kāyatikicchaṃ bhūtiyaṃ komārabhaccaṃ . **Anugīyantī**ti gīyanti niggīyanti kathīyanti bhaṇīyanti dīpīyanti voharīyanti. Atha vā gīyanti gaṇhīyanti uggaṇhīyanti dhārīyanti upadhārīyanti upalakkhīyanti gadhitapaṭilābhāya. Gadhitā vuccanti pañca kāmaguṇā – cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasañhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā…pe… ghānaviññeyyā gandhā… jivhāviññeyyā rasā… kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasañhitā rajanīyā. Kiṃkāraṇā gadhitā vuccanti pañca kāmaguṇā? Yebhuyyena devamanussā pañca kāmaguṇe icchanti sādiyanti patthayanti pihayanti abhijappanti taṃkāraṇā gadhitā vuccanti pañca kāmaguṇā. **Loke**ti manussaloketi – tattha sikkhānugīyanti, yāni loke gadhitāni.

Na tesu pasuto siyāti. Tāsu vā sikkhāsu tesu vā pañcasu kāmaguṇesu na pasuto siyā, na tanninno assa, na tappoṇo, na tappabbhāro, na tadadhimutto, na tadadhipateyyoti – na tesu pasuto siyā.

Nibbijjha sabbaso kāmeti. **Nibbijjhā**ti paṭivijjhitvā. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti paṭivijjhitvā, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti paṭivijjhitvā… pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti paṭivijjhitvā. **Sabbaso**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – sabbasoti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmāti – nibbijjha sabbaso kāme.

Sikkhe nibbānamattanoti. **Sikkhā**ti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā…pe… ayaṃ adhipaññāsikkhā. **Nibbānamattano**ti attano rāgassa nibbāpanāya dosassa nibbāpanāya mohassa nibbāpanāya…pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ samāya upasamāya vūpasamāya nibbāpanāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya adhicittampi sikkheyya adhipaññampi sikkheyya, imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya jānanto sikkheyya…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – sikkhe nibbānamattano.

Tenāha bhagavā –

‘‘Tattha sikkhānugīyanti, yāni loke gadhitāni;

Na tesu pasuto siyā, nibbijjha sabbaso kāme;

Sikkhe nibbānamattano’’ti.

176.

Sacco siyā appagabbho, amāyo rittapesuṇo;

Akkodhano lobhapāpaṃ, vevicchaṃ vitare muni.

Sacco siyā appagabbhoti. **Sacco siyā**ti saccavācāya samannāgato siyā, sammādiṭṭhiyā samannāgato siyā, ariyena aṭṭhaṅgikena maggena samannāgato siyāti – sacco siyā. **Appagabbho**ti tīṇi pāgabbhiyāni – kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ, vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ, cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ…pe… idaṃ cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ. Yassimāni tīṇi pāgabbhiyāni pahīnāni

samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni, so vuccati appagabbhoti – sacco siyā appagabbho.

Amāyo rittapesuṇoti. Māyā vuccati vañcanikā cariyā. Idhekacco kāyena duccaritaṃ caritvā vācāya duccaritaṃ caritvā manasā duccaritaṃ caritvā tassa paṭicchādanahetu pāpikaṃ icchaṃ paṇidahati, mā maṃ jaññāti icchati, mā maṃ jaññāti saṅkappeti, mā maṃ jaññāti vācaṃ bhāsati, mā maṃ jaññāti kāyena parakkamati. Yā evarūpā māyā māyāvitā accasarā vañcanā nikati nikiraṇā pariharaṇā gūhanā parigūhanā chādanā paricchādanā anuttānīkammaṃ anāvikammaṃ vocchādanā pāpakiriyā – ayaṃ vuccati māyā. Yassesā māyā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati amāyo. **Rittapesuṇo**ti pesuññanti idhekacco pisuṇavāco hoti…pe… evaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharati. Yassetaṃ pesuññaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhaṃ, so vuccati rittapesuṇo vivittapesuṇo pavivittapesuṇoti – amāyo rittapesuṇo.

Akkodhano lobhapāpaṃ, vevicchaṃ vitare munīti. **Akkodhano**ti hi kho vuttaṃ, api ca kodho tāva vattabbo. Dasahākārehi kodho jāyati. "Anatthaṃ me acarī"ti kodho jāyati…pe… yasseso kodho pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati akkodhano. Kodhassa pahīnattā akkodhano, kodhavatthussa pariññātattā akkodhano, kodhahetussa upacchinnattā akkodhano. **Lobho**ti yo lobho lubbhanā lubbhitattaṃ…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Vevicchaṃ vuccati pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ…pe… gāho vuccati macchariyaṃ. **Munī**ti. Monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Akkodhano lobhapāpaṃ, vevicchaṃ vitare munī**ti. Muni lobhapāpañca vevicchañca atari uttari patari samatikkami vītivattayīti – akkodhano lobhapāpaṃ, vevicchaṃ vitare muni.

Tenāha bhagavā –

"Sacco siyā appagabbho, amāyo rittapesuṇo;

Akkodhano lobhapāpaṃ, vevicchaṃ vitare munī"ti.

177.

Niddaṃ tandiṃ sahe thīnaṃ, pamādena na saṃvase;

Atimāne na tiṭṭheyya, nibbānamanaso naro.

Niddaṃ tandiṃ sahe thīnanti. **Niddā**ti yā kāyassa akalyatā akammaññatā onāho pariyonāho antosamorodho middhaṃ suppaṃ pacalāyikā suppaṃ suppanā suppitattaṃ. **Tandi**nti yā tandī tandiyanā tandiyitattaṃ tandimanakatā ālasyaṃ ālasyāyatā ālasyāyitattaṃ. **Thīna**nti yā cittassa akalyatā akammaññatā olīyanā sallīyanā līnaṃ līyanā līyitattaṃ, thinaṃ thiyanā thiyitattaṃ cittassa. **Niddaṃ tandiṃ sahe thīna**nti. Niddañca tandiñca thinañca sahe saheyya parisaheyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – niddaṃ tandiṃ sahe thīnaṃ.

Pamādena na saṃvaseti. Pamādo vattabbo kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu vā kāmaguṇesu. Cittassa vosaggo vosaggānuppādanaṃ vā kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ – ayaṃ vuccati pamādo. **Pamādena na saṃvase**ti pamādena na vaseyya na saṃvaseyya na āvaseyya na parivaseyya, pamādaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, pamādā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – pamādena na saṃvase.

Atimāne na tiṭṭheyyāti. **Atimāno**ti idhekacco paraṃ atimaññati jātiyā vā gottena vā…pe… aññataraññatarena vā vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – ayaṃ vuccati atimāno. **Atimāne na tiṭṭheyyā**ti. Atimāne na tiṭṭheyya na saṃtiṭṭheyya, atimānaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, atimānā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – atimāne na tiṭṭheyya.

Nibbānamanaso naroti. Idhekacco dānaṃ dento sīlaṃ samādiyanto uposathakammaṃ karonto pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapento pariveṇaṃ sammajjanto cetiyaṃ vandanto cetiye gandhamālaṃ āropento cetiyaṃ padakkhiṇaṃ karonto yaṃ kiñci tedhātukaṃ kusalābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkharonto na gatihetu na upapattihetu na paṭisandhihetu na bhavahetu na saṃsārahetu na vaṭṭahetu, sabbaṃ taṃ visaṃyogādhippāyo nibbānaninno nibbānapoṇo nibbānapabbhāro abhisaṅkharotīti. Evampi nibbānamanaso naro. Atha vā sabbasaṅkhāradhātuyā cittaṃ paṭivāpetvā amatāya dhātuyā cittaṃ upasaṃharati – ‘‘etaṃ santaṃ etaṃ paṇītaṃ yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo

virāgo nirodho nibbāna''nti. Evampi nibbānamanaso naro.

''Na paṇḍitā upadhisukhassa hetu, dadanti dānāni punabbhavāya;

Kāmañca te upadhiparikkhayāya, dadanti dānaṃ apunabbhavāya.

''Na paṇḍitā upadhisukhassa hetu, bhāventi jhānāni punabbhavāya;

Kāmañca te upadhiparikkhayāya, bhāventi jhānaṃ apunabbhavāya.

''Te nibbuttiṃ āsisamānasā dadanti, tanninnacittā tadadhimuttā;

Najjo yathā sāgaramajjhupetā , bhavanti nibbānaparāyanā te''ti.

Nibbānamanaso naro. Tenāha bhagavā –

''Niddaṃ tandi sahe thīnaṃ, pamādena na saṃvase;

Atimāne na tiṭṭheyya, nibbānamanaso naro''ti.

178.

Mosavajje na niyyetha, rūpe snehaṃ na kubbaye;

Mānañca parijāneyya, sāhasā virato care.

Mosavajje na niyyethāti. Mosavajjaṃ vuccati musāvādo. Idhekacco sabhaggato vā parisaggato vā ñātimajjhagato vā pūgamajjhagato vā rājakulamajjhagato vā abhinīto sakkhiputṭho – ''ehambho purisa, yaṃ jānāsi taṃ vadehī''ti, so ajānaṃ vā āha – ''jānāmī''ti, jānaṃ vā āha – ''na jānāmī''ti, apassaṃ vā āha – ''passāmī''ti, passaṃ vā āha – ''na passāmī''ti. Iti attahetu vā parahetu vā āmisakiñcikkhahetu vā sampajānamusā bhāsitā hoti – idaṃ vuccati mosavajjaṃ. Api ca tīhākārehi…pe… catūhākārehi… pañcahākārehi… chahākārehi… sattahākārehi… aṭṭhahākārehi…pe… imehi aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. **Mosavajje na niyyethā**ti. Mosavajje na yāyeyya na niyyāyeyya na vaheyya na saṃhareyya, mosavajjaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, mosavajjā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – mosavajje na niyyetha.

Rūpe snehaṃ na kubbayeti. **Rūpa**nti cattāro ca mahābhūtā, catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. **Rūpe snehaṃ na kubbaye**ti.

Rūpe snehaṃ na kareyya chandaṃ na kareyya pemaṃ na kareyya rāgaṃ na kareyya na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyyāti – rūpe snehaṃ na kubbaye.

Mānañca parijāneyyāti. **Māno**ti ekavidhena māno – yā cittassa unnati. Duvidhena māno – attukkaṃsanamāno, paravambhanamāno. Tividhena māno – ‘‘seyyohamasmī’’ti māno, ‘‘sadisohamasmī’’ti māno, ‘‘hīnohamasmī’’ti māno. Catuvidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, pasaṃsāya mānaṃ janeti, sukhena mānaṃ janeti. Pañcavidhena māno – ‘‘lābhimhi manāpikānaṃ rūpāna’’nti mānaṃ janeti, ‘‘lābhimhi manāpikānaṃ saddānaṃ…pe… gandhānaṃ… rasānaṃ… phoṭṭhabbāna’’nti mānaṃ janeti. Chabbidhena māno – cakkhusampadāya mānaṃ janeti, sotasampadāya…pe… ghānasampadāya… jivhāsampadāya… kāyasampadāya… manosampadāya mānaṃ janeti. Sattavidhena māno – atimāno, mānātimāno, omāno, sadisamāno, adhimāno, asmimāno, micchāmāno. Aṭṭhavidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, alābhena omānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, ayasena omānaṃ janeti, pasaṃsāya mānaṃ janeti, nindāya omānaṃ janeti, sukhena mānaṃ janeti, dukkhena omānaṃ janeti. Navavidhena māno – seyyassa ‘‘seyyohamasmī’’ti māno, seyyassa ‘‘sadisohamasmī’’ti māno, seyyassa ‘‘hīnohamasmī’’ti māno, sadisassa ‘‘seyyohamasmī’’ti māno, sadisassa ‘‘sadisohamasmī’’ti māno, sadisassa ‘‘hīnohamasmī’’ti māno, hīnassa ‘‘seyyohamasmī’’ti māno, hīnassa ‘‘sadisohamasmī’’ti māno, hīnassa ‘‘hīnohamasmī’’ti māno. Dasavidhena māno – idhekacco mānaṃ janeti jātiyā vā gottena vā…pe… aññataraññatarena vā vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – ayaṃ vuccati māno.

Mānañca parijāneyyāti. Mānaṃ tīhi pariññāhi parijāneyya – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya, pahānapariññāya. Katamā ñātapariññā? Mānaṃ jānāti ayaṃ ekavidhena māno – yā cittassa unnati. Ayaṃ duvidhena māno – attukkaṃsanamāno paravambhanamāno…pe… ayaṃ dasavidhena māno – idhekacco mānaṃ janeti jātiyā vā gottena vā…pe… aññataraññatarena vā vatthunāti jānāti passati – ayaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Etaṃ ñātaṃ katvā mānaṃ tīreti aniccato dukkhato…pe… nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā mānaṃ pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti – ayaṃ pahānapariññā. **Mānañca**

parijāneyyāti mānaṃ imāhi tīhi pariññāhi parijāneyyāti – mānañca parijāneyya.

Sāhasā virato careti. Katamā sāhasā cariyā? Rattassa rāgacariyā sāhasā cariyā, duṭṭhassa dosacariyā sāhasā cariyā, mūḷhassa mohacariyā sāhasā cariyā, vinibaddhassa mānacariyā sāhasā cariyā, parāmaṭṭhassa diṭṭhicariyā sāhasā cariyā, vikkhepagatassa uddhaccacariyā sāhasā cariyā, aniṭṭhaṅgatassa vicikicchācariyā sāhasā cariyā, thāmagatassa anusayacariyā sāhasā cariyā – ayaṃ sāhasā cariyā. **Sāhasā virato care**ti sāhasā cariyāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyya careyya vicareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – sāhasā virato care.

Tenāha bhagavā –

‘‘Mosavajje na niyyetha, rūpe snehaṃ na kubbaye;

Mānañca parijāneyya, sāhasā virato care’’ti.

179.

Purāṇaṃ nābhinandeyya, nave khantiṃ na kubbaye ;

Hīyamāne na soceyya, ākāsaṃ na sito siyā.

Purāṇaṃ nābhinandeyyāti. Purāṇaṃ vuccati atītā rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇā. Atīte saṅkhāre taṇhāvasena diṭṭhivasena nābhinandeyya nābhivadeyya na ajjhoseyya, abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – purāṇaṃ nābhinandeyya.

Nave khantiṃ na kubbayeti. Navā vuccati paccuppannā rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇā. Paccuppanne saṅkhāre taṇhāvasena diṭṭhivasena khantiṃ na kareyya chandaṃ na kareyya pemaṃ na kareyya rāgaṃ na kareyya na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyyāti – nave khantiṃ na kubbaye.

Hīyamāne na soceyyāti. Hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne vigacchamāne antaradhāyamāne na soceyya na kilameyya na parāmaseyya na parideveyya na urattāḷiṃ kandeyya na sammohaṃ āpajjeyya. Cakkhusmiṃ hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne

vigacchamāne antaradhāyamāne, sotasmiṃ…pe… ghānasmiṃ… jivhāya… kāyasmiṃ… rūpasmiṃ… saddasmiṃ… gandhasmiṃ… rasasmiṃ… phoṭṭhabbasmiṃ… kulasmiṃ… gaṇasmiṃ… āvāsasmiṃ… lābhasmiṃ… yasasmiṃ… pasaṃsāya… sukhasmiṃ… cīvarasmiṃ… piṇḍapātasmiṃ… senāsanasmiṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhārasmiṃ hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne vigacchamāne antaradhāyamāne na soceyya na kilameyya na parāmaseyya na parideveyya na urattāḷiṃ kandeyya na sammohaṃ āpajjeyyāti – hīyamāne na soceyya.

Ākāsaṃ na sito siyāti. Ākāsaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Kiṃkāraṇā ākāsaṃ vuccati taṇhā? Yāya taṇhāya rūpaṃ ākassati samākassati gaṇhāti parāmasati abhinivisati, vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… gatiṃ… upapattiṃ… paṭisandhiṃ… bhavaṃ… saṃsāraṃ… vaṭṭaṃ ākassati samākassati gaṇhāti parāmasati abhinivisati; taṃkāraṇā ākāsaṃ vuccati taṇhā. **Ākāsaṃ na sito siyā**ti. Taṇhānissito na siyā. Taṇhaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, taṇhāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – ākāsaṃ na sito siyā.

Tenāha bhagavā –

“Purāṇaṃ nābhinandeyya, nave khantiṃ na kubbaye;

Hīyamāne na soceyya, ākāsaṃ na sito siyā”ti.

180.

Gedhaṃ brūmi mahoghoti, ājavaṃ brūmi jappanaṃ;

Ārammaṇaṃ pakampanaṃ, kāmapaṅko duraccayo.

Gedhaṃ brūmi mahoghotīti. Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Mahogho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Gedhaṃ brūmi mahoghotī**ti. Gedhaṃ “mahogho”ti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – gedhaṃ brūmi mahoghoti.

Ājavaṃ brūmi jappananti. Ājavā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Jappanāpi vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Ājavaṃ brūmi jappana**nti

ājavaṃ ‘‘jappanā’’ti brūmi ācikkhāmi…pe… uttānīkaromi pakāsemīti – ājavaṃ brūmi jappanaṃ.

Ārammaṇaṃ pakampananti. Ārammaṇampi vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Pakampanāpi vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlanti – ārammaṇaṃ pakampanaṃ.

Kāmapaṅko duraccayoti. Kāmapaṅko kāmakaddamo kāmakileso kāmapalipo kāmapalibodho duraccayo durativatto duttaro duppataro dussamatikkamo dubbītivattoti – kāmapaṅko duraccayo.

Tenāha bhagavā –

‘‘Gedhaṃ brūmi mahoghoti, ājavaṃ brūmi jappanaṃ;

Ārammaṇaṃ pakampanaṃ, kāmapaṅko duraccayo’’ti.

181.

Saccā avokkamaṃ muni, thale tiṭṭhati brāhmaṇo;

Sabbaṃ so paṭinissajja, sa ve santoti vuccati.

Saccā avokkamaṃ munīti. Saccavācāya avokkamanto, sammādiṭṭhiyā avokkamanto, ariyā aṭṭhaṅgikā maggā avokkamanto. **Munī**ti. Monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so munīti – saccā avokkamaṃ muni.

Thale tiṭṭhati brāhmaṇoti. Thalaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Brāhmaṇo**ti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo…pe… asito tādi pavuccate sa brahmā. **Thale tiṭṭhati brāhmaṇo**ti. Thale tiṭṭhati dīpe tiṭṭhati tāṇe tiṭṭhati leṇe tiṭṭhati saraṇe tiṭṭhati abhaye tiṭṭhati accute tiṭṭhati amate tiṭṭhati nibbāne tiṭṭhatīti – thale tiṭṭhati brāhmaṇo.

Sabbaṃ so paṭinissajjāti. Sabbaṃ vuccati dvādasāyatanāni – cakkhu ceva rūpā ca …pe… mano ceva dhammā ca. Yato ajjhattikabāhiresu āyatanesu chandarāgo pahīno hoti ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṃkato āyatiṃ anuppādadhammo, ettāvatāpi sabbaṃ cattaṃ hoti vantaṃ muttaṃ pahīnaṃ paṭinissaṭṭhaṃ. Yato taṇhā ca diṭṭhi ca māno ca pahīnā honti

ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā, ettāvatāpi sabbaṃ cattaṃ hoti vantaṃ muttaṃ pahīnaṃ paṭinissaṭṭhaṃ. Yato puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca āneñjābhisaṅkhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā, ettāvatāpi sabbaṃ cattaṃ hoti vantaṃ muttaṃ pahīnaṃ paṭinissaṭṭhanti – sabbaṃ so paṭinissajja.

Sa ve santoti vuccatīti. So santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti vuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyatīti – sa ve santoti vuccati.

Tenāha bhagavā –

‘‘Saccā avokkamaṃ muni, thale tiṭṭhati brāhmaṇo;

Sabbaṃ so paṭinissajja, sa ve santoti vuccatī’’ti.

182.

Sa ve vidvā sa vedagū, ñatvā dhammaṃ anissito;

Sammā so loke iriyāno, na pihetīdha kassaci.

Sa ve vidvā sa vedagūti. **Vidvā**ti vidvā vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Vedagū**ti. Vedā vuccanti catūsu maggesu ñāṇaṃ…pe… sabbavedanāsu vītarāgo sabbavedamaticca vedagū soti – sa ve vidvā sa vedagū.

Ñatvā dhammaṃ anissitoti. **Ñatvā**ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’ntntti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Anissito**ti dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca…pe… ayaṃ taṇhānissayo…pe… ayaṃ diṭṭhinissayo. Taṇhānissayaṃ pahāya diṭṭhinissayaṃ paṭinissajjitvā cakkhuṃ anissito… sotaṃ anissito… ghānaṃ anissito…pe… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhosito anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – ñatvā dhammaṃ anissito.

Sammā so loke iriyānoti. Yato ajjhattikabāhiresu āyatanesu chandarāgo pahīno hoti ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṃkato āyatiṃ

anuppādadhammo, ettāvatāpi sammā so loke carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti…pe… yato puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca āneñjābhisaṅkhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā, ettāvatāpi sammā so loke carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti – sammā so loke iriyāno.

Na pihetīdha kassacīti. **Pihā** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā pihā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so kassaci na piheti khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vāti – na pihetīdha kassaci.

Tenāha bhagavā –

"Sa ve vidvā sa vedagū, ñatvā dhammaṃ anissito;

Sammā so loke iriyāno, na pihetīdha kassacī"ti.

183.

Yodha kāme accatari, saṅgaṃ loke duraccayaṃ;

Na so socati nājjheti, chinnasoto abandhano.

Yodha kāme accatari, saṅgaṃ loke duraccayanti. **Yo**ti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃ ṭhānappatto yaṃ dhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Saṅgā**ti satta saṅgā – rāgasaṅgo, dosasaṅgo, mohasaṅgo, mānasaṅgo, diṭṭhisaṅgo, kilesasaṅgo, duccaritasaṅgo. **Loke**ti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Saṅgaṃ loke duraccaya**nti. Yo kāme ca saṅge ca loke duraccaye durativatte duttare duppatare dussamatikkame dubbītivatte atari uttari patari samatikkami vītivattayīti – yodha kāme accatari, saṅgaṃ loke duraccayaṃ.

Nasosocatinājjhetīti. Vipariṇataṃ vā vatthuṃ na socati, vipariṇatasmiṃ vā vatthusmiṃ na socati. "Cakkhu me vipariṇata"nti na socati…pe… sotaṃ me… ghānaṃ me… jivhā me… kāyo me… rūpā me… saddā me… gandhā me… rasā me… phoṭṭhabbā me… kulaṃ me… gaṇo me… āvāso me… lābho me… yaso me… pasaṃsā me… sukhaṃ me… cīvaraṃ me…

piṇḍapāto me… senāsanaṃ me… gilānapaccayabhesajjaparikkhārā me… mātā me… pitā me… bhātā me… bhaginī me… putto me… dhītā me… mittā me… amaccā me… ñātī me… ‘‘sālohitā me vipariṇatā’’ti na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti – na socati. **Nājjhetī**ti najjheti na ajjheti na upanijjhāyati na nijjhāyati na pajjhāyati. Atha vā na jāyati na jiyyati na miyyati na cavati na upapajjatīti – nājjhetīti – na so socati nājjheti.

Chinnasoto abandhanoti. Sotaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā sotā taṇhā pahīnā samucchinnā… pe… ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati chinnasoto. **Abandhano**ti rāgabandhanaṃ dosabandhanaṃ mohabandhanaṃ mānabandhanaṃ diṭṭhibandhanaṃ kilesabandhanaṃ duccaritabandhanaṃ, yassete bandhanā pahīnā samucchinnā…pe… ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati abandhanoti – chinnasoto abandhano.

Tenāha bhagavā –

‘‘Yodha kāme accatari, saṅgaṃ loke duraccayaṃ;

Na so socati nājjheti, chinnasoto abandhano’’ti.

184.

Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;

Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi.

Yaṃ pubbe taṃ visosehīti. Atīte saṅkhāre ārabbha ye kilesā uppajjeyyuṃ te kilese sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abījaṃ karohi pajaha vinodehi byantiṃ karohi anabhāvaṃ gamehīti. Evampi yaṃ pubbe taṃ visosehi. Atha vā ye atītā kammābhisaṅkhārā avipakkavipākā te kammābhisaṅkhāre sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abījaṃ karohi pajaha vinodehi byantiṃ karohi anabhāvaṃ gamehīti. Evampi yaṃ pubbe taṃ visosehi.

Pacchā te māhu kiñcananti. Pacchā vuccati anāgataṃ. Anāgate saṅkhāre ārabbha yāni uppajjeyyuṃ rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccaritakiñcanaṃ, imāni kiñcanāni tuyhaṃ mā ahu mā akāsi mā janesi mā sañjanesi mā nibbattesi mā abhinibbattesi pajaha vinodehi byantiṃ karohi

anabhāvaṃ gamehīti – pacchā te māhu kiñcanaṃ.

Majjhe ce no gahessasīti. Majjhaṃ vuccati paccuppannā rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇā. Paccuppanne saṅkhāre taṇhāvasena diṭṭhivasena na gahessasi na uggahessasi na gaṇhissasi na parāmasissasi nābhinandissasi nābhicarissasi na ajjhosissasi, abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahissasi vinodessasi byantiṃ karissasi anabhāvaṃ gamessasīti – majjhe ce no gahessasi.

Upasanto carissasīti. Rāgassa santattā samitattā upasamitattā, dosassa santattā samitattā upasamitattā…pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā upasamitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddho carissasi viharissasi iriyissasi vattissasi pālissasi yapissasi yāpissasīti – upasanto carissasi.

Tenāha bhagavā –

"Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;

Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasī"ti.

185.

Sabbaso nāmarūpasmiṃ, yassa natthi mamāyitaṃ;

Asatā ca na socati, sa ve loke na jīyati.

Sabbaso nāmarūpasmiṃ, yassa natthi mamāyitanti. **Sabbaso**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – sabbasoti. **Nāma**nti cattāro arūpino khandhā. **Rūpa**nti cattāro ca mahābhūtā, catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. **Yassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Mamāyita**nti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca…pe… idaṃ taṇhāmamattaṃ… pe… idaṃ diṭṭhimamattaṃ. **Sabbaso nāmarūpasmiṃ, yassa natthi mamāyita**nti sabbaso nāmarūpasmiṃ mamattā yassa natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – sabbaso nāmarūpasmiṃ, yassa natthi mamāyitaṃ.

Asatā ca na socatīti. Vipariṇataṃ vā vatthuṃ na socati, vipariṇatasmiṃ

vā vatthusmiṃ na socati. ‘‘Cakkhu me vipariṇata’’nti na socati, sotaṃ me… ghānaṃ me… jivhā me… kāyo me… rūpā me… saddā me… gandhā me… rasā me… phoṭṭhabbā me… kulaṃ me… gaṇo me… āvāso me… lābho me…pe… ‘‘sālohitā me vipariṇatā’’ti na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti. Evampi asatā ca na socati.

Atha vā asatāya dukkhāya vedanāya phuṭṭho pareto samohito samannāgato na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti. Evampi asatā ca na socati. Atha vā cakkhurogena phuṭṭho pareto…pe… ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassena phuṭṭho pareto samohito samannāgato na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti. Evampi asatā ca na socati. Atha vā asante asaṃvijjamāne anupalabbhamāne ‘‘ahu vata me, taṃ vata me natthi, siyā vata me, taṃ vatāhaṃ na labhāmī’’ti na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti. Evampi asatā ca na socati.

Sa ve loke na jīyatīti. Yassa ‘‘mayhaṃ vā idaṃ paresaṃ vā ida’’nti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagataṃ gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ atthi, tassa jāni atthi.

Bhāsitampi hetaṃ –

> ‘‘Jīno rathassaṃ maṇikuṇḍale ca, putte ca dāre ca tatheva jīno;
>
> Sabbesu bhogesu asevitesu, kasmā na santappasi sokakāle.
>
> ‘‘Pubbeva maccaṃ vijahanti bhogā, macco dhane pubbataraṃ jahāsi;
>
> Asassatā bhāvino kāmakāmī, tasmā na socāmahaṃ sokakāle.
>
> ‘‘Udeti āpūrati veti cando, andhaṃ tapetvāna paleti sūriyo;
>
> Viditā mayā sattuka lokadhammā, tasmā na socāmahaṃ sokakāle’’ti.

Yassa ‘‘mayhaṃ vā idaṃ paresaṃ vā ida’’nti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagataṃ gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ natthi, tassa jāni natthi. Bhāsitampi hetaṃ – ‘‘‘nandasi, samaṇā’ti. ‘Kiṃ laddhā, āvuso’ti? ‘Tena hi,

samaṇa, socasī’ti. ‘Kiṃ jīyittha, āvuso’ti? ‘Tena hi, samaṇa, neva nandasi na socasī’ti. ‘Evamāvuso’’’ti.

‘‘Cirassaṃ vata passāma, brāhmaṇaṃ parinibbutaṃ;

Anandiṃ anīghaṃ bhikkhuṃ, tiṇṇaṃ loke visattika’’nti.

Sa ve loke na jīyati. Tenāha bhagavā –

‘‘Sabbaso nāmarūpasmiṃ, yassa natthi mamāyitaṃ;

Asatā ca na socati, sa ve loke na jīyatī’’ti.

186.

Yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ;

Mamattaṃ so asaṃvindaṃ, natthi meti na socati.

Yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcananti. **Yassā**ti arahato khīṇāsavassa. Yassa ‘‘mayhaṃ vā idaṃ paresaṃ vā ida’’nti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagataṃ gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti. Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘nāyaṃ, bhikkhave, kāyo tumhākaṃ, napi aññesaṃ. Purāṇamidaṃ, bhikkhave, kammaṃ abhisaṅkhataṃ abhisañcetayitaṃ vedanīyaṃ daṭṭhabbaṃ. Tatra, bhikkhave, sutavā ariyasāvako paṭiccasamuppādaṃyeva sādhukaṃ yoniso manasikaroti – ‘iti imasmiṃ sati idaṃ hoti imassuppādā idaṃ uppajjati, imasmiṃ asati idaṃ na hoti imassa nirodhā idaṃ nirujjhati, yadidaṃ avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ…pe… evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Avijjāyatveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho…pe… evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotī’’’ti. Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ.

Vuttampi hetaṃ bhagavatā –

‘‘Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;

Attānudiṭṭhiṃ ūhacca , evaṃ maccutaro siyā;

Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”ti.

Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ.

Vuttampi hetaṃ bhagavatā – ‘‘yaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṃ? Rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā… saññā… saṅkhārā… viññāṇaṃ na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, yaṃ imasmiṃ jetavane tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṃ, taṃ jano hareyya vā ḍaheyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya, api nu tumhākaṃ evamassa – ‘amhe jano harati vā ḍahati vā yathāpaccayaṃ vā karotī’’ti? ‘‘No hetaṃ, bhante’’. ‘‘Taṃ kissa hetu’’? ‘‘Na hi no etaṃ, bhante, attā vā attaniyaṃ vā’’ti. ‘‘Evameva kho, bhikkhave, yaṃ na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṃ? Rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā… saññā… saṅkhārā… viññāṇaṃ na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī”ti. Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ. Bhāsitampi hetaṃ –

‘‘Suddhadhammasamuppādaṃ, suddhasaṅkhārasantatiṃ;

Passantassa yathābhūtaṃ, na bhayaṃ hoti gāmaṇi.

‘‘Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokaṃ, yadā paññāya passati;

Nāññaṃ patthayate kiñci, aññatra appaṭisandhiyā’’ti .

Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ. Vajirā bhikkhunī māraṃ pāpimantaṃ etadavoca –

‘‘Kaṃ nu sattoti paccesi, māra diṭṭhigataṃ nu te;

Suddhasaṅkhārapuñjoyaṃ, nayidha sattupalabbhati.

‘‘Yathā hi aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti;

Evaṃ khandhesu santesu, hoti sattoti sammuti .

“Dukkhameva hi sambhoti, dukkhaṃ tiṭṭhati veti ca;

Nāññatra dukkhā sambhoti, nāññaṃ dukkhā nirujjhatī”ti.

Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ. Vuttaṃñhetaṃ bhagavatā

“Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu rūpaṃ samannesati yāvatā rūpassa gati, vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ samannesati yāvatā viññāṇassa gati. Tassa rūpaṃ samannesato yāvatā rūpassa gati, vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ samannesato yāvatā viññāṇassa gati, yampissa taṃ hoti ‘aha’nti vā ‘mama’nti vā, ‘asmī’ti vā, tampi tassa na hotī”ti. Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ.

Āyasmā, ānando, bhagavantaṃ etadavoca – “‘suñño loko, suñño loko’ti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, suñño lokoti vuccatī”ti? “Yasmā kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccati. Kiñcānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā? Cakkhu kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā. Rūpā suññā, cakkhuviññāṇaṃ suññaṃ, cakkhusamphasso suñño, yadidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi suññaṃ… sotaṃ suññaṃ… saddā suññā… ghānaṃ suññaṃ… gandhā suññā… jivhā suññā… rasā suññā… kāyo suñño… phoṭṭhabbā suññā… mano suñño… dhammā suññā… manoviññāṇaṃ suññaṃ… manosamphasso suñño, yadidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi suññaṃ attena vā attaniyena vā. Yasmā kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccatī”ti. Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ.

Mamattaṃ so asaṃvindanti. **Mamattā**ti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca…pe… idaṃ taṇhāmamattaṃ… pe… idaṃ diṭṭhimamattaṃ. Taṇhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṭinissajjitvā mamattaṃ avindanto asaṃvindanto anadhigacchanto appaṭilabhantoti – mamattaṃ so asaṃvindaṃ.

Natthi meti na socatīti. Vipariṇataṃ vā vatthuṃ na socati, vipariṇatasmiṃ vā vatthusmiṃ na socati. “Cakkhu me vipariṇata”nti na socati, “sotaṃ me…pe… sālohitā me vipariṇatā”ti na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti – natthi meti na socati.

Tenāha bhagavā –

"Yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ;

Mamattaṃ so asaṃvindaṃ, natthi meti na socatī"ti.

187.

Aniṭṭhurī ananugiddho, anejo sabbadhī samo;

Tamānisaṃsaṃ pabrūmi, pucchito avikampinaṃ.

Aniṭṭhurī ananugiddho anejo sabbadhī samoti. Katamaṃ niṭṭhuriyaṃ? Idhekacco niṭṭhuriyo hoti, paralābhasakkāragarukāramānanavandanapūjanāsu issati usūyati issaṃ bandhati. Yaṃ evarūpaṃ niṭṭhuriyaṃ niṭṭhuriyakammaṃ issā issāyanā issāyitattaṃ usūyā usūyanā usūyitattaṃ – idaṃ vuccati niṭṭhuriyaṃ. Yassetaṃ niṭṭhuriyaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ…pe… ñāṇagginā daḍḍhaṃ, so vuccati aniṭṭhurīti. **Ananugiddho**ti. Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yasseso gedho pahīno samucchinno… pe… ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati ananugiddho. So rūpe agiddho sadde… pe… diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu agiddho agadhito amucchito anajjhosanno, vītagedho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissaṭṭhagedho, vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo, nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – aniṭṭhurī ananugiddho.

Anejo sabbadhī samoti. **Ejā** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā ejā taṇhā pahīnā samucchinnā… pe… ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anejo. Ejāya pahīnattā anejo. So lābhepi na iñjati, alābhepi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasaṃsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati, na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti – anejo. **Sabbadhī samo**ti sabbaṃ vuccati dvādasāyatanāni. Cakkhu ceva rūpā ca…pe… mano ceva dhammā ca. Yato ajjhattikabāhiresu āyatanesu chandarāgo pahīno hoti ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṃkato āyatiṃ anuppādadhammo, so vuccati sabbadhi samo. So sabbattha tādi sabbattha majjhatto sabbattha upekkhakoti – anejo sabbadhī samo.

Tamānisaṃsaṃ pabrūmi, pucchito avikampinanti. Avikampinaṃ puggalaṃ puṭṭho pucchito yācito ajjhesito pasādito ime cattāro ānisaṃse

pabrūmi. Yo so aniṭṭhurī ananugiddho anejo sabbadhi samoti brūmi ācikkhāmi…pe… pakāsemīti – tamānisaṃsaṃ pabrūmi pucchito avikampinaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Aniṭṭhurī ananugiddho, anejo sabbadhī samo;

Tamānisaṃsaṃ pabrūmi, pucchito avikampina”nti.

188.

Anejassa vijānato, natthi kāci nisaṅkhati ;

Virato so viyārabbhā, khemaṃ passati sabbadhi.

Anejassa vijānatoti. **Ejā** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā ejā taṇhā pahīnā samucchinnā… pe… ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anejo. Ejāya pahīnattā anejo. So lābhepi na iñjati, alābhepi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasaṃsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti – anejassa. **Vijānato**ti jānato ājānato vijānato paṭivijānato paṭivijjhato. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti jānato ājānato vijānato paṭivijānato paṭivijjhato, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti… pe… “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”ntntti jānato ājānato vijānato paṭivijānato paṭivijjhatoti – anejassa vijānato.

Natthi kāci nisaṅkhatīti. **Nisaṅkhatiyā**e vuccanti puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro. Yato puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca āneñjābhisaṅkhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā, ettāvatā nisaṅkhatiyo natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – natthi kāci nisaṅkhati.

Virato so viyārabbhāti. Viyārabbho vuccati puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro. Yato puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca āneñjābhisaṅkhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā, ettāvatā ārabbhā viyārabbhā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – virato so viyārabbhā.

Khemaṃ passati sabbadhīti. Bhayakaro rāgo bhayakaro doso bhayakaro moho…pe… bhayakarā kilesā. Bhayakarassa rāgassa pahīnattā… pe… bhayakarānaṃ kilesānaṃ pahīnattā sabbattha khemaṃ passati sabbattha abhayaṃ passati sabbattha anītikaṃ passati sabbattha anupaddavaṃ passati sabbattha anupasaggaṃ passati sabbattha anupasaṭṭhattaṃ passatīti – khemaṃ passati sabbadhi.

Tenāha bhagavā –

"Anejassa vijānato, natthi kāci nisaṅkhati;

Virato so viyārabbhā, khemaṃ passati sabbadhī"ti.

189.

Na samesu na omesu, na ussesu vadate muni;

Santo so vītamaccharo, nādeti na nirassati. [iti bhagavā]

Na samesu na omesu, na ussesu vadate munīti. **Munī**ti. Monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. "Seyyohamasmī"ti vā "sadisohamasmī"ti vā "hīnohamasmī"ti vā na vadati na katheti na bhaṇati na dīpayati na voharatīti – na samesu na omesu, na ussesu vadate muni.

Santo so vītamaccharoti. **Santo**ti rāgassa santattā samitattā santo, dosassa…pe… mohassa… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti – santo. So **vītamaccharo**ti. Pañca macchariyāni āvāsamacchariyaṃ…pe… gāho vuccati macchariyaṃ. Yassetaṃ macchariyaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ…pe… ñāṇagginā daḍḍhaṃ, so vuccati vītamaccharo vigatamaccharo cattamaccharo vantamaccharo muttamaccharo pahīnamaccharo paṭinissaṭṭhamaccharoti – santo so vītamaccharo.

Nādeti na nirassati, iti bhagavāti. **Nādetī**ti rūpaṃ nādiyati na upādiyati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisati, vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… gatiṃ… upapattiṃ… paṭisandhiṃ… bhavaṃ… saṃsāraṃ… vaṭṭaṃ nādiyati na upādiyati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – nādeti. **Na nirassatī**ti rūpaṃ na pajahati na vinodeti na byantiṃ karoti na anabhāvaṃ gameti, vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… gatiṃ… upapattiṃ … paṭisandhiṃ… bhavaṃ… saṃsāraṃ…

vaṭṭaṃ na pajahati na vinodeti na byantiṃ karoti na anabhāvaṃ gameti. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ…pe… sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti.

Tenāha bhagavā –

"Na samesu na omesu, na ussesu vadate muni;

Santo so vītamaccharo, nādeti na nirassati". [iti bhagavā]

Attadaṇḍasuttaniddeso pannarasamo.

16. Sāriputtasuttaniddeso

Atha sāriputtasuttaniddesaṃ vakkhati –

190.

Na me diṭṭho ito pubbe, [iccāyasmā sāriputto]

Na suto uda kassaci;

Evaṃ vagguvado satthā, tusitā gaṇimāgato.

Na me diṭṭho ito pubbeti. Ito pubbe me mayā na diṭṭhapubbo so bhagavā iminā cakkhunā iminā attabhāvena. Yadā bhagavā tāvatiṃsabhavane pāricchattakamūle paṇḍukambalasilāyaṃ vassaṃvuttho devagaṇaparivuto majjhe maṇimayena sopāṇena saṅkassanagaraṃ otiṇṇo imaṃ dassanaṃ pubbe na diṭṭhoti – na me diṭṭho ito pubbe.

Iccāyasmā sāriputtoti. **Icc**āti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – iccāti. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissavacanametaṃ – āyasmāti. **Sāriputto**ti tassa therassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – iccāyasmā sāriputto.

Nasutoudakassacīti. **Nā**tipaṭikkhepo. **Udā**tipadasandhipadasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – udāti. **Kassacī**ti khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vāti – na suto uda kassaci.

Evaṃ vagguvado satthāti. Evaṃ vagguvado madhuravado pemanīyavado hadayaṅgamavado karavīkarutamañjughoso . Aṭṭhaṅgasamannāgato kho pana tassa bhagavato mukhato ghoso niccharati – visaṭṭho ca viññeyyo ca mañju ca savanīyo ca bindu ca avisārī ca gambhīro ca ninnādi ca. Yathā parisaṃ kho pana so bhagavā sarena viññāpeti, na assa bahiddhā parisāya ghoso niccharati, brahmassaro kho pana so bhagavā karavīkabhāṇīti – evaṃ vagguvado.

Satthāti satthā bhagavā satthavāho. Yathā satthavāho satte kantāraṃ tāreti, corakantāraṃ tāreti, vāḷakantāraṃ tāreti, dubbhikkhakantāraṃ tāreti, nirudakakantāraṃ tāreti uttāreti nittāreti patāreti khemantabhūmiṃ sampāpeti; evameva bhagavā satthavāho satte kantāraṃ tāreti, jātikantāraṃ tāreti, jarākantāraṃ tāreti, byādhikantāraṃ…pe… maraṇakantāraṃ… sokaparidevadukkhadomanassupāyāsakantāraṃ tāreti rāgakantāraṃ tāreti dosakantāraṃ… mohakantāraṃ… mānakantāraṃ… diṭṭhikantāraṃ… kilesakantāraṃ… duccaritakantāraṃ tāreti, rāgagahanaṃ tāreti, dosagahanaṃ… mohagahanaṃ… mānagahanaṃ… diṭṭhigahanaṃ… kilesagahanaṃ… duccaritagahanaṃ tāreti uttāreti nittāreti patāreti khemantaṃ amataṃ nibbānaṃ sampāpetīti. Evampi bhagavā satthavāho.

Atha vā bhagavā netā vinetā anunetā paññapetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetāti. Evampi bhagavā satthavāho.

Atha vā bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatāti. Evampi bhagavā satthavāhoti – evaṃ vagguvado satthā.

Tusitā gaṇimāgatoti. Bhagavā tusitakāyā cavitvā sato sampajāno mātukucchiṃ okkantoti. Evampi tusitā gaṇimāgato.

Atha vā devā vuccanti tusitā. Te tuṭṭhā santuṭṭhā attamanā pamuditā pītisomanassajātā devalokato gaṇiṃ āgatoti. Evampi tusitā gaṇimāgato. Atha vā arahanto vuccanti tusitā. Te tuṭṭhā santuṭṭhā attamanā paripuṇṇasaṅkappā arahantānaṃ gaṇiṃ āgatoti. Evampi tusitā gaṇimāgato. **Gaṇī**ti gaṇī bhagavā. Gaṇācariyoti gaṇī, gaṇassa satthāti gaṇī, gaṇaṃ pariharatīti gaṇī, gaṇaṃ ovadatīti gaṇī, gaṇamanusāsatīti gaṇī, visārado gaṇaṃ upasaṅkamatīti gaṇī, gaṇassa sussūsati sotaṃ odahati aññā cittaṃ upaṭṭhapetīti gaṇī, gaṇaṃ akusalā vuṭṭhāpetvā kusale patiṭṭhāpetīti gaṇī, bhikkhugaṇassa gaṇī, bhikkhunigaṇassa gaṇī, upāsakagaṇassa gaṇī, upāsikāgaṇassa gaṇī,

rājagaṇassa gaṇī, khattiyagaṇassa… brāhmaṇagaṇassa… vessagaṇassa… suddagaṇassa… devagaṇassa… brahmagaṇassa gaṇī, saṅghī gaṇī gaṇācariyo. **Āgato**ti upagato samupagato samupapanno saṅkassanagaranti – tusitā gaṇimāgato.

Tenāha thero sāriputto –

"Na me diṭṭho ito pubbe, [iccāyasmā sāriputto]

Na suto uda kassaci;

Evaṃ vagguvado satthā, tusitā gaṇimāgato"ti.

191.

Sadevakassa lokassa, yathā dissati cakkhumā;

Sabbaṃ tamaṃ vinodetvā, ekova ratimajjhagā.

Sadevakassa lokassāti sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāyāti – sadevakassa lokassa.

Yathā dissati cakkhumāti yathā bhagavantaṃ tāvatiṃsabhavane pāricchattakamūle paṇḍukambalasilāyaṃ nisinnaṃ dhammaṃ desentaṃ devatā passanti tathā manussā passanti. Yathā manussā passanti tathā devatā passanti. Yathā devānaṃ dissati tathā manussānaṃ dissati. Yathā manussānaṃ dissati tathā devānaṃ dissatīti. Evampi yathā dissati cakkhumā. Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā adantā dantavaṇṇena dissanti, asantā santavaṇṇena dissanti, anupasantā upasantavaṇṇena dissanti, anibbutā nibbutavaṇṇena dissanti.

"Patirūpako mattikākuṇḍalova, lohaḍḍhamāsova suvaṇṇachanno;

Caranti loke parivārachannā, anto asuddhā bahi sobhamānā"ti .

Na bhagavā evaṃ dissati. Bhagavā bhūtena tacchena tathena yāthāvena aviparītena sabhāvena danto dantavaṇṇena dissati, santo santavaṇṇena dissati, upasanto upasantavaṇṇena dissati, nibbuto nibbutavaṇṇena dissati, akappitairiyāpathā ca buddhā bhagavanto paṇidhisampannāti. Evampi yathā dissati cakkhumā.

Atha vā bhagavā visuddhasaddo gatakittisaddasiloko nāgabhavane ca supaṇṇabhavane ca yakkhabhavane ca asurabhavane ca gandhabbabhavane ca mahārājabhavane ca indabhavane ca brahmabhavane ca devabhavane ca ediso ca tādiso ca tato ca bhiyyoti. Evampi yathā dissati cakkhumā.

Atha vā bhagavā dasahi balehi samannāgato, catūhi vesārajjehi, catūhi paṭisambhidāhi, chahi abhiññāhi, chahi buddhadhammehi, tejena ca balena ca guṇena ca vīriyena ca paññāya ca dissati ñāyati paññāyati.

"Dūre santo pakāsenti, himavantova pabbato;

Asantettha na dissanti, rattiṃ khittā yathā sarā"ti.

Evampi yathā dissati cakkhumā.

Cakkhumāti bhagavā pañcahi cakkhūhi cakkhumā – maṃsacakkhunāpi cakkhumā, dibbacakkhunāpi cakkhumā, paññācakkhunāpi cakkhumā, buddhacakkhunāpi cakkhumā, samantacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā? Maṃsacakkhumhi bhagavato pañca vaṇṇā saṃvijjanti – nīlo ca vaṇṇo, pītako ca vaṇṇo, lohitako ca vaṇṇo, kaṇho ca vaṇṇo, odāto ca vaṇṇo. Akkhilomāni ca bhagavato. Yattha ca akkhilomāni patiṭṭhitāni taṃ nīlaṃ hoti sunīlaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ umāpupphasamānaṃ. Tassa parato pītakaṃ hoti supītakaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ kaṇikārapupphasamānaṃ. Ubhato akkhikūṭāni bhagavato lohitakāni honti sulohitakāni pāsādikāni dassaneyyāni indagopakasamānāni. Majjhe kaṇhaṃ hoti sukaṇhaṃ alūkhaṃ suddhaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ addāriṭṭhakasamānaṃ. Tassa parato odātaṃ hoti suodātaṃ setaṃ paṇḍaraṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ osadhitārakasamānaṃ. Tena bhagavā pākatikena maṃsacakkhunā attabhāvapariyāpannena purimasucaritakammābhinibbattena samantā yojanaṃ passati divā ceva rattiñca. Yadāpi caturaṅgasamannāgato andhakāro hoti sūriyo ca atthaṅgato hoti; kāḷapakkho ca uposatho hoti, tibbo ca vanasaṇḍo hoti, mahā ca kāḷamegho abbhuṭṭhito hoti. Evarūpepi caturaṅgasamannāgate andhakāre samantā yojanaṃ passati. Natthi so kuṭṭo vā kavāṭaṃ vā pākāro vā pabbato vā gaccho vā latā vā āvaraṇaṃ rūpānaṃ dassanāya. Ekañce tilaphalaṃ nimittaṃ katvā tilavāhe pakkhipeyya, taññeva tilaphalaṃ uddhareyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato pākatikamaṃsacakkhu. Evaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate; yathākammūpage satte pajānāti – ‘‘ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā vacīduccaritena samannāgatā manoduccaritena samannāgatā ariyānaṃ upavādakā micchādiṭṭhikā micchādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapannā; ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā vacīsucaritena samannāgatā manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavādakā sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapannā’’ti. Iti dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate; yathākammūpage satte pajānāti. Ākaṅkhamāno ca bhagavā ekampi lokadhātuṃ passeyya, dvepi lokadhātuyo passeyya, tissopi lokadhātuyo passeyya, catassopi lokadhātuyo passeyya, pañcapi lokadhātuyo passeyya, dasapi lokadhātuyo passeyya, vīsampi lokadhātuyo passeyya, tiṃsampi lokadhātuyo passeyya, cattālīsampi lokadhātuyo passeyya, paññāsampi lokadhātuyo passeyya, satampi lokadhātuṃ passeyya, sahassimpi cūḷanikaṃ lokadhātuṃ passeyya, dvisahassimpi majjhimikaṃ lokadhātuṃ passeyya, tisahassimpi lokadhātuṃ passeyya, mahāsahassimpi lokadhātuṃ passeyya, yāvatakaṃ pana ākaṅkheyya tāvatakaṃ passeyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato dibbacakkhu. Evaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā mahāpañño puthupañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo adhigatapaṭisambhido catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabho purisasīho purisanāgo purisājañño purisadhorayho anantañāṇo anantatejo anantayaso aḍḍho mahaddhano dhanavā netā vinetā anunetā paññapetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānaṃ jānāti, passaṃ passati, cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī tathāgato. Natthi tassa bhagavato aññātaṃ adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphassitaṃ paññāya. Atītaṃ anāgataṃ paccuppannaṃ upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe

āpāthaṃ āgacchanti. Yaṃ kiñci neyyaṃ nāma atthi jānitabbaṃ attattho vā, parattho vā, ubhayattho vā, diṭṭhadhammiko vā attho, samparāyiko vā attho, uttāno vā attho, gambhīro vā attho, gūḷho vā attho, paṭicchanno vā attho, neyyo vā attho, nīto vā attho, anavajjo vā attho, nikkileso vā attho, vodāno vā attho, paramattho vā attho, sabbaṃ taṃ antobuddhañāṇe parivattati.

Atīte buddhassa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ, anāgate appaṭihataṃ ñāṇaṃ, paccuppanne appaṭihataṃ ñāṇaṃ. Sabbaṃ kāyakammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti. Sabbaṃ vacīkammaṃ… sabbaṃ manokammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ; neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ; neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi; aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnaṃ samuggapaṭalānaṃ sammāphusitānaṃ heṭṭhimaṃ samuggapaṭalaṃ uparimaṃ nātivattati, uparimaṃ samuggapaṭalaṃ heṭṭhimaṃ nātivattati, aññamaññapariyantaṭṭhāyino; evamevaṃ buddhassa bhagavato neyyañca ñāṇañca aññamaññapariyantaṭṭhāyino. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ, neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ; neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ na pavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi; aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā.

Sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākaṅkhapaṭibaddhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapaṭibaddhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbesaṃ sattānaṃ bhagavā āsayaṃ jānāti, anusayaṃ jānāti, caritaṃ jānāti, adhimuttiṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbābhabbe satte pajānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati.

Yathā ye keci macchakacchapā antamaso timitimiṅgalaṃ upādāya antomahāsamudde parivattanti; evameva sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci pakkhī antamaso garuḷaṃ venateyyaṃ upādāya ākāsassa padese parivattanti; evameva yepi te sāriputtasamā paññāya tepi buddhañāṇassa padese parivattanti; buddhañāṇaṃ devamanussānaṃ paññaṃ pharitvā abhibhavitvā tiṭṭhati. Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā

vālavedhirūpā vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhe abhisaṅkharitvā abhisaṅkharitvā tathāgataṃ upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni ca. Kathitā visajjitāva te pañhā bhagavatā honti niddiṭṭhakāraṇā upakkhittakā ca. Te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavāva tattha atirocati, yadidaṃ paññāyāti. Evaṃ bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante appekacce naparalokavajjabhayadassāvino viharante. Seyyathāpi nāma uppaliniyaṃ vā paduminiyaṃ vā puṇḍarīkiniyaṃ vā appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakānuggatāni antonimuggaposīni, appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni samodakaṃ ṭhitāni, appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakaṃ accuggamma tiṭṭhanti anupalittāni udakena; evamevaṃ bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante appekacce naparalokavajjabhayadassāvino viharante. Jānāti bhagavā – ‘‘ayaṃ puggalo rāgacarito, ayaṃ dosacarito, ayaṃ mohacarito, ayaṃ vitakkacarito, ayaṃ saddhācarito, ayaṃ ñāṇacarito’’ti. Rāgacaritassa bhagavā puggalassa asubhakathaṃ katheti; dosacaritassa bhagavā puggalassa mettābhāvanaṃ ācikkhati; mohacaritassa bhagavā puggalassa uddese paripucchāya kālena dhammassavane kālena dhammasākacchāya garusaṃvāse niveseti; vitakkacaritassa bhagavā puggalassa ānāpānassatiṃ ācikkhati; saddhācaritassa bhagavā puggalassa pasādanīyaṃ nimittaṃ ācikkhati buddhasubodhiṃ dhammasudhammataṃ saṅghasuppaṭipattiṃ sīlāni ca attano; ñāṇacaritassa bhagavā puggalassa vipassanānimittaṃ ācikkhati aniccākāraṃ dukkhākāraṃ anattākāraṃ.

> ‘‘Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito, yathāpi passe janataṃ samantato;
>
> Tathūpamaṃ dhammamayaṃ sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhu;
>
> Sokāvatiṇṇaṃjanatamapetasoko,avekkhassujātijarābhibhūta’’nti.

Evaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumā? Samantacakkhu vuccati sabbaññutañāṇaṃ. Bhagavā sabbaññutañāṇena upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato.

> ‘‘Na tassa adiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;
>
> Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhū’’ti.

Evaṃ bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumāti – yathā dissati cakkhumā.

Sabbaṃ tamaṃ vinodetvāti sabbaṃ rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ duccaritatamaṃ andhakaraṇaṃ acakkhukaraṇaṃ aññāṇakaraṇaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasaṃvattanikaṃ nuditvā panuditvā jahitvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – sabbaṃ tamaṃ vinodetvā.

Ekova ratimajjhagāti. **Eko**ti bhagavā pabbajjāsaṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggaṃ gatoti eko, anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Kathaṃ bhagavā pabbajjāsaṅkhātena eko? Bhagavā daharova samāno susu kāḷakeso bhadrena yobbanena samannāgato paṭhamena vayasā akāmakānaṃ mātāpitūnaṃ assumukhānaṃ rudantānaṃ vilapantānaṃ ñātisaṅghaṃ pahāya sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā sannidhipalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti – evaṃ bhagavā pabbajjāsaṅkhātena eko.

Kathaṃ bhagavā adutiyaṭṭhena eko? So evaṃ pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni.

So eko carati, eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti – evaṃ bhagavā adutiyaṭṭhena eko.

Kathaṃ bhagavā taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So evaṃ eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto najjā nerañjarāya tīre bodhirukkhamūle mahāpadhānaṃ padahanto māraṃ sasenaṃ kaṇhaṃ namuciṃ pamattabandhuṃ vidhamitvā taṇhājāliniṃ visaritaṃ visattikaṃ pajahasi vinodesi byantiṃ akāsi anabhāvaṃ gamesi.

"Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhānasaṃsaraṃ;

Itthabhāvaññathābhāvaṃ , saṃsāraṃ nātivattati.

"Etamādīnavaṃ ñatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ;

Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje"ti.

Evaṃ bhagavā taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṃ bhagavā ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānaṃ pahīnattā ekantanikkilesoti eko.

Kathaṃ bhagavā ekāyanamaggaṃ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

"Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;

Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha"nti.

Evaṃ bhagavā ekāyanamaggaṃ gatoti eko.

Kathaṃ bhagavā eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko? Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Bhagavā tena bodhiñāṇena "sabbe saṅkhārā aniccā"ti bujjhi, "sabbe saṅkhārā dukkhā"ti bujjhi, "sabbe dhammā anattā"ti bujjhi, "avijjāpaccayā saṅkhārā"ti bujjhi… pe… "jātipaccayā jarāmaraṇa"nti bujjhi; "avijjānirodhā saṅkhāranirodho"ti

bujjhi…pe… ‘‘jātinirodhā jarāmaraṇanirodho’’ti bujjhi; ‘‘idaṃ dukkha’’nti bujjhi, ‘‘ayaṃ dukkhasamudayo’’ti bujjhi, ‘‘ayaṃ dukkhanirodho’’ti bujjhi, ‘‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’’ti bujjhi; ‘‘ime āsavā’’ti bujjhi… pe… ‘‘ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā’’ti bujjhi; ‘‘ime dhammā pariññeyyā’’ti bujjhi… pahātabbāti… bhāvetabbāti… sacchikātabbāti bujjhi, channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’ntntti bujjhi.

Atha vā yaṃ kiñci bujjhitabbaṃ anubujjhitabbaṃ paṭibujjhitabbaṃ sambujjhitabbaṃ adhigantabbaṃ phassitabbaṃ sacchikātabbaṃ, sabbaṃ taṃ tena bodhiñāṇena bujjhi anubujjhi paṭibujjhi sambujjhi sammābujjhi adhigacchi phassesi sacchākāsi. Evaṃ bhagavā eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Ratimajjhagāti. **Rati**nti nekkhammaratiṃ vivekaratiṃ upasamaratiṃ sambodhiratiṃ ajjhagā samajjhagā adhigacchi phassesi sacchākāsīti – ekova ratimajjhagā.

Tenāha thero sāriputto –

‘‘Sadevakassa lokassa, yathā dissati cakkhumā;

Sabbaṃ tamaṃ vinodetvā, ekova ratimajjhagā’’ti.

192.

Taṃ buddhaṃ asitaṃ tādiṃ, akuhaṃ gaṇimāgataṃ;

Bahūnamidha baddhānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ.

Taṃ buddhaṃ asitaṃ tādinti. **Buddho**ti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ pāpuṇi , balesu ca vasībhāvaṃ pāpuṇi. **Buddho**ti kenaṭṭhena buddho? Bujjhitā saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho, sabbaññutāya buddho, sabbadassāvitāya buddho, anaññaneyyatāya buddho, visavitāya buddho, khīṇāsavasaṅkhātena buddho, nirupakkilesasaṅkhātena buddho, ekantavītarāgoti buddho, ekantavītadosoti buddho,

ekantavītamohoti buddho, ekantanikkilesoti buddho, ekāyanamaggaṃ gatoti buddho, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti buddho, abuddhivihatattā buddhipaṭilābhattā buddho. Buddhoti netaṃ mātarā kataṃ na pitarā kataṃ, na bhātarā kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na ñātisālohitehi kataṃ, na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti – taṃ buddhaṃ. **Asita**nti dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca. Katamo taṇhānissayo? Yāva taṇhāsaṅkhātena sīmakataṃ odhikataṃ pariyantakataṃ pariggahitaṃ mamāyitaṃ – idaṃ mama, etaṃ mama, ettakaṃ mama, ettāvatā mama, mama rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā dāsidāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā, khettaṃ vatthuṃ hiraññaṃ suvaṇṇaṃ, gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati, yāvatā aṭṭhasataṃ taṇhāvicaritaṃ – ayaṃ taṇhānissayo.

Katamo diṭṭhinissayo? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikā diṭṭhi. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisaññojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanaṃ vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ‘‘ayāthāvakasmiṃ yāthāvaka’’nti gāho yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – ayaṃ diṭṭhinissayo.

Buddhassa bhagavato taṇhānissayo pahīno, diṭṭhinissayo paṭinissaṭṭho; taṇhānissayassa pahīnattā diṭṭhinissayassa paṭinissaṭṭhattā bhagavā cakkhuṃ asito, sotaṃ… ghānaṃ… jivhaṃ… kāyaṃ… manaṃ asito, rūpe… sadde… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ… lābhaṃ… yasaṃ… pasaṃsaṃ… sukhaṃ… cīvaraṃ… piṇḍapātaṃ… senāsanaṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ… kāmadhātuṃ… rūpadhātuṃ… arūpadhātuṃ … kāmabhavaṃ… rūpabhavaṃ… arūpabhavaṃ… saññābhavaṃ… asaññābhavaṃ… nevasaññānāsaññābhavaṃ… ekavokārabhavaṃ… catuvokārabhavaṃ… pañcavokārabhavaṃ… atītaṃ… anāgataṃ… paccuppannaṃ… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme asito anissito anallīno anupagato anajjhosito anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – taṃ buddhaṃ asitaṃ.

Tādinti bhagavā pañcahākārehi tādī – iṭṭhāniṭṭhe tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, muttāvīti tādī, taṃniddesā tādī.

Kathaṃ bhagavā iṭṭhāniṭṭhe tādī? Bhagavā lābhepi tādī, alābhepi tādī, yasepi tādī, ayasepi tādī, pasaṃsāyapi tādī nindāyapi tādī, sukhepi tādī, dukkhepi tādī; ekacce bāhaṃ gandhena limpeyyuṃ, ekacce bāhaṃ vāsiyā taccheyyuṃ, amukasmiṃ natthi rāgo, amukasmiṃ natthi paṭighaṃ, anunayapaṭighavippahīno ugghātinigghātivītivatto anurodhavirodhaṃ samatikkanto. Evaṃ bhagavā iṭṭhāniṭṭhe tādī.

Kathaṃ bhagavā cattāvīti tādī? Bhagavatā rāgo catto vanto mutto pahīno paṭinissaṭṭho, doso…pe… moho… kodho… upanāho… makkho… paḷāso… issā… macchariyaṃ… māyā… sāṭheyyaṃ… thambho… sārambho… māno… atimāno… mado… pamādo… sabbe kilesā… sabbe duccaritā… sabbe darathā… sabbe pariḷāhā… sabbe santāpā … sabbākusalābhisaṅkhārā cattā vantā muttā pahīnā paṭinissaṭṭhā. Evaṃ bhagavā cattāvīti tādī.

Kathaṃ bhagavā tiṇṇāvīti tādī? Bhagavā kāmoghaṃ tiṇṇo, bhavoghaṃ tiṇṇo, diṭṭhoghaṃ tiṇṇo, avijjoghaṃ tiṇṇo, sabbaṃ saṃsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nittiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo gataddho gatadiso gatakoṭiyo pālitabrahmacariyo uttamadiṭṭhippatto bhāvitamaggo pahīnakileso paṭividdhākuppo sacchikatanirodho. Dukkhaṃ tassa pariññātaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, pariññeyyaṃ pariññātaṃ, pahātabbaṃ pahīnaṃ, bhāvetabbaṃ bhāvitaṃ, sacchikātabbaṃ sacchikataṃ. So ukkhittapaḷigho saṃkiṇṇaparikkho abbūḷhesiko niraggaḷo ariyo pannaddhajo pannabhāro visaññutto pañcaṅgavippahīno chaḷaṅgasamannāgato ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco samavayasaṭṭhesano anāvilasaṅkappo passaddhakāyasaṅkhāro suvimuttacitto suvimuttapaññho kevalī vusitavā uttamapuriso paramapuriso paramapattippatto. So nevācinati, nāpacinati; apacinitvā ṭhito neva pajahati, na upādiyati; pajahitvā ṭhito neva saṃsibbati, na usineti; visinetvā ṭhito neva vidhūpeti, na sandhūpeti; vidhūpetvā ṭhito, asekhena sīlakkhandhena samannāgatattā ṭhito, asekhena samādhikkhandhena samannāgatattā ṭhito, asekhena paññākkhandhena samannāgatattā ṭhito, asekhena vimuttikkhandhena samannāgatattā ṭhito, asekhena vimuttiñāṇadassanakkhandhena samannāgatattā ṭhito, saccaṃ sampaṭipādiyitvā ṭhito, ejaṃ samatikkamitvā ṭhito, kilesaggiṃ pariyādiyitvā ṭhito, aparigamanatāya ṭhito, kaṭaṃ samādāya ṭhito, muttapaṭisevanatāya ṭhito, mettāya pārisuddhiyā ṭhito, karuṇāya pārisuddhiyā ṭhito, muditāya pārisuddhiyā ṭhito, upekkhāya pārisuddhiyā ṭhito, accantapārisuddhiyā ṭhito, atammayatāya pārisuddhiyā ṭhito, vimuttattā ṭhito, santusitattā ṭhito, khandhapariyante ṭhito, dhātupariyante ṭhito, āyatanapariyante ṭhito,

gatipariyante ṭhito, upapattipariyante ṭhito, paṭisandhipariyante ṭhito, bhavapariyante ṭhito, saṃsārapariyante ṭhito, vaṭṭapariyante ṭhito, antime bhave ṭhito, antime samussaye ṭhito, antimadehadharo bhagavā.

‘‘Tassāyaṃ pacchimako bhavo, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavo’’ti.

Evaṃ bhagavā tiṇṇāvīti tādī.

Kathaṃ bhagavā muttāvīti tādī? Bhagavato rāgā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, dosā cittaṃ… mohā cittaṃ… kodhā… upanāhā… makkhā… paḷāsā… issāya… macchariyā… māyāya… sāṭheyyā… thambhā… sārambhā… mānā… atimānā… madā… pamādā… sabbakilesehi… sabbaduccaritehi… sabbadarathehi… sabbapariḷāhehi… sabbasantāpehi… sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ. Evaṃ bhagavā muttāvīti tādī.

Kathaṃ bhagavā taṃniddesā tādī? Bhagavā sīle sati sīlavāti taṃniddesā tādī, saddhāya sati saddhoti taṃniddesā tādī, vīriye sati vīriyavāti taṃniddesā tādī, satiyā sati satimāti taṃniddesā tādī, samādhismiṃ sati samāhitoti taṃniddesā tādī, paññāya sati paññavāti taṃniddesā tādī, vijjāya sati tevijjoti taṃniddesā tādī, abhiññāya sati chaḷabhiññoti taṃniddesā tādī, dasabale sati dasabaloti taṃniddesā tādī. Evaṃ bhagavā taṃniddesā tādīti – taṃ buddhaṃ asitaṃ tādiṃ.

Akuhaṃ gaṇimāgatanti. **Akuho**ti tīṇi kuhanavatthūni – paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu, iriyāpathasaṅkhātaṃ kuhanavatthu, sāmantajappanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu? Idha gahapatikā bhikkhuṃ nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So pāpiccho icchāpakato atthiko cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ bhiyyokamyataṃ upādāya cīvaraṃ paccakkhāti, piṇḍapātaṃ paccakkhāti, senāsanaṃ paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paccakkhāti. So evamāha – ‘‘kiṃ samaṇassa mahagghena cīvarena! Etaṃ sāruppaṃ, yaṃ samaṇo susānā vā saṅkārakūṭā vā pāpaṇikā vā nantakāni uccinitvā saṅghāṭiṃ karitvā dhāreyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena!

Etaṃ sāruppaṃ, yaṃ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvitaṃ kappeyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena senāsanena! Etaṃ sāruppaṃ, yaṃ samaṇo rukkhamūliko vā assa sosāniko vā abbhokāsiko vā. Kiṃ samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena! Etaṃ sāruppaṃ, yaṃ samaṇo pūtimuttena haritakīkhaṇḍena osadhaṃ kareyyā''ti tadupādāya lūkhaṃ cīvaraṃ dhāreti, lūkhaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjati, lūkhaṃ senāsanaṃ paṭisevati, lūkhaṃ gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭisevati. Tamenaṃ gahapatikā evaṃ jānanti – ''ayaṃ samaṇo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āraddhavīriyo dhutavādo''ti bhiyyo bhiyyo nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So evamāha – ''tiṇṇaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, deyyadhammassa sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, dakkhiṇeyyānaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati. Tumhākañcevāyaṃ saddhā atthi, deyyadhammo ca saṃvijjati, ahañca paṭiggāhako. Sace ahaṃ na paṭiggahessāmi, evaṃ tumhe puññena paribāhirā bhavissatha, na mayhaṃ iminā attho, api ca tumhākaṃyeva anukampāya paṭiggaṇhāmī''ti. Tadupādāya bahumpi cīvaraṃ paṭiggaṇhāti , bahumpi piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi senāsanaṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭiggaṇhāti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ iriyāpathasaṅkhātaṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo, ''evaṃ maṃ jano sambhāvessatī''ti gamanaṃ saṇṭhapeti, ṭhānaṃ saṇṭhapeti, nisajjaṃ saṇṭhapeti, sayanaṃ saṇṭhapeti, paṇidhāya gacchati, paṇidhāya tiṭṭhati, paṇidhāya nisīdati, paṇidhāya seyyaṃ kappeti, samāhito viya gacchati, samāhito viya tiṭṭhati, samāhito viya nisīdati, samāhito viya seyyaṃ kappeti, āpāthakajjhāyīva hoti. Yā evarūpā iriyāpathassa āṭhapanā ṭhapanā saṇṭhapanā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ iriyāpathasaṅkhātaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ sāmantajappanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo ''evaṃ maṃ jano sambhāvessatī''ti, ariyadhammasannissitaṃ vācaṃ bhāsati. ''Yo evarūpaṃ cīvaraṃ dhāreti so samaṇo mahesakkho''ti bhaṇati; ''yo evarūpaṃ pattaṃ dhāreti… lohathālakaṃ dhāreti… dhammakaraṇaṃ dhāreti… parissāvanaṃ dhāreti… kuñcikaṃ dhāreti… upāhanaṃ dhāreti… kāyabandhanaṃ dhāreti… āyogaṃ dhāreti, so samaṇo mahesakkho''ti bhaṇati; ''yassa

evarūpo upajjhāyo so samaṇo mahesakkho’’ti bhaṇati; ‘‘yassa evarūpo ācariyo… evarūpā samānupajjhāyakā… samānācariyakā… mittā… sandiṭṭhā… sambhattā… sahāyā, so samaṇo mahesakkho’’ti bhaṇati; ‘‘yo evarūpe vihāre vasati, so samaṇo mahesakkho’’ti bhaṇati; ‘‘yo evarūpe aḍḍhayoge vasati… pāsāde vasati… hammiye vasati… guhāyaṃ vasati… leṇe vasati… kuṭiyā vasati… kūṭāgāre vasati… aṭṭe vasati … māḷe vasati… uddaṇḍe vasati… upaṭṭhānasālāyaṃ vasati… maṇḍape vasati… rukkhamūle vasati, so samaṇo mahesakkho’’ti bhaṇati.

Atha vā korajikakorajiko, bhākuṭikabhākuṭiko, kuhakakuhako, lapakalapako, mukhasambhāvito ‘‘ayaṃ samaṇo imāsaṃ evarūpānaṃ vihārasamāpattīnaṃ lābhī’’ti. Tādisaṃ gambhīraṃ gūḷhaṃ nipuṇaṃ paṭicchannaṃ lokuttaraṃ suññatāpaṭisaññuttaṃ kathaṃ katheti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ sāmantajappanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu. Buddhassa bhagavato imāni tīṇi kuhanavatthūni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. Tasmā buddho akuhoti – akuhaṃ.

Gaṇimāgatanti. **Gaṇī**ti gaṇī bhagavā. Gaṇācariyoti gaṇī, gaṇassa satthāti gaṇī, gaṇaṃ pariharatīti gaṇī, gaṇaṃ ovadatīti gaṇī, gaṇaṃ anusāsatīti gaṇī, visārado gaṇaṃ upasaṅkamatīti gaṇī, gaṇassa sussūsati sotaṃ odahati aññā cittaṃ upaṭṭhapetīti gaṇī, gaṇaṃ akusalā vuṭṭhāpetvā kusale patiṭṭhāpetīti gaṇī, bhikkhugaṇassa gaṇī, bhikkhunīgaṇassa gaṇī, upāsakagaṇassa gaṇī, upāsikāgaṇassa gaṇī, rājagaṇassa gaṇī, khattiyagaṇassa gaṇī, brāhmaṇagaṇassa gaṇī, vessagaṇassa gaṇī, suddagaṇassa gaṇī, brahmagaṇassa gaṇī, devagaṇassa gaṇī, saṅghiṃ gaṇiṃ gaṇācariyaṃ. **Āgata**nti upagataṃ samupagataṃ samupapannaṃ saṅkassanagaranti – akuhaṃ gaṇimāgataṃ.

Bahūnamidha baddhānanti. Bahūnaṃ khattiyānaṃ brāhmaṇānaṃ vessānaṃ suddānaṃ gahaṭṭhānaṃ pabbajitānaṃ devānaṃ manussānaṃ. **Baddhāna**nti baddhānaṃ baddhacarānaṃ paricārakānaṃ sissānanti – bahūnamidha baddhānaṃ.

Atthi pañhena āgamanti. Pañhena atthiko āgatomhi , pañhaṃ pucchitukāmo āgatomhi, pañhaṃ sotukāmo āgatomhīti. Evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā pañhatthikānaṃ pañhaṃ pucchitukāmānaṃ pañhaṃ sotukāmānaṃ āgamanaṃ abhikkamanaṃ upasaṅkamanaṃ payirupāsanaṃ siyā atthīti. Evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā pañhāgamo tuyhaṃ atthi, tvampi pahu , tvamasi alamattho mayā pucchitaṃ

kathetuṃ visajjetuṃ ‘‘vahassetaṃ bhāra’’nti. Evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Tenāha thero sāriputto –

‘‘Taṃ buddhaṃ asitaṃ tādiṃ, akuhaṃ gaṇimāgataṃ;

Bahūnamidha baddhānaṃ, atthi pañhena āgama’’nti.

193.

Bhikkhuno vijigucchato, bhajato rittamāsanaṃ;

Rukkhamūlaṃ susānaṃ vā, pabbatānaṃ guhāsu vā.

Bhikkhuno vijigucchatoti. **Bhikkhuno**ti puthujjanakalyāṇassa vā bhikkhuno sekkhassa vā bhikkhuno. **Vijigucchato**ti jātiyā vijigucchato, jarāya… byādhinā… maraṇena… sokehi… paridevehi… dukkhehi… domanassehi… upāyāsehi vijigucchato, nerayikena dukkhena… tiracchānayonikena dukkhena… pettivisayikena dukkhena… mānusikena dukkhena… gabbhokkantimūlakena dukkhena… gabbhaṭṭhitimūlakena dukkhena… gabbhavuṭṭhānamūlakena dukkhena… jātassūpanibandhakena dukkhena… jātassa parādheyyakena dukkhena… attūpakkamena dukkhena… parūpakkamena dukkhena… dukkhadukkhena… saṅkhāradukkhena … vipariṇāmadukkhena… cakkhurogena dukkhena… sotarogena dukkhena… ghānarogena dukkhena… jivhārogena dukkhena… kāyarogena dukkhena… sīsarogena dukkhena… kaṇṇarogena dukkhena… mukharogena dukkhena… dantarogena dukkhena… kāsena… sāsena… pināsena… ḍāhena… jarena… kucchirogena… mucchāya… pakkhandikāya… sūlāya… visūcikāya… kuṭṭhena… gaṇḍena… kilāsena… sosena… apamārena… dadduyā… kaṇḍuyā… kacchuyā… rakhasāya… vitacchikāya… lohitena… pittena… madhumehena… aṃsāya… piḷakāya… bhagandalena… pittasamuṭṭhānena ābādhena… semhasamuṭṭhānena ābādhena… vātasamuṭṭhānena ābādhena… sannipātikena ābādhena… utupariṇāmajena ābādhena… visamaparihārajena ābādhena… opakkamikena ābādhena… kammavipākajena ābādhena… sītena… uṇhena… jighacchāya… pipāsāya… uccārena … passāvena… ḍaṃsamak asavātātapasarīsapasamphassena dukkhena… mātumaraṇena dukkhena… pitumaraṇena dukkhena… bhātumaraṇena… bhaginimaraṇena… puttamaraṇena … dhītumaraṇena… ñātibyasanena… bhogabyasanena… rogabyasanena… sīlabyasanena… diṭṭhibyasanena dukkhena vijigucchato

aṭṭīyato harāyato jigucchatoti – bhikkhuno vijigucchato.

Bhajato rittamāsananti. **Āsana**ṃ vuccati yattha nisīdati – mañco pīṭhaṃ bhisi taṭṭikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro palālasanthāro . Taṃ āsanaṃ asappāyarūpadassanena rittaṃ vivittaṃ pavivittaṃ, asappāyasaddassavanena rittaṃ vivittaṃ pavivittaṃ, asappāyehi pañcahi kāmaguṇehi rittaṃ vivittaṃ pavivittaṃ. Taṃ pavivittaṃ āsanaṃ bhajato sambhajato sevato nisevato saṃsevato paṭisevatoti – bhajato rittamāsanaṃ.

Rukkhamūlaṃ susānaṃ vāti. Rukkhamūlaṃyeva rukkhamūlaṃ, susānaṃyeva susānanti – rukkhamūlaṃ susānaṃ vā. **Pabbatānaṃ guhāsu vā**ti. Pabbatāyeva pabbatā, kandarāyeva kandarā, giriguhāyeva giriguhā. Pabbatantarikāyo vuccanti pabbatapabbhārāti – pabbatānaṃ guhāsu vā.

Tenāha thero sāriputto –

"Bhikkhuno vijigucchato, bhajato rittamāsanaṃ;

Rukkhamūlaṃ susānaṃ vā, pabbatānaṃ guhāsu vā"ti.

194.

Uccāvacesu sayanesu, kivanto tattha bheravā;

Ye hi bhikkhu na vedheyya, nigghose sayanāsane.

Uccāvacesu sayanesūti. **Uccāvacesū**ti uccāvacesu hīnappaṇītesu chekapāpakesu. Sayanaṃ vuccati senāsanaṃ vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhāti – uccāvacesu sayanesu. **Kivanto tattha bheravā**ti. **Kivanto**ti kivanto kūjanto nadanto saddaṃ karonto. Atha vā **kivanto**ti kati kittakā kīvatakā kīvabahukā te. **Bheravā**ti sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahiṃsā hatthī ahi vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vāti – kivanto tattha bheravā.

Ye hi bhikkhu na vedheyyāti. **Ye hī**ti ye hi bherave passitvā vā suṇitvā vā na vedheyya nappavedheyya na sampavedheyya na taseyya na uttaseyya na parittaseyya na bhāyeyya na santāsaṃ āpajjeyya, abhīrū assa acchambhī anutrāsī apalāyī, pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso vihareyyāti – ye hi bhikkhu na vedheyya.

Nigghose sayanāsaneti. Appasadde appanigghose vijanavāte

manussarāhasseyyake paṭisallānasāruppe senāsaneti – nigghose sayanāsane.

Tenāha thero sāriputto –

“Uccāvacesu sayanesu, kivanto tattha bheravā;

Ye hi bhikkhu na vedheyya, nigghose sayanāsane”ti.

195.

Kati parissayā loke, gacchato agataṃ disaṃ;

Ye bhikkhu abhisambhave, pantamhi sayanāsane.

Kati parissayā loketi. **Katī**ti kati kittakā kīvatakā kīvabahukā. **Parissayā**ti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame pākaṭaparissayā? Sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahiṃsā hatthī ahi vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso ḍāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitaṃ pittaṃ madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā…pe… sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassā – ime vuccanti pākaṭaparissayā.

Katame paṭicchannaparissayā? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ byāpādanīvaraṇaṃ thinamiddhanīvaraṇaṃ uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ vicikicchānīvaraṇaṃ rāgo doso moho kodho upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṃ māyā sāṭheyyaṃ thambho sārambho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā – ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenaṭṭhena parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya saṃvattantīti parissayā, tatrāsayāti parissayā.

Kathaṃ parisahantīti parissayā? Te parissayā taṃ puggalaṃ sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddanti. Evaṃ parisahantīti – parissayā.

Kathaṃ parihānāya saṃvattantīti parissayā? Te parissayā kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Katamesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkapaṭipadāya aviruddhapaṭipadāya anvatthapaṭipadāya dhammānudhammapaṭipadāya sīlesu paripūrakāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyogassa satisampajaññassa catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyogassa catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Evaṃ parihānāya saṃvattantīti – parissayā.

Kathaṃ tatrāsayāti parissayā? Tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Yathā bile bilāsayā pāṇā sayanti, dake dakāsayā pāṇā sayanti, vane vanāsayā pāṇā sayanti, rukkhe rukkhāsayā pāṇā sayanti; evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayāti. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

“Sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati. Kathañca, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhuno cakkhunā rūpaṃ disvā uppajjanti pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te naṃ samudācaranti, samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddaṃ sutvā…pe… ghānena gandhaṃ ghāyitvā… jivhāya rasaṃ sāyitvā… kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā… manasā dhammaṃ viññāya uppajjanti pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te naṃ samudācaranti, samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharatī”ti. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

“Tayome, bhikkhave, antarāmalā antarāamittā antarāsapattā

antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalo antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko, doso, bhikkhave…pe… moho, bhikkhave, antarāmalo antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko. Ime kho, bhikkhave, tayo antarāmalā antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā''.

"Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

"Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ.

"Anatthajanano doso, doso cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

"Kuddho atthaṃ na jānāti, kuddho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ doso sahate naraṃ.

"Anatthajanano moho, moho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

"Mūḷho atthaṃ na jānāti, mūḷho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ moho sahate nara''nti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā. Vuttañhetaṃ bhagavatā –

"Tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya; doso kho, mahārāja…pe… moho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāyā''ti.

"Lobho doso ca moho ca, purisaṃ pāpacetasaṃ;

Hiṃsanti attasambhūtā, tacasāraṃva samphala''nti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

''Rāgo ca doso ca itonidānā, aratī ratī lomahaṃso itojā;

Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajantī''ti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā. **Loke**ti manussaloketi – kati parissayā loke.

Gacchato agataṃ disanti. Agatā disā vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Agatapubbā sā disā na sā disā gatapubbā iminā dīghena addhunā.

''Samatittikaṃ anavasesaṃ, telapattaṃ yathā parihareyya;

Evaṃ sacittamanurakkhe, patthayāno disaṃ agatapubbaṃ''.

Agatapubbaṃ disaṃ vajato gacchato abhikkamatoti – gacchato agataṃ disaṃ.

Ye bhikkhu abhisambhaveti. **Ye**ti ye parissaye abhisambhaveyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – ye bhikkhu abhisambhave.

Pantamhi sayanāsaneti. Ante pante pariyante selante vā vanante vā nadante vā udakante vā yattha na kasīyati na vapīyati, janantaṃ atikkamitvā manussānaṃ anupacāre senāsaneti – pantamhi sayanāsane.

Tenāha thero sāriputto –

''Kati parissayā loke, gacchato agataṃ disaṃ;

Ye bhikkhu abhisambhave, pantamhi sayanāsane''ti.

196.

Kyāssa byappathayo assu, kyāssassu idha gocarā;

Kāni sīlabbatānāssu, pahitattassa bhikkhuno.

Kyāssa byappathayo assūti. Kīdisena byappathena samannāgato assa kiṃsaṇṭhitena kiṃpakārena kiṃpaṭibhāgenāti vacīpārisuddhiṃ pucchati. Katamā vacīpārisuddhi? Idha bhikkhu musāvādaṃ pahāya musāvādā paṭivirato hoti saccavādī saccasandho theto paccayiko avisaṃvādako lokassa. Pisuṇaṃ vācaṃ pahāya pisuṇāya vācāya paṭivirato hoti, ito sutvā na amutra akkhātā imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā na imesaṃ akkhātā amūsaṃ bhedāya, iti bhinnānaṃ vā sandhātā, sahitānaṃ vā anuppadātā samaggārāmo samaggarato samagganandī samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsitā hoti. Pharusaṃ vācaṃ pahāya pharusāya vācāya paṭivirato hoti; yā sā vācā nelā kaṇṇasukhā pemanīyā hadayaṅgamā porī bahujanakantā bahujanamanāpā tathārūpiṃ vācaṃ bhāsitā hoti. Samphappalāpaṃ pahāya samphappalāpā paṭivirato hoti kālavādī bhūtavādī atthavādī dhammavādī vinayavādī, nidhānavatiṃ vācaṃ bhāsitā hoti kālena sāpadesaṃ pariyantavatiṃ atthasaṃhitaṃ. Catūhi vacīsucaritehi samannāgato catudosāpagataṃ vācaṃ bhāsati, bāttiṃsāya tiracchānakathāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati. Dasa kathāvatthūni katheti, seyyathidaṃ – appicchakathaṃ santuṭṭhikathaṃ pavivekakathaṃ asaṃsaggakathaṃ vīriyārambhakathaṃ sīlakathaṃ samādhikathaṃ paññākathaṃ vimuttikathaṃ vimuttiñāṇadassanakathaṃ satipaṭṭhānakathaṃ sammappadhānakathaṃ iddhipādakathaṃ indriyakathaṃ balakathaṃ bojjhaṅgakathaṃ maggakathaṃ phalakathaṃ nibbānakathaṃ katheti. Vācāya yato yatto paṭiyatto gutto gopito rakkhito saṃvuto – ayaṃ vacīpārisuddhi. Edisāya vacīpārisuddhiyā samannāgato assāti – kyāssa byappathayo assu.

Kyāssassu idha gocarāti. Kīdisena gocarena samannāgato assa kiṃsaṇṭhitena kiṃpakārena kiṃpaṭibhāgenāti gocaraṃ pucchati. Atthi gocaro, atthi agocaro.

Katamo agocaro? Idhekacco vesiyāgocaro vā hoti, vidhavāgocaro vā hoti, thullakumārīgocaro vā hoti, paṇḍakagocaro vā hoti, bhikkhunīgocaro vā hoti, pānāgāragocaro vā hoti, saṃsaṭṭho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena saṃsaggena. Yāni vā pana tāni kulāni assaddhāni appasannāni anopānabhūtāni akkosakaparibhāsakāni anatthakāmāni ahitakāmāni aphāsukāmāni ayogakkhemakāmāni bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ, tathārūpāni kulāni

sevati bhajati payirupāsati – ayaṃ vuccati agocaro.

Atha vā antaragharaṃ paviṭṭho vīthiṃ paṭipanno asaṃvuto gacchati, hatthiṃ olokento, assaṃ olokento, rathaṃ olokento, pattiṃ olokento, itthiyo olokento, purise olokento, kumārikāyo olokento, kumārake olokento, antarāpaṇaṃ olokento, gharamukhāni olokento, uddhaṃ olokento , adho olokento, disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati – ayampi vuccati agocaro.

Atha vā cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenaṃ…pe… manindriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhā domanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa na saṃvarāya paṭipajjati, na rakkhati manindriyaṃ manindriye na saṃvaraṃ āpajjati – ayampi vuccati agocaro.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditaṃ pekkhaṃ akkhānaṃ pāṇissaraṃ vetāḷaṃ kumbhathūṇaṃ sobhanakaṃ caṇḍālaṃ vaṃsaṃ dhovanaṃ hatthiyuddhaṃ assayuddhaṃ mahiṃsayuddhaṃ usabhayuddhaṃ ajayuddhaṃ meṇḍayuddhaṃ kukkuṭayuddhaṃ vaṭṭakayuddhaṃ daṇḍayuddhaṃ muṭṭhiyuddhaṃ nibbuddhaṃ uyyodhikaṃ balaggaṃ senābyūhaṃ anīkadassanaṃ iti vā iti, evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyutto hoti – ayampi vuccati agocaro.

Pañcapi kāmaguṇā agocarā. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘mā, bhikkhave, agocare caratha paravisaye. Agocare, bhikkhave, caretaṃ paravisaye lacchati māro otāraṃ, lacchati māro ārammaṇaṃ. Ko ca, bhikkhave, bhikkhuno agocaro paravisayo? Yadidaṃ pañca kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā… ghānaviññeyyā gandhā… jivhāviññeyyā rasā… kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhuno agocaro paravisayo’’ – ayampi vuccati agocaro.

Katamo gocaro? Idha bhikkhu na vesiyāgocaro hoti, na vidhavāgocaro hoti, na thullakumārīgocaro hoti, na paṇḍakagocaro hoti, na bhikkhunīgocaro hoti, na pānāgāragocaro hoti, asaṃsaṭṭho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena saṃsaggena. Yāni vā pana tāni kulāni saddhāni pasannāni opānabhūtāni kāsāvapajjotāni isivātapaṭivātāni atthakāmāni hitakāmāni phāsukāmāni yogakkhemakāmāni bhikkhūnaṃ

bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ, tathārūpāni kulāni sevati bhajati payirupāsati – ayampi vuccati gocaro.

Atha vā bhikkhu antaragharaṃ paviṭṭho vīthiṃ paṭipanno saṃvuto gacchati, na hatthiṃ olokento, na assaṃ olokento, na rathaṃ olokento, na pattiṃ olokento…pe… na disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati – ayampi vuccati gocaro.

Atha vā bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti…pe… manindriye saṃvaraṃ āpajjati – ayampi vuccati gocaro.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ ananuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditaṃ…pe… anīkadassanaṃ iti vā iti, evarūpā visūkadassanā paṭivirato hoti – ayampi vuccati gocaro.

Cattāropi satipaṭṭhānā gocaro. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘gocare, bhikkhave, caratha sake pettike visaye. Gocare, bhikkhave, carataṃ sake pettike visaye na lacchati māro otāraṃ, na lacchati māro ārammaṇaṃ. Ko ca, bhikkhave, bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo? Yadidaṃ cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha, bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharati, vedanāsu…pe. … citte…pe… dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo – ayampi vuccati gocaro. Edisena gocarena samannāgato assā’’ti – kyāssassu idha gocarā.

Kāni sīlabbatānāssūti. Kīdisena sīlabbatena samannāgato assa kiṃsaṇṭhitena kiṃpakārena kiṃpaṭibhāgenāti sīlabbatapārisuddhiṃ pucchati. Katamā sīlabbatapārisuddhi? Atthi sīlañceva vatañca, atthi vataṃ na sīlaṃ. Katamaṃ sīlañceva vatañca? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Yo tattha saññamo saṃvaro avītikkamo – idaṃ sīlaṃ. Yaṃ samādānaṃ – taṃ vataṃ. Saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, samādānaṭṭhena vataṃ – idaṃ vuccati sīlañceva vatañca.

Katamaṃ vataṃ na sīlaṃ? Aṭṭha dhutaṅgāni – āraññikaṅgaṃ, piṇḍapātikaṅgaṃ, paṃsukūlikaṅgaṃ, tecīvarikaṅgaṃ, sapadānacārikaṅgaṃ, khalupacchābhattikaṅgaṃ, nesajjikaṅgaṃ, yathāsanthatikaṅgaṃ – idaṃ vuccati vataṃ na sīlaṃ. Vīriyasamādānampi vuccati vataṃ na sīlaṃ. Kāmaṃ

taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu, sarīre upasussatu maṃsalohitaṃ, yaṃ taṃ purisathāmena purisabalena purisavīriyena purisaparakkamena pattabbaṃ na taṃ apāpuṇitvā vīriyassa saṇṭhānaṃ bhavissatīti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ na sīlaṃ.

"Nāsissaṃ na pivissāmi, vihārato na nikkhame ;

Napi passaṃ nipātessaṃ, taṇhāsalle anūhate"ti.

Cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ na sīlaṃ. Na tāvāhaṃ imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatīti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. Na tāvāhaṃ imamhā āsanā vuṭṭhahissāmi… na tāvāhaṃ imamhā caṅkamā orohissāmi… vihārā nikkhamissāmi… aḍḍhayogā nikkhamissāmi… pāsādā nikkhamissāmi… hammiyā… guhāya… leṇā… kuṭiyā… kūṭāgārā… aṭṭā… māḷā… uddaṇḍā… upaṭṭhānasālāya… maṇḍapā… rukkhamūlā nikkhamissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatīti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. Imasmiññeva pubbaṇhasamayaṃ ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmīti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. Imasmiññeva majjhanhikasamayaṃ… sāyanhasamayaṃ … purebhattaṃ… pacchābhattaṃ… purimayāmaṃ… majjhimayāmaṃ… pacchimayāmaṃ… kāḷe… juṇhe… vasse… hemante… gimhe… purime vayokhandhe… majjhime vayokhandhe… pacchime vayokhandhe ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmīti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ – ayaṃ sīlabbatapārisuddhi. Edisāya sīlabbatapārisuddhiyā samannāgato assāti – kāni sīlabbatānāssu.

Pahitattassa bhikkhunoti. **Pahitattassā**ti āraddhavīriyassa thāmagatassa daḷhaparakkamassa anikkhittacchandassa anikkhittadhurassa kusalesu dhammesu. Atha vā pesitattassa yassatthāya pesito attatthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭhāne ca. "Sabbe saṅkhārā aniccā"ti pesitattassa, "sabbe saṅkhārā dukkhā"ti pesitattassa, "sabbe dhammā anattā"ti pesitattassa, "avijjāpaccayā saṅkhārā"ti pesitattassa …pe… "jātipaccayā jarāmaraṇa"nti pesitattassa, "avijjānirodhā saṅkhāranirodho"ti pesitattassa…pe… "jātinirodhā jarāmaraṇanirodho"ti pesitattassa, "idaṃ dukkha"nti pesitattassa…pe… "ayaṃ dukkhanirodhagāminī

paṭipadā’’ti pesitattassa, ‘‘ime āsavā’’ti pesitattassa…pe… ‘‘ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā’’ti pesitattassa, ‘‘ime dhammā abhiññeyyā’’ti pesitattassa…pe… ‘‘ime dhammā sacchikātabbā’’ti pesitattassa, channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca pesitattassa, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ… catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca pesitattassa, ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’ntntti pesitattassa. **Bhikkhuno**ti puthujjanakalyāṇakassa vā bhikkhuno sekkhassa vā bhikkhunoti – pahitattassa bhikkhuno.

Tenāha thero sāriputto –

‘‘Kyāssa byappathayo assu, kyāssassu idha gocarā;

Kāni sīlabbatānāssu, pahitattassa bhikkhuno’’ti.

197.

Kaṃ so sikkhaṃ samādāya, ekodi nipako sato;

Kammāro rajatasseva, niddhame malamattano.

Kaṃ so sikkhaṃ samādāyāti kaṃ so sikkhaṃ ādāya samādāya ādiyitvā samādiyitvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvāti – kaṃ so sikkhaṃ samādāya.

Ekodi nipako satoti. **Ekodī**ti ekaggacitto avikkhittacitto avisāhaṭamānaso samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ…pe… sammāsamādhi. **Nipako**ti nipako paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu…pe… citte…pe… dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato. So vuccati satoti – sato. Kaṃ so sikkhaṃ samādāyāti adhisīlasikkhaṃ pucchati. **Ekodī**ti adhicittasikkhaṃ pucchati. **Nipako**ti adhipaññāsikkhaṃ pucchati. **Sato**ti pārisuddhiṃ pucchatīti – kaṃ so sikkhaṃ samādāya, ekodi nipako sato.

Kammāro rajatasseva, niddhame malamattanoti. Kammāro vuccati suvaṇṇakāro, rajataṃ vuccati jātarūpaṃ. Yathā suvaṇṇakāro jātarūpassa oḷārikampi malaṃ dhamati sandhamati niddhamati, majjhimakampi malaṃ dhamati sandhamati niddhamati, sukhumakampi malaṃ dhamati sandhamati niddhamati; evameva bhikkhu attano oḷārikepi kilese dhamati

sandhamati niddhamati pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti, majjhimakepi kilese… sukhumakepi kilese dhamati sandhamati niddhamati pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti.

Atha vā bhikkhu attano rāgamalaṃ dosamalaṃ mohamalaṃ mānamalaṃ diṭṭhimalaṃ kilesamalaṃ duccaritamalaṃ andhakaraṇaṃ acakkhukaraṇaṃ aññāṇakaraṇaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasaṃvattanikaṃ dhamati sandhamati niddhamati pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti.

Atha vā sammādiṭṭhiyā micchādiṭṭhiṃ dhamati sandhamati niddhamati pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti. Sammāsaṅkappena micchāsaṅkappaṃ…pe… sammāvācāya micchāvācaṃ… sammākammantena micchākammantaṃ… sammāājīvena micchāājīvaṃ… sammāvāyāmena micchāvāyāmaṃ… sammāsatiyā micchāsatiṃ… sammāsamādhinā micchāsamādhiṃ… sammāñāṇena micchāñāṇaṃ… sammāvimuttiyā micchāvimuttiṃ dhamati sandhamati niddhamati pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti.

Atha vā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena sabbe kilese sabbe duccarite sabbe darathe sabbe pariḷāhe sabbe santāpe sabbākusalābhisaṅkhāre dhamati sandhamati niddhamati pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gametīti – kammāro rajatasseva niddhame malamattano.

Tenāha thero sāriputto –

> ‘‘Kaṃ so sikkhaṃ samādāya, ekodi nipako sato;
>
> Kammāro rajatasseva, niddhame malamattano’’ti.

198.

> **Vijigucchamānassa yadidaṃ phāsu, [sāriputtāti bhagavā]**
>
> **Rittāsanaṃ sayanaṃ sevato ve;**
>
> **Sambodhikāmassa yathānudhammaṃ, taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ.**

Vijigucchamānassa yadidaṃ phāsūti. **Vijigucchamānassā**ti jātiyā vijigucchamānassa,jarāya…byādhinā…maraṇena…sokehi…paridevehi…

dukkhehi… domanassehi… upāyāsehi…pe… diṭṭhibyasanena dukkhena vijigucchamānassa aṭṭīyamānassa harāyamānassāti – vijigucchamānassa. **Yadidaṃ phāsū**ti yaṃ phāsuvihāraṃ taṃ kathayissāmi. Katamo phāsuvihāro? Sammāpaṭipadā anulomapaṭipadā apaccanīkapaṭipadā aviruddhapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññaṃ cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo nibbānañca nibbānagāminī ca paṭipadā – ayaṃ phāsuvihāroti – vijigucchamānassa yadidaṃ phāsu.

Sāriputtāti bhagavāti. Taṃ theraṃ nāmenālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggakaṇḍakoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā; bhaji vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppānīti bhagavā, bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ āruppasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhiññāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavihārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ dasannaṃ kasiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjānaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā; bhagavāti netaṃ nāmaṃ mātarā kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātarā kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na ñātisālohitehi kataṃ, na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ; vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – sāriputtāti bhagavā.

Rittāsanaṃ sayanaṃ sevato veti. Āsanaṃ vuccati yattha nisīdati – mañco pīṭhaṃ bhisi taṭṭikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro

palālasanthāro. Sayanaṃ vuccati senāsanaṃ vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā. Taṃ sayanāsanaṃ asappāyarūpadassanena rittaṃ vivittaṃ pavivittaṃ, asappāyasaddassavanena…pe… asappāyehi pañcahi kāmaguṇehi rittaṃ vivittaṃ pavivittaṃ. Taṃ sayanāsanaṃ sevato nisevato saṃsevato paṭisevatoti – rittāsanaṃ sayanaṃ sevato ve.

Sambodhikāmassa yathānudhammanti. Sambodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ…pe… dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Taṃ sambodhiṃ bujjhitukāmassa anubujjhitukāmassa paṭibujjhitukāmassa sambujjhitukāmassa adhigantukāmassa phassitukāmassa sacchikātukāmassāti – sambodhikāmassa.

Yathānudhammanti katame bodhiyā anudhammā? Sammāpaṭipadā anulomapaṭipadā apaccanīkapaṭipadā aviruddhapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññaṃ – ime vuccanti bodhiyā anudhammā. Atha vā catunnaṃ maggānaṃ pubbabhāge vipassanā – ime vuccanti bodhiyā anudhammāti – sambodhikāmassa yathānudhammaṃ.

Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānanti. **Ta**nti bodhiyā anudhammaṃ. **Pavakkhāmī**ti pavakkhāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmi. **Yathā pajāna**nti yathā pajānaṃ yathā pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto na itihitihaṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhaṃ dhammaṃ, taṃ kathayissāmīti – taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Vijigucchamānassa yadidaṃ phāsu, [sāriputtāti bhagavā]
>
> Rittāsanaṃ sayanaṃ sevato ve;
>
> Sambodhikāmassa yathānudhammaṃ, taṃ te pavakkhāmi yathā pajāna’’nti.

199.

> **Pañcannaṃ dhīro bhayānaṃ na bhāye, bhikkhu sato**

sapariyantacārī;

Ḍaṃsādhipātānaṃ sarīsapānaṃ , manussaphassānaṃ catuppadānaṃ.

Pañcannaṃ dhīro bhayānaṃ na bhāyeti. **Dhīro**ti dhīro paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. Dhīro pañcannaṃ bhayānaṃ na bhāyeyya na taseyya na santaseyya na uttaseyya na parittaseyya na santāsaṃ āpajjeyya, abhīrū assa acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso vihareyyāti – pañcannaṃ dhīro bhayānaṃ na bhāye.

Bhikkhu sato sapariyantacārīti. **Bhikkhū**ti puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu sekkho vā bhikkhu. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu…pe… citte… dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato – so vuccati sato. **Sapariyantacārī**ti cattāro pariyantā – sīlasaṃvarapariyanto, indriyasaṃvarapariyanto, bhojane mattaññutāpariyanto, jāgariyānuyogapariyanto.

Katamo sīlasaṃvarapariyanto? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Antopūtibhāvaṃ paccavekkhamāno anto sīlasaṃvarapariyante carati, mariyādaṃ na bhindati – ayaṃ sīlasaṃvarapariyanto.

Katamo indriyasaṃvarapariyanto? Idha bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenaṃ… pe… cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati. Sotena saddaṃ sutvā… ghānena gandhaṃ ghāyitvā… jivhāya rasaṃ sāyitvā… kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā… manasā dhammaṃ viññāya na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenaṃ manindriyaṃ susaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā nānvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati manindriyaṃ, manindriye saṃvaraṃ āpajjati. Ādittapariyāyaṃ paccavekkhamāno anto indriyasaṃvarapariyante carati, mariyādaṃ na bhindati – ayaṃ indriyasaṃvarapariyanto.

Katamo bhojane mattaññutāpariyanto? Idha bhikkhu paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇañca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi

navañca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cāti. Akkhabbhañjanavaṇapaṭicchādanaputtamaṃsūpamaṃ paccavekkhamāno anto bhojane mattaññutāpariyante carati, mariyādaṃ na bhindati – ayaṃ bhojane mattaññutāpariyanto.

Katamo jāgariyānuyogapariyanto? Idha bhikkhu divasaṃ caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheti, rattiyā paṭhamaṃ yāmaṃ caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheti, rattiyā majjhimaṃ yāmaṃ dakkhiṇena passena sīhaseyyaṃ kappeti pāde pādaṃ accādhāya sato sampajāno uṭṭhānasaññaṃ manasi karitvā, rattiyā pacchimaṃ yāmaṃ paccuṭṭhāya caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheti. Bhaddekarattavihāraṃ paccavekkhamāno anto jāgariyānuyogapariyante carati, mariyādaṃ na bhindati – ayaṃ jāgariyānuyogapariyantoti – bhikkhu sato sapariyantacārī.

Ḍaṃsādhipātānaṃ sarīsapānanti. Ḍaṃsā vuccanti piṅgalamakkhikāyo. Adhipātakā vuccanti sabbāpi makkhikāyo. Kiṃkāraṇā adhipātakā vuccanti sabbāpi makkhikāyo? Tā uppatitvā uppatitvā khādanti; taṃkāraṇā adhipātakā vuccanti sabbāpi makkhikāyo. Sarīsapā vuccanti ahīti – ḍaṃsādhipātānaṃ sarīsapānaṃ.

Manussaphassānaṃ catuppadānanti. Manussaphassā vuccanti corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā. Te bhikkhuṃ pañhaṃ vā puccheyyuṃ vādaṃ vā āropeyyuṃ akkoseyyuṃ paribhāseyyuṃ roseyyuṃ viroseyyuṃ hiṃseyyuṃ vihiṃseyyuṃ heṭheyyuṃ viheṭheyyuṃ ghāteyyuṃ upaghāteyyuṃ upaghātaṃ vā kareyyuṃ. Yo koci manussato upaghāto – manussaphasso. **Catuppadāna**nti sīhā byagghā dīpi acchā taracchā kokā mahiṃsā hatthī. Te bhikkhuṃ maddeyyuṃ khādeyyuṃ hiṃseyyuṃ vihiṃseyyuṃ heṭheyyuṃ viheṭheyyuṃ ghāteyyuṃ upaghāteyyuṃ upaghātaṃ vā kareyyuṃ. Catuppadato upaghāto yaṃ kiñci catuppadabhayanti – manussaphassānaṃ catuppadānaṃ.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Pañcannaṃ dhīro bhayānaṃ na bhāye, bhikkhu sato sapariyantacārī;
>
> Ḍaṃsādhipātānaṃ sarīsapānaṃ, manussaphassānaṃ catuppadāna’’nti.

200.

Paradhammikānampi na santaseyya, disvāpi tesaṃ bahubheravāni;

Athāparāni abhisambhaveyya, parissayāni kusalānuesī.

Paradhammikānampi na santaseyya, disvāpi tesaṃ bahubheravānīti. Paradhammikā vuccanti satta sahadhammike ṭhapetvā ye keci buddhe dhamme saṅghe appasannā. Te bhikkhuṃ pañhaṃ vā puccheyyuṃ vādaṃ vā āropeyyuṃ akkoseyyuṃ paribhāseyyuṃ roseyyuṃ viroseyyuṃ hiṃseyyuṃ vihiṃseyyuṃ heṭheyyuṃ viheṭheyyuṃ ghāteyyuṃ upaghāteyyuṃ upaghātaṃ vā kareyyuṃ. Tesaṃ bahubherave passitvā vā suṇitvā vā na vedheyya na pavedheyya na sampavedheyya na taseyya na santaseyya na uttaseyya na parittaseyya na bhāyeyya na santāsaṃ āpajjeyya, abhīrū assa acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso vihareyyāti – paradhammikānampi na santaseyya disvāpi tesaṃ bahubheravāni.

Athāparāni abhisambhaveyya, parissayāni kusalānuesīti. Athāparānipi atthi abhisambhotabbāni abhibhavitabbāni ajjhottharitabbāni pariyādiyitabbāni madditabbāni. **Parissayā**ti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca…pe… evampi tatrāsayāti – parissayā. **Kusalānuesī**ti sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ aviruddhapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ…pe… ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ esantena gavesantena pariyesantena parissayā abhisambhotabbā abhibhavitabbā ajjhottharitabbā pariyādiyitabbā madditabbāti – athāparāni abhisambhaveyya parissayāni kusalānuesī.

Tenāha bhagavā –

"Paradhammikānampi na santaseyya, disvāpi tesaṃ bahubheravāni;

Athāparāni abhisambhaveyya, parissayāni kusalānuesī"ti.

201.

Ātaṅkaphassena khudāya phuṭṭho, sītaṃ athuṇhaṃ adhivāsayeyya;

So tehi phuṭṭho bahudhā anoko, vīriyaparakkamaṃ daḷhaṃ kareyya.

Ātaṅkaphassena khudāya phuṭṭhoti. Ātaṅkaphasso vuccati rogaphasso. Rogaphassena phuṭṭho pareto samohito samannāgato assa; cakkhurogena phuṭṭho pareto samohito samannāgato assa, sotarogena… ghānarogena… jivhārogena… kāyarogena…pe… ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassena phuṭṭho pareto samohito samannāgato assa. Khudā vuccati chātako. Chātakena phuṭṭho pareto samohito samannāgato assāti – ātaṅkaphassena khudāya phuṭṭho.

Sītaṃ athuṇhaṃ adhivāsayeyyāti. **Sīta**nti dvīhi kāraṇehi sītaṃ hoti – abbhantaradhātuppakopavasena vā sītaṃ hoti, bahiddhā utuvasena vā sītaṃ hoti. **Uṇha**nti dvīhi kāraṇehi uṇhaṃ hoti – abbhantaradhātuppakopavasena vā uṇhaṃ hoti, bahiddhā utuvasena vā uṇhaṃ hotīti – sītaṃ athuṇhaṃ. **Adhivāsayeyyā**ti khamo assa sītassa uṇhassa jighacchāya pipāsāya ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassānaṃ duruttānaṃ durāgatānaṃ vacanapathānaṃ uppannānaṃ sārīrikānaṃ vedanānaṃ dukkhānaṃ tibbānaṃ kharānaṃ kaṭukānaṃ asātānaṃ amanāpānaṃ pāṇaharānaṃ adhivāsakajātiko assāti – sītaṃ athuṇhaṃ adhivāsayeyya.

So tehi phuṭṭho bahudhā anokoti. **So tehī**ti ātaṅkaphassena ca khudāya ca sītena ca uṇhena ca phuṭṭho pareto samohito samannāgato assāti – so tehi phuṭṭho. **Bahudhā**ti anekavidhehi ākārehi phuṭṭho pareto samohito samannāgato assāti – so tehi phuṭṭho bahudhā. **Anoko**ti abhisaṅkhārasahagataviññāṇassa okāsaṃ na karotītipi – anoko. Atha vā kāyaduccaritassa vacīduccaritassa manoduccaritassa okāsaṃ na karotītipi – anokoti – so tehi phuṭṭho bahudhā anoko.

Vīriyaparakkamaṃ daḷhaṃ kareyyāti. Vīriyaparakkamo vuccati yo cetasiko vīriyārambho nikkamo parakkamo uyyāmo vāyāmo ussāho ussoḷhī appaṭivānī thāmo dhiti asithilaparakkamatā anikkhittacchandatā anikkhittadhuratā dhurasampaggāho vīriyaṃ vīriyindriyaṃ vīriyabalaṃ sammāvāyāmo. **Vīriyaparakkamaṃ daḷhaṃ kareyyā**ti. Vīriyaṃ parakkamaṃ daḷhaṃ kareyya thiraṃ kareyya, daḷhasamādāno assa avatthitasamādānoti – vīriyaparakkamaṃ daḷhaṃ kareyya.

Tenāha bhagavā –

"Ātaṅkaphassena khudāya phuṭṭho, sītaṃ athuṇhaṃ

adhivāsayeyya;

So tehi phuṭṭho bahudhā anoko, vīriyaparakkamaṃ daḷhaṃ kareyyā’’ti.

202.

Theyyaṃ na kāre na musā bhaṇeyya, mettāya phasse tasathāvarāni;

Yadāvilattaṃ manaso vijaññā, kaṇhassa pakkhoti vinodayeyya.

Theyyaṃ na kāre na musā bhaṇeyyāti. **Theyyaṃ na kāre**ti idha bhikkhu adinnādānaṃ pahāya adinnādānā paṭivirato assa dinnādāyī dinnapāṭikaṅkhī, athenena sucibhūtena attanā vihareyyāti – theyyaṃ na kāre. **Na musā bhaṇeyyā**ti idha bhikkhu musāvādaṃ pahāya musāvādā paṭivirato assa saccavādī saccasandho theto paccayiko avisaṃvādako lokassāti – theyyaṃ na kāre na musā bhaṇeyya.

Mettāya phasse tasathāvarānīti. **Mettā**ti yā sattesu metti mettāyanā mettāyitattaṃ anudayā anudayanā anudayitattaṃ hitesitā anukampā abyāpādo abyāpajjo adoso kusalamūlaṃ. **Tasā**ti yesaṃ tasitā taṇhā appahīnā, yesañca bhayabheravā appahīnā. Kiṃkāraṇā vuccanti tasā? Te tasanti uttasanti paritasanti bhāyanti santāsaṃ āpajjanti; taṃkāraṇā vuccanti tasā. **Thāvarā**ti yesaṃ tasitā taṇhā pahīnā, yesañca bhayabheravā pahīnā. Kiṃkāraṇā vuccanti thāvarā? Te na tasanti na uttasanti na paritasanti na bhāyanti santāsaṃ na āpajjanti; taṃkāraṇā vuccanti thāvarā. **Mettāya phasse tasathāvarānī**ti. Tase ca thāvare ca mettāya phasseyya phareyya, mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā vihareyyāti – mettāya phasse tasathāvarāni.

Yadāvilattaṃ manaso vijaññāti. **Yadā**ti yadā. **Manaso**ti yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. Kāyaduccaritena cittaṃ āvilaṃ hoti luḷitaṃ eritaṃ ghaṭṭitaṃ calitaṃ bhantaṃ avūpasantaṃ. Vacīduccaritena…pe… manoduccaritena… rāgena… dosena… mohena… kodhena… upanāhena… makkhena… paḷāsena… issāya… macchariyena… māyāya… sāṭheyyena… thambhena… sārambhena… mānena… atimānena… madena… pamādena… sabbakilesehi… sabbaduccaritehi… sabbadarathehi… sabbapariḷāhehi… sabbasantāpehi…

sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ āvilaṃ hoti luḷitaṃ eritaṃ ghaṭṭitaṃ calitaṃ bhantaṃ avūpasantaṃ. **Yadāvilattaṃ manaso vijaññā**ti. Cittassa āvilabhāvaṃ jāneyya ājāneyya vijāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyyāti – yadāvilattaṃ manaso vijaññā.

Kaṇhassa pakkhoti vinodayeyyāti. **Kaṇho**ti yo so māro kaṇho adhipati antagu namuci pamattabandhu. Kaṇhassa pakkho mārapakkho mārapāso mārabaḷisaṃ mārāmisaṃ māravisayo māranivāso māragocaro mārabandhananti pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti. Evampi kaṇhassa pakkhoti vinodayeyya. Atha vā kaṇhassa pakkho mārapakkho akusalapakkho dukkhuddayo dukkhavipāko nirayasaṃvattaniko tiracchānayonisaṃvattaniko pettivisayasaṃvattanikoti pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti. Evampi kaṇhassa pakkhoti vinodayeyya.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Theyyaṃ na kāre na musā bhaṇeyya, mettāya phasse tasathāvarāni;
>
> Yadāvilattaṃ manaso vijaññā, kaṇhassa pakkhoti vinodayeyyā’’ti.

203.

> **Kodhātimānassa vasaṃ na gacche, mūlampi tesaṃ palikhaññā tiṭṭhe;**
>
> **Athappiyaṃ vā pana appiyaṃ vā, addhā bhavanto abhisambhaveyya.**

Kodhātimānassa vasaṃ na gaccheti. **Kodho**ti yo cittassa āghāto paṭighāto…pe… caṇḍikkaṃ asuropo anattamanatā cittassa. **Atimāno**ti idhekacco paraṃ atimaññati jātiyā vā gottena vā…pe… aññataraññatarena vā vatthunā. **Kodhātimānassa vasaṃ na gacche**ti. Kodhassa ca atimānassa ca vasaṃ na gaccheyya, kodhañca atimānañca pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – kodhātimānassa vasaṃ na gacche.

Mūlampi tesaṃ palikhaññā tiṭṭheti. Katamaṃ kodhassa mūlaṃ? Avijjā mūlaṃ, ayoniso manasikāro mūlaṃ, asmimāno mūlaṃ, ahirikaṃ mūlaṃ, anottappaṃ mūlaṃ, uddhaccaṃ mūlaṃ – idaṃ kodhassa mūlaṃ. Katamaṃ atimānassa mūlaṃ? Avijjā mūlaṃ, ayoniso manasikāro mūlaṃ,

asmimāno mūlaṃ, ahirikaṃ mūlaṃ, anottappaṃ mūlaṃ, uddhaccaṃ mūlaṃ – idaṃ atimānassa mūlaṃ. **Mūlampi tesaṃ palikhañña tiṭṭhe**ti. Kodhassa ca atimānassa ca mūlaṃ palikhaṇitvā uddharitvā samuddharitvā uppāṭayitvā samuppāṭayitvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā tiṭṭheyya santiṭṭheyyāti – mūlampi tesaṃ palikhañña tiṭṭhe.

Athappiyaṃ vā pana appiyaṃ vā, addhā bhavanto abhisambhavaiyyāti. **Athā**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – athāti. **Piyā**ti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yāssa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā puttā vā dhītā vā mittā vā amaccā vā ñātī vā sālohitā vā – ime sattā piyā. Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā… gandhā… rasā… phoṭṭhabbā – ime saṅkhārā piyā. **Appiyā**ti dve appiyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā appiyā? Idha yāssa te honti anatthakāmā ahitakāmā aphāsukāmā ayogakkhemakāmā jīvitā voropetukāmā – ime sattā appiyā. Katame saṅkhārā appiyā? Amanāpikā rūpā amanāpikā saddā, gandhā… rasā… phoṭṭhabbā – ime saṅkhārā appiyā. **Addhā**ti ekaṃsavacanaṃ nissaṃsayavacanaṃ nikkaṅkhavacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḷhakavacanaṃ niyyānikavacanaṃ apaṇṇakavacanaṃ avatthāpanavacanametaṃ – addhāti. **Athappiyaṃ vā pana appiyaṃ vā, addhā bhavanto abhisambhaveyyā**ti. Piyāppiyaṃ sātāsātaṃ sukhadukkhaṃ somanassadomanassaṃ iṭṭhāniṭṭhaṃ abhisambhavanto vā abhibhaveyya adhibhavanto vā abhisambhaveyyāti – athappiyaṃ vā pana appiyaṃ vā addhā bhavanto abhisambhaveyya.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Kodhātimānassa vasaṃ na gacche, mūlampi tesaṃ palikhañña tiṭṭhe;
>
> Athappiyaṃ vā pana appiyaṃ vā, addhā bhavanto abhisambhaveyyā’’ti.

204.

> **Paññaṃ purakkhatvā kalyāṇapīti, vikkhambhaye tāni parissayāni;**
>
> **Aratiṃ sahetha sayanamhi pante, caturo sahetha paridevadhamme.**

Paññaṃ purakkhatvā kalyāṇapītīti. **Paññā**ti yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo…pe… amoho sammādiṭṭhi. **Paññaṃ purakkhatvā**ti idhekacco paññaṃ purato katvā carati paññādhajo paññāketu paññādhipateyyo vicayabahulo pavicayabahulo pekkhāyanabahulo sampekkhāyanabahulo vibhūtavihārī taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti. Evampi paññaṃ purakkhatvā.

Atha vā gacchanto vā ‘‘gacchāmī’’ti pajānāti, ṭhito vā ‘‘ṭhitomhī’’ti pajānāti, nisinno vā ‘‘nisinnomhī’’ti pajānāti, sayāno vā ‘‘sayānomhī’’ti pajānāti, yathā yathā vā panassa kāyo paṇihito hoti tathā tathā naṃ pajānātīti. Evampi paññaṃ purakkhatvā.

Atha vā abhikkante paṭikkante sampajānakārī hoti, ālokite vilokite sampajānakārī hoti, samiñjite pasārite sampajānakārī hoti, saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe sampajānakārī hoti, asite pīte khāyite sāyite sampajānakārī hoti, uccārapassāvakamme sampajānakārī hoti, gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsite tuṇhibhāve sampajānakārī hotīti. Evampi paññaṃ purakkhatvā.

Kalyāṇapītīti buddhānussativasena uppajjati pīti pāmojjaṃ – kalyāṇapītīti. Dhammānussati saṅghānussati sīlānussati cāgānussati devatānussati ānāpānassati maraṇassati kāyagatāsativasena upasamānussativasena uppajjati pīti pāmojjaṃ – kalyāṇapītīti – paññaṃ purakkhatvā kalyāṇapīti.

Vikkhambhaye tāni parissayānīti. **Parissayā**ti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca…pe… ime vuccanti pākaṭaparissayā…pe… ime vuccanti paṭicchannaparissayā…pe… evampi tatrāsayāti – parissayā. **Vikkhambhaye tāni parissayānī**ti. Tāni parissayāni vikkhambheyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – vikkhambhaye tāni parissayāni.

Aratiṃ sahetha sayanamhi panteti. **Aratī**ti yā arati aratitā anabhirati anabhiramaṇā ukkaṇṭhitā paritassitā. **Sayanamhi pante**ti pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu aratiṃ saheyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – aratiṃ sahetha sayanamhi pante.

Caturo sahetha paridevadhammeti. Cattāro paridevanīye dhamme

saheyya parisaheyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – caturo sahetha paridevadhamme.

Tenāha bhagavā –

"Paññaṃ purakkhatvā kalyāṇapīti, vikkhambhaye tāni parissayāni;

Aratiṃ sahetha sayanamhi pante, caturo sahetha paridevadhamme"ti.

205.

Kiṃsū asissaṃ kuva vā asissaṃ, dukkhaṃ vata settha kuvajja sessaṃ;

Ete vitakke paridevaneyye, vinayetha sekho aniketacārī .

Kiṃsū asissaṃ kuva vā asissanti. **Kiṃsū asissāmī**ti kiṃ bhuñjissāmi odanaṃ vā kummāsaṃ vā sattuṃ vā macchaṃ vā maṃsaṃ vāti – kiṃsū asissaṃ. **Kuva vā asissa**nti kattha bhuñjissāmi khattiyakule vā brāhmaṇakule vā vessakule vā suddakule vāti – kiṃsū asissaṃ kuva vā asissaṃ.

Dukkhaṃ vata settha kuvajja sessanti imaṃ rattiṃ dukkhaṃ sayittha phalake vā taṭṭikāya vā cammakhaṇḍe vā tiṇasanthāre vā paṇṇasanthāre vā palālasanthāre vā. Āgāmirattiṃ kattha sukhaṃ sayissāmi mañce vā pīṭhe vā bhisiyā vā bimbohane vā vihāre vā aḍḍhayoge vā pāsāde vā hammiye vā guhāya vāti – dukkhaṃ vata settha kuvajja sessaṃ.

Ete vitakke paridevaneyyeti. **Ete vitakke**ti dve piṇḍapātapaṭisaññutte vitakke, dve senāsanapaṭisaññutte vitakke. **Paridevaneyye**ti ādevaneyye paridevaneyyeti – ete vitakke paridevaneyye.

Vinayetha sekho aniketacārīti. **Sekho**ti kiṃkāraṇā vuccati sekho? Sikkhatīti – sekho. Kiñca sikkhati? Adhisīlampi sikkhati, adhicittampi sikkhati, adhipaññampi sikkhati. Katamā adhisīlasikkhā…pe… ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati, jānanto passanto paccavekkhanto cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkhati, saddhāya adhimuccanto sikkhati, vīriyaṃ paggaṇhanto, satiṃ upaṭṭhapento, cittaṃ samādahanto, paññāya pajānanto sikkhati, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkhati, pariññeyyaṃ parijānanto, pahātabbaṃ pajahanto, bhāvetabbaṃ bhāvento,

sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkhati ācarati samācarati samādāya sikkhati. Taṃkāraṇā vuccati – sekho. Vinayāya paṭivinayāya pahānāya vūpasamāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya, adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya jānanto…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – vinayetha sekho.

Aniketacārīti. Kathaṃ niketacārī hoti? Idhekacco kulapalibodhena samannāgato hoti, gaṇapalibodhena… āvāsapalibodhena… cīvarapalibodhena… piṇḍapātapalibodhena… senāsanapalibodhena… gilānapaccayabhesajjaparikkhārapalibodhena samannāgato hoti. Evaṃ niketacārī hoti. Kathaṃ aniketacārī hoti? Idha bhikkhu na kulapalibodhena samannāgato hoti, na gaṇapalibodhena… na āvāsapalibodhena… na cīvarapalibodhena… na piṇḍapātapalibodhena… na senāsanapalibodhena… na gilānapaccayabhesajjaparikkhārapalibodhena samannāgato hoti. Evaṃ aniketacārī hoti.

> ‘‘Magadhaṃ gatā kosalaṃ gatā, ekacciyā pana vajjibhūmiyā;
>
> Migā viya asaṅghacārino , aniketā viharanti bhikkhavo.
>
> ‘‘Sādhu caritakaṃ sādhu sucaritaṃ, sādhu sadā aniketavihāro;
>
> Atthapucchanaṃ padakkhiṇaṃ kammaṃ, etaṃ sāmaññaṃ akiñcanassā’’ti.

Vinayetha sekho aniketacārī. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Kiṃsū asissaṃ kuva vā asissaṃ, dukkhaṃ vata settha kuvajja sessaṃ;
>
> Ete vitakke paridevaneyye, vinayetha sekho aniketacārī’’ti.

206.

> **Annañca laddhā vasanañca kāle, mattaṃ sa jaññā idha tosanatthaṃ;**
>
> **So tesu gutto yatacāri gāme, rusitopi vācaṃ pharusaṃ na vajjā.**

Annañca laddhā vasanañca kāleti. **Anna**nti odano kummāso sattu

maccho maṃsaṃ. **Vasana**nti cha cīvarāni – khomaṃ, kappāsikaṃ, koseyyaṃ, kambalaṃ, sāṇaṃ, bhaṅgaṃ. **Annañca laddhā vasanañca kāle**ti. Cīvaraṃ labhitvā piṇḍapātaṃ labhitvā na kuhanāya, na lapanāya, na nemittikatāya, na nippesikatāya, na lābhena lābhaṃ nijigīsanatāya, na dārudānena, na veḷudānena, na pattadānena, na pupphadānena, na phaladānena, na sinānadānena, na cuṇṇadānena, na mattikādānena, na dantakaṭṭhadānena, na mukhodakadānena, na cātukamyatāya, na muggasūpyatāya, na pāribhaṭyatāya, na pīṭhamaddikatāya, na vatthuvijjāya, na tiracchānavijjāya, na aṅgavijjāya, na nakkhattavijjāya, na dūtagamanena, na pahiṇagamanena, na jaṅghapesanikena, na vejjakammena, na piṇḍapaṭipiṇḍakena, na dānānuppadānena dhammena samena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvāti – annañca laddhā vasanañca kāle.

Mattaṃ sa jaññā idha tosanatthanti. **Mattaṃ sa jaññā**ti dvīhi kāraṇehi mattaṃ jāneyya – paṭiggahaṇato vā paribhogato vā. Kathaṃ paṭiggahaṇato mattaṃ jānāti? Thokepi diyyamāne kulānudayāya kulānurakkhāya kulānukampāya paṭiggaṇhāti, bahukepi diyyamāne kāyaparihārikaṃ cīvaraṃ paṭiggaṇhāti kucchiparihārikaṃ piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhāti. Evaṃ paṭiggahaṇato mattaṃ jānāti. Kathaṃ paribhogato mattaṃ jānāti?

Paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paṭisevati yāvadeva sītassa paṭighātāya uṇhassa paṭighātāya ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassānaṃ paṭighātāya, yāvadeva hirikopīnapaṭicchādanatthaṃ.

Paṭisaṅkhā yoniso piṇḍapātaṃ paṭisevati neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇañca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi navañca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro ca.

Paṭisaṅkhā yoniso senāsanaṃ paṭisevati yāvadeva sītassa paṭighātāya uṇhassa paṭighātāya ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassānaṃ paṭighātāya, yāvadeva utuparissayavinodanapaṭisallānārāmatthaṃ.

Paṭisaṅkhā yoniso gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭisevati yāvadeva uppannānaṃ veyyābyādhikānaṃ vedanānaṃ paṭighātāya abyāpajjaparamatāya.

Evaṃ paribhogato mattaṃ jānāti. **Mattaṃ sa jaññā**ti. Imehi dvīhi

kāraṇehi mattaṃ jāneyya ājāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyyāti – mattaṃ sa jaññā.

Idha tosanatthanti. Idha bhikkhu santuṭṭho hoti itarītarena cīvarena itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca cīvarahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati; aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati, laddhā ca cīvaraṃ agadhito amucchito anajjhāpanno, ādīnavadassāvī nissaraṇapaññho paribhuñjati; tāya ca pana itarītaracīvarasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti, na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno paṭissato – ayaṃ vuccati bhikkhu porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhito.

Puna caparaṃ bhikkhu santuṭṭho hoti itarītarena piṇḍapātena itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca piṇḍapātahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātaṃ na paritassati, laddhā ca piṇḍapātaṃ agadhito amucchito anajjhāpanno, ādīnavadassāvī nissaraṇapaññho paribhuñjati; tāya ca pana itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti, na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno paṭissato – ayaṃ vuccati bhikkhu porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhito.

Puna caparaṃ bhikkhu santuṭṭho hoti itarītarena senāsanena itarītarasenāsanasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca senāsanahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca senāsanaṃ na paritassati, laddhā ca senāsanaṃ agadhito amucchito anajjhāpanno, ādīnavadassāvī nissaraṇapaññho paribhuñjati; tāya ca pana itarītarasenāsanasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti, na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno paṭissato – ayaṃ vuccati bhikkhu porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhito.

Puna caparaṃ bhikkhu santuṭṭho hoti itarītarena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena, itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca gilānapaccayabhesajjaparikkhārahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ na paritassati, laddhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ agadhito amucchito anajjhāpanno, ādīnavadassāvī nissaraṇapaññho paribhuñjati; tāya ca pana itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti, na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno paṭissato – ayaṃ vuccati bhikkhu porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhitoti – mattaṃ sa jaññā idha tosanatthaṃ.

So tesu gutto yatacāri gāmeti. **So tesu gutto**ti cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre gutto gopito rakkhito saṃvutoti. Evampi so tesu gutto. Atha vā āyatanesu gutto gopito rakkhito saṃvutoti. Evampi so tesu gutto.

Yatacāri gāmeti gāme yato yatto paṭiyatto gutto gopito rakkhito saṃvutoti – so tesu gutto yatacāri gāme.

Rusitopi vācaṃ pharusaṃ na vajjāti. Dūsito khuṃsito vambhito ghaṭṭito garahito upavadito pharusena kakkhaḷena nappaṭivajjā nappaṭibhaṇeyya, akkosantaṃ na paccakkoseyya, rosantaṃ nappaṭiroseyya, bhaṇḍantaṃ na paṭibhaṇḍeyya, na kalahaṃ kareyya, na bhaṇḍanaṃ kareyya, na viggahaṃ kareyya, na vivādaṃ kareyya, na medhagaṃ kareyya, kalahaṃ bhaṇḍanaṃ viggahaṃ vivādaṃ medhagaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – rusitopi vācaṃ pharusaṃ na vajjā.

Tenāha bhagavā –

> “Annañca laddhā vasanañca kāle, mattaṃ sa jaññā idha tosanatthaṃ;
>
> So tesu gutto yatacāri gāme, rusitopi vācaṃ pharusaṃ na vajjā”ti.

207.

> **Okkhittacakkhu na ca pādalolo, jhānānuyutto bahujāgarassa;**
>
> **Upekkhamārabbha samāhitatto, takkāsayaṃ kukkuccañcupacchinde .**

Okkhittacakkhu na ca pādaloloti. Kathaṃ khittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu cakkhulolo, cakkhuloliyena samannāgato hoti, “adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ, diṭṭhaṃ samatikkamitabba”nti ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto ca hoti rūpadassanāya. Evampi khittacakkhu hoti.

Atha vā bhikkhu antaragharaṃ paviṭṭho vīthiṃ paṭipanno asaṃvuto gacchati hatthiṃ olokento, assaṃ olokento, rathaṃ olokento, pattiṃ

olokento, itthiyo olokento, purise olokento, kumārake olokento, kumārikāyo olokento, antarāpaṇaṃ olokento, gharamukhāni olokento, uddhaṃ olokento, adho olokento, disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi khittacakkhu hoti.

Atha vā bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya nappaṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye na saṃvaraṃ āpajjati. Evampi khittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditaṃ pekkhaṃ akkhānaṃ pāṇissaraṃ vetāḷaṃ kumbhathūṇaṃ sobhanakaṃ caṇḍālaṃ vaṃsaṃ dhovanaṃ hatthiyuddhaṃ assayuddhaṃ mahiṃsayuddhaṃ usabhayuddhaṃ ajayuddhaṃ meṇḍayuddhaṃ kukkuṭayuddhaṃ vaṭṭakayuddhaṃ daṇḍayuddhaṃ muṭṭhiyuddhaṃ nibbuddhaṃ uyyodhikaṃ balaggaṃ senābyūhaṃ anīkadassanaṃ iti vā. Evampi khittacakkhu hoti.

Kathaṃ na khittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu na cakkhulolo na cakkhuloliyena samannāgato hoti ‘‘adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ diṭṭhaṃ samatikkamitabba’’nti na ārāmena ārāmaṃ na uyyānena uyyānaṃ na gāmena gāmaṃ na nigamena nigamaṃ na nagarena nagaraṃ na raṭṭhena raṭṭhaṃ na janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ ananuyutto ca hoti rūpadassanāya. Evampi na khittacakkhu hoti.

Atha vā bhikkhu antaragharaṃ paviṭṭho vīthiṃ paṭipanno saṃvuto gacchati na hatthiṃ olokento…pe… na disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi na khittacakkhu hoti.

Atha vā bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti…pe… cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati. Evampi na khittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā…pe… anīkadassanaṃ iti vā. Evarūpā visūkadassanānuyogā paṭivirato hoti. Evampi na khittacakkhu hotīti – okkhittacakkhu.

Na ca pādaloloti. Kathaṃ pādalolo hoti? Idhekacco bhikkhu pādalolo pādaloliyena samannāgato hoti, ārāmena ārāmaṃ…pe… dīghacārikaṃ

anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto hoti rūpadassanāya. Evampi pādalolo hoti.

Atha vā bhikkhu antopi saṅghārāme pādalolo pādaloliyena samannāgato hoti, na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto pariveṇato pariveṇaṃ gacchati. Vihārato…pe… iti bhavābhavakathaṃ katheti. Evampi pādalolo hoti.

Na ca pādaloloti. Pādaloliyaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, pādaloliyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyya, paṭisallānārāmo assa paṭisallānarato ajjhattaṃ cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāraṃ jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarukoti – okkhittacakkhu na ca pādalolo.

Jhānānuyutto bahujāgarassāti. **Jhānānuyutto**ti dvīhi kāraṇehi jhānānuyutto – anuppannassa vā paṭhamassa jhānassa uppādāya yutto payutto āyutto samāyutto, anuppannassa vā dutiyassa jhānassa… tatiyassa jhānassa… catutthassa jhānassa uppādāya yutto payutto āyutto samāyuttoti. Evampi jhānānuyutto. Atha vā uppannaṃ vā paṭhamaṃ jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti , uppannaṃ vā dutiyaṃ jhānaṃ … tatiyaṃ jhānaṃ… catutthaṃ jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkarotīti. Evampi jhānānuyutto.

Bahujāgarassāti idha bhikkhu divasaṃ caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheti, rattiyā paṭhamaṃ yāmaṃ caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheti, rattiyā majjhimaṃ yāmaṃ dakkhiṇena passena sīhaseyyaṃ kappeti pāde pādaṃ accādhāya sato sampajāno uṭṭhānasaññaṃ manasi katvā, rattiyā pacchimaṃ yāmaṃ paccuṭṭhāya caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetīti – jhānānuyutto bahujāgarassa.

Upekkhamārabbha samāhitattoti. **Upekkhā**ti yā catutthe jhāne upekkhā upekkhanā ajjhupekkhanā cittasamatā cittappassaddhatā majjhattatā cittassa. **Samāhitatto**ti yā cittassa ṭhiti saṇṭhiti avaṭṭhiti avisāhāro avikkhepo avisāhaṭamānasatā samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhi. **Upekkhamārabbha samāhitatto**ti. Catutthe jhāne upekkhaṃ ārabbha ekaggacitto avikkhittacitto avisāhaṭamānasoti – upekkhamārabbha samāhitatto.

Takkāsayaṃ kukkuccañcupacchindeti. **Takkā**ti nava vitakkā

– kāmavitakko, byāpādavitakko, vihiṃsāvitakko, ñātivitakko, janapadavitakko, amaravitakko, parānudayatāpaṭisaññutto vitakko, lābhasakkārasilokapaṭisaññutto vitakko, anavaññattipaṭisaññutto vitakko – ime vuccanti nava vitakkā. Kāmavitakkānaṃ kāmasañññāsayo, byāpādavitakkānaṃ byāpādasañññāsayo, vihiṃsāvitakkānaṃ vihiṃsāsañññāsayo. Atha vā takkānaṃ vitakkānaṃ saṅkappānaṃ avijjāsayo, ayoniso manasikāro āsayo, asmimāno āsayo, anottappaṃ āsayo, uddhaccaṃ āsayo.

Kukkuccanti hatthakukkuccampi kukkuccaṃ pādakukkuccampi kukkuccaṃ hatthapādakukkuccampi kukkuccaṃ, akappiye kappiyasañññitā kappiye akappiyasañññitā, avajje vajjasañññitā, vajje avajjasañññitā. Yaṃ evarūpaṃ kukkuccaṃ kukkuccāyanā kukkuccāyitattaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho – idaṃ vuccati kukkuccaṃ.

Api ca dvīhi kāraṇehi uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho? ‘‘Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita’’nti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. ‘‘Kataṃ me vacīduccaritaṃ… kataṃ me manoduccaritaṃ… kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipātā veramaṇī’’ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. ‘‘Kataṃ me adinnādānaṃ… kato me kāmesumicchācāro… kato me musāvādo… katā me pisuṇavācā… katā me pharusavācā… kato me samphappalāpo… katā me abhijjhā… kato me byāpādo… katā me micchādiṭṭhi, akatā me sammādiṭṭhī’’ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. Evaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho.

Atha vā ‘‘sīlesumhi na paripūrakārī’’ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; ‘‘indriyesumhi aguttadvāro’’ti… ‘‘bhojane amattaññūmhī’’ti… ‘‘jāgariyaṃ ananuyuttomhī’’ti… ‘‘na satisampajaññena samannāgatomhī’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro satipaṭṭhānā’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro sammappadhānā’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro iddhipādā’’ti… ‘‘abhāvitāni me pañcindriyānī’’ti… ‘‘abhāvitāni me pañca balānī’’ti… ‘‘abhāvitā me satta bojjhaṅgā’’ti… ‘‘abhāvito me ariyo aṭṭhaṅgiko maggo’’ti… ‘‘dukkhaṃ me apariññāta’’nti… ‘‘dukkhasamudayo me appahīno’’ti… ‘‘maggo me abhāvito’’ti… ‘‘nirodho me asacchikato’’ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. **Takkāsayaṃ kukkuccañcupacchinde**ti. Takkañca takkāsayañca kukkuccañca upacchindeyya chindeyya ucchindeyya samucchindeyya pajaheyya

vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – takkāsayaṃ kukkuccañcupacchinde.

Tenāha bhagavā –

‘‘Okkhittacakkhu na ca pādalolo, jhānānuyutto bahujāgarassa;

Upekkhamārabbha samāhitatto, takkāsayaṃ kukkuccañcupacchinde’’ti.

208.

Cudito vacībhi satimābhinande, sabrahmacārīsu khilaṃ pabhinde;

Vācaṃ pamuñce kusalaṃ nātivelaṃ, janavādadhammāya na cetayeyya.

Cudito vacībhi satimābhinandeti. **Cudito**ti upajjhāyā vā ācariyā vā samānupajjhāyakā vā samānācariyakā vā mittā vā sandiṭṭhā vā sambhattā vā sahāyā vā codenti – ‘‘idaṃ te, āvuso, ayuttaṃ, idaṃ te appattaṃ, idaṃ te asāruppaṃ, idaṃ te asīlaṭṭha’’nti. Satiṃ upaṭṭhapetvā taṃ codanaṃ nandeyya abhinandeyya modeyya anumodeyya iccheyya sādiyeyya patthayeyya pihayeyya abhijappeyya. Yathā itthī vā puriso vā daharo yuvā maṇḍanajātiko sīsaṃnhāto uppalamālaṃ vā vassikamālaṃ vā adhimuttakamālaṃ vā labhitvā ubhohi hatthehi paṭiggahetvā uttamaṅge sirasmiṃ patiṭṭhāpetvā nandeyya abhinandeyya modeyya anumodeyya iccheyya sādiyeyya patthayeyya pihayeyya abhijappeyya; evameva satiṃ upaṭṭhapetvā taṃ codanaṃ nandeyya abhinandeyya modeyya anumodeyya iccheyya sādiyeyya patthayeyya pihayeyya abhijappeyya.

‘‘Nidhīnaṃva pavattāraṃ, yaṃ passe vajjadassinaṃ;

Niggayhavādiṃ medhāviṃ, tādisaṃ paṇḍitaṃ bhaje.

‘‘Tādisaṃ bhajamānassa, seyyo hoti na pāpiyo;

Ovadeyyānusāseyya, asabbhā ca nivāraye;

Satañhi so piyo hoti, asataṃ hoti appiyo’’ti.

Cudito vacībhi satimābhinande, sabrahmacārīsu khilaṃ

pabhindeti. **Sabrahmacārī**ti ekakammaṃ ekuddeso samasikkhatā. **Sabrahmacārīsu khilaṃ pabhinde**ti. Sabrahmacārīsu āhatacittataṃ khilajātataṃ pabhindeyya, pañcapi cetokhile bhindeyya, tayopi cetokhile bhindeyya, rāgakhilaṃ dosakhilaṃ mohakhilaṃ bhindeyya pabhindeyya sambhindeyyāti – sabrahmacārīsu khilaṃ pabhinde.

Vācaṃ pamuñce kusalaṃ nātivelanti. Ñāṇasamuṭṭhitaṃ vācaṃ muñceyya, atthūpasaṃhitaṃ dhammūpasaṃhitaṃ kālena sāpadesaṃ pariyantavatiṃ vācaṃ muñceyya pamuñceyyāti – vācaṃ pamuñce kusalaṃ. **Nātivela**nti. **Velā**ti dve velā – kālavelā ca sīlavelā ca. Katamā kālavelā? Kālātikkantaṃ vācaṃ na bhāseyya, velātikkantaṃ vācaṃ na bhāseyya, kālavelātikkantaṃ vācaṃ na bhāseyya, kālaṃ asampattaṃ vācaṃ na bhāseyya, velaṃ asampattaṃ vācaṃ na bhāseyya, kālavelaṃ asampattaṃ vācaṃ na bhāseyya.

> ‘‘Yo ve kāle asampatte, ativelañca bhāsati;
>
> Evaṃ so nihato seti, kokilāyeva atrajo’’ti.

Ayaṃ kālavelā. Katamā sīlavelā? Ratto vācaṃ na bhāseyya, duṭṭho vācaṃ na bhāseyya, mūḷho vācaṃ na bhāseyya, musāvādaṃ na bhāseyya, pisuṇavācaṃ na bhāseyya, pharusavācaṃ na bhāseyya, samphappalāpaṃ na bhāseyya na katheyya na bhaṇeyya na dīpayeyya na vohareyya. Ayaṃ sīlavelāti – vācaṃ pamuñce kusalaṃ nātivelaṃ.

Janavādadhammāya na cetayeyyāti. **Janā**ti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. Janassa vādāya upavādāya nindāya garahāya akittiyā avaṇṇahārikāya sīlavipattiyā vā ācāravipattiyā vā diṭṭhivipattiyā vā ājīvavipattiyā vā na cetayeyya cetanaṃ na uppādeyya cittaṃ na uppādeyya saṅkappaṃ na uppādeyya manasikāraṃ na uppādeyyāti – janavādadhammāya na cetayeyya.

Tenāha bhagavā –

> ‘‘Cudito vacībhi satimābhinande, sabrahmacārīsu khilaṃ pabhinde;
>
> Vācaṃ pamuñce kusalaṃ nātivelaṃ, janavādadhammāya na cetayeyyā’’ti.

209.

Athāparaṃ pañca rajāni loke, yesaṃ satīmā vinayāya sikkhe;

Rūpesu saddesu atho rasesu, gandhesu phassesu sahetha rāgaṃ.

Athāparaṃ pañca rajāni loketi. **Athā**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – athāti. **Pañca rajānī**ti rūparajo, saddarajo, gandharajo, rasarajo, phoṭṭhabbarajo.

"Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati, rāgassetaṃ adhivacanaṃ rajoti;

Etaṃ rajaṃ vippajahitvā paṇḍitā, viharanti te vigatarajassa sāsane.

"Doso rajo na ca pana reṇu vuccati…pe…;

Viharanti te vigatarajassa sāsane.

"Moho rajo na ca pana reṇu vuccati…pe…;

Viharanti te vigatarajassa sāsane".

Loketi apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – athāparaṃ pañca rajāni loke.

Yesaṃ satīmā vinayāya sikkheti. **Yesa**nti rūparāgassa saddarāgassa gandharāgassa rasarāgassa phoṭṭhabbarāgassa. **Satīmā**ti yā sati anussati paṭissati sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammussanatā satindriyaṃ satibalaṃ sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo – ayaṃ vuccati sati. Imāya satiyā upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato. So vuccati satimā. **Sikkhe**ti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā. Katamā adhisīlasikkhā…pe… ayaṃ adhipaññāsikkhā. **Yesaṃ satīmā vinayāya sikkhe**ti. Satimā puggalo yesaṃ rūparāgassa saddarāgassa gandharāgassa rasarāgassa phoṭṭhabbarāgassa vinayāya paṭivinayāya pahānāya vūpasamāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya adhicittampi sikkheyya adhipaññampi sikkheyya, imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – yesaṃ satīmā vinayāya sikkhe.

Rūpesu saddesu atho rasesu, gandhesu phassesu sahetha rāganti. Rūpesu saddesu gandhesu rasesu phoṭṭhabbesu rāgaṃ saheyya parisaheyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – rūpesu saddesu atho rasesu gandhesu phassesu sahetha rāgaṃ.

Tenāha bhagavā –

"Athāparaṃ pañca rajāni loke, yesaṃ satīmā vinayāya sikkhe;

Rūpesu saddesu atho rasesu, gandhesu phassesu sahetha rāga"nti.

210.

Etesu dhammesu vineyya chandaṃ, bhikkhu satimā suvimuttacitto;

Kāle so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno, ekodibhūto vihane tamaṃ so. [iti bhagavā]

Etesu dhammesu vineyya chandanti. **Etesū**ti rūpesu saddesu gandhesu rasesu phoṭṭhabbesu. **Chando**ti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ…pe… kāmacchandanīvaraṇaṃ. **Etesu dhammesu vineyya chanda**nti. Etesu dhammesu chandaṃ vineyya paṭivineyya pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – etesu dhammesu vineyya chandaṃ.

Bhikkhu satimā suvimuttacittoti. **Bhikkhū**ti puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu, sekho vā bhikkhu. **Satimā**ti yā sati anussati…pe… sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo – ayaṃ vuccati sati. Imāya satiyā upeto samupeto…pe… so vuccati satimā.

Bhikkhu satimā suvimuttacittoti. Paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannassa nīvaraṇehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, tatiyaṃ jhānaṃ samāpannassa pītiyā ca cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa sukhadukkhehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ; ākāsānañcāyatanaṃ samāpannassa rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, viññāṇañcāyatanaṃ samāpannassa ākāsānañcāyatanasaññāya cittaṃ… ākiñcaññāyatanaṃ samāpannassa viññāṇañcāyatanasaññāya cittaṃ…

nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpannassa ākiñcaññāyatanasaññāya cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ; sotāpannassa sakkāyadiṭṭhiyā vicikicchāya sīlabbataparāmāsā diṭṭhānusayā vicikicchānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, sakadāgāmissa oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, anāgāmissa anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, arahato rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi bahiddhā ca sabbanimittehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttanti – bhikkhu satimā suvimuttacitto.

Kālena so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamānoti. **Kālenā**ti uddhate citte samathassa kālo, samāhite citte vipassanāya kālo.

“Kāle paggaṇhati cittaṃ, niggaṇhati punāpare ;

Sampahaṃsati kālena, kāle cittaṃ samādahe.

“Ajjhupekkhati kālena, so yogī kālakovido;

Kimhi kālamhi paggāho, kimhi kāle viniggaho.

“Kimhi pahaṃsanākālo, samathakālo ca kīdiso;

Upekkhākālaṃ cittassa, kathaṃ dasseti yogino.

“Līne cittamhi paggāho, uddhatasmiṃ viniggaho;

Nirassādagataṃ cittaṃ, sampahaṃseyya tāvade.

“Sampahaṭṭhaṃ yadā cittaṃ, alīnaṃ bhavatinuddhataṃ;

Samathassa ca so kālo, ajjhattaṃ ramaye mano.

“Etena mevupāyena, yadā hoti samāhitaṃ;

Samāhitacittamaññāya, ajjhupekkheyya tāvade.

“Evaṃ kālavidū dhīro, kālaññū kālakovido;

Kālena kālaṃ cittassa, nimittamupalakkhaye”ti.

Kālena so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamānoti. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno, ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti – sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno.

Ekodibhūto vihane tamaṃ so, iti bhagavāti. **Ekodī**ti ekaggacitto avikkhittacitto avisāhaṭamānaso samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhīti – ekodibhūto. **Vihane tamaṃ so**ti rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ diṭṭhitamaṃ mānatamaṃ kilesatamaṃ duccaritatamaṃ andhakaraṇaṃ acakkhukaraṇaṃ aññāṇakaraṇaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasaṃvattanikaṃ haneyya vihaneyya pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya.

Bhagavāti gāravādhivacanaṃ. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggakaṇḍakoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā, bhaji vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppānīti bhagavā, bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavihārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ dasannaṃ kasiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjānaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā, bhagavāti netaṃ nāmaṃ mātarā kataṃ na pitarā kataṃ na bhātarā kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmaccehi kataṃ na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ; vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – ekodibhūto vihane tamaṃ so iti bhagavā.

Tenāha bhagavā –

"Etesu dhammesu vineyya chandaṃ, bhikkhu satimā suvimuttacitto;

Kālena so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno, ekodibhūto vihane tamaṃ so". [iti bhagavāti]

Sāriputtasuttaniddeso soḷasamo.

Aṭṭhakavaggamhi soḷasa suttaniddesā samattā.

Mahāniddesapāḷi niṭṭhitā.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Cūḷaniddesapāḷi

Pārāyanavaggo

Vatthugāthā

1.

Kosalānaṃ purā rammā, agamā dakkhiṇāpathaṃ;

Ākiñcaññaṃ patthayāno, brāhmaṇo mantapāragū.

2.

So assakassa visaye, maḷakassa samāsane ;

Vasi godhāvarīkūle, uñchena ca phalena ca.

3.

Tasseva upanissāya, gāmo ca vipulo ahu;

Tato jātena āyena, mahāyaññamakappayi.

4.

Mahāyaññaṃ yajitvāna, puna pāvisi assamaṃ;

Tasmiṃ paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo.

5.

Ugghaṭṭapādo tasito , paṅkadanto rajassiro;

So ca naṃ upasaṅkamma, satāni pañca yācati.

6.

Tamenaṃ bāvarī disvā, āsanena nimantayi;

Sukhañca kusalaṃ pucchi, idaṃ vacanamabravi .

7.

‘‘Yaṃ kho mama deyyadhammaṃ, sabbaṃ visajjitaṃ mayā;

Anujānāhi me brahme, natthi pañcasatāni me’’.

8.

‘‘Sace me yācamānassa, bhavaṃ nānupadassati ;

Sattame divase tuyhaṃ, muddhā phalatu sattadhā’’.

9.

Abhisaṅkharitvā kuhako, bheravaṃ so akittayi;

Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, bāvarī dukkhito ahu.

10.

Ussussati anāhāro, sokasallasamappito;

Athopi evaṃ cittassa, jhāne na ramatī mano.

11.

Utrastaṃ dukkhitaṃ disvā, devatā atthakāminī;

Bāvariṃ upasaṅkamma, idaṃ vacanamabravi.

12.

‘‘Na so muddhaṃ pajānāti, kuhako so dhanatthiko;

Muddhani muddhapāte vā, ñāṇaṃ tassa na vijjati’’.

13.

‘‘Bhotī carahi jānāti, taṃ me akkhāhi pucchitā;

Muddhaṃ muddhādhipātañca , taṃ suṇoma vaco tava’’.

14.

“Ahampetaṃ na jānāmi, ñāṇaṃ mettha na vijjati;

Muddhani muddhādhipāte ca, jinānañhettha dassanaṃ”.

15.

“Atha ko carahi jānāti, asmiṃ pathavimaṇḍale ;

Muddhaṃ muddhādhipātañca, taṃ me akkhāhi devate”.

16.

“Purā kapilavatthumhā, nikkhanto lokanāyako;

Apacco okkākarājassa, sakyaputto pabhaṅkaro.

17.

“So hi brāhmaṇa sambuddho, sabbadhammāna pāragū;

Sabbābhiññābalappatto , sabbadhammesu cakkhumā;

Sabbakammakkhayaṃ patto, vimutto upadhikkhaye.

18.

“Buddho so bhagavā loke, dhammaṃ deseti cakkhumā;

Taṃ tvaṃ gantvāna pucchassu, so te taṃ byākarissati”.

19.

Sambuddhoti vaco sutvā, udaggo bāvarī ahu;

Sokassa tanuko āsi, pītiñca vipulaṃ labhi.

20.

So bāvarī attamano udaggo, taṃ devataṃ pucchati vedajāto;

“Katamamhi gāme nigamamhi vā pana, katamamhi vā janapade lokanātho;

Yattha gantvāna passemu, sambuddhaṃ dvipaduttamaṃ''.

21.

''Sāvatthiyaṃ kosalamandire jino, pahūtapaññho varabhūrimedhaso;

So sakyaputto vidhuro anāsavo, muddhādhipātassa vidū narāsabho''.

22.

Tato āmantayī sisse, brāhmaṇe mantapāragū ;

''Etha māṇavā akkhissaṃ, suṇātha vacanaṃ mama.

23.

''Yasseso dullabho loke, pātubhāvo abhiṇhaso;

Svājja lokamhi uppanno, sambuddho iti vissuto;

Khippaṃ gantvāna sāvatthiṃ, passavho dvipaduttamaṃ''.

24.

''Kathaṃ carahi jānemu, disvā buddhoti brāhmaṇa;

Ajānataṃ no pabrūhi, yathā jānemu taṃ mayaṃ''.

25.

''Āgatāni hi mantesu, mahāpurisalakkhaṇā;

Dvattiṃsāni ca byākkhātā, samattā anupubbaso.

26.

''Yassete honti gattesu, mahāpurisalakkhaṇā;

Dveyeva tassa gatiyo, tatiyā hi na vijjati.

27.

“Sace agāraṃ āvasati, vijeyya pathaviṃ imaṃ;

Adaṇḍena asatthena, dhammena anusāsati.

28.

“Sace ca so pabbajati, agārā anagāriyaṃ;

Vivaṭṭacchado sambuddho, arahā bhavati anuttaro.

29.

“Jātiṃ gottañca lakkhaṇaṃ, mante sisse punāpare;

Muddhaṃ muddhādhipātañca, manasāyeva pucchatha.

30.

“Anāvaraṇadassāvī, yadi buddho bhavissati;

Manasā pucchite pañhe, vācāya visajjissati” .

31.

Bāvarissa vaco sutvā, sissā soḷasa brāhmaṇā;

Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū.

32.

Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako;

Todeyya-kappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito.

33.

Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;

Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.

34.

Paccekagaṇino sabbe, sabbalokassa vissutā;

Jhāyī jhānaratā dhīrā, pubbavāsanavāsitā.

35.

Bāvariṃ abhivādetvā, katvā ca naṃ padakkhiṇaṃ;

Jaṭājinadharā sabbe, pakkāmuṃ uttarāmukhā.

36.

Maḷakassa patiṭṭhānaṃ, puramāhissatiṃ tadā ;

Ujjeniñcāpi gonaddhaṃ, vedisaṃ vanasavhayaṃ.

37.

Kosambiñcāpi sāketaṃ, sāvatthiñca puruttamaṃ;

Setabyaṃ kapilavatthuṃ, kusinārañca mandiraṃ.

38.

Pāvañca bhoganagaraṃ, vesāliṃ māgadhaṃ puraṃ;

Pāsāṇakaṃ cetiyañca, ramaṇīyaṃ manoramaṃ.

39.

Tasitovudakaṃ sītaṃ, mahālābhaṃva vāṇijo;

Chāyaṃ ghammābhitattova turitā pabbatamāruhuṃ.

40.

Bhagavā tamhi samaye, bhikkhusaṅghapurakkhato;

Bhikkhūnaṃ dhammaṃ deseti, sīhova nadatī vane.

41.

Ajito addasa buddhaṃ, pītaraṃsiṃva bhāṇumaṃ;

Candaṃ yathā pannarase, paripūraṃ upāgataṃ.

42.

Athassa gatte disvāna, paripūrañca byañjanaṃ;

Ekamantaṃ ṭhito haṭṭho, manopañhe apucchatha.

43.

“Ādissa jammanaṃ brūhi, gottaṃ brūhi salakkhaṇaṃ;

Mantesu pāramiṃ brūhi, kati vāceti brāhmaṇo”.

44.

“Vīsaṃ vassasataṃ āyu, so ca gottena bāvarī;

Tīṇissa lakkhaṇā gatte, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.

45.

“Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusaketubhe;

Pañcasatāni vāceti, sadhamme pāramiṃ gato”.

46.

“Lakkhaṇānaṃ pavicayaṃ, bāvarissa naruttama;

Taṇhacchida pakāsehi, mā no kaṅkhāyitaṃ ahu”.

47.

“Mukhaṃ jivhāya chādeti, uṇṇassa bhamukantare;

Kosohitaṃ vatthaguyhaṃ, evaṃ jānāhi māṇava”.

48.

Pucchañhi kiñci asuṇanto, sutvā pañhe viyākate;

Vicinteti jano sabbo, vedajāto katañjalī.

49.

“Ko nu devo vā brahmā vā, indo vāpi sujampati;

Manasā pucchite pañhe, kametaṃ paṭibhāsati.

50.

‘‘Muddhaṃ muddhādhipātañca, bāvarī paripucchati;

Taṃ byākarohi bhagavā, kaṅkhaṃ vinaya no ise’’.

51.

‘‘Avijjā muddhāti jānāhi, vijjā muddhādhipātinī;

Saddhāsatisamādhīhi, chandavīriyena saṃyutā’’.

52.

Tato vedena mahatā, santhambhetvāna māṇavo;

Ekaṃsaṃ ajinaṃ katvā, pādesu sirasā pati.

53.

‘‘Bāvarī brāhmaṇo bhoto, saha sissehi mārisa;

Udaggacitto sumano, pāde vandati cakkhuma’’.

54.

‘‘Sukhito bāvarī hotu, saha sissehi brāhmaṇo;

Tvañcāpi sukhito hohi, ciraṃ jīvāhi māṇava.

55.

‘‘Bāvarissa ca tuyhaṃ vā, sabbesaṃ sabbasaṃsayaṃ;

Katāvakāsā pucchavho, yaṃ kiñci manasicchatha’’.

56.

Sambuddhena katokāso, nisīditvāna pañjalī;

Ajito paṭhamaṃ pañhaṃ, tattha pucchi tathāgataṃ.

Vatthugāthā niṭṭhitā.

1. Ajitamāṇavapucchā

57.

‘‘Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]

Kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanaṃ brūsi, kiṃsu tassa mahabbhayaṃ’’.

58.

‘‘Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]

Vevicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhayaṃ’’.

59.

‘‘Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhiyyare’’.

60.

‘‘Yāni sotāni lokasmiṃ, [ajitāti bhagavā]

Sati tesaṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhiyyare’’.

61.

‘‘Paññā ceva sati cāpi , [iccāyasmā ajito]

Nāmarūpañca mārisa;

Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhati’’.

62.

‘‘Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;

Yattha nāmañca rūpañca, asesaṃ uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhati''.

63.

''Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idha;

Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisa''.

64.

''Kāmesu nābhigijjheyya, manasānāvilo siyā;

Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje''ti.

Ajitamāṇavapucchā paṭhamā.

2. Tissametteyyamāṇavapucchā

65.

''Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]

Kassa no santi iñjitā;

Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati ;

Kaṃ brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā''ti .

66.

''Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]

Vītataṇho sadā sato;

Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā.

67.

''So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Taṃ brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā''ti.

Tissametteyyamāṇavapucchā dutiyā.

3. Puṇṇakamāṇavapucchā

68.

‘‘Anejaṃ mūladassāviṃ, [iccāyasmā puṇṇako]

Atthi pañhena āgamaṃ;

Kiṃ nissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayiṃsu puthūdha loke, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ’’.

69.

‘‘Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā]

Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayiṃsu puthūdha loke, āsīsamānā puṇṇaka itthattaṃ;

Jaraṃ sitā yaññamakappayiṃsu’’.

70.

‘‘Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]

Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayiṃsu puthūdha loke, kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā;

Atāruṃ jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ’’.

71.

‘‘Āsīsanti thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā]

Kāmābhijappanti paṭicca lābhaṃ, te yājayogā bhavarāgarattā;

Nātariṃsu jātijaranti brūmi’’.

72.

‘‘Te ce nātariṃsu yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]

Yaññehi jātiñca jarañca mārisa;

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ’’.

73.

‘‘Saṅkhāya lokasmi paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]

Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke;

Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī’’ti.

Puṇṇakamāṇavapucchā tatiyā.

4. Mettagūmāṇavapucchā

74.

‘‘Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā mettagū]

Maññāmi taṃ vedaguṃ bhāvitattaṃ;

Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā’’.

75.

‘‘Dukkhassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi, [mettagūti bhagavā]

Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ;

Upadhinidānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā.

76.

‘‘Yo ve avidvā upadhiṃ karoti, punappunaṃ dukkhamupeti mando;

Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā, dukkhassa jātippabhavānupassī’’.

77.

"Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;

'Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca';

Taṃ me muni sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo".

78.

"Kittayissāmi te dhammaṃ, [mettagūti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ".

79.

"Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi dhammamuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ".

80.

"Yaṃ kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇaṃ bhave na tiṭṭhe.

81.

"Evaṃvihārī sato appamatto, bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni;

Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhaṃ".

82.

"Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;

Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ, tathā hi te vidito esa dhammo.

83.

“Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ, ye tvaṃ muni aṭṭhitaṃ ovadeyya;

Taṃ taṃ namassāmi samecca nāga, appeva maṃ bhagavā aṭṭhitaṃ ovadeyya”.

84.

“Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā, akiñcanaṃ kāmabhave asattaṃ;

Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho.

85.

“Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhave saṅgamimaṃ visajja;

So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”ti.

Mettagūmāṇavapucchā catutthī.

5. Dhotakamāṇavapucchā

86.

“Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā dhotako]

Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhaṃ;

Tava sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano”.

87.

“Tenahātappaṃ karohi, [dhotakāti bhagavā]

Idheva nipako sato;

Ito sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano”.

88.

“Passāmahaṃ devamanussaloke, akiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānaṃ;

Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu, pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhi''.

89.

''Nāhaṃ sahissāmi pamocanāya, kathaṃkathiṃ dhotaka kañci loke;

Dhammañca seṭṭhaṃ abhijānamāno , evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresi''.

90.

''Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;

Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamāno, idheva santo asito careyyaṃ''.

91.

''Kittayissāmi te santiṃ, [dhotakāti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ''.

92.

''Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ''.

93.

''Yaṃ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etaṃ viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi taṇha''nti.

Dhotakamāṇavapucchā pañcamī.

6. Upasīvamāṇavapucchā

94.

“Eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ, [iccāyasmā upasīvo]

Anissito no visahāmi tārituṃ;

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu, yaṃ nissito oghamimaṃ tareyyaṃ”.

95.

“Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]

Natthīti nissāya tarassu oghaṃ;

Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassa”.

96.

“Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe parame vimutto , tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī” .

97.

“Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe parame vimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī”.

98.

“Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassānaṃ samantacakkhu;

Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassa”.

99.

“Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;

Evaṃ munī nāmakāyā vimutto, atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ''.

100.

''Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo''.

101.

''Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]

Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi;

Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe''ti.

Upasīvamāṇavapucchā chaṭṭhī.

7. Nandamāṇavapucchā

102.

''Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]

Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu;

Ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti, udāhu ve jīvitenūpapannaṃ''.

103.

''Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, munīdha nanda kusalā vadanti;

Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi''.

104.

''Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ,

Anekarūpena vadanti suddhiṃ;

Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā,

Atāru jātiñca jarañca mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ''.

105.

''Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;

Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātariṃsu jātijaranti brūmi''.

106.

''Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;

Te ce muni brūsi anoghatiṇṇe, atha ko carahi devamanussaloke;

Atāri jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ''.

107.

''Nāhaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Jātijarāya nivutāti brūmi;

Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ;

Anekarūpampi pahāya sabbaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;

Te ve narā oghatiṇṇāti brūmi''.

108.

''Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;

Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya

sabbaṃ;

Anekarūpampi pahāya sabbaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;

Ahampi te oghatiṇṇāti brūmī’’ti.

Nandamāṇavapucchā sattamā.

8. Hemakamāṇavapucchā

109.

‘‘Ye me pubbe viyākaṃsu, [iccāyasmā hemako]

Huraṃ gotamasāsanā;

Iccāsi iti bhavissati, sabbaṃ taṃ itihītihaṃ;

Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ, nāhaṃ tattha abhiramiṃ.

110.

‘‘Tvañca me dhammamakkhāhi, taṇhānigghātanaṃ muni;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ’’.

111.

‘‘Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka;

Chandarāgavinodanaṃ, nibbānapadamaccutaṃ.

112.

‘‘Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;

Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattika’’nti.

Hemakamāṇavapucchā aṭṭhamā.

9. Todeyyamāṇavapucchā

113.

‘‘Yasmiṃ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]

Taṇhā yassa na vijjati;

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso’’.

114.

‘‘Yasmiṃ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]

Taṇhā yassa na vijjati;

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo’’.

115.

‘‘Nirāsaso so uda āsasāno , paññāṇavā so uda paññakappī;

Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññaṃ, taṃ me viyācikkha samantacakkhu’’.

116.

‘‘Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappī;

Evampi todeyya muniṃ vijāna, akiñcanaṃ kāmabhave asatta’’nti.

Todeyyamāṇavapucchā navamā.

10. Kappamāṇavapucchā

117.

‘‘Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [iccāyasmā kappo]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūhi mārisa;

Tvañca me dīpamakkhāhi, yathāyidaṃ nāparaṃ siyā’’.

118.

‘‘Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [kappāti bhagavā]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūmi kappa te.

119.

“Akiñcanaṃ anādānaṃ, etaṃ dīpaṃ anāparaṃ;

Nibbānaṃ iti naṃ brūmi, jarāmaccuparikkhayaṃ.

120.

“Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;

Na te māravasānugā, na te mārassa paṭṭhagū”ti .

Kappamāṇavapucchā dasamā.

11. Jatukaṇṇimāṇavapucchā

121.

“Sutvānahaṃ vīramakāmakāmiṃ, [iccāyasmā jatukaṇṇi]

Oghātigaṃ puṭṭhumakāmamāgamaṃ;

Santipadaṃ brūhi sahajanetta, yathātacchaṃ bhagavā brūhi metaṃ.

122.

“Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati, ādiccova pathaviṃ tejī tejasā;

Parittapaññassa me bhūripaññā, ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;

Jātijarāya idha vippahānaṃ”.

123.

“Kāmesu vinaya gedhaṃ, [jatukaṇṇīti bhagavā]

Nekkhammaṃ daṭṭhu khemato;

Uggahitaṃ nirattaṃ vā, mā te vijjittha kiñcanaṃ.

124.

‘‘Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;

Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi.

125.

‘‘Sabbaso nāmarūpasmiṃ, vītagedhassa brāhmaṇa;

Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasaṃ vaje’’ti.

Jatukaṇṇimāṇavapucchā ekādasamā.

12. Bhadrāvudhamāṇavapucchā

126.

‘‘Okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejaṃ, [iccāyasmā bhadrāvudho]

Nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ vimuttaṃ;

Kappañjahaṃ abhiyāce sumedhaṃ, sutvāna nāgassa apanamissanti ito.

127.

‘‘Nānājanā janapadehi saṅgatā,

Tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānā;

Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo’’.

128.

‘‘Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbaṃ, [bhadrāvudhāti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantuṃ.

129.

“Tasmā pajānaṃ na upādiyetha, bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloke;

Ādānasatte iti pekkhamāno, pajaṃ imaṃ maccudheyye visatta”nti.

Bhadrāvudhamāṇavapucchā dvādasamā.

13. Udayamāṇavapucchā

130.

“Jhāyiṃ virajamāsīnaṃ, [iccāyasmā udayo]

Katakiccaṃ anāsavaṃ;

Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūhi, avijjāya pabhedanaṃ”.

131.

“Pahānaṃ kāmacchandānaṃ, [udayāti bhagavā]

Domanassāna cūbhayaṃ;

Thinassa ca panūdanaṃ, kukkuccānaṃ nivāraṇaṃ.

132.

“Upekkhāsatisaṃsuddhaṃ, dhammatakkapurejavaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūmi, avijjāya pabhedanaṃ”.

133.

“Kiṃsu saṃyojano loko, kiṃsu tassa vicāraṇaṃ;

Kissassa vippahānena, nibbānaṃ iti vuccati”.

134.

“Nandisaṃyojano loko, vitakkassa vicāraṇaṃ;

Taṇhāya vippahānena, nibbānaṃ iti vuccati”.

135.

“Kathaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhati;

Bhagavantaṃ puṭṭhumāgamma, taṃ suṇoma vaco tava”.

136.

“Ajjhattañca bahiddhā ca, vedanaṃ nābhinandato;

Evaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhatī”ti.

Udayamāṇavapucchā terasamā.

14. Posālamāṇavapucchā

137.

“Yo atītaṃ ādisati, [iccāyasmā posālo]

Anejo chinnasaṃsayo;

Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ.

138.

“Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;

Ajjhattañca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;

Ñāṇaṃ sakkānupucchāmi, kathaṃ neyyo tathāvidho”.

139.

“Viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]

Abhijānaṃ tathāgato;

Tiṭṭhantamenaṃ jānāti, vimuttaṃ tapparāyaṇaṃ.

140.

“Ākiñcaññasambhavaṃ ñatvā, nandī saṃyojanaṃ iti;

Evametaṃ abhiññāya, tato tattha vipassati;

Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassa, brāhmaṇassa vusīmato’’ti.

Posālamāṇavapucchā cuddasamā.

15. Mogharājamāṇavapucchā

141.

“Dvāhaṃ sakkaṃ apucchissaṃ, [iccāyasmā mogharājā]

Na me byākāsi cakkhumā;

Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutaṃ.

142.

“Ayaṃ loko paro loko, brahmaloko sadevako;

Diṭṭhiṃ te nābhijānāti, gotamassa yasassino.

143.

“Evaṃ abhikkantadassāviṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati”.

144.

“Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;

Attānudiṭṭhiṃ ūhacca, evaṃ maccutaro siyā;

Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī’’ti.

Mogharājamāṇavapucchā pannarasamā.

16. Piṅgiyamāṇavapucchā

145.

“Jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo, [iccāyasmā piṅgiyo]

Nettā na suddhā savanaṃ na phāsu;

Māhaṃ nassaṃ momuho antarāva, ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;

Jātijarāya idha vippahānaṃ''.

146.

''Disvāna rūpesu vihaññamāne, [piṅgiyāti bhagavā]

Ruppanti rūpesu janā pamattā;

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu rūpaṃ apunabbhavāya''.

147.

''Disā catasso vidisā catasso, uddhaṃ adho dasa disā imāyo;

Na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ asutaṃ amutaṃ , atho aviññātaṃ kiñcanamatthi loke;

Ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ, jātijarāya idha vippahānaṃ''.

148.

''Taṇhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]

Santāpajāte jarasā parete;

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu taṇhaṃ apunabbhavāyā''ti.

Piṅgiyamāṇavapucchā soḷasamā.

17. Pārāyanatthutigāthā

Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye, paricārakasoḷasānaṃ brāhmaṇānaṃ ajjhiṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsi. Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya, gaccheyyeva jarāmaraṇassa pāraṃ. ''Pāraṅgamanīyā ime dhammā''ti – tasmā imassa dhammapariyāyassa pārāyananteva adhivacanaṃ.

149.

Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;

Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.

150.

Todeyyakappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;

Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;

Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.

151.

Ete buddhaṃ upāgacchuṃ, sampannacaraṇaṃ isiṃ;

Pucchantā nipuṇe pañhe, buddhaseṭṭhaṃ upāgamuṃ.

152.

Tesaṃ buddho pabyākāsi, pañhe puṭṭho yathātathaṃ;

Pañhānaṃ veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe muni.

153.

Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;

Brahmacariyamacariṃsu, varapaññassa santike.

154.

Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitaṃ;

Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāraṃ apārato.

155.

Apārā pāraṃ gaccheyya, bhāvento maggamuttamaṃ;

Maggo so pāraṃ gamanāya, tasmā pārāyanaṃ iti.

18. Pārāyanānugītigāthā

156.

"Pārāyanamanugāyissaṃ, [iccāyasmā piṅgiyo]

Yathāddakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;

Nikkāmo nibbano nāgo, kissa hetu musā bhaṇe.

157.

"Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino;

Handāhaṃ kittayissāmi, giraṃ vaṇṇūpasañhitaṃ.

158.

"Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto;

Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me.

159.

"Dijo yathā kubbanakaṃ pahāya, bahupphalaṃ kānanamāvaseyya;

Evampahaṃ appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto.

160.

"Yeme pubbe viyākaṃsu, huraṃ gotamasāsanā;

Iccāsi iti bhavissati;

Sabbaṃ taṃ itihītihaṃ, sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ.

161.

"Eko tamanudāsino, jutimā so pabhaṅkaro;

Gotamo bhūripaññāṇo, gotamo bhūrimedhaso.

162.

"Yo me dhammamadesesi, sandiṭṭhikamakālikaṃ;

Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvaci’’.

163.

‘‘Kiṃ nu tamhā vippavasasi, muhuttamapi piṅgiya;

Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.

164.

‘‘Yo te dhammamadesesi, sandiṭṭhikamakālikaṃ;

Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvaci’’.

165.

‘‘Nāhaṃ tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa;

Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.

166.

‘‘Yo me dhammamadesesi, sandiṭṭhikamakālikaṃ;

Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvaci.

167.

‘‘Passāmi naṃ manasā cakkhunāva, rattindivaṃ brāhmaṇa appamatto.

Namassamāno vivasemi rattiṃ, teneva maññāmi avippavāsaṃ.

168.

‘‘Saddhā ca pīti ca mano sati ca,

Nāpentime gotamasāsanamhā;

Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmi.

169.

‘‘Jiṇṇassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha;

Saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ, mano hi me brāhmaṇa tena yutto.

170.

“Paṅke sayāno pariphandamāno, dīpā dīpaṃ upallaviṃ;

Athaddasāsiṃ sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.

171.

“Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho āḷavigotamo ca;

Evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ, gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyyassa pāraṃ” .

172.

“Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;

Vivaṭṭacchado sambuddho, akhilo paṭibhānavā.

173.

“Adhideve abhiññāya, sabbaṃ vedi paroparaṃ;

Pañhānantakaro satthā, kaṅkhīnaṃ paṭijānataṃ.

174.

“Asaṃhīraṃ asaṃkuppaṃ, yassa natthi upamā kvaci;

Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā, evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacitta”nti .

Pārāyanānugītigāthā niṭṭhitā.

Pārāyanavagganiddeso

1. Ajitamāṇavapucchāniddeso

1.

Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]

Kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanaṃ brūsi , kiṃsu tassa mahabbhayaṃ.

Kenassu nivuto lokoti. **Loko**ti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayaṃ loko paro loko brahmaloko devaloko – ayaṃ vuccati loko. Ayaṃ loko kena āvuto nivuto ovuto pihito paṭicchanno paṭikujjitoti – kenassu nivuto loko?

Iccāyasmā ajitoti. **Iccā**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ iccāti. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ āyasmāti. **Ajito**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – iccāyasmā ajito.

Kenassu nappakāsatīti kena loko nappakāsati na bhāsati na tapati na virocati na ñāyati na paññāyatīti – kenassu nappakāsati.

Kissābhilepanaṃ brūsīti kiṃ lokassa lepanaṃ lagganaṃ bandhanaṃ upakkileso. Kena loko litto saṃlitto upalitto kiliṭṭho saṃkiliṭṭho makkhito saṃsaṭṭho laggo laggito palibuddho, brūsi ācikkhasi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivarasi vibhajasi uttānīkarosi pakāsesīti – kissābhilepanaṃ brūsi.

Kiṃsu tassa mahabbhayanti kiṃ lokassa bhayaṃ mahabbhayaṃ pīḷanaṃ ghaṭṭanaṃ upaddavo upasaggoti – kiṃsu tassa mahabbhayaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]

Kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanaṃ brūsi, kiṃsu tassa mahabbhaya’’nti.

2.

Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]

Vevicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhayaṃ.

Avijjāya nivuto lokoti. **Avijjā**ti dukkhe aññāṇaṃ dukkhasamudaye aññāṇaṃ dukkhanirodhe aññāṇaṃ dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññāṇaṃ, pubbante aññāṇaṃ aparante aññāṇaṃ pubbantāparante aññāṇaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇaṃ, yaṃ evarūpaṃ aññāṇaṃ adassanaṃ anabhisamayo ananubodho asambodho appaṭivedho asaṃgāhanā apariyogāhanā asamapekkhanā apaccavekkhaṇā apaccavekkhaṇakammaṃ dummejjhaṃ bālyaṃ asampajaññaṃ moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ, ayaṃ vuccati – avijjā.

Lokoti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayaṃ loko paro loko brahmaloko devaloko – ayaṃ vuccati loko. Ayaṃ loko imāya avijjāya āvuto nivuto ovuto pihito paṭicchanno paṭikujjitoti – avijjāya nivuto loko.

Ajitāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ. Api ca, bhaggarāgoti bhagavā; bhaggadosoti bhagavā; bhaggamohoti bhagavā; bhaggamānoti bhagavā; bhaggadiṭṭhīti bhagavā; bhaggakaṇṭakoti bhagavā; bhaggakilesoti bhagavā; bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā; bhavānaṃ antakaroti bhagavā; bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā; bhaji vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppānīti bhagavā; bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbasamāpattīnanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ kasiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjānaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti

bhagavā; bhagavāti netaṃ nāmaṃ mātarā kataṃ na pitarā kataṃ na bhātarā kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmaccehi kataṃ na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – ajitāti bhagavā.

Vevicchā pamādā nappakāsatīti. Vevicchaṃ vuccati pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammamacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ maccheraṃ maccharāyanā maccharāyitattaṃ vevicchaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ, gāho vuccati macchariyaṃ. Pamādo vattabbo – kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu kāmaguṇesu vā cittassa vosaggo vosaggānuppadānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ – ayaṃ vuccati pamādo. **Vevicchā pamādā nappakāsatī**ti iminā ca macchariyena iminā ca pamādena loko nappakāsati na bhāsati na tapati na virocati na ñāyati na paññāyatīti – vevicchā pamādā nappakāsati.

Jappābhilepanaṃ brūmīti jappā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānaṃ gedho paligedho saṅgo paṅko ejā māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā suttaṃ visaṭā āyūhanī dutiyā dpaṇidhi bhavanetti vanaṃ vanatho santhavo sineho apekkhā paṭibandhu āsā āsīsanā āsīsitattaṃ rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭṭhabbāsā lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvitāsā jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattaṃ loluppaṃ loluppāyanā loluppāyitattaṃ pucchañjikatā sādhukamyatā adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhataṇhā rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā ogho yogo gantho upādānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ chadanaṃ bandhanaṃ upakkileso anusayo pariyuṭṭhānaṃ latā vevicchaṃ dukkhamūlaṃ dukkhanidānaṃ dukkhappabhavo mārapāso mārabaḷisaṃ mārāmisaṃ māravisayo māranivāso māragocaro mārabandhanaṃ taṇhānadī taṇhājālaṃ taṇhāgaddulaṃ taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlaṃ – ayaṃ vuccati jappā. Lokassa lepanaṃ lagganaṃ bandhanaṃ upakkileso imāya

jappāya loko litto saṃlitto upalitto kiliṭṭho saṃkiliṭṭho makkhito saṃsaṭṭho laggo laggito palibuddhoti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – jappābhilepanaṃ brūmi.

Dukkhamassa mahabbhayanti. **Dukkha**nti jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ nerayikaṃ dukkhaṃ tiracchānayonikaṃ dukkhaṃ pettivisayikaṃ dukkhaṃ mānusikaṃ dukkhaṃ gabbhokkantimūlakaṃ dukkhaṃ gabbhaṭṭhitimūlakaṃ dukkhaṃ gabbhavuṭṭhānamūlakaṃ dukkhaṃ jātassūpanibandhakaṃ dukkhaṃ jātassa parādheyyakaṃ dukkhaṃ attūpakkamadukkhaṃ parūpakkamadukkhaṃ saṅkhāradukkhaṃ vipariṇāmadukkhaṃ cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso ḍāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitapittaṃ madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassaṃ dukkhaṃ mātumaraṇaṃ dukkhaṃ pitumaraṇaṃ dukkhaṃ bhātumaraṇaṃ dukkhaṃ bhaginimaraṇaṃ dukkhaṃ puttamaraṇaṃ dukkhaṃ dhītumaraṇaṃ dukkhaṃ ñātibyasanaṃ dukkhaṃ rogabyasanaṃ dukkhaṃ bhogabyasanaṃ dukkhaṃ sīlabyasanaṃ dukkhaṃ diṭṭhibyasanaṃ dukkhaṃ yesaṃ dhammānaṃ ādito samudāgamanaṃ paññāyati. Atthaṅgamato nirodho paññāyati. Kammasannissito vipāko. Vipākasannissitaṃ kammaṃ, nāmasannissitaṃ rūpaṃ rūpasannissitaṃ nāmaṃ, jātiyā anugataṃ jarāya anusaṭaṃ byādhinā abhibhūtaṃ maraṇena abbhāhataṃ dukkhe patiṭṭhitaṃ atāṇaṃ aleṇaṃ asaraṇaṃ asaraṇībhūtaṃ – idaṃ vuccati dukkhaṃ. Idaṃ dukkhaṃ lokassa bhayaṃ mahābhayaṃ pīḷanaṃ ghaṭṭanaṃ upaddavo upasaggoti – dukkhamassa mahabbhayaṃ. Tenāha bhagavā –

“Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]

Vevicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhaya’’nti.

3.

Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhiyyare .

Savanti sabbadhi sotāti. **Sotā**ti taṇhāsoto diṭṭhisoto kilesasoto duccaritasoto avijjāsoto. **Sabbadhī**ti sabbesu āyatanesu. **Savantī**ti savanti āsavanti sandanti pavattanti. Cakkhuto rūpe savanti āsavanti sandanti pavattanti. Sotato sadde savanti…pe… ghānato gandhe savanti… jivhāto rase savanti… kāyato phoṭṭhabbe savanti… manato dhamme savanti āsavanti sandanti pavattanti. Cakkhuto rūpataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattanti. Sotato saddataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattanti. Ghānato gandhataṇhā savanti… jivhāto rasataṇhā savanti… kāyato phoṭṭhabbataṇhā savanti… manato dhammataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattantīti – savanti sabbadhi sotā.

Iccāyasmā ajitoti. **Iccā**ti padasandhi…pe… padānupubbatāpetaṃ iccāti…pe… iccāyasmā ajito.

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇanti sotānaṃ kiṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopananti – sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ.

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhīti sotānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi.

Kena sotā pidhiyyareti kena sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattantīti – kena sotā pidhiyyare. Tenāha so brāhmaṇo –

"Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhiyyare".

4.

Yāni sotāni lokasmiṃ, [ajitāti bhagavā]

Sati tesaṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhiyyare.

Yāni sotāni lokasminti yāni etāni sotāni mayā kittitāni pakittitāni ācikkhitāni desitāni paññapitāni paṭṭhapitāni vivaritāni vibhajitāni uttānīkatāni pakāsitāni, seyyathidaṃ – taṇhāsoto diṭṭhisoto kilesasoto duccaritasoto avijjāsoto. **Lokasmi**nti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – yāni sotāni lokasmiṃ. **Ajitā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati.

Sati tesaṃ nivāraṇanti. **Satī**ti yā sati anussati paṭissati sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammussanatā sati satindriyaṃ satibalaṃ sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo – ayaṃ vuccati sati. **Nivāraṇa**nti āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopananti – sati tesaṃ nivāraṇaṃ.

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmīti sotānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ brūmi ācikkhāmi…pe… uttānīkaromi pakāsemīti – sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi.

Paññāyete pidhiyyareti. **Paññā**ti yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Paññāyete pidhiyyareti – paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. ‘‘Sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. ‘‘Sabbe saṅkhārā anattā’’ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. ‘‘Avijjāpaccayā saṅkhārā’’ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. ‘‘Saṅkhārapaccayā viññāṇa’’nti…pe… ‘‘viññāṇapaccayā nāmarūpa’’nti… ‘‘nāmarūpapaccayā saḷāyatana’’nti… ‘‘saḷāyatanapaccayā phasso’’ti… ‘‘phassapaccayā vedanā’’ti… ‘‘vedanāpaccayā taṇhā’’ti… ‘‘taṇhāpaccayā upādāna’’nti… ‘‘upādānapaccayā bhavo’’ti… ‘‘bhavapaccayā jātī’’ti… ‘‘jātipaccayā jarāmaraṇa’’nti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. ‘‘Avijjānirodhā saṅkhāranirodho’’ti… ‘‘saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho’’ti… ‘‘viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho’’ti… ‘‘nāmarūpanirodhā saḷāyatananirodho’’ti… ‘‘saḷāyatananirodhā phassanirodho’’ti… ‘‘phassanirodhā vedanānirodho’’ti… ‘‘vedanānirodhā taṇhānirodho’’ti… ‘‘taṇhānirodhā upādānanirodho’’ti… ‘‘upādānanirodhā bhavanirodho’’ti… ‘‘bhavanirodhā jātinirodho’’ti… ‘‘jātinirodhā

jarāmaraṇanirodho’’ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. ‘‘Idaṃ dukkha’’nti… pe… ‘‘ayaṃ dukkhasamudayo’’ti… ‘‘ayaṃ dukkhanirodho’’ti… ‘‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’’ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. ‘‘Ime dhammā āsavā’’ti…pe… ‘‘ayaṃ āsavasamudayo’’ti… ‘‘ayaṃ āsavanirodho’’ti… ‘‘ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā’’ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. ‘‘Ime dhammā abhiññeyyā’’ti…pe… ‘‘ime dhammā pariññeyyā’’ti… ‘‘ime dhammā pahātabbā’’ti… ‘‘ime dhammā bhāvetabbā’’ti… ‘‘ime dhammā sacchikātabbā’’ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. Channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. Pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca jānato passato… catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca jānato passato… yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammanti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattantīti – paññāyete pidhiyyare. Tenāha bhagavā –

‘‘Yāni sotāni lokasmiṃ, [ajitāti bhagavā]

Sati tesaṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhiyyare’’ti.

5.

Paññā ceva sati cāpi, [iccāyasmā ajito]

Nāmarūpañca mārisa;

Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhati.

Paññā ceva sati cāpīti. **Paññā**ti yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūrī medhā pariṇāyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsatthaṃ paññāpāsādo paññāāloko paññāobhāso paññāpajjoto

paññāratanaṃ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Satī**ti yā sati anussati… pe… sammāsatīti – paññā ceva saticāpi, iccāyasmā ajito.

Nāmarūpañca mārisāti. **Nāma**nti cattāro arūpino khandhā. **Rūpa**nti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ. **Mārisā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ mārisāti – nāmarūpañca mārisa.

Etaṃ me puṭṭho pabrūhīti. **Etaṃ me**ti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemi. **Puṭṭho**ti pucchito yācito ajjhesito pasādito. **Pabrūhī**ti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – etaṃ me puṭṭho pabrūhi.

Katthetaṃ uparujjhatīti katthetaṃ nirujjhati vūpasammati atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti. Katthetaṃ uparujjhati. Tenāha so brāhmaṇo –

> ‘‘Paññā ceva sati cāpi, [iccāyasmā ajito]
>
> Nāmarūpañca mārisa;
>
> Evaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhatī’’ti.

6.

> **Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;**
>
> **Yattha nāmañca rūpañca, asesaṃ uparujjhati;**
>
> **Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhati.**

Yametaṃ pañhaṃ apucchīti. **Yameta**nti paññañca satiñca nāmarūpañca. **Apucchī**ti apucchasi yācasi ajjhesati pasādesīti – yametaṃ pañhaṃ apucchi.

Ajita taṃ vadāmi teti. **Ajitā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Ta**nti paññañca satiñca nāmarūpañca. **Vadāmī**ti vadāmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti. Ajita taṃ vadāmi te.

Yattha nāmañca rūpañca, asesaṃ uparujjhatīti **nāma**nti cattāro arūpino khandhā. **Rūpa**nti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ. **Asesa**nti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ

nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ asesanti. **Uparujjhatī**ti nirujjhati vūpasammati atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti. Yattha nāmañca rūpañca asesaṃ uparujjhati.

Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatīti sotāpattimaggañāṇena abhisaṅkhāraviññāṇassa nirodhena satta bhave ṭhapetvā anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyuṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti vūpasammanti atthaṃ gacchanti paṭippassambhanti. Sakadāgāmimaggañāṇena abhisaṅkhāraviññāṇassa nirodhena dve bhave ṭhapetvā pañcasu bhavesu ye uppajjeyyuṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti vūpasammanti atthaṃ gacchanti paṭippassambhanti. Anāgāmimaggañāṇena abhisaṅkhāraviññāṇassa nirodhena ekaṃ bhavaṃ ṭhapetvā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā ye uppajjeyyuṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti vūpasammanti atthaṃ gacchanti paṭippassambhanti. Arahattamaggañāṇena abhisaṅkhāraviññāṇassa nirodhena ye uppajjeyyuṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti vūpasammanti atthaṃ gacchanti paṭippassambhanti. Arahato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa carimaviññāṇassa nirodhena paññā ca sati ca nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti vūpasammanti atthaṃ gacchanti paṭippassambhantīti – viññāṇassa nirodhena etthetaṃ uparujjhati. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;
>
> Yattha nāmañca rūpañca, asesaṃ uparujjhati;
>
> Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatī’’ti.

7.

> **Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idha;**
>
> **Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisa.**

Ye ca saṅkhātadhammāseti saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavā. Kiṃkāraṇā saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavā? Te saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. ‘‘Sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti saṅkhātadhammā… pe… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti saṅkhātadhammā… ‘‘avijjāpaccayā saṅkhārā’’ti saṅkhātadhammā… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ

taṃ nirodhadhamma''nti saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. Atha vā tesaṃ khandhā saṅkhātā dhātuyo saṅkhātā āyatanāni saṅkhātā gatiyo saṅkhātā upapattiyo saṅkhātā paṭisandhi saṅkhātā bhavā saṅkhātā saṃsārā saṅkhātā vaṭṭā saṅkhātā. Atha vā te khandhapariyante ṭhitā dhātupariyante ṭhitā āyatanapariyante ṭhitā gatipariyante ṭhitā upapattipariyante ṭhitā paṭisandhipariyante ṭhitā bhavapariyante ṭhitā saṃsārapariyante ṭhitā vaṭṭapariyante ṭhitā antime bhave ṭhitā antime samussaye ṭhitā antimadehadharā arahanto.

Tesaṃ cāyaṃ pacchimako, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasaṃsāro, natthi nesaṃ punabbhavoti.

Taṃkāraṇā saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavāti. **Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idhā**ti. **Sekhā**ti kiṃkāraṇā vuccanti sekhā? Sikkhantīti sekhā. Kiñca sikkhanti? Adhisīlampi sikkhanti, adhicittampi sikkhanti, adhipaññampi sikkhanti. Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhu sīlavā hoti pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Khuddako sīlakkhandho mahanto sīlakkhandho sīlaṃ patiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mukhaṃ pamukhaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā – ayaṃ adhisīlasikkhā.

Katamā adhicittasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi…pe… paṭhamaṃ jhānaṃ… dutiyaṃ jhānaṃ… tatiyaṃ jhānaṃ… catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati – ayaṃ adhicittasikkhā.

Katamā adhipaññāsikkhā? Idha bhikkhu paññavā hoti udayatthagāminiyā paññāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammā dukkhakkhayagāminiyā. So ''idaṃ dukkha''nti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ayaṃ dukkhasamudayo''ti…pe… ''ayaṃ dukkhanirodho''ti… ''ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā''ti yathābhūtaṃ pajānāti. ''Ime āsavā''ti…pe… ''ayaṃ āsavasamudayo''ti… ''ayaṃ āsavanirodho''ti… ''ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā''ti yathābhūtaṃ pajānāti. ''Ayaṃ adhipaññāsikkhā''… imā tisso sikkhāyo āvajjantā sikkhanti jānantā sikkhanti passantā sikkhanti cittaṃ adhiṭṭhahantā sikkhanti saddhāya adhimuccantā sikkhanti vīriyaṃ paggaṇhantā sikkhanti satiṃ upaṭṭhapentā sikkhanti cittaṃ samādahantā sikkhanti paññāya pajānantā sikkhanti abhiññeyyaṃ abhijānantā sikkhanti pariññeyyaṃ parijānantā sikkhanti pahātabbaṃ pajahantā sikkhanti bhāvetabbaṃ bhāventā sikkhanti sacchikātabbaṃ

sacchikarontā sikkhanti ācaranti samācaranti samādāya vattanti. Taṃkāraṇā vuccanti – sekhā. **Puthū**ti bahukā. Ete sekhā sotāpannā ca paṭipannā ca sakadāgāmino ca paṭipannā ca anāgāmino ca paṭipannā ca arahanto ca paṭipannā ca. **Idhā**ti imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṃ ādāye imasmiṃ dhamme imasmiṃ vinaye imasmiṃ dhammavinaye imasmiṃ pāvacane imasmiṃ brahmacariye imasmiṃ satthusāsane imasmiṃ attabhāve imasmiṃ manussaloketi – ye ca sekhā puthū idha.

Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisāti tvampi nipako paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī medhāvī. Tesaṃ saṅkhātadhammānañca sekkhānañca iriyaṃ cariyaṃ vuttiṃ pavattiṃ ācaraṃ gocaraṃ vihāraṃ paṭipadaṃ. **Puṭṭho**ti pucchito yācito ajjhesito pasādito. **Pabrūhī**ti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Mārisā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ mārisāti – tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisa. Tenāha so brāhmaṇo –

"Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idha;

Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisā"ti.

8.

Kāmesu nābhigijjheyya, manasānāvilo siyā;

Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje.

Kāmesu nābhigijjheyyāti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Katame vatthukāmā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā dāsidāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca – yaṃ kiñci rajanīyavatthu vatthukāmā.

Api ca atītā kāmā anāgatā kāmā paccuppannā kāmā ajjhattā kāmā bahiddhā kāmā ajjhattabahiddhā kāmā, hīnā kāmā majjhimā kāmā paṇītā kāmā, āpāyikā kāmā mānusikā kāmā dibbā kāmā, paccupaṭṭhitā kāmā, nimmitā kāmā paranimmitā kāmā, pariggahitā kāmā apariggahitā kāmā, mamāyitā kāmā amamāyitā kāmā, sabbepi kāmāvacarā dhammā, sabbepi rūpāvacarā dhammā, sabbepi arūpāvacarā dhammā, taṇhāvatthukā taṇhārammaṇā, kāmanīyaṭṭhena rajanīyaṭṭhena madanīyaṭṭhena ramaṇīyaṭṭhena kāmā. Ime vuccanti vatthukāmā.

Katame kilesakāmā? Chando kāmo rāgo kāmo chandarāgo kāmo saṅkappo kāmo rāgo kāmo saṅkapparāgo kāmo, yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasineho kāmapipāsā kāmapariḷāho kāmagedho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ –

Addasaṃ kāma te mūlaṃ, saṅkappā kāma jāyasi;

Na taṃ saṅkappayissāmi, evaṃ kāma na hehisīti.

Ime vuccanti kilesakāmā. Gedho vuccati taṇhā, yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Kāmesu nābhigijjheyyā**ti kilesakāmena vatthukāmesu nābhigijjheyya na palibundheyya agiddho assa agadhito amucchito anajjhāpanno vītagedho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissaṭṭhagedho vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā vihareyyāti – kāmesu nābhigijjheyya.

Manasānāvilo siyāti. **Mano**ti yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. Kāyaduccaritena cittaṃ āvilaṃ hoti luḷitaṃ eritaṃ ghaṭṭitaṃ calitaṃ bhantaṃ avūpasantaṃ. Vacīduccaritena…pe… manoduccaritena… rāgena… dosena… mohena… kodhena… upanāhena… makkhena… paḷāsena… issāya… macchariyena… māyāya… sāṭheyyena… thambhena… sārambhena… mānena… atimānena… madena… pamādena… sabbakilesehi… sabbaduccaritehi… sabbaḍāhehi… sabbapariḷāhehi… sabbasantāpehi… sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ āvilaṃ hoti luḷitaṃ eritaṃ ghaṭṭitaṃ calitaṃ bhantaṃ avūpasantaṃ. **Manasānāvilo siyā**ti cittena anāvilo siyā – aluḷito anerito aghaṭṭito acalito abhanto vūpasanto āvilakare kilese jaheyya pajaheyya vinodeyya byantīkareyya anabhāvaṃ gameyya, āvilakarehi kilesehi ca ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – manasānāvilo siyā.

Kusalo sabbadhammānanti ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti kusalo sabbadhammānaṃ, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti kusalo sabbadhammānaṃ, ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti kusalo sabbadhammānaṃ, ‘‘avijjāpaccayā saṅkhārā’’ti kusalo sabbadhammānaṃ…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti kusalo

sabbadhammānaṃ. Evampi kusalo sabbadhammānaṃ.

Atha vā, aniccato kusalo sabbadhammānaṃ, dukkhato…pe… rogato… gaṇḍato… sallato… aghato… ābādhato… parato… palokato… ītito… upaddavato… bhayato… upasaggato… calato… pabhaṅguto… addhuvato … atāṇato… aleṇato… asaraṇato… asaraṇībhūtato… rittato… tucchato… suññato… anattato… ādīnavato… vipariṇāmadhammato… asārakato… aghamūlato… vadhakato… vibhavato… sāsavato… saṅkhatato… mārāmisato… jātidhammato… jarādhammato… byādhidhammato… maraṇadhammato… sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato … saṃkilesikadhammato… samudayato… atthaṅgamato… assādato… ādīnavato… nissaraṇato kusalo sabbadhammānaṃ. Evampi kusalo sabbadhammānaṃ.

Atha vā, khandhakusalo dhātukusalo āyatanakusalo paṭiccasamuppādakusalo satipaṭṭhānakusalo sammappadhānakusalo iddhipādakusalo indriyakusalo balakusalo bojjhaṅgakusalo maggakusalo phalakusalo nibbānakusalo. Evampi kusalo sabbadhammānaṃ.

Atha vā, sabbadhammā vuccanti dvādasāyatanāni – cakkhu ceva rūpā ca, sotañca saddā ca, ghānañca gandhā ca, jivhā ca rasā ca, kāyo ca phoṭṭhabbā ca, mano ca dhammā ca. Yato ca ajjhattikabāhiresu āyatanesu chandarāgo pahīno hoti ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṃkato āyatiṃ anuppādadhammo, ettāvatāpi kusalo sabbadhammānanti – kusalo sabbadhammānaṃ.

Sato bhikkhu paribbajeti. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, citte cittānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – asatiparivajjanāya sato, satikaraṇīyānaṃ dhammānaṃ katattā sato, satiparibandhānaṃ dhammānaṃ hatattā sato, satinimittānaṃ dhammānaṃ asammuṭṭhattā sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, satiyā vasitattā sato, satiyā pāguññena samannāgatattā sato, satiyā apaccorohaṇatāya sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, santattā sato, samitattā sato, santadhammasamannāgatattā sato. Buddhānussatiyā sato, dhammānussatiyā sato, saṅghānussatiyā sato, sīlānussatiyā sato, cāgānussatiyā sato, devatānussatiyā sato, ānāpānassatiyā sato, maraṇassatiyā sato, kāyagatāsatiyā sato, upasamānussatiyā sato. Yā sati anussati…pe… sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo, ayaṃ vuccati sati. Imāya satiyā upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati sato. **Bhikkhū**ti sattannaṃ dhammānaṃ bhinnattā bhikkhu – sakkāyadiṭṭhi bhinnā hoti, vicikicchā bhinnā hoti, sīlabbataparāmāso bhinno hoti, rāgo bhinno hoti, doso bhinno hoti, moho bhinno hoti, māno bhinno hoti. Bhinnā honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

Pajjena katena attanā, [sabhiyāti bhagavā]

Parinibbānagato vitiṇṇakaṅkho;

Vibhavañca bhavañca vippahāya, vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhūti.

Sato bhikkhu paribbajeti sato bhikkhu paribbaje, sato gaccheyya, sato tiṭṭheyya, sato nisīdeyya, sato seyyaṃ kappeyya, sato abhikkameyya, sato paṭikkameyya, sato ālokeyya, sato vilokeyya, sato samiñjeyya, sato pasāreyya, sato saṅghāṭipattacīvaraṃ dhāreyya, sato careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – sato bhikkhu paribbaje. Tenāha bhagavā –

"Kāmesu nābhigijjheyya, manasānāvilo siyā;

Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje"ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhiṃ ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā ekavāsanavāsitā, tesaṃ anekapāṇasahassānaṃ virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi – "yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma"nti. Tassa brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci. Saha arahattappattā ajinajaṭāvākacīratidaṇḍakamaṇḍalukesā ca massū ca antarahitā, bhaṇḍukāsāyavatthavasano saṅghāṭipattacīvaradharo anvatthapaṭipattiyā pañjaliko bhagavantaṃ namassamāno nisinno hoti – "satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmī"ti.

Ajitamāṇavapucchāniddeso paṭhamo.

2. Tissametteyyamāṇavapucchāniddeso

9.

Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]

Kassa no santi iñjitā;

Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Kaṃ brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā.

Kodha santusito loketi ko loke tuṭṭho santuṭṭho attamano paripuṇṇasaṅkappoti – kodha santusito loke.

Iccāyasmā tissametteyyoti. **Icc**āti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – iccāti. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ – āyasmāti. **Tisso**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpo. **Metteyyo**ti tassa brāhmaṇassa gottaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāroti – iccāyasmā tissametteyyo.

Kassa no santi iñjitāti taṇhiñjitaṃ diṭṭhiñjitaṃ māniñjitaṃ kilesiñjitaṃ kāmiñjitaṃ. Kassime iñjitā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – kassa no santi iñjitā.

Ko ubhantamabhiññāyāti ko ubho ante abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – ko ubhantamabhiññāya.

Majjhe mantā na lippatīti majjhe mantāya na lippati, alitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – majjhe mantā na lippati.

Kaṃ brūsi mahāpurisoti mahāpuriso aggapuriso seṭṭhapuriso viseṭṭhapuriso pāmokkhapuriso uttamapuriso padhānapuriso pavarapurisoti. Kaṃ brūsi kaṃ kathesi kaṃ maññasi kaṃ bhaṇasi kaṃ passati kaṃ voharasīti – kaṃ brūsi mahāpurisoti.

Ko idha sibbinimaccagāti ko idha sibbiniṃ taṇhaṃ ajjhagā upaccagā

atikkanto samatikkanto vītivattoti – ko idha sibbinimaccagā. Tenāha so brāhmaṇo –

"Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]

Kassa no santi iñjitā;

Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Kaṃ brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā"ti.

10.

Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]

Vītataṇho sadā sato;

Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā.

Kāmesu brahmacariyavāti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. Brahmacariyaṃ vuccati asaddhammasamāpattiyā ārati virati paṭivirati veramaṇī akiriyā akaraṇaṃ anajjhāpatti velāanatikkamo. Api ca, nippariyāyena brahmacariyaṃ vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsamādhi. Yo iminā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati brahmacariyavā. Yathā ca dhanena dhanavāti vuccati, bhogena bhogavāti vuccati, yasena yasavāti vuccati, sippena sippavāti vuccati, sīlena sīlavāti vuccati, vīriyena vīriyavāti vuccati, paññāya paññavāti vuccati, vijjāya vijjavāti vuccati – evameva yo iminā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati brahmacariyavāti – kāmesu brahmacariyavā.

Metteyyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ gottena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – metteyyāti bhagavā.

Vītataṇho sadā satoti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. Yassesā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati vītataṇho cattataṇho vantataṇho muttataṇho

pahīnataṇho paṭinissaṭṭhataṇho vītarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharati. **Sadā**ti sadā sabbadā sabbakālaṃ niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmikajātaṃ avīcisantatisahitaṃ phassitaṃ purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchimayāmaṃ kāḷe juṇhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, citte cittānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato…pe… so vuccati satoti – vītataṇho sadā sato.

Saṅkhāya nibbuto bhikkhūti saṅkhā vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā vicayo pavicayo…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Saṅkhāyā**ti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti…pe… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti… ‘‘avijjāpaccayā saṅkhārā’’ti… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā.

Atha vā, aniccato saṅkhāya jānitvā…pe… dukkhato… rogato… gaṇḍato… sallato…pe… nissaraṇato saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Nibbuto**ti rāgassa nibbāpitattā nibbuto, dosassa nibbāpitattā nibbuto, mohassa nibbāpitattā nibbuto, kodhassa… upanāhassa… makkhassa… paḷāsassa… issāya… macchariyassa… māyāya… sāṭheyyassa… thambhassa… sārambhassa… mānassa… atimānassa… madassa… pamādassa… sabbakilesānaṃ… sabbaduccaritānaṃ… sabbadarathānaṃ … sabbapariḷāhānaṃ… sabbasantāpānaṃ… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ nibbāpitattā nibbuto. **Bhikkhū**ti sattannaṃ dhammānaṃ bhinnattā bhikkhu…pe… vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhūti – saṅkhāya nibbuto bhikkhu.

Tassa no santi iñjitāti. **Tassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Iñjitā**ti taṇhiñjitaṃ diṭṭhiñjitaṃ māniñjitaṃ kilesiñjitaṃ kāmiñjitaṃ. Tassime iñjitā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – tassa no santi iñjitā. Tenāha bhagavā –

“Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]

Vītataṇho sadā sato;

Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā”ti.

11.

So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Taṃ brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā.

So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippatīti. **Antā**ti phasso eko anto, phassasamudayo dutiyo anto, phassanirodho majjhe; atītaṃ eko anto, anāgataṃ dutiyo anto, paccuppannaṃ majjhe; sukhā vedanā eko anto, dukkhā vedanā dutiyo anto, adukkhamasukhā vedanā majjhe; nāmaṃ eko anto, rūpaṃ dutiyo anto, viññāṇaṃ majjhe; cha ajjhattikāni āyatanāni eko anto, cha bāhirāni āyatanāni dutiyo anto, viññāṇaṃ majjhe; sakkāyo eko anto, sakkāyasamudayo dutiyo anto, sakkāyanirodho majjhe. Mantā vuccati paññā, yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi.

Lepāti dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca. Katamo taṇhālepo? Yāvatā taṇhāsaṅkhātena sīmakataṃ odhikataṃ pariyantakataṃ pariggahitaṃ mamāyitaṃ – ‘‘idaṃ mama, etaṃ mama, ettakaṃ mama, ettāvatā mama rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā attharaṇā pāvuraṇā dāsidāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca’’. Kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati. Yāvatā aṭṭhasatataṇhāvicaritaṃ – ayaṃ taṇhālepo.

Katamo diṭṭhilepo? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikā diṭṭhi, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisaṃyojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanaṃ vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakasmiṃ yāthāvakanti gāho, yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – ayaṃ diṭṭhilepo.

So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippatīti so ubho ca ante majjhañca mantāya abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā na lippati na palippati na upalippati, alitto asaṃlitto

anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – so ubhantamabhiññāya majjhe mantā na lippati.

Taṃ brūmi mahāpurisoti mahāpuriso aggapuriso seṭṭhapuriso viseṭṭhapuriso pāmokkhapuriso uttamapuriso pavarapuriso, taṃ brūmi taṃ kathemi taṃ bhaṇāmi taṃ dīpemi taṃ voharāmi.

Āyasmā sāriputto bhagavantaṃ etadavoca – ‘‘mahāpuriso mahāpuriso’ti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, mahāpuriso hotī’’ti? ‘‘Vimuttacittattā khvāhaṃ, sāriputta, mahāpurisoti vadāmi, avimuttacittattā no mahāpurisoti vadāmi.

‘‘Kathañca, sāriputta, vimuttacitto hoti? Idha, sāriputta, bhikkhu ajjhattaṃ kāye kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Tassa kāye kāyānupassino viharato cittaṃ virajjati vimuccati anupādāya āsavehi. Vedanāsu…pe… citte… dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Tassa dhammesu dhammānupassino viharato cittaṃ virajjati vimuccati anupādāya āsavehi. Evaṃ kho, sāriputta, bhikkhu vimuttacitto hoti. Vimuttacittattā khvāhaṃ, sāriputta, mahāpurisoti vadāmi, avimuttacittattā no mahāpurisoti vadāmī’’ti – taṃ brūmi mahāpurisoti.

So idha sibbinimaccagāti sibbinī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ, yassesā sibbinī taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā. So sibbiniṃ taṇhaṃ accagā upaccagā atikkanto samatikkanto vītivattoti – so idha sibbinimaccagā. Tenāha bhagavā –

‘‘So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Taṃ brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā’’ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhiṃ ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā ekavāsanavāsitā, tesaṃ anekapāṇasahassānaṃ virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi – ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti. Tassa brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci. Saha arahattappattā ajinajaṭāvākacīratidaṇḍakamaṇḍalukesā ca massū ca antarahitā. Bhaṇḍukāsāyavatthavasano saṅghāṭipattacīvaradharo anvatthapaṭipattiyā pañjaliko bhagavantaṃ namassamāno nisinno hoti – ‘‘satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmī’’ti.

3. Puṇṇakamāṇavapucchāniddeso

12.

Anejaṃ mūladassāviṃ, [iccāyasmā puṇṇako]

Atthi pañhena āgamaṃ;

Kiṃnissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayiṃsu puthūdha loke, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Anejaṃ mūladassāvinti ejā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ sā ejā taṇhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejāya pahīnattā anejo. Bhagavā lābhepi na iñjati, alābhepi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasaṃsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati na calati na vedhati nappavedhatīti – anejaṃ. **Mūladassāvi**nti bhagavā mūladassāvī hetudassāvī nidānadassāvī sambhavadassāvī pabhavadassāvī samuṭṭhānadassāvī āhāradassāvī ārammaṇadassāvī paccayadassāvī samudayadassāvī.

Tīṇi akusalamūlāni – lobho akusalamūlaṃ, doso akusalamūlaṃ, moho akusalamūlaṃ.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘tīṇimāni, bhikkhave, nidānāni kammānaṃ samudayāya. Katamāni tīṇi? Lobho nidānaṃ kammānaṃ samudayāya, doso nidānaṃ kammānaṃ samudayāya, moho nidānaṃ kammānaṃ samudayāya. Na, bhikkhave, lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo. Atha kho, bhikkhave, lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena nirayo paññāyati, tiracchānayoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo niraye tiracchānayoniyā pettivisaye attabhāvābhinibbattiyā’’. Imāni tīṇi akusalamūlānīti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī…pe… samudayadassāvī. Tīṇi kusalamūlāni – alobho kusalamūlaṃ, adoso kusalamūlaṃ, amoho kusalamūlaṃ.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘tīṇimāni…pe… na, bhikkhave, alobhajena

kammena adosajena kammena amohajena kammena nirayo paññāyati, tiracchānayoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo. Atha kho, bhikkhave, alobhajena kammena adosajena kammena amohajena kammena devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo deve ca manusse ca attabhāvābhinibbattiyā''. Imāni tīṇi kusalamūlānīti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī…pe… samudayadassāvī.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ''ye keci, bhikkhave, dhammā akusalā akusalabhāgiyā akusalapakkhikā sabbe te avijjāmūlakā avijjāsamosaraṇā avijjāsamugghātā''. Sabbe te samugghātaṃ gacchantīti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī…pe… samudayadassāvī.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ''ye keci, bhikkhave, dhammā kusalā kusalabhāgiyā kusalapakkhikā, sabbe te appamādamūlakā appamādasamosaraṇā. Appamādo tesaṃ dhammānaṃ aggamakkhāyatī''ti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī…pe… samudayadassāvī.

Atha vā, bhagavā jānāti passati. ''Avijjā mūlaṃ saṅkhārānaṃ, saṅkhārā mūlaṃ viññāṇassa, viññāṇaṃ mūlaṃ nāmarūpassa, nāmarūpaṃ mūlaṃ saḷāyatanassa, saḷāyatanaṃ mūlaṃ phassassa, phasso mūlaṃ vedanāya, vedanā mūlaṃ taṇhāya, taṇhā mūlaṃ upādānassa, upādānaṃ mūlaṃ bhavassa, bhavo mūlaṃ jātiyā, jāti mūlaṃ jarāmaraṇassā''ti – bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī…pe… samudayadassāvī.

Atha vā, bhagavā jānāti passati. ''Cakkhu mūlaṃ cakkhurogānaṃ, sotaṃ mūlaṃ sotarogānaṃ, ghānaṃ mūlaṃ ghānarogānaṃ, jivhā mūlaṃ jivhārogānaṃ, kāyo mūlaṃ kāyarogānaṃ, mano mūlaṃ cetasikānaṃ dukkhāna''nti – bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī hetudassāvī nidānadassāvī sambhavadassāvī pabhavadassāvī samuṭṭhānadassāvī āhāradassāvī ārammaṇadassāvī paccayadassāvī samudayadassāvīti – anejaṃ mūladassāvī.

Iccāyasmā puṇṇakoti **iccā**ti padasandhi…pe… āyasmā puṇṇako.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi, pañhaṃ pucchitukāmo āgatomhi, pañhaṃ sotukāmo āgatomhīti – evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhatthikānaṃ pañhaṃ pucchitukāmānaṃ pañhaṃ sotukāmānaṃ āgamanaṃ abhikkamanaṃ upasaṅkamanaṃ

payirupāsanaṃ atthīti – evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhāgamo tuyhaṃ atthi, tvampi pahu tvamasi alamatto. Mayā pucchitaṃ kathetuṃ visajjetuṃ vahassetaṃ bhāranti – evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Kiṃ nissitā isayo manujāti kiṃ nissitā āsitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. **Isayo**ti isināmakā ye keci isipabbajjaṃ pabbajitā ājīvakā nigaṇṭhā jaṭilā tāpasā. **Manujā**ti manussā vuccantīti – kiṃ nissitā isayo manujā.

Khattiyā brāhmaṇā devatānanti. **Khattiyā**ti ye keci khattiyajātikā. **Brāhmaṇā**ti ye keci bhovādikā. **Devatāna**nti ājīvakasāvakānaṃ ājīvakā devatā, nigaṇṭhasāvakānaṃ nigaṇṭhā devatā, jaṭilasāvakānaṃ jaṭilā devatā, paribbājakasāvakānaṃ paribbājakā devatā, aviruddhakasāvakānaṃ aviruddhakā devatā, hatthivatikānaṃ hatthī devatā, assavatikānaṃ assā devatā, govatikānaṃ gāvo devatā, kukkuravatikānaṃ kukkurā devatā, kākavatikānaṃ kākā devatā, vāsudevavatikānaṃ vāsudevo devatā, baladevavatikānaṃ baladevo devatā, puṇṇabhaddavatikānaṃ puṇṇabhaddo devatā, maṇibhaddavatikānaṃ maṇibhaddo devatā, aggivatikānaṃ aggi devatā, nāgavatikānaṃ nāgā devatā, supaṇṇavatikānaṃ supaṇṇā devatā, yakkhavatikānaṃ yakkhā devatā, asuravatikānaṃ asurā devatā, gandhabbavatikānaṃ gandhabbā devatā, mahārājavatikānaṃ mahārājāno devatā, candavatikānaṃ cando devatā, sūriyavatikānaṃ sūriyo devatā, indavatikānaṃ indo devatā, brahmavatikānaṃ brahmā devatā, devavatikānaṃ devo devatā, disāvatikānaṃ disā devatā, ye yesaṃ dakkhiṇeyyā te tesaṃ devatāti – khattiyabrāhmaṇā devatānaṃ.

Yaññamakappayiṃsu puthūdhaloketi yaññaṃ vuccati deyyadhammo cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ mālāgandhavilepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyaṃ. **Yaññamakappayiṃsū**ti yepi yaññaṃ esanti gavesanti pariyesanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ mālāgandhavilepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyaṃ, tepi yaññaṃ kappenti. Yepi yaññaṃ abhisaṅkharonti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ…pe… seyyāvasathapadīpeyyaṃ, tepi yaññaṃ kappenti. Yepi yaññaṃ denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ…pe… seyyāvasathapadīpeyyaṃ, tepi yaññaṃ kappenti. **Puthū**ti yaññā vā ete puthū, yaññayājakā vā ete puthū, dakkhiṇeyyā vā ete puthū. Kathaṃ yaññā vā ete puthū? Bahukānaṃ ete yaññā cīvarapiṇḍapātasenāsa nagilānapaccayabhesajjaparikkhārā annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ mālaṃ

gandhaṃ vilepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyaṃ – evaṃ yaññā vā ete puthū.

Kathaṃ yaññayājakā vā ete puthū? Bahukā ete yaññayājakā khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca – evaṃ yaññayājakā vā ete puthū.

Kathaṃ dakkhiṇeyyā vā ete puthū? Bahukā ete dakkhiṇeyyā puthū samaṇabrāhmaṇā kapaṇaddhikavanibbakayācakā – evaṃ dakkhiṇeyyā vā ete puthū. **Idha loke**ti manussaloketi yaññamakappayiṃsu – puthūdha loke.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. **Pucchā**ti tisso pucchā – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā. Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ, tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ adiṭṭhajotanā pucchā.

Katamā diṭṭhasaṃsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ. Aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ diṭṭhasaṃsandanā pucchā.

Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dveḷhakajāto – ‘‘evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho’’ti! So vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ vimaticchedanā pucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – manussapucchā, amanussapucchā, nimmitapucchā. Katamā manussapucchā? Manussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pucchanti, bhikkhū pucchanti, bhikkhuniyo pucchanti, upāsakā pucchanti, upāsikāyo pucchanti, rājāno pucchanti, khattiyā pucchanti, brāhmaṇā pucchanti, vessā pucchanti, suddā pucchanti, gahaṭṭhā pucchanti, pabbajitā pucchanti – ayaṃ manussapucchā.

Katamā amanussapucchā? Amanussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti, nāgā pucchanti, supaṇṇā pucchanti, yakkhā pucchanti, asurā pucchanti, gandhabbā pucchanti, mahārājāno pucchanti, indā pucchanti, brahmāno pucchanti, devatāyo pucchanti – ayaṃ amanussapucchā.

Katamā nimmitapucchā? Yaṃ bhagavā rūpaṃ abhinimmināti

manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgaṃ ahīnindriyaṃ, so nimmito buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchati; bhagavā visajjeti – ayaṃ nimmitapucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – attatthapucchā, paratthapucchā, ubhayatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – diṭṭhadhammikatthapucchā, samparāyikatthapucchā, paramatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – anavajjatthapucchā, nikkilesatthapucchā, vodānatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – atītapucchā, anāgatapucchā, paccuppannapucchā. Aparāpi tisso pucchā – ajjhattapucchā, bahiddhāpucchā, ajjhattabahiddhāpucchā. Aparāpi tisso pucchā – kusalapucchā, akusalapucchā, abyākatapucchā. Aparāpi tisso pucchā – khandhapucchā, dhātupucchā, āyatanapucchā. Aparāpi tisso pucchā – satipaṭṭhānapucchā, sammappadhānapucchā, iddhipādapucchā. Aparāpi tisso pucchā – indriyapucchā, balapucchā, bojjhaṅgapucchā. Aparāpi tisso pucchā – maggapucchā, phalapucchā, nibbānapucchā.

Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ ‘‘kathayassu me’’ti pucchāmi taṃ. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ… sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi meta**nti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Anejaṃ mūladassāviṃ, [iccāyasmā puṇṇako]

Atthi pañhena āgamaṃ;

Kiṃ nissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayiṃsu puthūdha loke, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta’’nti.

13.

Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā]

Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayiṃsu puthūdha loke, āsīsamānā puṇṇaka itthattaṃ ;

Jaraṃ sitā yaññamakappayiṃsu.

Ye kecime isayo manujāti. **Ye kecī**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – ye kecīti. **Isayo**ti isināmakā ye keci isipabbajjaṃ pabbajitā ājīvakā nigaṇṭhā jaṭilā tāpasā. **Manujā**ti manussā vuccantīti – ye kecime isayo manujā puṇṇakāti bhagavā.

Khattiyā brāhmaṇā devatānanti. **Khattiyā**ti ye keci khattiyajātikā. **Brāhmaṇā**ti ye keci bhovādikā. **Devatāna**nti ājīvakasāvakānaṃ ājīvakā devatā…pe… disāvatikānaṃ disā devatā. Ye yesaṃ dakkhiṇeyyā, te tesaṃ devatāti – khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ.

Yaññamakappayiṃsu puthūdha loketi. Yaññaṃ vuccati deyyadhammo cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ…pe… seyyāvasathapadīpeyyaṃ. **Yaññamakappayiṃsū**ti yepi yaññaṃ esanti gavesanti pariyesanti…pe… seyyāvasathapadīpeyyaṃ, tepi yaññaṃ kappenti. **Puthū**ti yaññā vā ete puthū, yaññayājakā vā ete puthū, dakkhiṇeyyā vā ete puthū…pe… evaṃ dakkhiṇeyyā vā ete puthū. **Idha loke**ti manussaloketi yaññamakappayiṃsu – puthūdha loke.

Āsīsamānā puṇṇaka itthattanti. **Āsīsamānā**ti rūpapaṭilābhaṃ āsīsamānā, saddapaṭilābhaṃ āsīsamānā, gandhapaṭilābhaṃ āsīsamānā, rasapaṭilābhaṃ āsīsamānā, phoṭṭhabbapaṭilābhaṃ āsīsamānā, puttapaṭilābhaṃ āsīsamānā, dārapaṭilābhaṃ āsīsamānā, dhanapaṭilābhaṃ āsīsamānā, yasapaṭilābhaṃ āsīsamānā, issariyapaṭilābhaṃ āsīsamānā, khattiyamahāsālakule attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsamānā, brāhmaṇamahāsālakule attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsamānā, gahapatimahāsālakule attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsamānā, cātumahārājikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsamānā, tāvatiṃsesu devesu yāmesu devesu tusitesu devesu nimmānaratīsu devesu paranimmitavasavattīsu devesu brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsamānā icchamānā sādiyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti āsīsamānā.

Puṇṇaka itthattanti ettha attabhāvābhinibbattiṃ āsīsamānā ettha khattiyamahāsālakule attabhāvābhinibbattiṃ āsīsamānā…pe… ettha brahmakāyikesu devesu attabhāvābhinibbattiṃ āsīsamānā icchamānā sādiyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti āsīsamānā – puṇṇaka itthattaṃ.

Jaraṃ sitā yaññamakappayiṃsūti jarānissitā byādhinissitā maraṇanissitā sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā. Yadeva te jātinissitā tadeva te jarānissitā. Yadeva te jarānissitā tadeva te byādhinissitā.

Yadeva te byādhinissitā tadeva te maraṇanissitā. Yadeva te maraṇanissitā tadeva te sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā. Yadeva te sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā tadeva te gatinissitā. Yadeva te gatinissitā tadeva te upapattinissitā. Yadeva te upapattinissitā tadeva te paṭisandhinissitā. Yadeva te paṭisandhinissitā tadeva te bhavanissitā. Yadeva te bhavanissitā tadeva te saṃsāranissitā. Yadeva te saṃsāranissitā tadeva te vaṭṭanissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – jaraṃ sitā yaññamakappayiṃsu. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā]
>
> Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;
>
> Yaññamakappayiṃsu puthūdha loke, āsīsamānā puṇṇaka itthattaṃ;
>
> Jaraṃ sitā yaññamakappayiṃsū’’ti.

14.

> **Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]**
>
> **Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;**
>
> **Yaññamakappayiṃsu puthūdha loke, kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā;**
>
> **Atāruṃ jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.**

Ye kecime isayo manujāti. **Ye kecī**ti…pe….

Kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattāti. **Kaccisū**ti saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhakapucchā anekaṃsapucchā – ‘‘evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho’’ti – kaccisu. **Te**ti yaññayājakā vuccanti. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – kaccisu te bhagavā. **Yaññapathe appamattā**ti yaññoyeva vuccati yaññapatho. Yathā ariyamaggo ariyapatho devamaggo devapatho brahmamaggo brahmapatho, evameva yaññoyeva vuccati yaññapatho. **Appamattā**ti yaññapathe appamattā sakkaccakārino sātaccakārino aṭṭhitakārino anolīnavuttino anikkhittacchandā anikkhittadhurā taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā

tadadhipateyyāti – tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññaṃ esanti gavesanti pariyesanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ…pe… seyyāvasathapadīpeyyaṃ sakkaccakārino…pe… tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññaṃ abhisaṅkharonti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ…pe… seyyāvasathapadīpeyyaṃ sakkaccakārino…pe… tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññaṃ denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ…pe… seyyāvasathapadīpeyyaṃ sakkaccakārino … pe… tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattāti – kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā.

Atāruṃ jātiñca jarañca mārisāti jarāmaraṇaṃ atariṃsu uttariṃsu patariṃsu samatikkamiṃsu vītivattiṃsu. **Mārisā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ mārisāti – atāru jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmi ta**nti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ kathayassu meti – pucchāmi taṃ. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ…pe… sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi meta**nti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

> ‘‘Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]
>
> Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;
>
> Yaññamakappayiṃsu puthūdha loke, kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā;
>
> Atāru jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta’’nti.

15.

> **Āsīsanti thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā]**
>
> **Kāmābhijappantipaṭiccalābhaṃ,teyājayogābhavarāgarattā;**
>
> **Nātariṃsu jātijaranti brūmi.**

Āsīsanti thomayanti abhijappanti juhantīti. **Āsīsantī**ti rūpapaṭilābhaṃ āsīsanti, saddapaṭilābhaṃ āsīsanti, gandhapaṭilābhaṃ āsīsanti, rasapaṭilābhaṃ āsīsanti, phoṭṭhabbapaṭilābhaṃ āsīsanti, puttapaṭilābhaṃ āsīsanti, dārapaṭilābhaṃ āsīsanti, dhanapaṭilābhaṃ āsīsanti, yasapaṭilābhaṃ āsīsanti, issariyapaṭilābhaṃ āsīsanti, khattiyamahāsālakule attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsanti, brāhmaṇamahāsālakule…pe… gahapatimahāsālakule attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsanti, cātumahārājikesu devesu…pe… brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsanti icchanti sādiyanti patthayanti pihayantīti – āsīsanti.

Thomayantīti yaññaṃ vā thomenti phalaṃ vā thomenti dakkhiṇeyye vā thomenti. Kathaṃ yaññaṃ thomenti? Suciṃ dinnaṃ , manāpaṃ dinnaṃ, paṇītaṃ dinnaṃ, kālena dinnaṃ, kappiyaṃ dinnaṃ, viceyya dinnaṃ, anavajjaṃ dinnaṃ, abhiṇhaṃ dinnaṃ dadaṃ cittaṃ pasāditanti – thomenti kittenti vaṇṇenti pasaṃsanti. Evaṃ yaññaṃ thomenti.

Kathaṃ phalaṃ thomenti? Ito nidānaṃ rūpapaṭilābho bhavissati… pe… brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābho bhavissatīti – thomenti kittenti vaṇṇenti pasaṃsanti. Evaṃ phalaṃ thomenti.

Kathaṃ dakkhiṇeyye thomenti? Dakkhiṇeyyā jātisampannā gottasampannā ajjhāyakā mantadharā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū sanighaṇḍuketubhānaṃ sākkharappabhedānaṃ itihāsapañcamānaṃ padakā veyyākaraṇā lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayāti, vītarāgā vā rāgavinayāya vā paṭipannā, vītadosā vā dosavinayāya vā paṭipannā, vītamohā vā mohavinayāya vā paṭipannā, saddhāsampannā sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā vimuttisampannā vimuttiñāṇadassanasampannāti – thomenti kittenti vaṇṇenti pasaṃsanti. Evaṃ dakkhiṇeyye thomentīti – āsīsanti thomayanti.

Abhijappantīti rūpapaṭilābhaṃ abhijappanti, saddapaṭilābhaṃ abhijappanti, gandhapaṭilābhaṃ abhijappanti, rasapaṭilābhaṃ abhijappanti… pe… brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ abhijappantīti – āsīsanti thomayanti abhijappanti. **Juhantī**ti juhanti denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ mālāgandhavilepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyanti – āsīsanti thomayanti abhijappanti juhanti puṇṇakāti bhagavā.

Kāmābhijappanti paṭicca lābhanti rūpapaṭilābhaṃ paṭicca kāme abhijappanti, saddapaṭilābhaṃ paṭicca kāme abhijappanti…pe…

brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ paṭicca kāme abhijappanti pajappantīti – kāmābhijappanti paṭicca lābhaṃ.

Te yājayogā bhavarāgarattā nātariṃsu jātijaranti brūmīti teti yaññayājakā vuccanti, **yājayogā**ti yājayogesu yuttā payuttā āyuttā samāyuttā taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyāti – te yājayogā, **bhavarāgarattā**ti bhavarāgo vuccati yo bhavesu bhavacchando bhavarāgo bhavanandī bhavataṇhā bhavasineho bhavapariḷāho bhavamucchā bhavajjhosānaṃ. Bhavarāgena bhavesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti – te yājayogā bhavarāgarattā.

Nātariṃsu jātijaranti brūmīti te yājayogā bhavarāgarattā jātijarāmaraṇaṃ nātariṃsu na uttariṃsu na patariṃsu na samatikkamiṃsu na vītivattiṃsu, jātijarāmaraṇā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītivattā antojātijarāmaraṇe parivattanti antosaṃsārapathe parivattanti. Jātiyā anugatā jarāya anusaṭā byādhinā abhibhūtā maraṇena abbhāhatā atāṇā aleṇā asaraṇā asaraṇībhūtāti; brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – te yājayogā bhavarāgarattā nātariṃsu jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

> "Āsīsanti thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā]
>
> Kāmābhijappanti paṭicca lābhaṃ, te yājayogā bhavarāgarattā;
>
> Nātariṃsu jātijaranti brūmī"ti.

16.

> **Te ce nātariṃsu yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]**
>
> **Yaññehi jātiñca jarañca mārisa;**
>
> **Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa;**
>
> **Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.**

Te ce nātariṃsu yājayogāti te yaññayājakā yājayogā bhavarāgarattā jātijarāmaraṇaṃ nātariṃsu na uttariṃsu na patariṃsu na samatikkamiṃsu na vītivattiṃsu, jātijarāmaraṇā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītivattā antojātijarāmaraṇe parivattanti antosaṃsārapathe parivattanti.

Jātiyā anugatā jarāya anusaṭā byādhinā abhibhūtā maraṇena abbhāhatā atāṇā aleṇā asaraṇā asaraṇībhūtāti – te ce nātariṃsu yājayogā.

Iccāyasmā puṇṇakoti. Iccāti padasandhi…pe… āyasmā puṇṇako.

Yaññehi jātiñca jarañca mārisāti. **Yaññehī**ti yaññehi pahūtehi yaññehi vividhehi yaññehi puthūhi. **Mārisā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ mārisāti – yaññehi jātiñca jarañca mārisa.

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisāti atha ko eso sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya jātijarāmaraṇaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattayi . **Mārisā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappattissādhivacanametaṃ mārisāti – atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmi ta**nti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ kathayassu metanti – pucchāmi taṃ. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ…pe… sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi meta**nti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Te ce nātariṃsu yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]

Yaññehi jātiñca jarañca mārisa;

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta’’nti.

17.

Saṅkhāya lokasmi paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]

Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke;

Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi.

Saṅkhāya lokasmi paroparānīti saṅkhā vuccati ñāṇaṃ yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Paroparānī**ti oraṃ vuccati sakattabhāvo, paraṃ vuccati parattabhāvo oraṃ

vuccati sakarūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇaṃ, paraṃ vuccati pararūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇaṃ; oraṃ vuccati cha ajjhattikāni āyatanāni, paraṃ vuccati cha bāhirāni āyatanāni. Oraṃ vuccati manussaloko, paraṃ vuccati devaloko; oraṃ vuccati kāmadhātu, paraṃ vuccati rūpadhātu arūpadhātu; oraṃ vuccati kāmadhātu rūpadhātu, paraṃ vuccati arūpadhātu. **Saṅkhāya lokasmi paroparānī**ti paroparāni aniccato saṅkhāya dukkhato rogato gaṇḍato…pe… nissaraṇato saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – saṅkhāya lokasmi paroparāni. **Puṇṇakāti bhagavā**ti. **Puṇṇakā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… yadidaṃ bhagavāti – puṇṇakāti bhagavā.

Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loketi. **Yassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Iñjita**nti taṇhiñjitaṃ diṭṭhiñjitaṃ māniñjitaṃ kilesiñjitaṃ kāmiñjitaṃ. Yassime iñjitā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā. **Kuhiñcī**ti kuhiñci kismiñci katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vā. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke.

Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti. **Santo**ti rāgassa santattā santo, dosassa…pe… mohassa… kodhassa… upanāhassa… makkhassa… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti santo; **vidhūmo**ti kāyaduccaritaṃ vidhūmitaṃ vidhamitaṃ sositaṃ visositaṃ byantīkataṃ , vacīduccaritaṃ…pe… manoduccaritaṃ vidhūmitaṃ vidhamitaṃ sositaṃ visositaṃ byantīkataṃ, rāgo… doso… moho vidhūmito vidhamito sosito visosito byantīkato, kodho… upanāho… makkho… paḷāso… issā… macchariyaṃ… māyā… sāṭheyyaṃ… thambho… sārambho… māno… atimāno… mado… pamādo… sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā vidhūmitā vidhamitā sositā visositā byantīkatā. Atha vā, kodho vuccati dhūmo –

> Māno hi te brāhmaṇa khāribhāro, kodho dhūmo bhasmani mosavajjaṃ;
>
> Jivhā sujā hadayaṃ jotiṭṭhānaṃ, attā sudanto purisassa joti.

Api ca, dasahākārehi kodho jāyati – anatthaṃ me acarīti kodho jāyati, anatthaṃ me caratīti kodho jāyati, anatthaṃ me carissatīti kodho jāyati,

piyassa me manāpassa anatthaṃ acari, anatthaṃ carati, anatthaṃ carissatīti kodho jāyati, appiyassa me amanāpassa atthaṃ acari, atthaṃ carati, atthaṃ carissatīti kodho jāyati, aṭṭhāne vā pana kodho jāyati. Yo evarūpo cittassa āghāto paṭighāto paṭighaṃ paṭivirodho kopo pakopo sampakopo doso padoso sampadoso cittassa byāpatti manopadoso kodho kujjhanā kujjhitattaṃ doso dussanā dussitattaṃ byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ virodho paṭivirodho caṇḍikkaṃ asuropo anattamanatā cittassa – ayaṃ vuccati kodho.

Api ca, kodhassa adhimattaparittatā veditabbā. Atthi kañci kālaṃ kodho cittāvilakaraṇamatto hoti, na ca tāva mukhakulānavikulāno hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho mukhakulānavikulānamatto hoti, na ca tāva hanusañcopano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho hanusañcopanamatto hoti, na ca tāva pharusavācaṃ nicchāraṇo hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho pharusavācaṃ nicchāraṇamatto hoti, na ca tāva disāvidisānuvilokano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho disāvidisānuvilokanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaparāmasano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaparāmasanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabbhukkiraṇo hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaabbhukkiraṇamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabhinipātano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaabhinipātanamatto hoti, na ca tāva chinnavicchinnakaraṇo hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho chinnavicchinnakaraṇamatto hoti, na ca tāva sambhañjanapalibhañjano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho sambhañjanapalibhañjanamatto hoti, na ca tāva aṅgamaṅgaapakaḍḍhano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho aṅgamaṅgaapakaḍḍhanamatto hoti, na ca tāva jīvitāvoropano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho jīvitāvoropanamatto hoti, na ca tāva sabbacāgapariccāgāya saṇṭhito hoti. Yato kodho paraṃ puggalaṃ ghātetvā attānaṃ ghāteti, ettāvatā kodho paramussadagato paramavepullapatto hoti. Yassa so hoti kodho pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati – vidhūmo.

Kodhassa pahīnattā vidhūmo, kodhavatthussa pariññātattā vidhūmo, kodhahetussa pariññātattā vidhūmo, kodhahetussa upacchinnattā vidhūmo. **Anīgho**ti rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā nīghā. Yassete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anīgho.

Nirāsoti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā āsā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā

paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati nirāso. **Jātī**ti yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjāti okkanti abhinibbatti khandhānaṃ pātubhāvo āyatanānaṃ paṭilābho. **Jarā**ti yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jarā jīraṇatā khaṇḍiccaṃ pāliccaṃ valittacatā āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripāko. **Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī**ti yo santo ca vidhūmo ca anīgho ca nirāso ca, so jātijarāmaraṇaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattayīti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

"Saṅkhāya lokasmi paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]

Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke;

Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī"ti.

Sahagāthāpariyosānā…pe… pañjaliko bhagavantaṃ namassamāno nisinno hoti – "satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmī"ti.

Puṇṇakamāṇavapucchāniddeso tatiyo.

4. Mettagūmāṇavapucchāniddeso

18.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā mettagū]

Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattaṃ;

Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmī**ti tisso pucchā – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā. Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ. Tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ adiṭṭhajotanā pucchā.

Katamā diṭṭhasaṃsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ. Aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ diṭṭhasaṃsandanā pucchā.

Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dveḷhakajāto – ‘‘evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho’’ti? So vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ vimaticchedanā pucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – manussapucchā, amanussapucchā, nimmitapucchā. Katamā manussapucchā? Manussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti, bhikkhū pucchanti, bhikkhuniyo pucchanti, upāsakā pucchanti, upāsikāyo pucchanti, rājāno pucchanti khattiyā pucchanti, brāhmaṇā pucchanti, vessā pucchanti, suddā pucchanti, gahaṭṭhā pucchanti, pabbajitā pucchanti – ayaṃ manussapucchā.

Katamā amanussapucchā? Amanussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti, nāgā pucchanti, supaṇṇā pucchanti, yakkhā pucchanti, asurā pucchanti, gandhabbā pucchanti, mahārājāno pucchanti, indā pucchanti, brahmā pucchanti, devā pucchanti – ayaṃ amanussapucchā.

Katamā nimmitapucchā? Bhagavā rūpaṃ abhinimminā̀ti manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgaṃ ahīnindriyaṃ. So nimmito buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchati. Bhagavā visajjeti. Ayaṃ nimmitapucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – attatthapucchā, paratthapucchā, ubhayatthapucchā…pe… aparāpi tisso pucchā – diṭṭhadhammikatthapucchā, samparāyikatthapucchā, paramatthapucchā… aparāpi tisso pucchā – anavajjatthapucchā, nikkilesatthapucchā, vodānatthapucchā… aparāpi tisso pucchā – atītapucchā, anāgatapucchā, paccuppannapucchā… aparāpi tisso pucchā – ajjhattapucchā, bahiddhāpucchā, ajjhattabahiddhāpucchā… aparāpi tisso pucchā – kusalapucchā, akusalapucchā, abyākatapucchā… aparāpi tisso pucchā – khandhapucchā, dhātupucchā āyatanapucchā… aparāpi tisso pucchā – satipaṭṭhānapucchā, sammappadhānapucchā, iddhipādapucchā… aparāpi tisso pucchā – indriyapucchā, balapucchā, bojjhaṅgapucchā… aparāpi tisso pucchā – maggapucchā, phalapucchā, nibbānapucchā….

Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ ‘‘kathayassu me’’ti pucchāmi taṃ. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ… pe… sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi meta**nti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti –

pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Iccāyasmā mettagūti iccāti padasandhi…pe… iccāyasmā mettagū.

Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattanti. **Vedagū**ti taṃ maññāmi, bhāvitattoti taṃ maññāmi, evaṃ jānāmi, evaṃ ājānāmi evaṃ paṭijānāmi evaṃ paṭivijjhāmi. **Vedagū bhāvitatto**ti kathañca bhagavā vedagū? **Vedā** vuccanti catūsu maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ…pe… dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Bhagavā tehi vedehi jātijarāmaraṇassa antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. Vedānaṃ vā antagatoti vedagū; vedehi vā antagatoti vedagū; sattannaṃ vā dhammānaṃ viditattā vedagū; sakkāyadiṭṭhi viditā hoti, vicikicchā viditā hoti, sīlabbataparāmāso vidito hoti, rāgo doso moho māno vidito hoti, viditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhiyāti bhagavā]

Samaṇānaṃ yānīdhatthi brāhmaṇānaṃ;

Sabbavedanāsu vītarāgo;

Sabbaṃ vedamaticca vedagū soti.

Evaṃ bhagavā vedagū.

Kathaṃ bhagavā bhāvitatto? Bhagavā bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapañño bhāvitasatipaṭṭhāno bhāvitasammappadhāno bhāvitaiddhipādo bhāvitaindriyo bhāvitabalo bhāvitabojjhaṅgo bhāvitamaggo, pahīnakileso paṭividdhākuppo sacchikatanirodho. Dukkhaṃ tassa pariññātaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, pariññeyyaṃ pariññātaṃ, pahātabbaṃ pahīnaṃ, bhāvetabbaṃ bhāvitaṃ, sacchikātabbaṃ sacchikataṃ, aparitto mahanto gambhīro appameyyo duppariyogāḷho bahuratano sāgarūpamo chaḷaṅgupekkhāya samannāgato hoti.

Cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano; upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṃ sutvā, ghānena gandhaṃ ghāyitvā,

jivhāya rasaṃ sāyitvā, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā, manasā dhammaṃ viññāya neva sumano hoti na dummano; upekkhako viharati sato sampajāno.

Cakkhunā rūpaṃ disvā manāpaṃ rūpaṃ nābhigijjhati nābhihaṃsati na rāgaṃ janeti. Tassa ṭhitova kāyo hoti, ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ. Cakkhunā kho paneva rūpaṃ disvā amanāpaṃ na maṅku hoti appatiṭṭhitacitto alīnamanaso abyāpannacetaso. Tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ. Sotena saddaṃ sutvā… pe… ghānena gandhaṃ ghāyitvā… jivhāya rasaṃ sāyitvā… kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā… manasā dhammaṃ viññāya manāpaṃ nābhigijjhati nābhihaṃsati na rāgaṃ janeti. Tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ. Manasāyeva kho pana dhammaṃ viññāya amanāpaṃ na maṅku hoti. Appatiṭṭhitacitto alīnamanaso abyāpannacetaso tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ.

Cakkhunā rūpaṃ disvā manāpāmanāpesu rūpesu ṭhitova kāyo hoti ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ. Sotena saddaṃ sutvā… pe… manasā dhammaṃ viññāya manāpāmanāpesu dhammesu ṭhitova kāyo hoti ṭhitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṇṭhitaṃ suvimuttaṃ.

Cakkhunā rūpaṃ disvā rajanīye na rajjati, dussanīye na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppati, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati. Sotena saddaṃ sutvā…pe… manasā dhammaṃ viññāya rajanīye na rajjati, dussanīye na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppati, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati.

Diṭṭhe diṭṭhamatto, sute sutamatto, mute mutamatto, viññāte viññātamatto. Diṭṭhe na limpati, sute na limpati, mute na limpati, viññāte na limpati. Diṭṭhe anūpayo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati. Sute…pe… mute … viññāte anūpayo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati.

Saṃvijjati bhagavato cakkhu, passati bhagavā cakkhunā rūpaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Saṃvijjati bhagavato sotaṃ, suṇāti bhagavā sotena saddaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Saṃvijjati bhagavato ghānaṃ, ghāyati bhagavā ghānena gandhaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Saṃvijjati bhagavato jivhā, sāyati bhagavā jivhāya rasaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Saṃvijjati bhagavato kāyo,

phusati bhagavā kāyena phoṭṭhabbaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Saṃvijjati bhagavato mano, vijānāti bhagavā manasā dhammaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā.

Cakkhu rūpārāmaṃ rūpārataṃ rūpasammuditaṃ, taṃ bhagavato dantaṃ guttaṃ rakkhitaṃ saṃvutaṃ; tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti. Sotaṃ saddārāmaṃ saddarataṃ…pe… ghānaṃ gandhārāmaṃ gandharataṃ… jivhā rasārāmā rasaratā rasasammuditā, sā bhagavato dantā guttā rakkhitā saṃvutā; tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti. Kāyo phoṭṭhabbārāmo phoṭṭhabbarato phoṭṭhabbasammudito… mano dhammārāmo dhammarato dhammasammudito, so bhagavato danto gutto rakkhito saṃvuto; tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti –

"Dantaṃ nayanti samitiṃ, dantaṃ rājābhirūhati;

Danto seṭṭho manussesu, yotivākyaṃ titikkhati.

"Varamassatarā dantā, ājānīyā ca sindhavā;

Kuñjarā ca mahānāgā, attadanto tato varaṃ.

"Na hi etehi yānehi, gaccheyya agataṃ disaṃ;

Yathāttanā sudantena, danto dantena gacchati.

"Vidhāsu na vikampanti, vippamuttā punabbhavā;

Dantabhūmiṃ anuppattā, te loke vijitāvino.

"Yassindriyāni bhāvitāni, ajjhattañca bahiddhā ca sabbaloke;

Nibbijjha imaṃ parañca lokaṃ, kālaṃ kaṅkhati bhāvito sa danto"ti .

Evaṃ bhagavā bhāvitattoti.

Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattaṃ, kuto nu dukkhā samudāgatā imeti. **Kuto nū**ti saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhakapucchā anekaṃsapucchā – "evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho"ti – kuto nu. **Dukkhā**ti jātidukkhaṃ, jarādukkhaṃ, byādhidukkhaṃ, maraṇadukkhaṃ, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ, byasanaṃ dukkhaṃ, nerayikaṃ dukkhaṃ, tiracchānayonikaṃ dukkhaṃ,

pettivisayikaṃ dukkhaṃ, mānusikaṃ dukkhaṃ, gabbhokkantimūlakaṃ dukkhaṃ, gabbhaṭṭhitimūlakaṃ dukkhaṃ, gabbhavuṭṭhānamūlakaṃ dukkhaṃ, jātassūpanibandhakaṃ dukkhaṃ, jātassa parādheyyakaṃ dukkhaṃ, attūpakkamaṃ dukkhaṃ, parūpakkamaṃ dukkhaṃ, dukkhadukkhaṃ, saṅkhāradukkhaṃ, vipariṇāmadukkhaṃ, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso ḍāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitapittaṃ madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassaṃ dukkhaṃ, mātumaraṇaṃ dukkhaṃ, pitumaraṇaṃ dukkhaṃ, bhātumaraṇaṃ dukkhaṃ, bhaginimaraṇaṃ dukkhaṃ, puttamaraṇaṃ dukkhaṃ, dhītumaraṇaṃ dukkhaṃ, ñātibyasanaṃ dukkhaṃ, rogabyasanaṃ dukkhaṃ, bhogabyasanaṃ dukkhaṃ, sīlabyasanaṃ dukkhaṃ, diṭṭhibyasanaṃ dukkhaṃ; yesaṃ dhammānaṃ ādito samudāgamanaṃ paññāyati, atthaṅgamato nirodho paññāyati, kammasannissito vipāko, vipākasannissitaṃ kammaṃ, nāmasannissitaṃ rūpaṃ, rūpasannissitaṃ nāmaṃ, jātiyā anugataṃ, jarāya anusaṭaṃ, byādhinā abhibhūtaṃ, maraṇena abbhāhataṃ, dukkhe patiṭṭhitaṃ, atāṇaṃ aleṇaṃ asaraṇaṃ asaraṇībhūtaṃ – ime vuccanti dukkhā. Ime dukkhā kuto samudāgatā kuto jātā kuto sañjātā kuto nibbattā kuto abhinibbattā kuto pātubhūtā kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti, imesaṃ dukkhānaṃ mūlaṃ pucchati hetuṃ pucchati nidānaṃ pucchati sambhavaṃ pucchati pabhavaṃ pucchati samuṭṭhānaṃ pucchati āhāraṃ pucchati ārammaṇaṃ pucchati paccayaṃ pucchati samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – kuto nu dukkhā samudāgatā ime.

Ye keci lokasmimanekarūpāti. **Ye kecī**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – ye kecīti. **Lokasmi**nti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Anekarūpā**ti anekavidhā nānāppakārā dukkhāti – ye keci lokasmimanekarūpā. Tenāha so brāhmaṇo –

"Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā mettagū]

Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattaṃ;

Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā"ti.

19.

Dukkhassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi, [mettagūti bhagavā]

Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ;

Upadhinidānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā.

Dukkhassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasīti. **Dukkhassā**ti jātidukkhassa jarādukkhassa byādhidukkhassa maraṇadukkhassa sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhassa. **Pabhavaṃ apucchasī**ti dukkhassa mūlaṃ pucchasi hetuṃ pucchasi nidānaṃ pucchasi sambhavaṃ pucchasi pabhavaṃ pucchasi samuṭṭhānaṃ pucchasi āhāraṃ pucchasi ārammaṇaṃ pucchasi paccayaṃ pucchasi samudayaṃ pucchasi yācasi ajjhesasi pasādesīti – dukkhassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi. **Mettagū**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – mettagūti bhagavā.

Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānanti. **Ta**nti dukkhassa mūlaṃ pavakkhāmi hetuṃ pavakkhāmi nidānaṃ pavakkhāmi sambhavaṃ pavakkhāmi pabhavaṃ pavakkhāmi samuṭṭhānaṃ pavakkhāmi āhāraṃ pavakkhāmi ārammaṇaṃ pavakkhāmi paccayaṃ pavakkhāmi samudayaṃ pavakkhāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsessāmīti – taṃ te pavakkhāmi. **Yathā pajāna**nti yathā pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. Na itihītihaṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhadhammaṃ taṃ kathayissāmīti – taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ.

Upadhinidānā pabhavanti dukkhāti. **Upadhī**ti dasa upadhī – taṇhūpadhi, diṭṭhūpadhi, kilesūpadhi, kammūpadhi, duccaritūpadhi, āhārūpadhi, paṭighūpadhi, catasso upādinnadhātuyo upadhī, cha ajjhattikāni āyatanāni upadhī, cha viññāṇakāyā upadhī, sabbampi dukkhaṃ dukkhamanaṭṭhena upadhi. Ime vuccanti dasa upadhī. **Dukkhā**ti jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ nerayikaṃ dukkhaṃ… pe… diṭṭhibyasanaṃ dukkhaṃ. Yesaṃ dhammānaṃ ādito samudāgamanaṃ paññāyati, atthaṅgamato nirodho paññāyati, kammasannissito vipāko,

vipākasannissitaṃ kammaṃ, nāmasannissitaṃ rūpaṃ, rūpasannissitaṃ nāmaṃ, jātiyā anugataṃ, jarāya anusaṭaṃ, byādhinā abhibhūtaṃ, maraṇena abbhāhataṃ, dukkhe patiṭṭhitaṃ, atāṇaṃ aleṇaṃ asaraṇaṃ asaraṇībhūtaṃ – ime vuccanti dukkhā. Ime dukkhā upadhinidānā upadhihetukā upadhipaccayā upadhikāraṇā honti pabhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti pātubhavantīti – upadhinidānā pabhavanti dukkhā.

Ye keci lokasmimanekarūpāti. **Ye kecī**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – ye kecīti. **Lokasmi**nti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Anekarūpā**ti anekavidhā nānappakārā dukkhāti – ye keci lokasmimanekarūpā. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Dukkhassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi, [mettagūti bhagavā]
>
> Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ;
>
> Upadhinidānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā’’ti.

20.

> **Yo ve avidvā upadhiṃ karoti, punappunaṃ dukkhamupeti mando;**
>
> **Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā, dukkhassa jātippabhavānupassī.**

Yo ve avidvā upadhiṃ karotīti. **Yo**ti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃṭhānappatto yaṃdhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā. **Avidvā**ti avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppañño. **Upadhiṃ karotī**ti taṇhūpadhiṃ karoti, diṭṭhūpadhiṃ karoti, kilesūpadhiṃ karoti, kammūpadhiṃ karoti, duccaritūpadhiṃ karoti, āhārūpadhiṃ karoti, paṭighūpadhiṃ karoti, catasso upādinnadhātuyo upadhī karoti, cha ajjhattikāni āyatanāni upadhī karoti, cha viññāṇakāye upadhī karoti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetīti – avidvā upadhiṃ karoti.

Punappunaṃ dukkhamupeti mandoti punappunaṃ jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ eti samupeti upagacchati gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti – punappunaṃ dukkhamupeti. **Mando**ti

mando momuho avidvā avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppaññoti – punappunaṃ dukkhamupeti mando.

Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirāti. **Tasmā**ti taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā etaṃ ādīnavaṃ sampassamāno upadhīsūti tasmā. **Pajāna**nti pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto, ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti…pe… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. **Upadhiṃ na kayirā**ti taṇhūpadhiṃ na kareyya, diṭṭhūpadhiṃ na kareyya, kilesūpadhiṃ na kareyya, duccaritūpadhiṃ na kareyya, āhārūpadhiṃ na kareyya, paṭighūpadhiṃ na kareyya, catasso upādinnadhātuyo upadhī na kareyya, cha ajjhattikāni āyatanāni upadhī na kareyya, cha viññāṇakāye upadhī na kareyya, na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyyāti – tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā.

Dukkhassāti jātidukkhassa jarādukkhassa byādhidukkhassa maraṇadukkhassa sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhassa. **Pabhavānupassī**ti dukkhassa mūlānupassī hetānupassī nidānānupassī sambhavānupassī pabhavānupassī samuṭṭhānānupassī āhārānupassī ārammaṇānupassī paccayānupassī samudayānupassī. Anupassanā vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Imāya anupassanāya paññāya upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. So vuccati anupassīti – dukkhassa jātippabhavānupassī. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Yo ve avidvā upadhiṃ karoti, punappunaṃ dukkhamupeti mando;
>
> Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā, dukkhassa jātippabhavānupassī’’ti.

21.

> **Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;**
>
> **Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca;**

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.

Yaṃ taṃ apucchimha akittayī noti yaṃ taṃ apucchimha ayācimha ajjhesimha pasādayimha. **Akittayī no**ti kittitaṃ pakittitaṃ ācikkhitaṃ desitaṃ paññapitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaritaṃ vibhattaṃ uttānīkataṃ pakāsitanti – yaṃ taṃ apucchimha akittayī no.

Aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhīti aññaṃ taṃ pucchāma, aññaṃ taṃ yācāma, aññaṃ taṃ ajjhesāma, aññaṃ taṃ pasādema, uttari taṃ pucchāma. **Tadiṅgha brūhī**ti iṅgha brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi.

Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañcāti. **Kathaṃ nū**ti saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhakapucchā anekaṃsapucchā – ‘‘evaṃ nu kho, nanu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho’’ti – kathaṃ nu. **Dhīrā**ti dhīrā paṇḍitā paññavanto buddhimanto ñāṇino vibhāvino medhāvino. **Ogha**nti kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ. **Jātī**ti yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjāti okkanti nibbatti abhinibbatti khandhānaṃ pātubhāvo āyatanānaṃ paṭilābho. **Jarā**ti yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jarā jīraṇatā khaṇḍiccaṃ pāliccaṃ valittacatā āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripāko. **Soko**ti ñātibyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyasanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena vā samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena vā phuṭṭhassa soko socanā socitattaṃ antosoko antoparisoko antoḍāho antopariḍāho cetaso parijjhāyanā domanassaṃ sokasallaṃ. **Paridevo**ti ñātibyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyasanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena vā samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena vā phuṭṭhassa ādevo paridevo ādevanā paridevanā ādevitattaṃ paridevitattaṃ vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappanā lālappitattaṃ .

Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañcāti dhīrā kathaṃ oghañca jātiñca jarañca sokañca paridevañca taranti uttaranti pataranti samatikkamanti vītivattantīti – kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca.

Taṃ me munī sādhu viyākarohīti. **Ta**nti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi

yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemi. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā tena ñāṇena samannāgato muni monappatto. Tīṇi moneyyāni – kāyamoneyyaṃ vacīmoneyyaṃ manomoneyyaṃ.

Katamaṃ kāyamoneyyaṃ? Tividhānaṃ kāyaduccaritānaṃ pahānaṃ kāyamoneyyaṃ. Tividhaṃ kāyasucaritaṃ kāyamoneyyaṃ. Kāyārammaṇe ñāṇaṃ kāyamoneyyaṃ. Kāyapariññā kāyamoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ. Kāye chandarāgassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ. Kāyasaṅkhāranirodho catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ. Idaṃ kāyamoneyyaṃ.

Katamaṃ vacīmoneyyaṃ? Catubbidhānaṃ vacīduccaritānaṃ pahānaṃ vacīmoneyyaṃ. Catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ vacīmoneyyaṃ. Vācārammaṇe ñāṇaṃ vacīmoneyyaṃ. Vācāpariññā vacīmoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo vacīmoneyyaṃ. Vācāya chandarāgassa pahānaṃ vacīmoneyyaṃ. Vacīsaṅkhāranirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyaṃ. Idaṃ vacīmoneyyaṃ.

Katamaṃ manomoneyyaṃ? Tividhānaṃ manoduccaritānaṃ pahānaṃ manomoneyyaṃ. Tividhaṃ manosucaritaṃ manomoneyyaṃ. Cittārammaṇe ñāṇaṃ manomoneyyaṃ. Cittapariññā manomoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo manomoneyyaṃ. Citte chandarāgassa pahānaṃ manomoneyyaṃ. Cittasaṅkhāranirodho saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyaṃ. Idaṃ manomoneyyaṃ.

Kāyamuniṃ vacīmuniṃ , manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu sabbappahāyinaṃ.

Kāyamuniṃ vacīmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu ninhātapāpakanti.

Imehi tīhi moneyyehi dhammehi samannāgatā. Cha munino – agāramunino,anagāramunino,sekhamunino,asekhamunino,paccekamunino munimuninoti. Katame agāramunino? Ye te agārikā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime agāramunino. Katame anagāramunino? Ye te pabbajitā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime anagāramunino. Satta sekhā sekhamunino. Arahanto asekhamunino. Paccekasambuddhā paccekamunino. Tathāgatā arahanto sammāsambuddhā munimunino.

Na monena munī hoti, mūḷharūpo aviddasu;

Yo ca tulaṃva paggayha, varamādāya paṇḍito.

Pāpāni parivajjeti, sa munī tena so muni;

Yo munāti ubho loke, muni tena pavuccati.

Asatañca satañca ñatvā dhammaṃ, ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;

Devamanussehi pūjanīyo , saṅgajālamaticca so munīti.

Sādhu viyākarohīti taṃ sādhu ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – taṃ me munī sādhu viyākarohi. **Tathā hi te vidito esa dhammo**ti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

"Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;

Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca;

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo"ti.

22.

Kittayissāmi te dhammaṃ, [mettagūti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

Kittayissāmitedhammanti.**Dhamma**ntiādikalyāṇaṃmajjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne, cattāro sammappadhāne, cattāro iddhipāde, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅge, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, nibbānañca, nibbānagāminiñca paṭipadaṃ kittayissāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmīti – kittayissāmi te dhammaṃ. **Mettagū**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati.

Diṭṭhe dhamme anītihanti. **Diṭṭhe dhamme**ti diṭṭhe dhamme ñāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvite dhamme sabbe saṅkhārā aniccāti…pe… yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammanti diṭṭhe dhamme ñāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvite dhammeti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmi. Atha vā, dukkhe diṭṭhe dukkhaṃ kathayissāmi, samudaye diṭṭhe samudayaṃ kathayissāmi, magge diṭṭhe maggaṃ kathayissāmi, nirodhe diṭṭhe nirodhaṃ kathayissāmīti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmi. Atha vā, diṭṭhe dhamme sandiṭṭhikaṃ akālikaṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmīti diṭṭhe dhamme. **Anītiha**nti na itihītihaṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā, sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhadhammaṃ, taṃ kathayissāmīti – diṭṭhe dhamme anītihaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato…pe… so vuccati sato. **Cara**nti caranto viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenaṭṭhena visattikā? Visatāti visattikā, visālāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visaṃharatīti visattikā, visaṃvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe kule gaṇe āvāse lābhe yase pasaṃsāya sukhe cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre kāmadhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā kāmabhave rūpabhave arūpabhave saññābhave asaññābhave nevasaññānāsaññābhave ekavokārabhave catuvokārabhave pañcavokārabhave atīte anāgate paccuppanne diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visaṭā vitthatāti visattikā. **Loke**ti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Tare loke visattika**nti loke vesā visattikā , loke vetaṃ visattikaṃ sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – tare loke visattikaṃ. Tenāha bhagavā –

“Kittayissāmi te dhammaṃ, [mettagūti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika”nti.

23.

Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi dhammamuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

Tañcāhaṃ abhinandāmīti. **Ta**nti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ . Nandāmīti abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi yācāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmīti – tañcāhaṃ abhinandāmi.

Mahesi dhammamuttamanti. **Mahesī**ti kiṃ mahesi bhagavā, mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahantaṃ samādhikkhandhaṃ…pe… mahantaṃ paññākkhandhaṃ… mahantaṃ vimuttikkhandhaṃ… mahantaṃ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato tamokāyassa padālanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato vipallāsassa pabhedanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato taṇhāsallassa abbahanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato diṭṭhisaṅghātassa viniveṭhanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato mānadhajassa papātanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato abhisaṅkhārassa vūpasamaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato oghassa nittharaṇaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato bhārassa nikkhepanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato saṃsāravaṭṭassa upacchedaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato santāpassa nibbāpanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato pariḷāhassa paṭippassaddhiṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato dhammadhajassa ussāpanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahante satipaṭṭhāne…pe… mahante sammappadhāne… mahante iddhipāde… mahantāni indriyāni… mahantāni balāni… mahante bojjhaṅge… mahantaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ… mahantaṃ paramatthaṃ amataṃ nibbānaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahesakkhehi sattehi esito gavesito pariyesito – “kahaṃ buddho, kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo, kahaṃ narāsabho”ti mahesi. **Dhammamuttama**nti dhammamuttaṃmaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Uttama**nti aggaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ dhammanti – mahesi dhammamuttamaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu…pe… citte… dhammesu… dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato… so vuccati sato. **Cara**nti caranto viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenaṭṭhena visattikā… pe… visaṭā vitthatāti visattikā. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloke. **Tare loke visattika**nti loke vesā visattikā, loke vetaṃ visattikaṃ sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – tare loke visattikaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Taṅcāhaṃ abhinandāmi, mahesi dhammamuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika’’nti.

24.

Yaṃ kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇaṃ bhave na tiṭṭhe.

Yaṃ kiñci sampajānāsīti yaṃ kiñci pajānāsi ājānāsi vijānāsi paṭivijānāsi paṭivijjhasīti – yaṃ kiñci sampajānāsi. **Mettagū**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – mettagūti bhagavā.

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti. **Uddha**nti anāgataṃ ; **adho**ti atītaṃ; **tiriyañcāpi majjhe**ti paccuppannaṃ. **Uddha**nti devaloko; **adho**ti nirayaloko; **tiriyañcāpi majjhe**ti manussaloko. Atha vā, **uddha**nti kusalā dhammā; **adho**ti akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjhe**ti abyākatā dhammā. **Uddha**nti arūpadhātu; **adho**ti kāmadhātu; **tiriyañcāpi majjhe**ti rūpadhātu.

Uddhanti sukhā vedanā; **adho**ti dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjhe**ti adukkhamasukhā vedanā. **Uddha**nti uddhaṃ pādatalā; **adho**ti adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjhe**ti vemajjheti – uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe.

Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇaṃ bhave na tiṭṭheti **etesū**ti ācikkhitesu desitesu paññapitesu paṭṭhapitesu vivaritesu vibhajitesu uttānīkatesu pakāsitesu. Nandī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Nivesana**nti dve nivesanā – taṇhānivesanā ca diṭṭhinivesanā ca. Katamā taṇhā nivesanā? Yāvatā taṇhāsaṅkhātena …pe… ayaṃ taṇhānivesanā. Katamā diṭṭhinivesanā? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi …pe… ayaṃ diṭṭhinivesanā.

Panujja viññāṇanti puññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ, apuññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ, āneñjābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ. Etesu nandiñca nivesanañca abhisaṅkhārasahagatañca viññāṇaṃ nujja panujja nuda panuda jaha pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – etesu nandiñca nivesanañca panujja viññāṇaṃ.

Bhave na tiṭṭheti. **Bhavā**ti dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo. Katamo kammabhavo? Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro – ayaṃ kammabhavo. Katamo paṭisandhiko punabbhavo? Paṭisandhikā rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ – ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo. **Bhave na tiṭṭhe**ti nandiñca nivesanañca abhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇañca kammabhavañca paṭisandhikañca punabbhavaṃ pajahanto vinodento byantīkaronto anabhāvaṃ gamento kammabhave na tiṭṭheyya paṭisandhike punabbhave na tiṭṭheyya na santiṭṭheyyāti – panujja viññāṇaṃ bhave na tiṭṭhe. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Yaṃ kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]
>
> Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;
>
> Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇaṃ bhave na tiṭṭhe’’ti.

25.

> **Evaṃvihārī sato appamatto,**
>
> **Bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni;**
>
> **Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya**

dukkhaṃ.

Evaṃvihārī sato appamattoti. **Evaṃvihārī**ti nandiñca nivesanañca abhisaṅkhārasahagataviññāṇañca kammabhavañca paṭisandhikañca punabbhavaṃ pajahanto vinodento byantīkaronto anabhāvaṃ gamentoti – evaṃvihārī. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento…pe… so vuccati sato. **Appamatto**ti sakkaccakārī sātaccakārī aṭṭhitakārī anolīnavuttī anikkhittacchando anikkhittadhuro appamatto kusalesu dhammesu – ‘‘kathāhaṃ aparipūraṃ vā sīlakkhandhaṃ paripūreyyaṃ, paripūraṃ vā sīlakkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya’’nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussoḷhī ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesu. ‘‘Kathāhaṃ aparipūraṃ vā samādhikkhandhaṃ…pe… paññākkhandhaṃ… vimuttikkhandhaṃ… vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūreyyaṃ paripūraṃ vā vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya’’nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussoḷhī ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesu. ‘‘Kathāhaṃ apariññātaṃ vā dukkhaṃ parijāneyyaṃ, appahīne vā kilese pajaheyyaṃ, abhāvitaṃ vā maggaṃ bhāveyyaṃ, asacchikataṃ vā nirodhaṃ sacchikareyya’’nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussoḷhī ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesūti – evaṃvihārī sato appamatto.

Bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitānīti. **Bhikkhū**ti puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu sekkho vā bhikkhu. **Cara**nti caranto viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpento. **Mamattā**ti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca…pe… idaṃ taṇhāmamattaṃ…pe… idaṃ diṭṭhimamattaṃ… taṇhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṭinissajjitvā mamatte jahitvā cajitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni.

Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhanti. **Jātī**ti yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ…pe… **jara**nti yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ… pe… **soko**ti ñātibyasanena vā phuṭṭhassa…pe… **paridevo**ti ñātibyasanena vā phuṭṭhassa…pe… **idhā**ti imissā diṭṭhiyā…pe… imasmiṃ manussaloke. **Vidvā**ti vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Dukkha**nti jātidukkhaṃ…pe… domanassupāyāsadukkhaṃ. **Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkha**nti vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī idheva jātiñca

jarañca sokapariddavañca dukkhañca pajaheyya vinodeyya byantīkareyya anabhāvaṃ gameyyāti – jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhaṃ. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Evaṃvihārī sato appamatto, bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni;
>
> Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkha’’nti.

26.

> **Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;**
>
> **Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ, tathā hi te vidito esa dhammo.**

Etābhinandāmi vaco mahesinoti. **Eta**nti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesino**ti kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi…pe… kahaṃ narāsabhoti mahesīti – etābhinandāmi vaco mahesino.

Sukittitaṃ gotamanūpadhīkanti. **Sukittita**nti sukittitaṃ suācikkhitaṃ sudesitaṃ supaññapitaṃ supaṭṭhapitaṃ suvivaritaṃ suvibhajitaṃ suuttānīkataṃ supakāsitanti – sukittitaṃ. **Gotamanūpadhīka**nti upadhī vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. Upadhippahānaṃ upadhivūpasamaṃ upadhipaṭinissaggaṃ upadhipaṭipassaddhaṃ amataṃ nibbānanti – sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ.

Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhanti. **Addhā**ti ekaṃsavacanaṃ nissaṃsayavacanaṃ nikkaṅkhāvacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḷhakavacanaṃ nirodhavacanaṃ appaṇakavacanaṃ avatthāpanavacanametaṃ – addhāti. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ… pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Pahāsi dukkha**nti jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ pahāsi pajahi vinodesi byantīkarosi anabhāvaṃ gamesīti – addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto

vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

"Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;

Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ, tathā hi te vidito esa dhammo"ti.

27.

Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ, ye tvaṃ munī aṭṭhitaṃ ovadeyya;

Taṃ taṃ namassāmi samecca nāga, appeva maṃ bhagavā aṭṭhitaṃ ovadeyya.

Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhanti. **Te cāpī**ti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Pajaheyyu dukkha**nti jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ pajaheyyuṃ vinodeyyuṃ byantīkareyyuṃ anabhāvaṃ gameyyunti – te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ.

Ye tvaṃ munī aṭṭhitaṃ ovadeyyāti. **Ye**ti khattiye ca brāhmaṇe ca vesse ca sudde ca gahaṭṭhe ca pabbajite ca deve ca manusse ca. **Tva**nti bhagavantaṃ bhaṇati. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Aṭṭhitaṃ ovadeyyā**ti aṭṭhitaṃ ovadeyya sakkaccaṃ ovadeyya abhiṇhaṃ ovadeyya punappunaṃ ovadeyya anusāseyyāti – ye tvaṃ munī aṭṭhitaṃ ovadeyya.

Taṃ taṃ namassāmi samecca nāgāti. **Ta**nti bhagavantaṃ bhaṇati. **Namassāmī**ti kāyena vā namassāmi, vācāya vā namassāmi, cittena vā namassāmi, anvatthapaṭipattiyā vā namassāmi, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassāmi, sakkaromi garuṃ karomi mānemi pūjemi. **Sameccā**ti samecca abhisamecca samāgantvā abhisamāgantvā sammukhā taṃ namassāmi. **Nāgā**ti nāgo ca bhagavā āguṃ na karotīti – nāgo, na gacchatīti – nāgo, na āgacchatīti – nāgo. Kathaṃ bhagavā āguṃ na karotīti – nāgo? Āgu vuccati pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

Āguṃ na karoti kiñci loke, [sabhiyāti bhagavā]

Sabbasaṃyoge visajja bandhanāni;

Sabbattha na sajjatī vimutto, nāgo tādi pavuccate tathattāti.

Evaṃ bhagavā āguṃ na karotīti – nāgo.

Kathaṃ bhagavā na gacchatīti – nāgo. Bhagavā na chandāgatiṃ gacchati, na dosāgatiṃ gacchati, na mohāgatiṃ gacchati, na bhayāgatiṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi dhammehi yāyati nīyati vuyhati saṃharīyati. Evaṃ bhagavā na gacchatīti – nāgo.

Kathaṃ bhagavā na āgacchatīti – nāgo. Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Sakadāgāmimaggena… pe… anāgāmimaggena… arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Evaṃ bhagavā na āgacchatīti nāgoti – taṃ taṃ namassāmi samecca nāga.

Appeva maṃ bhagavā aṭṭhitaṃ ovadeyyāti appeva maṃ bhagavā aṭṭhitaṃ ovadeyya sakkaccaṃ ovadeyya abhiṇhaṃ ovadeyya punappunaṃ ovadeyya anusāseyyāti – appeva maṃ bhagavā aṭṭhitaṃ ovadeyya. Tenāha so brāhmaṇo –

> ‘‘Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ, ye tvaṃ munī aṭṭhitaṃ ovadeyya;
>
> Taṃ taṃ namassāmi samecca nāga, appeva maṃ bhagavā aṭṭhitaṃ ovadeyyā’’ti.

28.

> **Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā, akiñcanaṃ kāmabhave asattaṃ;**
>
> **Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho.**

Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññāti. **Brāhmaṇo**ti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo. Sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti, vicikicchā

bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti, rāgo bāhito hoti, doso bāhito hoti, moho bāhito hoti, māno bāhito hoti. Bāhitāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

Bāhitvā sabbapāpakāni, [sabhiyāti bhagavā]

Vimalo sādhusamāhito ṭhitatto;

Saṃsāramaticca kevalī so, asito tādi pavuccate sa brahmā.

Vedagūti vedo vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ…pe… sabbaṃ vedamaticca vedagū soti. **Abhijaññā**ti abhijāneyya ājāneyya vijāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyyāti – yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā.

Akiñcanaṃ kāmabhave asattanti. **Akiñcana**nti rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccaritakiñcanaṃ, yassete kiñcanā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati akiñcano. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca… pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Bhavā**ti dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo …pe… ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo. **Akiñcanaṃ kāmabhave asatta**nti akiñcanaṃ puggalaṃ kāmabhave ca asattaṃ alaggaṃ alaggitaṃ apalibuddhaṃ nikkhantaṃ nissaṭaṃ vippamuttaṃ visaññuttaṃ vimariyādikatena cetasā viharantanti – akiñcanaṃ kāmabhave asattaṃ.

Addhā hi so oghamimaṃ atārīti. **Addhā**ti ekaṃsavacanaṃ…pe… avatthāpanavacanametaṃ – addhāti. **Ogha**nti kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ. **Atārī**ti uttari patari samatikkami vītivattayīti – addhā hi so oghamimaṃ atāri.

Tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkhoti. **Tiṇṇo**ti kāmoghaṃ tiṇṇo, bhavoghaṃ tiṇṇo, diṭṭhoghaṃ tiṇṇo, avijjoghaṃ tiṇṇo, saṃsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto. So vutthavāso ciṇṇacaraṇo gataddho gatadiso gatakoṭiko pālitabrahmacariyo uttamadiṭṭhippatto bhāvitamaggo, pahīnakileso paṭividdhākuppo sacchikatanirodho. Dukkhaṃ tassa pariññātaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, pariññeyyaṃ pariññātaṃ, pahātabbaṃ pahīnaṃ, bhāvetabbaṃ bhāvitaṃ, sacchikātabbaṃ sacchikataṃ. So ukkhittapaligho saṃkiṇṇaparikkho abbuḷhesiko niraggaḷo ariyo pannaddhajo pannabhāro visaññutto pañcaṅgavippahīno chaḷaṅgasamannāgato

ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco samavayasaṭṭhesano anāvilasaṅkappo passaddhakāyasaṅkhāro suvimuttacitto suvimuttapaññho kevalī vusitavā uttamapuriso paramapuriso paramapattippatto. So neva ācināti na apacināti, apacinitvā ṭhito. Neva pajahati na upādiyati, pajahitvā ṭhito. Neva visineti na ussineti, visinetvā ṭhito. Neva vidhūpeti na sandhūpeti, vidhūpetvā ṭhito. Asekkhena sīlakkhandhena samannāgatattā ṭhito. Asekkhena samādhikkhandhena…pe… paññākkhandhena… vimuttikkhandhena… vimuttiñāṇadassanakkhandhena samannāgatattā ṭhito. Saccaṃ sampaṭipādayitvā ṭhito. Ejaṃ samatikkamitvā ṭhito. Kilesaggiṃ pariyādiyitvā ṭhito. Aparigamanatāya ṭhito. Kathaṃ samādāya ṭhito? Vimuttipaṭisevanatāya ṭhito. Mettāya pārisuddhiyā ṭhito. Karuṇāya …pe… muditāya… upekkhāya pārisuddhiyā ṭhito. Accantapārisuddhiyā ṭhito. Atammayatāya pārisuddhiyā ṭhito. Vimuttattā ṭhito. Santussitattā ṭhito. Khandhapariyante ṭhito. Dhātupariyante ṭhito. Āyatanapariyante ṭhito. Gatipariyante ṭhito. Upapattipariyante ṭhito. Paṭisandhipariyante ṭhito. Bhavapariyante ṭhito. Saṃsārapariyante ṭhito. Vaṭṭapariyante ṭhito. Antimabhave ṭhito. Antime samussaye ṭhito. Antimadehadharo arahā.

Tassāyaṃ pacchimako bhavo, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti.

Tiṇṇo ca pāranti pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. So pāragato pārappatto antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. So vuttavāso ciṇṇacaraṇo…pe… jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – tiṇṇo ca pāraṃ.

Akhiloti rāgo khilo, doso khilo, moho khilo, kodho khilo, upanāho khilo…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā khilā. Yassete khilā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā so vuccati akhilo. **Akaṅkho**ti dukkhe kaṅkhā, dukkhasamudaye kaṅkhā, dukkhanirodhe kaṅkhā, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya kaṅkhā, pubbante kaṅkhā, aparante kaṅkhā, pubbantāparante kaṅkhā, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhā, yā evarūpā kaṅkhā kaṅkhāyanā kaṅkhāyitattaṃ vimati vicikicchā dveḷhakaṃ dvedhāpatho saṃsayo anekaṃsaggāho āsappanā parisappanā apariyogāhanā

chambhitattaṃ cittassa manovilekho. Yassete kaṅkhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā so vuccati akaṅkhoti – tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā, akiñcanaṃ kāmabhave asattaṃ;
>
> Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho’’ti.

29.

> **Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhave saṅgamimaṃ visajja;**
>
> **So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi.**

Vidvā ca yo vedagū naro idhāti. **Vidvā**ti vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Yo**ti yo yādiso…pe… manusso vā. **Vedagū**ti vedā vuccanti catūsu maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi . Tehi vedehi jātijarāmaraṇassa antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. Vedānaṃ vā antagatoti vedagū, vedehi vā antagatoti vedagū, sattannaṃ vā dhammānaṃ viditattā vedagū. Sakkāyadiṭṭhi viditā hoti, vicikicchā…pe… sīlabbataparāmāso… rāgo… doso… moho… māno vidito hoti. Viditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

> Vedāni viceyya kevalāni, [sabhiyāti bhagavā]
>
> Samaṇānaṃ yānīdhatthi brāhmaṇānaṃ;
>
> Sabbavedanāsu vītarāgo, sabbaṃ vedamaticca vedagū so.

Naroti satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Idhā**ti imissā diṭṭhiyā…pe… imasmiṃ manussaloketi – vidvā ca yo vedagū naro idha.

Bhavābhave saṅgamimaṃ visajjāti. **Bhavābhave**ti bhavābhave kammabhave punabbhave kāmabhave, kammabhave kāmabhave punabbhave rūpabhave, kammabhave rūpabhave punabbhave

arūpabhave, kammabhave arūpabhave punabbhave punappunabhave, punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhinibbattiyā. **Saṅgā**ti satta saṅgā – rāgasaṅgo, dosasaṅgo, mohasaṅgo, mānasaṅgo, diṭṭhisaṅgo, kilesasaṅgo, duccaritasaṅgo. **Visajjā**ti saṅge vosajjetvā vā visajja. Atha vā, saṅge bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane phoṭayitvā vā visajja. Yathā yānaṃ vā vayhaṃ vā rathaṃ vā sakaṭaṃ vā sandamānikaṃ vā sajjaṃ visajjaṃ karonti vikopenti – evameva te saṅge vosajjetvā vā visajja. Atha vā, saṅge bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane phoṭayitvā vā visajjāti – bhavābhave saṅgamimaṃ visajja.

So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā… yassesā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati vītataṇho vigatataṇho cattataṇho vantataṇho muttataṇho pahīnataṇho paṭinissaṭṭhataṇho vītarāgo cattarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – so vītataṇho. **Anīgho**ti rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā nīghā. Yassete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anīgho. **Nirāso**ti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā āsā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati nirāso. **Jātī**ti yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ…pe… āyatanānaṃ paṭilābho. **Jarā**ti yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ …pe… indriyānaṃ paripāko. Ayaṃ vuccati jarā. **So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī**ti yo so vītataṇho anīgho ca nirāso ca, so kho jātijarāmaraṇaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattayīti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – so vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

"Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhave saṅgamimaṃ visajja;

So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī"ti.

Saha gāthāpariyosānā…pe… satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Mettagūmāṇavapucchāniddeso catuttho.

5. Dhotakamāṇavapucchāniddeso

30.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā dhotako]

Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhaṃ;

Tava sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmī**ti tisso pucchā – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā… pe… imā tisso pucchā…pe… nibbānapucchā. **Pucchāmi ta**nti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ, kathayassu meti – pucchāmi taṃ. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi meta**nti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Iccāyasmā dhotakoti. **Iccā**ti padasandhi…pe… **āyasmā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ āyasmāti. **Dhotako**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – iccāyasmā dhotako.

Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ kaṅkhāmi abhikaṅkhāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesī**ti kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi…pe… kahaṃ narāsabhoti mahesīti – vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhaṃ.

Tava sutvāna nigghosanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – tava sutvāna nigghosaṃ.

Sikkhe nibbānamattanoti. **Sikkhā**ti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā…pe… ayaṃ adhipaññāsikkhā. **Nibbānamattano**ti attano rāgassa nibbāpanāya, dosassa nibbāpanāya, mohassa nibbāpanāya, kodhassa nibbāpanāya, upanāhassa nibbāpanāya… pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ samāya upasamāya vūpasamāya nibbāpanāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya,

adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ padahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkheyya, satiṃ upaṭṭhapento sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkheyya, pariññeyyaṃ parijānanto sikkheyya, pahātabbaṃ pajahanto sikkheyya, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkheyya, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya, ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – sikkhe nibbānamattano. Tenāha so brāhmaṇo –

"Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā dhotako]

Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhaṃ;

Tava sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano"ti.

31.

Tenahātappaṃ karohi, [dhotakāti bhagavā]

Idheva nipako sato;

Ito sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano.

Tenahātappaṃ karohīti ātappaṃ karohi, ussāhaṃ karohi, ussoḷhiṃ karohi, thāmaṃ karohi, dhitiṃ karohi, vīriyaṃ karohi, chandaṃ janehi sañjanehi upaṭṭhapehi samuṭṭhapehi nibbattehi abhinibbattehīti – tenahātappaṃ karohi.

Dhotakāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Idheva nipako satoti. **Idhā**ti imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṃ ādāye imasmiṃ dhamme imasmiṃ vinaye imasmiṃ dhammavinaye imasmiṃ pāvacane imasmiṃ brahmacariye imasmiṃ satthusāsane imasmiṃ attabhāve imasmiṃ manussaloke. **Nipako**ti nipako paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato…pe… so vuccati satoti – idheva nipako sato.

Ito sutvāna nigghosanti ito mayhaṃ vacanaṃ byappathaṃ

desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ sutvā suṇitvā uggaṇhitvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – ito sutvāna nigghosaṃ.

Sikkhe nibbānamattanoti. **Sikkhā**ti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā…pe… ayaṃ adhipaññāsikkhā. **Nibbānamattano**ti attano rāgassa nibbāpanāya, dosassa nibbāpanāya, mohassa nibbāpanāya, kodhassa nibbāpanāya, upanāhassa nibbāpanāya…pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ samāya upasamāya vūpasamāya nibbāpanāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya, adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya, ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – sikkhe nibbānamattano. Tenāha bhagavā –

"Tenahātappaṃ karohi, [dhotakāti bhagavā]

Idheva nipako sato;

Ito sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano"ti.

32.

Passāmahaṃ devamanussaloke, akiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānaṃ;

Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu, pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhi.

Passāmahaṃ devamanussaloketi. **Devā**ti tayo devā – sammutidevā, upapattidevā, visuddhidevā. Katame sammutidevā? Sammutidevā vuccanti rājāno ca rājakumārā ca deviyo ca. Ime vuccanti sammutidevā. Katame upapattidevā? Upapattidevā vuccanti cātumahārājikā devā tāvatiṃsā devā yāmā devā tusitā devā nimmānaratī devā paranimmitavasavattī devā brahmakāyikā devā ye ca devā taduttari . Ime vuccanti upapattidevā. Katame visuddhidevā? Visuddhidevā vuccanti tathāgatasāvakā arahanto khīṇāsavā ye ca paccekabuddhā. Ime vuccanti visuddhidevā. Bhagavā sammutidevānañca upapattidevānañca visuddhidevānañca devo ca atidevo ca devātidevo ca sīhasīho nāganāgo gaṇigaṇī munimunī rājarājā. **Passāmahaṃ devamanussaloke**ti manussaloke devaṃ passāmi atidevaṃ passāmi devātidevaṃ passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmīti – passāmahaṃ devamanussaloke.

Ākiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānanti. **Akiñcana**nti rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccaritakiñcanaṃ, te kiñcanā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā, tasmā buddho akiñcano. **Brāhmaṇo**ti bhagavā sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti, vicikicchā bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti, rāgo bāhito hoti, doso bāhito hoti, moho bāhito hoti, māno bāhito hoti, bāhitāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

Bāhitvā sabbapāpakāni, [sabhiyāti bhagavā]

Vimalo sādhusamāhito ṭhitatto;

Saṃsāramaticca kevalī so, asito tādi pavuccate sa brahmāti.

Iriyamānanti carantaṃ viharantaṃ iriyantaṃ vattentaṃ pālentaṃ yapentaṃ yāpentanti – akiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānaṃ.

Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhūti. **Ta**nti bhagavantaṃ bhaṇati. **Namassāmī**ti kāyena vā namassāmi, vācāya vā namassāmi, cittena vā namassāmi, anvatthapaṭipattiyā vā namassāmi, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassāmi sakkaromi garuṃ karomi mānemi pūjemi. **Samantacakkhū**ti samantacakkhu vuccati sabbaññutañāṇaṃ. Bhagavā sabbaññutañāṇena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

“Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;

Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhū”ti.

Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu.

Pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhīti. **Sakkā**ti sakko bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanaṃ sīladhanaṃ hiridhanaṃ ottappadhanaṃ sutadhanaṃ cāgadhanaṃ paññādhanaṃ satipaṭṭhānadhanaṃ sammappadhānadhanaṃ iddhipādadhanaṃ indriyadhanaṃ baladhanaṃ bojjhaṅgadhanaṃ maggadhanaṃ phaladhanaṃ nibbānadhanaṃ. Imehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano

dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakko. Kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā, dukkhasamudaye kaṅkhā, dukkhanirodhe kaṅkhā, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya kaṅkhā, pubbante kaṅkhā, aparante kaṅkhā, pubbantāparante kaṅkhā, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhā. Yā evarūpā kaṅkhā kaṅkhāyanā kaṅkhāyitattaṃ vimati vicikicchā dveḷhakaṃ dvedhāpatho saṃsayo anekaṃsaggāho āsappanā parisappanā apariyogāhanā chambhitattaṃ cittassa manovilekho. **Pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhī**ti muñca maṃ pamuñca maṃ mocehi maṃ pamocehi maṃ uddhara maṃ samuddhara maṃ vuṭṭhāpehi maṃ kathaṃkathāsallatoti – pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhi. Tenāha so brāhmaṇo –

> "Passāmahaṃ devamanussaloke, akiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānaṃ;
>
> Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu, pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhī"ti.

33.

> **Nāhaṃ sahissāmi pamocanāya, kathaṃkathiṃ dhotaka kañci loke;**
>
> **Dhammañca seṭṭhaṃ ājānamāno, evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresi.**

Nāhaṃ sahissāmi pamocanāyāti nāhaṃ taṃ sakkomi muñcituṃ pamuñcituṃ mocetuṃ pamocetuṃ uddharituṃ samuddharituṃ uṭṭhāpetuṃ samuṭṭhāpetuṃ kathaṃkathāsallatoti. Evampi nāhaṃ sahissāmi pamocanāya. Atha vā, na īhāmi na samīhāmi na ussahāmi na vāyamāmi na ussāhaṃ karomi na ussoḷhiṃ karomi na thāmaṃ karomi na dhitiṃ karomi na vīriyaṃ karomi na chandaṃ janemi na sañjanemi na nibbattemi na abhinibbattemi assaddhe puggale acchandike kusīte hīnavīriye appaṭipajjamāne dhammadesanāyāti. Evampi nāhaṃ sahissāmi pamocanāya. Atha vā, natthaññho koci mocetā. Te yadi moceyyuṃ sakena thāmena sakena balena sakena vīriyena sakena parakkamena sakena purisathāmena sakena purisabalena sakena purisavīriyena sakena purisaparakkamena attanā sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjamānā moceyyunti. Evampi nāhaṃ

sahissāmi pamocanāya.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘so vata, cunda, attanā palipapalipanno paraṃ palipapalipannaṃ uddharissatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. So vata, cunda, attanā adanto avinīto aparinibbuto paraṃ damessati vinessati parinibbāpessatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjatīti. Evampi nāhaṃ sahissāmi pamocanāya.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

‘‘Attanā hi kataṃ pāpaṃ, attanā saṃkilissati;

Attanā akataṃ pāpaṃ, attanāva visujjhati;

Suddhi asuddhi paccattaṃ, nāñño aññaṃ visodhaye’’ti.

Evampi nāhaṃ sahissāmi pamocanāya.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘evameva kho, brāhmaṇa, tiṭṭhateva nibbānaṃ tiṭṭhati nibbānagāmimaggo tiṭṭhāmahaṃ samādapetā, atha ca pana mama sāvakā mayā evaṃ ovadiyamānā evaṃ anusāsiyamānā appekacce accantaniṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādhenti ekacce nārādhentīti. Ettha kyāhaṃ, brāhmaṇa karomi? Maggakkhāyī, brāhmaṇa, tathāgato. Maggaṃ buddho ācikkhati. Attanā paṭipajjamānā mucceyyunti . Evampi nāhaṃ sahissāmi pamocanāya’’.

Kathaṃkathiṃ dhotaka kañci loketi kathaṃkathiṃ puggalaṃ sakaṅkhaṃ sakhilaṃ sadveḷhakaṃ savicikicchaṃ. **Kañcī**ti kañci khattiyaṃ vā brāhmaṇaṃ vā vessaṃ vā suddaṃ vā gahaṭṭhaṃ vā pabbajitaṃ vā devaṃ vā manussaṃ vā. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – kathaṃkathiṃ dhotaka kañci loke.

Dhammañca seṭṭhaṃ ājānamānoti dhammaṃ seṭṭhaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Seṭṭha**nti aggaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ dhammaṃ ājānamāno vijānamāno paṭivijānamāno paṭivijjhamānoti – dhammañca seṭṭhaṃ ājānamāno.

Evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresīti evaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tareyyāsi uttareyyāsi patareyyāsi samatikkameyyāsi vītivatteyyāsīti – evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresi. Tenāha bhagavā –

"Nāhaṃ sahissāmi pamocanāya, kathaṃkathiṃ dhotaka kañci loke;

Dhammañca seṭṭhaṃ ājānamāno, evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresī"ti.

34.

Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;

Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamāno , idheva santo asito careyyaṃ.

Anusāsa brahme karuṇāyamānoti anusāsa brahme anuggaṇha brahme anukampa brahmeti – anusāsa brahme. **Karuṇāyamāno**ti karuṇāyamāno anudayamāno anurakkhamāno anuggaṇhamāno anukampamānoti – anusāsa brahme karuṇāyamāno.

Vivekadhammaṃ yamahaṃ vijaññanti vivekadhammaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Yamahaṃ vijañña**nti yamahaṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – vivekadhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ.

Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamānoti yathā ākāso na pajjati na gaṇhati na bajjhati na palibajjhati, evaṃ apajjamāno agaṇhamāno abajjhamāno apalibajjhamānoti – evampi ākāsova abyāpajjamāno. Yathā ākāso na rajjati lākhāya vā haliddiyā vā nīliyā vā mañjeṭṭhāya vā evaṃ arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – evampi ākāsova abyāpajjamāno. Yathā ākāso na kuppati na byāpajjati na patilīyati na paṭihaññati, evaṃ akuppamāno abyāpajjamāno appatilīyamāno appaṭihaññamāno appaṭihatamānoti – evampi ākāsova abyāpajjamāno.

Idheva santo asito careyyanti. **Idheva santo**ti idheva santo idheva samāno idheva nisinno samāno imasmiṃyeva āsane nisinno samāno imissāyeva parisāya nisinno samānoti, evampi – idheva santo. Atha vā, idheva santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭippassaddhoti, evampi – idheva santo. **Asito**ti dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca… pe… ayaṃ taṇhānissayo…pe… ayaṃ diṭṭhinissayo… taṇhānissayaṃ

pahāya diṭṭhinissayaṃ paṭinissajjitvā cakkhuṃ anissito, sotaṃ anissito, ghānaṃ anissito, jivhaṃ anissito, kāyaṃ anissito, manaṃ anissito, rūpe… sadde… gandhe … rase… phoṭṭhabbe… dhamme… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ… lābhaṃ… yasaṃ… pasaṃsaṃ… sukhaṃ… cīvaraṃ… piṇḍapātaṃ… senāsanaṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ… kāmadhātuṃ… rūpadhātuṃ… arūpadhātuṃ… kāmabhavaṃ… rūpabhavaṃ… arūpabhavaṃ… saññābhavaṃ… asaññābhavaṃ… nevasaññānāsaññābhavaṃ… ekavokārabhavaṃ… catuvokārabhavaṃ… pañcavokārabhavaṃ… atītaṃ… anāgataṃ… paccuppannaṃ… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme asito anissito anallīno anupagato anajjhosito anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaṃyutto vimariyādikatena cetasā. **Careyya**nti careyyaṃ vihareyyaṃ iriyeyyaṃ vatteyyaṃ yapeyyaṃ yāpeyyanti – idheva santo asito careyyaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

> “Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;
>
> Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamāno, idheva santo asito careyya’’nti.

35.

> **Kittayissāmi te santiṃ, [dhotakāti bhagavā]**
>
> **Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;**
>
> **Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.**

Kittayissāmi te santinti rāgassa santiṃ, dosassa santiṃ, mohassa santiṃ, kodhassa santiṃ, upanāhassa…pe… makkhassa… paḷāsassa… issāya… macchariyassa… māyāya… sāṭheyyassa… thambhassa… sārambhassa… mānassa… atimānassa… madassa… pamādassa… sabbakilesānaṃ… sabbaduccaritānaṃ… sabbadarathānaṃ… sabbapariḷāhānaṃ… sabbasantāpānaṃ… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santiṃ upasantiṃ vūpasantiṃ nibbutiṃ paṭippassaddhiṃ kittayissāmi pakittayissāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmīti – kittayissāmi te santiṃ.

Dhotakāti bhagavāti. **Dhotakā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti,

yadidaṃ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Diṭṭhe dhamme anītihanti. **Diṭṭhe dhamme**ti diṭṭhe dhamme ñāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvite dhamme sabbe saṅkhārā aniccāti…pe… yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammanti diṭṭhe dhamme ñāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhāvite dhamme vibhūte dhammeti, evampi – diṭṭhe dhamme… pe…. Atha vā, dukkhe diṭṭhe dukkhaṃ kathayissāmi, samudaye diṭṭhe samudayaṃ kathayissāmi, magge diṭṭhe maggaṃ kathayissāmi, nirodhe diṭṭhe nirodhaṃ kathayissāmīti, evampi – diṭṭhe dhamme…pe…. Atha vā, sandiṭṭhikaṃ akālikaṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti, evampi – diṭṭhe dhamme. **Anītiha**nti na itihītihaṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhadhammaṃ, taṃ kathayissāmīti – diṭṭhe dhamme anītihaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā; ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā; ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti…pe… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato…pe… so vuccati sato. **Cara**nti caranto viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenaṭṭhena visattikā… pe… visaṭā vitthatāti visattikā. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloke. **Tare loke visattika**nti loke vesā visattikā, loke vetaṃ visattikaṃ sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – tare loke visattikaṃ. Tenāha bhagavā –

‘‘Kittayissāmi te santiṃ, [dhotakāti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika’’nti.

36.

Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

Tañcāhaṃ abhinandāmīti. **Ta**nti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmīti – tañcāhaṃ abhinandāmi.

Mahesisantimuttamanti. **Mahesī**ti kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esīgavesīpariyesīti mahesi, mahantaṃ samādhikkhandhaṃ… pe… kahaṃ narāsabhoti mahesi. **Santimuttama**nti santi vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Uttama**nti aggaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaranti – mahesi santimuttamaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditaṃ katvā…pe… ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā; ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato…pe… so vuccati sato. **Cara**nti caranto…pe… yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti. Visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenaṭṭhena visattikā… pe… visaṭā vitthatāti visattikā. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloke. **Tare loke visattika**nti loke vesā visattikā, loke vetaṃ visattikaṃ sato tareyyaṃ uttareyyaṃ…pe… vītivatteyyanti – tare loke visattikaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika’’nti.

37.

Yaṃ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etaṃ viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi taṇhaṃ.

Yaṃ kiñci sampajānāsīti yaṃ kiñci sampajānāsi ājānāsi paṭivijānāsi paṭivijjhasīti – yaṃ kiñci sampajānāsi. **Dhotakāti bhagavā**ti. **Dhotakā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti. **Uddha**nti anāgataṃ; **adho**ti atītaṃ; **tiriyañcāpi majjhe**ti paccuppannaṃ. **Uddha**nti devaloko; **adho**ti apāyaloko; **tiriyañcāpi majjhe**ti manussaloko. Atha vā, **uddha**nti kusalā dhammā; **adho**ti akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjhe**ti abyākatā dhammā. **Uddha**nti arūpadhātu; **adho**ti kāmadhātu; **tiriyañcāpi majjhe**ti rūpadhātu. **Uddha**nti sukhā vedanā; **adho**ti dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjhe**ti adukkhamasukhā vedanā. **Uddha**nti uddhaṃ pādatalā; **adho**ti adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjhe**ti vemajjheti – uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe.

Etaṃ viditvā saṅgoti loketi saṅgo eso lagganaṃ etaṃ bandhanaṃ etaṃ palibodho esoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – etaṃ viditvā saṅgoti loke.

Bhavābhavāya mākāsi taṇhanti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā saddataṇhā…pe… dhammataṇhā. **Bhavābhavāyā**ti bhavābhavāya kammabhavāya punabbhavāya kāmabhavāya, kammabhavāya kāmabhavāya punabbhavāya rūpabhavāya, kammabhavāya rūpabhavāya punabbhavāya arūpabhavāya, kammabhavāya arūpabhavāya punabbhavāya punappunabbhavāya, punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhinibbattiyā taṇhaṃ mākāsi mā janesi mā sañjanesi mā nibbattesi mābhinibbattesi, pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – bhavābhavāya mākāsi taṇhanti. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Yaṃ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]
>
> Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;
>
> Etaṃ viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi taṇha’’nti.

Saha gāthāpariyosānā…pe… satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Dhotakamāṇavapucchāniddeso pañcamo.

6. Upasīvamāṇavapucchāniddeso

38.

Eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ, [iccāyasmā upasīvo]

Anissito no visahāmi tārituṃ;

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu, yaṃ nissito oghamimaṃ tareyyaṃ.

Eko ahaṃ sakka mahantamoghanti. **Eko**ti puggalo vā me dutiyo natthi, dhammo vā me dutiyo natthi, yaṃ vā puggalaṃ nissāya dhammaṃ vā nissāya mahantaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tareyyaṃ uttareyyaṃ patareyyaṃ samatikkameyyaṃ vītivatteyyanti. **Sakkā**ti sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanaṃ sīladhanaṃ hiridhanaṃ ottappadhanaṃ sutadhanaṃ cāgadhanaṃ paññādhanaṃ satipaṭṭhānadhanaṃ…pe… nibbānadhanaṃ. Imehi anekehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū achambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakkoti – eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ.

Iccāyasmā upasīvoti. **Iccā**ti padasandhi…pe…. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe…. **Upasīvo**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā upasīvo.

Anissito no visahāmi tāritunti. **Anissito**ti puggalaṃ vā anissito dhammaṃ vā anissito no visahāmi na ussahāmi na sakkomi na paṭibalo mahantaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tarituṃ uttarituṃ patarituṃ samatikkamituṃ vītivattitunti – anissito no visahāmi tārituṃ.

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhūti ārammaṇaṃ ālambaṇaṃ nissayaṃ upanissayaṃ brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Samantacakkhū**ti samantacakkhu vuccati sabbaññutañāṇaṃ. Bhagavā tena sabbaññutañāṇena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

Na tassa adiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;

Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhūti.

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu.

Yaṃ nissito oghamimaṃ tareyyanti. **Yaṃ nissito**ti yaṃ puggalaṃ vā nissito dhammaṃ vā nissito mahantaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tareyyaṃ uttareyyaṃ patareyyaṃ samatikkameyyaṃ vītivatteyyanti – yaṃ nissito oghamimaṃ tareyyaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

"Eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ, [iccāyasmā upasīvo]

Anissito no visahāmi tārituṃ;

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu, yaṃ nissito oghamimaṃ tareyya"nti.

39.

Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]

Natthīti nissāya tarassu oghaṃ;

Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassa .

Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimāti so brāhmaṇo pakatiyā ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ lābhīyeva nissayaṃ na jānāti – "ayaṃ me nissayo"ti. Tassa bhagavā nissayañca ācikkhati uttariñca niyyānapathaṃ. Ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā tattha jāte cittacetasike dhamme aniccato pekkhamāno, dukkhato…pe… rogato… gaṇḍato… sallato… aghato… ābādhato… parato… palokato… ītito… upaddavato… bhayato… upasaggato… calato… pabhaṅguto… addhuvato… atāṇato… aleṇato… asaraṇato… asaraṇībhūtato… rittato… tucchato… suññato… anattato… ādīnavato… vipariṇāmadhammato… asārakato… aghamūlato… bhavato… vibhavato… sāsavato… saṅkhatato… mārāmisato… jātidhammato… jarādhammato… byādhidhammato… maraṇadhammato… sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato … samudayadhammato… atthaṅgamato… assādato… ādīnavato… nissaraṇato pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamāno.

Satimāti yā sati anussati paṭissati…pe… sammāsati – ayaṃ vuccati

sati. Imāya satiyā upeto hoti…pe… samannāgato, so vuccati satimāti – ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā.

Upasīvāti bhagavāti. **Upasīvā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Natthīti nissāya tarassu oghanti natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti. Kiṃkāraṇā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti? Viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā taññeva viññāṇaṃ abhāveti, vibhāveti, antaradhāpeti, natthi kiñcīti passati. Taṃkāraṇā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ nissāya upanissāya ālambaṇaṃ karitvā kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tarassu uttarassu patarassu samatikkamassu vītivattassūti – natthīti nissāya tarassu oghaṃ.

Kāme pahāya virato kathāhīti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā …pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Kāme pahāyā**ti vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – kāme pahāya. **Virato kathāhī**ti kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā…pe… chambhitattaṃ cittassa manovilekho kathaṃkathāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – evampi virato kathāhi…pe… atha vā, dvattiṃsāya tiracchānakathāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti evampi virato kathāhīti – kāme pahāya virato kathāhi.

Taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassāti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. **Nattaṃ** vuccati ratti. **Aho**ti divaso. Rattiñca divā ca taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ passa abhipassa dakkha olokaya nijjhāya upaparikkhāti – taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassa. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]
>
> Natthīti nissāya tarassu oghaṃ;
>
> Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassā’’ti.

40.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. **Sabbesū**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ sabbesūti. **Kāmesū**ti **kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. Sabbesu kāmesu yo vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo vikkhambhanatoti – sabbesu kāmesu yo vītarāgo.

Iccāyasmā upasīvoti. **Iccā**ti padasandhi…pe…. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe…. **Upasīvo**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā upasīvo.

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññānti. Heṭṭhimā cha samāpattiyo hitvā cajitvā pariccajitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ nissito allīno upagato samupagato ajjhosito adhimuttoti – ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ.

Saññāvimokkhe paramedhimuttoti saññāvimokkhā vuccanti satta saññāsamāpattiyo. Tāsaṃ saññāsamāpattīnaṃ ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho aggo ca seṭṭho ca viseṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca, parame agge seṭṭhe viseṭṭhe pāmokkhe uttame pavare adhimuttivimokkhena adhimutto tatrādhimutto tadadhimutto taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti – saññāvimokkhe paramedhimutto.

Tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyīti. **Tiṭṭhe nū**ti saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhakapucchā anekaṃsapucchā, ‘‘evaṃ nu kho, nanu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho’’ti – tiṭṭhe nu. **Tatthā**ti ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyī**ti anānuyāyī aviccamāno avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno…pe…. Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī. Tenāha so brāhmaṇo –

"Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī"ti.

41.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. **Sabbesū**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ sabbesūti. **Kāmesū**ti **kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Sabbesu kāmesu yo vītarāgo**ti sabbesu kāmesu yo vītarāgo…pe… paṭinissaṭṭharāgo vikkhambhanatoti – sabbesu kāmesu yo vītarāgo.

Upasīvāti bhagavāti. **Upasīvā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññānti. Heṭṭhimā cha samāpattiyo hitvā cajitvā pariccajitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ nissito allīno upagato samupagato ajjhosito adhimuttoti – ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ.

Saññāvimokkhe paramedhimuttoti saññāvimokkhā vuccanti satta saññāsamāpattiyo. Tāsaṃ saññāsamāpattīnaṃ ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho aggo ca seṭṭho ca viseṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca, parame agge seṭṭhe viseṭṭhe pāmokkhe uttame pavare adhimuttivimokkhena adhimutto tatrādhimutto tadadhimutto…pe… tadadhipateyyoti – saññāvimokkhe paramedhimutto.

Tiṭṭheyya so tattha anānuyāyīti. **Tiṭṭheyyā**ti tiṭṭheyya saṭṭhikappasahassāni. **Tatthā**ti ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyī**ti anānuyāyī aviccamāno avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno. Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭheyya so tattha

anānuyāyī. Tenāha bhagavā –

"Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī"ti.

42.

Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassāni samantacakkhu;

Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassa.

Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyīti sace so tiṭṭheyya saṭṭhikappasahassāni. **Tatthā**ti ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyī**ti anānuyāyī aviccamāno avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno. Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī.

Pūgampi vassāni samantacakkhūti. **Pūgampi vassānī**ti pūgampi vassāni bahūni vassāni bahūni vassasatāni bahūni vassasahassāni bahūni vassasatasahassāni bahūni kappāni bahūni kappasatāni bahūni kappasahassāni bahūni kappasatasahassāni. **Samantacakkhū**ti samantacakkhu vuccati sabbaññutañāṇaṃ…pe… tathāgato tena samantacakkhūti – pūgampi vassāni samantacakkhu.

Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassāti tattheva so sītibhāvamanuppatto nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo sassatisamaṃ tatheva tiṭṭheyya. Atha vā, tassa viññāṇaṃ caveyya ucchijjeyya nasseyya vinasseyya na bhaveyyāti punabbhavapaṭisandhiviññāṇaṃ nibbatteyya kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vāti ākiñcaññāyatanaṃ samāpannassa sassatañca ucchedañca pucchati. Udāhu tattheva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyeyya. Atha vā, tassa viññāṇaṃ caveyya puna paṭisandhiviññāṇaṃ nibbatteyya kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vāti, ākiñcaññāyatanaṃ upapannassa parinibbānañca paṭisandhiñca pucchati. **Tathāvidhassā**ti tathāvidhassa tādisassa tassaṇṭhitassa tappakārassa tappaṭibhāgassa ākiñcaññāyatanaṃ upapannassāti – tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassa. Tenāha so brāhmaṇo –

"Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassāni samantacakkhu;

Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassā"ti.

43.

Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;

Evaṃ munī nāmakāyā vimutto, atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ.

Acci yathā vātavegena khittāti acci vuccati jālasikhā. **Vātā**ti puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. **Vātavegena khittā**ti vātavegena khittā ukkhittā nunnā paṇunnā khambhitā vikkhambhitāti – acci yathā vātavegena khittā. **Upasīvāti bhagavā**ti. **Upasīvā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhanti. **Atthaṃ paletī**ti atthaṃ paleti, atthaṃ gameti, atthaṃ gacchati nirujjhati vūpasamati paṭippassambhati. **Na upeti saṅkha**nti saṅkhaṃ na upeti, uddesaṃ na upeti, gaṇanaṃ na upeti, paṇṇattiṃ na upeti, "puratthimaṃ vā disaṃ gatā, pacchimaṃ vā disaṃ gatā, uttaraṃ vā disaṃ gatā, dakkhiṇaṃ vā disaṃ gatā uddhaṃ vā gatā, adho vā gatā, tiriyaṃ vā gatā, vidisaṃ vā gatā"ti, so hetu natthi, paccayo natthi, kāraṇaṃ natthi, yena saṅkhaṃ gaccheyyāti – atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ.

Evaṃ munī nāmakāyā vimuttoti. **Eva**nti opammasampaṭipādanaṃ. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Nāmakāyā vimutto**ti so muni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto. Tadaṅgaṃ samatikkamā vikkhambhanappahānena pahīno. Tassa munino bhavantaṃ āgamma cattāro ariyamaggā paṭiladdhā honti. Catunnaṃ ariyamaggānaṃ paṭiladdhattā nāmakāyo ca rūpakāyo ca pariññātā honti. Nāmakāyassa ca rūpakāyassa ca pariññātattā nāmakāyā ca rūpakāyā ca mutto vimutto suvimutto accantaanupādāvimokkhenāti – evaṃ munī nāmakāyā vimutto.

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhanti. **Atthaṃ paletī**ti anupādisesāya

nibbānadhātuyā parinibbāyati. **Na upeti saṅkha**nti anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto saṅkhaṃ na upeti, uddesaṃ na upeti, gaṇanaṃ na upeti, paṇṇattiṃ na upeti – khattiyoti vā brāhmaṇoti vā vessoti vā suddoti vā gahaṭṭhoti vā pabbajitoti vā devoti vā manussoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena saṅkhaṃ gaccheyyāti – atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ. Tenāha bhagavā –

"Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;

Evaṃ munī nāmakāyā vimutto, atthaṃ paleti na upeti saṅkha''nti.

44.

Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.

Atthaṅgato so uda vā so natthīti so atthaṅgato udāhu natthi so niruddho ucchinno vinaṭṭhoti – atthaṅgato so uda vā so natthi.

Udāhu ve sassatiyā arogoti udāhu nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo sassatisamaṃ tatheva tiṭṭheyyāti – udāhu ve sassatiyā arogo.

Taṃ me munī sādhu viyākarohīti. **Ta**nti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemi. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Sādhu viyākarohī**ti sādhu ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – taṃ me munī sādhu viyākarohi.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

"Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo''ti.

45.

Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]

Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi;

Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe.

Atthaṅgatassa na pamāṇamatthīti atthaṅgatassa anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa rūpapamāṇaṃ natthi, vedanāpamāṇaṃ natthi, saññāpamāṇaṃ natthi, saṅkhārapamāṇaṃ natthi, viññāṇapamāṇaṃ natthi, na atthi na saṃvijjati nupalabbhati pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭippassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – atthaṅgatassa na pamāṇamatthi. **Upasīvāti bhagavā**ti **upasīvā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthīti yena taṃ rāgena vadeyyuṃ, yena dosena vadeyyuṃ, yena mohena vadeyyuṃ, yena mānena vadeyyuṃ, yāya diṭṭhiyā vadeyyuṃ, yena uddhaccena vadeyyuṃ, yāya vicikicchāya vadeyyuṃ, yehi anusayehi vadeyyuṃ – rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā, te abhisaṅkhārā pahīnā. Abhisaṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyā yena taṃ vadeyyuṃ – nerayikoti vā tiracchānayonikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā, so hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena vadeyyuṃ katheyyuṃ bhaṇeyyuṃ dīpeyyuṃ vohareyyunti – yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi.

Sabbesu dhammesu samūhatesūti sabbesu dhammesu sabbesu khandhesu sabbesu āyatanesu sabbāsu dhātūsu sabbāsu gatīsu sabbāsu upapattīsu sabbāsu paṭisandhīsu sabbesu bhavesu sabbesu saṃsāresu sabbesu vaṭṭesu ūhatesu samūhatesu uddhatesu samuddhatesu uppāṭitesu samuppāṭitesu pahīnesu samucchinnesu vūpasantesu paṭippassaddhesu abhabbuppattikesu ñāṇagginā daḍḍhesūti – sabbesu dhammesu samūhatesu.

Samūhatā vādapathāpi sabbeti vādapathā vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. Tassa vādā ca vādapathā ca adhivacanāni ca adhivacanapathā ca nirutti ca niruttipathā ca paññatti ca paññattipathā ca ūhatā samūhatā uddhatā samuddhatā uppāṭitā samuppāṭitā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – samūhatā vādapathāpi sabbe. Tenāha bhagavā –

“Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]

Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi;

Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe’’ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhiṃ…pe… pañjaliko namassamāno nisinno hoti – satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Upasīvamāṇavapucchāniddeso chaṭṭho.

7. Nandamāṇavapucchāniddeso

46.

Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]

Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu;

Ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti, udāhu ve jīvitenūpapannaṃ .

Santi loke munayoti. **Santī**ti santi saṃvijjanti atthi upalabbhanti. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloke. **Munayo**ti muninmāmakā ājīvakā niganṭhā jaṭilā tāpasā. (Devā loke munayoti sañjānanti, na ca te munayo) ti. Santi loke munayo. **Iccāyasmā nando**ti. **Iccā**ti padasandhi…pe…. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe…. **Nando**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā nando.

Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsūti. **Janā**ti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Vadantī**ti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Tayidaṃ kathaṃsū**ti saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhakapucchā anekaṃsapucchā ‘‘evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho’’ti – janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu.

Ñāṇūpapannaṃ muni no vadantīti. Aṭṭha samāpattiñāṇena vā pañcābhiññāñāṇena vā upetaṃ samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ muniṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti.

Udāhu ve jīvitenūpapannanti udāhu anekavividhaatiparamadukkarakārikalūkhajīvitānuyogena upetaṃ

samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ muniṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – udāhu ve jīvitenūpapannaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

"Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]

Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu;

Ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti, udāhu ve jīvitenūpapanna"nti.

47.

Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena,

Munīdha nanda kusalā vadanti;

Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi.

Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇenāti. **Na diṭṭhiyā**ti na diṭṭhasuddhiyā. **Na sutiyā**ti na sutasuddhiyā. **Na ñāṇenā**ti napi aṭṭhasamāpattiñāṇena napi pañcābhiññāñāṇena napi micchāñāṇenāti – na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena.

Munīdha nanda kusalā vadantīti. **Kusalā**ti ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjhaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā diṭṭhasuddhiyā vā sutasuddhiyā vā aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāñāṇena vā micchāñāṇena vā diṭṭhena vā sutena vā upetaṃ samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ muniṃ na vadanti na kathenti na bhaṇanti na dīpayanti na voharantīti – munīdha nanda kusalā vadanti.

Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmīti senā vuccati mārasenā, kāyaduccaritaṃ mārasenā, vacīduccaritaṃ mārasenā, manoduccaritaṃ mārasenā, rāgo mārasenā, doso mārasenā, moho mārasenā, kodho…pe… upanāho… makkho… paḷāso… issā… macchariyaṃ… māyā… sāṭheyyaṃ… thambho… sārambho… māno… atimāno… mado… pamādo… sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā mārasenā. Vuttañhetaṃ bhagavatā –

"Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati;

Tatiyā khuppipāsā te, catutthī taṇhā pavuccati.

‘‘Pañcamaṃ thinamiddhaṃ te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati;

Sattamī vicikicchā te, makkho thambho te aṭṭhamo;

Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso.

‘‘Yo cattānaṃ samukkaṃse, pare ca avajānāti;

Esā namuci te senā , kaṇhassābhippahārinī;

Na naṃ asūro jināti, jetvā ca labhate sukha’’nti.

Yato catūhi ariyamaggehi sabbā ca mārasenā sabbe ca paṭisenikarā kilesā jitā ca parājitā ca bhaggā vippaluggā parammukhā, tena vuccanti visenikatvā. **Anīghā**ti rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā nīghā. Yesaṃ ete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā te vuccanti anīghā. **Nirāsā**ti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… avijjā lobho akusalamūlaṃ. Yesaṃ esā āsā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, te vuccanti nirāsā arahanto khīṇāsavā. **Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmī**ti ye te visenikatvāva anīghā ca nirāsā ca caranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpenti, te loke munayoti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi. Tenāha bhagavā –

‘‘Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, munīdha nanda kusalā vadanti;

Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmī’’ti.

48.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā, atāru jātiñca jarañca

mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. **Ye kecī**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – ye kecīti. **Samaṇā**ti ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇā**ti ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Iccāyasmā nando**ti. **Iccā**ti padasandhi…pe…. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe…. **Nando**ti. Tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā nando.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti diṭṭhenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sutenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; diṭṭhassutenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; vatenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Kaccisu te bhagavā tattha yatā carantāti. **Kaccissū**ti saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhakapucchā anekaṃsapucchā, "evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho"ti – kaccissu. **Te**ti diṭṭhigatikā. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – kaccissu te bhagavā. **Tattha yatā carantā**ti. **Tatthā**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Yatā**ti yattā paṭiyattā guttā gopitā rakkhitā saṃvutā. **Carantā**ti carantā viharantā iriyantā vattentā pālentā yapentā yāpentāti – kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā.

Atāru jātiñca jarañca mārisāti jātijarāmaraṇaṃ atariṃsu uttariṃsu

patariṃsu samatikkamiṃsu vītivattiṃsu. **Mārisā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ – mārisāti – atāru jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmi ta**nti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ, kathayassu meti pucchāmi taṃ. **Bhagavā**ti… pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi meta**nti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

"Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

"Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā,

Atāru jātiñca jarañca mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta"nti.

49.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;

Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātariṃsu jātijaranti brūmi.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. **Ye kecī**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – ye kecīti. **Samaṇā**ti ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇā**ti ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Nandāti bhagavā**ti. **Nandā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – nandāti bhagavā.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti diṭṭhenapi suddhiṃ visuddhiṃ

parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sutenapi suddhiṃ…pe… diṭṭhassutenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; vatenapi suddhiṃ…pe… voharanti; sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Kiñcāpi te tattha yatā carantīti. **Kiñcāpī**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – kiñcāpīti. **Te**ti diṭṭhigatikā. **Tatthā**ti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Yatā**ti yattā paṭiyattā guttā gopitā rakkhitā saṃvutā. **Carantī**ti caranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpentīti – kiñcāpi te tattha yatā caranti.

Nātariṃsu jātijaranti brūmīti jātijarāmaraṇaṃ na tariṃsu na uttariṃsu na patariṃsu na samatikkamiṃsu na vītivattiṃsu, jātijarāmaraṇā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītivattā, antojātijarāmaraṇe parivattenti, antosaṃsārapathe parivattenti, jātiyā anugatā, jarāya anusaṭā, byādhinā abhibhūtā, maraṇena abbhāhatā atāṇā aleṇā asaraṇā asaraṇībhūtāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – nātariṃsu jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

> "Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]
>
> Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;
>
> Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;
>
> Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātariṃsu jātijaranti brūmī"ti.

50.

> **Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]**

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇe, atha ko carahi devamanussaloke;

Atāri jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. **Ye kecī**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – ye kecīti. **Samaṇā**ti ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇā**ti ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Iccāyasmā nando**ti. **Iccā**ti padasandhi…pe… iccāyasmā nando.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti diṭṭhenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sutenāpi suddhiṃ…pe… diṭṭhassutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; vatenāpi suddhiṃ…pe… voharanti; sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇeti. **Te ce**ti diṭṭhigatike. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Brūsi anoghatiṇṇe**ti kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ atiṇṇe anatikkante asamatikkante avītivatte antojātijarāmaraṇe parivattente antosaṃsārapathe parivattente jātiyā anugate jarāya anusaṭe byādhinā abhibhūte maraṇena abbhāhate atāṇe aleṇe asaraṇe asaraṇībhūte. **Brūsī**ti brūsi ācikkhasi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivarasi vibhajasi uttānīkarosi pakāsesīti – te ce munī brūsi anoghatiṇṇe.

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisāti atha ko eso sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya jātijarāmaraṇaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattayi. **Mārisā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ mārisāti – atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmi ta**nti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi meta**nti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

"Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇe, atha ko carahi devamanussaloke;

Atāri jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta"nti.

51.

Nāhaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Jātijarāya nivutāti brūmi;

Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ.

Anekarūpampi pahāya sabbaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse ;

Te ve narā oghatiṇṇāti brūmi.

Nāhaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, nandāti bhagavā jātijarāya nivutāti brūmīti nāhaṃ, nanda, sabbe samaṇabrāhmaṇā jātijarāya āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti vadāmi. Atthi te samaṇabrāhmaṇā yesaṃ jāti ca jarāmaraṇañca pahīnā ucchinnamūlā

tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – nāhaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse nandāti bhagavā jātijarāya nivutāti brūmi.

Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbanti ye sabbā diṭṭhasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā. Ye sabbā sutasuddhiyo pahāya… pe… ye sabbā mutasuddhiyo pahāya, ye sabbā diṭṭhasutamutasuddhiyo pahāya ye sabbā sīlasuddhiyo pahāya, ye sabbā vatasuddhiyo pahāya, ye sabbā sīlabbatasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – ye sīdha diṭṭhaṃva sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ.

Anekarūpampi pahāya sabbanti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – anekarūpampi pahāya sabbaṃ.

Taṇhaṃ pariññāya anāsavā se, te ve narā oghatiṇṇāti brūmīti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Taṇhaṃ pariññāyā**ti taṇhaṃ tīhi pariññāhi parijānitvā – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya, pahānapariññāya. Katamā ñātapariññā? Taṇhaṃ jānāti ‘‘ayaṃ rūpataṇhā, ayaṃ saddataṇhā, ayaṃ gandhataṇhā, ayaṃ rasataṇhā, ayaṃ phoṭṭhabbataṇhā, ayaṃ dhammataṇhā’’ti jānāti passati – ayaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā taṇhaṃ tīreti aniccato dukkhato rogato gaṇḍato…pe… nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā taṇhaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘yo, bhikkhave, taṇhāya chandarāgo taṃ pajahatha. Evaṃ sā taṇhā pahīnā bhavissati ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā’’. Ayaṃ pahānapariññā. **Taṇhaṃ pariññāyā**ti taṇhaṃ imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. **Anāsavā**ti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Yesaṃ ime āsavā pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā, te vuccanti anāsavā arahanto khīṇāsavā – taṇhaṃ pariññāya anāsavā.

Te ve narā oghatiṇṇāti brūmīti ye taṇhaṃ pariññāya anāsavā, te kāmoghaṃ tiṇṇā bhavoghaṃ tiṇṇā diṭṭhoghaṃ tiṇṇā avijjoghaṃ tiṇṇā sabbasaṃsārapathaṃ tiṇṇā uttiṇṇā nittiṇṇā atikkantā samatikkantā vītivattāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – taṇhaṃ pariññāya anāsavāse te ve narā oghatiṇṇāti brūmi. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Nāhaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]
>
> Jātijarāya nivutāti brūmi;
>
> Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ.
>
> Anekarūpampi pahāya sabbaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;
>
> Te ve narā oghatiṇṇāti brūmī’’ti.

52.

> **Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;**
>
> **Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ.**
>
> **Anekarūpampi pahāya sabbaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;**
>
> **Ahampi te oghatiṇṇāti brūmi.**

Etābhinandāmi vaco mahesinoti. **Eta**nti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesino**ti kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi…pe… kahaṃ narāsabhoti mahesīti – etābhinandāmi vaco mahesino.

Sukittitaṃ gotamanūpadhīkanti. **Sukittita**nti sukittitaṃ suācikkhitaṃ sudesitaṃ supaññapitaṃ supaṭṭhapitaṃ suvivaṭaṃ suvibhattaṃ suuttānīkataṃ supakāsitaṃ. **Gotamanūpadhīka**nti upadhī vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. Upadhippahānaṃ upadhivūpasamaṃ

upadhinissaggaṃ upadhipaṭippassaddhaṃ amataṃ nibbānanti – sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ.

Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbanti ye sabbā diṭṭhasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā. Ye sabbā sutasuddhiyo…pe… ye sabbā mutasuddhiyo… ye sabbā diṭṭhasutamutasuddhiyo… ye sabbā sīlasuddhiyo… ye sabbā vatasuddhiyo… ye sabbā sīlabbatasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – ye sīdha diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ.

Anekarūpampi pahāya sabbanti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – anekarūpampi pahāya sabbaṃ.

Taṇhaṃ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiṇṇāti brūmīti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Taṇhaṃ pariññāyā**ti taṇhaṃ tīhi pariññāhi parijānitvā – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya , pahānapariññāya. Katamā ñātapariññā? Taṇhaṃ jānāti – ayaṃ rūpataṇhā, ayaṃ saddataṇhā, ayaṃ gandhataṇhā, ayaṃ rasataṇhā, ayaṃ phoṭṭhabbataṇhā, ayaṃ dhammataṇhāti jānāti passati – ayaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā taṇhaṃ tīreti aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato ītito upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto addhuvato atāṇato aleṇato asaraṇato asaraṇībhūtato rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariṇāmadhammato asārakato aghamūlato vadhakato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato saṃkilesadhammato samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā taṇhaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti – ayaṃ pahānapariññā.

Taṇhaṃ pariññāyāti taṇhaṃ imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. **Anāsavā**ti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Yesaṃ ime āsavā pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā

āyatiṃ anuppādadhammā, te vuccanti anāsavā arahanto khīṇāsavā. **Taṇhaṃ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiṇṇā**ti. **Brūmī**ti ye taṇhaṃ pariññāya anāsavā, ahampi te kāmoghaṃ tiṇṇā bhavoghaṃ tiṇṇā diṭṭhoghaṃ tiṇṇā avijjoghaṃ tiṇṇā sabbasaṃsārapathaṃ tiṇṇā uttiṇṇā nittiṇṇā atikkantā samatikkantā vītivattāti brūmi vadāmiti – taṇhaṃ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiṇṇāti brūmi. Tenāha so brāhmaṇo –

"Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;

Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ.

Anekarūpampi pahāya sabbaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;

Ahampi te oghatiṇṇāti brūmī"ti.

Nandamāṇavapucchāniddeso sattamo.

8. Hemakamāṇavapucchāniddeso

53.

Ye me pubbe viyākaṃsu, [iccāyasmā hemako]

Huraṃ gotamasāsanā;

Iccāsi iti bhavissati, sabbaṃ taṃ itihītihaṃ;

Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ, nāhaṃ tattha abhiramiṃ.

Ye me pubbe viyākaṃsūti yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā, te sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ byākaṃsu ācikkhiṃsu desayiṃsu paññapiṃsu paṭṭhapiṃsu vivariṃsu vibhajiṃsu uttānīakaṃsu pakāsesunti – ye me pubbe viyākaṃsu. **Iccāyasmā hemako**ti. **Iccā**ti padasandhi…pe… padānupubbatāpetaṃ – iccāti. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe…. **Hemako**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā hemako.

Huraṃ gotamasāsanāti huraṃ gotamasāsanā paraṃ gotamasāsanā pure gotamasāsanā paṭhamataraṃ gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā arahantasāsanāti – huraṃ gotamasāsanā.

Iccāsi iti bhavissatīti evaṃ kira āsi, evaṃ kira bhavissatīti – iccāsi iti bhavissati.

Sabbaṃ taṃ itihītihanti sabbaṃ taṃ itihītihaṃ itikirāya paraṃparāya piṭakasampadāya takkahetu nayahetu ākāraparivitakkena diṭṭhinijjhānakkhantiyā na sāmaṃ sayamabhiññātaṃ na attapaccakkhadhammaṃ kathayiṃsūti – sabbaṃ taṃ itihītihaṃ.

Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhananti sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ vitakkavaḍḍhanaṃ saṅkappavaḍḍhanaṃ kāmavitakkavaḍḍhanaṃ byāpādavitakkavaḍḍhanaṃ vihiṃsāvitakkavaḍḍhanaṃ ñātivitakkavaḍḍhanaṃ janapadavitakkavaḍḍhanaṃ amarāvitakkavaḍḍhanaṃ parānudayatāpaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhanaṃ lābhasakkārasilokapaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhanaṃ anavaññattipaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhananti – sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ.

Nāhaṃ tattha abhiraminti nāhaṃ tattha abhiramiṃ na vindiṃ nādhigacchiṃ na paṭilabhinti – nāhaṃ tattha abhiramiṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

> ‘‘Ye me pubbe viyākaṃsu, [iccāyasmā hemako]
>
> Huraṃ gotamasāsanā;
>
> Iccāsi iti bhavissati, sabbaṃ taṃ itihītihaṃ;
>
> Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ, nāhaṃ tattha abhirami’’nti.

54.

> **Tvañca me dhammamakkhāhi, taṇhānigghātanaṃ muni;**
>
> **Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.**

Tvañca me dhammamakkhāhīti. **Tva**nti bhagavantaṃ bhaṇati. **Dhammamakkhāhī**ti. **Dhamma**nti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ akkhāhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – tvañca me dhammamakkhāhi.

Taṇhānigghātanaṃmunīti.**Taṇhā**ti–rūpataṇhā…pe…dhammataṇhā. Taṇhānigghātanaṃ taṇhāpahānaṃ taṇhāvūpasamaṃ taṇhāpaṭinissaggaṃ taṇhāpaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānaṃ. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ… pe… saṅgajālamaticca so munīti – taṇhānigghātanaṃ muni.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti…pe… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato…pe… so vuccati sato. **Cara**nti caranto viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenaṭṭhena visattikā…pe… visaṭā vitthatāti visattikā. **Loke**ti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Tare loke visattika**nti loke vesā visattikā loke vetaṃ visattikaṃ sato tareyyaṃ uttareyyaṃ patareyyaṃ samatikkameyyaṃ vītivatteyyanti – tare loke visattikaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Tvañca me dhammamakkhāhi, taṇhānigghātanaṃ muni;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika’’nti.

55.

Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka;

Chandarāgavinodanaṃ, nibbānapadamaccutaṃ.

Idha diṭṭhasutamutaviññātesūti. **Diṭṭha**nti cakkhunā diṭṭhaṃ; **suta**nti sotena sutaṃ; **muta**nti ghānena ghāyitaṃ jivhāya sāyitaṃ kāyena phuṭṭhaṃ; **viññāta**nti manasā viññātanti – idha diṭṭhasutamutaviññātesu.

Piyarūpesu hemakāti kiñca loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ? Cakkhu loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, sotaṃ loke…pe… ghānaṃ loke… jivhā loke… kāyo loke… mano loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; rūpā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, saddā loke… gandhā loke… rasā loke… phoṭṭhabbā loke… dhammā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; cakkhuviññāṇaṃ loke piyarūpaṃ

sātarūpaṃ, sotaviññāṇaṃ loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, ghānaviññāṇaṃ loke… jivhāviññāṇaṃ loke… kāyaviññāṇaṃ loke… manoviññāṇaṃ loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, cakkhusamphasso loke… sotasamphasso loke… ghānasamphasso loke… jivhāsamphasso loke… kāyasamphasso loke… manosamphasso loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; cakkhusamphassajā vedanā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ… sotasamphassajā vedanā… ghānasamphassajā vedanā… jivhāsamphassajā vedanā… kāyasamphassajā vedanā… manosamphassajā vedanā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; rūpasaññā loke… saddasaññā loke… gandhasaññā loke… rasasaññā loke… phoṭṭhabbasaññā loke… dhammasaññā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, rūpasañcetanā loke… saddasañcetanā loke… gandhasañcetanā loke… rasasañcetanā loke… phoṭṭhabbasañcetanā loke… dhammasañcetanā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; rūpataṇhā loke… saddataṇhā loke… gandhataṇhā loke… rasataṇhā loke … phoṭṭhabbataṇhā loke… dhammataṇhā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; rūpavitakko loke… saddavitakko loke… gandhavitakko loke… rasavitakko loke… phoṭṭhabbavitakko loke… dhammavitakko loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; rūpavicāro loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, saddavicāro loke… gandhavicāro loke… rasavicāro loke… phoṭṭhabbavicāro loke… dhammavicāro loke piyarūpaṃ sātarūpanti – piyarūpesu hemaka.

Chandarāgavinodananti. **Chandarāgo**ti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasineho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃkāmoghokāmayogokāmupādānaṃkāmacchandanīvaraṇaṃ. **Chandarāgavinodana**nti chandarāgappahānaṃ chandarāgavūpasamaṃ chandarāgapaṭinissaggaṃ chandarāgapaṭippassaddhaṃ amataṃ nibbānanti – chandarāgavinodanaṃ.

Nibbānapadamaccutanti nibbānapadaṃ tāṇapadaṃ leṇapadaṃ saraṇapadaṃ abhayapadaṃ. **Accuta**nti niccaṃ dhuvaṃ sassataṃ avipariṇāmadhammanti – nibbānapadamaccutaṃ. Tenāha bhagavā –

> “Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka;
>
> Chandarāgavinodanaṃ, nibbānapadamaccuta”nti.

56.

> **Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;**
>
> **Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattikaṃ.**

Etadaññāya ye satāti. **Eta**nti amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Aññāyā**ti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. ‘‘Sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Ye**ti arahanto khīṇāsavā. **Satā**ti catūhi kāraṇehi satā – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvitattā satā…pe… te vuccanti satāti – etadaññāya ye satā.

Diṭṭhadhammābhinibbutāti. **Diṭṭhadhammā**ti diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti diṭṭhadhammā…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. **Abhinibbutā**ti rāgassa nibbāpitattā nibbutā, dosassa nibbāpitattā nibbutā, mohassa nibbāpitattā nibbutā, kodhassa…pe… upanāhassa… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippasaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippassaddhāti – diṭṭhadhammābhinibbutā.

Upasantā ca te sadāti. **Upasantā**ti rāgassa upasamitattā nibbāpitattā upasantā…pe… dosassa… mohassa… kodhassa… upanāhassa…pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippasaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippassaddhāti upasantā. **Te**ti arahanto khīṇāsavā. **Sadā**ti sadā sabbakālaṃ niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmikajātaṃ avīcisantatisahitaṃ phassitaṃ purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchimayāmaṃ kāḷe juṇhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandheti – upasantā ca te sadā.

Tiṇṇā loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenaṭṭhena visattikā…pe… visaṭā vitthatāti visattikā. **Loke**ti apāyaloke…pe… āyatanaloke. **Tiṇṇā loke visattika**nti loke vesā visattikā loke vetaṃ visattikaṃ tiṇṇā uttiṇṇā nitthiṇṇā atikkantā samatikkantā vītivattāti – tiṇṇā loke visattikaṃ. Tenāha bhagavā –

‘‘Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;

Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattika”nti.

Saha gāthāpariyosānā…pe… satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Hemakamāṇavapucchāniddeso aṭṭhamo.

9. Todeyyamāṇavapucchāniddeso

57.

Yasmiṃ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]

Taṇhā yassa na vijjati;

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso.

Yasmiṃ kāmā na vasantīti yasmiṃ kāmā na vasanti na saṃvasanti na āvasanti na parivasantīti – yasmiṃ kāmā na vasanti. **Iccāyasmā todeyyo**ti. **Iccā**ti padasandhi…pe… padānupubbatāpetaṃ – iccāti. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe…. **Todeyyo**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ… pe… abhilāpoti – iccāyasmā todeyyo.

Taṇhā yassa na vijjatīti taṇhā yassa natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati ñāṇagginā daḍḍhāti – taṇhā yassa na vijjati.

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇoti kathaṃkathā ca yo tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivattoti – kathaṃkathā ca yo tiṇṇo.

Vimokkho tassa kīdisoti vimokkho tassa kīdiso kiṃsaṇṭhito kiṃpakāro kiṃpaṭibhāgo icchitabboti vimokkhaṃ pucchatīti – vimokkho tassa kīdiso. Tenāha so brāhmaṇo –

“Yasmiṃ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]

Taṇhā yassa na vijjati;

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso”ti.

58.

Yasmiṃ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]

Taṇhā yassa na vijjati;

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo.

Yasmiṃ kāmā na vasantīti. **Yasmi**nti yasmiṃ puggale arahante khīṇāsave. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca… pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Yasmiṃ kāmā na vasantī**ti yasmiṃ kāmā na vasanti na saṃvasanti na āvasanti na parivasantīti – yasmiṃ kāmā na vasanti.

Todeyyāti bhagavāti. **Todeyyā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – todeyyāti bhagavā.

Taṇhā yassa na vijjatīti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Yassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Taṇhā yassa na vijjatī**ti taṇhā yassa natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – taṇhā yassa na vijjati.

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇoti kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā…pe… chambhitattaṃ cittassa manovilekho. **Yo**ti yo so arahaṃ khīṇāsavo. **Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo**ti kathaṃkathā ca yo tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivattoti – kathaṃkathā ca yo tiṇṇo.

Vimokkho tassa nāparoti natthi tassa aparo vimokkho. Yena vimokkhena vimucceyya vimutto so. Kataṃ tassa vimokkhena karaṇīyanti – vimokkho tassa nāparo. Tenāha bhagavā –

"Yasmiṃ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]

Taṇhā yassa na vijjati;

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo"ti.

59.

Nirāsaso so uda āsasāno, paññāṇavā so uda paññakappī;

Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññaṃ, taṃ me viyācikkha samantacakkhu.

Nirāsaso so uda āsasānoti nittaṇho so, udāhu sataṇho rūpe āsīsati , sadde…pe… gandhe… rase… phoṭṭhabbe… kulaṃ… gaṇaṃ… āvāsaṃ… lābhaṃ… yasaṃ… pasaṃsaṃ… sukhaṃ… cīvaraṃ… piṇḍapātaṃ… senāsanaṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ… kāmadhātuṃ … rūpadhātuṃ… arūpadhātuṃ… kāmabhavaṃ… rūpabhavaṃ… arūpabhavaṃ… saññābhavaṃ… asaññābhavaṃ… nevasaññānāsaññābhavaṃ… ekavokārabhavaṃ… catuvokārabhavaṃ… pañcavokārabhavaṃ… atītaṃ… anāgataṃ… paccuppannaṃ… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme āsīsati sādiyati pattheti piheti abhijappatīti – nirāsaso so uda āsasāno.

Paññāṇavā so uda paññakappīti. **Paññāṇavā so**ti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Uda paññakappī**ti udāhu aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāñāṇena vā micchāñāṇena vā taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā kappeti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetīti – paññāṇavā so uda paññakappī.

Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññānti. **Sakkā**ti sakko bhagavā. Sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanaṃ sīladhanaṃ hiridhanaṃ ottappadhanaṃ sutadhanaṃ cāgadhanaṃ paññādhanaṃ satipaṭṭhānadhanaṃ sammappadhānadhanaṃ iddhipādadhanaṃ indriyadhanaṃ baladhanaṃ bojjhaṅgadhanaṃ maggadhanaṃ phaladhanaṃ nibbānadhananti. Tehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakko. **Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññā**nti sakka yathāhaṃ muniṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyyanti – muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññaṃ.

Taṃ me viyācikkha samantacakkhūti. **Ta**nti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemi. **Viyācikkhā**ti ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Samantacakkhū**ti samantacakkhu vuccati sabbaññutañāṇaṃ…pe… tathāgato tena samantacakkhūti – taṃ me viyācikkha samantacakkhu. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Nirāsaso so uda āsasāno, paññāṇavā so uda paññakappī;

Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññaṃ, taṃ me viyācikkha

samantacakkhū’’ti.

60.

Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappī;

Evampi todeyya muniṃ vijāna, akiñcanaṃ kāmabhave asattaṃ.

Nirāsaso so na ca āsasānoti nittaṇho so. Na so sataṇho rūpe nāsīsati. Sadde…pe… gandhe… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme nāsīsati na icchati na sādiyati na pattheti na piheti nābhijappatīti – nirāsaso so na ca āsasāno.

Paññāṇavā so na ca paññakappīti. **Paññāṇavā**ti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Na ca paññakappī**ti aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāñāṇena vā micchāñāṇena vā taṇhākappaṃ vā na kappeti diṭṭhikappaṃ vā na kappeti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhinibbattetīti – paññāṇavā so na ca paññakappī.

Evampi todeyya muniṃ vijānāti. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ… pe… saṅgajālamaticca so muni. **Evampi todeyya muniṃ vijānā**ti todeyya, evaṃ muniṃ jāna paṭijāna paṭivijāna paṭivijjhāti – evampi todeyya muniṃ vijāna.

Akiñcanaṃ kāmabhave asattanti. **Akiñcana**nti rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccaritakiñcanaṃ. Yassetāni kiñcanāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni, so vuccati akiñcano. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Bhavā**ti dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo…pe… ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo.

Akiñcanaṃ kāmabhave asattanti akiñcanaṃ puggalaṃ kāme ca bhave ca asattaṃ alaggaṃ alaggitaṃ apalibuddhaṃ nikkhantaṃ nissaṭaṃ vippamuttaṃ visaññuttaṃ vimariyādikatena cetasā viharantanti – akiñcanaṃ kāmabhave asattaṃ. Tenāha bhagavā –

‘‘Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappī;

Evampi todeyya muniṃ vijāna, akiñcanaṃ kāmabhave asattanti.

Saha gāthāpariyosānā…pe… satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Todeyyamāṇavapucchāniddeso navamo.

10. Kappamāṇavapucchāniddeso

61.

Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [iccāyasmā kappo]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūhi mārisa;

Tvañca me dīpamakkhāhi, yathāyidaṃ nāparaṃ siyā.

Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatanti saro vuccati saṃsāro āgamanaṃ gamanaṃ gamanāgamanaṃ kālaṃ gati bhavābhavo cuti ca upapatti ca nibbatti ca bhedo ca jāti ca jarā ca maraṇañca. Saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati; majjheva saṃsāre sattā ṭhitā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā.

Kathaṃ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati? Ettakā jātiyo vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakā jātikoṭiyo vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikoṭisatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikoṭisahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti, hevaṃ natthi. Evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikoṭisatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Ettakāni vassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi,

evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakā vassakoṭiyo vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakoṭisatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakoṭisahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakoṭisatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Ettakāni kappāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakā kappakoṭiyo vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭisatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭisahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭisatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘anamataggoyaṃ, bhikkhave, saṃsāro, pubbā koṭi na paññāyati avijjānīvaraṇānaṃ sattānaṃ taṇhāsaṃyojanānaṃ sandhāvataṃ saṃsarataṃ. Evaṃ dīgharattaṃ kho, bhikkhave, dukkhaṃ paccanubhūtaṃ tibbaṃ paccanubhūtaṃ byasanaṃ paccanubhūtaṃ, kaṭasī vaḍḍhitā . Yāvañcidaṃ, bhikkhave, alameva sabbasaṅkhāresu nibbindituṃ alaṃ virajjituṃ alaṃ vimuccitu’’nti. Evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Kathaṃ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati? Ettakā jātiyo vaṭṭaṃ vattissati, tato paraṃ na vattissatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisatāni, ettakāni jātisahassāni, ettakāni jātisatasahassāni, ettakā jātikoṭiyo, ettakāni jātikoṭisatāni, ettakāni jātikoṭisahassāni, ettakāni jātikoṭisatasahassāni, ettakāni vassāni,

ettakāni vassasatāni, ettakāni vassasahassāni, ettakāni vassasatasahassāni, ettakā vassakoṭiyo, ettakāni vassakoṭisatāni, ettakāni vassakoṭisahassāni, ettakāni vassakoṭisatasahassāni, ettakāni kappāni, ettakāni kappasatāni, ettakāni kappasahassāni, ettakāni kappasatasahassāni, ettakā kappakoṭiyo, ettakāni kappakoṭisatāni, ettakāni kappakoṭisahassāni, ettakāni kappakoṭisatasahassāni vaṭṭaṃ vattissati, tato paraṃ na vattissatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Evampi saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati, majjheva saṃsāre sattā ṭhitā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ. **Iccāyasmā kappo**ti. **Iccā**ti padasandhi…pe…. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe…. **Kappo**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā kappo.

Oghe jāte mahabbhayeti kāmoghe bhavoghe diṭṭhoghe avijjoghe jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūte. **Mahabbhaye**ti jātibhaye jarābhaye byādhibhaye maraṇabhayeti – oghe jāte mahabbhaye.

Jarāmaccuparetānanti jarāya phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ. Maccunā phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ, jātiyā anugatānaṃ jarāya anusaṭānaṃ byādhinā abhibhūtānaṃ maraṇena abbhāhatānaṃ atāṇānaṃ aleṇānaṃ asaraṇānaṃ asaraṇībhūtānanti – jarāmaccuparetānaṃ.

Dīpaṃ pabrūhi mārisāti dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatiṃ parāyanaṃ brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Mārisā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ mārisāti – dīpaṃ pabrūhi mārisa.

Tvañca me dīpamakkhāhīti. **Tva**nti bhagavantaṃ bhaṇati. **Dīpamakkhāhī**ti dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatiṃ parāyanaṃ akkhāhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – tvañca me dīpamakkhāhi.

Yathāyidaṃ nāparaṃ siyāti yathayidaṃ dukkhaṃ idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ gaccheyya paṭippassambheyya punapaṭisandhikaṃ dukkhaṃ na nibbatteyya, kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā kāmabhave vā rūpabhave vā arūpabhave vā saññābhave vā asaññābhave vā nevasaññānāsaññābhave vā ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā punagatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhave vā saṃsāre vā vaṭṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya

nābhinibbatteyya. Idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ gaccheyya paṭippassambheyyāti – yathāyidaṃ nāparaṃ siyā. Tenāha so brāhmaṇo –

"Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [iccāyasmā kappo]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūhi mārisa;

Tvañca me dīpamakkhāhi, yathāyidaṃ nāparaṃ siyā"ti.

62.

Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [kappāti bhagavā]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūmi kappa te.

Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatanti saro vuccati saṃsāro āgamanaṃ gamanaṃ gamanāgamanaṃ kālaṃ gati bhavābhavo, cuti ca upapatti ca nibbatti ca bhedo ca jāti ca jarā ca maraṇañca. Saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati. Majjheva saṃsāre sattā ṭhitā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā.

Kathaṃ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati…pe… evaṃ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Kathaṃ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati… pe… evaṃ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Evaṃ saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati. Majjheva saṃsāre sattā ṭhitā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ. **Kappāti bhagavā**ti. **Kappā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – kappāti bhagavā.

Oghe jāte mahabbhayeti kāmoghe bhavoghe diṭṭhoghe avijjoghe jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūte. **Mahabbhaye**ti jātibhaye jarābhaye byādhibhaye maraṇabhayeti – oghe jāte mahabbhaye.

Jarāmaccuparetānanti jarāya phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ, maccunā phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ jātiyā anugatānaṃ jarāya anusaṭānaṃ byādhinā abhibhūtānaṃ maraṇena abbhāhatānaṃ atāṇānaṃ aleṇānaṃ asaraṇānaṃ

asaraṇībhūtānanti – jarāmaccuparetānaṃ.

Dīpaṃ pabrūmi kappa teti dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatiṃ parāyanaṃ brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – dīpaṃ pabrūmi kappa te. Tenāha bhagavā –

"Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [kappāti bhagavā]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūmi kappa te"ti.

63.

Akiñcanaṃ anādānaṃ, etaṃ dīpaṃ anāparaṃ;

Nibbānaṃ iti naṃ brūmi, jarāmaccuparikkhayaṃ.

Akiñcanaṃ anādānanti. **Kiñcana**nti – rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccaritakiñcanaṃ; kiñcanappahānaṃ kiñcanavūpasamaṃ kiñcanapaṭinissaggaṃ kiñcanapaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – akiñcanaṃ. **Anādāna**nti ādānaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Ādānappahānaṃ ādānavūpasamaṃ ādānapaṭinissaggaṃ ādānapaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – akiñcanaṃ anādānaṃ.

Etaṃ dīpaṃ anāparanti etaṃ dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gati parāyanaṃ. **Anāpara**nti tamhā paro aññō dīpo natthi. Atha kho so evaṃ dīpo aggo ca seṭṭho ca viseṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – etaṃ dīpaṃ anāparaṃ.

Nibbānaṃ iti naṃ brūmīti vānaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Vānappahānaṃ vānavūpasamaṃ vānapaṭinissaggaṃ vānapaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānaṃ. **Itī**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – itīti. **Brūmī**ti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – nibbānaṃ iti naṃ brūmi.

Jarāmaccuparikkhayanti jarāmaraṇassa pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃpaṭippassaddhiṃamataṃnibbānanti–jarāmaccuparikkhayaṃ. Tenāha bhagavā –

"Akiñcanaṃ anādānaṃ, etaṃ dīpaṃ anāparaṃ;

Nibbānaṃ iti naṃ brūmi, jarāmaccuparikkhaya"nti.

64.

Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;

Na te māravasānugā, na te mārassa paddhagū .

Etadaññāya ye satāti. **Eta**nti amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Aññāyā**ti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, "sabbe saṅkhārā aniccā"ti…pe… "yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamma"nti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Ye**ti arahanto khīṇāsavā. **Satā**ti catūhi kāraṇehi satā – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāventā satā…pe… te vuccanti satāti – etadaññāya ye satā.

Diṭṭhadhammābhinibbutāti. **Diṭṭhadhammā**ti diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. **Abhinibbutā**ti rāgassa nibbāpitattā nibbutā, dosassa…pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā paṭippassaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippassaddhāti – diṭṭhadhammābhinibbutā.

Na te māravasānugāti. **Māro**ti yo so māro kaṇho adhipati antagū namuci pamattabandhu. **Na te māravasānugā**ti na te mārassa vase vattanti, nāpi māro tesu vasaṃ vatteti. Te mārañca mārapakkhañca mārapāsañca mārabaḷisañca mārāmisañca māravisayañca māranivāsañca māragocarañca mārabandhanañca abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharitvā pariyādiyitvā madditvā caranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpentīti – na te māravasānugā.

Na te mārassa paddhagūti na te mārassa paddhā paddhacarā paricārikā siyā; buddhassa te bhagavato paddhā paddhacarā paricārikā siyāti – na te mārassa paddhagū. Tenāha bhagavā –

“Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;

Na te māravasānugā, na te mārassa paddhagū’’ti.

Saha gāthāpariyosānā…pe… satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Kappamāṇavapucchāniddeso dasamo.

11. Jatukaṇṇimāṇavapucchāniddeso

65.

Sutvānahaṃ vīra akāmakāmiṃ, [iccāyasmā jatukaṇṇi]

Oghātigaṃ puṭṭhumakāmamāgamaṃ;

Santipadaṃ brūhi sahajanetta, yathātacchaṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Sutvānahaṃ vīra akāmakāminti sutvā suṇitvā uggahetvā upadhāretvā upalakkhayitvā. Itipi so bhagavā arahaṃ…pe… buddho bhagavāti – sutvānahaṃ. **Vīrā**ti vīro bhagavā. Vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, sūroti vīro, vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsoti vīro.

Virato idha sabbapāpakehi, nirayadukkhaṃ aticca vīriyavā so;

So vīriyavā padhānavā, vīro tādi pavuccate tathattāti.

Sutvānahaṃ vīra. **Akāmakāmi**nti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. Buddhassa bhagavato vatthukāmā pariññātā, kilesakāmā pahīnā. Vatthukāmānaṃ pariññātattā kilesakāmānaṃ pahīnattā bhagavā na kāme kāmeti, na kāme pattheti, na kāme piheti, na kāme abhijappati. Ye kāme kāmenti, kāme patthenti, kāme pihenti, kāme abhijappanti, te kāmakāmino rāgarāgino saññāsaññino. Bhagavā na kāme kāmeti, na kāme pattheti, na kāme piheti, na kāme abhijappati. Tasmā buddho akāmo nikkāmo cattakāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṭinissaṭṭhakāmo vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – sutvānahaṃ vīra amakāmakāmiṃ.

Iccāyasmā jatukaṇṇīti. **Iccā**tipadasandhi…pe…padānupubbatāpetaṃ – iccāti. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ āyasmāti. **Jatukaṇṇī**ti tassa brāhmaṇassa gottaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāroti – iccāyasmā jatukaṇṇi.

Oghātigaṃ puṭṭhumakāmamāgamanti. **Oghātiga**nti oghātigaṃ oghaṃ atikkantaṃ samatikkantaṃ vītivattanti – oghātigaṃ. **Puṭṭhu**nti puṭṭhuṃ pucchituṃ yācituṃ ajjhesituṃ pasādetuṃ. **Akāmamāgama**nti akāmaṃ puṭṭhuṃ nikkāmaṃ cattakāmaṃ vantakāmaṃ muttakāmaṃ pahīnakāmaṃ paṭinissaṭṭhakāmaṃ vītarāgaṃ vigatarāgaṃ cattarāgaṃ vantarāgaṃ muttarāgaṃ pahīnarāgaṃ paṭinissaṭṭharāgaṃ āgamhā āgatamhā upāgatamhā sampattamhā tayā saddhiṃ samāgatamhāti – oghātigaṃ puṭṭhumakāmamāgamaṃ.

Santipadaṃ brūhi sahajanettāti. **Santī**ti ekena ākārena santipi santipadampi taṃyeva amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘santametaṃ padaṃ, paṇītametaṃ padaṃ, yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbāna’’nti. Athāparenākārena ye dhammā santādhigamāya santiphusanāya santisacchikiriyāya saṃvattanti, seyyathidaṃ – cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ime vuccanti santipadā. Santipadaṃ tāṇapadaṃ leṇapadaṃ saraṇapadaṃ abhayapadaṃ accutapadaṃ amatapadaṃ nibbānapadaṃ brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Sahajanettā**ti nettaṃ vuccati sabbaññutañāṇaṃ. Buddhassa bhagavato nettañca jinabhāvo ca bodhiyā mūle apubbaṃ acarimaṃ ekasmiṃ khaṇe uppanno, tasmā buddho sahajanettoti – santipadaṃ brūhi sahajanetta.

Yathātacchaṃ bhagavā brūhi metanti yathātacchaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ…pe… nirodho nibbānaṃ. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi meta**nti brūhi ācikkhāhi…pe… pakāsehīti – yathātacchaṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Sutvānahaṃ vīra akāmakāmiṃ, [iccāyasmā jatukaṇṇi]

Oghātigaṃ puṭṭhumakāmamāgamaṃ;

Santipadaṃ brūhi sahajanetta, yathātacchaṃ bhagavā brūhi

meta’’nti.

66.

Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati, ādiccova pathaviṃ tejī tejasā;

Parittapaññassa me bhūripañño, ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;

Jātijarāya idha vippahānaṃ.

Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyatīti. **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. Bhagavā vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharitvā pariyādiyitvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati.

Ādiccova pathaviṃ tejī tejasāti ādicco vuccati sūriyo . Pathavī vuccati jagatī . Yathā sūriyo tejī tejena samannāgato pathaviṃ abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharitvā pariyādiyitvā santāpayitvā sabbaṃ ākāsagataṃ tamagataṃ abhivihacca andhakāraṃ vidhamitvā ālokaṃ dassayitvā ākāse antalikkhe gaganapathe gacchati, evameva bhagavā ñāṇatejī ñāṇatejena samannāgato sabbaṃ abhisaṅkhārasamudayaṃ…pe… kilesatamaṃ avijjandhakāraṃ vidhamitvā ñāṇālokaṃ dassetvā vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharitvā pariyādiyitvā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – ādiccova pathaviṃ tejī tejasā.

Parittapaññassa me bhūripaññoti ahamasmi parittapañño omakapañño lāmakapañño chatukkapañño. Tvampi mahāpañño puthupañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño. Bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgatoti – parittapaññassa me bhūripañño.

Ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññanti. **Dhamma**nti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne…pe… nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ ācikkhāhi desehi paññapehi

paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Yamahaṃ vijañña**nti yamahaṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭijāneyyaṃ paṭivijjheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ.

Jātijarāya idha vippahānanti idheva jātijarāya maraṇassa pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – jātijarāya idha vippahānaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

> ‘‘Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati, ādiccova pathaviṃ tejī tejasā;
>
> Parittapaññassa me bhūripaññō, ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;
>
> Jātijarāya idha vippahāna’’nti.

67.

> **Kāmesu vinaya gedhaṃ, [jatukaṇṇīti bhagavā]**
>
> **Nekkhammaṃ daṭṭhu khemato;**
>
> **Uggahitaṃ nirattaṃ vā, mā te vijjittha kiñcanaṃ.**

Kāmesu vinaya gedhanti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Gedha**nti gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Kāmesu vinaya gedha**nti kāmesu gedhaṃ vinaya paṭivinaya pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – kāmesu vinaya gedhaṃ. **Jatukaṇṇī**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ gottena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – jatukaṇṇīti bhagavā.

Nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti. **Nekkhamma**nti sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ sīlesu paripūrakāritaṃ indriyesu guttadvārataṃ bhojane mattaññutaṃ jāgariyānuyogaṃ satisampajaññaṃ cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ khemato tāṇato leṇato saraṇato saraṇībhūtato abhayato accutato amatato nibbānato daṭṭhuṃ passitvā tulayitvā tīrayitvā

vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – nekkhammaṃ daṭṭhu khemato.

Uggahitaṃ nirattaṃ vāti. **Uggahita**nti taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ. **Nirattaṃ vā**ti nirattaṃ vā muñcitabbaṃ vijahitabbaṃ vinoditabbaṃ byantīkātabbaṃ anabhāvaṃ gametabbanti – uggahitaṃ nirattaṃ vā.

Mā te vijjittha kiñcananti rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccaritakiñcanaṃ. Idaṃ kiñcanaṃ tuyhaṃ mā vijjittha mā pavijjittha mā saṃvijjittha pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – mā te vijjittha kiñcanaṃ. Tenāha bhagavā –

"Kāmesu vinaya gedhaṃ, [jatukaṇṇīti bhagavā]

Nekkhammaṃ daṭṭhu khemato;

Uggahitaṃ nirattaṃ vā, mā te vijjittha kiñcana"nti.

68.

Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;

Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi.

Yaṃ pubbe taṃ visosehīti atīte saṅkhāre ārabbha ye kilesā uppajjeyyuṃ te kilese sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abīj aṃ karohi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – evampi yaṃ pubbe taṃ visosehi. Atha vā, ye atītā kammābhisaṅkhārā avipakkavipākā te kammābhisaṅkhāre sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abīj aṃ karohi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – evampi yaṃ pubbe taṃ visosehi.

Pacchā te māhu kiñcananti pacchā vuccati anāgate saṅkhāre ārabbha rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccaritakiñcanaṃ. Idaṃ kiñcanaṃ tuyhaṃ mā ahu mā ahosi mā janesi mā sañjanesi mābhinibbattesi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – pacchā te māhu kiñcanaṃ.

Majjhe ce no gahessasīti majjhe vuccati paccuppannaṃ rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ. Paccuppanne saṅkhāre taṇhāvasena diṭṭhivasena

na gahessasi na taṇhissasi na parāmasissasi na nandissasi nābhinandissasi na ajjhosissasi. Abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahissasi vinodessasi byantīkarissasi anabhāvaṃ gamessasīti – majjhe ce no gahessasi.

Upasanto carissasīti rāgassa upasamitattā upasanto carissasi, dosassa…pe… sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā upasamitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭippassaddho carissasi viharissasi iriyissasi vattissasi pālessasi yapessasi yāpessasīti – upasanto carissasi. Tenāha bhagavā –

"Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;

Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasī"ti.

69.

Sabbaso nāmarūpasmiṃ, vītagedhassa brāhmaṇa;

Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasaṃ vaje.

Sabbaso nāmarūpasmiṃ vītagedhassa brāhmaṇāti. **Sabbaso**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ sabbasoti. **Nāma**nti cattāro arūpino khandhā. **Rūpa**nti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. **Gedho** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Sabbaso nāmarūpasmiṃ vītagedhassa brāhmaṇā**ti sabbaso nāmarūpasmiṃ vītagedhassa vigatagedhassa cattagedhassa vantagedhassa muttagedhassa pahīnagedhassa paṭinissaṭṭhagedhassa vītarāgassa vigatarāgassa cattarāgassa vantarāgassa muttarāgassa pahīnarāgassa paṭinissaṭṭharāgassāti – sabbaso nāmarūpasmiṃ vītagedhassa brāhmaṇa.

Āsavāssa na vijjantīti. **Āsavā**ti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. **Assā**ti arahato khīṇāsavassa. **Na vijjantī**ti ime āsavā tassa natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – āsavāssa na vijjanti.

Yehi maccuvasaṃ vajeti yehi āsavehi maccuno vā vasaṃ gaccheyya, maraṇassa vā vasaṃ gaccheyya, mārapakkhassa vā vasaṃ gaccheyya; te

āsavā tassa natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – yehi maccuvasaṃ vaje. Tenāha bhagavā –

"Sabbaso nāmarūpasmiṃ, vītagedhassa brāhmaṇa;

Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasaṃ vaje"ti.

Saha gāthāpariyosānā…pe… satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Jatukaṇṇimāṇavapucchāniddeso ekādasamo.

12. Bhadrāvudhamāṇavapucchāniddeso

70.

Okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejaṃ, [iccāyasmā bhadrāvudho]

Nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ vimuttaṃ;

Kappañjahaṃ abhiyāce sumedhaṃ, sutvāna nāgassa apanamissanti ito.

Okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejanti. **Okañjaha**nti rūpadhātuyā yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upāyupādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā, te buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho okañjaho. Vedanādhātuyā…pe… saññādhātuyā… saṅkhāradhātuyā… viññāṇadhātuyā yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upāyupādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā, te buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho okañjaho.

Taṇhacchidanti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. Sā taṇhā buddhassa bhagavato chinnā ucchinnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā. Tasmā buddho taṇhacchido. **Anejo**ti ejā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo …pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā ejā taṇhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejāya pahīnattā anejo bhagavā lābhepi na iñjati, alābhepi na iñjati,

yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasaṃsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati na calati na vedhati na pavedhati na sampavedhatīti. Tasmā buddho anejoti – okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejaṃ. **Iccāyasmā bhadrāvudho**ti. **Iccā**ti padasandhi…pe… **āyasmā**ti, piyavacanaṃ…pe… **bhadrāvudho**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā bhadrāvudho.

Nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ vimuttanti nandī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā nandī sā taṇhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho nandiñjaho. **Oghatiṇṇa**nti bhagavā kāmoghaṃ tiṇṇo bhavoghaṃ tiṇṇo diṭṭhoghaṃ tiṇṇo avijjoghaṃ tiṇṇo sabbasaṃsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto. So vutthavāso ciṇṇacaraṇo…pe… jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ. **Vimutta**nti bhagavato rāgā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, dosā cittaṃ… mohā cittaṃ… pe… sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttanti – nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ vimuttaṃ.

Kappañjahaṃ abhiyāce sumedhanti. **Kappā**ti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca…pe… ayaṃ taṇhākappo…pe… ayaṃ diṭṭhikappo. Buddhassa bhagavato taṇhākappo pahīno diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho. Taṇhākappassa pahīnattā diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā tasmā buddho kappañjaho. **Abhiyāce**ti yācāmi abhiyācāmi ajjhesāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi jappāmi abhijappāmi. **Sumedhā** vuccati paññā. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho sumedhoti – kappañjahaṃ abhiyāce sumedhaṃ.

Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti. **Nāgassā**ti nāgo. Bhagavā āguṃ na karotīti nāgo, na gacchatīti nāgo, na āgacchatīti nāgo…pe… evaṃ bhagavā na gacchatīti nāgo. **Sutvāna nāgassa apanamissanti ito**ti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvā ito apanamissanti vajissanti pakkamissanti disāvidisaṃ gamissantīti – sutvāna nāgassa apanamissanti ito. Tenāha so brāhmaṇo –

"Okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejaṃ, [iccāyasmā bhadrāvudho]

Nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ vimuttaṃ;

Kappañjahaṃ abhiyāce sumedhaṃ, sutvāna nāgassa apanamissanti ito''ti.

71.

Nānājanā janapadehi saṅgatā, tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānā;

Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.

Nānājanā janapadehi saṅgatāti. **Nānājanā**ti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Janapadehi saṅgatā**ti aṅgā ca magadhā ca kaliṅgā ca kāsiyā ca kosalā ca vajjiyā ca mallā ca cetiyamhā ca vaṃsā ca kurumhā ca pañcālā ca macchā ca surasenā ca assakā ca avantiyā ca yonā ca kambojā ca. **Saṅgatā**ti saṅgatā samāgatā samohitā sannipatitāti – nānājanā janapadehi saṅgatā.

Tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānāti. **Vīrā**ti vīro. Bhagavā vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, vigatalomahaṃsotipi vīro.

Virato idha sabbapāpakehi, nirayadukkhaṃ aticca vīriyavā so;

So vīriyavā padhānavā, vīro tādi pavuccate tathattāti.

Tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānāti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ. **Abhikaṅkhamānā**ti abhikaṅkhamānā icchamānā sādiyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti – tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānā.

Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohīti. **Tesa**nti tesaṃ khattiyānaṃ brāhmaṇānaṃ vessānaṃ suddānaṃ gahaṭṭhānaṃ pabbajitānaṃ devānaṃ manussānaṃ. **Tuva**nti bhagavantaṃ bhaṇati. **Sādhu viyākarohī**ti sādhu ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

"Nānājanā janapadehi saṅgatā, tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānā;

Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo"ti.

72.

Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbaṃ, [bhadrāvudhāti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantuṃ.

Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbanti ādānataṇhaṃ vuccati rūpataṇhā… pe… ādānataṇhāti kiṃkāraṇā vuccati ādānataṇhā? Tāya taṇhāya rūpaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. Vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… gatiṃ… upapattiṃ… paṭisandhiṃ… bhavaṃ… saṃsāraṃ… vaṭṭaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. Taṃkāraṇā vuccati ādānataṇhā. **Ādānataṇhaṃ vinayetha sabba**nti sabbaṃ ādānataṇhaṃ vinayeyya paṭivinayeyya pajaheyya vinodeyya byantīkareyya anabhāvaṃ gameyyāti – ādānataṇhaṃ vinayetha sabbaṃ. **Bhadrāvudhāti bhagavā**ti. **Bhadrāvudhā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – bhadrāvudhāti bhagavā.

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti. **Uddha**nti anāgataṃ; **adho**ti atītaṃ; **tiriyañcāpi majjhe**ti paccuppannaṃ. **Uddha**nti devaloko; **adho**ti nirayaloko; **tiriyañcāpi majjhe**ti manussaloko. Atha vā, **uddha**nti kusalā dhammā; **adho**ti akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjhe**ti abyākatā dhammā. **Uddha**nti arūpadhātu; **adho**ti kāmadhātu; **tiriyañcāpi majjhe**ti rūpadhātu. **Uddha**nti sukhā vedanā; **adho**ti dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjhe**ti adukkhamasukhā vedanā. **Uddha**nti uddhaṃ pādatalā; **adho**ti adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjhe**ti vemajjheti – uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe.

Yaṃ yañhi lokasmimupādiyantīti yaṃ yaṃ rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagataṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. **Lokasmi**nti apāyaloke…pe… āyatanaloketi – yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti.

Teneva māro anveti jantunti teneva kammābhisaṅkhāravasena paṭisandhiko khandhamāro dhātumāro āyatanamāro gatimāro upapattimāro

paṭisandhimāro bhavamāro saṃsāramāro vaṭṭamāro anveti anugacchati anvāyiko hoti. **Jantu**nti sattaṃ janaṃ naraṃ māṇavaṃ posaṃ puggalaṃ jīvaṃ jāguṃ jantuṃ indaguṃ manujanti – teneva māro anveti jantuṃ. Tenāha bhagavā –

> "Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbaṃ, [bhadrāvudhāti bhagavā]
>
> Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;
>
> Yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantu"nti.

73.

> **Tasmā pajānaṃ na upādiyetha, bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloke;**
>
> **Ādānasatte iti pekkhamāno, pajaṃ imaṃ maccudheyye visattaṃ.**

Tasmā pajānaṃ na upādiyethāti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā, etaṃ ādīnavaṃ sampassamāno ādānataṇhāyāti – tasmā. **Pajāna**nti jānanto pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto "sabbe saṅkhārā aniccā"ti…pe… "yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma"nti jānanto pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. **Na upādiyethā**ti rūpaṃ nādiyeyya na upādiyeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniviseyya; vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… gatiṃ … upapattiṃ… paṭisandhiṃ… bhavaṃ… saṃsāraṃ… vaṭṭaṃ nādiyeyya na upādiyeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniviseyyāti – tasmā pajānaṃ na upādiyetha.

Bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloketi. **Bhikkhū**ti puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu, sekkho vā bhikkhu. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato…pe… so vuccati satoti – bhikkhu sato. **Kiñcana**nti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagataṃ. **Sabbaloke**ti sabbaapāyaloke sabbamanussaloke sabbadevaloke sabbakhandhaloke sabbadhātuloke sabbaāyatanaloketi – bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloke.

Ādānasatte iti pekkhamānoti ādānasattā vuccanti ye rūpaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti; vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… gatiṃ… upapattiṃ… paṭisandhiṃ… bhavaṃ…

saṃsāraṃ… vaṭṭaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. **Itī**ti padasandhi…pe… padānupubbatāpetaṃ itīti. **Pekkhamāno**ti pekkhamāno dakkhamāno dissamāno passamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – ādānasatte iti pekkhamāno.

Pajaṃ imaṃ maccudheyye visattanti. **Pajā**ti sattādhivacanaṃ maccudheyyā vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. Pajā maccudheyye māradheyye maraṇadheyye sattā visattā āsattā laggā laggitā palibuddhā. Yathā bhittikhile vā nāgadante vā bhaṇḍaṃ sattaṃ visattaṃ āsattaṃ laggaṃ laggitaṃ palibuddhaṃ, evameva pajā maccudheyye māradheyye maraṇadheyye sattā visattā āsattā laggā laggitā palibuddhāti – pajaṃ imaṃ maccudheyye visattaṃ. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Tasmā pajānaṃ na upādiyetha, bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloke;
>
> Ādānasatte iti pekkhamāno, pajaṃ imaṃ maccudheyye visatta’’nti.

Saha gāthāpariyosānā…pe… satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Bhadrāvudhamāṇavapucchāniddeso dvādasamo.

13. Udayamāṇavapucchāniddeso

74.

> **Jhāyiṃ virajamāsīnaṃ, [iccāyasmā udayo]**
>
> **Katakiccaṃ anāsavaṃ;**
>
> **Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ;**
>
> **Aññāvimokkhaṃ pabrūhi , avijjāya pabhedanaṃ.**

Jhāyiṃ virajamāsīnanti. **Jhāyi**nti jhāyī bhagavā. Paṭhamenapi jhānena jhāyī, dutiyenapi jhānena jhāyī, tatiyenapi jhānena jhāyī, catutthenapi jhānena jhāyī, savitakkasavicārenapi jhānena jhāyī, avitakkavicāramattenapi jhānena jhāyī, avitakkaavicārenapi jhānena jhāyī, sappītikenapi jhānena jhāyī, nippītikenapi jhānena jhāyī, sātasahagatenapi jhānena jhāyī, upekkhāsahagatenapi jhānena jhāyī, suññatenapi jhānena

jhāyī, animittenapi jhānena jhāyī, appaṇihitenapi jhānena jhāyī, lokiyenapi jhānena jhāyī, lokuttarenapi jhānena jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarukoti – jhāyiṃ. **Viraja**nti rāgo rajo, doso rajo, moho rajo, kodho rajo, upanāho rajo…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā rajā. Te rajā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho arajo virajo nirajo rajāpagato rajavippahīno rajavippayutto sabbarajavītivatto.

Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati,

Rāgassetaṃ adhivacanaṃ rajoti;

Etaṃ rajaṃ vippajahitvā cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccati.

Doso rajo na ca pana reṇu vuccati, dosassetaṃ adhivacanaṃ rajoti;

Etaṃ rajaṃ vippajahitvā cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccati.

Moho rajo na ca pana reṇu vuccati, mohassetaṃ adhivacanaṃ rajoti;

Etaṃ rajaṃ vippajahitvā cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccatīti. –

Virajaṃ …pe….

Āsīnanti nisinno bhagavā pāsāṇake cetiyeti – āsīno.

Nagassa passe āsīnaṃ, muniṃ dukkhassa pāraguṃ;

Sāvakā payirupāsanti, teviijjā maccuhāyinoti.

Evampi bhagavā āsīno. Atha vā, bhagavā sabbossukkapaṭippassaddhattā āsīno vutthavāso ciṇṇacaraṇo…pe… jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti. Evampi bhagavā āsīnoti – jhāyiṃ virajamāsīnaṃ.

Iccāyasmā udayoti. **Iccā**ti padasandhi…pe… **āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe… **udayo**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā udayo.

Katakiccaṃ anāsavanti buddhassa bhagavato kiccākiccaṃ karaṇīyākaraṇīyaṃ pahīnaṃ ucchinnamūlaṃ tālāvatthukataṃ anabhāvaṃkataṃ āyatiṃ anuppādadhammaṃ. Tasmā buddho katakicco.

Yassa ca visatā natthi, chinnasotassa bhikkhuno;

Kiccākiccappahīnassa, pariḷāho na vijjatīti.

Katakiccaṃ anāsavanti. **Āsavā**ti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho anāsavoti – katakiccaṃ anāsavaṃ.

Pāraguṃ sabbadhammānanti bhagavā sabbadhammānaṃ abhiññāpāragū pariññāpāragū pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragū. Abhiññāpāragū sabbadhammānaṃ, pariññāpāragū sabbadukkhānaṃ, pahānapāragū sabbakilesānaṃ, bhāvanāpāragū catunnaṃ maggānaṃ, sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattīnaṃ. So vasippatto pāramippatto ariyasmiṃ sīlasmiṃ; vasippatto pāramippatto ariyasmiṃ samādhismiṃ; vasippatto pāramippatto ariyāya paññāya; vasippatto pāramippatto ariyāya vimuttiyā. So pāragato pārappatto antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. So vuttavāso ciṇṇacaraṇo…pe… jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – pāraguṃ sabbadhammānaṃ.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi, pañhaṃ pucchitukāmo āgatomhi, pañhaṃ sotukāmo āgatomhīti, evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhatthikānaṃ pañhaṃ pucchitukāmānaṃ pañhaṃ sotukāmānaṃ āgamanaṃ abhikkamanaṃ upasaṅkamanaṃ payirupāsanaṃ atthīti, evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhāgamo tuyhaṃ atthi, tvampi pahu tvamasi alamatto mayā pucchitaṃ kathetuṃ visajjetuṃ, vahassetaṃ bhāranti, evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Aññāvimokkhaṃ pabrūhīti aññāvimokkho vuccati arahattavimokkho. Arahattavimokkhaṃ pabrūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – aññāvimokkhaṃ pabrūhi.

Avijjāya pabhedananti avijjāya bhedanaṃ pabhedanaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhaṃ amataṃ nibbānanti – avijjāya pabhedanaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

"Jhāyiṃ virajamāsīnaṃ, [iccāyasmā udayo]

Katakiccaṃ anāsavaṃ;

Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūhi, avijjāya pabhedana"nti.

75.

Pahānaṃ kāmacchandānaṃ, [udayāti bhagavā]

Domanassāna cūbhayaṃ;

Thinassa ca panūdanaṃ, kukkuccānaṃ nivāraṇaṃ.

Pahānaṃ kāmacchandānanti. **Chando**ti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasineho kāmapipāsā kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ. **Pahānaṃ kāmacchandāna**nti kāmacchandānaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – pahānaṃ kāmacchandānaṃ. **Udayāti bhagavā**ti. **Udayā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – udayāti bhagavā.

Domanassāna cūbhayanti. **Domanassā**ti yaṃ cetasikaṃ asātaṃ cetasikaṃ dukkhaṃ cetosamphassajaṃ asātaṃ dukkhaṃ vedayitaṃ, cetosamphassajā asātā dukkhā vedanā. **Domanassāna cūbhaya**nti kāmacchandassa ca domanassassa ca ubhinnaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – domanassāna cūbhayaṃ.

Thinassa ca panūdananti. **Thina**nti yā cittassa akalyatā akammaññatā olīyanā sallīyanā līnā līyanā līyitattaṃ thinaṃ thiyanā thiyitattaṃ cittassa. **Panūdana**nti thinassa ca panūdanaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – thinassa ca panūdanaṃ.

Kukkuccānaṃ nivāraṇanti. **Kukkucca**nti hatthakukkuccampi

kukkuccaṃ, pādakukkuccampi kukkuccaṃ, hatthapādakukkuccampi kukkuccaṃ.Akappiyekappiyasaññitā,kappiyeakappiyasaññitā…pe…avajje vajjasaññitā, vajje avajjasaññitā. Yaṃ evarūpaṃ kukkuccaṃ kukkuccāyanā kukkuccāyitattaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho, idaṃ vuccati kukkuccaṃ. Api ca, dvīhi kāraṇehi uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho? ‘‘Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita’’nti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. ‘‘Kataṃ me vacīduccaritaṃ, akataṃ me vacīsucarita’’nti… pe… ‘‘kataṃ me manoduccaritaṃ, akataṃ me manosucarita’’nti…pe… ‘‘kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipātā veramaṇī’’ti…pe… ‘‘kataṃ me adinnādānaṃ, akatā me adinnādānā veramaṇī’’ti…pe… ‘‘kato me kāmesumicchācāro, akatā me kāmesumicchācārā veramaṇī’’ti…pe… ‘‘kato me musāvādo, akatā me musāvādā veramaṇī’’ti…pe… ‘‘katā me pisuṇā vācā , akatā me pisuṇāya vācāya veramaṇī’’ti…pe… ‘‘katā me pharusā vācā, akatā me pharusāya vācāya veramaṇī’’ti…pe… ‘‘kato me samphappalāpo, akatā me samphappalāpā veramaṇī’’ti…pe… ‘‘katā me abhijjhā, akatā me anabhijjhā’’ti…pe… ‘‘kato me byāpādo, akato me abyāpādo’’ti…pe… ‘‘katā me micchādiṭṭhi, akatā me sammādiṭṭhī’’ti, uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. Evaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho.

Atha vā, ‘‘sīlesumhi aparipūrakārī’’ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; ‘‘indriyesumhi aguttadvāro’’ti…pe… ‘‘bhojane amattaññumhī’’ti… ‘‘jāgariyaṃ ananuyuttomhī’’ti… ‘‘na satisampajaññena samannāgatomhī’’ti… ‘‘abhāvitā me cattāro satipaṭṭhānāti, cattāro sammappadhānāti cattāro iddhipādāti, pañcindriyānīti, pañca balānīti, satta bojjhaṅgāti, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo’’ti… ‘‘dukkhaṃ me apariññātaṃ, samudayo me appahīno, maggo me abhāvito, nirodho me asacchikato’’ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho.

Kukkuccānaṃ nivāraṇanti kukkuccānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ pahānaṃ upasamaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – kukkuccānaṃ nivāraṇaṃ. Tenāha bhagavā –

‘‘Pahānaṃ kāmacchandānaṃ, [udayāti bhagavā]

Domanassāna cūbhayaṃ;

Thinassa ca panūdanaṃ, kukkuccānaṃ nivāraṇa’’nti.

76.

Upekkhāsatisaṃsuddhaṃ, **dhammatakkapurejavaṃ;**

Aññāvimokkhaṃ pabrūmi, avijjāya pabhedanaṃ.

Upekkhāsatisaṃsuddhanti. **Upekkhā**ti yā catutthe jhāne upekkhā upekkhanā ajjhupekkhanā cittasamatā cittappassaddhatā majjhattatā cittassa. **Satī**ti yā catutthe jhāne upekkhaṃ ārabbha sati anussati…pe… sammāsati. **Upekkhāsatisaṃsuddha**nti catutthe jhāne upekkhā ca sati ca suddhā honti visuddhā saṃsuddhā parisuddhā pariyodātā anaṅgaṇā vigatūpakkilesā mudubhūtā kammaniyā ṭhitā āneñjappattāti – upekkhāsatisaṃsuddhaṃ.

Dhammatakkapurejavanti dhammatakko vuccati sammāsaṅkappo. So ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhassāti, evampi dhammatakkapurejavaṃ. Atha vā, dhammatakko vuccati sammādiṭṭhi. Sā ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhassāti, evampi dhammatakkapurejavaṃ. Atha vā, dhammatakko vuccati catunnaṃ maggānaṃ pubbabhāgavipassanā. Sā ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhassāti – evampi dhammatakkapurejavaṃ.

Aññāvimokkhaṃ pabrūmīti aññāvimokkho vuccati arahattavimokkho. Arahattavimokkhaṃ pabrūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – aññāvimokkhaṃ pabrūmi.

Avijjāya pabhedananti. **Avijjā**ti dukkhe aññāṇaṃ…pe… avijjā moho akusalamūlaṃ. **Pabhedana**nti avijjāya pabhedanaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – avijjāya pabhedanaṃ. Tenāha bhagavā –

‘‘Upekkhāsatisaṃsuddhaṃ, dhammatakkapurejavaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūmi, avijjāya pabhedana’’nti.

77.

Kiṃsu saṃyojano loko, kiṃsu tassa vicāraṇaṃ;

Kissassa vippahānena, nibbānaṃ iti vuccati.

Kiṃsu saṃyojano lokoti lokassa saṃyojanaṃ lagganaṃ bandhanaṃ

upakkileso. Kena loko yutto payutto āyutto samāyutto laggo laggito palibuddhoti – kiṃsu saṃyojano loko.

Kiṃsu tassa vicāraṇanti kiṃsu tassa cāraṇaṃ vicāraṇaṃ paṭivicāraṇaṃ. Kena loko carati vicarati paṭivicaratīti – kiṃsu tassa vicāraṇaṃ. **Kissassa vippahānena nibbānaṃ iti vuccatī**ti kissassa vippahānena vūpasamena paṭinissaggena paṭippassaddhiyā nibbānaṃ iti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyatīti – kissassa vippahānena nibbānaṃ iti vuccati. Tenāha so brāhmaṇo –

"Kiṃsu saṃyojano loko, kiṃsu tassa vicāraṇaṃ;

Kissassa vippahānena, nibbānaṃ iti vuccatī"ti.

78.

Nandisaṃyojano loko, vitakkassa vicāraṇā;

Taṇhāya vippahānena, nibbānaṃ iti vuccati.

Nandisaṃyojano lokoti nandī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ, ayaṃ vuccati nandī. Yā nandī lokassa saṃyojanaṃ lagganaṃ bandhanaṃ upakkileso, imāya nandiyā loko yutto payutto āyutto samāyutto laggo laggito palibuddhoti – nandisaṃyojano loko.

Vitakkassa vicāraṇāti. **Vitakkā**ti nava vitakkā – kāmavitakko, byāpādavitakko, vihiṃsāvitakko, ñātivitakko janapadavitakko, amarāvitakko, parānudayatāpaṭisaṃyutto vitakko, lābhasakkārasilokapaṭisaṃyutto vitakko, anavaññattipaṭisaṃyutto vitakko. Ime vuccanti nava vitakkā. Ime nava vitakkā lokassa cāraṇā vicāraṇā paṭivicāraṇā. Imehi navahi vitakkehi loko carati vicarati paṭivicaratīti – vitakkassa vicāraṇā.

Taṇhāya vippahānena nibbānaṃ iti vuccatīti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā… pe… dhammataṇhā. **Taṇhāya vippahānena nibbānaṃ iti vuccatī**ti taṇhāya vippahānena vūpasamena paṭinissaggena paṭippassaddhiyā nibbānaṃ iti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyatīti – taṇhāya vippahānena nibbānaṃ iti vuccati. Tenāha bhagavā –

"Nandisaṃyojano loko, vitakkassa vicāraṇā;

Taṇhāya vippahānena, nibbānaṃ iti vuccatī’’ti.

79.

Kathaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhati;

Bhagavantaṃ puṭṭhumāgamā, taṃ suṇoma vaco tava.

Kathaṃ satassa caratoti kathaṃ satassa sampajānassa carato viharato iriyato vattayato pālayato yapayato yāpayatoti – kathaṃ satassa carato.

Viññāṇaṃ uparujjhatīti viññāṇaṃ nirujjhati vūpasammati atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti – viññāṇaṃ uparujjhati.

Bhagavantaṃ puṭṭhumāgamāti buddhaṃ bhagavantaṃ puṭṭhuṃ pucchituṃ yācituṃ ajjhesituṃ pasādetuṃ āgamhā āgatamhā upāgatamhā sampattamhā, ‘‘tayā saddhiṃ samāgatamhā’’ti – bhagavantaṃ puṭṭhumāgamā.

Taṃ suṇoma vaco tavāti. **Ta**nti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ suṇoma uggaṇhāma dhārema upadhārema upalakkhemāti – taṃ suṇoma vaco tava. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Kathaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhati;

Bhagavantaṃ puṭṭhumāgamā, taṃ suṇoma vaco tavā’’ti.

80.

Ajjhattañca bahiddhā ca, vedanaṃ nābhinandato;

Evaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhati.

Ajjhattañca bahiddhā ca vedanaṃ nābhinandatoti ajjhattaṃ vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti , abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; bahiddhā vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; ajjhattabahiddhā vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ

parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Ajjhattaṃ samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; ajjhattaṃ vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto…pe… ajjhattaṃ samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto…pe… bahiddhā samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; bahiddhā vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto…pe… bahiddhā samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto…pe… ajjhattabahiddhā samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto…pe… ajjhattabahiddhā vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto…pe… ajjhattabahiddhā samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Imehi dvādasahi ākārehi vedanāsu vedanānupassī viharanto…pe… anabhāvaṃ gameti.

Atha vā, vedanaṃ aniccato passanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Vedanaṃ dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato…pe… nissaraṇato passanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Imehi cattālīsāya ākārehi vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadanaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – ajjhattañca bahiddhā ca vedanaṃ nābhinandato.

Evaṃ satassa caratoti evaṃ satassa sampajānassa carato viharato iriyato vattayato pālayato yapayato yāpayatoti – evaṃ satassa carato.

Viññāṇaṃ uparujjhatīti puññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ apuññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ āneñjābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ nirujjhati vūpasammati atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti – viññāṇaṃ uparujjhatī. Tenāha bhagavā –

“Ajjhattañca bahiddhā ca, vedanaṃ nābhinandato;

Evaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhatī”ti.

Saha gāthāpariyosānā…pe… satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Udayamāṇavapucchāniddeso terasamo.

14. Posālamāṇavapucchāniddeso

81.

Yo atītaṃ ādisati, [iccāyasmā posālo]

Anejo chinnasaṃsayo;

Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ.

Yo atītaṃ ādisatīti. **Yo**ti yo so bhagavā sayambhū. Anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto, balesu ca vasībhāvaṃ. **Atītaṃ ādisatī**ti bhagavā attano ca paresañca atītampi ādisati, anāgatampi ādisati, paccuppannampi ādisati.

Kathaṃ bhagavā attano atītaṃ ādisati? Bhagavā attano atītaṃ ekampi jātiṃ ādisati, dvepi jātiyo ādisati, tissopi jātiyo ādisati, catassopi jātiyo ādisati, pañcapi jātiyo ādisati, dasapi jātiyo ādisati, vīsampi jātiyo ādisati, tiṃsampi jātiyo ādisati, cattālīsampi jātiyo ādisati, paññāsampi jātiyo ādisati, jātisatampi…pe… jātisahassampi… jātisatasahassampi… anekepi saṃvaṭṭakappe… anekepi vivaṭṭakappe… anekepi saṃvaṭṭavivaṭṭakappe ādisati – ‘‘amutrāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto amutra udapādiṃ; tatrāpāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto idhūpapanno’’ti. Iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ ādisati. Evaṃ bhagavā attano atītaṃ ādisati.

Kathaṃ bhagavā paresaṃ atītaṃ ādisati? Bhagavā paresaṃ atītaṃ ekampi jātiṃ ādisati, dvepi jātiyo ādisati…pe… anekepi saṃvaṭṭavivaṭṭakappe ādisati – ‘‘amutrāsi evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto,

so tato cuto amutra udapādi; tatrāpāsi evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto idhūpapanno''ti. Iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ ādisati. Evaṃ bhagavā paresaṃ atītaṃ ādisati.

Bhagavā pañca jātakasatāni bhāsanto attano ca paresañca atītaṃ ādisati, mahāpadāniyasuttantaṃ bhāsanto attano ca paresañca atītaṃ ādisati, mahāsudassaniyasuttantaṃ bhāsanto attano ca paresañca atītaṃ ādisati, mahāgovindiyasuttantaṃ bhāsanto attano ca paresañca atītaṃ ādisati, maghadeviyasuttantaṃ bhāsanto attano ca paresañca atītaṃ ādisati.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ''atītaṃ kho, cunda, addhānaṃ ārabbha tathāgatassa satānusāriñāṇaṃ hoti. So yāvatakaṃ ākaṅkhati tāvatakaṃ anussarati. Anāgatañca kho, cunda…pe… paccuppannañca kho, cunda, addhānaṃ ārabbha tathāgatassa bodhijaṃ ñāṇaṃ uppajjati – 'ayamantimā jāti, natthidāni punabbhavo'''ti.

Indriyaparopariyattañāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ, sattānaṃ āsayānusayañāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ, yamakapāṭihīre ñāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ, mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ, sabbaññutañāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ, anāvaraṇañāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ, sabbattha asaṅgamappaṭihatamanāvaraṇañāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ. Evaṃ bhagavā attano ca paresañca atītampi ādisati anāgatampi ādisati paccuppannampi ādisati ācikkhati deseti paññapeti paṭṭhapeti vivarati vibhajati uttānīkaroti pakāsetīti – yo atītaṃ ādisati.

Iccāyasmā posāloti. **Iccā**ti padasandhi…pe… **āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe… **posālo**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā posālo.

Anejo chinnasaṃsayoti ejā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā ejā taṇhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejāya pahīnattā anejo. Bhagavā lābhepi na iñjati…pe… dukkhepi na iñjati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti anejo. **Chinnasaṃsayo**ti saṃsayo vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā…pe… chambhitattaṃ cittassa manovilekho. So saṃsayo buddhassa bhagavato pahīno chinno ucchinno samucchinno vūpasanto paṭinissaggo paṭippassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho. Tasmā buddho

chinnasaṃsayoti – anejo chinnasaṃsayo.

Pāraguṃ sabbadhammānanti bhagavā sabbadhammānaṃ abhiññāpāragū pariññāpāragū pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragū abhiññāpāragū sabbadhammānaṃ… pe… jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – pāragū sabbadhammānaṃ.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi…pe… ‘‘vahassetaṃ bhāra’’nti – atthi pañhena āgamaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Yo atītaṃ ādisati, [iccāyasmā posālo]

Anejo chinnasaṃsayo;

Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgama’’nti.

82.

Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;

Ajjhattañca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;

Ñāṇaṃ sakkānupucchāmi, kathaṃ neyyo tathāvidho.

Vibhūtarūpasaññissāti katamā rūpasaññā? Rūpāvacarasamāpattiṃ samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihārissa vā saññā sañjānanā sañjānitattaṃ – ayaṃ rūpasaññā. **Vibhūtarūpasaññissā**ti catasso arūpasamāpattiyo paṭiladdhassa rūpasaññā vibhūtā honti vigatā atikkantā samatikkantā vītivattāti – vibhūtarūpasaññissa.

Sabbakāyappahāyinoti sabbo tassa paṭisandhiko rūpakāyo pahīno, tadaṅgasamatikkamā vikkhambhanappahānena pahīno tassa rūpakāyoti – sabbakāyappahāyino.

Ajjhattañca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passatoti. **Natthi kiñcī**ti ākiñcaññāyatanasamāpatti. Kiṃkāraṇā? Natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti. Yaṃ viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā taññeva viññāṇaṃ abhāveti, vibhāveti, antaradhāpeti, ‘‘natthi kiñcī’’ti passati – taṃkāraṇā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpattīti – ajjhattañca bahiddhā ca natthi kiñcīti passato.

Ñāṇaṃ sakkānupucchāmīti. **Sakkā**ti – sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko …pe… pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakko. **Ñāṇaṃ sakkānupucchāmī**ti tassa ñāṇaṃ pucchāmi, paññaṃ pucchāmi, sambuddhaṃ pucchāmi. ‘‘Kīdisaṃ kiṃsaṇṭhitaṃ kiṃpakāraṃ kiṃpaṭibhāgaṃ ñāṇaṃ icchitabba’’nti – ñāṇaṃ sakkānupucchāmi.

Kathaṃ neyyo tathāvidhoti kathaṃ so netabbo vinetabbo anunetabbo paññapetabbo nijjhāpetabbo pekkhetabbo pasādetabbo? Kathaṃ tena uttari ñāṇaṃ uppādetabbaṃ? **Tathāvidho**ti tathāvidho tādiso tassaṇṭhito tappakāro tappaṭibhāgo yo so ākiñcaññāyatanasamāpattilābhīti – kathaṃ neyyo tathāvidho. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;

Ajjhattañca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;

Ñāṇaṃ sakkānupucchāmi, kathaṃ neyyo tathāvidho’’ti.

83.

Viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]

Abhijānaṃ tathāgato;

Tiṭṭhantamenaṃ jānāti, dhimuttaṃ tapparāyaṇaṃ;

Viññāṇaṭṭhitiyo sabbāti bhagavā abhisaṅkhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti, paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānāti. Kathaṃ bhagavā abhisaṅkhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti? Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘rūpupayaṃ vā, bhikkhave, viññāṇaṃ tiṭṭhamānaṃ tiṭṭheyya , rūpārammaṇaṃ rūpappatiṭṭhaṃ nandūpasecanaṃ vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjeyya. Vedanupayaṃ vā, bhikkhave… pe… saññupayaṃ vā, bhikkhave…pe… saṅkhārupayaṃ vā, bhikkhave, viññāṇaṃ tiṭṭhamānaṃ tiṭṭheyya, saṅkhārārammaṇaṃ saṅkhārappatiṭṭhaṃ nandūpasecanaṃ vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjeyyā’’ti. Evaṃ bhagavā abhisaṅkhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti.

Kathaṃ bhagavā paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānāti? Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘santi, bhikkhave, sattā nānattakāyā nānattasaññino – seyyathāpi manussā ekacce ca devā ekacce ca vinipātikā. Ayaṃ paṭhamā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā nānattakāyā ekattasaññino, seyyathāpi devā brahmakāyikā paṭhamābhinibbattā. Ayaṃ dutiyā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā ekattakāyā nānattasaññino, seyyathāpi devā ābhassarā. Ayaṃ tatiyā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā ekattakāyā ekattasaññino, seyyathāpi devā subhakiṇhā. Ayaṃ catutthī viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā, ananto ākāsoti ākāsānañcāyatanūpagā. Ayaṃ pañcamī viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso ākāsānañcāyatanaṃ samatikkamma, anantaṃ viññāṇanti viññāṇañcāyatanūpagā. Ayaṃ chaṭṭhī viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso viññāṇañcāyatanaṃ samatikkamma, natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanūpagā. Ayaṃ sattamī viññāṇaṭṭhiti”. Evaṃ bhagavā paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānātīti – viññāṇaṭṭhitiyo sabbā.

Posālāti bhagavāti. **Posālā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – posālāti bhagavā.

Abhijānaṃ tathāgatoti. **Abhijāna**nti abhijānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto tathāgato. Vuttañhetaṃ bhagavatā – “atītaṃ cepi kho, cunda, hoti abhūtaṃ atacchaṃ anatthasañhitaṃ, na taṃ tathāgato byākaroti. Atītaṃ cepi, cunda, hoti bhūtaṃ tacchaṃ anatthasañhitaṃ, tampi tathāgato na byākaroti. Atītaṃ cepi kho, cunda, hoti bhūtaṃ tacchaṃ atthasañhitaṃ, tatra kālaññū tathāgato hoti tasseva pañhassa veyyākaraṇāya. Anāgataṃ cepi, cunda, hoti…pe… paccuppannaṃ cepi, cunda, hoti abhūtaṃ atacchaṃ anatthasañhitaṃ, na taṃ tathāgato byākaroti. Paccuppannaṃ cepi, cunda, hoti bhūtaṃ tacchaṃ anatthasañhitaṃ, tampi tathāgato na byākaroti. Paccuppannaṃ cepi, cunda, hoti bhūtaṃ tacchaṃ atthasañhitaṃ, tatra kālaññū tathāgato hoti tassa pañhassa veyyākaraṇāya. Iti kho, cunda, atītānāgatapaccuppannesu dhammesu tathāgato kālavādī bhūtavādī atthavādī dhammavādī vinayavādī. Tasmā tathāgatoti vuccati.

“Yaṃ kho, cunda, sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa

sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭhaṃ sutaṃ mutaṃ viññātaṃ pattaṃ pariyesitaṃ anuvicaritaṃ manasā, sabbaṃ taṃ tathāgatena abhisambuddhaṃ. Tasmā tathāgatoti vuccati. Yañca, cunda, rattiṃ tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhati, yañca rattiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati sabbaṃ taṃ tatheva hoti no aññathā. Tasmā tathāgatoti vuccati. Yathāvādī, cunda, tathāgato tathākārī; yathākārī tathāvādī. Iti yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī. Tasmā tathāgatoti vuccati. Sadevake, cunda, loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadatthudaso vasavattī. Tasmā tathāgatoti vuccatī''ti – abhijānaṃ tathāgato.

Tiṭṭhantamenaṃ jānātīti bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisaṅkhāravasena – ''ayaṃ puggalo kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjissatī''ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisaṅkhāravasena – ''ayaṃ puggalo kāyassa bhedā paraṃ maraṇā tiracchānayoniṃ upapajjissatī''ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisaṅkhāravasena – ''ayaṃ puggalo kāyassa bhedā paraṃ maraṇā pettivisayaṃ upapajjissatī''ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisaṅkhāravasena – ''ayaṃ puggalo kāyassa bhedā paraṃ maraṇā manussesu uppajjissatī''ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisaṅkhāravasena – ''ayaṃ puggalo suppaṭipanno kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjissatī''ti.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ''idha panāhaṃ, sāriputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – 'tathāyaṃ puggalo paṭipanno, tathā ca iriyati, tañca maggaṃ samārūḷho, yathā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjissatī'ti.

''Idha panāhaṃ, sāriputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – 'tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūḷho, yathā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā tiracchānayoniṃ upapajjissatī'ti.

''Idha panāhaṃ, sāriputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – 'tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūḷho, yathā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā pettivisayaṃ upapajjissatī'ti.

''Idha panāhaṃ, sāriputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – 'tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ

samārūḷho, yathā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā manussesu uppajjissatī’ti.

‘‘Idha panāhaṃ, sāriputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūḷho, yathā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjissatī’ti.

‘‘Idha panāhaṃ, sāriputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūḷho, yathā āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharatī’’ti – tiṭṭhantamenaṃ jānāti.

Dhimuttaṃ tapparāyaṇanti. **Dhimutta**nti ākiñcaññāyatanaṃ. Dhimuttanti vimokkhena dhimuttaṃ tatrādhimuttaṃ tadadhimuttaṃ tadādhipateyyaṃ. Atha vā, bhagavā jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo rūpādhimutto saddādhimutto gandhādhimutto rasādhimutto phoṭṭhabbādhimutto kulādhimutto gaṇādhimutto āvāsādhimutto lābhādhimutto yasādhimutto pasaṃsādhimutto sukhādhimutto cīvarādhimutto piṇḍapātādhimutto senāsanādhimutto gilānapaccayabhesajjaparikkhārādhimutto suttantādhimutto vinayādhimutto abhidhammādhimutto āraññakaṅgādhimutto piṇḍapātikaṅgādhimutto paṃsukūlikaṅgādhimutto tecīvarikaṅgādhimutto sapadānacārikaṅgādhimutto khalupacchābhattikaṅgādhimutto nesajjikaṅgādhimutto yathāsanthatikaṅgādhimutto paṭhamajjhānādhimutto dutiyajjhānādhimutto tatiyajjhānādhimutto catutthajjhānādhimuttoākāsānañcāyatanasamāpattādhimutto viññāṇañcāyatanasamāpattādhimutto ākiñcaññāyatanasamāpattādhimutto nevasaññānāsaññāyatanasamāpattādhimutto’’tidhimuttaṃ.

Tapparāyaṇanti ākiñcaññāyatanamayaṃ tapparāyaṇaṃ kammaparāyaṇaṃ vipākaparāyaṇaṃ kammagarukaṃ paṭisandhigarukaṃ. Atha vā, bhagavā jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo rūpaparāyaṇo…pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiparāyaṇo’’ti – dhimuttaṃ tapparāyaṇaṃ. Tenāha bhagavā –

‘‘Viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]

Abhijānaṃ tathāgato;

Tiṭṭhantamenaṃ jānāti, dhimuttaṃ tapparāyaṇa’’nti.

84.

Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvā, nandisaṃyojanaṃ iti;

Evametaṃ abhiññāya, tato tattha vipassati;

Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassa, brāhmaṇassa vusīmato.

Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvāti ākiñcaññāsambhavoti vuccati ākiñcaññāyatanasaṃvattaniko kammābhisaṅkhāro. Ākiñcaññāyatanasaṃvattanikaṃ kammābhisaṅkhāraṃ ākiñcaññāsambhavoti ñatvā, lagganti ñatvā, bandhanti ñatvā, palibodhoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvā.

Nandisaṃyojanaṃ itīti **nandisaṃyojanaṃ** vuccati arūparāgo. Arūparāgena taṃ kammaṃ laggaṃ laggitaṃ palibuddhaṃ arūparāgaṃ nandisaṃyojananti ñatvā, lagganti ñatvā, bandhanti ñatvā, palibodhoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Itī**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ itīti – nandisaṃyojanaṃ iti.

Evametaṃ abhiññāyāti evaṃ etaṃ abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – evametaṃ abhiññāya.

Tato tattha vipassatīti. **Tatthā**ti ākiñcaññāyatanaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā tattha jāte cittacetasike dhamme aniccato vipassati, dukkhato vipassati, rogato…pe… nissaraṇato vipassati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti – tato tattha vipassati.

Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassāti etaṃ ñāṇaṃ tacchaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparītaṃ tassāti – etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassa.

Brāhmaṇassa vusīmatoti. **Brāhmaṇo**ti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo…pe… asito tādi pavuccate sa brahmāti. **Brāhmaṇassa vusīmato**ti puthujjanakalyāṇaṃ upādāya satta sekkhā appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya vasanti saṃvasanti āvasanti parivasanti; arahā vusitavā katakaraṇīyo ohitabhāro anuppattasadattho parikkhīṇabhavasaṃyojano sammadaññā vimutto; so vutthavāso ciṇṇacaraṇo…pe… jātimaraṇasaṃsāro; natthi tassa punabbhavoti – brāhmaṇassa vusīmato. Tenāha bhagavā –

“Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvā, nandisaṃyojanaṃ iti;

Evametaṃ abhiññāya, tato tattha vipassati;

Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassa, brāhmaṇassa vusīmato”ti.

Saha gāthāpariyosānā…pe… satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Posālamāṇavapucchāniddeso cuddasamo.

15. Mogharājamāṇavapucchāniddeso

85.

Dvāhaṃ sakkaṃ apucchissaṃ, [iccāyasmā mogharājā]

Na me byākāsi cakkhumā;

Yāvatatiyañca devīsi , byākarotīti me sutaṃ.

Dvāhaṃ sakkaṃ apucchissanti so brāhmaṇo dvikkhattuṃ buddhaṃ bhagavantaṃ pañhaṃ apucchi. Tassa bhagavā pañhaṃ puṭṭho na byākāsi – “tadantarā imassa brāhmaṇassa indriyaparipāko bhavissatī”ti. **Sakka**nti sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanaṃ sīladhanaṃ hiridhanaṃ ottappadhanaṃ sutadhanaṃ cāgadhanaṃ paññādhanaṃ satipaṭṭhānadhanaṃ sammappadhānadhanaṃ iddhipādadhanaṃ indriyadhanaṃ baladhanaṃ bojjhaṅgadhanaṃ maggadhanaṃ phaladhanaṃ nibbānadhanaṃ. Imehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakko. **Dvāhaṃ sakkaṃ apucchissa**nti dvāhaṃ sakkaṃ apucchissaṃ ayācissaṃ ajjhesissaṃ pasādayissanti – dvāhaṃ sakkaṃ apucchissaṃ.

Iccāyasmā mogharājāti. **Icc**āti padasandhi…pe… **āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe… **mogharājā**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā mogharājā.

Na me byākāsi cakkhumāti. **Na me byākāsī**ti na me byākāsi na ācikkhi na desesi na paññapesi na paṭṭhapesi na vivari na vibhaji

na uttānīakāsi na pakāsesi. **Cakkhumā**ti bhagavā pañcahi cakkhūhi cakkhumā – maṃsacakkhunāpi cakkhumā, dibbacakkhunāpi cakkhumā, paññācakkhunāpi cakkhumā, buddhacakkhunāpi cakkhumā, samantacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā? Maṃsacakkhumhi bhagavato pañca vaṇṇā saṃvijjanti – nīlo ca vaṇṇo, pītako ca vaṇṇo, lohitako ca vaṇṇo, kaṇho ca vaṇṇo, odāto ca vaṇṇo. Yattha ca akkhilomāni patiṭṭhitāni taṃ nīlaṃ hoti sunīlaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ umāpupphasamānaṃ . Tassa parato pītakaṃ hoti supītakaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ kaṇikārapupphasamānaṃ. Ubhato ca akkhikūṭāni bhagavato lohitakāni honti sulohitakāni pāsādikāni dassaneyyāni indagopakasamānāni. Majjhe kaṇhaṃ hoti sukaṇhaṃ alūkhaṃ siniddhaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ addāriṭṭhakasamānaṃ . Tassa parato odātaṃ hoti suodātaṃ setaṃ paṇḍaraṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ osadhitārakasamānaṃ. Tena bhagavā pākatikena maṃsacakkhunā attabhāvapariyāpannena purimasucaritakammābhinibbattena samantā yojanaṃ passati divā ceva rattiñca. Yadā hi caturaṅgasamannāgato andhakāro hoti sūriyo ca atthaṅgato hoti; kāḷapakkho ca uposatho hoti, tibbo ca vanasaṇḍo hoti, mahā ca kāḷamegho abbhuṭṭhito hoti. Evarūpe caturaṅgasamannāgate andhakāre samantā yojanaṃ passati. Natthi so kuṭṭo vā kavāṭaṃ vā pākāro vā pabbato vā gaccho vā latā vā āvaraṇaṃ rūpānaṃ dassanāya. Ekaṃ ce tilaphalaṃ nimittaṃ katvā tilavāhe pakkhipeyya, taṃyeva tilaphalaṃ uddhareyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato pākatikaṃ maṃsacakkhu. Evaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe; sugate duggate yathākammūpage satte pajānāti – ‘‘ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā vacīduccaritena samannāgatā manoduccaritena samannāgatā ariyānaṃ upavādakā micchādiṭṭhikā micchādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapannā; ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā vacīsucaritena samannāgatā manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavādakā sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapannā’’ti. Iti dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate, yathākammūpage satte pajānāti. Ākaṅkhamāno ca bhagavā ekampi lokadhātuṃ passeyya,

dvepi lokadhātuyo passeyya, tissopi lokadhātuyo passeyya, catassopi lokadhātuyo passeyya, pañcapi lokadhātuyo passeyya, dasapi lokadhātuyo passeyya, vīsampi lokadhātuyo passeyya, tiṃsampi lokadhātuyo passeyya, cattālīsampi lokadhātuyo passeyya, paññāsampi lokadhātuyo passeyya, satampi lokadhātuyo passeyya, sahassimpi cūḷanikaṃ lokadhātuṃ passeyya, dvisahassimpi majjhimikaṃ lokadhātuṃ passeyya, tisahassimpi lokadhātuṃ passeyya, mahāsahassimpi lokadhātuṃ passeyya, yāvatakaṃ vā pana ākaṅkheyya tāvatakaṃ passeyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato dibbacakkhu. Evaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā mahāpañño puthupañño javanapañño hāsapañño tikkhapañño nibbedhikapañño paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo adhigatapaṭisambhidappatto catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabho purisasīho purisanāgo purisājañño purisadhorayho anantañāṇo anantatejo anantayaso aḍḍho mahaddhano dhanavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā asañjātassa maggassa sañjanetā anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānaṃ jānāti, passaṃ passati, cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī tathāgato. Natthi tassa bhagavato aññātaṃ adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphassitaṃ paññāya. Atītaṃ anāgataṃ paccuppannaṃ upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchanti. Yaṃ kiñci neyyaṃ nāma atthi jānitabbaṃ attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho gūḷho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavajjo vā attho nikkileso vā attho vodāno vā attho paramattho vā , sabbaṃ taṃ anto buddhañāṇe parivattati.

Sabbaṃ kāyakammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti, sabbaṃ vacīkammaṃ ñāṇānuparivatti, sabbaṃ manokammaṃ ñāṇānuparivatti. Atīte buddhassa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ, anāgate appaṭihataṃ ñāṇaṃ, paccuppanne appaṭihataṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ. Neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ, neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnaṃ samuggapaṭalānaṃ sammāphusitānaṃ heṭṭhimaṃ

samuggapaṭalaṃ uparimaṃ nātivattati, uparimaṃ samuggapaṭalaṃ heṭṭhimaṃ nātivattati, aññamaññapariyantaṭṭhāyino; evameva buddhassa bhagavato neyyañca ñāṇañca aññamaññapariyantaṭṭhāyino. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ, neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ. Neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā.

Sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākaṅkhapaṭibaddhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapaṭibaddhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbesañca sattānaṃ bhagavā āsayaṃ jānāti, anusayaṃ jānāti, caritaṃ jānāti, adhimuttiṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbābhabbe satte jānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati.

Yathā ye keci macchakacchapā antamaso timitimiṅgalaṃ upādāya antomahāsamudde parivattanti, evameva sadevako loko samārako loko sabrahmako loko sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci pakkhī antamaso garuḷaṃ venateyyaṃ upādāya ākāsassa padese parivattanti, evameva yepi te sāriputtasamā paññāya samannāgatā tepi buddhañāṇassa padese parivattanti; buddhañāṇaṃ devamanussānaṃ paññaṃ pharitvā abhibhavitvā tiṭṭhati.

Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā vālavedhirūpā vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhe abhisaṅkharitvā abhisaṅkharitvā tathāgataṃ upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni. Kathitā visajjitā ca te pañhā bhagavatā honti niddiṭṭhakāraṇā. Upakkhittakā ca te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavāva tattha atirocati – yadidaṃ paññāyāti. Evaṃ bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante. Seyyathāpi nāma uppaliniyaṃ vā paduminiyaṃ vā puṇḍarīkiniyaṃ vā appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni

udakānuggatāni antonimuggaposīni , appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni samodakaṃ ṭhitāni, appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakā accuggamma tiṭṭhanti anupalittāni udakena; evamevaṃ bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante. Jānāti bhagavā – ‘‘ayaṃ puggalo rāgacarito, ayaṃ dosacarito, ayaṃ mohacarito, ayaṃ vitakkacarito, ayaṃ saddhācarito, ayaṃ ñāṇacarito’’ti. Rāgacaritassa bhagavā puggalassa asubhakathaṃ katheti; dosacaritassa bhagavā puggalassa mettābhāvanaṃ ācikkhati; mohacaritassa bhagavā puggalassa uddese paripucchāya kālena dhammassavane kālena dhammasākacchāya garusaṃvāse niveseti; vitakkacaritassa bhagavā puggalassa ānāpānassatiṃ ācikkhati; saddhācaritassa bhagavā puggalassa pasādanīyaṃ nimittaṃ ācikkhati buddhasubodhiṃ dhammasudhammataṃ saṅghasuppaṭipattiṃ sīlāni ca; attano ñāṇacaritassa bhagavā puggalassa vipassanānimittaṃ ācikkhati aniccākāraṃ dukkhākāraṃ anattākāraṃ.

> ‘‘Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito, yathāpi passe janataṃ samantato;
>
> Tathūpamaṃ dhammamayaṃ sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhu;
>
> Sokāvatiṇṇaṃ janatamapetasoko,avekkhassujātijarābhibhūta’’nti.

Evaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumā? Samantacakkhu vuccati sabbaññutañāṇaṃ. Bhagavā sabbaññutañāṇena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

> ‘‘Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;
>
> Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhū’’ti.

Evaṃ bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumāti – na me byākāsi cakkhumā.

Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutanti yāvatatiyaṃ buddho

sahadhammikaṃ pañhaṃ puṭṭho byākaroti no saṃsāretīti – evaṃ mayā uggahitaṃ, evaṃ mayā upadhāritaṃ, evaṃ mayā upalakkhitaṃ. **Devīsī**ti bhagavā ceva isi cāti – devīsi. Yathā rājā pabbajitā vuccanti rājisayo, brāhmaṇā pabbajitā vuccanti brāhmaṇisayo, evameva bhagavā devo ceva isi cāti – devīsi.

Atha vā, bhagavā pabbajitotipi isi. Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esī gavesī pariyesītipi isi. Mahantaṃ samādhikkhandhaṃ…pe… mahantaṃ paññākkhandhaṃ… mahantaṃ vimuttikkhandhaṃ… mahantaṃ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ esī gavesī pariyesītipi isi. Mahato tamokāyassa padālanaṃ esī gavesī pariyesītipi isi. Mahato vipallāsassa pabhedanaṃ esī gavesī pariyesītipi isi. Mahato taṇhāsallassa abbahanaṃ… mahato diṭṭhisaṅghāṭassa viniveṭhanaṃ… mahato mānaddhajassa papātanaṃ… mahato abhisaṅkhārassa vūpasamaṃ… mahato oghassa nittharaṇaṃ… mahato bhārassa nikkhepanaṃ… mahato saṃsāravaṭṭassa upacchedaṃ… mahato santāpassa nibbāpanaṃ… mahato pariḷāhassa paṭippassaddhiṃ… mahato dhammaddhajassa ussāpanaṃ esī gavesī pariyesītipi isi. Mahante satipaṭṭhāne… mahante sammappadhāne… mahantāni indriyāni… mahantāni balāni… mahante bojjhaṅge… mahantaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ… mahantaṃ paramatthaṃ ṃ1ataṃ nibbānaṃ esī gavesī pariyesītipi isi. Mahesakkhehi vā sattehi esito gavesito pariyesito – ‘‘kahaṃ buddho, kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo, kahaṃ narāsabho’’tipi isīti – yāvatatiyañca devīsi byākarotīti me sutaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Dvāhaṃ sakkaṃ apucchissaṃ, [iccāyasmā mogharājā]

Na me byākāsi cakkhumā;

Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me suta’’nti.

86.

Ayaṃ loko paro loko, brahmaloko sadevako;

Diṭṭhiṃ te nābhijānāti, gotamassa yasassino.

Ayaṃ loko paro lokoti. **Ayaṃ loko**ti manussaloko. **Paro loko**ti manussalokaṃ ṭhapetvā sabbo paro lokoti – ayaṃ loko paro loko.

Brahmaloko sadevakoti sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussāti – brahmaloko sadevako.

Diṭṭhiṃ te nābhijānātīti tuyhaṃ diṭṭhiṃ khantiṃ ruciṃ laddhiṃ ajjhāsayaṃ adhippāyaṃ loko na jānāti – ‘‘ayaṃ evaṃdiṭṭhiko evaṃkhantiko evaṃruciko evaṃladdhiko evaṃajjhāsayo evaṃadhippāyo’’ti na jānāti na passati na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhatīti – diṭṭhiṃ te nābhijānāti.

Gotamassa yasassinoti bhagavā yasappattoti yasassī. Atha vā, bhagavā sakkato garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānantipi yasassīti – gotamassa yassino. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Ayaṃ loko paro loko, brahmaloko sadevako;

Diṭṭhiṃ te nābhijānāti, gotamassa yasassino’’ti.

87.

Evaṃ abhikkantadassāviṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati.

Evaṃ abhikkantadassāvinti evaṃ abhikkantadassāviṃ aggadassāviṃ seṭṭhadassāviṃ viseṭṭhadassāviṃ pāmokkhadassāviṃ uttamadassāviṃ paramadassāvinti – evaṃ abhikkantadassāviṃ.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi…pe… vahassetaṃ bhāranti, evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Kathaṃ lokaṃ avekkhantanti kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ paccavekkhantaṃ tulayantaṃ tīrayantaṃ vibhāvayantaṃ vibhūtaṃ karontanti – kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ.

Maccurājā na passatīti maccurājā na passati na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhatīti – maccurājā na passati. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Evaṃ abhikkantadassāviṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī’’ti.

88.

Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;

Attānudiṭṭhiṃ ūhacca, evaṃ maccutaro siyā;

Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati.

Suññato lokaṃ avekkhassūti. **Loko**ti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayaṃ loko paro loko brahmaloko sadevako . Aññataro bhikkhu bhagavantaṃ etadavoca – ‘‘loko lokoti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, lokoti vuccatī’’ti? ‘‘Lujjatīti kho, bhikkhu, tasmā lokoti vuccati. Kiñca lujjati? Cakkhu kho bhikkhu lujjati, rūpā lujjanti, cakkhuviññāṇaṃ lujjati, cakkhusamphasso lujjati, yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi lujjati; sotaṃ lujjati, gandhā lujjanti…pe… kāyo lujjati, phoṭṭhabbā lujjanti; mano lujjati, dhammā lujjanti, manoviññāṇaṃ lujjati, manosamphasso lujjati; yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi lujjati. Lujjatīti kho, bhikkhu, tasmā lokoti vuccati’’.

Suññato lokaṃ avekkhassūti dvīhi kāraṇehi suññato lokaṃ avekkhati – avasiyapavattasallakkhaṇavasena vā tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vā. Kathaṃ avasiyapavattasallakkhaṇavasena suññato lokaṃ avekkhati? Rūpe vaso na labbhati, vedanāya vaso na labbhati, saññāya vaso na labbhati, saṅkhāresu vaso na labbhati, viññāṇe vaso na labbhati. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘rūpaṃ, bhikkhave, anattā. Rūpañca hidaṃ, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ rūpaṃ ābādhāya saṃvatteyya; labbhetha ca rūpe – ‘evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahosī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, rūpaṃ anattā, tasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati na ca labbhati rūpe – ‘evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahosī’ti.

‘‘Vedanā anattā. Vedanā ca hidaṃ, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ vedanā ābādhāya saṃvatteyya; labbhetha ca vedanāya – ‘evaṃ me vedanā hotu, evaṃ me vedanā mā ahosī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, vedanā anattā, tasmā vedanā ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati vedanāya – ‘evaṃ me vedanā hotu, evaṃ me vedanā mā ahosī’ti.

‘‘Saññā anattā. Saññā ca hidaṃ, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ saññā ābādhāya saṃvatteyya; labbhetha ca saññāya – ‘evaṃ me saññā hotu, evaṃ me saññā mā ahosī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, saññā anattā, tasmā saññā ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati saññāya – ‘evaṃ me saññā hotu, evaṃ me saññā mā ahosī’ti.

“Saṅkhārā anattā. Saṅkhārā ca hidaṃ, bhikkhave, attā abhavissaṃsu, nayidaṃ saṅkhārā ābādhāya saṃvatteyyuṃ; labbhetha ca saṅkhāresu – ‘evaṃ me saṅkhārā hontu, evaṃ me saṅkhārā mā ahesu’nti. Yasmā ca kho, bhikkhave, saṅkhārā anattā, tasmā saṅkhārā ābādhāya saṃvattanti, na ca labbhati saṅkhāresu – ‘evaṃ me saṅkhārā hontu, evaṃ me saṅkhārā mā ahesu’nti.

“Viññāṇaṃ anattā. Viññāṇañca hidaṃ, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ viññāṇaṃ ābādhāya saṃvatteyya; labbhetha ca viññāṇe – ‘evaṃ me viññāṇaṃ hotu, evaṃ me viññāṇaṃ mā ahosī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, viññāṇaṃ anattā, tasmā viññāṇaṃ ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati viññāṇe – ‘evaṃ me viññāṇaṃ hotu, evaṃ me viññāṇaṃ mā ahosī’”ti.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – “nāyaṃ, bhikkhave, kāyo tumhākaṃ, napi aññesaṃ . Purāṇamidaṃ, bhikkhave, kammaṃ abhisaṅkhataṃ abhisañcetayitaṃ vedaniyaṃ daṭṭhabbaṃ. Tatra kho, bhikkhave, sutavā ariyasāvako paṭiccasamuppādaṃyeva sādhukaṃ yoniso manasi karoti – ‘iti imasmiṃ sati idaṃ hoti, imassuppādā idaṃ uppajjati; imasmiṃ asati idaṃ na hoti, imassa nirodhā idaṃ nirujjhati, yadidaṃ – avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti – evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti”’.

“Avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho …pe… jātinirodhā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotī”ti. Evaṃ avasiyapavattasallakkhaṇavasena suññato lokaṃ avekkhati.

Kathaṃ tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena suññato lokaṃ avekkhati? Rūpe sāro na labbhati, vedanāya sāro na labbhati, saññāya sāro na labbhati, saṅkhāresu sāro na labbhati, viññāṇe sāro na labbhati; rūpaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Vedanā assārā nissārā sārāpagatā…pe… saññā assārā nissārā sārāpagatā… saṅkhārā assārā nissārā sārāpagatā… viññāṇaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena

vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Yathā naḷo assāro nissāro sārāpagato, yathā ca eraṇḍo…pe… yathā ca udumbaro assāro nissāro sārāpagato, yathā ca setagaccho assāro nissāro sārāpagato, yathā ca pālibhaddako assāro nissāro sārāpagato, yathā ca pheṇapiṇḍo assāro nissāro sārāpagato, yathā ca udakapubbuḷaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ, yathā ca marīci assārā nissārā sārāpagatā, yathā kadalikkhandho assāro nissāro sārāpagato, yathā māyā assārā nissārā sārāpagatā – evameva rūpaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Vedanā assārā nissārā sārāpagatā…pe… saññā assārā nissārā sārāpagatā… saṅkhārā assārā nissārā sārāpagatā… viññāṇaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Evaṃ tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena suññato lokaṃ avekkhati. Imehi dvīhi kāraṇehi suññato lokaṃ avekkhati.

Api ca, chahākārehi suññato lokaṃ avekkhati. Cakkhu suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā, sotaṃ suññaṃ…pe… ghānaṃ suññaṃ… jivhā suññā… kāyo suñño… mano suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Rūpā suññā…pe… saddā suññā… gandhā suññā… rasā suññā… phoṭṭhabbā suññā… dhammā suññā attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Cakkhuviññāṇaṃ suññaṃ…pe… manoviññāṇaṃ suññaṃ… cakkhusamphasso suñño … manosamphasso suñño… cakkhusamphassajā vedanā suññā… manosamphassajā vedanā suññā… rūpasaññā suññā… dhammasaññā suññā… rūpasañcetanā suññā… dhammasañcetanā suññā… rūpataṇhā suññā… rūpavitakko suñño… rūpavicāro suñño… dhammavicāro suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Evaṃ chahākārehi suññato lokaṃ avekkhati.

Api ca, dasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati. Rūpaṃ rittato tucchato suññato anattato asārakato vadhakato vibhavato aghamūlato sāsavato saṅkhatato; vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… cutiṃ… upapattiṃ… paṭisandhiṃ… bhavaṃ… saṃsāravaṭṭaṃ rittato tucchato suññato anattato asārakato vadhakato vibhavato aghamūlato sāsavato saṅkhatato. Evaṃ dasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati.

Api ca, dvādasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati. Rūpaṃ na satto na jīvo na naro na māṇavo na itthī na puriso na attā na attaniyaṃ nāhaṃ

na mama na koci na kassaci; vedanā…pe… saññā… saṅkhārā… viññāṇaṃ na satto na jīvo na naro na māṇavo na itthī na puriso na attā na attaniyaṃ nāhaṃ na mama na koci na kassaci. Evaṃ dvādasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘yaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṃ? Rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Sā vo pahīnā dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Saññā, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Sā vo pahīnā dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Saṅkhārā, bhikkhave, na tumhākaṃ; te pajahatha. Te vo pahīnā dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissanti. Viññāṇaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Seyyathāpi , bhikkhave, yaṃ imasmiṃ jetavane tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṃ taṃ jano hareyya vā ḍaheyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya. Api nu tumhākaṃ evamassa – ‘amhe jano harati vā ḍahati vā yathāpaccayaṃ vā karotī’ti? ‘No hetaṃ, bhante’. ‘Taṃ kissa hetu’? ‘Na hi no etaṃ, bhante, attā vā attaniyaṃ vā’ti. Evameva kho, bhikkhave, yaṃ na tumhākaṃ taṃ pajahatha; taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṃ? Rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā…pe… saññā… saṅkhārā… viññāṇaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī’’ti. Evampi suññato lokaṃ avekkhati.

Āyasmā ānando bhagavantaṃ etadavoca – ‘‘‘suñño loko, suñño loko’ti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, suñño lokoti vuccatī’’ti? ‘‘Yasmā ca kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccati. Kiñcānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā? Cakkhu kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā. Rūpā suññā…pe… cakkhuviññāṇaṃ suññaṃ… cakkhusamphasso suñño… yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi suññaṃ attena vā attaniyena vā. Sotaṃ suññaṃ… saddā suññā… ghānaṃ suññaṃ… gandhā suññā… jivhā suññā… rasā suññā… kāyo suñño … phoṭṭhabbā suññā… mano suñño… dhammā suññā… manoviññāṇaṃ suññaṃ… manosamphasso suñño… yampidaṃ suññaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi suññaṃ attena vā attaniyena vā. Yasmā ca kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccatī’’ti. Evampi suññato lokaṃ

avekkhati.

“Suddhaṃ dhammasamuppādaṃ, suddhasaṅkhārasantatiṃ;

Passantassa yathābhūtaṃ, na bhayaṃ hoti gāmaṇi.

“Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokaṃ, yadā paññāya passati;

Nāññaṃ patthayate kiñci, aññatrappaṭisandhiyā”ti.

Evampi suññato lokaṃ avekkhati.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – “evameva kho, bhikkhave, bhikkhu rūpaṃ samannesati yāvatā rūpassa gati, vedanaṃ samannesati yāvatā vedanāya gati, saññaṃ samannesati yāvatā saññāya gati, saṅkhāre samannesati yāvatā saṅkhārānaṃ gati, viññāṇaṃ samannesati yāvatā viññāṇassa gati. Tassa rūpaṃ samannesato yāvatā rūpassa gati, vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ samannesato yāvatā viññāṇassa gati, yampissa taṃ hoti ahanti vā mamanti vā asmīti vā, tampi tassa na hotī”ti. Evampi suññato lokaṃ avekkhati.

Suññato lokaṃ avekkhassūti suññato lokaṃ avekkhassu paccavekkhassu dakkhassu tulehi tīrehi vibhāvehi vibhūtaṃ karohīti – suññato lokaṃ avekkhassu.

Mogharāja sadā satoti. **Mogharājā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Sadā**ti sabbakālaṃ…pe… pacchime vayokhandhe. **Sato**ti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ bhāvento sato… pe… so vuccati satoti – mogharāja sadā sato.

Attānudiṭṭhiṃ ūhaccāti attānudiṭṭhi vuccati vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi. Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ, vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati viññāṇavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññāṇaṃ viññāṇasmiṃ vā attānaṃ. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisaṃyojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanaṃ vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakasmiṃ yāthāvakanti

gāho yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni, ayaṃ attānudiṭṭhi. **Attānudiṭṭhiṃ ūhaccā**ti attānudiṭṭhiṃ ūhacca samūhacca uddharitvā samuddharitvā uppāṭayitvā samuppāṭayitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – attānudiṭṭhiṃ ūhacca.

Evaṃ maccutaro siyāti evaṃ maccupi tareyyāsi, jarāpi tareyyāsi, maraṇampi tareyyāsi uttareyyāsi patareyyāsi samatikkameyyāsi vītivatteyyāsīti – evaṃ maccutaro siyā.

Evaṃ lokaṃ avekkhantanti evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ paccavekkhantaṃ tulayantaṃ tīrayantaṃ vibhāvayantaṃ vibhūtaṃ karontanti – evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ.

Maccurājā na passatīti maccupi maccurājā, māropi maccurājā, maraṇampi maccurājā. **Na passatī**ti maccurājā na passatī na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhati. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘seyyathāpi, bhikkhave, āraññiko migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato , bhikkhave, luddassa. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

‘‘Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhattaṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijaṃ pītisukhaṃ dutiyaṃ jhānaṃ…pe… tatiyaṃ jhānaṃ… catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

‘‘Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā, paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā, nānattasaññānaṃ amanasikārā, ananto ākāsoti ākāsānañcāyatanaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

‘‘Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso ākāsānañcāyatanaṃ samatikkamma anantaṃ viññāṇanti viññāṇañcāyatanaṃ upasampajja viharati…pe….

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso viññāṇañcāyatanaṃ samatikkamma natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanaṃ upasampajja viharati… pe….

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso ākiñcaññāyatanaṃ samatikkamma nevasaññānāsaññāyatanaṃ upasampajja viharati…pe….

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso nevasaññānāsaññāyatanaṃ samatikkamma saññāvedayitanirodhaṃ upasampajja viharati; paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato, tiṇṇo loke visattika’nti. So vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato bhikkhu pāpimato”ti – maccurājā na passati. Tenāha bhagavā –

“Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;

Attānudiṭṭhiṃ ūhacca, evaṃ maccutaro siyā;

Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”ti.

Saha gāthāpariyosānā…pe… satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Mogharājamāṇavapucchāniddeso pannarasamo.

16. Piṅgiyamāṇavapucchāniddeso

89.

Jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo , [iccāyasmā piṅgiyo]

Nettā na suddhā savanaṃ na phāsu;

Māhaṃ nassaṃ momuho antarāva , ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;

Jātijarāya idha vippahānaṃ.

Jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti. **Jiṇṇohamasmī**ti jiṇṇo vuḍḍho mahallako addhagato vayoanuppatto vīsavassasatiko jātiyā. **Abalo**ti dubbalo appabalo appathāmo. **Vītavaṇṇo**ti vītavaṇṇo vigatavaṇṇo vigacchitavaṇṇo.

Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhā sā antarahitā, ādīnavo pātubhūtoti – jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo.

Iccāyasmā piṅgiyoti. **Iccā**ti padasandhi…pe…. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ…pe…. **Piṅgiyo**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ…pe… abhilāpoti – iccāyasmā piṅgiyo.

Nettā na suddhā savanaṃ na phāsūti nettā asuddhā avisuddhā aparisuddhā avodātā. No tathā cakkhunā rūpe passāmīti – nettā na suddhā. **Savanaṃ na phāsū**ti sotaṃ asuddhaṃ avisuddhaṃ aparisuddhaṃ avodātaṃ. No tathā sotena saddaṃ suṇomīti – nettā na suddhā savanaṃ na phāsu.

Māhaṃ nassaṃ momuho antarāvāti. **Māhaṃ nassa**nti māhaṃ nassa māhaṃ vinassaṃ māhaṃ panassaṃ. **Momuho**ti mohamuho avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppañño. **Antarāvā**ti tuyhaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ anaññāya anadhigantvā aviditvā appaṭilabhitvā aphassayitvā asacchikaritvā antarāyeva kālaṅkareyyanti – māhaṃ nassaṃ momuho antarāva.

Ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññānti. **Dhamma**nti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne, cattāro sammappadhāne, cattāro iddhipāde, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅge, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – ācikkha dhammaṃ. **Yamahaṃ vijaññā**nti yamahaṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ.

Jātijarāya idha vippahānanti idheva jātijarāmaraṇassa pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – jātijarāya idha vippahānaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

> ‘‘Jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo, [iccāyasmā piṅgiyo]
>
> Nettā na suddhā savanaṃ na phāsu;
>
> Māhaṃ nassaṃ momuho antarāva, ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;

Jātijarāya idha vippahāna’’nti.

90.

Disvāna rūpesu vihaññamāne, [piṅgiyāti bhagavā]

Ruppanti rūpesu janā pamattā;

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu rūpaṃ apunabbhavāya.

Disvāna rūpesu vihaññamāneti. **Rūpa**nti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. Sattā rūpahetu rūpappaccayā rūpakāraṇā haññanti vihaññanti upahaññanti upaghātiyanti . Rūpe sati vividhakammakāraṇā kārenti. Kasāhipi tāḷenti, vettehipi tāḷenti, aḍḍhadaṇḍakehipi tāḷenti, hatthampi chindanti, pādampi chindanti, hatthapādampi chindanti, kaṇṇampi chindanti, nāsampi chindanti, kaṇṇanāsampi chindanti, bilaṅgathālikampi karonti, saṅkhamuṇḍikampi karonti, rāhumukhampi karonti, jotimālikampi karonti, hatthapajjotikampi karonti, erakavattikampi karonti, cīrakavāsikampi karonti, eṇeyyakampi karonti, baḷisamaṃsikampi karonti, kahāpaṇikampi karonti, khārāpatacchikampi karonti, palighaparivattikampi karonti, palālapīṭhakampi karonti, tattenapi telena osiñcanti, sunakhehipi khādāpenti, jīvantampi sūle uttāsenti, asināpi sīsaṃ chindanti. Evaṃ sattā rūpahetu rūpappaccayā rūpakāraṇā haññanti vihaññanti upahaññanti upaghātiyanti. Evaṃ haññamāne vihaññamāne upahaññamāne upaghātiyamāne disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – disvāna rūpesu vihaññamāne.

Piṅgiyāti bhagavāti. **Piṅgiyā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – piṅgiyāti bhagavā.

Ruppanti rūpesu janā pamattāti. **Ruppantī**ti ruppanti kuppanti pīḷayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā honti. Cakkhurogena ruppanti kuppanti pīḷayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā honti. Sotarogena…pe… kāyarogena…pe… ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi ruppanti kuppanti pīḷayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā hontīti – ruppanti rūpesu.

Atha vā, cakkhusmiṃ hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne

vigacchamāne antaradhāyamāne ruppanti…pe… domanassitā honti. Sotasmiṃ…pe… ghānasmiṃ… jivhāya… kāyasmiṃ… rūpasmiṃ… saddasmiṃ… gandhasmiṃ… rasasmiṃ… phoṭṭhabbasmiṃ… kulasmiṃ… gaṇasmiṃ… āvāsasmiṃ… lābhasmiṃ… yasasmiṃ… pasaṃsāya… sukhasmiṃ… cīvarasmiṃ… piṇḍapātasmiṃ… senāsanasmiṃ… gilānapaccayabhesajjaparikkhārasmiṃ hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne vigacchamāne antaradhāyamāne ruppanti kuppanti pīḷayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā hontīti – evampi ruppanti rūpesu.

Janāti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Pamattā**ti pamādo vattabbo kāyaduccaritena vā vacīduccaritena vā manoduccaritena vā pañcasu kāmaguṇesu cittassa vosaggo vosaggānuppadānaṃ kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ – ayaṃ vuccati pamādo. Iminā pamādena samannāgatā janā pamattāti – ruppanti rūpesu janā pamattā.

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamattoti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā evaṃ ādīnavaṃ sampassamāno rūpesūti – tasmā tuvaṃ piṅgiya. **Appamatto**ti sakkaccakārī sātaccakārī…pe… appamādo kusalesu dhammesūti – tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto.

Jahassu rūpaṃ apunabbhavāyāti. **Rūpa**nti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. **Jahassu rūpa**nti jahassu rūpaṃ, pajahassu rūpaṃ, vinodehi rūpaṃ, byantīkarohi rūpaṃ, anabhāvaṃ gamehi rūpaṃ. **Apunabbhavāyā**ti yathā te rūpaṃ idheva nirujjheyya, punapaṭisandhiko bhavo na nibbatteyya kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā, kāmabhave vā rūpabhave vā arūpabhave vā, saññābhave vā asaññābhave vā nevasaññānāsaññābhave vā, ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā, puna gatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhave vā saṃsāre vā vaṭṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya, idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ gaccheyya paṭippassambheyyāti – jahassu rūpaṃ apunabbhavāya. Tenāha bhagavā –

‘‘Disvāna rūpesu vihaññamāne, [piṅgiyāti bhagavā]

Ruppanti rūpesu janā pamattā;

Tasmātuvaṃpiṅgiyaappamatto,jahassurūpaṃapunabbhavāyā’’ti.

91.

Disā catasso vidisā catasso, uddhaṃ adho dasa disā imāyo;

Na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loke;

Ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ, jātijarāya idha vippahānaṃ.

Disā catasso vidisā catasso, uddhaṃ adho dasa disā imāyoti dasa disā.

Na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loketi na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ assutaṃ amutaṃ aviññātaṃ kiñci attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho gūḷho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavajjo vā attho nikkileso vā attho vodāno vā attho paramattho vā natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhatīti – na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loke.

Ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññanti. **Dhamma**nti ādikalyāṇaṃ…pe… nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Yamahaṃ vijañña**nti yamahaṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ.

Jātijarāya idha vippahānanti idheva jātijarāmaraṇassa pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – jātijarāya idha vippahānaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Disā catasso vidisā catasso, uddhaṃ adho dasa disā imāyo;

Na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loke;

Ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ, jātijarāya idha vippahāna’’nti.

92.

Taṇhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]

Santāpajāte jarasā parete;

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu taṇhaṃ apunabbhavāya.

Taṇhādhipanne manuje pekkhamānoti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. **Taṇhādhipanne**ti taṇhādhipanne taṇhānuge taṇhānugate taṇhānusaṭe taṇhāya panne paṭipanne abhibhūte pariyādinnacitte. **Manuje**ti sattādhivacanaṃ. **Pekkhamāno**ti pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – taṇhādhipanne manuje pekkhamāno. **Piṅgiyāti bhagavā**ti. **Piṅgiyā**ti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – piṅgiyāti bhagavā.

Santāpajāte jarasā pareteti. **Santāpajāte**ti jātiyā santāpajāte, jarāya santāpajāte, byādhinā santāpajāte, maraṇena santāpajāte, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi santāpajāte, nerayikena dukkhena santāpajāte…pe… diṭṭhibyasanena dukkhena santāpajāte ītijāte upaddavajāte upasaggajāteti – santāpajāte. **Jarasā parete**ti jarāya phuṭṭhe parete samohite samannāgate. Jātiyā anugate jarāya anusaṭe byādhinā abhibhūte maraṇena abbhāhate atāṇe aleṇe asaraṇe asaraṇībhūteti – santāpajāte jarasā parete.

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamattoti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā evaṃ ādīnavaṃ sampassamāno taṇhāyāti – tasmā tuvaṃ piṅgiya. **Appamatto**ti sakkaccakārī…pe… appamādo kusalesu dhammesūti – tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto.

Jahassu taṇhaṃ apunabbhavāyāti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. **Jahassu taṇha**nti jahassu taṇhaṃ pajahassu taṇhaṃ vinodehi taṇhaṃ byantīkarohi taṇhaṃ anabhāvaṃ gamehi taṇhaṃ. **Apunabbhavāyā**ti yathā te…pe… punapaṭisandhiko bhavo na nibbatteyya kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā, kāmabhave vā rūpabhave vā arūpabhave vā, saññābhave vā asaññābhave vā nevasaññānāsaññābhave vā, ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā, punagatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhave vā saṃsāre vā vaṭṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya, idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ gaccheyya paṭippassambheyyāti – jahassu taṇhaṃ

apunabbhavāya. Tenāha bhagavā –

> ‘‘Taṇhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]
>
> Santāpajāte jarasā parete;
>
> Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu taṇhaṃ apunabbhavāyā’’ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhiṃ ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā ekavāsanavāsitā, tesaṃ anekapāṇasahassānaṃ virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi – ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti. Tassa ca brāhmaṇassa virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi – ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti. Saha dhammacakkhussa paṭilābhā ajinajaṭāvākacīratidaṇḍakamaṇḍalukesā ca massū ca antarahitā bhaṇḍukāsāyavatthavasano saṅghāṭipattacīvaradharo anvatthapaṭipattiyā pañjaliko bhagavantaṃ namassamāno nisinno hoti – ‘‘satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmī’’ti.

Piṅgiyamāṇavapucchāniddeso soḷasamo.

17. Pārāyanatthutigāthāniddeso

93. **Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye, paricārakasoḷasānaṃ brāhmaṇānaṃ ajjhiṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsi.**

Idamavoca bhagavāti idaṃ pārāyanaṃ avoca. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametaṃ…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – idamavoca bhagavā. **Magadhesu viharanto**ti magadhanāmake janapade viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpento. **Pāsāṇake cetiye**ti pāsāṇakacetiyaṃ vuccati buddhāsananti – magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye. **Paricārakasoḷasānaṃ brāhmaṇāna**nti piṅgiyo brāhmaṇo bāvarissa brāhmaṇassa paddho paddhacaro paricārako sisso. Piṅgiyena te soḷasāti – evampi paricārakasoḷasānaṃ brāhmaṇānaṃ. Atha vā, te soḷasa brāhmaṇā buddhassa bhagavato paddhā paddhacarā paricārakā sissāti – evampi paricārakasoḷasānaṃ brāhmaṇānaṃ.

Ajjhiṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsīti. **Ajjhiṭṭho**ti ajjhiṭṭho ajjhesito. **Puṭṭho puṭṭho**ti puṭṭho puṭṭho pucchito pucchito yācito yācito

ajjhesito ajjhesito pasādito pasādito. **Pañhaṃ byākāsī**ti pañhaṃ byākāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīākāsi pakāsesīti – ajjhiṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsi. Tenetaṃ vuccati –

> "Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye, paricārakasoḷasānaṃ brāhmaṇānaṃ ajjhiṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsī"ti.

94. **Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya, gaccheyyeva jarāmaraṇassa pāraṃ. Pāraṅgamanīyā ime dhammāti. Tasmā imassa dhammapariyāyassa "pārāyana"nteva adhivacanaṃ.**

Ekamekassa cepi pañhassāti ekamekassa cepi ajitapañhassa, ekamekassa cepi tissametteyyapañhassa, ekamekassa cepi puṇṇakapañhassa, ekamekassa cepi mettagūpañhassa, ekamekassa cepi dhotakapañhassa, ekamekassa cepi upasīvapañhassa, ekamekassa cepi nandakapañhassa, ekamekassa cepi hemakapañhassa, ekamekassa cepi todeyyapañhassa, ekamekassa cepi kappapañhassa, ekamekassa cepi jatukaṇṇipañhassa, ekamekassa cepi bhadrāvudhapañhassa, ekamekassa cepi udayapañhassa, ekamekassa cepi posālapañhassa, ekamekassa cepi mogharājapañhassa, ekamekassa cepi piṅgiyapañhassāti – ekamekassa cepi pañhassa.

Atthamaññāya dhammamaññāyāti sveva pañho dhammo, visajjanaṃ atthoti atthaṃ aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – atthamaññāya. **Dhammamaññāyā**ti dhammaṃ aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – dhammamaññāyāti – atthamaññāya dhammamaññāya. **Dhammānudhammaṃ paṭipajjeyyā**ti sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjeyyāti – dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya. **Gaccheyyeva jarāmaraṇassa pāra**nti jarāmaraṇassa pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhippaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Gaccheyyeva jarāmaraṇassa pāra**nti jarāmaraṇassa pāraṃ gaccheyya, pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ adhiphasseyya, pāraṃ sacchikareyyāti – gaccheyyeva jarāmaraṇassa pāraṃ. **Pāraṅgamanīyā ime dhammā**ti ime dhammā pāraṅgamanīyā. Pāraṃ pāpenti pāraṃ sampāpenti pāraṃ samanupāpenti, jarāmaṇassa taraṇāya saṃvattantīti – pāraṅgamanīyā ime dhammāti.

Tasmā imassa dhammapariyāyassāti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānāti – tasmā. **Imassa dhammapariyāyassā**ti imassa pārāyanassāti – tasmā imassa dhammapariyāyassa. **Pārāyananteva adhivacana**nti pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ…pe… nirodho nibbānaṃ. Ayanaṃ vuccati maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi…pe… sammāsamādhi. **Adhivacana**nti saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – pārāyananteva adhivacanaṃ. Tenetaṃ vuccati –

"Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya, gaccheyyeva jarāmaraṇassa pāraṃ. Pāraṅgamanīyā ime dhammāti. Tasmā imassa dhammapariyāyassa 'pārāyana'nteva adhivacana''nti.

95.

Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;

Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.

96.

Todeyyakappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;

Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;

Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.

97.

Ete buddhaṃ upāgacchuṃ, sampannacaraṇaṃ isiṃ;

Pucchantā nipuṇe pañhe, buddhaseṭṭhaṃ upāgamuṃ.

Ete buddhaṃ upāgacchunti. **Ete**ti soḷasa pārāyaniyā brāhmaṇā. **Buddho**ti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvaṃ. **Buddho**ti kenaṭṭhena buddho? Bujjhitā saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho, sabbaññutāya buddho, sabbadassāvitāya buddho, abhiññeyyatāya buddho, visavitāya buddho, khīṇāsavasaṅkhātena buddho, nirupalepasaṅkhātena buddho, ekantavītarāgoti buddho, ekantavītadosoti buddho, ekantavītamohoti buddho, ekantanikkilesoti

buddho, ekāyanamaggaṃ gatoti buddho, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti buddho, abuddhivihatattā buddhipaṭilābhāti buddho. **Buddho**ti netaṃ nāmaṃ mātarā kataṃ na pitarā kataṃ na bhātarā kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmaccehi kataṃ na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Ete buddhaṃ upāgacchu**nti ete buddhaṃ upāgamiṃsu upasaṅkamiṃsu payirupāsiṃsu paripucchiṃsu paripañhiṃsūti – ete buddhaṃ upāgacchuṃ.

Sampannacaraṇaṃ isinti caraṇaṃ vuccati sīlācāranibbatti. Sīlasaṃvaropi caraṇaṃ, indriyasaṃvaropi caraṇaṃ, bhojane mattaññutāpi caraṇaṃ, jāgariyānuyogopi caraṇaṃ, sattapi saddhammā caraṇaṃ, cattāripi jhānāni caraṇaṃ. **Sampannacaraṇa**nti sampannacaraṇaṃ seṭṭhacaraṇaṃ viseṭṭhacaraṇaṃ pāmokkhacaraṇaṃ uttamacaraṇaṃ pavaracaraṇaṃ. **Isī**ti isi bhagavā mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti isi…pe… mahesakkhehi vā sattehi esito gavesito pariyesito – ‘‘kahaṃ buddho, kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo kahaṃ narāsabho’’ti – isīti – sampannacaraṇaṃ isiṃ.

Pucchantā nipuṇe pañheti. **Pucchantā**ti pucchantā yācantā ajjhesantā pasādentā. **Nipuṇe pañhe**ti gambhīre duddase duranubodhe sante paṇīte atakkāvacare nipuṇe paṇḍitavedanīye pañheti – pucchantā nipuṇe pañhe.

Buddhaseṭṭhaṃ upāgamunti. **Buddho**ti yo so bhagavā…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Seṭṭha**nti aggaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ buddhaṃ upāgamuṃ upāgamiṃsu upasaṅkamiṃsu payirupāsiṃsu paripucchiṃsu paripañhiṃsūti – buddhaseṭṭhaṃ upāgamuṃ. Tenetaṃ vuccati –

‘‘Ete buddhaṃ upāgacchuṃ, sampannacaraṇaṃ isiṃ;

Pucchantā nipuṇe pañhe, buddhaseṭṭhaṃ upāgamu’’nti.

98.

Tesaṃ buddho pabyākāsi, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ;

Pañhānaṃ veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe muni.

Tesaṃ buddho pabyākāsīti. **Tesa**nti soḷasānaṃ pārāyaniyānaṃ

brāhmaṇānaṃ. **Buddho**ti yo so bhagavā…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Pabyākāsī**ti tesaṃ buddho pabyākāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesīti – tesaṃ buddho pabyākāsi.

Pañhaṃ puṭṭho yathātathanti. **Pañhaṃ puṭṭho**ti pañhaṃ puṭṭho pucchito yācito ajjhesito pasādito. **Yathātatha**nti yathā ācikkhitabbaṃ tathā ācikkhi, yathā desitabbaṃ tathā desesi, yathā paññapetabbaṃ tathā paññapesi, yathā paṭṭhapetabbaṃ tathā paṭṭhapesi, yathā vivaritabbaṃ tathā vivari, yathā vibhajitabbaṃ tathā vibhaji, yathā uttānīkātabbaṃ tathā uttānīakāsi, yathā pakāsitabbaṃ tathā pakāsesīti – pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ.

Pañhānaṃ veyyākaraṇenāti pañhānaṃ veyyākaraṇena ācikkhanena desanena paññapanena paṭṭhapanena vivaraṇena vibhajanena uttānīkammena pakāsanenāti – pañhānaṃ veyyākaraṇena.

Tosesi brāhmaṇe munīti. **Tosesī**ti tosesi vitosesi pasādesi ārādhesi attamane akāsi. **Brāhmaṇe**ti soḷasa pārāyaniye brāhmaṇe. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so munīti – tosesi brāhmaṇe muni. Tenetaṃ vuccati –

> ‘‘Tesaṃ buddho pabyākāsi, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ;
>
> Pañhānaṃ veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe munī’’ti.

99.

> **Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;**
>
> **Brahmacariyamacariṃsu, varapaññassa santike.**

Te tositā cakkhumatāti. **Te**ti soḷasa pārāyaniyā brāhmaṇā. **Tositā**ti tositā vitositā pasāditā ārādhitā attamanā katāti – te tositā. **Cakkhumatā**ti bhagavā pañcahi cakkhūhi cakkhumā – maṃsacakkhunāpi cakkhumā, dibbacakkhunāpi cakkhumā, paññācakkhunāpi cakkhumā, buddhacakkhunāpi cakkhumā, samantacakkhunāpi cakkhumā. Kathaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā…pe… evaṃ bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumāti – te tositā cakkhumatā.

Buddhenādiccabandhunāti. **Buddho**ti yo so bhagavā…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Ādiccabandhunā**ti ādicco vuccati sūriyo. So

gotamo gottena, bhagavāpi gotamo gottena, bhagavā sūriyassa gottañātako gottabandhu. Tasmā buddho ādiccabandhūti – buddhenādiccabandhunā.

Brahmacariyamacariṃsūti brahmacariyaṃ vuccati asaddhammasamāpattiyā ārati virati paṭivirati veramaṇī viramaṇaṃ akiriyā akaraṇaṃ anajjhāpatti velāanatikkamo setughāto. Api ca, nippariyāyavasena brahmacariyaṃ vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsamādhi. **Brahmacariyamacariṃsū**ti brahmacariyaṃ cariṃsu acariṃsu samādāya vattiṃsūti – brahmacariyamacariṃsu.

Varapaññassa santiketi varapaññassa aggapaññassa seṭṭhapaññassa viseṭṭhapaññassa pāmokkhapaññassa uttamapaññassa pavarapaññassa. **Santike**ti santike sāmantā āsanne avidūre upakaṭṭheti – varapaññassa santike. Tenetaṃ vuccati –

‘‘Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;

Brahmacariyamacariṃsu, varapaññassa santike’’ti.

100.

Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitaṃ;

Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāraṃ apārato.

Ekamekassa pañhassāti ekamekassa ajitapañhassa, ekamekassa tissametteyyapañhassa…pe… ekamekassa piṅgiyapañhassāti – ekamekassa pañhassa.

Yathā buddhena desitanti. **Buddho**ti yo so bhagavā sayambhū… pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Yathā buddhena desita**nti yathā buddhena ācikkhitaṃ desitaṃ paññapitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaritaṃ vibhajitaṃ uttānīkataṃ pakāsitanti – yathā buddhena desitaṃ.

Tathā yo paṭipajjeyyāti sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjeyyāti – tathā yo paṭipajjeyya.

Gacche pāraṃ apāratoti pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ…pe…

nirodho nibbānaṃ; apāraṃ vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. **Gacche pāraṃ apārato**ti apārato pāraṃ gaccheyya, pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ phasseyya, pāraṃ sacchikareyyāti – gacche pāraṃ apārato. Tenetaṃ vuccati –

"Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitaṃ;

Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāraṃ apārato"ti.

101.

Apārā pāraṃ gaccheyya, bhāvento maggamuttamaṃ;

Maggo so pāraṃ gamanāya, tasmā pārāyanaṃ iti.

Apārā pāraṃ gaccheyyāti apāraṃ vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca; pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ…pe… taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Apārā pāraṃ gaccheyyā**ti apārā pāraṃ gaccheyya, pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ phasseyya, pāraṃ sacchikareyyāti – apārā pāraṃ gaccheyya.

Bhāvento maggamuttamanti maggamuttamaṃ vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi…pe… sammāsamādhi. **Maggamuttama**nti maggaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ. **Bhāvento**ti bhāvento āsevanto bahulīkarontoti – bhāvento maggamuttamaṃ.

Maggo so pāraṃ gamanāyāti –

Maggo pantho patho pajjo , añjasaṃ vaṭumāyanaṃ;

Nāvā uttarasetu ca, kullo ca bhisi saṅkamo .

Pāraṃ gamanāyāti pāraṃ gamanāya pāraṃ sampāpanāya pāraṃ samanupāpanāya jarāmaraṇassa taraṇāyāti – maggo so pāraṃ gamanāya.

Tasmā pārāyanaṃ itīti. **Tasmā**ti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā. Pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ…pe… nirodho nibbānaṃ. Ayanaṃ vuccati maggo. **Itī**ti padasandhi…pe… padānupubbatāpetaṃ itīti – tasmā pārāyanaṃ iti. Tenetaṃ vuccati –

“Apārā pāraṃ gaccheyya, bhāvento maggamuttamaṃ;

Maggo so pāraṃ gamanāya, tasmā pārāyanaṃ itī”ti.

Pārāyanatthutigāthāniddeso sattarasamo.

18. Pārāyanānugītigāthāniddeso

102.

Pārāyanamanugāyissaṃ, **[iccāyasmā piṅgiyo]**

Yathāddakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;

Nikkāmo nibbano nāgo, kissa hetu musā bhaṇe.

Pārāyanamanugāyissantigītamanugāyissaṃkathitamanukathayissaṃ bhaṇitamanubhaṇissaṃ lapitamanulapissaṃ bhāsitamanubhāsissanti – pārāyanamanugāyissaṃ. **Iccāyasmā piṅgiyo**ti. **Iccā**ti padasandhi… pe… padānupubbatāpetaṃ – iccāti. **Āyasmā**ti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ – āyasmāti. **Piṅgiyo**ti tassa therassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – iccāyasmā piṅgiyo.

Yathāddakkhi tathākkhāsīti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesi. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesi. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti… pe… “sabbe dhammā anattā”ti… “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesīti – yathāddakkhi tathākkhāsi.

Vimalo bhūrimedhasoti. **Vimalo**ti rāgo malaṃ, doso malaṃ, moho malaṃ, kodho… upanāho…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā malā. Te malā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Amalo buddho vimalo nimmalo malāpagato malavippahīno malavimutto sabbamalavītivatto. **Bhūri** vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato

samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti – vimalo bhūrimedhaso.

Nikkāmo nibbano nāgoti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. Buddhassa bhagavato vatthukāmā pariññātā kilesakāmā pahīnā vatthukāmānaṃ pariññātattā kilesakāmānaṃ pahīnattā. Bhagavā na kāme kāmeti na kāme icchati na kāme pattheti na kāme piheti na kāme abhijappati. Ye kāme kāmenti kāme icchanti kāme patthenti kāme pihenti kāme abhijappanti te kāmakāmino rāgarāgino saññasaññino. Bhagavā na kāme kāmeti na kāme icchati na kāme pattheti na kāme piheti na kāme abhijappati. Tasmā buddho akāmo nikkāmo cattakāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṭinissaṭṭhakāmo vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – nikkāmo.

Nibbanoti rāgo vanaṃ, doso vanaṃ, moho vanaṃ, kodho vanaṃ, upanāho vanaṃ…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā vanā. Te vanā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho avano vivano nibbano vanāpagato vanavippahīno vanavimutto sabbavanavītivattoti – nibbano. **Nāgo**ti nāgo; bhagavā āguṃ na karotīti nāgo, na gacchatīti nāgo, na āgacchatīti nāgo… pe… evaṃ bhagavā na āgacchatīti nāgoti – nikkāmo nibbano nāgo.

Kissa hetu musā bhaṇeti. **Kissa hetū**ti kissa hetu kiṃhetu kiṃkāraṇā kiṃnidānā kiṃpaccayāti – kissa hetu. **Musā bhaṇe**ti musā bhaṇeyya katheyya dīpeyya vohareyya; **musā bhaṇe**ti mosavajjaṃ bhaṇeyya, musāvādaṃ bhaṇeyya, anariyavādaṃ bhaṇeyya. Idhekacco sabhāgato vā parisāgato vā ñātimajjhagato vā pūgamajjhagato vā rājakulamajjhagato vā abhinīto sakkhiputṭho – ‘‘ehambho purisa, yaṃ jānāsi taṃ vadehī’’ti, so ajānaṃ vā āha – ‘‘jānāmī’’ti, jānaṃ vā āha – ‘‘na jānāmī’’ti, apassaṃ vā āha – ‘‘passāmī’’ti, passaṃ vā āha – ‘‘na passāmī’’ti. Iti attahetu vā parahetu vā āmisakiñcikkhahetu vā sampajānamusā bhāsati, idaṃ vuccati mosavajjaṃ.

Api ca, tīhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – ‘‘musā bhaṇissa’’nti, bhaṇantassa hoti – ‘‘musā bhaṇāmī’’ti, bhaṇitassa hoti – ‘‘musā mayā bhaṇita’’nti – imehi tīhākārehi musāvādo hoti. Api ca, catūhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – ‘‘musā bhaṇissa’’nti, bhaṇantassa hoti – ‘‘musā bhaṇāmī’’ti, bhaṇitassa hoti – ‘‘musā mayā bhaṇita’’nti, vinidhāya diṭṭhiṃ – imehi catūhākārehi musāvādo hoti. Api

ca, pañcahākārehi…pe… chahākārehi… sattahākārehi… aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – ‘‘musā bhaṇissa’’nti, bhaṇantassa hoti – ‘‘musā bhaṇāmī’’ti, bhaṇitassa hoti – ‘‘musā mayā bhaṇita’’nti, vinidhāya diṭṭhiṃ, vinidhāya khantiṃ, vinidhāya ruciṃ, vinidhāya saññaṃ, vinidhāya bhāvaṃ – imehi aṭṭhahākārehi musāvādo hoti mosavajjaṃ. Kissa hetu musā bhaṇeyya katheyya dīpeyya vohareyyāti – kissa hetu musā bhaṇe. Tenāha thero piṅgiyo –

‘‘Pārāyanamanugāyissaṃ, [iccāyasmā piṅgiyo]

Yathāddakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;

Nikkāmo nibbano nāgo, kissa hetu musā bhaṇe’’ti.

103.

Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino;

Handāhaṃ kittayissāmi, giraṃ vaṇṇūpasaṃhitaṃ.

Pahīnamalamohassāti. **Mala**nti rāgo malaṃ, doso malaṃ, moho malaṃ, māno malaṃ, diṭṭhi malaṃ, kileso malaṃ, sabbaduccaritaṃ malaṃ, sabbabhavagāmikammaṃ malaṃ.

Mohoti yaṃ dukkhe aññāṇaṃ…pe… avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ. Ayaṃ vuccati moho. Malañca moho ca buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho pahīnamalamohoti – pahīnamalamohassa.

Mānamakkhappahāyinoti. **Māno**ti ekavidhena māno – yā cittassa unnati . Duvidhena māno – attukkaṃsanamāno, paravambhanamāno. Tividhena māno – seyyohamasmīti māno, sadisohamasmīti māno, hīnohamasmīti māno. Catubbidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, pasaṃsāya mānaṃ janeti, sukhena mānaṃ janeti. Pañcavidhena māno – lābhimhi manāpikānaṃ rūpānanti mānaṃ janeti, lābhimhi manāpikānaṃ saddānaṃ…pe… gandhānaṃ… rasānaṃ… phoṭṭhabbānanti mānaṃ janeti. Chabbidhena māno – cakkhusampadāya mānaṃ janeti, sotasampadāya…pe… ghānasampadāya… jivhāsampadāya… kāyasampadāya… manosampadāya mānaṃ janeti. Sattavidhena māno – māno, atimāno, mānātimāno, omāno, avamāno, asmimāno, micchāmāno. Aṭṭhavidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, alābhena omānaṃ janeti, yasena

mānaṃ janeti, ayasena omānaṃ janeti, pasaṃsāya mānaṃ janeti, nindāya omānaṃ janeti, sukhena mānaṃ janeti, dukkhena omānaṃ janeti. Navavidhena māno – seyyassa seyyohamasmīti māno, seyyassa sadisohamasmīti māno, seyyassa hīnohamasmīti māno, sadisassa seyyohamasmīti māno, sadisassa sadisohamasmīti māno, sadisassa hīnohamasmīti māno, hīnassa seyyohamasmīti māno, hīnassa sadisohamasmīti māno, hīnassa hīnohamassīti māno. Dasavidhena māno – idhekacco mānaṃ janeti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññatarañña tarena vā vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – ayaṃ vuccati māno.

Makkhoti yo makkho makkhāyanā makkhāyitattaṃ niṭṭhuriyaṃ niṭṭhuriyakammaṃ – ayaṃ vuccati makkho. Buddhassa bhagavato māno ca makkho ca pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho mānamakkhappahāyīti – mānamakkhappahāyino.

Handāhaṃ kittayissāmi giraṃ vaṇṇūpasaṃhitanti. **Handāha**nti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – handāhanti. **Kittayissāmi giraṃ vaṇṇūpasaṃhita**nti vaṇṇena upetaṃ samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ vācaṃ giraṃ byappathaṃ udīraṇaṃ kittayissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsessāmīti – handāhaṃ kittayissāmi giraṃ vaṇṇūpasaṃhitaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

> ‘‘Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino;
>
> Handāhaṃ kittayissāmi, giraṃ vaṇṇūpasaṃhita’’nti.

104.

> **Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto;**
>
> **Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me.**

Tamonudo buddho samantacakkhūti. **Tamonudo**ti rāgatamaṃ

dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ duccaritatamaṃ andhakaraṇaṃ aññāṇakaraṇaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasaṃvattanikaṃ nudi panudi pajahi vinodesi byantīakāsi anabhāvaṃ gamesi. **Buddho**ti yo so bhagavā…pe… sacchikā paññatti; yadidaṃ buddhoti. **Samantacakkhu** vuccati sabbaññutañāṇaṃ… pe… tathāgato tena samantacakkhūti – tamonudo buddho samantacakkhu.

Lokantagū sabbabhavātivattoti. **Loko**ti eko loko – bhavaloko. Dve lokā – bhavaloko ca sambhavaloko ca; sampattibhavaloko ca sampattisambhavaloko ca; vipattibhavaloko ca vipattisambhavaloko ca . Tayo lokā – tisso vedanā. Cattāro lokā – cattāro āhārā. Pañca lokā – pañcupādānakkhandhā. Cha lokā – cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā – sattaviññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā – aṭṭha lokadhammā. Nava lokā – nava sattāvāsā. Dasa lokā – dasa āyatanāni. Dvādasa lokā – dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā – aṭṭhārasa dhātuyo. **Lokantagū**ti bhagavā lokassa antagato antappatto koṭigato koṭippatto… nibbānagato nibbānappatto. So vutthavāso ciṇṇacaraṇo… jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – lokantagū.

Sabbabhavātivattoti. **Bhavā**ti dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo. Katamo kammabhavo? Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro – ayaṃ kammabhavo. Katamo paṭisandhiko punabbhavo? Paṭisandhikā rūpā vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ – ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo. Bhagavā kammabhavañca paṭisandhikañca punabbhavaṃ ativatto atikkanto vītivattoti – lokantagū sabbabhavātivatto.

Anāsavo sabbadukkhappahīnoti. **Anāsavo**ti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho anāsavo. **Sabbadukkhappahīno**ti sabbaṃ tassa paṭisandhikaṃ jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ … pe… diṭṭhibyasanadukkhaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭippassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhaṃ. Tasmā buddho sabbadukkhappahīnoti – anāsavo sabbadukkhappahīno.

Saccavhayo brahme upāsito meti. **Saccavhayo**ti saccavhayo sadisanāmo sadisavhayo saccasadisavhayo. Vipassī bhagavā, sikhī bhagavā, vessabhū bhagavā, kakusandho bhagavā, koṇāgamano bhagavā, kassapo bhagavā. Te buddhā bhagavanto sadisanāmā sadisavhayā. Bhagavāpi

sakyamuni tesaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sadisanāmo sadisavhayoti – tasmā buddho saccavhayo.

Brahme upāsito meti so mayā bhagavā āsito upāsito payirupāsito paripucchito paripañhitoti – saccavhayo brahme upāsito me. Tenāha thero piṅgiyo –

> "Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto;
>
> Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me"ti.

105.

> **Dijo yathā kubbanakaṃ pahāya, bahupphalaṃ kānanamāvaseyya;**
>
> **Evamahaṃ appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto .**

Dijo yathā kubbanakaṃ pahāya, bahupphalaṃ kānanamāvaseyyāti. **Dijo** vuccati pakkhī. Kiṃkāraṇā dijo vuccati pakkhī? Dvikkhattuṃ jāyatīti dijo, mātukucchimhā ca aṇḍakosamhā ca. Taṃkāraṇā dijo vuccati pakkhīti – dijo. **Yathā kubbanakaṃ pahāyā**ti yathā dijo kubbanakaṃ parittavanakaṃ appaphalaṃ appabhakkhaṃ appodakaṃ pahāya jahitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattetvā aññaṃ bahupphalaṃ bahubhakkhaṃ bahūdakaṃ mahantaṃ kānanaṃ vanasaṇḍaṃ adhigaccheyya vindeyya paṭilabheyya, tasmiñca vanasaṇḍe vāsaṃ kappeyyāti – dijo yathā kubbanakaṃ pahāya bahupphalaṃ kānanaṃ āvaseyya.

Evamahaṃ appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapattoti. **Eva**nti opammasampaṭipādanaṃ. **Appadasse pahāyā**ti yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā buddhaṃ bhagavantaṃ upādāya appadassā parittadassā thokadassā omakadassā lāmakadassā chatukkadassā vā. Te appadasse parittadasse thokadasse omakadasse lāmakadasse chatukkadasse pahāya pajahitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattetvā buddhaṃ bhagavantaṃ appamāṇadassaṃ aggadassaṃ seṭṭhadassaṃ viseṭṭhadassaṃ pāmokkhadassaṃ uttamadassaṃ pavaradassaṃ asamaṃ asamasamaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ appaṭipuggalaṃ devātidevaṃ narāsabhaṃ purisasīhaṃ purisanāgaṃ purisājaññaṃ purisanisabhaṃ purisadhorayhaṃ dasabaladhāriṃ adhigacchiṃ vindiṃ paṭilabhiṃ.

Yathā ca haṃso mahantaṃ mānasakaṃ vā saraṃ anotattaṃ vā dahaṃ mahāsamuddaṃ vā akkhobhaṃ amitodakaṃ jalarāsiṃ adhigaccheyya vindeyya paṭilabheyya, evameva buddhaṃ bhagavantaṃ akkhobhaṃ amitatejaṃ pabhinnañāṇaṃ vivaṭacakkhuṃ paññāpabhedakusalaṃ adhigatapaṭisambhidaṃ catuvesārajjappattaṃ suddhādhimuttaṃ setapaccattaṃ advayabhāṇiṃ tādiṃ tathāpaṭiññaṃ aparittaṃ mahantaṃ gambhīraṃ appameyyaṃ duppariyogāhaṃ pahūtaratanaṃ sāgarasamaṃ chaḷaṅgupekkhāya samannāgataṃ atulaṃ vipulaṃ appameyyaṃ, taṃ tādisaṃ pavadataṃ maggavādinaṃ merumiva nagānaṃ garuḷamiva dijānaṃ sīhamiva migānaṃ udadhimiva aṇṇavānaṃ adhigacchiṃ, taṃ satthāraṃ jinapavaraṃ mahesinti – evamahaṃ appadasse pahāya mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto. Tenāha thero piṅgiyo –

> ‘‘Dijo yathā kubbanakaṃ pahāya, bahupphalaṃ kānanamāvaseyya;
>
> Evamahaṃ appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto’’ti.

106.

> **Ye me pubbe viyākaṃsu,**
>
> **Huraṃ gotamasāsanā ‘iccāsi iti bhavissati’;**
>
> **Sabbaṃ taṃ itihītihaṃ, sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ.**

Ye me pubbe viyākaṃsūti. **Ye**ti yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā, te sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ byākaṃsu ācikkhiṃsu desayiṃsu paññapiṃsu paṭṭhapiṃsu vivariṃsu vibhajiṃsu uttānīakaṃsu pakāsesunti – ye me pubbe viyākaṃsu.

Huraṃ gotamasāsanāti huraṃ gotamasāsanā, paraṃ gotamasāsanā, pure gotamasāsanā, paṭhamataraṃ gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā arahantasāsanāti – huraṃ gotamasāsanā.

Iccāsi iti bhavissatīti evaṃ kira āsi, evaṃ kira bhavissatīti – iccāsi iti bhavissati.

Sabbaṃ taṃ itihītihanti sabbaṃ taṃ itihītihaṃ itikirāya paramparāya piṭakasampadāya takkahetu nayahetu ākāraparivitakkena

diṭṭhinijjhānakkhantiyā na sāmaṃ sayamabhiññātaṃ na attapaccakkhaṃ dhammaṃ yaṃ kathayiṃsūti – sabbaṃ taṃ itihītihaṃ.

Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhananti sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ vitakkavaḍḍhanaṃ saṅkappavaḍḍhanaṃ kāmavitakkavaḍḍhanaṃ byāpādavitakkavaḍḍhanaṃ vihiṃsāvitakkavaḍḍhanaṃ ñātivitakkavaḍḍhanaṃ janapadavitakkavaḍḍhanaṃ amarāvitakkavaḍḍhanaṃ parānudayatāpaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhanaṃ lābhasakkārasilokapaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhanaṃ anavaññattipaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhananti – sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

> ‘‘Ye me pubbe viyākaṃsu, huraṃ gotamasāsanā;
>
> ‘Iccāsi iti bhavissa’ti;
>
> Sabbaṃ taṃ itihītihaṃ, sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhana’’nti.

107.

> **Eko tamonudāsīno, jutimā so pabhaṅkaro;**
>
> **Gotamo bhūripaññāṇo, gotamo bhūrimedhaso.**

Eko tamonudāsīnoti. **Eko**ti bhagavā pabbajjasaṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggaṃ gatoti eko, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Kathaṃ bhagavā pabbajjasaṅkhātena eko? Bhagavā daharova samāno susu kāḷakeso bhadrena yobbanena samannāgato paṭhamena vayasā akāmakānaṃ mātāpitūnaṃ assumukhānaṃ rodantānaṃ vilapantānaṃ ñātisaṅghaṃ sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ bhagavā pabbajjasaṅkhātena eko.

Kathaṃ bhagavā adutiyaṭṭhena eko? Evaṃ pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni

appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni . So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko abhikkamati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ bhagavā adutiyaṭṭhena eko.

Kathaṃ bhagavā taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So evaṃ eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto najjā nerañjarāya tīre bodhirukkhamūle mahāpadhānaṃ padahanto māraṃ sasenaṃ kaṇhaṃ namuciṃ pamattabandhuṃ vidhamitvā taṇhājāliniṃ visaṭaṃ visattikaṃ pajahi vinodesi byantīakāsi anabhāvaṃ gamesi.

‘‘Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaraṃ;

Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattati.

‘‘Etamādīnavaṃ ñatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ;

Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje’’ti.

Evaṃ bhagavā taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṃ bhagavā ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānaṃ pahīnattā ekantanikkilesoti eko.

Kathaṃ bhagavā ekāyanamaggaṃ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā…pe… ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

‘‘Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;

Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha’’nti.

Evaṃ bhagavā ekāyanamaggaṃ gatoti eko.

Kathaṃ bhagavā eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko. Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Bhagavā tena bodhiñāṇena ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti bujjhi, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti bujjhi, ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti bujjhi…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti bujjhi. Atha vā,

yaṃ bujjhitabbaṃ anubujjhitabbaṃ paṭibujjhitabbaṃ sambujjhitabbaṃ adhigantabbaṃ phassitabbaṃ sacchikātabbaṃ sabbaṃ taṃ tena bodhiñāṇena bujjhi anubujjhi paṭibujjhi sambujjhi adhigacchi phassesi sacchākāsi. Evaṃ bhagavā eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Tamonudoti bhagavā rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ duccaritatamaṃ andhakaraṇaṃ acakkhukaraṇaṃ aññāṇakaraṇaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasaṃvattanikaṃ nudi panudi pajahi vinodesi byantīakāsi anabhāvaṃ gamesi. **Āsīno**ti nisinno bhagavā pāsāṇake cetiyeti – āsīno .

Nagassa passe āsīnaṃ, muniṃ dukkhassa pāraguṃ;

Sāvakā payirupāsanti, tevijjā maccuhāyinoti.

Evampi bhagavā āsīno…pe… atha vā, bhagavā sabbossukkapaṭippassaddhattā āsīno so vutthavāso ciṇṇacaraṇo…pe… jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti, evampi bhagavā āsīnoti – eko tamonudāsīno.

Jutimā so pabhaṅkaroti. **Jutimā**ti jutimā matimā paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Pabhaṅkaro**ti pabhaṅkaro ālokakaro obhāsakaro dīpaṅkaro padīpakaro ujjotakaro pajjotakaroti – jutimā so pabhaṅkaro.

Gotamo bhūripaññāṇoti gotamo bhūripaññāṇo ñāṇapaññāṇo paññādhajo paññāketu paññādhipateyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo.

Dhajo rathassa paññāṇaṃ, dhūmo paññāṇamaggino;

Rājā raṭṭhassa paññāṇaṃ, bhattā paññāṇamitthiyāti.

Evameva gotamo bhūripaññāṇo ñāṇapaññāṇo paññādhajo paññāketu paññādhipateyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti – gotamo bhūripaññāṇo.

Gotamo bhūrimedhasoti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya

pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti – gotamo bhūrimedhaso. Tenāha thero piṅgiyo –

"Eko tamonudāsīno, jutimā so pabhaṅkaro;

Gotamo bhūripaññāṇo, gotamo bhūrimedhaso"ti.

108.

Yo me dhammamadesesi, sandiṭṭhikamakālikaṃ;

Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvaci.

Yo me dhammadesesīti. **Yo**ti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvaṃ. **Dhammamadesesī**ti. **Dhamma**nti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne… pe… ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesīti – yo me dhammamadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikaṃ akālikaṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti – evaṃ sandiṭṭhikaṃ. Atha vā, yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhatīti, evampi sandiṭṭhikaṃ. **Akālika**nti yathā manussā kālikaṃ dhanaṃ datvā anantarā na labhanti kālaṃ āgamenti, nevāyaṃ dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evaṃ akālikanti – sandiṭṭhikamakālikaṃ.

Taṇhakkhayamanītikanti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. **Taṇhakkhaya**nti taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ. **Anītika**nti īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. Ītippahānaṃ ītivūpasamaṃ ītipaṭinissaggaṃ ītipaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – taṇhakkhayamanītikaṃ.

Yassa natthi upamā kvacīti. **Yassā**ti nibbānassa. **Natthi upamā**ti upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacī**ti kvaci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha thero piṅgiyo –

"Yo me dhammamadesesi, sandiṭṭhikamakālikaṃ;

Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvacī"ti.

109.

Kiṃ nu tamhā vippavasi, muhuttamapi piṅgiya;

Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.

Kiṃ nu tamhā vippavasīti kiṃ nu buddhamhā vippavasi apesi apagacchi vinā hosīti – kiṃ nu tamhā vippavasi.

Muhuttamapi piṅgiyāti muhuttampi khaṇampi layampi vayampi addhampīti – muhuttamapi. **Piṅgiyā**ti bāvarī taṃ nattāraṃ nāmena ālapati.

Gotamā bhūripaññāṇāti gotamā bhūripaññāṇā ñāṇapaññāṇā paññādhajā paññāketumhā paññādhipateyyamhā vicayabahulā pavicayabahulā okkhāyanabahulā samokkhāyanadhammā vibhūtavihārimhā taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyamhāti – gotamā bhūripaññāṇā.

Gotamā bhūrimedhasāti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti – gotamā bhūrimedhasā. Tenāha so brāhmaṇo –

"Kiṃnu tamhā vippavasi, muhuttamapi piṅgiya;

Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā"ti.

110.

Yo te dhammamadesesi, sandiṭṭhikamakālikaṃ;

Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvaci.

Yo te dhammamadesesīti yo so bhagavā…pe… tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvaṃ. **Dhammamadesesī**ti **dhamma**nti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ…pe… nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesīti – yo te dhammamadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikaṃ akālikaṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti – evaṃ sandiṭṭhikaṃ. Atha vā, yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhatīti – evampi sandiṭṭhikaṃ. **Akālika**nti yathā manussā kālikaṃ dhanaṃ datvā anantarā na labhanti, kālaṃ āgamenti, nevāyaṃ dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti; tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evaṃ akālikanti – sandiṭṭhikamakālikaṃ.

Taṇhakkhayamanītikanti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. **Taṇhakkhaya**nti taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ. **Anītika**nti īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. Ītippahānaṃ ītivūpasamaṃ ītipaṭinissaggaṃ ītipaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – taṇhakkhayamanītikaṃ.

Yassa natthi upamā kvacīti. **Yassā**ti nibbānassa. **Natthi upamā**ti upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacī**ti kvaci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha so brāhmaṇo –

"Yo te dhammamadesesi, sandiṭṭhikamakālikaṃ;

Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvacī"ti.

111.

Nāhaṃ tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa;

Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.

Nāhaṃ tamhā vippavasāmīti nāhaṃ buddhamhā vippavasāmi apemi apagacchāmi vinā homīti – nāhaṃ tamhā vippavasāmi.

Muhuttamapi brāhmaṇāti muhuttampi khaṇampi layampi vayampi addhampīti muhuttamapi. **Brāhmaṇā**ti gāravena mātulaṃ ālapati.

Gotamā bhūripaññāṇāti gotamā bhūripaññāṇā ñāṇapaññāṇā paññādhajā paññāketumhā paññādhipateyyamhā vicayabahulā pavicayabahulā okkhāyanabahulā samokkhāyanadhammā vibhūtavihārimhā taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tappoṇā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyamhāti – gotamā bhūripaññāṇā.

Gotamā bhūrimedhasāti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho sumedhasoti – gotamā bhūrimedhasā. Tenāha thero piṅgiyo –

"Nāhaṃ tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa;

Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā"ti.

112.

Yo me dhammamadesesi, sandiṭṭhikamakālikaṃ;

Taṇhakkhayamanītikaṃ, **yassa natthi upamā kvaci.**

Yo me dhammamadesesīti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvaṃ. **Dhammamadesesī**ti. **Dhamma**nti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesīti – yo me dhammamadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikaṃ akālikaṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti, evaṃ sandiṭṭhikaṃ. Atha vā,

yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhatīti, evampi sandiṭṭhikaṃ. **Akālika**nti yathā manussā kālikaṃ dhanaṃ datvā anantarā na labhanti, kālaṃ āgamenti, nevāyaṃ dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evaṃ akālikanti – sandiṭṭhikamakālikaṃ.

Taṇhakkhayamanītikanti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. **Taṇhakkhaya**nti taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ. **Anītika**nti īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. Ītippahānaṃ ītivūpasamaṃ ītipaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – taṇhakkhayamanītikaṃ.

Yassa natthi upamā kvacīti. **Yassā**ti nibbānassa. **Natthi upamā**ti upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi na atthi na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacī**ti kvaci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha thero piṅgiyo –

> "Yo me dhammamadesesi, sandiṭṭhikamakālikaṃ;
>
> Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvacī"ti.

113.

> **Passāmi naṃ manasā cakkhunāva, rattindivaṃ brāhmaṇa appamatto;**
>
> **Namassamāno vivasemi rattiṃ, teneva maññāmi avippavāsaṃ.**

Passāmi naṃ manasā cakkhunāvāti yathā cakkhumā puriso āloke rūpagatāni passeyya dakkheyya olokeyya nijjhāyeyya upaparikkheyya, evamevāhaṃ buddhaṃ bhagavantaṃ manasā passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmīti – passāmi naṃ manasā cakkhunāva.

Rattindivaṃ brāhmaṇa appamattoti rattiñca divā ca buddhānussatiṃ manasā bhāvento appamattoti – rattindivaṃ brāhmaṇa appamatto.

Namassamāno vivasemi rattinti. **Namassamāno**ti kāyena vā namassamāno, vācāya vā namassamāno, cittena vā namassamāno, anvatthapaṭipattiyā vā namassamāno, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassamāno sakkāramāno garukāramāno mānayamāno pūjayamāno rattindivaṃ vivasemi atināmemi atikkamemīti – namassamāno vivasemi rattiṃ.

Teneva maññāmi avippavāsanti tāya buddhānussatiyā bhāvento avippavāsoti taṃ maññāmi, avippavuṭṭhoti taṃ maññāmi jānāmi. Evaṃ jānāmi evaṃ ājānāmi evaṃ vijānāmi evaṃ paṭivijānāmi evaṃ paṭivijjhāmīti – teneva maññāmi avippavāsaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

> ‘‘Passāmi naṃ manasā cakkhunāva, rattindivaṃ brāhmaṇa appamatto;
>
> Namassamāno vivasemi rattiṃ, teneva maññāmi avippavāsa’’nti.

114.

> **Saddhā ca pīti ca mano sati ca, nāpentime gotamasāsanamhā;**
>
> **Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmi.**

Saddhā ca pīti ca mano sati cāti. **Saddhā**ti yā ca bhagavantaṃ ārabbha saddhā saddahanā okappanā abhippasādo saddhā saddhindriyaṃ saddhābalaṃ. **Pītī**ti yā bhagavantaṃ ārabbha pīti pāmojjaṃ modanā āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti tuṭṭhi odagyaṃ attamanatā cittassa. **Mano**ti yañca bhagavantaṃ ārabbha cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. **Satī**ti yā bhagavantaṃ ārabbha sati anussati sammāsatīti – saddhā ca pīti ca mano sati ca.

Nāpentime gotamasāsanamhāti ime cattāro dhammā gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā arahantasāsanā nāpenti na gacchanti na vijahanti na vināsentīti – nāpentime gotamasāsanamhā.

Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripaññoti. **Yaṃ yaṃ disa**nti puratthimaṃ vā disaṃ pacchimaṃ vā disaṃ dakkhiṇaṃ vā disaṃ uttaraṃ vā disaṃ vajati gacchati kamati abhikkamati. **Bhūripañño**ti bhūripañño mahāpañño tikkhapañño puthupañño hāsapañño javanapañño nibbedhikapañño. Bhūri

vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgatoti – yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño.

Sa tena teneva natohamasmīti so yena buddho tena teneva nato tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti – sa tena teneva natohamasmi. Tenāha thero piṅgiyo –

"Saddhā ca pīti ca mano sati ca, nāpentime gotamasāsanamhā;

Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmī"ti.

115.

Jiṇṇassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha;

Saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ, mano hi me brāhmaṇa tena yutto.

Jiṇṇassa me dubbalathāmakassāti jiṇṇassa vuḍḍhassa mahallakassa addhagatassa vayoanuppattassa. **Dubbalathāmakassā**ti dubbalathāmakassa appathāmakassa parittathāmakassāti – jiṇṇassa me dubbalathāmakassa.

Teneva kāyo na paleti tatthāti kāyo yena buddho tena na paleti na vajati na gacchati nātikkamatīti – teneva kāyo na paleti tattha.

Saṅkappayantāya vajāmi niccanti saṅkappagamanena vitakkagamanena ñāṇagamanena paññāgamanena buddhigamanena vajāmi gacchāmi atikkamāmīti – saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ.

Mano hi me brāhmaṇa tena yuttoti. **Mano**ti yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ…pe… tajjā manoviññāṇadhātu. **Mano hi me brāhmaṇa tena yutto**ti mano yena buddho tena yutto payutto saṃyuttoti – mano hi me brāhmaṇa tena yutto. Tenāha thero piṅgiyo –

"Jiṇṇassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha;

Saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ, mano hi me brāhmaṇa tena yutto"ti.

116.

Paṅke sayāno pariphandamāno, dīpā dīpaṃ upallaviṃ;

Athaddasāsiṃ sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.

Paṅke sayāno pariphandamānoti. **Paṅke sayāno**ti kāmapaṅke kāmakaddame kāmakilese kāmabaḷise kāmapariḷāhe kāmapalibodhe semāno sayamāno vasamāno āvasamāno parivasamāno ti – paṅke sayāno. **Pariphandamāno**ti taṇhāphandanāya phandamāno, diṭṭhiphandanāya phandamāno, kilesaphandanāya phandamāno, payogaphandanāya phandamāno, vipākaphandanāya phandamāno, manoduccaritaphandanāya phandamāno, ratto rāgena phandamāno, duṭṭho dosena phandamāno, mūḷho mohena phandamāno, vinibandho mānena phandamāno, parāmaṭṭho diṭṭhiyā phandamāno, vikkhepagato uddhaccena phandamāno, aniṭṭhaṅgato vicikicchāya phandamāno, thāmagato anusayehi phandamāno, lābhena phandamāno, alābhena phandamāno, yasena phandamāno, ayasena phandamāno, pasaṃsāya phandamāno, nindāya phandamāno, sukhena phandamāno, dukkhena phandamāno, jātiyā phandamāno, jarāya phandamāno, byādhinā phandamāno, maraṇena phandamāno, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi phandamāno, nerayikena dukkhena phandamāno, tiracchānayonikena dukkhena phandamāno, pettivisayikena dukkhena phandamāno, mānusikena dukkhena…pe… gabbhokkantimūlakena dukkhena… gabbhaṭṭhitimūlakena dukkhena… gabbhavuṭṭhānamūlakena dukkhena… jātassūpanibandhakena dukkhena… jātassa parādheyyakena dukkhena… attūpakkamena dukkhena… parūpakkamena dukkhena… saṅkhāradukkhena… vipariṇāmadukkhena… cakkhurogena dukkhena… sotarogena dukkhena… ghānarogena dukkhena… jivhārogena dukkhena… kāyarogena dukkhena… sīsarogena dukkhena… kaṇṇarogena dukkhena… mukharogena dukkhena… dantarogena dukkhena… oṭṭharogena dukkhena… kāsena… sāsena… pināsena… ḍāhena … jarena… kucchirogena… mucchāya… pakkhandikāya… sūlāya… visūcikāya… kuṭṭhena… gaṇḍena… kilāsena… sosena… apamārena … dadduyā… kaṇḍuyā… kacchuyā… rakhasāya… vitacchikāya… lohitapittena … madhumehena… aṃsāya… piḷakāya… bhagandalena … pittasamuṭṭhānena ābādhena… semhasamuṭṭhānena ābādhena… vātasamuṭṭhānena ābādhena… sannipātikena ābādhena… utupariṇāmajena ābādhena… visamaparihārajena ābādhena… opakkamikena ābādhena… kammavipākajena ābādhena… sītena… uṇhena… jighacchāya … pipāsāya… uccārena… passāvena… ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassena dukkhena… mātumaraṇena dukkhena… pitumaraṇena dukkhena… puttamaraṇena dukkhena…

dhītumaraṇena dukkhena… ñātibyasanena dukkhena… bhogabyasanena dukkhena… rogabyasanena dukkhena… sīlabyasanena dukkhena… diṭṭhibyasanena dukkhena phandamāno pariphandamāno pavedhamāno sampavedhamānoti – paṅke sayāno pariphandamāno.

Dīpā dīpaṃ upallavinti satthārato satthāraṃ dhammakkhānato dhammakkhānaṃ gaṇato gaṇaṃ diṭṭhiyā diṭṭhiṃ paṭipadāya paṭipadaṃ maggato maggaṃ pallaviṃ upallaviṃ sampallavinti – dīpā dīpaṃ upallaviṃ.

Athaddasāsiṃ sambuddhanti. **Athā**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ – athāti. **Addasāsi**nti addasaṃ addakkhiṃ apassiṃ paṭivijjhiṃ. **Buddho**ti yo so bhagavā sayambhū anācariyako…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti – athaddasāsiṃ sambuddhaṃ.

Oghatiṇṇamanāsavanti. **Oghatiṇṇa**nti bhagavā kāmoghaṃ tiṇṇo, bhavoghaṃ tiṇṇo, diṭṭhoghaṃ tiṇṇo, avijjoghaṃ tiṇṇo, sabbasaṃsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto, so vutthavāso ciṇṇacaraṇo…pe… jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – oghatiṇṇaṃ. **Anāsava**nti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho anāsavāti – oghatiṇṇamanāsavaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

> ‘‘Paṅke sayāno pariphandamāno, dīpā dīpaṃ upallaviṃ;
>
> Athaddasāsiṃ sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsava’’nti.

117.

> **Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho āḷavigotamo ca;**
>
> **Evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ, gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyyassa pāraṃ.**

Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho āḷavigotamo cāti yathā vakkalitthero saddho saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhādhipateyyo arahattappatto, yathā bhadrāvudho thero saddho saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhādhipateyyo arahattappatto, yathā āḷavigotamo thero saddho

saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhādhipateyyo arahattappattoti – yathā ahū vakkali muttasaddho bhadrāvudho āḷavigotamo ca.

Evameva tvampi pamuñcassu saddhanti evameva tvaṃ saddhaṃ muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti saddhaṃ muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi. ‘‘Sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti…pe… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti saddhaṃ muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti saddhaṃ muñcassu pamuñcassu, sampamuñcassu adhimuñcassu okappehīti – evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ.

Gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyyassa pāranti maccudheyyaṃ vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisaṅkhārā ca. Maccudheyyassa pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ, yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyyassa pāra**nti tvaṃ pāraṃ gamissasi, pāraṃ adhigamissasi, pāraṃ phassissasi, pāraṃ sacchikarissasīti – gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyyassa pāraṃ. Tenāha bhagavā –

‘‘Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho āḷavigotamo ca;

Evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ,

Gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyyassa pāra’’nti.

118.

Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;

Vivaṭacchado sambuddho, akhilo paṭibhānavā .

Esa bhiyyo pasīdāmīti esa bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmi; ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmi; ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi…pe… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmīti – esa bhiyyo

pasīdāmi.

Sutvāna munino vacoti. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ…pe… saṅgajālamaticca so muni. **Sutvāna munino vaco**ti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ sutvāna uggahetvāna upadhārayitvāna upalakkhayitvānāti – sutvāna munino vaco.

Vivaṭacchado sambuddhoti. **Chadana**nti pañca chadanāni – taṇhāchadanaṃ, diṭṭhichadanaṃ, kilesachadanaṃ, duccaritachadanaṃ, avijjāchadanaṃ. Tāni chadanāni buddhassa bhagavato vivaṭāni viddhaṃsitāni samugghāṭitāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. Tasmā buddho vivaṭacchado. **Buddho**ti yo so bhagavā…pe… sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti – vivaṭacchado sambuddho.

Akhilo paṭibhānavāti. **Akhilo**ti rāgo khilo, doso khilo, moho khilo, kodho khilo, upanāho…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā khilā. Te khilā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho akhilo.

Paṭibhānavāti tayo paṭibhānavanto – pariyatti paṭibhānavā, paripucchāpaṭibhānavā, adhigamapaṭibhānavā. Katamo pariyattipaṭibhānavā? Idhekaccassa buddhavacanaṃ pariyāputaṃ hoti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthā udānaṃ itivuttakaṃ jātakaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ. Tassa pariyattiṃ nissāya paṭibhāti – ayaṃ pariyattipaṭibhānavā.

Katamo paripucchāpaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitā hoti atthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭhāne ca. Tassa paripucchaṃ nissāya paṭibhāti – ayaṃ paripucchāpaṭibhānavā.

Katamo adhigamapaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, cattāro ariyamaggā, cattāri sāmaññaphalāni, catasso paṭisambhidāyo, cha abhiññāyo. Tassa attho ñāto, dhammo ñāto, nirutti ñātā. Atthe ñāte attho paṭibhāti, dhamme ñāte dhammo paṭibhāti, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāti. Imesu tīsu ñāṇesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. Bhagavā imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho paṭibhānavā. Yassa pariyatti natthi, paripucchā natthi,

adhigamo natthi, kiṃ tassa paṭibhāyissatīti – akhilo paṭibhānavā. Tenāha thero piṅgiyo –

"Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;

Vivaṭacchado sambuddho, akhilo paṭibhānavā"ti.

119.

Adhideve abhiññāya, sabbaṃ vedi paroparaṃ ;

Pañhānantakaro satthā, kaṅkhīnaṃ paṭijānataṃ.

Adhideve abhiññāyāti. **Devā**ti tayo devā – sammutidevā , upapattidevā, visuddhidevā. Katame sammutidevā? Sammutidevā vuccanti rājāno ca rājakumāro ca deviyo ca. Ime vuccanti sammutidevā. Katame upapattidevā? Upapattidevā vuccanti cātumahārājikā devā tāvatiṃsā devā… pe… brahmakāyikā devā, ye ca devā taduttari. Ime vuccanti upapattidevā. Katame visuddhidevā? Visuddhidevā vuccanti tathāgatā tathāgatasāvakā arahanto khīṇāsavā, ye ca paccekasambuddhā. Ime vuccanti visuddhidevā. Bhagavā sammutideve adhidevāti abhiññāya upapattideve adhidevāti abhiññāya, visuddhideve adhidevāti abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – adhideve abhiññāya.

Sabbaṃ vedi paroparanti bhagavā attano ca paresañca adhidevakare dhamme vedi aññāsi aphassi paṭivijjhi. Katame attano adhidevakarā dhammā? Sammāpaṭipadā anulomapaṭipadā apaccanīkapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññaṃ cattāro satipaṭṭhānā… pe… ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Ime vuccanti attano adhidevakarā dhammā.

Katame paresaṃ adhidevakarā dhammā? Sammāpaṭipadā…pe… ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Ime vuccanti paresaṃ adhidevakarā dhammā. Evaṃ bhagavā attano ca paresañca adhidevakare dhamme vedi aññāsi aphassi paṭivijjhīti – sabbaṃ vedi paroparaṃ.

Pañhānantakaro satthāti bhagavā pārāyanikapañhānaṃ antakaro pariyantakaro paricchedakaro parivaṭumakaro; sabhiyapañhānaṃ antakaro pariyantakaro paricchedakaro parivaṭumakaro; sakkapañhānaṃ… pe… suyāmapañhānaṃ… bhikkhupañhānaṃ… bhikkhunīpañhānaṃ… upāsakapañhānaṃ… upāsikāpañhānaṃ… rājapañhānaṃ…

khattiyapañhānaṃ… brāhmaṇapañhānaṃ… vessapañhānaṃ… suddapañhānaṃ… devapañhānaṃ… brahmapañhānaṃ antakaro pariyantakaro paricchedakaro parivaṭumakaroti – pañhānantakaro. **Satthā**ti bhagavā satthavāho. Yathā satthavāho satthe kantāraṃ tāreti, corakantāraṃ tāreti, vāḷakantāraṃ tāreti, dubbhikkhakantāraṃ tāreti, nirudakakantāraṃ tāreti uttāreti nitthāreti patāreti, khemantabhūmiṃ sampāpeti; evameva bhagavā satthavāho satte kantāraṃ tāreti, jātikantāraṃ tāreti, jarākantāraṃ…pe… byādhikantāraṃ… maraṇakantāraṃ… sokaparidevadukkhadomanassupāyāsakantāraṃ tāreti, rāgakantāraṃ tāreti, dosakantāraṃ… mohakantāraṃ… mānakantāraṃ… diṭṭhikantāraṃ… kilesakantāraṃ… duccaritakantāraṃ tāreti, rāgagahanaṃ tāreti, dosagahanaṃ tāreti, mohagahanaṃ… diṭṭhigahanaṃ… kilesagahanaṃ… duccaritagahanaṃ tāreti uttāreti nitthāreti patāreti; khemantaṃ amataṃ nibbānaṃ sampāpetīti – evampi bhagavā satthavāho.

Atha vā, bhagavā netā vinetā anunetā paññapetā nijjhāpetā pekkhatā pasādetāti, evaṃ bhagavā satthavāho. Atha vā, bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatāti, evampi bhagavā satthavāhoti – pañhānantakaro satthā.

Kaṅkhīnaṃ paṭijānatanti sakaṅkhā āgantvā nikkaṅkhā sampajjanti, sallekhā āgantvā nillekhā sampajjanti, sadveḷhakā āgantvā nidveḷahakā sampajjanti, savicikicchā āgantvā nibbicikicchā sampajjanti, sarāgā āgantvā vītarāgā sampajjanti, sadosā āgantvā vītadosā sampajjanti, samohā āgantvā vītamohā sampajjanti, sakilesā āgantvā nikkilesā sampajjantīti – kaṅkhīnaṃ paṭijānataṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

> “Adhideve abhiññāya, sabbaṃ vedi paroparaṃ;
>
> Pañhānantakaro satthā, kaṅkhīnaṃ paṭijānata”nti.

120.

> **Asaṃhīraṃ asaṃkuppaṃ, yassa natthi upamā kvaci;**
>
> **Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā, evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittaṃ.**

Asaṃhīraṃ asaṃkuppanti asaṃhīraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ.

Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Asaṃhīra**nti rāgena dosena mohena kodhena upanāhena makkhena paḷāsena issāya macchariyena māyāya sāṭheyyena thambhena sārambhena mānena atimānena madena pamādena sabbakilesehi sabbaduccaritehi sabbapariḷāhehi sabbāsavehi sabbadarathehi sabbasantāpehi sabbākusalābhisaṅkhārehi asaṃhāriyaṃ nibbānaṃ niccaṃ dhuvaṃ sassataṃ avipariṇāmadhammanti – asaṃhīraṃ.

Asaṃkuppanti asaṃkuppaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho…pe… nirodho nibbānaṃ. Nibbānassa na uppādo paññāyati, vayo natthi, na tassa aññathattaṃ paññāyati. Nibbānaṃ niccaṃ dhuvaṃ sassataṃ avipariṇāmadhammanti – asaṃhīraṃ asaṃkuppaṃ.

Yassa natthi upamā kvacīti. **Yassā**ti nibbānassa. **Natthi upamā**ti upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi, na sati na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacī**ti kvaci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci.

Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhāti. **Addhā**ti ekaṃsavacanaṃ nissaṃsayavacanaṃ nikkaṅkhavacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḷhakavacanaṃ niyogavacanaṃ apaṇṇakavacanaṃ aviraddhavacanaṃ avatthāpanavacanametaṃ – addhāti. **Gamissāmī**ti gamissāmi adhigamissāmi phassissāmi sacchikarissāmīti – addhā gamissāmi. **Na mettha kaṅkhā**ti. **Etthā**ti nibbāne kaṅkhā natthi, vicikicchā natthi, dveḷhakaṃ natthi, saṃsayo natthi, na sati na saṃvijjati nupalabbhati, pahīno samucchinno vūpasanto paṭippassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍhoti – addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā.

Evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittanti. **Evaṃ maṃ dhārehī**ti evaṃ maṃ upalakkhehi. **Adhimuttacitta**nti nibbānaninnaṃ nibbānapoṇaṃ nibbānapabbhāraṃ nibbānādhimuttanti – evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittanti. Tenāha thero piṅgiyo –

> ‘‘Asaṃhīraṃ asaṃkuppaṃ, yassa natthi upamā kvaci;
>
> Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā, evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacitta’’nti.

Pārāyanānugītigāthāniddeso aṭṭhārasamo.

Pārāyanavaggo samatto.

Khaggavisāṇasutto

Khaggavisāṇasuttaniddeso

Paṭhamavaggo

121.

Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, aviheṭhayaṃ aññatarampi tesaṃ;

Na puttamiccheyya kuto sahāyaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti. **Sabbesū**ti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesaṃ nissesaṃ pariyādiyanavacanametaṃ – sabbesūti. **Bhūtesū**ti bhūtā vuccanti tasā ca thāvarā ca. **Tasā**ti yesaṃ tasitataṇhā appahīnā, yesañca bhayabheravā appahīnā. Kiṃkāraṇā vuccanti tasā? Te tasanti uttasanti paritasanti bhāsanti santāsaṃ āpajjanti, taṃkāraṇā vuccanti tasā. **Thāvarā**ti yesaṃ tasitataṇhā pahīnā, yesañca bhayabheravā pahīnā. Kiṃkāraṇā vuccanti thāvarā? Te na tasanti na uttasanti na paritasanti na bhāyanti na santāsaṃ āpajjanti, taṃkāraṇā vuccanti thāvarā. **Daṇḍa**nti tayo daṇḍā – kāyadaṇḍo vacīdaṇḍo manodaṇḍo. Tividhaṃ kāyaduccaritaṃ kāyadaṇḍo, catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ vacīdaṇḍo, tividhaṃ manoduccaritaṃ manodaṇḍo. **Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍa**nti sabbesu bhūtesu daṇḍaṃ nidhāya nidahitvā.

Aviheṭhayaṃ aññatarampi tesanti ekamekampi sattaṃ pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭhayanto, sabbepi satte pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭhayantoti – aviheṭhayaṃ aññatarampi tesaṃ.

Na puttamiccheyya kuto sahāyanti. **Nā**ti paṭikkhepo; **puttā**ti cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. **Sahāya**nti sahāyā vuccanti yehi saha āgamanaṃ phāsu, gamanaṃ phāsu, gamanāgamanaṃ phāsu, ṭhānaṃ phāsu, nisajjanaṃ phāsu, sayanaṃ phāsu, ālapanaṃ phāsu, sallapanaṃ phāsu, ullapanaṃ phāsu, samullapanaṃ phāsu. **Na puttamiccheyya kuto sahāya**nti puttampi na iccheyya na sādiyeyya

na patthayeyya na pihayeyya nābhijappeyya, kuto mittaṃ vā sandiṭṭhaṃ vā sambhattaṃ vā sahāyaṃ vā iccheyya sādiyeyya patthayeyya pihayeyya abhijappeyyāti – na puttamiccheyya kuto sahāyaṃ.

Eko care khaggavisāṇakappoti. **Eko**ti so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggaṃ gatoti eko, eko anuttaraṃ paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko? So paccekasambuddho sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā sannidhipalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – evaṃ so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho adutiyaṭṭhena eko? So evaṃ pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko abhikkamati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – evaṃ so paccekasambuddho adutiyaṭṭhena eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So evaṃ eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto mahāpadhānaṃ padahanto māraṃ sasenakaṃ namuciṃ kaṇhaṃ pamattabandhuṃ vidhametvā ca taṇhājāliniṃ visaritaṃ visattikaṃ pajahi vinodesi byantīakāsi anabhāvaṃgamesi.

‘‘Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaraṃ;

Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattati.

‘‘Etamādīnavaṃ ñatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ;

Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje’’ti.

Evaṃ so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānaṃ pahīnattā ekantanikkilesoti eko. Evaṃ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho ekāyanamaggaṃ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

"Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;

Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha"nti.

Evaṃ so paccekasambuddho ekāyanamaggaṃ gatoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho eko anuttaraṃ paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko? Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ. Paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. So paccekasambuddho maggapaccekasambuddho ñāṇapaccekasambuddho "sabbe saṅkhārā aniccā"ti bujjhi, "sabbe saṅkhārā dukkhā"ti bujjhi, "sabbe dhammā anattā"ti bujjhi, "avijjāpaccayā saṅkhārā"ti bujjhi, "saṅkhārapaccayā viññāṇa"nti bujjhi, "viññāṇapaccayā nāmarūpa"nti bujjhi, "nāmarūpapaccayā saḷāyatana"nti bujjhi, "saḷāyatanapaccayā phasso"ti bujjhi, "phassapaccayā vedanā"ti bujjhi, "vedanāpaccayā taṇhā"ti bujjhi, "taṇhāpaccayā upādāna"nti bujjhi, "upādānapaccayā bhavo"ti bujjhi, "bhavapaccayā jātī"ti bujjhi, "jātipaccayā jarāmaraṇa"nti bujjhi; "avijjānirodhā saṅkhāranirodho"ti bujjhi, "saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho"ti bujjhi, "viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho"ti bujjhi, "nāmarūpanirodhā saḷāyatananirodho"ti bujjhi, "saḷāyatananirodhā phassanirodho"ti bujjhi, "phassanirodhā vedanānirodho"ti bujjhi, "vedanānirodhā taṇhānirodho"ti bujjhi, "taṇhānirodhā upādānanirodho"ti bujjhi, "upādānanirodhā bhavanirodho"ti bujjhi, "bhavanirodhā jātinirodho"ti bujjhi, "jātinirodhā jarāmaraṇanirodho"ti bujjhi; "idaṃ dukkha"nti bujjhi, "ayaṃ dukkhasamudayo"ti bujjhi, "ayaṃ dukkhanirodho"ti bujjhi, "ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā"ti bujjhi; "ime āsavā"ti bujjhi, "ayaṃ āsavasamudayo"ti bujjhi…pe… "ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā"ti bujjhi; "ime dhammā abhiññeyyā"ti bujjhi, "ime dhammā pahātabbā"ti bujjhi, "ime dhammā sacchikātabbā"ti bujjhi, "ime dhammā bhāvetabbā"ti

bujjhi; channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayañca…pe… nissaraṇañca bujjhi, catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti bujjhi.

Atha vā, yaṃ bujjhitabbaṃ anubujjhitabbaṃ paṭibujjhitabbaṃ sambujjhitabbaṃ adhigantabbaṃ phassitabbaṃ sacchikātabbaṃ, sabbaṃ taṃ tena paccekabodhiñāṇena bujjhi anubujjhi paṭibujjhi sambujjhi adhigacchi phassesi sacchākāsīti evaṃ so paccekasambuddho eko anuttaraṃ paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti – eko.

Careti aṭṭha cariyāyo – iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā, ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokatthacariyā. Iriyāpathacariyāti catūsu iriyāpathesu. Āyatanacariyāti chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu. Saticariyāti catūsu satipaṭṭhānesu. Samādhicariyāti catūsu jhānesu. Ñāṇacariyāti catūsu ariyasaccesu. Maggacariyāti catūsu ariyamaggesu. Patticariyāti catūsu sāmaññaphalesu. Lokatthacariyāti tathāgatesu arahantesu sammāsambuddhesu padesato paccekasambuddhesu padesato sāvakesu. Iriyāpathacariyā ca paṇidhisampannānaṃ, āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṃ, saticariyā ca appamādavihārīnaṃ, samādhicariyā ca adhicittamanuyuttānaṃ, ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṃ, maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṃ, patticariyā ca adhigataphalānaṃ, lokatthacariyā ca tathāgatānaṃ arahantānaṃ sammāsambuddhānaṃ padesato paccekabuddhānaṃ padesato sāvakānaṃ. Imā aṭṭha cariyāyo. Aparāpi aṭṭha cariyāyo – adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhapento satiyā carati, avikkhepaṃ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya carati. Evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti – āyatanacariyāya carati. Evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti – visesacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo – dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā, abhiropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammāājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa. Imā aṭṭha cariyāyo.

Khaggavisāṇakappoti yathā khaggassa nāma visāṇaṃ ekaṃ hoti adutiyaṃ, evameva so paccekasambuddho takkappo tassadiso

tappaṭibhāgo. Yathā atiloṇaṃ vuccati loṇakappo, atitittakaṃ vuccati tittakappo, atimadhuraṃ vuccati madhurakappo, atiuṇhaṃ vuccati aggikappo, atisītalaṃ vuccati himakappo, mahāudakakkhandho vuccati samuddakappo, mahābhiññābalappatto sāvako vuccati satthukappoti; evameva so paccekasambuddho tattha takkappo tassadiso tappaṭibhāgo eko adutiyo muttabandhano sammā loke carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, aviheṭhayaṃ aññatarampi tesaṃ;

Na puttamiccheyya kuto sahāyaṃ, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

122.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti;

Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehāti. **Saṃsaggā**ti dve saṃsaggā – dassanasaṃsaggo ca savanasaṃsaggo ca. Katamo dassanasaṃsaggo? Idhekacco passati itthiṃ vā kumāriṃ vā abhirūpaṃ dassanīyaṃ pāsādikaṃ paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgataṃ. Disvā passitvā anubyañjanaso nimittaṃ gaṇhāti – kesā vā sobhanā mukhaṃ vā sobhanaṃ akkhī vā sobhanā kaṇṇā vā sobhanā nāsā vā sobhanā oṭṭhā vā sobhanā dantā vā sobhanā mukhaṃ vā sobhanaṃ gīvā vā sobhanā thanā vā sobhanā uraṃ vā sobhanaṃ udaraṃ vā sobhanaṃ kaṭi vā sobhanā ūrū vā sobhanā jaṅghā vā sobhanā hatthā vā sobhanā pādā vā sobhanā aṅguliyo vā sobhanā nakhā vā sobhanāti. Disvā passitvā abhinandati abhivadati abhipattheti anuppādeti anubandhati rāgabandhanaṃ – ayaṃ dassanasaṃsaggo.

Katamo savanasaṃsaggo? Idhekacco suṇāti – "asukasmiṃ nāma gāme vā nigame vā itthī vā kumārī vā abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā"ti. Sutvā suṇitvā abhinandati abhivadati abhipattheti anuppādeti anubandhati rāgabandhanaṃ – ayaṃ savanasaṃsaggo.

Snehāti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca. Katamo taṇhāsneho? Yāvatā taṇhāsaṅkhātena sīmakataṃ odhikataṃ pariyantikataṃ

pariggahitaṃ mamāyitaṃ – ‘‘idaṃ mama, etaṃ mama, ettakaṃ mama, ettāvatā mama’’. Rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā attharaṇā pāvuraṇā dāsidāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati, yāvatā aṭṭhasatataṇhāvicaritaṃ – ayaṃ taṇhāsneho.

Katamo diṭṭhisneho? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikādiṭṭhi. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisaṃyojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanaṃ vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakasmiṃ yāthāvakanti gāho, yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – ayaṃ diṭṭhisneho.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehāti dassanasaṃsaggapaccayā ca savanasaṃsaggapaccayā ca taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca bhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti abhinibbattanti pātubhavantīti – saṃsaggajātassa bhavanti snehā.

Snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahotīti. **Sneho**ti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca…pe… ayaṃ taṇhāsneho…pe… ayaṃ diṭṭhisneho. **Dukkhamidaṃ pahotī**ti idhekacco kāyena duccaritaṃ carati, vācāya duccaritaṃ carati, manasā duccaritaṃ carati, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpi chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati. Tamenaṃ gahetvā rañño dassenti – ‘‘ayaṃ, deva, coro āgucārī. Imassa yaṃ icchasi taṃ daṇḍaṃ paṇehī’’ti. Tamenaṃ rājā taṃ paribhāsati. So paribhāsapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenaṃ rājā bandhāpeti – andubandhanena vā rajjubandhanena vā saṅkhalikabandhanena vā vettabandhanena vā latābandhanena vā pakkhepabandhanena vā parikkhepabandhanena vā gāmabandhanena vā nigamabandhanena vā raṭṭhabandhanena vā janapadabandhanena vā, antamaso savacanīyampi karoti – ‘‘na te labbhā ito pakkamitu’’nti. So bandhanapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca

jātaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenaṃ rājā tasseva dhanaṃ āharāpeti – sataṃ vā sahassaṃ vā satasahassaṃ vā. So dhanajānipaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenaṃ rājā vividhā kammakāraṇā kārāpeti – kasāhipi tāḷeti, vettehipi tāḷeti, aḍḍhadaṇḍehipi tāḷeti, hatthampi chindati, pādampi chindati, hatthapādampi chindati, kaṇṇampi chindati, nāsampi chindati, kaṇṇanāsampi chindati, bilaṅgathālikampi karoti, saṅkhamuṇḍikampi karoti, rāhumukhampi karoti, jotimālikampi karoti, hatthapajjotikampi karoti, erakavattikampi karoti, cīrakavāsikampi karoti, eṇeyyakampi karoti, baḷisamaṃsikampi karoti, kahāpaṇikampi karoti, khārāpatacchikampi karoti, palighaparivattikampi karoti, palālapīṭhakampi karoti, tattenapi telena osiñcati, sunakhehipi khādāpeti, jīvantampi sūle uttāseti, asināpi sīsaṃ chindati. So kammakāraṇapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ. Rājā imesaṃ catunnaṃ daṇḍānaṃ issaro.

So sakena kammena kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjati. Tamenaṃ nirayapālā pañcavidhabandhanaṃ nāma kammakāraṇaṃ karonti – tattaṃ ayokhilaṃ hatthe gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ dutiye hatthe gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ pāde gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ dutiye pāde gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ majjhe urasmiṃ gamenti. So tattha dukkhā tibbā kharā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālaṃ karoti yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Tamenaṃ nirayapālā saṃvesetvā kuṭhārīhi tacchanti…pe… tamenaṃ nirayapālā uddhaṃpādaṃ adhosiraṃ gahetvā vāsīhi tacchanti. Tamenaṃ nirayapālā rathe yojetvā ādittāya pathaviyā sampajjalitāya sajotibhūtāya sārentipi paccāsārentipi. Tamenaṃ nirayapālā mahantaṃ aṅgārapabbataṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ āropentipi oropentipi. Tamenaṃ nirayapālā uddhaṃpādaṃ adhosiraṃ gahetvā tattāya lohakumbhiyā pakkhipanti ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya. So tattha pheṇuddehakaṃ paccati. So tattha pheṇuddehakaṃ paccamāno sakimpi uddhaṃ gacchati,

sakimpi adho gacchati, sakimpi tiriyaṃ gacchati. So tattha dukkhā tibbā kharā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālaṅkaroti yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Tamenaṃ nirayapālā mahāniraye pakkhipanti. So kho pana mahānirayo –

Catukkaṇṇo catudvāro, vibhatto bhāgaso mito;

Ayopākārapariyanto, ayasā paṭikujjito.

Tassa ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā;

Samantā yojanasataṃ, pharitvā tiṭṭhati sabbadā.

Kadariyātapanā ghorā, accimanto durāsadā;

Lomahaṃsanarūpā ca, bhesmā paṭibhayā dukhā.

Puratthimāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Ḍahanto pāpakammante, pacchimāya paṭihaññati.

Pacchimāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Ḍahanto pāpakammante, purimāya paṭihaññati.

Dakkhiṇāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Ḍahanto pāpakammante, uttarāya paṭihaññati.

Uttarāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Ḍahanto pāpakammante, dakkhiṇāya paṭihaññati.

Heṭṭhato ca samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;

Ḍahanto pāpakammante, chadanasmiṃ paṭihaññati.

Chadanamhā samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;

Ḍahanto pāpakammante, bhūmiyaṃ paṭihaññati.

Ayokapālamādittaṃ, santattaṃ jalitaṃ yathā;

Evaṃ avīcinirayo, heṭṭhā upari passato.

Tattha sattā mahāluddā, mahākibbisakārino;

Accantapāpakammantā, paccanti na ca miyyare .

Jātavedasamo kāyo, tesaṃ nirayavāsinaṃ;

Passa kammānaṃ daḷhattaṃ, na bhasmā hoti napi masi.

Puratthimenapi dhāvanti, tato dhāvanti pacchimaṃ;

Uttarenapi dhāvanti, tato dhāvanti dakkhiṇaṃ.

Yaṃ yaṃ disaṃ padhāvanti, taṃ taṃ dvāraṃ pidhīyati;

Abhinikkhamitāsā te, sattā mokkhagavesino.

Na te tato nikkhamituṃ, labhanti kammapaccayā;

Tesañca pāpakammantaṃ, avipakkaṃ kataṃ bahunti.

Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Yāni ca nerayikāni dukkhāni yāni ca tiracchānayonikāni dukkhāni yāni ca pettivisayikāni dukkhāni yāni ca mānusikāni dukkhāni, tāni kuto jātāni kuto sañjātāni kuto nibbattāni kuto abhinibbattāni kuto pātubhūtāni? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca bhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti abhinibbattanti pātubhavantīti – snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti.

Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamānoti. **Sneho**ti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca…pe… ayaṃ taṇhāsneho…pe… ayaṃ diṭṭhisneho. **Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno**ti taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Saṃsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti;

Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

123.

Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto ;

Etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacittoti. **Mittā**ti dve mittā – agārikamitto ca anāgārikamitto ca. Katamo agārikamitto? Idhekacco duddadaṃ dadāti, duccajaṃ cajati, dukkaraṃ karoti, dukkhamaṃ khamati, guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati , āpadāsu na vijahati, jīvitampissa atthāya pariccattaṃ hoti, khīṇe nātimaññati – ayaṃ agārikamitto.

Katamo anāgārikamitto? Idha bhikkhu piyo ca hoti manāpo ca garu ca bhāvanīyo ca vattā ca vacanakkhamo ca gambhīrañca kathaṃ kattā, no ca aṭṭhāne niyojeti adhisīle samādapeti, catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyoge samādapeti, catunnaṃ sammappadhānānaṃ…pe… catunnaṃ iddhipādānaṃ… pañcannaṃ indriyānaṃ… pañcannaṃ balānaṃ… sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ… ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyoge samādapeti – ayaṃ anāgārikamitto.

Suhajjā vuccanti yehi saha āgamanaṃ phāsu gamanaṃ phāsu ṭhānaṃ phāsu nisajjanaṃ phāsu sayanaṃ phāsu ālapanaṃ phāsu sallapanaṃ phāsu ullapanaṃ phāsu samullapanaṃ phāsu. **Mitte suhajje anukampamāno hāpeti attha**nti mitte ca suhajje ca sandiṭṭhe ca sambhatte ca sahāye ca anukampamāno anupekkhamāno anugaṇhamāno attatthampi paratthampi ubhayatthampi hāpeti, diṭṭhadhammikampi atthaṃ hāpeti, samparāyikampi atthaṃ hāpeti, paramatthampi hāpeti pahāpeti parihāpeti paridhaṃseti parivajjeti antaradhāpetīti – mitte suhajje anukampamāno hāpeti atthaṃ.

Paṭibaddhacittoti dvīhi kāraṇehi paṭibaddhacitto hoti – attānaṃ vā nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti, attānaṃ vā uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti. Kathaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento

paṭibaddhacitto hoti? Tumhe me bahūpakārā, ahaṃ tumhe nissāya labhāmi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ. Yampi me aññe dātuṃ vā kātuṃ vā maññanti tumhe nissāya tumhe sampassantā. Yampi me porāṇaṃ mātāpettikaṃ nāmagottaṃ, tampi me antarahitaṃ. Tumhehi ahaṃ ñāyāmi – asukassa kulupako, asukāya kulupakoti. Evaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kathaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? Ahaṃ tumhākaṃ bahūpakāro, tumhe maṃ āgamma buddhaṃ saraṇaṃ gatā, dhammaṃ saraṇaṃ gatā, saṅghaṃ saraṇaṃ gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭiviratā; ahaṃ tumhākaṃ uddesaṃ demi, paripucchaṃ demi, uposathaṃ ācikkhāmi, navakammaṃ adhiṭṭhāmi. Atha pana tumhe maṃ ujjhitvā aññe sakkarotha garuṃ karotha mānetha pūjethāti. Evaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hotīti – mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto.

Etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamānoti. **Bhaya**nti jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhibhayaṃ maraṇabhayaṃ rājabhayaṃ corabhayaṃ aggibhayaṃ udakabhayaṃ attānuvādabhayaṃ parānuvādabhayaṃ daṇḍabhayaṃ duggatibhayaṃ ūmibhayaṃ kumbhilabhayaṃ āvaṭṭabhayaṃ susumārabhayaṃ ājīvikabhayaṃ asilokabhayaṃ parisasārajjabhayaṃ madanabhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso ubbego utrāso. **Santhave**ti dve santhavā – taṇhāsanthavo ca diṭṭhisanthavo ca… pe… ayaṃ taṇhāsanthavo…pe… ayaṃ diṭṭhisanthavo. **Etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno**ti etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> ‘‘Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto;
>
> Etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

124.

> **Vaṃso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;**
>
> **Vaṃsakkaḷīrova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Vaṃso visālova yathā visattoti vaṃso vuccati veḷugumbo. Yathā veḷugumbasmiṃ porāṇakā vaṃsā sattā visattā āsattā laggā laggitā palibuddhā, evameva visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānaṃ gedho paligedho saṅgo paṅko ejā māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā suttaṃ visaṭā āyūhanī dutiyā paṇidhi bhavanetti vanaṃ vanatho santhavo sineho apekkhā paṭibandhu āsā āsīsanā āsīsitattaṃ rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭṭhabbāsā lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvitāsā jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattaṃ loluppaṃ loluppāyanā loluppāyitattaṃ pucchañjikatā sādhukamyatā adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhataṇhā rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā ogho yogo gantho upādānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ chadanaṃ bandhanaṃ upakkileso anusayo pariyuṭṭhānaṃ latā vevicchaṃ dukkhamūlaṃ dukkhanidānaṃ dukkhappabhavo mārapāso mārabaḷisaṃ māravisayo māranivāso mārabandhanaṃ taṇhānadī taṇhājālaṃ taṇhāgaddulaṃ taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlaṃ.

Visattikāti kenaṭṭhena visattikā? Visālāti visattikā visatāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visaṃharatīti visattikā, visaṃvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā. Visālā vā pana taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe kule gaṇe āvāse lābhe yase pasaṃsāya sukhe cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre kāmadhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā kāmabhave rūpabhave arūpabhave saññābhave asaññābhave nevasaññānāsaññābhave ekavokārabhave catuvokārabhave pañcavokārabhave atīte anāgate paccuppanne diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visatā vitthatāti – visattikāti – vaṃso visālova yathā visatto.

Puttesu dāresu ca yā apekkhāti. **Puttā**ti cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. Dārā vuccanti bhariyāyo. Apekkhā vuccanti taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlanti – puttesu dāresu ca yā apekkhā.

Vaṃsakkaḷīrova asajjamānoti vaṃso vuccati veḷugumbo. Yathā veḷugumbasmiṃ taruṇakā kaḷīrakā asattā alaggā agadhitā apalibuddhā nikkhantā nissaṭā vippamuttā evameva. **Sajjā**ti dve sajjanā – taṇhāsajjanā ca diṭṭhisajjanā ca…pe… ayaṃ taṇhāsajjanā…pe… ayaṃ diṭṭhisajjanā. Tassa paccekasambuddhassa taṇhāsajjanā pahīnā, diṭṭhisajjanā paṭinissaṭṭhā. Taṇhāsajjanāya pahīnattā diṭṭhisajjanāya paṭinissaṭṭhattā

so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati gandhe na sajjati rase na sajjati phoṭṭhabbe na sajjati kule…pe… gaṇe… āvāse… lābhe… yase… pasaṃsāya… sukhe… cīvare… piṇḍapāte… senāsane… gilānapaccayabhesajjaparikkhāre… kāmadhātuyā… rūpadhātuyā… arūpadhātuyā… kāmabhave… rūpabhave… arūpabhave… saññābhave… asaññābhave… nevasaññānāsaññābhave… ekavokārabhave… catuvokārabhave… pañcavokārabhave… atīte… anāgate… paccuppanne… diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati na mucchati; nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – vaṃsakkaḷīrova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Vaṃso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;

Vaṃsakkaḷīrova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

125.

Migo araññamhi yathā abaddho , yenicchakaṃ gacchati gocarāya;

Viññūnaroseritaṃpekkhamāno,ekocarekhaggavisāṇakappo.

Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāyāti. **Migo**ti dve migā – eṇimigo ca pasadamigo ca. Yathā āraññiko migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – "seyyathāpi, bhikkhave, āraññiko migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, luddassa. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, 'bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato'.

"Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhattaṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijaṃ pītisukhaṃ dutiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, 'bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā

māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato'.

"Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati sato ca sampajāno sukhañca kāyena paṭisaṃvedeti, yaṃ taṃ ariyā ācikkhanti 'upekkhako satimā sukhavihārī'ti tatiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, 'bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato'.

"Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsatipārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, 'bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato'.

"Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā 'ananto ākāso'ti ākāsānañcāyatanaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, 'bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato'.

"Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso ākāsānañcāyatanaṃ samatikkamma 'anantaṃ viññāṇa'nti viññāṇañcāyatanaṃ upasampajja viharati…pe….

"Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso viññāṇañcāyatanaṃ samatikkamma 'natthi kiñcī'ti ākiñcaññāyatanaṃ upasampajja viharati… pe….

"Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso ākiñcaññāyatanaṃ samatikkamma nevasaññānāsaññāyatanaṃ upasampajja viharati…pe….

"Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso nevasaññānāsaññāyatanaṃ samatikkamma saññāvedayitanirodhaṃ upasampajja viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, 'bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato', tiṇṇo loke visattikaṃ. So vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, pāpimato''ti – migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya.

Viññū naro seritaṃ pekkhamānoti. **Viññū**ti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Naro**ti satto māṇavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Serī**ti dve serī – dhammopi serī puggalopi serī. Katamo dhammo serī? Cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ayaṃ dhammo serī. Katamo puggalo serī? Yo iminā serinā dhammena samannāgato, so vuccati puggalo serī. **Viññū naro seritaṃ pekkhamāno**ti viññū naro seritaṃ dhammaṃ pekkhamāno, dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – viññū naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> "Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya;
>
> Viññū naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

126.

> **Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya;**
>
> **Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāyāti sahāyā vuccanti yehi saha āgamanaṃ phāsu gamanaṃ phāsu gamanāgamanaṃ phāsu ṭhānaṃ phāsu nisajjanaṃ phāsu sayanaṃ phāsu ālapanaṃ phāsu sallapanaṃ phāsu ullapanaṃ phāsu samullapanaṃ phāsu. **Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāyā**ti sahāyamajjhe vāsepi ṭhānepi gamanepi cārikāyapi attatthamantanā paratthamantanā ubhayatthamantanā diṭṭhadhammikatthamantanā samparāyikatthamantanā paramatthamantanā ti – āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya.

Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamānoti anabhijjhitaṃ etaṃ vatthu bālānaṃ asappurisānaṃ titthiyānaṃ titthayasāvakānaṃ, yadidaṃ – bhaṇḍukāsāyavatthavasanatā. Abhijjhitaṃ etaṃ vatthu paṇḍitānaṃ sappurisānaṃ buddhasāvakānaṃ paccekabuddhānaṃ, yadidaṃ – bhaṇḍukāsāyavatthavasanatā. **Serī**ti dve serī – dhammopi serī puggalopi serī. Katamo dhammo serī? Cattāro satipaṭṭhānā …pe… ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ayaṃ dhammo serī. Katamo puggalo serī? Yo iminā serinā dhammena samannāgato, so vuccati puggalo serī. **Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamāno**ti seritaṃ dhammaṃ pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno

nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya;

Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

127.

Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe, puttesu ca vipulaṃ hoti pemaṃ;

Piyavippayogaṃ vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjheti. **Khiḍḍā**ti dve khiḍḍā – kāyikā ca khiḍḍā vācasikā ca khiḍḍā. Katamā kāyikā khiḍḍā? Hatthīhipi kīḷanti, assehipi kīḷanti, rathehipi kīḷanti, dhanūhipi kīḷanti, tharūhipi kīḷanti, aṭṭhapadehipi kīḷanti, dasapadehipi kīḷanti, ākāsepi kīḷanti, parihārapathepi kīḷanti, santikāyapi kīḷanti, khalikāyapi kīḷanti, ghaṭikāyapi kīḷanti, salākahatthenapi kīḷanti, akkhenapi kīḷanti, paṅgacīrenapi kīḷanti, vaṅkakenapi kīḷanti, mokkhacikāyapi kīḷanti, ciṅgulakenapi kīḷanti, pattāḷhakenapi kīḷanti, rathakenapi kīḷanti, dhanukenapi kīḷanti, akkharikāyapi kīḷanti, manesikāyapi kīḷanti, yathāvajjenapi kīḷanti. Ayaṃ kāyikā khiḍḍā.

Katamā vācasikā khiḍḍā? Mukhabherikaṃ mukhālambaraṃ mukhaḍiṇḍimakaṃ mukhacalimakaṃ mukhakerakaṃ mukhadaddarikaṃ nāṭakaṃ lāsaṃ gītaṃ davakammaṃ. Ayaṃ vācasikā khiḍḍā.

Ratīti anukkaṇṭhitādhivacanametaṃ ratīti. Sahāyā vuccanti yehi saha āgamanaṃ phāsu gamanaṃ phāsu gamanāgamanaṃ phāsu ṭhānaṃ phāsu nisajjanaṃ phāsu sayanaṃ phāsu ālapanaṃ phāsu sallapanaṃ phāsu ullapanaṃ phāsu samullapanaṃ phāsu. **Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe**ti khiḍḍā ca rati ca sahāyamajjhe hotīti – khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe.

Puttesu ca vipulaṃ hoti pemanti. **Puttā**ti cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. **Puttesu ca vipulaṃ hotiṃ pema**nti puttesu ca adhimattaṃ hoti pemanti – puttesu ca vipulaṃ hoti pemaṃ.

Piyavippayogaṃ vijigucchamānoti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā putto vā dhītā vā mittā vā amaccā vā ñātī vā sālohitā vā, ime sattā piyā.

Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, ime saṅkhārā piyā. **Piyavippayogaṃ vijigucchamāno**ti piyānaṃ vippayogaṃ vijigucchamāno aṭṭiyamāno harāyamānoti – piyavippayogaṃ vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe, puttesu ca vipulaṃ hoti pemaṃ;

Piyavippayogaṃ vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

128.

Cātuddiso appaṭigho ca hoti, santussamāno itarītarena;

Parissayānaṃ sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo.

Cātuddiso appaṭigho ca hotīti. **Cātuddiso**ti so paccekasambuddho mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati, tathā dutiyaṃ, tathā tatiyaṃ, tathā catutthaṃ. Iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharati. Karuṇāsahagatena… pe… muditāsahagatena…pe… upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati, tathā dutiyaṃ, tathā tatiyaṃ…pe… abyāpajjena pharitvā viharati. **Cātuddiso appaṭigho ca hotī**ti mettāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye dakkhiṇāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uttarāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye puratthimāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye dakkhiṇāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uttarāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye heṭṭhimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uparimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye disāsu vidisāsu sattā te appaṭikūlā honti; karuṇāya bhāvitattā muditāya bhāvitattā upekkhāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti…pe… ye disāsu vidisāsu sattā te appaṭikūlā hontīti – cātuddiso appaṭigho ca hoti.

Santussamāno itarītarenāti so paccekasambuddho santuṭṭho hoti

itarītarena cīvarena, itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca cīvarahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati. Aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati, laddhā ca cīvaraṃ agadhito amucchito anajjhāpasanno ādīnavadassāvī nissaraṇapaññho paribhuñjati. Tāya ca pana itarītaracīvarasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno patissato, ayaṃ vuccati paccekasambuddho porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhito. Santuṭṭho hoti itarītarena piṇḍapātena…pe…

Santuṭṭho hoti itarītarena senāsanena…pe… santuṭṭho hoti itarītarena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena, itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca gilānapaccayabhesajjaparikkhārahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati. Aladdhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ na paritassati. Laddhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ agadhito amucchito anajjhāpanno ādīnavadassāvī nissaraṇapaññho paribhuñjati. Tāya ca itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno patissato, ayaṃ vuccati paccekasambuddho porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhitoti – santussamāno itarītarena.

Parissayānaṃ sahitā achambhīti. **Parissayā**ti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame pākaṭaparissayā? Sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahiṃsā hatthī ahī vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso ḍāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitapittaṃ madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā, sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassā iti vā. Ime vuccanti pākaṭaparissayā.

Katame paṭicchannaparissayā? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ byāpādanīvaraṇaṃ thinamiddhanīvaraṇaṃ uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ vicikicchānīvaraṇaṃ rāgo doso moho kodho upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṃ māyā sāṭheyyaṃ thambho sārambho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā. Ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenaṭṭhena parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya saṃvattantīti parissayā, tatrāsayāti parissayā. Kathaṃ parisahantīti parissayā? Te parissayā taṃ puggalaṃ sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddanti. Evaṃ parisahantīti – parissayā.

Kathaṃ parihānāya saṃvattantīti parissayā? Te parissayā kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Katamesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkapaṭipadāya anvatthapaṭipadāya dhammānudhammapaṭipadāya sīlesu paripūrakāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyogassa satisampajaññassa catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyogassa, catunnaṃ sammappadhānānaṃ… catunnaṃ iddhipādānaṃ… pañcannaṃ indriyānaṃ… pañcannaṃ balānaṃ… sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ… ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Evaṃ parihānāya saṃvattantīti – parissayā.

Kathaṃ tatrāsayāti parissayā? Tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Yathā bile bilāsayā pāṇā sayanti, dake dakāsayā pāṇā sayanti, vane vanāsayā pāṇā sayanti, rukkhe rukkhāsayā pāṇā sayanti; evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayāti. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – "sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati. Kathañca, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā, sarasaṅkappā saṃññojanīyā , tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsiko vuccati. Tena samudācarena samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati.

"Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddaṃ sutvā…pe… ghānena gandhaṃ ghāyitvā…pe… jivhāya rasaṃ sāyitvā…pe… kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā…pe… manasā dhammaṃ viññāya uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saṃyojanīyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Tena samudācarena samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharatī"ti. Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘tayome, bhikkhave, antarāmalā antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalo antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko, doso, bhikkhave…pe… moho, bhikkhave, antarāmalo antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko. Ime kho, bhikkhave, tayo antarāmalā antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā’’ti.

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati;

Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ.

Anatthajanano doso, doso cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

Duṭṭho atthaṃ na jānāti, duṭṭho dhammaṃ na passati;

Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ doso sahate naraṃ.

Anatthajanano moho, moho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

Mūḷho atthaṃ na jānāti, mūḷho dhammaṃ na passati;

Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ moho sahate naranti.

Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya; doso kho, mahārāja…pe… moho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya.

“Lobho doso ca moho ca, purisaṃ pāpacetasaṃ;

Hiṃsanti attasambhūtā, tacasāraṃva samphala”nti .

Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetaṃ bhagavatā –

“Rāgo ca doso ca itonidānā, aratī ratī lomahaṃso itojā;

Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajantī”ti .

Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Parissayānaṃ sahitāti parissaye sahitā ārādhitā ajjhottharitā pariyāditā paṭinissatāti – parissayānaṃ sahitā. **Achambhī**ti so paccekasambuddho abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso viharatīti – parissayānaṃ sahitā acchambhī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti, santussamāno itarītarena;

Parissayānaṃ sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

129.

Dussaṅgahā pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;

Appossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Dussaṅgahā pabbajitāpi eketi pabbajitāpi idhekacce nissayepi diyyamāne uddesepi diyyamāne paripucchāyapi diyyamāne cīvarepi diyyamāne pattepi diyyamāne lohathālakepi diyyamāne dhammakaraṇepi diyyamāne parissāvanepi diyyamāne thavikepi diyyamāne upāhanepi diyyamāne kāyabandhanepi diyyamāne na suṇanti na sotaṃ odahanti na aññācittaṃ upaṭṭhapenti, anassavā avacanakarā paṭilomavuttino aññeneva mukhaṃ karontīti – dussaṅgahā pabbajitāpi eke.

Atho gahaṭṭhā gharamāvasantāti gahaṭṭhāpi idhekacce hatthimhipi diyyamāne…pe… rathepi khettepi vatthumhipi hiraññepi suvaṇṇepi diyyamāne gāmepi…pe… nigamepi nagarepi… raṭṭhepi… janapadepi diyyamāne na suṇanti na sotaṃ odahanti na aññācittaṃ upaṭṭhapenti,

anassavā avacanakarā paṭilomavuttino aññeneva mukhaṃ karontīti – atho gahaṭṭhā gharamāvasantā.

Appossukko paraputtesu hutvāti attānaṃ ṭhapetvā sabbe imasmiṃ atthe paraputtā. Tesu paraputtesu appossukko hutvā abyāvaṭo hutvā anapekkho hutvāti – appossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

‘‘Dussaṅgahā pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;

Appossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

130.

Oropayitvā gihibyañjanāni, sañchinnapatto yathā koviḷāro;

Chetvāna vīro gihibandhanāni, eko care khaggavisāṇakappo.

Oropayitvā gihibyañjanānīti gihibyañjanāni vuccanti kesā ca massū ca mālā ca gandhañca vilepanañca ābharaṇañca pilandhanañca vatthañca pārupanañca veṭhanañca ucchādanaṃ parimaddanaṃ nhāpanaṃ sambāhanaṃ ādāsaṃ añjanaṃ mālāgandhavilepanaṃ mukhacuṇṇaṃ mukhalepanaṃ hatthabandhaṃ sikhābandhaṃ daṇḍaṃ nāḷikaṃ khaggaṃ chattaṃ citrupāhanaṃ uṇhīsaṃ maṇiṃ vāḷabījaniṃ odātāni vatthāni dīghadasāni iti vā. **Oropayitvā gihibyañjanānī**ti gihibyañjanāni oropayitvā samoropayitvā nikkhipitvā paṭipassambhayitvāti – oropayitvā gihibyañjanāni.

Sañchinnapatto yathā koviḷāroti yathā koviḷārassa pattāni chinnāni sañchinnāni patitāni paripatitāni, evameva tassa paccekasambuddhassa gihibyañjanāni chinnāni sañchinnāni patitānīti – sañchinnapatto yathā koviḷāro.

Chetvāna vīro gihibandhanānīti. **Vīro**ti vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, sūroti vīro, vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravoti vīro, vigatalomahaṃsoti vīro.

Virato idha sabbapākehi, nirayadukkhaṃ aticca vīriyavā so;

So vīriyavā padhānavā, dhīro tādi pavuccate tathattā.

Gihibandhanāni vuccanti puttā ca bhariyā ca dāsā ca dāsī ca ajeḷakā ca kukkuṭasūkarā ca hatthigavāssavaḷavā ca khettañca vatthu ca hiraññañca suvaṇṇañca gāmanigamarājadhāniyo ca raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, yaṃ kiñci rajanīyavatthu.

Chetvāna vīro gihibandhanānīti so paccekasambuddho vīro gihibandhanāni chinditvā samucchinditvā jahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – chetvāna vīro gihibandhanāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Oropayitvā gihibyañjanāni, sañchinnapatto yathā koviḷāro,

Chetvāna vīro gihibandhanāni;

Eko care khaggavisāṇakappo"ti.

Paṭhamo vaggo.

Dutiyavaggo

131.

Sace labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuvihāri dhīraṃ;

Abhibhuyya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satīmā.

Sace labhetha nipakaṃ sahāyanti sace nipakaṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ medhāviṃ sahāyaṃ labheyya paṭilabheyya adhigaccheyya vindeyyāti – sace labhetha nipakaṃ saṃhāyaṃ.

Saddhiṃ caraṃ sādhuvihāri dhīranti. **Saddhiṃ cara**nti ekato caraṃ. **Sādhuvihāri**nti paṭhamenapi jhānena sādhuvihāriṃ, dutiyenapi jhānena… tatiyenapi jhānena… catutthenapi jhānena sādhuvihāriṃ, mettāyapi cetovimuttiyā sādhuvihāriṃ, karuṇāyapi…pe… muditāyapi… upekkhāyapi cetovimuttiyā sādhuvihāriṃ, ākāsānañcāyatanasamāpattiyāpi sādhuvihāriṃ, viññāṇañca āyatanasamāpattiyāpi…pe… ākiñcaññāyatanasamāpattiyāpi… pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyāpi sādhuvihāriṃ, nirodhasamāpattiyāpi sādhuvihāriṃ, phalasamāpattiyāpi sādhuvihāriṃ. **Dhīra**nti dhīraṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ

medhāvinti – saddhiṃ caraṃ sādhuvihāri dhīraṃ.

Abhibhuyya sabbāni parissayānīti. **Parissayā**ti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca…pe… ime vuccanti pākaṭaparissayā…pe… ime vuccanti paṭicchannaparissayā…pe… evampi, tatrāsayāti – parissayā. **Abhibhuyya sabbāni parissayānī**ti sabbe parissaye abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharitvā pariyādiyitvā madditvāti – abhibhuyya sabbāni parissayāni.

Careyya tenattamano satīmāti so paccekasambuddho tena nipakena paṇḍitena paññavantena buddhimantena ñāṇinā vibhāvinā medhāvinā sahāyena saddhiṃ attamano tuṭṭhamano haṭṭhamano pahaṭṭhamano udaggamano muditamano careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – careyya tenattamano. **Satīmā**ti so paccekasambuddho satimā hoti paramena satinepakkena samannāgato, cirakatampi cirabhāsitampi saritā anussaritāti – careyya tenattamano satīmā. Tenāha so paccekasambuddho –

> "Sace labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuvihāri dhīraṃ;
>
> Abhibhuyya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satīmā"ti.

132.

> **No ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuvihāri dhīraṃ;**
>
> **Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care khaggavisāṇakappo.**

No ce labhetha nipakaṃ sahāyanti no ce nipakaṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ medhāviṃ sahāyaṃ labheyya paṭilabheyya adhigaccheyya vindeyyāti – no ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ.

Saddhiṃ caraṃ sādhuvihāri dhīranti. **Saddhiṃ cara**nti ekato caraṃ. **Sādhuvihāri**nti paṭhamenapi jhānena sādhuvihāriṃ…pe… nirodhasamāpattiyāpi sādhuvihāriṃ, phalasamāpattiyāpi sādhuvihāriṃ. **Dhīra**nti dhīraṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ medhāvinti – saddhiṃ caraṃ sādhuvihāri dhīraṃ.

Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāyāti rājā khattiyo muddhābhisitto

vijitasaṅgāmo nihatapaccāmitto laddhādhippāyo paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro raṭṭhañca janapadañca kosañca koṭṭhāgārañca pahūtahiraññasuvaṇṇaṃ nagarañca pariccajitvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ paccekasambuddhopi sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> ‘‘No ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuvihāri dhīraṃ;
>
> Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

133.

> **Addhā pasaṃsāma sahāyasampadaṃ, seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā;**
>
> **Ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo.**

Addhā pasaṃsāma sahāyasampadanti. **Addhā**ti ekaṃsavacanaṃ nissaṃsayavacanaṃ nikkaṅkhavacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḷhakavacanaṃ niyogavacanaṃ apaṇṇakavacanaṃ aviraddhavacanaṃ avatthāpanavacanametaṃ – addhāti. **Sahāyasampada**nti sahāyasampadā vuccati yo so sahāyo asekkhena sīlakkhandhena samannāgato hoti, asekkhena samādhikkhandhena… asekkhena paññākkhandhena … asekkhena vimuttikkhandhena… asekkhena vimuttiñāṇadassanakkhandhena samannāgato hoti. **Addhā pasaṃsāma sahāyasampada**nti sahāyasampadaṃ pasaṃsāma thomema kittema vaṇṇemāti – addhā pasaṃsāma sahāyasampadaṃ.

Seṭṭhā samā sevitabbā sahāyāti seṭṭhā honti sahāyā sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena; samā sadisā honti sahāyā sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena. Seṭṭhā vā sahāyā sadisā vā sahāyā sevitabbā bhajitabbā payirupāsitabbā paripucchitabbā paripañhitabbāti – seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā.

Ete aladdhā anavajjabhojīti atthi puggalo sāvajjabhojī atthi puggalo anavajjabhojīti. Katamo ca puggalo sāvajjabhojī? Idhekacco puggalo kuhanāya lapanāya nemittikatāya nippesikatāya lābhena lābhaṃ nijigīsanatāya dārudānena veḷudānena pattadānena pupphadānena phaladānena sinānadānena cuṇṇadānena mattikādānena dantakaṭṭhadānena mukhodakadānena cāṭukamyatāya muggasūpyatāya pāribhaṭyatāya pīṭhamaddikatāya vatthuvijjāya tiracchānavijjāya aṅgavijjāya nakkhattavijjāya dūtagamanena pahiṇagamanena jaṅghapesaniyena vejjakammena navakammena piṇḍapaṭipiṇḍakena dānānuppadānena, adhammena visamena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā jīvikaṃ kappeti. Ayaṃ vuccati puggalo sāvajjabhojī.

Katamo ca puggalo anavajjabhojī? Idhekacco puggalo na kuhanāya na lapanāya na nemittikatāya na nippesikatāya na lābhena lābhaṃ nijigīsanatāya na dārudānena na veḷudānena na pattadānena na pupphadānena na phaladānena na sinānadānena na cuṇṇadānena na mattikādānena na dantakaṭṭhadānena na mukhodakadānena na cāṭukamyatāya na muggasūpyatāya na pāribhaṭyatāya na pīṭhamaddikatāya na vatthuvijjāya na tiracchānavijjāya na aṅgavijjāya na nakkhattavijjāya na dūtagamanena na pahiṇagamanena na jaṅghapesaniyena na vejjakammena na navakammena na piṇḍapaṭipiṇḍakena na dānānuppadānena, dhammena samena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā jīvikaṃ kappeti. Ayaṃ vuccati puggalo anavajjabhojī.

Ete aladdhā anavajjabhojīti ete anavajjabhojī aladdhā alabhitvā anadhigantvā avinditvā appaṭilabhitvāti – ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> “Addhā pasaṃsāma sahāyasampadaṃ, seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā;
>
> Ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

134.

> **Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtena suniṭṭhitāni;**
>
> **Saṅghaṭṭayantāni duve bhujasmiṃ, eko care khaggavisāṇakappo.**

Disvā suvaṇṇassa pabhassarānīti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Suvaṇṇassā**ti jātarūpassa. **Pabhassarānī**ti parisuddhāni pariyodātānīti – disvā suvaṇṇassa pabhassarāni.

Kammāraputtena suniṭṭhitānīti kammāraputto vuccati suvaṇṇakāro. **Kammāraputtena suniṭṭhitānī**ti kammāraputtena suniṭṭhitāni sukatāni suparikammakatānīti – kammāraputtena suniṭṭhitāni.

Saṅghaṭṭayantāni duve bhujasminti bhujo vuccati hattho. Yathā ekasmiṃ hatthe dve nūpurāni ghaṭṭenti ; evameva sattā taṇhāvasena diṭṭhivasena niraye ghaṭṭenti, tiracchānayoniyaṃ ghaṭṭenti, pettivisaye ghaṭṭenti, manussaloke ghaṭṭenti, devaloke ghaṭṭenti, gatiyā gatiṃ upapattiyā upapattiṃ paṭisandhiyā paṭisandhiṃ bhavena bhavaṃ saṃsārena saṃsāraṃ vaṭṭena vaṭṭaṃ ghaṭṭenti saṅghaṭṭenti saṅghaṭṭentā caranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpentīti – saṅghaṭṭayantāni duve bhujasmiṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

''Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtena suniṭṭhitāni;

Saṅghaṭṭayantāni duve bhujasmiṃ, eko care khaggavisāṇakappo''.

135.

Evaṃ dutīyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;

Etaṃ bhayaṃ āyatiṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Evaṃ dutīyena sahā mamassāti taṇhādutiyo vā hoti puggaladutiyo vā. Kathaṃ taṇhādutiyo hoti? Taṇhāti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. Yassesā taṇhā appahīnā, so vuccati taṇhādutiyo.

Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaraṃ;

Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattatīti.

Evaṃ taṇhādutiyo vā hoti.

Kathaṃ puggaladutiyo hoti? Idhekacco na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto ekassa vā dutiyo hoti, dvinnaṃ vā tatiyo hoti, tiṇṇaṃ vā catuttho hoti. Tattha bahuṃ samphappalāpaṃ palapati; seyyathidaṃ

– rājakathaṃ corakathaṃ mahāmattakathaṃ senākathaṃ bhayakathaṃ yuddhakathaṃ annakathaṃ pānakathaṃ vatthakathaṃ sayanakathaṃ mālākathaṃ gandhakathaṃ ñātikathaṃ yānakathaṃ gāmakathaṃ nigamakathaṃ nagarakathaṃ janapadakathaṃ itthikathaṃ sūrakathaṃ visikhākathaṃ kumbhaṭṭhānakathaṃ pubbapetakathaṃ nānattakathaṃ lokakkhāyikaṃ samuddakkhāyikaṃ itibhavābhavakathaṃ katheti. Evaṃ puggaladutiyo hotīti – evaṃ dutīyena sahā mamassa.

Vācābhilāpo abhisajjanā vāti vācābhilāpo vuccati bāttiṃsa tiracchānakathā, seyyathidaṃ – rājakathaṃ…pe… itibhavābhavakathaṃ. **Abhisajjanā vā**ti dve sajjanā – taṇhāsajjanā ca diṭṭhisajjanā ca…pe… ayaṃ taṇhāsajjanā…pe… ayaṃ diṭṭhisajjanāti – vācābhilāpo abhisajjanā vā.

Etaṃ bhayaṃ āyatiṃ pekkhamānoti. **Bhaya**nti jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhibhayaṃ maraṇabhayaṃ rājabhayaṃ corabhayaṃ aggibhayaṃ udakabhayaṃ attānuvādabhayaṃ parānuvādabhayaṃ daṇḍabhayaṃ duggatibhayaṃ ūmibhayaṃ kumbhilabhayaṃ āvaṭṭabhayaṃ susumārabhayaṃ ājīvakabhayaṃ asilokabhayaṃ parisasārajjabhayaṃ madanabhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso ubbego utrāso. **Etaṃ bhayaṃ āyatiṃ pekkhamāno**ti etaṃ bhayaṃ āyatiṃ pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – etaṃ bhayaṃ āyatiṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Evaṃ dutīyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;

Etaṃ bhayaṃ āyatiṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”.

136.

Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ;

Ādīnavaṃ kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Kāmā hi citrā madhurā manoramāti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Citrā**ti nānāvaṇṇā rūpā nānāvaṇṇā saddā nānāvaṇṇā gandhā nānāvaṇṇā rasā nānāvaṇṇā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā. **Madhurā**ti vuttañhetaṃ bhagavatā – “pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā

manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā…pe… ghānaviññeyyā gandhā… jivhāviññeyyā rasā… kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, idaṃ vuccati kāmasukhaṃ miḷhasukhaṃ puthujjanasukhaṃ anariyasukhaṃ, na sevitabbaṃ na bhāvetabbaṃ na bahulīkātabbaṃ, 'bhāyitabbaṃ etassa sukhassā'ti vadāmī''ti – kāmā hi citrā madhurā **manoramā**ti. **Mano**ti yaṃ cittaṃ…pe… tajjā manoviññāṇadhātu. Mano ramenti thomenti tosenti pahāsentīti – kāmā hi citrā madhurā manoramā.

Virūparūpena mathenti cittanti nānāvaṇṇehi rūpehi…pe… nānāvaṇṇehi phoṭṭhabbehi cittaṃ mathenti tosenti pahāsentīti – virūparūpena mathenti cittaṃ.

Ādīnavaṃ kāmaguṇesu disvāti. Vuttañhetaṃ bhagavatā – ''ko ca, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo? Idha, bhikkhave, kulaputto yena sippaṭṭhānena jīvikaṃ kappeti, yadi muddāya yadi gaṇanāya yadi saṅkhānena yadi kasiyā yadi vaṇijjāya yadi gorakkhena yadi issatthena yadi rājaporisena yadi sippaññatarena, sītassa purakkhato uṇhassa purakkhato ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi samphassamāno khuppipāsāya mīyamāno; ayaṃ, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

''Tassa ce, bhikkhave, kulaputtassa evaṃ uṭṭhahato ghaṭato vāyamato te bhogā nābhinipphajjanti, so socati kilamati paridevati urattāḷiṃ kandati, sammohaṃ āpajjati – 'moghaṃ vata me uṭṭhānaṃ, aphalo vata me vāyāmo'ti. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

''Tassa ce, bhikkhave, kulaputtassa evaṃ uṭṭhahato ghaṭato vāyamato te bhogā abhinipphajjanti, so tesaṃ bhogānaṃ ārakkhādhikaraṇaṃ dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti – 'kinti me bhoge neva rājāno hareyyuṃ, na corā hareyyuṃ, na aggi ḍaheyya, na udakaṃ vaheyya, na appiyā dāyādā hareyyu'nti. Tassa evaṃ ārakkhato gopayato te bhoge rājāno vā haranti corā vā haranti aggi vā ḍahati udakaṃ vā vahati appiyā vā dāyādā haranti. So socati…pe… sammohaṃ āpajjati – 'yampi me ahosi tampi no natthī'ti. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyāpi khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttena vivadati, puttopi mātarā vivadati, pitāpi puttena vivadati, puttopi pitarā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginīpi bhātarā vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati. Te tattha kalahaviggahavivādāpannā aññamaññaṃ pāṇīhipi upakkamanti leḍḍūhipi upakkamanti daṇḍehipi upakkamanti satthehipi upakkamanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu asicammaṃ gahetvā dhanukalāpaṃ sannayhitvā ubhatobyūḷhaṃ saṅgāmaṃ pakkhandanti, usūsupi khippamānesu sattīsupi khippamānāsu asīsupi vijjotalantesu. Te tattha usūhipi vijjhanti sattīhipi vijjhanti asināpi sīsaṃ chindanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu asicammaṃ gahetvā dhanukalāpaṃ sannayhitvā addāvalepanā upakāriyo pakkhandanti, usūsupi khippamānesu sattīsupi khippamānāsu, asīsupi vijjotalantesu. Te tattha usūhipi vijjhanti sattīhipi vijjhanti chakaṇakāyapi osiñcanti abhivaggenapi omaddanti asināpi sīsaṃ chindanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu sandhimpi chindanti nillopampi haranti ekāgārikampi karonti paripanthepi tiṭṭhanti paradārampi gacchanti. Tamenaṃ rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārenti – kasāhipi tāḷenti, vettehipi tāḷenti, aḍḍhadaṇḍakehipi tāḷenti, hatthampi chindanti…pe… asināpi sīsaṃ chindanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ

kāmānameva hetu kāyena duccaritaṃ caranti vācāya duccaritaṃ caranti manasā duccaritaṃ caranti. Te kāyena duccaritaṃ caritvā vācāya duccaritaṃ caritvā manasā duccaritaṃ caritvā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjanti. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo samparāyiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu''.

Ādīnavaṃ kāmaguṇesu disvāti kāmaguṇesu ādīnavaṃ disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – ādīnavaṃ kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> ''Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ;
>
> Ādīnavaṃ kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo''ti.

137.

> **Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metaṃ;**
>
> **Etaṃ bhayaṃ kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.**

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metanti vuttañhetaṃ bhagavatā – ''bhayanti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Dukkhanti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Rogoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Gaṇḍoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Sallanti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Saṅgoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Paṅkoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Gabbhoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Kasmā ca, bhikkhave, bhayanti kāmānametaṃ adhivacanaṃ? Yasmā ca kāmarāgarattāyaṃ, bhikkhave, chandarāgavinibaddho diṭṭhadhammikāpi bhayā na parimuccati, samparāyikāpi bhayā na parimuccati, tasmā bhayanti kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Kasmā ca, bhikkhave, dukkhanti… pe… rogoti… gaṇḍoti… sallanti… saṅgoti… paṅkoti… gabbhoti kāmānametaṃ adhivacanaṃ? Yasmā ca kāmarāgarattāyaṃ, bhikkhave, chandarāgavinibaddho diṭṭhadhammikāpi gabbhā na parimuccati, samparāyikāpi gabbhā na parimuccati, tasmā gabbhoti kāmānametaṃ adhivacana''nti.

> Bhayaṃ dukkhañca rogo ca, gaṇḍo sallañca saṅgo ca;

Paṅko gabbho ca ubhayaṃ, ete kāmā pavuccanti;

Yattha satto puthujjano.

Otiṇṇo sātarūpena, puna gabbhāya gacchati;

Yato ca bhikkhu ātāpī, sampajaññaṃ na riccati .

So imaṃ palipathaṃ duggaṃ, atikkamma tathāvidho;

Pajaṃ jātijarūpetaṃ, phandamānaṃ avekkhatīti.

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metaṃ.

Etaṃ bhayaṃ kāmaguṇesu disvāti etaṃ bhayaṃ kāmaguṇesu disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – etaṃ bhayaṃ kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metaṃ;

Etaṃ bhayaṃ kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

138.

Sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsaṃ, vātātape ḍaṃsasarīsape ca;

Sabbānipetāniabhisambhavitvā,ekocarekhaggavisāṇakappo.

Sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsanti. **Sīta**nti dvīhi kāraṇehi sītaṃ hoti – abbhantaradhātuppakopavasena vā sītaṃ hoti bahiddhā utuvasena vā sītaṃ hoti. **Uṇha**nti dvīhi kāraṇehi uṇhaṃ hoti – abbhantaradhātuppakopavasena vā uṇhaṃ hoti bahiddhā utuvasena vā uṇhaṃ hoti. Khudā vuccati chātako. Pipāsā vuccati udakapipāsāti – sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsaṃ.

Vātātape ḍaṃsasarīsape cāti. **Vātā**ti puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. Ātapo vuccati sūriyasantāpo. Ḍaṃsā vuccanti piṅgalamakkhikā. Sarīsapā vuccanti ahīti – vātātape ḍaṃsasarīsape ca.

Sabbānipetāni abhisambhavitvāti abhibhavitvā ajjhottharitvā pariyādiyitvā madditvāti – sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsaṃ, vātātape ḍaṃsasarīsape ca;

Sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

139.

Nāgova yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī uḷāro;

Yathābhirantaṃ vihare araññe, eko care khaggavisāṇakappo.

Nāgova yūthāni vivajjayitvāti nāgo vuccati hatthināgo. Paccekasambuddhopi nāgo. Kiṃkāraṇā paccekasambuddho nāgo? Āguṃ na karotīti nāgo; na gacchatīti nāgo; na āgacchatīti nāgo. Kathaṃ so paccekasambuddho āguṃ na karotīti nāgo? Āgu vuccati pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā.

Āguṃ na karoti kiñci loke, sabbasaṃyoge visajja bandhanāni;

Sabbattha na sajjati vimutto, nāgo tādi pavuccate tathattā.

Evaṃ so paccekasambuddho āguṃ na karotīti nāgo.

Kathaṃ so paccekasambuddho na gacchatīti nāgo? So paccekasambuddho na chandāgatiṃ gacchati, na dosāgatiṃ gacchati, na mohāgatiṃ gacchati, na bhayāgatiṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi kappehi yāyati nīyati vuyhati saṃharīyati. Evaṃ so paccekasambuddho na gacchatīti nāgo.

Kathaṃ so paccekasambuddho na āgacchatīti nāgo? Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati, sakadāgāmimaggena…pe… anāgāmimaggena…pe… arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Evaṃ so paccekasambuddho na āgacchatīti nāgo.

Nāgova yūthāni vivajjayitvāti yathā so hatthināgo yūthāni vivajjetvā parivajjetvā abhinivajjetvā ekova araññavanamajjhogāhetvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, paccekasambuddhopi gaṇaṃ vivajjetvā parivajjetvā abhivajjetvā eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gacchati eko tiṭṭhati eko nisīdati eko seyyaṃ kappeti eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati eko paṭikkamati eko raho nisīdati eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – nāgova yūthāni vivajjayitvā.

Sañjātakhandho padumī uḷāroti yathā so hatthināgo sañjātakkhandho sattaratano vā hoti aṭṭharatano vā, paccekasambuddhopi sañjātakkhandho asekkhena sīlakkhandhena asekkhena samādhikkhandhena asekkhena paññākkhandhena asekkhena vimuttikkhandhena asekkhena vimuttiñāṇadassanakkhandhena. Yathā so hatthināgo padumī, paccekasambuddhopi sattahi bojjhaṅgapupphehi padumī, satisambojjhaṅgapupphena dhammavicayasambojjhaṅgapupphena vīriyasambojjhaṅgapupphena pītisambojjhaṅgapupphena, pītisambojjhaṅgapupphena passaddhisambojjhaṅgapupphena samādhisambojjhaṅgapupphena upekkhāsambojjhaṅgapupphena. Yathā so hatthināgo uḷāro thāmena balena javena sūrena, paccekasambuddhopi uḷāro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanenāti – sañjātakhandho padumī uḷāro.

Yathābhirantaṃ vihare araññeti yathā so hatthināgo yathābhirantaṃ araññe viharati, paccekasambuddhopi yathābhirantaṃ araññe viharati. Paṭhamenapi jhānena yathābhirantaṃ araññe viharati, dutiyenapi jhānena… pe… tatiyenapi jhānena… catutthenapi jhānena yathābhirantaṃ araññe viharati; mettāyapi cetovimuttiyā yathābhirantaṃ araññe viharati, karuṇāyapi cetovimuttiyā… muditāyapi cetovimuttiyā… upekkhāyapi cetovimuttiyā yathābhirantaṃ araññe viharati; ākāsānañcāyatanasamāpattiyāpi yathābhirantaṃ araññe viharati, viññāṇañcāyatanasamāpattiyāpi… ākiñcaññāyatanasamāpattiyāpi… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyāpi… nirodhasamāpattiyāpi… phalasamāpattiyāpi yathābhirantaṃ araññe viharatīti – yathābhirantaṃ vihare araññe, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> ‘‘Nāgova yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī uḷāro;
>
> Yathābhirantaṃ vihare araññe, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

140.

Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmayikaṃ vimuttiṃ;

Ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo.

Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmayikaṃ vimuttinti vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘yāvatānanda , bhikkhu saṅgaṇikārāmo saṅgaṇikarato saṅgaṇikārāmataṃ anuyutto, gaṇārāmo gaṇarato gaṇasammudito (gaṇārāmataṃ anuyutto) , yaṃ taṃ nekkhammasukhaṃ pavivekasukhaṃ upasamasukhaṃ sambodhisukhaṃ, tassa sukhassa nikāmalābhī bhavissati akicchalābhī akasiralābhīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Yo ca kho so, ānanda, bhikkhu eko gaṇasmā vūpakaṭṭho viharati, tassetaṃ bhikkhuno pāṭikaṅkhaṃ. Yaṃ taṃ nekkhammasukhaṃ pavivekasukhaṃ upasamasukhaṃ sambodhisukhaṃ, tassa sukhassa nikāmalābhī bhavissati akicchalābhī akasiralābhīti – ṭhānametaṃ vijjati. Yāvatānanda, bhikkhu saṅgaṇikārāmo saṅgaṇikarato saṅgaṇikārāmataṃ anuyutto, gaṇārāmo gaṇarato gaṇasammudito (gaṇārāmataṃ anuyutto,) sāmāyikaṃ vā kantaṃ cetovimuttiṃ upasampajja viharissati, asāmāyikaṃ vā akuppanti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Yo ca kho so, ānanda, bhikkhu eko gaṇasmā vūpakaṭṭho viharati, tassetaṃ bhikkhuno pāṭikaṅkhaṃ sāmāyikaṃ vā kantaṃ cetovimuttiṃ upasampajja viharissati, asāmāyikaṃ vā akuppanti, ṭhānametaṃ vijjatī’’ti – aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmayikaṃ vimuttiṃ.

Ādiccabandhussa vaco nisammāti ādicco vuccati sūriyo. So gotamo gottena. Paccekasambuddhopi gotamo gottena. So paccekasambuddho sūriyassa gottañātako gottabandhu, tasmā paccekasambuddho ādiccabandhu. **Ādiccabandhussa vaco nisammā**ti ādiccabandhussa vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmayikaṃ vimuttiṃ;

Ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

Dutiyo vaggo.

141.

Diṭṭhīvisūkāni upātivatto, patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo;

Uppannañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo.

Diṭṭhivisūkāni upātivattoti diṭṭhivisūkāni vuccanti vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhī. Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ, vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati viññāṇavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññāṇaṃ viññāṇasmiṃ vā attānaṃ. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisaṃyojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanaṃ vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho, ayāthāvakasmiṃ yāthāvakanti gāho, yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – imāni diṭṭhivisūkāni. **Diṭṭhivisūkāni upātivatto**ti diṭṭhivisūkāni upātivatto atikkanto samatikkanto vītivattoti – diṭṭhīvisūkāni upātivatto.

Patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggoti niyāmā vuccanti cattāro maggā; ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammāājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. Catūhi ariyamaggehi samannāgato niyāmaṃ patto sampatto adhigato phassito sacchikatoti – patto niyāmaṃ. **Paṭiladdhamaggo**ti laddhamaggo paṭiladdhamaggo adhigatamaggo phassitamaggo sacchikatamaggoti – patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo.

Uppannañāṇomhi anaññaneyyoti tassa paccekasambuddhassa ñāṇaṃ uppannaṃ samuppannaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti ñāṇaṃ uppannaṃ samuppannaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti…pe… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti ñāṇaṃ uppannaṃ samuppannaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtanti – uppannañāṇomhi. **Anaññaneyyo**ti so paccekasambuddho na paraneyyo

Na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtaṃ

jānāti passati asammūḷho sampajāno paṭissato. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti na paraneyyo na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtaṃ jānāti passati asammūḷho sampajāno paṭissato. ‘‘Sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti…pe… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti na paraneyyo na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtaṃ jānāti passati asammūḷho sampajāno paṭissatoti – uppannañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

‘‘Diṭṭhīvisūkāni upātivatto, patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo;

Uppannañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

142.

Nillolupo nikkuho nippipāso, nimmakkho niddhantakasāvamoho;

Nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Nillolupo nikkuho nippipāsoti loluppaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā loluppā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho nillolupo.

Nikkuhoti tīṇi kuhanavatthūni – paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu, iriyāpathasaṅkhātaṃ kuhanavatthu, sāmantajappanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu? Idha gahapatikā bhikkhuṃ nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi, so pāpiccho icchāpakato atthiko cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ bhiyyokamyataṃ upādāya cīvaraṃ paccakkhāti, piṇḍapātaṃ paccakkhāti, senāsanaṃ paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paccakkhāti. So evamāha – ‘‘kiṃ samaṇassa mahagghena cīvarena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ samaṇo susānā vā saṅkārakūṭā vā pāpaṇikā vā nantakāni uccinitvā saṅghāṭikaṃ karitvā dhāreyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvikaṃ kappeyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena senāsanena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ

samaṇo rukkhamūliko vā assa sosāniko vā abbhokāsiko vā. Kiṃ samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ samaṇo pūtimuttena vā haritakīkhaṇḍena vā osadhaṃ kareyyā''ti. Tadupādāya lūkhaṃ cīvaraṃ dhāreti lūkhaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjati lūkhaṃ senāsanaṃ paṭisevati lūkhaṃ gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭisevati. Tamenaṃ gahapatikā evaṃ jānanti – ''ayaṃ samaṇo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āraddhavīriyo dhutavādo''ti. Bhiyyo bhiyyo nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So evamāha – ''tiṇṇaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, deyyadhammassa sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, dakkhiṇeyyānaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati. Tumhākañcevāyaṃ saddhā atthi, deyyadhammo ca saṃvijjati, ahañca paṭiggāhako. Sacehaṃ na paṭiggahessāmi, evaṃ tumhe puññena paribāhirā bhavissatha . Na mayhaṃ iminā attho. Api ca, tumhākaṃyeva anukampāya paṭiggaṇhāmī''ti. Tadupādāya bahumpi cīvaraṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi senāsanaṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭiggaṇhāti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ iriyāpathasaṅkhātaṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo ''evaṃ maṃ jano sambhāvessatī''ti gamanaṃ saṇṭhapeti ṭhānaṃ saṇṭhapeti nisajjaṃ saṇṭhapeti sayanaṃ saṇṭhapeti, paṇidhāya gacchati paṇidhāya tiṭṭhati paṇidhāya nisīdati paṇidhāya seyyaṃ kappeti samāhito viya gacchati samāhito viya tiṭṭhati samāhito viya nisīdati samāhito viya seyyaṃ kappeti, āpāthakajjhāyīva hoti. Yā evarūpā iriyāpathassa āṭhapanā ṭhapanā saṇṭhapanā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ iriyāpathasaṅkhātaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ sāmantajappanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo ''evaṃ maṃ jano sambhāvessatī''ti ariyadhamme sannissitavācaṃ bhāsati. ''Yo evarūpaṃ cīvaraṃ dhāreti so samaṇo mahesakkho''ti bhaṇati; yo evarūpaṃ pattaṃ dhāreti…pe… lohathālakaṃ dhāreti… dhammakaraṇaṃ dhāreti… parissāvanaṃ dhāreti… kuñcikaṃ dhāreti… upāhanaṃ dhāreti… kāyabandhanaṃ dhāreti… āyogaṃ dhāreti so samaṇo mahesakkho''ti bhaṇati; ''yassa evarūpā upajjhāyo so samaṇo mahesakkho''ti bhaṇati; yassa evarūpo ācariyo …pe… evarūpā samānupajjhāyakā… samānācariyakā…

mittā… sandiṭṭhā… sambhattā… sahāyā so samaṇo mahesakkhoti bhaṇati; yo evarūpe vihāre vasati… aḍḍhayoge vasati… pāsāde vasati… hammiye vasati… guhāyaṃ vasati… leṇe vasati… kuṭiyaṃ vasati… kūṭāgāre vasati… aṭṭe vasati… māḷe vasati… uddaṇḍe vasati… upaṭṭhānasālāyaṃ vasati… maṇḍape vasati… rukkhamūle vasati so samaṇo mahesakkho''ti bhaṇati.

Atha vā, korajikakorajiko bhākuṭikabhākuṭiko kuhakakuhako lapakalapako mukhasambhāviko ''ayaṃ samaṇo imāsaṃ evarūpānaṃ santānaṃ vihārasamāpattīnaṃ lābhī''ti tādisaṃ gambhīraṃ gūḷhaṃ nipuṇaṃ paṭicchannaṃ lokuttaraṃ suññatāpaṭisaññuttaṃ kathaṃ katheti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ, idaṃ sāmantajappanasaṅkhātaṃ kuhanavatthu. Tassa paccekasambuddhassa imāni tīṇi kuhanavatthūni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. Tasmā so paccekasambuddho nikkuho.

Nippipāsoti pipāsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā pipāsā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho nippipāsoti – nillolupo nikkuho nippipāso.

Nimmakkho niddhantakasāvamohoti. **Makkho**ti yo makkho makkhāyanā makkhāyitattaṃ niṭṭhuriyaṃ niṭṭhuriyakammaṃ. **Kasāvo**ti rāgo kasāvo, doso kasāvo, moho kasāvo, kodho…pe… upanāho… makkho… paḷāso… sabbākusalābhisaṅkhārā kasāvā. **Moho**ti dukkhe aññāṇaṃ, dukkhasamudaye aññāṇaṃ, dukkhanirodhe aññāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññāṇaṃ, pubbante aññāṇaṃ, aparante aññāṇaṃ, pubbantāparante aññāṇaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇaṃ. Yaṃ evarūpaṃ aññāṇaṃ adassanaṃ anabhisamayo ananubodho appaṭivedho asaṃgāhanā apariyogāhanā asamapekkhanā apaccavekkhaṇā apaccakkhakammaṃ dummejjhaṃ bālyaṃ asampajaññaṃ moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ. Tassa paccekasambuddhassa makkho ca kasāvo ca moho ca vantā saṃvantā niddhantā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti. So paccekasambuddho nimmakkho niddhantakasāvamoho.

Nirāsaso sabbaloke bhavitvāti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Sabbaloke**ti sabbaapāyaloke

sabbamanussaloke sabbadevaloke sabbakhandhaloke sabbadhātuloke sabbaāyatanaloke. **Nirāsaso sabbaloke bhavitvā**ti sabbaloke nirāsaso bhavitvā nittaṇho bhavitvā nippipāso bhavitvāti – nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Nilloluponikkuhonippipāso,nimmakkhoniddhantakasāvamoho;

Nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

143.

Pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayetha, anatthadassiṃ visame niviṭṭhaṃ;

Sayaṃ na seve pasutaṃ pamattaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

Pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayethāti. Pāpasahāyo vuccati yo so sahāyo dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā samannāgato – natthi dinnaṃ, natthi yiṭṭhaṃ, natthi hutaṃ, natthi sukatadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, natthi ayaṃ loko, natthi paro loko, natthi mātā, natthi pitā, natthi sattā opapātikā, natthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā ye imañca lokaṃ parañca lokaṃ sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedentīti. Ayaṃ pāpasahāyo. Pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayethāti. Pāpaṃ sahāyaṃ vajjeyya parivajjeyyāti – pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayetha.

Anatthadassiṃ visame niviṭṭhanti anatthadassī vuccati yo so sahāyo dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā samannāgato – natthi dinnaṃ, natthi yiṭṭhaṃ…pe… ye imañca lokaṃ parañca lokaṃ sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedentīti. **Visame niviṭṭha**nti visame kāyakamme niviṭṭhaṃ, visame vacīkamme niviṭṭhaṃ, visame manokamme niviṭṭhaṃ, visame pāṇātipāte niviṭṭhaṃ, visame adinnādāne niviṭṭhaṃ, visame kāmesumicchācāre niviṭṭhaṃ, visame musāvāde niviṭṭhaṃ, visamāya pisuṇāya vācāya niviṭṭhaṃ, visamāya pharusāya vācāya niviṭṭhaṃ, visame samphappalāpe niviṭṭhaṃ, visamāya abhijjhāya niviṭṭhaṃ, visame byāpāde niviṭṭhaṃ, visamāya micchādiṭṭhiyā niviṭṭhaṃ, visamesu saṅkhāresu niviṭṭhaṃ visamesu pañcasu kāmaguṇesu niviṭṭhaṃ, visamesu pañcasu nīvaraṇesu niviṭṭhaṃ viniviṭṭhaṃ sattaṃ allīnaṃ upagataṃ ajjhositaṃ adhimuttanti – anatthadassiṃ visame niviṭṭhaṃ.

Sayaṃ na seve pasutaṃ pamattanti. **Pasuta**nti yopi kāme esati

gavesati pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tannino tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe pariyesati, sadde…pe… gandhe… rase… phoṭṭhabbe pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe paṭilabhati, sadde…pe… gandhe… rase… phoṭṭhabbe paṭilabhati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe paribhuñjati, sadde…pe… gandhe… rase… phoṭṭhabbe paribhuñjati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yathā kalahakārako kalahappasuto, kammakārako kammappasuto, gocare caranto gocarappasuto, jhāyī jhānappasuto; evameva yo kāme esati gavesati pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe pariyesati…pe… yopi taṇhāvasena rūpe paṭilabhati… pe… yopi taṇhāvasena rūpe paribhuñjati, sadde…pe… gandhe… rase… phoṭṭhabbe paribhuñjati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. **Pamatta**nti. Pamādo vattabbo kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu kāmaguṇesu vā cittassa vosaggo vosaggānuppadānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo, yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ – ayaṃ vuccati pamādo.

Sayaṃ na seve pasutaṃ pamattanti pasutaṃ na seveyya pamattañca sayaṃ na seveyya sāmaṃ na seveyya na niseveyya na saṃseveyya na parisaṃseveyya na ācareyya na samācareyya na samādāya vatteyyāti – sayaṃ na seve pasutaṃ pamattaṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayetha, anatthadassiṃ visame niviṭṭhaṃ;

Sayaṃ na seve pasutaṃ pamattaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

144.

Bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha, mittaṃ uḷāraṃ paṭibhānavantaṃ;

Aññāya atthāni vineyya kaṅkhaṃ, eko care

khaggavisāṇakappo.

Bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajethāti bahussuto hoti mitto sutadharo sutasannicayo. Ye te dhammā ādikalyāṇā majjhekalyāṇā pariyosānakalyāṇā sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ abhivadanti, tathārūpāssa dhammā bahussutā honti dhātā vacasā paricitā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā. **Dhammadhara**nti dhammaṃ dhārentaṃ – suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ itivuttakaṃ jātakaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ. **Bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajethā**ti bahussutañca dhammadharañca mittaṃ bhajeyya saṃbhajeyya seveyya niseveyya saṃseveyya paṭiseveyyāti – bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha.

Mittaṃ uḷāraṃ paṭibhānavantanti uḷāro hoti mitto sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassena. **Paṭibhānavanta**nti tayo paṭibhānavanto – pariyattipaṭibhānavā, paripucchāpaṭibhānavā, adhigamapaṭibhānavā. Katamo pariyattipaṭibhānavā? Idhekaccassa buddhavacanaṃ pariyāputaṃ hoti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthā udānaṃ itivuttakaṃ jātakaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ. Tassa pariyattiṃ nissāya paṭibhāti – ayaṃ pariyattipaṭibhānavā.

Katamo paripucchāpaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitopi hoti atthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭṭhāne ca. Tassa paripucchaṃ nissāya paṭibhāti – ayaṃ paripucchāpaṭibhānavā.

Katamo adhigamapaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo cattāro ariyamaggā cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo . Tassa attho ñāto dhammo ñāto nirutti ñātā. Atthe ñāte attho paṭibhāti, dhamme ñāte dhammo paṭibhāti, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāti. Imesu tīsu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. So paccekasambuddho imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā paccekasambuddho paṭibhānavā. Yassa pariyatti natthi paripucchā natthi adhigamo natthi, kiṃ tassa paṭibhāyissatīti – mittaṃ uḷāraṃ paṭibhānavantaṃ.

Aññāya atthāni vineyya kaṅkhanti attatthaṃ aññāya paratthaṃ aññāya ubhayatthaṃ aññāya diṭṭhadhammikatthaṃ aññāya samparāyikatthaṃ aññāya paramatthaṃ aññāya abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā

vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā kaṅkhaṃ vineyya paṭivineyya pajaheyya vinodeyya byantīkareyya anabhāvaṃ gameyyāti – aññāya atthāni vineyya kaṅkhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> "Bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha, mittaṃ uḷāraṃ paṭibhānavantaṃ;
>
> Aññāya atthāni vineyya kaṅkhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

145.

> **Khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca loke, analaṅkaritvā anapekkhamāno;**
>
> **Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo.**

Khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca loketi. **Khiḍḍā**ti dve khiḍḍā – kāyikā khiḍḍā ca vācasikā khiḍḍā ca…pe… ayaṃ kāyikā khiḍḍā… pe… ayaṃ vācasikā khiḍḍā. **Ratī**ti anukkaṇṭhitādhivacanametaṃ – ratīti. **Kāmasukha**nti vuttañhetaṃ bhagavatā – "pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā…pe… ghānaviññeyyā gandhā… jivhāviññeyyā rasā… kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, idaṃ vuccati kāmasukhaṃ". **Loke**ti manussaloketi – khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca loke.

Analaṅkaritvā anapekkhamānoti khiḍḍañca ratiñca kāmasukhañca loke analaṅkaritvā anapekkho hutvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – analaṅkaritvā anapekkhamāno.

Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādīti. **Vibhūsā**ti dve vibhūsā – atthi agārikavibhūsā atthi anāgārikavibhūsā. Katamā agārikavibhūsā? Kesā ca massū ca mālāgandhañca vilepanañca ābharaṇañca pilandhanañca vatthañca pārupanañca veṭhanañca ucchādanaṃ parimaddanaṃ nhāpanaṃ sambāhanaṃ ādāsaṃ añjanaṃ mālāgandhavilepanaṃ mukhacuṇṇaṃ mukhalepanaṃ hatthabandhaṃ sikhābandhaṃ daṇḍaṃ nāḷikaṃ khaggaṃ chattaṃ citrupāhanaṃ uṇhīsaṃ maṇiṃ vāḷabījaniṃ odātāni vatthāni dīghadasāni iti vā – ayaṃ agārikavibhūsā.

Katamā anāgārikavibhūsā? Cīvaramaṇḍanā pattamaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa bāhirānaṃ vā parikkhārānaṃ maṇḍanā vibhūsanā keḷanā parikeḷanā gaddhikatā gaddhikattaṃ capalatā cāpalyaṃ – ayaṃ anāgārikavibhūsā.

Saccavādīti so paccekasambuddho saccavādī saccasandho theto paccayiko avisaṃvādako lokassa, vibhūsaṭṭhānā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto, vimariyādikatena cetasā viharatīti – vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> "Khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca loke, analaṅkaritvā anapekkhamāno;
>
> Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

146.

> **Puttañca dāraṃ pitarañca mātaraṃ, dhanāni dhaññāni ca bandhavāni;**
>
> **Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo.**

Puttañca dāraṃ pitarañca mātaranti. **Puttā**ti cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. Dārā vuccanti bhariyāyo. **Pitā**ti yo so janako. **Mātā**ti yā sā janikāti – puttañca dāraṃ pitarañca mātaraṃ.

Dhanāni dhaññāni ca bandhavānīti dhanāni vuccanti hiraññaṃ suvaṇṇaṃ muttā maṇi veḷuriyo saṅkho silā pavāḷaṃ rajataṃ jātarūpaṃ lohitaṅgo masāragallaṃ. Dhaññāni vuccanti pubbaṇṇaṃ aparaṇṇaṃ. Pubbaṇṇaṃ nāma sāli vīhi yavo godhumo kaṅgu varako kudrūsako . Aparaṇṇaṃ nāma sūpeyyaṃ. **Bandhavānī**ti cattāro bandhavā – ñātibandhavāpi bandhu, gottabandhavāpi bandhu, mittabandhavāpi bandhu, sippabandhavāpi bandhūti – dhanāni dhaññāni ca bandhavāni.

Hitvāna kāmāni yathodhikānīti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca…pe… ime vuccanti vatthukāmā…pe… ime vuccanti kilesakāmā. **Hitvāna kāmānī**ti vatthukāme parijānitvā, kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā. **Hitvāna kāmāni yathodhikānī**ti sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na

puneti na pacceti na paccāgacchati; sakadāgāmimaggena ye kilesā pahīnā… pe… anāgāmimaggena ye kilesā pahīnā… arahattamaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti – hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> ‘‘Puttañca dāraṃ pitarañca mātaraṃ, dhanāni dhaññāni ca bandhavāni;
>
> Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

147.

> **Saṅgo eso parittamettha sokhyaṃ, appassādo dukkhamettha bhiyyo;**
>
> **Gaḷo eso iti ñatvā matimā , eko care khaggavisāṇakappo.**

Saṅgo eso parittamettha sokhyanti saṅgoti vā baḷisanti vā āmisanti vā lagganti vā palibodhoti vā, pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacanaṃ. **Parittamettha sokhya**nti vuttañhetaṃ bhagavatā – ‘‘pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā…pe… kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, idaṃ vuccati kāmasukhaṃ. Appakaṃ etaṃ sukhaṃ, parittakaṃ etaṃ sukhaṃ, thokakaṃ etaṃ sukhaṃ, omakaṃ etaṃ sukhaṃ, lāmakaṃ etaṃ sukhaṃ, chatukkaṃ etaṃ sukha’’nti – saṅgo eso parittamettha sokhyaṃ.

Appassādo dukkhamettha bhiyyoti appassādā kāmā vuttā bhagavatā bahudukkhā bahupāyāsā ; ādīnavo ettha bhiyyo. Aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā vuttā bhagavatā, maṃsapesūpamā kāmā vuttā bhagavatā, tiṇukkūpamā kāmā vuttā bhagavatā, aṅgārakāsūpamā kāmā vuttā bhagavatā, supinakūpamā kāmā vuttā bhagavatā, yācitakūpamā kāmā vuttā bhagavatā, rukkhaphalūpamā kāmā vuttā bhagavatā, asisūnūpamā kāmā vuttā bhagavatā, sattisūlūpamā kāmā vuttā bhagavatā, sappasirūpamā kāmā vuttā bhagavatā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyoti – appassādo dukkhamettha bhiyyo.

Gaḷo eso iti ñatvā matimāti gaḷoti vā baḷisanti vā āmisanti vā lagganti vā bandhananti vā palibodhoti vā, pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ

adhivacanaṃ. **Itī**ti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetaṃ itīti. **Matimā**ti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Gaḷo eso iti ñatvā matimā**ti matimā gaḷoti ñatvā baḷisanti ñatvā āmisaṃ ti ñatvā lagganti ñatvā bandhananti ñatvā palibodhoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – gaḷo eso iti ñatvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> "Saṅgo eso parittamettha sokhyaṃ, appassādo dukkhamettha bhiyyo;
>
> Gaḷo eso iti ñatvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

148.

> **Sandālayitvāna saṃyojanāni, jālaṃva bhetvā salilambucārī;**
>
> **Aggīva daḍḍhaṃ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Sandālayitvāna saṃyojanānīti dasa saṃyojanāni – kāmarāgasaṃyojanaṃ, paṭighasaṃyojanaṃ, mānasaṃyojanaṃ, diṭṭhisaṃyojanaṃ, vicikicchāsaṃyojanaṃ, sīlabbataparāmāsasaṃyojanaṃ, bhavarāgasaṃyojanaṃ, issāsaṃyojanaṃ, macchariyasaṃyojanaṃ, avijjāsaṃyojanaṃ. **Sandālayitvāna saṃyojanānī**ti dasa saṃyojanāni dālayitvā sandālayitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – sandālayitvāna saṃyojanāni.

Jālaṃva bhetvā salilambucārīti jālaṃ vuccati suttajālaṃ. Salilaṃ vuccati udakaṃ. Ambucārī vuccati maccho. Yathā maccho jālaṃ bhinditvā pabhinditvā dālayitvā padālayitvā sampadālayitvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, evameva dve jālā – taṇhājālañca diṭṭhijālañca… pe… idaṃ taṇhājālaṃ…pe… idaṃ diṭṭhijālaṃ. Tassa paccekasambuddhassa taṇhājālaṃ pahīnaṃ, diṭṭhijālaṃ paṭinissaṭṭhaṃ. Taṇhājālassa pahīnattā diṭṭhijālassa paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati gandhe na sajjati…pe… diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati, nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – jālaṃva bhetvā salilambucārī.

Aggīva daḍḍhaṃ anivattamānoti yathā aggi tiṇakaṭṭhupādānaṃ dahanto gacchati anivattanto, evameva tassa paccekasambuddhassa sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na

paccāgacchati, sakadāgāmimaggena…pe… anāgāmimaggena… arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti – aggīva daḍḍhaṃ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Sandālayitvāna saṃyojanāni, jālaṃva bhetvā salilambucārī;

Aggīva daḍḍhaṃ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

149.

Okkhittacakkhu na ca pādalolo, guttindriyo rakkhitamānasāno;

Anavassuto apariḍayhamāno , eko care khaggavisāṇakappo.

Okkhittacakkhu na ca pādaloloti kathaṃ khittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu cakkhulolo cakkhuloliyena samannāgato hoti. Adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ diṭṭhaṃ samatikkamitabbanti – ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto hoti rūpadassanāya. Evaṃ khittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu antaragharaṃ paviṭṭho vīthiṃ paṭipanno asaṃvuto gacchati. Hatthiṃ olokento assaṃ olokento rathaṃ olokento pattiṃ olokento kumārake olokento kumārikāyo olokento itthiyo olokento purise olokento antarāpaṇaṃ olokento gharamukhāni olokento uddhaṃ olokento adho olokento disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi khittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya na paṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye na saṃvaraṃ āpajjati. Evampi khittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditaṃ pekkhaṃ akkhānaṃ pāṇissaraṃ vetāḷaṃ kumbhathūṇaṃ sobhanakaṃ caṇḍālaṃ vaṃsaṃ dhovanaṃ hatthiyuddhaṃ assayuddhaṃ mahiṃsayuddhaṃ usabhayuddhaṃ ajayuddhaṃ meṇḍayuddhaṃ kukkuṭayuddhaṃ vaṭṭakayuddhaṃ daṇḍayuddhaṃ

muṭṭhiyuddhaṃ nibbuddhaṃ uyyodhikaṃ balaggaṃ senābyūhaṃ anīkadassanaṃ iti vā. Iti evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyutto hoti. Evampi khittacakkhu hoti.

Kathaṃ okkhittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu na cakkhulolo na cakkhuloliyena samannāgato hoti. Adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ diṭṭhaṃ samatikkamitabbanti – na ārāmena ārāmaṃ na uyyānena uyyānaṃ na gāmena gāmaṃ na nigamena nigamaṃ na nagarena nagaraṃ na raṭṭhena raṭṭhaṃ na janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto hoti rūpadassanāya. Evaṃ okkhittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu antaragharaṃ paviṭṭho vīthiṃ paṭipanno saṃvuto gacchati. Na hatthiṃ olokento na assaṃ olokento na rathaṃ olokento na pattiṃ olokento na kumārake olokento na kumārikāyo olokento na itthiyo olokento na purise olokento na antarāpaṇaṃ olokento na gharamukhāni olokento na uddhaṃ olokento na adho olokento na disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditaṃ…pe… anīkadassanaṃ iti vā. Iti evarūpā visūkadassanā paṭivirato. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Na ca pādaloloti kathaṃ pādalolo hoti? Idhekacco bhikkhu pādalolo pādaloliyena samannāgato hoti – ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto hoti. Evampi pādalolo hoti.

Atha vā, bhikkhu antosaṅghārāme pādalolo pādaloliyena samannāgato hoti, na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto pariveṇato pariveṇaṃ gacchati, vihārato vihāraṃ gacchati, aḍḍhayogato aḍḍhayogaṃ gacchati, pāsādato pāsādaṃ gacchati, hammiyato hammiyaṃ gacchati, guhato guhaṃ gacchati, leṇato leṇaṃ gacchati, kuṭiyā kuṭiṃ gacchati,

kūṭāgārato kūṭāgāraṃ gacchati, aṭṭato aṭṭaṃ gacchati, māḷato māḷaṃ gacchati, uddaṇḍato uddaṇḍaṃ gacchati , upaṭṭhānasālato upaṭṭhānasālaṃ gacchati, maṇḍapato maṇḍapaṃ gacchati, rukkhamūlato rukkhamūlaṃ gacchati, yattha vā pana bhikkhū nisīdanti vā gacchanti vā, tattha ekassa vā dutiyo hoti, dvinnaṃ vā tatiyo hoti, tiṇṇaṃ vā catuttho hoti. Tattha bahuṃ samphappalāpaṃ palapati, seyyathidaṃ – rājakathaṃ corakathaṃ…pe… iti bhavābhavakathaṃ katheti. Evampi pādalolo hoti.

Na ca pādaloloti so paccekasambuddho pādaloliyā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā paṭisallānārāmo hoti paṭisallānarato ajjhattaṃ cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāraṃ jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarukoti – okkhittacakkhu na ca pādalolo.

Guttindriyo rakkhitamānasānoti. **Guttindriyoti** so paccekasambuddho cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati. Sotena saddaṃ sutvā…pe… ghānena gandhaṃ ghāyitvā… jivhāya rasaṃ sāyitvā… kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā … manasā dhammaṃ viññāya na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenaṃ manindriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati manindriyaṃ, manindriye saṃvaraṃ āpajjatīti – guttindriyo. **Rakkhitamānasānoti** gopitamānasānoti – guttindriyo rakkhitamānasāno.

Anavassuto pariḍayhamānoti vuttañhetaṃ āyasmatā mahāmoggallānena – ‘‘avassutapariyāyañca vo, āvuso, desessāmi anavassutapariyāyañca. Taṃ suṇātha, sādhukaṃ manasikarotha; bhāsissāmī’’ti. ‘‘Evamāvuso’’ti kho te bhikkhū āyasmato mahāmoggallānassa paccassosuṃ. Āyasmā mahāmoggallāno etadavoca –

‘‘Kathaṃ cāvuso, avassuto hoti? Idhāvuso, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā piyarūpe rūpe adhimuccati, appiyarūpe rūpe byāpajjati, anupaṭṭhitakāyassati ca viharati parittacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, yatthassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Sotena saddaṃ sutvā…pe… manasā dhammaṃ viññāya piyarūpe dhamme adhimuccati, appiyarūpe dhamme

byāpajjati, anupaṭṭhitakāyassati ca viharati parittacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, yatthassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu avassuto cakkhuviññeyyesu rūpesu…pe… avassuto manoviññeyyesu dhammesu. Evaṃvihāriṃ cāvuso, bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ, sotato cepi naṃ… pe… manato cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ.

"Seyyathāpi, āvuso, naḷāgāraṃ vā tiṇāgāraṃ vā sukkhaṃ koḷāpaṃ terovassikaṃ. Puratthimāya cepi naṃ disāya puriso āditтāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetheva aggi otāraṃ labhetha aggi ārammaṇaṃ; pacchimāya cepi naṃ disāya…pe… uttarāya cepi naṃ disāya… dakkhiṇāya cepi naṃ disāya… heṭṭhimato cepi naṃ disāya… uparimato cepi naṃ disāya… yato kutoci cepi naṃ puriso āditтāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetheva aggi otāraṃ labhetha aggi ārammaṇaṃ. Evameva kho, āvuso, evaṃvihāriṃ bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ, sotato cepi naṃ…pe… manato cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ.

"Evaṃvihāriṃ cāvuso, bhikkhuṃ rūpā adhibhaṃsu , na bhikkhu rūpe adhibhosi; saddā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu sadde adhibhosi; gandhā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu gandhe adhibhosi; rasā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu rase adhibhosi; phoṭṭhabbā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu phoṭṭhabbe adhibhosi; dhammā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu dhamme adhibhosi. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu rūpādhibhūto saddādhibhūto gandhādhibhūto rasādhibhūto phoṭṭhabbādhibhūto dhammādhibhūto adhibhū anadhibhūto adhibhaṃsu naṃ pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatiṃ jātijarāmaraṇiyā. Evaṃ kho, āvuso, avassuto hoti.

"Kathaṃ cāvuso, anavassuto hoti? Idhāvuso, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā piyarūpe rūpe nādhimuccati, appiyarūpe rūpe na byāpajjati, upaṭṭhitakāyassati ca viharati appamāṇacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ pajānāti, yatthassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti; sotena saddaṃ sutvā…pe… manasā dhammaṃ viññāya piyarūpe dhamme nādhimuccati, appiyarūpe dhamme na byāpajjati, upaṭṭhitakāyassati ca viharati appamāṇacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ pajānāti, yatthassa te uppannā

pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu anavassuto cakkhuviññeyyesu rūpesu…pe… anavassuto manoviññeyyesu dhammesu. Evaṃvihāriṃ cāvuso, bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāraṃ, na labhetha māro ārammaṇaṃ; sotato cepi naṃ…pe… manato cepi naṃ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāraṃ, na labhetha māro ārammaṇaṃ.

"Seyyathāpi, āvuso, kūṭāgārā vā kūṭāgārasālā vā bahalamattikā addāvalepanā puratthimāya cepi naṃ disāya puriso āditāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, neva labhetha aggi otāraṃ, na labhetha aggi ārammaṇaṃ; pacchimāya cepi naṃ disāya… uttarāya cepi naṃ disāya… dakkhiṇāya cepi naṃ disāya… heṭṭhimato cepi naṃ disāya… uparimato cepi naṃ disāya… yato kutoci cepi naṃ puriso āditāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, neva labhetha aggi otāraṃ na labhetha aggi ārammaṇaṃ. Evameva kho, āvuso, evaṃvihāriṃ bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāraṃ na labhetha māro ārammaṇaṃ; sotato cepi naṃ… pe… manato cepi naṃ māro upasaṅkamati neva labhetha māro otāraṃ na labhetha māro ārammaṇaṃ.

"Evaṃvihārī cāvuso, bhikkhu rūpe adhibhosi , na rūpā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; sadde bhikkhu adhibhosi, na saddā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; gandhe bhikkhu adhibhosi, na gandhā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; rase bhikkhu adhibhosi, na rasā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; phoṭṭhabbe bhikkhu adhibhosi, na phoṭṭhabbā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; dhamme bhikkhu adhibhosi, na dhammā bhikkhuṃ adhibhaṃsu. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu rūpādhibhū saddādhibhū gandhādhibhū rasādhibhū phoṭṭhabbādhibhū dhammādhibhū adhibhū anadhibhūto . Adhibhosi te pāpake akusale dhamme saṃkilesike ponobhavike sadare dukkhavipāke āyatiṃ jātijarāmaraṇiye. Evaṃ kho, āvuso, anavassuto hotī"ti – anavassuto.

Apariḍayhamānoti rāgajena pariḷāhena apariḍayhamāno, dosajena pariḷāhena apariḍayhamāno, mohajena pariḷāhena apariḍayhamānoti – anavassuto apariḍayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Okkhittacakkhu na ca pādalolo, guttindriyo rakkhitamānasāno;

Anavassuto apariḍayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

150.

Ohārayitvā gihibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārichattako;

Kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Ohārayitvā gihibyañjanānīti gihibyañjanāni vuccanti kesā ca massū ca…pe… dīghadasāni iti vā. **Ohārayitvā gihibyañjanānī**ti gihibyañjanāni oropayitvā samoropayitvā nikkhipitvā paṭippassambhitvāti – ohārayitvā gihibyañjanāni.

Sañchannapatto yathā pārichattakoti yathā so pārichattako koviḷāro bahalapattapalāso sandacchāyo , evameva so paccekasambuddho paripuṇṇapattacīvaradharoti – sañchannapatto yathā pārichattako.

Kāsāyavattho abhinikkhamitvāti so paccekasambuddho sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadāraṃ palibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā sannidhipalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Ohārayitvā gihibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārichattako;

Kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

Tatiyo vaggo.

Catutthavaggo

151.

Rasesu gedhaṃ akaraṃ alolo, anaññaposī sapadānacārī;

Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo.

Rasesu gedhaṃ akaraṃ aloloti. **Raso**ti mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso, ambilaṃ madhuraṃ tittakaṃ kaṭukaṃ loṇikaṃ khārikaṃ lambikaṃ kasāvo sādu asādu sītaṃ uṇhaṃ. Santeke samaṇabrāhmaṇā rasagiddhā. Te jivhaggena rasaggāni pariyesantā

āhiṇḍanti. Te ambilaṃ labhitvā anambilaṃ pariyesanti, anambilaṃ labhitvā ambilaṃ pariyesanti; madhuraṃ labhitvā amadhuraṃ pariyesanti, amadhuraṃ labhitvā madhuraṃ pariyesanti; tittakaṃ labhitvā atittakaṃ pariyesanti, atittakaṃ labhitvā tittakaṃ pariyesanti; kaṭukaṃ labhitvā akuṭakaṃ pariyesanti, akuṭakaṃ labhitvā kaṭukaṃ pariyesanti; loṇikaṃ labhitvā aloṇikaṃ pariyesanti, aloṇikaṃ labhitvā loṇikaṃ pariyesanti; khārikaṃ labhitvā akhārikaṃ pariyesanti, akhārikaṃ labhitvā khārikaṃ pariyesanti; kasāvaṃ labhitvā akasāvaṃ pariyesanti, akasāvaṃ labhitvā kasāvaṃ pariyesanti; lambikaṃ labhitvā alambikaṃ pariyesanti, alambikaṃ labhitvā lambikaṃ pariyesanti; sāduṃ labhitvā asāduṃ pariyesanti, asāduṃ labhitvā sāduṃ pariyesanti; sītaṃ labhitvā uṇhaṃ pariyesanti, uṇhaṃ labhitvā sītaṃ pariyesanti. Te yaṃ yaṃ labhanti tena tena na tussanti, aparāparaṃ pariyesanti. Manāpikesu rasesu rattā giddhā gathitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Sā rasataṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā so paccekasambuddho paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti – ‘‘neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya; yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇañca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi, navañca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā’’ti.

Yathā vaṇaṃ ālimpeyya yāvadeva āruhaṇatthāya , yathā vā akkhaṃ abbhañjeyya yāvadeva bhārassa nittharaṇatthāya, yathā puttamaṃsaṃ āhāraṃ āhareyya yāvadeva kantārassa nittharaṇatthāya; evameva so paccekasambuddho paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti – ‘‘neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya; yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇañca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi, navañca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā’’ti. Rasataṇhāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – rasesu gedhaṃ akaraṃ.

Aloloti loluppaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo…pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā loluppā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho aloloti – rasesu gedhaṃ akaraṃ alolo.

Anaññaposī sapadānacārīti **anaññaposī**ti so paccekasambuddho attānaññeva poseti, na paranti.

Anaññaposimaññātaṃ, dantaṃ sāre patiṭṭhitaṃ ;

Khīṇāsavaṃ vantadosaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇanti.

Anaññaposīsapadānacārīti so paccekasambuddho pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati rakkhiteneva kāyena rakkhitāya vācāya rakkhitena cittena upaṭṭhitāya satiyā saṃvutehi indriyehi. Okkhittacakkhu iriyāpathasampanno kulā kulaṃ anatikkamanto piṇḍāya caratīti – anaññaposī sapadānacārī.

Kule kule appaṭibaddhacittoti dvīhi kāraṇehi paṭibaddhacitto hoti – attānaṃ vā nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti, attānaṃ vā uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti. Kathaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? ‘‘Tumhe me bahūpakārā, ahaṃ tumhe nissāya labhāmi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ. Yampi me aññe dātuṃ vā kātuṃ vā maññanti tumhe nissāya tumhe passantā. Yampi me porāṇaṃ mātāpettikaṃ nāmagottaṃ tampi me antarahitaṃ tumhehi ahaṃ ñāyāmi – ‘asukassa kulupako, asukāya kulupako’’’ti. Evaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kathaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? ‘‘Ahaṃ tumhākaṃ bahūpakāro, tumhe maṃ āgamma buddhaṃ saraṇaṃ gatā dhammaṃ saraṇaṃ gatā saṅghaṃ saraṇaṃ gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭiviratā, tumhākaṃ ahaṃ uddesaṃ demi paripucchaṃ demi uposathaṃ ācikkhāmi navakammaṃ adhiṭṭhāmi; atha ca pana tumhe maṃ ujjhitvā aññe sakkarotha garuṃ karotha mānetha pūjethā’’ti. Evaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kule kule appaṭibaddhacittoti so paccekasambuddho kulapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, gaṇapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, āvāsapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, cīvarapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, piṇḍapātapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, senāsanapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, gilānapaccayabhesajjaparikkhārapalibodhena appaṭibaddhacitto hotīti – kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Rasesu gedhaṃ akaraṃ alolo, anaññaposī sapadānacārī;

Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

152.

Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;

Anissito chetva sinehadosaṃ , eko care khaggavisāṇakappo.

Pahāya pañcāvaraṇāni cetasoti so paccekasambuddho kāmacchandanīvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā, byāpādanīvaraṇaṃ… thinamiddhanīvaraṇaṃ… uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ… vicikicchānīvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharatīti – pahāya pañcāvaraṇāni cetaso.

Upakkilese byapanujja sabbeti rāgo cittassa upakkileso, doso cittassa upakkileso, moho cittassa upakkileso, kodho… upanāho…pe… sabbākusalābhisaṅkhārā cittassa upakkilesā. **Upakkilese byapanujja sabbe**ti sabbe cittassa upakkilese byapanujja panuditvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – upakkilese byapanujja sabbe.

Anissito chetva sinehadosanti. **Anissito**ti dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca…pe… ayaṃ taṇhānissayo…pe… ayaṃ diṭṭhinissayo. **Sineho**ti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca…pe… ayaṃ taṇhāsneho…pe… ayaṃ diṭṭhisneho. **Doso**ti yo cittassa āghāto paṭighāto paṭighaṃ paṭivirodho kopo pakopo sampakopo doso padoso sampadoso cittassa byāpatti manopadoso kodho kujjhanā kujjhitattaṃ doso dussanā dussitattaṃ byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ caṇḍikkaṃ asuropo anattamanatā cittassa. **Anissito chetva sinehadosa**nti so paccekasambuddho taṇhāsnehañca diṭṭhisnehañca dosañca chetvā ucchinditvā samucchinditvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā cakkhuṃ anissito, sotaṃ anissito…pe… diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhosito anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – anissito chetva sinehadosaṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;

Anissito chetva sinehadosaṃ, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

153.

Vipiṭṭhikatvāna sukhaṃ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassaṃ;

Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

Vipiṭṭhikatvāna sukhaṃ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassanti so paccekasambuddho sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsatipārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharatīti – vipiṭṭhikatvāna sukhaṃ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassaṃ.

Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhanti. **Upekkhā**ti yā catutthajjhāne upekkhā upekkhanā ajjhupekkhanā cittasamatā cittappassaddhatā majjhattatā cittassa. **Samatho**ti yā cittassa ṭhiti saṇṭhiti avaṭṭhiti avisāhāro avikkhepo avisāhaṭamānasatā samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhi; catutthajjhāne upekkhā ca samatho ca suddhā honti visuddhā pariyodātā anaṅgaṇā vigatūpakkilesā mudubhūtā kammaniyā ṭhitā āneñjappattā. **Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddha**nti catutthajjhānaṃ upekkhañca samathañca laddhā labhitvā vinditvā paṭilabhitvāti – laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Vipiṭṭhikatvāna sukhaṃ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassaṃ;

Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

154.

Āraddhavīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;

Daḷhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo.

Āraddhavīriyo paramatthapattiyāti paramatthaṃ vuccati amataṃ

nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Paramatthassa pattiyā lābhāya paṭilābhāya adhigamāya phassanāya sacchikiriyāya āraddhavīriyo viharati akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ sampadāya thāmavā daḷhaparakkamo anikkhittadhuro kusalesu dhammesūti – āraddhavīriyo paramatthapattiyā.

Alīnacitto akusītavuttīti so paccekasambuddho anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati, uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya…pe… anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya…pe… uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahatīti – evaṃ alīnacitto akusītavutti.

Atha vā, ‘‘kāmaṃ taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu , sarīre upasussatu maṃsalohitaṃ, yaṃ taṃ purisathāmena purisabalena purisavīriyena purisaparakkamena pattabbaṃ na taṃ apāpuṇitvā vīriyassa saṇṭhānaṃ bhavissatī’’ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

Nāsissaṃ na pivissāmi, vihārato na nikkhame;

Napi passaṃ nipātessaṃ, taṇhāsalle anūhateti.

Cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

‘‘Na tāvāhaṃ imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī’’ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

‘‘Na tāvāhaṃ imamhā āsanā vuṭṭhahissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī’’ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

‘‘Na tāvāhaṃ imamhā caṅkamā orohissāmi…pe… vihārā nikkhamissāmi… aḍḍhayogā nikkhamissāmi… pāsādā nikkhamissāmi… hammiyā nikkhamissāmi… guhāya nikkhamissāmi… leṇā nikkhamissāmi… kuṭiyā nikkhamissāmi… kūṭāgārā nikkhamissāmi… aṭṭā nikkhamissāmi… māḷā nikkhamissāmi… uddaṇḍā nikkhamissāmi … upaṭṭhānasālāya

nikkhamissāmi… maṇḍapā nikkhamissāmi… rukkhamūlā nikkhamissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī’’ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

‘‘Imasmiṃyeva pubbaṇhasamaye ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmī’’ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti. Imasmiṃyeva majjhanhikasamaye…pe… sāyanhasamaye …pe… purebhattaṃ… pacchābhattaṃ… purimayāmaṃ… majjhimayāmaṃ… pacchimayāmaṃ… kāḷe… juṇhe… vasse… hemante … gimhe… purime vayokhandhe… majjhime vayokhandhe… pacchime vayokhandhe ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmīti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

Daḷhanikkamo thāmabalūpapannoti so paccekasambuddho daḷhasamādāno ahosi kusalesu dhammesu avaṭṭhitasamādāno kāyasucarite vacīsucarite manosucarite dānasaṃvibhāge sīlasamādāne uposathupavāse matteyyatāya petteyyatāya sāmaññatāya brahmaññatāya kulejeṭṭhāpacāyitāya aññataraññataresu adhikusalesu dhammesūti – daḷhanikkamo. **Thāmabalūpapanno**ti so paccekasambuddho thāmena ca balena ca vīriyena ca parakkamena ca paññāya ca upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgatoti – daḷhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> ‘‘Āraddhavīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;
>
> Daḷhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

155.

> **Paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno, dhammesu niccaṃ anudhammacārī;**
>
> **Ādīnavaṃ sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo.**

Paṭisallānaṃ jhānamariñcamānoti so paccekasambuddho paṭisallānārāmo hoti paṭisallānarato ajjhattaṃ cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāraṃ jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarukoti paṭisallānaṃ. **Jhānamariñcamāno**ti so

paccekasambuddho dvīhi kāraṇehi jhānaṃ na riñcati – anuppannassa vā paṭhamassa jhānassa uppādāya yutto payutto saṃyutto āyutto samāyutto, anuppannassa vā dutiyassa jhānassa…pe… anuppannassa vā tatiyassa jhānassa… anuppannassa vā catutthassa jhānassa uppādāya yutto payutto saṃyutto āyutto samāyuttoti – evampi jhānaṃ na riñcati.

Atha vā, uppannaṃ vā paṭhamaṃ jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti, uppannaṃ vā dutiyaṃ jhānaṃ…pe… uppannaṃ vā tatiyaṃ jhānaṃ… uppannaṃ vā catutthaṃ jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti. Evampi jhānaṃ na riñcatīti – paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno.

Dhammesu niccaṃ anudhammacārīti dhammā vuccanti cattāro satipaṭṭhānā…pe… ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Katame anudhammā? Sammāpaṭipadā apaccanīkapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññaṃ – ime vuccanti anudhammā. **Dhammesu niccaṃ anudhammacārī**ti dhammesu niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ avokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmikajātaṃ Avīcisantatisahitaṃ phassitaṃ purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchimayāmaṃ kāḷe juṇhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – dhammesu niccaṃ anudhammacārī.

Ādīnavaṃ sammasitā bhavesūti ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti ādīnavaṃ sammasitā bhavesu, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti…pe… ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti…pe… ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti ādīnavaṃ sammasitā bhavesūti – ādīnavaṃ sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> ‘‘Paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno, dhammesu niccaṃ anudhammacārī;
>
> Ādīnavaṃ sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

156.

> **Taṇhakkhayaṃ patthayamappamatto, aneḷamūgo sutavā satīmā;**
>
> **Saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care**

khaggavisāṇakappo.

Taṇhakkhayaṃ patthayamappamattoti. **Taṇhā**ti rūpataṇhā…pe… dhammataṇhā. **Taṇhakkhaya**nti rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ patthayanto icchanto sādiyanto pihayanto abhijappantoti – taṇhakkhayaṃ patthayaṃ. **Appamatto**ti so paccekasambuddho sakkaccakārī sātaccakārī…pe… appamādo kusalesu dhammesūti – taṇhakkhayaṃ patthayamappamatto.

Aneḷamūgo sutavā satīmāti. **Aneḷamūgo**ti so paccekasambuddho paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Sutavā**ti so paccekasambuddho bahussuto hoti sutadharo sutasanniccayo. Ye te dhammā ādikalyāṇā majjhekalyāṇā pariyosānakalyāṇā sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ abhivadanti, tathārūpāssa dhammā bahussutā honti dhātā vacasā paricitā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā. **Satīmā**ti so paccekasambuddho satimā hoti paramena satinepakkena samannāgatattā cirakatampi cirabhāsitampi saritā anussaritāti – aneḷamūgo sutavā satīmā.

Saṅkhātadhammo niyato padhānavāti saṅkhātadhammo vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Saṅkhātadhammo**ti so paccekasambuddho saṅkhātadhammo ñātadhammo tulitadhammo tīritadhammo vibhūtadhammo vibhāvitadhammo ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti saṅkhātadhammo…pe… ‘‘yaṃkiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti saṅkhātadhammo ñātadhammo tulitadhammo tīritadhammo vibhūtadhammo vibhāvitadhammo. Atha vā, tassa paccekasambuddhassa ca khandhā saṃkhittā dhātuyo saṃkhittā āyatanāni saṃkhittāni gatiyo saṃkhittā upapattiyo saṃkhittā paṭisandhiyo saṃkhittā bhavā saṃkhittā saṃsārā saṃkhittā vaṭṭā saṃkhittā. Atha vā, so paccekasambuddho khandhapariyante ṭhito dhātupariyante ṭhito āyatanapariyante ṭhito gatipariyante ṭhito upapattipariyante ṭhito paṭisandhipariyante ṭhito bhavapariyante ṭhito saṃsārapariyante ṭhito vaṭṭapariyante ṭhito saṅkhārapariyante ṭhito antimabhave ṭhito antimasamussaye ṭhito antimadehadharo paccekasambuddho.

Tassāyaṃ pacchimako bhavo, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasaṃsāro , natthi tassa punabbhavoti.

Taṃkāraṇā paccekasambuddho saṅkhātadhammo. **Niyato**ti niyāmā vuccanti cattāro ariyamaggā. Catūhi ariyamaggehi samannāgatoti niyato. Niyāmaṃ patto sampatto adhigato phassito sacchikato patto niyāmaṃ. **Padhānavā**ti padhānaṃ vuccati vīriyaṃ. So cetaso vīriyārambho nikkamo parakkamo uyyāmo vāyāmo ussāho ussoḷhī thāmo dhiti asithilaparakkamo anikkhittacchandatā anikkhittadhuratā dhurasampaggāho vīriyaṃ vīriyindriyaṃ vīriyabalaṃ sammāvāyāmo. So paccekasambuddho iminā padhānena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā so paccekasambuddho padhānavāti – saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

> ‘‘Taṇhakkhayaṃ patthayamappamatto, aneḷamūgo sutavā satīmā;
>
> Saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

157.

> **Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno;**
>
> **Padumaṃvatoyenaalimpamāno,ekocarekhaggavisāṇakappo.**

Sīhova saddesu asantasantoti yathā sīho migarājā saddesu asantāsī aparisantāsī anutrāsī anubbiggo anussaṅkī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī, paccekasambuddhopi saddesu asantāsī aparisantāsī anutrāsī anubbiggo anussaṅkī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso viharatīti – sīhova saddesu asantasanto.

Vātova jālamhi asajjamānoti. **Vāto**ti puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. Jālaṃ vuccati suttajālaṃ. Yathā vāto jālamhi na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati, evameva dve jālā – taṇhājālañca diṭṭhijālañca…pe… idaṃ taṇhājālaṃ…pe… idaṃ diṭṭhijālaṃ. Tassa paccekasambuddhassa taṇhājālaṃ pahīnaṃ diṭṭhijālaṃ paṭinissaṭṭhaṃ, taṇhājālassa pahīnattā diṭṭhijālassa paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati…pe… diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – vātova jālamhi

asajjamāno.

Padumaṃva toyena alimpamānoti padumaṃ vuccati padumapupphaṃ. Toyaṃ vuccati udakaṃ. Yathā padumapupphaṃ toyena na limpati na palimpati na upalimpati, alittaṃ apalittaṃ anupalittaṃ, evameva dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca…pe… ayaṃ taṇhālepo…pe… ayaṃ diṭṭhilepo. Tassa paccekasambuddhassa taṇhālepo pahīno, diṭṭhilepo paṭinissaṭṭho. Taṇhālepassa pahīnattā diṭṭhilepassa paṭinisaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na limpati sadde na limpati… pe… diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na limpati na palimpati na upalimpati, alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – padumaṃva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno;

Padumaṃva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

158.

Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārī;

Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo.

Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārīti yathā sīho migarājā dāṭhabalī dāṭhāvudho sabbe tiracchānagate pāṇe abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharitvā pariyādiyitvā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, paccekasambuddhopi paññābalī paññāvudho sabbapāṇabhūte puggale paññāya abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharitvā pariyādiyitvā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārī.

Sevetha pantāni senāsanānīti yathā sīho migarājā araññavanamajjhogāhetvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, paccekasambuddhopi araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gacchati eko tiṭṭhati eko nisīdati eko seyyaṃ kappeti eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati eko paṭikkamati eko raho nisīdati eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti

– sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārī;

Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

159.

Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle;

Sabbena lokena avirujjhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāleti so paccekasambuddho mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati tathā dutiyaṃ tathā tatiyaṃ tathā catutthaṃ, iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharati; karuṇāsahagatena cetasā…pe… muditāsahagatena cetasā…pe… upekkhāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharatīti – mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle.

Sabbena lokena avirujjhamānoti mettāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya disāya sattā…pe… ye uttarāya disāya sattā… ye dakkhiṇāya disāya sattā… ye puratthimāya anudisāya sattā… ye pacchimāya anudisāya sattā… ye uttarāya anudisāya sattā… ye dakkhiṇāya anudisāya sattā… ye heṭṭhimāya disāya sattā… ye uparimāya disāya sattā… ye dasasu disāsu sattā te appaṭikūlā honti. Karuṇāya bhāvitattā… muditāya bhāvitattā… upekkhāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā…pe… ye dasasu disāsu sattā te appaṭikūlā honti. **Sabbena lokena avirujjhamāno**ti sabbena lokena avirujjhamāno, appaṭivirujjhamāno anāghātiyamāno appaṭihaññamānoti – sabbena lokena avirujjhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle;

Sabbena lokena avirujjhamāno, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

160.

Rāgañca dosañca pahāya mohaṃ, sandālayitvāna saṃyojanāni ;

Asantasaṃ jīvitasaṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo.

Rāgañca dosañca pahāya mohanti. **Rāgo**ti yo rāgo sārāgo… pe… abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Doso**ti yo cittassa āghāto…pe… caṇḍikkaṃ asuropo anattamanatā cittassa. **Moho**ti dukkhe aññāṇaṃ…pe… avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ. **Rāgañca dosañca pahāya moha**nti so paccekasambuddho rāgañca dosañca mohañca pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – rāgañca dosañca pahāya mohaṃ.

Sandālayitvāna saṃyojanānīti. Dasa saṃyojanāni – kāmarāgasaṃyojanaṃ paṭighasaṃyojanaṃ…pe… avijjāsaṃyojanaṃ. **Sandālayitvāna saṃyojanānī**ti dasa saṃyojanāni sandālayitvā padālayitvā sampadālayitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – sandālayitvāna saṃyojanāni.

Asantasaṃ jīvitasaṅkhayamhīti so paccekasambuddho jīvitapariyosāne asantāsī anutrāsī anubbiggo anussaṅkī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso viharatīti – asantasaṃ jīvitasaṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

‘‘Rāgañca dosañca pahāya mohaṃ, sandālayitvāna saṃyojanāni;

Asantasaṃ jīvitasaṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

161.

Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;

Attatthapaññā asucī manussā, eko care khaggavisāṇakappo.

Bhajanti sevanti ca kāraṇatthāti attatthakāraṇā paratthakāraṇā ubhayatthakāraṇā diṭṭhadhammikatthakāraṇā samparāyikatthakāraṇā paramatthakāraṇā bhajanti sambhajanti sevanti nisevanti saṃsevanti paṭisevantīti – bhajanti sevanti ca kāraṇatthā.

Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti dve mittā – agārikamitto ca anāgārikamitto ca…pe… ayaṃ agārikamitto…pe… ayaṃ anāgārikamitto. **Nikkāraṇā dullabhā ajja mittā**ti ime dve mittā akāraṇā nikkāraṇā ahetū appaccayā dullabhā (dulladdhā sudulladdhā) ti – nikkāraṇā dullabhā ajja mittā.

Attatthapaññā asucī manussāti. **Attatthapaññā**ti attano atthāya attano hetu attano paccayā attano kāraṇā bhajanti sambhajanti sevanti nisevanti saṃsevanti paṭisevanti ācaranti samācaranti payirupāsanti paripucchanti paripañhantīti – attatthapaññā. **Asucī manussā**ti asucinā kāyakammena samannāgatāti asucī manussā, asucinā vacīkammena samannāgatāti asucī manussā, asucinā manokammena samannāgatāti asucī manussā, asucinā pāṇātipātena…pe… asucinā adinnādānena… asucinā kāmesumicchācārena… asucinā musāvādena… asuciyā pisuṇāya vācāya samannāgatā… asuciyā pharusāya vācāya samannāgatā… asucinā samphappalāpena samannāgatā… asuciyā abhijjhāya samannāgatā… asucinā byāpādena samannāgatāti asucī manussā, asuciyā micchādiṭṭhiyā samannāgatāti asucī manussā, asuciyā cetanāya samannāgatāti asucī manussā, asuciyā patthanāya samannāgatāti asucī manussā, asucinā paṇidhinā samannāgatāti asucī manussā, asucī hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti – attatthapaññā asucī manussā.

Eko care khaggavisāṇakappoti. **Eko**ti so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko…pe… **care**ti aṭṭha cariyāyo…pe… **khaggavisāṇakappo**ti yathā khaggassa nāma visāṇaṃ ekaṃ hoti adutiyaṃ…pe… eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

"Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;

Attatthapaññā asucī manussā, eko care khaggavisāṇakappo"ti.

Catuttho vaggo.

Khaggavisāṇasuttaniddeso niṭṭhito.

Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;

Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.

Todeyya-kappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;

Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;

Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.

Soḷasānaṃ panetesaṃ, brāhmaṇānaṃva sāsanaṃ;

Pārāyanānaṃ niddesā, tattakā ca bhavanti hi .

Khaggavisāṇasuttānaṃ, niddesāpi tatheva ca;

Niddesā duvidhā ñeyyā, paripuṇṇā sulakkhitāti.

Cūḷaniddesapāḷi niṭṭhitā.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Paṭisambhidāmaggapāḷi

1. Mahāvaggo

Mātikā

1. Sotāvadhāne paññā sutamaye ñāṇaṃ.

2. Sutvāna saṃvare paññā sīlamaye ñāṇaṃ.

3. Saṃvaritvā samādahane paññā samādhibhāvanāmaye ñāṇaṃ.

4. Paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

5. Atītānāgatapaccuppannānaṃ dhammānaṃ saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ.

6. Paccuppannānaṃ dhammānaṃ vipariṇāmānupassane paññā udayabbayānupassane ñāṇaṃ.

7. Ārammaṇaṃ paṭisaṅkhā bhaṅgānupassane paññā vipassane ñāṇaṃ.

8. Bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ.

9. Muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

10. Bahiddhā vuṭṭhānavivaṭṭane paññā gotrabhuñāṇaṃ.

11. Dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ.

12. Payogappaṭippassaddhi paññā phale ñāṇaṃ.

13. Chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ.

14. Tadā samudāgate dhamme passane paññā paccavekkhaṇe ñāṇaṃ.

15. Ajjhattavavatthāne paññā vatthunānatte ñāṇaṃ.

16. Bahiddhāvavatthāne paññā gocaranānatte ñāṇaṃ.

17. Cariyāvavatthāne paññā cariyānānatte ñāṇaṃ.

18. Catudhammavavatthāne paññā bhūminānatte ñāṇaṃ.

19. Navadhammavavatthāne paññā dhammanānatte ñāṇaṃ.

20. Abhiññāpaññā ñātaṭṭhe ñāṇaṃ.

21. Pariññāpaññā tīraṇaṭṭhe ñāṇaṃ.

22. Pahāne paññā pariccāgaṭṭhe ñāṇaṃ.

23. Bhāvanāpaññā ekarasaṭṭhe ñāṇaṃ.

24. Sacchikiriyāpaññā phassanaṭṭhe ñāṇaṃ.

25. Atthanānatte paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ.

26. Dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ.

27. Niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ.

28. Paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ.

29. Vihāranānatte paññā vihāraṭṭhe ñāṇaṃ.

30. Samāpattinānatte paññā samāpattaṭṭhe ñāṇaṃ.

31. Vihārasamāpattinānatte paññā vihārasamāpattaṭṭhe ñāṇaṃ.

32. Avikkhepaparisuddhattā āsavasamucchede paññā ānantarikasamādhimhi ñāṇaṃ.

33. Dassanādhipateyyaṃ santo ca vihārādhigamo paṇītādhimuttatā

paññā araṇavihāre ñāṇaṃ.

34. Dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasibhāvatā paññā nirodhasamāpattiyā ñāṇaṃ.

35. Sampajānassa pavattapariyādāne paññā parinibbāne ñāṇaṃ.

36. Sabbadhammānaṃ sammā samucchede nirodhe ca anupaṭṭhānatā paññā samasīsaṭṭhe ñāṇaṃ.

37. Puthunānattatejapariyādāne paññā sallekhaṭṭhe ñāṇaṃ.

38. Asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ.

39. Nānādhammappakāsanatā paññā atthasandassane ñāṇaṃ.

40. Sabbadhammānaṃ ekasaṅgahatānānattekattapaṭivedhe paññā dassanavisuddhiñāṇaṃ.

41. Viditattā paññā khantiñāṇaṃ.

42. Phuṭṭhattā paññā pariyogāhaṇe ñāṇaṃ.

43. Samodahane paññā padesavihāre ñāṇaṃ.

44. Adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ.

45. Nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ.

46. Adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ.

47. Suññate paññā ñāṇavivaṭṭe ñāṇaṃ.

48. Vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ.

49. Tathaṭṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇaṃ.

50. Kāyampi cittampi ekavavatthānatā sukhasaññañca lahusaññañca adhiṭṭhānavasena ijjhanaṭṭhe paññā iddhividhe ñāṇaṃ.

51. Vitakkavipphāravasena nānattekattasaddanimittānaṃ pariyogāhaṇe paññā sotadhātuvisuddhiñāṇaṃ.

52. Tiṇṇannaṃ cittānaṃ vipphārattā indriyānaṃ pasādavasena nānattekattaviññāṇacariyā pariyogāhaṇe paññā cetopariyañāṇaṃ.

53. Paccayappavattānaṃ dhammānaṃ nānattekattakammavipphāravasena pariyogāhaṇe paññā pubbenivāsānussatiñāṇaṃ.

54. Obhāsavasena nānattekattarūpanimittānaṃ dassanaṭṭhe paññā dibbacakkhuñāṇaṃ.

55. Catusaṭṭhiyā ākārehi tiṇṇannaṃ indriyānaṃ vasībhāvatā paññā āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ.

56. Pariññaṭṭhe paññā dukkhe ñāṇaṃ.

57. Pahānaṭṭhe paññā samudaye ñāṇaṃ.

58. Sacchikiriyaṭṭhe paññā nirodhe ñāṇaṃ.

59. Bhāvanaṭṭhe paññā magge ñāṇaṃ.

60. Dukkhe ñāṇaṃ.

61. Dukkhasamudaye ñāṇaṃ.

62. Dukkhanirodhe ñāṇaṃ.

63. Dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇaṃ.

64. Atthapaṭisambhide ñāṇaṃ.

65. Dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ.

66. Niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ.

67. Paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ.

68. Indriyaparopariyatte ñāṇaṃ.

69. Sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ.

70. Yamakapāṭihīre ñāṇaṃ.

71. Mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ.

72. Sabbaññutañāṇaṃ.

73. Anāvaraṇañāṇaṃ.

Imāni tesattati ñāṇāni. Imesaṃ tesattatiyā ñāṇānaṃ sattasaṭṭhi ñāṇāni sāvakasādhāraṇāni; cha ñāṇāni asādhāraṇāni sāvakehi.

Mātikā niṭṭhitā.

1. Ñāṇakathā

1. Sutamayañāṇaniddeso

1. Kathaṃ sotāvadhāne paññā sutamaye ñāṇaṃ?

‘‘Ime dhammā abhiññeyyā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

‘‘Ime dhammā pariññeyyā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

‘‘Ime dhammā pahātabbā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

‘‘Ime dhammā bhāvetabbā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

‘‘Ime dhammā sacchikātabbā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

‘‘Ime dhammā hānabhāgiyā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā ṭhitibhāgiyā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā visesabhāgiyā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā nibbedhabhāgiyā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Sabbe dhammā anattā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Idaṃ dukkhaṃ ariyasacca’’nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasacca’’nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Idaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasacca’’nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca’’nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

2. Kathaṃ ‘‘ime dhammā abhiññeyyā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

Eko dhammo abhiññeyyo – sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve dhammā abhiññeyyā – dve dhātuyo. Tayo dhammā abhiññeyyā – tisso dhātuyo. Cattāro dhammā abhiññeyyā – cattāri ariyasaccāni. Pañca dhammā abhiññeyyā – pañca vimuttāyatanāni. Cha dhammā abhiññeyyā – cha anuttariyāni. Satta dhammā abhiññeyyā – satta niddasavatthūni. Aṭṭha dhammā abhiññeyyā – aṭṭha abhibhāyatanāni. Nava dhammā abhiññeyyā – nava anupubbavihārā. Dasa dhammā abhiññeyyā – dasa nijjaravatthūni.

3. ‘‘Sabbaṃ, bhikkhave, abhiññeyyaṃ. Kiñca, bhikkhave, sabbaṃ abhiññeyyaṃ? Cakkhu , bhikkhave, abhiññeyyaṃ; rūpā abhiññeyyā; cakkhuviññāṇaṃ abhiññeyyaṃ; cakkhusamphasso abhiññeyyo; yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi abhiññeyyaṃ. Sotaṃ abhiññeyyaṃ; saddā abhiññeyyā…pe… ghānaṃ abhiññeyyaṃ; gandhā abhiññeyyā… jivhā abhiññeyyā; rasā abhiññeyyā… kāyo abhiññeyyo; phoṭṭhabbā abhiññeyyā… mano abhiññeyyo; dhammā abhiññeyyā; manoviññāṇaṃ abhiññeyyaṃ, manosamphasso abhiññeyyo; yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi abhiññeyyaṃ.’’

Rūpaṃ abhiññeyyaṃ; vedanā abhiññeyyā; saññā abhiññeyyā; saṅkhārā abhiññeyyā; viññāṇaṃ abhiññeyyaṃ.

Cakkhu abhiññeyyaṃ; sotaṃ abhiññeyyaṃ; ghānaṃ abhiññeyyaṃ; jivhā abhiññeyyā; kāyo abhiññeyyo; mano abhiññeyyo. Rūpā abhiññeyyā; saddā abhiññeyyā; gandhā abhiññeyyā; rasā abhiññeyyā; phoṭṭhabbā abhiññeyyā; dhammā abhiññeyyā. Cakkhuvttñāṇaṃ abhiññeyyaṃ; sotaviññāṇaṃ abhiññeyyaṃ; ghānaviññāṇaṃ abhiññeyyaṃ; jivhāviññāṇaṃ abhiññeyyaṃ; kāyaviññāṇaṃ abhiññeyyaṃ; manoviññāṇaṃ abhiññeyyaṃ. Cakkhusamphasso abhiññeyyo; sotasamphasso abhiññeyyo; ghānasamphasso abhiññeyyo; jivhāsamphasso abhiññeyyo; kāyasamphasso abhiññeyyo; manosamphasso abhiññeyyo; cakkhusamphassajā vedanā abhiññeyyā; sotasamphassajā vedanā abhiññeyyā; ghānasamphassajā vedanā abhiññeyyā; jivhāsamphassajā vedanā abhiññeyyā; kāyasamphassajā vedanā abhiññeyyā; manosamphassajā vedanā abhiññeyyā. Rūpasaññā abhiññeyyā; saddasaññā abhiññeyyā; gandhasaññā abhiññeyyā; rasasaññā abhiññeyyā; phoṭṭhabbasaññā abhiññeyyā; dhammasaññā abhiññeyyā. Rūpasañcetanā abhiññeyyā; saddasañcetanā abhiññeyyā; gandhasañcetanā abhiññeyyā; rasasañcetanā abhiññeyyā; phoṭṭhabbasañcetanā abhiññeyyā; dhammasañcetanā abhiññeyyā. Rūpataṇhā abhiññeyyā; saddataṇhā abhiññeyyā; gandhataṇhā abhiññeyyā; rasataṇhā abhiññeyyā; phoṭṭhabbataṇhā abhiññeyyā; dhammataṇhā abhiññeyyā. Rūpavitakko abhiññeyyo; saddavitakko abhiññeyyo; gandhavitakko abhiññeyyo; rasavitakko abhiññeyyo; phoṭṭhabbavitakko abhiññeyyo; dhammavitakko abhiññeyyo. Rūpavicāro abhiññeyyo; saddavicāro abhiññeyyo; gandhavicāro abhiññeyyo; rasavicāro abhiññeyyo; phoṭṭhabbavicāro abhiññeyyo; dhammavicāro abhiññeyyo.

4. Pathavīdhātu abhiññeyyā; āpodhātu abhiññeyyā; tejodhātu abhiññeyyā; vāyodhātu abhiññeyyā; ākāsadhātu abhiññeyyā; viññāṇadhātu abhiññeyyā.

Pathavīkasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; āpokasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; tejokasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; vāyokasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; nīlakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; pītakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; lohitakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; odātakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; ākāsakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; viññāṇakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ.

Kesā abhiññeyyā; lomā abhiññeyyā; nakhā abhiññeyyā; dantā abhiññeyyā; taco abhiññeyyo, maṃsaṃ abhiññeyyaṃ; nhārū abhiññeyyā; aṭṭhī abhiññeyyā; aṭṭhimiñjā abhiññeyyā ; vakkaṃ abhiññeyyaṃ; hadayaṃ abhiññeyyaṃ; yakanaṃ abhiññeyyaṃ; kilomakaṃ abhiññeyyaṃ; pihakaṃ abhiññeyyaṃ; papphāsaṃ abhiññeyyaṃ; antaṃ abhiññeyyaṃ antaguṇaṃ abhiññeyyaṃ; udariyaṃ abhiññeyyaṃ; karīsaṃ abhiññeyyaṃ; pittaṃ abhiññeyyaṃ; semhaṃ abhiññeyyaṃ; pubbo abhiññeyyo; lohitaṃ abhiññeyyaṃ; sedo abhiññeyyo; medo abhiññeyyo; assu abhiññeyyaṃ; vasā abhiññeyyā; kheḷo abhiññeyyo; siṅghāṇikā abhiññeyyā; lasikā abhiññeyyā; muttaṃ abhiññeyyaṃ; matthaluṅgaṃ abhiññeyyaṃ.

Cakkhāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; rūpāyatanaṃ abhiññeyyaṃ. Sotāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; saddāyatanaṃ abhiññeyyaṃ. Ghānāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; gandhāyatanaṃ abhiññeyyaṃ. Jivhāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; rasāyatanaṃ abhiññeyyaṃ. Kāyāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; phoṭṭhabbāyatanaṃ abhiññeyyaṃ. Manāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; dhammāyatanaṃ abhiññeyyaṃ.

Cakkhudhātu abhiññeyyā; rūpadhātu abhiññeyyā; cakkhuviññāṇadhātu abhiññeyyā. Sotadhātu abhiññeyyā; saddadhātu abhiññeyyā; sotaviññāṇadhātu abhiññeyyā. Ghānadhātu abhiññeyyā; gandhadhātu abhiññeyyā; ghānaviññāṇadhātu abhiññeyyā. Jivhādhātu abhiññeyyā; rasadhātu abhiññeyyā; jivhāviññāṇadhātu abhiññeyyā. Kāyadhātu abhiññeyyā; phoṭṭhabbadhātu abhiññeyyā; kāyaviññāṇadhātu abhiññeyyā. Manodhātu abhiññeyyā; dhammadhātu abhiññeyyā; manoviññāṇadhātu abhiññeyyā.

Cakkhundriyaṃ abhiññeyyaṃ; sotindriyaṃ abhiññeyyaṃ; ghānindriyaṃ abhiññeyyaṃ; jivhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; kāyindriyaṃ abhiññeyyaṃ; manindriyaṃ abhiññeyyaṃ; jīvitindriyaṃ abhiññeyyaṃ; itthindriyaṃ abhiññeyyaṃ; purisindriyaṃ abhiññeyyaṃ; sukhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; dukkhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; somanassindriyaṃ

abhiññeyyaṃ; domanassindriyaṃ abhiññeyyaṃ; upekkhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; saddhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; vīriyindriyaṃ abhiññeyyaṃ; satindriyaṃ abhiññeyyaṃ; samādhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; paññindriyaṃ abhiññeyyaṃ; anaññātaññassāmītindriyaṃ abhiññeyyaṃ; aññindriyaṃ abhiññeyyaṃ; aññātāvindriyaṃ abhiññeyyaṃ.

5. Kāmadhātu abhiññeyyā; rūpadhātu abhiññeyyā; arūpadhātu abhiññeyyā. Kāmabhavo abhiññeyyo; rūpabhavo abhiññeyyo; arūpabhavo abhiññeyyo. Saññābhavo abhiññeyyo; asaññābhavo abhiññeyyo; nevasaññānāsaññābhavo abhiññeyyo. Ekavokārabhavo abhiññeyyo; catuvokārabhavo abhiññeyyo; pañcavokārabhavo abhiññeyyo.

6. Paṭhamaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; dutiyaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; tatiyaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; catutthaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ. Mettācetovimutti abhiññeyyā; karuṇācetovimutti abhiññeyyā; muditācetovimutti abhiññeyyā; upekkhācetovimutti abhiññeyyā. Ākāsānañcāyatanasamāpatti abhiññeyyā; viññāṇañcāyatanasamāpatti abhiññeyyā; ākiñcaññāyatanasamāpatti abhiññeyyā; nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti abhiññeyyā.

Avijjā abhiññeyyā; saṅkhārā abhiññeyyā; viññāṇaṃ abhiññeyyaṃ; nāmarūpaṃ abhiññeyyaṃ; saḷāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; phasso abhiññeyyo; vedanā abhiññeyyā; taṇhā abhiññeyyā; upādānaṃ abhiññeyyaṃ; bhavo abhiññeyyo; jāti abhiññeyyā; jarāmaraṇaṃ abhiññeyyaṃ.

7. Dukkhaṃ abhiññeyyaṃ; dukkhasamudayo abhiññeyyo; dukkhanirodho abhiññeyyo; dukkhanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā. Rūpaṃ abhiññeyyaṃ; rūpasamudayo abhiññeyyo; rūpanirodho abhiññeyyo; rūpanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā. Vedanā abhiññeyyā…pe… saññā abhiññeyyā…pe… saṅkhārā abhiññeyyā…pe… viññāṇaṃ abhiññeyyaṃ. Cakkhu abhiññeyyaṃ…pe… jarāmaraṇaṃ abhiññeyyaṃ; jarāmaraṇasamudayo abhiññeyyo; jarāmaraṇanirodho abhiññeyyo; jarāmaraṇanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā.

Dukkhassa pariññaṭṭho abhiññeyyo; dukkhasamudayassa pahānaṭṭho abhiññeyyo; dukkhanirodhassa sacchikiriyaṭṭho abhiññeyyo; dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya bhāvanaṭṭho abhiññeyyo. Rūpassa pariññaṭṭho abhiññeyyo; rūpasamudayassa pahānaṭṭho abhiññeyyo; rūpanirodhassa sacchikiriyaṭṭho abhiññeyyo; rūpanirodhagāminiyā paṭipadāya bhāvanaṭṭho abhiññeyyo. Vedanāya…pe… saññāya…

saṅkhārānaṃ… viññāṇassa… cakkhussa…pe… jarāmaraṇassa pariññaṭṭho abhiññeyyo; jarāmaraṇasamudayassa pahānaṭṭho abhiññeyyo; jarāmaraṇanirodhassa sacchikiriyaṭṭho abhiññeyyo; jarāmaraṇanirodhagāminiyā paṭipadāya bhāvanaṭṭho abhiññeyyo.

Dukkhassa pariññāpaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; dukkhasamudayassa pahānapaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; dukkhanirodhassa sacchikiriyāpaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya bhāvanāpaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo. Rūpassa pariññāpaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; rūpasamudayassa pahānapaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; rūpanirodhassa sacchikiriyāpaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; rūpanirodhagāminiyā paṭipadāya bhāvanāpaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo. Vedanāya… pe… saññāya… saṅkhārānaṃ… viññāṇassa… cakkhussa…pe… jarāmaraṇassa pariññāpaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; jarāmaraṇasamudayassa pahānapaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; jarāmaraṇanirodhassa sacchikiriyāpaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; jarāmaraṇanirodhagāminiyā paṭipadāya bhāvanāpaṭivedhaṭṭho abhiññeyyo.

8. Dukkhaṃ abhiññeyyaṃ; dukkhasamudayo abhiññeyyo; dukkhanirodho abhiññeyyo; dukkhassa samudayanirodho abhiññeyyo; dukkhassa chandarāganirodho abhiññeyyo; dukkhassa assādo abhiññeyyo; dukkhassa ādīnavo abhiññeyyo; dukkhassa nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ. Rūpaṃ abhiññeyyaṃ; rūpasamudayo abhiññeyyo; rūpanirodho abhiññeyyo; rūpassa samudayanirodho abhiññeyyo; rūpassa chandarāganirodho abhiññeyyo; rūpassa assādo abhiññeyyo; rūpassa ādīnavo abhiññeyyo; rūpassa nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ. Vedanā abhiññeyyā…pe… saññā abhiññeyyā… saṅkhārā abhiññeyyā… viññāṇaṃ abhiññeyyaṃ… cakkhu abhiññeyyaṃ… pe… jarāmaraṇaṃ abhiññeyyaṃ; jarāmaraṇasamudayo abhiññeyyo; jarāmaraṇanirodho abhiññeyyo; jarāmaraṇassa samudayanirodho abhiññeyyo; jarāmaraṇassa chandarāganirodho abhiññeyyo; jarāmaraṇassa assādo abhiññeyyo; jarāmaraṇassa ādīnavo abhiññeyyo; jarāmaraṇassa nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ.

Dukkhaṃ abhiññeyyaṃ; dukkhasamudayo abhiññeyyo; dukkhanirodho abhiññeyyo; dukkhanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā; dukkhassa assādo abhiññeyyo; dukkhassa ādīnavo abhiññeyyo; dukkhassa nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ. Rūpaṃ abhiññeyyaṃ; rūpasamudayo abhiññeyyo; rūpanirodho abhiññeyyo; rūpanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā; rūpassa assādo abhiññeyyo; rūpassa ādīnavo abhiññeyyo; rūpassa nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ. Vedanā abhiññeyyā…pe… saññā

abhiññeyyā… saṅkhārā abhiññeyyā… viññāṇaṃ abhiññeyyaṃ… cakkhu abhiññeyyaṃ…pe… jarāmaraṇaṃ abhiññeyyaṃ; jarāmaraṇasamudayo abhiññeyyo; jarāmaraṇanirodho abhiññeyyo; jarāmaraṇanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā; jarāmaraṇassa assādo abhiññeyyo; jarāmaraṇassa ādīnavo abhiññeyyo; jarāmaraṇassa nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ.

9. Aniccānupassanā abhiññeyyā; dukkhānupassanā abhiññeyyā; anattānupassanā abhiññeyyā; nibbidānupassanā abhiññeyyā; virāgānupassanā abhiññeyyā; nirodhānupassanā abhiññeyyā; paṭinissaggānupassanā abhiññeyyā. Rūpe aniccānupassanā abhiññeyyā; rūpe dukkhānupassanā abhiññeyyā; rūpe anattānupassanā abhiññeyyā; rūpe nibbidānupassanā abhiññeyyā; rūpe virāgānupassanā abhiññeyyā; rūpe nirodhānupassanā abhiññeyyā; rūpe paṭinissaggānupassanā abhiññeyyā. Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ…pe… jarāmaraṇe aniccānupassanā abhiññeyyā; jarāmaraṇe dukkhānupassanā abhiññeyyā; jarāmaraṇe anattānupassanā abhiññeyyā; jarāmaraṇe nibbidānupassanā abhiññeyyā; jarāmaraṇe virāgānupassanā abhiññeyyā; jarāmaraṇe nirodhānupassanā abhiññeyyā; jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā abhiññeyyā.

10. Uppādo abhiññeyyo; pavattaṃ abhiññeyyaṃ; nimittaṃ abhiññeyyaṃ; āyūhanā abhiññeyyā; paṭisandhi abhiññeyyā; gati abhiññeyyā; nibbatti abhiññeyyā; upapatti abhiññeyyā; jāti abhiññeyyā; jarā abhiññeyyā; byādhi abhiññeyyo, maraṇaṃ abhiññeyyaṃ; soko abhiññeyyo; paridevo abhiññeyyo; upāyāso abhiññeyyo.

Anuppādo abhiññeyyo; appavattaṃ abhiññeyyaṃ; animittaṃ abhiññeyyaṃ; anāyūhanā abhiññeyyā; appaṭisandhi abhiññeyyā; agati abhiññeyyā; anibbatti abhiññeyyā; anupapatti abhiññeyyā; ajāti abhiññeyyā; ajarā abhiññeyyā; abyādhi abhiññeyyo; amataṃ abhiññeyyaṃ; asoko abhiññeyyo; aparidevo abhiññeyyo; anupāyāso abhiññeyyo.

Uppādo abhiññeyyo; anuppādo abhiññeyyo; pavattaṃ abhiññeyyaṃ; appavattaṃ abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ abhiññeyyaṃ; animittaṃ abhiññeyyaṃ. Āyūhanā abhiññeyyā; anāyūhanā abhiññeyyā. Paṭisandhi abhiññeyyā; appaṭisandhi abhiññeyyā. Gati abhiññeyyā; agati abhiññeyyā. Nibbatti abhiññeyyā; anibbatti abhiññeyyā. Upapatti abhiññeyyā; anupapatti abhiññeyyā. Jāti abhiññeyyā; ajāti abhiññeyyā. Jarā abhiññeyyā; ajarā abhiññeyyā. Byādhi abhiññeyyo; abyādhi abhiññeyyo. Maraṇaṃ abhiññeyyaṃ; amataṃ abhiññeyyaṃ. Soko abhiññeyyo; asoko abhiññeyyo.

Paridevo abhiññeyyo; aparidevo abhiññeyyo. Upāyāso abhiññeyyo; anupāyāso abhiññeyyo.

Uppādo dukkhanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ dukkhanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ dukkhanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā dukkhanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi dukkhanti abhiññeyyaṃ. Gati dukkhanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti dukkhanti abhiññeyyaṃ. Upapatti dukkhanti abhiññeyyaṃ. Jāti dukkhanti abhiññeyyaṃ. Jarā dukkhanti abhiññeyyaṃ. Byādhi dukkhanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ dukkhanti abhiññeyyaṃ. Soko dukkhanti abhiññeyyaṃ. Paridevo dukkhanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso dukkhanti abhiññeyyaṃ.

Anuppādo sukhanti abhiññeyyaṃ. Appavattaṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Animittaṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Anāyūhanā sukhanti abhiññeyyaṃ. Appaṭisandhi sukhanti abhiññeyyaṃ. Agati sukhanti abhiññeyyaṃ. Anibbatti sukhanti abhiññeyyaṃ. Anupapatti sukhanti abhiññeyyaṃ. Ajāti sukhanti abhiññeyyaṃ. Ajarā sukhanti abhiññeyyaṃ. Abyādhi sukhanti abhiññeyyaṃ. Amataṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Asoko sukhanti abhiññeyyaṃ. Aparidevo sukhanti abhiññeyyaṃ. Anupāyāso sukhanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo dukkhaṃ, anuppādo sukhanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ dukkhaṃ, appavattaṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ dukkhaṃ, animittaṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā dukkhaṃ, anāyūhanā sukhanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi dukkhaṃ, appaṭisandhi sukhanti abhiññeyyaṃ. Gati dukkhaṃ, agati sukhanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti dukkhaṃ, anibbatti sukhanti abhiññeyyaṃ. Upapatti dukkhaṃ, anupapatti sukhanti abhiññeyyaṃ. Jāti dukkhaṃ, ajāti sukhanti abhiññeyyaṃ. Jarā dukkhaṃ, ajarā sukhanti abhiññeyyaṃ. Byādhi dukkhaṃ, abyādhi sukhanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ dukkhaṃ, amataṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Soko dukkhaṃ, asoko sukhanti abhiññeyyaṃ. Paridevo dukkhaṃ, aparidevo sukhanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso dukkhaṃ, anupāyāso sukhanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo bhayanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ bhayanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ bhayanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā bhayanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi bhayanti abhiññeyyaṃ. Gati bhayanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti bhayanti abhiññeyyaṃ. Upapatti bhayanti abhiññeyyaṃ. Jāti bhayanti abhiññeyyaṃ. Jarā bhayanti abhiññeyyaṃ. Byādhi bhayanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ bhayanti abhiññeyyaṃ. Soko bhayanti abhiññeyyaṃ. Paridevo bhayanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso bhayanti abhiññeyyaṃ.

Anuppādo khemanti abhiññeyyaṃ. Appavattaṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Animittaṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Anāyūhanā khemanti abhiññeyyaṃ. Appaṭisandhi khemanti abhiññeyyaṃ. Agati khemanti abhiññeyyaṃ. Anibbatti khemanti abhiññeyyaṃ. Anupapatti khemanti abhiññeyyaṃ. Ajāti khemanti abhiññeyyaṃ. Ajarā khemanti abhiññeyyaṃ. Abyādhi khemanti abhiññeyyaṃ. Amataṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Asoko khemanti abhiññeyyaṃ. Aparidevo khemanti abhiññeyyaṃ. Anupāyāso khemanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo bhayaṃ, anuppādo khemanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ bhayaṃ, appavattaṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ bhayaṃ, animittaṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā bhayaṃ, anāyūhanā khemanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi bhayaṃ, appaṭisandhi khemanti abhiññeyyaṃ. Gati bhayaṃ, agati khemanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti bhayaṃ, anibbatti khemanti abhiññeyyaṃ. Upapatti bhayaṃ, anupapatti khemanti abhiññeyyaṃ. Jāti bhayaṃ, ajāti khemanti abhiññeyyaṃ. Jarā bhayaṃ, ajarā khemanti abhiññeyyaṃ. Byādhi bhayaṃ, abyādhi khemanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ bhayaṃ, amataṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Soko bhayaṃ, asoko khemanti abhiññeyyaṃ. Paridevo bhayaṃ, aparidevo khemanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso bhayaṃ, anupāyāso khemanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo sāmisanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ sāmisanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ sāmisanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā sāmisanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi sāmisanti abhiññeyyaṃ. Gati sāmisanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti sāmisanti abhiññeyyaṃ. Upapatti sāmisanti abhiññeyyaṃ. Jāti sāmisanti abhiññeyyaṃ. Jarā sāmisanti abhiññeyyaṃ. Byādhi sāmisanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ sāmisanti abhiññeyyaṃ. Soko sāmisanti abhiññeyyaṃ. Paridevo sāmisanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso sāmisanti abhiññeyyaṃ.

Anuppādo nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Appavattaṃ nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Animittaṃ nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Anāyūhanā nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Appaṭisandhi nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Agati nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Anibbatti nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Anupapatti nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Ajāti nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Ajarā nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Abyādhi nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Amataṃ nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Asoko nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Aparidevo nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Anupāyāso nirāmisanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo sāmisaṃ, anuppādo nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ sāmisaṃ, appavattaṃ nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ sāmisaṃ,

animittaṃ nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā sāmisaṃ, anāyūhanā nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi sāmisaṃ, appaṭisandhi nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Gati sāmisaṃ, agati nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti sāmisaṃ, anibbatti nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Upapatti sāmisaṃ, anupapatti nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Jāti sāmisaṃ, ajāti nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Jarā sāmisaṃ, ajarā nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Byādhi sāmisaṃ, abyādhi nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ sāmisaṃ, amataṃ nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Soko sāmisaṃ, asoko nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Paridevo sāmisaṃ, aparidevo nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso sāmisaṃ, anupāyāso nirāmisanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Gati saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Nibbatti saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Upapatti saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Jāti saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Jarā saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Byādhi saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Soko saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Paridevo saṅkhārāti abhiññeyyaṃ. Upāyāso saṅkhārāti abhiññeyyaṃ.

Anuppādo nibbānanti abhiññeyyaṃ. Appavattaṃ nibbānanti abhiññeyyaṃ. Animittaṃ nibbānanti abhiññeyyaṃ. Anāyūhanā nibbānanti abhiññeyyaṃ. Appaṭisandhi nibbānanti abhiññeyyaṃ. Agati nibbānanti abhiññeyyaṃ. Anibbatti nibbānanti abhiññeyyaṃ. Anupapatti nibbānanti abhiññeyyaṃ. Ajāti nibbānanti abhiññeyyaṃ. Ajaraṃ nibbānanti abhiññeyyaṃ. Abyādhi nibbānanti abhiññeyyaṃ. Amataṃ nibbānanti abhiññeyyaṃ. Asoko nibbānanti abhiññeyyaṃ. Aparidevo nibbānanti abhiññeyyaṃ. Anupāyāso nibbānanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo saṅkhārā, anuppādo nibbānanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ saṅkhārā, appavattaṃ nibbānanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ saṅkhārā, animittaṃ nibbānanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā saṅkhārā, anāyūhanā nibbānanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi saṅkhārā, appaṭisandhi nibbānanti abhiññeyyaṃ. Gati saṅkhārā, agati nibbānanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti saṅkhārā, anibbatti nibbānanti abhiññeyyaṃ. Upapatti saṅkhārā, anupapatti nibbānanti abhiññeyyaṃ. Jāti saṅkhārā, ajāti nibbānanti abhiññeyyaṃ. Jarā saṅkhārā, ajarā nibbānanti abhiññeyyaṃ. Byādhi saṅkhārā, abyādhi nibbāna''nti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ saṅkhārā, amataṃ nibbānanti abhiññeyyaṃ. Soko saṅkhārā, asoko nibbānanti abhiññeyyaṃ. Paridevo saṅkhārā, aparidevo nibbānanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso saṅkhārā, anupāyāso

nibbānanti abhiññeyyaṃ.

Paṭhamabhāṇavāro.

11. Pariggahaṭṭho abhiññeyyo; parivāraṭṭho abhiññeyyo; paripūraṭṭho abhiññeyyo; ekaggaṭṭho abhiññeyyo; avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; paggahaṭṭho abhiññeyyo; avisāraṭṭho abhiññeyyo; anāvilaṭṭho abhiññeyyo; aniñjanaṭṭho abhiññeyyo; ekattupaṭṭhānavasena cittassa ṭhitaṭṭho abhiññeyyo; ārammaṇaṭṭho abhiññeyyo; gocaraṭṭho abhiññeyyo; pahānaṭṭho abhiññeyyo; pariccāgaṭṭho abhiññeyyo; vuṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; vivaṭṭanaṭṭho abhiññeyyo; santaṭṭho abhiññeyyo; paṇītaṭṭho abhiññeyyo; vimuttaṭṭho abhiññeyyo; anāsavaṭṭho abhiññeyyo; taraṇaṭṭho abhiññeyyo; animittaṭṭho abhiññeyyo; appaṇihitaṭṭho abhiññeyyo; suññataṭṭho abhiññeyyo; ekarasaṭṭho abhiññeyyo; anativattanaṭṭho abhiññeyyo; yuganaddhaṭṭho abhiññeyyo; niyyānaṭṭho abhiññeyyo; hetuṭṭho abhiññeyyo; dassanaṭṭho abhiññeyyo; ādhipateyyaṭṭho abhiññeyyo.

12. Samathassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; **vipassanāya anupassanaṭṭho abhiññeyyo;** samathavipassanānaṃ ekarasaṭṭho abhiññeyyo; yuganaddhassa anativattanaṭṭho abhiññeyyo; sikkhāya samādānaṭṭho abhiññeyyo; ārammaṇassa gocaraṭṭho abhiññeyyo; līnassa cittassa paggahaṭṭho abhiññeyyo; uddhatassa cittassa niggahaṭṭho abhiññeyyo; ubhovisuddhānaṃ ajjhupekkhanaṭṭho abhiññeyyo; visesādhigamaṭṭho abhiññeyyo; uttari paṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; saccābhisamayaṭṭho abhiññeyyo; nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭho abhiññeyyo.

Saddhindriyassa adhimokkhaṭṭho abhiññeyyo; vīriyindriyassa paggahaṭṭho abhiññeyyo; satindriyassa upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; samādhindriyassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; paññindriyassa dassanaṭṭho abhiññeyyo.

Saddhābalassa assaddhiye akampiyaṭṭho abhiññeyyo; vīriyabalassa kosajje akampiyaṭṭho abhiññeyyo; satibalassa pamāde akampiyaṭṭho abhiññeyyo; samādhibalassa uddhacce akampiyaṭṭho abhiññeyyo; paññābalassa avijjāya akampiyaṭṭho abhiññeyyo.

Satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayaṭṭho abhiññeyyo; vīriyasambojjhaṅgassa paggahaṭṭho abhiññeyyo; pītisambojjhaṅgassa pharaṇaṭṭho abhiññeyyo; passaddhisambojjhaṅgassa upasamaṭṭho

abhiññeyyo; samādhisambojjhaṅgassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhānaṭṭho abhiññeyyo.

Sammādiṭṭhiyā dassanaṭṭho abhiññeyyo; sammāsaṅkappassa abhiniropanaṭṭho abhiññeyyo; sammāvācāya pariggahaṭṭho abhiññeyyo; sammākammantassa samuṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; sammāājīvassa vodānaṭṭho abhiññeyyo; sammāvāyāmassa paggahaṭṭho abhiññeyyo; sammāsatiyā upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; sammāsamādhissa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo.

13. Indriyānaṃ ādhipateyyaṭṭho abhiññeyyo; balānaṃ akampiyaṭṭho abhiññeyyo; bojjhaṅgānaṃ niyyānaṭṭho abhiññeyyo; maggassa hetuṭṭho abhiññeyyo; satipaṭṭhānānaṃ upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; sammappadhānānaṃ padahanaṭṭho abhiññeyyo; iddhipādānaṃ ijjhanaṭṭho abhiññeyyo; saccānaṃ tathaṭṭho abhiññeyyo; payogānaṃ paṭippassaddhaṭṭho abhiññeyyo; phalānaṃ sacchikiriyaṭṭho abhiññeyyo.

Vitakkassa abhiniropanaṭṭho abhiññeyyo; vicārassa upavicāraṭṭho abhiññeyyo; pītiyā pharaṇaṭṭho abhiññeyyo; sukhassa abhisandanaṭṭho abhiññeyyo. Cittassa ekaggaṭṭho abhiññeyyo. Āvajjanaṭṭho abhiññeyyo; vijānanaṭṭho abhiññeyyo; pajānanaṭṭho abhiññeyyo; sañjānanaṭṭho abhiññeyyo; ekodaṭṭho abhiññeyyo. Abhiññāya ñātaṭṭho abhiññeyyo; pariññāya tīraṇaṭṭho abhiññeyyo; pahānassa pariccāgaṭṭho abhiññeyyo; bhāvanāya ekarasaṭṭho abhiññeyyo; sacchikiriyāya phassanaṭṭho abhiññeyyo; khandhānaṃ khandhaṭṭho abhiññeyyo; dhātūnaṃ dhātuṭṭho abhiññeyyo; āyatanānaṃ āyatanaṭṭho abhiññeyyo; saṅkhatānaṃ saṅkhataṭṭho abhiññeyyo; asaṅkhatassa asaṅkhataṭṭho abhiññeyyo.

14. Cittaṭṭho abhiññeyyo; cittānantariyaṭṭho abhiññeyyo; cittassa vuṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; cittassa vivaṭṭanaṭṭho abhiññeyyo; cittassa hetuṭṭho abhiññeyyo; cittassa paccayaṭṭho abhiññeyyo; cittassa vatthuṭṭho abhiññeyyo; cittassa bhūmaṭṭho abhiññeyyo; cittassa ārammaṇaṭṭho abhiññeyyo; cittassa gocaraṭṭho abhiññeyyo; cittassa cariyaṭṭho abhiññeyyo; cittassa gataṭṭho abhiññeyyo; cittassa abhinīhāraṭṭho abhiññeyyo; cittassa niyyānaṭṭho abhiññeyyo; cittassa nissaraṇaṭṭho abhiññeyyo.

15. Ekatte āvajjanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte vijānanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte pajānanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte sañjānanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte ekadaṭṭho abhiññeyyo; ekatte upanibandhaṭṭho abhiññeyyo; ekatte pakkhandanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte pasīdanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte

santiṭṭhanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte vimuccanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte ‘‘etaṃ santa’’nti passanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte yānīkataṭṭho abhiññeyyo; ekatte vatthukataṭṭho abhiññeyyo; ekatte anuṭṭhitaṭṭho abhiññeyyo; ekatte paricitaṭṭho abhiññeyyo; ekatte susamāraddhaṭṭho abhiññeyyo; ekatte pariggahaṭṭho abhiññeyyo; ekatte parivāraṭṭho abhiññeyyo; ekatte paripūraṭṭho abhiññeyyo; ekatte samodhānaṭṭho abhiññeyyo; ekatte adhiṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; ekatte āsevanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte bhāvanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte bahulīkammaṭṭho abhiññeyyo; ekatte susamuggataṭṭho abhiññeyyo; ekatte suvimuttaṭṭho abhiññeyyo; ekatte bujjhanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte anubujjhanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte paṭibujjhanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte sambujjhanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte bodhanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte anubodhanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte paṭibodhanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte sambodhanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte bodhipakkhiyaṭṭho abhiññeyyo; ekatte anubodhipakkhiyaṭṭho abhiññeyyo; ekatte paṭibodhipakkhiyaṭṭho abhiññeyyo; ekatte sambodhipakkhiyaṭṭho abhiññeyyo; ekatte jotanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte ujjotanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte anujotanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte paṭijotanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte sañjotanaṭṭho abhiññeyyo.

16. Patāpanaṭṭho abhiññeyyo; virocanaṭṭho abhiññeyyo; kilesānaṃ santāpanaṭṭho abhiññeyyo; amalaṭṭho abhiññeyyo; vimalaṭṭho abhiññeyyo; nimmalaṭṭho abhiññeyyo; samaṭṭho abhiññeyyo; samayaṭṭho abhiññeyyo; vivekaṭṭho abhiññeyyo; vivekacariyaṭṭho abhiññeyyo; virāgaṭṭho abhiññeyyo; virāgacariyaṭṭho abhiññeyyo; nirodhaṭṭho abhiññeyyo; nirodhacariyaṭṭho abhiññeyyo; vosaggaṭṭho abhiññeyyo; vosaggacariyaṭṭho abhiññeyyo; vimuttaṭṭho abhiññeyyo; vimutticariyaṭṭho abhiññeyyo.

Chandaṭṭho abhiññeyyo; chandassa mūlaṭṭho abhiññeyyo; chandassa pādaṭṭho abhiññeyyo; chandassa padhānaṭṭho abhiññeyyo; chandassa ijjhanaṭṭho abhiññeyyo; chandassa adhimokkhaṭṭho abhiññeyyo; chandassa paggahaṭṭho abhiññeyyo; chandassa upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; chandassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; chandassa dassanaṭṭho abhiññeyyo.

Vīriyaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa mūlaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa pādaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa padhānaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa ijjhanaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa adhimokkhaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa paggahaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa dassanaṭṭho abhiññeyyo.

Cittaṭṭho abhiññeyyo; cittassa mūlaṭṭho abhiññeyyo; cittassa pādaṭṭho

abhiññeyyo; cittassa padhānaṭṭho abhiññeyyo; cittassa ijjhanaṭṭho abhiññeyyo; cittassa adhimokkhaṭṭho abhiññeyyo; cittassa paggahaṭṭho abhiññeyyo; cittassa upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; cittassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; cittassa dassanaṭṭho abhiññeyyo.

Vīmaṃsaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya mūlaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya pādaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya padhānaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya ijjhanaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya adhimokkhaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya paggahaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya dassanaṭṭho abhiññeyyo.

17. Dukkhaṭṭho abhiññeyyo; dukkhassa pīḷanaṭṭho abhiññeyyo; dukkhassa saṅkhataṭṭho abhiññeyyo; dukkhassa santāpaṭṭho abhiññeyyo; dukkhassa vipariṇāmaṭṭho abhiññeyyo. Samudayaṭṭho abhiññeyyo; samudayassa āyūhanaṭṭho abhiññeyyo; samudayassa nidānaṭṭho abhiññeyyo; samudayassa saññogaṭṭho abhiññeyyo; samudayassa palibodhaṭṭho abhiññeyyo; nirodhaṭṭho abhiññeyyo; nirodhassa nissaraṇaṭṭho abhiññeyyo; nirodhassa vivekaṭṭho abhiññeyyo; nirodhassa asaṅkhataṭṭho abhiññeyyo; nirodhassa amataṭṭho abhiññeyyo. Maggaṭṭho abhiññeyyo; maggassa niyyānaṭṭho abhiññeyyo; maggassa hetuṭṭho abhiññeyyo; maggassa dassanaṭṭho abhiññeyyo; maggassa ādhipateyyaṭṭho abhiññeyyo.

Tathaṭṭho abhiññeyyo; anattaṭṭho abhiññeyyo; saccaṭṭho abhiññeyyo; paṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; abhijānanaṭṭho abhiññeyyo; parijānanaṭṭho abhiññeyyo; dhammaṭṭho abhiññeyyo; dhātuṭṭho abhiññeyyo; ñātaṭṭho abhiññeyyo; sacchikiriyaṭṭho abhiññeyyo; phassanaṭṭho abhiññeyyo; abhisamayaṭṭho abhiññeyyo.

18. Nekkhammaṃ abhiññeyyaṃ; abyāpādo abhiññeyyo; ālokasaññā abhiññeyyā; avikkhepo abhiññeyyo; dhammavavatthānaṃ abhiññeyyaṃ; ñāṇaṃ abhiññeyyaṃ; pāmojjaṃ abhiññeyyaṃ.

Paṭhamaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; dutiyaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; tatiyaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; catutthaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ. Ākāsānañcāyatanasamāpatti abhiññeyyā; viññāṇañcāyatanasamāpatti abhiññeyyā; ākiñcaññāyatanasamāpatti abhiññeyyā; nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti abhiññeyyā.

Aniccānupassanā abhiññeyyā; dukkhānupassanā abhiññeyyā;

anattānupassanā abhiññeyyā; nibbidānupassanā abhiññeyyā; virāgānupassanā abhiññeyyā; nirodhānupassanā abhiññeyyā; paṭinissaggānupassanā abhiññeyyā; khayānupassanā abhiññeyyā; vayānupassanā abhiññeyyā; vipariṇāmānupassanā abhiññeyyā; animittānupassanā abhiññeyyā; appaṇihitānupassanā abhiññeyyā; suññatānupassanā abhiññeyyā; adhipaññādhammavipassanā abhiññeyyā; yathābhūtañāṇadassanaṃ abhiññeyyaṃ; ādīnavānupassanā abhiññeyyā; paṭisaṅkhānupassanā abhiññeyyā; vivaṭṭanānupassanā abhiññeyyā.

19. Sotāpattimaggo abhiññeyyo; sotāpattiphalasamāpatti abhiññeyyā; sakadāgāmimaggo abhiññeyyo; sakadāgāmiphalasamāpatti abhiññeyyā; anāgāmimaggo abhiññeyyo; anāgāmiphalasamāpatti abhiññeyyā; arahattamaggo abhiññeyyo; arahattaphalasamāpatti abhiññeyyā.

Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ abhiññeyyaṃ; upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ abhiññeyyaṃ; avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; dassanaṭṭhena paññindriyaṃ abhiññeyyaṃ; assaddhiye akampiyaṭṭhena saddhābalaṃ abhiññeyyaṃ; kosajje akampiyaṭṭhena vīriyabalaṃ abhiññeyyaṃ; pamāde akampiyaṭṭhena satibalaṃ abhiññeyyaṃ; uddhacce akampiyaṭṭhena samādhibalaṃ abhiññeyyaṃ; avijjāya akampiyaṭṭhena paññābalaṃ abhiññeyyaṃ; upaṭṭhānaṭṭhena satisambojjhaṅgo abhiññeyyo; pavicayaṭṭhena dhammavicayasambojjhaṅgo abhiññeyyo; paggahaṭṭhena vīriyasambojjhaṅgo abhiññeyyo; pharaṇaṭṭhena pītisambojjhaṅgo abhiññeyyo; upasamaṭṭhena passaddhisambojjhaṅgo abhiññeyyo; avikkhepaṭṭhena samādhisambojjhaṅgo abhiññeyyo; paṭisaṅkhānaṭṭhena upekkhāsambojjhaṅgo abhiññeyyo.

Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi abhiññeyyā; abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo abhiññeyyo; pariggahaṭṭhena sammāvācā abhiññeyyā; samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto abhiññeyyo; vodānaṭṭhena sammāājīvo abhiññeyyo; paggahaṭṭhena sammāvāyāmo abhiññeyyo; upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati abhiññeyyā; avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi abhiññeyyo.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyā abhiññeyyā; akampiyaṭṭhena balā abhiññeyyā; niyyānaṭṭhena bojjhaṅgā abhiññeyyā; hetuṭṭhena maggo abhiññeyyo; upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā abhiññeyyā; padahanaṭṭhena sammappadhānā abhiññeyyā; ijjhanaṭṭhena iddhipādā abhiññeyyā; tathaṭṭhena saccā abhiññeyyā; avikkhepaṭṭhena samatho abhiññeyyo; anupassanaṭṭhena vipassanā abhiññeyyā; ekarasaṭṭhena samathavipassanā

abhiññeyyā; anativattanaṭṭhena yuganaddhaṃ abhiññeyyaṃ.

Saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi abhiññeyyā; avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi abhiññeyyā; dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi abhiññeyyā; muttaṭṭhena vimokkho abhiññeyyo; paṭivedhaṭṭhena vijjā abhiññeyyā; pariccāgaṭṭhena vimutti abhiññeyyā; samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ abhiññeyyaṃ; paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ abhiññeyyaṃ.

20. Chando mūlaṭṭhena abhiññeyyo; manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena abhiññeyyo; phasso samodhānaṭṭhena abhiññeyyo; vedanā samosaraṇaṭṭhena abhiññeyyā; samādhi pamukhaṭṭhena abhiññeyyo; sati ādhipateyyaṭṭhena abhiññeyyā; paññā tatuttaraṭṭhena abhiññeyyā; vimutti sāraṭṭhena abhiññeyyā; amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena abhiññeyyaṃ.

Ye ye dhammā abhiññātā honti te te dhammā ñātā honti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘ime dhammā abhiññeyyāti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇa’’nti.

Dutiyabhāṇavāro.

21. Kathaṃ ‘‘ime dhammā pariññeyyā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

Eko dhammo pariññeyyo – phasso sāsavo upādāniyo. Dve dhammā pariññeyyā – nāmañca rūpañca. Tayo dhammā pariññeyyā – tisso vedanā. Cattāro dhammā pariññeyyā – cattāro āhārā. Pañca dhammā pariññeyyā – pañcupādānakkhandhā. Cha dhammā pariññeyyā – cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta dhammā pariññeyyā – satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha dhammā pariññeyyā – aṭṭha lokadhammā. Nava dhammā pariññeyyā – nava sattāvāsā. Dasa dhammā pariññeyyā – dasāyatanāni.

‘‘Sabbaṃ, bhikkhave, pariññeyyaṃ. Kiñca, bhikkhave, sabbaṃ pariññeyyaṃ? Cakkhu, bhikkhave, pariññeyyaṃ; rūpā pariññeyyā; cakkhuviññāṇaṃ pariññeyyaṃ; cakkhusamphasso pariññeyyo; yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi pariññeyyaṃ. Sotaṃ pariññeyyaṃ; saddā pariññeyyā…pe… ghānaṃ pariññeyyaṃ, gandhā pariññeyyā… jivhā pariññeyyā; rasā pariññeyyā… kāyo pariññeyyo; phoṭṭhabbā pariññeyyā… pe… mano pariññeyyo; dhammā pariññeyyā… manoviññāṇaṃ pariññeyyaṃ; manosamphasso pariññeyyo; yampidaṃ manosamphassapaccayā

uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi pariññeyyaṃ.” Rūpaṃ pariññeyyaṃ…pe… vedanā pariññeyyā… saññā pariññeyyā… saṅkhārā pariññeyyā… viññāṇaṃ pariññeyyaṃ… cakkhu pariññeyyaṃ…pe… jarāmaraṇaṃ pariññeyyaṃ… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena pariññeyyaṃ. Yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa te te dhammā paṭiladdhā honti, evaṃ te dhammā pariññātā ceva honti tīritā ca.

22. Nekkhammaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa nekkhammaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Abyāpādaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa abyāpādo paṭiladdho hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Ālokasaññaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa ālokasaññā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Avikkhepaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa avikkhepo paṭiladdho hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Dhammavavatthānaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa dhammavavatthānaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Ñāṇaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa ñāṇaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Pāmojjaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa pāmojjaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca.

Paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa paṭhamaṃ jhānaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Dutiyaṃ jhānaṃ…pe… tatiyaṃ jhānaṃ… catutthaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa catutthaṃ jhānaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa ākāsānañcāyatanasamāpatti paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa viññāṇañcāyatanasamāpatti paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa ākiñcaññāyatanasamāpatti paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca.

Aniccānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa aniccānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Dukkhānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa dukkhānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Anattānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa anattānupassanā paṭiladdhā

hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Nibbidānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa nibbidānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Virāgānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa virāgānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Nirodhānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa nirodhānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Paṭinissaggānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa paṭinissaggānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Khayānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa khayānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Vayānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa vayānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Vipariṇāmānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa vipariṇāmānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Animittānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa animittānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Appaṇihitānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa appaṇihitānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Suññatānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa suññatānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca.

Adhipaññādhammavipassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa adhipaññādhammavipassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Yathābhūtañāṇadassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa yathābhūtañāṇadassanaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Ādīnavānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa ādīnavānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Paṭisaṅkhānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa paṭisaṅkhānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Vivaṭṭanānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa vivaṭṭanānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca.

Sotāpattimaggaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa sotāpattimaggo paṭiladdho hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Sakadāgāmimaggaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa sakadāgāmimaggo paṭiladdho hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Anāgāmimaggaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa anāgāmimaggo paṭiladdho hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Arahattamaggaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa arahattamaggo paṭiladdho hoti. Evaṃ so

dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca.

Yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa te te dhammā paṭiladdhā honti. Evaṃ te dhammā pariññātā ceva honti tīritā ca. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘ime dhammā pariññeyyāti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇa’’nti.

23. Kathaṃ ‘‘ime dhammā pahātabbā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

Eko dhammo pahātabbo – asmimāno. Dve dhammā pahātabbā – avijjā ca bhavataṇhā ca. Tayo dhammā pahātabbā – tisso taṇhā. Cattāro dhammā pahātabbā – cattāro oghā. Pañca dhammā pahātabbā – pañca nīvaraṇāni. Cha dhammā pahātabbā – cha taṇhākāyā. Satta dhammā pahātabbā – sattānusayā. Aṭṭha dhammā pahātabbā – aṭṭha micchattā. Nava dhammā pahātabbā – nava taṇhāmūlakā. Dasa dhammā pahātabbā – dasa micchattā.

24. Dve pahānāni – samucchedappahānaṃ, paṭippassaddhippahānaṃ. Samucchedappahānañca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato; paṭippassaddhippahānañca phalakkhaṇe. Tīṇi pahānāni – kāmānametaṃ nissaraṇaṃ yadidaṃ nekkhammaṃ; rūpānametaṃ nissaraṇaṃ yadidaṃ āruppaṃ; yaṃ kho pana kiñci bhūtaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ, nirodho tassa nissaraṇaṃ. Nekkhammaṃ paṭiladdhassa kāmā pahīnā ceva honti pariccattā ca. Āruppaṃ paṭiladdhassa rūpā pahīnā ceva honti pariccattā ca. Nirodhaṃ paṭiladdhassa saṅkhārā pahīnā ceva honti pariccattā ca. Cattāri pahānāni dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto pajahati; samudayasaccaṃ pahānapaṭivedhaṃ paṭivijjhanto pajahati; nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto pajahati; maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto pajahati. Pañca pahānāni – vikkhambhanappahānaṃ, tadaṅgappahānaṃ, samucchedappahānaṃ, paṭippassaddhippahānaṃ, nissaraṇappahānaṃ. Vikkhambhanappahānañca nīvaraṇānaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ bhāvayato; tadaṅgappahānañca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhiṃ bhāvayato; samucchedappahānañca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato; paṭippassaddhippahānañca phalakkhaṇe; nissaraṇappahānañca nirodho nibbānaṃ.

‘‘Sabbaṃ, bhikkhave, pahātabbaṃ. Kiñca, bhikkhave, sabbaṃ pahātabbaṃ? Cakkhu, bhikkhave, pahātabbaṃ; rūpā pahātabbā; cakkhuviññāṇaṃ pahātabbaṃ; cakkhusamphasso pahātabbo; yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā

adukkhamasukhaṃ vā, tampi pahātabbaṃ. Sotaṃ pahātabbaṃ; saddā pahātabbā…pe… ghānaṃ pahātabbaṃ; gandhā pahātabbā… jivhā pahātabbā; rasā pahātabbā… kāyo pahātabbo; phoṭṭhabbā pahātabbā… mano pahātabbo; dhammā pahātabbā… manoviññāṇaṃ pahātabbaṃ;… manosamphasso pahātabbo; yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi pahātabbaṃ.'' Rūpaṃ passanto pajahati, vedanaṃ passanto pajahati, saññaṃ passanto pajahati, saṅkhāre passanto pajahati, viññāṇaṃ passanto pajahati. Cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ…pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena passanto pajahati. Ye ye dhammā pahīnā honti te te dhammā pariccattā honti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ''ime dhammā pahātabbāti sotāvadhānaṃ, taṃ pajānanā paññā sutamaye ñāṇa''nti.

Tatiyabhāṇavāro.

25. Kathaṃ ''ime dhammā bhāvetabbā''ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

Eko dhammo bhāvetabbo – kāyagatāsati sātasahagatā. Dve dhammā bhāvetabbā – samatho ca vipassanā ca. Tayo dhammā bhāvetabbā – tayo samādhī. Cattāro dhammā bhāvetabbā – cattāro satipaṭṭhānā. Pañca dhammā bhāvetabbā – pañcaṅgiko samādhi . Cha dhammā bhāvetabbā – cha anussatiṭṭhānāni. Satta dhammā bhāvetabbā – satta bojjhaṅgā. Aṭṭha dhammā bhāvetabbā – ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Nava dhammā bhāvetabbā – nava pārisuddhipadhāniyaṅgāni. Dasa dhammā bhāvetabbā – dasa kasiṇāyatanāni.

26. Dve bhāvanā – lokiyā ca bhāvanā, lokuttarā ca bhāvanā. Tisso bhāvanā – rūpāvacarakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā, arūpāvacarakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā, apariyāpannakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā. Rūpāvacarakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā atthi hīnā, atthi majjhimā, atthi paṇītā. Arūpāvacarakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā atthi hīnā, atthi majjhimā, atthi paṇītā. Apariyāpannakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā paṇītā.

27. Catasso bhāvanā – dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto bhāveti, samudayasaccaṃ pahānappaṭivedhaṃ paṭivijjhanto bhāveti, nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto bhāveti, maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto bhāveti. Imā catasso bhāvanā.

Aparāpi catasso bhāvanā – esanābhāvanā, paṭilābhābhāvanā, ekarasābhāvanā, āsevanābhāvanā. Katamā esanābhāvanā? Sabbesaṃ samādhiṃ samāpajjantānaṃ tattha jātā dhammā ekarasā hontīti – ayaṃ esanābhāvanā. Katamā paṭilābhābhāvanā? Sabbesaṃ samādhiṃ samāpannānaṃ tattha jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – ayaṃ paṭilābhābhāvanā. Katamā ekarasābhāvanā? Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ bhāvayato saddhindriyassa vasena cattāri indriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ bhāvayato vīriyindriyassa vasena cattāri indriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ bhāvayato satindriyassa vasena cattāri indriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ bhāvayato samādhindriyassa vasena cattāri indriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Dassanaṭṭhena paññindriyaṃ bhāvayato paññindriyassa vasena cattāri indriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā.

Assaddhiye akampiyaṭṭhena saddhābalaṃ bhāvayato saddhābalassa vasena cattāri balāni ekarasā hontīti – balānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Kosajje akampiyaṭṭhena vīriyabalaṃ bhāvayato vīriyabalassa vasena cattāri balāni ekarasā hontīti – balānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Pamāde akampiyaṭṭhena satibalaṃ bhāvayato satibalassa vasena cattāri balāni ekarasā hontīti – balānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Uddhacce akampiyaṭṭhena samādhibalaṃ bhāvayato samādhibalassa vasena cattāri balāni ekarasā hontīti – balānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Avijjāya akampiyaṭṭhena paññābalaṃ bhāvayato paññābalassa vasena cattāri balāni ekarasā hontīti – balānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā.

Upaṭṭhānaṭṭhena satisambojjhaṅgaṃ bhāvayato satisambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Pavicayaṭṭhena dhammavicayasambojjhaṅgaṃ bhāvayato dhammavicayasambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Paggahaṭṭhena vīriyasambojjhaṅgaṃ bhāvayato vīriyasambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Pharaṇaṭṭhena pītisambojjhaṅgaṃ bhāvayato pītisambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Upasamaṭṭhena passaddhisambojjhaṅgaṃ bhāvayato passaddhisambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Avikkhepaṭṭhena samādhisambojjhaṅgaṃ bhāvayato

samādhisambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Paṭisaṅkhānaṭṭhena upekkhāsambojjhaṅgaṃ bhāvayato upekkhāsambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā.

Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhiṃ bhāvayato sammādiṭṭhiyā vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappaṃ bhāvayato sammāsaṅkappassa vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Pariggahaṭṭhena sammāvācaṃ bhāvayato sammāvācāya vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammantaṃ bhāvayato sammākammantassa vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Vodānaṭṭhena sammāājīvaṃ bhāvayato sammāājīvassa vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Paggahaṭṭhena sammāvāyāmaṃ bhāvayato sammāvāyāmassa vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Upaṭṭhānaṭṭhena sammāsatiṃ bhāvayato sammāsatiyā vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Avikkhepaṭṭhena sammāsamādhiṃ bhāvayato sammāsamādhissa vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Ayaṃ ekarasābhāvanā.

Katamā āsevanābhāvanā? Idha bhikkhu pubbaṇhasamayaṃ āsevati, majjhanhikasamayampi āsevati, sāyanhasamayampi āsevati, purebhattampi āsevati, pacchābhattampi āsevati, purimepi yāme āsevati, majjhimepi yāme āsevati, pacchimepi yāme āsevati, rattimpi āsevati, divāpi āsevati, rattindivāpi āsevati, kāḷepi āsevati, juṇhepi āsevati, vassepi āsevati, hemantepi āsevati, gimhepi āsevati, purimepi vayokhandhe āsevati, majjhimepi vayokhandhe āsevati, pacchimepi vayokhandhe āsevati – ayaṃ āsevanābhāvanā. Imā catasso bhāvanā.

28. Aparāpi catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā. Kathaṃ tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā? Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Byāpādaṃ pajahato abyāpādavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Thinamiddhaṃ

pajahato ālokasaññāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Uddhaccaṃ pajahato avikkhepavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Vicikicchaṃ pajahato dhammavavatthānavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Avijjaṃ pajahato ñāṇavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Aratiṃ pajahato pāmojjavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Nīvaraṇe pajahato paṭhamajjhānavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Vitakkavicāre pajahato dutiyajjhānavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Pītiṃ pajahato tatiyajjhānavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Sukhadukkhe pajahato catutthajjhānavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā.

Rūpasaññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ pajahato ākāsānañcāyatanasamāpattivasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Ākāsānañcāyatanasaññaṃ pajahato viññāṇañcāyatanasamāpattivasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Viññāṇañcāyatanasaññaṃ pajahato ākiñcaññāyatanasamāpattivasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Ākiñcaññāyatanasaññaṃ pajahato nevasaññānāsaññāyatanasamāpattivasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā.

Niccasaññaṃ pajahato aniccānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Sukhasaññaṃ pajahato dukkhānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Attasaññaṃ pajahato anattānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Nandiṃ pajahato nibbidānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Rāgaṃ pajahato virāgānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ

nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Samudayaṃ pajahato nirodhānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Ādānaṃ pajahato paṭinissaggānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Ghanasaññaṃ pajahato khayānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Āyūhanaṃ pajahato vayānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Dhuvasaññaṃ pajahato vipariṇāmānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Nimittaṃ pajahato animittānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Paṇidhiṃ pajahato appaṇihitānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Abhinivesaṃ pajahato suññatānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Sārādānābhinivesaṃ pajahato adhipaññā dhammavipassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Sammohābhinivesaṃ pajahato yathābhūtañāṇadassanavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Ālayābhinivesaṃ pajahato ādīnavānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Appaṭisaṅkhaṃ pajahato paṭisaṅkhānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Saññogābhinivesaṃ pajahato vivaṭṭanānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā.

Diṭṭhekaṭṭhe kilese pajahato sotāpattimaggavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Oḷārike kilese pajahato sakadāgāmimaggavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Anusahagate kilese pajahato anāgāmimaggavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Sabbakilese pajahato arahattamaggavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā.

Kathaṃ indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā? Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammavasena pañcindriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Byāpādaṃ pajahato abyāpādavasena pañcindriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā…pe… sabbakilese pajahato arahattamaggavasena pañcindriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā.

Kathaṃ tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā? Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammavasena vīriyaṃ vāhetīti – tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā. Byāpādaṃ pajahato abyāpādavasena vīriyaṃ vāhetīti – tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā…pe… sabbakilese pajahato arahattamaggavasena vīriyaṃ vāhetīti – tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā.

Kathaṃ āsevanaṭṭhena bhāvanā? Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammaṃ āsevatīti – āsevanaṭṭhena bhāvanā. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādaṃ āsevatīti – āsevanaṭṭhena bhāvanā…pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggaṃ āsevatīti – āsevanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Imā catasso bhāvanā rūpaṃ passanto bhāveti, vedanaṃ passanto bhāveti, saññaṃ passanto bhāveti, saṅkhāre passanto bhāveti, viññāṇaṃ passanto bhāveti, cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ…pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena passanto bhāveti. Ye ye dhammā bhāvitā honti te te dhammā ekarasā honti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘ime dhammā bhāvetabbāti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇa’’nti.

Catutthabhāṇavāro.

29. Kathaṃ ‘‘ime dhammā sacchikātabbā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

Eko dhammo sacchikātabbo – akuppā cetovimutti. Dve dhammā sacchikātabbā – vijjā ca vimutti ca. Tayo dhammā sacchikātabbā – tisso vijjā. Cattāro dhammā sacchikātabbā – cattāri sāmaññaphalāni. Pañca dhammā sacchikātabbā – pañca dhammakkhandhā. Cha dhammā sacchikātabbā – cha abhiññā. Satta dhammā sacchikātabbā – satta khīṇāsavabalāni. Aṭṭha dhammā sacchikātabbā – aṭṭha vimokkhā. Nava dhammā sacchikātabbā – nava anupubbanirodhā. Dasa dhammā sacchikātabbā – dasa asekkhā

dhammā.

"Sabbaṃ, bhikkhave, sacchikātabbaṃ. Kiñca, bhikkhave, sabbaṃ sacchikātabbaṃ? Cakkhu, bhikkhave, sacchikātabbaṃ; rūpā sacchikātabbā; cakkhuviññāṇaṃ sacchikātabbaṃ; cakkhusamphasso sacchikātabbo; yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi sacchikātabbaṃ. Sotaṃ sacchikātabbaṃ; saddā sacchikātabbā…pe… ghānaṃ sacchikātabbaṃ; gandhā sacchikātabbā… jivhā sacchikātabbā; rasā sacchikātabbā… kāyo sacchikātabbo; phoṭṭhabbā sacchikātabbā… mano sacchikātabbo; dhammā sacchikātabbā; manoviññāṇaṃ sacchikātabbaṃ; manosamphasso sacchikātabbo; yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi sacchikātabbaṃ". Rūpaṃ passanto sacchikaroti, vedanaṃ passanto sacchikaroti, saññaṃ passanto sacchikaroti, saṅkhāre passanto sacchikaroti, viññāṇaṃ passanto sacchikaroti. Cakkhuṃ…pe…jarāmaraṇaṃ…pe…amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena passanto sacchikaroti. Ye ye dhammā sacchikatā honti te te dhammā phassitā honti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – "ime dhammā sacchikātabbāti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇa"nti.

30. Kathaṃ "ime dhammā hānabhāgiyā, ime dhammā ṭhitibhāgiyā, ime dhammā visesabhāgiyā, ime dhammā nibbedhabhāgiyā"ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

Paṭhamassa jhānassa lābhiṃ kāmasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Avitakkasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – visesabhāgiyo dhammo. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Dutiyassa jhānassa lābhiṃ vitakkasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Upekkhāsukhasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – visesabhāgiyo dhammo. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Tatiyassa jhānassa lābhiṃ pītisukhasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Adukkhamasukhasahagatā saññāmanasikārā

samudācaranti – visesabhāgiyo dhammo. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Catutthassa jhānassa lābhiṃ upekkhāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Ākāsānañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – visesabhāgiyo dhammo. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Ākāsānañcāyatanassa lābhiṃ rūpasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Viññāṇañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – visesabhāgiyo dhammo. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Viññāṇañcāyatanassa lābhiṃ ākāsānañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Ākiñcaññāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – visesabhāgiyo dhammo. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Ākiñcaññāyatanassa lābhiṃ viññāṇañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Nevasaññānāsaññāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – visesabhāgiyo dhammo. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘ime dhammā hānabhāgiyā, ime dhammā ṭhitibhāgiyā, ime dhammā visesabhāgiyā, ime dhammā nibbedhabhāgiyāti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ’’.

31. Kathaṃ ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā, sabbe saṅkhārā dukkhā, sabbe dhammā anattā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ? ‘‘Rūpaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena, anattā asārakaṭṭhenā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ. ‘‘Vedanā…pe… saññā… saṅkhārā… viññāṇaṃ… cakkhu…pe… jarāmaraṇaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena, anattā asārakaṭṭhenā’’ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘sabbe saṅkhārā

aniccā, sabbe saṅkhārā dukkhā, sabbe dhammā anattā''ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

32. Kathaṃ ''idaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca''nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

33. Tattha katamaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ? Jātipi dukkhā, jarāpi dukkhā, maraṇampi dukkhaṃ, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsāpi dukkhā, appiyehi sampayogo dukkho, piyehi vippayogo dukkho, yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ; saṅkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā.

Tattha katamā jāti? Yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjāti okkanti abhinibbatti khandhānaṃ pātubhāvo āyatanānaṃ paṭilābho – ayaṃ vuccati jāti.

Tattha katamā jarā yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jarā jīraṇatā khaṇḍiccaṃ pāliccaṃ valittacatā āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripāko – ayaṃ vuccati jarā.

Tattha katamaṃ maraṇaṃ? Yā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ tamhā tamhā sattanikāyā cuti cavanatā bhedo antaradhānaṃ maccu maraṇaṃ kālakiriyā khandhānaṃ bhedo kaḷevarassa nikkhepo jīvitindriyassupacchedo – idaṃ vuccati maraṇaṃ.

Tattha katamo soko? Ñātibyasanena vā phuṭṭhassa, bhogabyasanena vā phuṭṭhassa, rogabyasanena vā phuṭṭhassa, sīlabyasanena vā phuṭṭhassa, diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa, aññataraññatarena byasanena samannāgatassa, aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa soko socanā socitattaṃ antosoko antoparisoko cetaso parijjhāyanā domanassaṃ sokasallaṃ – ayaṃ vuccati soko.

Tattha katamo paridevo? Ñātibyasanena vā phuṭṭhassa, bhogabyasanena vā phuṭṭhassa, rogabyasanena vā phuṭṭhassa, sīlabyasanena vā phuṭṭhassa, diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa, aññataraññatarena byasanena samannāgatassa, aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa ādevo paridevo ādevanā, paridevanā ādevitattaṃ paridevitattaṃ vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappanā lālappitattaṃ – ayaṃ vuccati paridevo.

Tattha katamaṃ dukkhaṃ? Yaṃ kāyikaṃ asātaṃ kāyikaṃ dukkhaṃ kāyasamphassajaṃ asātaṃ dukkhaṃ vedayitaṃ, kāyasamphassajā asātā dukkhā vedanā – idaṃ vuccati dukkhaṃ.

Tattha katamaṃ domanassaṃ? Yaṃ cetasikaṃ asātaṃ cetasikaṃ dukkhaṃ, cetosamphassajaṃ asātaṃ vedayitaṃ, cetosamphassajā asātā dukkhā vedanā – idaṃ vuccati domanassaṃ.

Tattha katamo upāyāso? Ñātibyasanena vā phuṭṭhassa, bhogabyasanena vā phuṭṭhassa, rogabyasanena vā phuṭṭhassa, sīlabyasanena vā phuṭṭhassa, diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa, aññataraññatarena byasanena samannāgatassa, aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa āyāso upāyāso āyāsanā upāyāsanā āyāsitattaṃ upāyāsitattaṃ – ayaṃ vuccati upāyāso.

Tattha katamo appiyehi sampayogo dukkho? Idha yassa te honti aniṭṭhā akantā amanāpā rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā, ye vā panassa te honti anatthakāmā ahitakāmā aphāsukāmā ayogakkhemakāmā, yā tehi saddhiṃ saṅgati samāgamo samodhānaṃ missībhāvo – ayaṃ vuccati appiyehi sampayogo dukkho.

Tattha katamo piyehi vippayogo dukkho? Idha yassa te honti iṭṭhā kantā manāpā rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā, ye vā panassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā mittā vā amaccā vā ñātī vā sālohitā vā, yā tehi saddhiṃ asaṅgati asamāgamo asamodhānaṃ amissībhāvo – ayaṃ vuccati piyehi vippayogo dukkho.

Tatthakatamaṃyampicchaṃnalabhatitampidukkhaṃ?Jātidhammānaṃ sattānaṃ evaṃ icchā uppajjati – ‘‘aho vata mayaṃ na jātidhammā assāma, na ca vata no jāti āgaccheyyā’’ti. Na kho panetaṃ icchāya pattabbaṃ – idampi yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ. Jarādhammānaṃ sattānaṃ…pe… byādhidhammānaṃ sattānaṃ… maraṇadhammānaṃ sattānaṃ… sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammānaṃ sattānaṃ evaṃ icchā uppajjati – ‘‘aho vata mayaṃ na sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammā assāma, na ca vata no sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā āgaccheyyu’’nti. Na kho panetaṃ icchāya pattabbaṃ – idampi yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ.

Tatthakatamesaṅkhittenapañcupādānakkhandhādukkhā?Seyyathidaṃ

– rūpupādānakkhandho, , vedanupādānakkhandho saññupādānakkhandho, saṅkhārupādānakkhandho, viññāṇupādānakkhandho – ime vuccanti saṅkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā. Idaṃ vuccati dukkhaṃ ariyasaccaṃ.

34. Tattha katamaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ? Yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandirāgasahagatā tatratatrābhinandinī, seyyathidaṃ – kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā, sā kho panesā taṇhā kattha uppajjamānā uppajjati, kattha nivisamānā nivisati? Yaṃ loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Kiñca loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ? Cakkhu loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Sotaṃ loke…pe… ghānaṃ loke… jivhā loke… kāyo loke… mano loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Rūpā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Saddā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ…pe… dhammā loke… cakkhuviññāṇaṃ loke…pe… manoviññāṇaṃ loke… cakkhusamphasso loke…pe… manosamphasso loke… cakkhusamphassajā vedanā loke…pe… manosamphassajā vedanā loke… rūpasaññā loke… pe… dhammasaññā loke… rūpasañcetanā loke…pe… dhammasañcetanā loke… rūpataṇhā loke…pe… dhammataṇhā loke… rūpavitakko loke… pe… dhammavitakko loke… rūpavicāro loke…pe… dhammavicāro loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Idaṃ vuccati dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ.

35. Tattha katamaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ? Yo tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo, sā kho panesā taṇhā kattha pahīyamānā pahīyati, kattha nirujjhamānā nirujjhati? Yaṃ loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, etthesā taṇhā pahīyamānā pahīyati, ettha nirujjhamānā nirujjhati. Kiñca loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ? Cakkhuloke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, etthesā taṇhā pahīyamānā pahīyati, ettha nirujjhamānā nirujjhati…pe… dhammavicāro loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, etthesā taṇhā pahīyamānā pahīyati, ettha nirujjhamānā nirujjhati. Idaṃ vuccati dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ.

36. Tattha katamaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammāājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. Tattha katamā sammādiṭṭhi? Dukkhe ñāṇaṃ, dukkhasamudaye ñāṇaṃ, dukkhanirodhe ñāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā

paṭipadāya ñāṇaṃ – ayaṃ vuccati sammādiṭṭhi.

Tattha katamo sammāsaṅkappo? Nekkhammasaṅkappo, abyāpādasaṅkappo, avihiṃsāsaṅkappo – ayaṃ vuccati sammāsaṅkappo.

Tattha katamā sammāvācā? Musāvādā veramaṇī , pisuṇāya vācāya veramaṇī, pharusāya vācāya veramaṇī, samphappalāpā veramaṇī – ayaṃ vuccati sammāvācā.

Tattha katamo sammākammanto? Pāṇātipātā veramaṇī, adinnādānā veramaṇī, kāmesumicchācārā veramaṇī – ayaṃ vuccati sammākammanto.

Tattha katamo sammāājīvo? Idha ariyasāvako micchāājīvaṃ pahāya sammāājīvena jīvikaṃ kappeti – ayaṃ vuccati sammāājīvo.

Tattha katamo sammāvāyāmo? Idha bhikkhu anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati, uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya…pe… anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya …pe… uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati – ayaṃ vuccati sammāvāyāmo.

Tattha katamā sammāsati? Idha bhikkhu kāye kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Vedanāsu… pe… citte…pe… dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ – ayaṃ vuccati sammāsati.

Tattha katamo sammāsamādhi? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhattaṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijaṃ pītisukhaṃ dutiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati **sato ca sampajāno** sukhañca kāyena paṭisaṃvedeti, yaṃ taṃ ariyā ācikkhanti – ‘‘upekkhako satimā sukhavihārī’’ti tatiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsatipārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati sammāsamādhi. Idaṃ vuccati dukkhanirodhagāminī paṭipadā

ariyasaccaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘idaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca’’nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ. Evaṃ sotāvadhāne paññā sutamaye ñāṇaṃ.

Sutamayañāṇaniddeso paṭhamo.

2. Sīlamayañāṇaniddeso

37. Kathaṃ sutvāna saṃvare paññā sīlamaye ñāṇaṃ? Pañca sīlāni – pariyantapārisuddhisīlaṃ, apariyantapārisuddhisīlaṃ, paripuṇṇapārisuddhisīlaṃ, aparāmaṭṭhapārisuddhisīlaṃ, paṭippassaddhipārisuddhisīlanti.

Tattha katamaṃ pariyantapārisuddhisīlaṃ? Anupasampannānaṃ pariyantasikkhāpadānaṃ – idaṃ pariyantapārisuddhisīlaṃ. Katamaṃ apariyantapārisuddhisīlaṃ? Upasampannānaṃ apariyantasikkhāpadānaṃ – idaṃ apariyantapārisuddhisīlaṃ. Katamaṃ paripuṇṇapārisuddhisīlaṃ? Puthujjanakalyāṇakānaṃ kusaladhamme yuttānaṃ sekkhapariyante paripūrakārīnaṃ kāye ca jīvite ca anapekkhānaṃ pariccattajīvitānaṃ – idaṃ paripuṇṇapārisuddhisīlaṃ. Katamaṃ aparāmaṭṭhapārisuddhisīlaṃ? Sattannaṃ sekkhānaṃ – idaṃ aparāmaṭṭhapārisuddhisīlaṃ. Katamaṃ paṭippassaddhipārisuddhisīlaṃ? Tathāgatasāvakānaṃ khīṇāsavānaṃ paccekabuddhānaṃ tathāgatānaṃ arahantānaṃ sammāsambuddhānaṃ – idaṃ paṭippassaddhipārisuddhisīlaṃ.

38. Atthi sīlaṃ pariyantaṃ, atthi sīlaṃ apariyantaṃ. Tattha katamaṃ taṃ sīlaṃ pariyantaṃ? Atthi sīlaṃ lābhapariyantaṃ, atthi sīlaṃ yasapariyantaṃ, atthi sīlaṃ ñātipariyantaṃ, atthi sīlaṃ aṅgapariyantaṃ, atthi sīlaṃ jīvitapariyantaṃ.

Katamaṃ taṃ sīlaṃ lābhapariyantaṃ? Idhekacco lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamati – idaṃ taṃ sīlaṃ lābhapariyantaṃ. Katamaṃ taṃ sīlaṃ yasapariyantaṃ? Idhekacco yasahetu yasapaccayā yasakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamati – idaṃ taṃ sīlaṃ yasapariyantaṃ. Katamaṃ taṃ sīlaṃ ñātipariyantaṃ? Idhekacco ñātihetu ñātipaccayā ñātikāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamati – idaṃ taṃ sīlaṃ ñātipariyantaṃ. Katamaṃ taṃ sīlaṃ aṅgapariyantaṃ? Idhekacco aṅgahetu aṅgapaccayā

aṅgakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamati – idaṃ taṃ sīlaṃ aṅgapariyantaṃ. Katamaṃ taṃ sīlaṃ jīvitapariyantaṃ? Idhekacco jīvitahetu jīvitapaccayā jīvitakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamati – idaṃ taṃ sīlaṃ jīvitapariyantaṃ. Evarūpāni sīlāni khaṇḍāni chiddāni sabalāni kammāsāni na bhujissāni na viññuppasatthāni parāmaṭṭhāni asamādhisaṃvattanikāni na avippaṭisāravatthukāni na pāmojjavatthukāni na pītivatthukāni na passaddhivatthukāni na sukhavatthukāni na samādhivatthukāni na yathābhūtañāṇadassanavatthukāni na ekantanibbidāya na virāgāya na nirodhāya na upasamāya na abhiññāya na sambodhāya na nibbānāya saṃvattanti – idaṃ taṃ sīlaṃ pariyantaṃ.

Katamaṃ taṃ sīlaṃ apariyantaṃ? Atthi sīlaṃ na lābhapariyantaṃ, atthi sīlaṃ na yasapariyantaṃ, atthi sīlaṃ na ñātipariyantaṃ, atthi sīlaṃ na aṅgapariyantaṃ, atthi sīlaṃ na jīvitapariyantaṃ.

Katamaṃ taṃ sīlaṃ na lābhapariyantaṃ? Idhekacco lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamāya cittampi na uppādeti, kiṃ so vītikkamissati! Idaṃ taṃ sīlaṃ na lābhapariyantaṃ. Katamaṃ taṃ sīlaṃ na yasapariyantaṃ? Idhekacco yasahetu yasapaccayā yasakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamāya cittampi na uppādeti, kiṃ so vītikkamissati! Idaṃ taṃ sīlaṃ na yasapariyantaṃ. Katamaṃ taṃ sīlaṃ na ñātipariyantaṃ? Idhekacco ñātihetu ñātipaccayā ñātikāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamāya cittampi na uppādeti, kiṃ so vītikkamissati! Idaṃ taṃ sīlaṃ na ñātipariyantaṃ. Katamaṃ taṃ sīlaṃ na aṅgapariyantaṃ? Idhekacco aṅgahetu aṅgapaccayā aṅgakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamāya cittampi na uppādeti, kiṃ so vītikkamissati! Idaṃ taṃ sīlaṃ na aṅgapariyantaṃ. Katamaṃ taṃ sīlaṃ na jīvitapariyantaṃ? Idhekacco jīvitahetu jīvitapaccayā jīvitakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamāya cittampi na uppādeti, kiṃ so vītikkamissati! Idaṃ taṃ sīlaṃ na jīvitapariyantaṃ. Evarūpāni sīlāni akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni bhujissāni viññuppasatthāni aparāmaṭṭhāni samādhisaṃvattanikāni avippaṭisāravatthukāni pāmojjavatthukāni pītivatthukāni passaddhivatthukāni sukhavatthukāni samādhivatthukāni yathābhūtañāṇadassanavatthukāni ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattanti – idaṃ taṃ sīlaṃ apariyantaṃ.

39. Kiṃ sīlaṃ? Kati sīlāni? Kiṃ samuṭṭhānaṃ sīlaṃ? Kati dhammasamodhānaṃ sīlaṃ?

Kiṃ sīlanti cetanā sīlaṃ, cetasikaṃ sīlaṃ, saṃvaro sīlaṃ, avītikkamo sīlaṃ. **Kati sīlānī**ti tīṇi sīlāni – kusalasīlaṃ, akusalasīlaṃ, abyākatasīlaṃ. **Kiṃ samuṭṭhānaṃ sīla**nti kusalacittasamuṭṭhānaṃ kusalasīlaṃ, akusalacittasamuṭṭhānaṃ akusalasīlaṃ, abyākatacittasamuṭṭhānaṃ abyākatasīlaṃ. **Kati dhammasamodhānaṃ sīla**nti saṃvarasamodhānaṃ sīlaṃ, avītikkamasamodhānaṃ sīlaṃ, tathābhāve jātacetanāsamodhānaṃ sīlaṃ.

40. Pāṇātipātaṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Adinnādānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Kāmesumicchācāraṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Musāvādaṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Pisuṇaṃ vācaṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Pharusaṃ vācaṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Samphappalāpaṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Abhijjhaṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Byāpādaṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Micchādiṭṭhiṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ.

41. Nekkhammena kāmacchandaṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Abyāpādena byāpādaṃ saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ…pe… avikkhepaṭṭhena uddhaccaṃ… dhammavavatthānena vicikicchaṃ… ñāṇena avijjaṃ… pāmojjena aratiṃ….

Paṭhamena jhānena nīvaraṇe…pe… dutiyena jhānena vitakkavicāre… tatiyena jhānena pītiṃ… catutthena jhānena sukhadukkhaṃ… ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ… viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññaṃ… ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññaṃ… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññaṃ.

Aniccānupassanāya niccasaññaṃ…pe… dukkhānupassanāya sukhasaññaṃ… anattā anupassanāya attasaññaṃ… nibbidānupassanāya nandiṃ… virāgānupassanāya rāgaṃ… nirodhā anupassanāya samudayaṃ… paṭinissaggānupassanāya ādānaṃ… khayānupassanāya ghanasaññaṃ… vayānupassanāya āyūhanaṃ.. vipariṇāmānupassanāya dhuvasaññaṃ… animittānupassanāya nimittaṃ…. appaṇihitānupassanāya paṇidhiṃ… suññatānupassanāya abhinivesaṃ… adhipaññādhammavipassanāya sārādānābhinivesaṃ… yathābhūtañāṇadassanena sammohābhinivesaṃ… ādīnavānupassanāya ālayābhinivesaṃ… paṭisaṅkhānupassanāya

appaṭisaṅkhaṃ… vivaṭṭanānupassanāya saññogābhinivesaṃ….

Sotāpattimaggena diṭṭhekaṭṭhe kilese…pe… sakadāgāmimaggena oḷārike kilese… anāgāmimaggena aṇusahagate kilese… arahattamaggena sabbakilese saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ.

Pañca sīlāni – pāṇātipātassa pahānaṃ sīlaṃ, veramaṇī sīlaṃ, cetanā sīlaṃ, saṃvaro sīlaṃ, avītikkamo sīlaṃ. Evarūpāni sīlāni cittassa avippaṭisārāya saṃvattanti, pāmojjāya saṃvattanti, pītiyā saṃvattanti, passaddhiyā saṃvattanti, somanassāya saṃvattanti, āsevanāya saṃvattanti, bhāvanāya saṃvattanti, bahulīkammāya saṃvattanti, alaṅkārāya saṃvattanti, parikkhārāya saṃvattanti, parivārāya saṃvattanti, pāripūriyā saṃvattanti, ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattanti.

Evarūpānaṃ sīlānaṃ saṃvarapārisuddhi adhisīlaṃ, saṃvarapārisuddhiyā ṭhitaṃ cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati, avikkhepapārisuddhi adhicittaṃ saṃvarapārisuddhiṃ sammā passati, avikkhepapārisuddhiṃ sammā passati. Dassanapārisuddhi adhipaññā. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā. Yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā. Yo tattha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā.

Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati, jānanto sikkhati, passanto sikkhati, paccavekkhanto sikkhati, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkhati, saddhāya adhimuccanto sikkhati, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkhati, satiṃ upaṭṭhapento sikkhati, cittaṃ samādahanto sikkhati, paññāya pajānanto sikkhati, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkhati, pariññeyyaṃ parijānanto sikkhati, pahātabbaṃ pajahanto sikkhati, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkhati, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati.

Pañca sīlāni – adinnādānassa…pe… kāmesumicchācārassa… musāvādassa…pisuṇāyavācāya…pharusāyavācāya…samphappalāpassa… abhijjhāya… byāpādassa… micchādiṭṭhiyā… bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhanti.

Nekkhammena kāmacchandassa…pe… abyāpādena byāpādassa… ālokasaññāya thinamiddhassa… avikkhepena uddhaccassa… … dhammavavatthānena vicikicchāya… ñāṇena avijjāya… pāmojjena aratiyā… bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati.

Paṭhamena jhānena nīvaraṇānaṃ…pe… dutiyena jhānena vitakkavicārānaṃ… tatiyena jhānena pītiyā… catutthena jhānena sukhadukkhānaṃ… ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya… viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññāya… ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññāya… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññāya… bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati.

Aniccānupassanāya niccasaññāya…pe… dukkhānupassanāya sukhasaññāya… anattānupassanāya attasaññāya… nibbidānupassanāya nandiyā…virāgānupassanāyarāgassa…nirodhānupassanāyasamudayassa… paṭinissaggānupassanāya ādānassa… khayānupassanāya ghanasaññāya… vayānupassanāya āyūhanassa… vipariṇāmānupassanāya dhuvasaññāya… animittānupassanāya nimittassa… appaṇihitānupassanāya paṇidhiyā… suññatānupassanāya abhinivesassa… adhipaññādhammavipassanāya sārāgābhinivesassa… yathābhūtañāṇadassanena sammohābhinivesassa… ādīnavānupassanāya ālayābhinivesassa… paṭisaṅkhānupassanāya appaṭisaṅkhāya… vivaṭṭanānupassanāya saññogābhinivesassa bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati.

Sotāpattimaggena diṭṭhekaṭṭhānaṃ kilesānaṃ…pe… sakadāgāmimaggena oḷārikānaṃ kilesānaṃ… anāgāmimaggena anusahagatānaṃ kilesānaṃ… arahattamaggena sabbakilesānaṃ pahānaṃ sīlaṃ, veramaṇī sīlaṃ, cetanā sīlaṃ, saṃvaro sīlaṃ, avītikkamo sīlaṃ. Evarūpāni sīlāni cittassa avippaṭisārāya saṃvattanti, pāmojjāya saṃvattanti, pītiyā saṃvattanti, passaddhiyā saṃvattanti, somanassāya saṃvattanti, āsevanāya saṃvattanti, bhāvanāya saṃvattanti, bahulīkammāya saṃvattanti, alaṅkārāya saṃvattanti, parikkhārāya saṃvattanti, parivārāya saṃvattanti, pāripūriyā saṃvattanti, ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattanti.

42. Evarūpānaṃ sīlānaṃ saṃvarapārisuddhi adhisīlaṃ. Saṃvarapārisuddhiyā ṭhitaṃ cittaṃ avikkhepaṃ gacchati, avikkhepapārisuddhi adhicittaṃ. Saṃvarapārisuddhiṃ sammā passati, avikkhepapārisuddhiṃ sammā passati. Dassanapārisuddhi adhipaññā. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā. Yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā. Yo tattha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati, jānanto sikkhati, passanto sikkhati, paccavekkhanto sikkhati, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkhati, saddhāya adhimuccanto sikkhati, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkhati, satiṃ upaṭṭhapento

sikkhati, cittaṃ samādahanto sikkhati, paññāya pajānanto sikkhati, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkhati, pariññeyyaṃ parijānanto sikkhati pahātabbaṃ pajahanto sikkhati, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkhati, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘sutvāna saṃvare paññā sīlamaye ñāṇaṃ’’.

Sīlamayañāṇaniddeso dutiyo.

3. Samādhibhāvanāmayañāṇaniddeso

43. Kathaṃ saṃvaritvā samādahane paññā samādhibhāvanāmaye ñāṇaṃ? Eko samādhi – cittassa ekaggatā. Dve samādhī – lokiyo samādhi, lokuttaro samādhi. Tayo samādhī – savitakkasavicāro samādhi, avitakkavicāramatto samādhi, avitakkaavicāro samādhi. Cattāro samādhī – hānabhāgiyo samādhi, ṭhitibhāgiyo samādhi, visesabhāgiyo samādhi, nibbedhabhāgiyo samādhi. Pañca samādhī – pītipharaṇatā, sukhapharaṇatā, cetopharaṇatā, ālokapharaṇatā, paccavekkhaṇānimittaṃ .

Cha samādhī – buddhānussativasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, dhammānussativasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, saṅghānussativasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, sīlānussativasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, cāgānussativasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, devatānussativasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Satta samādhī – samādhikusalatā, samādhissa samāpattikusalatā, samādhissa ṭhitikusalatā, samādhissa vuṭṭhānakusalatā, samādhissa kallatākusalatā , samādhissa gocarakusalatā, samādhissa abhinīhārakusalatā. Aṭṭha samādhī – pathavīkasiṇavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, āpokasiṇavasena…pe… tejokasiṇavasena… vāyokasiṇavasena… nīlakasiṇavasena… pītakasiṇavasena… lohitakasiṇavasena… odātakasiṇavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Nava samādhī – rūpāvacaro samādhi atthi hīno, atthi majjhomo, atthi paṇīto; arūpāvacaro samādhi atthi hīno, atthi majjhomo, atthi paṇīto; suññato samādhi, animitto samādhi, appaṇihito samādhi. Dasa samādhī – uddhumātakasaññāvasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, vinīlakasaññāvasena…pe… vipubbakasaññāvasena… vicchiddakasaññāvasena… vikkhāyitakasaññāvasena… vikkhittakasaññāvasena… hatavikkhittakasaññāvasena… lohitakasaññāvasena… puḷavakasaññāvasena … aṭṭhikasaññāvasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Ime pañcapaññāsa samādhi.

44. Api ca, pañcavīsati samādhissa samādhiṭṭhā – pariggahaṭṭhena samādhi, parivāraṭṭhena samādhi, paripūraṭṭhena samādhi, ekaggaṭṭhena samādhi, avikkhepaṭṭhena samādhi, avisāraṭṭhena samādhi, anāvilaṭṭhena samādhi, aniñjanaṭṭhena samādhi, vimuttaṭṭhena samādhi, ekattupaṭṭhānavasena cittassa ṭhitattā samādhi, samaṃ esatīti samādhi, visamaṃ nesatīti samādhi, samaṃ esitattā samādhi, visamaṃ nesitattā samādhi, samaṃ ādiyatīti samādhi, visamaṃ nādiyatīti samādhi, samaṃ ādinnattā samādhi, visamaṃ anādinnattā samādhi, samaṃ paṭipajjatīti samādhi, visamaṃ nappaṭipajjatīti samādhi, samaṃ paṭipannattā samādhi, visamaṃ nappaṭipannattā samādhi, samaṃ jhāyatīti samādhi, visamaṃ jhāpetīti samādhi, samaṃ jhātattā samādhi, visamaṃ jhāpitattā samādhi, samo ca hito ca sukho cāti samādhi. Ime pañcavīsati samādhissa samādhiṭṭhā. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘saṃvaritvā samādahane paññā samādhibhāvanāmaye ñāṇaṃ’’.

Samādhibhāvanāmayañāṇaniddeso tatiyo.

4. Dhammaṭṭhitiñāṇaniddeso

45. Kathaṃ paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ? Avijjā saṅkhārānaṃ uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca saññogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca. Imehi navahākārehi avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ… anāgatampi addhānaṃ avijjā saṅkhārānaṃ uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca saññogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca. Imehi navahākārehi avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Saṅkhārā viññāṇassa…pe… viññāṇaṃ nāmarūpassa… nāmarūpaṃ saḷāyatanassa… saḷāyatanaṃ phassassa… phasso vedanāya… vedanā taṇhāya… taṇhā upādānassa… upādānaṃ bhavassa… bhavo jātiyā… jāti jarāmaraṇassa uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca saññogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca. Imehi navahākārehi jāti paccayo, jarāmaraṇaṃ paccayasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ… anāgatampi addhānaṃ jāti jarāmaraṇassa uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca

saññogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca. Imehi navahākārehi jāti paccayo, jarāmaraṇaṃ paccayasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

46. Avijjā hetu, saṅkhārā hetusamuppannā. Ubhopete dhammā hetusamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ… anāgatampi addhānaṃ avijjā hetu, saṅkhārā hetusamuppannā. Ubhopete dhammā hetusamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Saṅkhārā hetu, viññāṇaṃ hetusamuppannaṃ…pe… viññāṇaṃ hetu, nāmarūpaṃ hetusamuppannaṃ… nāmarūpaṃ hetu, saḷāyatanaṃ hetusamuppannaṃ… saḷāyatanaṃ hetu, phasso hetusamuppanno… phasso hetu, vedanā hetusamuppannā… vedanā hetu, taṇhā hetusamuppannā… taṇhā hetu, upādānaṃ hetusamuppannaṃ… upādānaṃ hetu, bhavo hetusamuppanno… bhavo hetu, jāti hetusamuppannā… jāti hetu, jarāmaraṇaṃ hetusamuppannaṃ. Ubhopete dhammā hetusamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ… anāgatampi addhānaṃ jāti hetu, jarāmaraṇaṃ hetusamuppannaṃ. Ubhopete dhammā hetusamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Avijjā paṭiccā, saṅkhārā paṭiccasamuppannā. Ubhopete dhammā paṭiccasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ… anāgatampi addhānaṃ avijjā paṭiccā, saṅkhārā paṭiccasamuppannā. Ubhopete dhammā paṭiccasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Saṅkhārā paṭiccā, viññāṇaṃ paṭiccasamuppannaṃ…pe… viññāṇaṃ paṭiccā, nāmarūpaṃ paṭiccasamuppannaṃ… nāmarūpaṃ paṭiccā, saḷāyatanaṃ paṭiccasamuppannaṃ… saḷāyatanaṃ paṭiccā, phasso paṭiccasamuppanno… phasso paṭiccā, vedanā paṭiccasamuppannā… vedanā paṭiccā, taṇhā paṭiccasamuppannā… taṇhā paṭiccā, upādānaṃ paṭiccasamuppannaṃ… upādānaṃ paṭiccā, bhavo paṭiccasamuppanno… bhavo paṭiccā, jāti paṭiccasamuppannā… jāti paṭiccā, jarāmaraṇaṃ paṭiccasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paṭiccasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ… anāgatampi addhānaṃ jāti paṭiccā, jarāmaraṇaṃ paṭiccasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paṭiccasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ… anāgatampi addhānaṃ avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Saṅkhārā paccayā, viññāṇaṃ paccayasamuppannaṃ…pe… viññāṇaṃ paccayo, nāmarūpaṃ paccayasamuppannaṃ… nāmarūpaṃ paccayo, saḷāyatanaṃ paccayasamuppannaṃ… saḷāyatanaṃ paccayo, phasso paccayasamuppanno… phasso paccayo, vedanā paccayasamuppannā… vedanā paccayo, taṇhā paccayasamuppannā… taṇhā paccayo, upādānaṃ paccayasamuppannaṃ… upādānaṃ paccayo, bhavo paccayasamuppanno… bhavo paccayo, jāti paccayasamuppannā… jāti paccayo, jarāmaraṇaṃ paccayasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ… anāgatampi addhānaṃ jāti paccayo, jarāmaraṇaṃ paccayasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

47. Purimakammabhavasmiṃ moho avijjā, āyūhanā saṅkhārā, nikanti taṇhā, upagamanaṃ upādānaṃ, cetanā bhavo. Ime pañca dhammā purimakammabhavasmiṃ idha paṭisandhiyā paccayā. Idha paṭisandhi viññāṇaṃ, okkanti nāmarūpaṃ, pasādo āyatanaṃ, phuṭṭho phasso, vedayitaṃ vedanā. Ime pañca dhammā idhupapattibhavasmiṃ purekatassa kammassa paccayā. Idha paripakkattā āyatanānaṃ moho avijjā, āyūhanā saṅkhārā, nikanti taṇhā upagamanaṃ upādānaṃ, cetanā bhavo. Ime pañca dhammā idha kammabhavasmiṃ āyatiṃ paṭisandhiyā paccayā. Āyatiṃ paṭisandhi viññāṇaṃ, okkanti nāmarūpaṃ, pasādo āyatanaṃ, phuṭṭho phasso, vedayitaṃ vedanā. Ime pañca dhammā āyatiṃ upapattibhavasmiṃ idha katassa kammassa paccayā. Itime catusaṅkhepe tayo addhe tisandhiṃ vīsatiyā ākārehi paṭiccasamuppādaṃ jānāti passati aññāti paṭivijjhati. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ’’.

Dhammaṭṭhitiñāṇaniddeso catuttho.

5. Sammasanañāṇaniddeso

48. Kathaṃ atītānāgatapaccuppannānaṃ dhammānaṃ saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ?

Yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumaṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ rūpaṃ aniccato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, dukkhato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, anattato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ.

Yā kāci vedanā…pe… yā kāci saññā… ye keci saṅkhārā… yaṃ kiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumaṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ viññāṇaṃ aniccato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, dukkhato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, anattato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ.

Cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, dukkhato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, anattato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asārakaṭṭhenāti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ. Vedanā…pe… saññā…pe… saṅkhārā…pe… viññāṇaṃ…pe… cakkhu…pe… jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena, anattā asārakaṭṭhenāti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ. Vedanā…pe…saññā…saṅkhārā…viññāṇaṃ…cakkhu…pe…jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ.

Jātipaccayā jarāmaraṇaṃ, asati jātiyā natthi jarāmaraṇanti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ… anāgatampi addhānaṃ jātipaccayā jarāmaraṇaṃ, asati jātiyā natthi jarāmaraṇanti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ. Bhavapaccayā jāti, asati…pe… upādānapaccayā bhavo, asati…pe… taṇhāpaccayā upādānaṃ, asati…pe… vedanāpaccayā taṇhā, asati…pe… phassapaccayā vedanā, asati…pe… saḷāyatanapaccayā phasso, asati…pe… nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, asati…pe… viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, asati…pe… saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, asati…pe… avijjāpaccayā saṅkhārā, asati avijjāya natthi saṅkhārāti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ.

Atītampi addhānaṃ… anāgatampi addhānaṃ avijjāpaccayā saṅkhārā, asati avijjāya natthi saṅkhārāti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘atītānāgatapaccuppannānaṃ dhammānaṃ saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ’’.

Sammasanañāṇaniddeso pañcamo.

6. Udayabbayañāṇaniddeso

49. Kathaṃ paccuppannānaṃ dhammānaṃ vipariṇāmānupassane paññā udayabbayānupassane ñāṇaṃ? Jātaṃ rūpaṃ paccuppannaṃ, tassa nibbattilakkhaṇaṃ udayo, vipariṇāmalakkhaṇaṃ vayo, anupassanā ñāṇaṃ. Jātā vedanā…pe… jātā saññā… jātā saṅkhārā… jātaṃ viññāṇaṃ… jātaṃ cakkhu…pe… jāto bhavo paccuppanno, tassa nibbattilakkhaṇaṃ udayo, vipariṇāmalakkhaṇaṃ vayo, anupassanā ñāṇaṃ.

50. Pañcannaṃ khandhānaṃ udayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, udayabbayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati? Pañcannaṃ khandhānaṃ udayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati; udayabbayaṃ passanto paññāsa lakkhaṇāni passati.

Rūpakkhandhassa udayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, udayabbayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati? Vedanākkhandhassa…pe… saññākkhandhassa…pe… saṅkhārakkhandhassa…pe… viññāṇakkhandhassa udayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, udayabbayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati? Rūpakkhandhassa udayaṃ passanto pañca lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto pañca lakkhaṇāni passati; udayabbayaṃ passanto dasa lakkhaṇāni passati. Vedanākkhandhassa… pe… saññākkhandhassa… saṅkhārakkhandhassa… viññāṇakkhandhassa udayaṃ passanto pañca lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto pañca lakkhaṇāni passati; udayabbayaṃ passanto dasa lakkhaṇāni passati.

Rūpakkhandhassa udayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjāsamudayā rūpasamudayoti–paccayasamudayaṭṭhena rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Taṇhāsamudayā rūpasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Kammasamudayā rūpasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Āhārasamudayā

rūpasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Rūpakkhandhassa udayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati.

Vayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjānirodhā rūpanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Taṇhānirodhā rūpanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Kammanirodhā rūpanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Āhāranirodhā rūpanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Rūpakkhandhassa vayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati. Udayabbayaṃ passanto imāni dasa lakkhaṇāni passati.

Vedanākkhandhassa udayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjāsamudayā vedanāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Taṇhāsamudayā vedanāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Kammasamudayā vedanāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Phassasamudayā vedanāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Vedanākkhandhassa udayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati.

Vayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjānirodhā vedanānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Taṇhānirodhā vedanānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Kammanirodhā vedanānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Phassanirodhā vedanānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Vedanākkhandhassa vayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati. Udayabbayaṃ passanto imāni dasa lakkhaṇāni passati.

Saññākkhandhassa…pe… saṅkhārakkhandhassa…pe… viññāṇakkhandhassa udayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjāsamudayā viññāṇasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena viññāṇakkhandhassa udayaṃ passati. Taṇhāsamudayā viññāṇasamudayotipaccayasamudayaṭṭhena viññāṇakkhandhassa udayaṃ passati. Kammasamudayā viññāṇasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena

viññāṇakkhandhassa udayaṃ passati. Nāmarūpasamudayā viññāṇasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena viññāṇakkhandhassa udayaṃ passati. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi viññāṇakkhandhassa udayaṃ passati. Viññāṇakkhandhassa udayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati.

Vayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjānirodhā viññāṇanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena viññāṇakkhandhassa vayaṃ passati. Taṇhānirodhā viññāṇanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena viññāṇakkhandhassa vayaṃ passati. Kammanirodhā viññāṇanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena viññāṇakkhandhassa vayaṃ passati. Nāmarūpanirodhā viññāṇanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena viññāṇakkhandhassa vayaṃ passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi viññāṇakkhandhassa vayaṃ passati. Viññāṇakkhandhassa vayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati. Udayabbayaṃ passanto imāni dasa lakkhaṇāni passati.

Pañcannaṃ khandhānaṃ udayaṃ passanto imāni pañcavīsati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto imāni pañcavīsati lakkhaṇāni passati, udayabbayaṃ passanto imāni paññāsa lakkhaṇāni passati. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘paccuppannānaṃ dhammānaṃ vipariṇāmānupassane paññā udayabbayānupassane ñāṇaṃ’’. Rūpakkhandho āhārasamudayo. Vedanā, saññā, saṅkhārā – tayo khandhā phassasamudayā. Viññāṇakkhandho nāmarūpasamudayo.

Udayabbayañāṇaniddeso chaṭṭho.

7. Bhaṅgānupassanāñāṇaniddeso

51. Kathaṃ ārammaṇaṃ paṭisaṅkhā bhaṅgānupassane paññā vipassane ñāṇaṃ? Rūpārammaṇatā cittaṃ uppajjitvā bhijjati. Taṃ ārammaṇaṃ paṭisaṅkhā tassa cittassa bhaṅgaṃ anupassati. Anupassatīti, kathaṃ anupassati? Aniccato anupassati, no niccato. Dukkhato anupassati, no sukhato. Anattato anupassati, no attato. Nibbindati, no nandati, virajjati, no rajjati. Nirodheti, no samudeti. Paṭinissajjati, no ādiyati.

52. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati. Dukkhato anupassanto sukhasaññaṃ pajahati. Anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati. Nibbindanto nandiṃ pajahati. Virajjanto rāgaṃ pajahati. Nirodhento samudayaṃ pajahati. Paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati.

Vedanārammaṇatā…pe… saññārammaṇatā… saṅkhārārammaṇatā…

viññāṇārammaṇatā… cakkhu…pe… jarāmaraṇārammaṇatā cittaṃ uppajjitvā bhijjati. Taṃ ārammaṇaṃ paṭisaṅkhā tassa cittassa bhaṅgaṃ anupassati. Anupassatīti, kathaṃ anupassati? Aniccato anupassati, no niccato. Dukkhato anupassati, no sukhato. Anattato anupassati, no attato. Nibbindati, no nandati. Virajjati, no rajjati. Nirodheti, no samudeti. Paṭinissajjati, no ādiyati.

Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati. Dukkhato anupassanto sukhasaññaṃ pajahati. Anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati. Nibbindanto nandiṃ pajahati. Virajjanto rāgaṃ pajahati. Nirodhento samudayaṃ pajahati. Paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati.

Vatthusaṅkamanā ceva, paññāya ca vivaṭṭanā;

Āvajjanā balañceva, paṭisaṅkhā vipassanā.

Ārammaṇaanvayena , ubho ekavavatthanā ;

Nirodhe adhimuttatā, vayalakkhaṇavipassanā.

Ārammaṇañca paṭisaṅkhā, bhaṅgañca anupassati;

Suññato ca upaṭṭhānaṃ, adhipaññā vipassanā.

Kusalo tīsu anupassanāsu, catasso ca vipassanāsu;

Tayo upaṭṭhāne kusalatā, nānādiṭṭhīsu na kampatīti.

Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘ārammaṇaṃ paṭisaṅkhā bhaṅgānupassane paññā vipassane ñāṇaṃ’’.

Bhaṅgānupassanāñāṇaniddeso sattamo.

8. Ādīnavañāṇaniddeso

53. Kathaṃ bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ? Uppādo bhayanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ. Pavattaṃ bhayanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ. Nimittaṃ bhayanti…pe… āyūhanā bhayanti…pe… paṭisandhi bhayanti… gati bhayanti… nibbatti bhayanti… upapatti bhayanti… jāti bhayanti… jarā bhayanti… byādhi bhayanti … maraṇaṃ bhayanti… soko bhayanti… paridevo bhayanti… upāyāso

bhayanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ.

Anuppādo khemanti – santipade ñāṇaṃ. Appavattaṃ khemanti – santipade ñāṇaṃ…pe… anupāyāso khemanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo bhayaṃ, anuppādo khemanti – santipade ñāṇaṃ. Pavattaṃ bhayaṃ, appavattaṃ khemanti – santipade ñāṇaṃ…pe… upāyāso bhayaṃ, anupāyāso khemanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo dukkhanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ. Pavattaṃ dukkhanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ…pe… upāyāso dukkhanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ.

Anuppādo sukhanti – santipade ñāṇaṃ. Appavattaṃ sukhanti – santipade ñāṇaṃ…pe… anupāyāso sukhanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo dukkhaṃ, anuppādo sukhanti – santipade ñāṇaṃ. Pavattaṃ dukkhaṃ, appavattaṃ sukhanti – santipade ñāṇaṃ…pe… upāyāso dukkhaṃ, anupāyāso sukhanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo sāmisanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ. Pavattaṃ sāmisanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ…pe… upāyāso sāmisanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ.

Anuppādo nirāmisanti – santipade ñāṇaṃ. Appavattaṃ nirāmisanti – santipade ñāṇaṃ…pe… anupāyāso nirāmisanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo sāmisaṃ, anuppādo nirāmisanti – santipade ñāṇaṃ. Pavattaṃ sāmisaṃ, appavattaṃ nirāmisanti – santipade ñāṇaṃ…pe… upāyāso sāmisaṃ, anupāyāso nirāmisanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo saṅkhārāti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ. Pavattaṃ saṅkhārāti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ…pe… upāyāso saṅkhārāti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ.

Anuppādo nibbānanti – santipade ñāṇaṃ. Appavattaṃ nibbānanti – santipade ñāṇaṃ…pe… anupāyāso nibbānanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo saṅkhārā, anuppādo nibbānanti – santipade ñāṇaṃ. Pavattaṃ saṅkhārā, appavattaṃ nibbānanti – santipade ñāṇaṃ…pe… upāyāso

saṅkhārā, anupāyāso nibbānanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādañca pavattañca, nimittaṃ dukkhanti passati;

Āyūhanaṃ paṭisandhiṃ, ñāṇaṃ ādīnave idaṃ.

Anuppādaṃ appavattaṃ, animittaṃ sukhanti ca;

Anāyūhanaṃ appaṭisandhiṃ, ñāṇaṃ santipade idaṃ.

Idaṃ ādīnave ñāṇaṃ, pañcaṭhānesu jāyati;

Pañcaṭhāne santipade, dasa ñāṇe pajānāti;

Dvinnaṃ ñāṇānaṃ kusalatā, nānādiṭṭhīsu na kampatīti.

Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ’’.

Ādīnavañāṇaniddeso aṭṭhamo.

9. Saṅkhārupekkhāñāṇaniddeso

54. Kathaṃ muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ? Uppādaṃ muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ, pavattaṃ muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ, nimittaṃ muñcitukamyatā…pe… āyūhanaṃ muñcitukamyatā… paṭisandhiṃ muñcitukamyatā… gatiṃ muñcitukamyatā… nibbattiṃ muñcitukamyatā… upapattiṃ muñcitukamyatā… jātiṃ muñcitukamyatā… jaraṃ muñcitukamyatā… byādhiṃ muñcitukamyatā… maraṇaṃ muñcitukamyatā… sokaṃ muñcitukamyatā… paridevaṃ muñcitukamyatā…pe… upāyāsaṃ muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

Uppādo dukkhanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Pavattaṃ dukkhanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ… pe… upāyāso dukkhanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

Uppādo bhayanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Pavattaṃ bhayanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ… pe… upāyāso bhayanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

Uppādo sāmisanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Pavattaṃ sāmisanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ… pe… upāyāso sāmisanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

Uppādo saṅkhārāti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Pavattaṃ saṅkhārāti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ… pe… upāyāso saṅkhārāti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

Uppādo saṅkhārā, te saṅkhāre ajjhupekkhatīti – saṅkhārupekkhā. Ye ca saṅkhārā yā ca upekkhā ubhopete saṅkhārā, te saṅkhāre ajjhupekkhatīti – saṅkhārupekkhā. Pavattaṃ saṅkhārā…pe… nimittaṃ saṅkhārā… āyūhanā saṅkhārā… paṭisandhi saṅkhārā… gati saṅkhārā… nibbatti saṅkhārā… upapatti saṅkhārā… jāti saṅkhārā… jarā saṅkhārā… byādhi saṅkhārā… maraṇaṃ saṅkhārā… soko saṅkhārā… paridevo saṅkhārā…pe… upāyāso saṅkhārā, te saṅkhāre ajjhupekkhatīti – saṅkhārupekkhā. Ye ca saṅkhārā yā ca upekkhā ubhopete saṅkhārā, te saṅkhāre ajjhupekkhatīti – saṅkhārupekkhā.

55. Katihākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Aṭṭhahākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti. Puthujjanassa katihākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Sekkhassa katihākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Vītarāgassa katihākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Puthujjanassa dvīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti. Sekkhassa tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti. Vītarāgassa tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti.

Puthujjanassa katamehi dvīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Puthujjano saṅkhārupekkhaṃ abhinandati vā vipassati vā. Puthujjanassa imehi dvīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti. Sekkhassa katamehi tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa

abhinīhāro hoti? Sekkho saṅkhārupekkhaṃ abhinandati vā vipassati vā paṭisaṅkhāya vā phalasamāpattiṃ samāpajjati. Sekkhassa imehi tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti. Vītarāgassa katamehi tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Vītarāgo saṅkhārupekkhaṃ vipassati vā paṭisaṅkhāya vā phalasamāpattiṃ samāpajjati, tadajjhupekkhitvā suññatavihārena vā animittavihārena vā appaṇihitavihārena vā viharati. Vītarāgassa imehi tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti.

56. Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro ekattaṃ hoti? Puthujjanassa saṅkhārupekkhaṃ abhinandato cittaṃ kilissati, bhāvanāya paripantho hoti, paṭivedhassa antarāyo hoti, āyatiṃ paṭisandhiyā paccayo hoti. Sekkhassapi saṅkhārupekkhaṃ abhinandato cittaṃ kilissati, bhāvanāya paripantho hoti, uttaripaṭivedhassa antarāyo hoti, āyatiṃ paṭisandhiyā paccayo hoti. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro ekattaṃ hoti abhinandaṭṭhena.

Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro ekattaṃ hoti? Puthujjano saṅkhārupekkhaṃ aniccatopi dukkhatopi anattatopi vipassati. Sekkhopi saṅkhārupekkhaṃ aniccatopi dukkhatopi anattatopi vipassati. Vītarāgopi saṅkhārupekkhaṃ aniccatopi dukkhatopi anattatopi vipassati. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro ekattaṃ hoti anupassanaṭṭhena.

Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti? Puthujjanassa saṅkhārupekkhā kusalā hoti. Sekkhassapi saṅkhārupekkhā kusalā hoti. Vītarāgassa saṅkhārupekkhā abyākatā hoti. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti kusalābyākataṭṭhena.

Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti? Puthujjanassa saṅkhārupekkhā kiñcikāle suviditā hoti, kiñcikāle na suviditā hoti. Sekkhassapi saṅkhārupekkhā kiñcikāle suviditā hoti, kiñcikāle na suviditā hoti. Vītarāgassa saṅkhārupekkhā accantaṃ suviditā hoti. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti viditaṭṭhena ca aviditaṭṭhena ca.

Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya

cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti? Puthujjano saṅkhārupekkhaṃ atittattā vipassati. Sekkhopi saṅkhārupekkhaṃ atittattā vipassati. Vītarāgo saṅkhārupekkhaṃ tittattā vipassati. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti tittaṭṭhena ca atittaṭṭhena ca.

Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti? Puthujjano saṅkhārupekkhaṃ tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ pahānāya sotāpattimaggaṃ paṭilābhatthāya vipassati. Sekkho saṅkhārupekkhaṃ tiṇṇaṃ saññojanānaṃ pahīnattā uttaripaṭilābhatthāya vipassati. Vītarāgo saṅkhārupekkhaṃ sabbakilesānaṃ pahīnattā diṭṭhadhammasukhavihāratthāya vipassati. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti pahīnaṭṭhena ca appahīnaṭṭhena ca.

Kathaṃ sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti? Sekkho saṅkhārupekkhaṃ abhinandati vā vipassati vā paṭisaṅkhāya vā phalasamāpattiṃ samāpajjati. Vītarāgo saṅkhārupekkhaṃ vipassati vā paṭisaṅkhāya vā phalasamāpattiṃ samāpajjati, tadajjhupekkhitvā suññatavihārena vā animittavihārena vā appaṇihitavihārena vā viharati. Evaṃ sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti vihārasamāpattaṭṭhena.

57. Kati saṅkhārupekkhā samathavasena uppajjanti? Kati saṅkhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti? Aṭṭha saṅkhārupekkhā samathavasena uppajjanti. Dasa saṅkhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti.

Katamā aṭṭha saṅkhārupekkhā samathavasena uppajjanti? Paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya nīvaraṇe paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Dutiyaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya vitakkavicāre paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Tatiyaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya pītiṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Catutthaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya sukhadukkhe paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya rūpasaññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya ākāsānañcāyatanasaññaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya viññāṇañcāyatanasaññaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu

ñāṇaṃ. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya ākiñcaññāyatanasaññaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Imā aṭṭha saṅkhārupekkhā samathavasena uppajjanti.

Katamā dasa saṅkhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti? Sotāpattimaggaṃ paṭilābhatthāya uppādaṃ pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ paṭisandhiṃ gatiṃ nibbattiṃ upapattiṃ jātiṃ jaraṃ byādhiṃ maraṇaṃ sokaṃ paridevaṃ upāyāsaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Sotāpattiphalasamāpattatthāya uppādaṃ pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ paṭisandhiṃ…pe… paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Sakadāgāmimaggaṃ paṭilābhatthāya…pe… sakadāgāmiphalasamāpattatthāya…pe… anāgāmimaggaṃ paṭilābhatthāya…pe… anāgāmiphalasamāpattatthāya …pe… arahattamaggaṃ paṭilābhatthāya uppādaṃ pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ paṭisandhiṃ gatiṃ nibbattiṃ upapattiṃ jātiṃ jaraṃ byādhiṃ maraṇaṃ sokaṃ paridevaṃ upāyāsaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Arahattaphalasamāpattatthāya…pe… suññatavihārasamāpattatthāya…pe… animittavihārasamāpattatthāya uppādaṃ pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ paṭisandhiṃ…pe… paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Imā dasa saṅkhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti.

58. Kati saṅkhārupekkhā kusalā, kati akusalā, kati abyākatā? Pannarasa saṅkhārupekkhā kusalā, tisso saṅkhārupekkhā abyākatā. Natthi saṅkhārupekkhā akusalā.

Paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā, aṭṭha cittassa gocarā;

Puthujjanassa dve honti, tayo sekkhassa gocarā;

Tayo ca vītarāgassa, yehi cittaṃ vivaṭṭati.

Aṭṭha samādhissa paccayā, dasa ñāṇassa gocarā;

Aṭṭhārasa saṅkhārupekkhā, tiṇṇaṃ vimokkhāna paccayā.

Ime aṭṭhārasākārā, paññā yassa pariccitā;

Kusalo saṅkhārupekkhāsu, nānādiṭṭhīsu na kampatīti.

Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ’’.

10. Gotrabhuñāṇaniddeso

59. Kathaṃ bahiddhā vuṭṭhānavivaṭṭane paññā gotrabhuñāṇaṃ? Uppādaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Pavattaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Nimittaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Āyūhanaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Paṭisandhiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Gatiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Nibbattiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Upapattiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Jātiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Jaraṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Byādhiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Maraṇaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Sokaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Paridevaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Upāyāsaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Bahiddhā saṅkhāranimittaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Anuppādaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Appavattaṃ pakkhandatīti – gotrabhu…pe… nirodhaṃ nibbānaṃ pakkhandatīti – gotrabhu.

Uppādaṃ abhibhuyyitvā anuppādaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Pavattaṃ abhibhuyyitvā appavattaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Nimittaṃ abhibhuyyitvā animittaṃ pakkhandatīti – gotrabhu …pe… bahiddhā saṅkhāranimittaṃ abhibhuyyitvā nirodhaṃ nibbānaṃ pakkhandatīti – gotrabhu.

Uppādā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Pavattā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Nimittā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Āyūhanā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Paṭisandhiyā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Gatiyā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Nibbattiyā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Upapattiyā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Jātiyā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Jarāya vuṭṭhātīti – gotrabhu. Byādhimhā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Maraṇā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Sokā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Paridevā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Upāyāsā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Bahiddhā saṅkhāranimittā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Anuppādaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Appavattaṃ pakkhandatīti – gotrabhu…pe… nirodhaṃ nibbānaṃ pakkhandatīti – gotrabhu.

Uppādā vuṭṭhahitvā anuppādaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Pavattā vuṭṭhahitvā appavattaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Nimittā vuṭṭhahitvā animittaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Āyūhanā vuṭṭhahitvā anāyūhanaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Paṭisandhiyā vuṭṭhahitvā appaṭisandhiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Gatiyā vuṭṭhahitvā agatiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Nibbattiyā vuṭṭhahitvā anibbattiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Upapattiyā vuṭṭhahitvā anupapattiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Jātiyā vuṭṭhahitvā ajātiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Jarāya vuṭṭhahitvā ajaraṃ

pakkhandatīti – gotrabhu. Byādhimhā vuṭṭhahitvā abyādhiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Maraṇā vuṭṭhahitvā amataṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Sokā vuṭṭhahitvā asokaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Paridevā vuṭṭhahitvā aparidevaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Upāyāsā vuṭṭhahitvā anupāyāsaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Bahiddhā saṅkhāranimittā vuṭṭhahitvā nirodhaṃ nibbānaṃ pakkhandatīti – gotrabhu.

Uppādā vivaṭṭatīti – gotrabhu. Pavattā vivaṭṭatīti – gotrabhu…pe… bahiddhā saṅkhāranimittā vivaṭṭatīti – gotrabhu. Anuppādaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Appavattaṃ pakkhandatīti – gotrabhu…pe… nirodhaṃ nibbānaṃ pakkhandatīti – gotrabhu.

Uppādā vivaṭṭitvā anuppādaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Pavattā vivaṭṭitvā appavattaṃ pakkhandatīti – gotrabhu…pe… bahiddhā saṅkhāranimittā vivaṭṭitvā nirodhaṃ nibbānaṃ pakkhandatīti – gotrabhu.

60. Kati gotrabhū dhammā samathavasena uppajjanti? Kati gotrabhū dhammā vipassanāvasena uppajjanti? Aṭṭha gotrabhū dhammā samathavasena uppajjanti. Dasa gotrabhū dhammā vipassanāvasena uppajjanti.

Katame aṭṭha gotrabhū dhammā samathavasena uppajjanti? Paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya nīvaraṇe abhibhuyyatīti – gotrabhu. Dutiyaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya vitakkavicāre abhibhuyyatīti – gotrabhu. Tatiyaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya pītiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Catutthaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya sukhadukkhe abhibhuyyatīti – gotrabhu. Ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya rūpasaññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya ākāsānañcāyatanasaññaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya viññāṇañcāyatanasaññaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya ākiñcaññāyatanasaññaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Ime aṭṭha gotrabhū dhammā samathavasena uppajjanti.

Katame dasa gotrabhū dhammā vipassanāvasena uppajjanti? Sotāpattimaggaṃ paṭilābhatthāya uppādaṃ pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ paṭisandhiṃ gatiṃ nibbattiṃ upapattiṃ jātiṃ jaraṃ byādhiṃ maraṇaṃ sokaṃ paridevaṃ upāyāsaṃ bahiddhā saṅkhāranimittaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Sotāpattiphalasamāpattatthāya uppādaṃ pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ paṭisandhiṃ…pe… abhibhuyyatīti – gotrabhu. Sakadāgāmimaggaṃ

paṭilābhatthāya…pe… sakadāgāmiphalasamāpattatthāya… anāgāmimaggaṃ paṭilābhatthāya… anāgāmiphalasamāpattatthāya… arahattamaggaṃ paṭilābhatthāya uppādaṃ pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ paṭisandhiṃ gatiṃ nibbattiṃ upapattiṃ jātiṃ jaraṃ byādhiṃ maraṇaṃ sokaṃ paridevaṃ upāyāsaṃ bahiddhā saṅkhāranimittaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Arahattaphalasamāpattatthāya… suññatavihārasamāpattatthāya… animittavihārasamāpattatthāya uppādaṃ pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ paṭisandhiṃ…pe… abhibhuyyatīti – gotrabhu. Ime dasa gotrabhū dhammā vipassanāvasena uppajjanti.

Kati gotrabhū dhammā kusalā, kati akusalā, kati abyākatā? Pannarasa gotrabhū dhammā kusalā, tayo gotrabhū dhammā abyākatā. Natthi gotrabhū dhammā akusalāti.

Sāmisañca nirāmisaṃ, paṇihitañca appaṇihitaṃ;

Saññuttañca visaññuttaṃ, vuṭṭhitañca avuṭṭhitaṃ.

Aṭṭha samādhissa paccayā, dasa ñāṇassa gocarā;

Aṭṭhārasa gotrabhū dhammā, tiṇṇaṃ vimokkhāna paccayā.

Ime aṭṭhārasākārā, paññā yassa pariccitā;

Kusalo vivaṭṭe vuṭṭhāne, nānādiṭṭhīsu na kampatīti.

Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘bahiddhā vuṭṭhānavivaṭṭane paññā gotrabhuñāṇaṃ’’.

Gotrabhuñāṇaniddeso dasamo.

11. Maggañāṇaniddeso

61. Kathaṃ dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ? Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’. Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

Vodānaṭṭhena sammāājīvo micchāājīvā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

Paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

Upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

Avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhito vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

Sakadāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi … pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

Arahattamaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati

– ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

62.

Ajātaṃ jhāpeti jātena, jhānaṃ tena pavuccati;

Jhānavimokkhe kusalatā, nānādiṭṭhīsu na kampati.

Samādahitvā yathā ce vipassati, vipassamāno tathā ce samādahe;

Vipassanā ca samatho tadā ahu, samānabhāgā yuganaddhā vattare.

Dukkhā saṅkhārā sukho, nirodho iti dassanaṃ ;

Dubhato vuṭṭhitā paññā, phasseti amataṃ padaṃ.

Vimokkhacariyaṃ jānāti, nānattekattakovido;

Dvinnaṃ ñāṇānaṃ kusalatā, nānādiṭṭhīsu na kampatīti.

Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ’’.

Maggañāṇaniddeso ekādasamo.

12. Phalañāṇaniddeso

63. Kathaṃ payogappaṭippassaddhipaññā phale ñāṇaṃ? Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammādiṭṭhi. Maggassetaṃ phalaṃ.

Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappā vuṭṭhāti tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsaṅkappo. Maggassetaṃ phalaṃ.

Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāvācā. Maggassetaṃ phalaṃ.

Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammākammanto. Maggassetaṃ phalaṃ.

Vodānaṭṭhena sammāājīvo micchāājīvā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāājīvo. Maggassetaṃ phalaṃ.

Paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāvāyāmo. Maggassetaṃ phalaṃ.

Upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsati. Maggassetaṃ phalaṃ.

Avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhito vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsamādhi. Maggassetaṃ phalaṃ.

Sakadāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi… pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsamādhi. Maggassetaṃ phalaṃ.

Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsamādhi. Maggassetaṃ phalaṃ.

Arahattamaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe…

avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsamādhi. Maggassetaṃ phalaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘payogappaṭippassaddhipaññā phale ñāṇaṃ’’.

Phalañāṇaniddeso dvādasamo.

13. Vimuttiñāṇaniddeso

64. Kathaṃ chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ? Sotāpattimaggena sakkāyadiṭṭhi, vicikicchā, sīlabbataparāmāso, diṭṭhānusayo, vicikicchānusayo attano cittassa upakkilesā sammā samucchinnā honti. Imehi pañcahi upakkilesehi sapariyuṭṭhānehi cittaṃ vimuttaṃ hoti suvimuttaṃ. Taṃvimutti ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ’’.

Sakadāgāmimaggena oḷārikaṃ kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ, oḷāriko kāmarāgānusayo, paṭighānusayo – attano cittassa upakkilesā sammā samucchinnā honti. Imehi catūhi upakkilesehi sapariyuṭṭhānehi cittaṃ vimuttaṃ hoti suvimuttaṃ. Taṃvimutti ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ’’.

Anāgāmimaggena anusahagataṃ kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ, anusahagato kāmarāgānusayo, paṭighānusayo – attano cittassa upakkilesā sammā samucchinnā honti. Imehi catūhi upakkilesehi sapariyuṭṭhānehi cittaṃ vimuttaṃ hoti suvimuttaṃ. Taṃvimutti ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ’’.

Arahattamaggena rūparāgo, arūparāgo, māno, uddhaccaṃ, avijjā, mānānusayo, bhavarāgānusayo, avijjānusayo – attano cittassa upakkilesā sammā samucchinnā honti. Imehi aṭṭhahi upakkilesehi sapariyuṭṭhānehi cittaṃ vimuttaṃ hoti suvimuttaṃ. Taṃvimutti ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ’’. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ’’.

14. Paccavekkhaṇañāṇaniddeso

65. Kathaṃ tadā samudāgate dhamme passane paññā paccavekkhaṇe ñāṇaṃ? Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi tadā samudāgatā. Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo tadā samudāgato. Pariggahaṭṭhena sammāvācā tadā samudāgatā. Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto tadā samudāgato. Vodānaṭṭhena sammāājīvo tadā samudāgato. Paggahaṭṭhena sammāvāyāmo tadā samudāgato. Upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati tadā samudāgatā. Avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi tadā samudāgato.

Upaṭṭhānaṭṭhena satisambojjhaṅgo tadā samudāgato. Pavicayaṭṭhena dhammavicayasambojjhaṅgo tadā samudāgato. Paggahaṭṭhena vīriyasambojjhaṅgo tadā samudāgato. Pharaṇaṭṭhena pītisambojjhaṅgo tadā samudāgato. Upasamaṭṭhena passaddhisambojjhaṅgo tadā samudāgato. Avikkhepaṭṭhena samādhisambojjhaṅgo tadā samudāgato. Paṭisaṅkhānaṭṭhena upekkhāsambojjhaṅgo tadā samudāgato.

Assaddhiye akampiyaṭṭhena saddhābalaṃ tadā samudāgataṃ. Kosajje akampiyaṭṭhena vīriyabalaṃ tadā samudāgataṃ. Pamāde akampiyaṭṭhena satibalaṃ tadā samudāgataṃ. Uddhacce akampiyaṭṭhena samādhibalaṃ tadā samudāgataṃ. Avijjāya akampiyaṭṭhena paññābalaṃ tadā samudāgataṃ.

Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ tadā samudāgataṃ. Paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ tadā samudāgataṃ. Upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ tadā samudāgataṃ. Avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ tadā samudāgataṃ. Dassanaṭṭhena paññindriyaṃ tadā samudāgataṃ.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyā tadā samudāgatā. Akampiyaṭṭhena balā tadā samudāgatā. Niyyānaṭṭhena sambojjhaṅgā tadā samudāgatā. Hetuṭṭhena maggo tadā samudāgato. Upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā tadā samudāgatā. Padahanaṭṭhena sammappadhānā tadā samudāgatā. Ijjhanaṭṭhena iddhipādā tadā samudāgatā. Tathaṭṭhena saccā tadā samudāgatā. Avikkhepaṭṭhena samatho tadā samudāgato. Anupassanaṭṭhena vipassanā tadā samudāgatā. Ekarasaṭṭhena samathavipassanā tadā samudāgatā. Anativattanaṭṭhena yuganaddhaṃ tadā samudāgataṃ. Saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi tadā samudāgatā. Avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi tadā samudāgatā. Dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi tadā samudāgatā. Vimuttaṭṭhena vimokkho tadā samudāgato. Paṭivedhaṭṭhena vijjā tadā samudāgatā. Pariccāgaṭṭhena vimutti tadā

samudāgatā. Samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ tadā samudāgataṃ.

Chando mūlaṭṭhena tadā samudāgato. Manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena tadā samudāgato. Phasso samodhānaṭṭhena tadā samudāgato. Vedanā samosaraṇaṭṭhena tadā samudāgatā. Samādhi pamukhaṭṭhena tadā samudāgato. Sati ādhipateyyaṭṭhena tadā samudāgatā. Paññā taduttaraṭṭhena tadā samudāgatā. Vimutti sāraṭṭhena tadā samudāgatā. Amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena tadā samudāgataṃ. Vuṭṭhahitvā paccavekkhati, ime dhammā tadā samudāgatā.

Sotāpattiphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi tadā samudāgatā. Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo tadā samudāgato…pe… paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ tadā samudāgataṃ. Chando mūlaṭṭhena tadā samudāgato. Manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena tadā samudāgato. Phasso samodhānaṭṭhena tadā samudāgato. Vedanā samosaraṇaṭṭhena tadā samudāgatā. Samādhi pamukhaṭṭhena tadā samudāgato. Sati ādhipateyyaṭṭhena tadā samudāgatā. Paññā taduttaraṭṭhena tadā samudāgatā. Vimutti sāraṭṭhena tadā samudāgatā. Amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena tadā samudāgataṃ. Vuṭṭhahitvā paccavekkhati, ime dhammā tadā samudāgatā.

Sakadāgāmimaggakkhaṇe…pe… sakadāgāmiphalakkhaṇe…pe… anāgāmimaggakkhaṇe…pe… anāgāmiphalakkhaṇe…pe… arahattamaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi tadā samudāgatā…pe… samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ tadā samudāgataṃ. Chando mūlaṭṭhena tadā samudāgato…pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena tadā samudāgataṃ. Vuṭṭhahitvā paccavekkhati, ime dhammā tadā samudāgatā.

Arahattaphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi tadā samudāgatā …pe… paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ tadā samudāgataṃ. Chando mūlaṭṭhena tadā samudāgato …pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena tadā samudāgataṃ. Vuṭṭhahitvā paccavekkhati, ime dhammā tadā samudāgatā. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘tadā samudāgate dhamme passane paññā paccavekkhaṇe ñāṇaṃ’’.

Paccavekkhaṇañāṇaniddeso cuddasamo.

15. Vatthunānattañāṇaniddeso

66. Kathaṃ ajjhattavavatthāne paññā vatthunānatte ñāṇaṃ? Kathaṃ ajjhattadhamme vavattheti? Cakkhuṃ ajjhattaṃ vavattheti, sotaṃ ajjhattaṃ vavattheti, ghānaṃ ajjhattaṃ vavattheti, jivhaṃ ajjhattaṃ vavattheti, kāyaṃ ajjhattaṃ vavattheti, manaṃ ajjhattaṃ vavattheti.

Kathaṃ cakkhuṃ ajjhattaṃ vavattheti? Cakkhu avijjāsambhūtanti vavattheti, cakkhu taṇhāsambhūtanti vavattheti, cakkhu kammasambhūtanti vavattheti, cakkhu āhārasambhūtanti vavattheti, cakkhu catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāyāti vavattheti, cakkhu uppannanti vavattheti, cakkhu samudāgatanti vavattheti. Cakkhu ahutvā sambhūtaṃ, hutvā na bhavissatīti vavattheti. Cakkhuṃ antavantato vavattheti, cakkhu addhuvaṃ asassataṃ vipariṇāmadhammanti vavattheti, cakkhu aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti vavattheti. Cakkhuṃ aniccato vavattheti, no niccato; dukkhato vavattheti, no sukhato; anattato vavattheti, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti; paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati, dukkhato vavatthento sukhasaññaṃ pajahati, anattato vavatthento attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ cakkhuṃ ajjhattaṃ vavattheti.

Kathaṃ sotaṃ ajjhattaṃ vavattheti? Sotaṃ avijjāsambhūtanti vavattheti…pe… evaṃ sotaṃ ajjhattaṃ vavattheti. Kathaṃ ghānaṃ ajjhattaṃ vavattheti? Ghānaṃ avijjāsambhūtanti vavattheti…pe… evaṃ ghānaṃ ajjhattaṃ vavattheti. Kathaṃ jivhaṃ ajjhattaṃ vavattheti? Jivhā avijjāsambhūtāti vavattheti, jivhā taṇhāsambhūtāti vavattheti, jivhā kammasambhūtāti vavattheti, jivhā āhārasambhūtāti vavattheti, jivhā catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāyāti vavattheti, jivhā uppannāti vavattheti jivhā samudāgatāti vavattheti. Jivhā ahutvā sambhūtā, hutvā na bhavissatīti vavattheti. Jivhaṃ antavantato vavattheti, jivhā addhuvā asassatā vipariṇāmadhammāti vavattheti, jivhā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammāti vavattheti. Jivhaṃ aniccato vavattheti, no niccato…pe… paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati…pe… paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ jivhaṃ ajjhattaṃ vavattheti.

Kathaṃ kāyaṃ ajjhattaṃ vavattheti? Kāyo avijjāsambhūtoti vavattheti, kāyo taṇhāsambhūtoti vavattheti, kāyo kammasambhūtoti vavattheti, kāyo āhārasambhūtoti vavattheti, kāyo catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāyāti vavattheti, kāyo uppannoti vavattheti, kāyo samudāgatoti vavattheti. Kāyo

ahutvā sambhūto, hutvā na bhavissatīti vavattheti. Kāyaṃ antavantato vavattheti, kāyo addhuvo asassato vipariṇāmadhammoti vavattheti, kāyo anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammoti vavattheti. Kāyaṃ aniccato vavattheti, no niccato; dukkhato vavattheti, no sukhato…pe… paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati, dukkhato vavatthento sukhasaññaṃ pajahati…pe… paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ kāyaṃ ajjhattaṃ vavattheti.

Kathaṃ manaṃ ajjhattaṃ vavattheti? Mano avijjāsambhūtoti vavattheti, mano taṇhāsambhūtoti vavattheti, mano kammasambhūtoti vavattheti, mano āhārasambhūtoti vavattheti, mano uppannoti vavattheti, mano samudāgatoti vavattheti. Mano ahutvā sambhūto, hutvā na bhavissatīti vavattheti. Manaṃ antavantato vavattheti, mano addhuvo asassato vipariṇāmadhammoti vavattheti, mano anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammoti vavattheti. Manaṃ aniccato vavattheti, no niccato; dukkhato vavattheti, no sukhato; anattato vavattheti, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti; paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati, dukkhato vavatthento sukhasaññaṃ pajahati, anattato vavatthento attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ manaṃ ajjhattaṃ vavattheti. Evaṃ ajjhattadhamme vavattheti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘ajjhattavavatthāne paññā vatthunānatte ñāṇaṃ’’.

Vatthunānattañāṇaniddeso pannarasamo.

16. Gocaranānattañāṇaniddeso

67. Kathaṃ bahiddhā vavatthāne paññā gocaranānatte ñāṇaṃ? Kathaṃ bahiddhā dhamme vavattheti? Rūpe bahiddhā vavattheti, sadde bahiddhā vavattheti, gandhe bahiddhā vavattheti, rase bahiddhā vavattheti, phoṭṭhabbe bahiddhā vavattheti, dhamme bahiddhā vavattheti.

Kathaṃ rūpe bahiddhā vavattheti? Rūpā avijjāsambhūtāti vavattheti rūpā taṇhāsambhūtāti vavattheti, rūpā kammasambhūtāti vavattheti, rūpā āhārasambhūtāti vavattheti, rūpā catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāyāti vavattheti, rūpā uppannāti vavattheti, rūpā samudāgatāti vavattheti. Rūpā ahutvā sambhūtā, hutvā na bhavissantīti vavattheti. Rūpe antavantato

vavattheti, rūpā addhuvā asassatā vipariṇāmadhammāti vavattheti. Rūpā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammāti vavattheti. Rūpe aniccato vavattheti, no niccato; dukkhato vavattheti, no sukhato; anattato vavattheti, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti; paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati, dukkhato vavatthento sukhasaññaṃ pajahati, anattato vavatthento attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ rūpe bahiddhā vavattheti.

Kathaṃ sadde bahiddhā vavattheti? Saddā avijjāsambhūtāti vavattheti…pe… saddā catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāyāti vavattheti, saddā uppannāti vavattheti, saddā samudāgatāti vavattheti. Saddā ahutvā sambhūtā, hutvā na bhavissantīti vavattheti. Sadde antavantato vavattheti, saddā addhuvā asassatā vipariṇāmadhammāti vavattheti, saddā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammāti vavattheti. Sadde aniccato vavattheti, no niccato…pe… evaṃ sadde bahiddhā vavattheti.

Kathaṃ gandhe bahiddhā vavattheti? Gandhā avijjāsambhūtāti vavattheti, gandhā taṇhāsambhūtāti vavattheti…pe… evaṃ gandhe bahiddhā vavattheti. Kathaṃ rase bahiddhā vavattheti? Rasā avijjāsambhūtāti vavattheti, rasā taṇhāsambhūtāti vavattheti…pe… evaṃ rase bahiddhā vavattheti. Kathaṃ phoṭṭhabbe bahiddhā vavattheti? Phoṭṭhabbā avijjāsambhūtāti vavattheti, phoṭṭhabbā taṇhāsambhūtāti vavattheti, phoṭṭhabbā kammasambhūtāti vavattheti, phoṭṭhabbā āhārasambhūtāti vavattheti, phoṭṭhabbā uppannāti vavattheti. Phoṭṭhabbā samudāgatāti vavattheti…pe… evaṃ phoṭṭhabbe bahiddhā vavattheti.

Kathaṃ dhamme bahiddhā vavattheti? Dhammā avijjāsambhūtāti vavattheti, dhammā taṇhāsambhūtāti vavattheti, dhammā kammasambhūtāti vavattheti, dhammā āhārasambhūtāti vavattheti, dhammā uppannāti vavattheti, dhammā samudāgatāti vavattheti. Dhammā ahutvā sambhūtā, hutvā na bhavissantīti vavattheti. Dhamme antavantato vavattheti, dhammā addhuvā asassatā vipariṇāmadhammāti vavattheti, dhammā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammāti vavattheti. Dhamme aniccato vavattheti, no niccato; dukkhato vavattheti, no sukhato; anattato vavattheti, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti; paṭinissajjati,

no ādiyati…pe… aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati, dukkhato vavatthento sukhasaññaṃ pajahati, anattato vavatthento attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ dhamme bahiddhā vavattheti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘bahiddhā vavatthāne paññā gocaranānatte ñāṇaṃ’’.

Gocaranānattañāṇaniddeso soḷasamo.

17. Cariyānānattañāṇaniddeso

68. Kathaṃ cariyāvavatthāne paññā cariyānānatte ñāṇaṃ? **Cariyā**ti tisso cariyāyo – viññāṇacariyā, aññāṇacariyā, ñāṇacariyā.

Katamā viññāṇacariyā? Dassanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā rūpesu, dassanaṭṭho cakkhuviññāṇaṃ viññāṇacariyā rūpesu, diṭṭhattā abhiniropanā vipākamanodhātu viññāṇacariyā rūpesu, abhiniropitattā vipākamanoviññāṇadhātu viññāṇacariyā rūpesu. Savanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā saddesu, savanattho sotaviññāṇaṃ viññāṇacariyā saddesu, sutattā abhiniropanā vipākamanodhātu viññāṇacariyā saddesu, abhiniropitattā vipākamanoviññāṇadhātu viññāṇacariyā saddesu. Ghāyanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā gandhesu, ghāyanaṭṭho ghānaviññāṇaṃ viññāṇacariyā gandhesu, ghāyitattā abhiniropanā vipākamanodhātu viññāṇacariyā gandhesu, abhiniropitattā vipākamanoviññāṇadhātu viññāṇacariyā gandhesu. Sāyanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā rasesu, sāyanaṭṭho jivhāviññāṇaṃ viññāṇacariyā rasesu, sāyitattā abhiniropanā vipākamanodhātu viññāṇacariyā rasesu, abhiniropitattā vipākamanoviññāṇadhātu viññāṇacariyā rasesu. Phusanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā phoṭṭhabbesu, phusanaṭṭho kāyaviññāṇaṃ viññāṇacariyā phoṭṭhabbesu, phuṭṭhattā abhiniropanā vipākamanodhātu viññāṇacariyā phoṭṭhabbesu, abhiniropitattā vipākamanoviññāṇadhātu viññāṇacariyā phoṭṭhabbesu. Vijānanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā dhammesu, vijānanaṭṭho manoviññāṇaṃ viññāṇacariyā dhammesu, viññātattā abhiniropanā vipākamanodhātu viññāṇacariyā dhammesu, abhiniropitattā vipākamanoviññāṇadhātu viññāṇacariyā dhammesu.

69. **Viññāṇacariyā**ti kenaṭṭhena viññāṇacariyā? Nīrāgā caratīti – viññāṇacariyā. Niddosā caratīti – viññāṇacariyā. Nimmohā caratīti – viññāṇacariyā. Nimmānā caratīti – viññāṇacariyā. Niddiṭṭhi caratīti –

viññāṇacariyā niuddhaccā caratīti – viññāṇacariyā. Nibbicikicchā caratīti – viññāṇacariyā. Nānusayā caratīti – viññāṇacariyā. Rāgavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Dosavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Mohavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Mānavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Diṭṭhivippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Uddhaccavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Vicikicchāvippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Anusayavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Kusalehi kammehi sampayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Akusalehi kammehi vippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Sāvajjehi kammehi vippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Anavajjehi kammehi sampayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Kaṇhehi kammehi vippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Sukkehi kammehi sampayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Sukhudrayehi kammehi sampayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Dukkhudrayehi kammehi vippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Sukhavipākehi kammehi sampayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Dukkhavipākehi kammehi vippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Viññāte caratīti – viññāṇacariyā. Viññāṇassa evarūpā cariyā hotīti – viññāṇacariyā. Pakatiparisuddhamidaṃ cittaṃ nikkilesaṭṭhenāti – viññāṇacariyā. Ayaṃ viññāṇacariyā.

Katamā aññāṇacariyā? Manāpiyesu rūpesu rāgassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; rāgassa javanā aññāṇacariyā. Amanāpiyesu rūpesu dosassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; dosassa javanā aññāṇacariyā. Tadubhayena asamapekkhanasmiṃ vatthusmiṃ mohassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; mohassa javanā aññāṇacariyā. Vinibandhassa mānassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; mānassa javanā aññāṇacariyā. Parāmaṭṭhāya diṭṭhiyā javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; diṭṭhiyā javanā aññāṇacariyā. Vikkhepagatassa uddhaccassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; uddhaccassa javanā aññāṇacariyā. Aniṭṭhaṅgatāya vicikicchāya javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; vicikicchāya javanā aññāṇacariyā. Thāmagatassa anusayassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; anusayassa javanā aññāṇacariyā.

Manāpiyesu saddesu…pe… manāpiyesu gandhesu…pe… manāpiyesu rasesu…pe… manāpiyesu phoṭṭhabbesu…pe… manāpiyesu dhammesu rāgassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; rāgassa javanā aññāṇacariyā. Amanāpiyesu dhammesu dosassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; dosassa javanā aññāṇacariyā. Tadubhayena asamapekkhanasmiṃ vatthusmiṃ mohassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; mohassa javanā aññāṇacariyā.

Vinibandhassa mānassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; mānassa javanā aññāṇacariyā. Parāmaṭṭhāya diṭṭhiyā javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; diṭṭhiyā javanā aññāṇacariyā. Vikkhepagatassa uddhaccassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; uddhaccassa javanā aññāṇacariyā; aniṭṭhaṅgatāya vicikicchāya javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; vicikicchāya javanā aññāṇacariyā. Thāmagatassa anusayassa javanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; anusayassa javanā aññāṇacariyā.

70. **Aññāṇacariyā**ti kenaṭṭhena aññāṇacariyā? Sarāgā caratīti – aññāṇacariyā. Sadosā caratīti – aññāṇacariyā. Samohā caratīti – aññāṇacariyā. Samānā caratīti – aññāṇacariyā. Sadiṭṭhi caratīti – aññāṇacariyā. Sauddhaccā caratīti – aññāṇacariyā. Savicikicchā caratīti – aññāṇacariyā. Sānusayā caratīti – aññāṇacariyā. Rāgasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Dosasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Mohasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Mānasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Diṭṭhisampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Uddhaccasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Vicikicchāsampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Anusayasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Kusalehi kammehi vippayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Akusalehi kammehi sampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Sāvajjehi kammehi sampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Anavajjehi kammehi vippayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Kaṇhehi kammehi sampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Sukkehi kammehi vippayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Sukhudrayehi kammehi vippayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Dukkhudrayehi kammehi sampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Sukhavipākehi kammehi vippayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Dukkhavipākehi kammehi sampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Aññāte caratīti – aññāṇacariyā. Aññāṇassa evarūpā cariyā hotīti – aññāṇacariyā. Ayaṃ aññāṇacariyā.

71. Katamā ñāṇacariyā? Aniccānupassanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; aniccānupassanā ñāṇacariyā. Dukkhānupassanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; dukkhānupassanā ñāṇacariyā. Anattānupassanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; anattānupassanā ñāṇacariyā. Nibbidānupassanatthāya… pe… virāgānupassanatthāya… nirodhānupassanatthāya… paṭinissaggānupassanatthāya… khayānupassanatthāya… vayānupassanatthāya… vipariṇāmānupassanatthāya… animittānupassanatthāya… appaṇihitānupassanatthāya… suññatānupassanatthāya… adhipaññādhammānupassanatthāya… yathābhūtañāṇadassanatthāya… ādīnavānupassanatthāya…

paṭisaṅkhānupassanatthāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; paṭisaṅkhānupassanā ñāṇacariyā. Vivaṭṭanānupassanā ñāṇacariyā. Sotāpattimaggo ñāṇacariyā. Sotāpattiphalasamāpatti ñāṇacariyā. Sakadāgāmimaggo ñāṇacariyā. Sakadāgāmiphalasamāpatti ñāṇacariyā. Anāgāmimaggo ñāṇacariyā. Anāgāmiphalasamāpatti ñāṇacariyā. Arahattamaggo ñāṇacariyā. Arahattaphalasamāpatti ñāṇacariyā.

Ñāṇacariyāti kenaṭṭhena ñāṇacariyā? Nīrāgā caratīti – ñāṇacariyā. Niddosā caratīti – ñāṇacariyā…pe… nānusayā caratīti – ñāṇacariyā. Rāgavippayuttā caratīti – ñāṇacariyā. Dosavippayuttā caratīti – ñāṇacariyā. Mohavippayuttā caratīti – ñāṇacariyā. Mānavippayuttā… pe… diṭṭhivippayuttā… uddhaccavippayuttā… vicikicchāvippayuttā… anusayavippayuttā… kusalehi kammehi sampayuttā… akusalehi kammehi vippayuttā… sāvajjehi kammehi vippayuttā… anavajjehi kammehi sampayuttā… kaṇhehi kammehi vippayuttā… sukkehi kammehi sampayuttā… sukhudrayehi kammehi sampayuttā… dukkhudrayehi kammehi vippayuttā… sukhavipākehi kammehi sampayuttā caratīti – ñāṇacariyā. Dukkhavipākehi kammehi vippayuttā caratīti – ñāṇacariyā. Ñāte caratīti – ñāṇacariyā. Ñāṇassa evarūpā cariyā hotīti – ñāṇacariyā. Ayaṃ ñāṇacariyā. Aññā viññāṇacariyā, aññā aññāṇacariyā, aññā ñāṇacariyāti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘cariyāvavatthāne paññā cariyānānatte ñāṇaṃ’’.

Cariyānānattañāṇaniddeso sattarasamo.

18. Bhūminānattañāṇaniddeso

72. Kathaṃ catudhammavavatthāne paññā bhūminānatte ñāṇaṃ? Catasso bhūmiyo – kāmāvacarā bhūmi, rūpāvacarā bhūmi, arūpāvacarā bhūmi, apariyāpannā bhūmi. Katamā kāmāvacarā bhūmi? Heṭṭhato avīcinirayaṃ pariyantaṃ karitvā uparito paranimmitavasavattī deve antokaritvā yaṃ etasmiṃ antare etthāvacarā ettha pariyāpannā khandhadhātuāyatanā rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ – ayaṃ kāmāvacarā bhūmi.

Katamā rūpāvacarā bhūmi? Heṭṭhato brahmalokaṃ pariyantaṃ karitvā uparito akaniṭṭhe deve antokaritvā yaṃ etasmiṃ antare etthāvacarā ettha pariyāpannā samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihārissa vā cittacetasikā dhammā – ayaṃ rūpāvacarā bhūmi.

Katamā arūpāvacarā bhūmi? Heṭṭhato ākāsānañcāyatanūpage deve

pariyantaṃ karitvā uparito nevasaññānāsaññāyatanūpage deve antokaritvā yaṃ etasmiṃ antare etthāvacarā ettha pariyāpannā samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihārissa vā cittacetasikā dhammā – ayaṃ arūpāvacarā bhūmi.

Katamā apariyāpannā bhūmi? Apariyāpannā maggā ca maggaphalāni ca asaṅkhatā ca dhātu – ayaṃ apariyāpannā bhūmi. Imā catasso bhūmiyo.

Aparāpi catasso bhūmiyo cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, cattāri jhānāni, catasso appamaññāyo, catasso arūpasamāpattiyo, catasso paṭisambhidā, catasso paṭipadā, cattāri ārammaṇāni, cattāro ariyavaṃsā, cattāri saṅgahavatthūni, cattāri cakkāni, cattāri dhammapadāni – imā catasso bhūmiyo. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘catudhammavavatthāne paññā bhūmināṇatte ñāṇaṃ’’.

Bhūmināṇattañāṇaniddeso aṭṭhārasamo.

19. Dhammanānattañāṇaniddeso

73. Kathaṃ navadhammavavatthāne paññā dhammanānatte ñāṇaṃ? Kathaṃ dhamme vavattheti? Kāmāvacare dhamme kusalato vavattheti, akusalato vavattheti, abyākatato vavattheti. Rūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti. Arūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti. Apariyāpanne dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti.

Kathaṃ kāmāvacare dhamme kusalato vavattheti, akusalato vavattheti, abyākatato vavattheti? Dasa kusalakammapathe kusalato vavattheti, dasa akusalakammapathe akusalato vavattheti, rūpañca vipākañca kiriyañca abyākatato vavattheti – evaṃ kāmāvacare dhamme kusalato vavattheti, akusalato vavattheti, abyākatato vavattheti.

Kathaṃ rūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti? Idhaṭṭhassa cattāri jhānāni kusalato vavattheti, tatrūpapannassa cattāri jhānāni abyākatato vavattheti – evaṃ rūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti.

Kathaṃ arūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti? Idhaṭṭhassa catasso arūpāvacarasamāpattiyo kusalato vavattheti,

tatrūpapannassa catasso arūpāvacarasamāpattiyo abyākatato vavattheti – evaṃ arūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti.

Kathaṃ apariyāpanne dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti? Cattāro ariyamagge kusalato vavattheti, cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañca abyākatato vavattheti – evaṃ apariyāpanne dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti. Evaṃ dhamme vavattheti.

Nava pāmojjamūlakā dhammā. Aniccato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhiyati. Samāhite citte yathābhūtaṃ pajānāti passati. Yathābhūtaṃ jānaṃ passaṃ nibbindati, nibbindaṃ virajjati, virāgā vimuccati. Dukkhato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati…pe… anattato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati…pe… vimuccati.

Rūpaṃ aniccato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati…pe… rūpaṃ dukkhato manasikaroto…pe… vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ aniccato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati… pe… jarāmaraṇaṃ dukkhato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati…pe… jarāmaraṇaṃ anattato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhiyati. Samāhite citte yathābhūtaṃ pajānāti passati. Yathābhūtaṃ jānaṃ passaṃ nibbindati, nibbindaṃ virajjati, virāgā vimuccati. Ime nava pāmojjamūlakā dhammā.

74. Nava yoniso manasikāramūlakā dhammā. Aniccato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhiyati. Samāhitena cittena ‘‘idaṃ dukkha’’nti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘‘ayaṃ dukkhasamudayo’’ti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘‘ayaṃ dukkhanirodho’’ti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’’ti yathābhūtaṃ pajānāti. Dukkhato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhiyati. Samāhitena cittena ‘‘idaṃ dukkha’’nti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘‘ayaṃ dukkhasamudayo’’ti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘‘ayaṃ dukkhanirodho’’ti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’’ti yathābhūtaṃ pajānāti. Anattato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati…pe….

Rūpaṃ aniccato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati…pe… rūpaṃ

dukkhato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati…pe… rūpaṃ anattato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati…pe… vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ aniccato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati…pe… jarāmaraṇaṃ dukkhato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati…pe… jarāmaraṇaṃ anattato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhiyati. Samāhitena cittena ‘‘idaṃ dukkha’’nti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘‘ayaṃ dukkhasamudayo’’ti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘‘ayaṃ dukkhanirodho’’ti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’’ti yathābhūtaṃ pajānāti. Ime nava yoniso manasikāramūlakā dhammā.

Nava nānattā – dhātunānattaṃ paṭicca uppajjati phassanānattaṃ, phassanānattaṃ paṭicca uppajjati vedanānānattaṃ, vedanānānattaṃ paṭicca uppajjati saññānānattaṃ, saññānānattaṃ paṭicca uppajjati saṅkappanānattaṃ, saṅkappanānattaṃ paṭicca uppajjati chandanānattaṃ, chandanānattaṃ paṭicca uppajjati pariḷāhanānattaṃ, pariḷāhanānattaṃ paṭicca uppajjati pariyesanānānattaṃ, pariyesanānānattaṃ paṭicca uppajjati lābhanānattaṃ – ime nava nānattā. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘navadhammavavatthāne paññā dhammanānatte ñāṇaṃ’’.

Dhammanānattañāṇaniddeso ekūnavīsatimo.

20-24. Ñāṇapañcakaniddeso

75. Kathaṃ abhiññāpaññā ñātaṭṭhe ñāṇaṃ, pariññāpaññā tīraṇaṭṭhe ñāṇaṃ, pahānepaññā pariccāgaṭṭhe ñāṇaṃ, bhāvanā paññā ekarasaṭṭhe ñāṇaṃ, sacchikiriyāpaññā phassanaṭṭhe ñāṇaṃ? Ye ye dhammā abhiññātā honti, te te dhammā ñātā honti. Ye ye dhammā pariññātā honti, te te dhammā tīritā honti. Ye ye dhammā pahīnā honti, te te dhammā pariccattā honti. Ye ye dhammā bhāvitā honti, te te dhammā ekarasā honti. Ye ye dhammā sacchikatā honti, te te dhammā phassitā honti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘abhiññā paññā ñātaṭṭhe ñāṇaṃ, pariññā paññā tīraṇaṭṭhe ñāṇaṃ, pahāne paññā pariccāgaṭṭhe ñāṇaṃ, bhāvanā paññā ekarasaṭṭhe ñāṇaṃ, sacchikiriyā paññā phusanaṭṭhe ñāṇaṃ’’.

Ñāṇapañcakaniddeso catuvīsatimo.

25-28. Paṭisambhidāñāṇaniddeso

76. Kathaṃ atthanānatte paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ? Saddhindriyaṃ dhammo, vīriyindriyaṃ dhammo, satindriyaṃ dhammo, samādhindriyaṃ dhammo, paññindriyaṃ dhammo. Aññe saddhindriyaṃ dhammo, aññe vīriyindriyaṃ dhammo, aññe satindriyaṃ dhammo, aññe samādhindriyaṃ dhammo, aññe paññindriyaṃ dhammo. Yena ñāṇena ime nānā dhammā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā dhammā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Adhimokkhaṭṭho attho, paggahaṭṭho attho, upaṭṭhānaṭṭho attho, avikkhepaṭṭho attho, dassanaṭṭho attho. Aññe adhimokkhaṭṭho attho, aññe paggahaṭṭho attho, aññe upaṭṭhānaṭṭho attho, aññe avikkhepaṭṭho attho, aññe dassanaṭṭho attho. Yena ñāṇena ime nānā atthā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā atthā paṭividitāti. Tena vuccati ‘‘atthanānatte paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Aññā dhammaniruttiyo, aññā atthaniruttiyo. Yena ñāṇena imā nānā niruttiyo ñātā, teneva ñāṇena imā nānā niruttiyo paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Aññāni dhammesu ñāṇāni, aññāni atthesu ñāṇāni, aññāni niruttīsu ñāṇāni. Yena ñāṇena ime nānā ñāṇā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā ñāṇā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

77. Saddhābalaṃ dhammo, vīriyabalaṃ dhammo, satibalaṃ dhammo, samādhibalaṃ dhammo, paññābalaṃ dhammo. Aññe saddhābalaṃ dhammo, aññe vīriyabalaṃ dhammo, aññe satibalaṃ dhammo, aññe samādhibalaṃ dhammo, aññe paññābalaṃ dhammo. Yena ñāṇena ime nānā dhammā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā dhammā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Assaddhiye akampiyaṭṭho attho. Kosajje akampiyaṭṭho attho. Pamāde akampiyaṭṭho attho. Uddhacce akampiyaṭṭho attho. Avijjāya akampiyaṭṭho attho. Aññe assaddhiye akampiyaṭṭho attho, aññe kosajje akampiyaṭṭho

attho, aññho pamāde akampiyaṭṭho attho, aññho uddhacce akampiyaṭṭho attho, aññho avijjāya akampiyaṭṭho attho. Yena ñāṇena ime nānā atthā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā atthā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘atthanānatte paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Aññā dhammaniruttiyo, aññā atthaniruttiyo. Yena ñāṇena imā nānā niruttiyo ñātā, teneva ñāṇena imā nānā niruttiyo paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Aññāni dhammesu ñāṇāni, aññāni atthesu ñāṇāni, aññāni niruttīsu ñāṇāni. Yena ñāṇena ime nānā ñāṇā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā ñāṇā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Satisambojjhaṅgo dhammo, dhammavicayasambojjhaṅgo dhammo, vīriyasambojjhaṅgo dhammo, pītisambojjhaṅgo dhammo, passaddhisambojjhaṅgo dhammo, samādhisambojjhaṅgo dhammo, upekkhāsambojjhaṅgo dhammo. Aññho satisambojjhaṅgo dhammo, aññho dhammavicayasambojjhaṅgo dhammo, aññho vīriyasambojjhaṅgo dhammo, aññho pītisambojjhaṅgo dhammo, aññho passaddhisambojjhaṅgo dhammo, aññho samādhisambojjhaṅgo dhammo, aññho upekkhāsambojjhaṅgo dhammo. Yena ñāṇena ime nānā dhammā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā dhammā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Upaṭṭhānaṭṭho attho, pavicayaṭṭho attho, paggahaṭṭho attho, pharaṇaṭṭho attho, upasamaṭṭho attho, avikkhepaṭṭho attho, paṭisaṅkhānaṭṭho attho. Aññho upaṭṭhānaṭṭho attho, aññho pavicayaṭṭho attho, aññho paggahaṭṭho attho, aññho pharaṇaṭṭho attho, aññho upasamaṭṭho attho, aññho avikkhepaṭṭho attho, aññho paṭisaṅkhānaṭṭho attho. Yena ñāṇena ime nānā atthā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā atthā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘atthanānatte paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Satta dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, satta atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Aññā dhammaniruttiyo, aññā atthaniruttiyo. Yena ñāṇena imā nānā niruttiyo ñātā, teneva ñāṇena imā nānā niruttiyo paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘niruttinānatte paññā

niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Sattasu dhammesu ñāṇāni, sattasu atthesu ñāṇāni, cuddasasu niruttīsu ñāṇāni. Aññāni dhammesu ñāṇāni, aññāni atthesu ñāṇāni, aññāni niruttīsu ñāṇāni. Yena ñāṇena ime nānā ñāṇā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā ñāṇā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Sammādiṭṭhi dhammo, sammāsaṅkappo dhammo, sammāvācā dhammo, sammākammanto dhammo, sammāājīvo dhammo, sammāvāyāmo dhammo, sammāsati dhammo, sammāsamādhi dhammo. Añño sammādiṭṭhi dhammo, añño sammāsaṅkappo dhammo, añño sammāvācā dhammo, añño sammākammanto dhammo, añño sammāājīvo dhammo, añño sammāvāyāmo dhammo, añño sammāsati dhammo, añño sammāsamādhi dhammo. Yena ñāṇena ime nānā dhammā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā dhammā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Dassanaṭṭho attho, abhiniropanaṭṭho attho, pariggahaṭṭho attho, samuṭṭhānaṭṭho attho, vodānaṭṭho attho, paggahaṭṭho attho, upaṭṭhānaṭṭho attho, avikkhepaṭṭho attho. Añño dassanaṭṭho attho, añño abhiniropanaṭṭho attho, añño pariggahaṭṭho attho, añño samuṭṭhānaṭṭho attho, añño vodānaṭṭho attho, añño paggahaṭṭho attho, añño upaṭṭhānaṭṭho attho, añño avikkhepaṭṭho attho. Yena ñāṇena ime nānā atthā ñātā teneva ñāṇena ime nānā atthā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘atthanānatte paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Aṭṭha dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, aṭṭha atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Aññā dhammaniruttiyo, aññā atthaniruttiyo. Yena ñāṇena imā nānā niruttiyo ñātā, teneva ñāṇena imā nānā niruttiyo paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Aṭṭhasu dhammesu ñāṇāni, aṭṭhasu atthesu ñāṇāni soḷasasu niruttīsu ñāṇāni. Aññāni dhammesu ñāṇāni, aññāni atthesu ñāṇāni, aññāni niruttīsu ñāṇāni. Yena ñāṇena ime nānā ñāṇā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā ñāṇā paṭividitāti. Tena vuccati – ‘‘paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ’’. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘atthanānatte paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ. Dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ. Niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ. Paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

29-31. Ñāṇattayaniddeso

78. Kathaṃ vihāranānatte paññā vihāraṭṭhe ñāṇaṃ, samāpattinānatte paññā samāpattaṭṭhe ñāṇaṃ, vihārasamāpattinānatte paññā vihārasamāpattaṭṭhe ñāṇaṃ? Nimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – animitto vihāro. Paṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – appaṇihito vihāro. Abhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – suññato vihāro.

Nimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittā samāpatti. Paṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitā samāpatti. Abhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatā samāpatti.

Nimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittavihārasamāpatti. Paṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitavihārasamāpatti. Abhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatavihārasamāpatti.

79. Rūpanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – animitto vihāro. Rūpapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – appaṇihito vihāro. Rūpābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – suññato vihāro.

Rūpanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittā samāpatti. Rūpapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ

āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitā samāpatti. Rūpābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatā samāpatti.

Rūpanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittavihārasamāpatti. Rūpapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitavihārasamāpatti. Rūpābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatavihārasamāpatti.

Vedanānimittaṃ …pe… saññānimittaṃ… saṅkhāranimittaṃ… viññāṇanimittaṃ… cakkhunimittaṃ…pe… jarāmaraṇanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – animitto vihāro. Jarāmaraṇapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – appaṇihito vihāro. Jarāmaraṇābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – suññato vihāro.

Jarāmaraṇanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittā samāpatti. Jarāmaraṇapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitā samāpatti. Jarāmaraṇābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatā samāpatti.

Jarāmaraṇanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittavihārasamāpatti. Jarāmaraṇapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitavihārasamāpatti. Jarāmaraṇābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatavihārasamāpatti. Aññho animitto vihāro, aññho appaṇihito vihāro, aññho suññato vihāro. Aññā

animittasamāpatti, aññā appaṇihitasamāpatti, aññā suññatasamāpatti. Aññā animittā vihārasamāpatti, aññā appaṇihitā vihārasamāpatti, aññā suññatā vihārasamāpatti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘vihāranānatte paññā vihāraṭṭhe ñāṇaṃ, samāpattinānatte paññā samāpattaṭṭhe ñāṇaṃ, vihārasamāpattinānatte paññā vihārasamāpattaṭṭhe ñāṇaṃ’’.

Ñāṇattayaniddeso ekatiṃsatimo.

32. Ānantarikasamādhiñāṇaniddeso

80. Kathaṃ avikkhepaparisuddhattā āsavasamucchede paññā ānantarikasamādhimhi ñāṇaṃ? Nekkhammavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Tassa samādhissa vasena uppajjati ñāṇaṃ. Tena ñāṇena āsavā khīyanti. Iti paṭhamaṃ samatho, pacchā ñāṇaṃ. Tena ñāṇena āsavānaṃ khayo hoti. Tena vuccati – ‘‘avikkhepaparisuddhattā āsavasamucchede paññā ānantarikasamādhimhi ñāṇaṃ’’.

Āsavāti katame te āsavā? Kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Katthete āsavā khīyanti? Sotāpattimaggena anavaseso diṭṭhāsavo khīyati, apāyagamanīyo kāmāsavo khīyati, apāyagamanīyo bhavāsavo khīyati, apāyagamanīyo avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Sakadāgāmimaggena oḷāriko kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Anāgāmimaggena anavaseso kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Arahattamaggena anavaseso bhavāsavo khīyati, anavaseso avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti.

Abyāpādavasena …pe… ālokasaññāvasena… avikkhepavasena… dhammavavatthānavasena… ñāṇavasena… pāmojjavasena… paṭhamajjhānavasena… dutiyajjhānavasena… tatiyajjhānavasena… catutthajjhānavasena… ākāsānañcāyatanasamāpattivasena… viññāṇañcāyatanasamāpattivasena… ākiñcaññāyatanasamāpattivasena… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattivasena… pathavīkasiṇavasena… āpokasiṇavasena … tejokasiṇavasena… vāyokasiṇavasena… nīlakasiṇavasena… pītakasiṇavasena… lohitakasiṇavasena… odātakasiṇavasena… ākāsakasiṇavasena… viññāṇakasiṇavasena… buddhānussativasena… dhammānussativasena… saṅghānussativasena… sīlānussativasena… cāgānussativasena… devatānussativasena…

ānāpānassativasena… maraṇassativasena… kāyagatāsativasena… upasamānussativasena… uddhumātakasaññāvasena… vinīlakasaññāvasena… vipubbakasaññāvasena… vicchiddakasaññāvasena… vikkhāyitakasaññāvasena… vikkhittakasaññāvasena… hatavikkhittakasaññāvasena … lohitakasaññāvasena… puḷavakasaññāvasena… aṭṭhikasaññāvasena.

81. Dīghaṃ assāsavasena…pe… dīghaṃ passāsavasena… rassaṃ assāsavasena… rassaṃ passāsavasena… sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsavasena… sabbakāyapaṭisaṃvedī passāsavasena… passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assāsavasena… passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passāsavasena… pītipaṭisaṃvedī assāsavasena… pītipaṭisaṃvedī passāsavasena… sukhapaṭisaṃvedī assāsavasena… sukhapaṭisaṃvedī passāsavasena… cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsavasena… cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī passāsavasena… passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ assāsavasena… passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ passāsavasena… cittapaṭisaṃvedī assāsavasena… cittapaṭisaṃvedī passāsavasena… abhippamodayaṃ cittaṃ assāsavasena… abhippamodayaṃ cittaṃ passāsavasena… samādahaṃ cittaṃ…pe… vimocayaṃ cittaṃ… aniccānupassī … virāgānupassī… nirodhānupassī… paṭinissaggānupassī assāsavasena… paṭinissaggānupassī passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Tassa samādhissa vasena uppajjati ñāṇaṃ, tena ñāṇena āsavā khīyanti. Iti paṭhamaṃ samatho, pacchā ñāṇaṃ. Tena ñāṇena āsavānaṃ khayo hoti. Tena vuccati – ‘‘avikkhepaparisuddhattā āsavasamucchede paññā ānantarikasamādhimhi ñāṇaṃ’’.

Āsavāti katame te āsavā? Kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Katthete āsavā khīyanti? Sotāpattimaggena anavaseso diṭṭhāsavo khīyati, apāyagamanīyo kāmāsavo khīyati, apāyagamanīyo bhavāsavo khīyati, apāyagamanīyo avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Sakadāgāmimaggena oḷāriko kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Anāgāmimaggena anavaseso kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Arahattamaggena anavaseso bhavāsavo khīyati, anavaseso avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘avikkhepaparisuddhattā āsavasamucchede paññā ānantarikasamādhimhi ñāṇaṃ’’.

Ānantarikasamādhiñāṇaniddeso dvattiṃsatimo.

33. Araṇavihārañāṇaniddeso

82. Kathaṃ dassanādhipateyyaṃ santo ca vihārādhigamo paṇītādhimuttatā paññā araṇavihāre ñāṇaṃ? **Dassanādhipateyya**nti aniccānupassanā dassanādhipateyyaṃ, dukkhānupassanā dassanādhipateyyaṃ, anattānupassanā dassanādhipateyyaṃ, rūpe aniccānupassanā dassanādhipateyyaṃ, rūpe dukkhānupassanā dassanādhipateyyaṃ, rūpe anattānupassanā dassanādhipateyyaṃ; vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ… pe… jarāmaraṇe aniccānupassanā dassanādhipateyyaṃ, jarāmaraṇe dukkhānupassanā dassanādhipateyyaṃ, jarāmaraṇe anattānupassanā dassanādhipateyyaṃ.

Santo ca vihārādhigamoti suññato vihāro santo vihārādhigamo. Animitto vihāro santo vihārādhigamo. Appaṇihito vihāro santo vihārādhigamo.

Paṇītādhimuttatāti suññate adhimuttatā paṇītādhimuttatā. Animitte adhimuttatā paṇītādhimuttatā. Appaṇihite adhimuttatā paṇītādhimuttatā.

Araṇavihāroti paṭhamaṃ jhānaṃ araṇavihāro. Dutiyaṃ jhānaṃ araṇavihāro. Tatiyaṃ jhānaṃ araṇavihāro. Catutthaṃ jhānaṃ araṇavihāro. Ākāsānañcāyatanasamāpatti araṇavihāro…pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti araṇavihāro.

Araṇavihāroti kenaṭṭhena araṇavihāro? Paṭhamena jhānena nīvaraṇe haratīti – araṇavihāro. Dutiyena jhānena vitakkavicāre haratīti – araṇavihāro. Tatiyena jhānena pītiṃ haratīti – araṇavihāro. Catutthena jhānena sukhadukkhe haratīti – araṇavihāro. Ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ haratīti – araṇavihāro. Viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññaṃ haratīti – araṇavihāro. Ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññaṃ haratīti – araṇavihāro. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññaṃ haratīti – araṇavihāro. Ayaṃ araṇavihāro. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘dassanādhipateyyaṃ santo ca vihārādhigamo paṇītādhimuttatā paññā araṇavihāre ñāṇaṃ’’.

Araṇavihārañāṇaniddeso tettiṃsatimo.

34. Nirodhasamāpattiñāṇaniddeso

83. Kathaṃ dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasibhāvatā paññā nirodhasamāpattiyā ñāṇaṃ?

Dvīhi balehīti dve balāni – samathabalaṃ, vipassanābalaṃ. Katamaṃ samathabalaṃ? Nekkhammavasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ. Abyāpādavasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ. Ālokasaññāvasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ. Avikkhepavasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ…pe… paṭinissaggānupassī assāsavasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ. Paṭinissaggānupassī passāsavasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ.

Samathabalanti kenaṭṭhena samathabalaṃ? Paṭhamena jhānena nīvaraṇe na kampatīti – samathabalaṃ. Dutiyena jhānena vitakkavicāre na kampatīti – samathabalaṃ. Tatiyena jhānena pītiyā na kampatīti – samathabalaṃ. Catutthena jhānena sukhadukkhe na kampatīti – samathabalaṃ. Ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya na kampatīti – samathabalaṃ. Viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññāya na kampatīti – samathabalaṃ. Ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññāya na kampatīti – samathabalaṃ. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññāya na kampatīti – samathabalaṃ. Uddhacce ca uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca na kampati na calati na vedhatīti – samathabalaṃ. Idaṃ samathabalaṃ.

Katamaṃ vipassanābalaṃ? Aniccānupassanā vipassanābalaṃ. Dukkhānupassanā vipassanābalaṃ. Anattānupassanā vipassanābalaṃ. Nibbidānupassanā vipassanābalaṃ. Virāgānupassanā vipassanābalaṃ. Nirodhānupassanā vipassanābalaṃ. Paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ. Rūpe aniccānupassanā vipassanābalaṃ …pe… rūpe paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ. Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ…pe… jarāmaraṇe aniccānupassanā vipassanābalaṃ…pe… jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ.

Vipassanābalanti kenaṭṭhena vipassanābalaṃ? Aniccānupassanāya niccasaññāya na kampatīti – vipassanābalaṃ. Dukkhānupassanāya sukhasaññāya na kampatīti – vipassanābalaṃ. Anattānupassanāya

attasaññāya na kampatīti – vipassanābalaṃ. Nibbidānupassanāya nandiyā na kampatīti – vipassanābalaṃ. Virāgānupassanāya rāge na kampatīti – vipassanābalaṃ. Nirodhānupassanāya samudaye na kampatīti – vipassanābalaṃ. Paṭinissaggānupassanāya ādāne na kampatīti – vipassanābalaṃ. Avijjāya ca avijjā sahagatakilese ca khandhe ca na kampati na calati na vedhatīti – vipassanābalaṃ. Idaṃ vipassanābalaṃ.

Tayo ca saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyāti katamesaṃ tiṇṇannaṃ saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā? Dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicārā vacīsaṅkhārā paṭippassaddhā honti. Catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa assāsapassāsā kāyasaṅkhārā paṭippassaddhā honti. Saññāvedayitanirodhaṃ samāpannassa saññā ca vedanā ca cittasaṅkhārā paṭippassaddhā honti. Imesaṃ tiṇṇannaṃ saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā.

84. **Soḷasahi ñāṇacariyāhī**ti katamāhi soḷasahi ñāṇacariyāhi? Aniccānupassanā ñāṇacariyā, dukkhānupassanā ñāṇacariyā, anattānupassanā ñāṇacariyā, nibbidānupassanā ñāṇacariyā, virāgānupassanā ñāṇacariyā, nirodhānupassanā ñāṇacariyā, paṭinissaggānupassanā ñāṇacariyā, vivaṭṭanānupassanā ñāṇacariyā, sotāpattimaggo ñāṇacariyā, sotāpattiphalasamāpatti ñāṇacariyā, sakadāgāmimaggo ñāṇacariyā, sakadāgāmiphalasamāpatti ñāṇacariyā, anāgāmimaggo ñāṇacariyā, anāgāmiphalasamāpatti ñāṇacariyā, arahattamaggo ñāṇacariyā, arahattaphalasamāpatti ñāṇacariyā – imāhi soḷasahi ñāṇacariyāhi.

85. **Navahi samādhicariyāhī**ti katamāhi navahi samādhicariyāhi? Paṭhamaṃ jhānaṃ samādhicariyā, dutiyaṃ jhānaṃ samādhicariyā, tatiyaṃ jhānaṃ samādhicariyā, catutthaṃ jhānaṃ samādhicariyā, ākāsānañcāyatanasamāpatti…pe… viññāṇañcāyatanasamāpatti… ākiñcaññāyatanasamāpatti… nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti samādhicariyā. Paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekaggatā ca…pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekaggatā ca – imāhi navahi samādhicariyāhi.

Vasīti pañca vasiyo. Āvajjanavasī, samāpajjanavasī, adhiṭṭhānavasī, vuṭṭhānavasī, paccavekkhaṇāvasī. Paṭhamaṃ jhānaṃ yatthicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ āvajjati; āvajjanāya dandhāyitattaṃ natthīti – āvajjanavasī. Paṭhamaṃ jhānaṃ yatthicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ samāpajjati; samāpajjanāya dandhāyitattaṃ natthīti – samāpajjanavasī. Paṭhamaṃ jhānaṃ yatthicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ

adhiṭṭhāti; adhiṭṭhāne dandhāyitattaṃ natthīti – adhiṭṭhānavasī. Paṭhamaṃ jhānaṃ yatthicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ vuṭṭhāti; vuṭṭhāne dandhāyitattaṃ natthīti – vuṭṭhānavasī. Paṭhamaṃ jhānaṃ yatthicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ paccavekkhati; paccavekkhaṇāya dandhāyitattaṃ natthīti – paccavekkhaṇāvasī.

Dutiyaṃ jhānaṃ…pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ yatthicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ āvajjati; āvajjanāya dandhāyitattaṃ natthīti – āvajjanavasī. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ yatthicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ samāpajjati…pe… adhiṭṭhāti… vuṭṭhāti… paccavekkhati; paccavekkhaṇāya dandhāyitattaṃ natthīti – paccavekkhaṇāvasī. Imā pañca vasiyo. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārānaṃ paṭipassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasībhāvatā paññā nirodhasamāpattiyā ñāṇaṃ’’.

Nirodhasamāpattiñāṇaniddeso catuttiṃsatimo.

35. Parinibbānañāṇaniddeso

86. Kathaṃ sampajānassa pavattapariyādāne paññā parinibbāne ñāṇaṃ? Idha sampajāno nekkhammena kāmacchandassa pavattaṃ pariyādiyati, abyāpādena byāpādassa pavattaṃ pariyādiyati, ālokasaññāya thinamiddhassa pavattaṃ pariyādiyati, avikkhepena uddhaccassa pavattaṃ pariyādiyati, dhammavavatthānena vicikicchāya…pe… ñāṇena avijjāya… pāmojjena aratiyā … paṭhamena jhānena nīvaraṇānaṃ pavattaṃ pariyādiyati…pe… arahattamaggena sabbakilesānaṃ pavattaṃ pariyādiyati.

Atha vā pana sampajānassa anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa idañceva cakkhupavattaṃ pariyādiyati, aññañca cakkhupavattaṃ na uppajjati. Idañceva sotapavattaṃ…pe… ghānapavattaṃ… jivhāpavattaṃ… kāyapavattaṃ… manopavattaṃ pariyādiyati, aññañca manopavattaṃ na uppajjati. Idaṃ sampajānassa pavattapariyādāne paññā parinibbāne ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘sampajānassa pavattapariyādāne paññā parinibbāne ñāṇaṃ’’.

Parinibbānañāṇaniddeso pañcatiṃsatimo.

36. Samasīsaṭṭhañāṇaniddeso

87. Kathaṃ sabbadhammānaṃ sammā samucchede nirodhe ca anupaṭṭhānatā paññā samasīsaṭṭhe ñāṇaṃ? **Sabbadhammāna**nti – pañcakkhandhā, dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā, kāmāvacarā dhammā, rūpāvacarā dhammā, arūpāvacarā dhammā, apariyāpannā dhammā. **Sammā samucchede**ti nekkhammena kāmacchandaṃ sammā samucchindati. Abyāpādena byāpādaṃ sammā samucchindati. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ sammā samucchindati. Avikkhepena uddhaccaṃ sammā samucchindati. Dhammavavatthānena vicikicchaṃ sammā samucchindati. Ñāṇena avijjaṃ sammā samucchindati. Pāmojjena aratiṃ sammā samucchindati. Paṭhamena jhānena nīvaraṇe sammā samucchindati…pe… arahattamaggena sabbakilese sammā samucchindati.

Nirodheti nekkhammena kāmacchandaṃ nirodheti. Abyāpādena byāpādaṃ nirodheti. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ nirodheti. Avikkhepena uddhaccaṃ nirodheti. Dhammavavatthānena vicikicchaṃ nirodheti. Ñāṇena avijjaṃ nirodheti. Pāmojjena aratiṃ nirodheti. Paṭhamena jhānena nīvaraṇe nirodheti…pe… arahattamaggena sabbakilese nirodheti.

Anupaṭṭhānatāti nekkhammaṃ paṭiladdhassa kāmacchando na upaṭṭhāti. Abyāpādaṃ paṭiladdhassa byāpādo na upaṭṭhāti. Ālokasaññaṃ paṭiladdhassa thinamiddhaṃ na upaṭṭhāti. Avikkhepaṃ paṭiladdhassa uddhaccaṃ na upaṭṭhāti. Dhammavavatthānaṃ paṭiladdhassa vicikicchā na upaṭṭhāti. Ñāṇaṃ paṭiladdhassa avijjā na upaṭṭhāti. Pāmojjaṃ paṭiladdhassa arati na upaṭṭhāti. Paṭhamaṃ jhānaṃ paṭiladdhassa nīvaraṇā na upaṭṭhahanti…pe… arahattamaggaṃ paṭiladdhassa sabbakilesā na upaṭṭhahanti.

Samanti kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṃ samaṃ. Byāpādassa pahīnattā abyāpādo samaṃ. Thinamiddhassa pahīnattā ālokasaññā samaṃ. Uddhaccassa pahīnattā avikkhepo samaṃ. Vicikicchāya pahīnattā dhammavavatthānaṃ samaṃ. Avijjāya pahīnattā ñāṇaṃ samaṃ. Aratiyā pahīnattā pāmojjaṃ samaṃ. Nīvaraṇānaṃ pahīnattā paṭhamaṃ jhānaṃ samaṃ…pe… sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamaggo samaṃ.

Sīsanti terasa sīsāni – palibodhasīsañca taṇhā, vinibandhanasīsañca māno, parāmāsasīsañca diṭṭhi, vikkhepasīsañca uddhaccaṃ, saṃkilesasīsañca avijjā, adhimokkhasīsañca saddhā, paggahasīsañca vīriyaṃ, upaṭṭhānasīsañca sati, avikkhepasīsañca samādhi, dassanasīsañca paññā, pavattasīsañca jīvitindriyaṃ, gocarasīsañca vimokkho, saṅkhārasīsañca

nirodho. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘sabbadhammānaṃ sammā samucchede nirodhe ca anupaṭṭhānatā paññā samasīsaṭṭhe ñāṇaṃ’’.

Samasīsaṭṭhañāṇaniddeso chattiṃsatimo.

37. Sallekhaṭṭhañāṇaniddeso

88. Kathaṃ puthunānattekattatejapariyādāne paññā sallekhaṭṭhe ñāṇaṃ? **Puthū**ti – rāgo puthu, doso puthu, moho puthu, kodho… pe… upanāho… makkho… paḷāso… issā… macchariyaṃ… māyā… sāṭheyyaṃ… thambho… sārambho… māno… atimāno… mado… pamādo… sabbe kilesā… sabbe duccaritā… sabbe abhisaṅkhārā… sabbe bhavagāmikammā.

Nānattekattanti kāmacchando nānattaṃ, nekkhammaṃ ekattaṃ. Byāpādo nānattaṃ, abyāpādo ekattaṃ. Thinamiddhaṃ nānattaṃ, ālokasaññā ekattaṃ. Uddhaccaṃ nānattaṃ, avikkhepo ekattaṃ. Vicikicchā nānattaṃ, dhammavavatthānaṃ ekattaṃ. Avijjā nānattaṃ, ñāṇaṃ ekattaṃ. Arati nānattaṃ, pāmojjaṃ ekattaṃ. Nīvaraṇā nānattaṃ, paṭhamaṃ jhānaṃ ekattaṃ…pe… sabbe kilesā nānattaṃ, arahattamaggo ekattaṃ.

Tejoti pañca tejā – caraṇatejo, guṇatejo, paññātejo, puññatejo, dhammatejo. Caraṇatejena tejitattā dussīlyatejaṃ pariyādiyati. Guṇatejena tejitattā aguṇatejaṃ pariyādiyati. Paññātejena tejitattā duppaññatejaṃ pariyādiyati. Puññatejena tejitattā apuññatejaṃ pariyādiyati. Dhammatejena tejitattā adhammatejaṃ pariyādiyati.

Sallekhoti kāmacchando asallekho, nekkhammaṃ sallekho. Byāpādo asallekho, abyāpādo sallekho. Thinamiddhaṃ asallekho, ālokasaññā sallekho. Uddhaccaṃ asallekho, avikkhepo sallekho. Vicikicchā asallekho, dhammavavatthānaṃ sallekho. Avijjā asallekho, ñāṇaṃ sallekho. Arati asallekho, pāmojjaṃ sallekho. Nīvaraṇā asallekho, paṭhamaṃ jhānaṃ sallekho…pe… sabbakilesā asallekho, arahattamaggo sallekho. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘puthunānattatejapariyādāne paññā sallekhaṭṭhe ñāṇaṃ’’.

Sallekhaṭṭhañāṇaniddeso sattatiṃsatimo.

38. Vīriyārambhañāṇaniddeso

89. Kathaṃ asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ? Anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ.

Anuppannassa kāmacchandassa anuppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannassa kāmacchandassa pahānāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Anuppannassa nekkhammassa uppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannassa nekkhammassa ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ… pe….

Anuppannānaṃ sabbakilesānaṃ anuppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannānaṃ sabbakilesānaṃ pahānāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ…pe… anuppannassa arahattamaggassa uppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannassa arahattamaggassa ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ’’.

Vīriyārambhañāṇaniddeso aṭṭhatiṃsatimo.

39. Atthasandassanañāṇaniddeso

90. Kathaṃ nānādhammappakāsanatā paññā atthasandassane ñāṇaṃ? **Nānādhammā**ti pañcakkhandhā, dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā, kāmāvacarā dhammā, rūpāvacarā dhammā, arūpāvacarā dhammā, apariyāpannā dhammā.

Pakāsanatāti rūpaṃ aniccato pakāseti, rūpaṃ dukkhato pakāseti, rūpaṃ anattato pakāseti. Vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre…

viññāṇaṃ… cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ aniccato pakāseti, jarāmaraṇaṃ dukkhato pakāseti, jarāmaraṇaṃ anattato pakāseti.

Atthasandassaneti kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammatthaṃ sandasseti. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādatthaṃ sandasseti. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññatthaṃ sandasseti. Uddhaccaṃ pajahanto avikkhepatthaṃ sandasseti. Vicikicchaṃ pajahanto dhammavavatthānatthaṃ sandasseti. Avijjaṃ pajahanto ñāṇatthaṃ sandasseti. Aratiṃ pajahanto pāmojjatthaṃ sandasseti. Nīvaraṇe pajahanto paṭhamajhānatthaṃ sandasseti …pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggatthaṃ sandasseti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘nānādhammapakāsanatā paññā atthasandassane ñāṇaṃ’’.

Atthasandassanañāṇaniddeso navatiṃsatimo.

40. Dassanavisuddhiñāṇaniddeso

91. Kathaṃ sabbadhammānaṃ ekasaṅgahatānānattekattapaṭivedhe paññā dassanavisuddhiñāṇaṃ? **Sabbadhammāna**nti pañcakkhandhā… pe… apariyāpannā dhammā.

Ekasaṅgahatāti dvādasahi ākārehi sabbe dhammā ekasaṅgahitā. Tathaṭṭhena, anattaṭṭhena, saccaṭṭhena, paṭivedhaṭṭhena, abhijānanaṭṭhena, parijānanaṭṭhena, dhammaṭṭhena, dhātuṭṭhena, ñātaṭṭhena, sacchikiriyaṭṭhena, phusanaṭṭhena, abhisamayaṭṭhena – imehi dvādasahi ākārehi sabbe dhammā ekasaṅgahitā.

Nānattekattanti kāmacchando nānattaṃ, nekkhammaṃ ekattaṃ… pe… sabbakilesā nānattaṃ, arahattamaggo ekattaṃ.

Paṭivedheti dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Samudayasaccaṃ pahānapaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati.

Dassanavisuddhīti sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṃ visujjhati; sotāpattiphalakkhaṇe dassanaṃ visuddhaṃ. Sakadāgāmimaggakkhaṇe dassanaṃ visujjhati; sakadāgāmiphalakkhaṇe dassanaṃ visuddhaṃ. Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṃ visujjhati; anāgāmiphalakkhaṇe dassanaṃ visuddhaṃ. Arahattamaggakkhaṇe dassanaṃ visujjhati; arahattaphalakkhaṇe

dassanaṃ visuddhaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘sabbadhammānaṃ ekasaṅgahatānānattekattapaṭivedhe paññā dassanavisuddhiñāṇaṃ’’.

Dassanavisuddhiñāṇaniddeso cattālīsamo.

41. Khantiñāṇaniddeso

92. Kathaṃ viditattā paññā khantiñāṇaṃ? Rūpaṃ aniccato viditaṃ, rūpaṃ dukkhato viditaṃ, rūpaṃ anattato viditaṃ. Yaṃ yaṃ viditaṃ taṃ taṃ khamatīti – viditattā paññā khantiñāṇaṃ. Vedanā…pe… saññā… saṅkhārā… viññāṇaṃ… cakkhu…pe… jarāmaraṇaṃ aniccato viditaṃ, jarāmaraṇaṃ dukkhato viditaṃ, jarāmaraṇaṃ anattato viditaṃ. Yaṃ yaṃ viditaṃ taṃ taṃ khamatīti – viditattā paññā khantiñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘viditattā paññā khantiñāṇaṃ’’.

Khantiñāṇaniddeso ekacattālīsamo.

42. Pariyogāhaṇañāṇaniddeso

93. Kathaṃ phuṭṭhattā paññā pariyogāhaṇe ñāṇaṃ? Rūpaṃ aniccato phusati, rūpaṃ dukkhato phusati, rūpaṃ anattato phusati. Yaṃ yaṃ phusati taṃ taṃ pariyogāhatīti – phuṭṭhattā paññā pariyogāhaṇe ñāṇaṃ. Vedanaṃ… pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ aniccato phusati, dukkhato phusati, anattato phusati. Yaṃ yaṃ phusati taṃ taṃ pariyogāhatīti – phuṭṭhattā paññā pariyogāhaṇe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘phuṭṭhattā paññā pariyogāhaṇe ñāṇaṃ’’.

Pariyogāhaṇañāṇaniddeso dvecattālīsamo.

43. Padesavihārañāṇaniddeso

94. Kathaṃ samodahane paññā padesavihāre ñāṇaṃ? Micchādiṭṭhipaccayāpi vedayitaṃ, micchādiṭṭhivūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Sammādiṭṭhipaccayāpi vedayitaṃ, sammādiṭṭhivūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Micchāsaṅkappapaccayāpi vedayitaṃ, micchāsaṅkappavūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Sammāsaṅkappapaccayāpi vedayitaṃ, sammāsaṅkappavūpasamapaccayāpi

vedayitaṃ…pe… micchāvimuttipaccayāpi vedayitaṃ, micchāvimuttivūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Sammāvimuttipaccayāpi vedayitaṃ, sammāvimuttivūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Chandapaccayāpi vedayitaṃ, chandavūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Vitakkapaccayāpi vedayitaṃ, vitakkavūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Saññāpaccayāpi vedayitaṃ, saññāvūpasamapaccayāpi vedayitaṃ.

Chando ca avūpasanto hoti, vitakko ca avūpasanto hoti, saññā ca avūpasantā hoti, tappaccayāpi vedayitaṃ. Chando ca vūpasanto hoti, vitakko ca avūpasanto hoti, saññā ca avūpasantā hoti, tappaccayāpi vedayitaṃ. Chando ca vūpasanto hoti, vitakko ca vūpasanto hoti, saññā ca avūpasantā hoti, tappaccayāpi vedayitaṃ. Chando ca vūpasanto hoti, vitakko ca vūpasanto hoti, saññā ca vūpasantā hoti, tappaccayāpi vedayitaṃ. Appattassa pattiyā atthi āsavaṃ, tasmimpi ṭhāne anuppatte tappaccayāpi vedayitaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘samodahane paññā padesavihāre ñāṇaṃ’’.

Padesavihārañāṇaniddeso tecattālīsamo.

44-49. Chavivaṭṭañāṇaniddeso

95. Kathaṃ adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ? Nekkhammādhipatattā paññā kāmacchandato saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Abyāpādādhipatattā paññā byāpādato saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Ālokasaññādhipatattā paññā thinamiddhato saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Avikkhepādhipatattā paññā uddhaccato saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Dhammavavatthānādhipatattā paññā vicikicchāya saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Ñāṇādhipatattā paññā avijjāya saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Pāmojjādhipatattā paññā aratiyā saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Paṭhamajjhānādhipatattā paññā nīvaraṇehi saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ…pe… arahattamaggādhipatattā paññā sabbakilesehi saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ’’.

96. Kathaṃ nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ? Kāmacchando nānattaṃ, nekkhammaṃ ekattaṃ. Nekkhammekattaṃ cetayato kāmacchandato cittaṃ

vivaṭṭatīti – nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ. Byāpādo nānattaṃ, abyāpādo ekattaṃ. Abyāpādekattaṃ cetayato byāpādato cittaṃ vivaṭṭatīti – nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ. Thinamiddhaṃ nānattaṃ, ālokasaññā ekattaṃ. Ālokasaññekattaṃ cetayato thinamiddhato cittaṃ vivaṭṭatīti – nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ…pe… sabbakilesā nānattaṃ, arahattamaggo ekattaṃ. Arahattamaggekattaṃ cetayato sabbakilesehi cittaṃ vivaṭṭatīti – nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ’’.

97. Kathaṃ adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ? Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ… pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ’’.

98. Kathaṃ suññate paññā ñāṇavivaṭṭe ñāṇaṃ? ‘‘Cakkhu suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā’’ti yathābhūtaṃ jānato passato cakkhābhinivesato ñāṇaṃ vivaṭṭatīti – suññate paññā ñāṇavivaṭṭe ñāṇaṃ. ‘‘Sotaṃ suññaṃ…pe… ghānaṃ suññaṃ… jivhā suññā… kāyo suñño… mano suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā’’ti yathābhūtaṃ jānato passato manābhinivesato ñāṇaṃ vivaṭṭatīti – suññate paññā ñāṇavivaṭṭe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘suññate paññā ñāṇavivaṭṭe ñāṇaṃ’’.

99. Kathaṃ vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ? Nekkhammena kāmacchandaṃ vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ. Abyāpādena byāpādaṃ vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ. Avikkhepena uddhaccaṃ vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ. Dhammavavatthānena vicikicchaṃ vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ…pe… arahattamaggena sabbakilese vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ’’.

100. Kathaṃ tathaṭṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇaṃ? Dukkhassa

pīḷanaṭṭhaṃ saṅkhataṭṭhaṃ santāpaṭṭhaṃ vipariṇāmaṭṭhaṃ parijānanto vivaṭṭatīti – tathaṭṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇaṃ. Samudayassa āyūhanaṭṭhaṃ nidānaṭṭhaṃ saññogaṭṭhaṃ palibodhaṭṭhaṃ pajahanto vivaṭṭatīti – tathaṭṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇaṃ. Nirodhassa nissaraṇaṭṭhaṃ vivekaṭṭhaṃ asaṅkhataṭṭhaṃ amataṭṭhaṃ sacchikaronto vivaṭṭatīti – tathaṭṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇaṃ. Maggassa niyyānaṭṭhaṃ hetuṭṭhaṃ dassanaṭṭhaṃ ādhipateyyaṭṭhaṃ bhāvento vivaṭṭatīti – tathaṭṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇaṃ.

Saññāvivaṭṭo, cetovivaṭṭo, cittavivaṭṭo, ñāṇavivaṭṭo, vimokkhavivaṭṭo, saccavivaṭṭo. Sañjānanto vivaṭṭatīti – saññāvivaṭṭo. Cetayanto vivaṭṭatīti – cetovivaṭṭo. Vijānanto vivaṭṭatīti – cittavivaṭṭo. Ñāṇaṃ karonto vivaṭṭatīti – ñāṇavivaṭṭo. Vosajjanto vivaṭṭatīti – vimokkhavivaṭṭo. Tathaṭṭhe vivaṭṭatīti – saccavivaṭṭo.

Yattha saññāvivaṭṭo, tattha cetovivaṭṭo. Yattha cetovivaṭṭo, tattha saññāvivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo tattha cittavivaṭṭo. Yattha cittavivaṭṭo, tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo, tattha ñāṇavivaṭṭo. Yattha ñāṇavivaṭṭo, tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo, tattha vimokkhavivaṭṭo. Yattha vimokkhavivaṭṭo, tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo, tattha saccavivaṭṭo. Yattha saccavivaṭṭo, tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘tathaṭṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇaṃ’’.

Chavivaṭṭañāṇaniddeso navacattālīsamo.

50. Iddhividhañāṇaniddeso

101. Kathaṃ kāyampi cittampi ekavavatthānatā sukhasaññañca lahusaññañca adhiṭṭhānavasena ijjhanaṭṭhe paññā iddhividhe ñāṇaṃ? Idha bhikkhu chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti, vīriyasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti, cittasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti, vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāveti paridameti, muduṃ karoti kammaniyaṃ. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāvetvā paridametvā muduṃ karitvā kammaniyaṃ kāyampi citte samodahati, cittampi kāye samodahati, kāyavasena cittaṃ pariṇāmeti, cittavasena kāyaṃ pariṇāmeti,

kāyavasena cittaṃ adhiṭṭhāti, cittavasena kāyaṃ adhiṭṭhāti; kāyavasena cittaṃ pariṇāmetvā cittavasena kāyaṃ pariṇāmetvā kāyavasena cittaṃ adhiṭṭhahitvā cittavasena kāyaṃ adhiṭṭhahitvā sukhasaññañca lahusaññañca kāye okkamitvā viharati. So tathābhāvitena cittena parisuddhena pariyodātena iddhividhañāṇāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti. So anekavihitaṃ iddhividhaṃ paccanubhoti.

102. Ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti; āvibhāvaṃ tirobhāvaṃ; tirokuṭṭaṃ tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse; pathaviyāpi ummujjanimujjaṃ karoti, seyyathāpi udake; udakepi abhijjamāne gacchati, seyyathāpi pathaviyaṃ; ākāsepi pallaṅkena kamati seyyathāpi pakkhī sakuṇo imepi candimasūriye evaṃmahiddhike evaṃmahānubhāve pāṇinā parāmasati parimajjati; yāva brahmalokāpi kāyena vasaṃ vatteti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘kāyampi cittampi ekavavatthānatā sukhasaññañca lahusaññañca adhiṭṭhānavasena ijjhanaṭṭhe paññā iddhividhe ñāṇaṃ’’.

Iddhividhañāṇaniddeso paññāsamo.

51. Sotadhātuvisuddhiñāṇaniddeso

103. Kathaṃ vitakkavipphāravasena nānattekattasaddanimittānaṃ pariyogāhaṇe paññā sotadhātuvisuddhiñāṇaṃ? Idha bhikkhu chandasamādhi…pe… vīriyasamādhi… cittasamādhi… vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāveti paridameti, muduṃ karoti kammaniyaṃ. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāvetvā paridametvā, muduṃ karitvā kammaniyaṃ dūrepi saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, santikepi saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, oḷārikānampi saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, sukhumānampi saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, saṇhasaṇhānampi saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, puratthimāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, pacchimāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, uttarāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, dakkhiṇāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, puratthimāyapi anudisāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, pacchimāyapi anudisāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, uttarāyapi anudisāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, dakkhiṇāyapi anudisāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, heṭṭhimāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, uparimāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti. So

tathābhāvitena cittena parisuddhena pariyodātena sotadhātuvisuddhiñāṇāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti. So dibbāya sotadhātuyā visuddhāya atikkantamānusikāya ubho sadde suṇāti – dibbe ca mānuse ca ye dūre santike ca. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘vitakkavipphāravasena nānattekattasaddanimittānaṃ pariyogāhaṇe paññā sotadhātuvisuddhiñāṇaṃ’’.

Sotadhātuvisuddhiñāṇaniddeso ekapaññāsamo.

52. Cetopariyañāṇaniddeso

104. Kathaṃ tiṇṇaṃ cittānaṃ vipphārattā indriyānaṃ pasādavasena nānattekattaviññāṇacariyāpariyogāhaṇe paññā cetopariyañāṇaṃ? Idha bhikkhu chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti, vīriyasamādhi…pe… cittasamādhi…pe… vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāveti paridameti, muduṃ karoti kammaniyaṃ. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāvetvā paridametvā, muduṃ karitvā kammaniyaṃ evaṃ pajānāti – ‘‘idaṃ rūpaṃ somanassindriyasamuṭṭhitaṃ, idaṃ rūpaṃ domanassindriyasamuṭṭhitaṃ, idaṃ rūpaṃ upekkhindriyasamuṭṭhita’’nti. So tathābhāvitena cittena parisuddhena pariyodātena cetopariyañāṇāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti. So parasattānaṃ parapuggalānaṃ cetasā ceto paricca pajānāti – sarāgaṃ vā cittaṃ ‘‘sarāgaṃ citta’’nti pajānāti, vītarāgaṃ vā cittaṃ ‘‘vītarāgaṃ citta’’nti pajānāti, sadosaṃ vā cittaṃ…pe… vītadosaṃ vā cittaṃ… samohaṃ vā cittaṃ… vītamohaṃ vā cittaṃ… saṃkhittaṃ vā cittaṃ… vikkhittaṃ vā cittaṃ… mahaggataṃ vā cittaṃ… amahaggataṃ vā cittaṃ… sauttaraṃ vā cittaṃ… anuttaraṃ vā cittaṃ… samāhitaṃ vā cittaṃ… asamāhitaṃ vā cittaṃ… vimuttaṃ vā cittaṃ… avimuttaṃ vā cittaṃ ‘‘avimuttaṃ cittanti pajānāti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘tiṇṇaṃ cittānaṃ vipphārattā indriyānaṃ pasādavasena nānattekattaviññāṇacariyāpariyogāhaṇe paññā cetopariyañāṇaṃ’’.

Cetopariyañāṇaniddeso dvepaññāsamo.

53. Pubbenivāsānussatiñāṇaniddeso

105. Kathaṃ paccayapavattānaṃ dhammānaṃ nānattekattakammavipphāravasena pariyogāhaṇe paññā pubbenivāsānussatiñāṇaṃ? Idha bhikkhu chandasamādhi…pe… muduṃ

karitvā kammaniyaṃ evaṃ pajānāti – ‘‘imasmiṃ sati idaṃ hoti, imassuppādā idaṃ uppajjati, yadidaṃ – avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti; evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti’’.

So tathābhāvitena cittena parisuddhena pariyodātena pubbenivāsānussatiñāṇāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti. So anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathidaṃ – ekampi jātiṃ dvepi jātiyo tissopi jātiyo catassopi jātiyo pañcapi jātiyo dasapi jātiyo vīsampi jātiyo tiṃsampi jātiyo cattālīsampi jātiyo paññāsampi jātiyo, jātisatampi jātisahassampi jātisatasahassampi, anekepi saṃvaṭṭakappe anekepi vivaṭṭakappe anekepi saṃvaṭṭavivaṭṭakappe – ‘‘amutrāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto amutra udapādiṃ; tatrāpāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evama āyupariyanto, so tato cuto idhūpapanno’’ti. Iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘paccayapavattānaṃ dhammānaṃ nānattekattakammavipphāravasena pariyogāhaṇe paññā pubbenivāsānussatiñāṇaṃ’’.

Pubbenivāsānussatiñāṇaniddeso tepaññāsamo.

54. Dibbacakkhuñāṇaniddeso

106. Kathaṃ obhāsavasena nānattekattarūpanimittānaṃ dassanaṭṭhe paññā dibbacakkhuñāṇaṃ? Idha bhikkhu chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti, vīriyasamādhi…pe… cittasamādhi…pe… vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāveti paridameti, muduṃ karoti kammaniyaṃ. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāvetvā paridametvā, muduṃ karitvā kammaniyaṃ ālokasaññaṃ manasi karoti, divāsaññaṃ adhiṭṭhāti – ‘‘yathā divā tathā rattiṃ, yathā rattiṃ tathā divā’’. Iti vivaṭena cetasā apariyonaddhena sappabhāsaṃ cittaṃ bhāveti. So tathābhāvitena cittena parisuddhena pariyodātena sattānaṃ cutūpapātañāṇāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti. So dibbena cakkhunā

visuddhena atikkantamānusakena, satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate yathākammūpage satte pajānāti – ‘‘ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā, vacīduccaritena samannāgatā, manoduccaritena samannāgatā, ariyānaṃ upavādakā, micchādiṭṭhikā, micchādiṭṭhikammasamādānā; te kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapannā. Ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā, vacīsucaritena samannāgatā, manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavādakā, sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammasamādānā; te kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapannā’’ti. Iti dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe, sugate duggate yathākammūpage satte pajānāti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘obhāsavasena nānattekattarūpanimittānaṃ dassanaṭṭhe paññā dibbacakkhuñāṇaṃ’’.

Dibbacakkhuñāṇaniddeso catupaññāsamo.

55. Āsavakkhayañāṇaniddeso

107. Kathaṃ catusaṭṭhiyā ākārehi tiṇṇannaṃ indriyānaṃ vasibhāvatā paññā āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ? Katamesaṃ tiṇṇannaṃ indriyānaṃ? Anaññātaññassāmītindriyassa aññindriyassa aññātāvindriyassa.

Anaññātaññassāmītindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati, aññindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati, aññātāvindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati? Anaññātaññassāmītindriyaṃ ekaṃ ṭhānaṃ gacchati – sotāpattimaggaṃ. Aññindriyaṃ cha ṭhānāni gacchati – sotāpattiphalaṃ, sakadāgāmimaggaṃ, sakadāgāmiphalaṃ, anāgāmimaggaṃ, anāgāmiphalaṃ, arahattamaggaṃ. Aññātāvindriyaṃ ekaṃ ṭhānaṃ gacchati – arahattaphalaṃ.

Sotāpattimaggakkhaṇe anaññātaññassāmītindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkhaparivāraṃ hoti, vīriyindriyaṃ paggahaparivāraṃ hoti, satindriyaṃ upaṭṭhānaparivāraṃ hoti, samādhindriyaṃ avikkhepaparivāraṃ hoti, paññindriyaṃ dassanaparivāraṃ hoti, manindriyaṃ vijānanaparivāraṃ hoti, somanassindriyaṃ abhisandanaparivāraṃ hoti, jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Sotāpattimaggakkhaṇe jātā dhammā ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ sabbeva kusalā honti, sabbeva anāsavā honti, sabbeva niyyānikā honti, sabbeva apacayagāmino honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Sotāpattimaggakkhaṇe anaññātaññassāmītindriyassa imāni aṭṭhindriyāni

sahajātaparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti. Teva tassa ākārā ceva honti parivārā ca.

Sotāpattiphalakkhaṇe aññindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkhaparivāraṃ hoti, vīriyindriyaṃ paggahaparivāraṃ hoti, satindriyaṃ upaṭṭhānaparivāraṃ hoti, samādhindriyaṃ avikkhepaparivāraṃ hoti, paññindriyaṃ dassanaparivāraṃ hoti, manindriyaṃ vijānanaparivāraṃ hoti, somanassindriyaṃ abhisandanaparivāraṃ hoti, jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Sotāpattiphalakkhaṇe jātā dhammā sabbeva abyākatā honti, ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ sabbeva anāsavā honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Sotāpattiphalakkhaṇe aññindriyassa imāni aṭṭhindriyāni sahajātaparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti. Teva tassa ākārā ceva honti parivārā ca.

Sakadāgāmimaggakkhaṇe …pe… sakadāgāmiphalakkhaṇe… pe… anāgāmimaggakkhaṇe…pe… anāgāmiphalakkhaṇe…pe… arahattamaggakkhaṇe aññindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkhaparivāraṃ hoti…pe… jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Arahattamaggakkhaṇe jātā dhammā ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ sabbeva kusalā honti, sabbeva anāsavā honti, sabbeva niyyānikā honti, sabbeva apacayagāmino honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Arahattamaggakkhaṇe aññindriyassa imāni aṭṭhindriyāni sahajātaparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti. Teva tassa ākārā ceva honti parivārā ca.

Arahattaphalakkhaṇe aññātāvindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkhaparivāraṃ hoti, vīriyindriyaṃ paggahaparivāraṃ hoti, satindriyaṃ upaṭṭhānaparivāraṃ hoti, samādhindriyaṃ avikkhepaparivāraṃ hoti, paññindriyaṃ dassanaparivāraṃ hoti, manindriyaṃ vijānanaparivāraṃ hoti, somanassindriyaṃ abhisandanaparivāraṃ hoti, jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Arahattaphalakkhaṇe jātā dhammā sabbeva abyākatā honti, ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ sabbeva anāsavā honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Arahattaphalakkhaṇe aññātāvindriyassa imāni aṭṭhindriyāni sahajātaparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā

honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti. Teva tassa ākārā ceva honti parivārā ca. Iti imāni aṭṭhaṭṭhakāni catusaṭṭhi honti.

Āsavāti katame te āsavā? Kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Katthete āsavā khīyanti? Sotāpattimaggena anavaseso diṭṭhāsavo khīyati, apāyagamanīyo kāmāsavo khīyati, apāyagamanīyo bhavāsavo khīyati, apāyagamanīyo avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Sakadāgāmimaggena oḷārikokāmāsavokhīyati,tadekaṭṭhobhavāsavokhīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Anāgāmimaggena anavaseso kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Arahattamaggena anavaseso bhavāsavo khīyati, anavaseso avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘catusaṭṭhiyā ākārehi tiṇṇannaṃ indriyānaṃ vasibhāvatā paññā āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ’’.

Āsavakkhayañāṇaniddeso pañcapaññāsamo.

56-63. Saccañāṇacatukkadvayaniddeso

108. Kathaṃ pariññaṭṭhe paññā dukkhe ñāṇaṃ, pahānaṭṭhe paññā samudaye ñāṇaṃ, sacchikiriyaṭṭhe paññā nirodhe ñāṇaṃ, bhāvanaṭṭhe paññā magge ñāṇaṃ? Dukkhassa pīḷanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho pariññātaṭṭho; samudayassa āyūhanaṭṭho nidānaṭṭho saññogaṭṭho palibodhaṭṭho pahānaṭṭho; nirodhassa nissaraṇaṭṭho vivekaṭṭho asaṅkhataṭṭho amataṭṭho sacchikiriyaṭṭho; maggassa niyyānaṭṭho hetuṭṭho dassanaṭṭho ādhipateyyaṭṭho bhāvanaṭṭho. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘pariññaṭṭhe paññā dukkhe ñāṇaṃ, pahānaṭṭhe paññā samudaye ñāṇaṃ, sacchikiriyaṭṭhe paññā nirodhe ñāṇaṃ, bhāvanaṭṭhe paññā magge ñāṇaṃ’’.

109. Kathaṃ dukkhe ñāṇaṃ, dukkhasamudaye ñāṇaṃ, dukkhanirodhe ñāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇaṃ? Maggasamaṅgissa ñāṇaṃ dukkhe petaṃ ñāṇaṃ, dukkhasamudaye petaṃ ñāṇaṃ, dukkhanirodhe petaṃ ñāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya petaṃ ñāṇaṃ.

Tattha katamaṃ dukkhe ñāṇaṃ? Dukkhaṃ ārabbha yā uppajjati paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūri medhā pariṇāyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo

paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsatthaṃ paññāpāsādo paññāāloko paññāobhāso paññāpajjoto paññāratanaṃ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi – idaṃ vuccati dukkhe ñāṇaṃ. Dukkhasamudayaṃ ārabbha… pe… dukkhanirodhaṃ ārabbha…pe… dukkhanirodhagāminiṃ paṭipadaṃ ārabbha yā uppajjati paññā pajānanā…pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi – idaṃ vuccati dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘dukkhe ñāṇaṃ, dukkhasamudaye ñāṇaṃ, dukkhanirodhe ñāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇaṃ’’.

Saccañāṇacatukkadvayaniddeso tesaṭṭhimo.

64-67. Suddhikapaṭisambhidāñāṇaniddeso

110. Kathaṃ atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ? Atthesu ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā, dhammesu ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā, niruttīsu ñāṇaṃ niruttipaṭisambhidā, paṭibhānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. Atthanānatte paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ, atthavavatthāne paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammavavatthāne paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ niruttivavatthāne paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānavavatthāne paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ.

Atthasallakkhaṇe paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammasallakkhaṇe paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttisallakkhaṇe paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānasallakkhaṇe paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ. Atthūpalakkhaṇe paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammūpalakkhaṇe paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttūpalakkhaṇe paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānūpalakkhaṇe paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ.

Atthappabhede paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammappabhede paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttippabhede paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānappabhede paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ. Atthappabhāvane paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammappabhāvane paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttippabhāvane paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānappabhāvane paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ.

Atthajotane paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammajotane paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttijotane paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānajotane paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ. Atthavirocane paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammavirocane paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttivirocane paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānavirocane paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ. Atthappakāsane paññā atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammappakāsane paññā dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttippakāsane paññā niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānappakāsane paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – ‘‘atthapaṭisambhide ñāṇaṃ, dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ, niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ, paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ’’.

Suddhikapaṭisambhidāñāṇaniddeso sattasaṭṭhimo.

68. Indriyaparopariyattañāṇaniddeso

111. Katamaṃ **tathāgatassa indriyaparopariyatta ñāṇaṃ?** Idha tathāgato satte passati apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino appekacce na paralokavajjabhayadassāvino.

Apparajakkhe mahārajakkheti saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho. Āraddhavīriyo puggalo apparajakkho, kusīto puggalo mahārajakkho. Upaṭṭhitassati puggalo apparajakkho, muṭṭhassati puggalo mahārajakkho. Samāhito puggalo apparajakkho, asamāhito puggalo mahārajakkho. Paññavā puggalo apparajakkho, duppañño puggalo mahārajakkho.

Tikkhindriye mudindriyeti saddho puggalo tikkhindriyo, assaddho puggalo mudindriyo. Āraddhavīriyo puggalo tikkhindriyo, kusīto puggalo mudindriyo. Upaṭṭhitassati puggalo tikkhindriyo, muṭṭhassati puggalo mudindriyo. Samāhito puggalo tikkhindriyo, asamāhito puggalo mudindriyo. Paññavā puggalo tikkhindriyo, duppañño puggalo mudindriyo.

Svākāre dvākāreti saddho puggalo svākāro, assaddho puggalo dvākāro. Āraddhavīriyo puggalo svākāro, kusīto puggalo dvākāro. Upaṭṭhitassati puggalo svākāro, muṭṭhassati puggalo dvākāro. Samāhito puggalo svākāro, asamāhito puggalo dvākāro. Paññavā puggalo svākāro, duppañño puggalo dvākāro.

Suviññāpaye duviññāpayeti saddho puggalo suviññāpayo, assaddho puggalo duviññāpayo. Āraddhavīriyo puggalo suviññāpayo, kusīto puggalo duviññāpayo. Upaṭṭhitassati puggalo suviññāpayo, muṭṭhassati puggalo duviññāpayo. Samāhito puggalo suviññāpayo, asamāhito puggalo duviññāpayo. Paññavā puggalo suviññāpayo, duppañño puggalo duviññāpayo.

Appekacce paralokavajjabhayadassāvino, appekacce na paralokavajjabhayadassāvinoti saddho puggalo paralokavajjabhayadassāvī, assaddho puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. Āraddhavīriyo puggalo paralokavajjabhayadassāvī, kusīto puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. Upaṭṭhitassati puggalo paralokavajjabhayadassāvī, muṭṭhassati puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. Samāhito puggalo paralokavajjabhayadassāvī, asamāhito puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. Paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo na paralokavajjabhayadassāvī.

112. **Loko**ti – khandhaloko, dhātuloko, āyatanaloko, vipattibhavaloko, vipattisambhavaloko, sampattibhavaloko, sampattisambhavaloko.

Eko loko – sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā – nāmañca, rūpañca. Tayo lokā – tisso vedanā. Cattāro lokā – cattāro āhārā. Pañca lokā – pañcupādānakkhandhā. Cha lokā – cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā – satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā – aṭṭha lokadhammā. Nava lokā – nava sattāvāsā. Dasa lokā – dasāyatanāni. Dvādasalokā – dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā – aṭṭhārasa dhātuyo.

Vajjanti sabbe kilesā vajjā, sabbe duccaritā vajjā, sabbe abhisaṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā. Iti imasmiñca loke imasmiñca vajje tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānāti passati aññāti paṭivijjhati – idaṃ tathāgatassa indriyaparopariyatte ñāṇaṃ.

Indriyaparopariyattañāṇaniddeso aṭṭhasaṭṭhimo.

69. Āsayānusayañāṇaniddeso

113. Katamaṃ tathāgatassa sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ? Idha tathāgato sattānaṃ āsayaṃ jānāti, anusayaṃ jānāti, caritaṃ jānāti,

adhimuttiṃ jānāti, bhabbābhabbe satte pajānāti. Katamo sattānaṃ āsayo? ‘‘Sassato loko’’ti vā, ‘‘asassato loko’’ti vā, ‘‘antavā loko’’ti vā, ‘‘anantavā loko’’ti vā, ‘‘taṃ jīvaṃ taṃ sarīra’’nti vā, ‘‘aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīra’’nti vā, ‘‘hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti vā, ‘‘na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti vā, ‘‘hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti vā, ‘‘neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti vā. Iti bhavadiṭṭhisannissitā vā sattā honti vibhavadiṭṭhisannissitā vā.

Ete vā pana ubho ante anupagamma idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu anulomikā khanti paṭiladdhā hoti, yathābhūtaṃ vā ñāṇaṃ. Kāmaṃ sevantaññeva jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo kāmagaruko kāmāsayo kāmādhimutto’’ti. Kāmaṃ sevantaññeva jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo nekkhammagaruko nekkhammāsayo nekkhammādhimutto’’ti. Nekkhammaṃ sevantaññeva jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo (nekkhammagaruko nekkhammāsayo nekkhammādhimutto’’ti. Nekkhammaṃ sevantaññeva jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo kāmagaruko kāmāsayo kāmādhimutto’’ti. Byāpādaṃ sevantaññeva jānāti) – ‘‘ayaṃ puggalo byāpādagaruko byāpādāsayo byāpādādhimutto’’ti. Byāpādaṃ sevantaññeva jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo (abyāpādagaruko abyāpādāsayo abyāpādādhimutto’’ti. Abyāpādaṃ sevantaññeva jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo abyāpādagaruko abyāpādāsayo abyāpādādhimutto’’ti. Abyāpādaṃ sevantaññeva jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo byāpādagaruko byāpādāsayo byāpādādhimutto’’ti. Thinamiddhaṃ sevantaññeva jānāti) – ‘‘ayaṃ puggalo thinamiddhagaruko thinamiddhāsayo thinamiddhādhimutto’’ti. Thinamiddhaṃ sevantaññeva jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo ālokasaññāgaruko ālokasaññāsayo ālokasaññādhimutto’’ti. Ālokasaññaṃ sevantaññeva jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo (ālokasaññāgaruko ālokasaññāsayo ālokasaññādhimutto’’ti. Ālokasaññaṃ sevantaññeva jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo thinamiddhagaruko thinamiddhāsayo thinamiddhādhimutto’’ti.) Ayaṃ sattānaṃ āsayo.

114. Katamo ca sattānaṃ anusayo? Sattānusayā – kāmarāgānusayo, paṭighānusayo, mānānusayo, diṭṭhānusayo, vicikicchānusayo, bhavarāgānusayo, avijjānusayo. Yaṃ loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, ettha sattānaṃ kāmarāgānusayo anuseti. Yaṃ loke appiyarūpaṃ asātarūpaṃ, ettha sattānaṃ paṭighānusayo anuseti. Iti imesu dvīsu dhammesu avijjā anupatitā, tadekaṭṭho māno ca diṭṭhi ca vicikicchā ca daṭṭhabbā. Ayaṃ sattānaṃ anusayo.

Katamañca sattānaṃ caritaṃ? Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro parittabhūmako vā mahābhūmako vā. Idaṃ sattānaṃ

caritaṃ.

115. Katamā ca sattānaṃ adhimutti? Santi sattā hīnādhimuttikā, santi sattā paṇītādhimuttikā. Hīnādhimuttikā sattā hīnādhimuttike satte sevanti bhajanti payirupāsanti. Paṇītādhimuttikā sattā paṇītādhimuttike satte sevanti bhajanti payirupāsanti. Atītampi addhānaṃ hīnādhimuttikā sattā hīnādhimuttike satte seviṃsu bhajiṃsu payirupāsiṃsu; paṇītādhimuttikā sattā paṇītādhimuttike satte seviṃsu bhajiṃsu payirupāsiṃsu. Anāgatampi addhānaṃ hīnādhimuttikā sattā hīnādhimuttike satte sevissanti bhajissanti payirupāsissanti; paṇītādhimuttikā sattā paṇītādhimuttike satte sevissanti bhajissanti payirupāsissanti. Ayaṃ sattānaṃ adhimutti.

Katame sattā abhabbā? Ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā, kilesāvaraṇena samannāgatā, vipākāvaraṇena samannāgatā, assaddhā acchandikā duppaññā, abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ – ime te sattā abhabbā.

Katame sattā bhabbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena samannāgatā, na kilesāvaraṇena samannāgatā, na vipākāvaraṇena samannāgatā, saddhā chandikā paññavanto, bhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ – ime te sattā bhabbā. Idaṃ tathāgatassa sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ.

Āsayānusayañāṇaniddeso navasaṭṭhimo.

70. Yamakapāṭihīrañāṇaniddeso

116. Katamaṃ **tathāgatassa yamakapāṭihīre ñāṇaṃ?** Idha tathāgato yamakapāṭihīraṃ karoti asādhāraṇaṃ sāvakehi. Uparimakāyato aggikkhandho pavattati, heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattati; heṭṭhimakāyato aggikkhandho pavattati, uparimakāyato udakadhārā pavattati; puratthimakāyato aggikkhandho pavattati, pacchimakāyato udakadhārā pavattati; pacchimakāyato aggikkhandho pavattati, puratthimakāyato udakadhārā pavattati; dakkhiṇaakkhito aggikkhandho pavattati, vāmaakkhito udakadhārā pavattati; vāmaakkhito aggikkhandho pavattati, dakkhiṇaakkhito udakadhārā pavattati; dakkhiṇakaṇṇasotato aggikkhandho pavattati, vāmakaṇṇasotato udakadhārā pavattati; vāmakaṇṇasotato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇakaṇṇasotato udakadhārā pavattati; dakkhiṇanāsikāsotato aggikkhandho pavattati, vāmanāsikāsotato udakadhārā pavattati; vāmanāsikāsotato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇanāsikāsotato

udakadhārā pavattati; dakkhiṇaaṃsakūṭato aggikkhandho pavattati, vāmaaṃsakūṭato udakadhārā pavattati; vāmaaṃsakūṭato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇaaṃsakūṭato udakadhārā pavattati; dakkhiṇahatthato aggikkhandho pavattati, vāmahatthato udakadhārā pavattati; vāmahatthato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇahatthato udakadhārā pavattati; dakkhiṇapassato aggikkhandho pavattati, vāmapassato udakadhārā pavattati; vāmapassato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇapassato udakadhārā pavattati; dakkhiṇapādato aggikkhandho pavattati, vāmapādato udakadhārā pavattati; vāmapādato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇapādato udakadhārā pavattati; aṅgulaṅgulehi aggikkhandho pavattati, aṅgulantarikāhi udakadhārā pavattati; aṅgulantarikāhi aggikkhandho pavattati, aṅgulaṅgulehi udakadhārā pavattati; ekekalomato aggikkhandho pavattati, ekekalomato udakadhārā pavattati; lomakūpato lomakūpato aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattati.

Channaṃ vaṇṇānaṃ – nīlānaṃ, pītakānaṃ, lohitakānaṃ, odātānaṃ, mañjiṭṭhānaṃ , pabhassarānaṃ bhagavā caṅkamati, nimmito tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Bhagavā tiṭṭhati, nimmito caṅkamati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Bhagavā nisīdati, nimmito caṅkamati vā tiṭṭhati vā seyyaṃ vā kappeti. Bhagavā seyyaṃ kappeti, nimmito caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā. Nimmito caṅkamati, bhagavā tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Nimmito tiṭṭhati, bhagavā caṅkamati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Nimmito nisīdati, bhagavā caṅkamati vā tiṭṭhati vā seyyaṃ vā kappeti. Nimmito seyyaṃ kappeti, bhagavā caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā. Idaṃ tathāgatassa yamakapāṭihīre ñāṇaṃ.

Yamakapāṭihīrañāṇaniddeso sattatimo.

71. Mahākaruṇāñāṇaniddeso

117. Katamaṃ **tathāgatassa mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ?** Bahukehi ākārehi passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Āditto lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Uyyutto lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Payāto lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Kummaggappaṭipanno lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Upanīyati loko addhuvoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Atāṇo loko anabhissaroti – passantānaṃ

buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Assako loko, sabbaṃ pahāya gamanīyanti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Ūno loko atīto taṇhādāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Atāyano lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… aleṇo lokasannivāsoti – passantānaṃ …pe… asaraṇo lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… asaraṇībhūto lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe….

Uddhato loko avūpasantoti – passantānaṃ…pe… sasallo lokasannivāso, viddho puthusallehi; tassa natthaññho koci sallānaṃ uddhatā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… avijjandhakārāvaraṇo lokasannivāso aṇḍabhūto kilesapañjarapakkhitto; tassa natthaññho koci ālokaṃ dassetā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… avijjāgato lokasannivāso aṇḍabhūto pariyonaddho tantākulakajāto kulāgaṇḍikajāto muñjapabbajabhūto apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ saṃsāraṃ nātivattatīti – passantānaṃ…pe… avijjāvisadosasaṃlitto lokasannivāso kilesakalalībhūtoti – passantānaṃ… pe… rāgadosamohajaṭājaṭito lokasannivāso; tassa natthaññho koci jaṭaṃ vijaṭetā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe….

Taṇhāsaṅghāṭapaṭimukko lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… taṇhājālena otthaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… taṇhāsotena vuyhati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… taṇhāsaññojanena saññutto lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… taṇhānusayena anusaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… taṇhāsantāpena santappati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… taṇhāpariḷāhena pariḍayhati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe….

Diṭṭhisaṅghāṭapaṭimukko lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… diṭṭhijālena otthaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… diṭṭhisotena vuyhati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… diṭṭhisaññojanena saññutto lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… diṭṭhānusayena anusaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… diṭṭhisantāpena santappati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… diṭṭhipariḷāhena pariḍayhati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe….

Jātiyā anugato lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… jarāya anusaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… byādhinā abhibhūto lokasannivāsoti – passantānaṃ …pe… maraṇena abbhāhato lokasannivāsoti – passantānaṃ… pe… dukkhe patiṭṭhito lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe….

Taṇhāya uḍḍito lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… jarāpākāraparikkhitto lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… maccupāsena parikkhitto lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… mahābandhanabandho lokasannivāso – rāgabandhanena dosabandhanena mohabandhanena mānabandhanena diṭṭhibandhanena kilesabandhanena duccaritabandhanena; tassa natthaññho koci bandhanaṃ mocetā, aññatra mayāti – passantānaṃ… pe… mahāsambādhappaṭipanno lokasannivāso; tassa natthaññho koci okāsaṃ dassetā, aññatra mayāti – passantānaṃ… mahāpalibodhena palibuddho lokasannivāso; tassa natthaññho koci palibodhaṃ chetā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… mahāpapāte patito lokasannivāso; tassa natthaññho koci papātā uddhatā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… mahākantārappaṭipanno lokasannivāso; tassa natthaññho koci kantāraṃ tāretā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… mahāsaṃsārappaṭipanno lokasannivāso; tassa natthaññho koci saṃsārā mocetā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… mahāvidugge samparivattati lokasannivāso; tassa natthaññho koci viduggā uddhatā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… mahāpalipe palipanno lokasannivāso; tassa natthaññho koci palipā uddhatā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe….

Abbhāhato lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… āditto lokasannivāso – rāgagginā dosagginā mohagginā jātiyā jarāya maraṇena sokehi paridevehi dukkhehi domanassehi upāyāsehi; tassa natthaññho koci nibbāpetā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… unnītako lokasannivāso haññati niccamatāṇo pattadaṇḍo takkaroti – passantānaṃ…pe… vajjabandhanabaddho lokasannivāso āghātanapaccupaṭṭhito; tassa natthaññho koci bandhanaṃ mocetā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… anātho lokasannivāso paramakāruññappatto; tassa natthaññho koci tāyetā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… dukkhābhitunno lokasannivāso cirarattaṃ pīḷitoti – passantānaṃ…pe… gadhito lokasannivāso niccaṃ pipāsitoti – passantānaṃ…pe….

Andho lokasannivāso acakkhukoti – passantānaṃ…pe… hatanetto lokasannivāso apariṇāyakoti – passantānaṃ…pe… vipathapakkhando lokasannivāso añjasāparaddho; tassa natthaññho koci ariyapathaṃ ānetā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe… mahoghapakkhando lokasannivāso; tassa natthaññho koci oghā uddhatā, aññatra mayāti – passantānaṃ…pe….

118. Dvīhi diṭṭhigatehi pariyuṭṭhito lokasannivāsoti – passantānaṃ… pe… tīhi duccaritehi vippaṭipanno lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… catūhi yogehi yutto lokasannivāso catuyogayojitoti – passantānaṃ…

pe… catūhi ganthehi ganthito lokasannivāsoti – passantānaṃ… pe… catūhi upādānehi upādiyati lokasannivāsoti – passantānaṃ… pe… pañcagatisamāruḷho lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… pañcahi kāmaguṇehi rajjati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… pañcahi nīvaraṇehi otthaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… chahi vivādamūlehi vivadati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… chahi taṇhākāyehi rajjati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… chahi diṭṭhigatehi pariyuṭṭhito lokasannivāsoti – passantānaṃ …pe… sattahi anusayehi anusaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… sattahi saññojanehi saññutto lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… sattahi mānehi unnato lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… aṭṭhahi lokadhammehi samparivattati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… aṭṭhahi micchattehi niyyāto lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… aṭṭhahi purisadosehi dussati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… navahi āghātavatthūhi āghātito lokasannivāsoti – passantānaṃ …pe… navavidhamānehi unnato lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… navahi taṇhāmūlakehi dhammehi rajjati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… dasahi kilesavatthūhi kilissati lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… dasahi āghātavatthūhi āghātito lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… dasahi akusalakammapathehi samannāgato lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… dasahi saññojanehi saññutto lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… dasahi micchattehi niyyāto lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā samannāgato lokasannivāsoti – passantānaṃ…pe… dasavatthukāya antaggāhikāya diṭṭhiyā samannāgato lokasannivāsoti – passantānaṃ… pe… aṭṭhasatataṇhāpapañcasatehi papañcito lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatehi pariyuṭṭhito lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati.

Ahañcamhi tiṇṇo, loko ca atiṇṇo ahaṃ camhi mutto, loko ca amutto; ahañcamhi danto, loko ca adanto; ahaṃ camhi santo, loko ca asanto; ahaṃ camhi assattho, loko ca anassattho; ahaṃ camhi parinibbuto, loko ca aparinibbuto; pahomi khvāhaṃ tiṇṇo tāretuṃ, mutto mocetuṃ, danto dametuṃ, santo sametuṃ, assattho assāsetuṃ, parinibbuto pare ca parinibbāpetunti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Idaṃ tathāgatassa mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ.

Mahākaruṇāñāṇaniddeso ekasattatimo.

72-73. Sabbaññutañāṇaniddeso

119. Katamaṃ **tathāgatassa sabbaññutaññāṇaṃ?** Sabbaṃ saṅkhatamasaṅkhataṃ anavasesaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ .

120. Atītaṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Anāgataṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Paccuppannaṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Cakkhu ceva rūpā ca, evaṃ taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Sotañceva saddā ca…pe… ghānañceva gandhā ca… jivhā ceva rasā ca… kāyo ceva phoṭṭhabbā ca… mano ceva dhammā ca, evaṃ taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Yāvatā aniccaṭṭhaṃ dukkhaṭṭhaṃ anattaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Yāvatā rūpassa aniccaṭṭhaṃ dukkhaṭṭhaṃ anattaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Yāvatā vedanāya…pe… yāvatā saññāya…pe… yāvatā saṅkhārānaṃ…pe… yāvatā viññāṇassa …pe… yāvatā cakkhussa…pe… jarāmaraṇassa aniccaṭṭhaṃ dukkhaṭṭhaṃ anattaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Yāvatā abhiññāya abhiññaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Yāvatā pariññāya pariññaṭṭhaṃ…pe… yāvatā pahānassa pahānaṭṭhaṃ… pe… yāvatā bhāvanāya bhāvanaṭṭhaṃ…pe… yāvatā sacchikiriyāya sacchikiriyaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Yāvatā khandhānaṃ khandhaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Yāvatā dhātūnaṃ dhātuṭṭhaṃ…pe… yāvatā āyatanānaṃ āyatanaṭṭhaṃ… pe… yāvatā saṅkhatānaṃ saṅkhataṭṭhaṃ…pe… yāvatā asaṅkhatassa asaṅkhataṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Yāvatā kusale dhamme, sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Yāvatā akusale dhamme…

pe… yāvatā abyākate dhamme… yāvatā kāmāvacare dhamme… yāvatā rūpāvacare dhamme… yāvatā arūpāvacare dhamme… yāvatā apariyāpanne dhamme, sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Yāvatā samudayassa samudayaṭṭhaṃ…pe… yāvatā nirodhassa nirodhaṭṭhaṃ…pe… yāvatā maggassa maggaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Yāvatā atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Yāvatā dhammapaṭisambhidāya dhammapaṭisambhidaṭṭhaṃ…pe… yāvatā niruttipaṭisambhidāya niruttipaṭisambhidaṭṭhaṃ…pe… yāvatā paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Yāvatā indriyaparopariyattañāṇaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Yāvatā sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ…pe… yāvatā yamakapāṭihīre ñāṇaṃ… pe… yāvatā mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Yāvatā sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭhaṃ sutaṃ mutaṃ viññātaṃ pattaṃ pariyesitaṃ anuvicaritaṃ manasā, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

121.

Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ.

> Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhūti .

Samantacakkhūti kenaṭṭhena samantacakkhu? Cuddasa buddhañāṇāni. Dukkhe ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, dukkhasamudaye ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, dukkhanirodhe ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, atthapaṭisambhide ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ,

dhammapaṭisambhide ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, niruttipaṭisambhide ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, paṭibhānapaṭisambhide ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, indriyaparopariyatte ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, yamakapāṭihīre ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, sabbaññutaññāṇaṃ buddhañāṇaṃ, anāvaraṇañāṇaṃ buddhañāṇaṃ – imāni cuddasa buddhañāṇāni. Imesaṃ cuddasannaṃ buddhañāṇānaṃ aṭṭha ñāṇāni sāvakasādhāraṇāni; cha ñāṇāni asādhāraṇāni sāvakehi.

Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho, sabbo ñāto; aññāto dukkhaṭṭho natthīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho, sabbo ñāto, sabbo diṭṭho, sabbo vidito, sabbo sacchikato, sabbo phassito paññāya; aphassito paññāya dukkhaṭṭho natthīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ. Yāvatā samudayassa samudayaṭṭho…pe… yāvatā nirodhassa nirodhaṭṭho… yāvatā maggassa maggaṭṭho… pe… yāvatā atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭho… yāvatā dhammapaṭisambhidāya dhammapaṭisambhidaṭṭho… yāvatā niruttipaṭisambhidāya niruttipaṭisambhidaṭṭho… yāvatā paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭho, sabbo ñāto, sabbo diṭṭho, sabbo vidito, sabbo sacchikato, sabbo phassito paññāya; aphassito paññāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭho natthīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Yāvatā indriyaparopariyattañāṇaṃ…pe… yāvatā sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ… yāvatā yamakapāṭihīre ñāṇaṃ… yāvatā mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ; sabba ñātaṃ, sabbaṃ diṭṭhaṃ, sabbaṃ viditaṃ, sabbaṃ sacchikataṃ, sabbaṃ phassitaṃ paññāya; aphassitaṃ paññāya mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ natthīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Yāvatā sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭhaṃ sutaṃ mutaṃ viññātaṃ pattaṃ pariyesitaṃ anuvicaritaṃ manasā, sabbaṃ ñātaṃ, sabbaṃ diṭṭhaṃ, sabbaṃ viditaṃ, sabbaṃ sacchikataṃ, sabbaṃ phassitaṃ paññāya; aphassitaṃ paññāya natthīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvaraṇañāṇaṃ.

Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;

Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhūti.

Sabbaññutañāṇaniddeso tesattatimo.

Ñāṇakathā niṭṭhitā.

2. Diṭṭhikathā

122. Kā diṭṭhi, kati diṭṭhiṭṭhānāni, kati diṭṭhipariyuṭṭhānāni, kati diṭṭhiyo, kati diṭṭhābhinivesā, katamo diṭṭhiṭṭhānasamugghātoti?

[1] **Kā diṭṭhī**ti abhinivesaparāmāso diṭṭhi. [2] **Kati diṭṭhiṭṭhānānī**ti aṭṭha diṭṭhiṭṭhānāni. [3] **Kati diṭṭhipariyuṭṭhānānī**ti aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni. [4] **Kati diṭṭhiyo**ti soḷasa diṭṭhiyo. [5] **Kati diṭṭhābhinivesā**ti tīṇi sataṃ diṭṭhābhinivesā. [6] **Katamo diṭṭhiṭṭhānasamugghāto**ti sotāpattimaggo diṭṭhiṭṭhānasamugghāto.

123. Kathaṃ **abhinivesaparāmāso diṭṭhi?** Rūpaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Vedanaṃ etaṃ mama…pe… saññaṃ etaṃ mama… saṅkhāre etaṃ mama… viññāṇaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Cakkhuṃ etaṃ mama…pe… sotaṃ etaṃ mama… ghānaṃ etaṃ mama… jivhaṃ etaṃ mama… kāyaṃ etaṃ mama… manaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Rūpe etaṃ mama…pe… sadde etaṃ mama… gandhe etaṃ mama… rase etaṃ mama… phoṭṭhabbe etaṃ mama… dhamme etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Cakkhuviññāṇaṃ etaṃ mama…pe… sotaviññāṇaṃ etaṃ mama… ghānaviññāṇaṃ etaṃ mama… jivhāviññāṇaṃ etaṃ mama… kāyaviññāṇaṃ etaṃ mama… manoviññāṇaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Cakkhusamphassaṃ etaṃ mama…pe… sotasamphassaṃ etaṃ mama… ghānasamphassaṃ etaṃ mama… jivhāsamphassaṃ etaṃ mama… kāyasamphassaṃ etaṃ mama… manosamphassaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ… pe… sotasamphassajaṃ vedanaṃ… ghānasamphassajaṃ vedanaṃ… jivhāsamphassajaṃ vedanaṃ… kāyasamphassajaṃ vedanaṃ… manosamphassajaṃ vedanaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Rūpasaññaṃ etaṃ mama…pe… saddasaññaṃ etaṃ mama… gandhasaññaṃ etaṃ mama… rasasaññaṃ etaṃ mama… phoṭṭhabbasaññaṃ etaṃ mama… dhammasaññaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Rūpasañcetanaṃ etaṃ mama… pe… saddasañcetanaṃ etaṃ mama… gandhasañcetanaṃ etaṃ mama… rasasañcetanaṃ etaṃ mama… phoṭṭhabbasañcetanaṃ etaṃ mama… dhammasañcetanaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Rūpataṇhaṃ etaṃ mama…pe… saddataṇhaṃ etaṃ mama… gandhataṇhaṃ etaṃ mama… rasataṇhaṃ etaṃ mama… phoṭṭhabbataṇhaṃ etaṃ mama… dhammataṇhaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Rūpavitakkaṃ etaṃ mama…pe… saddavitakkaṃ etaṃ mama… gandhavitakkaṃ etaṃ mama… rasavitakkaṃ etaṃ mama… phoṭṭhabbavitakkaṃ etaṃ mama… dhammavitakkaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Rūpavicāraṃ etaṃ mama…pe… saddavicāraṃ etaṃ mama… gandhavicāraṃ etaṃ mama… rasavicāraṃ etaṃ mama… phoṭṭhabbavicāraṃ etaṃ mama… dhammavicāraṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Pathavīdhātuṃ etaṃ mama…pe… āpodhātuṃ etaṃ mama… tejodhātuṃ etaṃ mama… vāyodhātuṃ etaṃ mama… ākāsadhātuṃ etaṃ mama… viññāṇadhātuṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Pathavīkasiṇaṃ etaṃ mama…pe… āpokasiṇaṃ…tejokasiṇaṃ…vāyokasiṇaṃ…nīlakasiṇaṃ…pītakasiṇaṃ… lohitakasiṇaṃ… odātakasiṇaṃ… ākāsakasiṇaṃ… viññāṇakasiṇaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Kesaṃ etaṃ mama…pe… lomaṃ etaṃ mama… nakhaṃ etaṃ mama… dantaṃ etaṃ mama… tacaṃ etaṃ mama… maṃsaṃ etaṃ mama… nhāruṃ etaṃ mama… aṭṭhiṃ etaṃ mama… aṭṭhimiñjaṃ etaṃ mama… vakkaṃ etaṃ mama… hadayaṃ etaṃ mama… yakanaṃ etaṃ mama… kilomakaṃ etaṃ mama… pihakaṃ etaṃ mama… papphāsaṃ etaṃ mama… antaṃ etaṃ mama… antaguṇaṃ etaṃ mama… udariyaṃ etaṃ mama… karīsaṃ etaṃ mama… pittaṃ etaṃ mama… semhaṃ etaṃ mama… pubbaṃ etaṃ mama … lohitaṃ etaṃ mama… sedaṃ etaṃ mama… medaṃ etaṃ mama… assuṃ etaṃ mama… vasaṃ etaṃ mama … kheḷaṃ etaṃ mama… siṅghāṇikaṃ etaṃ mama… lasikaṃ etaṃ mama… muttaṃ etaṃ mama… matthaluṅgaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Cakkhāyatanaṃ etaṃ mama…pe… rūpāyatanaṃ etaṃ mama…

sotāyatanaṃ etaṃ mama… saddāyatanaṃ etaṃ mama… ghānāyatanaṃ etaṃ mama… gandhāyatanaṃ etaṃ mama… jivhāyatanaṃ etaṃ mama… rasāyatanaṃ etaṃ mama… kāyāyatanaṃ etaṃ mama… phoṭṭhabbāyatanaṃ etaṃ mama… manāyatanaṃ etaṃ mama… dhammāyatanaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Cakkhudhātuṃ etaṃ mama…pe… rūpadhātuṃ etaṃ mama… cakkhuviññāṇadhātuṃ etaṃ mama… sotadhātuṃ etaṃ mama… saddadhātuṃ etaṃ mama… sotaviññāṇadhātuṃ etaṃ mama… ghānadhātuṃ etaṃ mama… gandhadhātuṃ etaṃ mama… ghānaviññāṇadhātuṃ etaṃ mama… jivhādhātuṃ etaṃ mama… rasadhātuṃ etaṃ mama… jivhāviññāṇadhātuṃ etaṃ mama… kāyadhātuṃ etaṃ mama… phoṭṭhabbadhātuṃ etaṃ mama… kāyaviññāṇadhātuṃ etaṃ mama… manodhātuṃ etaṃ mama… dhammadhātuṃ etaṃ mama… manoviññāṇadhātuṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Cakkhundriyaṃ etaṃ mama…pe… sotindriyaṃ etaṃ mama… ghānindriyaṃ etaṃ mama… jivhindriyaṃ etaṃ mama… kāyindriyaṃ etaṃ mama… manindriyaṃ etaṃ mama… jīvitindriyaṃ etaṃ mama… itthindriyaṃ etaṃ mama… purisindriyaṃ etaṃ mama… sukhindriyaṃ etaṃ mama… dukkhindriyaṃ etaṃ mama… somanassindriyaṃ etaṃ mama… domanassindriyaṃ etaṃ mama… upekkhindriyaṃ etaṃ mama… saddhindriyaṃ etaṃ mama… vīriyindriyaṃ etaṃ mama… satindriyaṃ etaṃ mama… samādhindriyaṃ etaṃ mama… paññindriyaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Kāmadhātuṃ etaṃ mama…pe… rūpadhātuṃ etaṃ mama… arūpadhātuṃ etaṃ mama… kāmabhavaṃ etaṃ mama… rūpabhavaṃ etaṃ mama… arūpabhavaṃ etaṃ mama… saññābhavaṃ etaṃ mama… asaññābhavaṃ etaṃ mama… nevasaññānāsaññābhavaṃ etaṃ mama… ekavokārabhavaṃ etaṃ mama… catuvokārabhavaṃ etaṃ mama… pañcavokārabhavaṃ etaṃ mama… paṭhamajjhānaṃ etaṃ mama… dutiyajjhānaṃ etaṃ mama… tatiyajjhānaṃ etaṃ mama… catutthajjhānaṃ etaṃ mama… mettaṃ cetovimuttiṃ etaṃ mama… karuṇaṃ cetovimuttiṃ etaṃ mama… muditaṃ cetovimuttiṃ etaṃ mama… upekkhaṃ cetovimuttiṃ etaṃ mama… ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ etaṃ mama… viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ etaṃ mama… ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ etaṃ mama… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Avijjaṃ etaṃ mama…pe… saṅkhāre etaṃ mama… viññāṇaṃ etaṃ mama… nāmarūpaṃ etaṃ mama… saḷāyatanaṃ etaṃ mama… phassaṃ etaṃ mama… vedanaṃ etaṃ mama… taṇhaṃ etaṃ mama… upādānaṃ etaṃ mama… bhavaṃ etaṃ mama … jātiṃ etaṃ mama… jarāmaraṇaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Evaṃ abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

124. Katamāni **aṭṭha diṭṭhiṭṭhānāni?** Khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, phassopi diṭṭhiṭṭhānaṃ, saññāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, vitakkopi diṭṭhiṭṭhānaṃ, ayoniso manasikāropi diṭṭhiṭṭhānaṃ, pāpamittopi diṭṭhiṭṭhānaṃ, paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānaṃ.

Khandhā hetu khandhā paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Avijjā hetu avijjā paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ avijjāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Phasso hetu phasso paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ phassopi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Saññā hetu saññā paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ saññāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Vitakko hetu vitakko paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya, samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ vitakkopi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Ayoniso manasikāro hetu ayoniso manasikāro paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ ayoniso manasikāropi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Pāpamitto hetu pāpamitto paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya, samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ pāpamittopi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Paratoghoso hetu paratoghoso paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Imāni aṭṭha diṭṭhiṭṭhānāni.

125. Katamāni **aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni?** Yā diṭṭhi diṭṭhigataṃ, diṭṭhigahanaṃ, diṭṭhikantāraṃ, diṭṭhivisūkaṃ, diṭṭhivipphanditaṃ, diṭṭhisaññojanaṃ, diṭṭhisallaṃ, diṭṭhisambādho, diṭṭhipalibodho, diṭṭhibandhanaṃ, diṭṭhipapāto, diṭṭhānusayo, diṭṭhisantāpo, diṭṭhipariḷāho, diṭṭhigantho, diṭṭhupādānaṃ, diṭṭhābhiniveso, diṭṭhiparāmāso – imāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni.

126. Katamā **soḷasa diṭṭhiyo?** Assādadiṭṭhi, attānudiṭṭhi, micchādiṭṭhi, sakkāyadiṭṭhi, sakkāyavatthukā sassatadiṭṭhi, sakkāyavatthukā ucchedadiṭṭhi, antaggāhikādiṭṭhi, pubbantānudiṭṭhi, aparantānudiṭṭhi, saññojanikā diṭṭhi, ahanti mānavinibandhā diṭṭhi, mamanti mānavinibandhā diṭṭhi, attavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi, lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi, bhavadiṭṭhi, vibhavadiṭṭhi – imā soḷasa diṭṭhiyo.

127. Katame **tīṇi sataṃ diṭṭhābhinivesā?** Assādadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Attānudiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Micchādiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Sakkāyadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Sakkāyavatthukāya sassatadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Sakkāyavatthukāya ucchedadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Antaggāhikāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Pubbantānudiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Aparantānudiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Saññojanikāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Ahanti mānavinibandhāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Mamanti mānavinibandhāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Attavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Bhavadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Vibhavadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti?

Assādadiṭṭhiyā pañcatiṃsāya ākārehi abhiniveso hoti. Attānudiṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti. Micchādiṭṭhiyā dasahākārehi abhiniveso hoti. Sakkāyadiṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti. Sakkāyavatthukāya sassatadiṭṭhiyā pannarasahi ākārehi abhiniveso hoti. Sakkāyavatthukāya ucchedadiṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso hoti. Antaggāhikāya diṭṭhiyā paññāsāya ākārehi abhiniveso hoti. Pubbantānudiṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti. Aparantānudiṭṭhiyā catucattālīsāya ākārehi abhiniveso hoti. Saññojanikāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti. Ahanti mānavinibandhāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti. Mamanti mānavinibandhāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti. Attavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti. Lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā aṭṭhahi ākārehi abhiniveso hoti. Bhavadiṭṭhiyā ekena ākārena abhiniveso hoti. Vibhavadiṭṭhiyā ekena ākārena abhiniveso hoti.

1. Assādadiṭṭhiniddeso

128. Assādadiṭṭhiyā katamehi pañcatiṃsāya ākārehi abhiniveso hoti? Yaṃ rūpaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ rūpassa assādoti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na assādo, assādo na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, añño assādo. Yā ca diṭṭhi yo ca assādo – ayaṃ vuccati assādadiṭṭhi.

Assādadiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti. Tāya diṭṭhivipattiyā samannāgato puggalo diṭṭhivipanno. Diṭṭhivipanno puggalo na sevitabbo na bhajitabbo na payirupāsitabbo. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā. Yo

diṭṭhiyā rāgo , so na diṭṭhi. Diṭṭhi na rāgo. Aññā diṭṭhi, añño rāgo. Yā ca diṭṭhi yo ca rāgo – ayaṃ vuccati diṭṭhirāgo. Tāya ca diṭṭhiyā tena ca rāgena samannāgato puggalo diṭṭhirāgaratto. Diṭṭhirāgaratte puggale dinnaṃ dānaṃ na mahapphalaṃ hoti na mahānisaṃsaṃ. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā assādadiṭṭhi micchādiṭṭhi.

Micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa dveva gatiyo – nirayo vā tiracchānayoni vā. Micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa yañceva kāyakammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ, yañca vacīkammaṃ… pe… yañca manokammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ, yā ca cetanā yā ca patthanā yo ca paṇidhi ye ca saṅkhārā, sabbe te dhammā aniṭṭhāya akantāya amanāpāya ahitāya dukkhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā. Seyyathāpi nimbabījaṃ vā kosātakībījaṃ vā tittakālābubījaṃ vā allāya pathaviyā nikkhittaṃ yaṃ ceva pathavirasaṃ upādiyati, yañca āporasaṃ upādiyati, sabbaṃ taṃ tittakattāya kaṭukattāya asātattāya saṃvattati. Taṃ kissa hetu? Bījaṃ hissa pāpikaṃ. Evamevaṃ micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa yañceva kāyakammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ, yañca vacīkammaṃ…pe… yañca manokammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ, yā ca cetanā yā ca patthanā yo ca paṇidhi ye ca saṅkhārā, sabbe te dhammā aniṭṭhāya akantāya amanāpāya ahitāya dukkhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā assādadiṭṭhi micchādiṭṭhi.

Micchādiṭṭhi diṭṭhigataṃ, diṭṭhigahanaṃ, diṭṭhikantāraṃ, diṭṭhivisūkaṃ, diṭṭhivipphanditaṃ, diṭṭhisaññojanaṃ, diṭṭhisallaṃ, diṭṭhisambādho, diṭṭhipalibodho, diṭṭhibandhanaṃ, diṭṭhipapāto, diṭṭhānusayo, diṭṭhisantāpo, diṭṭhipariḷāho, diṭṭhigantho, diṭṭhupādānaṃ, diṭṭhābhiniveso, diṭṭhiparāmāso – imehi aṭṭhārasahi ākārehi pariyuṭṭhitacittassa saññogo.

129. Atthi saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca, atthi saññojanāni na ca diṭṭhiyo. Katamāni saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca? Sakkāyadiṭṭhi, sīlabbataparāmāso – imāni saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca. Katamāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo? Kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ, mānasaññojanaṃ, vicikicchāsaññojanaṃ, bhavarāgasaññojanaṃ, issāsaññojanaṃ, macchariyasaññojanaṃ, anunayasaññojanaṃ, avijjāsaññojanaṃ – imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Yaṃ vedanaṃ paṭicca…pe… yaṃ saññaṃ paṭicca…pe… yaṃ saṅkhāre paṭicca…pe… yaṃ viññāṇaṃ paṭicca… yaṃ cakkhuṃ paṭicca… yaṃ sotaṃ paṭicca… yaṃ ghānaṃ paṭicca… yaṃ jivhaṃ paṭicca… yaṃ

kāyaṃ paṭicca… yaṃ manaṃ paṭicca… yaṃ rūpe paṭicca… yaṃ sadde paṭicca… yaṃ gandhe paṭicca … yaṃ rase paṭicca… yaṃ phoṭṭhabbe paṭicca… yaṃ dhamme paṭicca… yaṃ cakkhuviññāṇaṃ paṭicca… yaṃ sotaviññāṇaṃ paṭicca… yaṃ ghānaviññāṇaṃ paṭicca… yaṃ jivhāviññāṇaṃ paṭicca… yaṃ kāyaviññāṇaṃ paṭicca… yaṃ manoviññāṇaṃ paṭicca … yaṃ cakkhusamphassaṃ paṭicca… yaṃ sotasamphassaṃ paṭicca… yaṃ ghānasamphassaṃ paṭicca… yaṃ jivhāsamphassaṃ paṭicca… yaṃ kāyasamphassaṃ paṭicca… yaṃ manosamphassaṃ paṭicca… yaṃ cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca… yaṃ sotasamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca… yaṃ ghānasamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca… yaṃ jivhāsamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca… yaṃ kāyasamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca… yaṃ manosamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ manosamphassajāya vedanāya assādoti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na assādo, assādo na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, añño assādo. Yā ca diṭṭhi yo ca assādo – ayaṃ vuccati assādadiṭṭhi.

Assādadiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti. Tāya diṭṭhivipattiyā samannāgato puggalo diṭṭhivipanno. Diṭṭhivipanno puggalo na sevitabbo na bhajitabbo na payirupāsitabbo. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā. Yo diṭṭhiyā rāgo, so na diṭṭhi. Diṭṭhi na rāgo. Aññā diṭṭhi, añño rāgo. Yā ca diṭṭhi yo ca rāgo, ayaṃ vuccati diṭṭhirāgo. Tāya ca diṭṭhiyā tena ca rāgena samannāgato puggalo diṭṭhirāgaratto. Diṭṭhirāgaratte puggale dinnaṃ dānaṃ na mahapphalaṃ hoti na mahānisaṃsaṃ. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā assādadiṭṭhi micchādiṭṭhi.

Micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa dveva gatiyo – nirayo vā tiracchānayoni vā. Micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa yañceva kāyakammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ, yañca vacīkammaṃ… pe… yañca manokammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ, yā ca cetanā yā ca patthanā yo ca paṇidhi ye ca saṅkhārā, sabbe te dhammā aniṭṭhāya akantāya amanāpāya ahitāya dukkhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā. Seyyathāpi nimbabījaṃ vā kosātakībījaṃ vā tittakālābubījaṃ vā allāya pathaviyā nikkhittaṃ yañceva pathavirasaṃ upādiyati yañca āporasaṃ upādiyati, sabbaṃ taṃ tittakattāya kaṭukattāya asātattāya saṃvattati. Taṃ kissa hetu? Bījaṃ hissa pāpikaṃ. Evamevaṃ micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa yañceva kāyakammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ yañca vacīkammaṃ…pe… yañca manokammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ, yā ca cetanā yā ca patthanā yo ca paṇidhi ye ca saṅkhārā, sabbe te dhammā aniṭṭhāya akantāya amanāpāya ahitāya dukkhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā assādadiṭṭhi

micchādiṭṭhi.

Micchādiṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ…pe… diṭṭhābhiniveso diṭṭhiparāmāso – imehi aṭṭhārasahi ākārehi pariyuṭṭhitacittassa saññogo.

Atthi saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca, atthi saññojanāni na ca diṭṭhiyo. Katamāni saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca? Sakkāyadiṭṭhi, sīlabbataparāmāso – imāni saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca. Katamāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo? Kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ, mānasaññojanaṃ, vicikicchāsaññojanaṃ, bhavarāgasaññojanaṃ, issāsaññojanaṃ, macchariyasaññojanaṃ, anunayasaññojanaṃ, avijjāsaññojanaṃ – imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Assādadiṭṭhiyā imehi pañcatiṃsāya ākārehi abhiniveso hoti.

Assādadiṭṭhiniddeso paṭhamo.

2. Attānudiṭṭhiniddeso

130. Attānudiṭṭhiyā katamehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto, sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ; vedanaṃ…pe… saññaṃ… pe… saṅkhāre…pe… viññāṇaṃ attato samanupassati viññāṇavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññāṇaṃ viññāṇasmiṃ vā attānaṃ.

131. Kathaṃ **rūpaṃ attato samanupassati?** Idhekacco pathavīkasiṇaṃ attato samanupassati – ‘‘yaṃ pathavīkasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ pathavīkasiṇa’’nti. Pathavīkasiṇañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato ‘‘yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accī’’ti – acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco pathavīkasiṇaṃ attato samanupassati – ‘‘yaṃ pathavīkasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ pathavīkasiṇa’’nti. Pathavīkasiṇañca attañca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā rūpavatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti… pe… attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa dveva gatiyo…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Idhekaccoāpokasiṇaṃ…tejokasiṇaṃ…vāyokasiṇaṃ…nīlakasiṇaṃ…

pītakasiṇaṃ… lohitakasiṇaṃ… odātakasiṇaṃ attato samanupassati – ‘‘yaṃ odātakasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ odātakasiṇa’’nti. Odātakasiṇañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato ‘‘yā acci, so vaṇṇo; yo vaṇṇo, sā accī’’ti – acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evameva idhekacco…pe… odātakasiṇañca attañca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā rūpavatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti… pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpaṃ attato samanupassati.

Kathaṃ **rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati?** Idhekacco vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā iminā rūpena rūpavā’’ti. Rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā. Añño rukkho, aññā chāyā. So kho panāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā’’ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco vedanaṃ… pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana ayaṃ attā iminā rūpena rūpavā’’ti. Rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dutiyā rūpavatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati.

Kathaṃ **attani rūpaṃ samanupassati?** Idhekacco vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani idaṃ rūpa’’nti. Attani rūpaṃ samanupassati. Seyyathāpi pupphaṃ gandhasampannaṃ assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘idaṃ pupphaṃ, ayaṃ gandho; aññaṃ pupphaṃ, añño gandho. So kho panāyaṃ gandho imasmiṃ pupphe’’ti. Pupphasmiṃ gandhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco vedanaṃ… pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani idaṃ rūpa’’nti. Attani rūpaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ tatiyā rūpavatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ attani rūpaṃ samanupassati.

Kathaṃ **rūpasmiṃ attānaṃ samanupassati?** Idhekacco vedanaṃ…

pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imasmiṃ rūpe’’ti. Rūpasmiṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi maṇi karaṇḍake pakkhitto assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘ayaṃ maṇi, ayaṃ karaṇḍako. Aññho maṇi, aññho karaṇḍako. So kho panāyaṃ maṇi imasmiṃ karaṇḍake’’ti. Karaṇḍakasmiṃ maṇiṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco vedanaṃ… pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imasmiṃ rūpe’’ti. Rūpasmiṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ catutthā rūpavatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpasmiṃ attānaṃ samanupassati.

132. Kathaṃ **vedanaṃ attato samanupassati?** Idhekacco cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ sotasamphassajaṃ vedanaṃ ghānasamphassajaṃ vedanaṃ jivhāsamphassajaṃ vedanaṃ kāyasamphassajaṃ vedanaṃ manosamphassajaṃ vedanaṃ attato samanupassati. ‘‘Yā manosamphassajā vedanā so ahaṃ, yo ahaṃ sā manosamphassajā vedanā’’ti – manosamphassajaṃ vedanañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato ‘‘yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accī’’ti – acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco manosamphassajaṃ vedanaṃ attato samanupassati. ‘‘Yā manosamphassajā vedanā so ahaṃ, yo ahaṃ sā manosamphassajā vedanā’’ti – manosamphassajaṃ vedanañca attañca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā vedanāvatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ vedanaṃ attato samanupassati.

Kathaṃ **vedanāvantaṃ attānaṃ samanupassati?** Idhekacco saññaṃ…pe… saṅkhāre… viññāṇaṃ… rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya vedanāya vedanāvā’’ti. Vedanāvantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā. Aññho rukkho, aññā chāyā. So kho panāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā’’ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco saññaṃ…pe… saṅkhāre… viññāṇaṃ… rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya vedanāya vedanāvā’’ti. Vedanāvantaṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso

diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dutiyā vedanāvatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ vedanāvantaṃ attānaṃ samanupassati.

Kathaṃ **attani vedanaṃ samanupassati?** Idhekacco saññaṃ… pe… saṅkhāre… viññāṇaṃ… rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani ayaṃ vedanā’’ti. Attani vedanaṃ samanupassati. Seyyathāpi pupphaṃ gandhasampannaṃ assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘idaṃ pupphaṃ, ayaṃ gandho; aññaṃ pupphaṃ, añño gandho. So kho panāyaṃ gandho imasmiṃ pupphe’’ti. Pupphasmiṃ gandhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco saññaṃ… pe… saṅkhāre… viññāṇaṃ… rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani ayaṃ vedanā’’ti. Attani vedanaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ tatiyā vedanāvatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ attani vedanaṃ samanupassati.

Kathaṃ **vedanāya attānaṃ samanupassati?** Idhekacco saññaṃ… pe… saṅkhāre… viññāṇaṃ… rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya vedanāyā’’ti. Vedanāya attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi maṇi karaṇḍake pakkhitto assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘ayaṃ maṇi, ayaṃ karaṇḍako. Añño maṇi, añño karaṇḍako. So kho panāyaṃ maṇi imasmiṃ karaṇḍake’’ti. Karaṇḍakasmiṃ maṇiṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya vedanāyā’’ti. Vedanāya attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ catutthā vedanāvatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ vedanāya attānaṃ samanupassati.

133. Kathaṃ **saññaṃ attato samanupassati?** Idhekacco cakkhusamphassajaṃ saññaṃ…pe… sotasamphassajaṃ saññaṃ… ghānasamphassajaṃ saññaṃ… jivhāsamphassajaṃ saññaṃ… kāyasamphassajaṃ saññaṃ… manosamphassajaṃ saññaṃ attato samanupassati. Yā manosamphassajā saññā so ahaṃ, yo ahaṃ sā manosamphassajā saññā’’ti. Manosamphassajaṃ saññañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato ‘‘yā acci so

vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accī''ti – acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco manosamphassajaṃ saññaṃ attato samanupassati – ''yā manosamphassajā saññā so ahaṃ, yo ahaṃ sā manosamphassajā saññā''ti. Manosamphassajaṃ saññañca attañca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā saññāvatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saññaṃ attato samanupassati.

Kathaṃ **saññāvantaṃ attānaṃ samanupassati?** Idhekacco saṅkhāre…pe… viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ''ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya saññāya saññāvā''ti. Saññāvantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ''ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā. Añño rukkho, aññā chāyā. So kho panāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā''ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco saṅkhāre… viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ''ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya saññāya saññāvā''ti. Saññāvantaṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dutiyā saññāvatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saññāvantaṃ attānaṃ samanupassati.

Kathaṃ **attani saññaṃ samanupassati?** Idhekacco saṅkhāre…pe… viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ''ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani ayaṃ saññā''ti. Attani saññaṃ samanupassati. Seyyathāpi pupphaṃ gandhasampannaṃ assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ''idaṃ pupphaṃ, ayaṃ gandho. Aññaṃ pupphaṃ, añño gandho. So kho panāyaṃ gandho imasmiṃ pupphe''ti. Pupphasmiṃ gandhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco saṅkhāre… viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ''ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani ayaṃ saññā''ti. Attani saññaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ tatiyā saññāvatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ attani saññaṃ samanupassati.

Kathaṃ **saññāya attānaṃ samanupassati?** Idhekacco saṅkhāre … pe… viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ

hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya saññāyā’’ti. Saññāya attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi maṇi karaṇḍake pakkhitto assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘ayaṃ maṇi, ayaṃ karaṇḍako. Aññomaṇi, aññokaraṇḍako. So kho panāyaṃ maṇi imasmiṃ karaṇḍake’’ti. Karaṇḍakasmiṃ maṇiṃ samanupassati. Evameva idhekacco saṅkhāre… viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya saññāyā’’ti. Saññāya attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ catutthā saññāvatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saññāya attānaṃ samanupassati.

134. Kathaṃ **saṅkhāre attato samanupassati?** Idhekacco cakkhusamphassajaṃ cetanaṃ sotasamphassajaṃ cetanaṃ ghānasamphassajaṃ cetanaṃ jivhāsamphassajaṃ cetanaṃ kāyasamphassajaṃ cetanaṃ manosamphassajaṃ cetanaṃ attato samanupassati. ‘‘Yā manosamphassajā cetanā, so ahaṃ; yo ahaṃ sā manosamphassajā cetanā’’ti – manosamphassajaṃ cetanañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato ‘‘yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accī’’ti – acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco manosamphassajaṃ cetanaṃ attato samanupassati. ‘‘Yā manosamphassajā cetanā so ahaṃ, yo ahaṃ sā manosamphassajā cetanā’’ti – manosamphassajaṃ cetanañca attañca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā saṅkhāravatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saṅkhāre attato samanupassati.

Kathaṃ **saṅkhāravantaṃ attānaṃ samanupassati?** Idhekacco viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imehi saṅkhārehi saṅkhāravā’’ti. Saṅkhāravantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā. Aññorukkho, aññā chāyā. So kho panāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā’’ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evameva idhekacco viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā. Imehi saṅkhārehi saṅkhāravā’’ti. Saṅkhāravantaṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dutiyā saṅkhāravatthukā

attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saṅkhāravantaṃ attānaṃ samanupassati.

Kathaṃ **attani saṅkhāre samanupassati?** Idhekacco viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani ime saṅkhārā’’ti. Attani saṅkhāre samanupassati. Seyyathāpi pupphaṃ gandhasampannaṃ assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘idaṃ pupphaṃ, ayaṃ gandho; aññaṃ pupphaṃ, añño gandho. So kho panāyaṃ gandho imasmiṃ pupphe’’ti. Pupphasmiṃ gandhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani ime saṅkhārā’’ti. Attani saṅkhāre samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ tatiyā saṅkhāravatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ attani saṅkhāre samanupassati.

Kathaṃ **saṅkhāresu attānaṃ samanupassati?** Idhekacco viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imesu saṅkhāresū’’ti. Saṅkhāresu attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi maṇi karaṇḍake pakkhitto assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘ayaṃ maṇi, ayaṃ karaṇḍako. Añño maṇi, añño karaṇḍako. So kho panāyaṃ maṇi imasmiṃ karaṇḍake’’ti. Karaṇḍakasmiṃ maṇiṃ samanupassati. Evameva idhekacco viññāṇaṃ… rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imesu saṅkhāresū’’ti. Saṅkhāresu attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ catutthā saṅkhāravatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saṅkhāresu attānaṃ samanupassati.

135. Kathaṃ **viññāṇaṃ attato samanupassati?** Idhekacco cakkhuviññāṇaṃ… sotaviññāṇaṃ… ghānaviññāṇaṃ… jivhāviññāṇaṃ kāyaviññāṇaṃ… manoviññāṇaṃ attato samanupassati. ‘‘Yaṃ manoviññāṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ manoviññāṇa’’nti – manoviññāṇañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato ‘‘yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accī’’ti – acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco manoviññāṇaṃ attato samanupassati. ‘‘Yaṃ manoviññāṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ taṃ manoviññāṇa’’nti – manoviññāṇañca attañca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu,

vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā viññāṇavatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ viññāṇaṃ attato samanupassati.

Kathaṃ **viññāṇavantaṃ attānaṃ samanupassati?** Idhekacco rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā iminā viññāṇena viññāṇavā’’ti. Viññāṇavantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā. Añño rukkho, aññā chāyā. So kho panāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā’’ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā iminā viññāṇena viññāṇavā’’ti. Viññāṇavantaṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dutiyā viññāṇavatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ viññāṇavantaṃ attānaṃ samanupassati.

Kathaṃ **attani viññāṇaṃ samanupassati?** Idhekacco rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani idaṃ viññāṇa’’nti. Attani viññāṇaṃ samanupassati. Seyyathāpi pupphaṃ gandhasampannaṃ assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘idaṃ pupphaṃ, ayaṃ gandho; aññaṃ pupphaṃ, añño gandho. So kho panāyaṃ gandho imasmiṃ pupphe’’ti. Pupphasmiṃ gandhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani idaṃ viññāṇa’’nti. Attani viññāṇaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ tatiyā viññāṇavatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ attani viññāṇaṃ samanupassati.

Kathaṃ **viññāṇasmiṃ attānaṃ samanupassati?** Idhekacco rūpaṃ… vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imasmiṃ viññāṇe’’ti. Viññāṇasmiṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi maṇi karaṇḍake pakkhitto assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘ayaṃ maṇi, ayaṃ karaṇḍako. Añño maṇi, añño karaṇḍako. So kho panāyaṃ maṇi imasmiṃ karaṇḍake’’ti. Karaṇḍakasmiṃ maṇiṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco rūpaṃ…

vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imasmiṃ viññāṇe’’ti. Viññāṇasmiṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ catutthā viññāṇavatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi… pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ viññāṇasmiṃ attānaṃ samanupassati. Attānudiṭṭhiyā imehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti.

Attānudiṭṭhiniddeso dutiyo.

3. Micchādiṭṭhiniddeso

136. Micchādiṭṭhiyā katamehi dasahākārehi abhiniveso hoti? ‘‘Natthi dinna’’nti – vatthu . Evaṃvādo micchābhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā micchāvatthukā micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti… pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. ‘‘Natthi yiṭṭha’’nti – vatthu…pe… ‘‘natthi huta’’nti – vatthu… ‘‘natthi sukatadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko’’ti – vatthu… ‘‘natthi ayaṃ loko’’ti – vatthu… ‘‘natthi paro loko’’ti – vatthu… ‘‘natthi mātā’’ti – vatthu… ‘‘natthi pitā’’ti – vatthu… ‘‘natthi sattā opapātikā’’ti – vatthu… ‘‘natthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā, ye imañca lokaṃ, parañca lokaṃ sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedentī’’ti – vatthu. Evaṃvādo micchābhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dasamā micchāvatthukā micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti…pe… micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa dveva gatiyo…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Micchādiṭṭhiyā imehi dasahākārehi abhiniveso hoti.

Micchādiṭṭhiniddeso tatiyo.

4. Sakkāyadiṭṭhiniddeso

137. Sakkāyadiṭṭhiyā katamehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto, sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ. Vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati viññāṇavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññāṇaṃ viññāṇasmiṃ vā attānaṃ.

Kathaṃ **rūpaṃ attato samanupassati?** Idhekacco pathavīkasiṇaṃ… pe… odātakasiṇaṃ attato samanupassati. ‘‘Yaṃ odātakasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ odātakasiṇa’’nti – odātakasiṇañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato…pe… evamevaṃ idhekacco odātakasiṇaṃ attato samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi…pe… ayaṃ paṭhamā rūpavatthukā sakkāyadiṭṭhi. Sakkāyadiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpaṃ attato samanupassati…pe… sakkāyadiṭṭhiyā imehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti.

Sakkāyadiṭṭhiniddeso catuttho.

5. Sassatadiṭṭhiniddeso

138. Sakkāyavatthukāya sassatadiṭṭhiyā katamehi pannarasahi ākārehi abhiniveso hoti? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ. Vedanāvantaṃ vā attānaṃ…pe… saññāvantaṃ vā attānaṃ… saṅkhāravantaṃ vā attānaṃ… viññāṇavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññāṇaṃ viññāṇasmiṃ vā attānaṃ.

Kathaṃ **rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati?** Idhekacco vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā iminā rūpena rūpavā’’ti. Rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tamenaṃ puriso evaṃ vadeyya – ‘‘ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā; añño rukkho, aññā chāyā. So kho panāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā’’ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco vedanaṃ…pe… ayaṃ paṭhamā sakkāyavatthukā sassatadiṭṭhi. Sassatadiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati…pe… sakkāyavatthukāya sassatadiṭṭhiyā imehi pannarasahi ākārehi abhiniveso hoti.

Sassatadiṭṭhiniddeso pañcamo.

6. Ucchedadiṭṭhiniddeso

139. Sakkāyavatthukāya ucchedadiṭṭhiyā katamehi pañcahi ākārehi abhiniveso hoti? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa

akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati, vedanaṃ attato samanupassati, saññaṃ attato samanupassati, saṅkhāre attato samanupassati, viññāṇaṃ attato samanupassati.

Kathaṃ **rūpaṃ attato samanupassati?** Idhekacco pathavīkasiṇaṃ… pe… odātakasiṇaṃ attato samanupassati. ‘‘Yaṃ odātakasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ odātakasiṇa’’nti – odātakasiṇañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato…pe… ayaṃ paṭhamā sakkāyavatthukā ucchedadiṭṭhi. Ucchedadiṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpaṃ attato samanupassati…pe… sakkāyavatthukāya ucchedadiṭṭhiyā imehi pañcahi ākārehi abhiniveso hoti.

Ucchedadiṭṭhiniddeso chaṭṭho.

7. Antaggāhikādiṭṭhiniddeso

140. Antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi paññāsāya ākārehi abhiniveso hoti? ‘‘Sassato loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? ‘‘Asassato loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? ‘‘Antavā loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā… ‘‘anantavā loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā… ‘‘taṃ jīvaṃ taṃ sarīra’’nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā… ‘‘aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīra’’nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā… ‘‘hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti…pe… na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti… ‘‘hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti… ‘‘neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti?

‘‘Sassato loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso hoti…pe… ‘‘neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ka] ‘‘sassato loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ loko ceva sassataṃ cāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ‘‘sassato loko’’ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi …pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā loko ceva sassatā cāti…pe… saññā loko ceva sassatā cāti…

pe… saṅkhārā loko ceva sassatā cāti…pe… viññāṇaṃ loko ceva sassatañcāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ pañcamī sassato lokoti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. ‘‘Sassato loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Kha] ‘‘asassato loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ loko ceva asassatañcāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi…pe… ayaṃ paṭhamā ‘‘asassato loko’’ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā loko ceva asassatā cāti…pe… saññā loko ceva asassatā cāti…pe… saṅkhārā loko ceva asassatā cāti…pe… viññāṇaṃ loko ceva asassatañcāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. ‘‘Asassato loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ga] ‘‘antavā loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Idhekacco parittaṃ okāsaṃ nīlakato pharati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘antavā ayaṃ loko parivaṭumo’’ti. Antasaññī hoti. Yaṃ pharati, taṃ vatthu ceva loko ca. Yena pharati, so attā ceva loko cāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ‘‘antavā loko’’ti antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Idhekacco parittaṃ okāsaṃ pītakato pharati… lohitakato pharati… odātakato pharati… obhāsakato pharati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘antavā ayaṃ loko parivaṭumo’’ti. Antasaññī hoti. Yaṃ pharati taṃ vatthu ceva loko ca. Yena pharati so attā ceva loko cāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi…pe… antavā lokoti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Gha] ‘‘anantavā loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Idhekacco vipulaṃ okāsaṃ nīlakato pharati.

Tassa evaṃ hoti – ‘‘anantavā ayaṃ loko apariyanto’’ti. Anantasaññī hoti. Yaṃ pharati taṃ vatthu ceva loko ca; yena pharati so attā ceva loko cāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ‘‘anantavā loko’’ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Idhekacco vipulaṃ okāsaṃ pītakato pharati… lohitakato pharati… odātakato pharati… obhāsakato pharati. Tassa evaṃ hoti – ‘‘anantavā ayaṃ loko apariyanto’’ti. Anantasaññī hoti. Yaṃ pharati taṃ vatthu ceva loko ca; yena pharati so attā ceva loko cāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi…pe… anantavā lokoti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ṅa] ‘‘taṃ jīvaṃ taṃ sarīra’’nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ jīvañceva sarīrañca; yaṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ, yaṃ sarīraṃ taṃ jīvanti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ‘‘taṃ jīvaṃ taṃ sarīra’’nti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā jīvā ceva sarīraṃ ca… saññā jīvā ceva sarīraṃ ca… saṅkhārā jīvā ceva sarīraṃ ca… viññāṇaṃ jīvañceva sarīrañca; yaṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ, yaṃ sarīraṃ taṃ jīvanti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi…pe… ‘‘taṃ jīvaṃ taṃ sarīra’’nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ca] ‘‘aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīra’’nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ sarīraṃ, na jīvaṃ; jīvaṃ na sarīraṃ. Aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīranti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ‘‘aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīra’’nti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā sarīraṃ, na jīvaṃ… saññā sarīraṃ, na jīvaṃ… saṅkhārā sarīraṃ, na jīvaṃ… viññāṇaṃ sarīraṃ, na jīvaṃ; jīvaṃ na sarīraṃ. Aññaṃ jīvaṃ, aññaṃ sarīranti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi…pe… aññaṃ jīvaṃ, aññaṃ sarīranti –

antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Cha] ‘‘hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bhedā hotipi tiṭṭhatipi uppajjatipi nibbattatipīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ‘‘hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā idheva maraṇadhammā…pe… saññā idheva maraṇadhammā… saṅkhārā idheva maraṇadhammā… viññāṇaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bhedā hotipi tiṭṭhatipi uppajjatipi nibbattatipīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi…pe… ‘‘hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ja] ‘‘na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgatopi kāyassa bhedā ucchijjati vinassati; na hoti tathāgato paraṃ maraṇāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ‘‘na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā idheva maraṇadhammā…pe… saññā idheva maraṇadhammā… saṅkhārā idheva maraṇadhammā… viññāṇaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgatopi kāyassa bhedā ucchijjati vinassati. ‘‘Na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi…pe… ‘‘na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Jha] ‘‘hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bhedā hoti ca na ca hotīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ‘‘hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ

maraṇā''ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni na ca diṭṭhiyo.

Vedanā idheva maraṇadhammā…pe… saññā idheva maraṇadhammā… saṅkhārā idheva maraṇadhammā… viññāṇaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bhedā hoti ca na ca hotīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi…pe… ''hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā''ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ña] ''neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā''ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bhedā paraṃ maraṇā neva hoti na na hotīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi, aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ''neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā''ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā idheva maraṇadhammā…pe… saññā idheva maraṇadhammā… saṅkhārā idheva maraṇadhammā… viññāṇaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bhedā paraṃ maraṇā neva hoti na na hotīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ pañcamī ''neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā''ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. ''Neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā''ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti. Antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi paññāsāya ākārehi abhiniveso hoti.

Antaggāhikādiṭṭhiniddeso sattamo.

8. Pubbantānudiṭṭhiniddeso

141. Pubbantānudiṭṭhiyā katamehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti? Cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatikā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā – pubbantānudiṭṭhiyā imehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti.

Pubbantānudiṭṭhiniddeso aṭṭhamo.

9. Aparantānudiṭṭhiniddeso

142. Aparantānudiṭṭhiyā katamehi catucattālīsāya ākārehi abhiniveso hoti? Soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādā – aparantānudiṭṭhiyā imehi catucattālīsāya ākārehi abhiniveso hoti.

Aparantānudiṭṭhiniddeso navamo.

10-12. Saññojanikādidiṭṭhiniddeso

143. Saññojanikāya diṭṭhiyā katamehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti? Yā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ…pe… diṭṭhābhiniveso diṭṭhiparāmāso – saññojanikāya diṭṭhiyā imehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti.

144. ‘‘Aha’’nti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā katamehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti? Cakkhu ahanti – abhinivesaparāmāso. Ahanti – mānavinibandhā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ‘‘aha’’nti – mānavinibandhā diṭṭhi. Mānavinibandhā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Sotaṃ ahanti…pe… ghānaṃ ahanti…pe… jivhā ahanti…pe… kāyo ahanti…pe… mano ahanti…pe… rūpā ahanti…pe… dhammā ahanti… cakkhuviññāṇaṃahanti…pe…manoviññāṇaṃahanti–abhinivesaparāmāso. Ahanti – mānavinibandhā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ aṭṭhārasamī ‘‘aha’’nti – mānavinibandhā diṭṭhi. Mānavinibandhā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. ‘‘Aha’’nti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā imehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti.

145. ‘‘Mama’’nti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā katamehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti? Cakkhu mamanti – abhinivesaparāmāso. Mamanti – mānavinibandhā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā ‘‘mama’’nti – mānavinibandhā diṭṭhi. Mānavinibandhā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Sotaṃ mamanti…pe… ghānaṃ mamanti…pe… jivhā mamanti…

pe… kāyo mamanti…pe… mano mamanti…pe… rūpā mamanti…pe… dhammā mamanti…pe… cakkhuviññāṇaṃ mamanti…pe… manoviññāṇaṃ mamanti abhinivesaparāmāso. Mamanti mānavinibandhā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ aṭṭhārasamī ‘‘mama’’nti – mānavinibandhā diṭṭhi. Mānavinibandhā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. ‘‘Mama’’nti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā imehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti.

Saññojanikādidiṭṭhiniddeso dvādasamo.

13. Attavādapaṭisaṃyuttadiṭṭhiniddeso

146. Attavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā katamehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ…pe… vedanaṃ… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ attato samanupassati viññāṇavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññāṇaṃ viññāṇasmiṃ vā attānaṃ…pe….

Kathaṃ **rūpaṃ attato samanupassati?** Idhekacco pathavīkasiṇaṃ… pe… odātakasiṇaṃ attato samanupassati. ‘‘Yaṃ odātakasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ odātakasiṇa’’nti – odātakasiṇañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato ‘‘yā acci, so vaṇṇo; yo vaṇṇo, sā accī’’ti – acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco odātakasiṇaṃ attato samanupassati…pe… ayaṃ paṭhamā rūpavatthukā attavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi. Attavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpaṃ attato samanupassati…pe… attavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā imehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti.

Attavādapaṭisaṃyuttadiṭṭhiniddeso terasamo.

14. Lokavādapaṭisaṃyuttadiṭṭhiniddeso

147. Lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā katamehi aṭṭhahi ākārehi abhiniveso hoti? Sassato attā ca loko cāti – abhinivesaparāmāso lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā, diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi. Lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi micchādiṭṭhi…pe… imāni saññojanāni,

na ca diṭṭhiyo.

Asassato attā ca loko cāti…pe… sassato ca asassato ca attā ca loko cāti…pe… neva sassato nāsassato attā ca loko cāti… antavā attā ca loko cāti… anantavā attā ca loko cāti… antavā ca anantavā ca attā ca loko cāti… neva antavā na anantavā attā ca loko cāti abhinivesaparāmāso lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ aṭṭhamī lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi. Lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi micchādiṭṭhi …pe… imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā imehi aṭṭhahi ākārehi abhiniveso hoti.

Lokavādapaṭisaṃyuttadiṭṭhiniddeso cuddasamo.

15-16. Bhava-vibhavadiṭṭhiniddeso

148. Olīyanābhiniveso bhavadiṭṭhi. Atidhāvanābhiniveso vibhavadiṭṭhi. Assādadiṭṭhiyā pañcatiṃsāya ākārehi abhiniveso kati bhavadiṭṭhiyo, kati vibhavadiṭṭhiyo? Attānudiṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso kati bhavadiṭṭhiyo kati vibhavadiṭṭhiyo…pe… lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā aṭṭhahi ākārehi abhiniveso kati bhavadiṭṭhiyo kati vibhavadiṭṭhiyo?

Assādadiṭṭhiyā pañcatiṃsāya ākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. Attānudiṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso pannarasa bhavadiṭṭhiyo, pañca vibhavadiṭṭhiyo. Micchādiṭṭhiyā dasahi ākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo. Sakkāyadiṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso pannarasa bhavadiṭṭhiyo, pañca vibhavadiṭṭhiyo. Sakkāyavatthukāya sassatadiṭṭhiyā pannarasahi ākārehi abhiniveso sabbāva tā bhavadiṭṭhiyo. Sakkāyavatthukāya ucchedadiṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo.

‘‘Sassato loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā bhavadiṭṭhiyo. ‘‘Asassato loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo. ‘‘Antavā loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. ‘‘Anantavā loko’’ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. ‘‘Taṃ jīvaṃ taṃ sarīra’’nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo. ‘‘Aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīra’’nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā bhavadiṭṭhiyo. ‘‘Hoti tathāgato paraṃ

maraṇā''ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā bhavadiṭṭhiyo. ''Na hoti tathāgato paraṃ maraṇā''ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo. ''Hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā''ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo ''neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā''ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo.

Pubbantānudiṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. Aparantānudiṭṭhiyā catucattārīsāya ākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. Saññojanikāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. Ahanti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo. Mamanti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso sabbāva tā bhavadiṭṭhiyo. Attavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso pannarasa bhavadiṭṭhiyo, pañca vibhavadiṭṭhiyo. Lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā aṭṭhahi ākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo.

Sabbāva tā diṭṭhiyo assādadiṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo attānudiṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo micchādiṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo sakkāyadiṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo antaggāhikā diṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo saññojanikā diṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo attavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhiyo.

> Bhavañca diṭṭhiṃ vibhavañca diṭṭhiṃ, etaṃ dvayaṃ takkikā nissitāse;
>
> Tesaṃ nirodhamhi na hatthi ñāṇaṃ, yatthāyaṃ loko viparītasaññīti.

149. ''Dvīhi, bhikkhave, diṭṭhigatehi pariyuṭṭhitā devamanussā olīyanti eke, atidhāvanti eke; cakkhumanto ca passanti. Kathañca, bhikkhave, olīyanti eke? Bhavārāmā, bhikkhave, devamanussā bhavaratā bhavasammuditā. Tesaṃ bhavanirodhāya dhamme desiyamāne cittaṃ na pakkhandati na pasīdati na santiṭṭhati nādhimuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, olīyanti eke.

''Kathañca, bhikkhave, atidhāvanti eke? Bhaveneva kho paneke aṭṭīyamānā harāyamānā jigucchamānā vibhavaṃ abhinandanti – ''yato kira, bho, ayaṃ attā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā ucchijjati vinassati na hoti paraṃ maraṇā, etaṃ santaṃ etaṃ paṇītaṃ etaṃ yāthāvanti. Evaṃ kho,

bhikkhave, atidhāvanti eke.

"Kathañca, bhikkhave, cakkhumanto ca passanti? Idha, bhikkhave, bhikkhu bhūtaṃ bhūtato passati. Bhūtaṃ bhūtato disvā bhūtassa nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno hoti. Evaṃ kho, bhikkhave, cakkhumanto ca passanti.

"Yo bhūtaṃ bhūtato disvā, bhūtassa ca atikkamaṃ;

Yathābhūtedhimuccati, bhavataṇhā parikkhayā.

"Sa ve bhūtapariññāto, vītataṇho bhavābhave;

Bhūtassa vibhavā bhikkhu, nāgacchati punabbhava"nti.

150. Tayo puggalā vipannadiṭṭhī, tayo puggalā sampannadiṭṭhī. Katame tayo puggalā vipannadiṭṭhī? Titthiyo ca, titthiyasāvako ca, yo ca micchādiṭṭhiko – ime tayo puggalā vipannadiṭṭhī.

Katame tayo puggalā sampannadiṭṭhī? Tathāgato ca, tathāgatasāvako ca, yo ca sammādiṭṭhiko – ime tayo puggalā sampannadiṭṭhī.

"Kodhano upanāhī ca, pāpamakkhī ca yo naro;

Vipannadiṭṭhi māyāvī, taṃ jaññā vasalo iti" .

Akkodhano anupanāhī, visuddho suddhataṃ gato;

Sampannadiṭṭhi medhāvī, taṃ jaññā ariyo itīti.

Tisso vipannadiṭṭhiyo, tisso sampannadiṭṭhiyo. Katamā tisso vipannadiṭṭhiyo? Etaṃ mamāti – vipannadiṭṭhi. Esohamasmīti – vipannadiṭṭhi. Eso me attāti – vipannadiṭṭhi. Imā tisso vipannadiṭṭhiyo.

Katamā tisso sampannadiṭṭhiyo? Netaṃ mamāti – sampannadiṭṭhi. Nesohamasmīti – sampannadiṭṭhi. Na meso attāti – sampannadiṭṭhi. Imā tisso sampannadiṭṭhiyo.

Etaṃ mamāti – kā diṭṭhi, kati diṭṭhiyo, katamantānuggahitā tā diṭṭhiyo? **Esohamasmī**ti – kā diṭṭhi, kati diṭṭhiyo, katamantānuggahitā tā diṭṭhiyo? **Eso me attā**ti – kā diṭṭhi, kati diṭṭhiyo, katamantānuggahitā tā diṭṭhiyo?

Etaṃmamāti–pubbantānudiṭṭhi.Aṭṭhārasadiṭṭhiyo.Pubbantānuggahitā tā diṭṭhiyo. **Esohamasmī**ti – aparantānudiṭṭhi. Catucattārīsaṃ diṭṭhiyo. Aparantānuggahitā tā diṭṭhiyo. **Eso me attā**ti – vīsativatthukā attānudiṭṭhi. Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi. Sakkāyadiṭṭhippamukhāni dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Pubbantāparantānuggahitā tā diṭṭhiyo.

151. ‘‘Ye keci, bhikkhave, mayi niṭṭhaṃ gatā, sabbe te diṭṭhisampannā. Tesaṃ diṭṭhisampannānaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā, pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā. Katamesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā? Sattakkhattuparamassa, kolaṃkolassa, ekabījissa, sakadāgāmissa, yo ca diṭṭheva dhamme arahā – imesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā.

‘‘Katamesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā? Antarāparinibbāyissa, upahaccaparinibbāyissa, asaṅkhāraparinibbāyissa, sasaṅkhāraparinibbāyissa, uddhaṃsotassa, akaniṭṭhagāmino – imesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā.

‘‘Ye keci, bhikkhave, mayi niṭṭhaṃ gatā, sabbe te diṭṭhisampannā. Tesaṃ diṭṭhisampannānaṃ imesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā, imesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā.

‘‘Ye keci, bhikkhave, mayi aveccappasannā, sabbe te sotāpannā. Tesaṃ sotāpannānaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā, pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā. Katamesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā? Sattakkhattuparamassa, kolaṃkolassa, ekabījissa, sakadāgāmissa, yo ca diṭṭheva dhamme arahā – imesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā.

‘‘Katamesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā? Antarāparinibbāyissa, upahaccaparinibbāyissa, asaṅkhāraparinibbāyissa, sasaṅkhāraparinibbāyissa, uddhaṃsotassa, akaniṭṭhagāmino – imesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā.

‘‘Ye keci, bhikkhave, mayi aveccappasannā, sabbe te sotāpannā. Tesaṃ sotāpannānaṃ imesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā. Imesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhāti’’.

Bhavavibhavadiṭṭhiniddeso soḷasamo.

Diṭṭhikathā niṭṭhitā.

3. Ānāpānassatikathā

1. Gaṇanavāra

152. Soḷasavatthukaṃ ānāpānassatisamādhiṃ bhāvayato samādhikāni dve ñāṇasatāni uppajjanti – aṭṭha paripanthe ñāṇāni, aṭṭha ca upakāre ñāṇāni, aṭṭhārasa upakkilese ñāṇāni, terasa vodāne ñāṇāni, bāttiṃsa satokārissa ñāṇāni, catuvīsati samādhivasena ñāṇāni, dvesattati vipassanāvasena ñāṇāni, aṭṭha nibbidāñāṇāni, aṭṭha nibbidānulomañāṇāni, aṭṭha nibbidāpaṭippassaddhiñāṇāni, ekavīsati vimuttisukhe ñāṇāni.

Katamāni aṭṭha paripanthe ñāṇāni, aṭṭha ca upakāre ñāṇāni? Kāmacchando samādhissa paripantho, nekkhammaṃ samādhissa upakāraṃ. Byāpādo samādhissa paripantho, abyāpādo samādhissa upakāraṃ. Thinamiddhaṃ samādhissa paripantho, ālokasaññā samādhissa upakāraṃ. Uddhaccaṃ samādhissa paripantho, avikkhepo samādhissa upakāraṃ. Vicikicchā samādhissa paripantho, dhammavavatthānaṃ samādhissa upakāraṃ. Avijjā samādhissa paripantho, ñāṇaṃ samādhissa upakāraṃ. Arati samādhissa paripantho, pāmojjaṃ samādhissa upakāraṃ. Sabbepi akusalā dhammā samādhissa paripanthā, sabbepi kusalā dhammā samādhissa upakārā. Imāni aṭṭha paripanthe ñāṇāni, aṭṭha ca upakāre ñāṇāni.

Gaṇanavāro paṭhamo.

2. Soḷasañāṇaniddeso

153. Imehi soḷasahi ākārehi uducittaṃ cittaṃ samuducitaṃ cittaṃ ekatte santiṭṭhati, nīvaraṇehi visujjhati. Katame te ekattā? Nekkhammaṃ ekattaṃ, abyāpādo ekattaṃ, ālokasaññā ekattaṃ, avikkhepo ekattaṃ, dhammavavatthānaṃ ekattaṃ, ñāṇaṃ ekattaṃ, pāmojjaṃ ekattaṃ, sabbepi kusalā dhammā ekattā.

Nīvaraṇāti, katame te nīvaraṇā? Kāmacchando nīvaraṇaṃ, byāpādo nīvaraṇaṃ, thinamiddhaṃ nīvaraṇaṃ, uddhaccakukkuccaṃ nīvaraṇaṃ, vicikicchā nīvaraṇaṃ, avijjā nīvaraṇaṃ, arati nīvaraṇaṃ, sabbepi akusalā dhammā nīvaraṇā.

Nīvaraṇāti, kenaṭṭhena nīvaraṇā? Niyyānāvaraṇaṭṭhena nīvaraṇā. Katame te niyyānā? Nekkhammaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca nekkhammena ariyā niyyanti. Kāmacchando niyyānāvaraṇaṃ. Tena ca

kāmacchandena nivutattā nekkhammaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – kāmacchando niyyānāvaraṇaṃ. Abyāpādo ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca abyāpādena ariyā niyyanti. Byāpādo niyyānāvaraṇaṃ. Tena ca byāpādena nivutattā abyāpādaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – byāpādo niyyānāvaraṇaṃ. Ālokasaññā ariyānaṃ niyyānaṃ. Tāya ca ālokasaññāya ariyā niyyanti. Thinamiddhaṃ niyyānāvaraṇaṃ. Tena ca thinamiddhena nivutattā ālokasaññaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – thinamiddhaṃ niyyānāvaraṇaṃ. Avikkhepo ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca avikkhepena ariyā niyyanti. Uddhaccaṃ niyyānāvaraṇaṃ. Tena ca uddhaccena nivutattā avikkhepaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – uddhaccaṃ niyyānāvaraṇaṃ. Dhammavavatthānaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca dhammavavatthānena ariyā niyyanti. Vicikicchā niyyānāvaraṇaṃ. Tāya ca vicikicchāya nivutattā dhammavavatthānaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – vicikicchā niyyānāvaraṇaṃ. Ñāṇaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca ñāṇena ariyā niyyanti. Avijjā niyyānāvaraṇaṃ. Tāya ca avijjāya nivutattā ñāṇaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – avijjā niyyānāvaraṇaṃ. Pāmojjaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca pāmojjena ariyā niyyanti. Arati niyyānāvaraṇaṃ. Tāya ca aratiyā nivutattā pāmojjaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – arati niyyānāvaraṇaṃ. Sabbepi kusalā dhammā ariyānaṃ niyyānaṃ. Tehi ca kusalehi dhammehi ariyā niyyanti. Sabbepi akusalā dhammā niyyānāvaraṇā. Tehi ca akusalehi dhammehi nivutattā kusale dhamme ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – sabbepi akusalā dhammā niyyānāvaraṇā. Imehi ca pana nīvaraṇehi visuddhacittassa soḷasavatthukaṃ ānāpānassatisamādhiṃ bhāvayato khaṇikasamodhānā.

Soḷasañāṇaniddeso dutiyo.

3. Upakkilesañāṇaniddeso

Paṭhamacchakkaṃ

154. Imehi ca pana nīvaraṇehi visuddhacittassa soḷasavatthukaṃ ānāpānassatisamādhiṃ bhāvayato khaṇikasamodhānā katame aṭṭhārasa upakkilesā uppajjanti? Assāsādimajjhapariyosānaṃ satiyā anugacchato ajjhattavikkhepagataṃ cittaṃ samādhissa paripantho. Passāsādimajjhapariyosānaṃ satiyā anugacchato bahiddhāvikkhepagataṃ cittaṃ samādhissa paripantho. Assāsapaṭikaṅkhanā nikanti taṇhācariyā samādhissa paripantho. Passāsapaṭikaṅkhanā nikanti taṇhācariyā samādhissa paripantho. Assāsenābhitunnassa passāsapaṭilābhe mucchanā samādhissa paripantho. Passāsenābhitunnassa assāsapaṭilābhe mucchanā

samādhissa paripantho.

Anugacchanā ca assāsaṃ, passāsaṃ anugacchanā;

Sati ajjhattavikkhepā, kaṅkhanā bahiddhāvikkhepapatthanā .

Assāsenābhitunnassa, passāsapaṭilābhe mucchanā;

Passāsenābhitunnassa, assāsapaṭilābhe mucchanā.

Cha ete upakkilesā, ānāpānassatisamādhissa;

Yehi vikkhippamānassa , no ca cittaṃ vimuccati;

Vimokkhaṃ appajānantā, te honti parapattiyāti.

Dutiyacchakkaṃ

155. Nimittaṃ āvajjato assāse cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho. Assāsaṃ āvajjato nimitte cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho. Nimittaṃ āvajjato passāse cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho. Passāsaṃ āvajjato nimitte cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho. Assāsaṃ āvajjato passāse cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho. Passāsaṃ āvajjato assāse cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho.

Nimittaṃ āvajjamānassa, assāse vikkhipate mano;

Assāsaṃ āvajjamānassa, nimitte cittaṃ vikampati.

Nimittaṃ āvajjamānassa, passāse vikkhipate mano;

Passāsaṃ āvajjamānassa, nimitte cittaṃ vikampati.

Assāsaṃ āvajjamānassa, passāse vikkhipate mano;

Passāsaṃ āvajjamānassa, assāse cittaṃ vikampati.

Cha ete upakkilesā, ānāpānassatisamādhissa;

Yehi vikkhippamānassa, no ca cittaṃ vimuccati;

Vimokkhaṃ appajānantā, te honti parapattiyāti.

Tatiyacchakkaṃ

156. Atītānudhāvanaṃ cittaṃ vikkhepānupatitaṃ – samādhissa paripantho. Anāgatapaṭikaṅkhanaṃ cittaṃ vikampitaṃ – samādhissa paripantho. Līnaṃ cittaṃ kosajjānupatitaṃ – samādhissa paripantho. Atipaggahitaṃ cittaṃ uddhaccānupatitaṃ – samādhissa paripantho. Abhinataṃ cittaṃ rāgānupatitaṃ – samādhissa paripantho. Apanataṃ cittaṃ byāpādānupatitaṃ – samādhissa paripantho.

Atītānudhāvanaṃ cittaṃ, anāgatapaṭikaṅkhanaṃ līnaṃ;

Atipaggahitaṃ abhinataṃ, apanataṃ cittaṃ na samādhiyati.

Cha ete upakkilesā, ānāpānassatisamādhissa;

Yehi upakkiliṭṭhasaṅkappo, adhicittaṃ nappajānātīti.

157. Assāsādimajjhapariyosānaṃ satiyā anugacchato ajjhattaṃ vikkhepagatena cittena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Passāsādimajjhapariyosānaṃ satiyā anugacchato bahiddhāvikkhepagatena cittena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Assāsapaṭikaṅkhanāya nikantiyā taṇhācariyāya kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Passāsapaṭikaṅkhanāya nikantiyā taṇhācariyāya kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Assāsenābhitunnassa passāsapaṭilābhe mucchitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Passāsenābhitunnassa assāsapaṭilābhe mucchitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Nimittaṃ āvajjato assāse cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Assāsaṃ āvajjato nimitte cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Nimittaṃ āvajjato passāse cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Passāsaṃ āvajjato nimitte cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Assāsaṃ āvajjato passāse cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Passāsaṃ āvajjato assāse cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Atītānudhāvanena cittena vikkhepānupatitena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Anāgatapaṭikaṅkhanena cittena vikampitena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Līnena cittena kosajjānupatitena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Atipaggahitena cittena uddhaccānupatitena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Abhinatena cittena rāgānupatitena kāyopi cittampi

sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Apanatena cittena byāpādānupatitena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca.

Ānāpānassati yassa, paripuṇṇā abhāvitā;

Kāyopi iñjito hoti, cittampi hoti iñjitaṃ;

Kāyopi phandito hoti, cittampi hoti phanditaṃ.

Ānāpānassati yassa, paripuṇṇā subhāvitā;

Kāyopi aniñjito hoti, cittampi hoti aniñjitaṃ;

Kāyopi aphandito hoti, cittampi hoti aphanditanti.

Imehi ca pana nīvaraṇehi visuddhacittassa soḷasavatthukaṃ ānāpānassatisamādhiṃ bhāvayato khaṇikasamodhānā ime aṭṭhārasa upakkilesā uppajjanti.

Upakkilesañāṇaniddeso tatiyo.

4. Vodānañāṇaniddeso

158. Katamāni terasa vodāne ñāṇāni? Atītānudhāvanaṃ cittaṃ vikkhepānupatitaṃ; taṃ vivajjayitvā ekaṭṭhāne samādahati – evampi cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati. Anāgatapaṭikaṅkhanaṃ cittaṃ vikampitaṃ; taṃ vivajjayitvā tattheva adhimoceti – evampi cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati. Līnaṃ cittaṃ kosajjānupatitaṃ; taṃ paggaṇhitvā kosajjaṃ pajahati – evampi cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati. Atipaggahitaṃ cittaṃ uddhaccānupatitaṃ; taṃ viniggaṇhitvā uddhaccaṃ pajahati – evampi cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati. Abhinataṃ cittaṃ rāgānupatitaṃ; taṃ sampajāno hutvā rāgaṃ pajahati – evampi cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati. Apanataṃ cittaṃ byāpādānupatitaṃ; taṃ sampajāno hutvā byāpādaṃ pajahati – evampi cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati. Imehi chahi ṭhānehi parisuddhaṃ cittaṃ pariyodātaṃ ekattagataṃ hoti.

Katame te ekattā? Dānavosaggupaṭṭhānekattaṃ, samathanimittupaṭṭhānekattaṃ, vayalakkhaṇupaṭṭhānekattaṃ, nirodhupaṭṭhānekattaṃ. Dānavosaggupaṭṭhānekattaṃ cāgādhimuttānaṃ, samathanimittupaṭṭhānekattañca adhicittamanuyuttānaṃ, vayalakkhaṇupaṭṭhānekattañca vipassakānaṃ, nirodhupaṭṭhānekattañca

ariyapuggalānaṃ – imehi catūhi ṭhānehi ekattagataṃ cittaṃ paṭipadāvisuddhipakkhandañceva hoti, upekkhānubrūhitañca, ñāṇena ca sampahaṃsitaṃ.

Paṭhamassa jhānassa ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ? Paṭhamassa jhānassa paṭipadāvisuddhi ādi, upekkhānubrūhanā majjhe, sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Paṭhamassa jhānassa paṭipadāvisuddhi ādi. Ādissa kati lakkhaṇāni? Ādissa tīṇi lakkhaṇāni. Yo tassa paripantho tato cittaṃ visujjhati, visuddhattā cittaṃ majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati, paṭipannattā tattha cittaṃ pakkhandati. Yañca paripanthato cittaṃ visujjhati, yañca visuddhattā cittaṃ majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati, yañca paṭipannattā tattha cittaṃ pakkhandati. Paṭhamassa jhānassa paṭipadāvisuddhi ādi. Ādissa imāni tīṇi lakkhaṇāni. Tena vuccati – ‘‘paṭhamaṃ jhānaṃ ādikalyāṇañceva hoti lakkhaṇasampannañca’’.

Paṭhamassa jhānassa upekkhānubrūhanā majjhe. Majjhassa kati lakkhaṇāni? Majjhassa tīṇi lakkhaṇāni. Visuddhaṃ cittaṃ ajjhupekkhati, samathapaṭipannaṃ ajjhupekkhati, ekattupaṭṭhānaṃ ajjhupekkhati. Yañca visuddhaṃ cittaṃ ajjhupekkhati, yañca samathapaṭipannaṃ ajjhupekkhati, yañca ekattupaṭṭhānaṃ ajjhupekkhati – paṭhamassa jhānassa upekkhānubrūhanā majjhe. Majjhassa imāni tīṇi lakkhaṇāni. Tena vuccati – ‘‘paṭhamaṃ jhānaṃ majjhekalyāṇañceva hoti lakkhaṇasampannañca’’.

Paṭhamassa jhānassa sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Pariyosānassa kati lakkhaṇāni? Pariyosānassa cattāri lakkhaṇāni. Tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena sampahaṃsanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena sampahaṃsanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena sampahaṃsanā, āsevanaṭṭhena sampahaṃsanā. Paṭhamassa jhānassa sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Pariyosānassa imāni cattāri lakkhaṇāni. Tena vuccati – ‘‘paṭhamaṃ jhānaṃ pariyosānakalyāṇañceva hoti lakkhaṇasampannañca’’. Evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ vitakkasampannañceva hoti vicārasampannañca pītisampannañca sukhasampannañca cittassa adhiṭṭhānasampannañca saddhāsampannañca vīriyasampannañca satisampannañca samādhisampannañca paññāsampannañca.

Dutiyassa jhānassa ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ? Dutiyassa jhānassa paṭipadāvisuddhi ādi, upekkhānubrūhanā majjhe, sampahaṃsanā pariyosānaṃ…pe… evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ pītisampannañceva hoti sukhasampannañca cittassa adhiṭṭhānasampannañca saddhāsampannañca vīriyasampannañca

satisampannañca samādhisampannañca paññāsampannañca.

Tatiyassa jhānassa ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ…pe… evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ sukhasampannañceva hoti cittassa adhiṭṭhānasampannañca saddhāsampannañca vīriyasampannañca satisampannañca samādhisampannañca paññāsampannañca.

Catutthassa jhānassa ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ…pe… evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannañca upekkhāsampannañceva hoti cittassa adhiṭṭhānasampannañca saddhāsampannañca vīriyasampannañca satisampannañca samādhisampannañca paññāsampannañca.

Ākāsānañcāyatanasamāpattiyā …pe… viññāṇañcāyatanasamāpattiyā… ākiñcaññāyatanasamāpattiyā… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ…pe… evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ upekkhāsampannañceva hoti cittassa adhiṭṭhānasampannaṃ ca…pe… paññāsampannañca.

Aniccānupassanāya ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ… pe… evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ vitakkasampannañceva hoti vicārasampannañca pītisampannañca sukhasampannañca cittassa adhiṭṭhānasampannañca saddhāsampannañca vīriyasampannañca satisampannañca samādhisampannañca paññāsampannañca. Dukkhānupassanāya…pe… anattānupassanāya… nibbidānupassanāya… virāgānupassanāya… nirodhānupassanāya… paṭinissaggānupassanāya… khayānupassanāya… vayānupassanāya… vipariṇāmānupassanāya… animittānupassanāya… appaṇihitānupassanāya… suññatānupassanāya… adhipaññādhammavipassanāya… yathābhūtañāṇadassanāya… ādīnavānupassanāya… paṭisaṅkhānupassanāya… vivaṭṭanānupassanāya… paññāsampannañca.

Sotāpattimaggassa…pe… sakadāgāmimaggassa… anāgāmimaggassa… arahattamaggassa ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ? Arahattamaggassa paṭipadāvisuddhi ādi upekkhānubrūhanā majjhe, sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Arahattamaggassa paṭipadāvisuddhi ādi. Ādissa kati lakkhaṇāni? Ādissa tīṇi lakkhaṇāni. Yo tassa paripantho

tato cittaṃ visujjhati, visuddhattā cittaṃ majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati, paṭipannattā tattha cittaṃ pakkhandati. Yañca paripanthato cittaṃ visujjhati, yañca visuddhattā cittaṃ majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati, yañca paṭipannattā tattha cittaṃ pakkhandati – arahattamaggassa paṭipadāvisuddhi ādi. Ādissa imāni tīṇi lakkhaṇāni. Tena vuccati – ‘‘arahattamaggo ādikalyāṇo ceva hoti lakkhaṇasampanno ca’’.

Arahattamaggassa upekkhānubrūhanā majjhe. Majjhassa kati lakkhaṇāni? Majjhassa tīṇi lakkhaṇāni. Visuddhaṃ cittaṃ ajjhupekkhati, samathapaṭipannaṃ ajjhupekkhati, ekattupaṭṭhānaṃ ajjhupekkhati. Yañca visuddhaṃ cittaṃ ajjhupekkhati, yañca samathapaṭipannaṃ ajjhupekkhati, yañca ekattupaṭṭhānaṃ ajjhupekkhati. Tena vuccati – ‘‘arahattamaggo majjhekalyāṇo ceva hoti lakkhaṇasampanno ca’’.

Arahattamaggassa sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Pariyosānassa kati lakkhaṇāni? Pariyosānassa cattāri lakkhaṇāni. Tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena sampahaṃsanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena sampahaṃsanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena sampahaṃsanā, āsevanaṭṭhena sampahaṃsanā. Arahattamaggassa sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Pariyosānassa imāni cattāri lakkhaṇāni. Tena vuccati – ‘‘arahattamaggo pariyosānakalyāṇo ceva hoti lakkhaṇasampanno ca’’. Evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ vitakkasampannañceva hoti vicārasampannañca pītisampannañca sukhasampannañca cittassa adhiṭṭhānasampannañca saddhāsampannañca vīriyasampannañca satisampannañca samādhisampannañca paññāsampannañca.

159.

Nimittaṃ assāsapassāsā, anārammaṇamekacittassa;

Ajānato ca tayo dhamme, bhāvanā nupalabbhati.

Nimittaṃ assāsapassāsā, anārammaṇamekacittassa;

Jānato ca tayo dhamme, bhāvanā upalabbhatīti.

Kathaṃ ime tayo dhammā ekacittassa ārammaṇā na honti, na cime tayo dhammā aviditā honti, na ca cittaṃ vikkhepaṃ gacchati, padhānañca paññāyati, payogañca sādheti, visesamadhigacchati? Seyyathāpi rukkho same bhūmibhāge nikkhitto. Tamenaṃ puriso kakacena chindeyya. Rukkhe phuṭṭhakakacadantānaṃ vasena purisassa sati upaṭṭhitā hoti; na āgate

vā gate vā kakacadante manasi karoti. Na āgatā vā gatā vā kakacadantā aviditā honti, padhānañca paññāyati, payogañca sādheti. Yathā rukkho same bhūmibhāge nikkhitto. Evaṃ upanibandhanā nimittaṃ. Yathā kakacadantā, evaṃ assāsapassāsā. Yathā rukkhe phuṭṭhakakacadantānaṃ vasena purisassa sati upaṭṭhitā hoti, na āgate vā gate vā kakacadante manasi karoti, na āgatā vā gatā vā kakacadantā aviditā honti, padhānañca paññāyati, payogañca sādheti. Evamevaṃ bhikkhu nāsikagge vā mukhanimitte vā satiṃ upaṭṭhapetvā nisinno hoti, na āgate vā gate vā assāsapassāse manasi karoti, na āgatā vā gatā vā assāsapassāsā aviditā honti, padhānañca paññāyati, payogañca sādheti. Visesamadhigacchati padhānañca.

Katamaṃ padhānaṃ? Āraddhavīriyassa kāyopi cittampi kammaniyaṃ hoti – idaṃ padhānaṃ. Katamo payogo? Āraddhavīriyassa upakkilesā pahīyanti, vitakkā vūpasamanti – ayaṃ payogo. Katamo viseso? Āraddhavīriyassa saññojanā pahīyanti, anusayā byantīhonti . Ayaṃ viseso. Evaṃ ime tayo dhammā ekacittassa ārammaṇā na honti, na cime tayo dhammā aviditā honti, na ca cittaṃ vikkhepaṃ gacchati, padhānañca paññāyati, payogañca sādheti, visesamadhigacchati.

160.

Ānāpānassati yassa, paripuṇṇā subhāvitā;

Anupubbaṃ paricitā, yathā buddhena desitā;

So imaṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimāti.

Ānanti assāso, no passāso. **Apāna**nti passāso, no assāso. Assāsavasena upaṭṭhānaṃ sati, passāsavasena upaṭṭhānaṃ sati.

Yo assasati tassupaṭṭhāti, yo passasati tassupaṭṭhāti. **Paripuṇṇā**ti pariggahaṭṭhena paripuṇṇā, parivāraṭṭhena paripuṇṇā, paripūraṭṭhena paripuṇṇā. **Subhāvitā**ti catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā. Tassime cattāro bhāvanaṭṭhā yānīkatā honti vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā.

Yānīkatāti yattha yattha ākaṅkhati tattha tattha vasippatto hoti balappatto vesārajjappatto. Tassa me te dhammā āvajjanapaṭibaddhā honti ākaṅkhapaṭibaddhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapaṭibaddhā. Tena

vuccati – ‘‘yānīkatā’’ti. **Vatthukatā**ti yasmiṃ yasmiṃ vatthusmiṃ cittaṃ svādhiṭṭhitaṃ hoti, tasmiṃ tasmiṃ vatthusmiṃ sati supaṭṭhitā hoti. Yasmiṃ yasmiṃ vā pana vatthusmiṃ sati sūpaṭṭhitā hoti, tasmiṃ tasmiṃ vatthusmiṃ cittaṃ svādhiṭṭhitaṃ hoti. Tena vuccati – ‘‘vatthukatā’’ti. **Anuṭṭhitā**ti vatthusmiṃ yena yena cittaṃ abhinīharati tena tena sati anuparivattati. Yena yena vā pana sati anuparivattati tena tena cittaṃ abhinīharati. Tena vuccati – ‘‘anuṭṭhitā’’ti. **Paricitā**ti pariggahaṭṭhena paricitā, parivāraṭṭhena paricitā, paripūraṭṭhena paricitā. Satiyā pariggaṇhanto jināti pāpake akusale dhamme. Tena vuccati – ‘‘paricitā’’ti. **Susamāraddhā**ti cattāro susamāraddhā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena susamāraddhā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena susamāraddhā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena susamāraddhā, tappaccanīkānaṃ kilesānaṃ susamūhatattā susamāraddhā.

161. **Susama**nti atthi samaṃ, atthi susamaṃ. Katamaṃ samaṃ? Ye tattha jātā anavajjā kusalā bodhipakkhiyā – idaṃ samaṃ. Katamaṃ susamaṃ? Yaṃ tesaṃ tesaṃ dhammānaṃ ārammaṇaṃ nirodho nibbānaṃ – idaṃ susamaṃ. Iti idañca samaṃ idañca susamaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya. Āraddhaṃ hoti vīriyaṃ asallīnaṃ, upaṭṭhitā sati asammūḷā , passaddho kāyo asāraddho, samāhitaṃ cittaṃ ekaggaṃ. Tena vuccati – ‘‘susamāraddhā’’ti.

Anupubbaṃ paricitāti dīghaṃ assāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā. Dīghaṃ passāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā. Rassaṃ assāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā. Rassaṃ passāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā… pe… paṭinissaggānupassī assāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā. Paṭinissaggānupassī passāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā. Sabbāpi soḷasavatthukā ānāpānassatiyo aññamaññaṃ paricitā ceva honti anuparicitā ca. Tena vuccati – ‘‘anupubbaparicitā’’ti.

Yathāti dasa yathatthā – attadamathattho yathattho, attasamathattho yathattho, attaparinibbāpanattho yathattho, abhiññattho yathattho, pariññattho yathattho, pahānattho yathattho, bhāvanattho yathattho, sacchikiriyattho yathattho, saccābhisamayattho yathattho, nirodhe patiṭṭhāpakattho yathattho.

Buddhoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ pāpuṇi,

balesu ca vasībhāvaṃ.

162. **Buddho**ti kenaṭṭhena buddho? Bujjhitā saccānīti – buddho. Bodhetā pajāyāti – buddho. Sabbaññutāya buddho. Sabbadassāvitāya buddho. Anaññaneyyatāya buddho. Visavitāya buddho. Khīṇāsavasaṅkhātena buddho. Nirupalepasaṅkhātena buddho. Ekantavītarāgoti – buddho. Ekantavītadosoti – buddho. Ekantavītamohoti – buddho. Ekantanikkilesoti – buddho. Ekāyanamaggaṃ gatoti – buddho. Eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti – buddho. Abuddhivihatattā buddhipaṭilābhā – buddho. Buddhoti netaṃ nāmaṃ mātarā kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātarā kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na ñātisālohitehi kataṃ, na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ – buddhoti. **Desitā**ti attadamathattho yathattho yathā buddhena desito, attasamathattho yathattho yathā buddhena desito, attaparinibbāpanattho yathattho yathā buddhena desito…pe… nirodhe patiṭṭhāpakattho yathattho yathā buddhena desito.

Soti gahaṭṭho vā hoti pabbajito vā. **Loko**ti. Khandhaloko dhātuloko āyatanaloko vipattibhavaloko vipattisambhavaloko sampattibhavaloko sampattisambhavaloko. Eko loko – sabbe sattā āhāraṭṭhitikā…pe… aṭṭhārasa lokā – aṭṭhārasa dhātuyo. **Pabhāsetī**ti attadamathatthaṃ yathatthaṃ abhisambuddhattā. So imaṃ lokaṃ obhāseti bhāseti pabhāseti. Attasamathatthaṃ yathatthaṃ abhisambuddhattā. So imaṃ lokaṃ obhāseti bhāseti pabhāseti. Attaparinibbāpanatthaṃ yathatthaṃ abhisambuddhattā. So imaṃ lokaṃ obhāseti bhāseti pabhāseti…pe… nirodhe patiṭṭhāpakatthaṃ yathatthaṃ abhisambuddhattā. So imaṃ lokaṃ obhāseti bhāseti pabhāseti.

Abbhā muttova candimāti yathā abbhā, evaṃ kilesā. Yathā cando, evaṃ ariyañāṇaṃ. Yathā candimā devaputto, evaṃ bhikkhu. Yathā cando abbhā mutto mahikā mutto dhūmarajā mutto rāhugahaṇā vippamutto bhāsate ca tapate ca virocate ca, evamevaṃ bhikkhu sabbakilesehi vippamutto bhāsate ca tapate ca virocate ca. Tena vuccati – abbhā muttova candimāti. Imāni terasa vodāne ñāṇāni.

Vodānañāṇaniddeso catuttho.

Bhāṇavāro.

5. Satokāriñāṇaniddeso

163. Katamāni bāttiṃsa satokārissa ñāṇāni? Idha bhikkhu araññagato vā rukkhamūlagato vā suññāgāragato vā nisīdati pallaṅkaṃ ābhujitvā ujuṃ kāyaṃ paṇidhāya parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā. So satova assasati sato passasati. Dīghaṃ vā assasanto ‘‘dīghaṃ assasāmī’’ti pajānāti. Dīghaṃ vā passasanto ‘‘dīghaṃ passasāmī’’ti pajānāti. Rassaṃ vā assasanto ‘‘rassaṃ assasāmī’’ti pajānāti. Rassaṃ vā passasanto ‘‘rassaṃ passasāmī’’ti pajānāti. ‘‘Sabbakāyapaṭisaṃvedī assasissāmī’’ti sikkhati. ‘‘Sabbakāyapaṭisaṃvedī passasissāmī’’ti sikkhati. ‘‘Passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assasissāmī’’ti sikkhati. ‘‘Passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmī’’ti sikkhati. Pītipaṭisaṃvedī…pe… sukhapaṭisaṃvedī… cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī … passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ… cittapaṭisaṃvedī… abhippamodayaṃ cittaṃ… samādahaṃ cittaṃ… vimocayaṃ cittaṃ… aniccānupassī… virāgānupassī… nirodhānupassī… ‘‘paṭinissaggānupassī assasissāmī’’ti sikkhati. ‘‘Paṭinissaggānupassī passasissāmī’’ti sikkhati.

164. **Idhā**ti imissā diṭṭhiyā, imissā khantiyā, imissā ruciyā, imasmiṃ ādāye, imasmiṃ dhamme, imasmiṃ vinaye, imasmiṃ dhammavinaye, imasmiṃ pāvacane, imasmiṃ brahmacariye, imasmiṃ satthusāsane. Tena vuccati – ‘‘idhā’’ti. **Bhikkhū**ti puthujjanakalyāṇako vā hoti bhikkhu sekkho vā arahā vā akuppadhammo. **Araññā**nti nikkhamitvā bahi indakhīlā sabbametaṃ arañña**ṃ. Rukkhamūla**nti yattha bhikkhuno āsanaṃ paññattaṃ hoti mañco vā pīṭhaṃ vā bhisi vā taṭṭikā vā cammakhaṇḍo vā tiṇasantharo vā paṇṇasantharo vā palālasantharo vā, tattha bhikkhu caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. **Suññā**nti kenaci anākiṇṇaṃ hoti gahaṭṭhehi vā pabbajitehi vā. **Agāra**nti vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā. **Nisīdati pallaṅkaṃ ābhujitvā**ti nisinno hoti pallaṅkaṃ ābhujitvā. **Ujuṃ kāyaṃ paṇidhāyā**ti ujuko hoti kāyo ṭhito supaṇihito. **Parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā**ti. **Parī**ti pariggahaṭṭho. **Mukha**nti niyyānaṭṭho. **Satī**ti upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati – ‘‘parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā’’ti.

165. **Satova assasati, sato passasatī**ti bāttiṃsāya ākārehi sato kārī hoti. Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sato kārī hoti. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sato kārī hoti. Rassaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sato kārī hoti. Rassaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sato kārī hoti…pe… paṭinissaggānupassī assāsavasena paṭinissaggānupassī passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sato kārī

hoti.

Paṭhamacatukkaniddeso

166. Kathaṃ dīghaṃ assasanto ‘‘dīghaṃ assasāmī’’ti pajānāti, dīghaṃ passasanto ‘‘dīghaṃ passasāmī’’ti pajānāti? Dīghaṃ assāsaṃ addhānasaṅkhāte assasati, dīghaṃ passāsaṃ addhānasaṅkhāte passasati, dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatipi passasatipi. Dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatopi passasatopi chando uppajjati. Chandavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsaṃ addhānasaṅkhāte assasati, chandavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ passāsaṃ addhānasaṅkhāte passasati, chandavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatipi passasatipi. Chandavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatopi passasatopi pāmojjaṃ uppajjati. Pāmojjavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsaṃ addhānasaṅkhāte assasati, pāmojjavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ passāsaṃ addhānasaṅkhāte passasati, pāmojjavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatipi passasatipi. Pāmojjavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatopi passasatopi dīghaṃ assāsapassāsāpi cittaṃ vivattati, upekkhā saṇṭhāti. Imehi navahākārehi dīghaṃ assāsapassāsā kāyo. Upaṭṭhānaṃ sati. Anupassanā ñāṇaṃ. Kāyo upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

167. **Anupassatī**ti kathaṃ taṃ kāyaṃ anupassati? Aniccato anupassati, no niccato. Dukkhato anupassati, no sukhato. Anattato anupassati, no attato. Nibbindati, no nandati. Virajjati, no rajjati. Nirodheti, no samudeti. Paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati. Dukkhato anupassanto sukhasaññaṃ pajahati. Anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati. Nibbindanto nandiṃ pajahati. Virajjanto rāgaṃ pajahati. Nirodhento samudayaṃ pajahati. Paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ taṃ kāyaṃ anupassati.

Bhāvanāti catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā. Dīghaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato viditā vedanā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṃ gacchanti. Viditā saññā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṃ gacchanti. Viditā vitakkā

uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṃ gacchanti.

Kathaṃ viditā vedanā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṃ gacchanti? Kathaṃ vedanāya uppādo vidito hoti? Avijjāsamudayā vedanāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vedanāya uppādo vidito hoti. Taṇhāsamudayā vedanāsamudayoti… kammasamudayā vedanāsamudayoti… phassasamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanāya uppādo vidito hoti. Nibbattilakkhaṇaṃ passatopi vedanāya uppādo vidito hoti. Evaṃ vedanāya uppādo vidito hoti.

Kathaṃ vedanāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti? Aniccato manasikaroto khayatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Dukkhato manasikaroto bhayatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Anattato manasikaroto suññatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Evaṃ vedanāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti.

Kathaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā vedanānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Taṇhānirodhā vedanānirodhoti …pe… kammanirodhā vedanānirodhoti… pe… phassanirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passatopi vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ viditā vedanā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṃ gacchanti.

Kathaṃ viditā saññā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṃ gacchanti? Kathaṃ saññāya uppādo vidito hoti? Avijjāsamudayā saññāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena saññāya uppādo vidito hoti. Taṇhāsamudayā saññāsamudayoti…pe… kammasamudayā saññāsamudayoti…pe… phassasamudayā saññāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena saññāya uppādo vidito hoti. Nibbattilakkhaṇaṃ passatopi saññāya uppādo vidito hoti. Evaṃ saññāya uppādo vidito hoti.

Kathaṃ saññāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti? Aniccato manasikaroto khayatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Dukkhato manasikaroto bhayatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Anattato manasikaroto suññatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Evaṃ saññāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti.

Kathaṃ saññāya atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā saññānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena saññāya atthaṅgamo vidito hoti. Taṇhānirodhā saññānirodhoti…pe… kammanirodhā saññānirodhoti…pe… phassanirodhā saññānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena saññāya atthaṅgamo vidito hoti.

Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passatopi saññāya atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ saññāya atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ viditā saññā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṃ gacchanti.

Kathaṃ viditā vitakkā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṃ gacchanti? Kathaṃ vitakkānaṃ uppādo vidito hoti? Avijjāsamudayā vitakkasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vitakkānaṃ uppādo vidito hoti. Taṇhāsamudayā vitakkasamudayoti…pe… kammasamudayā vitakkasamudayoti…pe… saññāsamudayā vitakkasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vitakkānaṃ uppādo vidito hoti. Nibbattilakkhaṇaṃ passatopi vitakkānaṃ uppādo vidito hoti. Evaṃ vitakkānaṃ uppādo vidito hoti.

Kathaṃ vitakkānaṃ upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti? Aniccato manasikaroto khayatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Dukkhato manasikaroto bhayatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Anattato manasikaroto suññatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Evaṃ vitakkānaṃ upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti.

Kathaṃ vitakkānaṃ atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā vitakkanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vitakkānaṃ atthaṅgamo vidito hoti. Taṇhānirodhā vitakkanirodhoti…pe… kammanirodhā vitakkanirodhoti…pe… saññānirodhā vitakkanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vitakkānaṃ atthaṅgamo vidito hoti. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passatopi vitakkānaṃ atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ vitakkānaṃ atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ viditā vitakkā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṃ gacchanti.

168. Dīghaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānanto indriyāni samodhāneti, gocarañca pajānāti, samatthañca paṭivijjhati…pe… maggaṃ samodhāneti, dhamme samodhāneti, gocarañca pajānāti, samatthañca paṭivijjhati.

Indriyāni samodhānetīti kathaṃ indriyāni samodhāneti? Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ samodhāneti, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ samodhāneti, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ samodhāneti, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ samodhāneti, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ samodhāneti. Ayaṃ puggalo imāni indriyāni imasmiṃ ārammaṇe samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘indriyāni samodhānetī’’ti.

Gocarañca pajānātīti yaṃ tassa ārammaṇaṃ, taṃ tassa gocaraṃ. Yaṃ tassa gocaraṃ, taṃ tassa ārammaṇaṃ. **Pajānātī**ti puggalo. Pajānanā

paññā.

Samananti ārammaṇassa upaṭṭhānaṃ samaṃ, cittassa avikkhepo samaṃ, cittassa adhiṭṭhānaṃ samaṃ, cittassa vodānaṃ samaṃ. **Attho**ti anavajjaṭṭho nikkilesaṭṭho vodānaṭṭho paramaṭṭho. **Paṭivijjhatī**ti ārammaṇassa upaṭṭhānaṭṭhaṃ paṭivijjhati, cittassa avikkhepaṭṭhaṃ paṭivijjhati, cittassa adhiṭṭhānaṭṭhaṃ paṭivijjhati, cittassa vodānaṭṭhaṃ paṭivijjhati. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

Balāni samodhānetīti kathaṃ balāni samodhāneti? Assaddhiye akampiyaṭṭhena saddhābalaṃ samodhāneti, kosajje akampiyaṭṭhena vīriyabalaṃ samodhāneti, pamāde akampiyaṭṭhena satibalaṃ samodhāneti, uddhacce akampiyaṭṭhena samādhibalaṃ samodhāneti, avijjāya akampiyaṭṭhena paññābalaṃ samodhāneti. Ayaṃ puggalo imāni balāni imasmiṃ ārammaṇe samodhāneti. Tena vuccati – balāni samodhānetīti. Gocarañca pajānātīti…pe… tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

Bojjhaṅge samodhānetīti kathaṃ bojjhaṅge samodhāneti? Upaṭṭhānaṭṭhena satisambojjhaṅgaṃ samodhāneti, pavicayaṭṭhena dhammavicayasambojjhaṅgaṃ samodhāneti, paggahaṭṭhena vīriyasambojjhaṅgaṃ samodhāneti, pharaṇaṭṭhena pītisambojjhaṅgaṃ samodhāneti, upasamaṭṭhena passaddhisambojjhaṅgaṃ samodhāneti, avikkhepaṭṭhena samādhisambojjhaṅgaṃ samodhāneti, paṭisaṅkhānaṭṭhena upekkhāsambojjhaṅgaṃ samodhāneti. Ayaṃ puggalo ime bojjhaṅge imasmiṃ ārammaṇe samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘bojjhaṅge samodhānetī’’ti. Gocarañca pajānātīti…pe… tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

Maggaṃ samodhānetīti kathaṃ maggaṃ samodhāneti? Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhiṃ samodhāneti, abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappaṃ samodhāneti, pariggahaṭṭhena sammāvācaṃ samodhāneti, samuṭṭhānaṭṭhena sammākammantaṃ samodhāneti, vodānaṭṭhena sammāājīvaṃ samodhāneti, paggahaṭṭhena sammāvāyāmaṃ samodhāneti, upaṭṭhānaṭṭhena sammāsatiṃ samodhāneti, avikkhepaṭṭhena sammāsamādhiṃ samodhāneti. Ayaṃ puggalo imaṃ maggaṃ imasmiṃ ārammaṇe samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘maggaṃ samodhānetī’’ti. Gocarañca pajānātīti…pe… tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

Dhamme samodhānetīti kathaṃ dhamme samodhāneti? Ādhipateyyaṭṭhena indriyāni samodhāneti, akampiyaṭṭhena balāni samodhāneti, niyyānaṭṭhena bojjhaṅge samodhāneti, hetuṭṭhena

maggaṃ samodhāneti, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānaṃ samodhāneti, padahanaṭṭhena sammappadhānaṃ samodhāneti, ijjhanaṭṭhena iddhipādaṃ samodhāneti tathaṭṭhena saccaṃ samodhāneti, avikkhepaṭṭhena samathaṃ samodhāneti, anupassanaṭṭhena vipassanaṃ samodhāneti, ekarasaṭṭhena samathavipassanaṃ samodhāneti, anativattanaṭṭhena yuganaddhaṃ samodhāneti, saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhiṃ samodhāneti, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhiṃ samodhāneti, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhiṃ samodhāneti, vimuttaṭṭhena vimokkhaṃ samodhāneti, paṭivedhaṭṭhena vijjaṃ samodhāneti, pariccāgaṭṭhena vimuttiṃ samodhāneti, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ samodhāneti, paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ samodhāneti, chandaṃ mūlaṭṭhena samodhāneti, manasikāraṃ samuṭṭhānaṭṭhena samodhāneti, phassaṃ samodhānaṭṭhena samodhāneti, vedanaṃ samosaraṇaṭṭhena samodhāneti, samādhiṃ pamukhaṭṭhena samodhāneti, satiṃ ādhipateyyaṭṭhena samodhāneti, paññaṃ tatuttaraṭṭhena samodhāneti, vimuttiṃ sāraṭṭhena samodhāneti, amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena samodhāneti. Ayaṃ puggalo ime dhamme imasmiṃ ārammaṇe samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘dhamme samodhānetī’’ti.

Gocarañca pajānātīti yaṃ tassa ārammaṇaṃ, taṃ tassa gocaraṃ. Yaṃ tassa gocaraṃ, taṃ tassa ārammaṇaṃ **pajānātī**ti puggalo. Pajānanā paññā. **Sama**nti ārammaṇassa upaṭṭhānaṃ samaṃ, cittassa avikkhepo samaṃ, cittassa adhiṭṭhānaṃ samaṃ, cittassa vodānaṃ samaṃ. **Attho**ti anavajjaṭṭho nikkilesaṭṭho vodānaṭṭho paramaṭṭho. **Paṭivijjhatī**ti ārammaṇassa upaṭṭhānaṭṭhaṃ paṭivijjhati, cittassa avikkhepaṭṭhaṃ paṭivijjhati, cittassa adhiṭṭhānaṭṭhaṃ paṭivijjhati, cittassa vodānaṭṭhaṃ paṭivijjhati. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

169. Kathaṃ rassaṃ assasanto ‘‘rassaṃ assasāmī’’ti pajānāti, rassaṃ passasanto ‘‘rassaṃ passasāmī’’ti pajānāti? Rassaṃ assāsaṃ ittarasaṅkhāte assasati, rassaṃ passāsaṃ ittarasaṅkhāte passasati, rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatipi passasatipi. Rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatopi passasatopi chando uppajjati. Chandavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsaṃ ittarasaṅkhāte assasati. Chandavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ passāsaṃ ittarasaṅkhāte passasati. Chandavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatipi passasatipi. Chandavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatopi passasatopi pāmojjaṃ uppajjati. Pāmojjavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsaṃ ittarasaṅkhāte assasati, pāmojjavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ passāsaṃ ittarasaṅkhāte passasati, pāmojjavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatipi

passasatipi. Pāmojjavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatopi passasatopi rassā assāsapassāsā cittaṃ vivattati, upekkhā saṇṭhāti. Imehi navahākārehi rassā assāsapassāsā kāyo upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Kāyo upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ kāyaṃ anupassati…pe… evaṃ taṃ kāyaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Rassaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato viditā vedanā uppajjanti…pe… rassaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānanto indriyāni samodhāneti…pe… tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

170. Kathaṃ ‘‘sabbakāyapaṭisaṃvedī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘sabbakāyapaṭisaṃvedī passasissāmī’’ti sikkhati? **Kāyo**ti dve kāyā – nāmakāyo ca rūpakāyo ca. Katamo nāmakāyo? Vedanā, saññā, cetanā, phasso, manasikāro, nāmañca nāmakāyo ca, ye ca vuccanti cittasaṅkhārā – ayaṃ nāmakāyo. Katamo rūpakāyo? Cattāro ca mahābhūtā, catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ, assāso ca passāso ca, nimittañca upanibandhanā, ye ca vuccanti kāyasaṅkhārā – ayaṃ rūpakāyo.

Kathaṃ te kāyā paṭividitā honti? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te kāyā paṭividitā honti. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te kāyā paṭividitā honti. Rassaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te kāyā paṭividitā honti. Rassaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te kāyā paṭividitā honti.

Āvajjato te kāyā paṭividitā honti, pajānato te kāyā paṭividitā honti, passato te kāyā paṭividitā honti, paccavekkhato te kāyā paṭividitā honti, cittaṃ adhiṭṭhahato te kāyā paṭividitā honti, saddhāya adhimuccato te kāyā paṭividitā honti, vīriyaṃ paggaṇhato te kāyā paṭividitā honti, satiṃ upaṭṭhāpayato te kāyā paṭividitā honti, cittaṃ samādahato te kāyā paṭividitā honti, paññāya pajānato te kāyā paṭividitā honti, abhiññeyyaṃ abhijānato te kāyā paṭividitā honti, pariññeyyaṃ parijānato te kāyā paṭividitā honti, pahātabbaṃ pajahato te kāyā paṭividitā honti, bhāvetabbaṃ bhāvayato te kāyā paṭividitā honti, sacchikātabbaṃ sacchikaroto te kāyā paṭividitā

honti. Evaṃ te kāyā paṭividitā honti. Sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsapassāsā kāyo upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Kāyo upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ kāyaṃ anupassati…pe… evaṃ taṃ kāyaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā. Yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā. Yo tattha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati, jānanto sikkhati, passanto sikkhati, paccavekkhanto sikkhati, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkhati, saddhāya adhimuccanto sikkhati, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkhati, satiṃ upaṭṭhapento sikkhati, cittaṃ samādahanto sikkhati, paññāya pajānanto sikkhati, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkhati, pariññeyyaṃ parijānanto sikkhati, pahātabbaṃ pajahanto sikkhati, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkhati.

Sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato viditā vedanā uppajjanti…pe… sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānanto indriyāni samodhāneti…pe… tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

171. Kathaṃ ‘‘passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmī’’ti sikkhati? Katamo kāyasaṅkhāro? Dīghaṃ assāsā kāyikā. Ete dhammā kāyapaṭibaddhā kāyasaṅkhārā. Te kāyasaṅkhāre passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati. Dīghaṃ passāsā kāyikā. Ete dhammā kāyapaṭibaddhā kāyasaṅkhārā. Te kāyasaṅkhāre passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati. Rassaṃ assāsā rassaṃ passāsā. Sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsā sabbakāyapaṭisaṃvedī passāsā kāyikā. Ete dhammā kāyapaṭibaddhā kāyasaṅkhārā. Te kāyasaṅkhāre passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati.

Yathārūpehi kāyasaṅkhārehi yā kāyassa ānamanā vinamanā sannamanā paṇamanā iñjanā phandanā calanā pakampanā – passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assasissāmīti sikkhati, passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmīti sikkhati. Yathārūpehi kāyasaṅkhārehi yā kāyassa na ānamanā na vinamanā na sannamanā na paṇamanā aniñjanā aphandanā acalanā

akampanā santaṃ sukhumaṃ passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assasissāmīti sikkhati, passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmīti sikkhati.

Iti kira ‘‘passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmī’’ti sikkhati. Evaṃ sante vātūpaladdhiyā ca pabhāvanā na hoti, assāsapassāsānañca pabhāvanā na hoti, ānāpānassatiyā ca pabhāvanā na hoti, ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā na hoti; na ca naṃ taṃ samāpattiṃ paṇḍitā samāpajjantipi vuṭṭhahantipi.

Iti kira ‘‘passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmī’’ti sikkhati. Evaṃ sante vātūpaladdhiyā ca pabhāvanā hoti, assāsapassāsānañca pabhāvanā hoti, ānāpānassatiyā ca pabhāvanā hoti. Ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā hoti; tañca naṃ samāpattiṃ paṇḍitā samāpajjantipi vuṭṭhahantipi. Yathā kathaṃ viya? Seyyathāpi kaṃse ākoṭite paṭhamaṃ oḷārikā saddā pavattanti. Oḷārikānaṃ saddānaṃ nimittaṃ suggahitattā sumanasikatattā sūpadhāritattā niruddhepi oḷārike sadde, atha pacchā sukhumakā saddā pavattanti. Sukhumakānaṃ saddānaṃ nimittaṃ suggahitattā sumanasikatattā sūpadhāritattā niruddhepi sukhumake sadde, atha pacchā sukhumasaddanimittārammaṇatāpi cittaṃ pavattati. Evamevaṃ paṭhamaṃ oḷārikā assāsapassāsā pavattanti; oḷārikānaṃ assāsapassāsānaṃ nimittaṃ suggahitattā sumanasikatattā sūpadhāritattā niruddhepi oḷārike assāsapassāse, atha pacchā sukhumakā assāsapassāsā pavattanti. Sukhumakānaṃ assāsapassāsānaṃ nimittaṃ suggahitattā sumanasikatattā sūpadhāritattā niruddhepi sukhumake assāsapassāse, atha pacchā sukhumakaassāsapassāsānaṃ nimittārammaṇatāpi cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati.

Evaṃ sante vātūpaladdhiyā ca pabhāvanā hoti, assāsapassāsānañca pabhāvanā hoti, ānāpānassatiyā ca pabhāvanā hoti, ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā hoti; tañca naṃ samāpattiṃ paṇḍitā samāpajjantipi vuṭṭhahantipi. Passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assāsapassāsā kāyo upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Kāyo upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ kāyaṃ anupassati…pe… evaṃ taṃ kāyaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ, assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena

sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā; yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā; yo tattha dassanaṭṭho ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkhati, passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato viditā vedanā uppajjanti…pe… passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānanto indriyāni samodhāneti…pe… tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

Aṭṭha anupassanāñāṇāni, aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo, cattāri suttantikavatthūni kāye kāyānupassanāya.

Bhāṇavāro.

Dutiyacatukkaniddeso

172. Kathaṃ ‘‘pītipaṭisaṃvedī assasissāmī’’ti sikkhati ‘‘pītipaṭisaṃvedī passasissāmī’’ti sikkhati? Katamā pīti? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati pīti pāmojjaṃ. Yā pīti pāmojjaṃ āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti odagyaṃ attamanatā. Cittassa dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati pīti pāmojjaṃ…pe… rassaṃ assāsavasena, rassaṃ passāsavasena, sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsavasena, sabbakāyapaṭisaṃvedī passāsavasena, passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assāsavasena, passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati pīti pāmojjaṃ. Yā pīti pāmojjaṃ āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti odagyaṃ attamanatā cittassa – ayaṃ pīti.

Kathaṃ sā pīti paṭividitā hoti? Dīghaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sā pīti paṭividitā hoti. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sā pīti paṭividitā hoti. Rassaṃ assāsavasena…pe…rassaṃ passāsavasena…sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsavasena… sabbakāyapaṭisaṃvedī passāsavasena… passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assāsavasena… passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sā pīti paṭividitā hoti. Āvajjato sā pīti paṭividitā hoti, jānato…pe… passato… paccavekkhato… cittaṃ adhiṭṭhahato… saddhāya adhimuccato… vīriyaṃ paggaṇhato… satiṃ upaṭṭhāpayato…

cittaṃ samādahato… paññāya pajānato… abhiññeyyaṃ abhijānato… pariññeyyaṃ parijānato… pahātabbaṃ pajahato… bhāvetabbaṃ bhāvayato… sacchikātabbaṃ sacchikaroto sā pīti paṭividitā hoti. Evaṃ sā pīti paṭividitā hoti.

Pītipaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena vedanā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Vedanā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ vedanaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ vedanaṃ anupassati? Aniccato anupassati… pe… evaṃ taṃ vedanaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Pītipaṭisaṃvedī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… pītipaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato…pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

173. Kathaṃ ‘‘sukhapaṭisaṃvedī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘sukhapaṭisaṃvedī passasissāmī’’ti sikkhati? **Sukha**nti dve sukhāni – kāyikañca sukhaṃ, cetasikañca sukhaṃ. Katamaṃ kāyikaṃ sukhaṃ? Yaṃ kāyikaṃ sātaṃ kāyikaṃ sukhaṃ, kāyasamphassajaṃ sātaṃ sukhaṃ vedayitaṃ, kāyasamphassajā sātā sukhā vedanā – idaṃ kāyikaṃ sukhaṃ. Katamaṃ cetasikaṃ sukhaṃ? Yaṃ cetasikaṃ sātaṃ cetasikaṃ sukhaṃ, cetosamphassajaṃ sātaṃ sukhaṃ vedayitaṃ, cetosamphassajā sātā sukhā vedanā – idaṃ cetasikaṃ sukhaṃ.

Kathaṃ te sukhā paṭividitā honti? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te sukhā paṭividitā honti. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te sukhā paṭividitā honti…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaroto te sukhā paṭividitā honti. Evaṃ te sukhā paṭividitā honti. Sukhapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena vedanā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Vedanā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ vedanaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ vedanaṃ anupassati. Aniccato anupassati… pe… evaṃ taṃ vedanaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Sukhapaṭisaṃvedī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… sukhapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena cittassa

ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato…pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

174. Kathaṃ ‘‘cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī passasissāmī’’ti sikkhati? Katamo cittasaṅkhāro? Dīghaṃ assāsavasena saññā ca vedanā ca cetasikā – ete dhammā cittapaṭibaddhā cittasaṅkhārā. Dīghaṃ passāsavasena saññā ca vedanā ca cetasikā – ete dhammā cittapaṭibaddhā cittasaṅkhārā…pe… sukhapaṭisaṃvedī assāsavasena… sukhapaṭisaṃvedī passāsavasena saññā ca vedanā ca cetasikā – ete dhammā cittapaṭibaddhā cittasaṅkhārā – ayaṃ cittasaṅkhāro.

Kathaṃ te cittasaṅkhārā paṭividitā honti? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te cittasaṅkhārā paṭividitā honti. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te cittasaṅkhārā paṭividitā honti…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaroto te cittasaṅkhārā paṭividitā honti. Evaṃ te cittasaṅkhārā paṭividitā honti. Cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena vedanā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ vedanā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā te ñāṇena taṃ vedanaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ vedanaṃ anupassati? Aniccato anupassati…pe… evaṃ taṃ vedanaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato…pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

175. Kathaṃ ‘‘passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ passasissāmī’’ti sikkhati? Katamo cittasaṅkhāro? Dīghaṃ assāsavasena saññā ca vedanā ca cetasikā – ete dhammā cittapaṭibaddhā cittasaṅkhārā. Te cittasaṅkhāre passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati. Dīghaṃ passāsavasena saññā ca vedanā ca cetasikā – ete dhammā cittapaṭibaddhā cittasaṅkhārā. Te cittasaṅkhāre passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati. Cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsavasena… cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī passāsavasena saññā ca vedanā ca cetasikā – ete dhammā cittapaṭibaddhā cittasaṅkhārā. Te cittasaṅkhāre

passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati. Passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ assāsapassāsavasena vedanā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Vedanā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ vedanaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ vedanaṃ anupassati…pe… evaṃ taṃ vedanaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato…pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

Aṭṭha anupassanāñāṇāni aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo cattāri suttantikavatthūni vedanāsu vedanānupassanāya.

Tatiyacatukkaniddeso

176. Kathaṃ ‘‘cittapaṭisaṃvedī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘cittapaṭisaṃvedī passasissāmī’’ti sikkhati? Katamaṃ taṃ cittaṃ? Dīghaṃ assāsavasena viññāṇaṃ cittaṃ. Yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. Dīghaṃ passāsavasena …pe… passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ assāsavasena… passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ passāsavasena viññāṇaṃ cittaṃ. Yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano mānayatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu – idaṃ cittaṃ.

Kathaṃ taṃ cittaṃ paṭividitaṃ hoti? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ paṭividitaṃ hoti. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ paṭividitaṃ hoti…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaroto taṃ cittaṃ paṭividitaṃ hoti. Evaṃ taṃ cittaṃ paṭividitaṃ hoti. Cittapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena viññāṇaṃ cittaṃ upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Cittaṃ upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘citte cittānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ cittaṃ anupassati…pe… evaṃ taṃ cittaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Cittapaṭisaṃvedī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… cittapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato…pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

177. Kathaṃ ‘‘abhippamodayaṃ cittaṃ assasissāmī’’ti, ‘‘abhippamodayaṃ cittaṃ passasissāmī’’ti sikkhati? Katamo cittassa abhippamodo? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati cittassa abhippamodo. Yā cittassa āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti odagyaṃ attamanatā. Cittassa dīghaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati cittassa abhippamodo. Yā cittassa āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti odagyaṃ attamanatā cittassa… pe… cittapaṭisaṃvedī assāsavasena… cittapaṭisaṃvedī passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati cittassa abhippamodo. Yā cittassa āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti odagyaṃ attamanatā cittassa – ayaṃ cittassa abhippamodo. Abhippamodayaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena viññāṇaṃ cittaṃ upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Cittaṃ upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘citte cittānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ cittaṃ anupassati…pe… evaṃ taṃ cittaṃ anupassatīti. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Abhippamodayaṃ cittaṃ assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi… pe… abhippamodayaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato…pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

178. Kathaṃ ‘‘samādahaṃ cittaṃ assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘samādahaṃ cittaṃ passasissāmī’’ti sikkhati? Katamo samādhi ? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, yā cittassa ṭhiti saṇṭhiti avaṭṭhiti avisāhāro avikkhepo avisāhaṭamānasatā samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhi. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi…pe… samādahaṃ cittaṃ assāsavasena…pe… samādahaṃ cittaṃ passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Yā cittassa ṭhiti saṇṭhiti avaṭṭhiti avisāhāro avikkhepo avisāhaṭamānasatā samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhi – ayaṃ samādhi. Samādahaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena viññāṇaṃ cittaṃ upaṭṭhānaṃ sati **anupassanā** ñāṇaṃ. Cittaṃ upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘citte cit tānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ cittaṃ anupassati…pe… evaṃ taṃ cittaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Samādahaṃ cittaṃ assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… samādahaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato…pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

179. Kathaṃ ‘‘vimocayaṃ cittaṃ assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘vimocayaṃ cittaṃ passasissāmī’’ti sikkhati? ‘‘Rāgato vimocayaṃ cittaṃ assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘rāgato vimocayaṃ cittaṃ passasissāmī’’ti sikkhati. ‘‘Dosato vimocayaṃ cittaṃ assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘dosato vimocayaṃ cittaṃ passasissāmī’’ti sikkhati. ‘‘Mohato vimocayaṃ cittaṃ assasissāmī’’ti sikkhati…pe… mānato vimocayaṃ cittaṃ… diṭṭhiyā vimocayaṃ cittaṃ… vicikicchāya vimocayaṃ cittaṃ… thinato vimocayaṃ cittaṃ… uddhaccato vimocayaṃ cittaṃ… ahirikato vimocayaṃ cittaṃ… ‘‘anottappato vimocayaṃ cittaṃ assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘anottappato vimocayaṃ cittaṃ passasissāmī’’ti sikkhati. Vimocayaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena viññāṇaṃ cittaṃ upaṭṭhānaṃ sati…pe….

Anupassatīti kathaṃ taṃ cittaṃ **anupassati**…pe… evaṃ taṃ cittaṃ **anupassati**. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Vimocayaṃ cittaṃ assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… vimocayaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato …pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

Aṭṭha anupassanāñāṇāni aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo cattāri suttantikavatthūni citte cittānupassanāya.

Catutthacatukkaniddeso

180. Kathaṃ ‘‘aniccānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘aniccānupassī passasissāmī’’ti sikkhati? **Anicca**nti kiṃ aniccaṃ? Pañcakkhandhā aniccā. Kenaṭṭhena aniccā? Uppādavayaṭṭhena aniccā. Pañcannaṃ khandhānaṃ udayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, udayabbayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati? Pañcannaṃ khandhānaṃ udayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati. Pañcannaṃ khandhānaṃ udayabbayaṃ passanto imāni paññāsa lakkhaṇāni passati.

‘‘Rūpe aniccānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘rūpe aniccānupassī passasissāmī’’ti sikkhati. ‘‘Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ…pe… jarāmaraṇe aniccānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘jarāmaraṇe aniccānupassī passasissāmī’’ti sikkhati. Aniccānupassī assāsapassāsavasena dhammā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Dhammā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassati. Tena vuccati – ‘‘dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ te dhamme anupassati…pe… evaṃ te dhamme anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Aniccānupassī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… aniccānupassī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato…pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

Kathaṃ ‘‘virāgānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘virāgānupassī passasissāmī’’ti sikkhati? Rūpe ādīnavaṃ disvā rūpavirāge chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. ‘‘Rūpe virāgānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘rūpe virāgānupassī passasissāmī’’ti sikkhati. Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ… pe… jarāmaraṇe ādīnavaṃ disvā jarāmaraṇavirāge chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. ‘‘Jarāmaraṇe virāgānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘jarāmaraṇe virāgānupassī passasissāmī’’ti sikkhati. Virāgānupassī assāsapassāsavasena dhammā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Dhammā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassati. Tena vuccati – ‘‘dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ te dhamme anupassati…pe… evaṃ te dhamme anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Virāgānupassī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… virāgānupassī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato…pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

Kathaṃ ‘‘nirodhānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘nirodhānupassī passasissāmī’’ti sikkhati? Rūpe ādīnavaṃ disvā rūpanirodhe chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. ‘‘Rūpe **nirodhānupassī** assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘rūpe nirodhānupassī passasissāmī’’ti sikkhati.

Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ… pe… jarāmaraṇe ādīnavaṃ disvā jarāmaraṇanirodhe chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. ‘‘Jarāmaraṇe nirodhānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘jarāmaraṇe nirodhānupassī passasissāmī’’ti sikkhati.

181. Katihākārehi avijjāya ādīnavo hoti? Katihākārehi avijjā nirujjhati? Pañcahākārehi avijjāya ādīnavo hoti. Aṭṭhahākārehi avijjā nirujjhati.

Katamehi pañcahākārehi avijjāya ādīnavo hoti? Aniccaṭṭhena avijjāya ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena avijjāya ādīnavo hoti, anattaṭṭhena avijjāya ādīnavo hoti, santāpaṭṭhena avijjāya ādīnavo hoti, vipariṇāmaṭṭhena avijjāya ādīnavo hoti – imehi pañcahākārehi avijjāya ādīnavo hoti.

Katamehi aṭṭhahākārehi avijjā nirujjhati? Nidānanirodhena avijjā nirujjhati, samudayanirodhena avijjā nirujjhati, jātinirodhena avijjā nirujjhati, pabhavanirodhena avijjā nirujjhati, hetunirodhena avijjā nirujjhati, paccayanirodhena avijjā nirujjhati, ñāṇuppādena avijjā nirujjhati, nirodhupaṭṭhānena avijjā nirujjhati – imehi aṭṭhahākārehi avijjā nirujjhati. Imehi pañcahākārehi avijjāya ādīnavaṃ disvā – imehi aṭṭhahākārehi avijjānirodhe chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. ‘‘Avijjāya nirodhānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘avijjāya nirodhānupassī passasissāmī’’ti sikkhati.

Katihākārehi saṅkhāresu ādīnavo hoti, katihākārehi saṅkhārā nirujjhanti…pe… katihākārehi viññāṇe ādīnavo hoti, katihākārehi viññāṇaṃ nirujjhati… katihākārehi nāmarūpe ādīnavo hoti, katihākārehi nāmarūpaṃ nirujjhati… katihākārehi saḷāyatane ādīnavo hoti, katihākārehi saḷāyatanaṃ nirujjhati… katihākārehi phasse ādīnavo hoti, katihākārehi phasso nirujjhati… katihākārehi vedanāya ādīnavo hoti, katihākārehi vedanā nirujjhati… katihākārehi taṇhāya ādīnavo hoti, katihākārehi taṇhā nirujjhati… katihākārehi upādāne ādīnavo hoti, katihākārehi upādānaṃ nirujjhati… katihākārehi bhave ādīnavo hoti, katihākārehi bhavo nirujjhati… katihākārehi jātiyā ādīnavo hoti, katihākārehi jāti nirujjhati… katihākārehi jarāmaraṇe ādīnavo hoti, katihākārehi jarāmaraṇaṃ nirujjhati? Pañcahākārehi jarāmaraṇe ādīnavo hoti, aṭṭhahākārehi jarāmaraṇaṃ nirujjhati.

Katamehi pañcahākārehi jarāmaraṇe ādīnavo hoti? Aniccaṭṭhena jarāmaraṇe ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena…pe… anattaṭṭhena…pe…

santāpaṭṭhena…pe… vipariṇāmaṭṭhena jarāmaraṇe ādīnavo hoti – imehi pañcahākārehi jarāmaraṇe ādīnavo hoti.

Katamehi aṭṭhahākārehi jarāmaraṇaṃ nirujjhati? Nidānanirodhena jarāmaraṇaṃ nirujjhati, samudayanirodhena…pe… jātinirodhena… pe… pabhavanirodhena … hetunirodhena… paccayanirodhena… ñāṇuppādena…pe… nirodhupaṭṭhānena jarāmaraṇaṃ nirujjhati – imehi aṭṭhahākārehi jarāmaraṇaṃ nirujjhati. Imehi pañcahākārehi jarāmaraṇe ādīnavaṃ disvā imehi aṭṭhahākārehi jarāmaraṇanirodhe chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. ‘‘Jarāmaraṇe nirodhānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘jarāmaraṇe nirodhānupassī passasissāmī’’ti sikkhati. Nirodhānupassī assāsapassāsavasena dhammā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Dhammā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassati. Tena vuccati – ‘‘dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ te dhamme anupassati…pe… evaṃ te dhamme anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Nirodhānupassī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… nirodhānupassī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato…pe… pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

182. Kathaṃ ‘‘paṭinissaggānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘paṭinissaggānupassī passasissāmī’’ti sikkhati? **Paṭinissaggā**ti dve paṭinissaggā – pariccāgapaṭinissaggo ca pakkhandanapaṭinissaggo ca. Rūpaṃ pariccajatīti – pariccāgapaṭinissaggo. Rūpanirodhe nibbāne cittaṃ pakkhandatīti – pakkhandanapaṭinissaggo. ‘‘Rūpe paṭinissaggānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘rūpe paṭinissaggānupassī passasissāmī’’ti sikkhati. Vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ pariccajatīti – pariccāgapaṭinissaggo. Jarāmaraṇanirodhe nibbāne cittaṃ pakkhandatīti – pakkhandanapaṭinissaggo. ‘‘Jarāmaraṇe paṭinissaggānupassī assasissāmī’’ti sikkhati, ‘‘jarāmaraṇe paṭinissaggānupassī passasissāmī’’ti sikkhati. Paṭinissaggānupassī assāsapassāsavasena dhammā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Dhammā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassati. Tena vuccati – ‘‘dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā’’ti.

Anupassatīti kathaṃ te dhamme anupassati? Aniccato anupassati,

no niccato…pe… paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati…pe… paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ te dhamme anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā. Tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Paṭinissaggānupassī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā; yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā; yo tattha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā – imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati jānanto sikkhati…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkhati.

Paṭinissaggānupassī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato viditā vedanā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṃ gacchantntti …pe… paṭinissaggānupassī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānanto indriyāni samodhāneti gocarañca pajānāti samatthañca paṭivijjhati; balāni samodhāneti… bojjhaṅge samodhāneti… maggaṃ samodhāneti… dhamme samodhāneti gocarañca pajānāti samatthañca paṭivijjhati.

Indriyāni samodhānetīti kathaṃ indriyāni samodhāneti? Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ samodhāneti…pe… tena vuccati – ‘‘samatthañca paṭivijjhatī’’ti.

Aṭṭha anupassane ñāṇāni aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo cattāri suttantikavatthūni dhammesu dhammānupassanāya. Imāni bāttiṃsa satokārissa ñāṇāni.

Satokāriñāṇaniddeso pañcamo.

6. Ñāṇarāsichakkaniddeso

183. Katamāni catuvīsati samādhivasena ñāṇāni? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi…pe… vimocayaṃ cittaṃ assāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, vimocayaṃ cittaṃ passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Imāni catuvīsati samādhivasena ñāṇāni.

Katamāni dvesattati vipassanāvasena ñāṇāni? Dīghaṃ assāsaṃ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato

anupassanaṭṭhena vipassanā, dīghaṃ passāsaṃ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā…pe… vimocayaṃ cittaṃ assāsaṃ, vimocayaṃ cittaṃ passāsaṃ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Imāni dvesattati vipassanāvasena ñāṇāni.

Katamāni aṭṭha nibbidāñāṇāni? Aniccānupassī assāsaṃ yathābhūtaṃ jānāti passatīti – nibbidāñāṇaṃ, aniccānupassī passāsaṃ yathābhūtaṃ jānāti passatīti – nibbidāñāṇaṃ…pe… paṭinissaggānupassī assāsaṃ yathābhūtaṃ jānāti passatīti – nibbidāñāṇaṃ, paṭinissaggānupassī passāsaṃ yathābhūtaṃ jānāti passatīti – nibbidāñāṇaṃ. Imāni aṭṭha nibbidāñāṇāni.

Katamāni aṭṭha nibbidānulome ñāṇāni? Aniccānupassī assāsaṃ bhayatupaṭṭhāne paññā nibbidānulome ñāṇaṃ, aniccānupassī passāsaṃ bhayatupaṭṭhāne paññā nibbidānulome ñāṇaṃ…pe… paṭinissaggānupassī assāsaṃ bhayatupaṭṭhāne paññā nibbidānulome ñāṇaṃ, paṭinissaggānupassī passāsaṃ bhayatupaṭṭhāne paññā nibbidānulome ñāṇaṃ – imāni aṭṭha nibbidānulome ñāṇāni.

Katamāni aṭṭha nibbidāpaṭippassaddhiñāṇāni? Aniccānupassī assāsaṃ paṭisaṅkhā santiṭṭhanā paññā nibbidāpaṭippassaddhiñāṇaṃ, aniccānupassī passāsaṃ paṭisaṅkhā santiṭṭhanā paññā nibbidāpaṭippassaddhiñāṇaṃ… pe… paṭinissaggānupassī assāsaṃ paṭisaṅkhā santiṭṭhanā paññā nibbidāpaṭippassaddhiñāṇaṃ, paṭinissaggānupassī passāsaṃ paṭisaṅkhā santiṭṭhanā paññā nibbidāpaṭippassaddhiñāṇaṃ – imāni aṭṭha nibbidāpaṭippassaddhiñāṇāni.

Katamāni ekavīsati vimuttisukhe ñāṇāni? Sotāpattimaggena sakkāyadiṭṭhiyā pahīnattā samucchinnattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ, vicikicchāya pahīnattā samucchinnattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ, sīlabbataparāmāsassa…pe…diṭṭhānusayassa,vicikicchānusayassapahīnattā samucchinnattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ, sakadāgāmimaggena oḷārikassa, kāmarāgasaññojanassa…pe… paṭighasaññojanassa, oḷārikassa kāmarāgānusayassa, paṭighānusayassa pahīnattā samucchinnattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ, anāgāmimaggena anusahagatassa kāmarāgasaññojanassa…pe… paṭighasaññojanassa, anusahagatassa kāmarāgānusayassa, paṭighānusayassa pahīnattā samucchinnattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ, arahattamaggena, rūparāgassa…pe… arūparāgassa, mānassa, uddhaccassa, avijjāya, mānānusayassa, bhavarāgānusayassa,

avijjānusayassa pahīnattā samucchinnattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ. Imāni ekavīsati vimuttisukhe ñāṇāni. Soḷasavatthukaṃ ānāpānassatisamādhiṃ bhāvayato samadhikāni imāni dve ñāṇasatāni uppajjanti.

Ñāṇarāsichakkaniddeso chaṭṭho.

Ānāpānassatikathā niṭṭhitā.

4. Indriyakathā

1. Paṭhamasuttantaniddeso

184. Evaṃ me sutaṃ – ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesi – ‘‘bhikkhavo’’ti. ‘‘Bhadante’’ti te bhikkhū bhagavato paccassosuṃ. Bhagavā etadavoca –

‘‘Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ, vīriyindriyaṃ, satindriyaṃ, samādhindriyaṃ, paññindriyaṃ – imāni kho, bhikkhave, pañcindriyāni’’ .

185. Imāni pañcindriyāni katihākārehi visujjhanti? Imāni pañcindriyāni pannarasahi ākārehi visujjhanti. Assaddhe puggale parivajjayato, saddhe puggale sevato bhajato payirupāsato, pasādanīye suttante paccavekkhato – imehi tīhākārehi saddhindriyaṃ visujjhati. Kusīte puggale parivajjayato, āraddhavīriye puggale sevato bhajato payirupāsato, sammappadhāne paccavekkhato – imehi tīhākārehi vīriyindriyaṃ visujjhati. Muṭṭhassatī puggale parivajjayato, upaṭṭhitassatī puggale sevato bhajato payirupāsato, satipaṭṭhāne paccavekkhato – imehi tīhākārehi satindriyaṃ visujjhati. Asamāhite puggale parivajjayato, samāhite puggale sevato bhajato payirupāsato, jhānavimokkhe paccavekkhato – imehi tīhākārehi samādhindriyaṃ visujjhati. Duppaññe puggale parivajjayato, paññavante puggale sevato bhajato payirupāsato, gambhīrañāṇacariyaṃ paccavekkhato – imehi tīhākārehi paññindriyaṃ visujjhati. Iti ime pañca puggale parivajjayato, pañca puggale sevato bhajato payirupāsato, pañca suttantakkhandhe paccavekkhato – imehi pannarasahi ākārehi imāni pañcindriyāni visujjhanti.

Katihākārehi pañcindriyāni bhāviyanti, katihākārehi pañcannaṃ

indriyānaṃ bhāvanā hoti? Dasahākārehi pañcindriyāni bhāviyanti, dasahākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ bhāvanā hoti. Assaddhiyaṃ pajahanto saddhindriyaṃ bhāveti, saddhindriyaṃ bhāvento assaddhiyaṃ pajahati; kosajjaṃ pajahanto vīriyindriyaṃ bhāveti, vīriyindriyaṃ bhāvento kosajjaṃ pajahati; pamādaṃ pajahanto satindriyaṃ bhāveti, satindriyaṃ bhāvento pamādaṃ pajahati; uddhaccaṃ pajahanto samādhindriyaṃ bhāveti, samādhindriyaṃ bhāvento uddhaccaṃ pajahati; avijjaṃ pajahanto paññindriyaṃ bhāveti, paññindriyaṃ bhāvento avijjaṃ pajahati. Imehi dasahākārehi pañcindriyāni bhāviyanti, imehi dasahākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ bhāvanā hoti.

Katihākārehi pañcindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni? Dasahākārehi pañcindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Assaddhiyassa pahīnattā suppahīnattā saddhindriyaṃ bhāvitaṃ hoti subhāvitaṃ; saddhindriyassa bhāvitattā subhāvitattā assaddhiyaṃ pahīnaṃ hoti suppahīnaṃ. Kosajjassa pahīnattā suppahīnattā vīriyindriyaṃ bhāvitaṃ hoti subhāvitaṃ; vīriyindriyassa bhāvitattā subhāvitattā kosajjaṃ pahīnaṃ hoti suppahīnaṃ. Pamādassa pahīnattā suppahīnattā satindriyaṃ bhāvitaṃ hoti subhāvitaṃ; satindriyassa bhāvitattā subhāvitattā pamādo pahīno hoti suppahīno. Uddhaccassa pahīnattā suppahīnattā samādhindriyaṃ bhāvitaṃ hoti subhāvitaṃ; samādhindriyassa bhāvitattā subhāvitattā uddhaccaṃ pahīnaṃ hoti suppahīnaṃ. Avijjāya pahīnattā paññindriyaṃ bhāvitaṃ hoti subhāvitaṃ; paññindriyassa bhāvitattā subhāvitattā avijjā pahīnā hoti suppahīnā. Imehi dasahākārehi pañcindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni.

186. Katihākārehi pañcindriyāni bhāviyanti, katihākārehi pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca? Catūhākārehi pañcindriyāni bhāviyanti catūhākārehi pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca. Sotāpattimaggakkhaṇe pañcindriyāni bhāviyanti; sotāpattiphalakkhaṇe pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca. Sakadāgāmimaggakkhaṇe pañcindriyāni bhāviyanti; sakadāgāmiphalakkhaṇe pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca. Anāgāmimaggakkhaṇe pañcindriyāni bhāviyanti; anāgāmiphalakkhaṇe pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca. Arahattamaggakkhaṇe pañcindriyāni bhāviyanti; arahattaphalakkhaṇe pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca. Iti catasso maggavisuddhiyo, catasso phalavisuddhiyo, catasso samucchedavisuddhiyo, catasso

paṭippassaddhivisuddhiyo. Imehi catūhākārehi pañcindriyāni bhāviyanti; imehi catūhākārehi pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca.

Katinaṃ puggalānaṃ indriyabhāvanā; kati puggalā bhāvitindriyā? Aṭṭhannaṃ puggalānaṃ indriyabhāvanā; tayo puggalā bhāvitindriyā. Katamesaṃ aṭṭhannaṃ puggalānaṃ indriyabhāvanā? Sattannañca sekkhānaṃ, puthujjanakalyāṇakassa ca – imesaṃ aṭṭhannaṃ puggalānaṃ indriyabhāvanā. Katame tayo puggalā bhāvitindriyā? Savanena buddho tathāgatassa sāvako khīṇāsavo bhāvitindriyo, sayaṃ bhūtaṭṭhena paccekasambuddho bhāvitindriyo, appameyyaṭṭhena tathāgato arahaṃ sammāsambuddho bhāvitindriyo – ime tayo puggalā bhāvitindriyā. Iti imesaṃ aṭṭhannaṃ puggalānaṃ indriyabhāvanā; ime tayo puggalā bhāvitindriyā.

Suttantaniddeso paṭhamo.

2. Dutiyasuttantaniddeso

187. Sāvatthinidānaṃ. ‘‘Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ, vīriyindriyaṃ, satindriyaṃ, samādhindriyaṃ, paññindriyaṃ. Ye hi keci, bhikkhave, samaṇā vā brāhmaṇā vā imesaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca yathābhūtaṃ nappajānanti, na me te, bhikkhave, samaṇā vā brāhmaṇā vā samaṇesu vā samaṇasammatā, brāhmaṇesu vā brāhmaṇasammatā; na ca panete āyasmantā sāmaññatthaṃ vā brahmaññatthaṃ vā diṭṭheva dhamme sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharanti. Ye ca kho keci bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā imesaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca yathābhūtaṃ pajānanti, te kho me, bhikkhave, samaṇā vā brāhmaṇā vā samaṇesu vā samaṇasammatā, brāhmaṇesu vā brāhmaṇasammatā; te ca panāyasmantā sāmaññatthañca brahmaññatthañca diṭṭheva dhamme sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharantī’’ti.

188. Katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayo hoti; katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayaṃ pajānāti? Katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamo hoti; katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamaṃ pajānāti? Katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādo hoti, katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādaṃ pajānāti? Katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavo hoti; katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ

ādīnavaṃ pajānāti? Katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ hoti; katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ pajānāti?

Cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayo hoti; cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayaṃ pajānāti. Cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamo hoti; cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamaṃ pajānāti. Pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādo hoti; pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādaṃ pajānāti. Pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavo hoti; pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavaṃ pajānāti. Asītisataṃ ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ hoti; asītisataṃ ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ pajānāti.

Katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayo hoti; katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayaṃ pajānāti? Adhimokkhatthāya āvajjanāya samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, adhimokkhavasena chandassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, adhimokkhavasena manasikārassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, saddhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa samudayo hoti; paggahatthāya āvajjanāya samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, paggahavasena chandassa samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, paggahavasena manasikārassa samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, vīriyindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa samudayo hoti; upaṭṭhānatthāya āvajjanāya samudayo satindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, satindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ satindriyassa samudayo hoti; avikkhepatthāya āvajjanāya samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena chandassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena manasikārassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, samādhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa samudayo hoti; dassanatthāya āvajjanāya samudayo paññindriyassa samudayo hoti, dassanavasena chandassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti, dassanavasena manasikārassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti, paññindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ paññindriyassa samudayo hoti. Adhimokkhatthāya āvajjanāya samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, paggahatthāya āvajjanāya samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānatthāya āvajjanāya samudayo satindriyassa samudayo hoti, avikkhepatthāya āvajjanāya samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, dassanatthāya āvajjanāya samudayo paññindriyassa samudayo hoti.

Adhimokkhavasena chandassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, paggahavasena chandassa samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena chandassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, dassanavasena chandassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti. Adhimokkhavasena manasikārassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, paggahavasena manasikārassa samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena manasikārassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, dassanavasena manasikārassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti. Saddhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa samudayo hoti vīriyindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa samudayo hoti, satindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ satindriyassa samudayo hoti, samādhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa samudayo hoti, paññindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ paññindriyassa samudayo hoti.

Imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayo hoti, imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayaṃ pajānāti.

Katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamo hoti; katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamaṃ pajānāti? Adhimokkhatthāya āvajjanāya atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, adhimokkhavasena chandassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, adhimokkhavasena manasikārassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, saddhindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa vasena atthaṅgamo hoti; paggahatthāya āvajjanāya atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena chandassa atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena manasikārassa atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, vīriyindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti; upaṭṭhānatthāya āvajjanāya atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, satindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ satindriyassa atthaṅgamo hoti; avikkhepatthāya āvajjanāya atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena chandassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena manasikārassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, samādhindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa atthaṅgamo hoti; dassanatthāya āvajjanāya atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena

chandassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena manasikārassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti, paññindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ paññindriyassa atthaṅgamo hoti.

Adhimokkhatthāya āvajjanāya atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahatthāya āvajjanāya atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānatthāya āvajjanāya atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepatthāya āvajjanāya atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanatthāya āvajjanāya atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti. Adhimokkhavasena chandassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena chandassa atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena chandassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena chandassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti. Adhimokkhavasena manasikārassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena manasikārassa atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena manasikārassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena manasikārassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti. Saddhindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, vīriyindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, satindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ satindriyassa atthaṅgamo hoti, samādhindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, paññindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ paññindriyassa atthaṅgamo hoti.

Imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamo hoti; imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamaṃ pajānāti.

Ka. assādaniddeso

189. Katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādo hoti; katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādaṃ pajānāti? Assaddhiyassa anupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa assādo hoti, assaddhiyapariḷāhassa anupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa assādo hoti, adhimokkhacariyāya vesārajjaṃ saddhindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo saddhindriyassa assādo hoti, yaṃ saddhindriyaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ ayaṃ saddhindriyassa assādo.

Kosajjassa anupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa assādo hoti, kosajjapariḷāhassa

anupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa assādo hoti, paggahacariyāya vesārajjaṃ vīriyindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo vīriyindriyassa assādo hoti, yaṃ vīriyindriyaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ ayaṃ vīriyindriyassa assādo.

Pamādassa anupaṭṭhānaṃ satindriyassa assādo hoti, pamādapariḷāhassa anupaṭṭhānaṃ satindriyassa assādo hoti, upaṭṭhānacariyāya vesārajjaṃ satindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo satindriyassa assādo hoti, yaṃ satindriyaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ ayaṃ satindriyassa assādo.

Uddhaccassa anupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa assādo hoti, uddhaccapariḷāhassa anupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa assādo hoti, avikkhepacariyāya vesārajjaṃ samādhindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo samādhindriyassa assādo hoti, yaṃ samādhindriyaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ ayaṃ samādhindriyassa assādo.

Avijjāya anupaṭṭhānaṃ paññindriyassa assādo hoti, avijjāpariḷāhassa anupaṭṭhānaṃ paññindriyassa assādo hoti, dassanacariyāya vesārajjaṃ paññindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo paññindriyassa assādo hoti, yaṃ paññindriyaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ ayaṃ paññindriyassa assādo.

Imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādo hoti; imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādaṃ pajānāti.

Kha. ādīnavaniddeso

190. Katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavo hoti; katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavaṃ pajānāti? Assaddhiyassa upaṭṭhānaṃ saddhindriyassa ādīnavo hoti, assaddhiyapariḷāhassa upaṭṭhānaṃ saddhindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena saddhindriyassa ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena saddhindriyassa ādīnavo hoti, anattaṭṭhena saddhindriyassa ādīnavo hoti.

Kosajjassa upaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa ādīnavo hoti, kosajjapariḷāhassa upaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena vīriyindriyassa ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena…pe… anattaṭṭhena vīriyindriyassa ādīnavo hoti.

Pamādassa upaṭṭhānaṃ satindriyassa ādīnavo hoti, pamādapariḷāhassa upaṭṭhānaṃ satindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena satindriyassa ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena…pe… anattaṭṭhena satindriyassa ādīnavo hoti.

Uddhaccassa upaṭṭhānaṃ samādhindriyassa ādīnavo hoti, uddhaccapariḷāhassa upaṭṭhānaṃ samādhindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena samādhindriyassa ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena…pe… anattaṭṭhena samādhindriyassa ādīnavo hoti.

Avijjāya upaṭṭhānaṃ paññindriyassa ādīnavo hoti, avijjāpariḷāhassa upaṭṭhānaṃ paññindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena paññindriyassa ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena paññindriyassa ādīnavo hoti, anattaṭṭhena paññindriyassa ādīnavo hoti.

Imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavo hoti; imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavaṃ pajānāti.

Ga. nissaraṇaniddeso

191. Katamehi asītisataṃ ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ hoti; katamehi asītisataṃ ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ pajānāti? Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ assaddhiyā nissaṭaṃ hoti, assaddhiyapariḷāhā nissaṭaṃ hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissaṭaṃ hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissaṭaṃ hoti, tato paṇītatarasaddhindriyassa paṭilābhā purimatarasaddhindriyā nissaṭaṃ hoti; paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ kosajjā nissaṭaṃ hoti, kosajjapariḷāhā nissaṭaṃ hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissaṭaṃ hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissaṭaṃ hoti, tato paṇītataravīriyindriyassa paṭilābhā purimataravīriyindriyā nissaṭaṃ hoti; upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ pamādā nissaṭaṃ hoti, pamādapariḷāhā nissaṭaṃ hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissaṭaṃ hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissaṭaṃ hoti, tato paṇītatarasatindriyassa paṭilābhā purimatarasatindriyā nissaṭaṃ hoti; avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ uddhaccā nissaṭaṃ hoti, uddhaccapariḷāhā nissaṭaṃ hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissaṭaṃ hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissaṭaṃ hoti, tato paṇītatarasamādhindriyassa paṭilābhā purimatarasamādhindriyā nissaṭaṃ hoti; dassanaṭṭhena paññindriyaṃ avijjāya nissaṭaṃ hoti, avijjāpariḷāhā nissaṭaṃ hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissaṭaṃ hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissaṭaṃ hoti, tato paṇītatarapaññindriyassa paṭilābhā purimatarapaññindriyā nissaṭaṃ hoti.

192. Pubbabhāge pañcahi indriyehi paṭhamajjhānavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, paṭhame jhāne pañcahindriyehi dutiyajjhānavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, dutiye jhāne pañcahindriyehi tatiyajjhānavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, tatiye jhāne pañcahindriyehi catutthajjhānavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, catutthe jhāne pañcahindriyehi ākāsānañcāyatanasamāpattivasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā pañcahindriyehi viññāṇañcāyatanasamāpattivasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā pañcahindriyehi ākiñcaññāyatanasamāpattivasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā pañcahindriyehi nevasaññānāsaññāyatanasamāpattivasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā pañcahindriyehi aniccānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti.

Aniccānupassanā pañcahindriyehi dukkhānupassanāvase pañcindriyāni nissaṭāni honti, dukkhānupassanā pañcahindriyehi anattānupassanāvase pañcindriyāni nissaṭāni honti, anattānupassanā pañcahindriyehi nibbidānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, nibbidānupassanāya pañcahindriyehi virāgānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, virāgānupassanāya pañcahindriyehi nirodhānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, nirodhānupassanāya pañcahindriyehi paṭinissaggānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, paṭinissaggānupassanāya pañcahindriyehi khayānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, khayānupassanāya pañcahindriyehi vayānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, vayānupassanāya pañcahindriyehi vipariṇāmānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, vipariṇāmānupassanāya pañcahindriyehi animittānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, animittānupassanāya pañcahindriyehi appaṇihitānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, appaṇihitānupassanāya pañcahindriyehi suññatānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti suññatānupassanāya pañcahindriyehi adhipaññādhammavipassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti. Adhipaññādhammavipassanāya pañcahindriyehi yathābhūtañāṇadassanavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, yathābhūtañāṇadassane pañcahindriyehi ādīnavānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, ādīnavānupassanāya pañcahindriyehi paṭisaṅkhānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, paṭisaṅkhānupassanāya pañcahindriyehi vivaṭṭanānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti. Vivaṭṭanānupassanāya pañcahindriyehi

sotāpattimaggavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti.

Sotāpattimagge pañcahindriyehi sotāpattiphalasamāpattivasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, sotāpattiphalasamāpattiyā pañcahindriyehi sakadāgāmimaggavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, sakadāgāmimagge pañcahindriyehi sakadāgāmiphalasamāpattivasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, sakadāgāmiphalasamāpattiyā pañcahindriyehi anāgāmimaggavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, anāgāmimagge pañcahindriyehi anāgāmiphalasamāpattivasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, anāgāmiphalasamāpattiyā pañcahindriyehi arahattamaggavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, arahattamagge pañcahindriyehi arahattaphalasamāpattivasena pañcindriyāni nissaṭāni honti.

Nekkhamme pañcindriyāni kāmacchandato nissaṭāni honti, abyāpāde pañcindriyāni byāpādato nissaṭāni honti, ālokasaññāya pañcindriyāni thinamiddhato nissaṭāni honti, avikkhepe pañcindriyāni uddhaccato nissaṭāni honti, dhammavavatthāne pañcindriyāni vicikicchāya nissaṭāni honti, ñāṇe pañcindriyāni avijjāya nissaṭāni honti, pāmojje pañcindriyāni aratiyā nissaṭāni honti.

193. Paṭhame jhāne pañcindriyāni nīvaraṇehi nissaṭāni honti, dutiye jhāne pañcindriyāni vitakkavicārehi nissaṭāni honti, tatiye jhāne pañcindriyāni pītiyā nissaṭāni honti, catutthe jhāne pañcindriyāni sukhadukkhehi nissaṭāni honti, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā pañcindriyāni rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya nissaṭāni honti, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā pañcindriyāni ākāsānañcāyatanasaññāya nissaṭāni honti, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā pañcindriyāni viññāṇañcāyatanasaññāya nissaṭāni honti, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā pañcindriyāni ākiñcaññāyatanasaññāya nissaṭāni honti.

Aniccānupassanā pañcindriyāni niccasaññāya nissaṭāni honti, dukkhānupassanā pañcindriyāni sukhasaññāya nissaṭāni honti, anattānupassanā pañcindriyāni attasaññāya nissaṭāni honti, nibbidānupassanāya pañcindriyāni nandiyā nissaṭāni honti, virāgānupassanāya pañcindriyāni rāgato nissaṭāni honti, nirodhānupassanāya pañcindriyāni samudayato nissaṭāni honti, paṭinissaggānupassanāya pañcindriyāni ādānato nissaṭāni honti, khayānupassanāya pañcindriyāni ghanasaññāya nissaṭāni honti, vayānupassanāya pañcindriyāni āyūhanato nissaṭāni honti, vipariṇāmānupassanāya pañcindriyāni dhuvasaññāya nissaṭāni honti, animittānupassanāya pañcindriyāni nimittato nissaṭāni

honti, appaṇihitānupassanāya pañcindriyāni paṇidhiyā nissaṭāni honti, suññatānupassanāya pañcindriyāni abhinivesato nissaṭāni honti. Adhipaññādhammavipassanāya pañcindriyāni sārādānābhinivesato nissaṭāni honti, yathābhūtañāṇadassane pañcindriyāni sammohābhinivesato nissaṭāni honti, ādīnavānupassanāya pañcindriyāni ālayābhinivesato nissaṭāni honti, paṭisaṅkhānupassanāya pañcindriyāni appaṭisaṅkhāya nissaṭāni honti, vivaṭṭanānupassanāya pañcindriyāni saññogābhinivesato nissaṭāni honti.

Sotāpattimagge pañcindriyāni diṭṭhekaṭṭhehi kilesehi nissaṭāni honti, sakadāgāmimagge pañcindriyāni oḷārikehi kilesehi nissaṭāni honti, anāgāmimagge pañcindriyāni anusahagatehi kilesehi nissaṭāni honti, arahattamagge pañcindriyāni sabbakilesehi nissaṭāni honti, sabbesaññeva khīṇāsavānaṃ tattha tattha pañcindriyāni nissaṭāni ceva honti sunissaṭāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca.

Imehi asītisataṃ ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ hoti; imehi asītisataṃ ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ pajānāti.

Suttantaniddeso dutiyo.

Paṭhamabhāṇavāro.

3. Tatiyasuttantaniddeso

194. Sāvatthinidānaṃ . ‘‘Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ, vīriyindriyaṃ, satindriyaṃ, samādhindriyaṃ, paññindriyaṃ. Kattha ca, bhikkhave, saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu sotāpattiyaṅgesu – ettha saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu sammappadhānesu – ettha vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu satipaṭṭhānesu – ettha satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu jhānesu – ettha samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu ariyasaccesu – ettha paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ’’.

Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katihākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa vasena katihākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena katihākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Catūsu

jhānesu samādhindriyassa vasena katihākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katihākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni?

Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni. Catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni. Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni. Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni. Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Ka. pabhedagaṇananiddeso

195. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Sappurisasaṃseve sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ; saddhammasavane sotāpattiyaṅge… yonisomanasikāre sotāpattiyaṅge… dhammānudhammapaṭipattiyā sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya sammappadhāne paggahādhipateyyaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, vīriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya sammappadhāne…pe… anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya sammappadhāne…pe… uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā sammappadhāne paggahādhipateyyaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, vīriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ

daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhāne upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhāne…pe… citte cittānupassanāsatipaṭṭhāne…dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhāne upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Paṭhame jhāne avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Dutiye jhāne…pe… tatiye jhāne… catutthe jhāne avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Dukkhe ariyasacce dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Dukkhasamudaye ariyasacce…pe… dukkhanirodhe ariyasacce… dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ariyasacce dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena

samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Kha. cariyavāro

196. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā?

Catūsu sammappadhānesu…pe… catūsu satipaṭṭhānesu… catūsu jhānesu… catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā? Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā. Catūsu sammappadhānesu…pe… catūsu satipaṭṭhānesu… catūsu jhānesu… catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā.

Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā? Sappurisasaṃseve sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Saddhammasavane sotāpattiyaṅge… pe… yoniso manasikāre sotāpattiyaṅge… dhammānudhammapaṭipattiyā sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā.

Catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā? Anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya sammappadhāne paggahādhipateyyaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, vīriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya sammappadhāne…pe… anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya sammappadhāne…pe…

uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā sammappadhāne paggahādhipateyyaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā…pe… catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā.

Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā? Kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhāne upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, paggahaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhāne…pe… citte cittānupassanāsatipaṭṭhāne… pe… dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhāne upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā…pe… catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā.

Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā? Paṭhame jhāne avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, paggahaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Dutiye jhāne…pe… tatiye jhāne…pe… catutthe jhāne avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā…pe… catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā.

Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā? Dukkhe ariyasacce dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, paggahaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Dukkhasamudaye ariyasacce…pe… dukkhanirodhe ariyasacce… dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ariyasacce dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, paggahaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa

vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā.

Ga. cāravihāraniddeso

197. Cāro ca vihāro ca anubuddho hoti paṭividdho, yathācarantaṃ yathāviharantaṃ viññū sabrahmacārī gambhīresu ṭhānesu okappeyyuṃ – ‘‘addhā, ayamāyasmā patto vā pāpuṇissati vā’’.

Cariyāti aṭṭha cariyāyo – iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā, ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokatthacariyāti. **Iriyāpathacariyā**ti catūsu iriyāpathesu. **Āyatanacariyā**ti chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu. **Saticariyā**ti catūsu satipaṭṭhānesu. **Samādhicariyā**ti catūsu jhānesu. **Ñāṇacariyā**ti catūsu ariyasaccesu. **Maggacariyā**ti catūsu ariyamaggesu. **Patticariyā**ti catūsu sāmaññaphalesu. **Lokatthacariyā**ti tathāgatesu arahantesu sammāsambuddhesu, padese paccekabuddhesu, padese sāvakesu. Iriyāpathacariyā ca paṇidhisampannānaṃ, āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṃ, saticariyā ca appamādavihārīnaṃ, samādhicariyā ca adhicittamanuyuttānaṃ, ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṃ, maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṃ, patticariyā ca adhigataphalānaṃ, lokatthacariyā ca tathāgatānaṃ arahantānaṃ sammāsambuddhānaṃ, padese paccekabuddhānaṃ, padese sāvakānaṃ. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo. Adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhāpento satiyā carati, avikkhepaṃ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya carati, evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti āyatanacariyāya carati, evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya carati – imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo. Dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā, abhiniropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammāājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa – imā aṭṭha cariyāyo.

Vihāroti adhimuccanto saddhāya viharati, paggaṇhanto vīriyena viharati, upaṭṭhāpento satiyā viharati, avikkhepaṃ karonto samādhinā viharati, pajānanto paññāya viharati.

Anubuddhoti saddhindriyassa adhimokkhaṭṭho anubuddho hoti,

vīriyindriyassa paggahaṭṭho anubuddho hoti, satindriyassa upaṭṭhānaṭṭho anubuddho hoti, samādhindriyassa avikkhepaṭṭho anubuddho hoti, paññindriyassa dassanaṭṭho anubuddho hoti.

Paṭividdhoti saddhindriyassa adhimokkhaṭṭho paṭividdho hoti, vīriyindriyassa paggahaṭṭho paṭividdho hoti, satindriyassa upaṭṭhānaṭṭho paṭividdho hoti, samādhindriyassa avikkhepaṭṭho paṭividdho hoti, paññindriyassa dassanaṭṭho paṭividdho hoti. **Yathācaranta**nti evaṃ saddhāya carantaṃ, evaṃ vīriyena carantaṃ, evaṃ satiyā carantaṃ, evaṃ samādhinā carantaṃ, evaṃ paññāya carantaṃ. **Yathāviharanta**nti evaṃ saddhāya viharantaṃ, evaṃ vīriyena viharantaṃ, evaṃ satiyā viharantaṃ, evaṃ samādhinā viharantaṃ, evaṃ paññāya viharantaṃ. **Viññū**ti viññū vibhāvī medhāvī paṇḍitā buddhisampannā. **Sabrahmacārī**ti ekakammaṃ ekuddeso samasikkhatā. **Gambhīresu ṭhānesū**ti gambhīrāni ṭhānāni vuccanti jhānā ca vimokkhā ca samādhī ca samāpattiyo ca maggā ca phalāni ca abhiññāyo ca paṭisambhidā ca. **Okappeyyu**nti saddaheyyuṃ adhimucceyyuṃ. **Addhā**ti ekaṃsavacanametaṃ nissaṃsayavacanametaṃ nikkaṅkhavacanametaṃ advejjhavacanametaṃ adveḷhakavacanametaṃ niyogavacanametaṃ apaṇṇakavacanametaṃ avatthāpanavacanametaṃ – addhāti. **Āyasmā**ti piyavacanametaṃ garuvacanametaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ – āyasmāti. **Patto vā**ti adhigato vā. **Pāpuṇissati vā**ti adhigamissati vā.

Suttantaniddeso tatiyo.

4. Catutthasuttantaniddeso

198. Purimanidānaṃ . ‘‘Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ, vīriyindriyaṃ, satindriyaṃ, samādhindriyaṃ, paññindriyaṃ – imāni kho, bhikkhave, pañcindriyāni. Imāni pañcindriyāni katihākārehi kenaṭṭhena daṭṭhabbāni? Imāni pañcindriyāni chahākārehi tenaṭṭhena daṭṭhabbāni – ādhipateyyaṭṭhena ādivisodhanaṭṭhena adhimattaṭṭhena, adhiṭṭhānaṭṭhena, pariyādānaṭṭhena, patiṭṭhāpakaṭṭhena’’.

Ka. ādhipateyyaṭṭhaniddeso

199. Kathaṃ **ādhipateyyaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni?** Assaddhiyaṃ pajahato adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kosajjaṃ pajahato

paggahādhipateyyaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, vīriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Pamādaṃ pajahato upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Uddhaccaṃ pajahato avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Avijjaṃ pajahato dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ.

Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammavasena adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammavasena paggahādhipateyyaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, vīriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammavasena upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammavasena avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammavasena dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ.

Byāpādaṃ pajahato abyāpādavasena…pe… thinamiddhaṃ pajahato

ālokasaññāvasena…pe… sabbakilese pajahato arahattamaggavasena adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ…pe… sabbakilese pajahato arahattamaggavasena dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Evaṃ ādhipateyyaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Kha. ādivisodhanaṭṭhaniddeso

200. Kathaṃ **ādivisodhanaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni?** Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ, assaddhiyasaṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi – saddhindriyassa ādivisodhanā. Paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ, kosajjasaṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi – vīriyindriyassa ādivisodhanā. Upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ, pamādasaṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi – satindriyassa ādivisodhanā. Avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ, uddhaccasaṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi – samādhindriyassa ādivisodhanā. Dassanaṭṭhena paññindriyaṃ, avijjāsaṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi – paññindriyassa ādivisodhanā. Nekkhamme pañcindriyāni, kāmacchandasaṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi – pañcannaṃ indriyānaṃ ādivisodhanā. Abyāpāde pañcindriyāni, byāpādasaṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi – pañcannaṃ indriyānaṃ ādivisodhanā…pe… arahattamagge pañcindriyāni, sabbakilesasaṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi – pañcannaṃ indriyānaṃ ādivisodhanā. Evaṃ ādivisodhanaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Ga. adhimattaṭṭhaniddeso

201. Kathaṃ **adhimattaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni?** Saddhindriyassa bhāvanāya chando uppajjati – chandavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Chandavasena pāmojjaṃ uppajjati – pāmojjavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Pāmojjavasena pīti uppajjati – pītivasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Pītivasena passaddhi uppajjati – passaddhivasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Passaddhivasena sukhaṃ uppajjati – sukhavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Sukhavasena obhāso uppajjati – obhāsavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Obhāsavasena saṃvego uppajjati – saṃvegavasena

saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saṃvejetvā cittaṃ samādahati – samādhivasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Tathā samāhitaṃ cittaṃ sādhukaṃ paggaṇhāti – paggahavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Tathāpaggahitaṃ cittaṃ sādhukaṃ ajjhupekkhati – upekkhāvasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Upekkhāvasena nānattakilesehi cittaṃ vimuccati – vimokkhavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vimuttattā te dhammā ekarasā honti – ekarasaṭṭhena bhāvanāvasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Bhāvitattā tato paṇītatare vivaṭṭanti – vivaṭṭanāvasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vivaṭṭitattā tato vosajjati – vosaggavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vosajjitattā tato nirujjhanti – nirodhavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Nirodhavasena dve vosaggā – pariccāgavosaggo ca, pakkhandanavosaggo ca. Kilese ca khandhe ca pariccajatīti – pariccāgavosaggo. Nirodhanibbānadhātuyā cittaṃ pakkhandatīti – pakkhandanavosaggo. Nirodhavasena ime dve vosaggā.

Assaddhiyassapahānāyachandouppajjati…pe…assaddhiyapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati… diṭṭhekaṭṭhānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati… oḷārikānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati… anusahagatānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati… sabbakilesānaṃ pahānāya chando uppajjati – chandavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti…pe… vīriyindriyassa bhāvanāya chando uppajjati… pe… kosajjassa pahānāya chando uppajjati… kosajjapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati… diṭṭhekaṭṭhānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati… pe… sabbakilesānaṃ pahānāya chando uppajjati… satindriyassa bhāvanāya chando uppajjati…pe… pamādassa pahānāya chando uppajjati… pamādapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati…pe… sabbakilesānaṃ pahānāya chando uppajjati… samādhindriyassa bhāvanāya chando uppajjati…pe…uddhaccassapahānāyachandouppajjatiuddhaccapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati…pe… sabbakilesānaṃ pahānāya chando uppajjati… paññindriyassa bhāvanāya chando uppajjati…pe… avijjāya pahānāya chando uppajjati… avijjāpariḷāhassa pahānāya chando uppajjati… diṭṭhekaṭṭhānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati… oḷārikānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati… anusahagatānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati… sabbakilesānaṃ pahānāya chando uppajjati – chandavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Chandavasena pāmojjaṃ uppajjati – pāmojjavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Pāmojjavasena pīti uppajjati – pītivasena paññā vasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Pītivasena passaddhi uppajjati – passaddhivasena

paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Passaddhivasena sukhaṃ uppajjati – sukhavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Sukhavasena obhāso uppajjati – obhāsavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Obhāsavasena saṃvego uppajjati – saṃvegavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saṃvejetvā cittaṃ samādahati – samādhivasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Tathāsamāhitaṃ cittaṃ sādhukaṃ paggaṇhāti – paggahavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Tathāpaggahitaṃ cittaṃ sādhukaṃ ajjhupekkhati – upekkhāvasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Upekkhāvasena nānattakilesehi cittaṃ vimuccati – vimokkhavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vimuttattā te dhammā ekarasā honti – bhāvanāvasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Bhāvitattā tato paṇītatare vivaṭṭanti – vivaṭṭanāvasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vivaṭṭitattā tato vosajjati – vosaggavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vosajjitattā tato nirujjhanti – nirodhavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Nirodhavasena dve vosaggā – pariccāgavosaggo ca, pakkhandanavosaggo ca. Kilese ca khandhe ca pariccajatīti – pariccāgavosaggo. Nirodhanibbānadhātuyā cittaṃ pakkhandatīti – pakkhandanavosaggo. Nirodhavasena ime dve vosaggā. Evaṃ adhimattaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Dutiyabhāṇavāro.

Gha. adhiṭṭhānaṭṭhaniddeso

202. Kathaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni? Saddhindriyassa bhāvanāya chando uppajjati – chandavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhiṭṭhāti. Chandavasena pāmojjaṃ uppajjati – pāmojjavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhiṭṭhāti…pe… evaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Ṅa. pariyādānaṭṭhaniddeso

Kathaṃ pariyādānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni? Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ assaddhiyaṃ pariyādiyati, assaddhiyapariḷāhaṃ pariyādiyati. Paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ kosajjaṃ pariyādiyati, kosajjapariḷāhaṃ pariyādiyati. Upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ pamādaṃ pariyādiyati, pamādapariḷāhaṃ pariyādiyati. Avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ uddhaccaṃ pariyādiyati, uddhaccapariḷāhaṃ pariyādiyati. Dassanaṭṭhena paññindriyaṃ avijjaṃ pariyādiyati, avijjāpariḷāhaṃ

pariyādiyati. Nekkhamme pañcindriyāni kāmacchandaṃ pariyādiyanti. Abyāpāde pañcindriyāni byāpādaṃ pariyādiyanti. Ālokasaññāya pañcindriyāni thinamiddhaṃ pariyādiyanti. Avikkhepe pañcindriyāni uddhaccaṃ pariyādiyanti…pe… arahattamagge pañcindriyāni sabbakilese pariyādiyanti. Evaṃ pariyādānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Ca. patiṭṭhāpakaṭṭhaniddeso

203. Kathaṃ patiṭṭhāpakaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni? Saddho saddhindriyaṃ adhimokkhe patiṭṭhāpeti, saddhassa saddhindriyaṃ adhimokkhe patiṭṭhāpeti. Vīriyavā vīriyindriyaṃ paggahe patiṭṭhāpeti, vīriyavato vīriyindriyaṃ paggahe patiṭṭhāpeti. Satimā satindriyaṃ upaṭṭhāne patiṭṭhāpeti, satimato satindriyaṃ upaṭṭhāne patiṭṭhāpeti. Samāhito samādhindriyaṃ avikkhepe patiṭṭhāpeti, samāhitassa samādhindriyaṃ avikkhepe patiṭṭhāpeti. Paññavā paññindriyaṃ dassane patiṭṭhāpeti, paññavato paññindriyaṃ dassane patiṭṭhāpeti. Yogāvacaro pañcindriyāni nekkhamme patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañcindriyāni nekkhamme patiṭṭhāpenti. Yogāvacaro pañcindriyāni abyāpāde patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañcindriyāni abyāpāde patiṭṭhāpenti. Yogāvacaro pañcindriyāni ālokasaññāya patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañcindriyāni ālokasaññāya patiṭṭhāpenti. Yogāvacaro pañcindriyāni avikkhepe patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañcindriyāni avikkhepe patiṭṭhāpenti…pe… yogāvacaro pañcindriyāni arahattamagge patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañcindriyāni arahattamagge patiṭṭhāpenti. Evaṃ patiṭṭhāpakaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Suttantaniddeso catuttho.

5. Indriyasamodhānaṃ

204. Puthujjano samādhiṃ bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Sekkho samādhiṃ bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Vītarāgo samādhiṃ bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Puthujjano samādhiṃ bhāvento sattahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti. Sekkho samādhiṃ bhāvento aṭṭhahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti. Vītarāgo samādhiṃ bhāvento dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

Puthujjano samādhiṃ bhāvento katamehi sattahākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalo hoti, samathanimittūpaṭṭhānakusalo hoti, paggahanimittūpaṭṭhānakusalo

hoti, avikkhepūpaṭṭhānakusalo hoti, obhāsūpaṭṭhānakusalo hoti, sampahaṃsanūpaṭṭhānakusalo hoti, upekkhūpaṭṭhānakusalo hoti – puthujjano samādhiṃ bhāvento imehi sattahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

Sekkho samādhiṃ bhāvento katamehi aṭṭhahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalo hoti, samathanimittūpaṭṭhānakusalo hoti, paggahanimittūpaṭṭhānakusalo hoti, avikkhepūpaṭṭhānakusalo hoti, obhāsūpaṭṭhānakusalo hoti, sampahaṃsanūpaṭṭhānakusalo hoti, upekkhūpaṭṭhānakusalo hoti, ekattūpaṭṭhānakusalo hoti – sekkho samādhiṃ bhāvento imehi aṭṭhahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

Vītarāgo samādhiṃ bhāvento katamehi dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalo hoti…pe… ekattūpaṭṭhānakusalo hoti, ñāṇūpaṭṭhānakusalo hoti, vimuttūpaṭṭhānakusalo hoti – vītarāgo samādhiṃ bhāvento imehi dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

205. Puthujjano vipassanaṃ bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katihākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti? Sekkho vipassanaṃ bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katihākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti? Vītarāgo vipassanaṃ bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katihākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti?

Puthujjano vipassanaṃ bhāvento navahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, navahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti. Sekkho vipassanaṃ bhāvento dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, dasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti. Vītarāgo vipassanaṃ bhāvento dvādasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, dvādasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Puthujjano vipassanaṃ bhāvento katamehi navahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katamehi navahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti? Aniccato upaṭṭhānakusalo hoti, niccato anupaṭṭhānakusalo hoti. Dukkhato upaṭṭhānakusalo hoti, sukhato anupaṭṭhānakusalo hoti. Anattato upaṭṭhānakusalo hoti, attato anupaṭṭhānakusalo hoti. Khayato upaṭṭhānakusalo hoti, ghanato anupaṭṭhānakusalo hoti. Vayato upaṭṭhānakusalo hoti, āyūhanānupaṭṭhānakusalo hoti. Vipariṇāmūpaṭṭhānakusalo hoti, dhuvato anupaṭṭhānakusalo hoti. Animittūpaṭṭhānakusalo hoti, nimittānupaṭṭhānakusalo hoti. Appaṇihitūpaṭṭhānakusalo hoti, paṇidhianupaṭṭhānakusalo hoti. Suññatūpaṭṭhānakusalo hoti, abhinivesānupaṭṭhānakusalo hoti – puthujjano vipassanaṃ bhāvento imehi

navahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, imehi navahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

206. Sekkho vipassanaṃ bhāvento katamehi dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katamehi dasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti? Aniccato upaṭṭhānakusalo hoti, niccato anupaṭṭhānakusalo hoti… pe… suññatūpaṭṭhānakusalo hoti, abhinivesānūpaṭṭhānakusalo hoti. Ñāṇūpaṭṭhānakusalo hoti, aññāṇaanupaṭṭhānakusalo hoti – sekkho vipassanaṃ bhāvento imehi dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, imehi dasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Vītarāgo vipassanaṃ bhāvento katamehi dvādasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katamehi dvādasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti? Aniccato upaṭṭhānakusalo hoti, niccato anupaṭṭhānakusalo hoti…pe… ñāṇūpaṭṭhānakusalo hoti, aññāṇānupaṭṭhānakusalo hoti. Visaññogūpaṭṭhānakusalo hoti, saññogānupaṭṭhānakusalo hoti. Nirodhūpaṭṭhānakusalo hoti, saṅkhārānupaṭṭhānakusalo hoti – vītarāgo vipassanaṃ bhāvento imehi dvādasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, imehi dvādasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalavasena indriyāni samodhāneti, gocarañca pajānāti, samatthañca paṭivijjhati…pe… dhamme samodhāneti, gocarañca pajānāti, samatthañca paṭivijjhati. **Indriyāni samodhānetī**ti kathaṃ indriyāni samodhāneti? Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ samodhāneti…pe… samathanimittūpaṭṭhānakusalavasena, paggahanimittūpaṭṭhānakusalavasena, avikkhepūpaṭṭhānakusalavasena, obhāsūpaṭṭhānakusalavasena, sampahaṃsanūpaṭṭhānakusalavasena, upekkhūpaṭṭhānakusalavasena, ekattūpaṭṭhānakusalavasena, ñāṇūpaṭṭhānakusalavasena, vimuttūpaṭṭhānakusalavasena.

Aniccato upaṭṭhānakusalavasena, niccato anupaṭṭhānakusalavasena, dukkhato upaṭṭhānakusalavasena, sukhato anupaṭṭhānakusalavasena, anattato upaṭṭhānakusalavasena, attato anupaṭṭhānakusalavasena, khayato upaṭṭhānakusalavasena, ghanato anupaṭṭhānakusalavasena, vayato upaṭṭhānakusalavasena, āyūhanānupaṭṭhānakusalavasena, vipariṇāmūpaṭṭhānakusalavasena, dhuvato anupaṭṭhānakusalavasena, animittūpaṭṭhānakusalavasena, nimittānupaṭṭhānakusalavasena, appaṇihitūpaṭṭhānakusalavasena, paṇidhianupaṭṭhānakusalavasena, suññatūpaṭṭhānakusalavasena, abhinivesānupaṭṭhānakusalavasena, ñāṇūpaṭṭhānakusalavasena, aññāṇānupaṭṭhānakusalavasena,

visaññogūpaṭṭhānakusalavasena, saññogānupaṭṭhānakusalavasena, nirodhūpaṭṭhānakusalavasena, saṅkhārānupaṭṭhānakusalavasena indriyāni samodhāneti, gocarañca pajānāti, samatthañca paṭivijjhati.

207. Catusaṭṭhiyā ākārehi tiṇṇannaṃ indriyānaṃ vasībhāvatāpaññā āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ. Katamesaṃ tiṇṇannaṃ indriyānaṃ? Anaññātaññassāmītindriyassa, aññindriyassa, aññātāvindriyassa.

Anaññātaññassāmītindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati? Aññindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati? Aññātāvindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati? Anaññātaññassāmītindriyaṃ ekaṃ ṭhānaṃ gacchati – sotāpattimaggaṃ. Aññindriyaṃ cha ṭhānāni gacchati – sotāpattiphalaṃ, sakadāgāmimaggaṃ, sakadāgāmiphalaṃ, anāgāmimaggaṃ, anāgāmiphalaṃ, arahattamaggaṃ. Aññātāvindriyaṃ ekaṃ ṭhānaṃ gacchati – arahattaphalaṃ.

Sotāpattimaggakkhaṇe anaññātaññassāmītindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkhaparivāraṃ hoti, vīriyindriyaṃ paggahaparivāraṃ hoti, satindriyaṃ upaṭṭhānaparivāraṃ hoti, samādhindriyaṃ avikkhepaparivāraṃ hoti, paññindriyaṃ dassanaparivāraṃ hoti, manindriyaṃ vijānanaparivāraṃ hoti, somanassindriyaṃ abhisandanaparivāraṃ hoti, jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Sotāpattimaggakkhaṇe jātā dhammā, ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ, sabbeva kusalā honti, sabbeva anāsavā honti, sabbeva niyyānikā honti, sabbeva apacayagāmino honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Sotāpattimaggakkhaṇe anaññātaññassāmītindriyassa imāni aṭṭhindriyāni sahajātaparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti. Teva tassa ākārā ceva honti parivārā ca.

Sotāpattiphalakkhaṇe…pe… arahattaphalakkhaṇe aññātāvindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkhaparivāraṃ hoti…pe… jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Arahattaphalakkhaṇe jātā dhammā sabbeva abyākatā honti, ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ sabbeva anāsavā honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Arahattaphalakkhaṇe aññātāvindriyassa imāni aṭṭhindriyāni sahajātaparivārā honti. Teva tassa ākārā ceva honti parivārā ca. Iti imāni aṭṭha aṭṭhakāni catusaṭṭhi honti.

Āsavāti katame te āsavā? Kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Katthete āsavā khīyanti ? Sotāpattimaggena anavaseso

diṭṭhāsavo khīyati. Apāyagamanīyo kāmāsavo khīyati, apāyagamanīyo bhavāsavo khīyati, apāyagamanīyo avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Sakadāgāmimaggena oḷāriko kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Anāgāmimaggena anavaseso kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Arahattamaggena anavaseso bhavāsavo khīyati, anavaseso avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti.

208.

Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;

Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhūti.

Samantacakkhūti kenaṭṭhena samantacakkhu? Cuddasa buddhañāṇāni – dukkhe ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, dukkhasamudaye ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ… pe… sabbaññutañāṇaṃ buddhañāṇaṃ, anāvaraṇañāṇaṃ buddhañāṇaṃ. Imāni cuddasa buddhañāṇāni. Imesaṃ cuddasannaṃ buddhañāṇānaṃ aṭṭha ñāṇāni sāvakasādhāraṇāni, cha ñāṇāni asādhāraṇāni sāvakehi.

Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho ñāto, aññāto dukkhaṭṭho natthīti – samantacakkhu. Yaṃ samantacakkhu taṃ paññindriyaṃ. Paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ. Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya; aphassito paññāya dukkhaṭṭho natthīti – samantacakkhu. Yaṃ samantacakkhu taṃ paññindriyaṃ. Paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ. Yāvatā samudayassa samudayaṭṭho…pe… yāvatā nirodhassa nirodhaṭṭho… yāvatā maggassa maggaṭṭho… yāvatā atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭho… yāvatā dhammapaṭisambhidāya dhammapaṭisambhidaṭṭho… yāvatā niruttipaṭisambhidāya niruttipaṭisambhidaṭṭho… yāvatā paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭho… yāvatā indriyaparopariyatte ñāṇaṃ… yāvatā sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ… yāvatā yamakapāṭihīre ñāṇaṃ… yāvatā mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ… yāvatā sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭhaṃ sutaṃ mutaṃ viññātaṃ pattaṃ pariyesitaṃ anuvicaritaṃ manasā, taṃ ñātaṃ diṭṭhaṃ

viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya. Aphassitaṃ paññāya natthīti – samantacakkhu. Yaṃ samantacakkhu taṃ paññindriyaṃ. Paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ.

Saddahanto paggaṇhāti, paggaṇhanto saddahati. Saddahanto upaṭṭhāpeti, upaṭṭhāpento saddahati. Saddahanto samādahati, samādahanto saddahati. Saddahanto pajānāti, pajānanto saddahati. Paggaṇhanto upaṭṭhāpeti, upaṭṭhāpento paggaṇhāti. Paggaṇhanto samādahati, samādahanto paggaṇhāti. Paggaṇhanto pajānāti, pajānanto paggaṇhāti. Paggaṇhanto saddahati, saddahanto paggaṇhāti. Upaṭṭhāpento samādahati, samādahanto upaṭṭhāpeti. Upaṭṭhāpento pajānāti, pajānanto upaṭṭhāpeti. Upaṭṭhāpento saddahati, saddahanto upaṭṭhāpeti. Upaṭṭhāpento paggaṇhāti, paggaṇhanto upaṭṭhāpeti. Samādahanto pajānāti, pajānanto samādahati. Samādahanto saddahati, saddahanto samādahati. Samādahanto paggaṇhāti, paggaṇhanto samādahati. Samādahanto upaṭṭhāpeti, upaṭṭhāpento samādahati. Pajānanto saddahati, saddahanto pajānāti. Pajānanto paggaṇhāti, paggaṇhanto pajānāti. Pajānanto upaṭṭhāpeti, upaṭṭhāpento pajānāti. Pajānanto samādahati, samādahanto pajānāti.

Saddahitattā paggahitaṃ, paggahitattā saddahitaṃ. Saddahitattā upaṭṭhāpitaṃ, upaṭṭhāpitattā saddahitaṃ. Saddahitattā samādahitaṃ, samādahitattā saddahitaṃ. Saddahitattā pajānitaṃ, pajānitattā saddahitaṃ. Paggahitattā upaṭṭhāpitaṃ, upaṭṭhāpitattā paggahitaṃ. Paggahitattā samādahitaṃ, samādahitattā paggahitaṃ. Paggahitattā pajānitaṃ pajānitattā paggahitaṃ. Paggahitattā saddahitaṃ, saddahitattā paggahitaṃ. Upaṭṭhāpitattā samādahitaṃ, samādahitattā upaṭṭhāpitaṃ. Upaṭṭhāpitattā pajānitaṃ, pajānitattā upaṭṭhāpitaṃ. Upaṭṭhāpitattā saddahitaṃ, saddahitattā upaṭṭhāpitaṃ. Upaṭṭhāpitattā paggahitaṃ, paggahitattā upaṭṭhāpitaṃ. Samādahitattā pajānitaṃ, pajānitattā samādahitaṃ. Samādahitattā saddahitaṃ, saddahitattā samādahitaṃ. Samādahitattā paggahitaṃ, paggahitattā samādahitaṃ. Samādahitattā upaṭṭhāpitaṃ, upaṭṭhāpitattā samādahitaṃ. Pajānitattā saddahitaṃ, saddahitattā pajānitaṃ. Pajānitattā paggahitaṃ, paggahitattā pajānitaṃ. Pajānitattā upaṭṭhāpitaṃ, upaṭṭhāpitattā pajānitaṃ. Pajānitattā samādahitaṃ, samādahitattā pajānitaṃ.

Yaṃ buddhacakkhu taṃ buddhañāṇaṃ, yaṃ buddhañāṇaṃ taṃ buddhacakkhu, yena cakkhunā tathāgato satte passati apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino , appekacce

naparalokavajjabhayadassāvino.

Apparajakkhe mahārajakkheti saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho. Āraddhavīriyo puggalo apparajakkho, kusīto puggalo mahārajakkho. Upaṭṭhitassati puggalo apparajakkho, muṭṭhassati puggalo mahārajakkho. Samāhito puggalo apparajakkho, asamāhito puggalo mahārajakkho. Paññavā puggalo apparajakkho, duppañño puggalo mahārajakkho.

Tikkhindriye mudindriyeti saddho puggalo tikkhindriyo, assaddho puggalo mudindriyo…pe… paññavā puggalo tikkhindriyo, duppañño puggalo mudindriyo. **Svākāre dvākāre**ti saddho puggalo svākāro, assaddho puggalo dvākāro…pe… paññavā puggalo svākāro, duppañño puggalo dvākāro. **Suviññāpaye duviññāpaye**ti saddho puggalo suviññāpayo, assaddho puggalo duviññāpayo…pe… paññavā puggalo suviññāpayo, duppañño puggalo duviññāpayo.

Appekacce paralokavajjabhayadassāvino, appekacce naparalokavajjabhayadassāvinoti saddho puggalo paralokavajjabhayadassāvī, assaddho puggalo naparalokavajjabhayadassāvī. Āraddhavīriyo puggalo paralokavajjabhayadassāvī, kusīto puggalo naparalokavajjabhayadassāvī…pe… paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo naparalokavajjabhayadassāvī.

Lokoti khandhaloko dhātuloko āyatanaloko vipattibhavaloko vipattisambhavaloko sampattibhavaloko sampattisambhavaloko.

Eko loko – sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā – nāmañca rūpañca. Tayo lokā – tisso vedanā. Cattāro lokā – cattāro āhārā. Pañca lokā – pañcupādānakkhandhā. Cha lokā – cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā – satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā – aṭṭha lokadhammā. Nava lokā – nava sattāvāsā. Dasa lokā – dasāyatanāni. Dvādasa lokā – dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā – aṭṭhārasa dhātuyo.

Vajjanti sabbe kilesā vajjā, sabbe duccaritā vajjā, sabbe abhisaṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā. Iti imasmiñca loke imasmiñca vajje tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā honti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānāti passati aññāti paṭivijjhatīti.

Indriyasamodhāno pañcamo.

Tatiyabhāṇavāro.

Indriyakathā niṭṭhitā.

5. Vimokkhakathā

1. Uddeso

209. Purimanidānaṃ. ‘‘Tayome, bhikkhave, vimokkhā. Katame tayo? Suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkho – ime kho, bhikkhave, tayo vimokkhā.

‘‘Api ca, aṭṭhasaṭṭhi vimokkhā – suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkho; ajjhattavuṭṭhāno vimokkho, bahiddhāvuṭṭhāno vimokkho, dubhato vuṭṭhāno vimokkho; ajjhattavuṭṭhānā cattāro vimokkhā, bahiddhāvuṭṭhānā cattāro vimokkhā, dubhato vuṭṭhānā cattāro vimokkhā; ajjhattavuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā, bahiddhāvuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā, dubhato vuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā; ajjhattavuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā, bahiddhāvuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā, dubhato vuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā; rūpī rūpāni passatīti vimokkho, ajjhattaṃ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passatīti vimokkho, subhaṃ teva adhimutto hotīti vimokkho; ākāsānañcāyatanasamāpatti vimokkho, viññāṇañcāyatanasamāpatti vimokkho, ākiñcaññāyatanasamāpatti vimokkho; nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti vimokkho, saññāvedayitanirodhasamāpatti vimokkho; samayavimokkho, asamayavimokkho; sāmayiko vimokkho, asāmayiko vimokkho; kuppo vimokkho, akuppo vimokkho; lokiyo vimokkho, lokuttaro vimokkho; sāsavo vimokkho, anāsavo vimokkho; sāmiso vimokkho, nirāmiso vimokkho; nirāmisānirāmisataro vimokkho, paṇihito vimokkho, appaṇihito vimokkho, paṇihitappaṭippassaddhi vimokkho; saññutto vimokkho, visaññutto vimokkho; ekattavimokkho, nānattavimokkho, saññāvimokkho, ñāṇavimokkho; sītisiyāvimokkho , jhānavimokkho, anupādācittassa vimokkho’’.

2. Niddeso

210. Katamo **suññato vimokkho?** Idha bhikkhu araññagato vā

rukkhamūlagato vā suññāgāragato vā iti paṭisañcikkhati – ‘‘suññamidaṃ attena vā attaniyena vā’’ti. So tattha abhinivesaṃ na karotīti – suññato vimokkho. Ayaṃ suññato vimokkho.

Katamo **animitto vimokkho?** Idha bhikkhu araññagato vā rukkhamūlagato vā suññāgāragato vā iti paṭisañcikkhati – ‘‘suññamidaṃ attena vā attaniyena vā’’ti. So tattha nimittaṃ na karotīti – animitto vimokkho. Ayaṃ animitto vimokkho.

Katamo **appaṇihito vimokkho?** Idha bhikkhu araññagato vā rukkhamūlagato vā suññāgāragato vā iti paṭisañcikkhati – ‘‘suññamidaṃ attena vā attaniyena vā’’ti. So tattha paṇidhiṃ na karotīti – appaṇihito vimokkho. Ayaṃ appaṇihito vimokkho.

Katamo **ajjhattavuṭṭhāno vimokkho?** Cattāri jhānāni – ayaṃ ajjhattavuṭṭhāno vimokkho. Katamo bahiddhāvuṭṭhāno vimokkho? Catasso arūpasamāpattiyo – ayaṃ bahiddhāvuṭṭhāno vimokkho. Katamo dubhato vuṭṭhāno vimokkho? Cattāro ariyamaggā – ayaṃ dubhato vuṭṭhāno vimokkho.

Katame **ajjhattavuṭṭhānā cattāro vimokkhā?** Paṭhamaṃ jhānaṃ nīvaraṇehi vuṭṭhāti. Dutiyaṃ jhānaṃ vitakkavicārehi vuṭṭhāti. Tatiyaṃ jhānaṃ pītiyā vuṭṭhāti. Catutthaṃ jhānaṃ sukhadukkhehi vuṭṭhāti. Ime ajjhattavuṭṭhānā cattāro vimokkhā.

Katame **bahiddhāvuṭṭhānā cattāro vimokkhā?** Ākāsānañcāyatanasamāpatti rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya vuṭṭhāti. Viññāṇañcāyatanasamāpatti ākāsānañcāyatanasaññāya vuṭṭhāti. Ākiñcaññāyatanasamāpatti viññāṇañcāyatanasaññāya vuṭṭhāti. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti ākiñcaññāyatanasaññāya vuṭṭhāti. Ime bahiddhāvuṭṭhānā cattāro vimokkhā.

Katame **dubhato vuṭṭhānā cattāro vimokkhā?** Sotāpattimaggo sakkāyadiṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsā diṭṭhānusayā vicikicchānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Sakadāgāmimaggo oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Anāgāmimaggo anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi

ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Arahattamaggo rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Ime dubhato vuṭṭhānā cattāro vimokkhā.

211. Katame **ajjhattavuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā?** Paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekaggatā ca, dutiyaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya…pe… tatiyaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya…pe… catutthaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekaggatā ca – ime ajjhattavuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā.

Katame **bahiddhāvuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā?** Ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekaggatā ca, viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ…pe… ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ …pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekaggatā ca – ime bahiddhāvuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā.

Katame **dubhato vuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā?** Sotāpattimaggaṃ paṭilābhatthāya **aniccānupassanā, dukkhānupassanā, anattānupassanā**. Sakadāgāmimaggaṃ paṭilābhatthāya…pe… anāgāmimaggaṃ paṭilābhatthāya…pe… arahattamaggaṃ paṭilābhatthāya **aniccānupassanā, dukkhānupassanā, anattānupassanā** – ime dubhato vuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā.

Katame **ajjhattavuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā?** Paṭhamassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā, dutiyassa jhānassa…pe… tatiyassa jhānassa…pe… catutthassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā – ime ajjhattavuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā.

Katame **bahiddhāvuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā?** Ākāsānañcāyatanasamāpattiyā paṭilābho vā vipāko vā, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā…pe… ākiñcaññāyatanasamāpattiyā… pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā paṭilābho vā vipāko vā – ime bahiddhāvuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā.

Katame **dubhato vuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā?** Sotāpattimaggassa sotāpattiphalaṃ, sakadāgāmimaggassa

sakadāgāmiphalaṃ, anāgāmimaggassa anāgāmiphalaṃ, arahattamaggassa arahattaphalaṃ – ime dubhato vuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā.

212. Kathaṃ **rūpī rūpāni passatīti – vimokkho?** Idhekacco ajjhattaṃ paccattaṃ nīlanimittaṃ manasikaroti, nīlasaññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvatthitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā sūpadhāritaṃ upadhāretvā svāvatthitaṃ avatthāpetvā bahiddhā nīlanimitte cittaṃ upasaṃharati, nīlasaññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvatthitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā upadhāretvā svāvatthitaṃ avatthāpetvā āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ajjhattañca bahiddhā ca ubhayamidaṃ rūpa’’nti, rūpasaññī hoti. Idhekacco ajjhattaṃ paccattaṃ pītanimittaṃ…pe… lohitanimittaṃ…pe… odātanimittaṃ manasikaroti, odātasaññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvatthitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā sūpadhāritaṃ upadhāretvā svāvatthitaṃ avatthāpetvā bahiddhā odātanimitte cittaṃ upasaṃharati, odātasaññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvatthitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā sūpadhāritaṃ upadhāretvā svāvatthitaṃ avatthāpetvā āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ajjhattañca bahiddhā ca ubhayamidaṃ rūpa’’nti, rūpasaññī hoti. Evaṃ rūpī rūpāni passatīti – vimokkho.

Kathaṃ **ajjhattaṃ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passatīti – vimokkho?** Idhekacco ajjhattaṃ paccattaṃ nīlanimittaṃ na manasikaroti, nīlasaññaṃ na paṭilabhati; bahiddhā nīlanimitte cittaṃ upasaṃharati, nīlasaññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvatthitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā sūpadhāritaṃ upadhāretvā svāvatthitaṃ avatthāpetvā āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ajjhattaṃ arūpaṃ, bahiddhā rūpamida’’nti, rūpasaññī hoti. Idhekacco ajjhattaṃ paccattaṃ pītanimittaṃ…pe… lohitanimittaṃ…pe… odātanimittaṃ na manasikaroti, odātasaññaṃ na paṭilabhati; bahiddhā odātanimitte cittaṃ upasaṃharati, odātasaññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvatthitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā sūpadhāritaṃ upadhāretvā svāvatthitaṃ avatthāpetvā āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa evaṃ hoti – ‘‘ajjhattaṃ arūpaṃ bahiddhā rūpamida’’nti, rūpasaññī hoti. Evaṃ ajjhattaṃ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passatīti – vimokkho.

Kathaṃ **‘‘subha’’nteva adhimutto hotīti – vimokkho?** Idha bhikkhu

mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati, tathā dutiyaṃ, tathā tatiyaṃ, tathā catutthaṃ. Iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharati. Mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇāsahagatena cetasā…pe… karuṇāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Muditāsahagatena cetasā…pe… muditāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati… pe… upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evaṃ ‘‘subhaṃ’’ teva adhimutto hotīti – vimokkho.

213. Katamo **ākāsānañcāyatanasamāpatti vimokkho?** Idha bhikkhu sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā ‘‘ananto ākāso’’ti ākāsānañcāyatanaṃ upasampajja viharati – ayaṃ ākāsānañcāyatanasamāpatti vimokkho.

Katamo **viññāṇañcāyatanasamāpatti vimokkho?** Idha bhikkhu sabbaso ākāsānañcāyatanaṃ samatikkamma ‘‘anantaṃ viññāṇa’’nti viññāṇañcāyatanaṃ upasampajja viharati – ayaṃ viññāṇañcāyatanasamāpatti vimokkho.

Katamo **ākiñcaññāyatanasamāpatti vimokkho?** Idha bhikkhu sabbaso viññāṇañcāyatanaṃ samatikkamma ‘‘natthi kiñcī’’ti ākiñcaññāyatanaṃ upasampajja viharati – ayaṃ ākiñcaññāyatanasamāpatti vimokkho.

Katamo **nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti vimokkho?** Idha bhikkhu sabbaso ākiñcaññāyatanaṃ samatikkamma nevasaññānāsaññāyatanaṃ upasampajja viharati – ayaṃ nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti vimokkho.

Katamo **saññāvedayitanirodhasamāpatti vimokkho?** Idha bhikkhu sabbaso nevasaññānāsaññāyatanaṃ samatikkamma saññāvedayitanirodhaṃ upasampajja viharati – ayaṃ saññāvedayitanirodhasamāpatti vimokkho.

Katamo **samayavimokkho?** Cattāri ca jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ samayavimokkho.

Katamo **asamayavimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ asamayavimokkho.

Katamo **sāmayiko vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca

arūpasamāpattiyo – ayaṃ sāmayiko vimokkho.

Katamo **asāmayiko vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ asāmayiko vimokkho.

Katamo **kuppo vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ kuppo vimokkho.

Katamo **akuppo vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ akuppo vimokkho.

Katamo **lokiyo vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ lokiyo vimokkho.

Katamo **lokuttaro vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ lokuttaro vimokkho.

Katamo **sāsavo vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ sāsavo vimokkho.

Katamo **anāsavo vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ anāsavo vimokkho.

Katamo **sāmiso vimokkho?** Rūpappaṭisaññutto vimokkho – ayaṃ sāmiso vimokkho.

Katamo **nirāmiso vimokkho?** Arūpappaṭisaññutto vimokkho – ayaṃ nirāmiso vimokkho.

Katamo **nirāmisā nirāmisataro vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ nirāmisānirāmisataro vimokkho.

Katamo **paṇihito vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ paṇihito vimokkho. Katamo appaṇihito vimokkho? Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ appaṇihito vimokkho.

Katamo **paṇihitappaṭippassaddhi vimokkho?** Paṭhamassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā …pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā

paṭilābho vā vipāko vā – ayaṃ paṇihitappaṭippassaddhi vimokkho.

Katamo **saññutto vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ saññutto vimokkho.

Katamo **visaññutto vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ visaññutto vimokkho.

Katamo **ekattavimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ ekattavimokkho.

Katamo **nānattavimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ nānattavimokkho.

214. Katamo **saññāvimokkho?** Siyā eko saññāvimokkho dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti, vatthuvasena pariyāyena. Kathañca siyā? Aniccānupassanāñāṃ niccato saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Dukkhānupassanāñāṃ sukhato saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Anattānupassanāñāṇaṃ attato saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Nibbidānupassanāñāṇaṃ nandiyā saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Virāgānupassanāñāṇaṃ rāgato saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Nirodhānupassanāñāṇaṃ samudayato saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ ādānato saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Animittānupassanāñāṇaṃ nimittato saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Evaṃ siyā eko saññāvimokkho dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Rūpe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato saññāya muccatīti – saññāvimokkho…pe… rūpe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Evaṃ siyā eko saññāvimokkho dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ… pe… jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato saññāya muccatīti – saññāvimokkho…pe… jarāmaraṇe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato saññāya muccatīti – saññāvimokkho. Evaṃ siyā, eko saññāvimokkho

dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena – ayaṃ saññāvimokkho.

215. Katamo **ñāṇavimokkho?** Siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena **siyā**ti. Kathañca siyā? Aniccānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ niccato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Dukkhānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ sukhato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Anattānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ attato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Nibbidānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ nandiyā sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Virāgānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ rāgato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Nirodhānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ samudayato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Paṭinissaggānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ ādānato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Animittānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ nimittato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Appaṇihitānupassanā thābhūtaṃ ñāṇaṃ paṇidhiyā sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Suññatānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ abhinivesato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Evaṃ siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Rūpe aniccānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ niccato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho…pe… rūpe suññatānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ abhinivesato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Evaṃ siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Vedanāya …pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ… pe… jarāmaraṇe aniccānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ niccato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho…pe… jarāmaraṇe suññatānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ abhinivesato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Evaṃ siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena – ayaṃ ñāṇavimokkho.

216. Katamo **sītisiyāvimokkho?** Siyā eko sītisiyāvimokkho dasa sītisiyāvimokkhā honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena **siyā**ti. Kathañca siyā? Aniccānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ niccato santāpapariḷāhadarathā muccatīti –

sītisiyāvimokkho. Dukkhānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ sukhato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Anattānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ attato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Nibbidānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ nandiyā santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Virāgānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ rāgato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Nirodhānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ samudayato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Paṭinissaggānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ ādānato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Animittānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ nimittato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Appaṇihitānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ paṇidhiyā santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Suññatānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ abhinivesato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Evaṃ siyā eko sītisiyāvimokkho dasa sītisiyāvimokkhā honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Rūpe aniccānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ niccato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho…pe… rūpe suññatānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ abhinivesato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Evaṃ siyā eko sītisiyāvimokkho dasa sītisiyāvimokkhā honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ… pe… jarāmaraṇe aniccānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ niccato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho…pe… jarāmaraṇe suññatānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ abhinivesato santāpapariḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Evaṃ siyā eko sītisiyāvimokkho dasa sītisiyāvimokkhā honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena – ayaṃ sītisiyāvimokkho.

217. Katamo **jhānavimokkho?** Nekkhammaṃ jhāyatīti jhānaṃ. Kāmacchandaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Jhāyanto muccatīti – jhānavimokkho. Jhāpento muccatīti – jhānavimokkho. Jhāyantīti – dhammā. Jhāpetīti – kilese. Jhāte ca jhāpe ca jānātīti – jhānavimokkho. Abyāpādo jhāyatīti – jhānaṃ. Byāpādaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Jhāyanto muccatīti – jhānavimokkho. Jhāpento muccatīti – jhānavimokkho. Jhāyantīti – dhammā. Jhāpetīti – kilese. Jhāte ca jhāpe ca jānātīti – jhānavimokkho. Ālokasaññā jhāyatīti

– jhānaṃ. Thinamiddhaṃ jhāpetīti – jhānaṃ…pe… avikkhepo jhāyatīti – jhānaṃ. Uddhaccaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Dhammavavatthānaṃ jhāyatīti – jhānaṃ. Vicikicchaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Ñāṇaṃ jhāyatīti – jhānaṃ. Avijjaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Pāmojjaṃ jhāyatīti – jhānaṃ. Aratiṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Paṭhamaṃ jhānaṃ jhāyatīti – jhānaṃ. Nīvaraṇe jhāpetīti – jhānaṃ…pe… arahattamaggo jhāyatīti – jhānaṃ. Sabbakilese jhāpetīti – jhānaṃ. Jhāyanto muccatīti – jhānavimokkho. Jhāpento muccatīti – jhānavimokkho. Jhāyantīti – dhammā. Jhāpetīti – kilese. Jhāte ca jhāpe ca jānātīti – jhānavimokkho – ayaṃ jhānavimokkho.

218. Katamo **anupādā cittassa vimokkho?** Siyā eko anupādācittassa vimokkho dasa anupādācittassa vimokkhā honti, dasa anupādācittassa vimokkhā eko anupādācittassa vimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena **siyā**ti. Kathañca siyā? Aniccānupassanāñāṇaṃ niccato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Dukkhānupassanāñāṇaṃ sukhato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Anattānupassanāñāṇaṃ attato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Nibbidānupassanāñāṇaṃ nandiyā upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Virāgānupassanāñāṇaṃ rāgato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Nirodhānupassanāñāṇaṃ samudayato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ ādānato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Animittānupassanāñāṇaṃ nimittato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Evaṃ siyā eko anupādācittassa vimokkho dasa anupādācittassa vimokkhā honti, dasa anupādācittassa vimokkhā eko anupādācittassa vimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Rūpe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho…pe… rūpe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Evaṃ siyā eko anupādācittassa vimokkho dasa anupādācittassa vimokkhā honti, dasa anupādācittassa vimokkhā eko anupādācittassa vimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ… pe… jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho…pe… jarāmaraṇe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Evaṃ siyā

eko anupādācittassa vimokkho dasa anupādācittassa vimokkhā honti, dasa anupādācittassa vimokkhā eko anupādācittassa vimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Aniccānupassanāñāṇaṃ katihupādānehi muccati? Dukkhānupassanāñāṇaṃ katihupādānehi muccati? Anattānupassanāñāṇaṃ katihupādānehi muccati? Nibbidānupassanāñāṇaṃ… pe… virāgānupassanāñāṇaṃ… nirodhānupassanāñāṇaṃ… paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ… animittānupassanāñāṇaṃ… appaṇihitānupassanāñāṇaṃ… suññatānupassanāñāṇaṃ katihupādānehi muccatīti?

Aniccānupassanāñāṇaṃ tīhupādānehi muccati. Dukkhānupassanāñāṇaṃ ekupādānā muccati. Anattānupassanāñāṇaṃ tīhupādānehi muccati. Nibbidānupassanāñāṇaṃ ekupādānā muccati. Virāgānupassanāñāṇaṃ ekupādānā muccati. Nirodhānupassanāñāṇaṃ catūhupādānehi muccati. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ catūhupādānehi muccati. Animittānupassanāñāṇaṃ tīhupādānehi muccati. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ ekupādānā muccati. Suññatānupassanāñāṇaṃ tīhupādānehi muccati.

Aniccānupassanāñāṇaṃ katamehi tīhupādānehi muccati? Diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – aniccānupassanāñāṇaṃ imehi tīhupādānehi muccati. Dukkhānupassanāñāṇaṃ katamā ekupādānā muccati? Kāmupādānā – dukkhānupassanāñāṇaṃ idaṃ ekupādānā muccati. Anattānupassanāñāṇaṃ katamehi tīhupādānehi muccati? Diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – anattānupassanāñāṇaṃ imehi tīhupādānehi muccati. Nibbidānupassanāñāṇaṃ katamā ekupādānā muccati? Kāmupādānā – nibbidānupassanāñāṇaṃ idaṃ ekupādānā muccati. Virāgānupassanāñāṇaṃ katamā ekupādānā muccati? Kāmupādānā – virāgānupassanāñāṇaṃ idaṃ ekupādānā muccati. Nirodhānupassanāñāṇaṃ katamehi catūhupādānehi muccati? Kāmupādānā, diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – nirodhānupassanāñāṇaṃ imehi catūhupādānehi muccati. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ katamehi catūhupādānehi muccati? Kāmupādānā, diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ imehi catūhupādānehi muccati. Animittānupassanāñāṇaṃ katamehi tīhupādānehi muccati? Diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – animittānupassanāñāṇaṃ imehi tīhupādānehi muccati. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ katamā ekupādānā muccati? Kāmupādānā – appaṇihitānupassanāñāṇaṃ idaṃ ekupādānā

muccati. Suññatānupassanāñāṇaṃ katamehi tīhupādānehi muccati? Diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – suññatānupassanāñāṇaṃ imehi tīhupādānehi muccati.

Yañca aniccānupassanāñāṇaṃ, yañca anattānupassanāñāṇaṃ, yañca animittānupassanāñāṇaṃ, yañca suññatānupassanāñāṇaṃ – imāni cattāri ñāṇāni tīhupādānehi muccanti – diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā. Yañca dukkhānupassanāñāṇaṃ, yaṃ ca nibbidānupassanāñāṇaṃ, yañca virāgānupassanāñāṇaṃ, yañca appaṇihitānupassanāñāṇaṃ – imāni cattāri ñāṇāni ekupādānā muccanti – kāmupādānā. Yañca nirodhānupassanāñāṇaṃ, yañca paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ – imāni dve ñāṇāni catūhupādānehi muccanti – kāmupādānā, diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – ayaṃ anupādācittassa vimokkho.

Vimokkhakathāya paṭhamabhāṇavāro.

219. Tīṇi kho panimāni vimokkhamukhāni lokaniyyānāya saṃvattanti. Sabbasaṅkhāre paricchedaparivaṭumato samanupassanatāya animittāya ca dhātuyā cittasampakkhandanatāya, sabbasaṅkhāresu manosamuttejanatāya appaṇihitāya ca dhātuyā cittasampakkhandanatāya, sabbadhamme parato samanupassanatāya suññatāya ca dhātuyā cittasampakkhandanatāya – imāni tīṇi vimokkhamukhāni lokaniyyānāya saṃvattanti.

Aniccato manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Dukkhato manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Anattato manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Aniccato manasikaroto khayato saṅkhārā upaṭṭhanti, dukkhato manasikaroto bhayato saṅkhārā upaṭṭhanti, anattato manasikaroto suññato saṅkhārā upaṭṭhanti.

Aniccato manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Dukkhato manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Anattato manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulaṃ cittaṃ hoti. Dukkhato manasikaroto passaddhibahulaṃ cittaṃ hoti. Anattato manasikaroto vedabahulaṃ cittaṃ hoti.

Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo katamindriyaṃ paṭilabhati? Dukkhato manasikaronto passaddhibahulo katamindriyaṃ paṭilabhati? Anattato manasikaronto vedabahulo katamindriyaṃ paṭilabhati? Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo saddhindriyaṃ paṭilabhati.

Dukkhato manasikaronto passaddhibahulo samādhindriyaṃ paṭilabhati. Anattato manasikaronto vedabahulo paññindriyaṃ paṭilabhati.

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti, bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenaṭṭhena bhāvanā, ko bhāveti? Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti, bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenaṭṭhena bhāvanā, ko bhāveti? Anattato manasikaroto vedabahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti, bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenaṭṭhena bhāvanā, ko bhāveti? Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa saddhindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno so bhāveti; natthi micchāpaṭipannassa indriyabhāvanā. Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa samādhindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno so bhāveti; natthi micchāpaṭipannassa indriyabhāvanā. Anattato manasikaroto vedabahulassa paññindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno so bhāveti; natthi micchāpaṭipannassa indriyabhāvanā.

220. Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti? Bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti? Paṭivedhakāle katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti? Paṭivedhāya katindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Kenaṭṭhena bhāvanā? Kenaṭṭhena paṭivedho? Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti? Bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti? Paṭivedhakāle katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti? Paṭivedhāya katindriyāni

tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Kenaṭṭhena bhāvanā? Kenaṭṭhena paṭivedho? Anattato manasikaroto vedabahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti? Bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti? Paṭivedhakāle katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti? Paṭivedhāya katindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Kenaṭṭhena bhāvanā? Kenaṭṭhena paṭivedho?

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa saddhindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭivedhakāle paññindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Paṭivedhāya cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Dassanaṭṭhena paṭivedho. Evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhati. Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa samādhindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭivedhakāle paññindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Paṭivedhāya cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Dassanaṭṭhena paṭivedho. Evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhati. Anattato manasikaroto vedabahulassa paññindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭivedhakālepi paññindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Paṭivedhāya cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Dassanaṭṭhena paṭivedho. Evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhati.

221. Aniccato manasikaroto katamindriyaṃ adhimattaṃ hoti? Katamindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti? Dukkhato manasikaroto katamindriyaṃ adhimattaṃ hoti? Katamindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti? Anattato manasikaroto katamindriyaṃ adhimattaṃ hoti? Katamindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti?

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Dukkhato manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti.

Saddahanto vimuttoti – saddhāvimutto. Phuṭṭhattā sacchikatoti – kāyasakkhī. Diṭṭhattā pattoti – diṭṭhippatto. Saddahanto vimuccatīti – saddhāvimutto. Jhānaphassaṃ paṭhamaṃ phusati, pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti – kāyasakkhī. ‘‘Dukkhā saṅkhārā, sukho nirodho’’ti ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāyāti – diṭṭhippatto. Yo cāyaṃ puggalo saddhāvimutto, yo ca kāyasakkhī, yo ca diṭṭhippatto, siyā ime tayo puggalā saddhāvimuttāpi kāyasakkhīpi diṭṭhippattāpi vatthuvasena pariyāyena **siyā**ti. Kathañca siyā? Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Dukkhato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Anattato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Evaṃ ime tayo puggalā saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā.

Dukkhato manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Anattato manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Aniccato manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Evaṃ ime tayo puggalā samādhindriyassa vasena kāyasakkhī.

Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti. Aniccato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti. Dukkhato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti. Evaṃ ime tayo puggalā paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Yo cāyaṃ puggalo saddhāvimutto, yo ca kāyasakkhī, yo ca diṭṭhippatto, evaṃ siyā ime tayo puggalā saddhāvimuttāpi kāyasakkhīpi diṭṭhippattāpi vatthuvasena pariyāyena. Yo cāyaṃ puggalo saddhāvimutto, yo ca kāyasakkhī, yo ca diṭṭhippatto, siyā ime tayo puggalā…pe… aññoyeva saddhāvimutto, aññoyeva kāyasakkhī, aññoyeva diṭṭhippatto **siyā**ti. Kathañca siyā? Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Dukkhato manasikaroto samādhindriyaṃ

adhimattaṃ hoti. Samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti. Yo cāyaṃ puggalo saddhāvimutto, yo ca kāyasakkhī, yo ca diṭṭhippatto, evaṃ siyā ime tayo puggalā saddhāvimuttāpi kāyasakkhīpi diṭṭhippattāpi vatthuvasena pariyāyena. Aññoyeva saddhāvimutto, añño kāyasakkhī, añño diṭṭhippatto.

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhindriyassa adhimattattā sotāpattimaggaṃ paṭilabhati; tena vuccati – ‘‘saddhānusārī’’. Cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Saddhindriyassa vasena catunnaṃ indriyānaṃ bhāvanā hoti. Ye hi keci saddhindriyassa vasena sotāpattimaggaṃ paṭilabhanti, sabbe te saddhānusārino.

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhindriyassa adhimattattā sotāpattiphalaṃ sacchikataṃ hoti; tena vuccati – ‘‘saddhāvimutto’’. Cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Saddhindriyassa vasena cattārindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Yehi keci saddhindriyassa vasena sotāpattiphalaṃ sacchikatā, sabbe te saddhāvimuttā.

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhindriyassa adhimattattā sakadāgāmimaggaṃ paṭilabhati…pe… sakadāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti…pe… anāgāmimaggaṃ paṭilabhati… anāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti…pe… arahattamaggaṃ paṭilabhati… arahattaṃ sacchikataṃ hoti; tena vuccati – ‘‘saddhāvimutto’’. Cattārindriyāni tadanvayā honti…pe… sampayuttapaccayā honti. Saddhindriyassa vasena cattārindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Yehi keci saddhindriyassa vasena arahattaṃ sacchikatā, sabbe te saddhāvimuttā.

Dukkhato manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, samādhindriyassa adhimattattā sotāpattimaggaṃ paṭilabhati; tena vuccati – ‘‘kāyasakkhī’’. Cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Samādhindriyassa vasena catunnaṃ indriyānaṃ bhāvanā hoti. Ye hi keci samādhindriyassa vasena sotāpattimaggaṃ paṭilabhanti, sabbe te kāyasakkhī.

Dukkhato manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, samādhindriyassa adhimattattā sotāpattiphalaṃ sacchikataṃ hoti…pe… sakadāgāmimaggaṃ paṭilabhati…pe… sakadāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti…pe… anāgāmimaggaṃ paṭilabhati…pe… anāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti…pe… arahattamaggaṃ paṭilabhati…pe… arahattaṃ sacchikataṃ hoti; tena vuccati – ‘‘kāyasakkhī’’. Cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Samādhindriyassa vasena cattārindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Yehi keci samādhindriyassa vasena arahattaṃ sacchikatā, sabbe te kāyasakkhī.

Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññindriyassa adhimattattā sotāpattimaggaṃ paṭilabhati; tena vuccati – ‘‘dhammānusārī’’. Cattārindriyāni tadanvayā honti…pe… sampayuttapaccayā honti. Paññindriyassa vasena catunnaṃ indriyānaṃ bhāvanā hoti. Ye hi keci paññindriyassa vasena sotāpattimaggaṃ paṭilabhanti, sabbe te dhammānusārino.

Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññindriyassa adhimattattā sotāpattiphalaṃ sacchikataṃ hoti; tena vuccati – ‘‘diṭṭhippatto’’. Cattārindriyāni tadanvayā honti…pe… sampayuttapaccayā honti. Paññindriyassa vasena cattārindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Yehi keci paññindriyassa vasena sotāpattiphalaṃ sacchikatā, sabbe te diṭṭhippattā.

Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññindriyassa adhimattattā sakadāgāmimaggaṃ paṭilabhati…pe… sakadāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti…pe… anāgāmimaggaṃ paṭilabhati…pe… anāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti…pe… arahattamaggaṃ paṭilabhati…pe… arahattaṃ sacchikataṃ hoti; tena vuccati – ‘‘diṭṭhippatto’’. Cattārindriyāni tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paññindriyassa vasena cattārindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Yehi keci paññindriyassa vasena arahattaṃ sacchikatā, sabbe te diṭṭhippattā.

222. Ye hi keci nekkhammaṃ bhāvitā vā bhāventi vā bhāvissanti vā, adhigatā vā adhigacchanti vā adhigamissanti vā, pattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, paṭiladdhā vā paṭilabhanti vā paṭilabhissanti vā, paṭividdhā vā paṭivijjhanti vā paṭivijjhissanti vā, sacchikatā vā sacchikaronti vā sacchikarissanti vā, phassitā vā phassanti vā phassissanti vā, vasippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, pāramippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā,

vesārajjappattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci abyāpādaṃ…pe… ālokasaññaṃ… avikkhepaṃ… dhammavavatthānaṃ… ñāṇaṃ… pāmojjaṃ… paṭhamaṃ jhānaṃ… dutiyaṃ jhānaṃ… tatiyaṃ jhānaṃ… catutthaṃ jhānaṃ… ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ… viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ … ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ… aniccānupassanaṃ… dukkhānupassanaṃ… anattānupassanaṃ… nibbidānupassanaṃ… virāgānupassanaṃ … nirodhānupassanaṃ… paṭinissaggānupassanaṃ… khayānupassanaṃ… vayānupassanaṃ… vipariṇāmānupassanaṃ… animittānupassanaṃ… appaṇihitānupassanaṃ… suññatānupassanaṃ… adhipaññādhammavipassanaṃ… yathābhūtañāṇadassanaṃ… ādīnavānupassanaṃ… paṭisaṅkhānupassanaṃ… vivaṭṭanānupassanaṃ… sotāpattimaggaṃ… sakadāgāmimaggaṃ… anāgāmimaggaṃ… arahattamaggaṃ….

Ye hi keci cattāro satipaṭṭhāne… cattāro sammappadhāne… cattāro iddhipāde… pañcindriyāni… pañca balāni… satta bojjhaṅge… ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ… ye hi keci aṭṭha vimokkhe bhāvitā vā bhāventi vā bhāvissanti vā, adhigatā vā adhigacchanti vā adhigamissanti vā, pattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, paṭiladdhā vā paṭilabhanti vā paṭilabhissanti vā, paṭividdhā vā paṭivijjhanti vā paṭivijjhissanti vā, sacchikatā vā sacchikaronti vā sacchikarissanti vā, phassitā vā phassanti vā phassissanti vā, vasippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā pāramippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, vesārajjappattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci catasso paṭisambhidā pattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā… pe… sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci tisso vijjā paṭividdhā vā paṭivijjhanti vā paṭivijjhissanti vā… pe… sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci tisso sikkhā sikkhitā vā sikkhanti vā sikkhissanti vā, sacchikatā vā sacchikaronti vā sacchikarissanti vā, phassitā vā phassanti vā

phassissanti vā, vasippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, pāramippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, vesārajjappattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci dukkhaṃ parijānanti samudayaṃ pajahanti nirodhaṃ sacchikaronti maggaṃ bhāventi, sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Katihākārehi saccappaṭivedho hoti? Katihākārehi saccāni paṭivijjhati? Catūhākārehi saccappaṭivedho hoti. Catūhākārehi saccāni paṭivijjhati. Dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati, samudayasaccaṃ pahānappaṭivedhaṃ paṭivijjhati, nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati, maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Imehi catūhākārehi saccappaṭivedho hoti. Imehi catūhākārehi saccāni paṭivijjhanto saddhindriyassa vasena saddhāvimutto, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippatto.

Katihākārehi saccappaṭivedho hoti? Katihākārehi saccāni paṭivijjhati? Navahākārehi saccappaṭivedho hoti, navahākārehi saccāni paṭivijjhati. Dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati, samudayasaccaṃ pahānappaṭivedhaṃ paṭivijjhati, nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati, maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Abhiññāpaṭivedho ca sabbadhammānaṃ, pariññāpaṭivedho ca sabbasaṅkhārānaṃ, pahānappaṭivedho ca sabbākusalānaṃ, bhāvanāpaṭivedho ca catunnaṃ maggānaṃ, sacchikiriyāpaṭivedho ca nirodhassa. Imehi navahākārehi saccappaṭivedho hoti. Imehi navahākārehi saccāni paṭivijjhanto saddhindriyassa vasena saddhāvimutto, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippatto.

Dutiyabhāṇavāro.

223. Aniccato manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Dukkhato manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Anattato manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Aniccato manasikaroto khayato saṅkhārā upaṭṭhanti. Dukkhato manasikaroto bhayato saṅkhārā upaṭṭhanti. Anattato manasikaroto suññato saṅkhārā upaṭṭhanti.

Aniccato manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Dukkhato

manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Anattato manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulaṃ cittaṃ hoti. Dukkhato manasikaroto passaddhibahulaṃ cittaṃ hoti. Anattato manasikaroto vedabahulaṃ cittaṃ hoti.

Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo katamaṃ vimokkhaṃ paṭilabhati? Dukkhato manasikaronto passaddhibahulo katamaṃ vimokkhaṃ paṭilabhati? Anattato manasikaronto vedabahulo katamaṃ vimokkhaṃ paṭilabhati? Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo animittaṃ vimokkhaṃ paṭilabhati. Dukkhato manasikaronto passaddhibahulo appaṇihitaṃ vimokkhaṃ paṭilabhati. Anattato manasikaronto vedabahulo suññataṃ vimokkhaṃ paṭilabhati.

224. Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenaṭṭhena bhāvanā, ko bhāveti? Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenaṭṭhena bhāvanā, ko bhāveti? Anattato manasikaroto vedabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenaṭṭhena bhāvanā, ko bhāveti?

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa animitto vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno so bhāveti; natthi micchāpaṭipannassa vimokkhabhāvanā. Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno so bhāveti; natthi micchāpaṭipannassa vimokkhabhāvanā. Anattato manasikaroto vedabahulassa suññato vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno so bhāveti;

natthi micchāpaṭipannassa vimokkhabhāvanā.

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakāle katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenaṭṭhena bhāvanā, kenaṭṭhena paṭivedho? Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakāle katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenaṭṭhena bhāvanā, kenaṭṭhena paṭivedho? Anattato manasikaroto vedabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakāle katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya kativimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenaṭṭhena bhāvanā, kenaṭṭhena paṭivedho?

225. Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa animitto vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakālepi animitto vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, ekarasaṭṭhena bhāvanā, dassanaṭṭhena paṭivedho, evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhati. Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakālepi appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, ekarasaṭṭhena bhāvanā, dassanaṭṭhena paṭivedho, evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhati. Anattato manasikaroto vedabahulassa

suññato vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakālepi suññato vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, ekarasaṭṭhena bhāvanā, dassanaṭṭhena paṭivedho, evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhati.

226. Aniccato manasikaroto katamo vimokkho adhimatto hoti? Katamavimokkhassa adhimattattā saddhāvimutto hoti? Dukkhato manasikaroto katamo vimokkho adhimatto hoti? Katamavimokkhassa adhimattattā kāyasakkhī hoti? Anattato manasikaroto katamo vimokkho adhimatto hoti? Katamavimokkhassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti?

Aniccato manasikaroto animitto vimokkho adhimatto hoti. Animittavimokkhassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Dukkhato manasikaroto appaṇihito vimokkho adhimatto hoti. Appaṇihitavimokkhassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Anattato manasikaroto suññato vimokkho adhimatto hoti. Suññatavimokkhassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti.

Saddahanto vimuttoti – saddhāvimutto. Phuṭṭhattā sacchikatoti – kāyasakkhī. Diṭṭhattā pattoti – diṭṭhippatto. Saddahanto vimuccatīti – saddhāvimutto. Jhānaphassaṃ paṭhamaṃ phusati, pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti – kāyasakkhī. ‘‘Dukkhā saṅkhārā, sukho nirodho’’ti viññātaṃ hoti diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāyāti – diṭṭhippatto…pe… ye hi keci nekkhammaṃ bhāvitā vā bhāventi vā bhāvissanti vā…pe… sabbe te animittavimokkhassa vasena saddhāvimuttā, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci abyāpādaṃ… ālokasaññaṃ… avikkhepaṃ… ye hi keci dukkhaṃ parijānanti, samudayaṃ pajahanti, nirodhaṃ sacchikaronti, maggaṃ bhāventi, sabbe te animittavimokkhassa vasena saddhāvimuttā, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhippattā.

Katihākārehi saccappaṭivedho hoti? Katihākārehi saccāni paṭivijjhati? Catūhākārehi saccappaṭivedho hoti. Catūhākārehi saccāni paṭivijjhati. Dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati, samudayasaccaṃ

pahānapaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Imehi catūhākārehi saccappaṭivedho hoti. Imehi catūhākārehi saccāni paṭivijjhanto animittavimokkhassa vasena saddhāvimutto, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhippatto.

Katihākārehi saccappaṭivedho hoti? Katihākārehi saccāni paṭivijjhati? Navahākārehi saccappaṭivedho hoti. Navahākārehi saccāni paṭivijjhati. Dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati…pe… sacchikiriyāpaṭivedho ca nirodhassa. Imehi navahākārehi saccappaṭivedho hoti. Imehi navahākārehi saccāni paṭivijjhanto animittavimokkhassa vasena saddhāvimutto, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhippatto.

227. Aniccato manasikaronto katame dhamme yathābhūtaṃ jānāti passati? Kathaṃ sammādassanaṃ hoti? Kathaṃ tadanvayena sabbe saṅkhārā aniccato sudiṭṭhā honti? Kattha kaṅkhā pahīyati? Dukkhato manasikaronto katame dhamme yathābhūtaṃ jānāti passati? Kathaṃ sammādassanaṃ hoti? Kathaṃ tadanvayena sabbe saṅkhārā dukkhato sudiṭṭhā honti? Kattha kaṅkhā pahīyati? Anattato manasikaronto katame dhamme yathābhūtaṃ jānāti passati? Kathaṃ sammādassanaṃ hoti? Kathaṃ tadanvayena sabbe dhammā anattato sudiṭṭhā honti? Kattha kaṅkhā pahīyati?

Aniccato manasikaronto nimittaṃ yathābhūtaṃ jānāti passati; tena vuccati – sammādassanaṃ. Evaṃ tadanvayena sabbe saṅkhārā aniccato sudiṭṭhā honti. Ettha kaṅkhā pahīyati. Dukkhato manasikaronto pavattaṃ yathābhūtaṃ jānāti passati; tena vuccati – sammādassanaṃ. Evaṃ tadanvayena sabbe saṅkhārā dukkhato sudiṭṭhā honti. Ettha kaṅkhā pahīyati. Anattato manasikaronto nimittañca pavattañca yathābhūtaṃ jānāti passati; tena vuccati – sammādassanaṃ. Evaṃ tadanvayena sabbe dhammā anattato sudiṭṭhā honti. Ettha kaṅkhā pahīyati.

Yañca yathābhūtaṃ ñāṇaṃ yañca sammādassanaṃ yā ca kaṅkhāvitaraṇā, ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yañca yathābhūtaṃ ñāṇaṃ yañca sammādassanaṃ yā ca kaṅkhāvitaraṇā, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

Aniccato manasikaroto kiṃ bhayato upaṭṭhāti? Dukkhato manasikaroto kiṃ bhayato upaṭṭhāti? Anattato manasikaroto kiṃ bhayato upaṭṭhāti? Aniccato manasikaroto nimittaṃ bhayato upaṭṭhāti. Dukkhato manasikaroto

pavattaṃ bhayato upaṭṭhāti. Anattato manasikaroto nimittañca pavattañca bhayato upaṭṭhāti.

Yā ca bhayatupaṭṭhāne paññā yañca ādīnave ñāṇaṃ yā ca nibbidā, ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yā ca bhayatupaṭṭhāne paññā yañca ādīnave ñāṇaṃ yā ca nibbidā, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

Yā ca anattānupassanā yā ca suññatānupassanā, ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yā ca anattānupassanā yā ca suññatānupassanā, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

Aniccato manasikaroto kiṃ paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati? Dukkhato manasikaroto kiṃ paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati? Anattato manasikaroto kiṃ paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati? Aniccato manasikaroto nimittaṃ paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati. Dukkhato manasikaroto pavattaṃ paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati. Anattato manasikaroto nimittañca pavattañca paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati.

Yā ca muccitukamyatā yā ca paṭisaṅkhānupassanā yā ca saṅkhārupekkhā, ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yā ca muccitukamyatā yā ca paṭisaṅkhānupassanā yā ca saṅkhārupekkhā, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

Aniccato manasikaroto kuto cittaṃ vuṭṭhāti, kattha cittaṃ pakkhandati? Dukkhato manasikaroto kuto cittaṃ vuṭṭhāti, kattha cittaṃ pakkhandati? Anattato manasikaroto kuto cittaṃ vuṭṭhāti, kattha cittaṃ pakkhandati? Aniccato manasikaroto nimittā cittaṃ vuṭṭhāti, animitte cittaṃ pakkhandati. Dukkhato manasikaroto pavattā cittaṃ vuṭṭhāti, appavatte cittaṃ pakkhandati. Anattato manasikaroto nimittā ca pavattā ca cittaṃ vuṭṭhāti, animitte appavatte nirodhe nibbānadhātuyā cittaṃ pakkhandati.

Yā ca bahiddhāvuṭṭhānavivaṭṭane paññā ye ca gotrabhū dhammā, ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yā ca bahiddhāvuṭṭhānavivaṭṭane paññā ye ca gotrabhū dhammā, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

Aniccato manasikaronto katamena vimokkhena vimuccati? Dukkhato manasikaronto katamena vimokkhena vimuccati?

Anattato manasikaronto katamena vimokkhena vimuccati? Aniccato manasikaronto animittavimokkhena vimuccati. Dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhena vimuccati. Anattato manasikaronto suññatavimokkhena vimuccati. Yā ca dubhatovuṭṭhānavivaṭṭane paññā yañca magge ñāṇaṃ, ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yā ca dubhatovuṭṭhānavivaṭṭane paññā yañca magge ñāṇaṃ, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

228. Katihākārehi tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Katihākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti? Catūhākārehi tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti. Sattahākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

Katamehi catūhākārehi tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Ādhipateyyaṭṭhena, adhiṭṭhānaṭṭhena, abhinīhāraṭṭhena, niyyānaṭṭhena. Kathaṃ ādhipateyyaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Aniccato manasikaroto animitto vimokkho ādhipateyyo hoti, dukkhato manasikaroto appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti, anattato manasikaroto suññato vimokkho ādhipateyyo hoti. Evaṃ ādhipateyyaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti.

Kathaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Aniccato manasikaronto animittavimokkhassa vasena cittaṃ adhiṭṭhāti, dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhassa vasena cittaṃ adhiṭṭhāti, anattato manasikaronto suññatavimokkhassa vasena cittaṃ adhiṭṭhāti. Evaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti.

Kathaṃ abhinīhāraṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Aniccato manasikaronto animittavimokkhassa vasena cittaṃ abhinīharati, dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhassa vasena cittaṃ abhinīharati, anattato manasikaronto suññatavimokkhassa vasena cittaṃ abhinīharati. Evaṃ abhinīhāraṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti.

Kathaṃ niyyānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Aniccato manasikaronto animittavimokkhassa vasena nirodhaṃ nibbānaṃ niyyāti, dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhassa vasena nirodhaṃ nibbānaṃ niyyāti, anattato manasikaronto suññatavimokkhassa vasena nirodhaṃ nibbānaṃ niyyāti. Evaṃ niyyānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti. Imehi catūhākārehi tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti.

Katamehi sattahākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti?

Samodhānaṭṭhena, adhigamanaṭṭhena, paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena, sacchikiriyaṭṭhena, phassanaṭṭhena, abhisamayaṭṭhena. Kathaṃ samodhānaṭṭhena adhigamanaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti? Aniccato manasikaronto nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Yato muccati, tattha na paṇidahatīti – appaṇihito vimokkho. Yattha na paṇidahati, tena suññoti – suññato vimokkho. Yena suñño, tena nimittena animittoti – animitto vimokkho. Evaṃ samodhānaṭṭhena adhigamanaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

Dukkhato manasikaronto paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Yattha na paṇidahati, tena suññoti – suññato vimokkho. Yena suñño, tena nimittena animittoti – animitto vimokkho. Yena nimittena animitto, tattha na paṇidahatīti – appaṇihito vimokkho. Evaṃ samodhānaṭṭhena adhigamanaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

Anattato manasikaronto abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho. Yena suñño, tena nimittena animittoti – animitto vimokkho. Yena nimittena animitto, tattha na paṇidahatīti – appaṇihito vimokkho. Yattha na paṇidahati, tena suññoti – suññato vimokkho. Evaṃ samodhānaṭṭhena adhigamanaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti. Imehi sattahākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

229. Atthi vimokkho, atthi mukhaṃ, atthi vimokkhamukhaṃ, atthi vimokkhapaccanīkaṃ, atthi vimokkhānulomaṃ, atthi vimokkhavivaṭṭo, atthi vimokkhabhāvanā, atthi vimokkhappaṭippassaddhi.

Katamo **vimokkho?** Suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkho. Katamo suññato vimokkho? Aniccānupassanāñāṇaṃ niccato abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho. Dukkhānupassanāñāṇaṃ sukhato abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho. Anattānupassanāñāṇaṃ attato abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho. Nibbidānupassanāñāṇaṃ nandiyā abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho. Virāgānupassanāñāṇaṃ rāgato abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho. Nirodhānupassanāñāṇaṃ samudayato abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ ādānato abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho. Animittānupassanāñāṇaṃ nimittato abhinivesā muccatīti –

suññato vimokkho. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho. Suññatānupassanāñāṇaṃ sabbābhinivesehi muccatīti – suññato vimokkho.

Rūpe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho…pe… rūpe suññatānupassanāñāṇaṃ sabbābhinivesehi muccatīti – suññato vimokkho. Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ…pe… jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho…pe… jarāmaraṇe suññatānupassanāñāṇaṃ sabbābhinivesehi muccatīti – suññato vimokkho. Ayaṃ suññato vimokkho.

Katamo animitto vimokkho? Aniccānupassanāñāṇaṃ niccato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Dukkhānupassanāñāṇaṃ sukhato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Anattānupassanāñāṇaṃ attato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Nibbidānupassanāñāṇaṃ nandiyā nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Virāgānupassanāñāṇaṃ rāgato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Nirodhānupassanāñāṇaṃ samudayato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ ādānato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Animittānupassanāñāṇaṃ sabbanimittehi muccatīti – animitto vimokkho. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato nimittā muccatīti – animitto vimokkho.

Rūpe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato nimittā muccatīti – animitto vimokkho …pe… rūpe animittānupassanāñāṇaṃ sabbanimittehi muccatīti – animitto vimokkho. Rūpe appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Rūpe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ…pe… jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato nimittā muccatīti – animitto vimokkho…pe… jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṃ sabbanimittehi muccatīti – animitto vimokkho. Jarāmaraṇe appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Jarāmaraṇe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Ayaṃ animitto vimokkho.

Katamo appaṇihito vimokkho? Aniccānupassanāñāṇaṃ niccato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Dukkhānupassanāñāṇaṃ sukhato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Anattānupassanāñāṇaṃ attato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho.

Nibbidānupassanāñāṇaṃ nandiyā paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Virāgānupassanāñāṇaṃ rāgato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Nirodhānupassanāñāṇaṃ samudayato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ ādānato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Animittānupassanāñāṇaṃ nimittato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ sabbapaṇidhīhi muccatīti – appaṇihito vimokkho. Suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho.

Rūpe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho…pe… rūpe appaṇihitānupassanāñāṇaṃ sabbapaṇidhīhi muccatīti – appaṇihito vimokkho. Rūpe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ…pe… jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho…pe… jarāmaraṇe appaṇihitānupassanāñāṇaṃ sabbapaṇidhīhi muccatīti – appaṇihito vimokkho. Jarāmaraṇe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Ayaṃ appaṇihito vimokkho. Ayaṃ vimokkho.

230. Katamaṃ **mukhaṃ?** Ye tattha jātā anavajjā kusalā bodhipakkhiyādhammā, idaṃ mukhaṃ.

Katamaṃ **vimokkhamukhaṃ?** Yaṃ tesaṃ dhammānaṃ ārammaṇaṃ nirodho nibbānaṃ, idaṃ vimokkhamukhaṃ. Vimokkhañca mukhañca vimokkhamukhaṃ, idaṃ vimokkhamukhaṃ.

Katamaṃ **vimokkhapaccanīkaṃ?** Tīṇi akusalamūlāni vimokkhapaccanīkāni, tīṇi duccaritāni vimokkhapaccanīkāni, sabbepi akusalā dhammā vimokkhapaccanīkā, idaṃ vimokkhapaccanīkaṃ.

Katamaṃ **vimokkhānulomaṃ?** Tīṇi kusalamūlāni vimokkhānulomāni, tīṇi sucaritāni vimokkhānulomāni, sabbepi kusalā dhammā vimokkhānulomā, idaṃ vimokkhānulomaṃ.

Katamo **vimokkhavivaṭṭo?** Saññāvivaṭṭo, cetovivaṭṭo, cittavivaṭṭo, ñāṇavivaṭṭo, vimokkhavivaṭṭo, saccavivaṭṭo. Sañjānanto vivaṭṭatīti – saññāvivaṭṭo. Cetayanto vivaṭṭatīti – cetovivaṭṭo. Vijānanto vivaṭṭatīti – cittavivaṭṭo. Ñāṇaṃ karonto vivaṭṭatīti – ñāṇavivaṭṭo. Vosajjanto vivaṭṭatīti – vimokkhavivaṭṭo. Tathaṭṭhena vivaṭṭatīti – saccavivaṭṭo.

Yattha saññāvivaṭṭo tattha cetovivaṭṭo, yattha cetovivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo, yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo tattha cittavivaṭṭo, yattha cittavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo tattha ñāṇavivaṭṭo, yattha ñāṇavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo tattha vimokkhavivaṭṭo, yattha vimokkhavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo tattha saccavivaṭṭo, yattha saccavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo. Ayaṃ vimokkhavivaṭṭo.

Katamā **vimokkhabhāvanā?** Paṭhamassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, dutiyassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, tatiyassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, catutthassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā…pe… ākiñcaññāyatanasamāpattiyā… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, sotāpattimaggassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, sakadāgāmimaggassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, anāgāmimaggassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, arahattamaggassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, ayaṃ vimokkhabhāvanā.

Katamā **vimokkhappaṭippassaddhi?** Paṭhamassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā, dutiyassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā, tatiyassa jhānassa…pe… catutthassa jhānassa… ākāsānañcāyatanasamāpattiyā… viññāṇañcāyatanasamāpattiyā… ākiñcaññāyatanasamāpattiyā… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā paṭilābho vā vipāko vā, sotāpattimaggassa sotāpattiphalaṃ, sakadāgāmimaggassa sakadāgāmiphalaṃ, anāgāmimaggassa anāgāmiphalaṃ, arahattamaggassa arahattaphalaṃ, ayaṃ vimokkhappaṭippassaddhīti.

Tatiyabhāṇavāro.

Vimokkhakathā niṭṭhitā.

6. Gatikathā

231. Gatisampattiyā ñāṇasampayutte katinaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇasampayutte katinaṃ hetūnaṃ paccayā

upapatti hoti? Rūpāvacarānaṃ devānaṃ katinaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Arūpāvacarānaṃ devānaṃ katinaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti?

Gatisampattiyā ñāṇasampayutte aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti. Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇasampayutte aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti. Rūpāvacarānaṃ devānaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti. Arūpāvacarānaṃ devānaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

232. Gatisampattiyā ñāṇasampayutte katamesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammassa javanakkhaṇe tayo hetū kusalā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – kusalamūlapaccayāpi saṅkhārā. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – akusalamūlapaccayāpi saṅkhārā. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū abyākatā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – ‘‘nāmarūpapaccayāpi viññāṇaṃ, viññāṇapaccayāpi nāmarūpaṃ’’.

Paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro mahābhūtā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo jīvitasaṅkhārā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca rūpañca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe pañcindriyāni sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca viññāṇañca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime aṭṭhavīsati dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Gatisampattiyā

ñāṇasampayutte imesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇasampayutte katamesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammassa javanakkhaṇe tayo hetū kusalā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – ‘‘kusalamūlapaccayāpi saṅkhārā’’. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – ‘‘akusalamūlapaccayāpi saṅkhārā’’. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū abyākatā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – ‘‘nāmarūpapaccayāpi viññāṇaṃ, viññāṇapaccayāpi nāmarūpaṃ’’.

Paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro mahābhūtā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo jīvitasaṅkhārā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca rūpañca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe pañcindriyāni sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca viññāṇañca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime aṭṭhavīsati dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇasampayutte imesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

Rūpāvacarānaṃ devānaṃ katamesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammassa javanakkhaṇe tayo hetū kusalā…pe… rūpāvacarānaṃ devānaṃ imesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

Arūpāvacarānaṃ devānaṃ katamesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammassa javanakkhaṇe tayo hetū kusalā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – ‘‘kusalamūlapaccayāpi saṅkhārā’’. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – ‘‘akusalamūlapaccayāpi saṅkhārā’’. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū abyākatā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – ‘‘nāmapaccayāpi viññāṇaṃ viññāṇapaccayāpi nāmaṃ’’.

Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe pañcindriyāni sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca viññāṇañca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Arūpāvacarānaṃ devānaṃ imesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

233. Gatisampattiyā ñāṇavippayutte katinaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇavippayutte katinaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti?

Gatisampattiyā ñāṇavippayutte channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti. Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇavippayutte channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

Gatisampattiyā ñāṇavippayutte katamesaṃ channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammassa javanakkhaṇe dve hetū kusalā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – kusalamūlapaccayāpi saṅkhārā. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – akusalamūlapaccayāpi saṅkhārā. Paṭisandhikkhaṇe dve hetū abyākatā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – ‘‘nāmarūpapaccayāpi viññāṇaṃ, viññāṇapaccayāpi nāmarūpaṃ’’.

Paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro mahābhūtā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo jīvitasaṅkhārā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca rūpañca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāri indriyāni sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe dve hetū sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca viññāṇañca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime dvādasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime chabbīsati dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Gatisampattiyā ñāṇavippayutte imesaṃ channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇavippayutte katamesaṃ channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammassa javanakkhaṇe dve hetū kusalā; tasmiṃ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti. Tena vuccati – ‘‘kusalamūlapaccayāpi saṅkhārā…pe… khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇavippayutte imesaṃ channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hotī’’ti.

Gatikathā niṭṭhitā.

7. Kammakathā

234. Ahosi kammaṃ, ahosi kammavipāko. Ahosi kammaṃ, nāhosi kammavipāko. Ahosi kammaṃ, atthi kammavipāko. Ahosi kammaṃ, natthi kammavipāko. Ahosi kammaṃ, bhavissati kammavipāko. Ahosi kammaṃ, na bhavissati kammavipāko. [Atītakammaṃ]

Atthi kammaṃ, atthi kammavipāko. Atthi kammaṃ, natthi kammavipāko. Atthi kammaṃ, bhavissati kammavipāko. Atthi kammaṃ, na bhavissati kammavipāko. [Paccuppannakammaṃ]

Bhavissati kammaṃ, bhavissati kammavipāko. Bhavissati kammaṃ, na bhavissati kammavipāko. [Anāgatakammaṃ]

235. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, ahosi kusalassa kammassa vipāko. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, nāhosi kusalassa kammassa vipāko. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, atthi kusalassa kammassa vipāko. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, natthi kusalassa kammassa vipāko. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, bhavissati kusalassa kammassa vipāko. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, na bhavissati kusalassa kammassa vipāko.

Atthi kusalaṃ kammaṃ, atthi kusalassa kammassa vipāko. Atthi kusalaṃ kammaṃ, natthi kusalassa kammassa vipāko. Atthi kusalaṃ kammaṃ, bhavissati kusalassa kammassa vipāko. Atthi kusalaṃ kammaṃ, na bhavissati kusalassa kammassa vipāko.

Bhavissati kusalaṃ kammaṃ, bhavissati kusalassa kammassa vipāko. Bhavissati kusalaṃ kammaṃ, na bhavissati kusalassa kammassa vipāko.

Ahosi akusalaṃ kammaṃ, ahosi akusalassa kammassa vipāko. Ahosi akusalaṃ kammaṃ, nāhosi akusalassa kammassa vipāko. Ahosi akusalaṃ kammaṃ, atthi akusalassa kammassa vipāko. Ahosi akusalaṃ kammaṃ, natthi akusalassa kammassa vipāko. Ahosi akusalaṃ kammaṃ, bhavissati akusalassa kammassa vipāko. Ahosi akusalaṃ kammaṃ, na bhavissati akusalassa kammassa vipāko.

Atthi akusalaṃ kammaṃ, atthi akusalassa kammassa vipāko. Atthi akusalaṃ kammaṃ, natthi akusalassa kammassa vipāko. Atthi akusalaṃ kammaṃ, bhavissati akusalassa kammassa vipāko. Atthi akusalaṃ kammaṃ, na bhavissati akusalassa kammassa vipāko.

Bhavissati akusalaṃ kammaṃ, bhavissati akusalassa kammassa vipāko. Bhavissati akusalaṃ kammaṃ, na bhavissati akusalassa kammassa vipāko.

Ahosi sāvajjaṃ kammaṃ…pe… ahosi anavajjaṃ kammaṃ…pe… ahosi kaṇhaṃ kammaṃ…pe… ahosi sukkaṃ kammaṃ…pe… ahosi

sukhudrayaṃ kammaṃ…pe… ahosi dukkhudrayaṃ kammaṃ…pe… ahosi sukhavipākaṃ kammaṃ…pe… ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ, ahosi dukkhavipākassa kammassa vipāko. Ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ, nāhosi dukkhavipākassa kammassa vipāko. Ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ, atthi dukkhavipākassa kammassa vipāko. Ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ, natthi dukkhavipākassa kammassa vipāko. Ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ, bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko. Ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ, na bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko.

Atthi dukkhavipākaṃ kammaṃ, atthi dukkhavipākassa kammassa vipāko. Atthi dukkhavipākaṃ kammaṃ, natthi dukkhavipākassa kammassa vipāko. Atthi dukkhavipākaṃ kammaṃ, bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko. Atthi dukkhavipākaṃ kammaṃ, na bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko.

Bhavissati dukkhavipākaṃ kammaṃ, bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko. Bhavissati dukkhavipākaṃ kammaṃ, na bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipākoti.

Kammakathā niṭṭhitā.

8. Vipallāsakathā

236. Purimanidānaṃ. ‘‘Cattārome, bhikkhave , saññāvipallāsā cittavipallāsā diṭṭhivipallāsā. Katame cattāro? Anicce, bhikkhave, niccanti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso. Dukkhe, bhikkhave, sukhanti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso. Anattani, bhikkhave, attāti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso. Asubhe, bhikkhave, subhanti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso. Ime kho, bhikkhave, cattāro saññāvipallāsā cittavipallāsā diṭṭhivipallāsā.

‘‘Cattārome, bhikkhave, nasaññāvipallāsā nacittavipallāsā nadiṭṭhivipallāsā. Katame cattāro? Anicce, bhikkhave, aniccanti nasaññāvipallāso nacittavipallāso nadiṭṭhivipallāso. Dukkhe, bhikkhave, dukkhanti nasaññāvipallāso nacittavipallāso nadiṭṭhivipallāso. Anattani, bhikkhave, anattāti nasaññāvipallāso nacittavipallāso nadiṭṭhivipallāso. Asubhe, bhikkhave, asubhanti nasaññāvipallāso nacittavipallāso nadiṭṭhivipallāso. Ime kho, bhikkhave, cattāro nasaññāvipallāsā nacittavipallāsā nadiṭṭhivipallāsā’’ti.

“Anicce niccasaññino, dukkhe ca sukhasaññino;

Anattani ca attāti , asubhe subhasaññino;

Micchādiṭṭhihatā sattā, khittacittā visaññino.

‘‘Te yogayuttā mārassa, ayogakkhemino janā;

Sattā gacchanti saṃsāraṃ, jātimaraṇagāmino.

‘‘Yadā ca buddhā lokasmiṃ, uppajjanti pabhaṅkarā;

Te imaṃ dhammaṃ pakāsenti, dukkhūpasamagāminaṃ.

‘‘Tesaṃ sutvāna sappaññā, sacittaṃ paccaladdhu te;

Aniccaṃ aniccato dakkhuṃ, dukkhamaddakkhu dukkhato.

“Anattani anattāti, asubhaṃ asubhataddasuṃ;

Sammādiṭṭhisamādānā, sabbaṃ dukkhaṃ upaccagu’’nti.

Ime cattāro vipallāsā diṭṭhisampannassa puggalassa pahīnā, appahīnāti. Keci pahīnā, keci appahīnā? Anicce niccanti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso pahīno. Dukkhe sukhanti saññā uppajjati, cittaṃ uppajjati, diṭṭhivipallāso pahīno. Anattani attāti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso pahīno. Asubhe subhanti saññā uppajjati, cittaṃ uppajjati, diṭṭhivipallāso pahīno. Dvīsu vatthūsu cha vipallāsā pahīnā. Dvīsu vatthūsu dve vipallāsā pahīnā, cattāro vipallāsā appahīnā. Catūsu vatthūsu aṭṭha vipallāsā pahīnā, cattāro vipallāsā appahīnāti.

Vipallāsakathā niṭṭhitā.

9. Maggakathā

237. Maggoti kenaṭṭhena maggo? Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā pahānāya maggo ceva hetu ca, sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo

ceva hetu ca.

Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappassa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya pahānāya maggo ceva hetu ca, sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantassa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Vodānaṭṭhena sammāājīvo micchāājīvassa pahānāya maggo ceva hetu ca…pe… paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmassa pahānāya maggo ceva hetu ca…pe… upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā pahānāya maggo ceva hetu ca…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhissa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Sakadāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikassa kāmarāgasaññojanassa

paṭighasaññojanassa oḷārikassa kāmarāgānusayassa paṭighānusayassa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi anusahagatassa kāmarāgasaññojanassa paṭighasaññojanassa, anusahagatassa kāmarāgānusayassa paṭighānusayassa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Arahattamaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgassa arūparāgassa mānassa uddhaccassa avijjāya, mānānusayassa bhavarāgānusayassa avijjānusayassa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa, vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva, hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiniropanamaggo sammāsaṅkappo, pariggahamaggo sammāvācā, samuṭṭhānamaggo sammākammanto, vodānamaggo sammāājīvo, paggahamaggo sammāvāyāmo, upaṭṭhānamaggo sammāsati, avikkhepamaggo sammāsamādhi. Upaṭṭhānamaggo satisambojjhaṅgo, pavicayamaggo dhammavicayasambojjhaṅgo, paggahamaggo vīriyasambojjhaṅgo, pharaṇamaggo pītisambojjhaṅgo, upasamamaggo passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepamaggo samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānamaggo upekkhāsambojjhaṅgo.

Assaddhiye akampiyamaggo saddhābalaṃ, kosajje akampiyamaggo vīriyabalaṃ, pamāde akampiyamaggo satibalaṃ, uddhacce akampiyamaggo samādhibalaṃ, avijjāya akampiyamaggo paññābalaṃ. Adhimokkhamaggo

saddhindriyaṃ, paggahamaggo vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānamaggo satindriyaṃ, avikkhepamaggo samādhindriyaṃ, dassanamaggo paññindriyaṃ.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyā maggo, akampiyaṭṭhena balā maggo, niyyānaṭṭhena bojjhaṅgā maggo, hetuṭṭhena maggaṅgā maggo, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā maggo, padahanaṭṭhena sammappadhānā maggo, ijjhanaṭṭhena iddhipādā maggo, tathaṭṭhena saccāni maggo, avikkhepaṭṭhena samatho maggo, anupassanaṭṭhena vipassanā maggo, ekarasaṭṭhena samathavipassanā maggo, anativattanaṭṭhena yuganaddhā maggo, saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi maggo, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi maggo, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi maggo, muttaṭṭhena vimokkho maggo, paṭivedhaṭṭhena vijjā maggo, pariccāgaṭṭhena vimutti maggo, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ maggo, chando mūlaṭṭhena maggo, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena maggo, phasso samodhānaṭṭhena maggo, vedanā samosaraṇaṭṭhena maggo, samādhi pamukhaṭṭhena maggo, sati ādhipateyyaṭṭhena maggo, paññā tatuttaraṭṭhena maggo, vimutti sāraṭṭhena maggo, amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena maggoti.

Maggakathā niṭṭhitā.

10. Maṇḍapeyyakathā

238. ‘‘Maṇḍapeyyamidaṃ, bhikkhave, brahmacariyaṃ. Satthā sammukhībhūto tidhattamaṇḍo . Satthari sammukhībhūte desanāmaṇḍo, paṭiggahamaṇḍo, brahmacariyamaṇḍo’’.

Katamo **desanāmaṇḍo?** Catunnaṃ ariyasaccānaṃ ācikkhanā desanā paññāpanā paṭṭhapanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ , catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ…pe… catunnaṃ sammappadhānānaṃ… catunnaṃ iddhipādānaṃ… pañcannaṃ indriyānaṃ… pañcannaṃ balānaṃ… sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ… ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa ācikkhanā desanā paññāpanā paṭṭhapanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ – ayaṃ desanāmaṇḍo.

Katamo **paṭiggahamaṇḍo?** Bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo devā manussā ye vā panaññepi keci viññātāro – ayaṃ paṭiggahamaṇḍo.

Katamo **brahmacariyamaṇḍo?** Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsamādhi

– ayaṃ brahmacariyamaṇḍo.

239. Adhimokkhamaṇḍo saddhindriyaṃ, assaddhiyaṃ kasaṭo; assaddhiyaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā saddhindriyassa adhimokkhamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Paggahamaṇḍo vīriyindriyaṃ, kosajjaṃ kasaṭo; kosajjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā vīriyindriyassa paggahamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Upaṭṭhānamaṇḍo satindriyaṃ, pamādo kasaṭo; pamādaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā satindriyassa upaṭṭhānamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Avikkhepamaṇḍo samādhindriyaṃ, uddhaccaṃ kasaṭo; uddhaccaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā samādhindriyassa avikkhepamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Dassanamaṇḍo paññindriyaṃ, avijjaṃ kasaṭo; avijjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā paññindriyassa dassanamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ.

Assaddhiye akampiyamaṇḍo saddhābalaṃ, assaddhiyaṃ kasaṭo; assaddhiyaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā saddhābalassa assaddhiye akampiyamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Kosajje akampiyamaṇḍo vīriyabalaṃ, kosajjaṃ kasaṭo; kosajjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā vīriyabalassa kosajje akampiyamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Pamāde akampiyamaṇḍo satibalaṃ, pamādo kasaṭo; pamādaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā satibalassa pamāde akampiyamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Uddhacce akampiyamaṇḍo samādhibalaṃ, uddhaccaṃ kasaṭo; uddhaccaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā samādhibalassa uddhacce akampiyamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Avijjāya akampiyamaṇḍo paññābalaṃ, avijjā kasaṭo; avijjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā paññābalassa avijjāya akampiyamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ.

Upaṭṭhānamaṇḍo satisambojjhaṅgā, pamādo kasaṭo; pamādaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Pavicayamaṇḍo dhammavicayasambojjhaṅgo, avijjā kasaṭo; avijjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Paggahamaṇḍo vīriyasambojjhaṅgo, kosajjaṃ kasaṭo; kosajjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā vīriyasambojjhaṅgassa paggahamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Pharaṇamaṇḍo pītisambojjhaṅgo, pariḷāho kasaṭo; pariḷāhaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā pītisambojjhaṅgassa pharaṇamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Upasamamaṇḍo passaddhisambojjhaṅgo, duṭṭhullaṃ kasaṭo; duṭṭhullaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā passaddhisambojjhaṅgassa upasamamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Avikkhepamaṇḍo samādhisambojjhaṅgo, uddhaccaṃ kasaṭo; uddhaccaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā samādhisambojjhaṅgassa avikkhepamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Paṭisaṅkhānamaṇḍo upekkhāsambojjhaṅgo, appaṭisaṅkhā kasaṭo; appaṭisaṅkhaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā upekkhāsambojjhaṅgassa

paṭisaṅkhānamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ.

Dassanamaṇḍo sammādiṭṭhi, micchādiṭṭhi kasaṭo; micchādiṭṭhiṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammādiṭṭhiyā dassanamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Abhiniropanamaṇḍo sammāsaṅkappo, micchāsaṅkappo kasaṭo; micchāsaṅkappaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāsaṅkappassa abhiniropanamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Pariggahamaṇḍo sammāvācā, micchāvācā kasaṭo; micchāvācaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāvācāya pariggahamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Samuṭṭhānamaṇḍo sammākammanto, micchākammanto kasaṭo; micchākammantaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammākammantassa samuṭṭhānamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Vodānamaṇḍo sammāājīvo, micchāājīvo kasaṭo; micchāājīvaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāājīvassa vodānamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Paggahamaṇḍo sammāvāyāmo, micchāvāyāmo kasaṭo; micchāvāyāmaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāvāyāmassa paggahamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Upaṭṭhānamaṇḍo sammāsati, micchāsati kasaṭo; micchāsatiṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāsatiyā upaṭṭhānamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Avikkhepamaṇḍo sammāsamādhi, micchāsamādhi kasaṭo; micchāsamādhiṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāsamādhissa avikkhepamaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ.

240. Atthi maṇḍo, atthi peyyaṃ, atthi kasaṭo. Adhimokkhamaṇḍo saddhindriyaṃ, assaddhiyaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Paggahamaṇḍo vīriyindriyaṃ, kosajjaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Upaṭṭhānamaṇḍo satindriyaṃ, pamādo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Avikkhepamaṇḍo samādhindriyaṃ, uddhaccaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Dassanamaṇḍo paññindriyaṃ, avijjā kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ.

Assaddhiye akampiyamaṇḍo saddhābalaṃ, assaddhiyaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Kosajje akampiyamaṇḍo vīriyabalaṃ, kosajjaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Pamāde akampiyamaṇḍo satibalaṃ, pamādo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Uddhacce akampiyamaṇḍo samādhibalaṃ, uddhaccaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Avijjāya akampiyamaṇḍo paññābalaṃ, avijjā kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ.

Upaṭṭhānamaṇḍo satisambojjhaṅgo, pamādo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Pavicayamaṇḍo dhammavicayasambojjhaṅgo, avijjā kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Paggahamaṇḍo vīriyasambojjhaṅgo, kosajjaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Pharaṇamaṇḍo pītisambojjhaṅgo, pariḷāho kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Upasamamaṇḍo passaddhisambojjhaṅgo, duṭṭhullaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Avikkhepamaṇḍo samādhisambojjhaṅgo, uddhaccaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Paṭisaṅkhānamaṇḍo upekkhāsambojjhaṅgo, apaṭisaṅkhā kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ.

Dassanamaṇḍo sammādiṭṭhi, micchādiṭṭhi kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Abhiniropanamaṇḍo sammāsaṅkappo, micchāsaṅkappo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Pariggahamaṇḍo sammāvācā, micchāvācā kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Samuṭṭhānamaṇḍo sammākammanto, micchākammanto kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Vodānamaṇḍo sammāājīvo, micchāājīvo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Paggahamaṇḍo sammāvāyāmo, micchāvāyāmo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Upaṭṭhānamaṇḍo sammāsati, micchāsati kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Avikkhepamaṇḍo sammāsamādhi, micchāsamādhi kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ.

Dassanamaṇḍo sammādiṭṭhi… abhiniropanamaṇḍo sammāsaṅkappo… pariggahamaṇḍo sammāvācā… samuṭṭhānamaṇḍo sammākammanto… vodānamaṇḍo sammāājīvo… paggahamaṇḍo sammāvāyāmo… upaṭṭhānamaṇḍo sammāsati… avikkhepamaṇḍo sammāsamādhi.

Upaṭṭhānamaṇḍo satisambojjhaṅgo… pavicayamaṇḍo dhammavicayasambojjhaṅgo… paggahamaṇḍo vīriyasambojjhaṅgo… pharaṇamaṇḍo pītisambojjhaṅgo… upasamamaṇḍo passaddhisambojjhaṅgo… avikkhepamaṇḍo samādhisambojjhaṅgo… paṭisaṅkhānamaṇḍo upekkhāsambojjhaṅgo.

Assaddhiye akampiyamaṇḍo saddhābalaṃ… kosajje akampiyamaṇḍo vīriyabalaṃ… pamāde akampiyamaṇḍo satibalaṃ… uddhacce

akampiyamaṇḍo samādhibalaṃ… avijjāya akampiyamaṇḍo paññābalaṃ.

Adhimokkhamaṇḍo saddhindriyaṃ… paggahamaṇḍo vīriyindriyaṃ… upaṭṭhānamaṇḍo satindriyaṃ… avikkhepamaṇḍo samādhindriyaṃ… dassanamaṇḍo paññindriyaṃ.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyā maṇḍo, akampiyaṭṭhena balā maṇḍo, niyyānaṭṭhena bojjhaṅgā maṇḍo, hetuṭṭhena maggo maṇḍo, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā maṇḍo, padahanaṭṭhena sammappadhānā maṇḍo, ijjhanaṭṭhena iddhipādā maṇḍo, tathaṭṭhena saccā maṇḍo, avikkhepaṭṭhena samatho maṇḍo, anupassanaṭṭhena vipassanā maṇḍo, ekarasaṭṭhena samathavipassanā maṇḍo, anativattanaṭṭhena yuganaddhā maṇḍo, saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi maṇḍo, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi maṇḍo, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi maṇḍo, muttaṭṭhena vimokkho maṇḍo, paṭivedhaṭṭhena vijjā maṇḍo, pariccāgaṭṭhena vimutti maṇḍo, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ maṇḍo, paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ maṇḍo, chando mūlaṭṭhena maṇḍo, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena maṇḍo, phasso samodhānaṭṭhena maṇḍo, vedanā samosaraṇaṭṭhena maṇḍo, samādhi pamukhaṭṭhena maṇḍo, sati ādhipateyyaṭṭhena maṇḍo, paññā tatuttaraṭṭhena maṇḍo, vimutti sāraṭṭhena maṇḍo, amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena maṇḍoti.

Catutthabhāṇavāro.

Maṇḍapeyyakathā niṭṭhitā.

Mahāvaggo paṭhamo.

Tassuddānaṃ –

Ñāṇadiṭṭhī ca assāsā, indriyaṃ vimokkhapañcamā;

Gatikammavipallāsā, maggo maṇḍena te dasāti.

Esa nikāyadharehi ṭhapito, asamo paṭhamo pavaro

Varavaggoti .

2. Yuganaddhavaggo

1. Yuganaddhakathā

1. Evaṃ me sutaṃ – ekaṃ samayaṃ āyasmā ānando kosambiyaṃ viharati ghositārāme. Tatra kho āyasmā ānando bhikkhū āmantesi – ‘‘āvuso bhikkhavo’’ti. ‘‘Āvuso’’ti kho te bhikkhū āyasmato ānandassa paccassosuṃ. Āyasmā ānando etadavoca –

‘‘Yo hi koci, āvuso, bhikkhu vā bhikkhunī vā mama santike arahattapattaṃ byākaroti, sabbaso catūhi maggehi etesaṃ vā aññatarena. Katamehi catūhi?

‘‘Idhāvuso, bhikkhu samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāveti. Tassa samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāvayato maggo sañjāyati. So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti . Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

‘‘Puna caparaṃ, āvuso, bhikkhu vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāveti. Tassa vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāvayato maggo sañjāyati. So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

‘‘Puna caparaṃ, āvuso, bhikkhu samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti. Tassa samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvayato maggo sañjāyati. So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

‘‘Puna caparaṃ, āvuso, bhikkhuno dhammuddhaccaviggahitaṃ mānasaṃ hoti. So, āvuso, samayo yaṃ taṃ cittaṃ ajjhattameva santiṭṭhati sannisīdati ekodi hoti samādhiyati. Tassa maggo sañjāyati. So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

‘‘Yo hi koci, āvuso, bhikkhu vā bhikkhunī vā mama santike arahattapattaṃ byākaroti, sabbaso imehi catūhi maggehi, etesaṃ vā aññatarenā’’ti.

1. Suttantaniddeso

2. Kathaṃ **samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāveti?** Nekkhammavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Tattha jāte dhamme aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Iti paṭhamaṃ samatho,

pacchā vipassanā. Tena vuccati – ‘‘samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāvetī’’ti. **Bhāvetī**ti catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Maggo sañjāyatīti kathaṃ maggo sañjāyati? Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi maggo sañjāyati, abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo maggo sañjāyati, pariggahaṭṭhena sammāvācā maggo sañjāyati, samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto maggo sañjāyati, vodānaṭṭhena sammāājīvo maggo sañjāyati, paggahaṭṭhena sammāvāyāmo maggo sañjāyati, upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati maggo sañjāyati, avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi maggo sañjāyati – evaṃ maggo sañjāyati.

So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti āsevatīti kathaṃ āsevati? Āvajjanto āsevati, jānanto āsevati, passanto āsevati, paccavekkhanto āsevati, cittaṃ adhiṭṭhahanto āsevati, saddhāya adhimuccanto āsevati, vīriyaṃ paggaṇhanto āsevati, satiṃ upaṭṭhāpento āsevati, cittaṃ samādahanto āsevati, paññāya pajānanto āsevati, abhiññeyyaṃ abhijānanto āsevati, pariññeyyaṃ parijānanto āsevati, pahātabbaṃ pajahanto āsevati, bhāvetabbaṃ bhāvento āsevati, sacchikātabbaṃ sacchikaronto āsevati – evaṃ āsevati.

Bhāvetīti kathaṃ bhāveti? Āvajjanto bhāveti, jānanto bhāveti, passanto bhāveti, paccavekkhanto bhāveti, cittaṃ adhiṭṭhahanto bhāveti, saddhāya adhimuccanto bhāveti, vīriyaṃ paggaṇhanto bhāveti, satiṃ upaṭṭhāpento bhāveti, cittaṃ samādahanto bhāveti, paññāya pajānanto bhāveti, abhiññeyyaṃ abhijānanto bhāveti, pariññeyyaṃ parijānanto bhāveti, pahātabbaṃ pajahanto bhāveti, bhāvetabbaṃ bhāvento bhāveti, sacchikātabbaṃ sacchikaronto bhāveti – evaṃ bhāveti.

Bahulīkarotīti kathaṃ bahulīkaroti? Āvajjanto bahulīkaroti, jānanto bahulīkaroti, passanto bahulīkaroti, paccavekkhanto bahulīkaroti, cittaṃ adhiṭṭhahanto bahulīkaroti, saddhāya adhimuccanto bahulīkaroti, vīriyaṃ paggaṇhanto bahulīkaroti, satiṃ upaṭṭhāpento bahulīkaroti, cittaṃ samādahanto bahulīkaroti, paññāya pajānanto bahulīkaroti, abhiññeyyaṃ abhijānanto bahulīkaroti, pariññeyyaṃ parijānanto bahulīkaroti, pahātabbaṃ pajahanto bahulīkaroti, bhāvetabbaṃ bhāvento bahulīkaroti, sacchikātabbaṃ sacchikaronto bahulīkaroti – evaṃ bahulīkaroti.

Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni

pahīyanti anusayā byantīhontīti kathaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti? Sotāpattimaggena, sakkāyadiṭṭhi, vicikicchā, sīlabbataparāmāso – imāni tīṇi saññojanāni pahīyanti; diṭṭhānusayo, vicikicchānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Sakadāgāmimaggena oḷārikaṃ kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ – imāni dve saññojanāni pahīyanti; oḷāriko kāmarāgānusayo, paṭighānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Anāgāmimaggena anusahagataṃ kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ – imāni dve saññojanāni pahīyanti; anusahagato kāmarāgānusayo, paṭighānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Arahattamaggena rūparāgo, arūparāgo, māno, uddhaccaṃ, avijjā – imāni pañca saññojanāni pahīyanti; mānānusayo, bhavarāgānusayo, avijjānusayo – ime tayo anusayā byantīhonti. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

3. Abyāpādavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi… pe… ālokasaññāvasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi…pe… paṭinissaggānupassī assāsavasena paṭinissaggānupassī passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Tattha jāte dhamme aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Iti paṭhamaṃ samatho, pacchā vipassanā. Tena vuccati – ‘‘samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāvetī’’ti. **Bhāvetī**ti catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Maggo sañjāyatīti kathaṃ maggo sañjāyati? Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi maggo sañjāyati, abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo maggo sañjāyati…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi maggo sañjāyati. Evaṃ maggo sañjāyati.

So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti āsevatīti kathaṃ āsevati? Āvajjanto āsevati…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaronto āsevati, evaṃ āsevati. **Bhāvetī**ti kathaṃ bhāveti? Āvajjanto bhāveti, jānanto bhāveti…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaronto bhāveti, evaṃ bhāveti. **Bahulīkarotī**ti kathaṃ bahulīkaroti? Āvajjanto bahulīkaroti, jānanto bahulīkaroti…pe… sacchikātabbaṃ sacchikaronto bahulīkaroti, evaṃ bahulīkaroti.

Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhontīti kathaṃ saññojanā pahīyanti, anusayā

byantīhonti? Sotāpattimaggena sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāso – imāni tīṇi saññojanāni pahīyanti; diṭṭhānusayo, vicikicchānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Sakadāgāmimaggena oḷārikaṃ kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ – imāni dve saññojanāni pahīyanti; oḷāriko kāmarāgānusayo paṭighānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Anāgāmimaggena anusahagataṃ kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ – imāni dve saññojanāni pahīyanti; anusahagato kāmarāgānusayo, paṭighānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Arahattamaggena rūparāgo, arūparāgo, māno, uddhaccaṃ, avijjā – imāni pañca saññojanāni pahīyanti; mānānusayo, bhavarāgānusayo, avijjānusayo – ime tayo anusayā byantīhonti. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti. Evaṃ samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāveti.

4. Kathaṃ **vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāveti?** Aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Tattha jātānaṃ dhammānañca vosaggārammaṇatā cittassa ekaggatā avikkhepo. Samādhi iti paṭhamaṃ vipassanā, pacchā samatho. Tena vuccati – ‘‘vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāvetī’’ti. **Bhāvetī**ti catasso bhāvanā – āsevanaṭṭhena bhāvanā… pe… **maggo sañjāyatī**ti kathaṃ maggo sañjāyati…pe… evaṃ maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

Rūpaṃ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, rūpaṃ dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, rūpaṃ anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Tattha jātānaṃ dhammānañca vosaggārammaṇatā cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Iti paṭhamaṃ vipassanā, pacchā samatho. Tena vuccati – ‘‘vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāvetī’’ti. **Bhāvetī**ti catasso bhāvanā – āsevanaṭṭhena bhāvanā…pe… **maggo sañjāyatī**ti kathaṃ maggo sañjāyati…pe… evaṃ maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

Vedanaṃ…pe… saññaṃ … saṅkhāre… viññāṇaṃ… cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, jarāmaraṇaṃ dukkhato… pe… anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Tattha jātānaṃ dhammānañca vosaggārammaṇatā cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Iti paṭhamaṃ vipassanā, pacchā samatho. Tena vuccati – ‘‘vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāvetī’’ti. **Bhāvetī**ti catasso bhāvanā – āsevanaṭṭhena bhāvanā…pe… **maggo sañjāyatī**ti kathaṃ maggo sañjāyati…pe… evaṃ maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti. Evaṃ vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāveti.

5. Kathaṃ **samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Soḷasahi ākārehi samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti. Ārammaṇaṭṭhena gocaraṭṭhena pahānaṭṭhena pariccāgaṭṭhena vuṭṭhānaṭṭhena vivaṭṭanaṭṭhena santaṭṭhena paṇītaṭṭhena vimuttaṭṭhena anāsavaṭṭhena taraṇaṭṭhena animittaṭṭhena appaṇihitaṭṭhena suññataṭṭhena ekarasaṭṭhena anativattanaṭṭhena yuganaddhaṭṭhena.

Kathaṃ **ārammaṇaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhārammaṇo, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhārammaṇā. Iti ārammaṇaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘ārammaṇaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti. **Bhāvetī**ti catasso bhāvanā – āsevanaṭṭhena bhāvanā…pe… **maggo sañjāyatī**ti kathaṃ maggo sañjāyati…pe… evaṃ maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti. Evaṃ ārammaṇaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti.

Kathaṃ **gocaraṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti gocaraṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘gocaraṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **pahānaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilese ca khandhe ca pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti pahānaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘pahānaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **pariccāgaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca pariccajato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilese ca khandhe ca pariccajato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti pariccāgaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘pariccāgaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **vuṭṭhānaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccasahagatakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti vuṭṭhānaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘vuṭṭhānaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **vivaṭṭanaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccasahagatakilesehi ca khandhehi ca vivaṭṭato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilesehi ca khandhehi ca vivaṭṭato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti vivaṭṭanaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘vivaṭṭanaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **santaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi santo honti nirodhagocaro, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā santā hoti nirodhagocarā. Iti santaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘santaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **paṇītaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi paṇīto hoti nirodhagocaro, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā paṇītā hoti nirodhagocarā. Iti paṇītaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘paṇītaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **vimuttaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi kāmāsavā vimutto hoti nirodhagocaro, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā avijjāsavā vimuttā hoti nirodhagocarā. Iti rāgavirāgā cetovimutti avijjāvirāgā paññā vimuttaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘vimuttaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **anāsavaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi kāmāsavena

anāsavo hoti nirodhagocaro, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā avijjāsavena anāsavā hoti nirodhagocarā. Iti anāsavaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘anāsavaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **taraṇaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca tarato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilese ca khandhe ca tarato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti taraṇaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘taraṇaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **animittaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi sabbanimittehi animitto hoti nirodhagocaro, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā sabbanimittehi animittā hoti nirodhagocarā. Iti animittaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘animittaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **appaṇihitaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi sabbapaṇidhīhi appaṇihito hoti nirodhagocaro, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā sabbapaṇidhīhi appaṇihitā hoti nirodhagocarā. Iti appaṇihitaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘appaṇihitaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti.

Kathaṃ **suññataṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi sabbābhinivesehi suñño hoti nirodhagocaro, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā sabbābhinivesehi suññā hoti nirodhagocarā. Iti suññataṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – ‘‘suññataṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī’’ti. **Bhāvetī**ti catasso bhāvanā – āsevanaṭṭhena bhāvanā…pe… **maggo sañjāyatī**ti kathaṃ maggo sañjāyati…pe… evaṃ maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti. Evaṃ suññataṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti. Imehi soḷasahi ākārehi samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti, evaṃ samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti.

2. Dhammuddhaccavāraniddeso

6. Kathaṃ **dhammuddhaccaviggahitaṃ mānasaṃ hoti?** Aniccato manasikaroto obhāso uppajjati, obhāso dhammoti obhāsaṃ āvajjati, tato vikkhepo uddhaccaṃ. Tena uddhaccena viggahitamānaso aniccato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, dukkhato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, anattato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Tena vuccati – ‘‘dhammuddhaccaviggahitamānaso hoti so samayo, yaṃ taṃ cittaṃ ajjhattameva santiṭṭhati sannisīdati ekodi hoti samādhiyati. **Tassa maggo sañjāyatī”**ti kathaṃ maggo sañjāyati…pe… evaṃ maggo sañjāyati, evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

Aniccato manasikaroto ñāṇaṃ uppajjati, pīti uppajjati, passaddhi uppajjati, sukhaṃ uppajjati, adhimokkho uppajjati, paggaho uppajjati, upaṭṭhānaṃ uppajjati, upekkhā uppajjati, nikanti uppajjati, ‘nikanti dhammo’ti nikantiṃ āvajjati. Tato vikkhepo uddhaccaṃ. Tena uddhaccena viggahitamānaso aniccato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, dukkhato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, anattato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Tena vuccati – ‘‘dhammuddhaccaviggahitamānaso hoti so samayo, yaṃ taṃ cittaṃ ajjhattameva santiṭṭhati sannisīdati ekodi hoti samādhiyati. **Tassa maggo sañjāyatī**’’ti. Kathaṃ maggo sañjāyati…pe… evaṃ maggo sañjāyati, evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

Dukkhato manasikaroto…pe… anattato manasikaroto obhāso uppajjati…pe… ñāṇaṃ uppajjati, pīti uppajjati, passaddhi uppajjati, sukhaṃ uppajjati, adhimokkho uppajjati, paggaho uppajjati, upaṭṭhānaṃ uppajjati, upekkhā uppajjati, nikanti uppajjati, ‘nikanti dhammo’ti nikantiṃ āvajjati. Tato vikkhepo uddhaccaṃ. Tena uddhaccena viggahitamānaso anattato upaṭṭhānaṃ, aniccato upaṭṭhānaṃ, dukkhato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Tena vuccati – ‘‘dhammuddhaccaviggahitamānaso…pe… evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti’’.

Rūpaṃ aniccato manasikaroto…pe… rūpaṃ dukkhato manasikaroto… rūpaṃ anattato manasikaroto… vedanaṃ…pe… saññaṃ… saṅkhāre… viññāṇaṃ… cakkhuṃ…pe… jarāmaraṇaṃ aniccato manasikaroto… pe… jarāmaraṇaṃ dukkhato manasikaroto, jarāmaraṇaṃ anattato manasikaroto obhāso uppajjati…pe… ñāṇaṃ uppajjati, pīti uppajjati, passaddhi uppajjati, sukhaṃ uppajjati, adhimokkho uppajjati, paggaho

uppajjati, upaṭṭhānaṃ uppajjati, upekkhā uppajjati, nikanti uppajjati, ‘nikanti dhammo’ti nikantiṃ āvajjati. Tato vikkhepo uddhaccaṃ. Tena uddhaccena viggahitamānaso. Jarāmaraṇaṃ anattato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Jarāmaraṇaṃ aniccato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, jarāmaraṇaṃ dukkhato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Tena vuccati – ‘‘dhammuddhaccaviggahitamānaso hoti. So samayo, yaṃ taṃ cittaṃ ajjhattameva santiṭṭhati sannisīdati ekodi hoti samādhiyati. Tassa maggo sañjāyatī’’ti. Kathaṃ maggo sañjāyati…pe… evaṃ maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti. Evaṃ dhammuddhaccaviggahitaṃ mānasaṃ hoti.

7.

Obhāse ceva ñāṇe ca, pītiyā ca vikampati;

Passaddhiyā sukhe ceva, yehi cittaṃ pavedhati.

Adhimokkhe ca paggāhe, upaṭṭhāne ca kampati;

Upekkhāvajjanāya ceva, upekkhāya ca nikantiyā.

Imāni dasa ṭhānāni, paññā yassa pariccitā;

Dhammuddhaccakusalo hoti, na ca sammoha gacchati.

Vikkhipati ceva kilissati ca, cavati cittabhāvanā;

Vikkhipati na kilissati, bhāvanā parihāyati.

Vikkhipati na kilissati, bhāvanā na parihāyati;

Na ca vikkhipate cittaṃ na kilissati, na cavati cittabhāvanā.

Imehi catūhi ṭhānehi cittassa saṅkhepavikkhepaviggahitaṃ dasa ṭhāne sampajānātīti.

Yuganaddhakathā niṭṭhitā.

2. Saccakathā

8. Purimanidānaṃ. ‘‘Cattārimāni, bhikkhave , tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? ‘Idaṃ dukkha’nti, bhikkhave, tathametaṃ

avitathametaṃ anaññathametaṃ; ‘ayaṃ dukkhasamudayo’ti tathametaṃ avitathametaṃ anaññathametaṃ, ‘ayaṃ dukkhanirodho’ti tathametaṃ avitathametaṃ anaññathametaṃ, ‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’ti tathametaṃ avitathametaṃ anaññathametaṃ. Imāni kho, bhikkhave, cattāri tathāni avitathāni anaññathāni’’.

1. Paṭhamasuttantaniddeso

Kathaṃ dukkhaṃ tathaṭṭhena saccaṃ? Cattāro dukkhassa dukkhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Dukkhassa pīḷanaṭṭho, saṅkhataṭṭho, santāpaṭṭho, vipariṇāmaṭṭho – ime cattāro dukkhassa dukkhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Evaṃ dukkhaṃ tathaṭṭhena saccaṃ.

Kathaṃ samudayo tathaṭṭhena saccaṃ? Cattāro samudayassa samudayaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Samudayassa āyūhanaṭṭho, nidānaṭṭho, saṃyogaṭṭho palibodhaṭṭho – ime cattāro samudayassa samudayaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Evaṃ samudayo tathaṭṭhena saccaṃ.

Kathaṃ nirodho tathaṭṭhena saccaṃ? Cattāro nirodhassa nirodhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Nirodhassa nissaraṇaṭṭho, vivekaṭṭho, asaṅkhataṭṭho, amataṭṭho – ime cattāro nirodhassa nirodhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Evaṃ nirodho tathaṭṭhena saccaṃ.

Kathaṃ maggo tathaṭṭhena saccaṃ? Cattāro maggassa maggaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Maggassa niyyānaṭṭho, hetuṭṭho, dassanaṭṭho, ādhipateyyaṭṭho – ime cattāro maggassa maggaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Evaṃ maggo tathaṭṭhena saccaṃ.

9. Katihākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Catūhākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Tathaṭṭhena, anattaṭṭhena, saccaṭṭhena, paṭivedhaṭṭhena – imehi catūhākārehi cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Catūhākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkhassa dukkhaṭṭho tathaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho tathaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho tathaṭṭho, maggassa maggaṭṭho tathaṭṭho – imehi catūhākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ anattaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Catūhākārehi anattaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkhassa dukkhaṭṭho anattaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho anattaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho anattaṭṭho, maggassa maggaṭṭho anattaṭṭho – imehi catūhākārehi anattaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ saccaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Catūhākārehi saccaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkhassa dukkhaṭṭho saccaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho saccaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho saccaṭṭho, maggassa maggaṭṭho saccaṭṭho – imehi catūhākārehi saccaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Catūhākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkhassa dukkhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho paṭivedhaṭṭho nirodhassa nirodhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, maggassa maggaṭṭho paṭivedhaṭṭho – imehi catūhākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

10. Katihākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Yaṃ aniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ taṃ aniccaṃ, yaṃ aniccañca dukkhañca taṃ anattā. Yaṃ aniccañca dukkhañca anattā ca taṃ tathaṃ. Yaṃ aniccaṃ ca dukkhañca anattā ca tathañca taṃ saccaṃ. Yaṃ aniccañca dukkhañca anattā ca tathañca saccañca taṃ ekasaṅgahitaṃ. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Katihākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Navahākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Tathaṭṭhena, anattaṭṭhena, saccaṭṭhena, paṭivedhaṭṭhena, abhiññaṭṭhena, pariññaṭṭhena, pahānaṭṭhena, bhāvanaṭṭhena, sacchikiriyaṭṭhena – imehi navahākārehi cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Navahākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkhassa dukkhaṭṭho tathaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho tathaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho tathaṭṭho, maggassa maggaṭṭho tathaṭṭho, abhiññāya abhiññaṭṭho

tathaṭṭho, pariññāya pariññaṭṭho tathaṭṭho, pahānassa pahānaṭṭho tathaṭṭho, bhāvanāya bhāvanaṭṭho tathaṭṭho, sacchikiriyāya sacchikiriyaṭṭho tathaṭṭho – imehi navahākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ anattaṭṭhena… saccaṭṭhena… paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Navahākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkhassa dukkhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho paṭivedhaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, maggassa maggaṭṭho paṭivedhaṭṭho, abhiññāya abhiññaṭṭho paṭivedhaṭṭho, pariññāya pariññaṭṭho paṭivedhaṭṭho, pahānassa pahānaṭṭho paṭivedhaṭṭho, bhāvanāya bhāvanaṭṭho paṭivedhaṭṭho, sacchikiriyāya sacchikiriyaṭṭho paṭivedhaṭṭho – imehi navahākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

11. Katihākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Dvādasahi ākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Tathaṭṭhena, anattaṭṭhena, saccaṭṭhena, paṭivedhaṭṭhena, abhijānanaṭṭhena, parijānanaṭṭhena, dhammaṭṭhena, tathaṭṭhena, ñātaṭṭhena, sacchikiriyaṭṭhena, phassanaṭṭhena, abhisamayaṭṭhena – imehi dvādasahi ākārehi cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Soḷasahi ākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkhassa pīḷanaṭṭho, saṅkhataṭṭho, santāpaṭṭho, vipariṇāmaṭṭho, tathaṭṭho; samudayassa āyūhanaṭṭho, nidānaṭṭho, saṃyogaṭṭho, palibodhaṭṭho tathaṭṭho; nirodhassa nissaraṇaṭṭho, vivekaṭṭho, asaṅkhataṭṭho, amataṭṭho tathaṭṭho; maggassa niyyānaṭṭho, hetuṭṭho, dassanaṭṭho, ādhipateyyaṭṭho tathaṭṭho – imehi soḷasahi ākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ anattaṭṭhena…pe… saccaṭṭhena… paṭivedhaṭṭhena… abhijānanaṭṭhena… parijānanaṭṭhena… dhammaṭṭhena… tathaṭṭhena… ñātaṭṭhena… sacchikiriyaṭṭhena… phassanaṭṭhena… abhisamayaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Soḷasahi ākārehi abhisamayaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkhassa pīḷanaṭṭho, saṅkhataṭṭho, santāpaṭṭho,

vipariṇāmaṭṭho, abhisamayaṭṭho; samudayassa āyūhanaṭṭho, nidānaṭṭho, saṃyogaṭṭho, palibodhaṭṭho, abhisamayaṭṭho; nirodhassa nissaraṇaṭṭho, vivekaṭṭho, asaṅkhataṭṭho, amataṭṭho, abhisamayaṭṭho; maggassa niyyānaṭṭho, hetuṭṭho, dassanaṭṭho, ādhipateyyaṭṭho, abhisamayaṭṭho – imehi soḷasahi ākārehi abhisamayaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

12. Saccānaṃ kati lakkhaṇāni? Saccānaṃ dve lakkhaṇāni. Saṅkhatalakkhaṇañca, asaṅkhatalakkhaṇañca – saccānaṃ imāni dve lakkhaṇāni.

Saccānaṃ kati lakkhaṇāni? Saccānaṃ cha lakkhaṇāni. Saṅkhatānaṃ saccānaṃ uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitānaṃ aññathattaṃ paññāyati asaṅkhatassa saccassa na uppādo paññāyati, na vayo paññāyati, na ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati – saccānaṃ imāni cha lakkhaṇāni.

Saccānaṃ kati lakkhaṇāni? Saccānaṃ dvādasa lakkhaṇāni. Dukkhasaccassa uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati; samudayasaccassa uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati; maggasaccassa uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati; nirodhasaccassa na uppādo paññāyati, na vayo paññāyati, na ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati – saccānaṃ imāni dvādasa lakkhaṇāni.

Catunnaṃ saccānaṃ kati kusalā, kati akusalā, kati abyākatā? Samudayasaccaṃ akusalaṃ, maggasaccaṃ kusalaṃ, nirodhasaccaṃ abyākataṃ. Dukkhasaccaṃ siyā kusalaṃ, siyā akusalaṃ, siyā abyākataṃ.

Siyā tīṇi saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṃ tīhi saccehi saṅgahitaṃ? Vatthuvasena pariyāyena siyāti. Kathañca siyā? Yaṃ dukkhasaccaṃ akusalaṃ, samudayasaccaṃ akusalaṃ – evaṃ akusalaṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṃ dvīhi saccehi saṅgahitaṃ. Yaṃ dukkhasaccaṃ kusalaṃ, maggasaccaṃ kusalaṃ – evaṃ kusalaṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṃ dvīhi saccehi saṅgahitaṃ. Yaṃ dukkhasaccaṃ abyākataṃ, nirodhasaccaṃ abyākataṃ – evaṃ abyākataṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṃ dvīhi saccehi saṅgahitaṃ. Evaṃ siyā tīṇi saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṃ tīhi saccehi saṅgahitaṃ vatthuvasena pariyāyenāti.

2. Dutiyasuttantapāḷi

13. ‘‘Pubbe me, bhikkhave , sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato etadahosi – ‘ko nu kho rūpassa assādo, ko ādīnavo, kiṃ nissaraṇaṃ; ko vedanāya assādo, ko ādīnavo, kiṃ nissaraṇaṃ; ko saññāya assādo, ko ādīnavo, kiṃ nissaraṇaṃ; ko saṅkhārānaṃ assādo, ko ādīnavo, kiṃ nissaraṇaṃ; ko viññāṇassa assādo, ko ādīnavo, kiṃ nissaraṇa’nti? Tassa mayhaṃ, bhikkhave, etadahosi – ‘yaṃ kho rūpaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ – ayaṃ rūpassa assādo. Yaṃ rūpaṃ aniccaṃ, taṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ – ayaṃ rūpassa ādīnavo. Yo rūpasmiṃ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ – idaṃ rūpassa nissaraṇaṃ. Yaṃ vedanaṃ paṭicca…pe… yaṃ saññaṃ paṭicca… yaṃ saṅkhāre paṭicca… yaṃ viññāṇaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ – ayaṃ viññāṇassa assādo. Yaṃ viññāṇaṃ aniccaṃ taṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ – ayaṃ viññāṇassa ādīnavo. Yo viññāṇasmiṃ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ – idaṃ viññāṇassa nissaraṇaṃ’’.

‘‘Yāvakīvañcāhaṃ, bhikkhave, imesaṃ pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ evaṃ assādañca assādato ādīnavañca ādīnavato nissaraṇañca nissaraṇato yathābhūtaṃ nābbhaññāsiṃ, neva tāvāhaṃ, bhikkhave, sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya ‘anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho’ti paccaññāsiṃ yato ca khvāhaṃ, bhikkhave, imesaṃ pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ evaṃ assādañca assādato ādīnavañca ādīnavato nissaraṇañca nissaraṇato yathābhūtaṃ abbhaññāsiṃ, athāhaṃ, bhikkhave, ‘sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho’ti paccaññāsiṃ. Ñāṇañca pana me dassanaṃ udapādi – ‘akuppā me vimutti . Ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo’’’ti.

3. Dutiyasuttantaniddeso

14. Yaṃ rūpaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ rūpassa assādoti – pahānappaṭivedho samudayasaccaṃ. Yaṃ rūpaṃ aniccaṃ taṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, ayaṃ rūpassa ādīnavoti – pariññāpaṭivedho dukkhasaccaṃ. Yo rūpasmiṃ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ, idaṃ rūpassa nissaraṇanti – sacchikiriyāpaṭivedho nirodhasaccaṃ. Yā imesu tīsu ṭhānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi – bhāvanāpaṭivedho maggasaccaṃ.

Yaṃ vedanaṃ paṭicca…pe… yaṃ saññaṃ paṭicca… yaṃ saṅkhāre paṭicca… yaṃ viññāṇaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ viññāṇassa assādoti – pahānappaṭivedho samudayasaccaṃ. Yaṃ viññāṇaṃ aniccaṃ taṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, ayaṃ viññāṇassa ādīnavoti – pariññāpaṭivedho dukkhasaccaṃ. Yo viññāṇasmiṃ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ, idaṃ viññāṇassa nissaraṇanti – sacchikiriyāpaṭivedho nirodhasaccaṃ. Yā imesu tīsu ṭhānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi – bhāvanāpaṭivedho maggasaccaṃ.

15. **Sacca**nti katihākārehi saccaṃ? Esanaṭṭhena, pariggahaṭṭhena, paṭivedhaṭṭhena. Kathaṃ esanaṭṭhena saccaṃ? Jarāmaraṇaṃ kiṃnidānaṃ, kiṃsamudayaṃ, kiṃjātikaṃ, kiṃpabhavanti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Jarāmaraṇaṃ jātinidānaṃ, jātisamudayaṃ, jātijātikaṃ, jātippabhavanti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Jarāmaraṇañca pajānāti, jarāmaraṇasamudayañca pajānāti, jarāmaraṇanirodhañca pajānāti, jarāmaraṇanirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

Jāti kiṃnidānā, kiṃsamudayā, kiṃjātikā, kiṃpabhavāti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Jāti bhavanidānā, bhavasamudayā, bhavajātikā, bhavappabhavāti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Jātiñca pajānāti, jātisamudayañca pajānāti, jātinirodhañca pajānāti, jātinirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

Bhavo kiṃnidāno, kiṃsamudayo, kiṃjātiko, kiṃpabhavoti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Bhavo upādānanidāno, upādānasamudayo, upādānajātiko, upādānappabhavoti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Bhavaṃ ca pajānāti, bhavasamudayañca pajānāti, bhavanirodhañca pajānāti, bhavanirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

Upādānaṃ kiṃnidānaṃ, kiṃsamudayaṃ, kiṃjātikaṃ, kiṃpabhavanti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Upādānaṃ taṇhānidānaṃ, taṇhāsamudayaṃ, taṇhājātikaṃ, taṇhāpabhavanti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Upādānañca pajānāti, upādānasamudayañca pajānāti, upādānanirodhañca pajānāti upādānanirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

Taṇhā kiṃnidānā, kiṃsamudayā, kiṃjātikā, kiṃpabhavāti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Taṇhā vedanānidānā, vedanāsamudayā, vedanājātikā, vedanāpabhavāti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Taṇhañca pajānāti,

taṇhāsamudayañca pajānāti, taṇhānirodhañca pajānāti, taṇhānirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

Vedanā kiṃnidānā, kiṃsamudayā, kiṃjātikā, kiṃpabhavāti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Vedanā phassanidānā, phassasamudayā, phassajātikā, phassappabhavāti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Vedanañca pajānāti, vedanāsamudayañca pajānāti, vedanānirodhañca pajānāti, vedanānirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

Phasso kiṃnidāno, kiṃsamudayo, kiṃjātiko, kiṃpabhavoti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Phasso saḷāyatananidāno, saḷāyatanasamudayo, saḷāyatanajātiko, saḷāyatanappabhavoti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Phassañca pajānāti, phassasamudayañca pajānāti, phassanirodhañca pajānāti, phassanirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

Saḷāyatanaṃ kiṃnidānaṃ, kiṃsamudayaṃ, kiṃjātikaṃ, kiṃpabhavanti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Saḷāyatanaṃ nāmarūpanidānaṃ, nāmarūpasamudayaṃ, nāmarūpajātikaṃ, nāmarūpappabhavanti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Saḷāyatanañca pajānāti, saḷāyatanasamudayañca pajānāti, saḷāyatananirodhañca pajānāti, saḷāyatananirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

Nāmarūpaṃ kiṃnidānaṃ, kiṃsamudayaṃ, kiṃjātikaṃ, kiṃpabhavanti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Nāmarūpaṃ viññāṇanidānaṃ, viññāṇasamudayaṃ, viññāṇajātikaṃ, viññāṇappabhavanti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Nāmarūpañca pajānāti, nāmarūpasamudayañca pajānāti, nāmarūpanirodhañca pajānāti, nāmarūpanirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

Viññāṇaṃ kiṃnidānaṃ, kiṃsamudayaṃ, kiṃjātikaṃ, kiṃpabhavanti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Viññāṇaṃ saṅkhāranidānaṃ, saṅkhārasamudayaṃ, saṅkhārajātikaṃ, saṅkhārappabhavanti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Viññāṇañca pajānāti, viññāṇasamudayañca pajānāti, viññāṇanirodhañca pajānāti, viññāṇanirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

Saṅkhārā kiṃnidānā, kiṃsamudayā, kiṃjātikā, kiṃpabhavāti – evaṃ esanaṭṭhena saccaṃ. Saṅkhārā avijjānidānā, avijjāsamudayā,

avijjājātikā, avijjāpabhavāti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccaṃ. Saṅkhāre ca pajānāti, saṅkhārasamudayañca pajānāti, saṅkhāranirodhañca pajānāti, saṅkhāranirodhagāminiṃ paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccaṃ.

16. Jarāmaraṇaṃ dukkhasaccaṃ, jāti samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Jāti dukkhasaccaṃ, bhavo samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Bhavo dukkhasaccaṃ, upādānaṃ samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Upādānaṃ dukkhasaccaṃ, taṇhā samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Taṇhā dukkhasaccaṃ, vedanā samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Vedanā dukkhasaccaṃ, phasso samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Phasso dukkhasaccaṃ, saḷāyatanaṃ samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Saḷāyatanaṃ dukkhasaccaṃ, nāmarūpaṃ samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Nāmarūpaṃ dukkhasaccaṃ, viññāṇaṃ samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Viññāṇaṃ dukkhasaccaṃ, saṅkhārā samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Saṅkhārā dukkhasaccaṃ, avijjā samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ.

Jarāmaraṇaṃ siyā dukkhasaccaṃ, siyā samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccaṃ. Jāti siyā dukkhasaccaṃ, siyā samudayasaccaṃ…pe… bhavo siyā dukkhasaccaṃ, siyā samudayasaccaṃ, ubhinnampi nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā maggasaccanti.

Bhāṇavāro.

Saccakathā niṭṭhitā.

3. Bojjhaṅgakathā

17. Sāvatthinidānaṃ. “Sattime, bhikkhave , bojjhaṅgā. Katame satta? Satisambojjhaṅgo, dhammavicayasambojjhaṅgo, vīriyasambojjhaṅgo,

pītisambojjhaṅgo, passaddhisambojjhaṅgo, samādhisambojjhaṅgo, upekkhāsambojjhaṅgo – ime kho, bhikkhave, satta bojjhaṅgā''.

Bojjhaṅgāti kenaṭṭhena bojjhaṅgā? Bodhāya saṃvattantīti – bojjhaṅgā. Bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anubujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṭibujjhantīti – bojjhaṅgā. Sambujjhantīti – bojjhaṅgā.

Bujjhanaṭṭhena bojjhaṅgā, anubujjhanaṭṭhena bojjhaṅgā, paṭibujjhanaṭṭhena bojjhaṅgā, sambujjhanaṭṭhena bojjhaṅgā.

Bodhentīti – bojjhaṅgā. Anubodhentīti – bojjhaṅgā. Paṭibodhentīti – bojjhaṅgā. Sambodhentīti – bojjhaṅgā.

Bodhanaṭṭhena bojjhaṅgā, anubodhanaṭṭhena bojjhaṅgā, paṭibodhanaṭṭhena bojjhaṅgā, sambodhanaṭṭhena bojjhaṅgā.

Bodhipakkhiyaṭṭhena bojjhaṅgā, anubodhipakkhiyaṭṭhena bojjhaṅgā, paṭibodhipakkhiyaṭṭhena bojjhaṅgā, sambodhipakkhiyaṭṭhena bojjhaṅgā.

Buddhilabhanaṭṭhena bojjhaṅgā, buddhipaṭilabhanaṭṭhena bojjhaṅgā, buddhiropanaṭṭhena bojjhaṅgā, buddhiabhiropanaṭṭhena bojjhaṅgā, buddhipāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, buddhisampāpanaṭṭhena bojjhaṅgā.

Mūlamūlakādidasakaṃ

18. Mūlaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, mūlaparipūraṇaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Hetuṭṭhena bojjhaṅgā, hetucariyaṭṭhena bojjhaṅgā, hetupariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, hetuparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, hetuparipūraṇaṭṭhena bojjhaṅgā, hetuparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Paccayaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayacariyaṭṭhena bojjhaṅgā,

paccayapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, paccayaparipūraṇaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Visuddhaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhicariyaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhipariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhiparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhiparipūraṇaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhiparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhipaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhipaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhipaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhipaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Anavajjaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjaparipūraṇaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Nekkhammaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammaparipūraṇaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Vimuttaṭṭhena bojjhaṅgā, vimutticariyaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttipariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttiparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttiparipūraṇaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttiparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttipaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttipaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttipaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttipaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Anāsavaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavaparipūraṇaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjhaṅgā,

anāsavapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Vivekaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, vivekaparipūraṇaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Vosaggaṭṭhena bojjhaṅgā, vosaggacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, vosaggapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, vosaggaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, vosaggaparipūraṇaṭṭhena bojjhaṅgā, vosaggaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, vosaggapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, vosaggapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, vosaggapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjhaṅgā, vosaggapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

19. Mūlaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Hetuṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paccayaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Visuddhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anavajjaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nekkhammaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimuttaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anāsavaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vivekaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vosaggaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Mūlacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Hetucariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paccayacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Visuddhicariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anavajjacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nekkhammacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimutticariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anāsavacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vivekacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vosaggacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Mūlapariggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… vosaggapariggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Mūlaparivāraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… vosaggaparivāraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Mūlaparipūraṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… vosaggaparipūraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Mūlaparipākaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… vosaggaparipākaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Mūlapaṭisambhidaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… vosaggapaṭisambhidaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Mūlapaṭisambhidāpāpanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā… pe… vosaggapaṭisambhidāpāpanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Mūlapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… vosaggapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe….

Pariggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Parivāraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paripūraṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekaggaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Avikkhepaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Avisāraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anāvilaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Aniñjanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekattupaṭṭhānavasena cittassa ṭhitaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ārammaṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Gocaraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pahānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pariccāgaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vuṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vivaṭṭanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Santaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṇītaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimuttaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anāsavaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Taraṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Animittaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Appaṇihitaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Suññataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekarasaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anativattanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Yuganaddhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Niyyānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Hetuṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ādhipateyyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Samathassa avikkhepaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vipassanāya anupassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samathavipassanānaṃ ekarasaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Yuganaddhassa anativattanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sikkhāya samādānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ārammaṇassa gocaraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Līnassa cittassa paggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Uddhatassa cittassa niggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ubhovisuddhānaṃ ajjhupekkhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Visesādhigamaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Uttari paṭivedhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saccābhisamayaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Saddhindriyassa adhimokkhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… paññindriyassa dassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saddhābalassa assaddhiye akampiyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… paññābalassa avijjāya akampiyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sammādiṭṭhiyā dassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… sammāsamādhissa avikkhepaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Indriyānaṃ ādhipateyyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Balānaṃ akampiyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Niyyānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Maggassa hetuṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Satipaṭṭhānānaṃ upaṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sammappadhānānaṃ padahanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Iddhipādānaṃ ijjhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saccānaṃ tathaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Payogānaṃṃṃṃṃ paṭippassaddhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Phalānaṃ sacchikiriyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Vitakkassa abhiniropanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vicārassa upavicāraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pītiyā pharaṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sukhassa abhisandanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa ekaggaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Āvajjanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vijānanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pajānanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sañjānanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekodaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Abhiññāya ñātaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pariññāya tīraṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pahānassa pariccāgaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Bhāvanāya ekarasaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sacchikiriyāya phassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Khandhānaṃ khandhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dhātūnaṃ dhātuṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Āyatanānaṃ āyatanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saṅkhatānaṃ saṅkhataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Asaṅkhatassa asaṅkhataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Cittaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittānantariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa vuṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa vivaṭṭanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa hetuṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa paccayaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa vatthuṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa bhūmaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa ārammaṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa gocaraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa cariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa gataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa abhinīhāraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa niyyānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa nissaraṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Ekatte āvajjanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte vijānanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte pajānanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte sañjānanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte ekodaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. ( ) . Ekatte pakkhandanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte

pasīdanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte santiṭṭhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte vimuccanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte etaṃ santanti passanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte yānīkataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte vatthukataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte anuṭṭhitaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paricitaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte susamāraddhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte pariggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte parivāraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paripūraṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte samodhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte adhiṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte āsevanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte bhāvanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte bahulīkammaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte susamuggataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte suvimuttaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte bujjhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte anubujjhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paṭibujjhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte sambujjhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte bodhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte anubodhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paṭibodhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte sambujjhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte bodhipakkhiyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte anubodhipakkhiyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paṭibodhipakkhiyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte sambodhipakkhiyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte jotanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte ujjotanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte anujotanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paṭijotanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte sañjotanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Patāpanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Virocanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Kilesānaṃ santāpanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Amalaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimalaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nimmalaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samayaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vivekaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vivekacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Virāgaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Virāgacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nirodhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nirodhacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vosaggaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vosaggacariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimuttaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimutticariyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Chandaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa mūlaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa pādaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa padhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa ijjhanaṭṭhaṃ bujjhantīti –

bojjhaṅgā. Chandassa adhimokkhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa paggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa upaṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa avikkhepaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa dassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Vīriyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… cittaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… vīmaṃsaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya mūlaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya pādaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya padhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya ijjhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya adhimokkhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya paggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya upaṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya avikkhepaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya dassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Dukkhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dukkhassa pīḷanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dukkhassa saṅkhataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dukkhassa santāpaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dukkhassa vipariṇāmaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samudayaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samudayassa āyūhanaṭṭhaṃ nidānaṭṭhaṃ saññogaṭṭhaṃ palibodhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nirodhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nirodhassa nissaraṇaṭṭhaṃ vivekaṭṭhaṃ asaṅkhataṭṭhaṃ amataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Maggaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Maggassa niyyānaṭṭhaṃ hetuṭṭhaṃ dassanaṭṭhaṃ ādhipateyyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Tathaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anattaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saccaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṭivedhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Abhijānanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Parijānanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dhammaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dhātuṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ñātaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sacchikiriyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Phassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Abhisamayaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Nekkhammaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Abyāpādaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ālokasaññaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Avikkhepaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dhammavavatthānaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ñāṇaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pāmojjaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṭhamaṃ jhānaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… arahattamaggaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Arahattaphalasamāpattiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā… pe… dassanaṭṭhena paññindriyaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Assaddhiye akampiyaṭṭhena saddhābalaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… avijjāya akampiyaṭṭhena paññābalaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Upaṭṭhānaṭṭhena satisambojjhaṅgaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā…pe… paṭisaṅkhānaṭṭhena upekkhāsambojjhaṅgaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā… pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ādhipateyyaṭṭhena indriyaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Akampiyaṭṭhena balaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Niyyānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Hetuṭṭhena maggaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Padahanaṭṭhena sammappadhānaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ijjhanaṭṭhena iddhipādaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Tathaṭṭhena saccaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Avikkhepaṭṭhena samathaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anupassanaṭṭhe vipassanaṃ …pe… ekarasaṭṭhena samathavipassanaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anativattanaṭṭhena yuganaddhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Avikkhepaṭṭhena cittavisuddhiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Muttaṭṭhena vimokkhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṭivedhaṭṭhena vijjaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pariccāgaṭṭhena vimuttiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Chandaṃ mūlaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Manasikāraṃ samuṭṭhānaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Phassaṃ samodhānaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vedanaṃ samosaraṇaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samādhiṃ pamukhaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Satiṃ ādhipateyyaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paññaṃ tatuttaraṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimuttiṃ sāraṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā.

20. Sāvatthinidānaṃ. Tatra kho āyasmā sāriputto bhikkhū āmantesi – ‘‘āvuso bhikkhavo’’ti . ‘‘Āvuso’’ti kho te bhikkhū āyasmato sāriputtassa paccassosuṃ. Āyasmā sāriputto etadavoca –

‘‘Sattime, āvuso, bojjhaṅgā. Katame satta? Satisambojjhaṅgo, dhammavicayasambojjhaṅgo…pe… upekkhāsambojjhaṅgo – ime kho, āvuso, satta bojjhaṅgā. Imesaṃ khvāhaṃ, āvuso, sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ

yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi pubbaṇhasamayaṃ viharituṃ, tena tena bojjhaṅgena pubbaṇhasamayaṃ viharāmi. Yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi majjhanhikasamayaṃ…pe… sāyanhasamayaṃ viharituṃ, tena tena bojjhaṅgena sāyanhasamayaṃ viharāmi. Satisambojjhaṅgo iti ce me, ‘āvuso, hoti, appamāṇo’ti me hoti, ‘susamāraddho’ti me hoti. Tiṭṭhantañca naṃ ‘tiṭṭhatī’ti pajānāmi. Sacepi me cavati, ‘idappaccayā me cavatī’ti pajānāmi. Dhammavicayasambojjhaṅgo…pe… upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me, āvuso, hoti, ‘appamāṇo’ti me hoti, ‘susamāraddho’ti me hoti. Tiṭṭhantañca naṃ ‘tiṭṭhatī’ti pajānāmi. Sacepi me cavati, ‘idappaccayā me cavatī’ti pajānāmi.

“Seyyathāpi, āvuso, raññō vā rājamahāmattassa vā nānārattānaṃ dussānaṃ dussakaraṇḍako pūro assa. So yaññadeva dussayugaṃ ākaṅkheyya pubbaṇhasamayaṃ pārupituṃ, taṃ tadeva dussayugaṃ pubbaṇhasamayaṃ pārupeyya. Yaññadeva dussayugaṃ ākaṅkheyya majjhanhikasamayaṃ…pe… sāyanhasamayaṃ pārupituṃ, taṃ tadeva dussayugaṃ sāyanhasamayaṃ pārupeyya. Evameva khvāhaṃ, āvuso, imesaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi pubbaṇhasamayaṃ viharituṃ, tena tena bojjhaṅgena pubbaṇhasamayaṃ viharāmi. Yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi majjhanhikasamayaṃ…pe… sāyanhasamayaṃ viharituṃ, tena tena bojjhaṅgena sāyanhasamayaṃ viharāmi. Satisambojjhaṅgo iti ce me, āvuso, hoti, ‘appamāṇo’ti me hoti, ‘susamāraddho’ti me hoti. Tiṭṭhantañca naṃ ‘tiṭṭhatī’ti pajānāmi. Sacepi me cavati, ‘idappaccayā me cavatī’ti pajānāmi…pe… upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me, āvuso, hoti, ‘appamāṇo’ti me hoti, ‘susamāraddho’ti me hoti. Tiṭṭhantañca naṃ ‘tiṭṭhatī’ti pajānāmi. Sacepi me cavati, ‘idappaccayā me cavatī’ti pajānāmi”.

Suttantaniddeso

21. Kathaṃ **satisambojjhaṅgo iti ce me hotī**ti bojjhaṅgo? Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā satisambojjhaṅgo. Iti ce me hotīti bojjhaṅgo. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato yāvatā acci tāvatā vaṇṇo, yāvatā vaṇṇo tāvatā acci. Evameva yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā satisambojjhaṅgo. Iti ce me hotīti bojjhaṅgo.

Kathaṃ **appamāṇo iti ce me hotī**ti bojjhaṅgo? Pamāṇabaddhā kilesā, sabbe ca pariyuṭṭhānā, ye ca saṅkhārā ponobhavikā appamāṇo nirodho acalaṭṭhena asaṅkhataṭṭhena. Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā appamāṇo. Iti ce me hotīti bojjhaṅgo.

Kathaṃ **susamāraddho iti ce me hotī**ti – bojjhaṅgo? Visamā kilesā, sabbe ca pariyuṭṭhānā, ye ca saṅkhārā ponobhavikā, samadhammo nirodho santaṭṭhena paṇītaṭṭhena. Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā susamāraddho iti ce me hotīti bojjhaṅgo.

Kathaṃ **"tiṭṭhantañca naṃ tiṭṭhatī"ti pajānāmi; sacepi cavati "idappaccayā cavatī"ti pajānāmi?** Katihākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati? Katihākārehi satisambojjhaṅgo cavati? Aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati. Aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo cavati.

Katamehi **aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati?** Anuppādaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, uppādaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, appavattaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, pavattaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, animittaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, nimittaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, nirodhaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, saṅkhāre anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati – imehi aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati.

Katamehi **aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo cavati?** Uppādaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, anuppādaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, pavattaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, appavattaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, nimittaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, animittaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, saṅkhāre āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, nirodhaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati – imehi aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo cavati. Evaṃ "tiṭṭhantañca naṃ tiṭṭhatī"ti pajānāmi. Sacepi cavati, "idappaccayā me cavatī"ti pajānāmi…pe….

Kathaṃ **upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me hotī**ti bojjhaṅgo? Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me hotīti bojjhaṅgo. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato yāvatā acci tāvatā vaṇṇo, yāvatā vaṇṇo tāvatā acci. Evameva yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā upekkhāsambojjhaṅgo iti ce hotīti bojjhaṅgo.

Kathaṃ **appamāṇo iti ce hotī**ti bojjhaṅgo? Pamāṇabaddhā kilesā, sabbe ca pariyuṭṭhānā, ye ca saṅkhārā ponobhavikā appamāṇo nirodho acalaṭṭhena asaṅkhataṭṭhena. Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā appamāṇo iti ce hotīti bojjhaṅgo.

Kathaṃ **susamāraddho iti ce hotī**ti bojjhaṅgo? Visamā kilesā,

sabbe ca pariyuṭṭhānā, ye ca saṅkhārā ponobhavikā samadhammo nirodho santaṭṭhena paṇītaṭṭhena. Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā susamāraddho iti ce hotīti bojjhaṅgo.

Kathaṃ **"tiṭṭhantañca naṃ tiṭṭhatī"ti pajānāmi; sacepi cavati "idappaccayā me cavatī"ti pajānāmi?** Katihākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati? Katihākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati? Aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati. Aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati.

Katamehi **aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati?** Anuppādaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, uppādaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, appavattaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, pavattaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, animittaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, nimittaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, nirodhaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, saṅkhāre anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati – imehi aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati.

Katamehi **aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati?** Uppādaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, anuppādaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, pavattaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, appavattaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, nimittaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, animittaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, saṅkhāre āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, nirodhaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati – imehi aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati. Evaṃ ''tiṭṭhantañca naṃ tiṭṭhatī''ti pajānāmi; sacepi cavati, ''idappaccayā me cavatī''ti pajānāmi.

Bojjhaṅgakathā niṭṭhitā.

4. Mettākathā

22. Sāvatthinidānaṃ. ''Mettāya, bhikkhave, cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulīkatāya yānīkatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāraddhāya ekādasānisaṃsā pāṭikaṅkhā. Katame ekādasa? Sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibujjhati, na pāpakaṃ supinaṃ passati, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tuvaṭaṃ cittaṃ samādhiyati, mukhavaṇṇo vippasīdati, asammūḷho kālaṅkaroti, uttari appaṭivijjhanto brahmalokūpago hoti. Mettāya, bhikkhave, cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulīkatāya

yānīkatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāraddhāya – ime ekādasānisaṃsā pāṭikaṅkhā''.

Atthi anodhiso pharaṇā mettācetovimutti, atthi odhiso pharaṇā mettācetovimutti, atthi disāpharaṇā mettācetovimutti. Katihākārehi anodhiso pharaṇā mettācetovimutti, katihākārehi odhiso pharaṇā mettācetovimutti, katihākārehi disāpharaṇā mettācetovimutti? Pañcahākārehi anodhiso pharaṇā mettācetovimutti, sattahākārehi odhiso pharaṇā mettācetovimutti, dasahākārehi disāpharaṇā mettācetovimutti.

Katamehi pañcahākārehi anodhiso pharaṇā mettācetovimutti? Sabbe sattā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantu. Sabbe pāṇā…pe… sabbe bhūtā…pe… sabbe puggalā…pe… sabbe attabhāvapariyāpannā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantūti. Imehi pañcahākārehi anodhiso pharaṇā mettācetovimutti.

Katamehi sattahākārehi odhiso pharaṇā mettācetovimutti? Sabbā itthiyo averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantu. Sabbe purisā… pe… sabbe ariyā…pe… sabbe anariyā…pe… sabbe devā…pe… sabbe manussā…pe… sabbe vinipātikā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantūti. Imehi sattahākārehi odhiso pharaṇā mettācetovimutti.

Katamehi dasahākārehi disāpharaṇā mettācetovimutti? Sabbe puratthimāya disāya sattā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantu. Sabbe pacchimāya disāya sattā…pe… sabbe uttarāya disāya sattā…pe… sabbe dakkhiṇāya disāya sattā…pe… sabbe puratthimāya anudisāya sattā… pe… sabbe pacchimāya anudisāya sattā…pe… sabbe uttarāya anudisāya sattā…pe… sabbe dakkhiṇāya anudisāya sattā…pe… sabbe heṭṭhimāya disāya sattā…pe… sabbe uparimāya disāya sattā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantu. Sabbe puratthimāya disāya pāṇā…pe… bhūtā… puggalā… attabhāvapariyāpannā… sabbā itthiyo… sabbe purisā… sabbe ariyā… sabbe anariyā… sabbe devā… sabbe manussā… sabbe vinipātikā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantu. Sabbe pacchimāya disāya vinipātikā…pe… sabbe uttarāya disāya vinipātikā… sabbe dakkhiṇāya disāya vinipātikā… sabbe puratthimāya anudisāya vinipātikā… sabbe pacchimāya anudisāya vinipātikā… sabbe uttarāya anudisāya vinipātikā… sabbe dakkhiṇāya anudisāya vinipātikā… sabbe heṭṭhimāya disāya vinipātikā… sabbe uparimāya disāya vinipātikā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantūti. Imehi dasahākārehi disāpharaṇā mettācetovimutti.

1. Indriyavāro

23. Sabbesaṃ sattānaṃ pīḷanaṃ vajjetvā apīḷanāya, upaghātaṃ vajjetvā anupaghātena, santāpaṃ vajjetvā asantāpena, pariyādānaṃ vajjetvā apariyādānena, vihesaṃ vajjetvā avihesāya, sabbe sattā averino hontu mā verino, sukhino hontu mā dukkhino, sukhitattā hontu mā dukkhitattāti – imehi aṭṭhahākārehi sabbe satte mettāyatīti – mettā. Taṃ dhammaṃ cetayatīti – ceto. Sabbabyāpādapariyuṭṭhānehi vimuccatīti – vimutti. Mettā ca ceto ca vimutti cāti – mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – saddhāya adhimuccati. Saddhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – vīriyaṃ paggaṇhāti. Vīriyindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – satiṃ upaṭṭhāpeti. Satindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – cittaṃ samādahati. Samādhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – paññāya pajānāti. Paññindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti āsevīyati. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti bhāvīyati. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā bahulīkatā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti bahulīkarīyati. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā alaṅkārā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti svālaṅkatā hoti. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā parikkhārā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti suparikkhatā hoti. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā parivārā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti suparivutā hoti. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkatā honti, alaṅkārā honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, ‘‘etaṃ santa’’nti phassanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā

honti, paricitā honti, susamāraddhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti, nibbattenti jotenti patāpenti.

2. Balavāro

24. Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – assaddhiye na kampati. Saddhābalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – kosajje na kampati. Vīriyabalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – pamāde na kampati. Satibalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – uddhacce na kampati. Samādhibalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – avijjāya na kampati. Paññābalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti āsevīyati. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti bhāvīyati. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā bahulīkatā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti bahulīkarīyati. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā alaṅkārā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti svālaṅkatā hoti. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā parikkhārā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti suparikkhatā hoti. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā parivārā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti suparivutā hoti. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkatā honti, alaṅkārā honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, ‘‘etaṃ santa’’nti phassanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāraddhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti nibbattenti jotenti patāpenti.

3. Bojjhaṅgavāro

25. Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – satiṃ upaṭṭhāpeti. Satisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – paññāya pavicināti. Dhammavicayasambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – vīriyaṃ paggaṇhāti. Vīriyasambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – pariḷāhaṃ paṭippassambheti. Pītisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – duṭṭhullaṃ paṭippassambheti. Passaddhisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – cittaṃ samādahati. Samādhisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – ñāṇena kilese paṭisaṅkhāti. Upekkhāsambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti āsevīyati. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti bhāvīyati. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā bahulīkatā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti bahulīkarīyati. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā alaṅkārā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti svālaṅkatā hoti. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā parikkhārā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti suparikkhatā hoti. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā parivārā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti suparivutā hoti. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkatā honti, alaṅkārā honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, ‘‘etaṃ santa’’nti phassanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāraddhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti, nibbattenti jotenti patāpenti.

4. Maggaṅgavāro

26. Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā passati. Sammādiṭṭhiparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā abhiniropeti. Sammāsaṅkappaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā pariggaṇhāti. Sammāvācāparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā samuṭṭhāpeti. Sammākammantaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā vodāpeti. Sammāājīvaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā paggaṇhāti. Sammāvāyāmaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā upaṭṭhāpeti. Sammāsatiparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā samādahati. Sammāsamādhiparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti āsevīyati. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti bhāvīyati. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā bahulīkatā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti bahulīkarīyati. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā alaṅkārā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti svālaṅkatā honti. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā parikkhārā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti suparikkhatā hoti. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā parivārā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti suparivutā hoti. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkatā honti, alaṅkārā honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti,

‘‘etaṃ santa’’nti phassanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāraddhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti nibbattenti jotenti patāpenti.

27. Sabbesaṃ pāṇānaṃ…pe… sabbesaṃ bhūtānaṃ… sabbesaṃ puggalānaṃ… sabbesaṃ attabhāvapariyāpannānaṃ… sabbāsaṃ itthīnaṃ… sabbesaṃ purisānaṃ… sabbesaṃ ariyānaṃ… sabbesaṃ anariyānaṃ… sabbesaṃ devānaṃ… sabbesaṃ manussānaṃ… sabbesaṃ vinipātikānaṃ pīḷanaṃ vajjetvā apīḷanāya, upaghātaṃ vajjetvā anupaghātena, santāpaṃ vajjetvā asantāpena, pariyādānaṃ vajjetvā apariyādānena, vihesaṃ vajjetvā avihesāya, sabbe vinipātikā averino hontu mā verino, sukhino hontu mā dukkhino, sukhitattā hontu mā dukkhitattāti – imehi aṭṭhahākārehi sabbe vinipātike mettāyatīti – mettā. Taṃ dhammaṃ cetayatīti – ceto. Sabbabyāpādapariyuṭṭhānehi vimuccatīti – vimutti. Mettā ca ceto ca vimutti cāti – mettācetovimutti.

Sabbe vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – saddhāya adhimuccati. Saddhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti… pe… nibbattenti jotenti patāpenti.

Sabbesaṃ puratthimāya disāya sattānaṃ…pe… sabbesaṃ pacchimāya disāya sattānaṃ… sabbesaṃ uttarāya disāya sattānaṃ… sabbesaṃ dakkhiṇāya disāya sattānaṃ… sabbesaṃ puratthimāya anudisāya sattānaṃ… sabbesaṃ pacchimāya anudisāya sattānaṃ… sabbesaṃ uttarāya anudisāya sattānaṃ… sabbesaṃ dakkhiṇāya anudisāya sattānaṃ… sabbesaṃ heṭṭhimāya disāya sattānaṃ… sabbesaṃ uparimāya disāya sattānaṃ pīḷanaṃ vajjetvā apīḷanāya, upaghātaṃ vajjetvā anupaghātena, santāpaṃ vajjetvā asantāpena, pariyādānaṃ vajjetvā apariyādānena, vihesaṃ vajjetvā avihesāya, sabbe uparimāya disāya sattā averino hontu mā verino, sukhino hontu mā dukkhino, sukhitattā hontu mā dukkhitattāti – imehi aṭṭhahākārehi sabbe uparimāya disāya satte mettāyatīti – mettā. Taṃ dhammaṃ cetayatīti – ceto. Sabbabyāpādapariyuṭṭhānehi vimuccatīti – vimutti. Mettā ca ceto ca vimutti cāti – mettācetovimutti.

Sabbe uparimāya disāya sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – saddhāya adhimuccati. Saddhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti…pe… nibbattenti jotenti patāpenti.

Sabbesaṃ puratthimāya disāya pāṇānaṃ…pe… bhūtānaṃ… puggalānaṃ attabhāvapariyāpannānaṃ… sabbāsaṃ itthīnaṃ… sabbesaṃ

purisānaṃ… sabbesaṃ ariyānaṃ… sabbesaṃ anariyānaṃ… sabbesaṃ devānaṃ… sabbesaṃ manussānaṃ… sabbesaṃ vinipātikānaṃ… sabbesaṃ pacchimāya disāya vinipātikānaṃ… sabbesaṃ uttarāya disāya vinipātikānaṃ… sabbesaṃ dakkhiṇāya disāya vinipātikānaṃ… sabbesaṃ puratthimāya anudisāya vinipātikānaṃ… sabbesaṃ pacchimāya anudisāya vinipātikānaṃ… sabbesaṃ uttarāya anudisāya vinipātikānaṃ… sabbesaṃ dakkhiṇāya anudisāya vinipātikānaṃ… sabbesaṃ heṭṭhimāya disāya vinipātikānaṃ… sabbesaṃ uparimāya disāya vinipātikānaṃ pīḷanaṃ vajjetvā apīḷanāya, upaghātaṃ vajjetvā anupaghātena, santāpaṃ vajjetvā asantāpena, pariyādānaṃ vajjetvā apariyādānena, vihesaṃ vajjetvā avihesāya, sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu mā verino, sukhino hontu mā dukkhino, sukhitattā hontu mā dukkhitattāti – imehi aṭṭhahākārehi sabbe uparimāya disāya vinipātike mettāyatīti – mettā. Taṃ dhammaṃ cetayatīti – ceto. Sabbabyāpādapariyuṭṭhānehi vimuccatīti – vimutti. Mettā ca ceto ca vimutti cāti – mettācetovimutti.

Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – saddhāya adhimuccati. Saddhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – vīriyaṃ paggaṇhāti. Vīriyindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Satiṃ upaṭṭhāpeti. Satindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Cittaṃ samādahati. Samādhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Paññāya pajānāti. Paññindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti āsevīyati…pe… nibbattenti jotenti patāpenti.

Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – assaddhiye na kampati. Saddhābalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Kosajje na kampati. Vīriyabalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Pamāde na kampati. Satibalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Uddhacce na kampati. Samādhibalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Avijjāya na kampati. Paññābalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti āsevīyati…pe… nibbattenti jotenti patāpenti.

Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – satiṃ upaṭṭhāpeti. Satisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Paññāya pavicināti. Dhammavicayasambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Vīriyaṃ paggaṇhāti. Vīriyasambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Pariḷāhaṃ paṭippassambheti. Pītisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Duṭṭhullaṃ paṭippassambheti. Passaddhisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Cittaṃ samādahati. Samādhisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Ñāṇena kilese paṭisaṅkhāti. Upekkhāsambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti āsevīyati…pe… nibbattenti jotenti patāpenti.

Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā passati. Sammādiṭṭhi paribhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā abhiniropeti. Sammāsaṅkappaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā parigganhāti. Sammāvācāparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā samuṭṭhāpeti. Sammākammantaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā vodāpeti. Sammā ājīvaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā paggaṇhāti. Sammāvāyāmaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā upaṭṭhāti. Sammāsatiparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā samādahati. Sammāsamādhiparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti āsevīyati…pe… ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā paribhāvitā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti suparivutā hoti. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkatā honti, alaṅkārā honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, ‘‘etaṃ santa’’nti phassanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāraddhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti nibbattenti jotenti

patāpentīti.

Mettākathā niṭṭhitā.

5. Virāgakathā

28. Virāgo maggo, vimutti phalaṃ. Kathaṃ **virāgo maggo?** Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā virajjati, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati. Virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

Virāgoti dve virāgā – nibbānañca virāgo, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe virāgā hontīti – virāgā. Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṃ gacchantīti – virāgo maggo. Etena maggena buddhā ca sāvakā ca agataṃ disaṃ nibbānaṃ gacchantīti – aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvatā puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ parappavādānaṃ maggā, ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – maggānaṃ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappā virajjati. Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya virajjati. Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantā virajjati. Vodānaṭṭhena sammāājīvo micchāājīvā virajjati. Paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmā virajjati. Upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā virajjati. Avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhito virajjati. Tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati. Bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati. Virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

Virāgoti dve virāgā – nibbānañca virāgo, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe virāgā hontīti – virāgā. Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṃ gacchantīti – virāgo maggo. Etena maggena buddhā ca sāvakā ca agataṃ disaṃ nibbānaṃ gacchantīti – aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvatā puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ parappavādānaṃ maggā, ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – maggānaṃ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Sakadāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi… pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikā kāmarāgasaññojanā

paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā virajjati, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati. Virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

Virāgoti dve virāgā – nibbānañca virāgo, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe virāgā hontīti – virāgā. Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṃ gacchantīti – virāgo maggo. Etena maggena buddhā ca sāvakā ca agataṃ disaṃ nibbānaṃ gacchantīti – aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvatā puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ parappavādānaṃ maggā. Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – maggānaṃ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā virajjati, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati. Virāgo virāgārammaṇo…pe… maggānaṃ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Arahattamaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā virajjati, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

Virāgoti dve virāgā – nibbānañca virāgo, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe virāgā hontīti – virāgā. Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṃ gacchantīti – virāgo maggo. Etena maggena buddhā ca sāvakā ca agataṃ disaṃ nibbānaṃ gacchantīti – aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvatā puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ parappavādānaṃ maggā. Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – maggānaṃ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Dassanavirāgo sammādiṭṭhi. Abhiniropanavirāgo sammāsaṅkappo. Pariggahavirāgo sammāvācā. Samuṭṭhānavirāgo sammākammanto. Vodānavirāgo sammāājīvo. Paggahavirāgo sammāvāyāmo. Upaṭṭhānavirāgo sammāsati. Avikkhepavirāgo sammāsamādhi. Upaṭṭhānavirāgo satisambojjhaṅgo. Pavicayavirāgo dhammavicayasambojjhaṅgo. Paggahavirāgo vīriyasambojjhaṅgo. Pharaṇavirāgo pītisambojjhaṅgo.

Upasamavirāgo passaddhisambojjhaṅgo. Avikkhepavirāgo samādhisambojjhaṅgo. Paṭisaṅkhānavirāgo upekkhāsambojjhaṅgo. Assaddhiye akampiyavirāgo saddhābalaṃ. Kosajje akampiyavirāgo vīriyabalaṃ. Pamāde akampiyavirāgo satibalaṃ. Uddhacce akampiyavirāgo samādhibalaṃ. Avijjāya akampiyavirāgo paññābalaṃ. Adhimokkhavirāgo saddhindriyaṃ. Paggahavirāgo vīriyindriyaṃ. Upaṭṭhānavirāgo satindriyaṃ. Avikkhepavirāgo samādhindriyaṃ. Dassanavirāgo paññindriyaṃ. Ādhipateyyaṭṭhena indriyāni virāgo. Akampiyaṭṭhena balaṃ virāgo. Niyyānaṭṭhena bojjhaṅgā virāgo. Hetuṭṭhena maggo virāgo. Upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā virāgo. Padahanaṭṭhena sammappadhānā virāgo. Ijjhanaṭṭhena iddhipādā virāgo. Tathaṭṭhena saccā virāgo. Avikkhepaṭṭhena samatho virāgo. Anupassanaṭṭhena vipassanā virāgo. Ekarasaṭṭhena samathavipassanā virāgo. Anativattanaṭṭhena yuganaddhaṃ virāgo. Saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi virāgo. Avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi virāgo. Dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi virāgo. Vimuttaṭṭhena vimokkho virāgo. Paṭivedhaṭṭhena vijjā virāgo. Pariccāgaṭṭhena vimutti virāgo. Samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ virāgo. Chando mūlaṭṭhena virāgo. Manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena virāgo. Phasso samodhānaṭṭhena virāgo. Vedanā samosaraṇaṭṭhena virāgo. Samādhi pamukhaṭṭhena virāgo. Sati ādhipateyyaṭṭhena virāgo. Paññā tatuttaraṭṭhena virāgo. Vimutti sāraṭṭhena virāgo. Amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena maggo.

Dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiniropanamaggo sammāsaṅkappo… pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena maggo. Evaṃ virāgo maggo.

29. Kathaṃ **vimutti phalaṃ?** Sotāpattiphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā vimuttā hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimuttā hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimuttā hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā. **Vimuttī**ti dve muttiyo – nibbānañca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe ca vimuttā hontīti – vimutti phalaṃ.

Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā. **Vimuttī**ti dve vimuttiyo – nibbānañca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe vimuttā hontīti – vimutti phalaṃ.

Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya vimuttā hoti, samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantā vimutto hoti, vodānaṭṭhena sammāājīvo micchāājīvā vimutto hoti, paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmā vimutto hoti, upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā vimuttā hoti, avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhito vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā. Vimuttīti. Dve vimuttiyo – nibbānañca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe vimuttā hontīti – vimutti phalaṃ.

Sakadāgāmiphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi… pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā. **Vimuttī**ti dve vimuttiyo – nibbānañca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe vimuttā hontīti – vimutti phalaṃ.

Anāgāmiphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā…pe….

Arahattaphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi…pe… avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā. **Vimuttī**ti dve vimuttiyo – nibbānañca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe vimuttā hontīti – vimutti phalaṃ.

Dassanavimutti sammādiṭṭhi…pe… avikkhepavimutti sammāsamādhi, upaṭṭhānavimutti satisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānavimutti upekkhāsambojjhaṅgo. Assaddhiye akampiyavimutti saddhābalaṃ… pe… avijjāya akampiyavimutti paññābalaṃ. Adhimokkhavimutti

saddhindriyaṃ…pe… dassanavimutti paññindriyaṃ.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyā vimutti. Akampiyaṭṭhena balā vimutti, niyyānaṭṭhena bojjhaṅgā vimutti, hetuṭṭhena maggo vimutti, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā vimutti, padahanaṭṭhena sammappadhānā vimutti, ijjhanaṭṭhena iddhipādā vimutti, tathaṭṭhena saccā vimutti, avikkhepaṭṭhena samatho vimutti, anupassanaṭṭhena vipassanā vimutti, ekarasaṭṭhena samathavipassanā vimutti, anativattanaṭṭhena yuganaddhaṃ vimutti, saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi vimutti, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi vimutti, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi vimutti, vimuttaṭṭhena vimokkho vimutti, paṭivedhaṭṭhena vijjā vimutti, pariccāgaṭṭhena vimutti vimutti, paṭippassaddhiyaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ vimutti, chando mūlaṭṭhena vimutti, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena vimutti, phasso samodhānaṭṭhena vimutti, vedanā samosaraṇaṭṭhena vimutti, samādhi pamukhaṭṭhena vimutti, sati ādhipateyyaṭṭhena vimutti, paññā tatuttaraṭṭhena vimutti, vimutti sāraṭṭhena vimutti, amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena vimutti. Evaṃ vimutti phalaṃ. Evaṃ virāgo maggo, vimutti phalanti.

Virāgakathā niṭṭhitā.

6. Paṭisambhidākathā

1. Dhammacakkapavattanavāro

30. Evaṃ me sutaṃ – ekaṃ samayaṃ bhagavā bārāṇasiyaṃ viharati isipatane migadāye. Tatra kho bhagavā pañcavaggiye bhikkhū āmantesi –

"Dveme, bhikkhave, antā pabbajitena na sevitabbā. Katame dve? Yo cāyaṃ kāmesu kāmasukhallikānuyogo hīno gammo pothujjaniko anariyo anatthasaṃhito; yo cāyaṃ attakilamathānuyogo dukkho anariyo anatthasaṃhito. Ete kho , bhikkhave, ubho ante anupagamma majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattati.

"Katamā ca sā, bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattati? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi…pe… sammāsamādhi. Ayaṃ kho sā, bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattati.

“Idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhaṃ ariyasaccaṃ. Jātipi dukkhā, jarāpi dukkhā, byādhipi dukkho, maraṇampi dukkhaṃ, appiyehi sampayogo dukkho, piyehi vippayogo dukkho, yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ; saṃkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā. Idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ – yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandirāgasahagatā tatratatrābhinandinī, seyyathidaṃ – kāmataṇhā, bhavataṇhā, vibhavataṇhā. Idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ – yo tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo. Idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ – ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi…pe… sammāsamādhi.

“‘Idaṃ dukkhaṃ ariyasacca’nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ pariññeyya’nti me, bhikkhave…pe… pariññātanti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

“‘Idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasacca’nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ pahātabba’nti me, bhikkhave…pe… pahīnanti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

“‘Idaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasacca’nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ sacchikātabba’nti me, bhikkhave…pe… sacchikatanti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

“‘Idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca’nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ bhāvetabba’nti me, bhikkhave…pe… bhāvitanti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

“Yāvakīvañca me, bhikkhave, imesu catūsu ariyasaccesu evaṃ tiparivaṭṭaṃ dvādasākāraṃ yathābhūtaṃ ñāṇadassanaṃ na suvisuddhaṃ ahosi, neva tāvāhaṃ, bhikkhave, sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya ‘anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho’ti paccaññāsiṃ. Yato ca kho me, bhikkhave, imesu catūsu ariyasaccesu evaṃ tiparivaṭṭaṃ dvādasākāraṃ yathābhūtaṃ ñāṇadassanaṃ suvisuddhaṃ ahosi, athāhaṃ, bhikkhave, sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya ‘anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho’ti paccaññāsiṃ. Ñāṇañca pana me dassanaṃ udapādi – ‘akuppā me vimutti, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo’”ti.

Idamavoca bhagavā. Attamanā pañcavaggiyā bhikkhū bhagavato bhāsitaṃ abhinandunti.

Imasmiñca pana veyyākaraṇasmiṃ bhaññamāne āyasmato koṇḍaññassa virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi – “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti.

Pavattite ca pana bhagavatā dhammacakke bhummā devā saddamanussāvesuṃ – “etaṃ bhagavatā bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasmi”nti. Bhummānaṃ devānaṃ saddaṃ sutvā cātumahārājikā devā saddamanussāvesuṃ…pe… cātumahārājikānaṃ devānaṃ saddaṃ sutvā tāvatiṃsā devā…pe… yāmā devā…pe… tusitā devā…pe… nimmānaratī devā…pe… paranimmitavasavattī devā…pe… brahmakāyikā devā saddamanussāvesuṃ – “etaṃ bhagavatā bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasmi”nti.

Itiha tena khaṇena tena layena tena muhuttena yāva brahmalokā saddo abbhuggacchi. Ayañca dasasahassī lokadhātu saṃkampi sampakampi sampavedhi, appamāṇo ca uḷāro obhāso loke pāturahosi atikkamma devānaṃ devānubhāvanti.

Atha kho bhagavā imaṃ udānaṃ udānesi – “aññāsi vata, bho, koṇḍañño; aññāsi vata, bho, koṇḍañño”ti. Iti hidaṃ āyasmato koṇḍaññassa aññāsikoṇḍañño tveva nāmaṃ ahosi.

[Ka] ‘idaṃ dukkhaṃ ariyasacca’nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi’’.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Paññā udapādīti – kenaṭṭhena? Vijjā udapādīti – kenaṭṭhena? Āloko udapādīti – kenaṭṭhena? **Cakkhuṃ udapādī**ti – dassanaṭṭhena. **Ñāṇaṃ udapādī**ti – ñātaṭṭhena. **Paññā udapādī**ti – pajānanaṭṭhena. **Vijjā udapādī**ti – paṭivedhaṭṭhena. **Āloko udapādī**ti – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, ñāṇaṃ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo. Ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘dhammesu ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā’’.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘atthesu ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā’’.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Imā dasa niruttiyā niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘niruttīsu ñāṇaṃ niruttipaṭisambhidā’’.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘paṭibhānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā’’.

‘‘‘Taṃ kho panidaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ pariññeyya’nti…pe… pariññātanti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi’’.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Paññā udapādīti – kenaṭṭhena? Vijjā udapādīti – kenaṭṭhena? Āloko udapādīti – kenaṭṭhena? **Cakkhuṃ udapādī**ti – dassanaṭṭhena. **Ñāṇaṃ udapādī**ti – ñātaṭṭhena. **Paññā udapādī**ti – pajānanaṭṭhena. **Vijjā udapādī**ti – paṭivedhaṭṭhena. **Āloko udapādī**ti – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, ñāṇaṃ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo. Ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘dhammesu ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā’’.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘atthesu ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā’’.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Imā dasa niruttiyo niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘niruttīsu ñāṇaṃ niruttipaṭisambhidā’’.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘paṭibhānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā’’.

Dukkhe ariyasacce pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

[Kha] ‘‘‘idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasacca’nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ pahātabba’nti…pe… pahīnanti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe. … āloko udapādi…pe…’’.

Dukkhasamudaye ariyasacce pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

[Ga] ‘‘‘idaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasacca’nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ sacchikātabba’nti…pe… sacchikatanti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe…’’.

Dukkhanirodhe ariyasacce pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

[Gha] "'idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca'nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. 'Taṃ kho panidaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ bhāvetabba'nti… pe… bhāvitanti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe…''.

Dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ariyasacce pannarasa dhammā, pannarasa atthā, timsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

Catūsu ariyasaccesu saṭṭhi dhammā, saṭṭhi atthā, vīsatisataniruttiyo, cattālīsañca dve ca ñāṇasatāni.

2. Satipaṭṭhānavāro

31. "'Ayaṃ kāye kāyānupassanā'ti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. Sā kho panāyaṃ kāye kāyānupassanā bhāvetabbāti me, bhikkhave,…pe… bhāvitāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi''.

"Ayaṃ vedanāsu…pe… ayaṃ citte…pe… ayaṃ dhammesu dhammānupassanāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. Sā kho panāyaṃ dhammesu dhammānupassanā bhāvetabbā ti…pe… bhāvitāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi''.

[Ka] "'ayaṃ kāye kāyānupassanā'ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe… sā kho panāyaṃ kāye kāyānupassanā bhāvetabbāti…pe… bhāvitāti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi''.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Paññā udapādīti – kenaṭṭhena? Vijjā udapādīti – kenaṭṭhena? Āloko udapādīti – kenaṭṭhena? **Cakkhuṃ udapādī**ti – dassanaṭṭhena. **Ñāṇaṃ udapādī**ti – ñātaṭṭhena. **Paññā udapādī**ti – pajānanaṭṭhena. **Vijjā udapādī**ti – paṭivedhaṭṭhena. **Āloko udapādī**ti – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, ñāṇaṃ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo. Ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā

ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘dhammesu ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā’’.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘atthesu ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā’’.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Imā dasa niruttiyo niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘niruttīsu ñāṇaṃ niruttipaṭisambhidā’’.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘paṭibhānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā’’.

Kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhāne pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

[Kha-gha] ‘‘ayaṃ vedanāsu…pe… ayaṃ citte…pe… ayaṃ dhammesu dhammānupassanāti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi… pe… āloko udapādi…pe… sā kho panāyaṃ dhammesu dhammānupassanā bhāvetabbā ti…pe… bhāvitāti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe…’’.

Dhammesu dhammānupassanā satipaṭṭhāne pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

Catūsu satipaṭṭhānesu saṭṭhi dhammā, saṭṭhi atthā, vīsatisataniruttiyo, cattālīsañca dve ca ñāṇasatāni.

3. Iddhipādavāro

32. “Ayaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. So kho panāyaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti me, bhikkhave…pe… bhāvitoti me, bhikkhave,

pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi.

“Ayaṃ vīriyasamādhi…pe… ayaṃ cittasamādhi…pe… ayaṃ vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. So kho panāyaṃ vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi”.

[Ka] “‘ayaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo’ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe… so kho panāyaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti…pe… bhāvitoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi”.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Paññā udapādīti – kenaṭṭhena? Vijjā udapādīti – kenaṭṭhena? Āloko udapādīti – kenaṭṭhena? **Cakkhuṃ udapādī**ti – dassanaṭṭhena. **Ñāṇaṃ udapādī**ti – ñātaṭṭhena. **Paññā udapādī**ti – pajānanaṭṭhena. **Vijjā udapādī**ti – paṭivedhaṭṭhena. **Āloko udapādī**ti – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, ñāṇaṃ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo. Ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “dhammesu ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā”.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “atthesu ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā”.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Imā dasa niruttiyo niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “niruttīsu ñāṇaṃ niruttipaṭisambhidā”.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti

gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – ‘‘paṭibhānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā’’.

Chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgate iddhipāde pannarasa dhammā, pannarasa atthā, timsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

[Kha-gha] ‘‘ayaṃ vīriyasamādhi…pe… ayaṃ cittasamādhi…pe… ayaṃ vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe… so kho panāyaṃ vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti…pe… bhāvitoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe…’’.

Vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgate iddhipāde pannarasa dhammā, pannarasa atthā, timsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

Catūsu iddhipādesu saṭṭhi dhammā, saṭṭhi atthā, vīsatisataniruttiyo, cattālīsañca dve ca ñāṇasatāni.

4. Sattabodhisattavāro

33. ‘‘‘Samudayo samudayo’ti kho, bhikkhave, vipassissa bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. ‘Nirodho nirodho’ti kho, bhikkhave, vipassissa bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi’’. Vipassissa bodhisattassa veyyākaraṇe dasa dhammā, dasa atthā, vīsati niruttiyo, cattālīsaṃ ñāṇāni.

‘‘‘Samudayo samudayo’ti kho, bhikkhave, sikhissa bodhisattassa…pe… vessabhussa bodhisattassa…pe… kakusandhassa bodhisattassa…pe… koṇāgamanassa bodhisattassa…pe… kassapassa bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. ‘Nirodho nirodho’ti kho, bhikkhave, kassapassa bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi’’. Kassapassa bodhisattassa veyyākaraṇe dasa dhammā, dasa atthā, vīsati niruttiyo, cattālīsa ñāṇāni.

‘‘‘Samudayo samudayo’ti kho, bhikkhave, gotamassa bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. ‘Nirodho nirodho’ti kho, bhikkhave, gotamassa bodhisattassa pubbe

ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi''. Gotamassa bodhisattassa veyyākaraṇe dasa dhammā, dasa atthā, vīsati niruttiyo, cattālīsa ñāṇāni.

Sattannaṃ bodhisattānaṃ sattasu veyyākaraṇesu sattati dhammā, sattati atthā, cattālīsasataṃ niruttiyo, asīti ca dve ca ñāṇasatāni.

5. Abhiññādivāro

34. "'Yāvatā abhiññāya abhiññaṭṭho ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphassito paññāya abhiññaṭṭho natthī'ti – cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi''. Abhiññāya abhiññaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

"'Yāvatā pariññāya pariññaṭṭho…pe… yāvatā pahānassa pahānaṭṭho… pe… yāvatā bhāvanāya bhāvanaṭṭho…pe… yāvatā sacchikiriyāya sacchikiriyaṭṭho ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphassito paññāya sacchikiriyaṭṭho natthī'ti – cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi''. Sacchikiriyāya sacchikiriyaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

Abhiññāya abhiññaṭṭhe, pariññāya pariññaṭṭhe, pahānāya pahānaṭṭhe, bhāvanāya bhāvanaṭṭhe, sacchikiriyāya sacchikiriyaṭṭhe pañcavīsasataṃ dhammā, pañcavīsasataṃ atthā, aḍḍhateyyāni niruttisatāni, pañca ñāṇasatāni.

6. Khandhādivāro

35. "'Yāvatā khandhānaṃ khandhaṭṭho, ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphassito paññāya khandhaṭṭho natthī'ti – cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi''. Khandhānaṃ khandhaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

"'Yāvatā dhātūnaṃ dhātuṭṭho…pe… yāvatā āyatanānaṃ āyatanaṭṭho… pe… yāvatā saṅkhatānaṃ saṅkhataṭṭho…pe… yāvatā asaṅkhatassa asaṅkhataṭṭho ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphassito paññāya asaṅkhataṭṭho natthī'ti – cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi''. Asaṅkhatassa asaṅkhataṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa

niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

Khandhānaṃ khandhaṭṭhe, dhātūnaṃ dhātuṭṭhe, āyatanānaṃ āyatanaṭṭhe saṅkhatānaṃ saṅkhataṭṭhe, asaṅkhatassa asaṅkhataṭṭhe pañcavīsatisataṃ dhammā, pañcavīsatisataṃ atthā, aḍḍhateyyāni niruttisatāni, pañca ñāṇasatāni.

7. Saccavāro

36. "'Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho, ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphassito paññāya dukkhaṭṭho natthī'ti – cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi''. Dukkhassa dukkhaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

"'Yāvatā samudayassa samudayaṭṭho…pe… yāvatā nirodhassa nirodhaṭṭho…pe… yāvatā maggassa maggaṭṭho ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphassito paññāya maggaṭṭho natthī'ti – cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi''. Maggassa maggaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

Catūsu ariyasaccesu sataṃ dhammā, sataṃ atthā, dve niruttisatāni, cattāri ñāṇasatāni.

8. Paṭisambhidāvāro

37. "'Yāvatā atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭho, ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphassito paññāya atthapaṭisambhidaṭṭho natthī'ti – cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi''. Atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

"'Yāvatā dhammapaṭisambhidāya dhammapaṭisambhidaṭṭho… pe… yāvatā niruttipaṭisambhidāya niruttipaṭisambhidaṭṭho… pe… yāvatā paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭho, ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphassito paññāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭho natthī'ti – cakkhuṃ udapādi …pe… āloko udapādi''. Paṭibhānapaṭisambhidaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

Catūsu paṭisambhidāsu sataṃ dhammā, sataṃ atthā, dve niruttisatāni, cattāri ñāṇasatāni.

9. Chabuddhadhammavāro

38. "'Yāvatā indriyaparopariyatte ñāṇaṃ, ñātaṃ diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya. Aphassitaṃ paññāya indriyaparopariyatte ñāṇaṃ natthī'ti – cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi''. Indriyaparopariyatte ñāṇe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

"'Yāvatā sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ…pe… yāvatā yamakapāṭihīre ñāṇaṃ …pe… yāvatā mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ…pe… yāvatā sabbaññutaññāṇaṃ…pe… yāvatā anāvaraṇaṃ ñāṇaṃ, ñātaṃ diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya. Aphassitaṃ paññāya anāvaraṇaṃ ñāṇaṃ natthī'ti – cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi''. Anāvaraṇe ñāṇe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

Chasu buddhadhammesu diyaḍḍhasataṃ dhammā, diyaḍḍhasataṃ atthā, tīṇi niruttisatāni, cha ñāṇasatāni.

Paṭisambhidādhikaraṇe aḍḍhanavadhammasatāni , aḍḍhanavaatthasatāni, niruttisahassañca satta ca niruttisatāni, tīṇi ca ñāṇasahassāni, cattāri ca ñāṇasatānīti.

Paṭisambhidākathā niṭṭhitā.

7. Dhammacakkakathā

1. Saccavāro

39. Ekaṃ samayaṃ bhagavā bārāṇasiyaṃ viharati…pe… iti hidaṃ āyasmato koṇḍaññassa "aññāsikoṇḍaññō'' tveva nāmaṃ ahosi.

[Ka] "idaṃ dukkhaṃ ariyasacca''nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenaṭṭhena?

Paññā udapādīti – kenaṭṭhena? Vijjā udapādīti – kenaṭṭhena? Āloko udapādīti – kenaṭṭhena? **Cakkhuṃ udapādī**ti – dassanaṭṭhena. **Ñāṇaṃ udapādī**ti – ñātaṭṭhena. **Paññā udapādī**ti – pajānanaṭṭhena. **Vijjā udapādī**ti – paṭivedhaṭṭhena. **Āloko udapādī**ti – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, dassanaṭṭho attho. Ñāṇaṃ dhammo, ñātaṭṭho attho. Paññā dhammo, pajānanaṭṭho attho. Vijjā dhammo, paṭivedhaṭṭho attho. Āloko dhammo, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca dhammā pañca atthā dukkhavatthukā saccavatthukā saccārammaṇā saccagocarā saccasaṅgahitā saccapariyāpannā sacce samudāgatā sacce ṭhitā sacce patiṭṭhitā.

40. **Dhammacakka**nti kenaṭṭhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammacariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vasippatto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vasiṃ pāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme pāramippatto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme pāramiṃ pāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vesārajjappatto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vesārajjaṃ pāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaṃ sakkaronto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaṃ garuṃ karonto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaṃ mānento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaṃ pūjento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaṃ apacāyamāno pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaddhajo pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaketu pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammādhipateyyo pavattetīti – dhammacakkaṃ. Taṃ kho pana dhammacakkaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasminti – dhammacakkaṃ.

Saddhindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Vīriyindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Satindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Samādhindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Paññindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Saddhābalaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Vīriyabalaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Satibalaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Samādhibalaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Paññābalaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

Satisambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammavicayasambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Vīriyasambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Pītisambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Passaddhisambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Samādhisambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Upekkhāsambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammādiṭṭhi dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāsaṅkappo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāvācā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammākammanto dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāājīvo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāvāyāmo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāsati dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāsamādhi dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Akampiyaṭṭhena balaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Niyyānikaṭṭhena bojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Hetuṭṭhena maggo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Padahanaṭṭhena sammappadhānā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Ijjhanaṭṭhena iddhipādā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Tathaṭṭhena saccā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Avikkhepaṭṭhena samatho dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Anupassanaṭṭhena vipassanā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Ekarasaṭṭhena samathavipassanā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Anativattanaṭṭhena yuganaddhaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Muttaṭṭhena vimokkho dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Paṭivedhaṭṭhena vijjā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Pariccāgaṭṭhena vimutti dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti

– dhammacakkaṃ. Chando mūlaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammo pavattetīti – dhammacakkaṃ. Manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Phasso samodhānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Vedanā samosaraṇaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Samādhi pamukhaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sati ādhipateyyaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Paññā tatuttaraṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Vimutti sāraṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

‘‘Taṃ kho panidaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ pariññeyya’’nti…pe… pariññātanti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena…pe… āloko udapādīti – kenaṭṭhena? **Cakkhuṃ udapādī**ti – dassanaṭṭhena…pe… **āloko udapādī**ti – obhāsaṭṭhena. Cakkhuṃ dhammo, dassanaṭṭho attho…pe… āloko dhammo, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca dhammā pañca atthā dukkhavatthukā saccavatthukā saccārammaṇā saccagocarā saccasaṅgahitā saccapariyāpannā sacce samudāgatā sacce ṭhitā sacce patiṭṭhitā.

Dhammacakkanti kenaṭṭhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammapariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ… pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena dhammo taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

[Kha-gha] ‘‘idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasacca’’nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe… ‘‘taṃ kho panidaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ pahātabba’’nti…pe… ‘‘pahīna’’nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena…pe… āloko udapādīti – kenaṭṭhena? **Cakkhuṃ udapādī**ti – dassanaṭṭhena…pe… **āloko udapādī**ti – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, dassanaṭṭho attho…pe… āloko dhammo, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca dhammā pañca atthā samudayavatthukā saccavatthukā… pe… nirodhavatthukā saccavatthukā…pe… maggavatthukā saccavatthukā saccārammaṇā saccagocarā saccasaṅgahitā saccapariyāpannā sacce samudāgatā sacce ṭhitā sacce patiṭṭhitā.

Dhammacakkanti kenaṭṭhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammacariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ… pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

2. Satipaṭṭhānavāro

41. "'Ayaṃ kāye kāyānupassanā'ti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. Sā kho panāyaṃ kāye kāyānupassanā bhāvetabbāti me, bhikkhave,…pe… bhāvitāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi".

"Ayaṃ vedanāsu…pe… ayaṃ citte… ayaṃ dhammesu dhammānupassanāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. Sā kho panāyaṃ dhammesu dhammānupassanā bhāvetabbāti me, bhikkhave…pe… bhāvitāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi".

Ayaṃ kāye kāyānupassanāti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe… sā kho panāyaṃ kāye kāyānupassanā bhāvetabbāti…pe… bhāvitāti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena…pe… āloko udapādīti – kenaṭṭhena? **Cakkhuṃ udapādī**ti – dassanaṭṭhena…pe… **āloko udapādī**ti – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, dassanaṭṭho attho…pe… āloko dhammo, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca dhammā pañca atthā kāyavatthukā

satipaṭṭhānavatthukā…pe… vedanāvatthukā satipaṭṭhānavatthukā… cittavatthukā satipaṭṭhānavatthukā… dhammavatthukā satipaṭṭhānavatthukā satipaṭṭhānārammaṇā satipaṭṭhānagocarā satipaṭṭhānasaṅgahitā satipaṭṭhānapariyāpannā satipaṭṭhāne samudāgatā satipaṭṭhāne ṭhitā satipaṭṭhāne patiṭṭhitā.

Dhammacakkanti kenaṭṭhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammacariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ … pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

3. Iddhipādavāro

42. "'Ayaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo'ti me, bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. 'So kho panāyaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabbo'ti me, bhikkhave…pe… bhāvitoti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi.

"Ayaṃ vīriyasamādhi…pe… ayaṃ cittasamādhi…pe… ayaṃ vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi. So kho panāyaṃ vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti me, bhikkhave…pe… bhāvitoti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi".

Ayaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe… so kho panāyaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti…pe… bhāvitoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenaṭṭhena? Paññā udapādīti – kenaṭṭhena? Vijjā udapādīti – kenaṭṭhena? Āloko udapādīti – kenaṭṭhena? **Cakkhuṃ udapādī**ti – dassanaṭṭhena. **Ñāṇaṃ udapādī**ti – ñātaṭṭhena. **Paññā udapādī**ti – pajānanaṭṭhena. **Vijjā udapādī**ti – paṭivedhaṭṭhena. **Āloko udapādī**ti – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, dassanaṭṭho attho. Ñāṇaṃ dhammo, ñātaṭṭho attho. Paññā dhammo, pajānanaṭṭho attho. Vijjā dhammo, paṭivedhaṭṭho attho. Āloko dhammo, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca dhammā pañca atthā chandavatthukā iddhipādavatthukā iddhipādārammaṇā iddhipādagocarā iddhipādasaṅgahitā iddhipādapariyāpannā iddhipāde samudāgatā iddhipāde ṭhitā iddhipāde patiṭṭhitā.

Dhammacakkanti kenaṭṭhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammacariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vasippatto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vasiṃ pāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme pāramippatto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme pāramiṃ pāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ…pe… dhammaṃ apacāyamāno pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaddhajo pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaketu pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammādhipateyyo pavattetīti – dhammacakkaṃ. Taṃ kho pana dhammacakkaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasminti – dhammacakkaṃ.

Saddhindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ… pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

Ayaṃ vīriyasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi…pe… so kho panāyaṃ vīriyasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti…pe… bhāvitoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi…pe… āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena…pe… āloko udapādīti – kenaṭṭhena? **Cakkhuṃ udapādī**ti – dassanaṭṭhena…pe… **āloko udapādī**ti – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, dassanaṭṭho attho…pe… āloko dhammo, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca dhammā pañca atthā vīriyavatthukā iddhipādavatthukā…pe… cittavatthukā iddhipādavatthukā… vīmaṃsāvatthukā iddhipādavatthukā iddhipādārammaṇā iddhipādagocarā

iddhipādasaṅgahitā iddhipādapariyāpannā iddhipāde samudāgatā iddhipāde ṭhitā iddhipāde patiṭṭhitā.

Dhammacakkanti kenaṭṭhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammacariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ… pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkanti.

Dhammacakkakathā niṭṭhitā.

8. Lokuttarakathā

43. Katame dhammā lokuttarā? Cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, cattāro ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ime dhammā lokuttarā.

Lokuttarāti kenaṭṭhena lokuttarā? Lokaṃ tarantīti – lokuttarā. Lokā uttarantīti – lokuttarā. Lokato uttarantīti – lokuttarā. Lokamhā uttarantīti – lokuttarā. Lokaṃ atikkamantīti – lokuttarā. Lokaṃ samatikkamantīti – lokuttarā. Lokaṃ samatikkantāti – lokuttarā. Lokena atirekāti – lokuttarā. Lokantaṃ tarantīti – lokuttarā. Lokā nissarantīti – lokuttarā. Lokato nissarantīti – lokuttarā. Lokamhā nissarantīti – lokuttarā. Lokā nissaṭāti – lokuttarā. Lokena nissaṭāti – lokuttarā. Lokamhā nissaṭāti – lokuttarā. Loke na tiṭṭhantīti – lokuttarā. Lokasmiṃ na tiṭṭhantīti – lokuttarā. Loke na limpantīti – lokuttarā. Lokena na limpantīti – lokuttarā. Loke asaṃlittāti – lokuttarā. Lokena asaṃlittāti – lokuttarā. Loke anupalittāti – lokuttarā. Lokena anupalittāti – lokuttarā. Loke vippamuttāti – lokuttarā. Lokena vippamuttāti – lokuttarā. Lokā vippamuttāti – lokuttarā. Lokato vippamuttāti – lokuttarā. Lokamhā vippamuttāti – lokuttarā. Loke visaññuttāti – lokuttarā. Lokena visaññuttāti – lokuttarā. Lokā visaññuttāti – lokuttarā. Lokasmiṃ visaññuttāti – lokuttarā. Lokato visaññuttāti – lokuttarā. Lokamhā visaññuttāti – lokuttarā. Lokā sujjhantīti – lokuttarā. Lokato sujjhantīti – lokuttarā. Lokamhā sujjhantīti – lokuttarā. Lokā visujjhantīti – lokuttarā. Lokato visujjhantīti – lokuttarā. Lokamhā visujjhantīti – lokuttarā. Lokā vuṭṭhahantīti – lokuttarā. Lokato vuṭṭhahantīti – lokuttarā. Lokamhā vuṭṭhahantīti – lokuttarā. Lokā vivaṭṭantīti – lokuttarā. Lokato

vivaṭṭantīti – lokuttarā. Lokamhā vivaṭṭantīti – lokuttarā. Loke na sajjantīti – lokuttarā. Loke na gayhantīti – lokuttarā. Loke na bajjhantīti – lokuttarā. Lokaṃ samucchindantīti – lokuttarā. Lokaṃ samucchinnattāti – lokuttarā. Lokaṃ paṭippassambhentīti – lokuttarā. Lokaṃ paṭippassambhitattāti – lokuttarā. Lokassa apathāti – lokuttarā. Lokassa agatīti – lokuttarā. Lokassa avisayāti – lokuttarā. Lokassa asādhāraṇāti – lokuttarā. Lokaṃ vamantīti – lokuttarā. Lokaṃ na paccāvamantīti – lokuttarā. Lokaṃ pajahantīti – lokuttarā. Lokaṃ na upādiyantīti – lokuttarā. Lokaṃ visinentīti – lokuttarā. Lokaṃ na ussinentīti – lokuttarā. Lokaṃ vidhūpentīti – lokuttarā. Lokaṃ na saṃdhūpentīti – lokuttarā. Lokaṃ samatikkamma abhibhuyya tiṭṭhantīti – lokuttarā.

Lokuttarakathā niṭṭhitā.

9. Balakathā

44. Sāvatthinidānaṃ . "Pañcimāni, bhikkhave, balāni. Katamāni pañca? Saddhābalaṃ, vīriyabalaṃ, satibalaṃ, samādhibalaṃ, paññābalaṃ – imāni kho, bhikkhave, pañca balāni.

"Api ca, aṭṭhasaṭṭhi balāni – saddhābalaṃ, vīriyabalaṃ, satibalaṃ, samādhibalaṃ, paññābalaṃ, hiribalaṃ, ottappabalaṃ, paṭisaṅkhānabalaṃ, bhāvanābalaṃ, anavajjabalaṃ, saṅgahabalaṃ, khantibalaṃ, paññattibalaṃ, nijjhattibalaṃ, issariyabalaṃ, adhiṭṭhānabalaṃ, samathabalaṃ, vipassanābalaṃ, dasa sekhabalāni, dasa asekhabalāni, dasa khīṇāsavabalāni, dasa iddhibalāni, dasa tathāgatabalāni".

Katamaṃ **saddhābalaṃ?** Assaddhiye na kampatīti – saddhābalaṃ. Sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanaṭṭhena saddhābalaṃ, kilesānaṃ pariyādānaṭṭhena saddhābalaṃ, paṭivedhādivisodhanaṭṭhena saddhābalaṃ, cittassa adhiṭṭhānaṭṭhena saddhābalaṃ, cittassa vodānaṭṭhena saddhābalaṃ, visesādhigamaṭṭhena saddhābalaṃ, uttari paṭivedhaṭṭhena saddhābalaṃ, saccābhisamayaṭṭhena saddhābalaṃ, nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena saddhābalaṃ. Idaṃ saddhābalaṃ.

Katamaṃ **vīriyabalaṃ?** Kosajje na kampatīti – vīriyabalaṃ. Sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanaṭṭhena vīriyabalaṃ, kilesānaṃ pariyādānaṭṭhena vīriyabalaṃ, paṭivedhādivisodhanaṭṭhena vīriyabalaṃ, cittassa adhiṭṭhānaṭṭhena vīriyabalaṃ, cittassa vodānaṭṭhena vīriyabalaṃ, visesādhigamaṭṭhena vīriyabalaṃ, uttari paṭivedhaṭṭhena vīriyabalaṃ,

saccābhisamayaṭṭhena vīriyabalaṃ, nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena vīriyabalaṃ. Idaṃ vīriyabalaṃ.

Katamaṃ **satibalaṃ?** Pamāde na kampatīti – satibalaṃ. Sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanaṭṭhena satibalaṃ…pe… nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena satibalaṃ. Idaṃ satibalaṃ.

Katamaṃ **samādhibalaṃ?** Uddhacce na kampatīti – samādhibalaṃ. Sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanaṭṭhena samādhibalaṃ…pe… nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena samādhibalaṃ. Idaṃ samādhibalaṃ.

Katamaṃ **paññābalaṃ?** Avijjāya na kampatīti – paññābalaṃ. Sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanaṭṭhena paññābalaṃ…pe… nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena paññābalaṃ. Idaṃ paññābalaṃ.

Katamaṃ **hiribalaṃ?** Nekkhammena kāmacchandaṃ hirīyatīti – hiribalaṃ. Abyāpādena byāpādaṃ hirīyatīti – hiribalaṃ. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ hirīyatīti – hiribalaṃ. Avikkhepena uddhaccaṃ hirīyatīti – hiribalaṃ. Dhammavavatthānena vicikicchaṃ hirīyatīti – hiribalaṃ. Ñāṇena avijjaṃ hirīyatīti – hiribalaṃ. Pāmojjena aratiṃ hirīyatīti – hiribalaṃ. Paṭhamena jhānena nīvaraṇe hirīyatīti – hiribalaṃ…pe… arahattamaggena sabbakilese hirīyatīti – hiribalaṃ. Idaṃ hiribalaṃ.

Katamaṃ **ottappabalaṃ?** Nekkhammena kāmacchandaṃ ottappatīti – ottappabalaṃ. Abyāpādena byāpādaṃ ottappatīti – ottappabalaṃ. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ ottappatīti – ottappabalaṃ. Avikkhepena uddhaccaṃ ottappatīti – ottappabalaṃ. Dhammavavatthānena vicikicchaṃ ottappatīti – ottappabalaṃ. Ñāṇena avijjaṃ ottappatīti – ottappabalaṃ. Pāmojjena aratiṃ ottappatīti – ottappabalaṃ. Paṭhamena jhānena nīvaraṇe ottappatīti – ottappabalaṃ…pe… arahattamaggena sabbakilese ottappatīti – ottappabalaṃ. Idaṃ ottappabalaṃ.

Katamaṃ **paṭisaṅkhānabalaṃ?** Nekkhammena kāmacchandaṃ paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ. Abyāpādena byāpādaṃ paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ. Avikkhepena uddhaccaṃ paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ. Dhammavavatthānena vicikicchaṃ paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ. Ñāṇena avijjaṃ paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ. Pāmojjena aratiṃ paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ. Paṭhamena jhānena nīvaraṇe paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ…pe… arahattamaggena

sabbakilese paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ. Idaṃ paṭisaṅkhānabalaṃ.

Katamaṃ **bhāvanābalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Uddhaccaṃ pajahanto avikkhepaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Vicikicchaṃ pajahanto dhammavavatthānaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Avijjaṃ pajahanto ñāṇaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Aratiṃ pajahanto pāmojjaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Nīvaraṇe pajahanto paṭhamaṃ jhānaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ…pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Idaṃ bhāvanābalaṃ.

Katamaṃ **anavajjabalaṃ?** Kāmacchandassa pahīnattā nekkhamme natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Byāpādassa pahīnattā abyāpāde natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Thinamiddhassa pahīnattā ālokasaññāya natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Uddhaccassa pahīnattā avikkhepe natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Vicikicchāya pahīnattā dhammavavatthāne natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Avijjāya pahīnattā ñāṇe natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Aratiyā pahīnattā pāmojje natthi kiñci vajjanti anavajjabalaṃ. Nīvaraṇānaṃ pahīnattā paṭhamajjhāne natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ…pe… sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamagge natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Idaṃ anavajjabalaṃ.

Katamaṃ **saṅgahabalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammavasena cittaṃ saṅgaṇhātīti – saṅgahabalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādavasena cittaṃ saṅgaṇhātīti – saṅgahabalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ saṅgaṇhātīti – saṅgahabalaṃ…pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ saṅgaṇhātīti – saṅgahabalaṃ. Idaṃ saṅgahabalaṃ.

Katamaṃ **khantibalaṃ?** Kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṃ khamatīti – khantibalaṃ. Byāpādassa pahīnattā abyāpādo khamatīti – khantibalaṃ. Thinamiddhassa pahīnattā ālokasaññā khamatīti – khantibalaṃ. Uddhaccassa pahīnattā avikkhepo khamatīti – khantibalaṃ. Vicikicchāya pahīnattā dhammavavatthānaṃ khamatīti – khantibalaṃ. Avijjāya pahīnattā ñāṇaṃ khamatīti – khantibalaṃ. Aratiyā pahīnattā pāmojjaṃ khamatīti – khantibalaṃ. Nīvaraṇānaṃ pahīnattā paṭhamaṃ jhānaṃ khamatīti – khantibalaṃ…pe… sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamaggo khamatīti – khantibalaṃ. Idaṃ khantibalaṃ.

Katamaṃ **paññattibalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammavasena cittaṃ paññapetīti – paññattibalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādavasena cittaṃ paññapetīti – paññattibalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ paññapetīti – paññattibalaṃ… pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ paññapetīti – paññattibalaṃ. Idaṃ paññattibalaṃ.

Katamaṃ **nijjhattibalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammavasena cittaṃ nijjhāpetīti – nijjhattibalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādavasena cittaṃ nijjhāpetīti – nijjhattibalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ nijjhāpetīti – nijjhattibalaṃ… pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ nijjhāpetīti – nijjhattibalaṃ. Idaṃ nijjhattibalaṃ.

Katamaṃ **issariyabalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammavasena cittaṃ vasaṃ vattetīti – issariyabalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādavasena cittaṃ vasaṃ vattetīti – issariyabalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ vasaṃ vattetīti – issariyabalaṃ…pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ vasaṃ vattetīti – issariyabalaṃ. Idaṃ issariyabalaṃ.

Katamaṃ **adhiṭṭhānabalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānabalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānabalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānabalaṃ…pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānabalaṃ. Idaṃ adhiṭṭhānabalaṃ.

Katamaṃ **samathabalaṃ?** Nekkhammavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṃ, abyāpādavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṃ, ālokasaññāvasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṃ…pe… paṭinissaggānupassī assāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṃ, paṭinissaggānupassī passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṃ.

Samathabalanti kenaṭṭhena samathabalaṃ? Paṭhamena jhānena nīvaraṇe na kampatīti – samathabalaṃ. Dutiyena jhānena vitakkavicāre na kampatīti – samathabalaṃ. Tatiyena jhānena pītiyā na kampatīti – samathabalaṃ. Catutthena jhānena sukhadukkhe na kampatīti – samathabalaṃ. Ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññāya

paṭighasaññāya nānattasaññāya na kampatīti – samathabalaṃ. Viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññāya na kampatīti – samathabalaṃ. Ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññāya na kampatīti – samathabalaṃ. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññāya na kampatīti – samathabalaṃ. Uddhacce ca uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca na kampatī na calati na vedhatīti – samathabalaṃ. Idaṃ samathabalaṃ.

Katamaṃ **vipassanābalaṃ**? Aniccānupassanā vipassanābalaṃ, dukkhānupassanā vipassanābalaṃ…pe… paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ, rūpe aniccānupassanā vipassanābalaṃ, rūpe dukkhānupassanā vipassanābalaṃ…pe… rūpe paṭinassaggānupassanā vipassanābalaṃ, vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ…pe… jarāmaraṇe aniccānupassanā vipassanābalaṃ, jarāmaraṇe dukkhānupassanā vipassanābalaṃ…pe… jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ. Vipassanābalanti kenaṭṭhena vipassanābalaṃ? Aniccānupassanāya niccasaññāya na kampatīti – vipassanābalaṃ. Dukkhānupassanāya sukhasaññāya na kampatīti – vipassanābalaṃ. Anattānupassanāya attasaññāya kampatīti – vipassanābalaṃ. Nibbidānupassanāya nandiyā na kampatīti – vipassanābalaṃ. Virāgānupassanāya rāge na kampatīti – vipassanābalaṃ. Nirodhānupassanā samudaye na kampatīti – vipassanābalaṃ. Paṭinissaggānupassanāya ādāne na kampatīti – vipassanābalaṃ. Avijjāya avijjāsahagatakilese ca khandhe ca na kampati na calati na vedhatīti – vipassanābalaṃ. Idaṃ vipassanābalaṃ.

Katamāni **dasa sekhabalāni, dasa asekhabalāni?** Sammādiṭṭhiṃ sikkhatīti – sekhabalaṃ. Tattha sikkhitattā asekhabalaṃ. Sammāsaṅkappaṃ sikkhatīti – sekhabalaṃ. Tattha sikkhitattā – asekhabalaṃ. Sammāvācaṃ… pe… sammākammantaṃ… sammāājīvaṃ… sammāvāyāmaṃ… sammāsatiṃ… sammāsamādhiṃ… sammāñāṇaṃ…pe… sammāvimuttiṃ sikkhatīti – sekhabalaṃ. Tattha sikkhitattā – asekhabalaṃ. Imāni dasa sekhabalāni, dasa asekhabalāni.

Katamāni **dasa khīṇāsavabalāni?** Idha khīṇāsavassa bhikkhuno aniccato sabbe saṅkhārā yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhā honti. Yampi khīṇāsavassa bhikkhuno aniccato sabbe saṅkhārā yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhā honti, idampi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṃ khayaṃ paṭijānāti – ‘‘khīṇā me āsavā’’ti.

Puna caparaṃ khīṇāsavassa bhikkhuno aṅgārakāsūpamā kāmā yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhā honti. Yampi khīṇāsavassa bhikkhuno aṅgārakāsūpamā kāmā yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhā honti, idampi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṃ khayaṃ paṭijānāti – ‘‘khīṇā me āsavā’’ti.

Puna caparaṃ khīṇāsavassa bhikkhuno vivekaninnaṃ cittaṃ hoti vivekapoṇaṃ vivekapabbhāraṃ vivekaṭṭhaṃ nekkhammābhirataṃ byantībhūtaṃ sabbaso āsavaṭṭhāniyehi dhammehi. Yampi khīṇāsavassa bhikkhuno vivekaninnaṃ cittaṃ hoti vivekapoṇaṃ vivekapabbhāraṃ vivekaṭṭhaṃ nekkhammābhirataṃ byantibhūtaṃ sabbaso āsavaṭṭhāniyehi dhammehi, idampi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṃ khayaṃ paṭijānāti – ‘‘khīṇā me āsavā’’ti.

Puna caparaṃ khīṇāsavassa bhikkhuno cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā honti subhāvitā. Yampi khīṇāsavassa bhikkhuno cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā honti subhāvitā, idampi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṃ khayaṃ paṭijānāti – ‘‘khīṇā me āsavā’’ti.

Puna caparaṃ khīṇāsavassa bhikkhuno cattāro sammappadhānā bhāvitā honti subhāvitā…pe… cattāro iddhipādā bhāvitā honti subhāvitā… pañcindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni… pañca balāni bhāvitāni honti subhāvitāni… satta bojjhaṅgā bhāvitā honti subhāvitā…pe… ariyo aṭṭhaṅgiko maggo bhāvito hoti subhāvito. Yampi khīṇāsavassa bhikkhuno aṭṭhaṅgiko maggo bhāvito hoti subhāvito, idampi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṃ khayaṃ paṭijānāti – ‘‘khīṇā me āsavā’’ti. Imāni dasa khīṇāsavabalāni.

Katamāni **dasa iddhibalāni?** Adhiṭṭhānā iddhi, vikubbanā iddhi, manomayā iddhi, ñāṇavipphārā iddhi, samādhivipphārā iddhi, ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijjāmayā iddhi, tattha tattha sammā payogappaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi – imāni dasa iddhibalāni.

Katamāni **dasa tathāgatabalāni?** Idha tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti.

Puna caparaṃ tathāgato atītānāgatapaccuppannānaṃ kammasamādānānaṃ ṭhānaso hetuso vipākaṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato atītānāgatapaccuppannānaṃ kammasamādānānaṃ ṭhānaso hetuso vipākaṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ, nadati, brahmacakkaṃ pavatteti.

Puna caparaṃ tathāgato sabbatthagāminiṃ paṭipadaṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato sabbatthagāminiṃ paṭipadaṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti.

Puna caparaṃ tathāgato anekadhātunānādhātulokaṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato anekadhātunānādhātulokaṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa…pe….

Puna caparaṃ tathāgato sattānaṃ nānādhimuttikataṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato sattānaṃ nānādhimuttikataṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa…pe….

Puna caparaṃ tathāgato parasattānaṃ parapuggalānaṃ indriyaparopariyattaṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato parasattānaṃ parapuggalānaṃ indriyaparopariyattaṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa…pe….

Puna caparaṃ tathāgato jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesaṃ vodānaṃ vuṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesaṃ vodānaṃ vuṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa…pe….

Puna caparaṃ tathāgato anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathidaṃ – ekampi jātiṃ dvepi jātiyo…pe… iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati. Yampi tathāgato anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati. Seyyathidaṃ – ekampi jātiṃ dvepi jātiyo…pe… idampi tathāgatassa…pe….

Puna caparaṃ tathāgato dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne…pe… yampi tathāgato dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati

cavamāne upapajjamāne…pe… idampi tathāgatassa…pe….

Puna caparaṃ tathāgato āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati. Yampi tathāgato āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati, idampi tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti. Imāni dasa tathāgatabalāni.

45. Kenaṭṭhena saddhābalaṃ? Kenaṭṭhena vīriyabalaṃ? Kenaṭṭhena satibalaṃ? Kenaṭṭhena samādhibalaṃ? Kenaṭṭhena paññābalaṃ? Kenaṭṭhena hiribalaṃ? Kenaṭṭhena ottappabalaṃ? Kenaṭṭhena paṭisaṅkhānabalaṃ… pe… kenaṭṭhena tathāgatabalaṃ?

Assaddhiye akampiyaṭṭhena saddhābalaṃ. Kosajje akampiyaṭṭhena vīriyabalaṃ. Pamāde akampiyaṭṭhena satibalaṃ. Uddhacce akampiyaṭṭhena samādhibalaṃ. Avijjāya akampiyaṭṭhena paññābalaṃ. Hirīyati pāpake akusale dhammeti – hiribalaṃ. Ottappati pāpake akusale dhammeti – ottappabalaṃ. Ñāṇena kilese paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ. Tattha jātā dhammā ekarasā hontīti – bhāvanābalaṃ. Tattha natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Tena cittaṃ saṅgaṇhātīti – saṅgahabalaṃ. Taṃ tassa khamatīti – khantibalaṃ. Tena cittaṃ paññapetīti – paññattibalaṃ. Tena cittaṃ nijjhāpetīti – nijjhattibalaṃ. Tena cittaṃ vasaṃ vattetīti – issariyabalaṃ. Tena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānabalaṃ. Tena cittaṃ ekagganti – samathabalaṃ. Tattha jāte dhamme anupassatīti – vipassanābalaṃ. Tattha sikkhatīti – sekhabalaṃ. Tattha sikkhitattā – asekhabalaṃ. Tena āsavā khīṇāti – khīṇāsavabalaṃ. Tassa ijjhatīti – iddhibalaṃ. Appameyyaṭṭhena tathāgatabalanti.

Balakathā niṭṭhitā.

10. Suññakathā

46. Evaṃ me sutaṃ – ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Atha kho āyasmā ānando yena bhagavā tenupasaṅkami; upasaṅkamitvā bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho āyasmā ānando bhagavantaṃ etadavoca –

"'Suñño loko, suñño loko'ti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho,

bhante, ‘suñño loko’ti vuccatī’’ti? ‘‘Yasmā kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā ‘suñño loko’ti vuccati. Kiñcānanda , suññaṃ attena vā attaniyena vā? Cakkhu kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā. Rūpā suññā attena vā attaniyena vā. Cakkhuviññāṇaṃ suññaṃ attena vā attaniyena vā. Cakkhusamphasso suñño attena vā attaniyena vā. Yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi suññaṃ attena vā attaniyena vā.

‘‘Sotaṃ suññaṃ…pe… saddā suññā… ghānaṃ suññaṃ… gandhā suññā… jivhā suññā… rasā suññā… kāyo suñño… phoṭṭhabbā suññā… mano suñño attena vā attaniyena vā. Dhammā suññā attena vā attaniyena vā. Manoviññāṇaṃ suññaṃ attena vā attaniyena vā. Manosamphasso suñño attena vā attaniyena vā. Yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi suññaṃ attena vā attaniyena vā. Yasmā kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā tasmā ‘suñño loko’ti vuccatī’’ti.

1. Mātikā

47. Suññasuññaṃ , saṅkhārasuññaṃ, vipariṇāmasuññaṃ, aggasuññaṃ, lakkhaṇasuññaṃ, vikkhambhanasuññaṃ, tadaṅgasuññaṃ, samucchedasuññaṃ, paṭippassaddhisuññaṃ, nissaraṇasuññaṃ, ajjhattasuññaṃ, bahiddhāsuññaṃ, dubhatosuññaṃ, sabhāgasuññaṃ, visabhāgasuññaṃ, esanāsuññaṃ, pariggahasuññaṃ, paṭilābhasuññaṃ, paṭivedhasuññaṃ, ekattasuññaṃ, nānattasuññaṃ, khantisuññaṃ, adhiṭṭhānasuññaṃ, pariyogāhaṇasuññaṃ, sampajānassa pavattapariyādānaṃ sabbasuññatānaṃ paramatthasuññaṃ.

2. Niddeso

48. Katamaṃ **suññasuññaṃ?** Cakkhu suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Sotaṃ suññaṃ…pe… ghānaṃ suññaṃ… jivhā suññā… kāyo suñño… mano suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṃ suññasuññaṃ.

Katamaṃ **saṅkhārasuññaṃ?** Tayo saṅkhārā – puññābhisaṅkhāro, apuññābhisaṅkhāro, āneñjābhisaṅkhāro. Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhārena ca āneñjābhisaṅkhārena ca suñño. Apuññābhisaṅkhāro puññābhisaṅkhārena ca āneñjābhisaṅkhārena ca suñño. Āneñjābhisaṅkhāro

puññābhisaṅkhārena ca apuññābhisaṅkhārena ca suñño. Ime tayo saṅkhārā.

Aparepi tayo saṅkhārā – kāyasaṅkhāro, vacīsaṅkhāro, cittasaṅkhāro. Kāyasaṅkhāro vacīsaṅkhārena ca cittasaṅkhārena ca suñño. Vacīsaṅkhāro kāyasaṅkhārena ca cittasaṅkhārena ca suñño. Cittasaṅkhāro kāyasaṅkhārena ca vacīsaṅkhārena ca suñño. Ime tayo saṅkhārā.

Aparepi tayo saṅkhārā – atītā saṅkhārā, anāgatā saṅkhārā, paccuppannā saṅkhārā. Atītā saṅkhārā anāgatehi ca paccuppannehi ca saṅkhārehi suññā. Anāgatā saṅkhārā atītehi ca paccuppannehi ca saṅkhārehi suññā paccuppannā saṅkhārā atītehi ca anāgatehi ca saṅkhārehi suññā. Ime tayo saṅkhārā; idaṃ saṅkhārasuññaṃ.

Katamaṃ **vipariṇāmasuññaṃ?** Jātaṃ rūpaṃ sabhāvena suññaṃ. Vigataṃ rūpaṃ vipariṇatañceva suññañca. Jātā vedanā sabhāvena suññā. Vigatā vedanā vipariṇatā ceva suññā ca …pe… jātā saññā… jātā saṅkhārā… jātaṃ viññāṇaṃ… jātaṃ cakkhu…pe… jāto bhavo sabhāvena suñño. Vigato bhavo vipariṇato ceva suñño ca. Idaṃ vipariṇāmasuññaṃ.

Katamaṃ **aggasuññaṃ?** Aggametaṃ padaṃ seṭṭhametaṃ padaṃ visiṭṭhametaṃ padaṃ yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Idaṃ aggasuññaṃ.

Katamaṃ **lakkhaṇasuññaṃ?** Dve lakkhaṇāni – bālalakkhaṇañca paṇḍitalakkhaṇañca. Bālalakkhaṇaṃ paṇḍitalakkhaṇena suññaṃ. Paṇḍitalakkhaṇaṃ bālalakkhaṇena suññaṃ. Tīṇi lakkhaṇāni – uppādalakkhaṇaṃ, vayalakkhaṇaṃ, ṭhitaññathattalakkhaṇaṃ. Uppādalakkhaṇaṃ vayalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ. Vayalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ, ṭhitaññathattalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca vayalakkhaṇena ca suññaṃ.

Rūpassa uppādalakkhaṇaṃ vayalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ. Rūpassa vayalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ. Rūpassa ṭhitaññathattalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca vayalakkhaṇena ca suññaṃ. Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhārānaṃ… viññāṇassa… cakkhussa… jarāmaraṇassa uppādalakkhaṇaṃ vayalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ. Jarāmaraṇassa vayalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ. Jarāmaraṇassa

ṭhitaññathattalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca vayalakkhaṇena ca suññaṃ. Idaṃ lakkhaṇasuññaṃ.

Katamaṃ **vikkhambhanasuññaṃ?** Nekkhammena kāmacchando vikkhambhito ceva suñño ca. Abyāpādena byāpādo vikkhambhito ceva suñño ca. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ vikkhambhitañceva suññañca. Avikkhepena uddhaccaṃ vikkhambhitañceva suññañca. Dhammavavatthānena vicikicchā vikkhambhitā ceva suññā ca. Ñāṇena avijjā vikkhambhitā ceva suññā ca. Pāmojjena arati vikkhambhitā ceva suññā ca. Paṭhamena jhānena nīvaraṇā vikkhambhitā ceva suññā ca… pe… arahattamaggena sabbakilesā vikkhambhitā ceva suññā ca. Idaṃ vikkhambhanasuññaṃ.

Katamaṃ **tadaṅgasuññaṃ?** Nekkhammena kāmacchando tadaṅgasuñño. Abyāpādena byāpādo tadaṅgasuñño. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ tadaṅgasuññaṃ. Avikkhepena uddhaccaṃ tadaṅgasuññaṃ. Dhammavavatthānena vicikicchā tadaṅgasuññā. Ñāṇena avijjā tadaṅgasuññā. Pāmojjena arati tadaṅgasuññā. Paṭhamena jhānena nīvaraṇā tadaṅgasuññā…pe… vivaṭṭanānupassanāya saññogābhiniveso tadaṅgasuñño. Idaṃ tadaṅgasuññaṃ.

Katamaṃ **samucchedasuññaṃ?** Nekkhammena kāmacchando samucchinno ceva suñño ca. Abyāpādena byāpādo samucchinno ceva suñño ca. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ samucchinnañceva suññañca. Avikkhepena uddhaccaṃ samucchinnañceva suññañca. Dhammavavatthānena vicikicchā samucchinnā ceva suññā ca. Ñāṇena avijjā samucchinnā ceva suññā ca. Pāmojjena arati samucchinnā ceva suññā ca. Paṭhamena jhānena nīvaraṇā samucchinnā ceva suññā ca…pe… arahattamaggena sabbakilesā samucchinnā ceva suññā ca. Idaṃ samucchedasuññaṃ.

Katamaṃ **paṭippassaddhisuññaṃ?** Nekkhammena kāmacchando paṭippassaddho ceva suñño ca. Abyāpādena byāpādo paṭippassaddho ceva suñño ca. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ paṭippassaddhañceva suññañca. Avikkhepena uddhaccaṃ paṭippassaddhañceva suññañca. Dhammavavatthānena vicikicchā paṭippassaddhā ceva suññā ca. Ñāṇena avijjā paṭippassaddhā ceva suññā ca. Pāmojjena arati paṭippassaddhā ceva suññā ca. Paṭhamena jhānena nīvaraṇā paṭippassaddhā ceva suññā ca… pe… arahattamaggena sabbakilesā paṭippassaddhā ceva suññā ca. Idaṃ paṭippassaddhisuññaṃ.

Katamaṃ **nissaraṇasuññaṃ?** Nekkhammena kāmacchando nissaṭo ceva suñño ca. Abyāpādena byāpādo nissaṭo ceva suñño ca. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ nissaṭañceva suññañca. Avikkhepena uddhaccaṃ nissaṭañceva suññañca. Dhammavavatthānena vicikicchā nissaṭā ceva suññā ca. Ñāṇena avijjā nissaṭā ceva suññā ca. Pāmojjena arati nissaṭā ceva suññā ca. Paṭhamena jhānena nīvaraṇā nissaṭā ceva suññā ca …pe… arahattamaggena sabbakilesā nissaṭā ceva suññā ca. Idaṃ nissaraṇasuññaṃ.

Katamaṃ **ajjhattasuññaṃ?** Ajjhattaṃ cakkhuṃ suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Ajjhattaṃ sotaṃ suññaṃ… ajjhattaṃ ghānaṃ suññaṃ… ajjhattaṃ jivhā suññā… ajjhattaṃ kāyo suñño… ajjhattaṃ mano suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṃ ajjhattasuññaṃ.

Katamaṃ **bahiddhāsuññaṃ?** Bahiddhā rūpā suññā…pe… bahiddhā dhammā suññā attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṃ bahiddhāsuññaṃ.

Katamaṃ **dubhatosuññaṃ?** Yañca ajjhattaṃ cakkhu ye ca bahiddhā rūpā ubhayametaṃ suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Yañca ajjhattaṃ sotaṃ ye ca bahiddhā saddā…pe… yañca ajjhattaṃ ghānaṃ ye ca bahiddhā gandhā… yā ca ajjhattaṃ jivhā ye ca bahiddhā rasā… yo ca ajjhattaṃ kāyo ye ca bahiddhā phoṭṭhabbā… yo ca ajjhattaṃ mano ye ca bahiddhā dhammā ubhayametaṃ suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṃ dubhatosuññaṃ.

Katamaṃ **sabhāgasuññaṃ?** Cha ajjhattikāni āyatanāni sabhāgāni ceva suññāni ca. Cha bāhirāni āyatanāni sabhāgāni ceva suññāni ca. Cha viññāṇakāyā sabhāgā ceva suññā ca. Cha phassakāyā sabhāgā ceva suññā ca. Cha vedanākāyā sabhāgā ceva suññā ca. Cha saññākāyā sabhāgā ceva suññā ca. Cha cetanākāyā sabhāgā ceva suññā ca. Idaṃ sabhāgasuññaṃ.

Katamaṃ **visabhāgasuññaṃ?** Cha ajjhattikāni āyatanāni chahi bāhirehi āyatanehi visabhāgāni ceva suññāni ca. Cha bāhirāni āyatanāni chahi viññāṇakāyehi visabhāgāni ceva suññāni ca. Cha viññāṇakāyā chahi phassakāyehi visabhāgā ceva suññā ca. Cha phassakāyā chahi vedanākāyehi visabhāgā ceva suññā ca. Cha vedanākāyā chahi saññākāyehi visabhāgā ceva suññā ca. Cha saññākāyā chahi cetanākāyehi visabhāgā ceva suññā ca.

Idaṃ visabhāgasuññaṃ.

Katamaṃ **esanāsuññaṃ?** Nekkhammesanā kāmacchandena suññā. Abyāpādesanā byāpādena suññā. Ālokasaññesanā thinamiddhena suññā. Avikkhepesanā uddhaccena suññā. Dhammavavatthānesanā vicikicchāya suññā. Ñāṇesanā avijjāya suññā. Pāmojjesanā aratiyā suññā. Paṭhamajjhānesanā nīvaraṇehi suññā…pe… arahattamaggesanā sabbakilesehi suññā. Idaṃ esanāsuññaṃ.

Katamaṃ **pariggahasuññaṃ?** Nekkhammapariggaho kāmacchandena suñño. Abyāpādapariggaho byāpādena suñño. Ālokasaññāpariggaho thinamiddhena suñño. Avikkhepapariggaho uddhaccena suñño. Dhammavavatthānapariggaho vicikicchāya suñño. Ñāṇapariggaho avijjāya suñño. Pāmojjapariggaho aratiyā suñño. Paṭhamajjhānapariggaho nīvaraṇehi suñño…pe… arahattamaggapariggaho sabbakilesehi suñño. Idaṃ pariggahasuññaṃ.

Katamaṃ **paṭilābhasuññaṃ?** Nekkhammapaṭilābho kāmacchandena suñño. Abyāpādapaṭilābho byāpādena suñño. Ālokasaññāpaṭilābho thinamiddhena suñño. Avikkhepapaṭilābho uddhaccena suñño. Dhammavavatthānapaṭilābho vicikicchāya suñño. Ñāṇapaṭilābho avijjāya suñño. Pāmojjapaṭilābho aratiyā suñño. Paṭhamajjhānapaṭilābho nīvaraṇehi suñño…pe… arahattamaggapaṭilābho sabbakilesehi suñño. Idaṃ paṭilābhasuññaṃ.

Katamaṃ **paṭivedhasuññaṃ?** Nekkhammappaṭivedho kāmacchandena suñño. Abyāpādappaṭivedho byāpādena suñño. Ālokasaññāppaṭivedho thinamiddhena suñño. Avikkhepappaṭivedho uddhaccena suñño. Dhammavavatthānappaṭivedho vicikicchāya suñño. Ñāṇappaṭivedho avijjāya suñño. Pāmojjappaṭivedho aratiyā suñño. Paṭhamajjhānappaṭivedho nīvaraṇehi suñño…pe… arahattamaggappaṭivedho sabbakilesehi suñño. Idaṃ paṭivedhasuññaṃ.

Katamaṃ **ekattasuññaṃ, nānattasuññaṃ?** Kāmacchando nānattaṃ, nekkhammaṃ ekattaṃ. Nekkhammekattaṃ cetayato kāmacchandena suññaṃ. Byāpādo nānattaṃ, abyāpādo ekattaṃ. Abyāpādekattaṃ cetayato byāpādena suññaṃ. Thinamiddhaṃ nānattaṃ, ālokasaññā ekattaṃ. Ālokasaññekattaṃ cetayato thinamiddhena suññaṃ. Uddhaccaṃ nānattaṃ, avikkhepo ekattaṃ. Avikkhepekattaṃ cetayato uddhaccena suññaṃ. Vicikicchā nānattaṃ, dhammavavatthānaṃ ekattaṃ.

Dhammavavatthānekattaṃ cetayato vicikicchāya suññaṃ. Avijjā nānattaṃ, ñāṇaṃ ekattaṃ. Ñāṇekattaṃ cetayato avijjāya suññaṃ. Arati nānattaṃ, pāmojjaṃ ekattaṃ. Pāmojjekattaṃ cetayato aratiyā suññaṃ. Nīvaraṇā nānattaṃ, paṭhamajjhānaṃ ekattaṃ. Paṭhamajjhānekattaṃ cetayato nīvaraṇehi suññaṃ…pe… sabbakilesā nānattaṃ, arahattamaggo ekattaṃ. Arahattamaggekattaṃ cetayato sabbakilesehi suññaṃ. Idaṃ ekattasuññaṃ nānattasuññaṃ.

Katamaṃ **khantisuññaṃ?** Nekkhammakhanti kāmacchandena suññā. Abyāpādakhanti byāpādena suññā. Ālokasaññākhanti thinamiddhena suññā. Avikkhepakhanti uddhaccena suññā. Dhammavavatthānakhanti vicikicchāya suññā. Ñāṇakhanti avijjāya suññā. Pāmojjakhanti aratiyā suññā. Paṭhamajjhānakhanti nīvaraṇehi suññā…pe… arahattamaggakhanti sabbakilesehi suññā. Idaṃ khantisuññaṃ.

Katamaṃ **adhiṭṭhānasuññaṃ?** Nekkhammādhiṭṭhānaṃ kāmacchandena suññaṃ. Abyāpādādhiṭṭhānaṃ byāpādena suññaṃ. Ālokasaññādhiṭṭhānaṃ thinamiddhena suññaṃ. Avikkhepādhiṭṭhānaṃ uddhaccena suññaṃ. Dhammavavatthānādhiṭṭhānaṃ vicikicchāya suññaṃ. Ñāṇādhiṭṭhānaṃ avijjāya suññaṃ. Pāmojjādhiṭṭhānaṃ aratiyā suññaṃ. Paṭhamajjhānādhiṭṭhānaṃ nīvaraṇehi suññaṃ…pe… arahattamaggādhiṭṭhānaṃ sabbakilesehi suññaṃ. Idaṃ adhiṭṭhānasuññaṃ.

Katamaṃ **pariyogāhaṇasuññaṃ?** Nekkhammapariyogāhaṇaṃ kāmacchandena suññaṃ. Abyāpādapariyogāhaṇaṃ byāpādena suññaṃ. Ālokasaññāpariyogāhaṇaṃ thinamiddhena suññaṃ. Avikkhepapariyogāhaṇaṃ uddhaccena suññaṃ. Dhammavavatthānapariyogāhaṇaṃ vicikicchāya suññaṃ. Ñāṇapariyogāhaṇaṃ avijjāya suññaṃ. Pāmojjapariyogāhaṇaṃ aratiyā suññaṃ. Paṭhamajjhānapariyogāhaṇaṃ nīvaraṇehi suññaṃ… pe… arahattamaggapariyogāhaṇaṃ sabbakilesehi suññaṃ. Idaṃ pariyogāhaṇasuññaṃ.

Katamaṃ **sampajānassa pavattapariyādānaṃ sabbasuññatānaṃ paramatthasuññaṃ?** Idha sampajāno nekkhammena kāmacchandassa pavattaṃ pariyādiyati, abyāpādena byāpādassa pavattaṃ pariyādiyati, ālokasaññāya thinamiddhassa pavattaṃ pariyādiyati, avikkhepena uddhaccassa pavattaṃ pariyādiyati, dhammavavatthānena vicikicchāya pavattaṃ pariyādiyati, ñāṇena avijjāya pavattaṃ pariyādiyati, pāmojjena aratiyā pavattaṃ pariyādiyati, paṭhamena jhānena nīvaraṇānaṃ pavattaṃ

pariyādiyati…pe… arahattamaggena sabbakilesānaṃ pavattaṃ pariyādiyati. Atha vā pana sampajānassa anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa idaṃ ceva cakkhupavattaṃ pariyādiyati, aññañca cakkhupavattaṃ na uppajjati. Idañceva sotapavattaṃ…pe… ghānapavattaṃ… jivhāpavattaṃ… kāyapavattaṃ… manopavattaṃ pariyādiyati, aññañca manopavattaṃ na uppajjati. Idaṃ sampajānassa pavattapariyādānaṃ sabbasuññatānaṃ paramatthasuññanti.

Suññakathā niṭṭhitā.

Yuganaddhavaggo dutiyo.

Tassuddānaṃ –

Yuganaddhā saccabojjhaṅgā, mettā virāgapañcamā;

Paṭisambhidā dhammacakkaṃ, lokuttarabalasuññāti.

Esa nikāyadharehi ṭhapito, asamo dutiyo pavaro

Varavaggoti.

3. Paññāvaggo

1. Mahāpaññākathā

1. Aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti…pe… paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti?

Aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā nibbedhikapaññaṃ paripūreti. Anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā mahāpaññaṃ paripūreti. Nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā tikkhapaññaṃ paripūreti. Virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā vipulapaññaṃ paripūreti. Nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā gambhīrapaññaṃ paripūreti. Paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā asāmantapaññaṃ paripūreti. Imā satta paññā bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṃ paripūrenti. Imā aṭṭha paññā bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṃ paripūrenti. Imā nava paññā bhāvitā

bahulīkatā hāsapaññaṃ paripūrenti.

Hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidā. Tassā atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Tassimā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti…pe… rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti…pe… rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā asāmantapaññaṃ paripūreti. Imā satta paññā bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṃ paripūrenti. Imā aṭṭha paññā bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṃ paripūrenti. Imā nava paññā bhāvitā bahulīkatā hāsapaññaṃ paripūrenti.

Hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidā. Tassā atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti, sacchikatā phassitā paññāya. Tassimā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ… pe… jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti…pe… jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti…pe… jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā asāmantapaññaṃ paripūreti. Imā satta paññā bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṃ paripūrenti. Imā aṭṭha paññā bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṃ paripūrenti. Imā nava paññā bhāvitā bahulīkatā hāsapaññaṃ paripūrenti.

Hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidā. Tassā atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā

adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Tassimā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

2. Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti?

Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā nibbedhikapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā mahāpaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā tikkhapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā vipulapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā gambhīrapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā asāmantapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Imā satta paññā bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṃ paripūrenti. Imā aṭṭha paññā bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṃ paripūrenti. Imā nava paññā bhāvitā

bahulīkatā hāsapaññaṃ paripūrenti.

Hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidā. Tassā atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Tassimā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

Vedanāya…pe… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe… cakkhusmiṃ… pe… jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti…pe… jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti… pe… tassimā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

3. "Cattārome, bhikkhave , dhammā bhāvitā bahulīkatā sotāpattiphalasacchikiriyāya saṃvattanti. Katame cattāro? Sappurisasaṃsevo, saddhammassavanaṃ, yonisomanasikāro, dhammānudhammapaṭipatti – ime kho, bhikkhave, cattāro dhammā bhāvitā bahulīkatā sotāpattiphalasacchikiriyāya saṃvattanti.

"Cattārome, bhikkhave, dhammā bhāvitā bahulīkatā sakadāgāmiphalasacchikiriyāya saṃvattanti…pe… anāgāmiphalasacchikiriyāya saṃvattanti…pe… arahattaphalasacchikiriyāya saṃvattanti. Katame cattāro? Sappurisasaṃsevo, saddhammassavanaṃ, yonisomanasikāro, dhammānudhammapaṭipatti – ime kho, bhikkhave, cattāro dhammā bhāvitā bahulīkatā arahattamaggaphalasacchikiriyāya saṃvattanti.

"Cattārome, bhikkhave, dhammā bhāvitā bahulīkatā paññāpaṭilābhāya saṃvattanti…pe… paññābuddhiyā saṃvattanti, paññāvepullāya saṃvattanti, mahāpaññatāya saṃvattanti, puthupaññatāya saṃvattanti, vipulapaññatāya saṃvattanti, gambhīrapaññatāya saṃvattanti, asāmantapaññatāya

saṃvattanti, bhūripaññatāya saṃvattanti, paññābāhullāya saṃvattanti, sīghapaññatāya saṃvattanti, lahupaññatāya saṃvattanti, hāsapaññatāya saṃvattanti, javanapaññatāya saṃvattanti, tikkhapaññatāya saṃvattanti, nibbedhikapaññatāya saṃvattanti. Katame cattāro? Sappurisasaṃsevo, saddhammassavanaṃ, yonisomanasikāro, dhammānudhammapaṭipatti – ime kho, bhikkhave, cattāro dhammā bhāvitā bahulīkatā paññāpaṭilābhāya saṃvattanti, paññābuddhiyā saṃvattanti…pe… nibbedhikapaññatāya saṃvattanti''.

1. Soḷasapaññāniddeso

4. **Paññāpaṭilābhāya saṃvattantī**ti katamo paññāpaṭilābho? Catunnaṃ maggañāṇānaṃ, catunnaṃ phalañāṇānaṃ, catunnaṃ paṭisambhidāñāṇānaṃ, channaṃ abhiññāñāṇānaṃ, tesattatīnaṃ ñāṇānaṃ, sattasattatīnaṃ ñāṇānaṃ lābho paṭilābho patti sampatti phassanā sacchikiriyā upasampadā. Paññāpaṭilābhāya saṃvattantīti – ayaṃ paññā paṭilābho.

Paññābuddhiyā saṃvattantīti katamā paññābuddhi? Sattannañca sekkhānaṃ puthujjanakalyāṇakassa ca paññā vaḍḍhati, arahato paññā vaḍḍhati. Vaḍḍhitavaḍḍhanā paññābuddhiyā saṃvattantīti – ayaṃ paññābuddhi.

Paññāvepullāya saṃvattantīti katamaṃ paññāvepullaṃ? Sattannaṃ sekkhānaṃ puthujjanakalyāṇakassa ca paññāvepullaṃ gacchati. Arahato paññā vepullagatā paññāvepullāya saṃvattantīti – idaṃ paññāvepullaṃ.

Mahāpaññatāya saṃvattantīti katamā mahāpaññā? Mahante atthe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante dhamme pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantā niruttiyo pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni paṭibhānāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante samādhikkhandhe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante paññākkhandhe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante vimuttikkhandhe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni ṭhānāṭṭhānāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantā vihārasamāpattiyo pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni ariyasaccāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante satipaṭṭhāne pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante sammappadhāne pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante iddhipāde pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni indriyāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni balāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante bojjhaṅge pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantaṃ

ariyamaggaṃ pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni sāmaññaphalāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantā abhiññāyo pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahāpaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ mahāpaññā.

Puthupaññatāya saṃvattantīti katamā puthupaññā? Puthunānākhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānādhātūsu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāāyatanesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāpaṭiccasamuppādesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsuññatamanupalabbhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāatthesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānādhammesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāniruttīsu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāpaṭibhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsīlakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsamādhikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāpaññākkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāvimuttikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāvimuttiñāṇadassanakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāṭhānāṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāvihārasamāpattīsu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāariyasaccesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsatipaṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsammappadhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāiddhipādesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāindriyesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānābalesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānābojjhaṅgesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāariyamaggesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsāmaññaphalesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāabhiññāsu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthujjanasādhāraṇe dhamme atikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthupaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ puthupaññā.

Vipulapaññatāya saṃvattantīti katamā vipulapaññā? Vipule atthe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule dhamme pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulā niruttiyo pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni paṭibhānāni pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule sīlakkhandhe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule samādhikkhandhe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule paññākkhandhe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule vimuttikkhandhe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni ṭhānāṭṭhānāni pariggaṇhātīti –

vipulapaññā. Vipulā vihārasamāpattiyo pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni ariyasaccāni pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule satipaṭṭhāne pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule sammappadhāne pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule iddhipāde pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni indriyāni pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni balāni pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule bojjhaṅge pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule ariyamagge pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni sāmaññaphalāni pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulā abhiññāyo pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ vipulapaññā.

Gambhīrapaññatāya saṃvattantīti katamā gambhīrapaññā? Gambhīresu khandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīrāsu dhātūsu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu āyatanesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu paṭiccasamuppādesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu suññatamanupalabbhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu atthesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu dhammesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīrāsu niruttīsu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu paṭibhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu sīlakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu samādhikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu paññākkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu vimuttikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu vimuttiñāṇadassanakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu ṭhānāṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīrāsu vihārasamāpattīsu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu ariyasaccesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu satipaṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu sammappadhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu iddhipādesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu indriyesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu balesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu bojjhaṅgesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu ariyamaggesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu sāmaññaphalesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīrāsu abhiññāsu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīre paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīrapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ gambhīrapaññā.

Asāmantapaññatāya saṃvattantīti katamā asāmantapaññā? Yassa puggalassa atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā

phassitā paññāya, dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, tassa atthe ca dhamme ca niruttiyā ca paṭibhāne ca na añño koci sakkoti abhisambhavituṃ. Anabhisambhavanīyo ca so aññehīti – asāmantapañño.

Puthujjanakalyāṇakassa paññā aṭṭhamakassa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Puthujjanakalyāṇakaṃ upādāya aṭṭhamako asāmantapañño. Aṭṭhamakassa paññā sotāpannassa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Aṭṭhamakaṃ upādāya sotāpanno asāmantapañño. Sotāpannassa paññā sakadāgāmissa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Sotāpannaṃ upādāya sakadāgāmi asāmantapañño. Sakadāgāmissa paññā anāgāmissa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Sakadāgāmiṃ upādāya anāgāmī asāmantapañño. Anāgāmissa paññā arahato paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Anāgāmiṃ upādāya arahā asāmantapañño. Arahato paññā paccekasambuddhassa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Arahantaṃ upādāya paccekabuddho asāmantapañño. Paccekabuddhañca sadevakañca lokaṃ upādāya tathāgato arahaṃ sammāsambuddho aggo asāmantapañño.

5. Paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo adhigatappaṭisambhido catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabho purisasīho purisanāgo purisājañño purisadhorayho anantañāṇo anantatejo anantayaso aḍḍho mahaddhano dhanavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā , anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugāmī ca panassa etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānaṃ jānāti, passaṃ passati, cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī tathāgato. Natthi tassa bhagavato aññātaṃ adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphassitaṃ paññāya. Atītaṃ anāgataṃ paccuppannaṃ upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchanti. Yaṃ kiñci neyyaṃ nāma atthi taṃ sabbaṃ jānitabbaṃ . Attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho gūḷho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavajjo vā attho nikkileso vā attho vodāno

vā attho paramattho vā attho, sabbaṃ taṃ antobuddhañāṇe parivattati.

Sabbaṃ kāyakammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti. Sabbaṃ vacīkammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti. Sabbaṃ manokammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti. Atīte buddhassa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ. Anāgate buddhassa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ. Paccuppanne buddhassa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ. Neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ. Neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati. Ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnaṃ samuggapaṭalānaṃ sammā phusitānaṃ heṭṭhimaṃ samuggapaṭalaṃ uparimaṃ nātivattati, uparimaṃ samuggapaṭalaṃ heṭṭhimaṃ nātivattati, aññamaññapariyantaṭṭhāyino; evameva buddhassa bhagavato neyyañca ñāṇañca aññamaññapariyantaṭṭhāyino. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ. Neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ. Neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati. Ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā. Sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati.

Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanappaṭibaddhā ākaṅkhappaṭibaddhā manasikārappaṭibaddhā cittuppādappaṭibaddhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbesaṃ sattānaṃ buddho āsayaṃ jānāti, anusayaṃ jānāti, caritaṃ jānāti, adhimuttiṃ jānāti. Apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbābhabbe satte pajānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati.

Yathā ye keci macchakacchapā, antamaso timitimiṅgalaṃ upādāya, antomahāsamudde parivattanti, evamevaṃ sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci pakkhino, antamaso garuḷaṃ venateyyaṃ upādāya, ākāsassa padese parivattanti; evameva yepi te sāriputtasamā paññāya tepi buddhañāṇassa padese parivattanti. Buddhañāṇaṃ devamanussānaṃ paññaṃ pharitvā atighaṃsitvā tiṭṭhati. Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā vālavedhirūpā vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhaṃ abhisaṅkharitvā abhisaṅkharitvā tathāgataṃ upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni ca, kathitā visajjitā ca te pañhā bhagavatā

honti niddiṭṭhakāraṇā . Upakkhittakā ca te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavā tattha atirocati yadidaṃ paññāyāti. Aggo asāmantapañño, asāmantapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ asāmantapaññā.

6. **Bhūripaññatāya saṃvattantī**ti katamā bhūripaññā? Rāgaṃ abhibhuyyatīti – bhūripaññā. Abhibhavitāti – bhūripaññā. Dosaṃ abhibhuyyatīti – bhūripaññā. Abhibhavitāti – bhūripaññā. Mohaṃ abhibhuyyatīti – bhūripaññā. Abhibhavitāti – bhūripaññā. Kodhaṃ…pe… upanāhaṃ … makkhaṃ… paḷāsaṃ… issaṃ… macchariyaṃ… māyaṃ… sāṭheyyaṃ… thambhaṃ… sārambhaṃ… mānaṃ… atimānaṃ… madaṃ… pamādaṃ… sabbe kilese… sabbe duccarite… sabbe abhisaṅkhāre…pe… sabbe bhavagāmikamme abhibhuyyatīti – bhūripaññā. Abhibhavitāti – bhūripaññā. Rāgo ari. Taṃ ariṃ maddanipaññāti – bhūripaññā. Doso ari. Taṃ ariṃ maddanipaññāti – bhūripaññā. Moho ari. Taṃ ariṃ maddanipaññāti – bhūripaññā. Kodho…pe… upanāho… makkho… paḷāso… issā… macchariyaṃ… māyā… sāṭheyyaṃ… thambho… sārambho… māno… atimāno… mado… pamādo… sabbe kilesā… sabbe duccaritā… sabbe abhisaṅkhārā…pe… sabbe bhavagāmikammā ari. Taṃ ariṃ maddanipaññāti – bhūripaññā. Bhūri vuccati pathavī . Tāya pathavisamāya vitthatāya vipulāya paññāya samannāgatoti – bhūripaññā. Api ca, paññāya metaṃ adhivacanaṃ. Bhūri medhā pariṇāyikāti – bhūripaññā. Bhūripaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ bhūripaññā.

Paññābāhullāya saṃvattantīti katamaṃ paññābāhullaṃ? Idhekacco paññāgaruko hoti paññācarito paññāsayo paññādhimutto paññādhajo paññāketu paññādhipateyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanabahulo sampekkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito taggaruko tabbahulo tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo. Yathā gaṇagaruko vuccati ‘‘gaṇabāhuliko’’ti, cīvaragaruko vuccati ‘‘cīvarabāhuliko’’ti, pattagaruko vuccati ‘‘pattabāhuliko’’ti, senāsanagaruko vuccati ‘‘senāsanabāhuliko’’ti; evamevaṃ idhekacco paññā garuko hoti paññācarito paññāsayo paññādhimutto paññādhajo paññāketu paññādhipateyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanabahulo sampekkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito taggaruko tabbahulo tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo. Paññābāhullāya saṃvattantīti – idaṃ paññābāhullaṃ.

Sīghapaññatāya saṃvattantīti katamā sīghapaññā? Sīghaṃ sīghaṃ sīlāni paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ indriyasaṃvaraṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ bhojane mattaññutaṃ

paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ jāgariyānuyogaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ sīlakkhandhaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ samādhikkhandhaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ paññākkhandhaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ vimuttikkhandhaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ ṭhānāṭṭhānāni paṭivijjhatīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ vihārasamāpattiyo paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ ariyasaccāni paṭivijjhatīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ satipaṭṭhāne bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ sammappadhāne bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ iddhipāde bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ indriyāni bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ balāni bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ bojjhaṅge bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ ariyamaggaṃ bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ sāmaññaphalāni sacchikarotīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ abhiññāyo paṭivijjhatīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti – sīghapaññā. Sīghapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ sīghapaññā.

Lahupaññatāya saṃvattantīti katamā lahupaññā? Lahuṃ lahuṃ sīlāni paripūretīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ indriyasaṃvaraṃ paripūretīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ bhojane mattaññutaṃ paripūretīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ jāgariyānuyogaṃ paripūretīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ sīlakkhandhaṃ …pe… samādhikkhandhaṃ … paññākkhandhaṃ… vimuttikkhandhaṃ… vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ ṭhānāṭṭhānāni paṭivijjhatīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ vihārasamāpattiyo paripūretīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ ariyasaccāni paṭivijjhatīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ satipaṭṭhāne bhāvetīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ sammappadhāne bhāvetīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ iddhipāde bhāvetīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ indriyāni bhāvetīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ balāni bhāvetīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ bojjhaṅge bhāvetīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ ariyamaggaṃ bhāvetīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ sāmaññaphalāni sacchikarotīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ abhiññāyo paṭivijjhatīti – lahupaññā. Lahuṃ lahuṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti – lahupaññā. Lahupaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ lahupaññā.

Hāsapaññatāya saṃvattantīti katamā hāsapaññā? Idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlāni paripūretīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo indriyasaṃvaraṃ paripūretīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo

tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo bhojane mattaññutaṃ paripūretīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo jāgariyānuyogaṃ paripūretīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlakkhandhaṃ…pe… samādhikkhandhaṃ… paññākkhandhaṃ… vimuttikkhandhaṃ… vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti…pe… ṭhānāṭṭhānāni paṭivijjhatīti… vihārasamāpattiyo paripūretīti … ariyasaccāni paṭivijjhatīti… satipaṭṭhāne bhāvetīti… sammappadhāne bhāvetīti… iddhipāde bhāvetīti… indriyāni bhāvetīti… balāni bhāvetīti… bojjhaṅge bhāvetīti … ariyamaggaṃ bhāvetīti…pe… sāmaññaphalāni sacchikarotīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo abhiññāyo paṭivijjhatīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti – hāsapaññā. Hāsapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ hāsapaññā.

7. **Javanapaññatāya saṃvattantī**ti katamā javanapaññā? Yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumaṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ rūpaṃ aniccato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Dukkhato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Anattato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Yā kāci vedanā…pe… yā kāci saññā… ye keci saṅkhārā… yaṃ kiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumaṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ viññāṇaṃ aniccato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Dukkhato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Anattato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Cakkhu…pe… jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Dukkhato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Anattato khippaṃ javatīti – javanapaññā.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asārakaṭṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti – javanapaññā. Vedanā… pe… saññā… saṅkhārā… viññāṇaṃ… cakkhu…pe… jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asārakaṭṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti – javanapaññā.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti – javanapaññā. Vedanā…

pe… saññā… saṅkhārā… viññāṇaṃ… cakkhu…pe… jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti – javanapaññā. Javanapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ javanapaññā.

Tikkhapaññatāya saṃvattantīti katamā tikkhapaññā? Khippaṃ kilese chindatīti – tikkhapaññā. Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – tikkhapaññā. Uppannaṃ byāpādavitakkaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – tikkhapaññā. Uppannaṃ vihiṃsāvitakkaṃ nādhivāseti…pe… uppannuppanne pāpake akusale dhamme nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – tikkhapaññā. Uppannaṃ rāgaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – tikkhapaññā. Uppannaṃ dosaṃ…pe… uppannaṃ mohaṃ … uppannaṃ kodhaṃ… uppannaṃ upanāhaṃ… makkhaṃ… paḷāsaṃ… issaṃ… macchariyaṃ… māyaṃ… sāṭheyyaṃ… thambhaṃ… sārambhaṃ… mānaṃ… atimānaṃ… madaṃ… pamādaṃ… sabbe kilese… sabbe duccarite… sabbe abhisaṅkhāre…pe… sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – tikkhapaññā. Ekasmiṃ āsane cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti – tikkhapaññā. Tikkhapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ tikkhapaññā.

Nibbedhikapaññatāya saṃvattantīti katamā nibbedhikapaññā? Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo. Bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu. Anibbiddhapubbaṃ appadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti – nibbedhikapaññā. Anibbiddhapubbaṃ appadālitapubbaṃ dosakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti – nibbedhikapaññā. Anibbiddhapubbaṃ appadālitapubbaṃ mohakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti – nibbedhikapaññā. Anibbiddhapubbaṃ appadālitapubbaṃ kodhaṃ…pe… upanāhaṃ… makkhaṃ… paḷāsaṃ… issaṃ… macchariyaṃ… māyaṃ… sāṭheyyaṃ… thambhaṃ… sārambhaṃ… mānaṃ… atimānaṃ… madaṃ… pamādaṃ… sabbe kilese… sabbe duccarite… sabbe abhisaṅkhāre…pe… sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti – nibbedhikapaññā. Nibbedhikapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ nibbedhikapaññā.

Imā soḷasa paññāyo. Imāhi soḷasahi paññāhi samannāgato puggalo paṭisambhidappatto.

2. Puggalavisesaniddeso

8. Dve puggalā paṭisambhidappattā – eko pubbayogasampanno, eko na pubbayogasampanno. Yo pubbayogasampanno so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā – eko bahussuto, eko na bahussuto. Yo bahussuto, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā – eko desanābahulo, eko na desanābahulo. Yo desanābahulo, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā, dvepi desanābahulā – eko garūpanissito, eko na garūpanissito. Yo garūpanissito, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā, dvepi desanābahulā, dvepi garūpanissitā – eko vihārabahulo, eko na vihārabahulo. Yo vihārabahulo, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā, dvepi desanābahulā, dvepi garūpanissitā, dvepi vihārabahulā – eko paccavekkhaṇābahulo, eko na paccavekkhaṇābahulo. Yo paccavekkhaṇābahulo, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā, dvepi desanābahulā, dvepi garūpanissitā, dvepi vihārabahulā, dvepi paccavekkhaṇābahulā – eko sekhapaṭisambhidappatto, eko asekhapaṭisambhidappatto. Yo asekhapaṭisambhidappatto, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi

bahussutā, dvepi desanābahulā, dvepi garūpanissitā, dvepi vihārabahulā, dvepi paccavekkhaṇābahulā, dvepi asekhapaṭisambhidappattā – eko sāvakapāramippatto, eko na sāvakapāramippatto. Yo sāvakapāramippatto, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā, dvepi desanābahulā, dvepi garūpanissitā, dvepi vihārabahulā, dvepi paccavekkhaṇābahulā, dvepi asekhapaṭisambhidappattā – eko sāvakapāramippatto, eko paccekasambuddho. Yo paccekasambuddho, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Paccekabuddhañca sadevakañca lokaṃ upādāya tathāgato arahaṃ sammāsambuddho aggo paṭisambhidappatto paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo adhigatapaṭisambhido catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabho purisasīho…pe… yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā vālavedhirūpā vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhaṃ abhisaṅkharitvā abhisaṅkharitvā tathāgataṃ upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni ca. Kathitā visajjitā ca te pañhā bhagavatā honti niddiṭṭhakāraṇā, upakkhittakā ca te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavā tattha atirocati, yadidaṃ paññāyāti aggo paṭisambhidappattoti.

Mahāpaññākathā niṭṭhitā.

2. Iddhikathā

9. Kā iddhi? Kati iddhiyo? Iddhiyā kati bhūmiyo, kati pādā, kati padāni, kati mūlāni? **Kā iddhī**ti? Ijjhanaṭṭhena iddhi. **Kati iddhiyo**ti? Dasa iddhiyo. **Iddhiyā kati bhūmiyo**ti? Iddhiyā catasso bhūmiyo, cattāro pādā, aṭṭha padāni, soḷasa mūlāni.

10. Katamā **dasa iddhiyo?** Adhiṭṭhānā iddhi, vikubbanā iddhi, manomayā iddhi, ñāṇavipphārā iddhi, samādhivipphārā iddhi, ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijjāmayā iddhi, tattha tattha sammā payogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi.

Iddhiyā katamā catasso bhūmiyo? Vivekajābhūmi paṭhamaṃ jhānaṃ, pītisukhabhūmi dutiyaṃ jhānaṃ, upekkhāsukhabhūmi tatiyaṃ jhānaṃ, adukkhamasukhābhūmi catutthaṃ jhānaṃ. Iddhiyā imā catasso bhūmiyo iddhilābhāya iddhipaṭilābhāya iddhivikubbanatāya iddhivisavitāya

iddhivasībhāvāya iddhivesārajjāya saṃvattantīti.

Iddhiyā katame cattāro pādā? Idha bhikkhu chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti, cittasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti, vīriyasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti, vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti. Iddhiyā ime cattāro pādā iddhilābhāya iddhipaṭilābhāya iddhivikubbanatāya iddhivisavitāya iddhivasībhāvāya iddhivesārajjāya saṃvattantīti.

Iddhiyā katamāni aṭṭha padāni? Chandaṃ ce bhikkhu nissāya labhati samādhiṃ, labhati cittassa ekaggataṃ. Chando na samādhi, samādhi na chando. Aññho chando, aññho samādhi. Vīriyaṃ ce bhikkhu nissāya labhati samādhiṃ, labhati cittassa ekaggataṃ. Vīriyaṃ na samādhi, samādhi na vīriyaṃ. Aññaṃ vīriyaṃ, aññho samādhi. Cittaṃ ce bhikkhu nissāya labhati samādhiṃ, labhati cittassa ekaggataṃ. Cittaṃ na samādhi, samādhi na cittaṃ. Aññaṃ cittaṃ, aññho samādhi. Vīmaṃsaṃ ce bhikkhu nissāya labhati samādhiṃ, labhati cittassa ekaggataṃ. Vīmaṃsā na samādhi, samādhi na vīmaṃsā. Aññā vīmaṃsā, aññho samādhi. Iddhiyā imāni aṭṭha padāni iddhilābhāya iddhipaṭilābhāya iddhivikubbanatāya iddhivisavitāya iddhivasībhāvāya iddhivesārajjāya saṃvattantīti.

Iddhiyā katamāni soḷasa mūlāni? Anonataṃ cittaṃ kosajje na iñjatīti – āneñjaṃ. Anunnataṃ cittaṃ uddhacce na iñjatīti – āneñjaṃ. Anabhinataṃ cittaṃ rāge na iñjatīti – āneñjaṃ. Anapanataṃ cittaṃ byāpāde na iñjatīti – āneñjaṃ. Anissitaṃ cittaṃ diṭṭhiyā na iñjatīti – āneñjaṃ. Appaṭibaddhaṃ cittaṃ chandarāge na iñjatīti – āneñjaṃ. Vippamuttaṃ cittaṃ kāmarāge na iñjatīti – āneñjaṃ. Visaññuttaṃ cittaṃ kilese na iñjatīti – āneñjaṃ. Vimariyādikataṃ cittaṃ kilesamariyāde na iñjatīti – āneñjaṃ. Ekattagataṃ cittaṃ nānattakilesehi na iñjatīti – āneñjaṃ. Saddhāya pariggahitaṃ cittaṃ assaddhiye na iñjatīti – āneñjaṃ. Vīriyena pariggahitaṃ cittaṃ kosajje na iñjatīti – āneñjaṃ. Satiyā pariggahitaṃ cittaṃ pamāde na iñjatīti – āneñjaṃ. Samādhinā pariggahitaṃ cittaṃ uddhacce na iñjatīti – āneñjaṃ. Paññāya pariggahitaṃ cittaṃ avijjāya na iñjatīti – āneñjaṃ. Obhāsagataṃ cittaṃ avijjandhakāre na iñjatīti – āneñjaṃ. Iddhiyā imāni soḷasa mūlāni iddhilābhāya iddhipaṭilābhāya iddhivikubbanatāya iddhivisavitāya iddhivasībhāvāya iddhivesārajjāya saṃvattantīti.

Dasaiddhiniddeso

10. Katamā **adhiṭṭhānā iddhi?** Idha bhikkhu anekavihitaṃ iddhividhaṃ paccanubhoti – ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti; āvibhāvaṃ tirobhāvaṃ; tirokuṭṭaṃ tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse. Pathaviyāpi ummujjanimujjaṃ karoti, seyyathāpi udake. Udakepi abhijjamāne gacchati, seyyathāpi pathaviyaṃ. Ākāsepi pallaṅkena kamati, seyyathāpi pakkhī sakuṇo. Imepi candimasūriye evaṃmahiddhike evaṃmahānubhāve pāṇinā parāmasati parimajjati. Yāva brahmalokāpi kāyena vasaṃ vattetīti.

Idhāti imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṃ ādāye imasmiṃ dhamme imasmiṃ vinaye imasmiṃ dhammavinaye imasmiṃ pāvacane imasmiṃ brahmacariye imasmiṃ satthusāsane. Tena vuccati – ‘‘idhā’’ti. **Bhikkhū**ti puthujjanakalyāṇako vā hoti bhikkhu sekho vā arahā vā akuppadhammo. **Anekavihitaṃ iddhividhaṃ paccanubhotī**ti nānappakāraṃ iddhividhaṃ paccanubhoti. **Ekopi hutvā bahudhā hotī**ti pakatiyā eko bahukaṃ āvajjati, sataṃ vā sahassaṃ vā satasahassaṃ vā āvajjati. Āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti – ‘‘bahulo homī’’ti . Bahulo hoti. Yathāyasmā cūḷapanthako ekopi hutvā bahudhā hoti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto ekopi hutvā bahudhā hoti. **Bahudhāpi hutvā eko hotī**ti pakatiyā bahuko ekaṃ āvajjati; āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti – ‘‘eko homī’’ti. Eko hoti. Yathāyasmā cūḷapanthako bahudhāpi hutvā eko hoti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto bahudhāpi hutvā eko hoti.

11. **Āvibhāva**nti kenaci anāvaṭaṃ hoti appaṭicchannaṃ vivaṭaṃ pākaṭaṃ. **Tirobhāva**nti kenaci āvaṭaṃ hoti paṭicchannaṃ pihitaṃ paṭikujjitaṃ. **Tirokuṭṭaṃ tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse**ti pakatiyā ākāsakasiṇasamāpattiyā lābhī hoti. Tirokuṭṭaṃ tiropākāraṃ tiropabbataṃ āvajjati. Āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti – ‘‘ākāso hotū’’ti. Ākāso hoti. Tirokuṭṭaṃ tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto kenaci anāvaṭe aparikkhitte asajjamānā gacchanti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto tirokuṭṭaṃ tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse.

Pathaviyāpi ummujjanimujjaṃ karoti, seyyathāpi udaketi pakatiyā āpokasiṇasamāpattiyā lābhī hoti. Pathaviṃ āvajjati. Āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti – ‘‘udakaṃ hotū’’ti. Udakaṃ hoti. So pathaviyā ummujjanimujjaṃ karoti. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto udake ummujjanimujjaṃ karonti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto pathaviyā ummujjanimujjaṃ karoti, seyyathāpi udake.

Udakepi abhijjamāne gacchati, seyyathāpi pathaviyanti pakatiyā pathavīkasiṇasamāpattiyā lābhī hoti. Udakaṃ āvajjati. Āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti – ‘‘pathavī hotū’’ti. Pathavī hoti. So abhijjamāne udake gacchati. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto abhijjamānāya pathaviyā gacchanti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto abhijjamāne udake gacchati, seyyathāpi pathaviyaṃ.

Ākāsepi pallaṅkena kamati, seyyathāpi pakkhī sakuṇoti pakatiyā pathavīkasiṇasamāpattiyā lābhī hoti. Ākāsaṃ āvajjati. Āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti – ‘‘pathavī hotū’’ti. Pathavī hoti. So ākāse antalikkhe caṅkamatipi tiṭṭhatipi nisīdatipi seyyampi kappeti. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto pathaviyā caṅkamantipi tiṭṭhantipi nisīdantipi seyyampi kappenti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto ākāse antalikkhe caṅkamatipi tiṭṭhatipi nisīdatipi seyyampi kappeti, seyyathāpi pakkhī sakuṇo.

12. **Imepi candimasūriye evaṃmahiddhike evaṃmahānubhāve pāṇinā parāmasati parimajjatī**ti idha so iddhimā cetovasippatto nisinnako vā nipannako vā candimasūriye āvajjati. Āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti – ‘‘hatthapāse hotū’’ti. Hatthapāse hoti. So nisinnako vā nipannako vā candimasūriye pāṇinā āmasati parāmasati parimajjati. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto kiñcideva rūpagataṃ hatthapāse āmasanti parāmasanti parimajjanti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto nisinnako vā nipannako vā candimasūriye pāṇinā āmasati parāmasati parimajjati.

Yāva brahmalokāpi kāyena vasaṃ vattetīti sace so iddhimā cetovasippatto brahmalokaṃ gantukāmo hoti, dūrepi santike adhiṭṭhāti – ‘‘santike hotū’’ti. Santike hoti. Santikepi dūre adhiṭṭhāti – ‘‘dūre hotū’’ti. Dūre hoti. Bahukampi thokaṃ adhiṭṭhāti – ‘‘thokaṃ hotū’’ti. Thokaṃ hoti. Thokampi bahukaṃ adhiṭṭhāti – ‘‘bahukaṃ hotū’’ti. Bahukaṃ hoti. Dibbena cakkhunā tassa brahmuno rūpaṃ passati. Dibbāya sotadhātuyā tassa brahmuno saddaṃ suṇāti. Cetopariyañāṇena tassa brahmuno cittaṃ pajānāti. Sace so iddhimā cetovasippatto dissamānena kāyena brahmalokaṃ gantukāmo hoti, kāyavasena cittaṃ pariṇāmeti, kāyavasena cittaṃ adhiṭṭhāti. Kāyavasena cittaṃ pariṇāmetvā, kāyavasena cittaṃ adhiṭṭhahitvā, sukhasaññañca lahusaññañca okkamitvā dissamānena kāyena brahmalokaṃ gacchati. Sace so iddhimā cetovasippatto adissamānena kāyena brahmalokaṃ gantukāmo hoti, cittavasena kāyaṃ pariṇāmeti, cittavasena kāyaṃ adhiṭṭhāti. Cittavasena kāyaṃ pariṇāmetvā, cittavasena kāyaṃ adhiṭṭhahitvā sukhasaññañca lahusaññañca okkamitvā adissamānena kāyena brahmalokaṃ gacchati. So tassa brahmuno purato rūpiṃ

abhinimminăti manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgiṃ ahīnindriyaṃ. Sace so iddhimā caṅkamati, nimmitopi tattha caṅkamati. Sace so iddhimā tiṭṭhati, nimmitopi tattha tiṭṭhati. Sace so iddhimā nisīdati, nimmitopi tattha nisīdati. Sace so iddhimā seyyaṃ kappeti, nimmitopi tattha seyyaṃ kappeti. Sace so iddhimā dhūmāyati, nimmitopi tattha dhūmāyati. Sace so iddhimā pajjalati, nimmitopi tattha pajjalati. Sace so iddhimā dhammaṃ bhāsati, nimmitopi tattha dhammaṃ bhāsati. Sace so iddhimā pañhaṃ pucchati, nimmitopi tattha pañhaṃ pucchati. Sace so iddhimā pañhaṃ puṭṭho visajjeti, nimmitopi tattha pañhaṃ puṭṭho visajjeti. Sace so iddhimā tena brahmunā saddhiṃ santiṭṭhati sallapati sākacchaṃ samāpajjati, nimmitopi tattha tena brahmunā saddhiṃ santiṭṭhati sallapati sākacchaṃ samāpajjati. Yaññadeva so iddhimā karoti, taṃ tadeva hi so nimmito karotīti – ayaṃ adhiṭṭhānā iddhi.

13. Katamā **vikubbanā iddhi?** Sikhissa bhagavato arahato sammāsambuddhassa abhibhū nāma sāvako brahmaloke ṭhito sahassilokadhātuṃ sarena viññāpesi. So dissamānenapi kāyena dhammaṃ desesi; adissamānenapi kāyena dhammaṃ desesi; dissamānenapi heṭṭhimena upaḍḍhakāyena adissamānenapi uparimena upaḍḍhakāyena dhammaṃ desesi. Dissamānenapi uparimena upaḍḍhakāyena, adissamānenapi heṭṭhimena upaḍḍhakāyena dhammaṃ desesi. So pakativaṇṇaṃ vijahitvā kumārakavaṇṇaṃ vā dasseti, nāgavaṇṇaṃ vā dasseti, supaṇṇavaṇṇaṃ vā dasseti, yakkhavaṇṇaṃ vā dasseti, indavaṇṇaṃ vā dasseti, devavaṇṇaṃ vā dasseti, brahmavaṇṇaṃ vā dasseti, samuddavaṇṇaṃ vā dasseti, pabbatavaṇṇaṃ vā dasseti, vanavaṇṇaṃ vā dasseti, sīhavaṇṇaṃ vā dasseti, byagghavaṇṇaṃ vā dasseti, dīpivaṇṇaṃ vā dasseti, hatthimpi dasseti, assampi dasseti, rathampi dasseti, pattimpi dasseti, vividhampi senābyūhaṃ dassetīti – ayaṃ vikubbanā iddhi.

14. Katamā **manomayā iddhi?** Idha bhikkhu imamhā kāyā aññaṃ kāyaṃ abhinimminăti rūpiṃ manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgiṃ ahīnindriyaṃ. Seyyathāpi puriso muñjamhā īsikaṃ pavāheyya. Tassa evamassa – ‘‘ayaṃ muñjo, ayaṃ īsikā. Aññho muñjo, aññā īsikā. Muñjamhā tveva īsikā pavāḷhā’’ti. Seyyathā vā pana puriso asiṃ kosiyā pavāheyya. Tassa evamassa – ‘‘ayaṃ asi, ayaṃ kosi. Aññho asi, aññā kosi. Kosiyā tveva asi pavāḷho’’ti. Seyyathā vā pana puriso ahiṃ karaṇḍā uddhareyya. Tassa evamassa – ‘‘ayaṃ ahi, ayaṃ karaṇḍo. Aññho ahi, aññho karaṇḍo. Karaṇḍā tveva ahi ubbhato’’ti. Evamevaṃ bhikkhu imamhā kāyā aññaṃ kāyaṃ abhinimminăti rūpiṃ manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgiṃ ahīnindriyaṃ. Ayaṃ manomayā iddhi.

15. Katamā **ñāṇavipphārā iddhi?** Aniccānupassanā niccasaññāya pahānaṭṭho ijjhatīti – ñāṇavipphārā iddhi. Dukkhānupassanā sukhasaññāya… anattānupassanā attasaññāya… nibbidānupassanāya nandiyā… virāgānupassanāya rāgassa… nirodhānupassanāya samudayassa… paṭinissaggānupassanāya ādānassa pahānaṭṭho ijjhatīti – ñāṇavipphārā iddhi. Āyasmato bākulassa ñāṇavipphārā iddhi, āyasmato saṃkiccassa ñāṇavipphārā iddhi, āyasmato bhūtapālassa ñāṇavipphārā iddhi. Ayaṃ ñāṇavipphārā iddhi.

16. Katamā **samādhivipphārā iddhi?** Paṭhamena jhānena nīvaraṇānaṃ pahānaṭṭho ijjhatīti – samādhivipphārā iddhi. Dutiyena jhānena vitakkavicārānaṃ pahānaṭṭho ijjhatīti – samādhivipphārā iddhi. Tatiyena jhānena pītiyā pahānaṭṭho ijjhatīti…pe… catutthena jhānena sukhadukkhānaṃ pahānaṭṭho ijjhatīti…pe… ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya pahānaṭṭho ijjhatīti…pe… viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññāya pahānaṭṭho ijjhatīti…pe… ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññāya pahānaṭṭho ijjhatīti…pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññāya pahānaṭṭho ijjhatīti – samādhivipphārā iddhi. Āyasmato sāriputtassa samādhivipphārā iddhi, āyasmato sañjīvassa samādhivipphārā iddhi, āyasmato khāṇukoṇḍaññassa samādhivipphārā iddhi, uttarāya upāsikāya samādhivipphārā iddhi, sāmāvatiyā upāsikāya samādhivipphārā iddhi. Ayaṃ samādhivipphārā iddhi.

17. Katamā **ariyā iddhi?** Idha bhikkhu sace ākaṅkhati – ‘‘paṭikūle appaṭikūlasaññī vihareyya’’nti, appaṭikūlasaññī tattha viharati. Sace ākaṅkhati – ‘‘appaṭikūle paṭikūlasaññī vihareyya’’nti, paṭikūlasaññī tattha viharati. Sace ākaṅkhati – ‘‘paṭikūle ca appaṭikūle ca appaṭikūlasaññī vihareyya’’nti, appaṭikūlasaññī tattha viharati. Sace ākaṅkhati – ‘‘appaṭikūle ca paṭikūle ca paṭikūlasaññī vihareyya’’nti, paṭikūlasaññī tattha viharati. Sace ākaṅkhati – ‘‘paṭikūle ca appaṭikūle ca tadubhayaṃ abhinivajjetvā upekkhako vihareyyaṃ sato sampajāno’’ti, upekkhako tattha viharati sato sampajāno.

Kathaṃ **paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati?** Aniṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṃharati. Evaṃ paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati.

Kathaṃ **appaṭikūle paṭikūlasaññī viharati?** Iṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṃharati. Evaṃ appaṭikūle

paṭikūlasaññī viharati.

Kathaṃ **paṭikūle ca appaṭikūle ca appaṭikūlasaññī viharati?** Aniṭṭhasmiñca iṭṭhasmiñca vatthusmiṃ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṃharati. Evaṃ paṭikūle ca appaṭikūle ca appaṭikūlasaññī viharati.

Kathaṃ **appaṭikūle ca paṭikūle ca paṭikūlasaññī viharati?** Iṭṭhasmiñca aniṭṭhasmiñca vatthusmiṃ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṃharati. Evaṃ appaṭikūle ca paṭikūle ca paṭikūlasaññī viharati.

Kathaṃ **paṭikūle ca appaṭikūle ca tadubhayaṃ abhinivajjetvā upekkhako viharati sato sampajāno?** Idha bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṃ sutvā…pe… ghānena gandhaṃ ghāyitvā… jivhāya rasaṃ sāyitvā… kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā… manasā dhammaṃ viññāya neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Evaṃ paṭikūle ca appaṭikūle ca tadubhayaṃ abhinivajjetvā upekkhako viharati sato sampajāno. Ayaṃ ariyā iddhi.

18. Katamā **kammavipākajā iddhi?** Sabbesaṃ pakkhīnaṃ, sabbesaṃ devānaṃ, ekaccānaṃ manussānaṃ, ekaccānaṃ vinipātikānaṃ. Ayaṃ kammavipākajā iddhi.

Katamā **puññavato iddhi?** Rājā cakkavattī vehāsaṃ gacchati saddhiṃ caturaṅginiyā senāya, antamaso assabandhagopurise upādāya. Jotikassa gahapatissa puññavato iddhi, jaṭilassa gahapatissa puññavato iddhi, meṇḍakassa gahapatissa puññavato iddhi, ghositassa gahapatissa puññavato iddhi, pañcannaṃ mahāpuññānaṃ puññavato iddhi. Ayaṃ puññavato iddhi.

Katamā **vijjāmayā iddhi?** Vijjādharā vijjaṃ parijappetvā vehāsaṃ gacchanti, ākāse antalikkhe hatthimpi dassenti, assampi dassenti, rathampi dassenti, pattimpi dassenti, vividhampi senābyūhaṃ dassenti. Ayaṃ vijjāmayā iddhi.

Kathaṃ **tattha tattha sammā payogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi?** Nekkhammena kāmacchandassa pahānaṭṭho ijjhatīti – tattha tattha sammā payogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi. Abyāpādena byāpādassa pahānaṭṭho ijjhatīti – tattha tattha sammā payogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi… pe… arahattamaggena sabbakilesānaṃ pahānaṭṭho ijjhatīti – tattha tattha sammā payogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi. Evaṃ tattha tattha sammā

payogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi. Imā dasa iddhiyo.

Iddhikathā niṭṭhitā.

3. Abhisamayakathā

19. **Abhisamayo**ti. Kena abhisameti? Cittena abhisameti.

Hañci cittena abhisameti, tena hi aññāṇī abhisameti? Na aññāṇī abhisameti. Ñāṇena abhisameti.

Hañci ñāṇena abhisameti, tena hi acittena ca ñāṇena ca acittako abhisameti? Na acittako abhisameti. Cittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Hañci cittena ca ñāṇena ca abhisameti, tena hi kāmāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na kāmāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi rūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na rūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi arūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na arūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi kammassakatacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na kammassakatacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi saccānulomikacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na saccānulomikacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi atītacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na atītacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi anāgatacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na anāgatacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi paccuppannalokiyacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na paccuppannalokiyacittena ca ñāṇena ca abhisameti. Lokuttaramaggakkhaṇe paccuppannacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Kathaṃ lokuttaramaggakkhaṇe paccuppannacittena ca ñāṇena ca

abhisameti? Lokuttaramaggakkhaṇe uppādādhipateyyaṃ cittaṃ ñāṇassa hetu paccayo ca. Taṃsampayuttaṃ nirodhagocaraṃ dassanādhipateyyaṃ ñāṇaṃ cittassa hetu paccayo ca. Taṃsampayuttaṃ ñāṇaṃ nirodhagocaraṃ. Evaṃ lokuttaramaggakkhaṇe paccuppannacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

20. **Kiṃ nu ettakoyeva abhisamayoti? Na hi. Lokuttara**maggakkhaṇe dassanābhisamayo sammādiṭṭhi, abhiniropanābhisamayo sammāsaṅkappo, pariggahābhisamayo sammāvācā, samuṭṭhānābhisamayo sammākammanto, vodānābhisamayo sammāājīvo, paggahābhisamayo sammāvāyāmo, upaṭṭhānābhisamayo sammāsati, avikkhepābhisamayo sammāsamādhi; upaṭṭhānābhisamayo satisambojjhaṅgo, pavicayābhisamayo dhammavicayasambojjhaṅgo, paggahābhisamayo vīriyasambojjhaṅgo, pharaṇābhisamayo pītisambojjhaṅgo, upasamābhisamayo passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepābhisamayo samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānābhisamayo upekkhāsambojjhaṅgo; assaddhiye akampiyābhisamayo saddhābalaṃ, kosajje akampiyābhisamayo vīriyabalaṃ, pamāde akampiyābhisamayo satibalaṃ, uddhacce akampiyābhisamayo samādhibalaṃ, avijjāya akampiyābhisamayo paññābalaṃ; adhimokkhābhisamayo saddhindriyaṃ, paggahābhisamayo vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānābhisamayo satindriyaṃ, avikkhepābhisamayo samādhindriyaṃ, dassanābhisamayo paññindriyaṃ. Ādhipateyyaṭṭhena indriyābhisamayo, akampiyaṭṭhena balābhisamayo, niyyānaṭṭhena bojjhaṅgābhisamayo, hetuṭṭhena maggābhisamayo, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānābhisamayo, padahaṭṭhena sammappadhānābhisamayo, ijjhanaṭṭhena iddhipādābhisamayo, tathaṭṭhena saccābhisamayo, avikkhepaṭṭhena samathābhisamayo, anupassanaṭṭhena vipassanābhisamayo, ekarasaṭṭhena samathavipassanābhisamayo, anativattanaṭṭhena yuganaddhābhisamayo, saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhiabhisamayo, avikkhepaṭṭhena visuddhiabhisamayo, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhiabhisamayo, muttaṭṭhena vimokkhābhisamayo, paṭivedhaṭṭhena vijjābhisamayo, pariccāgaṭṭhena vimuttiabhisamayo, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ abhisamayo. Chando mūlaṭṭhena abhisamayo, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena abhisamayo, phasso samodhānaṭṭhena abhisamayo, vedanā samosaraṇaṭṭhena abhisamayo, samādhi pamukhaṭṭhena abhisamayo, sati ādhipateyyaṭṭhena abhisamayo, paññā tatuttaraṭṭhena abhisamayo, vimutti sāraṭṭhena abhisamayo, amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena abhisamayo.

21. Kiṃ nu ettakoyeva abhisamayoti? Na hi. Sotāpattimaggakkhaṇe dassanābhisamayo sammādiṭṭhi…pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena abhisamayo.

Kiṃ nu ettakoyeva abhisamayoti? Na hi. Sotāpattiphalakkhaṇe dassanābhisamayo sammādiṭṭhi…pe… paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ abhisamayo. Chando mūlaṭṭhena abhisamayo…pe… amatogadhaṃ 5 nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena abhisamayo.

Kiṃ nu ettakoyeva abhisamayoti?

Na hi. Sakadāgāmimaggakkhaṇe…pe… sakadāgāmiphalakkhaṇe… anāgāmimaggakkhaṇe… anāgāmiphalakkhaṇe… arahattamaggakkhaṇe… pe… arahattaphalakkhaṇe dassanābhisamayo sammādiṭṭhi, abhiniropanābhisamayo sammāsaṅkappo…pe… paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ abhisamayo. Chando mūlaṭṭhena abhisamayo…pe… amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena abhisamayo.

Yvāyaṃ kilese pajahati, atīte kilese pajahati…pe… anāgate kilese pajahati, paccuppanne kilese pajahati, atīte kilese pajahatīti. Hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīṇaṃ khepeti, niruddhaṃ nirodheti, vigataṃ vigameti, atthaṅgataṃ atthaṅgameti, atītaṃ yaṃ na atthi taṃ pajahatīti? Na atīte kilese pajahatīti. Anāgate kilese pajahatīti. Hañci anāgate kilese pajahati, tena hi ajātaṃ pajahati, anibbattaṃ pajahati, anuppannaṃ pajahati, apātubhūtaṃ pajahati, anāgataṃ yaṃ na atthi taṃ pajahatīti? Na anāgate kilese pajahatīti. Paccuppanne kilese pajahatīti. Hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratto rāgaṃ pajahati, duṭṭho dosaṃ pajahati, mūḷho mohaṃ pajahati, vinibaddho mānaṃ pajahati, parāmaṭṭho diṭṭhiṃ pajahati,

Vikkhepagato uddhaccaṃ pajahati, aniṭṭhaṅgato vicikicchaṃ pajahati, thāmagato anusayaṃ pajahati, kaṇhasukkadhammā yuganaddhā samameva vattanti, saṃkilesikā maggabhāvanā hoti?

Na hi atīte kilese pajahati, na anāgate kilese pajahati, na paccuppanne kilese pajahatīti. Hañci na atīte kilese pajahati, na anāgate…pe… na paccuppanne kilese pajahati, tena hi natthi maggabhāvanā, natthi phalasacchikiriyā, natthi kilesappahānaṃ, natthi dhammābhisamayoti? Atthi maggabhāvanā, atthi phalasacchikiriyā, atthi kilesappahānaṃ, atthi dhammābhisamayo. Yathā kathaṃ viya? Seyyathāpi taruṇo rukkho ajātaphalo. Tamenaṃ puriso mūlaṃ chindeyya. Ye tassa rukkhassa ajātaphalā, te ajātāyeva na jāyanti, anibbattāyeva na nibbattanti, anuppannāyeva na uppajjanti, apātubhūtāyeva na pātubhavanti. Evamevaṃ uppādo hetu, uppādo paccayo kilesānaṃ nibbattiyāti. Uppāde ādīnavaṃ disvā anuppāde cittaṃ pakkhandati. Anuppāde cittassa pakkhandattā ye

uppādapaccayā kilesā nibbatteyyuṃ, te ajātāyeva na jāyanti, anibbattāyeva na nibbattanti, anuppannāyeva na uppajjanti, apātubhūtāyeva na pātubhavanti. Evaṃ hetunirodhā dukkhanirodho. Pavattaṃ hetu, nimittaṃ hetu, āyūhanā hetu. Āyūhanā paccayo kilesānaṃ nibbattiyāti. Āyūhane ādīnavaṃ disvā anāyūhane cittaṃ pakkhandati. Anāyūhane cittassa pakkhandattā, ye āyūhanapaccayā kilesā nibbatteyyuṃ, te ajātāyeva na jāyanti, anibbattāyeva na nibbattanti, anuppannāyeva na uppajjanti, apātubhūtāyeva na pātubhavanti. Evaṃ hetunirodhā dukkhanirodho. Evaṃ atthi maggabhāvanā, atthi phalasacchikiriyā, atthi kilesappahānaṃ, atthi dhammābhisamayoti.

Abhisamayakathā niṭṭhitā.

4. Vivekakathā

22. Sāvatthinidānaṃ . ‘‘Seyyathāpi, bhikkhave, ye keci balakaraṇīyā kammantā karīyanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patiṭṭhāya evamete balakaraṇīyā kammantā karīyanti, evamevaṃ, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaroti.

‘‘Kathañca, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaroti? Idha, bhikkhave, bhikkhu sammādiṭṭhiṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Sammāsaṅkappaṃ… pe… sammāvācaṃ… sammākammantaṃ… sammāājīvaṃ… sammāvāyāmaṃ… sammāsatiṃ… sammāsamādhiṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaroti.

23. ‘‘Seyyathāpi, bhikkhave, ye keci bījagāmabhūtagāmā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patiṭṭhāya evamete bījagāmabhūtagāmā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti; evamevaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvento ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaronto vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu.

‘‘Kathañca, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvento ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaronto

vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu? Idha, bhikkhave, bhikkhu sammādiṭṭhiṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Sammāsaṅkappaṃ bhāveti…pe… sammāvācaṃ bhāveti… sammākammantaṃ bhāveti… sammāājīvaṃ bhāveti… sammāvāyāmaṃ bhāveti… sammāsatiṃ bhāveti… sammāsamādhiṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvento ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaronto vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesū''ti.

1. Maggaṅganiddeso

24. Sammādiṭṭhiyā pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā. Sammāsaṅkappassa…pe… sammāvācāya… sammākammantassa… sammāājīvassa… sammāvāyāmassa… sammāsatiyā… sammāsamādhissa pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā.

Sammādiṭṭhiyā katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko, tadaṅgaviveko samucchedaviveko, paṭippassaddhiviveko, nissaraṇaviveko. Vikkhambhanaviveko ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgaviveko ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhiṃ bhāvayato, samucchedaviveko ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhiviveko ca phalakkhaṇe, nissaraṇaviveko ca nirodho nibbānaṃ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca vivekā. Imesu pañcasu vivekesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ.

Sammādiṭṭhiyā katame pañca virāgā? Vikkhambhanavirāgo, tadaṅgavirāgo, samucchedavirāgo, paṭippassaddhivirāgo, nissaraṇavirāgo. Vikkhambhanavirāgo ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgavirāgo ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhiṃ bhāvayato, samucchedavirāgo ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhivirāgo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavirāgo ca nirodho nibbānaṃ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca virāgā. Imesu pañcasu virāgesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ.

Sammādiṭṭhiyā katame pañca nirodhā? Vikkhambhananirodho, tadaṅganirodho, samucchedanirodho, paṭippassaddhinirodho, nissaraṇanirodho. Vikkhambhananirodho ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅganirodho ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhiṃ

bhāvayato, samucchedanirodho ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhinirodho ca phalakkhaṇe, nissaraṇanirodho ca amatā dhātu. Sammādiṭṭhiyā ime pañca nirodhā. Imesu pañcasu nirodhesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ.

Sammādiṭṭhiyā katame pañca vossaggā? Vikkhambhanavossaggo, tadaṅgavossaggo, samucchedavossaggo, paṭippassaddhivossaggo, nissaraṇavossaggo. Vikkhambhanavossaggo ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgavossaggo ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhiṃ bhāvayato, samucchedavossaggo ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhivossaggo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavossaggo ca nirodho nibbānaṃ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca vossaggā. Imesu pañcasu vossaggesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā.

25. Sammāsaṅkappassa …pe… sammāvācāya… sammākammantassa… sammāājīvassa… sammāvāyāmassa… sammāsatiyā… sammāsamādhissa katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko, tadaṅgaviveko, samucchedaviveko, paṭippassaddhiviveko, nissaraṇaviveko. Vikkhambhanaviveko ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgaviveko ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhiṃ bhāvayato, samucchedaviveko ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhiviveko ca phalakkhaṇe nissaraṇaviveko ca nirodho nibbānaṃ. Sammāsamādhissa ime pañca vivekā. Imesu pañcasu vivekesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ.

Sammāsamādhissa katame pañca virāgā? Vikkhambhanavirāgo, tadaṅgavirāgo, samucchedavirāgo, paṭippassaddhivirāgo, nissaraṇavirāgo. Vikkhambhanavirāgo ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgavirāgo ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhiṃ bhāvayato, samucchedavirāgo ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhivirāgo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavirāgo ca nirodho nibbānaṃ. Sammāsamādhissa ime pañca virāgā. Imesu pañcasu virāgesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ.

Sammāsamādhissa katame pañca nirodhā? Vikkhambhananirodho, tadaṅganirodho, samucchedanirodho, paṭippassaddhinirodho, nissaraṇanirodho. Vikkhambhananirodho ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ

bhāvayato, tadaṅganirodho ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhiṃ bhāvayato, samucchedanirodho ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhinirodho ca phalakkhaṇe, nissaraṇanirodho ca amatā dhātu. Sammāsamādhissa ime pañca nirodhā. Imesu pañcasu nirodhesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ.

Sammāsamādhissa katame pañca vossaggā? Vikkhambhanavossaggo, tadaṅgavossaggo, samucchedavossaggo, paṭippassaddhivossaggo, nissaraṇavossaggo. Vikkhambhanavossaggo ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgavossaggo ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhiṃ bhāvayato, samucchedavossaggo ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhivossaggo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavossaggo ca nirodho nibbānaṃ. Sammāsamādhissa ime pañca vossaggā. Imesu pañcasu vossaggesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. Sammāsamādhissa ime pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā.

26. ‘‘Seyyathāpi, bhikkhave, ye keci balakaraṇīyā kammantā karīyanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patiṭṭhāya evamete balakaraṇīyā kammantā karīyanti; evamevaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya satta bojjhaṅge bhāveti, satta bojjhaṅge bahulīkaroti…pe… satta bojjhaṅge bhāvento satta bojjhaṅge bahulīkaronto vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu…pe… pañca balāni bhāveti, pañca balāni bahulīkaroti…pe… pañca balāni bhāvento pañca balāni bahulīkaronto vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu…pe… pañcindriyāni bhāveti, pañcindriyāni bahulīkaroti…pe….

‘‘Seyyathāpi, bhikkhave, ye keci bījagāmabhūtagāmā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patiṭṭhāya evamete bījagāmabhūtagāmā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti, evamevaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya pañcindriyāni bhāvento pañcindriyāni bahulīkaronto vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu.

‘‘Kathañca, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya pañcindriyāni bhāvento pañcindriyāni bahulīkaronto vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu? Idha, bhikkhave, bhikkhu saddhindriyaṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Vīriyindriyaṃ bhāveti…pe… satindriyaṃ bhāveti…pe… samādhindriyaṃ bhāveti…pe… paññindriyaṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ

nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya…pe… pāpuṇāti dhammesū''ti.

2. Indriyaniddeso

27. Saddhindriyassa pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā. Vīriyindriyassa…pe… satindriyassa… samādhindriyassa… paññindriyassa pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā.

Saddhindriyassa katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko, tadaṅgaviveko, samucchedaviveko, paṭippassaddhiviveko, nissaraṇaviveko. Vikkhambhanaviveko ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgaviveko ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhiṃ bhāvayato, samucchedaviveko ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhiviveko ca phalakkhaṇe, nissaraṇaviveko ca nirodho nibbānaṃ. Saddhindriyassa ime pañca vivekā. Imesu pañcasu vivekesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ…pe… saddhindriyassa ime pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā.

Vīriyindriyassa…pe… satindriyassa…pe… samādhindriyassa… paññindriyassa katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko, tadaṅgaviveko, samucchedaviveko, paṭippassaddhiviveko, nissaraṇaviveko…pe… paññindriyassa ime pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayāti.

Vivekakathā niṭṭhitā.

5. Cariyākathā

28. **Cariyā**ti, aṭṭha cariyāyo – iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā, ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokatthacariyāti.

Iriyāpathacariyāti catūsu iriyāpathesu. **Āyatanacariyā**ti chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu. **Saticariyā**ti catūsu satipaṭṭhānesu. **Samādhicariyā**ti catūsu jhānesu. **Ñāṇacariyā**ti catūsu ariyasaccesu. **Maggacariyā**ti catūsu ariyamaggesu. **Patticariyā**ti catūsu sāmaññaphalesu. **Lokatthacariyā**ti tathāgatesu arahantesu sammāsambuddhesu padese paccekabuddhesu padese sāvakesu.

Iriyāpathacariyā ca paṇidhisampannānaṃ. Āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṃ. Saticariyā ca appamādavihārīnaṃ. Samādhicariyā ca adhicittamanuyuttānaṃ. Ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṃ. Maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṃ. Patticariyā ca adhigataphalānaṃ. Lokatthacariyā ca tathāgatānaṃ arahantānaṃ sammāsambuddhānaṃ padese paccekabuddhānaṃ padese sāvakānaṃ. Imā aṭṭha cariyāyo.

29. Aparāpi aṭṭha cariyāyo. Adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhāpento satiyā carati, avikkhepaṃ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya carati, evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti āyatanacariyāya carati, evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo. Dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā, abhiniropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammāājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa. Imā aṭṭha cariyāyoti.

Cariyākathā niṭṭhitā.

6. Pāṭihāriyakathā

30. ‘‘Tīṇimāni, bhikkhave , pāṭihāriyāni. Katamāni tīṇi? Iddhipāṭihāriyaṃ, ādesanāpāṭihāriyaṃ, anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

“Katamañca, bhikkhave, iddhipāṭihāriyaṃ? Idha, bhikkhave, ekacco anekavihitaṃ iddhividhaṃ paccanubhoti – ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti; āvibhāvaṃ tirobhāvaṃ…pe… yāva brahmalokāpi kāyena vasaṃ vatteti. Idaṃ vuccati, bhikkhave, iddhipāṭihāriyaṃ.

“Katamañca, **bhikkhave, ādesanāpāṭihāriyaṃ?** Idha, bhikkhave, ekacco nimittena ādisati – ‘evampi te mano, itthampi te mano, itipi te citta’nti. So bahuṃ cepi ādisati, tatheva taṃ hoti, no aññathā. Idha pana, bhikkhave, ekacco na heva kho nimittena ādisati, api ca kho manussānaṃ vā amanussānaṃ vā devatānaṃ vā saddaṃ sutvā ādisati – ‘evampi te mano, itthampi te mano, itipi te citta’nti. So bahuṃ cepi ādisati, tatheva taṃ hoti, no aññathā. Idha pana, bhikkhave, ekacco na heva kho nimittena ādisati, napi manussānaṃ vā amanussānaṃ vā devatānaṃ vā saddaṃ sutvā ādisati, api ca kho vitakkayato vicārayato vitakkavipphārasaddaṃ sutvā ādisati –

‘evampi te mano, itthampi te mano, itipi te citta’nti. So bahuṃ cepi ādisati, tatheva taṃ hoti, no aññathā. Idha pana, bhikkhave, ekacco na heva kho nimittena ādisati, napi manussānaṃ vā amanussānaṃ vā devatānaṃ vā saddaṃ sutvā ādisati, napi vitakkayato vicārayato vitakkavipphārasaddaṃ sutvā ādisati, api ca kho avitakkaṃ avicāraṃ samādhiṃ samāpannassa cetasā ceto paricca pajānāti – ‘yathā imassa bhoto manosaṅkhārā paṇihitā imassa cittassa anantarā amukaṃ nāma vitakkaṃ vitakkayissatī’ti . So bahuṃ cepi ādisati, tatheva taṃ hoti, no aññathā. Idaṃ vuccati, bhikkhave, ādesanāpāṭihāriyaṃ.

“Katamañca, bhikkhave, anusāsanīpāṭihāriyaṃ? Idha, bhikkhave, ekacco evamanusāsati – ‘evaṃ vitakketha, mā evaṃ vitakkayittha. Evaṃ manasi karotha, mā evaṃ manasi karittha. Idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathā’ti. Idaṃ vuccati, bhikkhave, anusāsanīpāṭihāriyaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi pāṭihāriyāni’’.

31. Nekkhammaṃ ijjhatīti – iddhi. Kāmacchandaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena nekkhammena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. ‘‘Taṃ kho pana nekkhammaṃ evaṃ āsevitabbaṃ, evaṃ bhāvetabbaṃ, evaṃ bahulīkātabbaṃ, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā’’ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Abyāpādo ijjhatīti – iddhi. Byāpādaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena abyāpādena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. ‘‘So kho pana abyāpādo evaṃ āsevitabbo, evaṃ bhāvetabbo, evaṃ bahulīkātabbo, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā’’ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Ālokasaññā ijjhatīti – iddhi. Thinamiddhaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tāya ālokasaññāya samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. ‘‘Sā kho pana ālokasaññā evaṃ āsevitabbā, evaṃ bhāvetabbā, evaṃ bahulīkātabbā, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā’’ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Avikkhepo ijjhatīti – iddhi. Uddhaccaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena avikkhepena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. ‘‘So kho pana avikkhepo evaṃ āsevitabbo, evaṃ bhāvetabbo, evaṃ bahulīkātabbo, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā’’ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Dhammavavatthānaṃ ijjhatīti – iddhi. Vicikicchaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena dhammavavatthānena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. ‘‘Taṃ kho pana dhammavavatthānaṃ evaṃ āsevitabbaṃ, evaṃ bhāvetabbaṃ, evaṃ bahulīkātabbaṃ, evaṃ tadanudhammatā, sati upaṭṭhāpetabbā’’ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Ñāṇaṃ ijjhatīti – iddhi. Avijjaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena ñāṇena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. ‘‘Taṃ kho pana ñāṇaṃ evaṃ āsevitabbaṃ, evaṃ bhāvetabbaṃ, evaṃ bahulīkātabbaṃ, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā’’ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Pāmojjaṃ ijjhatīti – iddhi. Aratiṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena pāmojjena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. ‘‘Taṃ kho pana pāmojjaṃ evaṃ āsevitabbaṃ, evaṃ bhāvetabbaṃ, evaṃ bahulīkātabbaṃ, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā’’ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ…pe….

Paṭhamaṃ jhānaṃ ijjhatīti – iddhi. Nīvaraṇe paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena paṭhamena jhānena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. ‘‘Taṃ kho pana paṭhamaṃ jhānaṃ evaṃ āsevitabbaṃ, evaṃ bhāvetabbaṃ, evaṃ bahulīkātabbaṃ, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā’’ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ…pe….

Arahattamaggo ijjhatīti – iddhi. Sabbakilese paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena arahattamaggena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. ‘‘So kho pana arahattamaggo evaṃ āsevitabbo, evaṃ bhāvetabbo, evaṃ bahulīkātabbo, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā’’ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

32. Nekkhammaṃ ijjhatīti – iddhi. Kāmacchandaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Yā ca iddhi yañca pāṭihāriyaṃ, idaṃ vuccati iddhipāṭihāriyaṃ. Abyāpādo ijjhatīti – iddhi. Byāpādaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Yā ca iddhi yañca pāṭihāriyaṃ, idaṃ vuccati iddhipāṭihāriyaṃ. Ālokasaññā ijjhatīti – iddhi. Thinamiddhaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ…pe… arahattamaggo ijjhatīti – iddhi. Sabbakilese paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Yā ca iddhi yañca pāṭihāriyaṃ, idaṃ vuccati iddhipāṭihāriyanti.

Pāṭihāriyakathā niṭṭhitā.

7. Samasīsakathā

33. Sabbadhammānaṃ sammāsamucchede nirodhe ca anupaṭṭhānatā paññā samasīsaṭṭhe ñāṇaṃ.

Sabbadhammānanti pañcakkhandhā, dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā, kāmāvacarā dhammā, rūpāvacarā dhammā, arūpāvacarā dhammā, apariyāpannā dhammā. **Sammā samucchede**ti nekkhammena kāmacchandaṃ sammā samucchindati, abyāpādena byāpādaṃ sammā samucchindati, ālokasaññāya thinamiddhaṃ sammā samucchindati, avikkhepena uddhaccaṃ sammā samucchindati, dhammavavatthānena vicikicchaṃ sammā samucchindati, ñāṇena avijjaṃ sammā samucchindati, pāmojjena aratiṃ sammā samucchindati, paṭhamena jhānena nīvaraṇe sammā samucchindati…pe… arahattamaggena sabbakilese sammā samucchindati.

Nirodheti nekkhammena kāmacchandaṃ nirodheti, abyāpādena byāpādaṃ nirodheti, ālokasaññāya thinamiddhaṃ nirodheti, avikkhepena uddhaccaṃ nirodheti, dhammavavatthānena vicikicchaṃ nirodheti, ñāṇena avijjaṃ nirodheti, pāmojjena aratiṃ nirodheti, paṭhamena jhānena nīvaraṇe nirodheti…pe… arahattamaggena sabbakilese nirodheti.

Anupaṭṭhānatāti nekkhammaṃ paṭiladdhassa kāmacchando na upaṭṭhāti, abyāpādaṃ paṭiladdhassa byāpādo na upaṭṭhāti, ālokasaññaṃ paṭiladdhassa thinamiddhaṃ na upaṭṭhāti, avikkhepaṃ paṭiladdhassa uddhaccaṃ na upaṭṭhāti, dhammavavatthānaṃ paṭiladdhassa vicikicchā na upaṭṭhāti, ñāṇaṃ paṭiladdhassa avijjā na upaṭṭhāti, pāmojjaṃ paṭiladdhassa arati na upaṭṭhāti, paṭhamaṃ jhānaṃ paṭiladdhassa nīvaraṇā na upaṭṭhanti… pe… arahattamaggaṃ paṭiladdhassa sabbakilesā na upaṭṭhanti.

Samanti kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṃ samaṃ, byāpādassa pahīnattā abyāpādo samaṃ, thinamiddhassa pahīnattā ālokasaññā samaṃ, uddhaccassa pahīnattā avikkhepo samaṃ, vicikicchāya pahīnattā dhammavavatthānaṃ samaṃ, avijjāya pahīnattā ñāṇaṃ samaṃ, aratiyā pahīnattā pāmojjaṃ samaṃ, nīvaraṇānaṃ pahīnattā paṭhamaṃ jhānaṃ samaṃ…pe… sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamaggo samaṃ.

Sīsanti terasa sīsāni – palibodhasīsañca taṇhā, vinibandhanasīsañca māno, parāmāsasīsañca diṭṭhi, vikkhepasīsañca uddhaccaṃ, saṃkilesasīsañca avijjā, adhimokkhasīsañca saddhā, paggahasīsañca vīriyaṃ, upaṭṭhānasīsañca

sati, avikkhepasīsañca samādhi, dassanasīsañca paññā, pavattasīsañca jīvitindriyaṃ, gocarasīsañca vimokkho, saṅkhārasīsañca nirodhoti.

Samasīsakathā niṭṭhitā.

8. Satipaṭṭhānakathā

34. Sāvatthinidānaṃ. ‘‘Cattārome, bhikkhave, satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha, bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Vedanāsu…pe… citte… dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Ime kho, bhikkhave, cattāro satipaṭṭhānā’’ti.

35. [Ka] kathaṃ **kāye kāyānupassī viharati?** Idhekacco pathavīkāyaṃ aniccato anupassati, no niccato; dukkhato anupassati, no sukhato; anattato anupassati, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti, paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññaṃ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi kāyaṃ anupassati. Kāyo upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānā’’.

Bhāvanāti catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Idhekacco āpokāyaṃ…pe… tejokāyaṃ… vāyokāyaṃ… kesakāyaṃ… lomakāyaṃ… chavikāyaṃ… cammakāyaṃ… maṃsakāyaṃ… rudhirakāyaṃ… nhārukāyaṃ … aṭṭhikāyaṃ… aṭṭhimiñjakāyaṃ aniccato anupassati, no niccato; dukkhato anupassati, no sukhato; anattato anupassati, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati, nirodheti, no samudeti; paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññaṃ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi kāyaṃ anupassati. Kāyo upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānā’’.

Bhāvanāti catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ kāye kāyānupassī viharati.

[Kha] kathaṃ **vedanāsu vedanānupassī viharati?** Idhekacco sukhaṃ vedanaṃ aniccato anupassati, no niccato…pe… paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati…pe… paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi vedanaṃ anupassati. Vedanā upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ vedanaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānā’’.

Bhāvanāti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā…pe… idhekacco dukkhaṃ vedanaṃ…pe… adukkhamasukhaṃ vedanaṃ… sāmisaṃ sukhaṃ vedanaṃ… nirāmisaṃ sukhaṃ vedanaṃ… sāmisaṃ dukkhaṃ vedanaṃ… nirāmisaṃ dukkhaṃ vedanaṃ… sāmisaṃ adukkhamasukhaṃ vedanaṃ… nirāmisaṃ adukkhamasukhaṃ vedanaṃ… cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ… sotasamphassajaṃ vedanaṃ… ghānasamphassajaṃ vedanaṃ… jivhāsamphassajaṃ vedanaṃ… kāyasamphassajaṃ vedanaṃ… manosamphassajaṃ vedanaṃ aniccato anupassati, no niccato…pe… paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati…pe… paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi vedanaṃ anupassati. Vedanā upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ vedanaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānā’’.

Bhāvanāti catasso bhāvanā…pe… evaṃ vedanāsu vedanānupassī viharati.

[Ga] kathaṃ **citte cittānupassī viharati?** Idhekacco sarāgaṃ cittaṃ aniccato anupassati, no niccato…pe… paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati…pe… paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi cittaṃ anupassati. Cittaṃ upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘citte cittānupassanāsatipaṭṭhānā’’.

Bhāvanāti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Idhekacco vītarāgaṃ cittaṃ…pe… sadosaṃ cittaṃ… vītadosaṃ cittaṃ… samohaṃ cittaṃ… vītamohaṃ cittaṃ… saṃkhittaṃ cittaṃ…

vikkhittaṃ cittaṃ… mahaggataṃ cittaṃ… amahaggataṃ cittaṃ… sauttaraṃ cittaṃ… anuttaraṃ cittaṃ… samāhitaṃ cittaṃ… asamāhitaṃ cittaṃ… vimuttaṃ cittaṃ… avimuttaṃ cittaṃ… cakkhuviññāṇaṃ… sotaviññāṇaṃ… ghānaviññāṇaṃ… jivhāviññāṇaṃ… kāyaviññāṇaṃ… manoviññāṇaṃ aniccato anupassati, no niccato…pe… paṭinissajjati, no ādiyati. **Aniccato anupassanto** niccasaññaṃ pajahati…pe… paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi cittaṃ anupassati. Cittaṃ upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ anupassati. Tena vuccati – ‘‘citte cittānupassanāsatipaṭṭhānā’’.

Bhāvanāti catasso bhāvanā…pe… āsevanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ citte cittānupassī viharati.

[Gha] kathaṃ **dhammesu dhammānupassī viharati?** Idhekacco ṭhapetvā kāyaṃ ṭhapetvā vedanaṃ ṭhapetvā cittaṃ tadavasese dhamme aniccato anupassati, no niccato; dukkhato anupassati, no sukhato; anattato anupassati, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti; paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññaṃ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi te dhamme anupassati. Dhammā upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassati. Tena vuccati – ‘‘dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānā’’.

Bhāvanāti catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ dhammesu dhammānupassī viharatīti.

Satipaṭṭhānakathā niṭṭhitā.

9. Vipassanākathā

36. Evaṃ me sutaṃ – ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesi – ‘‘bhikkhavo’’ti. ‘‘Bhadante’’ti te bhikkhū bhagavato paccassosuṃ. Bhagavā etadavoca –

‘‘So vata, bhikkhave, bhikkhu kañci saṅkhāraṃ niccato samanupassanto

anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ anokkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati.

"So vata, bhikkhave, bhikkhu sabbasaṅkhāre aniccato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – ṭhānametaṃ vijjati, sammattaniyāmaṃ okkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – ṭhānametaṃ vijjati.

"So vata, bhikkhave, bhikkhu kañci saṅkhāraṃ sukhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ anokkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati.

"So vata, bhikkhave, bhikkhu sabbasaṅkhāre dukkhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ okkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – ṭhānametaṃ vijjati.

"So vata, bhikkhave, bhikkhu kañci dhammaṃ attato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ anokkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati.

"So vata, bhikkhave, bhikkhu sabbadhamme anattato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ okkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – ṭhānametaṃ vijjati.

“So vata, bhikkhave, bhikkhu nibbānaṃ dukkhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ anokkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – netaṃ ṭhānaṃ vijjati.

“So vata, bhikkhave, bhikkhu nibbānaṃ sukhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ okkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – ṭhānametaṃ vijjati”.

37. Katihākārehi anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati, katihākārehi sammattaniyāmaṃ okkamati? Cattārīsāya ākārehi anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati, cattārīsāya ākārehi sammattaniyāmaṃ okkamati.

Katamehi cattārīsāya ākārehi anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati, katamahi cattārīsāya ākārehi sammattaniyāmaṃ okkamati? Pañcakkhandhe aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato ītito upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto addhuvato atāṇato aleṇato asaraṇato rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariṇāmadhammato asārakato aghamūlato vadhakato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokadhammato paridevadhammato upāyāsadhammato saṃkilesikadhammato.

38. Pañcakkhandhe aniccato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho niccaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe dukkhato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho sukhaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe rogato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho ārogyaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe gaṇḍato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho agaṇḍaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe sallato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho visallaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe aghato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anagho nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe ābādhato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anābādho nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe parato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho aparappaccayaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe palokato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho apalokadhammo nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe ītito passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anītikaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe upaddavato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anupaddavaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe bhayato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho abhayaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe upasaggato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anupasaggaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe calato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho acalaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe pabhaṅguto passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho apabhaṅgu nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe addhuvato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho dhuvaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe atāṇato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho tāṇaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe aleṇato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho leṇaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe asaraṇato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho saraṇaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe rittato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho arittaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe tucchato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho atucchaṃ nibbānanti passanto

sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe suññato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho paramasuññaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe anattato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho paramatthaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe ādīnavato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anādīnavaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe vipariṇāmadhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho aviparināmadhammaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe asārakato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho sāraṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe aghamūlato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anaghamūlaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe vadhakato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho avadhakaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe vibhavato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho avibhavaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe sāsavato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anāsavaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe saṅkhatato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho asaṅkhataṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe mārāmisato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho nirāmisaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe jātidhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho ajātaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe jarādhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho ajaraṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe byādhidhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho abyādhi nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe maraṇadhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho amataṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe sokadhammato passanto

anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho asokaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe paridevadhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho aparidevaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe upāyāsadhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anupāyāsaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe saṃkilesikadhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho asaṃkiliṭṭhaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

39. Aniccatoti, aniccānupassanā. Dukkhatoti, dukkhānupassanā. Rogatoti, dukkhānupassanā. Gaṇḍatoti, dukkhānupassanā. Sallatoti, dukkhānupassanā. Aghatoti, dukkhānupassanā. Ābādhatoti, dukkhānupassanā. Paratoti, anattānupassanā. Palokatoti, aniccānupassanā. Ītitoti, dukkhānupassanā.

Upaddavatoti, dukkhānupassanā. Bhayatoti, dukkhānupassanā. Upasaggatoti, dukkhānupassanā. Calatoti, aniccānupassanā. Pabhaṅgutoti, aniccānupassanā. Addhuvatoti, aniccānupassanā. Atāṇatoti, dukkhānupassanā. Aleṇatoti, dukkhānupassanā. Asaraṇatoti, dukkhānupassanā. Rittatoti, anattānupassanā.

Tucchatoti, anattānupassanā. Suññatoti, anattānupassanā. Anattatoti, anattānupassanā. Ādīnavatoti, dukkhānupassanā. Vipariṇāmadhammatoti, aniccānupassanā. Asārakatoti, anattānupassanā. Aghamūlatoti, dukkhānupassanā. Vadhakatoti, dukkhānupassanā. Vibhavatoti, aniccānupassanā. Sāsavatoti, dukkhānupassanā.

Saṅkhatatoti, aniccānupassanā. Mārāmisatoti, dukkhānupassanā. Jātidhammatoti, dukkhānupassanā. Jarādhammatoti, dukkhānupassanā. Byādhidhammatoti, dukkhānupassanā. Maraṇadhammatoti, aniccānupassanā. Sokadhammatoti, dukkhānupassanā. Paridevadhammatoti, dukkhānupassanā. Upāyāsadhammatoti, dukkhānupassanā. Saṃkilesikadhammatoti, dukkhānupassanā.

Imehi cattālīsāya ākārehi anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Imehi cattālīsāya ākārehi sammattaniyāmaṃ okkamati.

Imehi cattālīsāya ākārehi anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhantassa, imehi

cattālīsāya ākārehi sammattaniyāmaṃ okkamantassa kati aniccānupassanā, kati dukkhānupassanā, kati anattānupassanā?

Pañcavīsati anattānupassanā, paññāsa aniccānupassanā;

Sataṃ pañcavīsati ceva, yāni dukkhe pavuccareti.

Vipassanākathā niṭṭhitā.

10. Mātikākathā

40. Nicchāto , mokkho vimokkho, vijjāvimutti, adhisīlaṃ, adhicittaṃ, adhipaññā, passaddhi, ñāṇaṃ, dassanaṃ visuddhi nekkhammaṃ, nissaraṇaṃ paviveko, vossaggo, cariyā, jhānavimokkho, bhāvanā, adhiṭṭhānaṃ, jīvitaṃ.

41. **Nicchāto**ti nekkhammena kāmacchandato nicchāto, abyāpādena byāpādato nicchāto…pe… paṭhamena jhānena nīvaraṇehi nicchāto…pe… arahattamaggena sabbakilesehi nicchāto.

Mokkho vimokkhoti nekkhammena kāmacchandato muccatīti – mokkho vimokkho. Abyāpādena byāpādato muccatīti – mokkho vimokkho…pe… paṭhamena jhānena nīvaraṇehi muccatīti – mokkho vimokkho…pe… arahattamaggena sabbakilesehi muccatīti – mokkho vimokkho.

Vijjāvimuttīti nekkhammaṃ vijjatīti vijjā, kāmacchandato muccatīti vimutti. Vijjanto muccati, muccanto vijjatīti – vijjāvimutti. Abyāpādo vijjatīti vijjā, byāpādato vimuccatīti vimutti. Vijjanto muccati, muccanto vijjatīti – vijjāvimutti…pe… arahattamaggo vijjatīti vijjā, sabbakilesehi muccatīti vimutti. Vijjanto muccati, muccanto vijjatīti – vijjāvimutti.

Adhisīlaṃ adhicittaṃ adhipaññāti nekkhammena kāmacchandaṃ, saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā. Yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā. Yo tattha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā. Abyāpādena byāpādaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi…pe… arahattamaggena sabbakilese saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi. Dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā. Yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ

adhicittasikkhā. Yo tattha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā.

Passaddhīti nekkhammena kāmacchandaṃ paṭippassambheti, abyāpādena byāpādaṃ paṭippassambheti…pe… arahattamaggena sabbakilese paṭippassambheti.

Ñāṇanti kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ; byāpādassa pahīnattā abyāpādo ñātaṭṭhena ñāṇaṃ…pe… sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamaggo ñātaṭṭhena ñāṇaṃ.

Dassananti kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṃ diṭṭhattā dassanaṃ. Byāpādassa pahīnattā abyāpādo diṭṭhattā dassanaṃ…pe… sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamaggo diṭṭhattā dassanaṃ.

Visuddhīti kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammena visujjhati. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādena visujjhati…pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggena visujjhati.

Nekkhammanti kāmānametaṃ nissaraṇaṃ, yadidaṃ nekkhammaṃ. Rūpānametaṃ nissaraṇaṃ, yadidaṃ āruppaṃ. Yaṃ kho pana kiñci bhūtaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ, nirodho tassa nekkhammaṃ. Byāpādassa abyāpādo nekkhammaṃ. Thinamiddhassa ālokasaññā nekkhammaṃ…pe… sabbakilesānaṃ arahattamaggo nekkhammaṃ.

Nissaraṇanti kāmānametaṃ nissaraṇaṃ, yadidaṃ nekkhammaṃ. Rūpānametaṃ nissaraṇaṃ, yadidaṃ āruppaṃ. Yaṃ kho pana kiñci bhūtaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ, nirodho tassa nissaraṇaṃ. Kāmacchandassa nekkhammaṃ nissaraṇaṃ. Byāpādassa abyāpādo nissaraṇaṃ…pe… sabbakilesānaṃ arahattamaggo nissaraṇaṃ.

Pavivekoti kāmacchandassa nekkhammaṃ paviveko …pe… sabbakilesānaṃ arahattamaggo paviveko.

Vossaggoti nekkhammena kāmacchandaṃ vossajjatīti – vossaggo. Abyāpādena byāpādaṃ vossajjatīti – vossaggo…pe… arahattamaggena sabbakilese vossajjatīti – vossaggo.

Cariyāti kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammena carati. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādena carati…pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggena carati.

Jhānavimokkhoti nekkhammaṃ jhāyatīti – jhānaṃ. Kāmacchandaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Jhāyanto muccatīti – jhānavimokkho. Jhāpento muccatīti – jhānavimokkho. Jhāyantīti dhammā. Jhāpentīti kilese. Jhāte ca jhāpe ca jānātīti – jhānajhāyī . Abyāpādo jhāyatīti jhānaṃ. Byāpādaṃ jhāpetīti – jhānaṃ…pe… ālokasaññā jhāyatīti – jhānaṃ. Thinamiddhaṃ jhāpetīti – jhānaṃ…pe… arahattamaggo jhāyatīti – jhānaṃ. Sabbakilese jhāpetīti – jhānaṃ. Jhāyanto muccatīti – jhānavimokkho. Jhāpento muccatīti – jhānavimokkho. Jhāyantīti – dhammā. Jhāpentīti – kilese. Jhāte ca jhāpe ca jānātīti – jhānajhāyī.

42. **Bhāvanā adhiṭṭhānaṃ jīvita**nti kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno. Nekkhammavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānasampanno. Svāyaṃ evaṃ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno samaṃ jīvati, no visamaṃ; sammā jīvati, no micchā; visuddhaṃ jīvati, no kiliṭṭhanti – ājīvasampanno. Svāyaṃ evaṃ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampanno yaññadeva parisaṃ upasaṅkamati – yadi khattiyaparisaṃ yadi brāhmaṇaparisaṃ yadi gahapatiparisaṃ yadi samaṇaparisaṃ – visārado upasaṅkamati amaṅkubhūto. Taṃ kissa hetu? Tathā hi so bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampanno.

Byāpādaṃ pajahanto abyāpādaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno…pe… thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno…pe… uddhaccaṃ pajahanto avikkhepaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno…pe… vicikicchaṃ pajahanto dhammavavatthānaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno…pe… avijjaṃ pajahanto vijjaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno…pe… aratiṃ pajahanto pāmojjaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno…pe… nīvaraṇe pajahanto paṭhamaṃ jhānaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno…pe… sabbakilese pajahanto arahattamaggaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno. Arahattamaggavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānasampanno. Svāyaṃ evaṃ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno samaṃ jīvati, no visamaṃ; sammā jīvati, no micchā; visuddhaṃ jīvati, no kiliṭṭhanti – ājīvasampanno. Svāyaṃ evaṃ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampanno yaññadeva parisaṃ upasaṅkamati – yadi khattiyaparisaṃ yadi brāhmaṇaparisaṃ yadi gahapatiparisaṃ yadi samaṇaparisaṃ – visārado upasaṅkamati amaṅkubhūto. Taṃ kissa hetu? Tathā hi so bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampannoti.

Mātikākathā niṭṭhitā.

Paññāvaggo tatiyo.

Tassuddānaṃ –

Paññā iddhi abhisamayo, viveko cariyapañcamo;

Pāṭihāri samasīsi, satipaṭṭhānā vipassanā;

Tatiye paññāvaggamhi, mātikāya ca te dasāti.

Mahāvaggo yuganaddho, paññāvaggo ca nāmato;

Tayova vaggā imamhi , paṭisambhidāpakaraṇe.

Anantanayamaggesu, gambhīro sāgarūpamo;

Nabhañca tārakākiṇṇaṃ, thūlo jātassaro yathā;

Kathikānaṃ visālāya, yogīnaṃ ñāṇajotananti.

Paṭisambhidāmaggapāḷi niṭṭhitā.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Nettippakaraṇapāḷi

1. Saṅgahavāro

Yaṃ loko pūjayate, salokapālo sadā namassati ca;

Tasseta sāsanavaraṃ, vidūhi ñeyyaṃ naravarassa.

Dvādasa padāni suttaṃ, taṃ sabbaṃ byañjanañca attho ca;

Taṃ viññeyyaṃ ubhayaṃ, ko attho byañjanaṃ katamaṃ.

Soḷasahārā netti , pañcanayā sāsanassa pariyeṭṭhi;

Aṭṭhārasamūlapadā, mahakaccānena niddiṭṭhā.

Hārā byañjanavicayo, suttassa nayā tayo ca suttattho;

Ubhayaṃ pariggahītaṃ, vuccati suttaṃ yathāsuttaṃ.

Yā ceva desanā yañca, desitaṃ ubhayameva viññeyyaṃ;

Tatrāyamānupubbī, navavidhasuttantapariyeṭṭhīti.

Saṅgahavāro.

2. Uddesavāro

1. Tattha katame soḷasa hārā? Desanā vicayo yutti padaṭṭhāno lakkhaṇo catubyūho āvaṭṭo vibhatti parivattano vevacano paññatti otaraṇo sodhano adhiṭṭhāno parikkhāro samāropano iti.

Tassānugīti

Desanā vicayo yutti, padaṭṭhāno ca lakkhaṇo;

Catubyūho ca āvaṭṭo, vibhatti parivattano.

Vevacano ca paññatti, otaraṇo ca sodhano;

Adhiṭṭhāno parikkhāro, samāropano soḷaso .

Ete soḷasa hārā, pakittitā atthato asaṃkiṇṇā;

Etesañceva bhavati, vitthāratayā nayavibhattīti.

2. Tattha katame pañca nayā? Nandiyāvaṭṭo tipukkhalo sīhavikkīḷito disālocano aṅkuso iti.

Tassānugīti

Paṭhamo nandiyāvaṭṭo, dutiyo ca tipukkhalo;

Sīhavikkīḷito nāma, tatiyo nayalañjako .

Disālocanamāhaṃsu, catutthaṃ nayamuttamaṃ;

Pañcamo aṅkuso nāma, sabbe pañca nayā gatāti.

3. Tattha katamāni aṭṭhārasa mūlapadāni? Nava padāni kusalāni nava padāni akusalāni. Tattha katamāni nava padāni akusalāni, taṇhā avijjā lobho doso moho subhasaññā sukhasaññā niccasaññā attasaññāti, imāni nava padāni akusalāni, yattha sabbo akusalapakkho saṅgahaṃ samosaraṇaṃ gacchati.

Tattha katamāni nava padāni kusalāni? Samatho vipassanā alobho adoso amoho asubhasaññā dukkhasaññā aniccasaññā anattasaññāti, imāni nava padāni kusalāni, yattha sabbo kusalapakkho saṅgahaṃ samosaraṇaṃ gacchati.

Tatridaṃ uddānaṃ

Taṇhā ca avijjāpi ca, lobho doso tatheva moho ca;

Caturo ca vipallāsā, kilesabhūmī nava padāni.

Samatho ca vipassanā ca, kusalāni ca yāni tīṇi mūlāni;

Caturo satipaṭṭhānā, indriyabhūmī nava padāni.

Navahi ca padehi kusalā, navahi ca yujjanti akusalapakkhā;

Ete kho mūlapadā, bhavanti aṭṭhārasa padānīti.

Uddesavāro.

3. Niddesavāro

4. Tattha saṅkhepato netti kittitā.

Hārasaṅkhepo

1.

Assādādīnavatā, nissaraṇampi ca phalaṃ upāyo ca;

Āṇattī ca bhagavato, yogīnaṃ **desanāhāro**.

2.

Yaṃ pucchitañca vissajjitañca, suttassa yā ca anugīti;

Suttassa yo pavicayo, hāro **vicayo**ti niddiṭṭho.

3.

Sabbesaṃ hārānaṃ, yā bhūmī yo ca gocaro tesaṃ;

Yuttāyuttaparikkhā, hāro **yuttī**ti niddiṭṭho.

4.

Dhammaṃ deseti jino, tassa ca dhammassa yaṃ padaṭṭhānaṃ;

Iti yāva sabbadhammā, eso hāro **padaṭṭhāno**.

5.

Vuttamhi ekadhamme, ye dhammā ekalakkhaṇā keci;

Vuttā bhavanti sabbe, so hāro **lakkhaṇo** nāma.

6.

Neruttamadhippāyo, byañjanamatha desanānidānañca;

Pubbāparānusandhī, eso hāro **catubyūho**.

7.

Ekamhi padaṭṭhāne, pariyesati sesakaṃ padaṭṭhānaṃ;

Āvaṭṭati paṭipakkhe, **āvaṭṭo** nāma so hāro.

8.

Dhammañca padaṭṭhānaṃ, bhūmiñca vibhajjate ayaṃ hāro;

Sādhāraṇe asādhāraṇe ca neyyo **vibhattī**ti.

9.

Kusalākusale dhamme, niddiṭṭhe bhāvite pahīne ca;

Parivattati paṭipakkhe, hāro **parivattano** nāma.

10.

Vevacanāni bahūni tu, sutte vuttāni ekadhammassa;

Yo jānāti suttavidū, **vevacano** nāma so hāro.

11.

Ekaṃ bhagavā dhammaṃ, paññattīhi vividhāhi deseti;

So ākāro ñeyyo, **paññattī** nāma hāroti.

12.

Yo ca paṭiccuppādo, indriyakhandhā ca dhātu āyatanā;

Etehi otarati yo, **otaraṇo** nāma so hāro.

13.

Vissajjitamhi pañhe, gāthāyaṃ pucchitāyamārabbha;

Suddhāsuddhaparikkhā, hāro so **sodhano** nāma.

14.

Ekattatāya dhammā, yepi ca vemattatāya niddiṭṭhā;

Tena vikappayitabbā, eso hāro **adhiṭṭhāno**.

15.

Ye dhammā yaṃ dhammaṃ, janayantippaccayā paramparato;

Hetumavakaḍḍhayitvā, eso hāro **parikkhāro**.

16.

Ye dhammā yaṃ mūlā, ye cekatthā pakāsitā muninā;

Te samaropayitabbā, esa **samāropano** hāro.

Nayasaṅkhepo

17.

Taṇhañca avijjampi ca, samathena vipassanā yo neti;

Saccehi yojayitvā, ayaṃ nayo **nandiyāvaṭṭo**.

18.

Yo akusale samūlehi, neti kusale ca kusalamūlehi;

Bhūtaṃ tathaṃ avitathaṃ, **tipukkhalaṃ** taṃ nayaṃ āhu.

19.

Yo neti vipallāsehi, kilese indriyehi saddhamme;

Etaṃ nayaṃ nayavidū, **sīhavikkīḷitaṃ** āhu.

20.

Veyyākaraṇesu hi ye, kusalākusalā tahiṃ tahiṃ vuttā;

Manasā volokayate, taṃ khu **disālocanaṃ** āhu.

21.

Oloketvā disalocanena, ukkhipiya yaṃ samāneti;

Sabbe kusalākusale, ayaṃ nayo **aṅkuso** nāma.

22.

Soḷasa hārā paṭhamaṃ, disalocanato disā viloketvā;

Saṅkhipiya aṅkusena hi, nayehi tīhi niddise suttaṃ.

Dvādasapada

23.

Akkharaṃ padaṃ byañjanaṃ, nirutti tatheva niddeso;

Ākārachaṭṭhavacanaṃ, ettāva byañjanaṃ sabbaṃ.

24.

Saṅkāsanā pakāsanā, vivaraṇā vibhajanuttānīkammapaññatti;

Etehi chahi padehi, attho kammañca niddiṭṭhaṃ.

25.

Tīṇi ca nayā anūnā, atthassa ca chappadāni gaṇitāni;

Navahi padehi bhagavato, vacanassattho samāyutto.

26.

Atthassa navappadāni, byañjanapariyeṭṭhiyā catubbīsa;

Ubhayaṃ saṅkalayitvā , tettiṃsā ettikā nettīti.

4. Paṭiniddesavāro

1. Desanāhāravibhaṅgo

5. Tattha katamo desanāhāro? ‘‘Assādādīnavatā’’ti gāthā ayaṃ desanāhāro. Kiṃ desayati? Assādaṃ ādīnavaṃ nissaraṇaṃ phalaṃ upāyaṃ āṇattiṃ. Dhammaṃ vo, bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ pakāsessāmīti.

Tattha katamo assādo?

‘‘Kāmaṃ kāmayamānassa, tassa cetaṃ samijjhati;

Addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchatī’’ti.

Ayaṃ assādo.

Tattha katamo ādīnavo?

‘‘Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno;

Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppatī’’ti.

Ayaṃ ādīnavo.

Tattha katamaṃ nissaraṇaṃ?

‘‘Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatī’’ti.

Idaṃ nissaraṇaṃ.

Tattha katamo assādo?

“Khettaṃ vatthuṃ hiraññaṃ vā, gavāssaṃ dāsaporisaṃ;

Thiyo bandhū puthū kāme, yo naro anugijjhatī”ti.

Ayaṃ assādo.

Tattha katamo ādīnavo?

“Abalā naṃ balīyanti, maddante naṃ parissayā;

Tato naṃ dukkhamanveti, nāvaṃ bhinnamivodaka”nti.

Ayaṃ ādīnavo.

Tattha katamaṃ nissaraṇaṃ?

“Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye;

Te pahāya tare oghaṃ, nāvaṃ sitvāva pāragū”ti.

Idaṃ nissaraṇaṃ.

Tattha katamaṃ phalaṃ?

“Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ, chattaṃ mahantaṃ yatha vassakāle;

Esānisaṃso dhamme suciṇṇe, na duggatiṃ gacchati dhammacārī”ti.

Idaṃ phalaṃ.

Tattha katamo upāyo?

“Sabbe saṅkhārā aniccā”ti…pe…

“Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti…pe…

“Sabbe dhammā anattā”ti, yadā paññāya passati;

Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā”ti.

Ayaṃ upāyo.

Tattha katamā āṇatti?

“Cakkhumā visamānīva, vijjamāne parakkame;

Paṇḍito jīvalokasmiṃ, pāpāni parivajjaye”ti.

Ayaṃ āṇatti.

“‘Suññato lokaṃ avekkhassu,

Mogharājā’ti āṇatti, ‘sadā sato’ti upāyo;

‘Attānudiṭṭhiṃ ūhacca , evaṃ maccutaro siyā”’.

Idaṃ phalaṃ.

6. Tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa nissaraṇaṃ desayati, vipañcitaññussa puggalassa ādīnavañca nissaraṇañca desayati, neyyassa puggalassa assādañca ādīnavañca nissaraṇañca desayati.

Tattha catasso paṭipadā, cattāro puggalā. Taṇhācarito mando satindriyena dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti satipaṭṭhānehi nissayehi. Taṇhācarito udatto samādhindriyena dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyāti jhānehi nissayehi. Diṭṭhicarito mando vīriyindriyena sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti sammappadhānehi nissayehi. Diṭṭhicarito udatto paññindriyena sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyāti saccehi nissayehi.

Ubho taṇhācaritā samathapubbaṅgamāya vipassanā niyyanti rāgavirāgāya cetovimuttiyā. Ubho diṭṭhicaritā vipassanāpubbaṅgame samathena niyyanti avijjāvirāgāya paññāvimuttiyā.

Tattha ye samathapubbaṅgamāhi paṭipadāhi niyyanti, te nandiyāvaṭṭena nayena hātabbā, ye vipassanāpubbaṅgamāhi paṭipadāhi niyyanti, te sīhavikkīḷitena nayena hātabbā.

7. Svāyaṃ hāro kattha sambhavati, yassa satthā vā dhammaṃ desayati aññataro vā garuṭṭhānīyo sabrahmacārī, so taṃ dhammaṃ sutvā saddhaṃ paṭilabhati. Tattha yā vīmaṃsā ussāhanā tulanā upaparikkhā, ayaṃ

sutamayī paññā. Tathā sutena nissayena yā vīmaṃsā tulanā upaparikkhā manasānupekkhaṇā, ayaṃ cintāmayī paññā. Imāhi dvīhi paññāhi manasikārasampayuttassa yaṃ ñāṇaṃ uppajjati dassanabhūmiyaṃ vā bhāvanābhūmiyaṃ vā, ayaṃ bhāvanāmayī paññā.

8. Paratoghosā sutamayī paññā. Paccattasamuṭṭhitā yoniso manasikārā cintāmayī paññā. Yaṃ parato ca ghosena paccattasamuṭṭhitena ca yonisomanasikārena ñāṇaṃ uppajjati, ayaṃ bhāvanāmayī paññā. Yassa imā dve paññā atthi sutamayī cintāmayī ca, ayaṃ ugghaṭitaññū. Yassa sutamayī paññā atthi, cintāmayī natthi, ayaṃ vipañcitaññū . Yassa neva sutamayī paññā atthi na cintāmayī, ayaṃ neyyo.

9. Sāyaṃ dhammadesanā kiṃ desayati? Cattāri saccāni dukkhaṃ samudayaṃ nirodhaṃ maggaṃ. Ādīnavo ca phalañca dukkhaṃ, assādo samudayo, nissaraṇaṃ nirodho, upāyo āṇatti ca maggo. Imāni cattāri saccāni. Idaṃ dhammacakkaṃ.

Yathāha bhagavā – ‘‘idaṃ dukkha’’nti me, bhikkhave, bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasmiṃ, sabbaṃ dhammacakkaṃ.

Tattha aparimāṇā padā, aparimāṇā akkharā, aparimāṇā byañjanā, aparimāṇā ākārā neruttā niddesā. Etasseva atthassa saṅkāsanā pakāsanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ paññatti, itipidaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ.

‘‘Ayaṃ dukkhasamudayo’’ti me, bhikkhave, bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ…pe… ‘‘ayaṃ dukkhanirodho’’ti me, bhikkhave…pe… ‘‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’’ti me, bhikkhave, bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasmiṃ.

Tattha aparimāṇā padā, aparimāṇā akkharā, aparimāṇā byañjanā, aparimāṇā ākārā neruttā niddesā. Etasseva atthassa saṅkāsanā pakāsanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ paññatti itipidaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ.

Tattha bhagavā akkharehi saṅkāseti, padehi pakāseti, byañjanehi vivarati, ākārehi vibhajati, niruttīhi uttānīkaroti , niddesehi paññapeti.

Tattha bhagavā akkharehi ca padehi ca ugghaṭeti , byañjanehi ca ākārehi ca vipañcayati, niruttīhi ca niddesehi ca vitthāreti. Tattha ugghaṭanā ādi, vipañcanā majjhe, vitthāraṇā pariyosānaṃ. Soyaṃ dhammavinayo ugghaṭīyanto ugghaṭitaññūpuggalaṃ vineti, tena naṃ āhu ‘‘ādikalyāṇo’’ti. Vipañcīyanto vipañcitaññūpuggalaṃ vineti, tena naṃ āhu ‘‘majjhekalyāṇo’’ti. Vitthārīyanto neyyaṃ puggalaṃ vineti, tena naṃ āhu ‘‘pariyosānakalyāṇo’’ti.

10. Tattha chappadāni attho saṅkāsanā pakāsanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ paññatti, imāni chappadāni attho. Chappadāni byañjanaṃ akkharaṃ padaṃ byañjanaṃ ākāro nirutti niddeso, imāni chappadāni byañjanaṃ. Tenāha bhagavā ‘‘dhammaṃ vo, bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjana’’nti.

Kevalanti lokuttaraṃ, na missaṃ lokiyehi dhammehi. **Paripuṇṇa**nti paripūraṃ anūnaṃ anatirekaṃ. **Parisuddha**nti nimmalaṃ sabbamalāpagataṃ pariyodātaṃ upaṭṭhitaṃ sabbavisesānaṃ, idaṃ vuccati tathāgatapadaṃitipi tathāgatanisevitaṃitipi tathāgatārañjitaṃitipi, atocetaṃ brahmacariyaṃ paññāyati. Tenāha bhagavā ‘‘kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ pakāsessāmī’’ti.

Kesaṃ ayaṃ dhammadesanā, yogīnaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano –

‘‘Assādādīnavatā, nissaraṇampi ca phalaṃ upāyo ca;

Āṇattī ca bhagavato, yogīnaṃ desanāhāro’’ti.

Niyutto desanāhāro.

2. Vicayahāravibhaṅgo

11. Tattha katamo vicayo hāro? ‘‘Yaṃ pucchitañca vissajjitañcā’’ti gāthā, ayaṃ vicayo hāro.

Kiṃ vicinati? Padaṃ vicinati, pañhaṃ vicinati, visajjanaṃ vicinati, pubbāparaṃ vicinati, assādaṃ vicinati, ādīnavaṃ vicinati, nissaraṇaṃ vicinati, phalaṃ vicinati, upāyaṃ vicinati, āṇattiṃ vicinati, anugītiṃ vicinati, sabbe nava suttante vicinati. Yathā kiṃ bhave, yathā āyasmā ajito pārāyane bhagavantaṃ pañhaṃ pucchati –

“Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito,]

Kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanaṃ brūsi, kiṃ su tassa mahabbhaya”nti.

Imāni cattāri padāni pucchitāni, so eko pañho. Kasmā? Ekavatthu pariggahā, evañhi āha “kenassu nivuto loko”ti lokādhiṭṭhānaṃ pucchati, “kenassu nappakāsatī”ti lokassa appakāsanaṃ pucchati, “kissābhilepanaṃ brūsī”ti lokassa abhilepanaṃ pucchati, “kiṃsu tassa mahabbhaya”nti tasseva lokassa mahābhayaṃ pucchati. Loko tividho kilesaloko bhavaloko indriyaloko.

Tattha visajjanā –

“Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā,]

Vivicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhaya”nti.

Imāni cattāri padāni imehi catūhi padehi visajjitāni paṭhamaṃ paṭhamena, dutiyaṃ dutiyena, tatiyaṃ tatiyena, catutthaṃ catutthena.

“Kenassu nivuto loko”ti pañhe “avijjāya nivuto loko”ti visajjanā. Nīvaraṇehi nivuto loko, avijjānīvaraṇā hi sabbe sattā. Yathāha bhagavā “sabbasattānaṃ, bhikkhave, sabbapāṇānaṃ sabbabhūtānaṃ pariyāyato ekameva nīvaraṇaṃ vadāmi yadidaṃ avijjā, avijjānīvaraṇā hi sabbe sattā. Sabbasova, bhikkhave, avijjāya nirodhā cāgā paṭinissaggā natthi sattānaṃ nīvaraṇanti vadāmī”ti. Tena ca paṭhamassa padassa visajjanā yuttā.

“Kenassu nappakāsatī”ti pañhe “vivicchā pamādā nappakāsatī”ti visajjanā. Yo puggalo nīvaraṇehi nivuto, so vivicchati. Vivicchā nāma vuccati vicikicchā. So vicikicchanto nābhisaddahati, na abhisaddahanto vīriyaṃ nārabhati akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ sacchikiriyāya. So idhappamādamanuyutto viharati pamatto, sukke dhamme na uppādiyati, tassa te anuppādiyamānā nappakāsanti, yathāha bhagavā –

“Dūre santo pakāsanti , himavantova pabbato;

Asantettha na dissanti, rattiṃ khittā yathā sarā;

Te guṇehi pakāsanti, kittiyā ca yasena cā''ti.

Tena ca dutiyassa padassa visajjanā yuttā.

''Kissābhilepanaṃ brūsī''ti pañhe ''jappābhilepanaṃ brūmī''ti visajjanā. Jappā nāma vuccati taṇhā. Sā kathaṃ abhilimpati? Yathāha bhagavā –

''Ratto atthaṃ na jānāti, ratto dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ rāgo sahate nara''nti.

Sāyaṃ taṇhā āsattibahulassa puggalassa ''evaṃ abhijappā''ti karitvā tattha loko abhilitto nāma bhavati, tena ca tatiyassa padassa visajjanā yuttā.

''Kiṃ su tassa mahabbhaya''nti pañhe ''dukkhamassa mahabbhaya''nti visajjanā. Duvidhaṃ dukkhaṃ – kāyikañca cetasikañca. Yaṃ kāyikaṃ idaṃ dukkhaṃ, yaṃ cetasikaṃ idaṃ domanassaṃ. Sabbe sattā hi dukkhassa ubbijjanti, natthi bhayaṃ dukkhena samasamaṃ, kuto vā pana tassa uttaritaraṃ? Tisso dukkhatā – dukkhadukkhatā saṅkhāradukkhatā vipariṇāmadukkhatā. Tattha loko odhaso kadāci karahaci dukkhadukkhatāya muccati. Tathā vipariṇāmadukkhatāya. Taṃ kissa hetu? Honti loke appābādhāpi dīghāyukāpi. Saṅkhāradukkhatāya pana loko anupādisesāya nibbānadhātuyā muccati, tasmā saṅkhāradukkhatā dukkhaṃ lokassāti katvā dukkhamassa mahabbhayanti. Tena ca catutthassa padassa visajjanā yuttā. Tenāha bhagavā ''avijjāya nivuto loko''ti.

Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito,]

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhīyare .

Imāni cattāri padāni pucchitāni. Te dve pañhā. Kasmā? Imehi batvādhivacanena pucchitā. Evaṃ samāpannassa lokassa evaṃ saṃkiliṭṭhassa kiṃ lokassa vodānaṃ vuṭṭhānamiti, evañhi āha.

Savanti sabbadhi sotāti. Asamāhitassa savanti abhijjhābyāpādappamādabahulassa. Tattha yā abhijjhā ayaṃ lobho akusalamūlaṃ, yo byāpādo ayaṃ doso akusalamūlaṃ, yo pamādo ayaṃ moho akusalamūlaṃ. Tassevaṃ asamāhitassa chasu āyatanesu taṇhā

savanti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā, yathāha bhagavā –

"Savatī"ti ca kho, bhikkhave, channetaṃ ajjhattikānaṃ āyatanānaṃ adhivacanaṃ. Cakkhu savati manāpikesu rūpesu, amanāpikesu paṭihaññatīti. Sotaṃ…pe… ghānaṃ… jivhā… kāyo… mano savati manāpikesu dhammesu amanāpikesu paṭihaññatīti. Iti sabbā ca savati, sabbathā ca savati. Tenāha "savanti sabbadhi sotā"ti.

"Sotānaṃ kiṃ nivāraṇa"nti pariyuṭṭhānavighātaṃ pucchati, idaṃ vodānaṃ. "Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhīyare"ti anusayasamugghātaṃ pucchati, idaṃ vuṭṭhānaṃ.

Tattha visajjanā –

"Yāni sotāni lokasmiṃ, [ajitāti bhagavā,]

Sati tesaṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhīyare"ti.

Kāyagatāya satiyā bhāvitāya bahulīkatāya cakkhu nāviñchati manāpikesu rūpesu, amanāpikesu na paṭihaññati, sotaṃ…pe… ghānaṃ… jivhā… kāyo… mano nāviñchati manāpikesu dhammesu, amanāpikesu na paṭihaññati. Kena kāraṇena? Saṃvutanivāritattā indriyānaṃ. Kena te saṃvutanivāritā? Satiārakkhena. Tenāha bhagavā – "sati tesaṃ nivāraṇa"nti.

Paññāya anusayā pahīyanti, anusayesu pahīnesu pariyuṭṭhānā pahīyanti. Kissa , anusayassa pahīnattā? Taṃ yathā khandhavantassa rukkhassa anavasesamūluddharaṇe kate pupphaphalapallavaṅkurasantati samucchinnā bhavati. Evaṃ anusayesu pahīnesu pariyuṭṭhānasantati samucchinnā bhavati pidahitā paṭicchannā. Kena? Paññāya. Tenāha bhagavā "paññāyete pidhīyare"ti.

"Paññā ceva sati ca, [iccāyasmā ajito,]

Nāmarūpañca mārisa;

Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhatī"ti.

"Yametaṃ pañhaṃ apucchi , ajita taṃ vadāmi te;

Yattha nāmañca rūpañca, asesaṃ uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatī''ti.

Ayaṃ pañhe anusandhiṃ pucchati. Anusandhiṃ pucchanto kiṃ pucchati? Anupādisesaṃ nibbānadhātuṃ. Tīṇi ca saccāni saṅkhatāni nirodhadhammāni dukkhaṃ samudayo maggo, nirodho asaṅkhato. Tattha samudayo dvīsu bhūmīsu pahīyati dassanabhūmiyā ca bhāvanābhūmiyā ca. Dassanena tīṇi saṃyojanāni pahīyanti sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāso, bhāvanāya satta saṃyojanāni pahīyanti kāmacchando byāpādo rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṃ avijjāvasesā . Tedhātuke imāni dasa saṃyojanāni pañcorambhāgiyāni pañcuddhambhāgiyāni.

12. Tattha tīṇi saṃyojanāni sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāso anaññātaññassāmītindriyaṃ adhiṭṭhāya nirujjhanti. Satta saṃyojanāni kāmacchando byāpādo rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṃ avijjāvasesā aññindriyaṃ adhiṭṭhāya nirujjhanti. Yaṃ pana evaṃ jānāti ''khīṇā me jātī''ti, idaṃ khaye ñāṇaṃ. ''Nāparaṃ itthattāyā''ti pajānāti, idaṃ anuppāde ñāṇaṃ. Imāni dve ñāṇāni aññātāvindriyaṃ. Tattha yañca anaññātaññassāmītindriyaṃ yañca aññindriyaṃ, imāni aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇantassa nirujjhanti, tattha yañca khaye ñāṇaṃ yañca anuppāde ñāṇaṃ, imāni dve ñāṇāni ekapaññā.

Api ca ārammaṇasaṅketena dve nāmāni labbhanti, ''khīṇā me jātī''ti pajānantassa khaye ñāṇanti nāmaṃ labhati, ''nāparaṃ itthattāyā''ti pajānantassa anuppāde ñāṇanti nāmaṃ labhati. Sā pajānanaṭṭhena paññā, yathādiṭṭhaṃ apilāpanaṭṭhena sati.

13. Tattha ye pañcupādānakkhandhā, idaṃ nāmarūpaṃ. Tattha ye phassapañcamakā dhammā, idaṃ nāmaṃ. Yāni pañcindriyāni rūpāni, idaṃ rūpaṃ. Tadubhayaṃ nāmarūpaṃ viññāṇasampayuttaṃ tassa nirodhaṃ bhagavantaṃ pucchanto āyasmā ajito pārāyane evamāha –

''Paññā ceva sati ca, nāmarūpañca mārisa;

Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhatī''ti.

Tattha sati ca paññā ca cattāri indriyāni, sati dve indriyāni satindriyañca samādhindriyañca, paññā dve indriyāni paññindriyañca vīriyindriyañca. Yā imesu catūsu indriyesu saddahanā okappanā, idaṃ saddhindriyaṃ. Tattha yā saddhādhipateyyā cittekaggatā, ayaṃ chandasamādhi.

Samāhite citte kilesānaṃ vikkhambhanatāya paṭisaṅkhānabalena vā bhāvanābalena vā, idaṃ pahānaṃ. Tattha ye assāsapassāsā vitakkavicārā saññāvedayitā sarasaṅkappā, ime saṅkhārā. Iti purimako ca chandasamādhi, kilesavikkhambhanatāya ca pahānaṃ ime ca saṅkhārā, tadubhayaṃ chandasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Tattha yā vīriyādhipateyyā cittekaggatā, ayaṃ vīriyasamādhi…pe… tattha yā cittādhipateyyā cittekaggatā, ayaṃ cittasamādhi…pe… tattha yā vīmaṃsādhipateyyā cittekaggatā, ayaṃ vīmaṃsāsamādhi. Samāhite citte kilesānaṃ vikkhambhanatāya paṭisaṅkhānabalena vā bhāvanābalena vā, idaṃ pahānaṃ. Tattha ye assāsapassāsā vitakkavicārā saññāvedayitā sarasaṅkappā, ime saṅkhārā. Iti purimako ca vīmaṃsāsamādhi, kilesavikkhambhanatāya ca pahānaṃ ime ca saṅkhārā, tadubhayaṃ vīmaṃsāsamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ.

14. Sabbo samādhi ñāṇamūlako ñāṇapubbaṅgamo ñāṇānuparivatti.

Yathā pure tathā pacchā, yathā pacchā tathā pure;

Yathā divā tathā rattiṃ , yathā rattiṃ tathā divā.

Iti vivaṭena cetasā apariyonaddhena sappabhāsaṃ cittaṃ bhāveti. Pañcindriyāni kusalāni cittasahabhūni citte uppajjamāne uppajjanti, citte nirujjhamāne nirujjhanti. Nāmarūpañca viññāṇahetukaṃ viññāṇapaccayā nibbattaṃ, tassa maggena hetu upacchinno, viññāṇaṃ anāhāraṃ anabhinanditaṃ appaṭisandhikaṃ taṃ nirujjhati. Nāmarūpamapi ahetu appaccayaṃ punabbhavaṃ na nibbattayati . Evaṃ viññāṇassa nirodhā paññā ca sati ca nāmarūpañca nirujjhati. Tenāha bhagavā –

“Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;

Yattha nāmañca rūpañca, asesaṃ uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatī”ti.

“Ye ca saṅkhātadhammāse, [iccāyasmā ajito]

Ye ca sekkhā puthū idha;

Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisā”ti.

15. Imāni tīṇi padāni pucchitāni, te tayo pañhā. Kissa? Sekhāsekhavipassanāpubbaṅgamappahānayogena, evañhi āha. ‘‘Ye ca saṅkhātadhammāse’’ti arahattaṃ pucchati, ‘‘ye ca sekhā puthū idhā’’ti sekhaṃ pucchati, ‘‘tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisā’’ti vipassanāpubbaṅgamaṃ pahānaṃ pucchati.

Tattha visajjanā –

‘‘Kāmesu nābhigijjheyya, [ajitāti bhagavā]

Manasānāvilo siyā;

Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje’’ti.

Bhagavato sabbaṃ kāyakammaṃ ñāṇapubbaṅgamaṃ ñāṇānuparivatti, sabbaṃ vacīkammaṃ ñāṇapubbaṅgamaṃ ñāṇānuparivatti, sabbaṃ manokammaṃ ñāṇapubbaṅgamaṃ ñāṇānuparivatti. Atīte aṃse appaṭihatañāṇadassanaṃ, anāgate aṃse appaṭihatañāṇadassanaṃ, paccuppanne aṃse appaṭihatañāṇadassanaṃ.

Ko ca ñāṇadassanassa paṭighāto? Yaṃ anicce dukkhe anattani ca aññāṇaṃ adassanaṃ, ayaṃ ñāṇadassanassa paṭighāto. Yathā idha puriso tārakarūpāni passeyya, no ca gaṇanasaṅketena jāneyya, ayaṃ ñāṇadassanassa paṭighāto.

Bhagavato pana appaṭihatañāṇadassanaṃ, anāvaraṇañāṇadassanā hi buddhā bhagavanto. Tattha sekhena dvīsu dhammesu cittaṃ rakkhitabbaṃ gedhā ca rajanīyesu dhammesu, dosā ca pariyuṭṭhānīyesu. Tattha yā icchā mucchā patthanā piyāyanā kīḷanā, taṃ bhagavā nivārento evamāha ‘‘kāmesu nābhigijjheyyā’’ti.

‘‘Manasānāvilo siyā’’ti pariyuṭṭhānavighātaṃ āha. Tathā hi sekho abhigijjhanto asamuppannañca kilesaṃ uppādeti, uppannañca kilesaṃ phātiṃ karoti. Yo pana anāvilasaṅkappo anabhigijjhanto vāyamati, so anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati. So uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati. So anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati. So uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā chandaṃ

janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati.

16. Katame anuppannā pāpakā akusalā dhammā? Kāmavitakko byāpādavitakko vihiṃsāvitakko, ime anuppannā pāpakā akusalā dhammā. Katame uppannā pāpakā akusalā dhammā? Anusayā akusalamūlāni, ime uppannā pāpakā akusalā dhammā. Katame anuppannā kusalā dhammā? Yāni sotāpannassa indriyāni, ime anuppannā kusalā dhammā. Katame uppannā kusalā dhammā? Yāni aṭṭhamakassa indriyāni, ime uppannā kusalā dhammā.

Yena kāmavitakkaṃ vāreti, idaṃ satindriyaṃ. Yena byāpādavitakkaṃ vāreti, idaṃ samādhindriyaṃ. Yena vihiṃsāvitakkaṃ vāreti, idaṃ vīriyindriyaṃ.

Yena uppannuppanne pāpake akusale dhamme pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti nādhivāseti, idaṃ paññindriyaṃ. Yā imesu catūsu indriyesu saddahanā okappanā, idaṃ saddhindriyaṃ.

Tattha saddhindriyaṃ kattha daṭṭhabbaṃ? Catūsu sotāpattiyaṅgesu. Vīriyindriyaṃ kattha daṭṭhabbaṃ? Catūsu sammappadhānesu. Satindriyaṃ kattha daṭṭhabbaṃ? Catūsu satipaṭṭhānesu. Samādhindriyaṃ kattha daṭṭhabbaṃ? Catūsu jhānesu. Paññindriyaṃ kattha daṭṭhabbaṃ? Catūsu ariyasaccesu. Evaṃ sekho sabbehi kusalehi dhammehi appamatto vutto bhagavatā anāvilatāya manasā. Tenāha bhagavā ‘‘manasānāvilosiyā’’ti.

17. ‘‘Kusalo sabbadhammāna’’nti loko nāma tividho kilesaloko bhavaloko indriyaloko. Tattha kilesalokena bhavaloko samudāgacchati, so indriyāni nibbatteti, indriyesu bhāviyamānesu neyyassa pariññā bhavati. Sā duvidhena upaparikkhitabbā dassanapariññāya ca bhāvanāpariññāya ca. Yadā hi sekho ñeyyaṃ parijānāti, tadā nibbidāsahagatehi saññāmanasikārehi neyyaṃ pariññātaṃ bhavati. Tassa dve dhammā kosallaṃ gacchanti – dassanakosallañca bhāvanākosallañca.

Taṃ ñāṇaṃ pañcavidhena veditabbaṃ: abhiññā pariññā pahānaṃ bhāvanā sacchikiriyā. Tattha katamā abhiññā? Yaṃ dhammānaṃ salakkhaṇe ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā ca atthapaṭisambhidā ca, ayaṃ abhiññā.

Tattha katamā pariññā? Evaṃ abhijānitvā yā parijānanā ‘‘idaṃ kusalaṃ, idaṃ akusalaṃ, idaṃ sāvajjaṃ, idaṃ anavajjaṃ, idaṃ kaṇhaṃ, idaṃ sukkaṃ, idaṃ sevitabbaṃ, idaṃ na sevitabbaṃ, ime dhammā evaṃgahitā,

idaṃ phalaṃ nibbattenti , tesaṃ evaṃgahitānaṃ ayaṃ attho’’ti, ayaṃ pariññā.

Evaṃ parijānitvā tayo dhammā avasiṭṭhā bhavanti pahātabbā bhāvetabbā sacchikātabbā ca. Tattha katame dhammā pahātabbā? Ye akusalā. Tattha katame dhammā bhāvetabbā? Ye kusalā. Tattha katame dhammā sacchikātabbā? Yaṃ asaṅkhataṃ. Yo evaṃ jānāti ayaṃ vuccati atthakusalo dhammakusalo kalyāṇatākusalo phalatākusalo, āyakusalo apāyakusalo upāyakusalo mahatā kosallena samannāgatoti, tenāha bhagavā ‘‘kusalo sabbadhammāna’’nti.

‘‘Sato bhikkhu paribbaje’’ti tena diṭṭhadhammasukhavihāratthaṃ abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe asite pīte khāyite sāyite uccārapassāvakamme gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsite tuṇhibhāve satena sampajānena vihātabbaṃ. Imā dve cariyā anuññātā bhagavatā ekā visuddhānaṃ, ekā visujjhantānaṃ. Ke visuddhā? Arahanto. Ke visujjhantā? Sekkhā. Katakiccāni hi arahato indriyāni. Yaṃ bojjhaṃ, taṃ catubbidhaṃ dukkhassa pariññābhisamayena samudayassa pahānābhisamayena maggassa bhāvanābhisamayena nirodhassa sacchikiriyābhisamayena, idaṃ catubbidhaṃ bojjhaṃ yo evaṃ jānāti, ayaṃ vuccati sato abhikkamati sato paṭikkamati khayā rāgassa khayā dosassa khayā mohassa. Tenāha bhagavā ‘‘sato bhikkhu paribbaje’’ti, tenāha –

‘‘Kāmesu nābhigijjheyya, [ajitāti bhagavā]

Manasānāvilo siyā;

Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje’’ti.

Evaṃ pucchitabbaṃ, evaṃ visajjitabbaṃ. Suttassa ca anugīti atthato ca byañjanato ca samānetabbā . Atthāpagataṃ hi byañjanaṃ samphappalāpaṃ bhavati. Dunnikkhittassa padabyañjanassa atthopi dunnayo bhavati, tasmā atthabyañjanūpetaṃ saṅgāyitabbaṃ. Suttañca pavicinitabbaṃ. Kiṃ idaṃ suttaṃ āhacca vacanaṃ anusandhivacanaṃ nītatthaṃ neyyatthaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ nibbedhabhāgiyaṃ asekkhabhāgiyaṃ? Kuhiṃ imassa suttassa sabbāni saccāni passitabbāni, ādimajjhapariyosāneti? Evaṃ suttaṃ pavicetabbaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano – ‘‘yaṃ pucchitañca vissajjitañca, suttassa yā ca anugīti’’ti.

Niyutto vicayo hāro.

3. Yuttihāravibhaṅgo

18. Tattha katamo yuttihāro? ‘‘Sabbesaṃ hārāna’’nti, ayaṃ yuttihāro. Kiṃ yojayati ? Cattāro mahāpadesā buddhāpadeso saṅghāpadeso sambahulattherāpadeso ekattherāpadeso. Ime cattāro mahāpadesā, tāni padabyañjanāni sutte otārayitabbāni, vinaye sandassayitabbāni, dhammatāyaṃ upanikkhipitabbāni.

Katamasmiṃ sutte otārayitabbāni? Catūsu ariyasaccesu. Katamasmiṃ vinaye sandassayitabbāni? Rāgavinaye dosavinaye mohavinaye. Katamissaṃ dhammatāyaṃ upanikkhipitabbāni? Paṭiccasamuppāde. Yadi catūsu ariyasaccesu avatarati, kilesavinaye sandissati, dhammatañca na vilometi, evaṃ āsave na janeti. Catūhi mahāpadesehi yaṃ yaṃ yujjati, yena yena yujjati, yathā yathā yujjati, taṃ taṃ gahetabbaṃ.

19. Pañhaṃ pucchitena kati padāni pañheti padaso pariyogāhitabbaṃ vicetabbaṃ? Yadi sabbāni padāni ekaṃ atthaṃ abhivadanti, eko pañho. Atha cattāri padāni ekaṃ atthaṃ abhivadanti, eko pañho. Atha tīṇi padāni ekaṃ atthaṃ abhivadanti, eko pañho. Atha dve padāni ekaṃ atthaṃ abhivadanti, eko pañho. Atha ekaṃ padaṃ ekaṃ atthaṃ abhivadati, eko pañho. Taṃ upaparikkhamānena aññātabbaṃ kiṃ ime dhammā nānatthā nānābyañjanā, udāhu imesaṃ dhammānaṃ eko attho byañjanameva nānanti. Yathā kiṃ bhave? Yathā sā devatā bhagavantaṃ pañhaṃ pucchati.

‘‘Kenassubbhāhato loko, kenassu parivārito;

Kena sallena otiṇṇo, kissa dhūpāyito sadā’’ti.

Imāni cattāri padāni pucchitāni. Te tayo pañhā kathaṃ ñāyati? Bhagavā hi devatāya visajjeti.

‘‘Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito;

Taṇhāsallena otiṇṇo, icchādhūpāyito sadā’’ti.

20. Tattha jarā ca maraṇañca imāni dve saṅkhatassa saṅkhatalakkhaṇāni. Jarāyaṃ ṭhitassa aññathattaṃ, maraṇaṃ vayo. Tattha jarāya ca maraṇassa ca atthato nānattaṃ. Kena kāraṇena, gabbhagatāpi hi mīyanti, na ca te jiṇṇā bhavanti. Atthi ca devānaṃ maraṇaṃ, na ca tesaṃ sarīrāni jīranti. Sakkateva jarāya paṭikammaṃ kātuṃ, na pana sakkate maraṇassa paṭikammaṃ kātuṃ aññatreva iddhimantānaṃ iddhivisayā. Yaṃ panāha taṇhāsallena otiṇṇoti

dissanti vītarāgā jīrantāpi mīyantāpi. Yadi ca yathā jarāmaraṇaṃ, evaṃ taṇhāpi siyā. Evaṃ sante sabbe yobbanaṭṭhāpi vigatataṇhā siyuṃ. Yathā ca taṇhā dukkhassa samudayo, evaṃ jarāmaraṇampi siyā dukkhassa samudayo, na ca siyā taṇhā dukkhassa samudayo, na hi jarāmaraṇaṃ dukkhassa samudayo, taṇhā dukkhassa samudayo. Yathā ca taṇhā maggavajjhā, evaṃ jarāmaraṇampi siyā maggavajjhaṃ. Imāya yuttiyā aññamaññehi kāraṇehi gavesitabbaṃ. Yadi ca sandissati yuttisamārūḷhaṃ atthato ca aññattaṃ, byañjanatopi gavesitabbaṃ.

Salloti vā dhūpāyananti vā imesaṃ dhammānaṃ atthato ekattaṃ. Na hi yujjati icchāya ca taṇhāya ca atthato aññattaṃ. Taṇhāya adhippāye aparipūramāne navasu āghātavatthūsu kodho ca upanāho ca uppajjati. Imāya yuttiyā jarāya ca maraṇassa ca taṇhāya ca atthato aññattaṃ.

Yaṃ panidaṃ bhagavatā dvīhi nāmehi abhilapitaṃ icchātipi taṇhātipi, idaṃ bhagavatā bāhirānaṃ vatthūnaṃ ārammaṇavasena dvīhi nāmehi abhilapitaṃ icchātipi taṇhātipi, sabbā hi taṇhā ajjhosānalakkhaṇena ekalakkhaṇā. Yathā sabbo aggi uṇhattalakkhaṇena ekalakkhaṇo, api ca upādānavasena aññamaññāni nāmāni labhati, kaṭṭhaggītipi tiṇaggītipi sakalikaggītipi gomayaggītipi thusaggītipi saṅkāraggītipi, sabbo hi aggi uṇhattalakkhaṇova. Evaṃ sabbā taṇhā ajjhosānalakkhaṇena ekalakkhaṇā, api tu ārammaṇaupādānavasena aññamaññehi nāmehi abhilapitā icchāitipi taṇhāitipi salloitipi dhūpāyanāitipi saritāitipi visattikāitipi sinehoitipi kilamathoitipi latāitipi maññanāitipi bandhoitipi āsāitipi pipāsāitipi abhinandanāitipi, iti sabbā taṇhā ajjhosānalakkhaṇena ekalakkhaṇā. Yathā ca vevacane vuttā.

> ‘‘Āsā ca pihā abhinandanā ca, anekadhātūsu sarā patiṭṭhitā;
>
> Aññāṇamūlappabhavā pajappitā, sabbā mayā byantikatā samūlakā’’ti .

Taṇhāyetaṃ vevacanaṃ. Yathāha bhagavā – rūpe tissa avigatarāgassa avigatacchandassa avigatapemassa avigatapipāsassa avigatapariḷāhassa. Evaṃ vedanāya saññāya saṅkhāresu viññāṇe avigatarāgassa avigatacchandassa avigatapemassa avigatapipāsassa avigatapariḷāhassa sabbaṃ suttaṃ vitthāretabbaṃ. Taṇhāyetaṃ vevacanaṃ. Evaṃ yujjati.

21. Sabbo dukkhūpacāro kāmataṇhāsaṅkhāramūlako, na pana yujjati sabbo nibbidūpacāro kāmataṇhāparikkhāramūlako. Imāya yuttiyā

aññamaññehi kāraṇehi gavesitabbaṃ.

Yathā hi bhagavā rāgacaritassa puggalassa asubhaṃ desayati, dosacaritassa bhagavā puggalassa mettaṃ desayati. Mohacaritassa bhagavā puggalassa paṭiccasamuppādaṃ desayati. Yadi hi bhagavā rāgacaritassa puggalassa mettaṃ cetovimuttiṃ deseyya. Sukhaṃ vā paṭipadaṃ dandhābhiññaṃ sukhaṃ vā paṭipadaṃ khippābhiññaṃ vipassanāpubbaṅgamaṃ vā pahānaṃ deseyya, na yujjati desanā. Evaṃ yaṃ kiñci rāgassa anulomappahānaṃ dosassa anulomappahānaṃ mohassa anulomappahānaṃ. Sabbaṃ taṃ vicayena hārena vicinitvā yuttihārena yojetabbaṃ. Yāvatikā ñāṇassa bhūmi.

Mettāvihārissa sato byāpādo cittaṃ pariyādāya ṭhassatīti na yujjati desanā, byāpādo pahānaṃ abbhatthaṃ gacchatīti yujjati desanā. Karuṇāvihārissa sato vihesā cittaṃ pariyādāya ṭhassatīti na yujjati desanā, vihesā pahānaṃ abbhatthaṃ gacchatīti yujjati desanā. Muditā vihārissa sato arati cittaṃ pariyādāya ṭhassatīti na yujjati desanā, arati pahānaṃ abbhatthaṃ gacchatīti yujjati desanā. Upekkhāvihārissa sato rāgo cittaṃ pariyādāya ṭhassatīti na yujjati desanā, rāgo pahānaṃ abbhatthaṃ gacchatīti yujjati desanā. Animittavihārissa sato nimittānusārī tena teneva viññāṇaṃ pavattatīti na yujjati desanā, nimittaṃ pahānaṃ abbhatthaṃ gacchatīti yujjati desanā. Asmīti vigataṃ ayamahamasmīti na samanupassāmi. Atha ca pana me kismīti kathasmīti vicikicchā kathaṃkathāsallaṃ cittaṃ pariyādāya ṭhassatīti na yujjati desanā, vicikicchā kathaṃkathāsallaṃ pahānaṃ abbhatthaṃ gacchatīti yujjati desanā.

Yathā vā pana paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannassa sato kāmarāgabyāpādā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Vitakkasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa sato vitakkavicārasahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Upekkhāsukhasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Tatiyaṃ jhānaṃ samāpannassa sato pītisukhasahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā, upekkhāsatipārisuddhisahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa sato upekkhāsahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Ākāsānañcāyatanasahagatā

vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā.

Ākāsānañcāyatanaṃ samāpannassa sato rūpasahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Viññāṇañcāyatanasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Viññāṇañcāyatanaṃ samāpannassa sato ākāsānañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Ākiñcaññāyatanasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā.

Ākiñcaññāyatanaṃ samāpannassa sato viññāṇañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Nevasaññānāsaññāyatanasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpannassa sato saññūpacārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Saññāvedayitanirodhasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Kallatāpāricitaṃ cittaṃ na ca abhinīhāraṃ khamatīti na yujjati desanā, kallatāpāricitaṃ cittaṃ atha ca abhinīhāraṃ khamatīti yujjati desanā.

Evaṃ sabbe navasuttantā yathādhammaṃ yathāvinayaṃ yathāsatthusāsanaṃ sabbato vicayena hārena vicinitvā yuttihārena yojetabbāti. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘sabbesaṃ hārānaṃ yā bhūmi yo ca gocaro tesa’’nti.

Niyutto yutti hāro.

4. Padaṭṭhānahāravibhaṅgo

22. Tattha katamo padaṭṭhāno hāro? ‘‘Dhammaṃ deseti jino’’ti, ayaṃ padaṭṭhāno hāro. Kiṃ deseti? Sabbadhammayāthāvasampaṭivedhalakkhaṇā avijjā, tassā vipallāsā padaṭṭhānaṃ. Ajjhosānalakkhaṇā taṇhā, tassā piyarūpaṃ sātarūpaṃ padaṭṭhānaṃ. Patthanalakkhaṇo lobho, tassa adinnādānaṃ padaṭṭhānaṃ. Vaṇṇasaṇṭhānabyañjanaggahaṇalakkhaṇā subhasaññā, tassā indriyā saṃvaro padaṭṭhānaṃ. Sāsavaphassaupagamanalakkhaṇā sukhasaññā, tassā assādo padaṭṭhānaṃ. Saṅkhatalakkhaṇānaṃ dhammānaṃ asamanupassanalakkhaṇā niccasaññā, tassā viññāṇaṃ padaṭṭhānaṃ.

Aniccasaññādukkhasaññāasamanupassanalakkhaṇā attasaññā, tassā nāmakāyo padaṭṭhānaṃ. Sabbadhammasampaṭivedhalakkhaṇā vijjā, tassā sabbaṃ neyyaṃ padaṭṭhānaṃ. Cittavikkhepapaṭisaṃharaṇalakkhaṇo samatho, tassa asubhā padaṭṭhānaṃ. Icchāvacarapaṭisaṃharaṇalakkhaṇo alobho, tassa adinnādānā veramaṇī padaṭṭhānaṃ. Abyāpajjalakkhaṇo adoso, tassa pāṇātipātā veramaṇī padaṭṭhānaṃ. Vatthuavippaṭipattilakkhaṇo amoho, tassa sammāpaṭipatti padaṭṭhānaṃ. Vinīlakavipubbakagahaṇalakkhaṇā asubhasaññā, tassā nibbidā padaṭṭhānaṃ. Sāsavaphassaparijānanalakkhaṇā dukkhasaññā, tassā vedanā padaṭṭhānaṃ. Saṅkhatalakkhaṇānaṃ dhammānaṃ samanupassanalakkhaṇā aniccasaññā, tassā uppādavayā padaṭṭhānaṃ. Sabbadhammaabhinivesalakkhaṇā anattasaññā, tassā dhammasaññā padaṭṭhānaṃ.

Pañca kāmaguṇā kāmarāgassa padaṭṭhānaṃ, pañcindriyāni rūpīni rūparāgassa padaṭṭhānaṃ, chaṭṭhāyatanaṃ bhavarāgassa padaṭṭhānaṃ, nibbattabhavānupassitā pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ padaṭṭhānaṃ, pubbenivāsānussatiñāṇadassanassa padaṭṭhānaṃ. Okappanalakkhaṇā saddhā adhimuttipaccupaṭṭhānā ca, anāvilalakkhaṇo pasādo sampasīdanapaccupaṭṭhāno ca. Abhipatthiyanalakkhaṇā saddhā, tassā aveccapasādo padaṭṭhānaṃ. Anāvilalakkhaṇo pasādo, tassa saddhā padaṭṭhānaṃ. Ārambhalakkhaṇaṃ vīriyaṃ, tassa sammappadhānaṃ padaṭṭhānaṃ. Apilāpanalakkhaṇā sati, tassā satipaṭṭhānaṃ padaṭṭhānaṃ. Ekaggalakkhaṇo samādhi, tassa jhānāni padaṭṭhānaṃ. Pajānanalakkhaṇā paññā, tassā saccāni padaṭṭhānaṃ.

Aparo nayo, assādamanasikāralakkhaṇo ayonisomanasikāro, tassa avijjā padaṭṭhānaṃ. Saccasammohanalakkhaṇā avijjā, sā saṅkhārānaṃ padaṭṭhānaṃ. Punabbhavavirohaṇalakkhaṇā saṅkhārā, te viññāṇassa padaṭṭhānaṃ. Opapaccayikanibbattilakkhaṇaṃ viññāṇaṃ, taṃ nāmarūpassa padaṭṭhānaṃ. Nāmakāyarūpakāyasaṅghātalakkhaṇaṃ nāmarūpaṃ, taṃ chaḷāyatanassa padaṭṭhānaṃ. Indriyavavatthānalakkhaṇaṃ chaḷāyatanaṃ, taṃ phassassa padaṭṭhānaṃ. Cakkhurūpaviññāṇasannipātalakkhaṇo phasso, so vedanāya padaṭṭhānaṃ. Iṭṭhāniṭṭhaanubhavanalakkhaṇā vedanā, sā taṇhāya padaṭṭhānaṃ. Ajjhosānalakkhaṇā taṇhā, sā upādānassa padaṭṭhānaṃ. Opapaccayikaṃ upādānaṃ, taṃ bhavassa padaṭṭhānaṃ. Nāmakāyarūpakāyasambhavanalakkhaṇo bhavo, so jātiyā padaṭṭhānaṃ. Khandhapātubhavanalakkhaṇā jāti, sā jarāya padaṭṭhānaṃ. Upadhiparipākalakkhaṇā jarā, sā maraṇassa padaṭṭhānaṃ. Jīvitindriyupacchedalakkhaṇaṃ maraṇaṃ, taṃ sokassa padaṭṭhānaṃ. Ussukkakārako soko, so paridevassa padaṭṭhānaṃ. Lālappakārako paridevo,

so dukkhassa padaṭṭhānaṃ. Kāyasaṃpīḷanaṃ dukkhaṃ, taṃ domanassassa padaṭṭhānaṃ. Cittasaṃpīḷanaṃ domanassaṃ, taṃ upāyāsassa padaṭṭhānaṃ. Odahanakārako upāyāso, so bhavassa padaṭṭhānaṃ. Imāni bhavaṅgāni yadā samaggāni nibbattāni bhavanti so bhavo, taṃ saṃsārassa padaṭṭhānaṃ. Niyyānikalakkhaṇo maggo, so nirodhassa padaṭṭhānaṃ.

Titthaññutā pītaññutāya padaṭṭhānaṃ, pītaññutā pattaññutāya padaṭṭhānaṃ, pattaññutā attaññutāya padaṭṭhānaṃ, attaññutā pubbekatapuññatāya padaṭṭhānaṃ, pubbekatapuññatā patirūpadesavāsassa padaṭṭhānaṃ, patirūpadesavāso sappurisūpanissayassa padaṭṭhānaṃ, sappurisūpanissayo attasammāpaṇidhānassa padaṭṭhānaṃ, attasammāpaṇidhānaṃ sīlānaṃ padaṭṭhānaṃ, sīlāni avippaṭisārassa padaṭṭhānaṃ, avippaṭisāro pāmojjassa padaṭṭhānaṃ, pāmojjaṃ pītiyā padaṭṭhānaṃ, pīti passaddhiyā padaṭṭhānaṃ, passaddhi sukhassa padaṭṭhānaṃ, sukhaṃ samādhissa padaṭṭhānaṃ, samādhi yathābhūtañāṇadassanassa padaṭṭhānaṃ, yathābhūtañāṇadassanaṃ nibbidāya padaṭṭhānaṃ, nibbidā virāgassa padaṭṭhānaṃ, virāgo vimuttiyā padaṭṭhānaṃ. Vimutti vimuttiñāṇadassanassa padaṭṭhānaṃ. Evaṃ yo koci upanissayo yo koci paccayo, sabbo so padaṭṭhānaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘dhammaṃ deseti jino’’ti.

Niyutto padaṭṭhāno hāro.

5. Lakkhaṇahāravibhaṅgo

23. Tattha katamo lakkhaṇo hāro? ‘‘Vuttamhi ekadhamme’’ti, ayaṃ lakkhaṇo hāro. Kiṃ lakkhayati? Ye dhammā ekalakkhaṇā, tesaṃ dhammānaṃ ekasmiṃ dhamme vutte avasiṭṭhā dhammā vuttā bhavanti. Yathā kiṃ bhave? Yathāha bhagavā –

‘‘Cakkhuṃ, bhikkhave, anavaṭṭhitaṃ ittaraṃ parittaṃ pabhaṅgu parato dukkhaṃ byasanaṃ calanaṃ kukkuḷaṃ saṅkhāraṃ vadhakaṃ amittamajjhe. Imasmiṃ cakkhusmiṃ vutte avasiṭṭhāni ajjhattikāni āyatanāni vuttāni bhavanti. Kena kāraṇena? Sabbāni hi cha ajjhattikāni āyatanāni vadhakaṭṭhena ekalakkhaṇāni. Yathā cāha bhagavā –

‘‘Atīte, rādha, rūpe anapekkho hohi, anāgataṃ rūpaṃ mā abhinandi , paccuppannassa rūpassa nibbidāya virāgāya nirodhāya cāgāya paṭinissaggāya paṭipajja. Imasmiṃ rūpakkhandhe vutte avasiṭṭhā khandhā vuttā bhavanti. Kena kāraṇena? Sabbe hi pañcakkhandhā yamakovādasutte

vadhakaṭṭhena ekalakkhaṇā vuttā. Yathā cāha bhagavā –

"Yesañca susamāraddhā, niccaṃ kāyagatāsati;

Akiccaṃ te na sevanti, kicce sātaccakārino".

Iti kāyagatāya satiyā vuttāya vuttā bhavanti vedanāgatā sati cittagatā dhammagatā ca. Tathā yaṃ kiñci diṭṭhaṃ vā sutaṃ vā mutaṃ vāti vutte vuttaṃ bhavati viññātaṃ. Yathā cāha bhagavā –

Tasmātiha tvaṃ bhikkhu kāye kāyānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. "Ātāpī"ti vīriyindriyaṃ, **"sampajāno"**ti paññindriyaṃ, **"satimā"**ti satindriyaṃ, **"vineyya loke abhijjhādomanassa"**nti samādhindriyaṃ, evaṃ kāye kāyānupassino viharato cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Kena kāraṇena, ekalakkhaṇattā catunnaṃ indriyānaṃ.

24. Catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, catūsu sammappadhānesu bhāviyamānesu cattāro iddhipādā bhāviyamānesu pañcindriyāni bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, catūsu iddhipādesu bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, pañcasu indriyesu bhāviyamānesu pañca balāni bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, pañcasu balesu bhāviyamānesu satta bojjhaṅgā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, sattasu bojjhaṅgesu bhāviyamānesu ariyo aṭṭhaṅgiko maggo bhāvanāpāripūriṃ gacchati, sabbeva bodhaṅgamā dhammā bodhipakkhiyā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Kena kāraṇena, sabbe hi bodhaṅgamā bodhipakkhiyā neyyānikalakkhaṇena ekalakkhaṇā, te ekalakkhaṇattā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti.

Evaṃ akusalāpi dhammā ekalakkhaṇattā pahānaṃ abbhatthaṃ gacchanti. Catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu vipallāsā pahīyanti, āhārā cassa pariññaṃ gacchanti, upādānehi anupādāno bhavati, yogehi ca visaṃyutto bhavati, ganthehi ca vippayutto bhavati, āsavehi ca anāsavo bhavati, oghehi ca nitthiṇṇo bhavati, sallehi ca visallo bhavati, viññāṇaṭṭhitiyo cassa pariññaṃ gacchanti, agatigamanehi na agatiṃ gacchati, evaṃ akusalāpi dhammā ekalakkhaṇattā pahānaṃ abbhatthaṃ gacchanti.

Yattha vā pana rūpindriyaṃ desitaṃ, desitā tattheva rūpadhātu rūpakkhandho rūpañcāyatanaṃ. Yattha vā pana sukhā vedanā desitā,

desitaṃ tattha sukhindriyaṃ somanassindriyaṃ dukkhasamudayo ca ariyasaccaṃ. Yattha vā pana dukkhā vedanā desitā, desitaṃ tattha dukkhindriyaṃ domanassindriyaṃ dukkhañca ariyasaccaṃ. Yattha vā pana adukkhamasukhā vedanā desitā, desitaṃ tattha upekkhindriyaṃ sabbo ca paṭiccasamuppādo. Kena kāraṇena, adukkhamasukhāya hi vedanāya avijjā anuseti. Avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. So ca sarāgasadosasamohasaṃkilesapakkhena hātabbo, vītarāgavītadosavītamohaariyadhammehi hātabbo.

Evaṃ ye dhammā ekalakkhaṇā kiccato ca lakkhaṇato ca sāmaññato ca cutūpapātato ca, tesaṃ dhammānaṃ ekasmiṃ dhamme vutte avasiṭṭhā dhammā vuttā bhavanti. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘vuttamhi ekadhamme’’ti.

Niyutto lakkhaṇo hāro.

6. Catubyūhahāravibhaṅgo

25. Tattha katamo catubyūho hāro? ‘‘Neruttamadhippāyo’’ti ayaṃ. Byañjanena suttassa neruttañca adhippāyo ca nidānañca pubbāparasandhi ca gavesitabbo. Tattha katamaṃ neruttaṃ, yā niruttipadasaṃhitā, yaṃ dhammānaṃ nāmaso ñāṇaṃ. Yadā hi bhikkhu atthassa ca nāmaṃ jānāti, dhammassa ca nāmaṃ jānāti, tathā tathā naṃ abhiniropeti. Ayañca vuccati atthakusalo dhammakusalo byañjanakusalo niruttikusalo pubbāparakusalo desanākusalo atītādhivacanakusalo anāgatādhivacanakusalo paccuppannādhivacanakusalo itthādhivacanakusalo purisādhivacanakusalo napuṃsakādhivacanakusalo ekādhivacanakusalo anekādhivacanakusalo, evaṃ sabbāni kātabbāni janapadaniruttāni sabbā ca janapadaniruttiyo. Ayaṃ niruttipadasaṃhitā.

26. Tattha katamo adhippāyo?

> ‘‘Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ, chattaṃ mahantaṃ yatha vassakāle ;

Esānisaṃso dhamme suciṇṇe, na duggatiṃ gacchati dhammacārī''ti.

Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye apāyehi parimuccitukāmā bhavissanti, te dhammacārino bhavissantīti ayaṃ ettha bhagavato adhippāyo.

''Coro yathā sandhimukhe gahīto, sakammunā haññati bajjhate ca;

Evaṃ ayaṃ pecca pajā parattha, sakammunā haññati bajjhate cā''ti.

Idha bhagavato ko adhippāyo? Sañcetanikānaṃ katānaṃ kammānaṃ upacitānaṃ dukkhavedanīyānaṃ aniṭṭhaṃ asātaṃ vipākaṃ paccanubhavissatīti ayaṃ ettha bhagavato adhippāyo.

''Sukhakāmāni bhūtāni, yo daṇḍena vihiṃsati;

Attano sukhamesāno, pecca so na labhate sukha''nti.

Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye sukhena atthikā bhavissanti, te pāpakammaṃ na karissantīti ayaṃ ettha bhagavato adhippāyo.

''Middhī yadā hoti mahagghaso ca, niddāyitā samparivattasāyī;

Mahāvarāhova nivāpapuṭṭho, punappunaṃ gabbhamupeti mando''ti.

Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye jarāmaraṇena aṭṭiyitukāmā bhavissanti, te bhavissanti bhojane mattaññuno indriyesu guttadvārā pubbarattāpararattaṃ jāgariyānuyogamanuyuttā vipassakā kusalesu dhammesu sagāravā ca sabrahmacārīsu theresu navesu majjhimesūti ayaṃ ettha bhagavato adhippāyo.

''Appamādo amatapadaṃ , pamādo maccuno padaṃ;

Appamattā na mīyanti, ye pamattā yathā matā''ti.

Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye amatapariyesanaṃ pariyesitukāmā bhavissanti, te appamattā viharissantīti ayaṃ ettha bhagavato adhippāyo. Ayaṃ adhippāyo.

27. Tattha katamaṃ nidānaṃ? Yathā so dhaniyo gopālako bhagavantaṃ āha –

"Nandati puttehi puttimā, gomā gohi tatheva nandati;

Upadhī hi narassa nandanā, na hi so nandati yo nirūpadhī"ti.

Bhagavā āha –

"Socati puttehi puttimā, gopiko gohi tatheva socati;

Upadhī hi narassa socanā, na hi so socati yo nirūpadhī"ti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati "idha bhagavā bāhiraṃ pariggahaṃ upadhi āhā"ti. Yathā ca māro pāpimā gijjhakūṭā pabbatā puthusilaṃ pātesi, bhagavā āha –

"Sacepi kevalaṃ sabbaṃ, gijjhakūṭaṃ calessasi ;

Neva sammāvimuttānaṃ, buddhānaṃ atthi iñjitaṃ.

Nabhaṃ phaleyyappathavī caleyya, sabbeva pāṇā uda santaseyyuṃ;

Sallampi ce urasi kampayeyyuṃ , upadhīsu tāṇaṃ na karonti buddhā"ti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati "idha bhagavā kāyaṃ upadhiṃ āhā"ti. Yathā cāha –

"Na taṃ daḷhaṃ bandhanamāhu dhīrā, yadāyasaṃ dārujapabbajañca ;

Sārattarattā maṇikuṇḍalesu, puttesu dāresu ca yā apekkhā"ti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati "idha bhagavā bāhiresu vatthūsu taṇhaṃ āhā"ti. Yathā cāha –

"Etaṃ daḷhaṃ bandhanamāhu dhīrā, ohārinaṃ sithilaṃ duppamuñcaṃ;

Etampi chetvāna paribbajanti, anapekkhino kāmasukhaṃ

pahāyā''ti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati ''idha bhagavā bāhiravatthukāya taṇhāya pahānaṃ āhā''ti. Yathā cāha –

''Āturaṃ asuciṃ pūtiṃ, duggandhaṃ dehanissitaṃ;

Paggharantaṃ divā rattiṃ, bālānaṃ abhinandita''nti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati ''idha bhagavā ajjhattikavatthukāya taṇhāya pahānaṃ āhā''ti. Yathā cāha –

''Ucchinda sinehamattano, kumudaṃ sāradikaṃva pāṇinā;

Santimaggameva brūhaya, nibbānaṃ sugatena desita''nti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati ''idha bhagavā ajjhattikavatthukāya taṇhāya pahānaṃ āhā''ti. Idaṃ nidānaṃ.

Tattha katamo pubbāparasandhi. Yathāha –

''Kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachāditā;

Pamattabandhanā baddhā , macchāva kumināmukhe;

Jarāmaraṇamanventi, vaccho khīrapakova mātara''nti.

Ayaṃ kāmataṇhā vuttā. Sā katamena pubbāparena yujjati? Yathāha –

''Ratto atthaṃ na jānāti, ratto dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ rāgo sahate nara''nti.

Iti andhatāya ca sañchannatāya ca sāyeva taṇhā abhilapitā. Yañcāha kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachāditāti. Yañcāha ratto atthaṃ na jānāti, ratto dhammaṃ na passatīti, imehi padehi pariyuṭṭhānehi sāyeva taṇhā abhilapitā. Yaṃ andhakāraṃ, ayaṃ dukkhasamudayo, yā ca taṇhā ponobhavikā, yañcāha kāmāti ime kilesakāmā. Yañcāha jālasañchannāti tesaṃ yeva kāmānaṃ payogena pariyuṭṭhānaṃ dasseti, tasmā kilesavasena ca pariyuṭṭhānavasena ca taṇhābandhanaṃ vuttaṃ. Ye edisikā, te jarāmaraṇaṃ anventi, ayaṃ bhagavatā yathānikkhittagāthābalena dassitā jarāmaraṇamanventīti.

‘‘Yassa papañcā ṭhitī ca natthi, sandānaṃ palighañca vītivatto;

Taṃ nittaṇhaṃ muniṃ carantaṃ, na vijānāti sadevakopi loko’’ti.

Papañcā nāma taṇhādiṭṭhimānā, tadabhisaṅkhatā ca saṅkhārā. Ṭhiti nāma anusayā. Sandānaṃ nāma taṇhāya pariyuṭṭhānaṃ, yāni chattiṃsataṇhāya jāliniyā vicaritāni. Paligho nāma moho. Ye ca papañcā saṅkhārā yā ca ṭhiti yaṃ sandānañca yaṃ palighañca yo etaṃ sabbaṃ samatikkanto, ayaṃ vuccati nittaṇho iti.

28. Tattha pariyuṭṭhānasaṅkhārā diṭṭhadhammavedanīyā vā upapajjavedanīyā vā aparāpariyavedanīyā vā, evaṃ taṇhā tividhaṃ phalaṃ deti diṭṭhe vā dhamme upapajje vā apare vā pariyāye. Evaṃ bhagavā āha ‘‘yaṃ lobhapakataṃ kammaṃ karoti kāyena vā vācāya vā manasā vā, tassa vipākaṃ anubhoti diṭṭhe vā dhamme upapajje vā apare vā pariyāye’’ti. Idaṃ bhagavato pubbāparena yujjati. Tattha pariyuṭṭhānaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ vā kammaṃ upapajjavedanīyaṃ vā kammaṃ aparāpariyāyavedanīyaṃ vā kammaṃ, evaṃ kammaṃ tidhā vipaccati diṭṭhe vā dhamme upapajje vā apare vā pariyāye. Yathāha –

‘‘Yañce bālo idha pāṇātipātī hoti…pe… micchādiṭṭhi hoti, tassa diṭṭhe vā dhamme vipākaṃ paṭisaṃvedeti upapajje vā apare vā pariyāye’’ti. Idaṃ bhagavato pubbāparena yujjati. Tattha pariyuṭṭhānaṃ paṭisaṅkhānabalena pahātabbaṃ, saṅkhārā dassanabalena, chattiṃsa taṇhāvicaritāni bhāvanābalena pahātabbānīti evaṃ taṇhāpi tidhā pahīyati. Yā nittaṇhātā ayaṃ saupādisesā nibbānadhātu. Bhedā kāyassa ayaṃ anupādisesā nibbānadhātu.

Papañco nāma vuccati anubandho. Yañcāha bhagavā ‘‘papañceti atītānāgatapaccuppannaṃ cakkhuviññeyyaṃ rūpaṃ ārabbhā’’ti. Yañcāha bhagavā – ‘‘atīte, rādha, rūpe anapekkho hohi, anāgataṃ rūpaṃ mā abhinandi, paccuppannassa rūpassa nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭinissaggāya paṭipajjā’’ti. Idaṃ bhagavato pubbāparena yujjati. Yo cāpi papañco ye ca saṅkhārā yā ca atītānāgatapaccuppannassa abhinandanā, idaṃ ekatthaṃ. Api ca aññamaññehi padehi aññamaññehi akkharehi aññamaññehi byañjanehi aparimāṇā dhammadesanā vuttā bhagavatā. Evaṃ suttena suttaṃ saṃsandayitvā pubbāparena saddhiṃ yojayitvā suttaṃ niddiṭṭhaṃ bhavati.

So cāyaṃ pubbāparo sandhi catubbidho atthasandhi byañjanasandhi

desanāsandhi niddesasandhīti.

Tattha atthasandhi chappadāni saṅkāsanā pakāsanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammatā paññattīti.

Byañjanasandhi chappadāni akkharaṃ padaṃ byañjanaṃ ākāro nirutti niddesoti.

Desanāsandhi na ca pathaviṃ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati ca. Na ca āpaṃ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati ca, na ca tejaṃ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati ca, na ca vāyuṃ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati ca. Na ca ākāsānañcāyatanaṃ nissāya…pe… na ca viññāṇañcāyatanaṃ nissāya…pe… na ca ākiñcaññāyatanaṃ nissāya…pe… na ca nevasaññānāsaññāyatanaṃ nissāya…pe… na ca imaṃ lokaṃ nissāya…pe… na ca paralokaṃ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati ca. Yamidaṃ ubhayamantarena diṭṭhaṃ sutaṃ mutaṃ viññātaṃ pattaṃ pariyesitaṃ vitakkitaṃ vicāritaṃ manasānucintitaṃ, tampi nissāya na jhāyati jhāyī jhāyati ca. Ayaṃ sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anissitena cittena na ñāyati jhāyanto.

Yathā māro pāpimā godhikassa kulaputtassa viññāṇaṃ samanvesanto na jānāti na passati. So hi papañcātīto taṇhāpahānena diṭṭhinissayopissa natthi. Yathā ca godhikassa, evaṃ vakkalissa sadevakena lokena samārakena sabrahmakena sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anissitacittā na ñāyanti jhāyamānā. Ayaṃ desanāsandhi.

Tattha katamā niddesasandhi? Nissitacittā akusalapakkhena niddisitabbā, anissitacittā kusalapakkhena niddisitabbā. Nissitacittā kilesena niddisitabbā, anissitacittā vodānena niddisitabbā. Nissitacittā saṃsārappavattiyā niddisitabbā, anissitacittā saṃsāranivattiyā niddisitabbā. Nissitacittā taṇhāya ca avijjāya ca niddisitabbā, anissitacittā samathena ca vipassanāya ca niddisitabbā. Nissitacittā ahirikena ca anottappena ca niddisitabbā, anissitacittā hiriyā ca ottappena ca niddisitabbā. Nissitacittā asatiyā ca asampajaññena ca niddisitabbā, anissitacittā satiyā ca sampajaññena ca niddisitabbā. Nissitacittā ayoniyā ca ayonisomanasikārena ca niddisitabbā, anissitacittā yoniyā ca yonisomanasikārena ca niddisitabbā. Nissitacittā kosajjena ca dovacassena ca niddisitabbā, anissitacittā vīriyārambhena ca sovacassena ca niddisitabbā. Nissitacittā assaddhiyena ca pamādena ca niddisitabbā, anissitacittā saddhāya ca appamādena ca niddisitabbā. Nissitacittā asaddhammassavanena ca asaṃvaraṇena

ca niddisitabbā, anissitacittā saddhammassavanena ca saṃvarena ca niddisitabbā. Nissitacittā abhijjhāya ca byāpādena ca niddisitabbā, anissitacittā anabhijjhāya ca abyāpādena ca niddisitabbā. Nissitacittā nīvaraṇehi ca saṃyojaniyehi ca niddisitabbā, anissitacittā rāgavirāgāya ca cetovimuttiyā avijjāvirāgāya ca paññāvimuttiyā niddisitabbā. Nissitacittā ucchedadiṭṭhiyā ca sassatadiṭṭhiyā ca niddisitabbā, anissitacittā saupādisesāya ca anupādisesāya ca nibbānadhātuyā niddisitabbā. Ayaṃ niddesasandhi. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘neruttamadhippāyo’’ti.

Niyutto catubyūho hāro.

7. Āvaṭṭahāravibhaṅgo

29. Tattha katamo āvaṭṭo hāro? ‘‘Ekamhi padaṭṭhāne’’ti ayaṃ.

‘‘Ārambhatha nikkamatha, yuñjatha buddhasāsane;

Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro’’ti.

‘‘Ārambhatha nikkamathā’’ti vīriyassa padaṭṭhānaṃ. ‘‘Yuñjatha buddhasāsane’’ti samādhissa padaṭṭhānaṃ. ‘‘Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro’’ti paññāya padaṭṭhānaṃ. ‘‘Ārambhatha nikkamathā’’ti vīriyindriyassa padaṭṭhānaṃ. ‘‘Yuñjatha buddhasāsane’’ti samādhindriyassa padaṭṭhānaṃ. ‘‘Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro’’ti paññindriyassa padaṭṭhānaṃ. Imāni padaṭṭhānāni desanā.

Ayuñjantānaṃ vā sattānaṃ yoge, yuñjantānaṃ vā ārambho.

Tattha ye na yuñjanti, te pamādamūlakā na yuñjanti. So pamādo duvidho taṇhāmūlako avijjāmūlako ca. Tattha avijjāmūlako yena aññāṇena nivuto ñeyyaṭṭhānaṃ nappajānāti pañcakkhandhā uppādavayadhammāti, ayaṃ avijjāmūlako. Yo taṇhāmūlako, so tividho anuppannānaṃ bhogānaṃ uppādāya pariyesanto pamādaṃ āpajjati, uppannānaṃ bhogānaṃ ārakkhanimittaṃ paribhoganimittañca pamādaṃ āpajjati ayaṃ loke catubbidho pamādo ekavidho avijjāya tividho taṇhāya. Tattha avijjāya nāmakāyo padaṭṭhānaṃ. Taṇhāya rūpakāyo padaṭṭhānaṃ. Taṃ kissa hetu, rūpīsu bhavesu ajjhosānaṃ, arūpīsu sammoho? Tattha rūpakāyo rūpakkhandho nāmakāyo cattāro arūpino khandhā. Ime pañcakkhandhā katamena upādānena saupādānā, taṇhāya ca avijjāya ca? Tattha taṇhā dve upādānāni kāmupādānañca sīlabbatupādānañca. Avijjā dve upādānāni

diṭṭhupādānañca attavādupādānañca. Imehi catūhi upādānehi ye saupādānā khandhā, idaṃ dukkhaṃ. Cattāri upādānāni, ayaṃ samudayo. Pañcakkhandhā dukkhaṃ. Tesaṃ bhagavā pariññāya pahānāya ca dhammaṃ deseti dukkhassa pariññāya samudayassa pahānāya.

30. Tattha yo tividho taṇhāmūlako pamādo anuppannānaṃ bhogānaṃ uppādāya pariyesati, uppannānaṃ bhogānaṃ ārakkhaṇañca karoti paribhoganimittañca, tassa sampaṭivedhena rakkhaṇā paṭisaṃharaṇā, ayaṃ samatho.

So kathaṃ bhavati? Yadā jānāti kāmānaṃ assādañca assādato ādīnavañca ādīnavato nissaraṇañca nissaraṇato okārañca saṃkilesañca vodānañca nekkhamme ca ānisaṃsaṃ. Tattha yā vīmaṃsā upaparikkhā ayaṃ vipassanā. Ime dve dhammā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti samatho ca vipassanā ca. Imesu dvīsu dhammesu bhāviyamānesu dve dhammā pahīyanti taṇhā ca avijjā ca, imesu dvīsu dhammesu pahīnesu cattāri upādānāni nirujjhanti. Upādānanirodhā bhavanirodho, bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Iti purimakāni ca dve saccāni dukkhaṃ samudayo ca, samatho ca vipassanā ca maggo. Bhavanirodho nibbānaṃ imāni cattāri saccāni. Tenāha bhagavā ‘‘ārambhatha nikkamathā’’ti.

> Yathāpi mūle anupaddave daḷhe, chinnopi rukkho punareva rūhati;
>
> Evampi taṇhānusaye anūhate, nibbattatī dukkhamidaṃ punappunaṃ.

Ayaṃ taṇhānusayo. Katamassā taṇhāya? Bhavataṇhāya. Yo etassa dhammassa paccayo ayaṃ avijjā. Avijjāpaccayā hi bhavataṇhā. Ime dve kilesā taṇhā ca avijjā ca. Tāni cattāri upādānāni tehi catūhi upādānehi ye saupādānā khandhā, idaṃ dukkhaṃ. Cattāri upādānāni ayaṃ samudayo. Pañcakkhandhā dukkhaṃ. Tesaṃ bhagavā pariññāya ca pahānāya ca dhammaṃ deseti dukkhassa pariññāya samudayassa pahānāya.

Yena taṇhānusayaṃ samūhanati , ayaṃ samatho. Yena taṇhānusayassa paccayaṃ avijjaṃ vārayati, ayaṃ vipassanā. Ime dve dhammā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti samatho ca vipassanā ca. Tattha samathassa phalaṃ rāgavirāgā cetovimutti, vipassanāya phalaṃ avijjāvirāgā

paññāvimutti. Iti purimakāni ca dve saccāni dukkhaṃ samudayo ca, samatho vipassanā ca maggo, dve ca vimuttiyo nirodho. Imāni cattāri saccāni. Tenāha bhagavā ‘‘yathāpi mūle’’ti.

‘‘Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā;

Sacittapariyodāpanaṃ , etaṃ buddhāna sāsana’’nti.

Sabbapāpaṃ nāma tīṇi duccaritāni kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ, te dasa akusalakammapathā pāṇātipāto adinnādānaṃ kāmesumicchācāro musāvādo pisuṇā vācā pharusā vācā samphappalāpo abhijjhā byāpādo micchādiṭṭhi, tāni dve kammāni cetanā cetasikañca. Tattha yo ca pāṇātipāto yā ca pisuṇā vācā yā ca pharusā vācā, idaṃ dosasamuṭṭhānaṃ. Yañca adinnādānaṃ yo ca kāmesumicchācāro yo ca musāvādo, idaṃ lobhasamuṭṭhānaṃ, yo samphappalāpo, idaṃ mohasamuṭṭhānaṃ. Imāni satta kāraṇāni cetanākammaṃ. Yā abhijjhā, ayaṃ lobho akusalamūlaṃ. Yo byāpādo, ayaṃ doso akusalamūlaṃ. Yā micchādiṭṭhi, ayaṃ micchāmaggo. Imāni tīṇi kāraṇāni cetasikakammaṃ. Tenāha ‘‘cetanākammaṃ cetasikakamma’’nti.

Akusalamūlaṃ payogaṃ gacchantaṃ catubbidhaṃ agatiṃ gacchati chandā dosā bhayā mohā. Tattha yaṃ chandā agatiṃ gacchati, idaṃ lobhasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ dosā agatiṃ gacchati, idaṃ dosasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ bhayā ca mohā ca agatiṃ gacchati, idaṃ mohasamuṭṭhānaṃ. Tattha lobho asubhāya pahīyati. Doso mettāya. Moho paññāya. Tathā lobho upekkhāya pahīyati. Doso mettāya ca karuṇāya ca. Moho muditāya pahānaṃ abbhatthaṃ gacchati. Tenāha bhagavā ‘‘sabbapāpassa akaraṇa’’nti.

31. Sabbapāpaṃ nāma aṭṭha micchattāni micchādiṭṭhi micchāsaṅkappo micchāvācā micchākammanto micchāājīvo micchāvāyāmo micchāsati micchāsamādhi, idaṃ vuccati sabbapāpaṃ. Imesaṃ aṭṭhannaṃ micchattānaṃ yā akiriyā akaraṇaṃ anajjhācāro, idaṃ vuccati sabbapāpassa akaraṇaṃ.

Aṭṭhasu micchattesu pahīnesu aṭṭha sammattāni sampajjanti. Aṭṭhannaṃ sammattānaṃ yā kiriyā karaṇaṃ sampādanaṃ, ayaṃ vuccati kusalassa upasampadā. Sacittapariyodāpananti atītassa maggassa bhāvanākiriyaṃ dassayati, citte pariyodāpite pañcakkhandhā pariyodāpitā bhavanti, evañhi bhagavā āha ‘‘cetovisuddhatthaṃ, bhikkhave, tathāgate brahmacariyaṃ vussatī’’ti. Duvidhā hi pariyodāpanā nīvaraṇappahānañca

anusayasamugghāto ca. Dve pariyodāpanabhūmiyo dassanabhūmi ca, bhāvanābhūmi ca, tattha yaṃ paṭivedhena pariyodāpeti, idaṃ dukkhaṃ. Yato pariyodāpeti, ayaṃ samudayo. Yena pariyodāpeti, ayaṃ maggo. Yaṃ pariyodāpitaṃ, ayaṃ nirodho. Imāni cattāri saccāni. Tenāha bhagavā ‘‘sabbapāpassa akaraṇa’’nti.

> ‘‘Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ, chattaṃ mahantaṃ yatha vassakāle;
>
> Esānisaṃso dhamme suciṇṇe, na duggatiṃ gacchati dhammacārī’’ti.

Dhammo nāma duvidho indriyasaṃvaro maggo ca. Duggati nāma duvidhā devamanusse vā upanidhāya apāyā duggati, nibbānaṃ vā upanidhāya sabbā upapattiyo duggati. Tattha yā saṃvarasīle akhaṇḍakāritā, ayaṃ dhammo suciṇṇo apāyehi rakkhati. Evaṃ bhagavā āha – dvemā, bhikkhave, sīlavato gatiyo devā ca manussā ca. Evañca nāḷandāyaṃ nigame asibandhakaputto gāmaṇi bhagavantaṃ etadavoca –

‘‘Brāhmaṇā, bhante, pacchābhūmakā kāmaṇḍalukā sevālamālikā udakorohakā aggiparicārakā, te mataṃ kālaṅkataṃ uyyāpenti nāma, saññāpenti nāma, saggaṃ nāma okkāmenti . Bhagavā pana, bhante, arahaṃ sammāsambuddho pahoti tathā kātuṃ, yathā sabbo loko kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjeyyā’’ti.

‘‘Tena hi, gāmaṇi, taññevettha paṭipucchissāmi, yathā te khameyya, tathā naṃ byākareyyāsīti.

‘‘Taṃ kiṃ maññasi, gāmaṇi, idhassa puriso pāṇātipātī adinnādāyī kāmesumicchācārī musāvādī pisuṇavāco pharusavāco samphappalāpī abhijjhālu byāpannacitto micchādiṭṭhiko, tamenaṃ mahājanakāyo saṅgamma samāgamma āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya ‘ayaṃ puriso kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjatū’ti. Taṃ kiṃ maññasi, gāmaṇi, api nu so puriso mahato janakāyassa āyācanahetu vā thomanahetuvā pañjalikaṃ anuparisakkanahetu vā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjeyyā’’ti. ‘‘No hetaṃ, bhante’’.

‘‘Seyyathāpi, gāmaṇi, puriso mahatiṃ puthusilaṃ gambhīre udakarahade pakkhipeyya, tamenaṃ mahājanakāyo saṅgamma samāgamma āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya ‘ummujja, bho, puthusile, uplava bho

puthusile, thalamuplava, bho puthusile'ti. Taṃ kiṃ maññasi gāmaṇi, api nu sā mahatī puthusilā mahato janakāyassa āyācanahetu vā thomanahetu vā pañjalikaṃ anuparisakkanahetu vā ummujjeyya vā uplaveyya vā thalaṃ vā uplaveyyā''ti. ''No hetaṃ, bhante''. ''Evameva kho, gāmaṇi, yo so puriso pāṇātipātī…pe… micchādiṭṭhiko, kiñcāpi naṃ mahājanakāyo saṅgamma samāgamma āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya 'ayaṃ puriso kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjatū'ti. Atha kho so puriso kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjeyya.

''Taṃ kiṃ maññasi, gāmaṇi, idhassa puriso pāṇātipātā paṭivirato adinnādānā paṭivirato kāmesumicchācārā paṭivirato musāvādā paṭivirato pisuṇāya vācāya paṭivirato pharusāya vācāya paṭivirato samphappalāpā paṭivirato anabhijjhālu abyāpannacitto sammādiṭṭhiko, tamenaṃ mahājanakāyo saṅgamma samāgamma āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya 'ayaṃ puriso kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjatū'ti. Taṃ kiṃ maññasi, gāmaṇi, api nu so puriso mahato janakāyassa āyācanahetu vā thomanahetu vā pañjalikaṃ anuparisakkanahetu vā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjeyyā''ti. ''No hetaṃ, bhante''.

''Seyyathāpi, gāmaṇi, puriso sappikumbhaṃ vā telakumbhaṃ vā gambhīre udakarahade ogāhetvā bhindeyya. Tatra yāssa sakkharā vā kaṭhalā , sā adhogāmī assa. Yañca khvassa tatra sappi vā telaṃ vā, taṃ uddhaṃgāmi assa. Tamenaṃ mahājanakāyo saṅgamma samāgamma āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya 'osīda, bho sappitela, saṃsīda, bho sappitela, adho gaccha 'bho sappitelā'ti. Taṃ kiṃ maññasi gāmaṇi, api nu taṃ sappitelaṃ mahato janakāyassa āyācanahetu vā thomanahetu vā pañjalikaṃ anuparisakkanahetu vā 'osīdeyya vā saṃsīdeyya vā adho vā gaccheyyā'ti. ''No hetaṃ, bhante''.

''Evameva kho, gāmaṇi, yo so puriso pāṇātipātā paṭivirato…pe… sammādiṭṭhiko, kiñcāpi naṃ mahājanakāyo saṅgamma samāgamma āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya 'ayaṃ puriso kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjatū'''ti. Atha kho so puriso kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjeyya. Iti dhammo suciṇṇo apāyehi rakkhati. Tattha yā maggassa tikkhatā adhimattatā, ayaṃ dhammo suciṇṇo sabbāhi upapattīhi rakkhati. Evaṃ bhagavā āha –

‘‘Tasmā rakkhitacittassa , sammāsaṅkappagocaro;

Sammādiṭṭhipurekkhāro, ñatvāna udayabbayaṃ;

Thinamiddhābhibhū bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe’’ti.

32. Tattha duggatīnaṃ hetu taṇhā ca avijjā ca, tāni cattāri upādānāni, tehi catūhi upādānehi ye saupādānā khandhā, idaṃ dukkhaṃ. Cattāri upādānāni, ayaṃ samudayo. Pañcakkhandhā dukkhaṃ, tesaṃ bhagavā pariññāya ca pahānāya ca dhammaṃ deseti dukkhassa pariññāya samudayassa pahānāya. Tattha taṇhāya pañcindriyāni rūpīni padaṭṭhānaṃ. Avijjāya manindriyaṃ padaṭṭhānaṃ. Pañcindriyāni rūpīni rakkhanto samādhiṃ bhāvayati, taṇhañca niggaṇhāti. Manindriyaṃ rakkhanto vipassanaṃ bhāvayati, avijjañca niggaṇhāti. Taṇhāniggahena dve upādānāni pahīyanti kāmupādānañca sīlabbatupādānañca. Avijjāniggahena dve upādānāni pahīyanti diṭṭhupādānañca attavādupādānañca. Catūsu upādānesu pahīnesu dve dhammā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti samatho ca vipassanā ca. Idaṃ vuccati brahmacariyanti.

Tattha brahmacariyassa phalaṃ cattāri sāmaññaphalāni sotāpattiphalaṃ sakadāgāmiphalaṃ anāgāmiphalaṃ arahattaṃ aggaphalaṃ. Imāni cattāri brahmacariyassa phalāni . Iti purimakāni ca dve saccāni dukkhaṃ samudayo ca. Samatho ca vipassanā ca brahmacariyañca maggo, brahmacariyassa phalāni ca tadārammaṇā ca asaṅkhatādhātu nirodho. Imāni cattāri saccāni. Tenāha bhagavā ‘‘dhammo have rakkhatī’’ti.

Tattha yaṃ paṭivedhena rakkhati, idaṃ dukkhaṃ. Yato rakkhati, ayaṃ samudayo. Yena rakkhati, ayaṃ maggo. Yaṃ rakkhati, ayaṃ nirodho. Imāni cattāri saccāni. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘ekamhi padaṭṭhāne’’ti.

Niyutto āvaṭṭo hāro.

8. Vibhattihāravibhaṅgo

33. Tattha katamo vibhattihāro? ‘‘Dhammañca padaṭṭhānaṃ bhūmiñcā’’ti.

Dve suttāni vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca. Dve paṭipadā puññabhāgiyā ca phalabhāgiyā ca. Dve sīlāni saṃvarasīlañca pahānasīlañca, tattha bhagavā vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ puññabhāgiyāya paṭipadāya desayati, so saṃvarasīle ṭhito tena brahmacariyena brahmacārī bhavati,

tattha bhagavā nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ phalabhāgiyāya paṭipadāya desayati, so pahānasīle ṭhito tena brahmacariyena brahmacārī bhavati.

Tattha katamaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ? Vāsanābhāgiyaṃ nāma suttaṃ dānakathā sīlakathā saggakathā kāmānaṃ ādīnavo nekkhamme ānisaṃsoti.

Tattha katamaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ? Nibbedhabhāgiyaṃ nāma suttaṃ yā catusaccappakāsanā, vāsanābhāgiye sutte natthi pajānanā, natthi maggo, natthi phalaṃ. Nibbedhabhāgiye sutte atthi pajānanā, atthi maggo, atthi phalaṃ. Imāni cattāri suttāni. Imesaṃ catunnaṃ suttānaṃ desanāya phalena sīlena brahmacariyena sabbato vicayena hārena vicinitvā yuttihārena yojayitabbā yāvatikā ñāṇassa bhūmi.

34. Tattha katame dhammā sādhāraṇā? Dve dhammā sādhāraṇā nāmasādhāraṇā vatthusādhāraṇā ca. Yaṃ vā pana kiñci aññampi evaṃ jātiyaṃ, micchattaniyatānaṃ sattānaṃ aniyatānañca sattānaṃ dassanappahātabbā kilesā sādhāraṇā, puthujjanassa sotāpannassa ca kāmarāgabyāpādā sādhāraṇā, puthujjanassa anāgāmissa ca uddhaṃbhāgiyā saṃyojanā sādhāraṇā, yaṃ kiñci ariyasāvako lokiyaṃ samāpattiṃ samāpajjati, sabbā sā avītarāgehi sādhāraṇā, sādhāraṇā hi dhammā evaṃ aññamaññaṃ paraṃ paraṃ sakaṃ sakaṃ visayaṃ nātivattanti. Yopi imehi dhammehi samannāgato na so taṃ dhammaṃ upātivattati. Ime dhammā sādhāraṇā.

Tattha katame dhammā asādhāraṇā? Yāva desanaṃ upādāya gavesitabbā sekkhāsekkhā bhabbābhabbāti, aṭṭhamakassa sotāpannassa ca kāmarāgabyāpādā sādhāraṇā dhammatā asādhāraṇā, aṭṭhamakassa anāgāmissa ca uddhambhāgiyā saṃyojanā sādhāraṇā dhammatā asādhāraṇā. Sabbesaṃ sekkhānaṃ nāmaṃ sādhāraṇaṃ dhammatā asādhāraṇā. Sabbesaṃ paṭipannakānaṃ nāmaṃ sādhāraṇaṃ dhammatā asādhāraṇā. Sabbesaṃ sekkhānaṃ sekkhasīlaṃ sādhāraṇaṃ dhammatā asādhāraṇā. Evaṃ visesānupassinā hīnukkaṭṭhamajjhimaṃ upādāya gavesitabbaṃ.

Dassanabhūmi niyāmāvakkantiyā padaṭṭhānaṃ, bhāvanābhūmi uttarikānaṃ phalānaṃ pattiyā padaṭṭhānaṃ, dukkhā paṭipadā dandhābhiññā samathassa padaṭṭhānaṃ, sukhā paṭipadā khippābhiññā vipassanāya padaṭṭhānaṃ, dānamayaṃ puññakiriyavatthu parato ghosassa sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ, sīlamayaṃ puññakiriyavatthu cintāmayiyā paññāya sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ, bhāvanāmayaṃ puññakiriyavatthu

bhāvanāmayiyā paññāya sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ. Dānamayaṃ puññakiriyavatthu parato ca ghosassa sutamayiyā ca paññāya sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ sīlamayaṃ puññakiriyavatthu cintāmayiyā ca paññāya yoniso ca manasikārassa sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ, bhāvanāmayaṃ puññakiriyavatthu bhāvanāmayiyā ca paññāya sammādiṭṭhiyā ca sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ. Patirūpadesavāso vivekassa ca samādhissa ca sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ, sappurisūpanissayo tiṇṇañca aveccappasādānaṃ samathassa ca sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ, attasammāpaṇidhānaṃ hiriyā ca vipassanāya ca sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ, akusalapariccāgo kusalavīmaṃsāya ca samādhindriyassa ca sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ, dhammasvākkhātatā kusalamūlaropanāya ca phalasamāpattiyā ca sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ, saṅghasuppaṭipannatā saṅghasuṭṭhutāya sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ, satthusampadā appasannānañca pasādāya pasannānañca bhiyyobhāvāya sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ, appaṭihatapātimokkhatā dummaṅkūnañca puggalānaṃ niggahāya pesalānañca puggalānaṃ phāsuvihārāya sādhāraṇaṃ padaṭṭhānaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘dhammañca padaṭṭhāna’’nti.

Niyutto vibhatti hāro.

9. Parivattanahāravibhaṅgo

35. Tattha katamo parivattano hāro? ‘‘Kusalākusale dhamme’’ti. Sammādiṭṭhissa purisapuggalassa micchādiṭṭhi nijjiṇṇā bhavati. Ye cassa micchādiṭṭhipaccayā uppajjeyyuṃ aneke pāpakā akusalā dhammā, te cassa nijjiṇṇā honti. Sammādiṭṭhipaccayā cassa aneke kusalā dhammā sambhavanti, te cassa bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Sammāsaṅkappassa purisapuggalassa micchāsaṅkappo nijjiṇṇo bhavati. Ye cassa micchāsaṅkappapaccayā uppajjeyyuṃ aneke pāpakā akusalā dhammā, te cassa nijjiṇṇā honti. Sammāsaṅkappapaccayā cassa aneke kusalā dhammā sambhavanti. Te cassa bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Evaṃ sammāvācassa sammākammantassa sammāājīvassa sammāvāyāmassa sammāsatissa sammāsamādhissa sammāvimuttassa sammāvimuttiñāṇadassanassa purisapuggalassa micchāvimuttiñāṇadassanaṃ nijjiṇṇaṃ bhavati. Ye cassa micchāvimuttiñāṇadassanapaccayā uppajjeyyuṃ aneke pāpakā akusalā dhammā, te cassa nijjiṇṇā honti. Sammāvimuttiñāṇadassanapaccayā cassa aneke kusalā dhammā sambhavanti, te cassa bhāvanāpāripūriṃ gacchanti.

36. Yassa vā pāṇātipātā paṭiviratassa pāṇātipāto pahīno hoti. Adinnādānā paṭiviratassa adinnādānaṃ pahīnaṃ hoti. Brahmacārissa abrahmacariyaṃ pahīnaṃ hoti. Saccavādissa musāvādo pahīno hoti. Apisuṇavācassa pisuṇā

vācā pahīnā hoti. Saṇhavācassa pharusā vācā pahīnā hoti. Kālavādissa samphappalāpo pahīno hoti. Anabhijjhālussa abhijjhā pahīnā hoti. Abyāpannacittassa byāpādo pahīno hoti. Sammādiṭṭhissa micchādiṭṭhi pahīnā hoti.

Ye ca kho keci ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ garahanti, nesaṃ sandiṭṭhikā sahadhammikā gārayhā vādānuvādā āgacchanti. Sammādiṭṭhiñca te bhavanto dhammaṃ garahanti. Tena hi ye micchādiṭṭhikā, tesaṃ bhavantānaṃ pujjā ca pāsaṃsā ca. Evaṃ sammāsaṅkappaṃ sammāvācaṃ sammākammantaṃ sammāājīvaṃ sammāvāyāmaṃ sammāsatiṃ sammāsamādhiṃ sammāvimuttiṃ sammāvimuttiñāṇadassanañca te bhavanto dhammaṃ garahanti. Tena hi ye micchāvimuttiñāṇadassanā, tesaṃ bhavantānaṃ pujjā ca pāsaṃsā ca.

Ye ca kho keci evamāhaṃsu ‘‘bhuñjitabbā kāmā, paribhuñjitabbā kāmā, āsevitabbā kāmā, nisevitabbā kāmā, bhāvayitabbā kāmā, bahulīkātabbā kāmā’’ti. Kāmehi veramaṇī tesaṃ adhammo.

Ye vā pana keci evamāhaṃsu ‘‘attakilamathānuyogo dhammo’’ti. Niyyāniko tesaṃ dhammo adhammo. Ye ca kho keci evamāhaṃsu ‘‘dukkho dhammo’’ti. Sukho tesaṃ dhammo adhammo. Yathā vā pana bhikkhuno sabbasaṅkhāresu asubhānupassino viharato subhasaññā pahīyanti. Dukkhānupassino viharato sukhasaññā pahīyanti. Aniccānupassino viharato niccasaññā pahīyanti. Anattānupassino viharato attasaññā pahīyanti. Yaṃ yaṃ vā pana dhammaṃ rocayati vā upagacchati vā, tassa tassa dhammassa yo paṭipakkho, svassa aniṭṭhato ajjhāpanno bhavati. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘kusalākusaladhamme’’ti.

Niyutto parivattano hāro.

10. Vevacanahāravibhaṅgo

37. Tattha katamo vevacano hāro? ‘‘Vevacanāni bahūnī’’ti. Yathā ekaṃ bhagavā dhammaṃ aññamaññehi vevacanehi niddisati. Yathāha bhagavā –

> ‘‘Āsā ca pihā abhinandanā ca, anekadhātūsu sarā patiṭṭhitā;
>
> Aññāṇamūlappabhavā pajappitā, sabbā mayā byantikatā samūlikā’’ti.

Āsā nāma vuccati yā bhavissassa atthassa āsīsanā avassaṃ āgamissatīti āsāssa uppajjati. Pihā nāma yā vattamānassa atthassa patthanā, seyyataraṃ vā disvā ‘‘ediso bhaveyya’’nti pihāssa uppajjati. Atthanipphattipaṭipālanā abhinandanā nāma, piyaṃ vā ñātiṃ abhinandati, piyaṃ vā dhammaṃ abhinandati, appaṭikūlato vā abhinandati.

Anekadhātūti cakkhudhātu rūpadhātu cakkhuviññāṇadhātu, sotadhātu saddadhātu sotaviññāṇadhātu, ghānadhātu gandhadhātu ghānaviññāṇadhātu, jivhādhātu rasadhātu jivhāviññāṇadhātu, kāyadhātu phoṭṭhabbadhātu kāyaviññāṇadhātu, manodhātu dhammadhātu manoviññāṇadhātu.

Sarāti keci rūpādhimuttā keci saddādhimuttā keci gandhādhimuttā keci rasādhimuttā keci phoṭṭhabbādhimuttā keci dhammādhimuttā. Tattha yāni cha gehasitāni domanassāni yāni ca cha gehasitāni somanassāni yāni ca cha nekkhammasitāni domanassāni yāni ca cha nekkhammasitāni somanassāni, imāni catuvīsapadāni taṇhāpakkho, taṇhāya etaṃ vevacanaṃ. Yā cha upekkhā gehasitā, ayaṃ diṭṭhipakkho.

38. Sāyeva patthanākārena dhammanandī dhammapemaṃ dhammajjhosānanti taṇhāya etaṃ vevacanaṃ. Cittaṃ mano viññāṇanti cittassa etaṃ vevacanaṃ. Manindriyaṃ manodhātu manāyatanaṃ vijānanāti manassetaṃ vevacanaṃ. Paññindriyaṃ paññābalaṃ adhipaññā sikkhā paññā paññākkhandho dhammavicayasambojjhaṅgo ñāṇaṃ sammādiṭṭhi tīraṇā vipassanā dhamme ñāṇaṃ atthe ñāṇaṃ anvaye ñāṇaṃ khaye ñāṇaṃ anuppāde ñāṇaṃ anaññātaññassāmītindriyaṃ aññindriyaṃ aññātāvindriyaṃ cakkhu vijjā buddhi bhūri medhā āloko, yaṃ vā pana yaṃ kiñci aññaṃpi evaṃ jātiyaṃ, paññāya etaṃ vevacanaṃ. Pañcindriyāni lokuttarāni, sabbā paññā. Api ca ādhipateyyaṭṭhena saddhā, ārambhaṭṭhena vīriyaṃ, apilāpanaṭṭhena sati, avikkhepaṭṭhena samādhi, pajānanaṭṭhena paññā.

Yathā ca buddhānussatiyaṃ vuttaṃ itipi so bhagavā arahaṃ sammāsambuddho vijjācaraṇasampanno sugato lokavidū anuttaro purisadammasārathi satthā devamanussānaṃ buddho bhagavā. Balanipphattigato vesārajjappatto adhigatappaṭisambhido catuyogavippahīno agatigamanavītivatto uddhaṭasallo nirūḷhavaṇo madditakaṇḍako nibbāpitapariyuṭṭhāno bandhanātīto ganthaviniveṭhano ajjhāsayavītivatto bhinnandhakāro cakkhumā lokadhammasamatikkanto anurodhavirodhavippayutto iṭṭhāniṭṭhesu dhammesu asaṅkhepagato bandhanātivatto ṭhapitasaṅgāmo abhikkantataro ukkādharo ālokakaro

pajjotakaro tamonudo raṇañjaho aparimāṇavaṇṇo appameyyavaṇṇo asaṅkheyyavaṇṇo ābhaṃkaro pabhaṃkaro dhammobhāsapajjotakaroti ca buddhā bhagavantoti ca buddhānussatiyā etaṃ vevacanaṃ.

Yathā ca dhammānussatiyaṃ vuttaṃ svākkhāto bhagavatā dhammo sandiṭṭhiko akāliko ehipassiko opaneyyiko paccattaṃ veditabbo viññūhi. Yadidaṃ madanimmadano pipāsavinayo ālayasamugghāṭo vaṭṭūpacchedo suññato atidullabho taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ.

"Asaṅkhataṃ anataṃ anāsavañca, saccañca pāraṃ nipuṇaṃ sududdasaṃ;

Ajajjaraṃ dhuvaṃ apalokitaṃ , anidassanaṃ nippapañca santaṃ.

"Amataṃ paṇītañca sivañca khemaṃ, taṇhākkhayo acchariyañca abbhutaṃ;

Anītikaṃ anītikadhammaṃ , nibbānametaṃ sugatena desitaṃ.

"Ajātaṃ abhūtaṃ anupaddavañca, akataṃ asokañca atho visokaṃ;

Anūpasaggaṃnupasaggadhammaṃ, nibbānametaṃ sugatena desitaṃ.

"Gambhīrañceva duppassaṃ, uttarañca anuttaraṃ;

Asamaṃ appaṭisamaṃ, jeṭṭhaṃ seṭṭhanti vuccati.

"Leṇañca tāṇaṃ araṇaṃ anaṅgaṇaṃ, akāca metaṃ vimalanti vuccati;

Dīpo sukhaṃ appamāṇaṃ patiṭṭhā, akiñcanaṃ appapañcanti vutta"nti.

Dhammānussatiyā etaṃ vevacanaṃ.

Yathā ca saṅghānussatiyaṃ vuttaṃ suppaṭipanno ujuppaṭipanno ñāyappaṭipanno sāmīcippaṭipanno yadidaṃ cattāri purisayugāni aṭṭha purisapuggalā esa bhagavato sāvakasaṅgho āhuneyyo pāhuneyyo dakkhiṇeyyo añjalikaraṇīyo anuttaraṃ puññakkhettaṃ lokassa, sīlasampanno samādhisampanno paññāsampanno vimuttisampanno vimuttiñāṇadassanasampanno sattānaṃ sāro sattānaṃ maṇḍo sattānaṃ

uddhāro sattānaṃ esikā sattānaṃ surabhipasūnaṃ pujjo devānañca manussānañcāti saṅghānussatiyā etaṃ vevacanaṃ.

Yathā ca sīlānussatiyaṃ vuttaṃ yāni tāni sīlāni akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni ariyāni ariyakantāni bhujissāni viññuppasatthāni aparāmaṭṭhāni samādhisaṃvattanikāni, alaṅkāro ca sīlaṃ uttamaṅgopasobhaṇatāya, nidhānañca sīlaṃ sabbadobhaggasamatikkamanaṭṭhena, sippañca sīlaṃ akkhaṇavedhitāya, velā ca sīlaṃ anatikkamanaṭṭhena, dhaññañca sīlaṃ daliddopacchedanaṭṭhena , ādāso ca sīlaṃ dhammavolokanatāya, pāsādo ca sīlaṃ volokanaṭṭhena, sabbabhūmānuparivatti ca sīlaṃ amatapariyosānanti sīlānussatiyā etaṃ vevacanaṃ.

Yathā ca cāgānussatiyaṃ vuttaṃ yasmiṃ samaye ariyasāvako agāraṃ ajjhāvasati muttacāgo payatapāṇi vossaggarato yācayogo dānasaṃvibhāgaratoti cāgānussatiyā etaṃ vevacanaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘vevacanāni bahūnī’’ti.

Niyutto vevacano hāro.

11. Paññattihāravibhaṅgo

39. Tattha katamo paññattihāro? ‘‘Ekaṃ bhagavā dhammaṃ paññattīhi vividhāhi desetī’’ti.

Yā pakatikathāya desanā. Ayaṃ nikkhepapaññatti. Kā ca pakatikathāya desanā, cattāri saccāni. Yathā bhagavā āha ‘‘idaṃ dukkha’’nti ayaṃ paññatti pañcannaṃ khandhānaṃ channaṃ dhātūnaṃ aṭṭhārasannaṃ dhātūnaṃ dvādasannaṃ āyatanānaṃ dasannaṃ indriyānaṃ nikkhepapaññatti.

Kabaḷīkāre ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo atthi nandī atthi taṇhā, patiṭṭhitaṃ tattha viññāṇaṃ virūḷhaṃ. Yattha patiṭṭhitaṃ viññāṇaṃ virūḷhaṃ, atthi tattha nāmarūpassa avakkanti. Yattha atthi nāmarūpassa avakkanti, atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi . Yattha atthi saṅkhārānaṃ vuddhi, atthi tattha āyatiṃ punabbhavābhinibbatti. Yattha atthi āyatiṃ punabbhavābhinibbatti, atthi tattha āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ. Yattha atthi āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ, sasokaṃ taṃ, bhikkhave, sadaraṃ saupāyāsanti vadāmi.

Phasse ce…pe… manosañcetanāya ce, bhikkhave, āhāre. Viññāṇe ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo atthi nandī atthi taṇhā, patiṭṭhitaṃ tattha

viññāṇaṃ virūḷhaṃ. Yattha patiṭṭhitaṃ viññāṇaṃ virūḷhaṃ, atthi tattha nāmarūpassa avakkanti. Yattha atthi nāmarūpassa avakkanti, atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi. Yattha atthi saṅkhārānaṃ vuddhi, atthi tattha āyatiṃ punabbhavābhinibbatti. Yattha atthi āyatiṃ punabbhavābhinibbatti, atthi tattha āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ. Yattha atthi āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ, sasokaṃ taṃ, bhikkhave, sadaraṃ saupāyāsanti vadāmi. Ayaṃ pabhavapaññatti dukkhassa ca samudayassa ca.

Kabaḷīkāre ce, bhikkhave , āhāre natthi rāgo natthi nandī natthi taṇhā, appatiṭṭhitaṃ tattha viññāṇaṃ avirūḷhaṃ. Yattha appatiṭṭhitaṃ viññāṇaṃ avirūḷhaṃ, natthi tattha nāmarūpassa avakkanti. Yattha natthi nāmarūpassa avakkanti, natthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi. Yattha natthi saṅkhārānaṃ vuddhi, natthi tattha āyatiṃ punabbhavābhinibbatti. Yattha natthi āyatiṃ punabbhavābhinibbatti, natthi tattha āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ. Yattha natthi āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ, asokaṃ taṃ, bhikkhave, adaraṃ anupāyāsanti vadāmi.

Phasse ce…pe… manosañcetanāya ce, bhikkhave, āhāre. Viññāṇe ce, bhikkhave, āhāre natthi rāgo natthi nandī natthi taṇhā, appatiṭṭhitaṃ tattha viññāṇaṃ avirūḷhaṃ. Yattha appatiṭṭhitaṃ viññāṇaṃ avirūḷhaṃ, natthi tattha nāmarūpassa avakkanti. Yattha natthi nāmarūpassa avakkanti, natthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi. Yattha natthi saṅkhārānaṃ vuddhi, natthi tattha āyatiṃ punabbhavābhinibbatti. Yattha natthi āyatiṃ punabbhavābhinibbatti, natthi tattha āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ. Yattha natthi āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ, asokaṃ taṃ, bhikkhave, adaraṃ anupāyāsanti vadāmi.

Ayaṃ pariññāpaññatti dukkhassa, pahānapaññatti samudayassa, bhāvanāpaññatti maggassa, sacchikiriyāpaññatti nirodhassa.

40. Samādhiṃ, bhikkhave, bhāvetha. Appamatto nipako sato, samāhito, bhikkhave, bhikkhu yathābhūtaṃ pajānāti. Kiñca yathābhūtaṃ pajānāti? ‘‘Cakkhu anicca’’nti yathābhūtaṃ pajānāti. ‘‘Rūpā aniccā’’ti yathābhūtaṃ pajānāti ‘‘cakkhuviññāṇaṃ anicca’’nti yathābhūtaṃ pajānāti. ‘‘Cakkhusamphasso anicco’’ti yathābhūtaṃ pajānāti. Yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi aniccanti yathābhūtaṃ pajānāti.

Sotaṃ …pe… ghānaṃ…pe… jivhā…pe… kāyo…pe… ‘‘mano anicco’’ti yathābhūtaṃ pajānāti. ‘‘Dhammā aniccā’’ti yathābhūtaṃ pajānāti. ‘‘Manoviññāṇaṃ anicca’’nti yathābhūtaṃ pajānāti. ‘‘Manosamphasso

anicco''ti yathābhūtaṃ pajānāti. Yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi aniccanti yathābhūtaṃ pajānāti.

Ayaṃ bhāvanāpaññatti maggassa, pariññāpaññatti dukkhassa, pahānapaññatti samudayassa, sacchikiriyāpaññatti nirodhassa.

Rūpaṃ, rādha, vikiratha vidhamatha viddhaṃsetha vikīḷaniyaṃ karotha, paññāya taṇhakkhayāya paṭipajjatha. Taṇhakkhayā dukkhakkhayo, dukkhakkhayā nibbānaṃ. Vedanaṃ…pe…. Saññaṃ…pe… saṅkhāre viññāṇaṃ vikiratha vidhamatha viddhaṃsetha vikīḷaniyaṃ karotha, paññāya taṇhakkhayāya paṭipajjatha. Taṇhakkhayā dukkhakkhayo, dukkhakkhayā nibbānaṃ.

Ayaṃ nirodhapaññatti nirodhassa, nibbidāpaññatti assādassa, pariññāpaññatti dukkhassa, pahānapaññatti samudayassa, bhāvanāpaññatti maggassa, sacchikiriyāpaññatti nirodhassa.

''Soidaṃdukkha''ntiyathābhūtaṃpajānāti,''ayaṃdukkhasamudayo''ti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ayaṃ dukkhanirodho''ti yathābhūtaṃ pajānāti ''ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā''ti yathābhūtaṃ pajānāti.

Ayaṃ paṭivedhapaññatti saccānaṃ, nikkhepapaññatti dassanabhūmiyā, bhāvanāpaññatti maggassa, sacchikiriyāpaññatti sotāpattiphalassa. ''So ime āsavā''ti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ayaṃ āsavasamudayo''ti yathābhūtaṃ pajānāti, ''ayaṃ āsavanirodho''ti yathābhūtaṃ pajānāti. ''Ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā''ti yathābhūtaṃ pajānāti. ''Ime āsavā asesaṃ nirujjhantī''ti yathābhūtaṃ pajānāti.

Ayaṃ uppādapaññatti khaye ñāṇassa, okāsapaññatti anuppāde ñāṇassa, bhāvanāpaññatti maggassa, pariññāpaññatti dukkhassa, pahānapaññatti samudayassa, ārambhapaññatti vīriyindriyassa, āsāṭanapaññatti āsāṭikānaṃ, nikkhepapaññatti bhāvanābhūmiyā, abhinighātapaññatti pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ.

41. Idaṃ ''dukkha''nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. Ayaṃ ''dukkhasamudayo''ti me, bhikkhave…pe… ayaṃ ''dukkhanirodho''ti me, bhikkhave…pe…. Ayaṃ ''dukkhanirodhagāminī paṭipadā''ti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ

udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

Ayaṃ desanāpaññatti saccānaṃ, nikkhepapaññatti sutamayiyā paññāya sacchikiriyāpaññatti anaññātaññassāmītindriyassa, pavattanāpaññatti dhammacakkassa.

‘‘Taṃ kho panidaṃ dukkhaṃ pariññeyya’’nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. ‘‘So kho panāyaṃ dukkhasamudayo pahātabbo’’ti me, bhikkhave…pe… ‘‘so kho panāyaṃ dukkhanirodho sacchikātabbo’’ti me, bhikkhave…pe… ‘‘sā kho panāyaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā bhāvetabbā’’ti me, bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

Ayaṃ bhāvanāpaññatti maggassa, nikkhepapaññatti cintāmayiyā paññāya, sacchikiriyāpaññatti aññindriyassa.

‘‘Taṃ kho panidaṃ dukkhaṃ pariññāta’’nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. ‘‘So kho panāyaṃ dukkhasamudayo pahīno’’ti me, bhikkhave…pe… ‘‘so kho panāyaṃ dukkhanirodho sacchikato’’ti me, bhikkhave…pe… ‘‘sā kho panāyaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā bhāvitā’’ti me, bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. Ayaṃ bhāvanāpaññatti maggassa, nikkhepapaññatti bhāvanāmayiyā paññāya, sacchikiriyāpaññatti aññātāvino indriyassa, pavattanāpaññatti dhammacakkassa.

‘‘Tulamatulañca sambhavaṃ, bhavasaṅkhāramavassaji muni;

Ajjhattarato samāhito, abhindi kavacamivattasambhava’’nti.

‘‘Tula’’nti saṅkhāradhātu. ‘‘Atula’’nti nibbānadhātu, ‘‘tulamatulañca sambhava’’nti abhiññāpaññatti sabbadhammānaṃ. Nikkhepapaññatti dhammapaṭisambhidāya. ‘‘Bhavasaṅkhāramavassaji munī’’ti pariccāgapaññatti samudayassa. Pariññāpaññatti dukkhassa. ‘‘Ajjhattarato samāhito’’ti bhāvanāpaññatti kāyagatāya satiyā. Ṭhitipaññatti cittekaggatāya. ‘‘Abhindi kavacamivattasambhava’’nti abhinibbidāpaññatti cittassa, upādānapaññatti sabbaññutāya, padālanāpaññatti avijjaṇḍakosānaṃ.

Tenāha bhagavā ‘‘tulamatulañca sambhava’’nti.

Yo dukkhamaddakkhi yatonidānaṃ, kāmesu so jantu kathaṃ nameyya;

Kāmā hi loke saṅgoti ñatvā, tesaṃ satīmā vinayāya sikkheti.

‘‘Yo dukkha’’nti vevacanapaññatti ca dukkhassa pariññāpaññatti ca. **“Yatonidāna”**nti pabhavapaññatti ca samudayassa pahānapaññatti ca. **“Addakkhī”**ti vevacanapaññatti ca ñāṇacakkhussa paṭivedhapaññatti ca. **“Kāmesu so jantukathaṃ nameyyā”**ti vevacanapaññatti ca kāmataṇhāya abhinivesapaññatti ca. **“Kāmā hi loke saṅgoti ñatvā”**ti paccatthikato dassanapaññatti kāmānaṃ. Kāmā hi aṅgārakāsūpamā maṃsapesūpamā pāvakakappā papātauragopamā ca. **“Tesaṃ satīmā”**ti apacayapaññatti pahānāya, nikkhepapaññatti kāyagatāya satiyā, bhāvanāpaññatti maggassa. **“Vinayāya sikkhe”**ti paṭivedhapaññatti rāgavinayassa dosavinayassa mohavinayassa. **“Jantū”**ti vevacanapaññatti yogissa. Yadā hi yogī kāmā saṅgoti pajānāti. So kāmānaṃ anuppādāya kusale dhamme uppādayati, so anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya vāyamati. Ayaṃ vāyāmapaññatti appattassa pattiyā. Nikkhepapaññatti oramattikāya asantuṭṭhiyā. Tattha so uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā vāyamatīti ayaṃ appamādapaññatti bhāvanāya, nikkhepapaññatti vīriyindriyassa, ārakkhapaññatti kusalānaṃ dhammānaṃ, ṭhitipaññatti adhicittasikkhāya. Tenāha bhagavā ‘‘yo dukkhamaddakkhi yatonidāna’’nti.

‘‘Mohasambandhano loko, bhabbarūpova dissati;

Upadhibandhano bālo, tamasā parivārito;

Assirī viya khāyati, passato natthi kiñcana’’nti.

“Mohasambandhano loko”ti desanāpaññatti vipallāsānaṃ. **“Bhabbarūpova dissatī”**ti viparītapaññatti lokassa. ‘‘Upadhibandhano bālo’’ti pabhavapaññatti pāpakānaṃ icchāvacarānaṃ, kiccapaññatti pariyuṭṭhānānaṃ. Balavapaññatti kilesānaṃ. Virūhanāpaññatti saṅkhārānaṃ. **“Tamasā parivārito”**ti desanāpaññatti avijjandhakārassa vevacanapaññatti ca. ‘‘Assirī viya khāyatī’’ti dassanapaññatti dibbacakkhussa, nikkhepapaññatti paññācakkhussa. **“Passato natthi kiñcana”**nti paṭivedhapaññatti sattānaṃ, rāgo kiñcanaṃ doso kiñcanaṃ moho kiñcanaṃ. Tenāha bhagavā ‘‘mohasambandhano loko’’ti.

“Atthi, bhikkhave, ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhataṃ, no cetaṃ, bhikkhave, abhavissa ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhataṃ. Nayidha jātassa bhūtassa katassa saṅkhatassa nissaraṇaṃ paññāyetha. Yasmā ca kho, bhikkhave, atthi ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhataṃ, tasmā jātassa bhūtassa katassa saṅkhatassa nissaraṇaṃ paññāyatī”ti.

“No cetaṃ, bhikkhave, abhavissa ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhata”nti desanāpaññatti nibbānassa vevacanapaññatti ca. “Nayidha jātassa bhūtassa katassa saṅkhatassa nissaraṇaṃ paññāyethā”ti vevacanapaññatti saṅkhatassa upanayanapaññatti ca. “Yasmā ca kho, bhikkhave, atthi ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhata”nti vevacanapaññatti nibbānassa jotanāpaññatti ca. “Tasmā jātassa bhūtassa katassa saṅkhatassa nissaraṇaṃ paññāyatī”ti ayaṃ vevacanapaññatti nibbānassa, niyyānikapaññatti maggassa, nissaraṇapaññatti saṃsārato. Tenāha bhagavā “no cetaṃ, bhikkhave, abhavissā”ti. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “ekaṃ bhagavā dhammaṃ, paññattīhi vividhāhi desetī”ti.

Niyutto paññatti hāro.

12. Otaraṇahāravibhaṅgo

42. Tattha katamo otaraṇo hāro? “Yo ca paṭiccuppādo”ti.

“Uddhaṃ adho sabbadhi vippamutto, ayaṃ ahasmīti anānupassī;

Evaṃ vimutto udatāri oghaṃ, atiṇṇapubbaṃ apunabbhavāyā”ti.

“Uddha”nti rūpadhātu ca arūpadhātu ca. “Adho”ti kāmadhātu. “Sabbadhi vippamutto”ti tedhātuke ayaṃ asekkhāvimutti. Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni, ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni vijjā, vijjuppādā avijjānirodho, avijjānirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho, viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho, nāmarūpanirodhā saḷāyatananirodho, saḷāyatananirodhā phassanirodho, phassanirodhā vedanānirodho, vedanānirodhā taṇhānirodho, taṇhānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho, bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni tīhi khandhehi saṅgahitāni – sīlakkhandhena samādhikkhandhena paññākkhandhena, ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni saṅkhārapariyāpannāni ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanaṃ anāsavaṃ, no ca bhavaṅgaṃ. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

"Ayaṃ ahasmīti anānupassī"ti ayaṃ sakkāyadiṭṭhiyā samugghāto, sā sekkhāvimutti, tāniyeva sekkhāni pañcindriyāni. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Tāniyeva sekkhāni pañcindriyāni vijjā, vijjuppādā avijjānirodho, avijjānirodhā saṅkhāranirodho, evaṃ sabbo paṭiccasamuppādo. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Sāyeva vijjā paññākkhandho. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Sāyeva vijjā saṅkhārapariyāpannā, ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā, ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanaṃ anāsavaṃ, no ca bhavaṅgaṃ, ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

Sekkhāya ca vimuttiyā asekkhāya ca vimuttiyā vimutto udatāri oghaṃ atiṇṇapubbaṃ apunabbhavāya. Tenāha bhagavā "uddhaṃ adho"ti.

43. "Nissitassa calitaṃ, anissitassa calitaṃ natthi, calite asati passaddhi, passaddhiyā sati nati na hoti, natiyā asati āgatigati na hoti, āgatigatiyā asati cutūpapāto na hoti, cutūpapāte asati nevidha na huraṃ na ubhayamantarena esevanto dukkhassā"ti.

"Nissitassa calita"nti nissayo nāma duvidho taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca. Tattha yā rattassa cetanā, ayaṃ taṇhānissayo; yā mūḷhassa cetanā, ayaṃ diṭṭhinissayo. Cetanā pana saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, evaṃ sabbo paṭiccasamuppādo. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Tattha yā rattassa vedanā, ayaṃ sukhā vedanā. Yā sammūḷhassa vedanā, ayaṃ adukkhamasukhā vedanā, imā dve vedanā vedanākkhandho. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Tattha sukhā vedanā dve indriyāni sukhindriyaṃ somanassindriyañca, adukkhamasukhā vedanā upekkhindriyaṃ. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Tāniyeva indriyāni saṅkhārapariyāpannāni, ye saṅkhārā sāsavā bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanaṃ sāsavaṃ bhavaṅgaṃ, ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

“Anissitassa calitaṃ natthī”ti samathavasena vā taṇhāya anissito vipassanāvase vā diṭṭhiyā anissito. Yā vipassanā ayaṃ vijjā, vijjuppādā avijjānirodho, avijjānirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho, evaṃ sabbo paṭiccasamuppādo. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Sāyeva vipassanā paññākkhandho. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Sāyeva vipassanā dve indriyāni – vīriyindriyañca paññindriyañca. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Sāyeva vipassanā saṅkhārapariyāpannā, ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanaṃ anāsavaṃ, no ca bhavaṅgaṃ. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

“Passaddhiyā satī”ti duvidhā passaddhi kāyikā ca cetasikā ca. Yaṃ kāyikaṃ sukhaṃ, ayaṃ kāyapassaddhi. Yaṃ cetasikaṃ sukhaṃ, ayaṃ cetasikā passaddhi. Passaddhakāyo sukhaṃ vediyati , sukhino cittaṃ samādhiyati, samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, yathābhūtaṃ pajānanto nibbindati, nibbindanto virajjati, virāgā vimuccati, vimuttasmiṃ “vimutta”miti ñāṇaṃ hoti, “khīṇā jāti, vusitaṃ brahmacariyaṃ, kataṃ karaṇīyaṃ, nāparaṃ itthattāyā”ti pajānāti. So na namati rūpesu, na saddesu, na gandhesu, na rasesu, na phoṭṭhabbesu, na dhammesu khayā rāgassa khayā dosassa khayā mohassa yena rūpena tathāgataṃ tiṭṭhantaṃ carantaṃ paññāpayamāno paññāpeyya, tassa rūpassa khayā virāgā nirodhā cāgā

paṭinissaggā rūpasaṅkhaye vimutto, tathāgato atthītipi na upeti, natthītipi na upeti, atthi natthītipi na upeti, nevatthi no natthītipi na upeti. Atha kho gambhīro appameyyo asaṅkheyyo nibbutotiyeva saṅkhaṃ gacchati khayā rāgassa, khayā dosassa, khayā mohassa.

Yāya vedanāya…pe… yāya saññāya. Yehi saṅkhārehi. Yena viññāṇena tathāgataṃ tiṭṭhantaṃ carantaṃ paññāpayamāno paññāpeyya, tassa viññāṇassa khayā virāgā nirodhā cāgā paṭinissaggā viññāṇasaṅkhaye vimutto, tathāgato atthītipi na upeti, natthītipi na upeti, atthi natthītipi na upeti, nevatthi no natthītipi na upeti. Atha kho gambhīro appameyyo asaṅkheyyo nibbutotiyeva saṅkhaṃ gacchati khayā rāgassa, khayā dosassa, khayā mohassa. ‘‘Āgatī’’ti idhāgati. ‘‘Gatī’’ti peccabhavo. Āgatigatīpi na bhavanti, ‘‘nevidhā’’ti chasu ajjhattikesu āyatanesu. ‘‘Na hura’’nti chasu bāhiresu āyatanesu. ‘‘Na ubhayamantarenā’’ti phassasamuditesu dhammesu attānaṃ na passati. ‘‘Esevanto dukkhassā’’ti paṭiccasamuppādo. So duvidho lokiyo ca lokuttaro ca. Tattha lokiyo avijjāpaccayā saṅkhārā, yāva jarāmaraṇā. Lokuttaro sīlavato avippaṭisāro jāyati, yāva nāparaṃ itthattāyāti pajānāti. Tenāha bhagavā ‘‘nissitassa calitaṃ anissitassa calitaṃ natthi…pe… esevanto dukkhassā’’ti.

44.

‘‘Ye keci sokā paridevitā vā, dukkhā ca lokasmimanekarūpā;

Piyaṃ paṭiccappabhavanti ete, piye asante na bhavanti ete.

Tasmā hi te sukhino vītasokā, yesaṃ piyaṃ natthi kuhiñci loke;

Tasmā asokaṃ virajaṃ patthayāno, piyaṃ na kayirātha kuhiñci loke’’ti.

‘‘Ye keci sokā paridevitā vā, dukkhā ca lokasmimanekarūpā piyaṃ paṭiccappabhavanti ete’’ti – ayaṃ dukkhā vedanā. ‘‘Piye asante na bhavanti ete’’ti – ayaṃ sukhā vedanā. Vedanā vedanākkhandho. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaraṇaṃ, evaṃ sabbaṃ. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Tattha sukhā vedanā dve indriyāni – sukhindriyaṃ somanassindriyañca.

Dukkhā vedanā dve indriyāni – dukkhindriyaṃ domanassindriyañca. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Tāniyeva indriyāni saṅkhārapariyāpannāni, ye saṅkhārā sāsavā bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanaṃ sāsavaṃ bhavaṅgaṃ. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

Tasmā hi te sukhino vītasokā, yesaṃ piyaṃ natthi kuhiñci loke;

Tasmā asokaṃ virajaṃ patthayāno, piyaṃ na kayirātha kuhiñci loketi.

Idaṃ taṇhāpahānaṃ. Taṇhānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho, evaṃ sabbaṃ. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Taṃyeva taṇhāpahānaṃ samatho. So samatho dve indriyāni satindriyaṃ samādhindriyañca. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Soyeva samatho samādhikkhandho. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Soyeva samatho saṅkhārapariyāpanno, ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanaṃ anāsavaṃ, no ca bhavaṅgaṃ. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā. Tenāha bhagavā ‘‘ye keci sokā’’ti.

Kāmaṃ kāmayamānassa, tassa ce taṃ samijjhati;

Addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchati.

Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno;

Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppati.

Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatīti.

Tattha yā pītimanatā, ayaṃ anunayo. Yadāha sallaviddhova ruppatīti, idaṃ paṭighaṃ. Anunayaṃ paṭighañca pana taṇhāpakkho, taṇhāya ca pana dasarūpīni āyatanāni padaṭṭhānaṃ. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

Tāniyeva dasa rūpīni rūpakāyo nāmasampayutto, tadubhayaṃ nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, evaṃ sabbaṃ. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Tadeva nāmarūpaṃ pañcakkhandho; Ayaṃ khandhehi otaraṇā;

Tadeva nāmarūpaṃ aṭṭhārasa dhātuyo; Ayaṃ dhātūhi otaraṇā;

Tattha yo rūpakāyo imāni pañca rūpīni indriyāni, yo nāmakāyo imāni pañca arūpīni indriyāni, imāni dasa indriyāni. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Tattha yadāha –

‘‘Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatī’’ti.

Ayaṃ saupādisesā nibbānadhātu, ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sāyeva saupādisesā nibbānadhātu vijjā, vijjuppādā avijjānirodho, avijjānirodhā saṅkhāranirodho, evaṃ sabbaṃ. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Sāyeva vijjā paññākkhandho. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Sāyeva vijjā dve indriyāni – vīriyindriyaṃ paññindriyañca. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Sāyeva vijjā saṅkhārapariyāpannā, ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanaṃ anāsavaṃ, no ca bhavaṅgaṃ. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā. Tenāha bhagavā ‘‘kāmaṃ kāmayamānassā’’ti.

Ettāvatā paṭicca indriyakhandhadhātuāyatanāni samosaraṇotaraṇāni

bhavanti. Evaṃ paṭicca indriyakhandhadhātuāyatanāni otāretabbāni. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘yo ca paṭiccuppādo’’ti.

Niyutto otaraṇo hāro.

13. Sodhanahāravibhaṅgo

45. Tattha katamo sodhano hāro? ‘‘Vissajjitamhi pañhe’’tigāthā. Yathā āyasmā ajito pārāyane bhagavantaṃ pañhaṃ pucchati –

‘‘Kenassu nivuto loko, kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanaṃ brūsi, kiṃsu tassa mahabbhaya’’nti.

‘‘Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]

Vivicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhaya’’nti.

‘‘Kenassu nivuto loko’’ti pañhe ‘‘avijjāya nivuto loko’’ti bhagavā padaṃ sodheti, no ca ārambhaṃ. ‘‘Kenassu nappakāsatī’’ti pañhe ‘‘vivicchā pamādā nappakāsatī’’ti bhagavā padaṃ sodheti, no ca ārambhaṃ. ‘‘Kissābhilepanaṃ brūsī’’ti pañhe ‘‘jappābhilepanaṃ brūmī’’ti bhagavā padaṃ sodheti, no ca ārambhaṃ. ‘‘Kiṃsu tassa mahabbhaya’’nti pañhe ‘‘dukkhamassa mahabbhaya’’nti suddho ārambho. Tenāha bhagavā ‘‘avijjāya nivuto loko’’ti.

‘‘Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhīyare’’ti.

‘‘Yāni sotāni lokasmiṃ, [ajitāti bhagavā]

Sati tesaṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhīyare’’ti.

‘‘Savanti sabbadhi sotā, sotānaṃ kiṃ nivāraṇa’’nti pañhe ‘‘yāni sotāni lokasmiṃ, sati tesaṃ nivāraṇa’’nti bhagavā padaṃ sodheti, no ca ārambhaṃ.

‘‘Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhīyare’’ti pañhe ‘‘sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhīyare’’ti suddho ārambho. Tenāha bhagavā ‘‘yāni sotāni lokasmi’’nti.

‘‘Paññā ceva sati ca, [iccāyasmā ajito]

Nāmarūpañca mārisa;

Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhatī’’ti.

Pañhe –

‘‘Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;

Yattha nāmañca rūpañca, asesaṃ uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatī’’ti.

Suddho ārambho. Tenāha bhagavā ‘‘yametaṃ pañhaṃ apucchī’’ti. Yattha evaṃ suddho ārambho, so pañho visajjito bhavati. Yattha pana ārambho asuddho, na tāva so pañho visajjito bhavati. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘vissajjitamhi pañhe’’ti.

Niyutto sodhano hāro.

14. Adhiṭṭhānahāravibhaṅgo

46. Tattha katamo adhiṭṭhāno hāro? ‘‘Ekattatāya dhammā, yepi ca vemattatāya niddiṭṭhā’’ti.

Ye tattha niddiṭṭhā, tathā te dhārayitabbā.

‘‘Dukkha’’nti ekattatā. Tattha katamaṃ dukkhaṃ? Jāti dukkhā, jarā dukkhā, byādhi dukkho, maraṇaṃ dukkhaṃ, appiyehi sampayogo dukkho, piyehi vippayogo dukkho, yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ, saṃkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā, rūpā dukkhā, vedanā dukkhā, saññā dukkhā, saṅkhārā dukkhā, viññāṇaṃ dukkhaṃ. Ayaṃ vemattatā.

‘‘Dukkhasamudayo’’ti ekattatā. Tattha katamo dukkhasamudayo? Yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandīrāgasahagatā tatratatrābhinandinī. Seyyathidaṃ, kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā. Ayaṃ vemattatā.

“Dukkhanirodho”ti ekattatā. Tattha katamo dukkhanirodho? Yo tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo. Ayaṃ vemattatā.

“Dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti ekattatā. Tattha katamā dukkhanirodhagāminī paṭipadā? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammāājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. Ayaṃ vemattatā.

“Maggo”ti ekattatā. Tattha katamo maggo? Nirayagāmī maggo tiracchānayonigāmī maggo pettivisayagāmī maggo asurayoniyo maggo saggagāmiyo maggo manussagāmī maggo nibbānagāmī maggo. Ayaṃ vemattatā.

“Nirodho”ti ekattatā. Tattha katamo nirodho? Paṭisaṅkhānirodho appaṭisaṅkhānirodho anunayanirodho paṭighanirodho mānanirodho makkhanirodho paḷāsanirodho issānirodho macchariyanirodho sabbakilesanirodho. Ayaṃ vemattatā.

“Rūpa”nti ekattatā. Tattha katamaṃ rūpaṃ? Cātumahābhūtikaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya rūpassa paññatti. Tattha katamāni cattāri mahābhūtāni? Pathavīdhātu āpodhātu tejodhātu vāyodhātu.

47. Dvīhi ākārehi dhātuyo pariggaṇhāti saṅkhepena ca vitthārena ca. Kathaṃ vitthārena dhātuyo pariggaṇhāti? Vīsatiyā ākārehi pathavīdhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti, dvādasahi ākārehi āpodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti, catūhi ākārehi tejodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti, chahi ākārehi vāyodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti.

Katamehi vīsatiyā ākārehi pathavīdhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti? Atthi imasmiṃ kāye kesā lomā nakhā dantā taco, maṃsaṃ nhāru aṭṭhi aṭṭhimiñjaṃ vakkaṃ, hadayaṃ yakanaṃ kilomakaṃ pihakaṃ papphāsaṃ, antaṃ antaguṇaṃ udariyaṃ karīsaṃ matthake matthaluṅganti imehi vīsatiyā ākārehi pathavīdhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti.

Katamehi dvādasahi ākārehi āpodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti? Atthi imasmiṃ kāye pittaṃ semhaṃ pubbo lohitaṃ sedo medo assu vasā kheḷo siṅghāṇikā lasikā muttanti imehi dvādasahi ākārehi āpodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti.

Katamehi catūhi ākārehi tejodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti? Yena ca santappati, yena ca jīrīyati , yena ca pariḍayhati, yena ca asitapītakhāyitasāyitaṃ sammā pariṇāmaṃ gacchati, imehi catūhi ākārehi tejodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti.

Katamehi chahi ākārehi vāyodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti? Uddhaṅgamā vātā, adhogamā vātā, kucchisayā vātā, koṭṭhāsayā vātā, aṅgamaṅgānusārino vātā, assāso passāso iti, imehi chahi ākārehi vāyodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti.

Evaṃ imehi dvācattālīsāya ākārehi vitthārena dhātuyo sabhāvato upalakkhayanto tulayanto parivīmaṃsanto pariyogāhanto paccavekkhanto na kiñci gayhūpagaṃ passati kāyaṃ vā kāyapadesaṃ vā, yathā candanikaṃ pavicinanto na kiñci gayhūpagaṃ passeyya, yathā saṅkāraṭṭhānaṃ pavicinanto na kiñci gayhūpagaṃ passeyya, yathā vaccakuṭiṃ pavicinanto na kiñci gayhūpagaṃ passeyya, yathā sivathikaṃ pavicinanto na kiñci gayhūpagaṃ passeyya. Evameva imehi dvācattālīsāya ākārehi evaṃ vitthārena dhātuyo sabhāvato upalakkhayanto tulayanto parivīmaṃsanto pariyogāhanto paccavekkhanto na kiñci gayhūpagaṃ passati kāyaṃ vā kāyapadesaṃ vā. Tenāha bhagavā yā ceva kho pana ajjhattikā pathavīdhātu , yā ca bāhirā pathavīdhātu, pathavīdhāturevesā. Taṃ ‘‘netaṃ mama, nesohamasmi, na meso attā’’ti evametaṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya daṭṭhabbaṃ, evametaṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya disvā pathavīdhātuyā nibbindati, pathavīdhātuyā cittaṃ virājeti. Yā ceva kho pana ajjhattikā āpodhātu, yā ca bāhirā āpodhātu…pe… yā ceva kho pana ajjhattikā tejodhātu, yā ca bāhirā tejodhātu…pe… yā ceva kho pana ajjhattikā vāyodhātu, yā ca bāhirā vāyodhātu, vāyodhāturevesā. Taṃ ‘‘netaṃ mama, nesohamasmi, na meso attā’’ti evametaṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya daṭṭhabbaṃ, evametaṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya disvā vāyodhātuyā nibbindati, vāyodhātuyā cittaṃ virājeti. Ayaṃ vemattatā.

48. ‘‘Avijjā’’ti ekattatā. Tattha katamā avijjā? Dukkhe aññāṇaṃ, dukkhasamudaye aññāṇaṃ, dukkhanirodhe aññāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññāṇaṃ, pubbante aññāṇaṃ, aparante aññāṇaṃ, pubbantāparante aññāṇaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇaṃ, yaṃ evarūpaṃ aññāṇaṃ adassanaṃ anabhisamayo ananubodho asambodho appaṭivedho asallakkhaṇā anupalakkhaṇā apaccupalakkhaṇā asamavekkhaṇaṃ apaccakkhakammaṃ dummejjhaṃ bālyaṃ asampajaññaṃ moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ. Ayaṃ

vemattatā.

"Vijjā"ti ekattatā. Tattha katamā vijjā? Dukkhe ñāṇaṃ, dukkhasamudaye ñāṇaṃ, dukkhanirodhe ñāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇaṃ, pubbante ñāṇaṃ, aparante ñāṇaṃ, pubbantāparante ñāṇaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu ñāṇaṃ, yā evarūpā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo saṃlakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūrī medhā pariṇāyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsatthaṃ paññāpāsādo paññāāloko paññāobhāsopaññāpajjotopaññāratanaṃamohodhammavicayosammādiṭṭhi dhammavicayasambojjhaṅgo maggaṅgaṃ maggapariyāpannaṃ. Ayaṃ vemattatā.

"Samāpattī"ti ekattatā. Tattha katamā samāpatti? Saññāsamāpatti asaññāsamāpatti, nevasaññānāsaññāsamāpatti. Vibhūtasaññāsamāpatti nirodhasamāpattīti. Ayaṃ vemattatā.

"Jhāyī"ti ekattatā. Tattha katamo jhāyī? Atthi sekkho jhāyī, atthi asekkho jhāyī, nevasekkhanāsekkho jhāyī, ājāniyo jhāyī, assakhaluṅko jhāyī, diṭṭhuttaro jhāyī, taṇhuttaro jhāyī, paññuttaro jhāyī. Ayaṃ vemattatā.

"Samādhī"ti ekattatā. Tattha katamo samādhi? Saraṇo samādhi, araṇo samādhi, savero samādhi, avero samādhi, sabyāpajjo samādhi, abyāpajjo samādhi, sappītiko samādhi, nippītiko samādhi, sāmiso samādhi, nirāmiso samādhi, sasaṅkhāro samādhi, asaṅkhāro samādhi, ekaṃsabhāvito samādhi, ubhayaṃsabhāvito samādhi, ubhayato bhāvitabhāvano samādhi, savitakkasavicāro samādhi, avitakkavicāramatto samādhi, avitakkaavicāro samādhi, hānabhāgiyo samādhi, ṭhitibhāgiyo samādhi, visesabhāgiyo samādhi, nibbedhabhāgiyo samādhi, lokiyo samādhi, lokuttaro samādhi, micchāsamādhi, sammāsamādhi. Ayaṃ vemattatā.

"Paṭipadā"ti ekattatā. Tattha katamā paṭipadā? Āgāḷhapaṭipadā , nijjhāmapaṭipadā, majjhimapaṭipadā, akkhamā paṭipadā, khamā paṭipadā, samā paṭipadā, damā paṭipadā, dukkhā paṭipadā dandhābhiññā, dukkhā paṭipadā khippābhiññā, sukhā paṭipadā dandhābhiññā, sukhā paṭipadā khippābhiññāti. Ayaṃ vemattatā.

"Kāyo"ti ekattatā. Tattha katamo kāyo? Nāmakāyo rūpakāyo ca. Tattha katamo rūpakāyo? Kesā lomā nakhā dantā taco maṃsaṃ nhāru aṭṭhi

aṭṭhimiñjaṃ vakkaṃ hadayaṃ yakanaṃ kilomakaṃ pihakaṃ papphāsaṃ antaṃ antaguṇaṃ udariyaṃ karīsaṃ pittaṃ semhaṃ pubbo lohitaṃ sedo medo assu vasā kheḷo siṅghāṇikā lasikā muttaṃ matthaluṅganti – ayaṃ rūpakāyo. Nāmakāyo nāma vedanā saññā cetanā cittaṃ phasso manasikāroti – ayaṃ nāmakāyoti. Ayaṃ vemattatā.

Evaṃ yo dhammo yassa dhammassa samānabhāvo, so dhammo tassa dhammassa ekattatāya ekī bhavati. Yena yena vā pana vilakkhaṇo, tena tena vemattaṃ gacchati. Evaṃ sutte vā veyyākaraṇe vā gāthāyaṃ vā pucchitena vīmaṃsayitabbaṃ, kiṃ ekattatāya pucchati, udāhu vemattatāyāti. Yadi ekattatāya pucchitaṃ, ekattatāya visajjayitabbaṃ. Yadi vemattatāya pucchitaṃ, vemattatāya visajjayitabbaṃ. Yadi sattādhiṭṭhānena pucchitaṃ, sattādhiṭṭhānena visajjayitabbaṃ. Yadi dhammādhiṭṭhānena pucchitaṃ, dhammādhiṭṭhānena visajjayitabbaṃ. Yathā yathā vā pana pucchitaṃ, tathā tathā visajjayitabbaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘ekattatāya dhammā’’ti.

Niyutto adhiṭṭhāno hāro.

15. Parikkhārahāravibhaṅgo

49. Tattha katamo parikkhāro hāro? ‘‘Ye dhammā yaṃ dhammaṃ janayantī’’ti.

Yo dhammo yaṃ dhammaṃ janayati, tassa so parikkhāro. Kiṃlakkhaṇo parikkhāro? Janakalakkhaṇo parikkhāro. Dve dhammā janayanti hetu ca paccayo ca. Tattha kiṃlakkhaṇo hetu, kiṃlakkhaṇo paccayo? Asādhāraṇalakkhaṇo hetu, sādhāraṇalakkhaṇo paccayo. Yathā kiṃ bhave? Yathā aṅkurassa nibbattiyā bījaṃ asādhāraṇaṃ, pathavī āpo ca sādhāraṇā. Aṅkurassa hi pathavī āpo ca paccayo sabhāvo hetu. Yathā vā pana ghaṭe duddhaṃ pakkhittaṃ dadhi bhavati, na catthi ekakālasamavadhānaṃ duddhassa ca dadhissa ca. Evamevaṃ natthi ekakālasamavadhānaṃ hetussa ca paccayassa ca.

Ayañhi saṃsāro sahetu sappaccayo nibbatto. Vuttaṃ hi avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, evaṃ sabbo paṭiccasamuppādo. Iti avijjā avijjāya hetu ayoniso manasikāro paccayo. Purimikā avijjā pacchimikāya avijjāya hetu. Tattha purimikā avijjā avijjānusayo pacchimikā avijjā avijjāpariyuṭṭhānaṃ, purimiko avijjānusayo pacchimikassa avijjāpariyuṭṭhānassa hetubhūto paribrūhanāya, bījaṅkuro

viya samanantarahetutāya. Yaṃ pana yattha phalaṃ nibbattati, idamassa paramparahetutāya hetubhūtaṃ. Duvidho hi hetu samanantarahetu paramparahetu ca, evaṃ avijjāyapi duvidho hetu samanantarahetu paramparahetu ca.

Yathā vā pana thālakañca vaṭṭi ca telañca padīpassa paccayabhūtaṃ na sabhāvahetu, na hi sakkā thālakañca vaṭṭiñca telañca anaggikaṃ dīpetuṃ padīpassa paccayabhūtaṃ. Padīpo viya sabhāvo hetu hoti. Iti sabhāvo hetu, parabhāvo paccayo. Ajjhattiko hetu, bāhiro paccayo. Janako hetu, pariggāhako paccayo. Asādhāraṇo hetu, sādhāraṇo paccayo.

Avupacchedattho santati attho, nibbatti attho phalattho, paṭisandhi attho punabbhavattho, palibodhattho pariyuṭṭhānattho, asamugghātattho anusayattho, asampaṭivedhattho avijjattho, apariññātattho viññāṇassa bījattho. Yattha avupacchedo tattha santati, yattha santati tattha nibbatti, yattha nibbatti tattha phalaṃ, yattha phalaṃ tattha paṭisandhi, yattha paṭisandhi tattha punabbhavo, yattha punabbhavo tattha palibodho, yattha palibodho tattha pariyuṭṭhānaṃ, yattha pariyuṭṭhānaṃ tattha asamugghāto. Yattha asamugghāto tattha anusayo, yattha anusayo tattha asampaṭivedho, yattha asampaṭivedho tattha avijjā, yattha avijjā tattha sāsavaṃ viññāṇaṃ apariññātaṃ, yattha sāsavaṃ viññāṇaṃ apariññātaṃ tattha bījattho.

Sīlakkhandho samādhikkhandhassa paccayo, samādhikkhandho paññākkhandhassa paccayo, paññākkhandho vimuttikkhandhassa paccayo, vimuttikkhandho vimuttiñāṇadassanakkhandhassa paccayo. Titthaññutā pītaññutāya paccayo, pītaññutā pattaññutāya paccayo, pattaññutā attaññutāya paccayo.

Yathā vā pana cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ. Tattha cakkhu ādhipateyyapaccayatāya paccayo, rūpā ārammaṇapaccayatāya paccayo. Āloko sannissayatāya paccayo, manasikāro sabhāvo hetu. Saṅkhārā viññāṇassa paccayo, sabhāvo hetu. Viññāṇaṃ nāmarūpassa paccayo, sabhāvo hetu. Nāmarūpaṃ saḷāyatanassa paccayo, sabhāvo hetu. Saḷāyatanaṃ phassassa paccayo, sabhāvo hetu. Phasso vedanāya paccayo, sabhāvo hetu. Vedanā taṇhāya paccayo, sabhāvo hetu. Taṇhā upādānassa paccayo, sabhāvo hetu. Upādānaṃ bhavassa paccayo, sabhāvo hetu. Bhavo jātiyā paccayo, sabhāvo hetu. Jāti jarāmaraṇassa paccayo, sabhāvo hetu. Jarāmaraṇaṃ sokassa paccayo, sabhāvo hetu. Soko paridevassa paccayo, sabhāvo hetu. Paridevo dukkhassa paccayo, sabhāvo hetu. Dukkhaṃ domanassassa paccayo, sabhāvo hetu. Domanassaṃ upāyāsassa paccayo,

sabhāvo hetu. Evaṃ yo koci upanissayo sabbo so parikkhāro. Tenāha āyasmā mahākaccāyano ‘‘ye dhammā yaṃ dhammaṃ janayantī’’ti.

Niyutto parikkhāro hāro.

16. Samāropanahāravibhaṅgo

50. Tattha katamo samāropano hāro? ‘‘Ye dhammā yaṃmūlā, ye cekatthā pakāsitā muninā’’ti.

Ekasmiṃ padaṭṭhāne yattakāni padaṭṭhānāni otaranti, sabbāni tāni samāropayitabbāni. Yathā āvaṭṭe hāre bahukāni padaṭṭhānāni otarantīti. Tattha samāropanā catubbidhā padaṭṭhānaṃ, vevacanaṃ, bhāvanā, pahānamiti.

Tattha katamā padaṭṭhānena samāropanā?

‘‘Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā;

Sacittapariyodapanaṃ, etaṃ buddhāna sāsana’’nti.

Tassa kiṃ padaṭṭhānaṃ? Tīṇi sucaritāni – kāyasucaritaṃ vacīsucaritaṃ manosucaritaṃ – idaṃ padaṭṭhānaṃ; tattha yaṃ kāyikañca vācasikañca sucaritaṃ, ayaṃ sīlakkhandho. Manosucarite yā anabhijjhā abyāpādo ca, ayaṃ samādhikkhandho. Yā sammādiṭṭhi, ayaṃ paññākkhandho. Idaṃ padaṭṭhānaṃ, tattha sīlakkhandho ca samādhikkhandho ca samatho, paññākkhandho vipassanā. Idaṃ padaṭṭhānaṃ, tattha samathassa phalaṃ rāgavirāgā cetovimutti, vipassanā phalaṃ avijjāvirāgā paññāvimutti. Idaṃ padaṭṭhānaṃ.

Vanaṃ vanathassa padaṭṭhānaṃ. Kiñca vanaṃ? Ko ca vanatho? Vanaṃ nāma pañca kāmaguṇā, taṇhā vanatho. Idaṃ padaṭṭhānaṃ. Vanaṃ nāma nimittaggāho ‘‘itthī’’ti vā ‘‘puriso’’ti vā. Vanatho nāma tesaṃ tesaṃ aṅgapaccaṅgānaṃ anubyañjanaggāho ‘‘aho cakkhu, aho sotaṃ, aho ghānaṃ, aho jivhā, aho kāyo, iti. Idaṃ padaṭṭhānaṃ. Vanaṃ nāma cha ajjhattikabāhirāni āyatanāni apariññātāni. Yaṃ tadubhayaṃ paṭicca uppajjati saṃyojanaṃ, ayaṃ vanatho. Idaṃ padaṭṭhānaṃ. Vanaṃ nāma anusayo. Vanatho nāma pariyuṭṭhānaṃ. Idaṃ padaṭṭhānaṃ. Tenāha bhagavā ‘‘chetvā vanañca vanathañcā’’ti. Ayaṃ padaṭṭhānena samāropanā.

51. Tattha katamā vevacanena samāropanā? Rāgavirāgā cetovimutti sekkhaphalaṃ; avijjāvirāgā paññāvimutti asekkhaphalaṃ. Idaṃ vevacanaṃ. Rāgavirāgā cetovimutti anāgāmiphalaṃ; avijjāvirāgā paññāvimutti aggaphalaṃ arahattaṃ. Idaṃ vevacanaṃ. Rāgavirāgā cetovimutti kāmadhātusamatikkamanaṃ; avijjāvirāgā paññāvimutti tedhātusamatikkamanaṃ. Idaṃ vevacanaṃ. Paññindriyaṃ, paññābalaṃ, adhipaññāsikkhā, paññākkhandho, dhammavicayasambojjhaṅgo, upekkhāsambojjhaṅgo, ñāṇaṃ, sammādiṭṭhi, tīraṇā, santīraṇā, hirī, vipassanā, dhamme ñāṇaṃ, sabbaṃ, idaṃ vevacanaṃ. Ayaṃ vevacanena samāropanā.

Tattha katamā bhāvanāya samāropanā? Yathāha bhagavā ‘‘tasmātiha tvaṃ bhikkhu kāye kāyānupassī viharāhi, ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ’’. Ātāpīti vīriyindriyaṃ. Sampajānoti paññindriyaṃ. Satimāti satindriyaṃ. Vineyya loke abhijjhādomanassanti samādhindriyaṃ. Evaṃ kāye kāyānupassino viharato cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Kena kāraṇena? Ekalakkhaṇattā catunnaṃ indriyānaṃ. Catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Catūsu sammappadhānesu bhāviyamānesu cattāro iddhipādā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Catūsu iddhipādesu bhāviyamānesu pañcindriyāni bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Evaṃ sabbe. Kena kāraṇena? Sabbe hi bodhaṅgamā dhammā bodhipakkhiyā niyyānikalakkhaṇena ekalakkhaṇā, te ekalakkhaṇattā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Ayaṃ bhāvanāya samāropanā.

Tattha katamā pahānena samāropanā? Kāye kāyānupassī viharanto ‘‘asubhe subha’’nti vipallāsaṃ pajahati, kabaḷīkāro cassa āhāro pariññaṃ gacchati, kāmupādānena ca anupādāno bhavati, kāmayogena ca visaṃyutto bhavati, abhijjhākāyaganthena ca vippayujjati, kāmāsavena ca anāsavo bhavati, kāmoghañca uttiṇṇo bhavati, rāgasallena ca visallo bhavati, rūpūpikā cassa viññāṇaṭṭhiti pariññaṃ gacchati, rūpadhātuyaṃ cassa rāgo pahīno bhavati, na ca chandāgatiṃ gacchati.

Vedanāsu vedanānupassī viharanto ‘‘dukkhe sukha’’nti vipallāsaṃ pajahati, phasso cassa āhāro pariññaṃ gacchati, bhavūpādānena ca anupādāno bhavati, bhavayogena ca visaṃyutto bhavati, byāpādakāyaganthena ca vippayujjati, bhavāsavena ca anāsavo bhavati, bhavoghañca uttiṇṇo bhavati, dosasallena ca visallo bhavati, vedanūpikā cassa viññāṇaṭṭhiti pariññaṃ gacchati, vedanādhātuyaṃ cassa rāgo pahīno bhavati, na ca dosāgatiṃ gacchati.

Citte cittānupassī viharanto ‘‘anicce nicca’’nti vipallāsaṃ pajahati, viññāṇaṃ cassa āhāro pariññaṃ gacchati, diṭṭhupādānena ca anupādāno bhavati, diṭṭhiyogena ca visaṃyutto bhavati, sīlabbataparāmāsakāyaganthena ca vippayujjati, diṭṭhāsavena ca anāsavo bhavati, diṭṭhoghañca uttiṇṇo bhavati, mānasallena ca visallo bhavati, saññūpikā cassa viññāṇaṭṭhiti pariññaṃ gacchati, saññādhātuyaṃ cassa rāgo pahīno bhavati, na ca bhayāgatiṃ gacchati.

Dhammesu dhammānupassī viharanto ‘‘anattani attā’’ti vipallāsaṃ pajahati, manosañcetanā cassa āhāro pariññaṃ gacchati, attavādupādānena ca anupādāno bhavati, avijjāyogena ca visaṃyutto bhavati, idaṃsaccābhinivesakāyaganthena ca vippayujjati, avijjāsavena ca anāsavo bhavati, avijjoghañca uttiṇṇo bhavati, mohasallena ca visallo bhavati, saṅkhārūpikā cassa viññāṇaṭṭhiti pariññaṃ gacchati, saṅkhāradhātuyaṃ cassa rāgo pahīno bhavati, na ca mohāgatiṃ gacchati. Ayaṃ pahānena samāropanā.

Tenāha āyasmā mahākaccāyano –

‘‘Ye dhammā yaṃ mūlā, ye cekatthā pakāsitā muninā;

Te samāropayitabbā, esa samāropano hāro’’ti.

Niyutto samāropano hāro.

Niṭṭhito ca hāravibhaṅgo.

1. Desanāhārasampāto

52.

‘‘Soḷasa hārā paṭhamaṃ, disalocanato disā viloketvā;

Saṅkhipiya aṅkusena hi, nayehi tīhi niddise sutta’’nti.

Vuttā, tassā niddeso kuhiṃ daṭṭhabbo? Hārasampāte. Tattha katamo desanāhārasampāto?

‘‘Arakkhitena cittena , micchādiṭṭhihatena ca;

Thinamiddhābhibhūtena, vasaṃ mārassa gacchatī’’ti.

Arakkhitena cittenāti kiṃ desayati, pamādaṃ taṃ maccuno padaṃ. **Micchādiṭṭhihatena cā**ti micchādiṭṭhihataṃ nāma vuccati yadā ‘‘anicce nicca’’nti passati, so vipallāso. So pana vipallāso kiṃlakkhaṇo? Viparītaggāhalakkhaṇo vipallāso. So kiṃ vipallāsayati? Tayo dhamme saññaṃ cittaṃ diṭṭhimiti. So kuhiṃ vipallāsayati? Catūsu attabhāvavatthūsu, rūpaṃ attato samanupassati, rūpavantaṃ vā attānaṃ, attani vā rūpaṃ, rūpasmiṃ vā attānaṃ. Evaṃ vedanaṃ…pe… saññaṃ…pe… saṅkhāre… pe… viññāṇaṃ attato samanupassati, viññāṇavantaṃ vā attānaṃ, attani vā viññāṇaṃ, viññāṇasmiṃ vā attānaṃ.

Tattha rūpaṃ paṭhamaṃ vipallāsavatthu ‘‘asubhe subha’’nti. Vedanā dutiyaṃ vipallāsavatthu ‘‘dukkhe sukha’’nti. Saññā saṅkhārā ca tatiyaṃ vipallāsavatthu ‘‘anattani attā’’ti. Viññāṇaṃ catutthaṃ vipallāsavatthu ‘‘anicce nicca’’nti. Dve dhammā cittassa saṃkilesā – taṇhā ca avijjā ca. Taṇhānivutaṃ cittaṃ dvīhi vipallāsehi vipallāsīyati ‘‘asubhe subha’’nti ‘‘dukkhe sukha’’nti. Diṭṭhinivutaṃ cittaṃ dvīhi vipallāsehi vipallāsīyati ‘‘anicce nicca’’nti ‘‘anattani attā’’ti.

Tattha yo diṭṭhivipallāso, so atītaṃ rūpaṃ attato samanupassati, atītaṃ vedanaṃ…pe… atītaṃ saññaṃ, atīte saṅkhāre…pe… atītaṃ viññāṇaṃ attato samanupassati. Tattha yo taṇhāvipallāso, so anāgataṃ rūpaṃ abhinandati, anāgataṃ vedanaṃ…pe… anāgataṃ saññaṃ, anāgate saṅkhāre, anāgataṃ viññāṇaṃ abhinandati. Dve dhammā cittassa upakkilesā – taṇhā ca avijjā ca. Tāhi visujjhantaṃ cittaṃ visujjhati. Tesaṃ avijjānīvaraṇānaṃ taṇhāsaṃyojanānaṃ pubbā koṭi na paññāyati sandhāvantānaṃ saṃsarantānaṃ sakiṃ nirayaṃ sakiṃ tiracchānayoniṃ sakiṃ pettivisayaṃ sakiṃ asurakāyaṃ sakiṃ deve sakiṃ manusse.

Thinamiddhābhibhūtenāti. Thinaṃ nāma yā cittassa akallatā akammaniyatā; middhaṃ nāma yaṃ kāyassa līnattaṃ. **Vasaṃ mārassa gacchatī**ti kilesamārassa ca sattamārassa ca vasaṃ gacchati, so hi nivuto saṃsārābhimukho hoti. Imāni bhagavatā dve saccāni desitāni dukkhaṃ samudayo ca. Tesaṃ bhagavā pariññāya ca pahānāya ca dhammaṃ deseti dukkhassa pariññāya samudayassa pahānāya. Yena ca parijānāti yena ca pajahati, ayaṃ maggo. Yaṃ taṇhāya avijjāya ca pahānaṃ, ayaṃ nirodho. Imāni cattāri saccāni. Tenāha bhagavā ‘‘arakkhitena cittenā’’ti. Tenāhāyasmā mahākaccāyano ‘‘assādādīnavatā’’ti.

Niyutto desanā hārasampāto.

2. Vicayahārasampāto

53. Tattha katamo vicayo hārasampāto? Tattha taṇhā duvidhā kusalāpi akusalāpi. Akusalā saṃsāragāminī, kusalā apacayagāminī pahānataṇhā. Mānopi duvidho kusalopi akusalopi. Yaṃ mānaṃ nissāya mānaṃ pajahati, ayaṃ māno kusalo. Yo pana māno dukkhaṃ nibbattayati, ayaṃ māno akusalo. Tattha yaṃ nekkhammasitaṃ domanassaṃ kudāssunāmāhaṃ taṃ āyatanaṃ sacchikatvā upasampajja viharissaṃ yaṃ ariyā santaṃ āyatanaṃ sacchikatvā upasampajja viharantīti tassa uppajjati pihā, pihāpaccayā domanassaṃ, ayaṃ taṇhā kusalā rāgavirāgā cetovimutti, tadārammaṇā kusalā avijjāvirāgā paññāvimutti.

Tassā ko pavicayo? Aṭṭha maggaṅgāni sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammāājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. So kattha daṭṭhabbo? Catutthe jhāne pāramitāya. Catutthe hi jhāne aṭṭhaṅgasamannāgataṃ cittaṃ bhāvayati parisuddhaṃ pariyodātaṃ anaṅgaṇaṃ vigatūpakkilesaṃ mudu kammaniyaṃ ṭhitaṃ āneñjappattaṃ. So tattha aṭṭhavidhaṃ adhigacchati cha abhiññā dve ca visese, taṃ cittaṃ yato parisuddhaṃ, tato pariyodātaṃ, yato pariyodātaṃ, tato anaṅgaṇaṃ, yato anaṅgaṇaṃ, tato vigatūpakkilesaṃ, yato vigatūpakkilesaṃ, tato mudu, yato mudu, tato kammaniyaṃ, yato kammaniyaṃ, tato ṭhitaṃ, yato ṭhitaṃ, tato āneñjappattaṃ. Tattha aṅgaṇā ca upakkilesā ca tadubhayaṃ taṇhāpakkho. Yā ca iñjanā yā ca cittassa aṭṭhiti, ayaṃ diṭṭhipakkho.

Cattāri indriyāni dukkhindriyaṃ domanassindriyaṃ sukhindriyaṃ somanassindriyañca catutthajjhāne nirujjhanti, tassa upekkhindriyaṃ avasiṭṭhaṃ bhavati. So uparimaṃ samāpattiṃ santato manasikaroti, tassa uparimaṃ samāpattiṃ santato manasikaroto catutthajjhāne oḷārikā saññā saṇṭhahati ukkaṇṭhā ca paṭighasaññā, so sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā ‘‘anantaṃ ākāsa’’nti ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ sacchikatvā upasampajja viharati. Abhiññābhinīhāro rūpasaññā vokāro nānattasaññā samatikkamati paṭighasaññā cassa abbhatthaṃ gacchati, evaṃ samādhi tassa samāhitassa obhāso antaradhāyati dassanañca rūpānaṃ, so samādhi chaḷaṅgasamannāgato paccavekkhitabbo. Anabhijjhāsahagataṃ me mānasaṃ sabbaloke, abyāpannaṃ me cittaṃ sabbasattesu, āraddhaṃ me vīriyaṃ paggahitaṃ, passaddho me kāyo asāraddho, samāhitaṃ me cittaṃ avikkhittaṃ, upaṭṭhitā me sati asammuṭṭhā , tattha yañca anabhijjhāsahagataṃ mānasaṃ sabbaloke yañca abyāpannaṃ cittaṃ sabbasattesu yañca āraddhaṃ vīriyaṃ paggahitaṃ yañca samāhitaṃ cittaṃ avikkhittaṃ, ayaṃ samatho. Yo passaddho kāyo

asāraddho, ayaṃ samādhiparikkhāro. Yā upaṭṭhitā sati asammuṭṭhā ayaṃ vipassanā.

54. So samādhi pañcavidhena veditabbo. Ayaṃ samādhi ‘‘paccuppannasukho’’ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati, ayaṃ samādhi ‘‘āyatiṃ sukhavipāko’’ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati, ayaṃ samādhi ‘‘ariyo nirāmiso’’ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati, ayaṃ samādhi ‘‘akāpurisasevito’’ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati, ayaṃ samādhi ‘‘santo ceva paṇīto ca paṭippassaddhiladdho ca ekodibhāvādhigato ca na sasaṅkhāraniggayhavāritagato cā’’ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati. Taṃ kho panimaṃ samādhiṃ ‘‘sato samāpajjāmi sato vuṭṭhahāmī’’ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati. Tattha yo ca samādhi paccuppannasukho yo ca samādhi āyatiṃ sukhavipāko ayaṃ samatho. Yo ca samādhi ariyo nirāmiso, yo ca samādhi akāpurisasevito, yo ca samādhi santo ceva paṇīto paṭippassaddhiladdho ca ekodibhāvādhigato ca na sasaṅkhāraniggayhavāritagato ca yañcāhaṃ taṃ kho panimaṃ samādhiṃ sato samāpajjāmi sato vuṭṭhahāmīti, ayaṃ vipassanā.

So samādhi pañcavidhena veditabbo pītipharaṇatā sukhapharaṇatā cetopharaṇatā ālokapharaṇatā paccavekkhaṇānimittaṃ. Tattha yo ca pītipharaṇo yo ca sukhapharaṇo yo ca cetopharaṇo, ayaṃ samatho. Yo ca ālokapharaṇo yañca paccavekkhaṇānimittaṃ. Ayaṃ vipassanā.

55. Dasa kasiṇāyatanāni pathavīkasiṇaṃ āpokasiṇaṃ tejokasiṇaṃ vāyokasiṇaṃ nīlakasiṇaṃ pītakasiṇaṃ lohitakasiṇaṃ odātakasiṇaṃ ākāsakasiṇaṃ viññāṇakasiṇaṃ. Tattha yañca pathavīkasiṇaṃ yañca āpokasiṇaṃ evaṃ sabbaṃ, yañca odātakasiṇaṃ. Imāni aṭṭha kasiṇāni samatho. Yañca ākāsakasiṇaṃ yañca viññāṇakasiṇaṃ, ayaṃ vipassanā. Evaṃ sabbo ariyo maggo yena yena ākārena vutto, tena tena samathavipassanena yojayitabbo. Te tīhi dhammehi saṅgahitā aniccatāya dukkhatāya anattatāya. So samathavipassanaṃ bhāvayamāno tīṇi vimokkhamukhāni bhāvayati. Tīṇi vimokkhamukhāni bhāvayanto tayo khandhe bhāvayati. Tayo khandhe bhāvayanto ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvayati.

Rāgacarito puggalo animittena vimokkhamukhena niyyāti adhicittasikkhāya sikkhanto lobhaṃ akusalamūlaṃ pajahanto sukhavedanīyaṃ phassaṃ anupagacchanto sukhaṃ vedanaṃ parijānanto rāgamalaṃ pavāhento rāgarajaṃ niddhunanto rāgavisaṃ vamento rāgaggiṃ

nibbāpento rāgasallaṃ uppāṭento rāgajaṭaṃ vijaṭento. Dosacarito puggalo appaṇihitena vimokkhamukhena niyyāti adhisīlasikkhāya sikkhanto dosaṃ akusalamūlaṃ pajahanto dukkhavedanīyaṃ phassaṃ anupagacchanto dukkhavedanaṃ parijānanto dosamalaṃ pavāhento dosarajaṃ niddhunanto dosavisaṃ vamento dosaggiṃ nibbāpento dosasallaṃ uppāṭento dosajaṭaṃ vijaṭento. Mohacarito puggalo suññatavimokkhamukhena niyyāti adhipaññāsikkhāya sikkhanto mohaṃ akusalamūlaṃ pajahanto adukkhamasukhavedanīyaṃ phassaṃ anupagacchanto adukkhamasukhaṃ vedanaṃ parijānanto mohamalaṃ pavāhento moharajaṃ niddhunanto mohavisaṃ vamento mohaggiṃ nibbāpento mohasallaṃ uppāṭento mohajaṭaṃ vijaṭento.

Tattha suññatavimokkhamukhaṃ paññākkhandho, animittavimokkhamukhaṃ samādhikkhandho, appaṇihitavimokkhamukhaṃ sīlakkhandho. So tīṇi vimokkhamukhāni bhāvayanto tayo khandhe bhāvayati, tayo khandhe bhāvayanto ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvayati. Tattha yā ca sammāvācā yo ca sammākammanto yo ca sammāājīvo, ayaṃ sīlakkhandho, yo ca sammāvāyāmo yā ca sammāsati yo ca sammāsamādhi, ayaṃ samādhikkhandho, yā ca sammādiṭṭhi yo ca sammāsaṅkappo, ayaṃ paññākkhandho.

Tattha sīlakkhandho ca samādhikkhandho ca samatho, paññākkhandho vipassanā. Yo samathavipassanaṃ bhāveti, tassa dve bhavaṅgāni bhāvanaṃ gacchanti kāyo cittañca, bhavanirodhagāminī paṭipadā dve padāni sīlaṃ samādhi ca. So hoti bhikkhu bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapañño. Kāye bhāviyamāne dve dhammā bhāvanaṃ gacchanti sammākammanto sammāvāyāmo ca, sīle bhāviyamāne dve dhammā bhāvanaṃ gacchanti sammāvācā sammāājīvo ca, citte bhāviyamāne dve dhammā bhāvanaṃ gacchanti sammāsati sammāsamādhi ca, paññāya bhāviyamānāya dve dhammā bhāvanaṃ gacchanti sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo ca.

Tattha yo ca sammākammanto yo ca sammāvāyāmo siyā kāyiko siyā cetasiko, tattha yo kāyasaṅgaho, so kāye bhāvite bhāvanaṃ gacchati, yo cittasaṅgaho, so citte bhāvite bhāvanaṃ gacchati. So samathavipassanaṃ bhāvayanto pañcavidhaṃ adhigamaṃ gacchati khippādhigamo ca hoti, vimuttādhigamo ca hoti, mahādhigamo ca hoti, vipulādhigamo ca hoti, anavasesādhigamo ca hoti. Tattha samathena khippādhigamo ca mahādhigamo ca vipulādhigamo ca hoti, vipassanāya vimuttādhigamo ca anavasesādhigamo ca hoti.

56. Tattha yo desayati, so dasabalasamannāgato satthā ovādena sāvake na visaṃvādayati. So tividhaṃ idaṃ karotha iminā upāyena karotha idaṃ vo kurumānānaṃ hitāya sukhāya bhavissati, so tathā ovadito tathānusiṭṭho tathākaronto tathāpaṭipajjanto taṃ bhūmiṃ na pāpuṇissatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. So tathā ovadito tathānusiṭṭho sīlakkhandhaṃ aparipūrayanto taṃ bhūmiṃ anupāpuṇissatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. So tathā ovadito tathānusiṭṭho sīlakkhandhaṃ paripūrayanto taṃ bhūmiṃ anupāpuṇissatīti ṭhānametaṃ vijjati.

Sammāsambuddhassa te sato ime dhammā anabhisambuddhāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Sabbāsavaparikkhīṇassa te sato ime āsavā aparikkhīṇāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Yassa te atthāya dhammo desito, so na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Sāvako kho pana te dhammānudhammappaṭipanno sāmīcippaṭipanno anudhammacārī so pubbena aparaṃ uḷāraṃ visesādhigamaṃ na sacchikarissatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati.

Ye kho pana dhammā antarāyikā, te paṭisevato nālaṃ antarāyāyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Ye kho pana dhammā aniyyānikā, te niyyanti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Ye kho pana dhammā niyyānikā, te niyyanti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti ṭhānametaṃ vijjati. Sāvako kho pana te saupādiseso anupādisesaṃ nibbānadhātuṃ anupāpuṇissatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati.

Diṭṭhisampanno mātaraṃ jīvitā voropeyya hatthehi vā pādehi vā suhataṃ kareyyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, puthujjano mātaraṃ jīvitā voropeyya hatthehi vā pādehi vā suhataṃ kareyyāti ṭhānametaṃ vijjati. Evaṃ pitaraṃ, arahantaṃ, bhikkhuṃ. Diṭṭhisampanno puggalo saṅghaṃ bhindeyya saṅghe vā saṅgharājiṃ janeyyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, puthujjano saṅghaṃ bhindeyya saṅghe vā saṅgharājiṃ janeyyāti ṭhānametaṃ vijjati, diṭṭhisampanno tathāgatassa duṭṭhacitto lohitaṃ uppādeyya, parinibbutassa vā tathāgatassa duṭṭhacitto thūpaṃ bhindeyyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Puthujjano tathāgatassa duṭṭhacitto lohitaṃ uppādeyya, parinibbutassa vā tathāgatassa duṭṭhacitto thūpaṃ bhindeyyāti ṭhānametaṃ vijjati. Diṭṭhisampanno aññaṃ satthāraṃ apadiseyya api jīvitahetūti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, puthujjano aññaṃ satthāraṃ apadiseyyāti ṭhānametaṃ vijjati. Diṭṭhisampanno ito bahiddhā aññaṃ dakkhiṇeyyaṃ pariyeseyyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, puthujjano ito bahiddhā aññaṃ dakkhiṇeyyaṃ pariyeseyyāti ṭhānametaṃ vijjati, diṭṭhisampanno kutūhalamaṅgalena suddhiṃ pacceyyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Puthujjano kutūhalamaṅgalena suddhiṃ pacceyyāti

ṭhānametaṃ vijjati.

57. Itthī rājā cakkavattī siyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, puriso rājā cakkavattī siyāti ṭhānametaṃ vijjati; itthī sakko devānamindo siyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, puriso sakko devānamindo siyāti ṭhānametaṃ vijjati; itthī māro pāpimā siyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, puriso māro pāpimā siyāti ṭhānametaṃ vijjati; itthī mahābrahmā siyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, puriso mahābrahmā siyāti ṭhānametaṃ vijjati; itthī tathāgato arahaṃ sammāsambuddho siyāti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, puriso tathāgato arahaṃ sammāsambuddho siyāti ṭhānametaṃ vijjati.

Dve tathāgatā arahanto sammāsambuddhā apubbaṃ acarimaṃ ekissā lokadhātuyā uppajjeyyuṃ vā dhammaṃ vā deseyyunti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, ekova tathāgato arahaṃ sammāsambuddho ekissā lokadhātuyā uppajjissati vā dhammaṃ vā desessatīti ṭhānametaṃ vijjati.

Tiṇṇaṃ duccaritānaṃ iṭṭho kanto piyo manāpo vipāko bhavissatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, tiṇṇaṃ duccaritānaṃ aniṭṭho akanto appiyo amanāpo vipāko bhavissatīti ṭhānametaṃ vijjati. Tiṇṇaṃ sucaritānaṃ aniṭṭho akanto appiyo amanāpo vipāko bhavissatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, tiṇṇaṃ sucaritānaṃ iṭṭho kanto piyo manāpo vipāko bhavissatīti ṭhānametaṃ vijjati.

Aññataro samaṇo vā brāhmaṇo vā kuhako lapako nemittako kuhanalapananemittakattaṃ pubbaṅgamaṃ katvā pañca nīvaraṇe appahāya cetaso upakkilese paññāya dubbalīkaraṇe catūsu satipaṭṭhānesu anupaṭṭhitassati viharanto satta bojjhaṅge abhāvayitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhissatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, aññataro samaṇo vā brāhmaṇo vā sabbadosāpagato pañca nīvaraṇe pahāya cetaso upakkilese paññāya dubbalīkaraṇe catūsu satipaṭṭhānesu upaṭṭhitassati viharanto satta bojjhaṅge bhāvayitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhissatīti ṭhānametaṃ vijjati. Yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso idaṃ vuccati ṭhānāṭṭhānañāṇaṃ paṭhamaṃ tathāgatabalaṃ.

Iti ṭhānāṭṭhānagatā sabbe khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā keci saggūpagā keci apāyūpagā keci nibbānūpagā, evaṃ bhagavā āha –

58.

Sabbe sattā marissanti, maraṇantaṃ hi jīvitaṃ;

Yathākammaṃ gamissanti, puññapāpaphalūpagā;

Nirayaṃ pāpakammantā, puññakammā ca suggatiṃ;

Apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantināsavāti .

Sabbesattātiariyācaanariyācasakkāyapariyāpannācasakkāyavītivattā ca. **Marissantī**ti dvīhi maraṇehi dandhamaraṇena ca adandhamaraṇena ca, sakkāyapariyāpannānaṃ adandhamaraṇaṃ sakkāyavītivattānaṃ dandhamaraṇaṃ. **Maraṇantaṃ hi jīvita**nti khayā āyussa indriyānaṃ uparodhā jīvitapariyanto maraṇapariyanto. **Yathākammaṃ gamissantī**ti kammassakatā. **Puññapāpaphalūpagā**ti kammānaṃ phaladassāvitā ca avippavāso ca.

Nirayaṃ pāpakammantāti apuññasaṅkhārā. **Puññakammā ca suggati**nti puññasaṅkhārā sugatiṃ gamissanti. **Apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantināsavā**ti sabbasaṅkhārānaṃ samatikkamanaṃ. Tenāha bhagavā – ‘‘sabbe…pe… nāsavā’’ti.

‘‘Sabbe sattā marissanti, maraṇantaṃ hi jīvitaṃ. Yathākammaṃ gamissanti, puññapāpaphalūpagā. Nirayaṃ pāpakammantā’’ti āgāḷhā ca nijjhāmā ca paṭipadā. ‘‘Apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantināsavā’’ti majjhimā paṭipadā. ‘‘Sabbe sattā marissanti, maraṇantaṃ hi jīvitaṃ, yathākammaṃ gamissanti, puññapāpaphalūpagā, nirayaṃ pāpakammantā’’ti ayaṃ saṃkileso. Evaṃ saṃsāraṃ nibbattayati. ‘‘Sabbe sattā marissanti… pe… nirayaṃ pāpakammantā’’ti ime tayo vaṭṭā dukkhavaṭṭo kammavaṭṭo kilesavaṭṭo. ‘‘Apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantināsavā’’ti tiṇṇaṃ vaṭṭānaṃvivaṭṭanā.‘‘Sabbesattāmarissanti…pe…nirayaṃpāpakammantā’’ti ādīnavo, ‘‘puññakammā ca suggati’’nti assādo, ‘‘apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantināsavā’’ti nissaraṇaṃ. ‘‘Sabbe sattā marissanti…pe… nirayaṃ pāpakammantā’’ti hetu ca phalañca, pañcakkhandhā phalaṃ, taṇhā hetu, ‘‘apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantināsavā’’ti maggo ca phalañca. ‘‘Sabbe sattā marissanti, maraṇantaṃ hi jīvitaṃ. Yathākammaṃ gamissanti, puññapāpaphalūpagā, nirayaṃ pāpakammantā’’ti ayaṃ saṃkileso, so saṃkileso tividho taṇhāsaṃkileso diṭṭhisaṃkileso duccaritasaṃkilesoti.

59. Tattha taṇhāsaṃkileso tīhi taṇhāhi niddisitabbo – kāmataṇhāya bhavataṇhāya vibhavataṇhāya. Yena yena vā pana vatthunā ajjhosito, tena teneva niddisitabbo, tassā vitthāro chattiṃsāya taṇhāya jāliniyā vicaritāni. Tattha diṭṭhisaṃkileso ucchedasassatena niddisitabbo, yena yena vā pana vatthunā diṭṭhivasena abhinivisati, ‘‘idameva saccaṃ moghamañña’’nti

tena teneva niddisitabbo, tassā vitthāro dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Tattha duccaritasaṃkileso cetanā cetasikakammena niddisitabbo, tīhi duccaritehi kāyaduccaritena vacīduccaritena manoduccaritena, tassā vitthāro dasa akusalakammapathā. Apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantināsavāti idaṃ vodānaṃ.

Tayidaṃ vodānaṃ tividhaṃ; taṇhāsaṃkileso samathena visujjhati, so samatho samādhikkhandho, diṭṭhisaṃkileso vipassanāya visujjhati, sā vipassanā paññākkhandho, duccaritasaṃkileso sucaritena visujjhati, taṃ sucaritaṃ sīlakkhandho.

‘‘Sabbe sattā marissanti, maraṇantaṃ hi jīvitaṃ, yathākammaṃ gamissanti, puññapāpaphalūpagā, nirayaṃ pāpakammantā’’ti apuññappaṭipadā, ‘‘puññakammā ca suggati’’nti puññappaṭipadā, ‘‘apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantināsavā’’ti puññapāpasamatikkamappaṭipadā, tattha yā ca puññappaṭipadā yā ca apuññappaṭipadā, ayaṃ ekā paṭipadā sabbatthagāminī ekā apāyesu, ekā devesu, yā ca puññapāpasamatikkamā paṭipadā ayaṃ tattha tattha gāminī paṭipadā.

Tayo rāsī – micchattaniyato rāsi, sammattaniyato rāsi, aniyato rāsi, tattha yo ca micchattaniyato rāsi yo ca sammattaniyato rāsi ekā paṭipadā tattha tattha gāminī, tattha yo aniyato rāsi, ayaṃ sabbatthagāminī paṭipadā. Kena kāraṇena? Paccayaṃ labhanto niraye upapajjeyya, paccayaṃ labhanto tiracchānayonīsu upapajjeyya, paccayaṃ labhanto pettivisayesu upapajjeyya, paccayaṃ labhanto asuresu upapajjeyya, paccayaṃ labhanto devesu upapajjeyya, paccayaṃ labhanto manussesu upapajjeyya, paccayaṃ labhanto parinibbāyeyya, tasmāyaṃ sabbatthagāminī paṭipadā, yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso, idaṃ vuccati sabbatthagāminī paṭipadā ñāṇaṃ dutiyaṃ tathāgatabalaṃ.

Iti sabbatthagāminī paṭipadā anekadhātuloko, tattha tattha gāminī paṭipadā nānādhātuloko. Tattha katamo anekadhātuloko? Cakkhudhātu rūpadhātu cakkhuviññāṇadhātu, sotadhātu saddadhātu sotaviññāṇadhātu, ghānadhātu gandhadhātu ghānaviññāṇadhātu, jivhādhātu rasadhātu jivhāviññāṇadhātu, kāyadhātu phoṭṭhabbadhātu kāyaviññāṇadhātu, manodhātu dhammadhātu manoviññāṇadhātu, pathavīdhātu, āpodhātu, tejodhātu, vāyodhātu, ākāsadhātu, viññāṇadhātu, kāmadhātu, byāpādadhātu, vihiṃsādhātu, nekkhammadhātu, abyāpādadhātu, avihiṃsādhātu, dukkhadhātu, domanassadhātu, avijjādhātu, sukhadhātu, somanassadhātu, upekkhādhātu, rūpadhātu, arūpadhātu, nirodhadhātu, saṅkhāradhātu,

nibbānadhātu, ayaṃ anekadhātuloko.

Tattha katamo nānādhātuloko? Aññā cakkhudhātu, aññā rūpadhātu, aññā cakkhuviññāṇadhātu. Evaṃ sabbā. Aññā nibbānadhātu. Yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso, idaṃ vuccati anekadhātu nānādhātu ñāṇaṃ tatiyaṃ tathāgatabalaṃ.

60. Iti anekadhātu nānādhātukassa lokassa yaṃ yadeva dhātuṃ sattā adhimuccanti, taṃ tadeva adhiṭṭhahanti abhinivisanti, keci rūpādhimuttā, keci saddādhimuttā, keci gandhādhimuttā, keci rasādhimuttā, keci phoṭṭhabbādhimuttā, keci dhammādhimuttā, keci itthādhimuttā, keci purisādhimuttā, keci cāgādhimuttā, keci hīnādhimuttā, keci paṇītādhimuttā, keci devādhimuttā, keci manussādhimuttā, keci nibbānādhimuttā. Yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso, ayaṃ veneyyo, ayaṃ na veneyyo, ayaṃ saggagāmī, ayaṃ duggatigāmīti, idaṃ vuccati sattānaṃ nānādhimuttikatā ñāṇaṃ catutthaṃ tathāgatabalaṃ.

Iti te yathādhimuttā ca bhavanti, taṃ taṃ kammasamādānaṃ samādiyanti. Te chabbidhaṃ kammaṃ samādiyanti – keci lobhavasena, keci dosavasena, keci mohavasena, keci saddhāvasena, keci vīriyavasena, keci paññāvasena. Taṃ vibhajjamānaṃ duvidhaṃ – saṃsāragāmi ca nibbānagāmi ca.

Tattha yaṃ lobhavasena dosavasena mohavasena ca kammaṃ karoti, idaṃ kammaṃ kaṇhaṃ kaṇhavipākaṃ. Tattha yaṃ saddhāvasena kammaṃ karoti, idaṃ kammaṃ sukkaṃ sukkavipākaṃ. Tattha yaṃ lobhavasena dosavasena mohavasena saddhāvasena ca kammaṃ karoti, idaṃ kammaṃ kaṇhasukkaṃ kaṇhasukkavipākaṃ. Tattha yaṃ vīriyavasena paññāvasena ca kammaṃ karoti, idaṃ kammaṃ akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ kammuttamaṃ kammaseṭṭhaṃ kammakkhayāya saṃvattati.

Cattāri kammasamādānāni. Atthi kammasamādānaṃ paccuppannasukhaṃ āyatiṃ dukkhavipākaṃ, atthi kammasamādānaṃ paccuppannadukkhaṃ āyatiṃ sukhavipākaṃ, atthi kammasamādānaṃ paccuppannadukkhañceva āyatiṃ ca dukkhavipākaṃ, atthi kammasamādānaṃ paccuppannasukhañceva āyatiṃ ca sukhavipākaṃ. Yaṃ evaṃ jātiyaṃ kammasamādānaṃ, iminā puggalena akusalakammasamādānaṃ upacitaṃ avipakkaṃ vipākāya paccupaṭṭhitaṃ na ca bhabbo abhinibbidhā gantunti taṃ bhagavā na ovadati. Yathā devadattaṃ kokālikaṃ sunakkhattaṃ licchaviputtaṃ, ye vā panaññepi

sattā micchattaniyatā imesañca puggalānaṃ upacitaṃ akusalaṃ na ca tāva pāripūriṃ gataṃ, purā pāripūriṃ gacchati. Purā phalaṃ nibbattayati, purā maggamāvārayati, purā veneyyattaṃ samatikkamatīti te bhagavā asamatte ovadati. Yathā puṇṇañca govatikaṃ acelañca kukkuravatikaṃ.

61. Imassa ca puggalassa akusalakammasamādānaṃ paripūramānaṃ maggaṃ āvārayissati purā pāripūriṃ gacchati, purā phalaṃ nibbattayati, purā maggamāvārayati, purā veneyyattaṃ samatikkamatīti taṃ bhagavā asamattaṃ ovadati. Yathā āyasmantaṃ aṅgulimālaṃ.

Sabbesaṃ mudumajjhādhimattatā. Tattha mudu āneñjābhisaṅkhārā majjhaṃ avasesakusalasaṅkhārā, adhimattaṃ akusalasaṅkhārā, yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso, idaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ, idaṃ upapajjavedanīyaṃ, idaṃ aparāpariyavedanīyaṃ, idaṃ nirayavedanīyaṃ, idaṃ tiracchānavedanīyaṃ, idaṃ pettivisayavedanīyaṃ, idaṃ asuravedanīyaṃ, idaṃ devavedanīyaṃ, idaṃ manussavedanīyanti, idaṃ vuccati atītānāgatapaccuppannānaṃ kammasamādānānaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso vipākavemattatā ñāṇaṃ pañcamaṃ tathāgatabalaṃ.

62. Iti tathā samādinnānaṃ kammānaṃ samādinnānaṃ jhānānaṃ vimokkhānaṃ samādhīnaṃ samāpattīnaṃ ayaṃ saṃkileso, idaṃ vodānaṃ, idaṃ vuṭṭhānaṃ, evaṃ saṃkilissati, evaṃ vodāyati, evaṃ vuṭṭhahatīti ñāṇaṃ anāvaraṇaṃ.

Tattha kati jhānāni? Cattāri jhānāni. Kati vimokkhā? Ekādasa ca aṭṭha ca satta ca tayo ca dve ca. Kati samādhī? Tayo samādhī – savitakko savicāro samādhi, avitakko vicāramatto samādhi, avitakko avicāro samādhi. Kati samāpattiyo? Pañca samāpattiyo – saññāsamāpatti asaññāsamāpatti nevasaññānāsaññāsamāpatti vibhūtasaññāsamāpatti nirodhasamāpatti.

Tattha katamo saṃkileso? Paṭhamajjhānassa kāmarāgabyāpādā saṃkileso. Ye ca kukkuṭajhāyī dve paṭhamakā yo vā pana koci hānabhāgiyo samādhi, ayaṃ saṃkileso. Tattha katamaṃ vodānaṃ, nīvaraṇapārisuddhi, paṭhamassa jhānassa ye ca kukkuṭajhāyī dve pacchimakā yo vā pana koci visesabhāgiyo samādhi, idaṃ vodānaṃ. Tattha katamaṃ vuṭṭhānaṃ? Yaṃ samāpattivuṭṭhānakosallaṃ, idaṃ vuṭṭhānaṃ. Yaṃ etthañāṇaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso, idaṃ vuccati sabbesaṃ jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesavodānavuṭṭhānañāṇaṃ chaṭṭhaṃ tathāgatabalaṃ.

63. Iti tasseva samādhissa tayo dhammā parivārā indriyāni balāni

vīriyamiti, tāniyeva indriyāni vīriyavasena balāni bhavanti, ādhipateyyaṭṭhena indriyāni, akampiyaṭṭhena balāni, iti tesaṃ mudumajjhādhimattatā ayaṃ mudindriyo ayaṃ majjhindriyo ayaṃ tikkhindriyoti. Tattha bhagavā tikkhindriyaṃ saṃkhittena ovādena ovadati, majjhindriyaṃ bhagavā saṃkhittavitthārena ovadati, mudindriyaṃ bhagavā vitthārena ovadati. Tattha bhagavā tikkhindriyassa mudukaṃ dhammadesanaṃ upadisati, majjhindriyassa bhagavā mudutikkhadhammadesanaṃ upadisati, mudindriyassa bhagavā tikkhaṃ dhammadesanaṃ upadisati. Tattha bhagavā tikkhindriyassa samathaṃ upadisati, majjhindriyassa bhagavā samathavipassanaṃ upadisati, mudindriyassa bhagavā vipassanaṃ upadisati. Tattha bhagavā tikkhindriyassa nissaraṇaṃ upadisati, majjhindriyassa bhagavā ādīnavañca nissaraṇañca upadisati, mudindriyassa bhagavā assādañca ādīnavañca nissaraṇañca upadisati. Tattha bhagavā tikkhindriyassa adhipaññāsikkhāya paññāpayati, majjhindriyassa bhagavā adhicittasikkhāya paññāpayati, mudindriyassa bhagavā adhisīlasikkhāya paññāpayati.

Yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso ayaṃ imaṃ bhūmiṃ bhāvanañca gato, imāya velāya imāya anusāsaniyā evaṃ dhātuko cāyaṃ ayaṃ cassa āsayo ayañca anusayo iti, idaṃ vuccati parasattānaṃ parapuggalānaṃ indriyaparopariyattavemattatā ñāṇaṃ sattamaṃ tathāgatabalaṃ.

Iti tattha yaṃ anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati. Seyyathidaṃ, ekampi jātiṃ dvepi jātiyo tissopi jātiyo catassopi jātiyo pañcapi jātiyo dasapi jātiyo vīsampi jātiyo tiṃsampi jātiyo cattārīsampi jātiyo paññāsampi jātiyo jātisatampi jātisahassampi jātisatasahassampi anekānipi jātisatāni anekānipi jātisahassāni anekānipi jātisatasahassāni anekepi saṃvaṭṭakappe anekepi vivaṭṭakappe anekepi saṃvaṭṭavivaṭṭakappe. Amutrāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto amutra udapādiṃ. Tatrāpāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto idhūpapannoti, iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati.

64. Tattha saggūpagesu ca sattesu manussūpagesu ca sattesu apāyūpagesu ca sattesu imassa puggalassa lobhādayo ussannā alobhādayo mandā, imassa puggalassa alobhādayo ussannā lobhādayo mandā, ye vā pana ussannā ye vā pana mandā imassa puggalassa imāni indriyāni upacitāni imassa puggalassa imāni indriyāni anupacitāni amukāya vā kappakoṭiyaṃ kappasatasahasse vā kappasahasse vā kappasate vā kappe vā antarakappe vā

upaḍḍhakappe vā saṃvacchare vā upaḍḍhasaṃvacchare vā māse vā pakkhe vā divase vā muhutte vā iminā pamādena vā pasādena vāti. Taṃ taṃ bhavaṃ bhagavā anussaranto asesaṃ jānāti, tattha yaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate yathākammūpage satte pajānāti ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā vacīduccaritena samannāgatā manoduccaritena samannāgatā ariyānaṃ upavādakā micchādiṭṭhikā micchādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapannā.

Ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā vacīsucaritena samannāgatā manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavādakā sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapannā, tattha saggūpagesu ca sattesu manussūpagesu ca sattesu apāyūpagesu ca sattesu iminā puggalena evarūpaṃ kammaṃ amukāya kappakoṭiyaṃ upacitaṃ kappasatasahasse vā kappasahasse vā kappasate vā kappe vā antarakappe vā upaḍḍhakappe vā saṃvacchare vā upaḍḍhasaṃvacchare vā māse vā pakkhe vā divase vā muhutte vā iminā pamādena vā pasādena vāti. Imāni bhagavato dve ñāṇāni – pubbenivāsānussatiñāṇañca dibbacakkhu ca aṭṭhamaṃ navamaṃ tathāgatabalaṃ.

Iti tattha yaṃ sabbaññutā pattā viditā sabbadhammā virajaṃ vītamalaṃ uppannaṃ sabbaññutañāṇaṃ nihato māro bodhimūle, idaṃ bhagavato dasamaṃ balaṃ sabbāsavaparikkhayaṃ ñāṇaṃ. Dasabalasamannāgatā hi buddhā bhagavantoti.

Niyutto vicayo hārasampāto.

3. Yuttihārasampāto

65.

Tattha katamo yuttihārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro;

Sammādiṭṭhipurekkhāro, ñatvāna udayabbayaṃ;

Thinamiddhābhibhū bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe”ti.

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti rakkhitacittassa sammāsaṅkappagocaro bhavissatīti yujjati, sammāsaṅkappagocaro sammādiṭṭhi bhavissatīti yujjati, sammādiṭṭhipurekkhāro viharanto udayabbayaṃ paṭivijjhissatīti yujjati, udayabbayaṃ paṭivijjhanto sabbā duggatiyo jahissatīti yujjati. Sabbā duggatiyo jahanto sabbāni duggativinipātabhayāni samatikkamissatīti yujjatīti.

Niyutto yuttihārasampāto.

4. Padaṭṭhānahārasampāto

66. Tattha katamo padaṭṭhāno hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. “Tasmā rakkhitacittassā”ti tiṇṇaṃ sucaritānaṃ padaṭṭhānaṃ. “Sammāsaṅkappagocaro”ti samathassa padaṭṭhānaṃ. “Sammādiṭṭhipurekkhāro”ti vipassanāya padaṭṭhānaṃ. “Ñatvāna udayabbaya”nti dassanabhūmiyā padaṭṭhānaṃ. “Thinamiddhābhibhū bhikkhū”ti vīriyassa padaṭṭhānaṃ. “Sabbā duggatiyo jahe”ti bhāvanāya padaṭṭhānaṃ.

Niyutto padaṭṭhāno hārasampāto.

5. Lakkhaṇahārasampāto

67. Tattha katamo lakkhaṇo hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. “Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti idaṃ satindriyaṃ, satindriye gahite gahitāni bhavanti pañcindriyāni. “Sammādiṭṭhipurekkhāro”ti sammādiṭṭhiyā gahitāya gahito bhavati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Taṃ kissa hetu? Sammādiṭṭhito hi sammāsaṅkappo pabhavati, sammāsaṅkappato sammāvācā pabhavati, sammāvācāto sammākammanto pabhavati, sammākammantato sammāājīvo pabhavati, sammāājīvato sammāvāyāmo pabhavati, sammāvāyāmato sammāsati pabhavati, sammāsatito sammāsamādhi pabhavati, sammāsamādhito sammāvimutti pabhavati, sammāvimuttito sammāvimuttiñāṇadassanaṃ pabhavati.

Niyutto lakkhaṇo hārasampāto.

6. Catubyūhahārasampāto

68. Tattha katamo catubyūho hārasampāto.

‘‘Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro’’ti gāthā. ‘‘Tasmā rakkhitacittassā’’ti rakkhitaṃ paripālīyatīti esā nirutti. Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye duggatīhi parimuccitukāmā bhavissanti, te dhammacārino bhavissantīti ayaṃ ettha bhagavato adhippāyo. Kokāliko hi sāriputtamoggallānesu theresu cittaṃ padosayitvā mahāpadumaniraye upapanno. Bhagavā ca satiārakkhena cetasā samannāgato, suttamhi vuttaṃ ‘‘satiyā cittaṃ rakkhitabba’’nti.

Niyutto catubyūho hārasampāto.

7. Āvaṭṭahārasampāto

69. Tattha katamo āvaṭṭo hārasampāto?

‘‘Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro’’ti gāthā. ‘‘Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro’’ti samatho . ‘‘Sammādiṭṭhipurekkhāro’’ti vipassanā. ‘‘Ñatvāna udayabbaya’’nti dukkhapariññā. ‘‘Thinamiddhābhibhū bhikkhū’’ti samudayapahānaṃ. ‘‘Sabbā duggatiyo jahe’’ti nirodho . Imāni cattāri saccāni.

Niyutto āvaṭṭo hārasampāto.

8. Vibhattihārasampāto

70. Tattha katamo vibhattihārasampāto?

‘‘Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro’’ti gāthā. Kusalapakkho kusalapakkhena niddisitabbo. Akusalapakkho akusalapakkhena niddisitabbo.

Niyutto vibhattihārasampāto.

9. Parivattanahārasampāto

71. Tattha katamo parivattano hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. Samathavipassanāya bhāvitāya nirodho phalaṃ, pariññātaṃ dukkhaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito paṭipakkhena.

Niyutto parivattano hārasampāto.

10. Vevacanahārasampāto

72. Tattha katamo vevacano hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. “Tasmā rakkhitacittassā”ti cittaṃ mano viññāṇaṃ manindriyaṃ manāyatanaṃ vijānanā vijānitattaṃ, idaṃ vevacanaṃ. “Sammāsaṅkappagocaro”ti nekkhammasaṅkappo abyāpādasaṅkappo avihiṃsāsaṅkappo, idaṃ vevacanaṃ. “Sammādiṭṭhipurekkhāro”ti sammādiṭṭhi nāma paññāsatthaṃ paññākhaggo paññāratanaṃ paññāpajjoto paññāpatodo paññāpāsādo, idaṃ vevacanaṃ.

Niyutto vevacano hārasampāto.

11. Paññattihārasampāto

73. Tattha katamo paññattihārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. “Tasmā rakkhitacittassā”ti padaṭṭhānapaññatti satiyā. “Sammāsaṅkappagocaro”ti bhāvanāpaññatti samathassa. “Sammādiṭṭhipurekkhāro, ñatvāna udayabbaya”nti dassanabhūmiyā nikkhepapaññatti. “Thinamiddhābhibhū bhikkhū”ti samudayassa anavasesappahānapaññatti, “sabbā duggatiyo jahe”ti bhāvanāpaññatti maggassa.

Niyutto paññattihārasampāto.

12. Otaraṇahārasampāto

74. Tattha katamo otaraṇo hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. “Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”. “Sammādiṭṭhipurekkhāro”ti sammādiṭṭhiyā gahitāya gahitāni bhavanti pañcindriyāni, ayaṃ indriyehi

otaraṇā.

Tāniyeva indriyāni vijjā, vijjuppādā avijjānirodho, avijjānirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho, evaṃ sabbaṃ, ayaṃ paṭiccasamuppādena otaraṇā.

Tāniyeva pañcindriyāni tīhi khandhehi saṅgahitāni – sīlakkhandhena samādhikkhandhena paññākkhandhena. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Tāni yeva pañcindriyāni saṅkhārapariyāpannāni. Ye saṅkhārā anāsavā no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā, ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanaṃ anāsavaṃ no ca bhavaṅgaṃ, ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

Niyutto otaraṇo hārasampāto.

13. Sodhanahārasampāto

75. Tattha katamo sodhano hārasampāto?

"Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro"ti gāthā. Yattha ārambho suddho, so pañho visajjito bhavati. Yattha pana ārambho na suddho, na tāva so pañho visajjito bhavati.

Niyutto sodhano hārasampāto.

14. Adhiṭṭhānahārasampāto

76. Tattha katamo adhiṭṭhāno hārasampāto?

Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaroti gāthā. Tasmā rakkhitacittassāti ekattatā. Cittaṃ mano viññāṇaṃ, ayaṃ vemattatā. Sammāsaṅkappagocaroti ekattatā. Nekkhammasaṅkappo abyāpādasaṅkappo avihiṃsāsaṅkappo ayaṃ vemattatā. Sammādiṭṭhipurekkhāroti ekattatā. Sammādiṭṭhi nāma yaṃ dukkhe ñāṇaṃ dukkhasamudaye ñāṇaṃ dukkhanirodhe ñāṇaṃ dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇaṃ magge ñāṇaṃ hetumhi ñāṇaṃ hetusamuppannesu dhammesu ñāṇaṃ paccaye ñāṇaṃ paccayasamuppannesu dhammesu ñāṇaṃ, yaṃ tattha tattha yathābhūtaṃ ñāṇadassanaṃ abhisamayo sampaṭivedho saccāgamanaṃ,

ayaṃ vemattatā. Ñatvāna udayabbayanti ekattatā, udayena avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, evaṃ sabbaṃ samudayo bhavati. Vayena avijjānirodhā saṅkhāranirodho, evaṃ sabbaṃ nirodho hoti, ayaṃ vemattatā. Thinamiddhābhibhū bhikkhūti ekattatā, thinaṃ nāma yā cittassa akallatā akammaniyatā, middhaṃ nāma yaṃ kāyassa līnattaṃ, ayaṃ vemattatā. Sabbā duggatiyo jaheti ekattatā, devamanusse vā upanidhāya apāyā duggati, nibbānaṃ vā upanidhāya sabbā upapattiyo duggati, ayaṃ vemattatā.

Niyutto adhiṭṭhāno hārasampāto.

15. Parikkhārahārasampāto

77. Tattha katamo parikkhāro hārasampāto?

"Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro"ti gāthā. Ayaṃ samathavipassanāya parikkhāro.

Niyutto parikkhāro hārasampāto.

16. Samāropanahārasampāto

78. Tattha katamo samāropano hārasampāto?

"Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro;

Sammādiṭṭhipurekkhāro, ñatvāna udayabbayaṃ;

Thinamiddhābhibhū bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe"ti.

Tasmā rakkhitacittassāti tiṇṇaṃ sucaritānaṃ padaṭṭhānaṃ, citte rakkhite taṃ rakkhitaṃ bhavati kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ. Sammādiṭṭhipurekkhāroti sammādiṭṭhiyā bhāvitāya bhāvito bhavati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Kena kāraṇena? Sammādiṭṭhito hi sammāsaṅkappo pabhavati, sammāsaṅkappato sammāvācā pabhavati, sammāvācāto sammākammanto pabhavati, sammākammantato sammāājīvo pabhavati, sammāājīvato sammāvāyāmo pabhavati, sammāvāyāmato sammāsati pabhavati, sammāsatito sammāsamādhi pabhavati, sammāsamādhito sammāvimutti pabhavati, sammāvimuttito sammāvimuttiñāṇadassanaṃ pabhavati. Ayaṃ anupādiseso puggalo anupādisesā ca nibbānadhātu.

Niyutto samāropano hārasampāto.

Tenāha āyasmā mahākaccāyano –

‘‘Soḷasa hārā paṭhamaṃ, disalocanato disā viloketvā;

Saṅkhipiya aṅkusena hi, nayehi tīhi niddise sutta’’nti.

Niyutto hārasampāto.

Nayasamuṭṭhānaṃ

79. Tattha katamaṃ nayasamuṭṭhānaṃ? Pubbā koṭi na paññāyati avijjāyaca bhavataṇhāya ca, tattha avijjānīvaraṇaṃ taṇhāsaṃyojanaṃ. Avijjānīvaraṇā sattā avijjāsaṃyuttā avijjāpakkhena vicaranti, te vuccanti diṭṭhicaritāti. Taṇhāsaṃyojanā sattā taṇhāsaṃyuttā taṇhāpakkhena vicaranti, te vuccanti taṇhācaritāti. Diṭṭhicaritā ito bahiddhā pabbajitā attakilamathānuyogamanuyuttā viharanti. Taṇhācaritā ito bahiddhā pabbajitā kāmesu kāmasukhallikānuyogamanuyuttā viharanti.

Tattha kiṃkāraṇaṃ yaṃ diṭṭhicaritā ito bahiddhā pabbajitā attakilamathānuyogamanuyuttā viharanti, taṇhācaritā ito bahiddhā pabbajitā kāmesu kāmasukhallikānuyogamanuyuttā viharanti? Ito bahiddhā natthi saccavavatthānaṃ, kuto catusaccappakāsanā vā samathavipassanākosallaṃ vā upasamasukhappatti vā! Te upasamasukhassa anabhiññā viparītacetā evamāhaṃsu ‘‘natthi sukhena sukhaṃ, dukkhena nāma sukhaṃ adhigantabba’’nti. Yo kāme paṭisevati, so lokaṃ vaḍḍhayati, yo lokaṃ vaḍḍhayati, so bahuṃ puññaṃ pasavatīti te evaṃsaññī evaṃdiṭṭhī dukkhena sukhaṃ patthayamānā kāmesu puññasaññī attakilamathānuyogamanuyuttā ca viharanti kāmasukhallikānuyogamanuyuttā ca, te tadabhiññā santā rogameva vaḍḍhayanti, gaṇḍameva vaḍḍhayanti, sallameva vaḍḍhayanti, te rogābhitunnā gaṇḍapaṭipīḷitā sallānuviddhā nirayatiracchānayonipetāsuresu ummujjanimujjāni karontā ugghātanigghātaṃ paccanubhontā rogagaṇḍasallabhesajjaṃ na vindanti. Tattha attakilamathānuyogo kāmasukhallikānuyogo ca saṃkileso, samathavipassanā vodānaṃ. Attakilamathānuyogo kāmasukhallikānuyogo ca rogo, samathavipassanā roganigghātakabhesajjaṃ. Attakilamathānuyogo kāmasukhallikānuyogo ca gaṇḍo, samathavipassanā gaṇḍanigghātakabhesajjaṃ. Attakilamathānuyogo kāmasukhallikānuyogo ca sallo, samathavipassanā salluddharaṇabhesajjaṃ.

Tattha saṃkileso dukkhaṃ, tadabhisaṅgo taṇhā samudayo, taṇhānirodho dukkhanirodho, samathavipassanā dukkhanirodhagāminī paṭipadā, imāni cattāri saccāni. Dukkhaṃ pariññeyyaṃ, samudayo pahātabbo, maggo bhāvetabbo, nirodho sacchikātabbo.

80. Tattha diṭṭhicaritā rūpaṃ attato upagacchanti. Vedanaṃ…pe… saññaṃ…pe… saṅkhāre…pe… viññāṇaṃ attato upagacchanti. Taṇhācaritā rūpavantaṃ attānaṃ upagacchanti. Attani vā rūpaṃ, rūpasmiṃ vā attānaṃ, vedanāvantaṃ…pe… saññāvantaṃ…pe… saṅkhāravantaṃ…pe… viññāṇavantaṃ attānaṃ upagacchanti, attani vā viññāṇaṃ, viññāṇasmiṃ vā attānaṃ, ayaṃ vuccati vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi.

Tassā paṭipakkho lokuttarā sammādiṭṭhi, anvāyikā sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammāājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi, ayaṃ ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Te tayo khandhā sīlakkhandho samādhikkhandho paññākkhandho. Sīlakkhandho samādhikkhandho ca samatho, paññākkhandho vipassanā. Tattha sakkāyo dukkhaṃ, sakkāyasamudayo dukkhasamudayo, sakkāyanirodho dukkhanirodho, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo dukkhanirodhagāminī paṭipadā, imāni cattāri saccāni. Dukkhaṃ pariññeyyaṃ, samudayo pahātabbo, maggo bhāvetabbo, nirodho sacchikātabbo.

Tattha ye rūpaṃ attato upagacchanti. Vedanaṃ…pe… saññaṃ… pe… saṅkhāre…pe… viññāṇaṃ attato upagacchanti. Ime vuccanti ‘‘ucchedavādino’’ti. Ye rūpavantaṃ attānaṃ upagacchanti. Attani vā rūpaṃ, rūpasmiṃ vā attānaṃ. Ye vedanāvantaṃ…pe… ye saññāvantaṃ…pe… ye saṅkhāravantaṃ…pe… ye viññāṇavantaṃ attānaṃ upagacchanti, attani vā viññāṇaṃ, viññāṇasmiṃ vā attānaṃ. Ime vuccanti ‘‘sassatavādino’’ti, tattha ucchedasassatavādā ubho antā, ayaṃ saṃsārapavatti. Tassa paṭipakkho majjhimā paṭipadā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ saṃsāranivatti. Tattha pavatti dukkhaṃ, tadabhisaṅgo taṇhā samudayo, taṇhānirodho dukkhanirodho, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo dukkhanirodhagāminī paṭipadā, imāni cattāri saccāni. Dukkhaṃ pariññeyyaṃ, samudayo pahātabbo, maggo bhāvetabbo, nirodho sacchikātabbo.

Tattha ucchedasassataṃ samāsato vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, vitthārato dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni, tesaṃ paṭipakkho tecattālīsaṃ bodhipakkhiyā dhammā aṭṭha vimokkhā dasa kasiṇāyatanāni. Dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni mohajālaṃ anādianidhanappavattaṃ. Tecattālīsaṃ bodhipakkhiyā dhammā ñāṇavajiraṃ mohajālappadālanaṃ. Tattha moho

avijjā, jālaṃ bhavataṇhā, tena vuccati ‘‘pubbā koṭi na paññāyati avijjāya ca bhavataṇhāya cā’’ti.

81. Tattha diṭṭhicarito asmiṃ sāsane pabbajito sallekhānusantatavutti bhavati sallekhe tibbagāravo. Taṇhācarito asmiṃ sāsane pabbajito sikkhānusantatavutti bhavati sikkhāya tibbagāravo. Diṭṭhicarito sammattaniyāmaṃ okkamanto dhammānusārī bhavati. Taṇhācarito sammattaniyāmaṃ okkamanto saddhānusārī bhavati, diṭṭhicarito sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyāti. Taṇhācarito dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyāti.

Tattha kiṃkāraṇaṃ, yaṃ taṇhācarito dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyāti, tassa hi kāmā apariccattā bhavanti, so kāmehi viveciyamāno dukkhena paṭinissarati dandhañca dhammaṃ ājānāti? Yo panāyaṃ diṭṭhicarito ayaṃ āditoyeva kāmehi anatthiko bhavati. So tato viveciyamāno khippañca paṭinissarati, khippañca dhammaṃ ājānāti. Dukkhāpi paṭipadā duvidhā dandhābhiññā ca khippābhiññā ca. Sukhāpi paṭipadā duvidhā dandhābhiññā ca khippābhiññā ca. Sattāpi duvidhā mudindriyāpi tikkhindriyāpi. Ye mudindriyā, te dandhañca paṭinissaranti dandhañca dhammaṃ ājānanti. Ye tikkhindriyā, te khippañca paṭinissaranti, khippañca dhammaṃ ājānanti, imā catasso paṭipadā. Ye hi keci niyyiṃsu vā niyyanti vā niyyissanti vā, te imāhi eva catūhi paṭipadāhi. Evaṃ ariyā catukkamaggaṃ paññāpenti abudhajanasevitāya bālakantāya rattavāsiniyā nandiyā bhavataṇhāya avaṭṭanatthaṃ . Ayaṃ vuccati nandiyāvaṭṭassa nayassa bhūmīti, tenāha ‘‘taṇhañca avijjampi ca samathenā’’ti.

82. Veyyākaraṇesu hi ye kusalākusalāti te duvidhā upaparikkhitabbā – lokavaṭṭānusārī ca lokavivaṭṭānusārī ca. Vaṭṭaṃ nāma saṃsāro. Vivaṭṭaṃ nibbānaṃ. Kammakilesā hetu saṃsārassa. Tattha kammaṃ cetanā cetasikañca niddisitabbaṃ. Taṃ kathaṃ daṭṭhabbaṃ? Upacayena sabbepi kilesā catūhi vipallāsehi niddisitabbā. Te kattha daṭṭhabbā? Dasa vatthuke kilesapuñje. Katamāni dasa vatthūni? Cattāro āhārā, cattāro vipallāsā, cattāri upādānāni, cattāro yogā, cattāro ganthā, cattāro āsavā, cattāro oghā, cattāro sallā, catasso viññāṇaṭṭhitiyo cattāri agatigamanāni. Paṭhame āhāre paṭhamo vipallāso, dutiye āhāre dutiyo vipallāso, tatiye āhāre tatiyo vipallāso, catutthe āhāre catuttho vipallāso. Paṭhame vipallāse paṭhamaṃ upādānaṃ. Dutiye vipallāse dutiyaṃ upādānaṃ, tatiye vipallāse tatiyaṃ upādānaṃ, catutthe vipallāse catutthaṃ upādānaṃ. Paṭhame upādāne paṭhamo yogo, dutiye upādāne dutiyo yogo, tatiye upādāne tatiyo yogo, catutthe upādāne catuttho yogo. Paṭhame yoge paṭhamo gantho, dutiye yoge dutiyo gantho, tatiye

yoge tatiyo gantho, catutthe yoge catuttho gantho, paṭhame ganthe paṭhamo āsavo, dutiye ganthe dutiyo āsavo, tatiye ganthe tatiyo āsavo, catutthe ganthe catuttho āsavo. Paṭhame āsave paṭhamo ogho, dutiye āsave dutiyo ogho, tatiye āsave tatiyo ogho, catutthe āsave catuttho ogho. Paṭhame oghe paṭhamo sallo, dutiye oghe dutiyo sallo, tatiye oghe tatiyo sallo, catutthe oghe catuttho sallo. Paṭhame salle paṭhamā viññāṇaṭṭhiti, dutiye salle dutiyā viññāṇaṭṭhiti, tatiye salle tatiyā viññāṇaṭṭhiti, catutthe salle catutthī viññāṇaṭṭhiti, paṭhamāyaṃ viññāṇaṭṭhitiyaṃ paṭhamaṃ agatigamanaṃ. Dutiyāyaṃ viññāṇaṭṭhitiyaṃ dutiyaṃ agatigamanaṃ. Tatiyāyaṃ viññāṇaṭṭhitiyaṃ tatiyaṃ agatigamanaṃ, catutthiyaṃ viññāṇaṭṭhitiyaṃ catutthaṃ agatigamanaṃ.

83. Tattha yo ca kabaḷīkāro āhāro phasso āhāro, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca manosañcetanāhāro yo ca viññāṇāhāro, ime diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca ‘‘asubhe subha’’nti vipallāso, yo ca ‘‘dukkhe sukha’’nti vipallāso, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca ‘‘anicce nicca’’nti vipallāso, yo ca ‘‘anattani attā’’ti vipallāso, ime diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yañca kāmupādānaṃ yañca bhavupādānaṃ, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yañca diṭṭhupādānaṃ yañca attavādupādānaṃ, ime diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca kāmayogo, yo ca bhavayogo, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca diṭṭhiyogo, yo ca avijjāyogo, ime diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca abhijjhākāyagantho, yo ca byāpādo kāyagantho, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca parāmāsakāyagantho, yo ca idaṃsaccābhinivesakāyagantho, ime diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca kāmāsavo, yo ca bhavāsavo, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca diṭṭhāsavo, yo ca avijjāsavo, ime diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca kāmogho, yo ca bhavogho, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca diṭṭhogho, yo ca avijjogho, ime diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca rāgasallo, yo ca dosasallo, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca mānasallo, yo ca mohasallo, ime diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yā ca rūpūpagā viññāṇaṭṭhiti, yā ca vedanūpagā viññāṇaṭṭhiti, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yā ca saññūpagā viññāṇaṭṭhiti, yā ca saṅkhārūpagā viññāṇaṭṭhiti, ime diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yañca chandā agatigamanaṃ yañca dosā agatigamanaṃ, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yañca bhayā agatigamanaṃ, yañca mohā agatigamanaṃ, ime diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā.

84. Tattha kabaḷīkāre āhāre ‘‘asubhe subha’’nti vipallāso, phasse āhāre

‘‘dukkhe sukha’’nti vipallāso, viññāṇe āhāre ‘‘anicce nicca’’nti vipallāso, manosañcetanāya āhāre ‘‘anattani attā’’ti vipallāso. Paṭhame vipallāse ṭhito kāme upādiyati, idaṃ vuccati kāmupādānaṃ; dutiye vipallāse ṭhito anāgataṃ bhavaṃ upādiyati, idaṃ vuccati bhavupādānaṃ; tatiye vipallāse ṭhito saṃsārābhinandiniṃ diṭṭhiṃ upādiyati, idaṃ vuccati diṭṭhupādānaṃ; catutthe vipallāse ṭhito attānaṃ kappiyaṃ upādiyati, idaṃ vuccati attavādupādānaṃ.

Kāmupādānena kāmehi saṃyujjati, ayaṃ vuccati kāmayogo; bhavupādānena bhavehi saṃyujjati, ayaṃ vuccati bhavayogo; diṭṭhupādānena pāpikāya diṭṭhiyā saṃyujjati, ayaṃ vuccati diṭṭhiyogo; attavādupādānena avijjāya saṃyujjati, ayaṃ vuccati avijjāyogo.

Paṭhame yoge ṭhito abhijjhāya kāyaṃ ganthati, ayaṃ vuccati abhijjhākāyagantho; dutiye yoge ṭhito byāpādena kāyaṃ ganthati, ayaṃ vuccati byāpādakāyagantho; tatiye yoge ṭhito parāmāsena kāyaṃ ganthati, ayaṃ vuccati parāmāsakāyagantho; catutthe yoge ṭhito idaṃsaccābhinivesena kāyaṃ ganthati, ayaṃ vuccati idaṃsaccābhinivesakāyagantho.

Tassa evaṃganthitā kilesā āsavanti. Kuto ca vuccati āsavantīti? Anusayato vā pariyuṭṭhānato vā. Tattha abhijjhākāyaganthena kāmāsavo, byāpādakāyaganthena bhavāsavo, parāmāsakāyaganthena diṭṭhāsavo, idaṃsaccābhinivesakāyaganthena avijjāsavo.

Tassa ime cattāro āsavā vepullaṃ gatā oghā bhavanti. Iti āsavavepullā oghavepullaṃ. Tattha kāmāsavena kāmogho, bhavāsavena bhavogho, diṭṭhāsavena diṭṭhogho, avijjāsavena avijjogho.

Tassa ime cattāro oghā anusayasahagatā ajjhāsayaṃ anupaviṭṭhā hadayaṃ āhacca tiṭṭhanti, tena vuccanti sallāiti. Tattha kāmoghena rāgasallo, bhavoghena dosasallo, diṭṭhoghena mānasallo, avijjoghena mohasallo.

Tassa imehi catūhi sallehi pariyādinnaṃ viññāṇaṃ catūsu dhammesu saṇṭhahati rūpe vedanāya saññāya saṅkhāresu. Tattha rāgasallena nandūpasecanena viññāṇena rūpūpagā viññāṇaṭṭhiti, dosasallena nandūpasecanena viññāṇena vedanūpagā viññāṇaṭṭhiti, mānasallena nandūpasecanena viññāṇena saññūpagā viññāṇaṭṭhiti, mohasallena nandūpasecanena viññāṇena saṅkhārūpagā viññāṇaṭṭhiti.

Tassa imāhi catūhi viññāṇaṭṭhitīhi upatthaddhaṃ viññāṇaṃ catūhi

dhammehi agatiṃ gacchati chandā dosā bhayā mohā. Tattha rāgena chandāgatiṃ gacchati, dosena dosāgatiṃ gacchati, bhayena bhayāgatiṃ gacchati, mohena mohāgatiṃ gacchati. Iti kho tañca kammaṃ ime ca kilesā, esa hetu saṃsārassa, evaṃ sabbe kilesā catūhi vipallāsehi niddisitabbā.

85. Tattha imā catasso disā kabaḷīkāro āhāro ‘‘asubhe subha’’nti vipallāso, kāmupādānaṃ, kāmayogo, abhijjhākāyagantho, kāmāsavo, kāmogho, rāgasallo, rūpūpagā viññāṇaṭṭhiti, chandā agatigamananti paṭhamā disā.

Phasso āhāro, ‘‘dukkhe sukha’’nti vipallāso, bhavupādānaṃ, bhavayogo, byāpādakāyagantho, bhavāsavo, bhavogho, dosasallo, vedanūpagā viññāṇaṭṭhiti, dosā agatigamananti dutiyā disā.

Viññāṇāhāro ‘‘anicce nicca’’nti vipallāso, diṭṭhupādānaṃ, diṭṭhiyogo parāmāsakāyagantho, diṭṭhāsavo, diṭṭhogho, mānasallo, saññūpagā viññāṇaṭṭhiti, bhayā agatigamananti tatiyā disā.

Manosañcetanāhāro ‘‘anattani attā’’ti vipallāso, attavādupādānaṃ, avijjāyogo, idaṃsaccābhinivesakāyagantho, avijjāsavo, avijjogho, mohasallo, saṅkhārūpagā viññāṇaṭṭhiti, mohā agatigamananti catutthī disā.

Tattha yo ca kabaḷīkāro āhāro yo ca ‘‘asubhe subha’’nti vipallāso, kāmupādānaṃ, kāmayogo, abhijjhākāyagantho, kāmāsavo, kāmogho, rāgasallo, rūpūpagā viññāṇaṭṭhiti chandā agatigamananti, imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanameva nānaṃ. Ime rāgacaritassa puggalassa upakkilesā.

Tattha yo ca phasso āhāro yo ca ‘‘dukkhe sukha’’nti vipallāso, bhavupādānaṃ, bhavayogo, byāpādakāyagantho, bhavāsavo, bhavogho, dosasallo, vedanūpagā viññāṇaṭṭhiti, dosā agatigamananti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho byañjanameva nānaṃ, ime dosacaritassa puggalassa upakkilesā.

Tattha yo ca viññāṇāhāro yo ca ‘‘anicce nicca’’nti vipallāso, diṭṭhupādānaṃ, diṭṭhiyogo, parāmāsakāyagantho, diṭṭhāsavo, diṭṭhogho, mānasallo, saññūpagā viññāṇaṭṭhiti, bhayā agatigamananti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanameva nānaṃ. Ime diṭṭhicaritassa mandassa upakkilesā.

Tattha yo ca manosañcetanāhāro yo ca ‘‘anattani attā’’ti vipallāso, attavādupādānaṃ, avijjāyogo, idaṃsaccābhinivesakāyagantho, avijjāsavo, avijjogho, mohasallo, saṅkhārūpagā viññāṇaṭṭhiti, mohā agatigamananti, imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanameva nānaṃ. Ime diṭṭhicaritassa udattassa upakkilesā.

Tattha yo ca kabaḷīkāro āhāro yo ca phasso āhāro, ime appaṇihitena vimokkhamukhena pariññaṃ gacchanti, viññāṇāhāro suññatāya, manosañcetanāhāro animittena, tattha yo ca ‘‘asubhe subha’’nti vipallāso, yo ca ‘‘dukkhe sukha’’nti vipallāso, ime appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ abbhatthaṃ gacchanti. ‘‘Anicce nicca’’nti vipallāso suññatāya, ‘‘anattani attā’’ti vipallāso animittena. Tattha kāmupādānañca bhavupādānañca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti. Diṭṭhupādānaṃ suññatāya, attavādupādānaṃ animittena. Tattha kāmayogo ca bhavayogo ca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, diṭṭhiyogo suññatāya, avijjāyogo animittena. Tattha abhijjhākāyagantho ca byāpādakāyagantho ca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, parāmāsakāyagantho suññatāya, idaṃsaccābhinivesakāyagantho animittena.

Tattha kāmāsavo ca bhavāsavo ca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, diṭṭhāsavo suññatāya, avijjāsavo animittena. Tattha kāmogho ca bhavogho ca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, diṭṭhogho suññatāya, avijjogho animittena. Tattha rāgasallo ca dosasallo ca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, mānasallo suññatāya, mohasallo animittena. Tattha rūpūpagā ca viññāṇaṭṭhiti vedanūpagā ca viññāṇaṭṭhiti appaṇihitena vimokkhamukhena pariññaṃ gacchanti, saññūpagā suññatāya, saṅkhārūpagā animittena.

Tattha chandā ca agatigamanaṃ dosā ca agatigamanaṃ appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, bhayā agatigamanaṃ suññatāya, mohā agatigamanaṃ animittena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti. Iti sabbe lokavaṭṭānusārino dhammā niyyanti. Te lokā tīhi vimokkhamukhehi.

86. Tatridaṃ niyyānaṃ –

Catasso paṭipadā, cattāro satipaṭṭhānā, cattāri jhānāni, cattāro vihārā, cattāro sammappadhānā, cattāro acchariyā abbhutā dhammā, cattāri adhiṭṭhānāni, catasso samādhibhāvanā, cattāro sukhabhāgiyā dhammā, catasso appamāṇā.

Paṭhamā paṭipadā paṭhamaṃ satipaṭṭhānaṃ, dutiyā paṭipadā dutiyaṃ satipaṭṭhānaṃ, tatiyā paṭipadā tatiyaṃ satipaṭṭhānaṃ, catutthī paṭipadā catutthaṃ satipaṭṭhānaṃ. Paṭhamaṃ satipaṭṭhānaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ, dutiyaṃ satipaṭṭhānaṃ dutiyaṃ jhānaṃ, tatiyaṃ satipaṭṭhānaṃ tatiyaṃ jhānaṃ. Catutthaṃ satipaṭṭhānaṃ catutthaṃ jhānaṃ. Paṭhamaṃ jhānaṃ paṭhamo vihāro, dutiyaṃ jhānaṃ dutiyo vihāro, tatiyaṃ jhānaṃ tatiyo vihāro, catutthaṃ jhānaṃ catuttho vihāro. Paṭhamo vihāro paṭhamaṃ sammappadhānaṃ, dutiyo vihāro dutiyaṃ sammappadhānaṃ, tatiyo vihāro tatiyaṃ sammappadhānaṃ, catuttho vihāro catutthaṃ sammappadhānaṃ. Paṭhamaṃ sammappadhānaṃ paṭhamo acchariyo abbhuto dhammo, dutiyaṃ dutiyo, tatiyaṃ tatiyo, catutthaṃ sammappadhānaṃ catuttho acchariyo abbhuto dhammo. Paṭhamo acchariyo abbhuto dhammo paṭhamaṃ adhiṭṭhānaṃ, dutiyo acchariyo abbhuto dhammo dutiyaṃ adhiṭṭhānaṃ, tatiyo acchariyo abbhuto dhammo tatiyaṃ adhiṭṭhānaṃ, catuttho acchariyo abbhuto dhammo catutthaṃ adhiṭṭhānaṃ. Paṭhamaṃ adhiṭṭhānaṃ paṭhamā samādhibhāvanā, dutiyaṃ adhiṭṭhānaṃ dutiyā samādhibhāvanā, tatiyaṃ adhiṭṭhānaṃ tatiyā samādhibhāvanā, catutthaṃ adhiṭṭhānaṃ catutthī samādhibhāvanā. Paṭhamā samādhibhāvanā paṭhamo sukhabhāgiyo dhammo, dutiyā samādhibhāvanā dutiyo sukhabhāgiyo dhammo, tatiyā samādhibhāvanā tatiyo sukhabhāgiyo dhammo, catutthī samādhibhāvanā catuttho sukhabhāgiyo dhammo. Paṭhamo sukhabhāgiyo dhammo paṭhamaṃ appamāṇaṃ, dutiyo sukhabhāgiyo dhammo dutiyaṃ appamāṇaṃ, tatiyo sukhabhāgiyo dhammo tatiyaṃ appamāṇaṃ, catuttho sukhabhāgiyo dhammo catutthaṃ appamāṇaṃ. Paṭhamā paṭipadā bhāvitā bahulīkatā paṭhamaṃ satipaṭṭhānaṃ paripūreti, dutiyā paṭipadā bhāvitā bahulīkatā dutiyaṃ satipaṭṭhānaṃ paripūreti, tatiyā paṭipadā bhāvitā bahulīkatā tatiyaṃ satipaṭṭhānaṃ paripūreti, catutthī paṭipadā bhāvitā bahulīkatā catutthaṃ satipaṭṭhānaṃ paripūreti. Paṭhamo satipaṭṭhāno bhāvito bahulīkato paṭhamaṃ jhānaṃ paripūreti, dutiyo satipaṭṭhāno bhāvito bahulīkato dutiyaṃ jhānaṃ paripūreti, tatiyo satipaṭṭhāno bhāvito bahulīkato tatiyaṃ jhānaṃ paripūreti, catuttho satipaṭṭhāno bhāvito bahulīkato catutthaṃ jhānaṃ paripūreti.

Paṭhamaṃ jhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ paṭhamaṃ vihāraṃ paripūreti, dutiyaṃ jhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ dutiyaṃ vihāraṃ paripūreti, tatiyaṃ jhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ tatiyaṃ vihāraṃ paripūreti, catutthaṃ jhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ catutthaṃ vihāraṃ paripūreti. Paṭhamo vihāro bhāvito bahulīkato anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādaṃ paripūreti, dutiyo vihāro bhāvito bahulīkato uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānaṃ paripūreti, tatiyo vihāro

bhāvito bahulīkato anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādaṃ paripūreti, catuttho vihāro bhāvito bahulīkato uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiṃ asammosaṃ bhiyyobhāvaṃ paripūreti. Paṭhamaṃ sammappadhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ mānappahānaṃ paripūreti, dutiyaṃ sammappadhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ ālayasamugghātaṃ paripūreti, tatiyaṃ sammappadhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ avijjāpahānaṃ paripūreti, catutthaṃ sammappadhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ bhavūpasamaṃ paripūreti. Mānappahānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ saccādhiṭṭhānaṃ paripūreti, ālayasamugghāto bhāvito bahulīkato cāgādhiṭṭhānaṃ paripūreti, avijjāpahānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ paññādhiṭṭhānaṃ paripūreti, bhavūpasamo bhāvito bahulīkato upasamādhiṭṭhānaṃ paripūreti. Saccādhiṭṭhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ chandasamādhiṃ paripūreti, cāgādhiṭṭhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ vīriyasamādhiṃ paripūreti, paññādhiṭṭhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ cittasamādhiṃ paripūreti, upasamādhiṭṭhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ vīmaṃsāsamādhiṃ paripūreti. Chandasamādhi bhāvito bahulīkato indriyasaṃvaraṃ paripūreti, vīriyasamādhi bhāvito bahulīkato tapaṃ paripūreti, cittasamādhi bhāvito bahulīkato buddhiṃ paripūreti, vīmaṃsāsamādhi bhāvito bahulīkato sabbūpadhipaṭinissaggaṃ paripūreti. Indriyasaṃvaro bhāvito bahulīkato mettaṃ paripūreti, tapo bhāvito bahulīkato karuṇaṃ paripūreti, buddhi bhāvitā bahulīkatā muditaṃ paripūreti, sabbūpadhipaṭinissaggo bhāvito bahulīkato upekkhaṃ paripūreti.

87. Tattha imā catasso disā paṭhamā paṭipadā paṭhamo satipaṭṭhāno paṭhamaṃ jhānaṃ paṭhamo vihāro paṭhamo sammappadhāno paṭhamo acchariyo abbhuto dhammo saccādhiṭṭhānaṃ chandasamādhi indriyasaṃvaro mettā iti paṭhamā disā.

Dutiyā paṭipadā dutiyo satipaṭṭhāno dutiyo vihāro dutiyo sammappadhāno dutiyo acchariyo abbhuto dhammo bhavādhiṭṭhānaṃ vīriyasamādhi tapo karuṇā iti dutiyā disā.

Tatiyā paṭipadā tatiyo satipaṭṭhāno tatiyaṃ jhānaṃ tatiyo vihāro tatiyo sammappadhāno tatiyo acchariyo abbhuto dhammo paññādhiṭṭhānaṃ cittasamādhi buddhi muditā iti tatiyā disā.

Catutthī paṭipadā catuttho satipaṭṭhāno catutthaṃ jhānaṃ catuttho vihāro catuttho sammappadhāno catuttho acchariyo abbhuto dhammo upasamādhiṭṭhānaṃ vīmaṃsāsamādhi sabbūpadhipaṭinissaggo upekkhā iti catutthī disā.

Tattha paṭhamā paṭipadā paṭhamo satipaṭṭhāno paṭhamaṃ jhānaṃ paṭhamo vihāro paṭhamo sammappadhāno paṭhamo acchariyo abbhuto dhammo saccādhiṭṭhānaṃ chandasamādhi indriyasaṃvaro, mettā iti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanameva nānaṃ. Idaṃ rāgacaritassa puggalassa bhesajjaṃ.

Dutiyā paṭipadā dutiyo satipaṭṭhāno dutiyaṃ jhānaṃ dutiyo vihāro dutiyo sammappadhāno dutiyo acchariyo abbhuto dhammo cāgādhiṭṭhānaṃ vīriyasamādhi tapo karuṇā iti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanameva nānaṃ. Idaṃ dosacaritassa puggalassa bhesajjaṃ.

Tatiyā paṭipadā tatiyo satipaṭṭhāno tatiyaṃ jhānaṃ tatiyo vihāro tatiyo sammappadhāno tatiyo acchariyo abbhuto dhammo paññādhiṭṭhānaṃ cittasamādhi buddhi muditā iti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanameva nānaṃ. Idaṃ diṭṭhicaritassa mandassa bhesajjaṃ.

Catutthī paṭipadā catuttho satipaṭṭhāno catutthaṃ jhānaṃ catuttho vihāro catuttho sammappadhāno catuttho acchariyo abbhuto dhammo upasamādhiṭṭhānaṃ vīmaṃsāsamādhi sabbūpadhipaṭinissaggo upekkhā iti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanameva nānaṃ. Idaṃ diṭṭhicaritassa udattassa bhesajjaṃ.

Tattha dukkhā ca paṭipadā dandhābhiññā dukkhā ca paṭipadā khippābhiññā appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, sukhā paṭipadā dandhābhiññā suññataṃ vimokkhamukhaṃ, sukhā paṭipadā khippābhiññā animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha kāye kāyānupassitā satipaṭṭhānañca vedanāsu vedanānupassitā satipaṭṭhānañca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, citte cittānupassitā suññataṃ vimokkhamukhaṃ. Dhammesu dhammānupassitā animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha paṭhamañca jhānaṃ dutiyañca jhānaṃ appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, tatiyaṃ jhānaṃ suññataṃ vimokkhamukhaṃ, catutthaṃ jhānaṃ animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha paṭhamo ca vihāro dutiyo ca vihāro appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, tatiyo vihāro suññataṃ vimokkhamukhaṃ, catuttho vihāro animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Yattha paṭhamañca sammappadhānaṃ dutiyañca sammappadhānaṃ appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, tatiyaṃ sammappadhānaṃ suññataṃ vimokkhamukhaṃ, catutthaṃ sammappadhānaṃ animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha mānappahānañca ālayasamugghāto ca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, avijjāpahānaṃ suññataṃ vimokkhamukhaṃ, bhavūpasamo animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha saccādhiṭṭhānañca cāgādhiṭṭhānañca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, paññādhiṭṭhānaṃ suññataṃ vimokkhamukhaṃ, upasamādhiṭṭhānaṃ animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha chandasamādhi ca vīriyasamādhi ca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, cittasamādhi suññataṃ vimokkhamukhaṃ, vīmaṃsāsamādhi animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha indriyasaṃvaro ca tapo ca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, buddhi suññataṃ vimokkhamukhaṃ sabbūpadhipaṭinissaggo animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha mettā ca karuṇā ca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, muditā suññataṃ vimokkhamukhaṃ upekkhā animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tesaṃ vikkīḷitaṃ. Cattāro āhārā tesaṃ paṭipakkho catasso paṭipadā… pe… cattāro vipallāsā tesaṃ paṭipakkho cattāro satipaṭṭhānā. Cattāri upādānāni tesaṃ paṭipakkho cattāri jhānāni. Cattāro yogā tesaṃ paṭipakkho cattāro vihārā. Cattāro ganthā tesaṃ paṭipakkho cattāro sammappadhānā. Cattāro āsavā tesaṃ paṭipakkho cattāro acchariyā abbhutā dhammā. Cattāro oghā tesaṃ paṭipakkho cattāri adhiṭṭhānāni. Cattāro sallā tesaṃ paṭipakkho catasso samādhibhāvanā. Catasso viññāṇaṭṭhitiyo tāsaṃ paṭipakkho cattāro sukhabhāgiyā dhammā. Cattāri agatigamanāni tesaṃ paṭipakkho catasso appamāṇā.

Sīhā buddhā paccekabuddhā sāvakā ca hatarāgadosamohā, tesaṃ vikkīḷitaṃ bhāvanā sacchikiriyā byantīkiriyā ca. Vikkīḷitaṃ indriyādhiṭṭhānaṃ vikkīḷitaṃ vipariyāsānadhiṭṭhānañca. Indriyāni saddhammagocaro vipariyāsā kilesagocaro. Ayaṃ vuccati sīhavikkīḷitassa ca nayassa disālocanassa ca nayassa bhūmīti. Tenāha ‘‘yo neti vipallāsehi saṃkilese’’ti. Veyyākaraṇesu hi ye ‘‘kusalākusalā’’ti ca.

Tattha ye dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti, ime dve puggalā; ye sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti, ime dve puggalā. Tesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ ayaṃ saṃkileso, cattāro āhārā, cattāro vipallāsā, cattāri upādānāni, cattāro yogā, cattāro ganthā, cattāro āsavā, cattāro oghā, cattāro sallā, catasso viññāṇaṭṭhitiyo, cattāri agatigamanānīti. Tesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ idaṃ vodānaṃ, catasso paṭipadā, cattāro satipaṭṭhānā, cattāri jhānāni, cattāro vihārā, cattāro sammappadhānā, cattāro acchariyā abbhutā dhammā, cattāri adhiṭṭhānāni, catasso samādhibhāvanā, cattāro sukhabhāgiyā dhammā, catasso appamāṇā iti.

88. Tattha ye dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti ime dve puggalā. Ye sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti, ime dve puggalā. Tattha yo sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyāti, ayaṃ ugghaṭitaññū. Yo sādhāraṇāya, ayaṃ vipañcitaññū. Yo dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti, ayaṃ neyyo.

Tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa samathaṃ upadisati, neyyassa vipassanaṃ, samathavipassanaṃ vipañcitaññussa. Tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa mudukaṃ dhammadesanaṃ upadisati, tikkhaṃ neyyassa, mudutikkhaṃ vipañcitaññussa, tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa saṃkhittena dhammaṃ desayati, saṃkhittavitthārena vipañcitaññussa, vitthārena neyyassa. Tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa nissaraṇaṃ upadisati, vipañcitaññussa ādīnavañca nissaraṇañca upadisati, neyyassa assādañca ādīnavañca nissaraṇañca upadisati. Tattha bhagavā ugghaṭitaññussa adhipaññāsikkhaṃ paññāpayati, adhicittaṃ vipañcitaññussa, adhisīlaṃ neyyassa.

Tattha ye dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti, ime dve puggalā. Ye sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti. Ime dve puggalā. Iti kho cattāri hutvā tīṇi bhavanti ugghaṭitaññū vipañcitaññū neyyoti.

Tesaṃ tiṇṇaṃ puggalānaṃ ayaṃ saṃkileso, tīṇi akusalamūlāni lobho akusalamūlaṃ doso akusalamūlaṃ moho akusalamūlaṃ, tīṇi duccaritāni – kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ; tayo akusalavitakkā – kāmavitakko byāpādavitakko vihiṃsāvitakko; tisso akusalasaññā – kāmasaññā byāpādasaññā vihiṃsāsaññā; tisso viparītasaññā – niccasaññā sukhasaññā attasaññā; tisso vedanā – sukhā vedanā dukkhā

vedanā adukkhamasukhā vedanā; tisso dukkhatā – dukkhadukkhatā saṅkhāradukkhatā vipariṇāmadukkhatā; tayo aggī – rāgaggi dosaggi mohaggi; tayo sallā – rāgasallo dosasallo mohasallo; tisso jaṭā – rāgajaṭā dosajaṭā mohajaṭā; tisso akusalūpaparikkhā – akusalaṃ kāyakammaṃ akusalaṃ vacīkammaṃ akusalaṃ manokammaṃ. Tisso vipattiyo – sīlavipatti diṭṭhivipatti ācāravipattīti. Tesaṃ tiṇṇaṃ puggalānaṃ idaṃ vodānaṃ. Tīṇi kusalamūlāni – alobho kusalamūlaṃ adoso kusalamūlaṃ amoho kusalamūlaṃ. Tīṇi sucaritāni – kāyasucaritaṃ vacīsucaritaṃ manosucaritaṃ. Tayo kusalavitakkā – nekkhammavitakko abyāpādavitakko avihiṃsāvitakko. Tayo samādhī – savitakko savicāro samādhi avitakko vicāramatto samādhi avitakko avicāro samādhi. Tisso kusalasaññā – nekkhammasaññā abyāpādasaññā avihiṃsāsaññā. Tisso aviparītasaññā – aniccasaññā dukkhasaññā anattasaññā. Tisso kusalūpaparikkhā – kusalaṃ kāyakammaṃ kusalaṃ vacīkammaṃ kusalaṃ manokammaṃ. Tīṇi soceyyāni – kāyasoceyyaṃ vacīsoceyyaṃ manosoceyyaṃ; tisso sampattiyo – sīlasampatti samādhisampatti paññāsampatti. Tisso sikkhā – adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññāsikkhā; tayo khandhā – sīlakkhandho samādhikkhandho paññākkhandho. Tīṇi vimokkhamukhāni – suññataṃ animittaṃ appaṇihitanti.

Iti kho cattāri hutvā tīṇi bhavanti, tīṇi hutvā dve bhavanti taṇhācarito ca diṭṭhicarito ca.

Tesaṃ dvinnaṃ puggalānaṃ ayaṃ saṃkileso, taṇhā ca avijjā ca ahirikañca anottappañca assati ca asampajaññañca ayoniso manasikāro ca kosajjañca dovacassañca ahaṃkāro ca mamaṃkāro ca assaddhā ca pamādo ca asaddhammassavanañca asaṃvaro ca abhijjhā ca byāpādo ca nīvaraṇañca saṃyojanañca kodho ca upanāho ca makkho ca palāso ca issā ca maccherañca māyā ca sāṭheyyañca sassatadiṭṭhi ca ucchedadiṭṭhicāti.

Tesaṃ dvinnaṃ puggalānaṃ idaṃ vodānaṃ, samatho ca vipassanā ca hirī ca ottappañca sati ca sampajaññañca yoniso manasikāro ca vīriyārambho ca sovacassañca dhamme ñāṇañca anvaye ñāṇañca khaye ñāṇañca anuppāde ñāṇañca saddhā ca appamādo ca saddhammassavanañca saṃvaro ca anabhijjhā ca abyāpādo ca rāgavirāgā ca cetovimutti avijjāvirāgā ca paññāvimutti abhisamayo ca appicchatā ca santuṭṭhi ca akkodho ca anupanāho ca amakkho ca apalāso ca issāpahānañca macchariyappahānañca vijjā ca vimutti ca saṅkhatārammaṇo ca vimokkho asaṅkhatārammaṇo ca vimokkho saupādisesā ca nibbānadhātu anupādisesā ca nibbānadhātūti.

Ayaṃ vuccati tipukkhalassa ca nayassa aṅkusassa ca nayassa bhūmīti. Tenāha ‘‘yo akusale samūlehi netī’’ti ‘‘oloketvā disalocanenā’’ti ca.

Niyuttaṃ nayasamuṭṭhānaṃ.

Sāsanapaṭṭhānaṃ

89. Tattha aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṃ daṭṭhabbā? Sāsanapaṭṭhāne. Tattha katamaṃ sāsanapaṭṭhānaṃ? Saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ, vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ, nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ, asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ, saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttaṃ, saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ, saṃkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṃ, saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṃ, saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ, vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ, taṇhāsaṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ, diṭṭhisaṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ, duccaritasaṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ, taṇhāvodānabhāgiyaṃ suttaṃ, diṭṭhivodānabhāgiyaṃ suttaṃ, duccaritavodānabhāgiyaṃ suttaṃ.

Tattha saṃkileso tividho – taṇhāsaṃkileso diṭṭhisaṃkileso duccaritasaṃkileso. Tattha taṇhāsaṃkileso samathena visujjhati, so samatho samādhikkhandho. Diṭṭhisaṃkileso vipassanāya visujjhati, sā vipassanā paññākkhandho. Duccaritasaṃkileso sucaritena visujjhati, taṃ sucaritaṃ sīlakkhandho. Tassa sīle patiṭṭhitassa yadi āsatti uppajjati bhavesu, evaṃ sāyaṃ samathavipassanā bhāvanāmayaṃ puññakriyavatthu bhavati tatrūpapattiyā saṃvattati. Imāni cattāri suttāni, sādhāraṇāni katāni aṭṭha bhavanti, tāniyeva aṭṭha suttāni sādhāraṇāni katāni soḷasa bhavanti.

Imehi soḷasahi suttehi bhinnehi navavidhaṃ suttaṃ bhinnaṃ bhavati. Gāthāya gāthā anuminitabbā, veyyākaraṇena veyyākaraṇaṃ anuminitabbaṃ. Suttena suttaṃ anuminitabbaṃ.

90. Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ?

‘‘Kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachāditā;

Pamattabandhanā baddhā, macchāva kumināmukhe;

Jarāmaraṇamanventi, vaccho khīrapakova mātara’’nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

Cattārimāni, bhikkhave, agatigamanāni. Katamāni cattāri? Chandāgatiṃ gacchati, dosāgatiṃ gacchati, mohāgatiṃ gacchati, bhayāgatiṃ gacchati. Imāni kho, bhikkhave, cattāri agatigamanāni. Idamavoca bhagavā, idaṃ vatvāna sugato, athāparaṃ etadavoca satthā –

"Chandā dosā bhayā mohā, yo dhammaṃ ativattati;

Nihīyati tassa yaso, kāḷapakkheva candimā"ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

"Manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā;

Manasā ce paduṭṭhena, bhāsati vā karoti vā;

Tato naṃ dukkhamanveti, cakkaṃva vahato pada"nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

"Middhī yadā hoti mahagghaso ca, niddāyitā samparivattasāyī;

Mahāvarāhova nivāpapuṭṭho, punappunaṃ gabbhamupeti mando"ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

"Ayasāva malaṃ samuṭṭhitaṃ, tatuṭṭhāya tameva khādati;

Evaṃ atidhonacārinaṃ, sāni kammāni nayanti duggati"nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

"Coro yathā sandhimukhe gahīto, sakammunā haññati bajjhate ca;

Evaṃ ayaṃ pecca pajā parattha, sakammunā haññati bajjhate cā"ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sukhakāmāni bhūtāni, yo daṇḍena vihiṃsati;

Attano sukhamesāno, pecca so na labhate sukha”nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Gunnaṃ ce taramānānaṃ, jimhaṃ gacchati puṅgavo;

Sabbā tā jimhaṃ gacchanti, nette jimhaṃ gate sati.

“Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato;

So ce adhammaṃ carati, pageva itarā pajā;

Sabbaṃ raṭṭhaṃ dukkhaṃ seti, rājā ce hoti adhammiko”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sukiccharūpāvatime manussā, karonti pāpaṃ upadhīsu rattā;

Gacchanti te bahujanasannivāsaṃ, nirayaṃ avīciṃ kaṭukaṃ bhayānaka”nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Phalaṃ ve kadaliṃ hanti, phalaṃ veḷuṃ phalaṃ naḷaṃ;

Sakkāro kāpurisaṃ hanti, gabbho assatariṃ yathā”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Kodhamakkhagaru bhikkhu, lābhasakkāragāravo ;

Sukhette pūtibījaṃva, saddhamme na virūhatī”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

91. “Idhāhaṃ, bhikkhave, ekaccaṃ puggalaṃ paduṭṭhacittaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi, (yathā kho ayaṃ puggalo iriyati, yañca paṭipadaṃ paṭipanno, yañca maggaṃ samārūḷho) . Imamhi cāyaṃ samaye kālaṃ kareyya, yathābhataṃ nikkhitto, evaṃ niraye. Taṃ kissa hetu? Cittaṃ hissa, bhikkhave, paduṭṭhaṃ , cetopadosahetu kho pana, bhikkhave, evamidhekacce sattā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ

vinipātaṃ nirayaṃ upapajjantī”ti. Etamatthaṃ bhagavā avoca, tatthetaṃ iti vuccati –

“Paduṭṭhacittaṃ ñatvāna, ekaccaṃ idha puggalaṃ;

Etamatthañca byākāsi, buddho bhikkhūna santike;

Imamhi cāyaṃ samaye, kālaṃ kayirātha puggalo;

Nirayaṃ upapajjeyya, cittaṃ hissa padūsitaṃ;

Cetopadosahetu hi, sattā gacchanti duggatiṃ.

Yathābhataṃ nikkhipeyya, evameva tathāvidho;

Kāyassa bhedā duppañño, nirayaṃ sopapajjatī”ti.

Ayampi attho vutto bhagavatā iti me sutanti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sace bhāyatha dukkhassa, sace vo dukkhamappiyaṃ;

Mākattha pāpakaṃ kammaṃ, āvi vā yadi vā raho.

“Sace ca pāpakaṃ kammaṃ, karissatha karotha vā;

Na vo dukkhā pamutyatthi, upeccapi palāyata”nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Adhammena dhanaṃ laddhā, musāvādena cūbhayaṃ;

Mameti bālā maññanti, taṃ kathaṃ nu bhavissati.

“Antarāyā su bhavissanti, sambhatassa vinassati;

Matā saggaṃ na gacchanti, nanu ettāvatā hatā”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Kathaṃ khaṇati attānaṃ, kathaṃ mittehi jīrati;

Kathaṃ vivaṭṭate dhammā, kathaṃ saggaṃ na gacchati.

‘‘Lobhā khaṇati attānaṃ, luddho mittehi jīrati;

Lobhā vivaṭṭate dhammā, lobhā saggaṃ na gacchatī’’ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Caranti bālā dummedhā, amitteneva attanā;

Karontā pāpakaṃ kammaṃ, yaṃ hoti kaṭukapphalaṃ .

‘‘Na taṃ kammaṃ kataṃ sādhu, yaṃ katvā anutappati;

Yassa assumukho rodaṃ, vipākaṃ paṭisevatī’’ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Dukkaraṃ duttitikkhañca, abyattena ca sāmaññaṃ;

Bahū hi tattha sambādhā, yattha bālo visīdati.

‘‘Yo hi atthañca dhammañca, bhāsamāne tathāgate;

Manaṃ padosaye bālo, moghaṃ kho tassa jīvitaṃ.

‘‘Etañcāhaṃ arahāmi, dukkhañca ito ca pāpiyataraṃ bhante;

Yo appameyyesu tathāgatesu, cittaṃ padosemi avītarāgo’’ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Appameyyaṃ paminanto, kodha vidvā vikappaye;

Appameyyaṃ pamāyinaṃ , nivutaṃ taṃ maññe akissava’’nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Purisassa hi jātassa, kuṭhārī jāyate mukhe;

Yāya chindati attānaṃ, bālo dubbhāsitaṃ bhaṇaṃ.

‘‘Na hi satthaṃ sunisitaṃ, visaṃ halāhalaṃ iva;

Evaṃ viraddhaṃ pāteti, vācā dubbhāsitā yathā''ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

92.

''Yo nindiyaṃ pasaṃsati, taṃ vā nindati yo pasaṃsiyo;

Vicināti mukhena so kaliṃ, kalinā tena sukhaṃ na vindati.

''Appamatto ayaṃ kali, yo akkhesu dhanaparājayo;

Sabbassāpi sahāpi attanā, ayameva mahantataro kali;

Yo sugatesu manaṃ padosaye.

''Sataṃ sahassānaṃ nirabbudānaṃ, chattiṃsatī pañca ca abbudāni;

Yamariyagarahī nirayaṃ upeti, vācaṃ manañca paṇidhāya pāpaka''nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

''Yo lobhaguṇe anuyutto, so vacasā paribhāsati aññe;

Assaddho kadariyo avadaññū, macchari pesuṇiyaṃ anuyutto.

''Mukhadugga vibhūta anariya, bhūnahu pāpaka dukkaṭakāri;

Purisanta kalī avajātaputta , mā bahubhāṇidha nerayikosi.

''Rajamākirasī ahitāya, sante garahasi kibbisakārī;

Bahūni duccaritāni caritvā, gacchasi kho papataṃ ciraratta''nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

Tattha katamaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ?

''Manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā;

Manasā ce pasannena, bhāsati vā karoti vā;

Tato naṃ sukhamanveti, chāyāva anapāyinī’’ti .

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

93. Mahānāmo sakko bhagavantaṃ etadavoca – ‘‘idaṃ, bhante, kapilavatthu iddhañceva phītañca bāhujaññaṃ ākiṇṇamanussaṃ sambādhabyūhaṃ, so kho ahaṃ, bhante, bhagavantaṃ vā payirupāsitvā manobhāvanīye vā bhikkhū sāyanhasamayaṃ kapilavatthuṃ pavisanto bhantenapi hatthinā samāgacchāmi, bhantenapi assena samāgacchāmi, bhantenapi rathena samāgacchāmi, bhantenapi sakaṭena samāgacchāmi, bhantenapi purisena samāgacchāmi, tassa mayhaṃ, bhante, tasmiṃ samaye mussateva bhagavantaṃ ārabbha sati, mussati dhammaṃ ārabbha sati, mussati saṅghaṃ ārabbha sati. Tassa mayhaṃ, bhante, evaṃ hoti ‘imamhi cāhaṃ sāyanhasamaye kālaṃ kareyyaṃ, kā mayhaṃ gati, ko abhisamparāyo’’’ti.

‘‘Mā bhāyi, mahānāma, mā bhāyi, mahānāma, apāpakaṃ te maraṇaṃ bhavissati, apāpikā kālaṅkiriyā. Catūhi kho, mahānāma, dhammehi samannāgato ariyasāvako nibbānaninno hoti nibbānapoṇo nibbānapabbhāro. Katamehi catūhi? Idha, mahānāma, ariyasāvako buddhe aveccappasādena samannāgato hoti, itipi so bhagavā arahaṃ…pe… buddho bhagavāti. Dhamme…pe… saṅghe…pe… ariyakantehi sīlehi samannāgato hoti akhaṇḍehi…pe… samādhisaṃvattanikehi. Seyyathāpi, mahānāma, rukkho pācīnaninno pācīnapoṇo pācīnapabbhāro, so mūlacchinno katamena papateyyā’’ti? ‘‘Yena, bhante, ninno yena poṇo yena pabbhāro’’ti. ‘‘Evameva kho, mahānāma, imehi catūhi dhammehi samannāgato ariyasāvako nibbānaninno hoti nibbānapoṇo nibbānapabbhāro. Mā bhāyi, mahānāma, mā bhāyi, mahānāma, apāpakaṃ te maraṇaṃ bhavissati, apāpikā kālaṅkiriyā’’ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Sukhakāmāni bhūtāni, yo daṇḍena na hiṃsati;

Attano sukhamesāno, pecca so labhate sukha’’nti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Gunnañce taramānānaṃ, ujuṃ gacchati puṅgavo;

Sabbā tā ujuṃ gacchanti, nette ujuṃ gate sati.

‘‘Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato;

So sace dhammaṃ carati, pageva itarā pajā;

Sabbaṃ raṭṭhaṃ sukhaṃ seti, rājā ce hoti dhammiko’’ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

94. Bhagavā sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena kho pana samayena sambahulā bhikkhū bhagavato cīvarakammaṃ karonti ‘‘niṭṭhitacīvaro bhagavā temāsaccayena cārikaṃ pakkamissatī’’ti. Tena kho pana samayena isidattapurāṇā thapatayo sākete paṭivasanti kenaci deva karaṇīyena. Assosuṃ kho isidattapurāṇā thapatayo ‘‘sambahulā kira bhikkhū bhagavato cīvarakammaṃ karonti. Niṭṭhitacīvaro bhagavā temāsaccayena cārikaṃ pakkamissatī’’ti.

Atha kho isidattapurāṇā thapatayo magge purisaṃ ṭhapesuṃ ‘‘yadā tvaṃ ambho purisa passeyyāsi bhagavantaṃ āgacchantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ, atha amhākaṃ āroceyyāsī’’ti. Dvīhatīhaṃ ṭhito kho so puriso addasa bhagavantaṃ dūratova āgacchantaṃ, disvāna yena isidattapurāṇā thapatayo tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā isidattapurāṇe thapatayo etadavoca ‘‘ayaṃ so bhante bhagavā āgacchati arahaṃ sammāsambuddho, yassadāni kālaṃ maññathā’’ti.

Atha kho isidattapurāṇā thapatayo yena bhagavā tenupasaṅkamiṃsu, upasaṅkamitvā bhagavantaṃ abhivādetvā bhagavantaṃ piṭṭhito piṭṭhito anubandhiṃsu. Atha kho bhagavā maggā okkamma yena aññataraṃ rukkhamūlaṃ tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā paññatte āsane nisīdi. Isidattapurāṇā thapatayo bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdiṃsu, ekamantaṃ nisinnā kho isidattapurāṇā thapatayo bhagavantaṃ etadavocuṃ –

‘‘Yadā mayaṃ bhante bhagavantaṃ suṇoma ‘sāvatthiyā kosalesu cārikaṃ pakkamissatī’ti, hoti no tasmiṃ samaye anattamanatā hoti domanassaṃ ‘dūre no bhagavā bhavissatī’ti. Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantaṃ suṇoma ‘sāvatthiyā kosalesu cārikaṃ pakkanto’ti, hoti no tasmiṃ samaye anattamanatā hoti domanassaṃ ‘dūre no bhagavā’ti…pe….

‘‘Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantaṃ suṇoma ‘kāsīsu magadhesu cārikaṃ pakkamissatī’ti, hoti no tasmiṃ samaye anattamanatā hoti domanassaṃ ‘dūre no bhagavā bhavissatī’ti. Yadā pana mayaṃ bhante

bhagavantaṃ suṇoma ‘kāsīsu magadhesu cārikaṃ pakkanto’ti, anappakā no tasmiṃ samaye anattamanatā hoti anappakaṃ domanassaṃ ‘dūre no bhagavā’ti.

“Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantaṃ suṇoma ‘magadhesu kāsīsu cārikaṃ pakkamissatī’ti, hoti no tasmiṃ samaye attamanatā hoti somanassaṃ ‘āsanne no bhagavā bhavissatī’ti. Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantaṃ suṇoma ‘magadhesu kāsīsu cārikaṃ pakkanto’ti, hoti no tasmiṃ samaye attamanatā hoti somanassaṃ ‘āsanne no bhagavā’ti…pe….

“Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantaṃ suṇoma ‘kosalesu sāvatthiṃ cārikaṃ pakkamissatī’ti. Hoti no tasmiṃ samaye attamanatā hoti somanassaṃ ‘āsanne no bhagavā bhavissatī’ti.

“Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantaṃ suṇoma ‘sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme’ti hoti anappakā no tasmiṃ samaye attamanatā, hoti anappakaṃ somanassaṃ ‘āsanne no bhagavā’’’ti.

“Tasmātiha, thapatayo, sambādho gharāvāso rajāpatho, abbhokāso pabbajjā, alañca pana vo, thapatayo, appamādāyā’’ti. “Atthi kho no, bhante, etamhā sambādhā aññho sambādho sambādhataro ceva sambādhasaṅkhātataro cā’’ti? “Katamo pana vo, thapatayo, etamhā sambādhā aññho sambādho sambādhataro ceva sambādhasaṅkhātataro cā’’ti?

“Idha mayaṃ, bhante, yadā rājā pasenadi kosalo uyyānabhūmiṃ niyyātukāmo hoti, ye te raññho pasenadissa kosalassa nāgā opavayhā, te kappetvā yā tā raññho pasenadissa kosalassa pajāpatiyo piyā manāpā, tā ekaṃ purato ekaṃ pacchato nisīdāpema, tāsaṃ kho pana, bhante, bhaginīnaṃ evarūpo gandho hoti. Seyyathāpi nāma gandhakaraṇḍakassa tāvadeva vivariyamānassa, yathā taṃ rājakaññānaṃ gandhena vibhūsitānaṃ. Tāsaṃ kho pana, bhante, bhaginīnaṃ evarūpo kāyasamphasso hoti, seyyathāpi nāma tūlapicuno vā kappāhapicuno vā, yathā taṃ rājakaññānaṃ sukhedhitānaṃ. Tasmiṃ kho pana, bhante, samaye nāgopi rakkhitabbo hoti. Tāpi bhaginiyo rakkhitabbā hoti. Attāpi rakkhitabbā hoti. Na kho pana mayaṃ, bhante, abhijānāma tāsu bhagīnisu pāpakaṃ cittaṃ ñappādentā, ayaṃ kho no, bhante, etamhā sambādhā aññho sambādho sambādhataro ceva sambādhasaṅghātataro cāti.

“Tasmātiha, thapatayo, sambādho gharāvāso rajāpatho, abbhokāso pabbajjā. Alañca pana vo, thapatayo, appamādāya. Catūhi kho thapatayo,

dhammehi samannāgato ariyasāvako sotāpanno hoti avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo.

"Katamehi catūhi? Idha, thapatayo, sutavā ariyasāvako buddhe aveccappasādena samannāgato hoti itipi so bhagavā arahaṃ…pe… buddho bhagavāti, dhamme…pe… saṅghe…pe… vigatamalamaccherena cetasā agāraṃ ajjhāvasati, muttacāgo payatapāṇi vossaggarato yācayogo dānasaṃvibhāgarato appaṭivibhattaṃ. Imehi kho, thapatayo, catūhi dhammehi samannāgato ariyasāvako sotāpanno hoti avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo.

"Tumhe kho, thapatayo, buddhe aveccappasādena samannāgatā itipi so bhagavā arahaṃ…pe… buddho bhagavāti, dhamme…pe… saṅghe…pe… yaṃ kho pana kiñci kule deyyadhammaṃ, sabbaṃ taṃ appaṭivibhattaṃ sīlavantehi kalyāṇadhammehi, taṃ kiṃ maññatha, thapatayo, katividhā te kosalesu manussā ye tumhākaṃ samasamā yadidaṃ dānasaṃvibhāgehī"ti? "Lābhā no, bhante, suladdhaṃ no, bhante, yesaṃ no bhagavā evaṃ pajānātī"ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

95.

"Ekapupphaṃ cajitvāna , sahassaṃ kappakoṭiyo;

Deve ceva manusse ca, sesena parinibbuto"ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

"Assatthe haritobhāse, saṃvirūḷhamhi pādape;

Ekaṃ buddhagataṃ saññaṃ, alabhiṃtthaṃ patissato.

"Ajja tiṃsaṃ tato kappā, nābhijānāmi duggatiṃ;

Tisso vijjā sacchikatā, tassā saññāya vāsanā"ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

"Piṇḍāya kosalaṃ puraṃ, pāvisi aggapuggalo;

Anukampako purebhattaṃ, taṇhānighātako muni.

“Purisassa vaṭaṃsako hatthe, sabbapupphehilaṅkato;

So addasāsi sambuddhaṃ, bhikkhusaṅghapurakkhataṃ.

“Pavisantaṃ rājamaggena, devamānusapūjitaṃ;

Haṭṭho cittaṃ pasādetvā, sambuddhamupasaṅkami.

“So taṃ vaṭaṃsakaṃ surabhiṃ, vaṇṇavantaṃ manoramaṃ;

Sambuddhassupanāmesi, pasanno sehi pāṇibhi.

“Tato aggisikhā vaṇṇā, buddhassa lapanantarā;

Sahassaraṃsi vijjuriva, okkā nikkhami ānanā.

“Padakkhiṇaṃ karitvāna, sīse ādiccabandhuno;

Tikkhattuṃ parivaṭṭetvā, muddhanantaradhāyatha.

“Idaṃ disvā acchariyaṃ, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ;

Ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā, ānando etadabravi.

“‘Ko hetu sitakammassa, byākarohi mahāmune;

Dhammāloko bhavissati, kaṅkhaṃ vitara no mune.

“‘Yassa taṃ sabbadhammesu, sadā ñāṇaṃ pavattati;

Kaṅkhiṃ vematikaṃ theraṃ, ānandaṃ etadabravi.

“‘Yo so ānanda puriso, mayi cittaṃ pasādayi;

Caturāsītikappāni, duggatiṃ na gamissati.

“‘Devesu devasobhaggaṃ, dibbaṃ rajjaṃ pasāsiya;

Manujesu manujindo, rājā raṭṭhe bhavissati.

“‘So carimaṃ pabbajitvā, sacchikatvāna dhammataṃ;

Paccekabuddho dhutarāgo, vaṭaṃsako nāma bhavissati.

“‘Natthi citte pasannamhi, appakā nāma dakkhiṇā;

Tathāgate vā sambuddhe, atha vā tassa sāvake.

“‘Evaṃ acintiyā buddhā, buddhadhammā acintiyā;

Acintiye pasannānaṃ, vipāko hoti acintiyo”’ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

96. “Idhāhaṃ, bhikkhave, ekaccaṃ puggalaṃ pasannacittaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi “(yathā kho ayaṃ puggalo iriyati, yañca paṭipadaṃ paṭipanno, yañca maggaṃ samārūḷho) . Imamhi cāyaṃ samaye kālaṃ kareyya, yathābhataṃ nikkhitto evaṃ sagge. Taṃ kissa hetu? Cittaṃ hissa, bhikkhave, pasannaṃ, cetopasādahetu kho pana evamidhekacce sattā kāyassa bhedā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjantī”ti. Etamatthaṃ bhagavā avoca, tatthetaṃ iti vuccati –

“Pasannacittaṃ ñatvāna, ekaccaṃ idha puggalaṃ;

Etamatthañca byākāsi, buddho bhikkhūna santike.

“Imamhi cāyaṃ samaye, kālaṃ kayirātha puggalo;

Saggamhi upapajjeyya, cittaṃ hissa pasāditaṃ.

“Cetopasādahetu hi, sattā gacchanti suggatiṃ;

Yathābhataṃ nikkhipeyya, evamevaṃ tathāvidho;

Kāyassa bhedā sappañño, saggaṃ so upapajjatī”ti.

“Ayampi attho vutto bhagavatā iti me suta”nti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Suvaṇṇacchadanaṃ nāvaṃ, nāri āruyha tiṭṭhasi;

Ogāhasi pokkharaṇiṃ, padmaṃ chindasi pāṇinā.

“Kena te tādiso vaṇṇo, ānubhāvo juti ca te;

Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manasicchitā.

“Pucchitā devate saṃsa, kissa kammassidaṃ phalaṃ;

Sā devatā attamanā, devarājena pucchitā.

“Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, sakkassa iti me sutaṃ;

Addhānaṃ paṭipannāhaṃ, disvā thūpaṃ manoramaṃ.

“Tattha cittaṃ pasādesiṃ, kassapassa yasassino;

Paddhapupphehi pūjesiṃ, pasannā sehi tasseva;

Kammassa phalaṃ vipāko, etādisaṃ katapuññā labhantī”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Dānakathā sīlakathā saggakathā puññakathā puññavipākakathā”ti;

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Apicāpi paṃsuthūpesu uddissakatesu dasabaladharānaṃ tatthapi kāraṃ katvā saggesu narā pamodantī”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

97.

“Devaputtasarīravaṇṇā, sabbe subhagasaṇṭhitī;

Udakena paṃsuṃ temetvā, thūpaṃ vaḍḍhetha kassapaṃ.

“Ayaṃsugattesugatassathūpo,mahesinodasabaladhammadhārino;

Tasmiṃ ime devamanujā pasannā, kāraṃ karontā jarāmaraṇā pamuccare”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Uḷāraṃ vata taṃ āsi, yāhaṃ thūpaṃ mahesino;

Uppalāni ca cattāri, mālañca abhiropayiṃ.

“Ajja tiṃsaṃ tato kappā, nābhijānāmi duggatiṃ;

Vinipātaṃ na gacchāmi, thūpaṃ pūjetva satthuno”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Bāttiṃsalakkhaṇadharassa, vijitavijayassa lokanāthassa;

Satasahassaṃ kappe, mudito thūpaṃ apūjesi.

“Yaṃ mayā pasutaṃ puññaṃ, tena ca puññena deva sobhaggaṃ;

Rajjāni ca kāritāni, anāgantuna vinipātaṃ.

“Yaṃ cakkhu adantadamakassa, sāsane paṇihitaṃ tathā;

Cittaṃ taṃ me sabbaṃ, laddhaṃ vimuttacittamhi vidhūtalato”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

98.

“Sāmākapatthodanamattameva hi, paccekabuddhamhi adāsi dakkhiṇaṃ;

Vimuttacitte akhile anāsave, araṇavihārimhi asaṅgamānase.

“Tasmiñca okappayi dhammamuttamaṃ, tasmiñca dhamme paṇidhesiṃ mānasaṃ;

Evaṃ vihārīhi me saṅgamo siyā, bhave kudāsupi ca mā apekkhavā.

“Tasseva kammassa vipākato ahaṃ, sahassakkhattuṃ kurusūpapajjatha ;

Dīghāyukesu amamesu pāṇisu, visesagāmīsu ahīnagāmisu.

“Tasseva kammassa vipākato ahaṃ, sahassakkhattuṃ tidasopapajjatha;

Vicitramālābharaṇānulepisu, visiṭṭhakāyūpagato yasassisu.

“Tasseva kammassa vipākato ahaṃ, vimuttacitto akhilo anāsavo;

Imehi me antimadehadhāribhi, samāgamo āsihi tāhi tāsihi.

“Paccakkhaṃ khvimaṃ avaca tathāgato jino, samijjhate sīlavato yadicchati;

Yathā yathā me manasā vicintitaṃ, tathā samiddhaṃ ayamantimo bhavo”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Ekatiṃsamhi kappamhi jino anejo, anantadassī bhagavā sikhīti;

Tassāpi rājā bhātā sikhiddhe , buddhe ca dhamme ca abhippasanno.

“Parinibbute lokavināyakamhi, thūpaṃ sakāsi vipulaṃ mahantaṃ;

Samantato gāvutikaṃ mahesino, devātidevassa naruttamassa.

“Tasmiṃ manusso balimābhihārī, paggayha jātisumanaṃ pahaṭṭho;

Vātena pupphaṃ patitassa ekaṃ, tāhaṃ gahetvāna tasseva dāsi.

“So maṃ avocābhipasannacitto, tuyhameva etaṃ pupphaṃ dadāmi;

Tāhaṃ gahetvā abhiropayesiṃ, punappunaṃ buddhamanussaranto.

“Ajja tiṃsaṃ tato kappā, nābhijānāmi duggatiṃ;

Vinipātañca na gacchāmi, thūpapūjāyidaṃ phala”nti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Kapilaṃ nāma nagaraṃ, suvibhattaṃ mahāpathaṃ;

Ākiṇṇamiddhaṃ phītañca, brahmadattassa rājino.

“Kummāsaṃ vikkiṇiṃ tattha, pañcālānaṃ puruttame;

Sohaṃ addasiṃ sambuddhaṃ, upariṭṭhaṃ yasassinaṃ.

“Haṭṭho cittaṃ pasādetvā, nimantesiṃ naruttamaṃ;

Ariṭṭhaṃ dhuvabhattena, yaṃ me gehamhi vijjatha.

“Tato ca kattiko puṇṇo , puṇṇamāsī upaṭṭhitā;

Navaṃ dussayugaṃ gayha, ariṭṭhassopanāmayiṃ.

“Pasannacittaṃ ñatvāna, paṭiggaṇhi naruttamo;

Anukampako kāruṇiko, taṇhānighātako muni.

“Tāhaṃ kammaṃ karitvāna, kalyāṇaṃ buddhavaṇṇitaṃ;

Deve ceva manusse ca, sandhāvitvā tato cuto.

“Bārāṇasiyaṃ nagare, seṭṭhissa ekaputtako;

Aḍḍhe kulasmiṃ uppajjiṃ, pāṇehi ca piyataro.

“Tato ca viññutaṃ patto, devaputtena codito;

Pāsādā orūhitvāna, sambuddhamupasaṅkamiṃ.

“So me dhammamadesayi, anukampāya gotamo;

Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ.

“Ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāminaṃ;

Cattāri ariyasaccāni, muni dhammamadesayi.

“Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, vihariṃ sāsane rato;

Samathaṃ paṭivijjhāhaṃ, rattindivamatandito.

“Ajjhattañca bahiddhā ca, ye me vijjiṃsu āsavā;

Sabbe āsuṃ samucchinnā, na ca uppajjare puna.

“Pariyantakataṃ dukkhaṃ, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasaṃsāro, natthidāni punabbhavo”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

99. Tattha katamaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ?

"Uddhaṃ adho sabbadhi vippamutto, ayaṃ ahasmīti anānupassī;

Evaṃ vimutto udatāri oghaṃ, atiṇṇapubbaṃ apunabbhavāyā"ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

"Sīlavato, ānanda, na cetanā karaṇīyā 'kinti me avippaṭisāro jāyeyyā'ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ sīlavato avippaṭisāro jāyeyya. Avippaṭisārinā, ānanda, na cetanā karaṇīyā 'kinti me pāmojjaṃ jāyeyyā'ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ avippaṭisārino pāmojjaṃ jāyeyya. Pamuditena, ānanda, na cetanā karaṇīyā 'kinti me pīti jāyeyyā'ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ pamuditassa pīti jāyeyya. Pītimanassa, ānanda, na cetanā karaṇīyā 'kinti me kāyo passambheyyā'ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ pītimanassa kāyo passambheyya. Passaddhakāyassa ānanda, na cetanā karaṇīyā 'kintāhaṃ sukhaṃ vediyeyya'nti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ passaddhakāyo sukhaṃ vediyeyya. Sukhino ānanda, na cetanā karaṇīyā 'kinti me samādhi jāyeyyā'ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ sukhino samādhi jāyeyya. Samāhitassa ānanda, na cetanā karaṇīyā 'kintāhaṃ yathābhūtaṃ pajāneyya'nti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ samāhito yathābhūtaṃ pajāneyya. Yathābhūtaṃ pajānatā, ānanda, na cetanā karaṇīyā 'kinti me nibbidā jāyeyyā'ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ yathābhūtaṃ pajānanto nibbindeyya. Nibbindantena, ānanda, na cetanā karaṇīyā 'kinti me virāgo jāyeyyā'ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ nibbindanto virajjeyya. Virajjantena ānanda na cetanā karaṇīyā 'kinti me vimutti jāyeyyā'ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ virajjanto vimucceyya. Vimuttena, ānanda, na cetanā karaṇīyā 'kinti me vimuttiñāṇadassanaṃ uppajjeyyā'ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ vimuttassa vimuttiñāṇadassanaṃ uppajjeyyā"ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

100.

"Yadā have pātubhavanti dhammā, ātāpino jhāyato brāhmaṇassa;

Athassa kaṅkhā vapayanti sabbā, yato pajānāti sahetudhamma"nti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Yadā have pātubhavanti dhammā, ātāpino jhāyato brāhmaṇassa;

Athassa kaṅkhā vapayanti sabbā, yato khayaṃ paccayānaṃ avedī’’ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Kiṃnu kujjhasi mā kujjhi, akkodho tissa te varaṃ;

Kodhamānamakkhavinayatthaṃ hi, tissa brahmacariyaṃ vussatī’’ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Kadāhaṃ nandaṃ passeyyaṃ, āraññaṃ paṃsukūlikaṃ;

Aññātuñchena yāpentaṃ, kāmesu anapekkhina’’nti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Kiṃsu chetvā sukhaṃ seti, kiṃsu chetvā na socati;

Kissassu ekadhammassa, vadhaṃ rocesi gotamāti.

‘‘Kodhaṃ chetvā sukhaṃ seti, kodhaṃ chetvā na socati;

Kodhassa visamūlassa, madhuraggassa brāhmaṇa;

Vadhaṃ ariyā pasaṃsanti, taṃ hi chetvā na socatī’’ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Kiṃsu hane uppatitaṃ, kiṃsu jātaṃ vinodaye;

Kiñcassu pajahe dhīro, kissābhisamayo sukho.

‘‘Kodhaṃ hane uppatitaṃ, rāgaṃ jātaṃ vinodaye;

Avijjaṃ pajahe dhīro, saccābhisamayo sukho’’ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

101.

“Sattiyā viya omaṭṭho, ḍayhamānova matthake;

Kāmarāgappahānāya, sato bhikkhu paribbaje.

“Sattiyā viya omaṭṭho, ḍayhamānova matthake;

Sakkāyadiṭṭhippahānāya, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sabbe khayantā nicayā, patanantā samussayā;

Sabbesaṃ maraṇamāgamma, sabbesaṃ jīvitamaddhuvaṃ;

Etaṃ bhayaṃ maraṇe pekkhamāno, puññāni kayirātha sukhāvahāni.

“Sabbe khayantā nicayā, patanantā samussayā;

Sabbesaṃ maraṇamāgamma, sabbesaṃ jīvitamaddhuvaṃ;

Etaṃ bhayaṃ maraṇe pekkhamāno, lokāmisaṃ pajahe santipekkho”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sukhaṃ sayanti munayo, na te socanti māvidha;

Yesaṃ jhānarataṃ cittaṃ, paññavā susamāhito;

Āraddhavīriyo pahitatto, oghaṃ tarati duttaraṃ.

“Virato kāmasaññāya, sabbasaṃyojanātīto ;

Nandibhavaparikkhīṇo , so gambhīre na sīdatī”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Saddahāno arahataṃ, dhammaṃ nibbānapattiyā;

Sussūsaṃ labhate paññaṃ, appamatto vicakkhaṇo.

Patirūpakārī dhuravā, uṭṭhātā vindate dhanaṃ;

Saccena kittiṃ pappoti, dadaṃ mittāni ganthati;

Asmā lokā paraṃ lokaṃ, evaṃ pecca na socatī''ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

''Sabbaganthapahīnassa, vippamuttassa te sato;

Samaṇassa na taṃ sādhu, yadaññamanusāsasīti.

''Yena kenaci vaṇṇena, saṃvāso sakka jāyati;

Na taṃ arahati sappañño, manasā anukampituṃ .

''Manasā ce pasannena, yadaññamanusāsati;

Na tena hoti saṃyutto, yānukampā anuddayā''ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

102.

''Rāgo ca doso ca kutonidānā, aratī ratī lomahaṃso kutojā;

Kuto samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajanti.

''Rāgo ca doso ca itonidānā, aratī ratī lomahaṃso itojā;

Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajanti.

''Snehajā attasambhūtā, nigrodhasseva khandhajā;

Puthu visattā kāmesu, māluvāva vitatā vane.

''Ye naṃ pajānanti yatonidānaṃ, te naṃ vinodenti suṇohi yakkha;

Te duttaraṃ oghamimaṃ taranti, atiṇṇapubbaṃ apunabbhavāyā''ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

''Dukkaraṃ bhagavā sudukkaraṃ bhagavā''ti;

''Dukkaraṃ vāpi karonti, [kāmadāti bhagavā]

Sekkhā sīlasamāhitā;

Ṭhitattā anagāriyupetassa, tuṭṭhi hoti sukhāvahā’’ti.

‘‘Dullabhā bhagavā yadidaṃ tuṭṭhī’’ti;

‘‘Dullabhaṃ vāpi labhanti, [kāmadāti bhagavā]

Cittavūpasame ratā;

Yesaṃ divā ca ratto ca, bhāvanāya rato mano’’ti.

‘‘Dussamādahaṃ bhagavā yadidaṃ citta’’nti;

‘‘Dussamādahaṃ vāpi samādahanti, [kāmadāti bhagavā]

Indriyūpasame ratā;

Te chetvā maccuno jālaṃ, ariyā gacchanti kāmadā’’ti.

‘‘Duggamo bhagavā visamo maggo’’ti;

‘‘Duggame visame vāpi, ariyā gacchanti kāmada ;

Anariyā visame magge, papatanti avaṃsirā;

Ariyānaṃ samo maggo, ariyā hi visame samā’’ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

103.

‘‘Idaṃ hi taṃ jetavanaṃ, isisaṅghanisevitaṃ;

Āvutthaṃ dhammarājena, pītisañjananaṃ mama.

‘‘Kammaṃ vijjā ca dhammo ca, sīlaṃ jīvitamuttamaṃ;

Etena maccā sujjhanti, na gottena dhanena vā.

‘‘Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ atthamattano;

Yoniso vicine dhammaṃ, evaṃ tattha visujjhati.

‘‘Sāriputtova paññāya, sīlena upasamena ca;

Yopi pāraṅgato bhikkhu, etāvaparamo siyā’’ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Atītaṃ nānvāgameyya, nappaṭikaṅkhe anāgataṃ;

Yadatītaṃ pahīnaṃ taṃ, appattañca anāgataṃ.

‘‘Paccuppannañca yo dhammaṃ, tattha tattha vipassati;

Asaṃhīraṃ asaṃkuppaṃ, taṃ vidvā manubrūhaye.

‘‘Ajjeva kiccamātappaṃ , ko jaññā maraṇaṃ suve;

Na hi no saṅgaraṃ tena, mahāsenena maccunā.

‘‘Evaṃ vihāriṃ ātāpiṃ, ahorattamatanditaṃ;

Taṃ ve ‘‘bhaddekaratto’’ti, santo ācikkhate munī’’ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Cattārimāni, bhikkhave, sacchikātabbāni. Katamāni cattāri? Atthi, bhikkhave, dhammā cakkhunā paññāya ca sacchikātabbā, atthi dhammā satiyā paññāya ca sacchikātabbā, atthi dhammā kāyena paññāya ca sacchikātabbā, atthi dhammā paññāya veditabbā, paññāya ca sacchikātabbā.

‘‘Katame ca, bhikkhave, dhammā cakkhunā paññāya ca sacchikātabbā? Dibbacakkhu suvisuddhaṃ atikkantamānusakaṃ cakkhunā paññāya ca sacchikātabbaṃ.

‘‘Katame ca, bhikkhave, dhammā satiyā paññāya ca sacchikātabbā? Pubbenivāsānussati satiyā paññāya ca sacchikātabbā.

‘‘Katame ca, bhikkhave, dhammā kāyena paññāya ca sacchikātabbā? Iddhividhā nirodhā kāyena paññāya ca sacchikātabbā.

‘‘Katame ca, bhikkhave, dhammā paññāya veditabbā, paññāya sacchikātabbā? Āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ paññāya veditabbaṃ, paññāya ca sacchikātabba’’nti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

104. Tattha katamaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ?

‘‘Yassa selūpamaṃ cittaṃ, ṭhitaṃ nānupakampati;

Virattaṃ rajanīyesu, kopaneyye na kuppati;

Yassevaṃ bhāvitaṃ cittaṃ, kuto naṃ dukkhamessatī’’ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

Āyasmato ca sāriputtassa cārikādasamaṃ veyyākaraṇaṃ kātabbanti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Yo brāhmaṇo bāhitapāpadhammo, nihuṃhuṅko nikkasāvo yatatto;

Vedantagū vūsitabrahmacariyo, dhammena so brahmavādaṃ vadeyya;

Yassussadā natthi kuhiñci loke’’ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Bāhitvā pāpake dhamme, ye caranti sadā satā;

Khīṇasaṃyojanā buddhā, te ve lokasmi brāhmaṇā’’ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Yattha āpo ca pathavī, tejo vāyo na gādhati;

Na tattha sukkā jotanti, ādicco nappakāsati;

Na tattha candimā bhāti, tamo tattha na vijjati.

‘‘Yadā ca attanāvedi , muni monena brāhmaṇo;

Atha rūpā arūpā ca, sukhadukkhā pamuccatī’’ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Yadā sakesu dhammesu, pāragū hoti brāhmaṇo;

Atha etaṃ pisācañca, pakkulañcātivattatī’’ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Nābhinandati āyantiṃ , pakkamantiṃ na socati;

Saṅgā saṅgāmajiṃ muttaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇa’’nti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Na udakena sucī hoti, bahvettha nhāyatī jano;

Yamhi saccañca dhammo ca, so sucī so ca brāhmaṇo’’ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Yadā have pātubhavanti dhammā, ātāpino jhāyato brāhmaṇassa;

Vidhūpayaṃ tiṭṭhati mārasenaṃ, sūriyova obhāsayamantalikkha’’nti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Santindriyaṃ passatha iriyamānaṃ, tevijjapattaṃ apahānadhammaṃ;

Sabbāni yogāni upātivatto, akiñcano iriyati paṃsukūliko.

‘‘Taṃ devatā sambahulā uḷārā, brahmavimānaṃ upasaṅkamitvā;

Ājāniyaṃ jātibalaṃ nisedhaṃ, nidha namassanti pasannacittā.

‘‘Namo te purisājaññā, namo te purisuttama;

Yassa te nābhijānāma, kiṃ tvaṃ nissāya jhāyasī’’ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

‘‘Sahāyā vatime bhikkhū, cirarattaṃ sametikā;

Sameti nesaṃ saddhammo, dhamme buddhappavedite’’.

“Suvinītā kappinena, dhamme ariyappavedite;

Dhārenti antimaṃ dehaṃ, jetvā māraṃ savāhini”nti .

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Nayidaṃ sithilamārabbha, nayidaṃ appena thāmasā;

Nibbānaṃ adhigantabbaṃ, sabbadukkhappamocanaṃ .

“Ayañca daharo bhikkhu, ayamuttamapuriso;

Dhāreti antimaṃ dehaṃ, jetvā māraṃ savāhini”nti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Dubbaṇṇako lūkhacīvaro, mogharājā sadā sato;

Khīṇāsavo visaṃyutto, katakicco anāsavo.

“Tevijjo iddhippatto ca, cetopariyakovido ;

Dhāreti antimaṃ dehaṃ, jetvā māraṃ savāhini”nti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

105. “Tathāgato, bhikkhave, arahaṃ sammāsambuddho rūpassa nibbidā virāgā nirodhā anupādā vimutto sammāsambuddhoti vuccati. Bhikkhupi, bhikkhave, paññāvimutto rūpassa nibbidā virāgā nirodhā anupādā vimutto paññāvimuttoti vuccati.

“Tathāgato, bhikkhave, arahaṃ sammāsambuddho vedanāya…pe… saññāya…pe… saṅkhārānaṃ…pe… viññāṇassa nibbidā virāgā nirodhā anupādā vimutto sammāsambuddhoti vuccati. Bhikkhupi, bhikkhave, paññāvimutto viññāṇassa nibbidā virāgā nirodhā anupādā vimutto paññāvimuttoti vuccati.

“Tatra kho, bhikkhave, ko viseso ko adhippayāso kiṃ nānākaraṇaṃ tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa paññāvimuttena bhikkhunāti? Bhagavaṃmūlakā no, bhante, dhammā…pe…

“Tathāgato, bhikkhave, arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa

maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido, maggānugā ca, bhikkhave, etarahi sāvakā viharanti pacchāsamannāgatā. Ayaṃ kho, bhikkhave, viseso, ayaṃ adhippayāso, idaṃ nānākaraṇaṃ tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa paññāvimuttena bhikkhunā''ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

106. Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttaṃ?

''Channamativassati , vivaṭaṃ nātivassati;

Tasmā channaṃ vivaretha, evaṃ taṃ nātivassatī''ti.

''Channamativassatī''ti saṃkileso, ''vivaṭaṃ nātivassatī''ti vāsanā, ''tasmā channaṃ vivaretha, evaṃ taṃ nātivassatī''ti ayaṃ saṃkileso ca vāsanā ca. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttaṃ.

''Cattārome, mahārāja , puggalā santo saṃvijjamānā lokasmiṃ. Katame cattāro? Tamo tamaparāyaṇo tamo jotiparāyaṇo joti tamaparāyaṇo joti jotiparāyaṇo''ti. Tattha yo ca puggalo joti tamaparāyaṇo yo ca puggalo tamo tamaparāyaṇo, ime dve puggalā saṃkilesabhāgiyā, yo ca puggalo tamo jotiparāyaṇo yo ca puggalo joti jotiparāyaṇo, ime dve puggalā vāsanābhāgiyā. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttaṃ.

Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ?

''Na taṃ daḷhaṃ bandhanamāhu dhīrā, yadāyasaṃ dārujapabbajañca ;

Sārattarattā maṇikuṇḍalesu, puttesu dāresu ca yā apekkhā''ti;

Ayaṃ saṃkileso.

''Etaṃ daḷhaṃ bandhanamāhu dhīrā, ohārinaṃ sithilaṃ duppamuñcaṃ;

Etampi chetvāna paribbajanti, anapekkhino kāmasukhaṃ pahāyā''ti.

Ayaṃ nibbedho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca

suttaṃ.

107. ‘‘Yañca, bhikkhave, ceteti, yañca pakappeti, yañca anuseti. Ārammaṇametaṃ hoti viññāṇassa ṭhitiyā, ārammaṇe sati patiṭṭhā viññāṇassa hoti, tasmiṃ patiṭṭhite viññāṇe virūḷhe āyatiṃ punabbhavābhinibbatti hoti, āyatiṃ punabbhavābhinibbattiyā sati āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ sok aparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti.

‘‘No ce, bhikkhave, ceteti, no ce pakappeti, atha ce anuseti. Ārammaṇametaṃ hoti viññāṇassa ṭhitiyā, ārammaṇe sati patiṭṭhā viññāṇassa hoti, tasmiṃ patiṭṭhite viññāṇe virūḷhe āyatiṃ punabbhavābhinibbatti hoti, āyatiṃ punabbhavābhinibbattiyā sati āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī’’ti. Ayaṃ saṃkileso.

‘‘Yato ca kho, bhikkhave, no ceva ceteti, no ca pakappeti, no ca anuseti. Ārammaṇametaṃ na hoti viññāṇassa ṭhitiyā, ārammaṇe asati patiṭṭhā viññāṇassa na hoti, tasmiṃ appatiṭṭhite viññāṇe avirūḷhe āyatiṃ punabbhavābhinibbatti na hoti, āyatiṃ punabbhavābhinibbattiyā asati āyatiṃ jātijarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotī’’ti, ayaṃ nibbedho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ.

108. Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṃ?

‘‘‘Samuddo samuddo’ti kho, bhikkhave, assutavā puthujjano bhāsati, neso, bhikkhave, ariyassa vinaye samuddo, mahā eso bhikkhave, udakarāsi mahāudakaṇṇavo. Cakkhu, bhikkhave, purisassa samuddo, tassa rūpamayo vego. Ayaṃ saṃkileso.

‘‘Yo taṃ rūpamayaṃ vegaṃ sahati ayaṃ vuccati, bhikkhave, atari cakkhusamuddaṃ saūmiṃ sāvaṭṭaṃ sagahaṃ sarakkhasaṃ tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo’’ti. Ayaṃ asekkho.

‘‘‘Sotaṃ, bhikkhave…pe… ghānaṃ…pe… jivhā…pe… kāyo…pe… mano, bhikkhave, purisassa samuddo tassa dhammamayo vegoti. Ayaṃ saṃkileso.

‘‘Yo taṃ dhammamayaṃ vegaṃ sahati, ayaṃ vuccati, bhikkhave, atari

manosamuddaṃ saūmiṃ sāvaṭṭaṃ sagahaṃ sarakkhasaṃ tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo’’ti. Ayaṃ asekkho. Idamavoca bhagavā, idaṃ vatvāna sugato, athāparaṃ etadavoca satthā –

> ‘‘Yo imaṃ samuddaṃ sagahaṃ sarakkhasaṃ,
>
> Saūmiṃ sāvaṭṭaṃ sabhayaṃ duttaraṃ accatari;
>
> Sa vedantagū vusitabrahmacariyo, lokantagū pāragatoti vuccatī’’ti.

Ayaṃ asekkho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṃ.

‘‘Chayime, bhikkhave, baḷisā lokasmiṃ anayāya sattānaṃ byābādhāya pāṇīnaṃ. Katame cha? Santi, bhikkhave, cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā, tañce bhikkhu abhinandati abhivadati ajjhosāya tiṭṭhati, ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu gilitabaḷiso mārassa anayaṃ āpanno, byasanaṃ āpanno, yathākāmaṃ karaṇīyo pāpimato.

‘‘Santi, bhikkhave, sotaviññeyyā saddā…pe… ghānaviññeyyā gandhā…pe… jivhāviññeyyā rasā…pe… kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā… pe… manoviññeyyā dhammā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā, tañce bhikkhu abhinandati abhivadati ajjhosāya tiṭṭhati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu gilitabaḷiso mārassa anayaṃ āpanno, byasanaṃ āpanno, yathākāmaṃ karaṇīyo pāpimato’’ti. Ayaṃ saṃkileso.

‘‘Santi ca, bhikkhave, cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā, tañce bhikkhu nābhinandati nābhivadati nājjhosāya tiṭṭhati, ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu na gilitabaḷiso mārassa, abhedi baḷisaṃ, paribhedi baḷisaṃ, na anayaṃ āpanno, na byasanaṃ āpanno, na yathākāmaṃ karaṇīyo pāpimato.

‘‘Santi ca, bhikkhave, sotaviññeyyā saddā…pe… manoviññeyyā dhammā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṃhitā rajanīyā, tañce bhikkhu nābhinandati nābhivadati, nājjhosāya tiṭṭhati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu na gilitabaḷiso mārassa, abhedi baḷisaṃ, paribhedi baḷisaṃ, na anayaṃ āpanno, na byasanaṃ āpanno, na yathākāmaṃ karaṇīyo pāpimato’’ti. Ayaṃ asekkho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṃ.

109. Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṃ?

"Ayaṃ loko santāpajāto, phassapareto rogaṃ vadati attato ;

Yena yena hi maññati , tato taṃ hoti aññathā.

"Aññathābhāvī bhavasatto loko, bhavapareto bhavamevābhinandati;

Yadabhinandati taṃ bhayaṃ;

Yassa bhāyati taṃ dukkha''nti; Ayaṃ saṃkileso.

"Bhavavippahānāya kho panidaṃ brahmacariyaṃ vussatī''ti; Ayaṃ nibbedho;

"Ye hi keci samaṇā vā brāhmaṇā vā bhavena bhavassa vippamokkhamāhaṃsu, sabbe te 'avippamuttā bhavasmā'ti vadāmi. Ye vā pana keci samaṇā vā brāhmaṇā vā vibhavena bhavassa nissaraṇamāhaṃsu, sabbe te 'anissaṭā bhavasmā'ti vadāmi. Upadhiṃ hi paṭicca dukkhamidaṃ sambhotī''ti. Ayaṃ saṃkileso.

"Sabbupādānakkhayā natthi dukkhassa sambhavo''ti. Ayaṃ nibbedho.

"Lokamimaṃ passa, puthū avijjāya paretā bhūtā bhūtaratā, bhavā aparimuttā, ye hi keci bhavā sabbadhi sabbatthatāya, sabbe te bhavā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā''ti. Ayaṃ saṃkileso.

"Evametaṃ yathābhūtaṃ, sammappaññāya passato;

Bhavataṇhā pahīyati, vibhavaṃ nābhinandati;

Sabbaso taṇhānaṃ khayā, asesavirāganirodho nibbāna''nti;

Ayaṃ nibbedho.

"Tassa nibbutassa bhikkhuno, anupādā punabbhavo na hoti;

Abhibhūto māro vijitasaṅgāmo, upaccagā sabbabhavāni tādī''ti.

Ayaṃ asekkho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca

asekkhabhāgiyañca suttaṃ.

“Cattārome, bhikkhave , puggalā. Katame cattāro? Anusotagāmī paṭisotagāmī ṭhitatto tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo’’ti. Tattha yoyaṃ puggalo anusotagāmī, ayaṃ puggalo saṃkilesabhāgiyo. Tattha yoyaṃ puggalo paṭisotagāmī yo ca ṭhitatto, ime dve puggalā nibbedhabhāgiyā. Tattha yoyaṃ puggalo tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo, ayaṃ asekkho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṃ.

110. Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ?

Chaḷābhijātiko atthi puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyati, atthi puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko sukkaṃ dhammaṃ abhijāyati, atthi puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ accantadiṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādheti, atthi puggalo sukko sukkābhijātiko kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyati, atthi puggalo sukko sukkābhijātiko sukkaṃ dhammaṃ abhijāyati, atthi puggalo sukko sukkābhijātiko akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ accantadiṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādheti.

Tattha yo ca puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyati, yo ca puggalo sukko sukkābhijātiko kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyati, ime dve puggalā saṃkilesabhāgiyā.

Tattha yo ca puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko sukkaṃ dhammaṃ abhijāyati, yo ca puggalo sukko sukkābhijātiko sukkaṃ dhammaṃ abhijāyati, ime dve puggalā vāsanābhāgiyā.

Tattha yo ca puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ accantadiṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādheti, yo ca puggalo sukko sukkābhijātiko akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ accantadiṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādheti, ime dve puggalā nibbedhabhāgiyā, idaṃ saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ.

“Cattārimāni, bhikkhave , kammāni. Katamāni cattāri? Atthi kammaṃ kaṇhaṃ kaṇhavipākaṃ, atthi kammaṃ sukkaṃ sukkavipākaṃ, atthi kammaṃ kaṇhasukkaṃ kaṇhasukkavipākaṃ, atthi kammaṃ akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ kammuttamaṃ kammaseṭṭhaṃ

kammakkhayāya saṃvattati’’.

Tattha yañca kammaṃ kaṇhaṃ kaṇhavipākaṃ, yañca kammaṃ kaṇhasukkaṃ kaṇhasukkavipākaṃ, ayaṃ saṃkileso. Yañca kammaṃ sukkaṃ sukkavipākaṃ, ayaṃ vāsanā. Yañca kammaṃ akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ kammuttamaṃ kammaseṭṭhaṃ kammakkhayāya saṃvattati, ayaṃ nibbedho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ.

111. Tattha katamaṃ vāsanābhāgiyañca, nibbedhabhāgiyañca suttaṃ?

‘‘Laddhāna mānusattaṃ dve, kiccaṃ akiccameva ca;

Sukiccaṃ ceva puññāni, saṃyojanavippahānaṃ vā’’ti.

‘‘Sukiccaṃ ceva puññānī’’ti vāsanā. ‘‘Saṃyojanavippahānaṃ vā’’ti nibbedho.

‘‘Puññāni karitvāna, saggā saggaṃ vajanti katapuññā;

Saṃyojanappahānā, jarāmaraṇā vippamuccantī’’ti.

‘‘Puññāni karitvāna, saggā saggaṃ vajanti katapuññā’’ti vāsanā. ‘‘Saṃyojanappahānā jarāmaraṇā vippamuccantī’’ti nibbedho. Idaṃ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ.

‘‘Dvemāni, bhikkhave, padhānāni . Katamāni dve? Yo ca agārasmā anagāriyaṃ pabbajitesu cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ pariccajati, yo ca agārasmā anagāriyaṃ pabbajitesu sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbāna’’nti. Tattha yo agārasmā anagāriyaṃ pabbajitesu cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ pariccajati, ayaṃ vāsanā.

Yo agārasmā anagāriyaṃ pabbajitesu sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ, ayaṃ nibbedho. Idaṃ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ.

Tattha taṇhāsaṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ taṇhāpakkheneva niddisitabbaṃ tīhi taṇhāhi – kāmataṇhāya bhavataṇhāya vibhavataṇhāya. Yena yena vā pana vatthunā ajjhositā, tena teneva niddisitabbaṃ, tassā

vitthāro chattiṃsataṇhājāliniyāvicaritāni.

Tattha diṭṭhisaṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ diṭṭhipakkheneva niddisitabbaṃ ucchedasassatena, yena yena vā pana vatthunā diṭṭhivasena abhinivisati ‘‘idameva saccaṃ moghamaññā’’nti, tena teneva niddisitabbaṃ, tassā vitthāro dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni.

Tattha duccaritasaṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ cetanāya cetasikakammena niddisitabbaṃ tīhi duccaritehi – kāyaduccaritena vacīduccaritena manoduccaritena, tassa vitthāro dasaakusalakammapathā.

Tattha taṇhāvodānabhāgiyaṃ suttaṃ samathena niddisitabbaṃ, diṭṭhivodānabhāgiyaṃ suttaṃ vipassanā niddisitabbaṃ, duccaritavodānabhāgiyaṃ suttaṃ sucaritena niddisitabbaṃ. Tīṇi akusalamūlāni. Taṃ kissa hetu? Saṃsārassa nibbattiyā. Tathā nibbatte saṃsāre kāyaduccaritaṃ kāyasucaritaṃ vacīduccaritaṃ vacīsucaritaṃ manoduccaritaṃ manosucaritaṃ iminā asubhena kammavipākena idaṃ bālalakkhaṇaṃ nibbattatīti. Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

Iminā subhena kammavipākena idaṃ mahāpurisalakkhaṇaṃ nibbattatīti. Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

Tattha saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ catūhi kilesabhūmīhi niddisitabbaṃ – anusayabhūmiyā pariyuṭṭhānabhūmiyā saṃyojanabhūmiyā upādānabhūmiyā. Sānusayassa pariyuṭṭhānaṃ jāyati, pariyuṭṭhito saṃyujjati, saṃyujjanto upādiyati, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Imāhi catūhi kilesabhūmīhi sabbe kilesā saṅgahaṃ samosaraṇaṃ gacchanti, idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

Vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ tīhi sucaritehi niddisitabbaṃ, nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ catūhi saccehi niddisitabbaṃ, asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ tīhi dhammehi niddisitabbaṃ – buddhadhammehi paccekabuddhadhammehi sāvakabhūmiyā. Jhāyivisaye niddisitabbanti.

112. Tattha katame aṭṭhārasa mūlapadā? Lokiyaṃ lokuttaraṃ lokiyañca lokuttarañca, sattādhiṭṭhānaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca, ñāṇaṃ ñeyyaṃ ñāṇañca ñeyyañca, dassanaṃ bhāvanā dassanañca bhāvanā ca, sakavacanaṃ paravacanaṃ sakavacanañca

paravacanañca, visajjanīyaṃ avisajjanīyaṃ visajjanīyañca avisajjanīyañca, kammaṃ vipāko kammañca vipāko ca, kusalaṃ akusalaṃ kusalañca akusalañca, anuññātaṃ paṭikkhittaṃ anuññātañca paṭikkhittañca, thavo cāti.

Tattha katamaṃ lokiyaṃ?

"Na hi pāpaṃ kataṃ kammaṃ, sajjukhīraṃva muccati;

Ḍahantaṃ bālamanveti, bhasmacchannova pāvakoti.

Idaṃ lokiyaṃ.

"Cattārimāni, bhikkhave, agatigamanāni sabbaṃ…pe… nihīyate tassa yaso kāḷapakkheva candimā"ti. Idaṃ lokiyaṃ.

"Aṭṭhime, bhikkhave, lokadhammā . Katame aṭṭha? Lābho alābho, yaso ayaso, nindā pasaṃsā, sukhaṃ dukkhaṃ. Ime kho, bhikkhave, aṭṭha lokadhammā"ti. Idaṃ lokiyaṃ.

Tattha katamaṃ lokuttaraṃ?

"Yassindriyāni samathaṅgatāni ; Assā yathā sārathinā sudantā;

Pahīnamānassa anāsavassa, devāpi tassa pihayanti tādino"ti.

Idaṃ lokuttaraṃ.

"Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni lokuttarāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Imāni kho, bhikkhave, pañcindriyāni lokuttarānī"ti. Idaṃ lokuttaraṃ.

Tattha katamaṃ lokiyañca lokuttarañca?

"Laddhāna mānusattaṃ dve, kiccaṃ akiccameva cā"ti dve gāthā. Yaṃ iha "sukiccaṃ ceva puññānī"ti ca "puññāni karitvāna, saggā saggaṃ vajanti katapuññā"ti ca. Idaṃ lokiyaṃ.

Yaṃ iha "saṃyojanavippahānaṃ vā"ti ca "saṃyojanappahānā, jarāmaraṇā vippamuccantī"ti ca, idaṃ lokuttaraṃ. Idaṃ lokiyañca lokuttarañca.

"Viññāṇe ce, bhikkhave, āhāre sati nāmarūpassa avakkanti hoti, nāmarūpassa avakkantiyā sati punabbhavo hoti, punabbhave sati jāti hoti, jātiyā sati jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Seyyathāpi, bhikkhave , mahārukkho, tassa yāni ceva mūlāni adhogamāni yāni ca tiriyaṃ gamāni, sabbāni tāni uddhaṃ ojaṃ abhiharanti. Evaṃ hi so, bhikkhave, mahārukkho tadāhāro tadupādāno ciraṃ dīghamaddhānaṃ tiṭṭheyya. Evameva kho, bhikkhave, viññāṇe āhāre sati nāmarūpassa avakkanti hoti sabbaṃ…pe… evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī"ti. Idaṃ lokiyaṃ.

"Viññāṇe ce, bhikkhave, āhāre asati nāmarūpassa avakkanti na hoti, nāmarūpassa avakkantiyā asati punabbhavo na hoti, punabbhave asati jāti na hoti, jātiyā asati jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, mahārukkho atha puriso āgaccheyya kuddālapiṭakaṃ ādāya, so taṃ rukkhaṃ mūle chindeyya, mūle chetvā palikhaṇeyya, palikhaṇitvā mūlāni uddhareyya antamaso usīranāḷimattānipi. So taṃ rukkhaṃ khaṇḍākhaṇḍikaṃ chindeyya, khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinditvā phāleyya, phāletvā sakalikaṃ sakalikaṃ kareyya, sakalikaṃ sakalikaṃ karitvā vātātape visoseyya, vātātape visosetvā agginā ḍaheyya, agginā ḍahetvā masiṃ kareyya, masiṃ karitvā mahāvāte vā ophuneyya, nadiyā vā sīghasotāya pavāheyya, evaṃ hi so, bhikkhave, mahārukkho ucchinnamūlo assa tālāvatthukato anabhāvaṃkato āyatiṃ anuppādadhammo. Evameva kho, bhikkhave, viññāṇe āhāre asati nāmarūpassa avakkanti na hoti, nāmarūpassa avakkantiyā asati sabbaṃ…pe… evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotī"ti. Idaṃ lokuttaraṃ. Idaṃ lokiyañca lokuttarañca.

113. Tattha katamaṃ sattādhiṭṭhānaṃ?

"Sabbā disā anuparigamma cetasā, nevajjhagā piyataramattanā kvaci;

Evaṃ piyo puthu attā paresaṃ, tasmā na hiṃse paramattakāmo"ti .

Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃ.

"Ye keci bhūtā bhavissanti ye vāpi , sabbe gamissanti pahāya

dehaṃ;

Taṃ sabbajāniṃ kusalo viditvā, ātāpiyo brahmacariyaṃ careyyā''ti.

Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃ.

''Sattahi, bhikkhave, aṅgehi samannāgataṃ kalyāṇamittaṃ api viveciyamānena paṇāmiyamānena gale pisanamajjamānena yāvajīvaṃ na vijahitabbaṃ. Katamehi sattahi? Piyo ca hoti manāpo ca garu ca bhāvanīyo ca vattā ca vacanakkhamo ca gambhīrañca kathaṃ kattā hoti, no ca aṭṭhāne niyojeti. Imehi kho, bhikkhave, sattahi…pe… na vijahitabbaṃ. Idamavoca bhagavā, idaṃ vatvāna sugato. Athāparaṃ etadavoca satthā –

''Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhamo;

Gambhīrañca kathaṃ kattā, na caṭṭhāne niyojako;

Taṃ mittaṃ mittakāmena, yāvajīvampi seviya''nti.

Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃ.

Tattha katamaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ?

''Yañca kāmasukhaṃ loke, yañcidaṃ diviyaṃ sukhaṃ;

Taṇhakkhayasukhassete , kalaṃ nāgghanti soḷasi''nti.

Idaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ.

''Susukhaṃ vata nibbānaṃ, sammāsambuddhadesitaṃ;

Asokaṃ virajaṃ khemaṃ, yattha dukkhaṃ nirujjhatī''ti.

Idaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ.

Tattha katamaṃ sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca

''Mātaraṃ pitaraṃ hantvā, rājāno dve ca khattiye;

Raṭṭhaṃ sānucaraṃ hantvā''ti idaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ.

“Anīgho yāti brāhmaṇo’’ti; Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃ;

Idaṃ sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca.

“Cattārome, bhikkhave, iddhipādā . Katame cattāro? Chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo, vīriya…pe… citta. Vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo’’ti. Idaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ.

So kāyepi cittaṃ samodahati, cittepi kāyaṃ samodahati, kāye sukhasaññañca lahusaññañca okkamitvā upasampajja viharati. Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃ, idaṃ sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca.

114. Tattha katamaṃ ñāṇaṃ?

“Yaṃ taṃ lokuttaraṃ ñāṇaṃ, sabbaññū yena vuccati;

Na tassa parihānatthi, sabbakāle pavattatī’’ti.

Idaṃ ñāṇaṃ.

“Paññā hi seṭṭhā lokasmiṃ, yāyaṃ nibbānagāminī ;

Yāya sammā pajānāti, jātimaraṇasaṅkhaya’’nti.

Idaṃ ñāṇaṃ.

Tattha katamaṃ ñeyyaṃ?

“Kittayissāmi te santiṃ, [dhotakāti bhagavā,]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

“Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

“Yaṃ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etaṃ viditvā saṅgoti loke,

Bhavābhavāya mākāsi taṇha''nti.

Idaṃ ñeyyaṃ.

''Catunnaṃ, bhikkhave, ariyasaccānaṃ ananubodhā appaṭivedhā evamidaṃ dīghamaddhānaṃ sandhāvitaṃ saṃsaritaṃ mamañceva tumhākañca…pe… tayidaṃ, bhikkhave, dukkhaṃ ariyasaccaṃ anubuddhaṃ paṭividdhaṃ, dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ anubuddhaṃ paṭividdhaṃ, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ anubuddhaṃ paṭividdhaṃ, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ anubuddhaṃ paṭividdhaṃ. Ucchinnā bhavataṇhā, khīṇā bhavanetti, natthi dāni punabbhavo''ti. Idamavoca bhagavā, idaṃ vatvāna sugato, athāparaṃ etadavoca satthā –

''Catunnaṃ ariyasaccānaṃ, yathābhūtaṃ adassanā;

Saṃsitaṃ dīghamaddhānaṃ, tāsu tāsveva jātisu.

''Tāni etāni diṭṭhāni, bhavanetti samūhatā;

Ucchinnaṃ mūlaṃ dukkhassa, natthi dāni punabbhavo''ti.

Idaṃ ñeyyaṃ.

Tattha katamaṃ ñāṇañca ñeyyañca? Rūpaṃ aniccaṃ, vedanā aniccā, saññā aniccā, saṅkhārā aniccā, viññāṇaṃ aniccanti. Idaṃ ñeyyaṃ.

Evaṃ jānaṃ evaṃ passaṃ ariyasāvako ''rūpaṃ anicca''nti passati, ''vedanā aniccā''ti passati, ''saññaṃ…pe… saṅkhāre…pe… viññāṇaṃ anicca''nti passatīti. Idaṃ ñāṇaṃ.

So parimuccati rūpena, parimuccati vedanāya, parimuccati saññāya, parimuccati saṅkhārehi, parimuccati viññāṇamhā, parimuccati dukkhasmāti vadāmīti. Idaṃ ñāṇañca ñeyyañca.

''Sabbe saṅkhārā aniccā''ti idaṃ ñeyyaṃ. ''Yadā paññāya passatī''ti idaṃ ñāṇaṃ. ''Atha nibbindati dukkhe esa maggo visuddhiyā''ti idaṃ ñāṇañca ñeyyañca.

''Sabbe saṅkhārā dukkhā''ti idaṃ ñeyyaṃ. ''Yadā paññāya passatī''ti

idaṃ ñāṇaṃ. ‘‘Atha nibbindati dukkhe esa maggo visuddhiyā’’ti idaṃ ñāṇañca ñeyyañca.

‘‘Sabbe dhammā anattā’’ti idaṃ ñeyyaṃ. ‘‘Yadā paññāya passatī’’ti idaṃ ñāṇaṃ. ‘‘Atha nibbindati dukkhe esa maggo visuddhiyā’’ti idaṃ ñāṇañca ñeyyañca.

‘‘Ye hi keci, soṇa , samaṇā vā brāhmaṇā vā aniccena rūpena dukkhena vipariṇāmadhammena ‘seyyohamasmī’ti vā samanupassanti, ‘sadisohamasmī’ti vā samanupassanti, ‘hīnohamasmī’ti vā samanupassanti. Kimaññatra yathābhūtassa adassanā. Aniccāya vedanāya…pe… aniccāya saññāya…pe… aniccehi saṅkhārehi…pe… aniccena viññāṇena dukkhena vipariṇāmadhammena ‘seyyohamasmī’ti vā samanupassanti, ‘sadisohamasmī’ti vā samanupassanti, ‘hīnohamasmī’ti vā samanupassanti, kimaññatra yathābhūtassa adassanā’’ti. Idaṃ ñeyyaṃ.

‘‘Ye ca kho keci, soṇa, samaṇā vā brāhmaṇā vā aniccena rūpena dukkhena vipariṇāmadhammena ‘seyyohamasmī’tipi na samanupassanti, ‘sadisohamasmī’tipi na samanupassanti, ‘hīnohamasmī’tipi na samanupassanti, kimaññatra yathābhūtassa dassanā. Aniccāya vedanāya…pe… aniccāya saññāya…pe… aniccehi saṅkhārehi…pe… aniccena viññāṇena dukkhena vipariṇāmadhammena ‘seyyohamasmī’tipi na samanupassanti, ‘sadisohamasmī’tipi na samanupassanti, ‘hīnohamasmī’tipi na samanupassanti, kimaññatra yathābhūtassa dassanāti. Idaṃ ñāṇaṃ.

Idaṃ ñāṇañca ñeyyañca.

Tattha katamaṃ dassanaṃ?

115.

‘‘Ye ariyasaccāni vibhāvayanti, gambhīrapaññena sudesitāni;

Kiñcāpi te honti bhusaṃ pamattā , na te bhavaṃ aṭṭhamamādiyantī’’ti.

Idaṃ dassanaṃ.

‘‘Yathindakhīlo pathavissito siyā, catubbhi vātehi asampakampiyo;

Tathūpamaṃ sappurisaṃ vadāmi, yo ariyasaccāni avecca

passatī’’ti.

Idaṃ dassanaṃ.

‘‘Catūhi, bhikkhave, sotāpattiyaṅgehi samannāgato ariyasāvako ākaṅkhamāno attanāva attānaṃ byākareyya ‘khīṇanirayomhi, khīṇatiracchānayoni, khīṇapettivisayo, khīṇāpāyaduggativinipāto, sotāpannohamasmi avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo, sattakkhattuparamaṃ deve ca manusse ca sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karissāmī’ti. Katamehi catūhi? Idha, bhikkhave, ariyasāvakassa tathāgate saddhā niviṭṭhā patiṭṭhitā virūḷhā mūlajātā asaṃhāriyā samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasmiṃ saha dhammena, dhamme kho pana niṭṭhaṃ gato hoti, svākkhāto bhagavatā dhammo sandiṭṭhiko akāliko ehipassiko opaneyyiko paccattaṃ veditabbo viññūhi, yadidaṃ madanimmadano…pe… nirodho nibbānaṃ, saha dhammiyā kho panassa honti iṭṭhā kantā piyā manāpā gihī ceva pabbajitā ca. Ariyakantehi kho pana sīlehi samannāgato hoti akhaṇḍehi acchiddehi asabalehi akammāsehi bhujissehi viññuppasaṭṭhehi aparāmaṭṭhehi samādhisaṃvattanikehi. Imehi kho, bhikkhave, catūhi sotāpattiyaṅgehi samannāgato ariyasāvako ākaṅkhamāno attanāva attānaṃ byākareyya ‘khīṇanirayomhi, khīṇatiracchānayoni, khīṇapettivisayo, khīṇāpāyaduggativinipāto, sotāpannohamasmi avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo, sattakkhattuparamaṃ deve ca manusse ca sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karissāmī’’’ti.

Idaṃ dassanaṃ.

Tattha katamā bhāvanā?

‘‘Yassindriyāni bhāvitāni , ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;

Nibbijjha imaṃ parañca lokaṃ, kālaṃ kaṅkhati bhāvito sadanto’’ti.

Ayaṃ bhāvanā.

‘‘Cattārimāni, bhikkhave, dhammapadāni . Katamāni cattāri? Anabhijjhā dhammapadaṃ, abyāpādo dhammapadaṃ, sammāsati dhammapadaṃ, sammāsamādhi dhammapadaṃ, imāni kho, bhikkhave, cattāri dhammapadānī’’ti. Ayaṃ bhāvanā.

Tattha katamaṃ dassanañca bhāvanā ca? ‘‘Pañca chinde pañca jahe’’ti idaṃ dassanaṃ. ‘‘Pañca cuttari bhāvaye. Pañca saṅgātigo bhikkhu, oghatiṇṇoti vuccatī’’ti ayaṃ bhāvanā. Idaṃ dassanañca bhāvanā ca.

‘‘Tīṇimāni, bhikkhave, indriyāni . Katamāni tīṇi, anaññātaññassāmītindriyaṃ aññindriyaṃ aññātāvindriyaṃ. Katamañca, bhikkhave, anaññātaññassāmītindriyaṃ? Idha, bhikkhave, bhikkhu anabhisametassa dukkhassa ariyasaccassa abhisamayāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati, anabhisametassa dukkhasamudayassa ariyasaccassa…pe… dukkhanirodhassa…pe… dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ariyasaccassa abhisamayāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati. Idaṃ, bhikkhave, anaññātaññassāmītindriya’’nti. Idaṃ dassanaṃ.

‘‘Katamañca, bhikkhave, aññindriyaṃ? Idha, bhikkhave, bhikkhu ‘idaṃ dukkha’nti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘ayaṃ dukkhasamudayo’ti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘ayaṃ dukkhanirodho’ti…pe… ‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’ti yathābhūtaṃ pajānāti. Idaṃ, bhikkhave, aññindriyaṃ.

‘‘Katamañca, bhikkhave, aññātāvindriyaṃ? Idha, bhikkhave, bhikkhu āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati, khīṇā jāti, vusitaṃ brahmacariyaṃ, kataṃ karaṇīyaṃ nāparaṃ itthattāyāti pajānāti. Idaṃ, bhikkhave, aññātāvindriya’’nti. Ayaṃ bhāvanā.

Idaṃ dassanañca bhāvanā ca.

116. Tattha katamaṃ sakavacanaṃ?

‘‘Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā;

Sacittapariyodāpanaṃ, etaṃ buddhāna sāsana’’nti.

Idaṃ sakavacanaṃ.

‘‘Tīṇimāni, bhikkhave, bālassa bālalakkhaṇāni bālanimittāni bālāpadānāni, yehi bālaṃ bāloti pare sañjānanti. Katamāni tīṇi? Bālo, bhikkhave, duccintitacintīca hoti, dubbhāsitabhāsīca hoti, dukkaṭakammakārī ca hoti. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi bālassa bālalakkhaṇāni bālanimittāni bālāpadānāni.

“Tīṇimāni, bhikkhave, paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni paṇḍitanimittāni paṇḍitāpadānāni, yehi paṇḍitaṃ paṇḍitoti pare sañjānanti. Katamāni tīṇi? Paṇḍito, bhikkhave, sucintitacintī ca hoti, subhāsitabhāsī ca hoti, sukatakammakārī ca hoti. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni paṇḍitanimittāni paṇḍitāpadānānī”ti.

Idaṃ sakavacanaṃ.

Tattha katamaṃ paravacanaṃ?

“Pathavīsamo natthi vitthato, ninno pātālasamo na vijjati;

Merusamo natthi unnato, cakkavattisadiso natthi poriso”ti.

Idaṃ paravacanaṃ.

“‘Hotu, devānaminda, subhāsitena jayoti. Hotu, vepacitti subhāsitena jayoti. Bhaṇa, vepacitti, gātha’nti. Atha kho, bhikkhave, vepacitti asurindo imaṃ gāthaṃ abhāsi –

“Bhiyyo bālā pabhijjeyyuṃ , no cassa paṭisedhako;

Tasmā bhusena daṇḍena, dhīro bālaṃ nisedhaye”ti.

“Bhāsitāya kho pana, bhikkhave, vepacittinā asurindena gāthāya asurā anumodiṃsu, devā tuṇhī ahesuṃ. Atha kho, bhikkhave, vepacitti asurindo sakkaṃ devānamindaṃ etadavoca ‘bhaṇa, devānaminda, gātha’nti. Evaṃ vutte, bhikkhave, sakko devānamindo imaṃ gāthaṃ abhāsi –

“Etadeva ahaṃ maññe, bālassa paṭisedhanaṃ;

Paraṃ saṅkupitaṃ ñatvā, yo sato upasammatī”ti.

“Bhāsitāya kho pana, bhikkhave, sakkena devānamindena gāthāya devā anumodiṃsu, asurā tuṇhī ahesuṃ. Atha kho, bhikkhave, sakko devānamindo vepacittiṃ asurindaṃ etadavoca ‘bhaṇa, vepacitti, gātha’nti. Evaṃ vutte, bhikkhave, vepacitti asurindo imaṃ gāthaṃ abhāsi –

“Etadeva titikkhāya, vajjaṃ passāmi vāsava;

Yadā naṃ maññati bālo, bhayā myāyaṃ titikkhati;

Ajjhāruhati dummedho, gova bhiyyo palāyina’’nti.

‘‘Bhāsitāya kho pana, bhikkhave, vepacittinā asurindena gāthāya asurā anumodiṃsu, devā tuṇhī ahesuṃ. Atha kho vepacitti asurindo sakkaṃ devānamindaṃ etadavoca ‘bhaṇa, devānaminda, gātha’nti. Evaṃ vutte, bhikkhave, sakko devānamindo imā gāthāyo abhāsi –

‘‘Kāmaṃ maññatu vā mā vā, bhayā myāyaṃ titikkhati;

Sadatthaparamā atthā, khantā bhiyyo na vijjati.

‘‘Yo have balavā santo, dubbalassa titikkhati;

Tamāhu paramaṃ khantiṃ, niccaṃ khamati dubbalo.

‘‘Abalaṃ taṃ balaṃ āhu, yassa bālabalaṃ balaṃ;

Balassa dhammaguttassa, paṭivattā na vijjati.

‘‘Tasseva tena pāpiyo, yo kuddhaṃ paṭikujjhati;

Kuddhaṃ appaṭikujjhanto, saṅgāmaṃ jeti dujjayaṃ.

‘‘Ubhinnamatthaṃ carati, attano ca parassa ca;

Paraṃ saṅkupitaṃ ñatvā, yo sato upasammati.

‘‘Ubhinnaṃ tikicchantānaṃ, attano ca parassa ca;

Janā maññanti bāloti, ye dhammassa akovidā’’ti.

‘‘Bhāsitāsu kho pana, bhikkhave, sakkena devānamindena gāthāsu devā anumodiṃsu, asurā tuṇhī ahesu’’nti. Idaṃ paravacanaṃ.

117. Tattha katamaṃ sakavacanañca paravacanañca?

Yañca pattaṃ yañca pattabbaṃ ubhayametaṃ rajānukiṇṇaṃ āturassānusikkhato. Ye ca sikkhāsārā sīlaṃ vataṃ jīvitaṃ brahmacariyaṃ upaṭṭhānasārā, ayameko anto. Ye ca evaṃvādino evaṃdiṭṭhino ‘‘natthi kāmesu doso’’ti, ayaṃ dutiyo anto. Iccete ubho antā kaṭasivaḍḍhanā kaṭasiyo diṭṭhiṃ vaḍḍhenti. Ete ubho ante anabhiññāya olīyanti eke atidhāvanti eketi. Idaṃ paravacanaṃ.

Ye ca kho te ubho ante abhiññāya tatra ca na ahesuṃ, tena ca amaññiṃsu, vaṭṭaṃ tesaṃ natthi paññāpanāyāti. Idaṃ sakavacanaṃ. Ayaṃ udāno sakavacanañca paravacanañca.

Rājā pasenadi kosalo bhagavantaṃ etadavoca – idha mayhaṃ, bhante, rahogatassa paṭisallīnassa evaṃ cetaso parivitakko udapādi ‘‘kesaṃ nu kho piyo attā, kesaṃ appiyo attā’’ti. Tassa mayhaṃ, bhante, etadahosi ‘‘ye ca kho keci kāyena duccaritaṃ caranti, vācāya duccaritaṃ caranti, manasā duccaritaṃ caranti, tesaṃ appiyo attā. Kiñcāpi te evaṃ vadeyyuṃ ‘piyo no attā’ti, atha kho tesaṃ appiyo attā. Taṃ kissa hetu? Yaṃ hi appiyo appiyassa kareyya, taṃ te attanāva attano karonti, tasmā tesaṃ appiyo attā. Ye ca kho keci kāyena sucaritaṃ caranti, vācāya sucaritaṃ caranti, manasā sucaritaṃ caranti, tesaṃ piyo attā. Kiñcāpi te evaṃ vadeyyuṃ ‘appiyo no attā’ti, atha kho tesaṃ piyo attā. Taṃ kissa hetu? Yaṃ hi piyo piyassa kareyya. Taṃ te attanāva attano karonti. Tasmā tesaṃ piyo attā’’ti.

‘‘Evametaṃ, mahārāja, evametaṃ, mahārāja, ye hi keci, mahārāja, kāyena duccaritaṃ caranti, vācāya duccaritaṃ caranti, manasā duccaritaṃ caranti tasmā tesaṃ appiyo attā. Kiñcāpi te evaṃ vadeyyuṃ ‘piyo no attā’ti, atha kho tesaṃ appiyo attā. Taṃ kissa hetu? Yaṃ hi, mahārāja, appiyo appiyassa kareyya, taṃ te attanāva attano karonti, tasmā tesaṃ appiyo attā. Ye ca kho keci mahārāja kāyena sucaritaṃ caranti, vācāya sucaritaṃ caranti, manasā sucaritaṃ caranti, tesaṃ piyo attā. Kiñcāpi te evaṃ vadeyyuṃ ‘appiyo no attā’ti, atha kho tesaṃ piyo attā. Taṃ kissa hetu? Yaṃ hi, mahārāja, piyo piyassa kareyya, taṃ te attanāva attano karonti, tasmā tesaṃ piyo attāti. Idamavoca bhagavā…pe… satthā –

‘‘Attānañce piyaṃ jaññā, na naṃ pāpena saṃyuje;

Na hi taṃ sulabhaṃ hoti, sukhaṃ dukkaṭakārinā.

‘‘Antakenādhipannassa , jahato mānusaṃ bhavaṃ;

Kiṃ hi tassa sakaṃ hoti, kiñca ādāya gacchati;

Kiñcassa anugaṃ hoti, chāyāva anapāyinī.

‘‘Ubho puññañca pāpañca, yaṃ macco kurute idha;

Tañhi tassa sakaṃ hoti, taṃva ādāya gacchati;

Taṃvassa anugaṃ hoti, chāyāva anapāyinī.

‘‘Tasmā kareyya kalyāṇaṃ, nicayaṃ samparāyikaṃ;

Puññāni paralokasmiṃ, patiṭṭhā honti pāṇina’’nti.

Idaṃ suttaṃ paravacanaṃ. Anugīti sakavacanaṃ. Idaṃ sakavacanañca paravacanañca.

118. Tattha katamaṃ visajjanīyaṃ?

Pañhe pucchite idaṃ abhiññeyyaṃ, idaṃ pariññeyyaṃ, idaṃ pahātabbaṃ, idaṃ bhāvetabbaṃ, idaṃ sacchikātabbaṃ, ime dhammā evaṃgahitā idaṃ phalaṃ nibbattayanti. Tesaṃ evaṃgahitānaṃ ayamattho iti idaṃ visajjanīyaṃ. ‘‘Uḷāro buddho bhagavā’’ti buddhauḷārataṃ dhammasvākkhātataṃ saṅghasuppaṭipattiñca ekaṃseneva niddise. ‘‘Sabbe saṅkhārā aniccā’’ti ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti ekaṃseneva niddise. Yaṃ vā panaññampi evaṃ jātiyaṃ. Idaṃ visajjanīyaṃ.

Tattha katamaṃ avisajjanīyaṃ?

‘‘Ākaṅkhato te naradammasārathi , devā manussā manasā vicintitaṃ;

Sabbe na jaññā kasiṇāpi pāṇino, santaṃ samādhiṃ araṇaṃ nisevato;

Kintaṃ bhagavā ākaṅkhatī’’ti.

Idaṃ avisajjanīyaṃ.

Ettako bhagavā sīlakkhandhe samādhikkhandhe paññākkhandhe vimuttikkhandhe vimuttiñāṇadassanakkhandhe iriyāyaṃ pabhāve hitesitāyaṃ karuṇāyaṃ iddhiyanti. Idaṃ avisajjanīyaṃ.

‘‘Tathāgatassa, bhikkhave, arahato sammāsambuddhassa loke uppādā tiṇṇaṃ ratanānaṃ uppādo buddharatanassa dhammaratanassa saṅgharatanassa’’. Kiṃ pamāṇāni tīṇi ratanānīti? Idaṃ avisajjanīyaṃ.

Buddhavisayo avisajjanīyo. Puggalaparoparaññutā avisajjanīyā. ‘‘Pubbā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjānīvaraṇānaṃ sattānaṃ taṇhāsaṃyojanānaṃ sakiṃ nirayaṃ sakiṃ tiracchānayoniṃ sakiṃ pettivisayaṃ sakiṃ asurayoniṃ sakiṃ deve sakiṃ manusse sandhāvitaṃ

saṃsaritaṃ''. Katamā pubbā koṭīti avisajjanīyaṃ. Na paññāyatīti sāvakānaṃ ñāṇavekallena. Duvidhā buddhānaṃ bhagavantānaṃ desanā attūpanāyikā ca parūpanāyikā ca. Na paññāyatīti parūpanāyikā. Natthi buddhānaṃ bhagavantānaṃ avijānanāti attūpanāyikā. Yathā bhagavā kokālikaṃ bhikkhuṃ ārabbha aññataraṃ bhikkhuṃ evamāha –

''Seyyathāpi, bhikkhu, vīsatikhāriko kosalako tilavāho…pe… na tveva eko abbudo nirayo. Seyyathāpi bhikkhu, vīsati abbudā nirayā, evameko nirabbudo nirayo . Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati nirabbudā nirayā, evameko ababo nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati ababā nirayā, evameko aṭaṭo nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati aṭaṭā nirayā, evameko ahaho nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati ahahā nirayā, evameko kumudo nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati kumudā nirayā, evameko sogandhiko nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati sogandhikā nirayā, evameko uppalako nirayo . Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati uppalakā nirayā, evameko puṇḍarīko nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati puṇḍarīkā nirayā, evameko padumo nirayo. Padume pana, bhikkhu, niraye kokāliko bhikkhu upapanno sāriputtamoggallānesu cittaṃ āghātetvā''ti. Yaṃ vā pana kiñci bhagavā āha ''ayaṃ appameyyo asaṅkhyeyo''ti. Sabbaṃ taṃ avisajjanīyaṃ. Idaṃ avisajjanīyaṃ.

119. Tattha katamaṃ visajjanīyañca avisajjanīyañca, yadā so upako ājīvako bhagavantaṃ āha ''kuhiṃ, āvuso gotama, gamissasī''ti. Bhagavā āha –

''Bārāṇasiṃ gamissāmi, ahaṃ taṃ amatadundubhiṃ;

Dhammacakkaṃ pavattetuṃ, loke appaṭivattiya''nti.

Upako ājīvako āha '''jino'ti kho āvuso, bho gotama, paṭijānāsī''ti. Bhagavā āha –

''Mādisā ve jinā honti, ye pattā āsavakkhayaṃ;

Jitā me pāpakā dhammā, tasmāhaṃ upakā jino''ti.

Kathaṃ jino kena jinoti visajjanīyaṃ. Katamo jinoti avisajjanīyaṃ. Katamo āsavakkhayo, rāgakkhayo dosakkhayo mohakkhayoti visajjanīyaṃ. Kittako āsavakkhayoti avisajjanīyaṃ. Idaṃ visajjanīyañca avisajjanīyañca.

Atthi tathāgatoti visajjanīyaṃ. Atthi rūpanti visajjanīyaṃ. Rūpaṃ

tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Rūpavā tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Rūpe tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Tathāgate rūpanti avisajjanīyaṃ. Evaṃ atthi vedanā…pe… saññā…pe… saṅkhārā…pe… atthi viññāṇanti visajjanīyaṃ. Viññāṇaṃ tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Viññāṇavā tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Viññāṇe tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Tathāgate viññāṇanti avisajjanīyaṃ. Aññatra rūpena tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Aññatra vedanāya…pe… saññāya…pe… saṅkhārehi…pe… viññāṇena tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Ayaṃ so tathāgato arūpako…pe… avedanako…pe… asaññako…pe… asaṅkhārako…pe… aviññāṇakoti avisajjanīyaṃ. Idaṃ visajjanīyañca avisajjanīyañca.

Passati bhagavā dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte cavamāne upapajjamāne evaṃ sabbaṃ…pe… yathākammūpage satte pajānātīti visajjanīyaṃ. Katame sattā, katamo tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Idaṃ visajjanīyañca avisajjanīyañca.

Atthi tathāgatoti visajjanīyaṃ. Atthi tathāgato paraṃ maraṇāti avisajjanīyaṃ. Idaṃ visajjanīyañca avisajjanīyañca.

120. Tattha katamaṃ kammaṃ?

"Antakenādhipannassa, jahato mānusaṃ bhavaṃ;

Kiṃ hi tassa sakaṃ hoti, kiñca ādāya gacchati;

Kiñcassa anugaṃ hoti, chāyāva anapāyinī.

"Ubho puññañca pāpañca, yaṃ macco kurute idha;

Tañhi tassa sakaṃ hoti, taṃva ādāya gacchati;

Taṃvassa anugaṃ hoti, chāyāva anapāyinī"ti.

Idaṃ kammaṃ.

"Puna caparaṃ, bhikkhave, bālaṃ pīṭhasamārūḷhaṃ vā mañcasamārūḷhaṃ vā chamāyaṃ vā semānaṃ yānissa pubbe pāpakāni kammāni katāni kāyena duccaritāni vācāya duccaritāni manasā duccaritāni, tānissa tamhi samaye olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Seyyathāpi, bhikkhave, mahataṃ pabbatakūṭānaṃ chāyā sāyanhasamayaṃ pathaviyaṃ olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Evameva kho, bhikkhave, bālaṃ pīṭhasamārūḷhaṃ vā mañcasamārūḷhaṃ vā chamāyaṃ vā semānaṃ yānissa

pubbe pāpakāni kammāni katāni kāyena duccaritāni vācāya duccaritāni manasā duccaritāni, tānissa tamhi samaye olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Tatra, bhikkhave, bālassa evaṃ hoti ‘akataṃ vata me kalyāṇaṃ, akataṃ kusalaṃ, akataṃ bhīruttāṇaṃ. Kataṃ pāpaṃ, kataṃ luddaṃ, kataṃ kibbisaṃ, yāvatā bho akatakalyāṇānaṃ akatakusalānaṃ akatabhīruttāṇānaṃ katapāpānaṃ kataluddānaṃ katakibbisānaṃ gati, taṃ gatiṃ pecca gacchāmī’ti, so socati kilamati paridevati urattāḷiṃ kandati sammohaṃ āpajjatī’’ti.

‘‘Puna caparaṃ, bhikkhave, paṇḍitaṃ pīṭhasamārūḷhaṃ vā mañcasamārūḷhaṃ vā chamāyaṃ vā semānaṃ yānissa pubbe kalyāṇāni kammāni katāni kāyena sucaritāni vācāya sucaritāni manasā sucaritāni, tānissa tamhi samaye olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Seyyathāpi, bhikkhave, mahataṃ pabbatakūṭānaṃ chāyā sāyanhasamayaṃ pathaviyaṃ olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Evameva kho, bhikkhave, paṇḍitaṃ pīṭhasamārūḷhaṃ vā mañcasamārūḷhaṃ vā chamāyaṃ vā semānaṃ yānissa pubbe kalyāṇāni kammāni katāni kāyena sucaritāni vācāya sucaritāni manasā sucaritāni, tānissa tamhi samaye olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Tatra, bhikkhave, paṇḍitassa ‘evaṃ hoti akataṃ vata me pāpaṃ, akataṃ luddaṃ, akataṃ kibbisaṃ. Kataṃ kalyāṇaṃ, kataṃ kusalaṃ, kataṃ bhīruttāṇaṃ, yāvatā bho akatapāpānaṃ akataluddānaṃ akatakibbisānaṃ katakalyāṇānaṃ katakusalānaṃ katabhīruttāṇānaṃ gati, taṃ gatiṃ pecca gacchāmī’ti, so na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati, ‘kataṃ me puññaṃ, akataṃ pāpaṃ, yā bhavissati gati akatapāpassa akataluddassa akatakibbisassa katapuññassa katakusalassa katabhīruttāṇassa, taṃ pecca bhave gatiṃ paccanubhavissāmī’ti vippaṭisāro na jāyati. Avippaṭisārino kho, bhikkhave, itthiyā vā purisassa vā gihino vā pabbajitassa vā bhaddakaṃ maraṇaṃ bhaddikā kālaṅkiriyāti vadāmī’’ti. Idaṃ kammaṃ.

‘‘Tīṇimāni, bhikkhave, duccaritāni. Katamāni tīṇi, kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi duccaritāni. Tīṇimāni, bhikkhave, sucaritāni. Katamāni tīṇi? Kāyasucaritaṃ vacīsucaritaṃ manosucaritaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi sucaritāni. Idaṃ kammaṃ.

Tattha katamo vipāko?

‘‘Lābhā vo, bhikkhave, suladdhaṃ vo, bhikkhave, khaṇo vo, bhikkhave, paṭiladdho brahmacariyavāsāya. Diṭṭhā mayā, bhikkhave, cha

phassāyatanikā nāma nirayā. Tattha yaṃ kiñci cakkhunā rūpaṃ passati aniṭṭharūpaṃyeva passati, no iṭṭharūpaṃ. Akantarūpaṃyeva passati, no kantarūpaṃ. Amanāparūpaṃyeva passati, no manāparūpaṃ.

Yaṃ kiñci sotena saddaṃ suṇāti…pe… ghānena…pe… jivhāya…pe… kāyena…pe… yaṃ kiñci manasā dhammaṃ vijānāti aniṭṭhadhammaṃyeva vijānāti, no iṭṭhadhammaṃ. Akantadhammaṃyeva vijānāti, no kantadhammaṃ. Amanāpadhammaṃyeva vijānāti, no manāpadhammaṃ. Lābhā vo, bhikkhave, suladdhaṃ vo, bhikkhave, khaṇo vo, bhikkhave, paṭiladdho brahmacariyavāsāya.

"Diṭṭhā mayā, bhikkhave, cha phassāyatanikā nāma saggā. Tattha yaṃ kiñci cakkhunā rūpaṃ passati iṭṭharūpaṃyeva passati, no aniṭṭharūpaṃ. Kantarūpaṃyeva passati, no akantarūpaṃ. Manāparūpaṃyeva passati, no amanāparūpaṃ. Yaṃ kiñci sotena saddaṃ suṇāti…pe… ghānena …pe… jivhāya…pe… kāyena…pe… manasā dhammaṃ vijānāti iṭṭhadhammaṃyeva vijānāti, no aniṭṭhadhammaṃ. Kantadhammaṃyeva vijānāti, no akantadhammaṃ. Manāpadhammaṃyeva vijānāti, no amanāpadhammaṃ. Lābhā vo, bhikkhave, suladdhaṃ vo, bhikkhave, khaṇo vo, bhikkhave, paṭiladdho brahmacariyavāsāyā"ti. Ayaṃ vipāko.

"Saṭṭhivassasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso;

Niraye paccamānānaṃ , kadā anto bhavissati.

"Natthi anto kuto anto, na anto paṭidissati ;

Tadā hi pakataṃ pāpaṃ, tuyhaṃ mayhañca mārisā"ti.

Ayaṃ vipāko.

121. Tattha katamaṃ kammañca vipāko ca?

"Adhammacārī hi naro pamatto, yahiṃ yahiṃ gacchati duggatiṃ yo;

So naṃ adhammo carito hanāti, sayaṃ gahīto yathā kaṇhasappo.

"Na hi dhammo adhammo ca, ubho samavipākino;

Adhammo nirayaṃ neti, dhammo pāpeti suggati"nti.

Idaṃ kammañca vipāko ca.

“Mā, bhikkhave, puññānaṃ bhāyittha, sukhassetaṃ, bhikkhave, adhivacanaṃ iṭṭhassa kantassa piyassa manāpassa yadidaṃ puññāni. Abhijānāmi kho panāhaṃ, bhikkhave, dīgharattaṃ katānaṃ puññānaṃ iṭṭhaṃ kantaṃ piyaṃ manāpaṃ vipākaṃ paccanubhūtaṃ, satta vassāni mettacittaṃ bhāvetvā satta saṃvaṭṭavivaṭṭakappe na imaṃ lokaṃ punarāgamāsiṃ. Saṃvaṭṭamāne sudāhaṃ, bhikkhave, kappe ābhassarūpago homi. Vivaṭṭamāne kappe suññaṃ brahmavimānaṃ upapajjāmi. Tatra sudāhaṃ , bhikkhave, brahmā homi mahābrahmā abhibhū anabhibhūto aññadatthudaso vasavattī. Chattiṃsakkhattuṃ kho panāhaṃ, bhikkhave, sakko ahosiṃ devānamindo, anekasatakkhattuṃ rājā ahosiṃ cakkavattī dhammiko dhammarājā cāturanto vijitāvī janapadatthāvariyappatto sattaratanasamannāgato, ko pana vādo padesarajjassa? Tassa mayhaṃ, bhikkhave, etadahosi ‘kissa nu kho me idaṃ kammassa phalaṃ, kissa kammassa vipāko, yenāhaṃ etarahi evaṃmahiddhiko evaṃmahānubhāvo’ti. Tassa mayhaṃ, bhikkhave, etadahosi ‘tiṇṇaṃ kho me idaṃ kammānaṃ phalaṃ, tiṇṇaṃ kammānaṃ vipāko. Yenāhaṃ etarahi evaṃmahiddhiko evaṃmahānubhāvo’ti. Seyyathidaṃ, dānassa damassa saṃyamassā’’ti. Tattha yañca dānaṃ yo ca damo yo ca saṃyamo, idaṃ kammaṃ. Yo tappaccayā vipāko paccanubhūto, ayaṃ vipāko. Tathā cūḷakammavibhaṅgo vattabbo.

Yaṃ subhassa māṇavassa todeyyaputtassa desitaṃ. Tattha ye dhammā appāyukadīghāyukatāya saṃvattanti bahvābādhaappābādhatāya appesakkhamahesakkhatāya dubbaṇṇasuvaṇṇatāya nīcakulikauccakulikatāya appabhogamahābhogatāya duppaññapaññavantatāya ca saṃvattanti, idaṃ kammaṃ. Yā tattha appāyukadīghāyukatā…pe… duppaññapaññavantatā, ayaṃ vipāko. Idaṃ kammañca vipāko ca.

122. Tattha katamaṃ kusalaṃ?

“Vācānurakkhī manasā susaṃvuto, kāyena ca nākusalaṃ kayirā ;

Ete tayo kammapathe visodhaye, ārādhaye maggamisippavedita’’nti.

Idaṃ kusalaṃ.

“Yassa kāyena vācāya, manasā natthi dukkaṭaṃ;

Saṃvutaṃ tīhi ṭhānehi, tamahaṃ brūmi brāhmaṇa”nti.

Idaṃ kusalaṃ.

“Tīṇimāni, bhikkhave, kusalamūlāni. Katamāni tīṇi? Alobho kusalamūlaṃ, adoso kusalamūlaṃ, amoho kusalamūlaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi kusalamūlāni. Idaṃ kusalaṃ. “Vijjā, bhikkhave, pubbaṅgamā kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā anudeva hirī ottappañcā”ti. Idaṃ kusalaṃ.

Tattha katamaṃ akusalaṃ?

“Yassa accanta dussīlyaṃ, māluvā sālamivotthataṃ;

Karoti so tathattānaṃ, yathā naṃ icchatī diso”ti.

Idaṃ akusalaṃ.

“Attanā hi kataṃ pāpaṃ, attajaṃ attasambhavaṃ;

Abhimatthati dummedhaṃ, vajiraṃvasmamayaṃ maṇi”nti.

Idaṃ akusalaṃ.

“Dasa kammapathe niseviya, akusalākusalehi vivajjitā;

Garahā ca bhavanti devate, bālamatī nirayesu paccare”ti.

Idaṃ akusalaṃ.

“Tīṇimāni, bhikkhave, akusalamūlāni , katamāni tīṇi? Lobho akusalamūlaṃ, doso akusalamūlaṃ, moho akusalamūlaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi akusalamūlāni”. Idaṃ akusalaṃ.

Tattha katamaṃ kusalañca akusalañca?

“Yādisaṃ vapate bījaṃ, tādisaṃ harate phalaṃ;

Kalyāṇakārī kalyāṇaṃ, pāpakārī ca pāpaka”nti.

Tattha yaṃ āha ‘‘kalyāṇakārī kalyāṇa’’nti, idaṃ kusalaṃ. Yaṃ āha ‘‘pāpakārī ca pāpaka’’nti, idaṃ akusalaṃ. Idaṃ kusalañca akusalañca.

> ‘‘Subhena kammena vajanti suggatiṃ, apāyabhūmiṃ asubhena kammunā;
>
> Khayā ca kammassa vimuttacetaso, nibbanti te jotirivindhanakkhayā’’.

Tattha yaṃ āha ‘‘subhena kammena vajanti suggati’’nti, idaṃ kusalaṃ. Yaṃ āha ‘‘apāyabhūmiṃ asubhena kammunā’’ti, idaṃ akusalaṃ. Idaṃ kusalañca akusalañca.

123. Tattha katamaṃ anuññātaṃ?

> ‘‘Yathāpi bhamaro pupphaṃ, vaṇṇagandhamaheṭhayaṃ ;
>
> Paleti rasamādāya, evaṃ gāme munī care’’ti.

Idaṃ anuññātaṃ.

‘‘Tīṇimāni, bhikkhave, bhikkhūnaṃ karaṇīyāni. Katamāni tīṇi, idha, bhikkhave, bhikkhu pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu, kāyakammavacīkammena samannāgato kusalena parisuddhājīvo. Āraddhavīriyo kho pana hoti thāmavā daḷhaparakkamo anikkhittadhuro akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya sacchikiriyāya. Paññavā kho pana hoti udayatthagāminiyā paññāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammā dukkhakkhayagāminiyā. Imāni kho, bhikkhave, bhikkhūnaṃ tīṇi karaṇīyānī’’ti. Idaṃ anuññātaṃ.

‘‘Dasayime , bhikkhave, dhammā pabbajitena abhiṇhaṃ paccavekkhitabbā. Katame dasa? ‘Vevaṇṇiyamhi ajjhupagato’ti pabbajitena abhiṇhaṃ paccavekkhitabbaṃ…pe… ime kho bhikkhave dasa dhammā pabbajitena abhiṇhaṃ paccavekkhitabbā’’ti. Idaṃ anuññātaṃ.

‘‘Tīṇimāni, bhikkhave, karaṇīyāni. Katamāni tīṇi? Kāyasucaritaṃ vacīsucaritaṃ manosucaritanti. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi karaṇīyānī’’ti. Idaṃ anuññātaṃ.

Tattha katamaṃ paṭikkhittaṃ?

‘‘Natthi puttasamaṃ pemaṃ, natthi gosamitaṃ dhanaṃ;

Natthi sūriyasamā ābhā, samuddaparamā sarā’’ti.

Bhagavā āha –

‘‘Natthi attasamaṃ pemaṃ, natthi dhañña samaṃ dhanaṃ;

Natthi paññāsamā ābhā, vuṭṭhiveparamā sarā’’ti.

Ettha yaṃ purimakaṃ, idaṃ paṭikkhittaṃ.

‘‘Tīṇimāni, bhikkhave akaraṇīyāni. Katamāni tīṇi? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritanti. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi akaraṇīyānī’’ti. Idaṃ paṭikkhittaṃ.

124. Tattha katamaṃ anuññātañca paṭikkhittañca?

‘‘Kiṃsūdha bhītā janatā anekā, maggo canekāyatano pavutto ;

Pucchāmi taṃ gotama bhūripaññā, kismiṃ ṭhito paralokaṃ na bhāyeti.

‘‘Vācaṃ manañca paṇidhāya sammā, kāyena pāpāni akubbamāno;

Bahvannapānaṃ gharamāvasanto, saddho mudū saṃvibhāgī vadaññū;

Etesu dhammesu ṭhito catūsu, dhamme ṭhito paralokaṃ na bhāye’’ti.

Tattha yaṃ āha ‘‘vācaṃ manañca paṇidhāya sammā’’ti, idaṃ anuññātaṃ. ‘‘Kāyena pāpāni akubbamāno’’ti, idaṃ paṭikkhittaṃ. ‘‘Bahvannapānaṃ gharamāvasanto, saddho mudū saṃvibhāgī vadaññū. Etesu dhammesu ṭhito catūsu, dhamme ṭhito paralokaṃ na bhāye’’ti, idaṃ anuññātaṃ. Idaṃ anuññātañca paṭikkhittañca.

‘‘Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā;

Sacittapariyodāpanaṃ, etaṃ buddhānasāsanaṃ’’.

Tattha yaṃ āha ‘‘sabbapāpassa akaraṇa’’nti, idaṃ paṭikkhittaṃ,

yaṃ āha ‘‘kusalassa upasampadā’’ti, idaṃ anuññātaṃ. Idaṃ anuññātañca paṭikkhittañca.

‘‘Kāyasamācārampāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampi. Vacīsamācārampāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampi. Manosamācārampāhaṃ devānaminda, duvidhena vadāmi…pe… pariyesanampāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampi’’.

‘‘Kāyasamācārampāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī’’ti iti kho panetaṃ vuttaṃ, kiñcetaṃ paṭicca vuttaṃ. Yathārūpañca kho kāyasamācāraṃ sevato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, evarūpo kāyasamācāro na sevitabbo. Tattha yaṃ jaññā kāyasamācāraṃ ‘‘imaṃ kho me kāyasamācāraṃ sevato akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhantī’’ti, evarūpo kāyasamācāro sevitabbo. ‘‘Kāyasamācārampāhaṃ devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī’’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametaṃ paṭicca vuttaṃ. ‘‘Vacīsamācāraṃ…pe… ‘‘pariyesanampāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī’’ti iti kho panetaṃ vuttaṃ, kiñcetaṃ paṭicca vuttaṃ. Yathārūpañca kho pariyesanaṃ sevato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, evarūpā pariyesanā na sevitabbā. Tattha yaṃ jaññā pariyesanaṃ ‘‘imaṃ kho me pariyesanaṃ sevato akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhantī’’ti, evarūpā pariyesanā sevitabbā. ‘‘Pariyesanampāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī’’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametaṃ paṭicca vuttaṃ.

Tattha yaṃ āha ‘‘sevitabbampī’’ti, idaṃ anuññātaṃ. Yaṃ āha ‘‘na sevitabbampī’’ti, idaṃ paṭikkhittaṃ. Idaṃ anuññātañca paṭikkhittañca.

170. Tattha katamo thavo?

‘‘Maggānaṭṭhaṅgiko seṭṭho, saccānaṃ caturo padā;

Virāgo seṭṭho dhammānaṃ, dvipadānañca cakkhumā’’ti.

Ayaṃ thavo.

‘‘Tīṇimāni, bhikkhave, aggāni. Katamāni tīṇi? Yāvatā, bhikkhave,

sattā apadā vā dvipadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññīnāsaññino vā, tathāgato tesaṃ aggamakkhāyati seṭṭhamakkhāyati pavaramakkhāyati, yadidaṃ arahaṃ sammāsambuddho. Yāvatā, bhikkhave, dhammānaṃ paṇṇattisaṅkhatānaṃ vā asaṅkhatānaṃ vā, virāgo tesaṃ dhammānaṃ aggamakkhāyati seṭṭhamakkhāyati pavaramakkhāyati, yadidaṃ madanimmadano…pe… nirodho nibbānaṃ. Yāvatā, bhikkhave, saṅghānaṃ paṇṇatti gaṇānaṃ paṇṇatti mahājanasannipātānaṃ paṇṇatti, tathāgatasāvakasaṅgho tesaṃ aggamakkhāyati seṭṭhamakkhāyati pavaramakkhāyati, yadidaṃ cattāri purisayugāni aṭṭha purisapuggalā…pe… puññakkhettaṃ lokassāti.

"Sabbalokuttaro satthā, dhammo ca kusalakkhato ;

Gaṇo ca narasīhassa, tāni tīṇi vississare.

"Samaṇapadumasañcayo gaṇo, dhammavaro ca vidūnaṃ sakkato;

Naravaradamako ca cakkhumā, tāni tīṇi lokassa uttari.

"Satthā ca appaṭisamo, dhammo ca sabbo nirupadāho;

Ariyo ca gaṇavaro, tāni khalu vississare tīṇi.

"Saccanāmo jino khemo sabbābhibhū, saccadhammo natthañño tassa uttari;

Ariyasaṅgho niccaṃ viññūnaṃ pūjito, tāni tīṇi lokassa uttari.

"Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ paj̄ānāti hitānukampī;

Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti oghaṃ.

"Taṃ tādisaṃ devamanussaseṭṭhaṃ;

Sattā namassanti visuddhipekkhā"ti.

Ayaṃ thavoti.

Tattha lokiyaṃ suttaṃ dvīhi suttehi niddisitabbaṃ saṃkilesabhāgiyena ca vāsanābhāgiyena ca. Lokuttaraṃpi suttaṃ tīhi suttehi niddisitabbaṃ dassanabhāgiyena ca bhāvanābhāgiyena

ca asekkhabhāgiyena ca. Lokiyañca lokuttarañca. Yasmiṃ sutte yaṃ yaṃ padaṃ dissati saṃkilesabhāgiyaṃ vā vāsanābhāgiyaṃ vā, tena tena lokiyanti niddisitabbaṃ, dassanabhāgiyaṃ vā bhāvanābhāgiyaṃ vā asekkhabhāgiyaṃ vā yaṃ yaṃ padaṃ dissati tena tena lokuttaranti niddisitabbaṃ.

Vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ saṃkilesabhāgiyassa suttassa nigghātāya, dassanabhāgiyaṃ suttaṃ vāsanābhāgiyassa suttassa nigghātāya, bhāvanābhāgiyaṃ suttaṃ dassanabhāgiyassa suttassa paṭinissaggāya, asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ bhāvanābhāgiyassa suttassa paṭinissaggāya, asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ diṭṭhadhammasukhavihāratthaṃ.

Lokuttaraṃ suttaṃ sattādhiṭṭhānaṃ chabbīsatiyā puggalehi niddisitabbaṃ, te tīhi suttehi samanvesitabbā dassanabhāgiyena bhāvanābhāgiyena asekkhabhāgiyena cāti.

Tattha dassanabhāgiyaṃ suttaṃ pañcahi puggalehi niddisitabbaṃ ekabījinā kolaṃkolena sattakkhattuparamena saddhānusārinā dhammānusārinā cāti, dassanabhāgiyaṃ suttaṃ imehi pañcahi puggalehi niddisitabbaṃ. Bhāvanābhāgiyaṃ suttaṃ dvādasahi puggalehi niddisitabbaṃ sakadāgāmiphalasacchikiriyāya paṭipannena, sakadāgāminā, anāgāmiphalasacchikiriyāya paṭipannena, anāgāminā, antarā parinibbāyinā, upahacca parinibbāyinā, asaṅkhāraparinibbāyinā, sasaṅkhāraparinibbāyinā, uddhaṃsotena akaniṭṭhagāminā, saddhāvimuttena, diṭṭhippattena, kāyasakkhinā cāti, bhāvanābhāgiyaṃ suttaṃ imehi dvādasahi puggalehi niddisitabbaṃ. Asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ navahi puggalehi niddisitabbaṃ saddhāvimuttena, paññāvimuttena, suññatavimuttena, animittavimuttena, appaṇihitavimuttena, ubhatobhāgavimuttena samasīsinā paccekabuddhasammāsambuddhehi cāti, asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ imehi navahi puggalehi niddisitabbaṃ. Evaṃ lokuttaraṃ suttaṃ sattādhiṭṭhānaṃ imehi chabbīsatiyā puggalehi niddisitabbaṃ.

Lokiyaṃ suttaṃ sattādhiṭṭhānaṃ ekūnavīsatiyā puggalehi niddisitabbaṃ. Te caritehi niddiṭṭhā samanvesitabbā keci rāgacaritā, keci dosacaritā, keci mohacaritā, keci rāgacaritā ca dosacaritā ca, keci rāgacaritā ca mohacaritā ca, keci dosacaritā ca mohacaritā ca, keci rāgacaritā ca dosacaritā ca mohacaritā ca, rāgamukhe ṭhito rāgacarito, rāgamukhe ṭhito dosacarito, rāgamukhe ṭhito mohacarito, rāgamukhe ṭhito rāgacarito ca dosacarito ca mohacarito ca, dosamukhe ṭhito dosacarito,

dosamukhe ṭhito mohacarito, dosamukhe ṭhito rāgacarito, dosamukhe ṭhito rāgacarito ca dosacarito ca mohacarito ca, mohamukhe ṭhito mohacarito, mohamukhe ṭhito rāgacarito mohamukhe ṭhito dosacarito, mohamukhe ṭhito rāgacarito ca dosacarito ca mohacarito cāti, lokiyaṃ suttaṃ sattādhiṭṭhānaṃ imehi ekūnavīsatiyā puggalehi niddisitabbaṃ.

Vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ sīlavantehi niddisitabbaṃ, te sīlavanto pañca puggalā pakatisīlaṃ samādānasīlaṃ cittappasādo samatho vipassanā cāti, vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ imehi pañcahi puggalehi niddisitabbaṃ.

Lokuttaraṃ suttaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ tīhi suttehi niddisitabbaṃ dassanabhāgiyena bhāvanābhāgiyena asekkhabhāgiyena ca.

Lokiyañca lokuttarañca sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca ubhayena niddisitabbaṃ, ñāṇaṃ paññāya niddisitabbaṃ paññindriyena paññābalena adhipaññāsikkhāya dhammavicayasambojjhaṅgena sammādiṭṭhiyā tīraṇāya santīraṇāya dhamme ñāṇena anvaye ñāṇena khaye ñāṇena anuppāde ñāṇena anaññātaññassāmītindriyena aññindriyena aññātāvindriyena cakkhunā vijjāya buddhiyā bhūriyā medhāya, yaṃ yaṃ vā pana labbhati, tena tena paññādhivacanena niddisitabbaṃ.

Ñeyyaṃ atītānāgatapaccuppannehi ajjhattikabāhirehi hīnappaṇītehi dūrasantikehi saṅkhatāsaṅkhatehi kusalākusalābyākatehi saṅkhepato vā chahi ārammaṇehi niddisitabbaṃ. Ñāṇañca ñeyyañca tadubhayena niddisitabbaṃ, paññāpi ārammaṇabhūtā ñeyyaṃ, yaṃ kiñci ārammaṇabhūtaṃ ajjhattikaṃ vā bāhiraṃ vā, sabbaṃ taṃ saṅkhatena asaṅkhatena ca niddisitabbaṃ.

Dassanaṃ bhāvanā sakavacanaṃ paravacanaṃ visajjanīyaṃ avisajjanīyaṃ kammaṃ vipākoti sabbattha tadubhayaṃ sutte yathā niddiṭṭhaṃ, tathā upadhārayitvā labbhamānato niddisitabbaṃ, yaṃ vā pana kiñci bhagavā aññataravacanaṃ bhāsati, sabbaṃ taṃ yathāniddiṭṭhaṃ dhārayitabbaṃ.

Duvidho hetu yañca kammaṃ ye ca kilesā, samudayo kilesā. Tattha kilesā saṃkilesabhāgiyena suttena niddisitabbā. Samudayo saṃkilesabhāgiyena ca vāsanābhāgiyena ca suttena niddisitabbo. Tattha kusalaṃ catūhi suttehi niddisitabbaṃ vāsanābhāgiyena dassanabhāgiyena bhāvanābhāgiyena asekkhabhāgiyena ca. Akusalaṃ saṃkilesabhāgiyena suttena niddisitabbaṃ. Kusalañca akusalañca tadubhayena niddisitabbaṃ.

Anuññātaṃ bhagavato anuññātāya niddisitabbaṃ, taṃ pañcavidhaṃ saṃvaro pahānaṃ bhāvanā sacchikiriyā kappiyānulomoti, yaṃ dissati tāsu tāsu bhūmīsu, taṃ kappiyānulomena niddisitabbaṃ. Paṭikkhittaṃ bhagavatā paṭikkhittakāraṇena niddisitabbaṃ. Anuññātañca paṭikkhittañca tadubhayena niddisitabbaṃ. Thavo pasaṃsāya niddisitabbo. So pañcavidhena veditabbo bhagavato dhammassa ariyasaṅghassa ariyadhammānaṃ sikkhāya lokiyaguṇasampattiyāti. Evaṃ thavo pañcavidhena niddisitabbo.

Indriyabhūmi navahi padehi niddisitabbā, kilesabhūmi navahi padehi niddisitabbā, evametāni aṭṭhārasa padāni honti nava padāni kusalāni nava padāni akusalānīti, tathāhi vuttaṃ ‘‘aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṃ daṭṭhabbā, sāsanappaṭṭhāne’’ti. Tenāha āyasmā mahākaccāyano –

‘‘Navahi ca padehi kusalā, navahi ca yujjanti akusalappakkhā;

Ete khalu mūlapadā, bhavanti aṭṭhārasa padānī’’ti.

Niyuttaṃ sāsanappaṭṭhānaṃ.

Ettāvatā samattā netti yā āyasmatā mahākaccāyanena bhāsitā bhagavatā anumoditā mūlasaṅgītiyaṃ saṅgītāti.

Nettippakaraṇaṃ niṭṭhitaṃ.